De Vlaamse Gids. Jaargang 33

bron
De Vlaamse Gids. Jaargang 33. Z.n., z.p. 1949

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001194901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

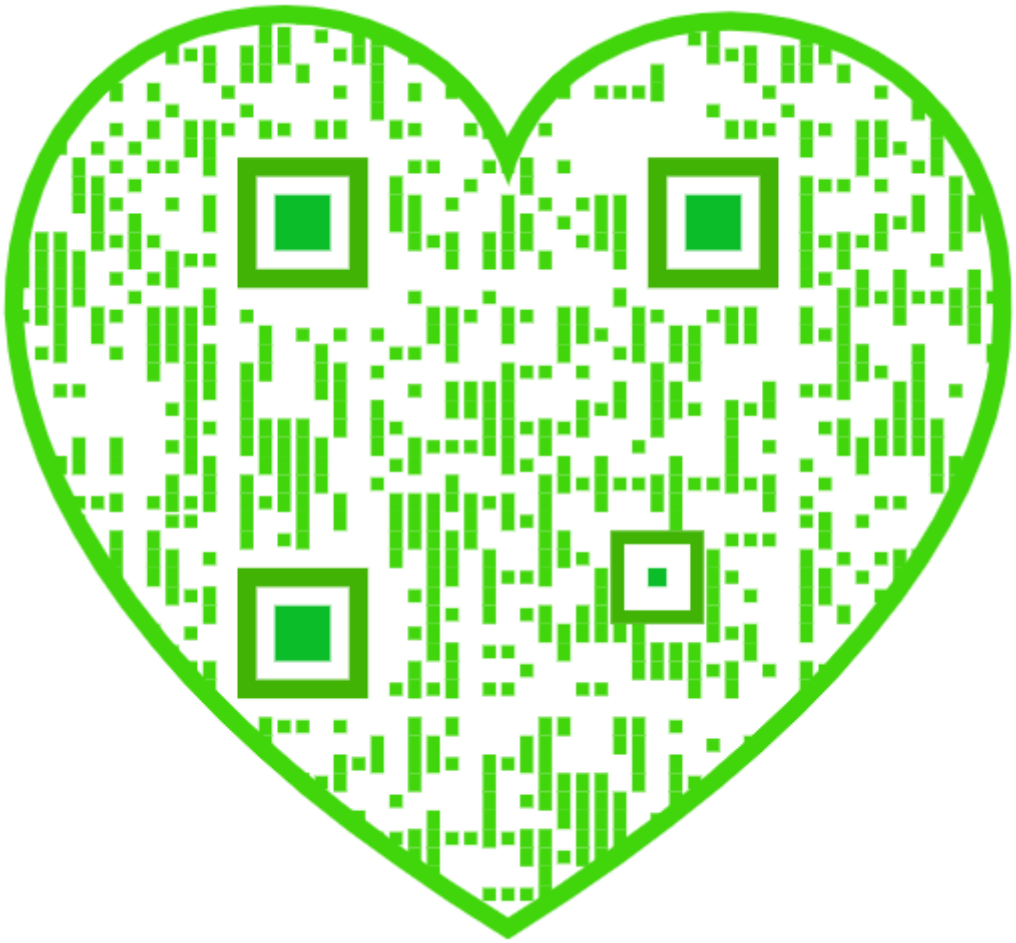

Inhoudstafel van de 33ste jaargang

Personenregister

		Blz.
ACKER (Hans van).	Ach God, wat is het Leven schoon	725
BEECK (Nic van).	Drie Nederlandse Dichters	348
BIERCE (Ambrose).	De mislukte Brand (vert. Marnix Gijsen)	323
BIERCE (Ambrose).	De geroskamde Koe (vert. Marnix Gijsen)	326
BOENS (Daan).	Ballade der bedwongen Bacchante	43
BOENS (Daan).	Ballade der Kimmen	44
BOON (Louis Paul).	Geniaal, maar met te korte Beentjes: Drie Auteurs en toch drie Uitersten	102
BOON (Louis Paul).	Componenten van een microcosmische Conceptie	166
BOON (Louis Paul).	Geniaal, maar met te korte Beentjes: Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan	368
BROECKX (Jan L.).	Schilderkunst en Werkelijkheid	690
BRULEZ (Raymond).	Zwitserse Indrukken	139
BRULEZ (Raymond).	Post-Atomische Sotternie	225
BRULEZ (Raymond).	Een goed Boek, een nuttige Daad	315
BRULEZ (Raymond).	De Coloribus est disputandum	467
BUCKINX (Pieter G.).	Herman Teirlinck zeventig Jaar	65
BUCKINX (Pieter G.).	Octobertroost	138
CAMI (Ben).	Wat heb ik in Uw Hart, Als niets meer blijft	470

CASTRO (Ferreira de).	De Beschermheilige van de Zeevaarders (vert. L. Roelandt)	403
CHARLES (J.B.).	Zendstation	240
CHARLES (J.B.).	Voor het verdronken Meisje	400

CLAUS (Hugo).	Kort Dagboek	14
CORIJN (Herman).	Voltaire als Geschiedschrijver	49
CORIJN (Herman).	De morele Wederopbouw van onze Tijd	577
COX (Jan).	Problemen in de hedendaagse Kunst	570
DAISNE (Johan).	De late Reis	19
DAISNE (Johan).	Het Eiland in de Stille Zuidzee	202
DAISNE (Johan).	Twee Schelpen	647
DECORTE (Mark).	Gedicht	548
DELEN (A.J.J.).	In Memoriam Jef Van Overloop	670
DHONDT (J.).	Boeken over onze Geschiedenis in de 19e Eeuw	380
DHONDT (J.).	Kroniek van de Geschiedenis	757
EEDEN (Paul van).	De eeuwige Dronkaard	344
ENZINCK (Willem).	De Kam, Gonka, Kleine Nachtmusik	152
ENZINCK (Willem).	Hinde en Heiden	361
ERASMUS.	De Ontmoetingen van Genève	674
GEERS (G.J.).	Een halve Eeuw Spaanse Letteren II	45
GEERS (G.J.).	Een halve Eeuw Spaanse Letteren III	175
GEERS (G.J.).	Een halve Eeuw Spaanse Letteren IV	306
GEERS (G.J.).	Een halve Eeuw Spaanse Letteren V	496
GEERS (G.J.).	Een halve Eeuw Spaanse Letteren VI	564
GEERS (G.J.).	Een halve Eeuw Spaanse Letteren VII	631

GIJSEN (Marnix).	Twee korte Verhalen van Ambrose Bierce	321
RAVESANDE (G.H's-).	Herfstbosch, Het late Leven	588
GRESHOFF (Jan).	Dit Alles en een Korrel Zout I	21
GRESHOFF (Jan).	Dit Alles en een Korrel Zout II	125
GRESHOFF (Jan).	Dit Alles en een Korrel Zout III	241
GRESHOFF (Jan).	Vlaams Proza uit de Verte gezien	94
GRESHOFF (Jan).	Verkeerd beoordeeld en te laag geschat	362
GRESHOFF (Jan).	Opmerkingen over de Ziekten des Tijds	421
GRESHOFF (Jan).	Korte kritische Kanttekeningen	621
HAERENS (Karel).	De Vader	550
HECKE (Firmin van).	Meetjesland	267
HELMAN (Albert).	Pseudo - Erotische Bla-Bla	531
HERCKENRATH (Adolf).	Nieuw Epistel aan Richard Minne	549
HEYTENS (René).	Het Symbool in de Dichtkunst I	488
HEYTENS (René).	Het Symbool in de Dichtkunst II	557
HEYTENS (René).	Het Symbool in de Dichtkunst III	598
HEYTENS (René).	Het Symbool in de Dichtkunst IV	696
HOSTE (J.).	De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens	193
HOSTE (J.).	Ons Land en het College van Europa	710
JONCKHEERE (Karel).	Vox Maris	723
JONCKHEERE (Karel).	Nuchtere Kerstnacht	724
KERCKHOVE (Romy C. van de).	Tussen Duin en Zee	466

KEYMEULEN (Paul van).	De Rapper	458
LABYT (Piet).	Frostviken	412
LAMBRECHTS (P.).	De Grieks-Romeinse Erfenis	385
LAMBRECHTS (P.).	Over culturele Samenwerking	641
LIEBAERS (Herman).	Helena Swarth en Pol de Mont	676
LODEWIJCKX (Aug.).	De inheemse Bevolking in Australië	153
MUSSCHE (Achilles).	De Geboorte van de Machine	714
NOJORKAM.	Na het Festival der Kunstkritiek te Parijs	129
OYE (Paul van).	Albert Samain, de alleen staande	35
PEE (Julius).	Herinneringen aan Julius Vuylsteke	257
PELEMANS (Willem).	Benjamin Britten en de Operaliefhebbers	57
PELEMANS (Willem).	Bertus van Lier over Muziek	505
RIDDER (André de).	Indrukken en Overwegingen van een Jurylid	69
RIDDER (André de).	Nieuwe Vormen van Kunstcritiek	269
ROELANDT (L.).	Ferreira de Castro	401
ROVER.	Naar een Evenwicht der Partijen in Engeland?	413
RUTTEN (Mathieu).	Vogels van diverse Pluimage	245
RUTTEN (Mathieu).	De Dichtkunst op het Spoor I	429
RUTTEN (Mathieu).	De Dichtkunst op het Spoor II	479
RUTTEN (Mathieu).	Na het 18e Vlaams Philologencongres te Gent	508

RUTTEN (Mathieu).	In Memoriam Prof. Dr. René Verdeyen	705
RUYSBEEK (Erik van).	Avondregen	734
SCHEPENS (Jan).	Daisne's Rembrandtieke tweede Roman	89
SCHEPENS (Jan).	Nojorkam, Schilder en Schrijver	136
SCHEPENS (Jan).	Kroniek van het Essay: Luisterend naar Jannen	180
SCHEPENS (Jan).	Vestdijk zuivert Anton Wachter	254
SCHEPENS (Jan).	Vlaamse Letteren: Streuvels en Timmermans	552
SCHEPENS (Jan).	Vlaamse Letteren: Maurice Gilliams of het Temperatuurverschil	615
SCHEPENS (Jan).	Vlaamse Letteren: Laten we Gezelle herdenken	687
SCHEPENS (Jan).	Russische Namen in bonte Pakjes	755
SCHEPENS (Jan).	Met Pen en Potlood, blz.:	64 128 189 256 574 637 763
SCHOLLIERS (Henri).	Het naamloos Verhaal	114
SCIARONE (C.L.).	Verdediging van Suzanna	81
SCIARONE (C.L.).	Het menselijk Geluk	471
SCIARONE (C.L.).	Overwegingen van een Dilettant: Ideeë als Bloemen	607
SIMOENS (Leo).	R.M. Rilke en Pol de Mont	735
SMET (Prosper de).	Verkeken Kans	597
SMITS (Frans).	In Memoriam Fernand Rahier	61
SMITS (Frans).	Willem Elsschot's ‘Dwaallicht’	76

SPEYER (Paul).	Indrukken uit Spanje I	25
SPEYER (Paul).	Indrukken uit Spanje II	122
STIJNS (Marcel).	De Westerse Unie, Een veelomvattende Taak	231
STIJNS (Marcel).	Het Atlantisch Pact	287
STIJNS (Marcel).	De Pers en de Samenwerking in West-Europa	345
STIJNS (Marcel).	Verstandhouding en Harmonie in West-Europa	449
SULS (Erik).	Groene Kwatrijnen	486
SULS (Ivo).	Manuscript van André Beulens, Lunatieker	545
THYS (Edward).	O speelse Kurve	379
TICHELEN (Hendrik van).	Victor de Meyere, de Folklorist	317
VEEN (Adriaan van der).	Amerika, het Geraamte en het Vlees I	299
VEEN (Adriaan van der).	Amerika, het Geraamte en het Vlees II	332
VEEN (Adriaan van der).	Anna Blaman, veel omstreden Figuur	523
WALHAVENS (Jan).	De Boodschappers van Kronos: Inleiding tot Kierkegaard	145
WALHAVENS (Jan).	De Boodschappers van Kronos: Ontreddering in Nederland	439
WALHAVENS (Jan).	De Boodschappers van Kronos: De Gevangenen van Anna Blaman	538
WALHAVENS (Jan).	Iets over het Nationaal Toneel	452
WALHAVENS (Jan).	Vlaamse Letteren: ‘De Zaak Dr. Jaminez’	748
WALSCHAP (Gerard).	De bewuste Weemoed	1
WALSCHAP (Gerard).	De metaphysische Weemoed	513

WALSCHAP (Gerard).	Metten Marlen I, II	277
WALSCHAP (Gerard).	Metten Marlen III	589
WALSCHAP (Hugo).	Om het Vel van den Honnête Homme	235
WILDE (Frans de).	J.J. Slauerhoff	360

De bewuste weemoed[1]

DE twee andere soorten menschenweemoed die wij hooger noemden en die bewust zijn, zijn de weemoed om deze aarde en de weemoed om het metaphysische, ta meta psuche: de dingen achter of boven de natuur.

De weemoed om deze aarde borrelt op uit mijmeringen over onveranderbare en veranderbare realiteiten.

De voornaamste onveranderbaarheid die ons bedroeft is onze eenzaamheid. ‘Comme nous sommes seuls pourtant sur notre terre’, zuchtte Laforgue. Dat eenzaamheidsgevoel neemt verschillende gedaanten aan. Soms is het cosmisch. Dan worden wij ons plots bewust van de onmetelijkheid van het heelal en onze verlatenheid daarin drukt ons tot duizelens toe. Dan weer is het physisch. Wij zien onszelven als een zeer gevoelig bundeltje doorzenuwd vleesch en de ongevoelige omwereld maakt ons eenzaam. Van deze physische eenzaamheid zegt Aristoteles dat men een dier of een god moet zijn om alleen te kunnen leven. Een andere maal is de eenzaamheid psychisch. Dan drukt het ons dat wij onherroepelijk afgezonderd zijn in ons bewustzijn zonder eenige kans op wezenlijk contact met den medemensch.

Deze psychische eenzaamheid is geen inbeelding. Gebaren en woorden vertolken ons bewustzijn, verraden het soms wanneer wij het niet willen, maar brengen het nooit of nimmer rechtstreeks en intact in het bereik van anderen. We kunnen zeggen en toonen dat we blij zijn, droef zijn, hoofdpijn hebben, maar de confident kan zich slechts zijn eigen blijdschap, droefheid of hoofdpijn voorstellen, niet de onze. Onze ervaringen kunnen we niet meedeelen. Beelden, meeningen, overtuigingen, gevoelens, strevingen, de kern zelf van onze persoonlijkheid blijven onherroepelijk ons geheim. Wat wij ook doen, wij blijven er alleen mee tot alles vernietigd wordt door den dood.

‘Komt de gedachte niet in u op, zegt in “Antic Hey” van Aldous Huxley een der personages, dat wij op dit oogenblik tusschen zeven millioen verschillende en gescheiden individuen heen gaan, die ieder verschillend en afgezonderd leven en aan ons bestaan totaal onverschillig zijn... Duizenden zijn bedronken, duizenden hebben zich overeten, duizenden hebben niet genoeg te eten gehad.

(1) Derde hoofdstuk van de studie ‘De volgende Europeeër’. Ziehier de inhoudstafel van het gedeelte dat tot nu toe in ‘De Vlaamse Gids’ verscheen: Inleiding.

I De drievoudige menschenweemoed.

II De onbewuste weemoed:

1. Is hij ziekelijk?
2. Is hij een straf?

III De bewuste weemoed:

A. De weemoed om deze aarde:

1. Om het onveranderbare;
2. Om het veranderbare.

En allen leven zij, alleen, afgezonderd en gevoelig zooals gij en ik. Het is een ontstellende gedachte'.

Twee geliefden zien naar dezelfde maan op en wat zij zich ook voorstellen van hun zielsverbondenheid, zij zien twee verschillende manen. Zij lezen sprakeloos elkanders gedachten en wanen deze één, maar het zijn er vier: de twee verschillende gedachten die zij hebben en de twee verschillende gedachten die zij elkander toedichten. Dan spreken, dan fluisteren zij bezield en zooals Maeterlinck in 'L'Ombre des Ailes' schrijft, wat men zegt is slechts de schaduw van wat men denkt, wat men denkt is slechts de schaduw van den geest en de geest is slechts een schaduw van een schaduw.

'Er is, zegt Jan Greshoff, het onoplosbaar misverstand dat duizend verleidelijke en afstootende vormen aanneemt, doch immer zijn oorsprong vindt in het ééne noodlottige feit van onze geboorte, welke een veroordeeling tot ballingschap inhoudt. Dit vonnis wordt ons echter niet rechtschapen beteekend. Wij worden de wereld ingestooten met een drang tot leven welke ons telkens nieuwe, telkens weer even dwaze illusies voortoovert. En de dwaaste daarvan is het geloof aan de mogelijkheid zich hier ooit op zijn plaats en gelukkig te voelen. De jeugd, door de lichtzinnigen geprezen, is een hoogtij van zelfbedrog. Vol verwachting die op niets berust trekken wij uit en ontdekken de bloeiende landschappen van de lente, het spel, de mijmeringen, de halfbewuste genegenheden en de poëzie... Wanneer men echter aan de liefde toekomt, wordt het, althans voor wie gewend zijn zich rekenschap van denken en doen te geven, heel moeilijk de fraaie ficties nog langer te handhaven. Geen gemeenschapsgevoel, hoe oprecht en sterk ook, kan deze vuurproef doorstaan. Want men is nimmer zoo volstrekt en onherroepelijk eenzaam als in het oogenblik waarin men zich met een levend tegenwezen tracht te vereenigen en op hetzelfde moment dat onze liefde in vervulling gaat, wordt onze laatste hoop vernietigd. Als die eene seconde, welke in elk menschenleven de beslissing brengt, doorstaan is, weten wij onweerlegbaar en voorgoed dat de banvloek nooit en voor niemand wordt opgeheven... Redelijke wezens zijn altijd ongelukkig omdat de gelukstaat een aangename, doch des te gevaarlijker vorm van domheid is. Door de liefde worden wij van onze begrensde persoonlijkheid bewust en leeren wij dus de eenzaamheid als ons onafwendbaar lot erkennen. Voor wie de eenzaamheid schuwt is er maar één schuilplaats, de dood'.

'Zoo is de jeugd, zegt Santayana in een sonnet, tot we ontwaken uit dien zomerdroom en zien de wanhoop vóór ons, achter ons de ijdelheid'. 'Dévoré du besoin d'aimer sans jamais l'avoir pu bien satisfaire, je me voyais atteindre aux portes de la vieillesse et mourir sans avoir vécu', klaagde Rousseau. En men moet niet zeggen dat dit alles mistroostige stemmen zijn van lieden die de blijde zekerheid van een religieuze levensbeschouwing hebben verloren. De oude Prediker van den Bijbel verklaart onder woordelijke inspiratie van God zelf dat al wat onder de zon geschiedt ijdelheid is, dat hij daarom het leven haat, dat de van stof gemaakte mensch sterft gelijk het vee en tot stof terugkeert,

dat de doode er beter aan toe is dan de levende en de niet-geborene nog beter dan de levende en de doode.

Zoo tragisch als de ondoordringbaarheid van het individu wordt aangevoeld in de verhouding der sexen, zoo schrijnend snerpt zij tusschen de generaties. In een gedicht dat Anthonie Donker aan het pas geboren prinsesje Beatrix van Nederland opdroeg, schijnt deze dichter te gelooven aan de onkliefbaarheid der kinderliefde:

> Zorg dat gij nooit om iets of iemand treurt.
> Ga tot de grens der kwetsbaarheid, niet nader.
> Weet dat er na uw moeder en uw vader
> geen mensch is dien ge uw liefde waardig keurt.
> Het is alleen die oudste die niet scheurt
> en al het andere is lust en schijn.
> Iedere omgang leidt tot nieuwe pijn.
> Daarom, blijf eenzaam, wat er ook gebeurt.

Nochtans leidt iedere eenzaamheid tot dezelfde pijn als iedere omgang: een gevoel van losgescheurd te zijn en een drang naar hereeniging die niet te verwezenlijken is. In de verhouding van het kind tot de moeder en zelfs de beide ouders is die losgescheurdheid goed te begrijpen daar zij een biologisch feit is. Wij beginnen ze ook te begrijpen in de verhouding van meisje tot jongen, man tot vrouw, nu de wetenschap op ernstigen grond vermoedt dat de mensch eenmaal een bisexueel wezen is geweest dat zich heeft ontdubbeld in mannen en vrouwen die zich eeuwig gehalveerd zullen gevoelen en eeuwig tevergeefs streven naar hereeniging. Wat er ook van zij de ouders zien het kind zich langzaam meer en meer van hen losmaken en vinden in die smart de liefde tot hun eigen ouders terug die zij op dezelfde wijze hebben losgelaten. Maar als zij willen vertellen hoezeer zij vader en moeder nu weer beminnen moeten zij naar het kerkhof gaan.

Eenzaam is de mensch ook in zijn vriendschap. Met vele vrienden begint hij. Oneenigheid, misverstand en dood maaien in hun rangen. Nog jong is hij te oud voor nieuwe. Heil hem die dan nog één vriend overhoudt. De meesten bekennen met Menander, den Molière van Griekenland, dat hij zich gelukkig mag prijzen die eenmaal de schaduw van een vriend heeft ontmoet. Zij zeggen met Aristoteles: ‘Mijn vrienden, er zijn geen vrienden’. En met Montaigne: ‘Ce que nous appelons ordinairement amis et amitiés, ce ne sont qu'accointances et familiarités, nouées par quelque occasion ou commodité, par le moyen de laquelle nos âmes s'entretiennent’.

In zijn laatste werk, zijn autobiographie, ‘The private papers of Henry Ryecraft’, vraagt John Galsworthy: ‘Is er één sterfelijk wezen ter wereld op wiens deelnemend begrijpen ik onwankelbaar betrouwen kon, dat slechts in het algemeen met mijn wereldbeschouwing akkoord was? Zulke harmonie der geesten is de zeldzaamste. Heel het leven door verlangen wij er naar, het ver-

langen drijft ons als een demon in de woestijn; al te vaak eindigt het ermee dat we terechtkomen in zomp en moeras. En dan ervaren we ten slotte dat het visioen een begoocheling was. Het staat voor iedereen geschreven: gij moet alleen leven'.

Met het gevoel van eenzaamheid is dat van machteloosheid zoo innig verbonden dat beide een half om halve mengeling schijnen te zijn. 'Wir werden hineingeboren in eine Welt von Erscheinungen die mit erdrückender und verwirrender Fülle auf uns einstürmen', zegt Jerusalem in 'Einleitung in die Philosophie'. Naar gelang de mensch krachtiger poogt zich te bevrijden uit dit drukkend warsel en zijn wereldbeeld nauwkeuriger en ordelijker te teekenen, ontmoedigt hem meer de ontoereikendheid van zijn verstand. Het is heelemaal niet toevallig dat bij de doorbraak van de Aufklärung, het historisch moment waarop de Europeeër zijn verstand eindelijk werkelijk leerde gebruiken, hij begon met dat verstand zelf te devalueeren, want dat is heel de philosophie van Locke, Hume en Kant.

Zelfs Luther verachtte de menschelijke rede nog. Volgens hem kon zij noch theoretische kennis, noch kennis der natuur verschaffen. De Schrift, waarvan 'eyn Spruch mehr gillt denn aller Welt Bücher', de Schrift moest men gelooven en daarmee uit. 'Ist genug das du weyst das feuer heysz, wasser kalt und feucht ist, das ym Somer ander erbeyt denn ym winter zu thun ist. Wisse wie du deyn acker, fiehe, haus und kind üben solt, das ist dyr genug ynn naturlicher kunst. Darnach denck wie du nur alleyn Christum erlernist'. Al hebben wij Luther's waardeverhouding op haren kop gezet, al geldt soms voor ons 'eyn buch mehr denn aller Schrift sprucher', de zaak is daarmee niet vereenvoudigd.

Sedert Locke's 'An Essay concerning human understanding' en Kant's 'Kritik der reinen Vernunft' zwoegt de wijsbegeerte nog altijd op het kennisprobleem en de wetenschap maakt de zaak met den dag nog meer ingewikkeld. De relativiteitstheorie wijst uit dat onze zoogezegd objectieve, op Newton's 'onwrikbare' wetten steunende kennis van de natuur niets anders is dan een soort optisch bedrog. Onze concrete waarnemingen, die wij zoo betrouwbaar achten sinds onze abstracte speculaties ijdel spel zijn gebleken, zijn op hun beurt zoo weinig objectief dat eenzelfde voorwerp verschillende vormen en kleuren heeft naar gelang het gezien wordt door de oogen van verschillende dieren en van den mensch. Hetzelfde is het geval met de geluiden, kleuren, tastwaarnemingen en trillingen. Daarbij komt dan nog dat wij van de vormen, kleuren, geluiden, geuren er veel meer niet kunnen waarnemen dan wel.

De belangstellende leek en de doorsnee-ontwikkelde interesseeren zich niet bijzonder aan het zuiver wijsgeerig dispuut omtrent de kennis. Het verontrust hen niet dat kennis een methode voor het vinden van kennis en deze methode een methode voor het vinden van een methode vereischt en het vinden van een methode voor het vinden van een methode... Zij aanvaarden het postulaat en redeneeren er op los. Wat den mijmeraar echter tot weemoed stemt is dat de doodgewone dagelijksche practijk voortdurend de tekorten aanwijst van wat wij

zoo trotsch het verstand noemen. Hij kan nog slechts moe glimlachen om het helder axioma van Bolingbroke: ‘Nature and truth are the same everywhere and reason shows them everywhere alike’.

Hij ondervindt daarentegen dat zijn levensinzicht, zijn algemeene appreciatie van de dingen veranderen van dag tot dag en hem toch altijd even rationeel en verstandig voorkomen. ‘Ouderlingen gelooven alles, zegt Oscar Wilde, mannen betwijfelen alles, jongelingen weten alles’. Dezelfde geest heeft in deze drie stadia van zijn evolutie, omtrent dezelfde dingen voor totaal verschillende meeningen altijd even plausibele redenen en bewijzen, altijd dezelfde zekerheid. Het zoogezegd objectief verstand oordeelt volgens zijn opvoeding, het landsklimaat, de physische constitutie, de spijsvertering, de bloeddruk en de uiterst oppervlakkige ervaring opgedaan op het speldekopje terrein waarop we een gansch leven lang experimenteeren.

Stat pro ratione voluntas. ‘Nous jugeons les choses, zegt Gide, non par ce qu'elles sont en elles-mêmes, mais par ce qu'elles sont à notre égard et la vérité et l'utilité ne sont pour nous qu'une même chose’. We gloeien van trots in de meening europeesch te denken en hoe provinciaal is zelfs dat denken nog in contact en gelijking met de oudere culturen. Aan een banket belijden we met convictie dat ‘tout est pour le mieux dans le meilleur des mondes’, ‘God's in the heaven, all's right with the world’ en een paar uren later, als de pâtée de foie gras de Strasbourg blijft zitten, zweren we op precies het tegenovergestelde.

Nietzsche waarschuwt tegen het gevoel. Zijn gevoel vertrouwen, zegt hij, is zijn grootvader en grootmoeder en hun grootouders meer vertrouwen dan de goden die in ons zijn, ons verstand en onze ervaring. Dat is waar, maar ik zou hem toch willen vragen waarom mijn grootouders en hun grootouders zich a priora vergisten en mijn verstand en ervaring niet. Mijn verstand en ervaring voeden zich aan zintuigen die evenzeer den invloed van grootouders en hun grootouders ondergaan als mijn gevoel. Beide zijn op gelijke wijze erfelijk gedetermineerd.

‘Reeds eenige jaren geleden, schrijft Descartes in zijn “Réflexions”, heb ik gemerkt hoe vele dingen ik in mijn jeugd als waar aannam die onwaar zijn en hoe twijfelachtig is al wat ik later daarop heb gebouwd en dat daarom alles tot op den grond moet afgebroken en van af den grond opnieuw opgebouwd worden indien ik eindelijk in de wetenschap iets zekers en blijvends wil opstellen’.

Alles tot den grond toe afbreken, de meesten kunnen het niet en van de overigen durven de meesten het niet. De zeldzamen die het ondernemen stellen spoedig vast dat het niet genoeg is alles af te breken om iets zekers en blijvends op te bouwen. Wie kan op eenigen leeftijd, na om het even welke inspanning, zich beroemen op een zeker en blijvend bezit? Ieder blijft zijn waarheid zoeken en kan zich slechts verstandig toonen door eerlijk te erkennen wat hij vindt, onpartijdig open te blijven voor feiten en ervaringen, niet te versagen wanneer

nieuwe gegevens het moeizaam verzamelde ontwaarden en zich nooit neer te leggen bij het onbekende.

'We have no reason, only our intuition, zegt Aldous Huxley. Each person will choose the rationalization which mits his prevailing or his passing mood. All that for each individual is absolutely certain is that, at a given moment, he has a certain intuition about things in general. He may, if he chooses, rationalize his intuition and assert that this rationalization guarantees the objective truth of his intuition. But all that it does in fact guarantee is that his intuition is of a certain kind, and that it lends itself to a certain kind of rationalization. It offers no guarantee against other men and women experiencing intuition of a different kind and rationalizing them in quite different way'.

Het wilsprobleem werd even spitsvondig omstreden als de waarde van het verstand. Schoolsch-abstract tobt de mijmeraar hierover ook weer niet, tenzij dan zelden. Het laat hem nogal koud of en hoe wij vrij zijn. Schopenhauer meent dat we kunnen doen wat we willen, maar niet willen wat we willen. De scholastieken meenen zeer curieus dat we volledig vrij en toch door God gedetermineerd zijn. Zonder God's hulp kunnen we niets willen en ook niets doen, maar toch zijn we volledig vrij. De mijmeraar blijft onpartijdig en is wel geneigd met Duguit te bekennen dat 'nul n'en sait rien, nul ne le saura jamais. La seule chose certaine, c'est que l'activité de l'homme apparait comme cause consciente d'un but'. Wat hem weemoedig stemt is de ontoereikendheid van zijn wil in de bekende tweespalt: video meliora, proboque, deteriora sequor; ik ken het goede en erken het, maar ik doe het kwaad. Vondel's engelschheid en dierschheid mengen in hem zich ondereen. Machteloos kneedt hij een leven dat zich niet kneden laat. Oorlog, ziekte, ouderdom, dood, het wegvlieten van den tijd, het onbeheerschbare hart overwinnen zijn wil. Hij zucht met Dsoeang-tse: 'De mensch is op de wereld slechts een luis op het lichaam'.

De onmacht van den wil stelt hem het meest teleur in zijn liefde. De man, volgens Hellé 'partie musculaire de l'humanité', en de vrouw, 'partie nerveuse de l'humanité', willen de liefde doen duren. Hoe heftiger zij het willen, des te eerder overwint de disharmonie der sexen. Dan zoeken zij het compromis-geluk en maken elkaar met fanatieken goeden wil systematisch moe. Ten slotte berusten zij en noemen dat een stil, dierbaar en intiem geluk. Jonggezel en jonggehuwden gruwelen van dit geluk en hebben dan nog liever de vrije liefde. Wie ze toepast volgens het systeem des straathonds is nog veel eerder moe dan de eeuwige echtgenoot en wie bij tijd en wijle van wederhelft verandert legt telkenmale den weg af dien de huistrouwe burger maar eenmaal doet.

De wil moet berusten in zijn onmacht of hij strandt in doffe zwaarmoedigheid die bij daadmenschen sinistere proporties kan aannemen, zooals wij zien in de jeugd van Adolf Hitler en Mussolini en zooals Van Gogh volgens een van zijn brieven heeft ondervonden. 'Les hommes sont souvent dans l'impossibilité de rien faire, prisonniers dans je ne sais quelle cage horrible, horrible, très horrible'. Hij moet leeren capituleeren voor heirkracht, toeval, noodlot en de intren-

sieke ongerechtigheden waarover de vagant Walter van Rijssel dicht: ‘Ecce torpet probitas, virtus sepelitur’, zie de rechtschapenheid in schande, de deugd wordt begraven. De gansch zijn leven zoo verontrechte Camoës gromt in een goed in het Duitsch vertaald gedichtje:

> ‘All die Guten sah ich stehn
> auf der Welt in Not und Schmerzen;
> mehr erstaunt noch musst' ich sehn
> all die Schlechten sich ergehn
> immerdar in Lust und Scherzen;
> weil das Leben so bestellt
> und um meins mir zu versüssen,
> ward ich schlecht; doch musst' ich 's büssen
> und es steht die schiefe Welt
> nur für mich auf g'raden Füssen’.

Eenzaam in zijn bewustzijn, onzeker in zijn verstand, overwonnen in zijn wil, onbevredigd in zijn liefde, verzaakt de mensch of besluit te ‘arbeiten und nicht verzweifeln’. Leegte en verveling welke Oscar Wilde ‘mondig geworden ernst’ noemt, vullen zijn gemoed met verdunde lucht. Hij is rijp en wijs. De vijftigjarige Thomas van Aquino was het ook. Hij had zijn Summa theologica geschreven en hield op. Zijn trouwe broeder Reginald praamde hem voort te werken. ‘Reginald, zuchtte Thomas, ik kan niet meer. Al wat ik geschreven heb komt mij waardeloos voor’. Thomas had zijn eigen grenzen afgestapt, de ijdelheid der menschelijke pogingen ingezien. Dit fnuikt ook het genie als het geen held is.

De mensch, de wereld, de natuur komen voor als onvatbaar voor wijzigingen, de jeugd als een roesslaap waaruit men als ouderling ontwaakt, het leven als een wandeling rond de wieg die eindigt aan den boord van het graf. Si jeunesse savait, si vieillesse pouvait! ‘Nog pas werd ik, arme, geboren en reeds is mijn haar besneeuwd en het einde is daar’, kermt de zestiendeeuwsche Venetiaan Celio Magno, en een oud Romein: ‘Ik heb de haven gevonden, vaarwel hoop en geluk. Gij hebt mij genoeg bedrogen, bedriegt nu de anderen’.

De banaliteit in ons, de smulpaap en de pleziermaker komen bij poozen in opstand tegen dit pessimisme dat zij futloos, laf, decadent noemen en gaarne toeschrijven aan een voorbijgaande inzinking. Zij werpen het weg, verloochenen het, maar kunnen het niet weerleggen. Het is niet negatief. Het is de mannelijke verzaking waarvan Schopenhauer het eerst de positieve waarden van rust, vrede en levenstriomf aanwees. ‘De stemmenmeerderheid van de alledaagsche massa, zeide hij, zal ons niet weerhouden te bekennen dat het grootste, gewichtigste en merkwaardigste verschijnsel waarop de wereld kan wijzen, niet de wereldveroveraar is, maar de wereldoverwinnaar’.

Wij hebben de wereld overwonnen, wij meenen sterk te staan, de egocentrische ambities en de hooge jeugdeischen te hebben afgelegd en nu zullen wij opnieuw de levensvragen stellen als gedesinteresseerde buitenstaander. Maar onze instrumenten en gegevens zijn dezelfde gebleven, we komen niet verder dan de Pascaliaansche verbijstering: 'Je regarde de toutes parts et ne vois partout qu'obscurité. La nature ne m'offre rien qui ne soit matière de doute et d'inquiétude. Si je n'y voyais rien qui marquât une divinité, je me déterminerais à ne rien croire. Si je voyais partout la marque d'un créateur, je reposerais en paix dans la loi. Mais voyant trop pour nier et trop peu pour m'assurer, je suis dans un état à plaindre et où j'ai souhaité cent fois que, si un Dieu la soutient, elle le marquât sans équivoque; et que si les marques qu'elle en donne sont trompeuses, elle les supprimat tout à fait; qu'elle dit tout ou rien, afin que je visse quel parti je dois suivre. Au lieu qu'en l'état où je suis, ignorant ce que je suis et ce que je dois faire, je ne connais ni ma condition ni mon devoir'.

Sint Paulus ook geeft toe dat de natuur volmaakter kon zijn, maar hij vindt er toch zooveel volmaaktheid in dat zij die er Gods hand niet in erkennen volgens hem niet te verontschuldigen zijn.

Leibniz van zijn kant beweert dat een betere wereld niet mogelijk is, want anders had God ze in zijn wijsheid moeten kennen, in zijn goedheid willen en in almacht scheppen. Hij ziet natuurlijk ook wel dat een en ander te wenschen overlaat, maar onvolmaakte onderdeden kunnen volgens hem geen afbreuk doen aan de volmaaktheid van het geheel en het zedelijk kwaad moet God toelaten omdat anders geen deugd zou mogelijk zijn.

Nochtans zegt het gezond verstand dat een geheel met onvolmaakte onderdeelen toch altijd een klein beetje minder goed is dan een met volmaakte en deugd is niet mogelijk als niet tevens het kwaad mogelijk is, maar de vraag is of deugd plus kwaad een volmaakter wereld vormen dan een regiem zonder beide. Verder vraagt men zich af of wel alleen de onderdeelen fouten vertoonen. Het beginsel zelf, struggle for life, survivance of the fittest, voortzetting van het leven door het dooden van het levende, menschen van vóór hun geboorte uitverkoren of verdoemd, volkeren uitverkoren voor de openbaring en het ware geloof, geheel dat systeem van biologische en bovennatuurlijke begunstiging en achteruitzetting waarop Darwin het eerst onze aandacht heeft gevestigd, is het geen monsterachtige, walgelijke, boosaardige wreedheid in zijn essentie zelf?

Maar de geniale weerlegging van Leibniz is en blijft voor alle tijden het onvergelijkelijk meesterwerk 'Candide' door Voltaire.

***

Vele ongerechtigheden die onze mijmeringen met weemoed overschaduwen zijn van veranderbaren economischen, politieken, socialen en cultureelen aard. Velen noemen zich fier realisten omdat zij deze mankementen onveranderbaar heeten en glimlachen om de 'utopisten' en 'idealisten', die meenen dat er iets aan te doen is. Beiden hebben nochtans gelijk en de 'realist' is zeker niet

slimmer dan de ‘idealist’. De wereld zal nimmer volmaakt zijn en dus zijn haar mankementen eeuwig, maar daaruit volgt niet de onvermijdbaarheid van eenig concreet euvel. Altijd zullen er parachutespringers te pletter vallen doordat dit uiteraard een gevaarlijke onderneming is, maar van elken val kan men zeggen dat hij had kunnen vermeden worden. Er zullen nog oorlogen uitbreken en zij wortelen in de natuur van den mensch en van zijn samenleving, maar geen enkele van deze oorlogen zal noodzakelijk zijn. Het is dus lang niet zoo schrander als het er uitziet te berusten in de onvermijdelijkheden en er niets tegen te doen. Daar het onvermijdelijk is dat wij ziek worden, zouden wij volgens deze wijsheid niets moeien doen om niet ziek te worden en daar het onvermijdelijk is dat er gestolen wordt zouden wij geen deuren moeten sluiten en geen nachtwakers aanstellen.

In 1712 publiceerde de Fransche abbé Charles Castel de Saint Pierre zijn ‘Mémoires pour rendre la paix perpétuelle en Europe’. ‘Faisant réflexion’, zoo schreef hij in zijn inleiding, ‘sur les meurtres, les cruautés, les violences, les incendies et les autres ravages que cause la guerre, plus affligé qu'à, l'ordinaire de ceux dont la France et les autres nations de l'Europe sont accablées, je me mis à chercher si la guerre etait un mal absolument sans remède et s'il était entièrement impossible de rendre la paix durable’. Een echte utopist dus. Hij gebruikt in dit verband voor het eerst het woord europeesch. Hij beveelt aan een permanent congres van gevolmachtigden in een vrije neutrale stad als Utrecht, Keulen, Genève of Aken, een europeesche rechtbank, een europeesche politiemacht, een republiek Europa. Dit is exact wat de realisten sedert den vorigen wereldoorlog trachten tot stand te brengen, zoodat de utopist Charles Castel de Saint Pierre alleen maar een realist is geweest die een beetje schranderder was dan de andere realisten.

Ruim vijftig jaar geleden beweerden eenige utopisten dat de werklieden zich moesten vereenigen om de patroons te beletten hen verder uit te buiten. Zij vergaten dat het in de menschelijke natuur wortelt macht voor recht te laten gslden en den zwakke te onderdrukken. De realistische werklieden antwoordden hun dat, van zoodra zij zich verenigden, de patroons hen afdankten en vervingen zoodat zij konden sterven van honger voor het plezier van de utopisten. Dat was zeer reëel gezien en toch hebben de utopisten het beter voor gehad.

De lijst van de politieke, sociale en economische europeesche euvelen die eeuwig zijn omdat een volmaakte wereld ondenkbaar is en in concreto toch alle zonder uitzondering kunnen veranderd worden, is meters lang. In het middelpunt echter van de spontane weemoedige mijmeringen van den twintigsteeuwschen Europeeër, staan de problemen geschapen door de techniek. Haar fantastisch snelle ontwikkeling deed nijverheid en handel bloeien. Deze bloei bracht welvaart, wetenschap en deed het algemeen ontwikkelingspeil stijgen. Hij liet de menschheid toe haar aantal in anderhalve eeuw te verdriedubbelen en de gemiddelde leeftijd met een vierde te verlengen. Deze bevolkingstoename ondanks de neo-malthusiaansche rem werd katastrofaal, want de techniek

schakelde de menschelijke arbeidskracht meer en meer uit. De verdriedubbelde bevolking, die driemaal meer producenten zou moeten te werk stellen, doet het met tienmaal minder, alhoewel zij voortdurend nieuwe behoeften en daardoor nieuwe werkgelegenheid schept. De wereld waarin in 1939 de tweede wereldoorlog uitbrak, werd mede bewoond door 25 millioen overbodige werkkrachten die leefden op kosten van de gemeenschap zonder iets uit te richten. Onze nazaten zullen dit eenmaal lezen zooals wij nu de verhalen over de middeleeuwsche pest en zich afvragen hoe zoo iets mogelijk is geweest.

De concentratie van den arbeid rond een collectie machines, eigendom van enkele menschen, concentreerde ook de winst, die vroeger den ambachtsman ongeveer volledig toeviel, in de handen van die enkelen. Een zinloos onrechtvaardige kapitaalsophooping deed de ongelijkheid tusschen bezitters en paupers in geometrische reeks stijgen. Deze ongelijkheid, het in groep leven van de paupers buiten de landelijke gelatenheid en het gesus met de hemelsche belooning, de uitbreiding van het onderwijs, mogelijk gemaakt door de stijgende welvaart, maakten de massa bewust van haar menschelijke rechten. Had zij van den aanvang af een ruimer deel gekregen in de winst, er zou zich wellicht op dit oogenblik nog altijd geen overproductie hebben voorgedaan, daar overproductie niets anders is dan overschrijding van de limiet der koopkracht. Nu is de markt veel sneller vergroot dan de koopkracht is toegenomen.

Het eenige richtsnoer van de productie was winst voor de werkgevers. Een regeling die ze richtte naar het gemeenschappelijk welzijn werd niet geduld. Dit beperkte op zijn beurt de afzetmogelijkheden. Goederen die noodig waren en waarvoor koopkracht bestond, werden vernietigd omdat zij niet konden worden verkocht met de vereischte winst. Elke breedere kijk op internationale samenwerking tot welzijn van elke natie door de welvaart van alle werd door de gewinzucht afgewezen. Een zot en ingewikkeld systeem van protectionisme verscherpte den internationalen economischen wedijver en de politieke spanningen. Naar gelang een economische gemeenschap zich meer afzondert doet zich natuurlijk de overproductie eerder gevoelen en geheel de oplossing welke men daarop gevonden heeft en met zooveel dictatoriale bazuinen verkondigd, was de toevlucht tot de improductieve productie, de bewapeningen. Economische groepen die met elkaar niet willen spreken, moeten het onvermijdelijk uitvechten indien zij niet willen stikken. De bewapening immers heeft ook haar grens, zij het alleen maar het punt waarop één partij zich sterk genoeg acht om den doodssprong te wagen.

Deze doodssprong schijnt het onafwendbaar culminatiepunt van ons economisch bestel geweest te zijn tot nu toe. De oorlog consumeerde de wapenen, de werkkrachten en de woongelegenheid en verlamde voor enkele jaren de voedingsproductie. Eenmaal de wapenen weer neergelegd kan het stelsel weer op volle kracht werken en de welvaart opdrijven tot aan het doode punt. Zoo braken, tegen alle gezond verstand en tegen den formeelen wil van een bevolking die niet meer in den oorlog gelooft, twee monsterachtige wereldoorlogen uit.

Op dit oogenblik echter schijnt deze economische noodzaak totaal afwezig te zijn in het Amerikaansch-Russisch conflict dat zich aanmeldt als de aanleiding tot wereldoorlog nummer drie. Niemand kan onder woorden brengen wat Amerika in Rusland of Rusland in Amerika te halen of te zoeken heeft. Economisch loopen zij elkaar niet in den weg, noch hebben elkander noodig. Een primaire xenophobie, een staatsideologische antipathie, een vrees aangevallen te worden en een droom van wereldheerschappij, dat is al wat men vinden kan, nog veel, maar ook te weinig om een ramp te rechtvaardigen waarin waarschijnlijk de atoombom de hoofdrol zal spelen.

In het onveranderbare leert de mensch berusten vroeg of laat met die sceptische gelatenheid die de bekoring uitmaakt van perzische en chineesche gedichten en het geheim is van den Aziaat. ‘Ik weet met de Muzelmannen dat wat komen moet komen zal’, antwoordde Rimbaud van uit Harrar aan zijn vriend Delahaye die hem politieke nieuwsjes had gemeld. De onveranderbare euvelen echter drukken den mijmeraar langer terneer, zij blijven hem ten slotte zijn leven lang prikkelen tot verontwaardigd verzet in het ‘huis van ongerechtigheden’ zooals Pestalozzi de wereld noemt.

De Italiaan Cardanus onderscheidde in de zeventiende eeuw drie categorieën van burgers: bedrogenen, bedrogen bedriegers en niet-bedrogen niet-bedriegers. Wells vergelijkt onze samenleving met een wagen die, volgeladen met konijntjes een helling afbolt recht naar de diepzee, terwijl de konijntjes, onbewust van eenig gevaar, zich kostelijk amuseeren. De diepzee en de konijntjes zijn te veel in het amusante beeld. Op alle aandachtige waarnemers heeft de samenleving altijd het effect gemaakt naar den afgrond te snellen, maar in de praktijk is zij tot nu toe steeds door blijven hollen en indien de westersche staatsburger met één dier niet mag worden vergeleken, is het zeker met een onschuldig, onbewust en onbekommerd konijntje.

Wat hem juist van de andere bewoners onzer planeet onderscheidt is dat hij een politiek wezen is. De Aziaat die hem bestendig in geestdrift ziet voor idealen, varieerend van nudisme en vegetarisme tot fascisme en democratie, opstappend achter zijn vlaggen van gewestelijken geitenbond tot wereldunie, denkt zeker niet aan een konijntje, maar aan een heethoofd voor wie Plato's ‘Politeia’ en Machiavelli's ‘Il Principe’ al boter aan de galg zijn. Wij die in den heksenketel welke hij brouwt weinig op ons gemak zitten, beschuldigen hem gereedelijk van egoïsme, eerzucht, chauvinisme, kortzichtigheid en kunnen niet gemakkelijk zien met hoeveel kinderlijke, goedgeloovige edelmoedigheid hij oprukt tegen een wanbestel dat hij meent te kunnen verbeteren. En ook verbeterd heeft. De kleurlingen kunnen tevreden leven zooals zij leefden vóór twee en drieduizend jaar, de Europeaan die nog even malcontent leeft als vóór duizend jaar heeft door zijn onrust zijn levensvoorwaarden bestendig veraangenaamd. In tallooze werken en massabewegingen heeft de typisch europeesche drang naar wereldverbetering en het geloof in dit doel zich uitgesproken met diep menschelijk accent.

Typisch hiervoor is de laatste bladzijde uit ‘The Salvaging of Civilisation’ van H.G. Wells. Schrijver belijdt zijn hoop op de toekomst nu ‘de hedendaagsche wereld vol sombere dreiging is’, de krant elken morgen vertelt van ‘nutteloos bloedvergieten, haat en afgunst, tyrannie en ellende, dom wantrouwen bij de ontwikkelde en dwaze zelfgenoegzaamheid bij de begoede klassen, een verdorven wereld, dom, onredelijk, achterdochtig, kwaad en kleingeestig’. ‘En toch’, zoo vervolgt Wells dan vurig, ‘weet ik zeker dat er een uitweg is. Indien men slechts enkele treden opgaat, komt men aan een deur die naar buiten leidt uit den donkeren kerker van onwetendheid, vooroordeel en hartstocht. Die deur is langs binnen gesloten. Het ligt in onze macht, indien wij willen en durven, uit deze gevangenis te komen. De sleutel is georganiseerde universeels opvoeding. Het wachtwoord dat ons door alle moeilijkheden heen zal leiden is waarheid. Vertrouwt op dat wachtwoord, gebruikt dien sleutel en geen kerker weerhoudt ons. Wij bevrijden ons uit de boeien waarin oorlog, ziekte en zedebederf ons geboeid houden. Wij en het geheele menschdom met ons treden uit het donker gevang in het zonnelicht van wijsheid, vrijheid en vooruitgang voor altijd. Ik waag het nauwelijks te hopen dat het mij gegund zal wezen den sleutel te hooren knarsen. Het is zeer goed mogelijk dat ook onze kinderen en kindskinderen nog in deze gevangenis zullen zuchten. Maar eenmaal breekt de dag aan waarop de deur open gaat en geheel het menschdom uit den kerker treedt van onwetendheid en wanbegrip waarin wij levenslang verblijven’.

Dit is toch iets meer dan een slaaplied voor Wells-lezers en vooral lezeressen die willen getroost worden in een wereld die zoo stout is. Wells weet zoo goed als wij dat de kranten aan zijn kindskinderen zullen melden en wijs maken wat hij er zelf in heeft gelezen. Wanneer men opschrijft wat de menschen wenschen en begeeren, heeft men een verlanglijst die tienduizendmaal overtreft wat in de wereld voorhanden is, zoodat niet vijf procent kan worden tevreden gesteld. Wells weet dat, maar het belet niet dat zijn geluksdroom uit een edel, diepmenschelijk en onbedwingbaar verlangen voortspruit.

De mensch wil en moet kunnen gelooven in de betere wereld die hem voor oogen zweeft. Altruistisch arbeidt hij aan de verwezenlijking van zijn wenschbeeld. De ontgoochelingen kwetsen hem dieper naar gelang hij zich actiever inspant. Hun weeromstuit is een laag bij de grondsche levensopvatting, kentrek van den europeeschen Icarus die na zijn mislukte vlucht bourgeois wordt, woord waarmee ik niet een stand bedoel, maar wel een type door Flaubert gekenschetst: ‘Le bourgeois, c'est l'homme qui pense bassement’.

Het laag denken is niet uitgevonden door West-Europa, maar West-Europa is de bodem waarop het best bloeit. Het epicurisme van de Hellenen wordt er totaal ten onrechte mee vereenzelvigd. ‘Wanneer wij verklaren’, zeide Epikuros tot Menoekeus, ‘dat lust het hoogste goed is, bedoelen wij daarmee niet den lust van de zwelgers en overigens niet het zinnelijk genot, zooals sommigen meenen die tegen ons zijn, of ons verkeerd begrijpen, maar wel dat het lichaam moet vrij zijn van pijnen en de ziel van onrust’.

Dan was de chineesche Yang-tschu een andere kerel. ‘Laten wij eten en drinken’, raadde hij aan, ‘laten wij onze oogen en ooren genieten, laten wij meiden en maagden bezitten, schoonheid, muziek en wijn. En als de dag niet lang genoeg is, laten wij dan den nacht er nog bij nemen. Elkeen voor zichzelf!’ Maar wie kan zulke balle levenslust grootheid ontzeggen? Zij sluit geen negatie van geestelijke waarden in. Hoe bleek en schraal verschijnt naast hem onze westersche medeburger, de schijnheilige en beschaamde snoeper zonder echte dappere liefde, vreugde of geestdrift.

Op den anderen hoek van het schouwtje waarop de katjes-in-den-donker-knijper prijkt, staat de gedesillusioneerd afgewende intellectueel. Over zijn verraad is veel geschreven, meestal met onbegrijpelijk voorbijzien van het evident feit dat het intellect door zijn natuur zelf individualiseert, dus verwijdert van de gemeenschap. ‘In den staat leeft en verkeert eigenlijk alleen het lichaam’, zegt Plato in zijn Theaetetos, ‘maar de geest die dit alles voor minderwaardig houdt en daarin geen eer stelt, zwerft naar Pindaros' woord overal heen, meet wat onder en op de aarde is, doorzoekt boven het hemelgewelf het gesternte, speurt naar alle zijden het geheele wezen van elk ding in het bestaande na, doch encanailleert zich met geen der dingen in de nabijheid’.

Wat de aanklagers van het verraad der klerken echter juist zien is dat de afgewendheid van de intellectueelen haar normale verhouding ver heeft overschreden. De intellectueel is ongetwijfeld zijn leidersplaats aan 't verliezen, het beleid der gemeenschap gaat van langsom meer van de handen der scheppers over in die van de behendigen die zin voor traditie en cultuur missen.

‘Zij nu’, zegt Plato in het zesde boek van den Staat, ‘die getreden zijn binnen de kleine filosofenschaar en geproefd hebben hoe zoet en zalig dit bezit is; die daarbij maar al te goed gezien hebben hoe dwaas de menigte is; dat eenvoudig niemand iets heilzaams voor den staat verricht; dat er onder hen ook geen medestander is met wien hij het recht kan verdedigen onder hoop op lijfsbehoud, doch dat, wanneer hij zich te midden hunner ging storten als een mensch te midden van wild gedierte, hij om zou komen vóór hij den staat en zijn vrienden maar eenigszins van nut zou kunnen zijn en dat zoodoende zijn leven van onnut ware voor zich en de anderen - die dit alles heeft overwogen, trekt zich in stilte terug en gaat zijn eigen heil na als een die bij stormweer, terwijl stof en regenvlagen hem voorbijgieren, onder een muurtje is weggescholen. En, ziende hoe de massa door onrechtmatigheden wordt bezoedeld, is hij al blij indien hij zelf mogelijkerwijze rein van onrecht en wandaad, zijn leven hier zal kunnen uitleven en onder goede verwachtingen opgeruimd en welgemoed van hier kunnen gaan’.

Gerard WALSCHAP

Kort dagboek

Dinsdag 6.4.

Eerst in ‘Cambridge’ aan het Marie-Joséplein werd ik goed dronken.

Zij zaten schuin over mij. Als ik mij even vooroverboog, zag ik hen samen zitten, gesloten als in een schilderij, in de lijst van de wandspiegel met de brede, vergulde krullen. Hun ellebogen waren aan mekaar gegroeid en soms raakten hun schouders elkaar. Het ergerde mij buitengewoon haar aan de woekeraar met zijn pokkengezicht te zien vastgegroeid.

Ik besloot mij niet meer voorover te buigen. Zo zag ik haar alleen. Ik vroeg mij af of zij luisterde naar wat hij haar aan het oor fluisterde, of was zij een standbeeld geworden, waartegen je alles kan fluisteren zonder dat het antwoordt? Dan kan je gerust gedichten schrijven, dacht ik. O melk, albast, o schouderblad.

Ik grinnikte van de pret. Je moet alleen zijn, viel het mij te binnen, je meet de gewoonte hebben om altijd maar alleen te zijn om je zo te kunnen amuséren. Knusjes in een malse fauteuil, je zoveelste rhum voor je, en aan je zijde een standbeeld, dat op een onhoorbaar commando aan het bewegen gaat, als levend.

Tot in de gouden lijst, als een weekdier, zijn behaarde hand binnensloop. Onder de tafel streelde hij haar dij.

Zo is het altijd, dacht ik bitter. Overal, in boksmatches en paardenrennen komen de gracieuse standbeelden aangewandeld, zij wiegen en hebben zeer tedere schaduwen, holten van oksels en heupen. Dan kruipt hen plots een weekdier op het lichaam. Maar zij houden ervan. Zij lokken het zelf uit. Zij zijn koud vuur.

- Zijn zij niet als koud vuur? vroeg ik aan de heer, die over mij zat en glimlachte hem toe.

- Contradictio in terminis, zei hij, alhoewel ik het niet kon horen van het huilende rumoer van saxophoon en trompetten en de tampende drums. Maar ik las het van zijn lippen af.

- O, zei ik verschrikt. Dan moet ik naar huis, als het zover is. De kellner, die mij de hele tijd reeds zat af te spieden, drukte ik mijn laatste geld in de hand. Hij knikte als de missiebus-neger. De straten waren leeg. De keien glommen van de voorbije regen, en in de plassen, tikten af en toe snel openvloeiende cirkels. Waar het voetpad eindigt, weet niemand, dacht ik. Het heeft zijn tijdje geduurd. Wie heeft er niet genoeg van als elke vriend je bedriegt? Zelfs al zijn zij nog verplicht het te doen. Omdat iedereen het doet.

Zoals ook de dame met het bloedrode vest en de hoge benen verplicht was mij aan te klampen. Zij had gezien hoe ik waggelde. Haar wondergrote ogen schitterden en zij rekte haar panterlijf.

- Kom je mee, schat, vroeg zij.

- Dank je wel, schat, zei ik. Vannacht, als ik met haar meega, zal zij

proberen haar magere, geschubde hand in de zakken van mijn vest te schuiven, als die aan de enige stoel bij het bed hangt.

- Hou je niet van een pretje? vroeg zij.

- Laat mij gerust, zei ik brusk. - Ik ga namelijk in het Park wandelen, zei ik nog. Als zij onverstoord en onwezenlijk in de nu druilende regen verder liep, riep ik haar nog na: - Ik heb toch geen geld meer.

Vrijdag 16.4.

Vanmiddag met B. in het zonnige Park. Er is het Ruiterstandbeeld en op de banken zitten uniforme oude en in zwart geklede mensen. B. hield meer van de ouderwetse gaslantaarnen met krulletjes, zei zij, dan van die papierwitte moderne bollen. Zij vond het leuk en symbolisch, dat onze adem zich voor ons in de vrieslucht mengde.

Daar waar het grintpad smaller wordt en tussen de heesters slingert, ontmoetten wij de man. Hij was van alle schermutselingen teruggekeerd. Hij had een verhakkeld en genaaid gezicht, als een gescheurde kous. Zijn ogenranden waren als de randen van een open wonde. B. deed alsof zij hem niet had opgemerkt.

Wat verder zei ik tot haar: - Zo zal ik worden.

Zij heeft mijn arm van haar schouders geschoven en haar mond, die ik gretig beloerde - o, wat gaf ik niet voor die onverbiddelijke verwachting - trilde, zonder één geluid.

Ik denk eraan hoe ik ook deze scheiding, die onontkoombaar wordt, voorbereid. Maar, dit is de vraag, wie van ons beiden was de lafste?

Woensdag 21.4.

Gisteravond liepen de mensen in de Kaaistraat allemaal langs de kant der huizen. Alhoewel er dikke relingen zijn en het voetpad aan de overkant dubbel breed is, durfden zij langs het water niet lopen. Ik ben langs de veertien trapjes van de stenen dijk afgedaald. Het water aan mijn voeten golfde als de rug van een donker dier. Als ik naar beneden keek, tekenden mijn schoentoppen twee ongelijke bogen op de zwarte rug. Ik hield mijn evenwicht op de rand van de laatste trap. (Zoals ik steeds op elke rand wil lopen, als een cirkusdanser. Op tramriggels of stoepboorden, bijvoorbeeld).

Ik dacht erover of de stilte, die nu boven mij als een mistwolk tussen de relingen hing, leefbaar was. Slechts de stilte, de moedwillige vereenzaming. Toen ik boven kwam, wist ik het niet. Wat heeft mij weerhouden? Waarom blijf ik ondankbaar?

Donderdag 22.4.

Het wordt mij duidelijker, dat slechts zij mij helpen kan, alhoewel het reeds een hele tijd is dat ik twijfel, of het wilgekatmeisje ooit heeft bestaan.

Het was in December, verleden jaar. Ik stond op het platform van de tram. Er zijn zoals altijd de paddenogen, die mij onbeschaamd aankijken, die blikken, die als speeksel aan mijn gezicht blijven kleven. Het zijn de blikken der onvruchtbaren, dacht ik. En ik wist dat ik ongenaakbaar levend was, tussen hen.

Dan heb ik mij met haar verbonden. Zij zat in het coupé en door de blauwe scheidingsdeur glimlachte zij mij toe. Met beide handen droeg zij een rulker wilgekatjes in haar schoot.

Zij wist het onmiddellijk dat ons verbond zou blijven bestaan. Als zij afstapte heeft zij rog tweemaal omgekeken.

Donderdag 22.4. enkele uren later.

Haar lichaam ken ik voor zover het mogelijk is.

Zij heeft lange benen en dijen. Over haar hele lichaam is een door de zon vergulde tint. (Wij hebben samen door alle duinen gestoeid en mekaar van de hellingen afgerold).

Haar borsten zijn klein en beginnen heel hoog, de gleuf er tussen is wel handbreed. Iedere maal dat ik haar tekende (zij poseerde volmaakt) merkte ik hos onhandig haar heupbeen in het bekken schoof. Haar voet bij de enkel is heel smal, als haar hand bij de pols. Ook haar gezicht laat ik niet aan het toeval over. Het is ovaal gevormd met hoge jukbeenderen, zeer bewegelijke nousvleugels en dikke wenkbrauwen. Zij heeft een vloed van wilde bruine haren, die laag over haar voorhoofd hangen. Als in de modeboeken van '28.

Dinsdag 14.10.

Ik heb haar bijna weergezien. Mijn hoop vervloeit.

De winkel heette Lamarilla en in de etalage hingen Perzische tapijten en bebloemde kant voor. Ik keek lang voor de vitrine. Ik zag er mijn gezicht in, met overtollige groeven om mond en ogen, die ik er nog niet had gezien. Mijn kletsnatte haren klisten aan mijn slapen.

Iemand binnen schoof het gordijn open en door de wijde scheur zag ik haar. Met de rug naar mij toegekeerd, kamde zij haar haren. Het vertrek was donker behangen, er waren clubs en op een laag ebbenhouten tafeltje stonden een karaf en glazen. Terwijl ik in haar strakke kleed naar de heupbeenlijn zocht, zong het in mij: - Zij is er. Eindelijk, na eeuwen heb ik haar gevonden.

Toen blafte de hond en wendde zij haar gezicht naar mij toe.

Het was een andere vrouw.

Ik was heel nors tegen mijn hospita, toen ik thuiskwam.

Zondag 20.10.

Tegen de morgen ben ik naar huis gekomen. Toen ik in de straat kwam waar ik woon, was ik doodmoe, ik leunde wel een half uur tegen het muurtje aan,

waar kleine meisjes spelen als het begint te duisteren. Ik hoorde hen dikwijls zingen samen, met hun schrille stemmetjes. Hun bal kletst met gelijke, pijnlijke geluiden tegen de muur. Dan, als het donker is roept hun moeder.

De morgen kwam reeds dichter, door de grijze vierkanten der daken heen en door de gaten van het verpuinde Casino.

Weet het meisje, dacht ik, hoe lelijk de stad is? De stad is zonder horizon. De zonsopgang komt ons tegen: versleten en besmeerd met het vuil van honderden gezichten.

Misschien liep zij in de straat en zag zij nu ook de grauwe gevels en de zwarte holen van vensters zonder gordijnen.

Misschien liep zij hier gisteren middag, toen de straat vol zon was en uit de vensters witte beddelakens hingen. De mannen gingen van de stoep en keken naar haar lange vergulde benen.

Misschien spraken zij haar aan.

Vrijdag 25.10.

Ik heb de vrouw ontmoet met het lamme kind, dat zij slechts des nachts uit het huis haalt en in de stad rondvoert. Het kind heeft een gezwollen gezicht als van een drenkeling. Het speelde met een ledig, kleurig cigarettenpakje. Daar het heel zelden mensen ziet, kijkt het kind mij vragend aan.

Toen ik het goedenavond zei, keek de moeder heel verschrikt.

Dinsdag 10.12.

Mijn vriend R. zegde mij: Ik zag je verleden week in de stad. Je keek meer om dan je voor je zag.

Misschien zoek ik haar, zonder het te weten. Want ik wil haar niet zoeken. Zij moet vanzelf terugkomen. Want moest ik het dan opgeven haar te vinden, zou er mij hier nog iets te doen vallen?

Ik wacht soms uren aan de Fontein met de naakte Knapen. Nu zal zij komen. Ik zal haar herkennen aan de blik, waarmee zij naar de geknielde knapen kijkt. Soms in de tentoonstellingszaal V. bij een bepaalde lijn of kleur in een schilderij kijk ik vluchtig naar de open deuren. Zij komt binnen met haar gele schapershond aan de riem. Zij kijkt geen schilderijen aan. Vlak voor mij komt zij staan, een beetje verlegen. Hier ben ik, zegt zij.

Soms, denk ik, gaat zij naar de maandelijkse vergadering van de Club van Bibliophielen. Zij schenkt thee voor de bebaarde heren op het balcon. Af en toe strijkt zij met haar hand over hun kaalhoofden, zodat zij, blozend, van hun tijdschriften naar haar glimlachen. Als vanzelfsprekend, als het gaan van een seizoen, ontgaat zij mij voortdurend.

Zaterdag 21.12.

In de hall, met mijn hand tegen de muur geleund en mijn ene been reeds op de trap, blijf ik luisteren naar het liedje, dat boven een meisje zingt.

Maria zat op een blauwe steen, blauwe steen
Maria, waarom ween je zo, ween je zo
Omdat ik morgen sterven moet, sterven moet.

Het klinkt heel schraal in het oude, vochtige huis. Het is onmenselijk treurig en het eindigt zo brusk, als een draad die tussen de vingers knapt.

- Ben je nu pas thuisgekomen? zegt een fijn stemmetje achter mij.

Van de trap was het kleine meisje onzichtbaar achter mij gekropen.

- Heb je pret gehad, in de sneeuw? vraagt zij. Haar gezichtje staat zeer ernstig en gespannen.

- Waarom zing je dat domme liedje, als alle mensen slapen, vraag ik.

Zij kijkt verwijtend. - Het is mijn zuster, die het zong. Jij alleen hebt het gehoord, want zij zingt heel zachtjes. En het is een mooi lied. - Zij wiegt op haar ene smalle been en leunt tegen de muur met haar hand. Zij wil mijn houding nabootsen, dringt het tot mij door.

- Hoe heet je? vraag ik.

- Thea.

- O, Thea. Van Galathea. En wie is Pygmalion? vraag ik. De spieren om mijn mond zijn moe en doen krampachtig pijn als ik haar wil toelachen.

- Je bent een gekke vent - zegt Thea. Leeft hij werkelijk?

- Wie?

- De man met de vreemde naam. Neen, dat vind jij uit. Wij wonen hier sinds eergisteren. En wij hebben je helemaal nog niet in het huis gezien. Woon je hier? Mijn zuster, die het liedje zong, heet Puck.

- Hoe oud is zij?

- Zestien. En ik elf. Ga je mee naar buiten? Of mag je niet van je Moeder? Ik mag gaan waar ik wil, als ik meen dat het elders beter is, zegt mijn moeder. Kom je?

Zij schuift langs mij weg, springt met een plof van de laatste trap. Haar rokje fladdert. - Ben je bang? vraagt zij glimlachend. Zij lacht mij uit.

- Ja, zeg ik. Zij rent naar buiten en laat de deur rekwijd open.

Ik ga de trappen op. Het koude stof van de trappengang maakt mijn keel droog. Wat doe ik hier weer, voor de zoveelste maal?

Misschien is Puck het wilgekatmeisje. Zo rek ik de dagen, denk ik, alsof dit alleen belang heeft. Maar het heeft meer belang dan al het andere.

Even voor ik inslaap, gekleed boven op het onopgemaakte bed, alles in de kamer is onaangeroerd, zie ik een dikke spin, die over de vloer loopt. Araignée du soir, grand espoir, zeg ik. Maar het is morgen. Ik hoor de melkbussen rinkelen.

Als ik straks aan mijn hospita naar Puck zal vragen, zal zij weer bedenkelijk haar vermolmde hoofd schudden. Zij heeft haar man reeds vreselijke dingen voorspeld, die met mij zullen gebeuren.

Hugo CLAUS

De late reis

Voor Pa en Ma, bij de zeven en dertigste verjaardag van hun huwelijk.

HET is nu Zondagmiddag, bij halfzes.
Mijn vrouw ging onze jongen even rijden,
in 't stadspark, tussen sneeuw- en lijsterbes.
Welke gepeinzen zal hij mij eens wijden,
de grijze jongen die zijn vader was?
Toch kan ik, vrouw, hem moeilijk anders wensen,
dan - mee voor jou - hetzelfde hart van glas.
't Maakt zeker brozer, smartelijker mensen,
maar hebben die niet lief met scherven goud?
Mijn kind, toen ik dit schreef was het mijn zomer,
een stille dag, en al heel even koud.
Ik zag de wijzers gaan, maar voor een dromer
slaan klokken meestal niet de juiste tijd.
Ze tikken en hun stomme vingertoppen
zijn die van gisteren dat nog eens scheidt
en droevig aan je zielewand komt kloppen,
of jij het niet, nooit-niet vergeten zal.
Ach gisterzoet, hoe zou ik, die reeds heden
liever de slaap mocht vinden in je dal,
dan eens voorbij de kruisen van 't verleden:
Ik heb mijn levensreizen al gehad,
te land, over de zee en door de wolken -
nog verder dan een kind hunkerend schat,
ben ik me met de wereld gaan bevolken.
En gisteren mocht ik de dichtste doen,
waarnaar men grootgeworden kan verlangen:
een reis, niet verder dan een kinderzoen,
wanneer de wangen om hem te ontvangen
nog met een glimlach ons zijn toegewend.
Ik ben, mijn zoon, met vader en met moeder,
weer even, als hun oude kleine vent,
en jonger dan je oom, mijn jongste broeder,
op trage stap geweest, door 't naaste land.
Zo hebben zij mij vroeger meegenomen,
maar toen, al hielden zij mij bij de hand,
liep ik al van het andere te dromen,

waarvoor elkeen hun later ontrouw wordt.
Ik dank het lot dat mij heeft toegelaten,
voor hen en voor mijzelve dat tekort
thans weder goed te maken in de mate,
als ooit een lach een traan uitwissen kan.
Wel zagen wij ons eensklaps oud geworden,
maar pas genoeg om samen in de ban
der kleine dingen van de hoogste orde
't geluk te smaken ener laatste jeugd.
Mijn ouders! Als op stille bruiloftwijze,
met al je rijkdommen, je hele vreugd,
zal ik je steeds aandoenlijk weer zien reizen:
in 't wagentje, achter de grote zoons,
van 't rustgeld na je spaarzaam leven.
Pipa genoot stilzwijgend van het schoons
van schorren, vogels, bloeiwijzen en dreven.
Bedeesd toog de geleerde nooit tot hier.
De wind telde zijn lange lieve haren
en soms kneep hij Mams' hand voor haar pleizier.
En alles, alles vond hij goed, al waren,
van ons gesol, zijn benen ook verdoofd.
Maar zij regelde haar pas dan op de zijne,
keerde van alles haar weetgierig hoofd
en liep hem met haar ogen te beschijnen.
Ach beste zorgen-Mams, aan wier beleid
wij alles wat wij zijn hebben te danken!
Nog eenmaal zal jou mijn ondankbaarheid
doen huilen hebben om een gril van franken.
‘Doe maar,’ heb je gesnikt, ‘wat jullie wil,
't is toch van jou, want wij gaan nooit meer mede...’..
Het is nu Zondagavond en doodstil.
Je hebt me gisteren teruggereden
tot voor mijn deur, en jullie, jullie zijn 't,
die mij bedanken wilden voor al 't blijde!
Ik barst opeens in tranen uit. Gepijnd,
zal alle liefde eenmaal honig spreiden...

18 Augustus 1948
Johan DAISNE

Dit alles en een korrel zout

HET edelste verdriet is de saudade, omdat dit oorzaak noch doel kent. Iedere verklaring van wat ook is een ontluistering.

Als wij er alles op zetten om het kind in ons te ontwikkelen en te bestendigen, worden wij slechte burgers. Als wij niets onbeproefd laten om het te onderdrukken en zo mogelijk te doden, worden wij slechte mensen.

Wanneer een burger van een medeburger beweert: hij is eindelijk verstandig geworden, wil dat zeggen dat deze 'hij', vrijwillig of zonder dwang, afstand heeft gedaan van àl zijn kansen op geluk.

De sacrosante familie ontstaat door toeval of willekeur, wordt door leugens in stand gehouden, berust op vooroordeel en dient om een redeloze samenleving door dik en dun te bestendigen.

Ouderliefde berust op de waan der ouderen, dat zij zich in hun kroost bestendigen en berust dus, tegelijkertijd, op eigenliefde en op vrees voor het niet.

Het kunstenaarschap eist een persoonlijkheid zo tyranniek dat de kunstenaar, als er iets weergegeven moet worden, met de beste wil ter wereld, alleen maar zichzelf kan weergeven.

Goede schilderijen, ook al noemt men ze landschap of stilleven, zijn immer zelfportretten.

Het zoeken naar de zin des levens is alleen eerbiedwaardig als de zoeker heilig en volkomen overtuigd is van de zinloosheid des levens en dus het zoeken zelf zinloos wordt.

Hoe ongerijmder een samenleving ingericht is, des te aangenamer kan men er in leven.

Plezier is uitteraard wanorde. Orde van welke aard en op welk gebied ook, doodt onmiddellijk ieder geluk.

De volmaakte orde is het niet-zijn.

Liefde is een gestolen adelstitel voor een vulgaire ervaring: geslachtsdrift, gewoonte of baatzucht.

De Muze is de enige vrouw die men waarachtig, zuiver en volledig kan liefhebben. Omdat zij niet bestaat.

Zij die hun dagen niet met overpeinzingen en spel kunnen vullen, vervallen vanzelf tot bedrijvigheid.

Men kan een kunstenaar alleen maar een fooi geven: hij heeft geen recht op iets hoegenaamd en wat hij ontvangt is, al ware het een millioen, altijd te weinig.

De schrijver kan nooit vermoeden hoezeer ik, lezer, al lezende zijn text verrijk en verfraai.

Het heeft geen belang een text te verklaren. Wij moeten er iets in leggen: de goede wijze van interpreteren is ‘hinein interpretieren’.

Ik kan niet toestaan dat een willekeurig heer, ook al herken ik hem als een belangrijk kunstenaar, inbreuk maakt op mijn zelfbeschikkingsrecht. Niet hij bepaalt, doch ik bepaal wat hij mij te zeggen heeft.

Wij bewonderen een schrijver naarmate hij ons in de gelegenheid stelt tot bewonderenswaardige interpretatie. Wij bewonderen hem dus omdat hij ons in de gelegenheid stelt onszelf te bewonderen

Een goede lezer maakt méér van een slecht boek dan een slechte lezer van een goed boek.

Het heeft alleen zin te leven als het leven geen zin heeft.

Als het leven zin krijgt, wordt kunst onmogelijk, want kunst is het zin geven aan het zinledige.

Het wonder wordt wonder door de openbaring, dus door de vorm, die het opheft. Het ontstaat dus door dezelfde daad en op hetzelfde ogenblik dat het te niet gaat. Vóór de openbaring was het nog geen wonden, daarnà is het geen wonder meer.

Het scheppen veronderstelt een daar vóór onbekende, door en in de schepping bekend geworden, Aanwezigheid: operatio sequitur esse.

Het kunstwerk is de zelfopoffering van het geheim. Of, als men de schepper een groter betekenis toekent, de overwinning op het geheim.

Het leven is een besmettelijke huidziekte van de dood.

Ik ben te sentimenteel om mijn tegenstander, te kritisch om mijn medestander te zijn. Aldus leef ik in een aangename toestand van welwillende onzijdigheid ten opzichte van mezelf.

Ongedierte op het hoofd zijn, dank zij de gezondheidsleer, zeldzamer geworden, ongedachten in het hoofd veelvuldiger.

De dood is knecht noch makelaar
Hij is zijn eigen baas, hij werkt voor eigen rekening.

Als men gelooft in een nabestaan of een wederopstanding, ontneemt men de Dood,
mét zijn volstrektheid, zijn waardigheid en zijn onaantastbaarheid.

Poëzie bedwelmt niet, doch ontsmet.

Het leven op aarde kàn niet anders dan een vergissing zijn, de milliardenvondige vermenigvuldiging van één noodlottige afwijking.

De bijval van echte en verzonnen moordverhalen bewijst mij, dat er niemand leeft, die niet gaarne een moord gedaan zou hebben. Ieder mens is tot een moord in staat, ieder mens betreurt het, bewust of onbewust, er geen bedreven te hebben.

Mensenhaat is het onvermijdelijk gevolg van levensliefde.
Hoe kan het anders, als men met een bloedend hart moet aanschouwen, hoe de mens het leven bevuilt en schendt.

Het kunstwerk openbaart ons de aanwezigheid van een geheim, n i e t dit geheim zelf.

Geen heilstaat en geen staat van heil kan de mens verlossen van de bitterste aller angsten, die voor zichzelf.

De nieuwsgierigheid is een miskende deugd. Zonder nieuwsgierigheid naar mensen, geen romans; zonder nieuwsgierigheid naar God, geen poëzie.

Ons betreuren heeft meer houvast aan het verleden, dan onze verwachting aan de toekomst.

Wie verdraagzaam wil wezen, moet beginnen het tegenover zichzelf te zijn.

Zelfverwijt is een lafheid omdat men zeker is, dat er geen tegenaanval komt.

Er zijn mensen die leven en daarna schrijven, dat zijn de beunhazen. Er zijn mensen die alleen leven àls zij schrijven, dat zijn de schrijvers.

Ons leven vereenzelvigt zich met een boek, of enige boeken. De rest van ons bestaan is voorbereiding tot het boek of afval van het boek.

Belangstelling in de jeugd is in een grijsaard het zekerst bewijs van kindsheid.

De jongeling is een bedreiging voor de man, niet voor de grijsaard.

Het scheppen van poëzie is een kristalisatieproces en vereist lage temperaturen.

‘Gedichten zijn goed naarmate ze stem zijn’ (Verweij). Ik zou zeggen naarmate ze stem-van-generzijds zijn.

Het feit van te leven is een zo pijnlijke straf, dat het er weinig toe doet of men gelukkig of ongelukkig leeft.

Het ongeluk heeft meer substantie dan het geluk.

Zelfs het beste karakter is met tegen het geluk bestand en wordt er door aangevreten.

Het ongeluk vormt mensen, het geluk dwazen.

Mijn grote genegenheid voor de reis berust op de vaststelling dat de reis het nietsdoen rechtvaardigt.

De reiziger speelt geboorte en dood: vertrek en aankomst.

De mens is een belachelijk ingewikkeld toestel om wat onbelangrijk is omdat het nog niet is, om te zetten in wat belangrijk is omdat het geweest is.

Alleen de trouw der wispelturigen heeft werkelijk betekenis.

Vriendschap moet kritisch zijn, maar zich nooit door de slotsom der kritiek laten beïnvloeden.

De ware trouw is een dagelijkse zelfoverwinning.

Duizend lezers, duizend misverstanden.

Hij die er prat op gaat dat hij steeds zegt wat hij meent, heeft geen mening en weet niet wat zeggen is.

Leven is een eclips van de dood.

Geen liefde zonder de bijsmaak van de haat, geen leven zonder de bijsmaak van de dood.

De zeldzame ogenblikken van zaligheid, waarin men vernietigt en vernietigd wordt, moeten betaald worden met de vele lege dagen daartussen.

Die niet doodgeboren zijn, zijn voor de dood geboren.

Aardse poëzie is alleen maar poëzie in zoverre zij het aardse onaards maakt.

Het leven is de enige leerschool waarvoor toelatings- en eindexamen gelijk zijn en uit één vraag bestaan: waarheen?

Er kunnen geen gelukkige kunstenaars bestaan. Zij betalen immers hun kunstenaarsschap met hun geluk.

De scheiding tussen blank en zwart is niet dwazer of schadelijker, dan die tussen paaps en protestants, tussen burger en militair.

Ons doel mag niet zijn te verenigen wat gescheiden, doch te scheiden wat verenigd is.

Ik ben overal thuis, omdat ik nergens thuis ben.

Hij is gezond, evenwichtig, succesvol, wil zeggen: dom, onverschillig, gewetenloos.

Domme drinkers worden dronken door vergif, intelligenten door verdriet.

J. GRESHOFF

Indrukken uit Spanje

Madrid

REEDS te St. Rafaël, op 60 km. van de hoofdstad, treffen wij vele Madrilenen aan. Zij zijn talrijk opgekomen om de Zondag in de bossen van de Guadarrama door te brengen. Het duurt thans niet lang vooraleer wij op het zanderige en gloeiende plateau, in een glanzende helderheid het blanke Madrid ontdekken. Op 20 km. afstand ontsluiert zij voor de verbaasde reiziger haar slanke golvingen. Ik denk aan de zin van Malraux in l'Espoir: ‘Un chahut de camions chargés de fusils couvrait Madrid **TENDUE** dans la nuit d'été’.

De baan is thans een brede autostrade. Zij is vers met asphalt begoten. De wagen ‘glijdt’ naar Madrid. Zo is het in vele landen: alles is opgeofferd aan de hoofdstad. Deze moet er schoon uitzien: het overige zal later wel komen. In Portugal, waar de wegen ook veel te wensen laten, is de baan van Estoril naar Lissabon een der weelderigste constructies der wereld. Wij overschrijden de Manzanares, de povere rivier die haar naam heeft gegeven aan een van de weinige veldslagen van de burgeroorlog waarin de nationalisten het onderspit moesten delven. Een ogenblik daarna bereiken wij de Casa del Campo en de Ciudad Universitaria waar Franco zeventien maanden stampvoette alvorens de verdedigingslinies van Madrid door te breken. De verfilmde nieuwsberichten gaven ons in de dreigende jaren van 1936 tot 1938 meer dan eens een zicht uit deze verwoeste wijken. Thans is alles netjes opgekuist. Machtige faculteits-gebouwen in rode bakstenen liggen verspreid over de geslechte vlakte. Een weinig later zijn wij op de Plaza de Espana, draaien links om, voor het Paleis van de Koning, rijden voorbij de Nationale Schouwburg en bevinden ons zonder het te weten in het hart van Madrid, op de Puerta del Sol. Daar gaat het gefluit van de politie: wij hebben zeker een verkeersovertreding gepleegd; ja waarachtig, wij zijn langs een rood sein gereden. De agent komt naar ons, groet, bekijkt de auto, glimlacht, zegt dat wij moeten oppassen daar het verkeer in Madrid bijzonder druk is, en laat ons doorgaan. De man heeft gelijk: het is 11 uur 's avonds en het is met moeite dat wij tussen de lux-auto's, taxi's, bussen en trams rijden. De lichtreclames zijn talrijker dan in Parijs: de Puerta del Sol is een van de weinige plaatsen van Europa die, spijt alles, haar levendig karakter heeft behouden. Dag in dag uit is het een gekrioel van zakenlieden, nieuwsgierigen, ambtenaren, slenteraars. In de jaren van de Republiek werd hier over het lot van Spanje beslist: liberalen, katholieken, socialisten, anarchisten, fascisten, allen kwamen ze in de rumoerige ‘bodegones’ bijeen en hielden er soms tragi-comische polemieken. De Puerta del Sol kan bogen op een lange traditie: het meest aangrijpend schilderij uit de Goya-verzameling van de Prado is misschien wel deze waarvan de naam, Dos de Mayo, herinnert aan de opstand van de Madrilenen tegen Murat op de tweede dag van Mei 1808: men ziet er de stormloop van de Spaanse patriotten tegen de Mameluks, op de Puerta del Sol.

Het is een wreed toneel van het bloedig en ongetemd Spanje... Thans waken gewapende carabiniers aan elke hoek van de brede plaats. De politici zijn uit de cafe's verdwenen: alleen toreros zijn er nog trouwe kliënten. De Securidad de Estado heeft haar intrek genomen in het gebouw de la Gobernacion, ten Zuiden van de Puerta. Wij toeren eventjes rondom de belangrijkste centra: de Calle de Alcala, de Calle de Sevilla en de onvermijdelijke Avenida de José Antonio. Machtige wolkenkrabbers geven aan de straten een vreemde Zuid-Amerikaanse stijl die zonderling contrasteert met al het archaïsche van deze laatste dagen. Een opgewonden menigte verdringt zich aan de ingang van de bioscopen: de aanplakborden kondigen Spaanse en Amerikaanse films aan. De Amerikaanse zijn meestal jarenoude banden. In de volkswijken heeft Tom Mix nog veel succes: business is business. Op elk kruispunt van de Avenida de José Antonio zijn terrassen opgericht: mannen en vrouwen genieten er van de opknappende koelte des avonds.

Bij de portier van het hotel informeren wij angstig of er nog wel een restaurant zal open zijn. ‘Om 12 uur zal het precies tijd zijn om te gaan dineren’ legt hij uit. Hij stelt ons onmiddellijk een onthutsende uurrooster voor: ‘In Madrid staat een hidalgo nooit vóór 10 uur 's morgens op. Van 12 uur tot 2 uur gaat hij wandelen “pasear”. Daarna lunch en siesta tot 6 uur. Wie niets beters te doen heeft gaat dan plakken in de ene of andere club. Om 11 uur springt hij thuis even binnen, kleedt zich en gaat - in de Zomer meestal buiten de stad - dineren. Bedtijd is 3 of 4 uur. “Maar wordt er dan nooit gewerkt?” “O! ja, maar niet door deze soort mensen. Daarvoor hebben zij toch een burgeroorlog bevochten”. Maar de curieuse kerel wil ons volledig inlichten. “Nu moet U niet denken dat slechts een paar millionnairen zulk nietdoend leventje voeren. Iedereen verteert natuurlijk volgens zijn middelen. Maar de Spanjaard wacht niet op rijkdom alvorens zich uit de zaken terug te trekken. Vóór de oorlog ging een man die 25.000 pesetas bezat, rentenieren. Rentenieren dat wil zeggen het caféleven leiden. De mensen zijn weinig thuis: veel geld aan hun interieur verspillen zij niet. Een van mijn vrienden heeft drie jaar in de Rio de Oro: doorgëbracht: toen hij in 1933 terugkwam met 40.000 pesetas is hij van zijn renten gaan leven. Vandaag werkt hij opnieuw. Zijn 40.000 pesetas zijn er geen 6.000 meer waard’.

***

Met de Pinacotheek van Munchen, de National Gallery van Londen en de National Gallery of Art van Washington blijft de Real Museo de Pintura de Prado een van de rijkste verzamelingen der wereld.

Pas daar voelt men wat een onwrichtbaar vermogen aan mysticisme, liefde en haat Spanje sedert eeuwen verteert. Het volstaat de magere figuren van een Greco te zien om te begrijpen door welk heilig vuur deze man moest bezeten zijn, die zonder eenmaal buiten adem te raken, de hele galerij van zijn tijdgenoten misvormde tot een lange optocht van beschaamde zondaars. De meest

geniale onder allen is ontegensprekelijk Velasquez. Hij verwezenlijkte deze krachttoer van officiële schilder van de koning te zijn en zijn genegenheid voor de waarheid niet te verloochenen. Zijn volledige vrijheid herwint hij nochtans in zijn portrettering van narren, bultenaars en idioten. Aan deze inhumane wezens weet hij zoveel leven te geven dat de liefhebber door een magische kracht naar de afschuw wordt meegesleept.

Door en door Spaans zijn Murillo en Ribera. De eerste heeft aan de Spaanse knaap zulke expressieve kleuren gegeven dat zijn palet hem heeft vereeuwigd.

De bitterheid en de wrangheid van het penseel van Ribera geven aan zijn scène uit de bijbel een tot dan toe onbekende kracht.

Niemand kan iets verstaan van de huidige Spaanse politiek indien hij Goya's tableau's niet kent. Zijn onmeedogende voorstelling van Karel de IV en zijn familie is een verbluffende caricatuur; het is zonder voorgaande dat een officieel schilderij zoveel trekken van platheid en verval inhoudt. Voor de opkomende burgerij was hij niet mals: gemeenheid, huichelarij, materialisme druipen van ‘zijn’ opgezwollen notabels. Doch hij was in de eerste plaats een hartstochtelijke minnaar van de vrijheid en de onafhankelijkheid. Zijn El dos de Mayo en La Puerta del Sol en Los fusilamientos en la Moncloa zijn veel moer dan bladzijden uit de geschiedenis. Zij zijn een subliem en universeel symbool van volks verzet tegen de tirannie. Hun waarheid kent geen tijdsomschrijving: zij leert ons meer over de haat der Spanjaarden voor elke vorm van dwingelandij dan honderden karakterstudies.

Geen enkele menselijke passie of drift liet deze ‘Uebermensch’ onverschillig: onvermoeibaar zou men uren lang kunnen blijven staan voor zijn wereldberoemd diptiek: la Maja Desnuda en la Maja Vestida. Naakt of gekleed is la Maja een onweerstaanbaar beeld van geheimzinnige en angstige zinnelijkheid. Zij is ook de meest fascinerende vertolking der Castillaanse ‘coqueteria’. De Republiek had niet geaarzeld om postzegels uit te geven met de afbeelding van het beroemde kunstwerk. Het was het sein van een grootscheepse aanval der puriteinse reactie. Een van de bewakers vindt het nodig ons in onze stille bewondering te storen om op te merken dat de Maja Desnuda te Genève werd teruggevonden enkele uren voordat de ‘rojos’ haar zouden verkopen. Gelooft deze kwast werkelijk aan die fabeltjes? Mogelijk van wel, hij is immers een bezoldigde van het nieuw regiem. In Spanje is zo'n postje van bewaker in een museum geen onbenijdenswaardig goed. In vroegere tijden antichambreerde men dikwijls jaren bij een der ‘groten’ van Madrid om tot zulk onbenullig ambt benoemd te worden. Tobbers kwamen van ver in het land om in Madrid in de ene of andere hok uit te hongeren. Hun enige bezigheid was van wekelijks de hooggeplaatste beschermheer om een goed woord te gaan spreken. Zij leefden in de hoop eenmaal gecaseerd te worden. Dan zou een paradijsachtig bestaan aanbreken: een voldoend loon, een uniform en vooral niet te veel werken. 's Avonds zou men dan onbekommerd de ‘bodegones’ kunnen bezoeken.

Vandaag moet er nog wel iets overgebleven zijn van deze zonderlinge zeden.

De postbeambten, staatsboden, douaniers, hadden altijd een woord van lol voor hun bazen. ‘J'y suis, j'y reste’ is voorzeker de grondpilaar van hun positivistische opvatting. Vooral daar de nieuwe ploeg gereed staat.

Van de Vlaamse schilderkunst zijn enkele der mooiste Van Eyck's, Van der Weyden's en Memlinc's getuigen. Een interessante reeks mythologische werken van Rubens en enkele diep aristocratische edellieden van Van Dijck vertegenwoordigen onze XVIIe eeuw.

Al de werken die tijdens de burgeroorlog de weg van het ballingschap waren opgegaan zijn thans teruggekeerd. Een marmeren plaat gedenkt de inhuldiging van nieuwe zalen door de Cudillo in 1942...

***

Wij lopen alle boekwinkels af op zoek naar een uitgave van de volledige werken van Blasco Ibanez. Er ontbreken steeds een paar boekdelen. De uitstalramen van boekhandels zijn jammerlijk: de gebedenboeken nemen hele etalages in. De bekende Libreria Calpe heeft een indrukwekkende uitstalling ingericht voor het boek van Serano Suner ‘Entre Hendaya y Gibraltar’, waarin de ultraduitsgezinde ex-minister van buitenlandse zaken thans uitlegt hoe hij gedurende de tweede wereldoorlog de balans tussen de antagonisten steeds in evenwicht heeft weten te houden. Photoalbums, woordenboeken, detectieven- en liefderomans, reisverhalen zijn er in overvloed. De Libreria Calpe bezit ook een afdeling voor Franse letterkunde: behalve een werk van Alphonse de Chateaubriand en een ander van Maurice Bardèche troffen wij niets anders dan ‘illustres inconnus’. Maar de opschriften waren eloquent: La voie de la France, Vers la faillite... enz. Een opgesmukte heer snuffelt vruchteloos tussen deze nonvaleurs. Waarschijnlijk een van de laatste afrancesados (franskiljons)...

In een verborgen slop vallen wij toevallig op een snoezig ouderwets boekenstalletje. Zonder veel overtuiging draaien wij aan de klink van een wankele deur die geweldig krast. Een grijs en bejaard ventje met zwarte muts en wollen pantoffels komt aangetrippeld. Met zijn koddige nousknijpers aanschouwt hij ons weifelachtig. Eens te meer stel ik de vraag ‘Hebt U de volledige werken van Blasco Ibanez?’. Zonder te antwoorden verdwijnt het mannetje in de achterkamer: hij komt terug met zes dikke in rood leer gebonden volumen. ‘Het zijn er nog van voor de oorlog’ zegt hij met een voois stemmetje, ‘ik verkoop ze U omdat gij vreemdelingen zijt en onze grote Ibanez moet kennen’. Hij begeleidt deze woorden met een approbatief knikje. Mijn Spaanssprekende vriend vraagt nog naar ‘Relatio immorales’ roman van een hedendaags auteur waarvan de naam mij thans ontsnapt. ‘Verboden door de censuur’ zucht hij. ‘Een interessant werk, anders’ vervolgt hij, ‘maar ja, zij verkiezen papier te verspillen aan ezelarijen en verbieden al wat goed is. Zie maar naar de vodden die in mijn arm winkeltje liggen, het is om te huilen’. Hij heeft zich blijkbaar opgewonden, want zijn wangen zijn rood van aandoening. ‘Hoe lang nog?’ zegt mijn reisgezel. Hij beziet ons met sluwe ogen en knipoogt met een mali-

cieuse glimlach: ‘Ik heb gehoord dat er iets aan 't roeren is’ zegt hij. Arme man... hij heeft hetzelfde optimisme als onze landgenoten die het einde van de oorlog voor 1941 voorzagen.

Onze buur in de eetzaal van het hotel is een dikke volbloedige heer met bijna kale kop. Hij is op ziekelijke wijze geparfumeerd: zijn reuk is ons onverdraaglijk. Bij elke maaltijd groet hij ons met een ‘buenos dias’ of een ‘buenos tardes’ die elkeen het hoofd doet omdraaien. Hij heeft al een paar maal gepoogd een gesprek aan te knopen, maar hij is tot nu toe op ons voorzichtig laconisme gestuit. Deze middag heeft hij zijn doel eindelijk bereikt. Toen wij de tafel verlieten stond hij ons af te wachten. Voor wij kunnen ontvluchten heeft hij ons te pakken. ‘Aha!’ doet hij vrolijk, ‘ik heb van de portier vernomen dat U Belg waart. Ik heb destijds veel zaken gedaan met Gentenaars en Brusselaars. Hoe stellen jullie het daar?’ Dit alles in een gebroken Frans, waarvan het accent iets korrekter is dan dit van een inwoner van Marseille. Wij antwoorden natuurlijk mecanisch ‘goed’. De vent schijnt deze synthetische ‘goed’ als een ruim toereikende beschrijving aan te nemen want hij betreedt onmiddellijk het politiek terrein ‘En Koning Leopold quelle nouvelle’. Ik moest mij aan die lastige vraag verwachten: zij is klassiek. Gelukkig hoeven wij geen commentaar te geven: onze spraakzame ondervrager houdt er een eigen opvatting op na: ‘Ja, vele volkeren menen dat het koningschap een middeleeuwse en gedemodeerde instelling is, maar zie maar eens naar Spanje’. Hij duwt ons langzamerhand naar de uiterste hoek van de zaal en valt letterlijk in een van de comfortabele zetels. Wij kunnen niets anders dan hem volgen. In een ommezien heeft hij een dikke sigaar aangestoken en neemt terug het woord: ‘Ik zou U dit alles niet mogen zeggen maar een mens moet zijn hart eens kunnen luchten... Ik stel U op de hoede voor de portiers van het hotel. Er zijn veel spionnen onder hen. Wees voorzichtig met hen, vooral wanneer zij critiek op het regiem uitbrengen’. Dit alles raast hij dooreen, terwijl hij met buik, hoofd en handen krampachtig allerlei comische gebaren uitvoert. ‘Wat een lange reeks rampen voor de ongelukkige Spanjaarden sedert het aftreden van koning Alfonsio!’ betreurt hij. ‘Eerst en vooral deze noodlottige anarchisten en communisten die niets anders deden dan kerken verbranden en van alles een jamboel maken. Daarna de burgeroorlog met aan beide zijden de barbaarste gruweldaden. En nu Franco...’ Vooraleer dit laatste hoofdstuk aan te vatten, zoekt hij blijkbaar zijn woorden; zijn stelling is zonder twijfel bijzonder genuanceerd. Wij luisteren zeer aandachtig. Hij kucht een paar maal, trekt even aan zijn sigaar, steekt zijn hals vooruit en herbegint, ditmaal veel trager. ‘Ik ben geen Spanjaard, maar een Catalaan. Hoe zou een ware Catalaan Franco en zijn militaire kliek kunnen dulden’. Hier begint zijn stem een weinig te beven. ‘U gelooft waarschijnlijk niet aan het Catalaans nationalisme, mijn besten. Zeer begrijpelijk. Maar wacht even: gij kent nu reeds Madrid. Het is voorzeker een mooie stad, maar wat gebeurt er? Een bende luiaards ontvangt dikke lonen om niets te doen. Ga naar het Zuiden:

niets dan woestijnen. Alleen te Barcelona zult gij U werkelijk terug in Europa voelen. Daar zult gij opnieuw mensen vinden die vroeg opstaan en zin hebben voor initiatief, grote ondernemingen en zaken. Ik houd veel van de Belgen, juist omdat zij zo fel op ons volk gelijken. Het is zeer eenvoudig: er is meer verschil tussen een Catalaan en een Castillaan dan tussen een Catalaan en een Belg'. Hij scheen bijzonder voldaan over deze eliptische vergelijking, rekte zijn benen uit en trok nogmaals aan zijn sigaar. 'Zolang' ging hij voort 'dat de Spanjaarden niet van mentaliteit veranderen zal er weinig hoop zijn op een goede verstandhouding tussen Madrid en Barcelona. Wij zijn de meest producerende streek van het land en al onze winsten worden opgevreten door de bureaucratie van Madrid'. Zijn blozend gelaat krijgt thans een uitdrukking van oprechte smart. 'En nu' vervolgt hij '... de diktatuur ... zover moest het komen. Maar geloof wel dat het afschuwelijk is: de politie is overal en de gevangenissen zijn vol. Het is gedaan met het Catalaans regionalisme'. 'Maar' doe ik opmerken 'het koningschap was ook erg Castilliaans gestemd en de beste tijd voor Catalanië was deze der Republiek, die toch een zekere autonomie erkende'. 'Ja' antwoordt hij bedroefd 'maar het is alles zo anders gegaan dan wij dachten. Wij hebben niets gehad dan jaren van onrust en wanorde'. Hij zit moedeloos voor zich uit te staren. Catalaans nationalist, vijand van de Spaanse diktatuur, verschrikt van de Republiek, hij is zeker diep ongelukkig want geen enkele oplossing kan hem bevredigen. Wij nemen afscheid van hem zonder een woord troost te vinden.

***

De dagbladen melden met vette 'head-lines' de aankomst in de hoofdstad van buitenlandse gasten, waaronder de Minister president van de Philippijnen een buitengewoon succes oogst. Zuid-Amerikaanse schrijvers worden door de verschillende cultuurkamers plechtig ontvangen. Alles wordt in 't werk gesteld om aan de Spanjaard de indruk te geven dat het land met de andere staten normale en zelfs vriendschappelijke betrekkingen onderhoudt. De bijzonderste attractie van de week is zeker de doortocht van een groep Amerikaanse en Franse studenten die een uitgebreide rondreis in Spanje ondernemen. Zij zullen aan de universiteit lessen volgen in de geschiedenis der Spaanse kunst en in hun bezoeken aan Toledo, Granada en Sevilla begeleid worden door uitgelezen hoogleraars. In de hoven van de Amerikaanse Ambassade wordt Dinsdag een avond van Castillaanse en Andalusische dansen ingericht, waarop alle hoogwaardigheidsbeklеders uitgenodigd zijn. Aan de Madrilènen wordt dringend gevraagd de buitenlanders hartelijk te onthalen.

Stoffige luxauto's met Cubaanse, Mexicaanse, Argentijnse regeringsplaten snellen dynamisch over de brede lanen van Madrid. De meeste der vreemdelingen zijn nochtans Noord-Amerikanen: zij verschillen in geen enkel opzicht van degenen die men zowat in alle delen van de wereld treft: flinke, een weinig sulachtige jongens, eenvoudig gekleed met slappe lederen sloffen, grijze slacks

en een rood of geel open vissershemd. Groepsgewijze drentelen zij in de zonnige straten, elk met een Baedeker in de hand. Voor de archeologische bezienswaardigheden hebben zij weinig aandacht, maar zij kunnen uren staan gapen naar een draaiorgel of naar de steek van een guardia civile.

Gisteren hebben wij kennis gemaakt met een athletische graduate van Massachusets University. Het is zijn eerste reis in Europa en hij is begonnen met Spanje. Het is onnodig met hem over de diktatuur, de armoede, de sociale wantoestanden te praten. Hij meent dat deze euvels in Europa algemeen verspreid zijn en zo verregaand zijn dat er niet moet aan gedacht worden, in de eerstkomende eeuwen er iets aan te veranderen. Hij heeft weliswaar horen spreken van het ‘Belgisch wonder’ maar wij voelen dat hij uiterst sceptisch staat tegenover deze vertelseltjes. Zijn humeur is, spijt deze sombere gedachten, steeds zeer opgewekt: al wat hem omringt vindt hij boeiend van interesse en hij wandelt langs de krotwoningen of de praticiërspaleizen met de hoogmoedige onverschilligheid van de bezoeker van een bazaar die op voorhand weet dat hij niets zal kopen. Wij besluiten samen met hem te rijden naar El Pardo, het oud koninklijk Palacio, op 14 kilometer van de hoofdstad, waar Franco thans op zeer bescheiden wijze zijn intrek heeft genomen.

De baan loopt tussen een heerlijk woud van eiken en azijnen, terwijl links de Manzanades lui naar de Guadarrama vloeit. Aan 't uiteinde van een lommerijke laan, ongelukkig omgeven door donkere kazernen, scheiden drie machtige en pikzwarte hekken de schuilplaats van Franco van de buitenwereld. Achter een glanzend grasperk verheit zich dan eindelijk het vierhoekig wit kasteel. De geel rode vlag wappert boven het platdak.

Onze aankomst veroorzaakt een buitengewone opschudding bij de escouade die voor de ingang patrouilleert. Een in plechtgewaad gestoken kapitein komt het wachthuis uit en groet ons krijgshaftig met gesloten hakken. Op plechtige toen kondigt hij aan dat photographeren of filmen in het district van El Pardo streng verboden is en dat hij in geval van overtreding tot zijn grote spijt zou verplicht zijn de gevaarlijke apparaten verbeurd te verklaren. Een escadron Moorse ruiters komt voorbij: de trotse Afrikaanse cavaliers, gezeten op spierwitte volbloed paarden lijken werkelijk groots. Wij vragen aan de keurige kapitein of het kasteel toegankelijk is voor het publiek. Hij fronst zijn wenkbrauwen en op het fijngeschoren gelaat staan én verbazing én verlegenheid te lezen. Hij heeft nooit gehoord dat El Pardo te bezoeken was. ‘Vroeger zeker’ licht ik in ‘het is voorzien in onze reisgids die van 1935 dagtekent’. Hij schijnt niet meer zo zeker van zijn stuk te zijn, bijt op zijn lip en herinnert zich plotseling dat de officier van dienst in de Cuartel General toelatingen tot bezoek aflevert. De aangeboren afschuw van de Spanjaard voor een kordaat en definitief ‘neen’ is proverbiaal en in stede van een verzoek ronduit af te wijzen zal hij zich steeds ontlasten op een anderman's bevoegdheid. Wij wisten wel dat zulks hier eens

te meer het geval was en het was met meer nieuwsgierigheid dan hoop dat wij ons op de Cuartel General meldden. Wij toerden een kwart uur in de slomme stegen van El Pardo dorp. Na een vijftal dorpelingen, die ons elk een verschillende en immer verkeerde uitleg gaven, naar de weg te hebben gevraagd, ontdekten wij toevallig een grijs en lelijk gebouw met boven de koetspoort het opschrift 'Cuartel General'. Een bloemig tuintje, schuins over de kazerne vrolijkt de schrale stijl van de plaats op: minstens een twintigtal opgedirkte hogere officieren zitten op de banken in 't stralend morgenzonnetje te luieren. Bij onze nadering zijn zij allen opgevlogen: in een ogenblik is ons rijtuig omringd door een volledige staf. Zij stellen gelijkelijk zoveel vragen dat het ons onmogelijk is van hun dwaas kletsen iets te begrijpen. Wij wachten geduldig tot deze stormloop van woorden verstomt en wagen het dan te informeren naar de goede ziel die hier vergunningen aflevert voor het bezoek van El Pardo. Deze argeloze informatie brengt hen blijkbaar geheel van streek want zij staan plotseling sprakeloos beduusd te kijken. Een diklippige generaal onderbreekt de stilte en spreekt ons vaderlijk aan: 'Weet gij niet dat het verboden is hier te komen? Wie is de domkop die U gezegd heeft dat hier toelatingen worden uitgereikt? Maak vlug dat gij weg zijt, zoniet ben ik verplicht een protocol op te stellen'. Wij verkiezen niet aan te dringen, bedanken voor de inlichting en draaien haastig rond het tuintje. Wij hebben geen vijftig meters gedaan of wij bevinden ons eensklaps voor de vensters van Franco's woning, midden in het park van El Pardo. Een ontzettend gekrijs weergalmt achter ons: het geheel officierskorps komt als een bende bezetenen met armen omhoog aangelopen. Wij begrijpen dat wij rechts hadden moeten afslaan en thans het sanctum sanctorum onbedacht zijn binnengetreden. Zij snauwen bitsig tegen onze onthutste chauffeur die te vergeefs poogt zijn verontschuldigingen aan te bieden: zij blijven tieren en brullen zonder een enkele beslissing te kunnen nemen. Hun woede is deze van blaffende honden: geen van hen denkt er zelfs aan naar de reispassen te vragen. Ik geloof wel dat wij ten slotte zonder verdere formaliteiten zouden vertrokken zijn, indien op zeker ogenblik geen klein spichtig ventje in grijs burgerpak was tussengekomen. Ik bemerkte hem onmiddellijk toen hij enkele seconden na onze betreurenswaardige vergissing vanuit de Cuartel General in aller ijl kwam aangelopen. De officieren verwijderden zich gedwee om hem door te laten en wachten op eerbiedige afstand naar het verloop der gebeurtenissen. Het vreemd personage stak zijn hele hoofd door de ruit van de auto en riep ons honend toe 'Wat komt U hier in Gods naam doen?' De stoutmoedigste van ons brabbelde een paar door elkaar gehaspelde zinnen waarin ik nauwelijks iets over 'turismo, extranjeros, a la derecha' herkende. Doch het hielp niet, al wat wij zeiden stuitte op een professionneel scepticisme en de man gebood ons bazig uit te stappen en hem naar de Cuartel General te volgen waar wij een betere gelegenheid zouden hebben om onze eigenaardige geschiedenis uiteen te zetten. Gedurende heel het voorval had onze Massachusets-boy geen woord gezegd en zwijgzaam en achteloos de vertolkers van deze operette bekeken. Toen

wij dan ten slotte, doodgeërgerd om het bureau van een inquisitoriale commissaris waren geschaard, vond hij blijkbaar dat de mop flauw werd, stapte kloekmoedig naar voren, wierp brutaal zijn United States paspoort op tafel en liet kortaf verstaan dat de klucht een einde moest nemen. ‘I am a United States Citizen and these folks are my friends. We came to visit El Pardo and want to return immediately to Madrid’. Hij sprak dit alles zeer kalm uit met een onverborgen Amerikaans accent en bezag de importante politieambtenaar met een barse onbeschaamdheid. De aankomst van Franco zelf had geen grotere ontsteltenis kunnen veroorzaken: de commissaris richtte zich ogenblikkelijk op, reikte ons de hand en besloot met een deemoedige glimlach dat alles op een spijtig misverstand berustte, waarvoor hij zijn welgemeende excuses aanbood. De Amerikaan scheen niet in het minst verwonderd over het knaleffect van zijn optreden en ontving hoogmoedig de nederige verontschuldigingen van de Spanjaard. Zender er iets bij te voegen verliet hij de post, en wij volgden hem. Wij zouden later leren dat er in Spanje geen hogergeschatte nationaliteit is dan de Noord-Amerikaanse en dat het geraadzaam is zich bestendig door een ‘american citizen’ te laten vergezellen. Er is een goedkoop posttarief met de Verenigde Staten, hetgeen niet bestaat met de iberische nabuur, Portugal. De francisten verstaan dat er voor hen slechts een renderende bondgenoot kan zijn, d.i. de Verenigde Staten en hun gehele propaganda is op dit land afgestemd.

In het dorp van El Pardo ontmoetten wij een boer die al zingende en de handen in de broekzakken met een flinke riet een zwaar beladen ezeltje leidde. Wij vroegen hem of Franco op 't slot aanwezig was. ‘Franco’ zei hij onnozel ‘dat weet ik niet. Niemand weet het hier’. Een mooie amazone op een fonkelende goudvos, gevolgd door een roodharige pikeur liep in vliegende galop voor ons. ‘De dochter van de kolonel’, bromde de boer. Enkele dagen nadien vernamen wij door de dagbladen dat Franco met verlof naar La Coruna was.

***

Wij toerden in de omstreken van de hoofdstad tot aan de Arrabel de Matadores en reden ten slotte over de kleurige Puente de Toledo, Madrid binnen. Telkens ik over de pralerige avenida de José Antonio wandelde dacht ik terug aan deze arme buitenwijken rondom Madrid. Het was onveranderlijk een opeenvolging van afgezonderde vierkante witte huisjes nevens half gekasseide wegen met aan de linkerkant van ieder huisje een opening die hoogstens door een gordijn bedekt was. Te midden daarvan wriemelde een ellendig gepeupel dat zwoegt en sloopt voor het dagelijks brood. Piepjonge kindertjes - altijd barrevoets - klampten zich vast aan onze auto, en smeekten om enkele centen. In deze districten waren er geen winkels: wel trof men aan de een of andere hoek een donkere cantina, maar nergens uitstalramen.

Veel aantrekkelijker waren na de Puente de Toledo, de drukke volkswijken van het Westen, de barrios bajos. Wij hadden veel moeite om ons een weg door de onverschillige en rumoerige menigte van slenterende senores en senoras te

banen. De meest verscheidene winkels volgden zich hier zonder leemte op, zodat het algemeen uitzicht, het vertier inbegrepen, niet verschillend was van onze beruchte Antwerpse Carnotstraat of Brusselse Nieuwstraat. Wij parkeerden op de schilderachtige Plaza de Rostro en gingen een oogje werpen op de uitstalramen. Ik nam ongelukkig geen enkele nota, maar ik herinner mij nog mijn verwondering toen ik moest vaststellen dat een goed manskostuum 600 pesetas kost. 'Voor de oorlog' commenteerde een huisvrouw die ook naar de prijzen staarde 'kon men hetzelfde en misschien nog beter hebben voor 100 pesetas'. Al het overige stond in dezelfde bedenkelijke verhouding: een paar schoenen: 350 pesetas, een paar dameskousen: 90 pesetas.

Kortom, om een volledige vergelijkingstabel met de vooroorlogssche tijd op te stellen volstaat het alle prijzen met 5 of 6 te vermenigvuldigen. Ondanks het feit dat de neutraliteit het land dus niet behoed heeft tegen een geweldige inflatie, is het leven voor ons toch goedkoper dan in België: in Spanje zijn het niet de hoge prijzen die de pijnlijke kwaal vormen, maar wel het schrommelijk onevenwicht tussen prijzen en lonen. De toestand kan synoptisch samengevat worden: 'goedkoop voor de rijken, onhoudbaar voor de onbemiddelden!'.

(Wordt vervolgd)

Dr. Paul SPEYER

Albert Samain, de alleen staande

ALBERT SAMAIN is een dier schrijvers, welke men kan genieten zonder een woord te weten over de mens, zijn tijd, zijn omgeving, of zijn werkwijze. Ik zeg genieten, meer niet. Maar wie aan letterkunde doet, wenst meestal nog iets meer. De literair-historische critiek heeft vooral vanaf H. Taine de nadruk gelegd op de invloed van het milieu op de schrijvers en hun werk.

Deze wetenschappelijke methode, een auteur te onderzoeken, te ontleden en in zijn tijd terug te plaatsen, heeft zich als buitengewoon vruchtbaar bewezen. Onverwachte horizonten hebben zich geopend; doch evenals in de natuur heeft ze aangetoond, dat in de literatuur en de kunst in het algemeen, als deel uitmakend van een geheel, dat slechts terwille van ons beperkt verstand in stukken en brokken verdeeld wordt, deze delen alleen dan kunnen begrepen worden, wanneer na onderzoek deze weer tot een geheel teruggebracht worden.

Het is pas wanneer dit gebeurd is, dat we zowel de schrijvers elk voor zich, alsook een literair tijdperk of een literatuur kunnen begrijpen. De evolutie van gelijk welke letterkunde, is het gevolg van de evolutie der individuen, der maatschappij waarin ze leven, van het volk waarvan ze deel uitmaken en ten slotte van de evolutie van geheel de overige wereld, die rechtstreeks of onrechtstreeks erop inwerkt. Ook wat de mens als erfelijk goed medebrengt, is van het hoogste belang.

Hoe meer en hoe vlugger de verschillende volkeren met elkaar in contact komen, hoe meer ook de ontwikkeling van elk onderdeel van het menselijk denken door de evolutie van de gehele wereld beïnvloed wordt, zodat we zowel voor elk schrijver of kunstenaar, als voor elk tijdperk moeten nagaan:

de mens, zijn erfelijke aanleg;
zijn midden;
het volk of de levensgemeenschap waarbij hij hoort en waarin hij woont;
het algemeen wereldgebeuren.

Wat de mens betreft, hier wordt in 't algemeen vergeten, dat elk mens zoals wij hem kennen, dus het phaenotype, niet alleen het product is van zijn omgeving, maar vooral van zijn erfelijke aanleg, t.t.z. wat in de wetenschap het genotype wordt genoemd.

Het genotype is het bijzonderste, want de omgeving kan dit maar binnen bepaalde grenzen beïnvloeden. Waar geen aanleg aanwezig is, kunnen ook de gunstigste levensomstandigheden niets doen kiemen. De mogelijkheid moet aanwezig zijn en alleen dan kan iets tot ontwikkeling komen.

Bij Albert Samain is het niet nodig de schrijver, wat men noemt, in zijn tijd terug te plaatsen, om hem te genieten. Het volstaat zijn gedichten als muziek, als een zuiver esthetisch genot, te beschouwen en te beleven.

Wanneer we hem ontleden, zoals dat met alle schrijvers en vooral met de klassieken, dient te gebeuren, verhoogt dit ons genot bij de lectuur in geen

opzicht. Een studie van de tijd en de omgeving verklaart ons enige bijzonderheden, maar een verklaring vermeerdert hier het esthetisch beleven niet.

Wanneer we zijn eerste bundel ‘Au Jardin de l'Infante’ openslaan en we lezen de aanhef:

‘Mon âme est une infante en robe de parade...’

dan genieten we dit gehele gedicht als zacht vloeiende muziek. Niet als opstandige, grote muziek als van een Beethoven, niet als fors klinkende muziek van Wagner, niet als huppelende, uiterlijk blijde maar toch diepzinnige muziek van Mozart, maar als een zachte geslotene schoonheid, als een vloeiende pracht, die naar geen doel of zin omziet, als het ware muziek van Claude de Bussy.

Of we nu weten, dat Samain, die te Lille op 3 April 1858 geboren werd, de zoon was van een kleine koopman in wijnen en likeuren of niet, dit gedicht impressioneert er ons niet meer om. Of we weten, dat hij op 14 1/2 jaar het lyceum moest verlaten, omdat hij als oudste van 4 kinderen bij de dood van zijn vader, zijn moeder moest helpen om voor de familie de kost te verdienen of niet, zijn gedicht: ‘Mon âme est une infante en robe de parade...’ wint hierdoor niets aan esthetische waarde of melodieuze zachte stroming. Het blijft wat het is. Maar we begrijpen het beter; doch begrijpen heeft hier niets met genieten te maken.

Het esthetisch genieten van een literair werk, kan verhoogd of verminderd worden door de omstandigheden, waaronder een schrijver zijn stuk schreef. De gedichten van Samain zijn echter aan geen tijd gebonden en daardoor blijven ze wat ze zijn, of we weten in welke omstandigheden ze geschreven werden of niet. Er zullen ook altijd mensen gevonden worden, die ze zullen genieten en het feit, dat verschillende geïllustreerde luxe-uitgaven van Albert Samain bestaan en er steeds nieuwe verschijnen, bewijst dat er altijd fijnproevers zijn om zijn werken te lezen, te waarderen, te beleven en te genieten.

Over Samain en zijn werk zijn nochtans reeds vele studies verschenen. De ene hemelt hem op; de andere zoekt alle mogelijke invloeden van andere schrijvers in zijn werk te ontdekken. Maar boven dit alles blijft Samain als een figuur op zichzelf.

In de literatuurgeschiedenis wordt Samain meestal bij de symbolisten gerekend, maar men voelt heel goed, dat deze rangschikking meer het gevolg is van de zucht, om elke schrijver toch in een bepaalde groep te klasseren, dan wel omdat Samain als een werkelijk typische symbolist dient beschouwd te worden. Neen, men zou het liefst Samain als een figuur op zichzelf en buiten elke groepering willen behandelen, maar dan zou men, tegenin de gewoonten en gebruiken der literair-historische critiek moeten gaan. De angst om een nieuw onafhankelijk oordeel uit te spreken, dat indruist tegen de algemeen erkende en algemeen gangbare opinies, is van die aard, dat de meeste mensen zich liever voorzichtig bij de algemene opinie neerleggen. Dit is des te meer het geval, wanneer men niets anders in de plaats kan zetten, of de mening die men heeft, niet met onomstootbare feiten kan bewijzen. Inderdaad zijn sommige van zijn gedichten in alle

opzichten met die der parnassiens te vergelijken, een paar zijn realistisch, veel hebben meer van de symbolisten en heel veel zijn zuiver romantisch. Wanneer we de biographiën van Samain lezen, of nagaan hoe en waar men hem plaatst in in de grotere literatuurgeschiedenissen, dan voelt men heel goed, dat verscheidene auteurs hem bij de een of andere groep, meestal de symbolisten, plaatsen omdat het altijd zo gedaan wordt, maar uit niets blijkt, dat dit met overtuiging gebeurt. We zien integendeel sommige schrijvers duidelijk erop wijzen, dat Samain een eigen plaats inneemt, maar steeds doen ze dit, door er op te wijzen, dat Samain eigenlijk noch dit noch dat is, t.t.z. dat de banden die hij met deze of gene richting heeft, niet voldoende zijn, om hem bij een of andere groep te plaatsen.

Zo zegt Gohin F.: 'Entre les parnassiens et les symbolistes Albert Samain garde son indépendance et son orgininalité'. Wat is nu de 'indépendance' en vooral de 'originalité' van Samain?

Wanneer wij, in plaats van direct op deze vragen te antwoorden, eerst eens willen nagaan waarom Samain trots alles steeds bewonderaars zal vinden, dan zal hieruit vanzelf af te leiden zijn, wat met Gohin in zekeren zin zijn 'indépendance' en zijn 'originalité' kan genoemd worden.

Om op de laatste vraag, nl. waarom Samain steeds bewonderaars zal hebben, te antwoorden, moeten we veel verder grijpen, dan in een gewone overzichtelijke studie het geval is.

Inderdaad we roeren hier aan het algemeen esthetische probleem: Wat is de kunstenaar voor de massa? Alleen een psychologisch onderzoek van den maatschappelijken mens en de rol van den kunstenaar, kunnen ons hier op de weg helpen.

De gewone mens is zelden tevreden met zijn lot, hij is het zelden volkomen eens met zijn omgeving, zoals zij zich in de dagelijkse omgang voordoet. Wanneer de tegenstelling niet te groot is en hij geen opstandige wordt, dan verhelpt hij aan zijn toestand, door naast zijn gewone bestaan een droomleven te beleven. Van de meest prozaïsche tot de hoogst verheven dromen worden er door de mensen gedroomd en deze dromen maken voor ons allen het leven dragelijk. De jonge stumperige man voelt zich een aanzienlijk personnage; hij spreekt in zijn verbeelding klinkende redevoeringen uit voor een groot enthousiast publiek. De kleine huisvrouw houdt grote recepties, met zeer belangrijke gasten aan tafel, die allen uitbundig haar huishoudelijke talenten roemen. Alleen haar man begrijpt haar niet! Minder alledaags aangelegde personen dromen overdag van grotere, belangrijkere dingen en deze dromen worden soms in literair of artistiek werk omgezet, waarvan de waarde zeer verschillend is.

Deze dagdromen zijn het cement van ons leven, ze geven ons moed, ze inspireren de dichters, neen ze zijn soms de inspiratie zelf.

Nu vindt elk mens zich min of meer terug in de dagdromen van anderen en dus in het literair werk, dat onder de impuls van dergelijke dagdromen is ontstaan. Al naar gelang hun eigen zieleleven, zullen de mensen aan een of ander literair genre de voorkeur geven. Vandaar, dat de ene ridderverhalen, de andere avonturen

en nog een andere nuchtere beschouwingen over het leven ol diep philosophische bespiegelingen over ons bestaan zal lezen of bestuderen. Men zoekt zichzelf, of iets van zichzelf in de werken van anderen.

De klassieken blijven steeds groot, omdat ze de diepst menselijke roerselen met kracht schudden en dit, zonder dat hun werk aan een bepaalde tijd of aan bepaalde levensopvatting is verbonden. Is dit wel het geval, dan kan de bijval ook enorm zijn, maar tijdelijk of regionaal, ofwel moeten we door studie ons in de tijd of de levensopvatting verplaatsen. Dit laatste is echter slechts aan de meer ontwikkelden gegeven.

Wanneer we nu met dit voor ogen tot Albert Samain terugkeren, dan voelen we reeds dadelijk, dat we hier niet met een groot klassicus te maken hebben, evenmin met een groot romanticus als met een werkelijk groot symbolist, al worden we tevens gewaar, dat we hier niet zo vlug kunnen verder gaan, als in andere gevallen.

We moeten een tijdje rusten, want de vraag rijst vanzelf, heeft hij dan niets van een symbolist? Juist wel, maar slechts weinig van het symbolisme, zoals dit door de typische vertegenwoordigers wordt begrepen. We moeten eerst Samain in zijn werk leren kennen en moeten hem als schrijver op zichzelf onderzoeken; we moeten dus, om Samain zijn plaats aan te wijzen in de literatuurgeschiedenis, op een heel andere wijze te werk gaan, als tot nu toe gebeurd is. We moeten Samain ontleden in het licht van de laatste gegevens der literair-analytische wetenschap, d.w.z. deze, die ons de laatste gegevens der psychologie, psychiatrie, psychoanalyse en biologie ter hand stellen. Eens de schrijver Samain als mens met banden aan het verleden en evoluerend in een bepaalde omgeving ontleed in verband met zijn geschriften, dan pas kunnen we overgaan tot een vergelijking dier geschriften met die van andere schrijvers. Deze zowel van zijn tijd, als anderen. Deze twee categoriën van gegevens zullen een juist beeld doen ontstaan van deze schrijver en zijn plaats in de Franse literatuur.

Ik wil me hier bij de eerste richting van ontledingen beperken, omdat de tweede, nl. de verhouding van Samain tot de andere schrijvers, reeds door verschillende literair-critici werd onderzocht en in alle details nagegaan.

Wanneer het eerste onderzoek ons omtrent de mens en het ontstaan van zijn gedichten zal ingelicht hebben, zal het volstaan de gegevens na te gaan van de verschillende critici, die over Samain als parnassien, Samain als symbolist, Samain als klassicus, Samain als romanticus, enz., enz. hebben geschreven en de uitkomsten van de twee richtingen te vergelijken, om de volledige Samain in zijn juiste gedaante voor ons te zien.

We moeten er eerst op wijzen, dat veel dichters, zoals door de psycho-analyse wordt bewezen, vertolkers zijn, van wat we dagdromen noemden. Dat de dichters en kunstenaars in het algemeen hun dagdromen in een mooi esthetisch kleed steken, t.t.z. er een kunstwerk van maken, is te danken aan het feit, dat ze begaafd zijn met, wat we noemen, talent, t.t.z. ze kunnen dagdromen die alle mensen hebben, in een mooie vorm weergeven en door de vorm, het rhythme en

de zangerigheid, treffen die dromen ons dieper, dan dezelfde gedachten in een dagelijkse omgangstaal weergegeven, het zonden doen.

Om te begrijpen, welke rol het onderbewustzijn bij Samain heeft gespeeld, moeten we ons eerst de nuchtere feiten positief kunnen voorstellen.

Albert Samain was de oudste zoon van een burgerlijk kleinhandelaarsgezin, zonder grote literaire noch bijzonder artistieke, erfelijk meegebrachte aanleg. In essentie een kleine burgerjongen, met enig talent. Wellicht had hij iets van het oude Vlaamse kunstenaarswezen in zich en noemt daarom de Franse critiek hem steeds ‘le poète flamand’. Elke Vlaming toch is enigszins een kunstenaar, vooral een plastisch kunstenaar.

Dat Samain in de Franse literatuur heel vaak ‘le poète flamand’ wordt genoemd en dat Bonneau hem steeds zo betitelt, wil me voorkomen als een benaming, die enkel en uitsluitend slaat op de locale herkomst van Samain, die te Lille, in Frans-Vlaanderen, werd geboren. Maar buiten dit, heeft Samain toch iets Vlaams; zijn voorstellingen zijn aan plastische beelden gebonden. Vandaar ook, dat zijn symbolisme een persoonlijk karakter draagt.

De jonge man, enigszins begaafd en levend in de hoop, later te studeren, wordt plots door het noodlot gedwongen een doodgewoon bestaan, met alledaags werk, te aanvaarden. Hij wordt geen opstandige, zijn karakter is daarvoor niet sterk genoeg, gelaten, berustend, neemt hij zijn lot aan, maar... zijn dromen, zijn dagdromen, worden in een andere wereld verplaatst, in een wereld van sprookjes, een wereld van innerlijk denken en leven, een wereld van hoge personages, een wereld waarin hijzelf nooit zal komen. Hij is in zijn opvatting een ‘infante’ in de kunstwereld. ‘Mon âme est une infante en robe de parade...’! Een infante, t.t.z. een koningskind, dat geen eerstgeboorterechten heeft en dus nooit op de troon zal komen. Hij zegt niet: ‘est comme une infante’, neen hij zegt positief ‘est une infante’ en verder ‘en robe de parade’ t.t.z. in een kleed, dat nooit in werkelijkheid in 't openbaar zal kunnen of mogen gedragen worden, want dit kind heeft geen der rechten van de eerstgeborene. Het is maar voor zichzelf, voor zijn wereld, zijn droomwereld, waarin zijn beter ik zich teruggetrokken heeft, dat dit kleed mag aangetrokken worden. Nu is die wereld een sprookjeswereld, zoals we die terugvinden in zijn ‘Contes’. Het gehele gedicht is verder zijn eigen bestaan symbolisch weergegeven.

Er zijn twee Samains:

De dagdromer, die ons zeer sympathiek is en droomt in de Jardin du Luxembourg, waar hij in zijn vrije uren gaat zitten;

De gewone Samain, welke niet alleen een eenvoudig klerk op een bureau, dicht bij de Jardin du Luxembourg is, maar een klein bourgeois, die door levensomstandigheden niet kon studeren en ontevreden is over zijn lot, doch niet de wilskracht heeft er zich boven te verheffen. Het is dan ook het toeval, dat aanleiding is tot zijn vertrek naar Parijs (tengevolge der uitbreiding der handelsrelaties, wordt hij door de Firma waar hij werkzaam is, overgeplaatst). Parijs,

de magische stad van zijn droomwereld, waar poëzie en alles wat er mee samenhangt tot volle ontwikkeling komt, zou hem opnemen.

Slechts eens geeft hij blijk van een zekere activiteit en neemt zelf zijn lot in handen, wanneer hij zijn werkkring verlaat om, ondanks dat dit hem financieel achteruitzet, ambtenaar te worden bij de prefectuur te Parijs. Het doel dat hij hierbij voor ogen had, was meer tijd te hebben, zich meer aan de literatuur te kunnen wijden.

Hij vecht niet voor zijn brood; hij werkt, hij slaaft en voor alles berust hij in zijn lot. Hij onderhoudt zijn moeder. Hij doet zijn bureelwerk met grote tegenzin, om in haar en in zijn eigen onderhoud te voorzien, maar als hij te vroeg is of 's middags een paar vrije uren heeft, droomt hij in de Jardin du Luxembourg. Dit prachtige luxueuze park van Parijs, met zijn waterval, zijn standbeelden, zijn mooie grasbanden, zijn gekunstelde boomlanen, zijn goed onderhouden paden, zijn feeëriek paradijsachtig uitzicht. In zijn onderbewustzijn leeft hij feitelijk slechts in deze wereld. Hier voelt hij zich thuis. Zijn dromen zijn aan die wereld gebonden en onbewust heeft ze invloed op hem. Hij is betrekkelijk arm, men mag gerust zeggen: arm, en de wereld waarin de dichter leeft, is rijk. Waar het kan, blinkt er goud in de parken van Parijs en dit goud werkt op het onderbewustzijn van onze dichter. In zijn eerste bundel ‘Au Jardin de l'Infante’ komt elk ogenblik het woord ‘or’ voor; later minder, maar we kunnen ons hier niet op de cijfers beroepen, omdat de overgrote meerderheid der gedichten geen datum draagt en sommige, die bij het verschijnen van zijn eerste bundel reeds geschreven waren, maar pas in de tweede of zelfs in de derde gepubliceerd werden. In elk geval zien we, dat in zijn eerste bundel ‘Au Jardin de l'Infante’ 52 maal het woord ‘or’ voorkomt. In ziin tweede ‘Aux Flancs du Vase’ 22 maal, en in zijn derde ‘Le Chariot d'Or’ 47 maal. Nu is het geweten dat in de derde bundel, welke na zijn dood verscheen, verschillende gedichten werden opgenomen, dagtekenend uit de periode, toen zijn eerste bundel nog niet verschenen was. Deze cijfers zijn dan ook opvallend: 52, 22, 47.

Inderdaad Samain ondergaat een evolutie. Zijn dagdromen verminderen. Albert Samain heeft als dichter succes, hij komt nolens volens meer in aanraking met andere schrijvers, en de nieuwe wereld, voor hem nieuw tenminste, t.t.z. de gewone wereld, toont hem maar weinig, dat hem als dichter zal inspireren. Het dichterlijke van alledaagse taferelen treft hem maar weinig. De overgang van de droomwereld naar de werkelijkheid gaat niet ineens. Nochtans zijn er hier en daar diep gevoelde huiselijke tafereeltjes.

Maar Samain is geen grote, krachtige hartstochtelijke natuur. Liefde, echte grote liefde voor de vrouw, intense passievolle liefde, schijnt hem vreemd te zijn. Uit enkele zijner gedichten zou men kunnen opmaken, dat hij een grote desillusie heeft gehad, doch wanneer hij spreekt van liefde, is het nooit iets, dat lijkt op mannelijk sterke passie, maar een teer zacht gevoel, dat met grote menselijke hartstocht niets te maken heeft. Zachte haren, zachte armen, dromerige misterievolle ogen...! Ook hier kunnen we ons Samain voorstellen als een gelaten berus-

tende natuur, die niet verder tracht te grijpen, dan naar datgene, dat werkelijk in zijn onmiddellijk bereik ligt.

Typerend is toch voor hem zijn eigen vers:

> ‘L'amour vibrait en moi comme un clavier qu'on frôle’.
> (Le Chariot d'Or, p. 108).

In ‘Le Chariot d'Or’, zijn laatste en pas na zijn dood verschenen werk, zoekt Samain meer de inspiratie in het gewone leven. De droomwereld is nog niet volledig verlaten, de werkelijke wereld is voor hem nog niet zo reëel, zo concreet, zo echt positief als voor de realist, maar ze bestaat reeds. Of Samain door de nieuwe bron van inspiratie ooit tot werkelijke hogere sferen zou worden gevoerd, kan niemand zeggen, maar zeker is het, dat hij nergens een meeslepende hoogte bereikt, al zijn deze gedichten, al evenmin als zijn vorige, banaal of zelfs maar middelmatig. Neen, Samain blijft altijd boven het gewone, al bereikt hij zelden hogere sieren.

Zijn ziekte, nl. longtering, sleept hem langzaam naar het graf. Hij stierf op 18 Augustus 1900 te Magny-les-Hameaux op 42-jarige leeftijd.

De vraag echter, hoe Samain moet worden opgevat, is na een ontleding van zijn werk, op grond van moderne psychoanalytische gegevens nu zeer eenvoudig geworden. Hij was een begaafde jongen, waarvan de normale levensloop gebroken werd, toen hij 14 1/2 jaar oud was. Hij aanvaardt gelaten en berustend het lot, maar trekt zich in een gedachtenwereld terug, waarin hij zijn schoonste dromen droomt. Langzaam begint die bron van inspiratie te verminderen. Zijn te berustende en weinig gepassionneerde natuur verheft het hem omringende alledaagse niet tot iets machtigs; hij zweeft een tijdlang tussen de droomwereld en de werkelijkheid, maar een krachtig dynamisch kunstenaar wordt hij niet.

De dood komt in deze phase van zijn dichterlijke evolutie, zodat we nooit zullen weten, of hij ooit tot een meer realistisch dichter zou zijn uitgegroeid. Doch we bezitten het mooiste van Samain, zijn dagdromen, zijn dromen in de Jardin du Luxembourg, zijn dromen in het feëerieke oude Parijs van de grote Lodewijks, de grote koningen, zijn dromen in het overweldigend Versailles. Deze dromen zijn zo los van de gewone wereld, ze zijn zo van alle werkelijkheid geabstraheerd, dat ze feitelijk ons aller dromen zijn. Ze zijn geïdealiseerde, gewoon menselijke dromen zoals ieder mens er dagelijks heeft, maar in een mooie vorm, in een mooie taal, in een mooi rhythme weergegeven. Ze zullen dan ook steeds lezers vinden; vooral steeds lezers, liefhebbers van zachte muziek: ‘...vibrant comme un clavier qu'on frôle’.

Laat de literatuurhistorici zich het hoofd breken om te weten waar, onder welke rubriek ze Samain moeten plaatsen, de lezer die alleen naar schoonheid vraagt en onbewust zijn eigen dromen in een mooie vorm verlangt, zal steeds naar Samain grijpen. Een dynamisch, meeslepend dichter is hij niet. Enkele regels slechts wijdt men aan hem in de boeken over literatuurgeschiedenis, nochtans zal hij steeds lezers vinden die, zonder zich aan de officiële literatuurhistorici

te storen, alleen schoonheid zoeken. Liefhebbers van zachtvloeiende verzen, mooie woorden, die vaak meer bekoren door hun rhythme dan door hun inhoud. Die liefhebbers, die genieters, zullen steeds naar Samain's bundel ‘Au Jardin de l'Infante’ grijpen en dit vooral in luxe-uitgaven, waarbij de illustraties, het papier, de stijlvolle druk, de esthetische waarde ervan nog vergroten.

Zelfs de gewone uitgave in de ‘Mercure de France’, beleefde reeds 172 drukken tot in 1944 en wordt nog steeds opnieuw uitgegeven. ‘Aux Flancs du Vase’ beleefde tot 1944 reeds 120 drukken en het gaat maar verder. Dit zijn getallen die spreken.

Paul VAN OYE

[Gedichten]

Ballade der bedwongen bacchante

O zeg mij niet: ‘Ik heb u lief’
Doch min mij met de koorts der harden,
En scheur mijn laffe kleed aan flarden
En bijt mijn ogen, de verwarden,
Of steel mij als een lieve dief,
Ik ben uw taak en uw gerief.

O zeg mij niet: ‘Ik droom van u’
Doch sleur mij bij de haren mede,
Zo ver gij reist, in angst of vrede,
Zo wild, dat ik doorheen mijn leden
Voel al de kracht van mij, van u
Tot een gebonden haarstreng nu;

O ga niet, die onmondig zijt,
Maar laat mij in uw armen drijven,
Als nenufars op vijvers blijven
En wiegend hunne kronen wrijven
Ten borst van 't water, dat verglijdt
Vol sterren zonder eindigheid.

Ik droomde als maagd van vrij geluk,
Ik was aan tafel een genode;
Wie heeft de zoen aan mij verboden,
Wie waande zich te klein voor goden
En reet mijn ziel en mond aan stuk?
Hij boete, want ik brak het juk!

Ballade der kimmen

Hij klom, nevens God, op de bergen,
Hij zag er de zon, o de zon!
Hij zag er de mensen als dwergen,
De stroom als een spinna die spon.

Hij stond in het zilver der luchten,
Hij schreed op het zilver der sneeuw,
Met wolken als drijvende vruchten,
Met de adem als verdere schreeuw.

Doch diep in zijn ziel bleef het donker,
Daarom steeg hij dagen na-een,
Te horen hoe diep in hem klonk er
Die zucht als de val van een steen.

En stond hij op toppen te kijken,
Hoe eenzaam elk leven kan gaan:
Het klimmen was stijgen en reiken,
Het stijgen was vallen en staan.

Hoog boven zijn hoofd zag hij diepten
En onder zijn voeten de grond:
Geen bloem, niet een vogel die piepte,
Alleen maar een mens die niet vond.

Hij daalde naar de aardse gewesten
Nam 't juk van wie hopeloos streeft,
Hij zag door de mens naar het beste:
Hij had in de hemel geleefd.

Daan BOENS

Een halve eeuw Spaanse letteren - II

TOEN dus in 1898 de botsing met de Verenigde Staten - die toen nog hun brutale dollar- en machtspolitiek tegenover de Spaanse wereld in praktijk brachten - het Spanje dat teerde op een groots verleden en op holle frasen, plotseling overtuigde van zijn materiële, ja physische machteloosheid, ging er een geweldige schok door het land. En natuurlijk vooral door de lagen van hen die dachten en schreven. Hoe de massa reageerde werd toen nog minder dan nu onderzocht. Vele jonge kerels hadden hun leven, hun gezondheid - moreel en physiek - in Cuba geofferd. Enkelen jubelden misschien over de donquichotterie van de Spaanse houten scheepjes die bij Cavite tegen de stalen vloot der U.S.A. uitvoeren.

> Antonio Machado - over wie later - schilderde die doorsnee-Spanjaard aldus:
> Die mens is noch van gister noch van morgen, hij is van nooit; en van de
> Spaanse boom
> is hij de vrucht - geen rijpe en geen rotte - enkel vergeefse zoon
> van 't Spanje dat verging en niet echt is geweest
> en dat nu toch zijn grijze haren heeft.

De reactie onder schrijvers en dichters was zeer verschillend, al naar hun aard en opvoeding. Enkele van de groten waren reeds aan 't schrijven en hadden zich reeds verdiept in het probleem van hun land en volk. Zo had Angel Ganivet in 1897 reeds zijn ‘Idearium Espanol’ geschreven, dat op zeer originele en vurige wijze in het karakter van Spanje en zijn geschiedenis doordrong. Zijn belangrijkst advies was: variatie op een waard van St. Augustinus: ‘Noli foras ire; in interiore Hispaniae habitat veritas’.

Helaas heeft deze melancholicus uit het zonnige Granada, die de Spaanse letteren o.m. verrijkt had met een paar belangrijke romans en een symbolisch drama ‘El Escultor de su alma’, in hetzelfde jaar, als consul in het verre Riga, in de wateren van de Dwina een eind aan zijn leven gemaakt. Met Unamuno samen had hij in het dagblad ‘El Defensor de Granada’ een correspondentie gevoerd over ‘El Porvenir de Espana’ die in 1912 nog eens uitgegeven werd.

Unamuno zelf, wiens werk bijna geheel een steeds radelozer en paradoxaler begeleiding zou zijn van de worsteling tussen oud en nieuw, tussen feodalisme en industrialisme, tussen geloof en rede, gaf reeds in 1895 de beroemde 5 ‘ensayos’ die onder de titel ‘En torno al casticismo’ (eerste boek-uitgave 1902) als verhandeling over het ras-echte in Spanje, een hoogtepunt werden. Hij vraagt om meer idealisme en minder materialisme, een combinatie van Don Quichot en Sancho Panza. Men kent zijn opvatting over Cervantes' meesterwerk, waaraan hij een lijvig, zeer subjectief-exegetisch boek heeft gewijd, prachtig van taal en vol extatische ideën, nl. ‘La vida de Don Quijote y Sancho’ (1905). Misschien is het nuttig met deze zeer grote figuur de lezer het allereerst in kennis te brengen.

> De eerste bijdrage van Dr. G.J. Geers verscheen in ‘De Vlaamse Gids’
> van December 1948.

Hoe pijnlijk weinig weten wij in het Noorden van de eigenlijke gedachtenwereld van onze zuidelijke buren! Ik bedoel dan vooral wat men de ‘passieve’ gedachten zou kunnen noemen. Natuurlijk hebben wij in Nederland onze leeren handboeken van litteratuurhistorie, bijv. dat kleine stampvolle boekje van Prof. de Vooys. En natuurlijk hebben wij in en buiten de scholen aardig wat Vlaams gelezen (althans vóór 1940!). Maar wat er bij u bijv. uit enkele vreemde litteraturen in origineel of vertaling gelezen wordt, hoe weinig weten of voelen wij dit. Ik heb verscheidene beroemde romans van Unamuno vertaald, maar hebben deze of Duitse en Franse vertalingen het Vlaamse publiek dat de toon aangeeft bereikt?

Miguel de Unamuno was een Bask uit Bilbao, wiens leven zich echter grotendeels heeft afgespeeld in de over-oude universiteitsstad Salamanca. Hij stierf 31 Dec. 1936, op 72-jarige leeftijd, vrijwel als gevangene van de franquisten, met wie hij aanvankelijk was meegegaan, maar tegen wie hij rebelleerde toen hij hun haat tegen de intelligentie onderkende. Hij was een hyper-individualist, een aeternist - zoals R. Curtius hem indeelde - die zelfbehoud en eeuwig voortbestaan-als-individu zocht. Hij wil geen overgave, geen opgaan noch in de gemeenschap, noch in de liefde, noch in God. Hem was de Spaanse mystiek van de 16de eeuw verwant, die, met uitzondering van de Renaissancist Fray Luis de Léon, het bezit van God niet het verzinken in God zocht. Dit valt wonder-goed samen met het a-sociale dat in Spanje, land van paupers en parasieten, eeuwen geheerst heeft. Ook Ortega y Gasset noemt zijn volk een samenraapsel van mensen, geen natie maar een serie van waterdichte compartimenten. Unamuno's ongebreidelde eerzucht, zijn vechten om onsterfelijke roem, hangt met dit aeternisme samen.

Hij was daarbij zeer aggressief, al was dit iets verminderd sinds de Koning weg was. Temperament en hartstocht stelt hij boven alles. Ideeën en verstand zijn hem niets, de mens is hem alles, de mens diep in de lezer ‘dat schaaldier wiens schelp kapot geslagen moet worden’... ‘Het belangrijke is te denken, hoe dan ook, met deze of met gene ideeën, het doet er niet toe: denken! denken! denken! en denken met het lichaam en zijn zintuigen en zijn ingewanden, met zijn bloed en zijn merg... en niet alleen met de hersens en het verstand: levend denken en niet logisch’. En hij vindt dan ook dat het verstand er is voor het leven, dat het met het leven en om het leven ontstaan is en niet omgekeerd, dat het een wapen is, een door het gebruik gehard wapen desnoods. En onze ideeën zijn voor hem dan ook niet de oorsprong van onze gedragingen, maar slechts de verklaring die wij daarvan aan onszelf en aan anderen geven, omdat wij vervolgd worden door de begeerte om de werkelijkheid te verklaren. - Zoals men weet zijn deze feiten ook door de dieptepsychologie gevonden - en in veel duidelijker verband - maar voor Unamuno zijn ze geen wetenschap en dienen ze bijv. niet om de menselijke objectiviteit te analyseren maar om alle objectiviteit opzettelijk te boycotten.

Alle werken van Unamuno zijn dan ook uiterst persoonlijk: in verschillende romans wordt de auteur door zijn personages in hun zaken gehaald of hij mengt zich uit eigen beweging onder hen. Unamuno is hierin voorloper van Pirandello's 'Zes personages op zoek naar een auteur'. Hij voelde dat dit geen gewone romans (novelas) zijn en vond er de naam nivola voor, zo bijv. De man in de mist ('Niebla'). Maar juist doordat de schrijver het diepste en levendste in zichzelf omwoelt, raakt hij datgene wat alle mensen - ook weer diep binnen in - het hevigst bezighoudt. Dit èn zijn afkeer van het moderne - dat na de eerste wereldoorlog ook de Europese mens vaak pijnlijk begon te worden - verklaart zijn succes buiten Spanje. In eigen land was zijn grote betekenis dat hij duizenden aan het denken heeft gebracht, dat zijn opstandigheid tegen 'de vader', zijn non-conformisme prachtig paste bij de revolutionnaire situatie waarin Spanje sinds minstens 50 jaar verkeert. De strijd in hem tussen verstand en wil, weten en geloven, die tweestrijd of agonie zag hij overal, o.a. in het Christendom (L'agonie du Christianisme). Zijn tragische filosofie, het volledigst uitgeschreven in Del sentimiento trágico en la vida (1913) kleurde alles om hem heen en viel samen met de tragedie van zijn volk. Gemeenschap en individu zijn bijna tegelijk in het achterlijke Spanje opgerezen bij de aanraking met het industrialisme en beide trachten tegelijkertijd zich te ontplooien. Spanje is pas bezig het feodalisme uit huis te zetten - en het houdt zich vastgeklemd aan allerlei fascistische steuntjes! - maar tegelijk ziet het, d.w.z. ziet vooral de kunstenaar, de uiterst gevoelige mens, hoe weinig innerlijk geluk deze stap aan de mensheid heeft gebracht. Het aarzelt dan ook de stap die andere volken, automatisch, in blinde drang gedaan hebben, te zetten.

Vandaar die hartstochtelijke vragen van Unamuno over het leven en zijn leven. En struisvogelpolitiek zal niet baten: de dorpspastoor uit St. Manuel Bueno (v. Loghum Slaterus, Arnhem 1935) die zelf niet gelooft in de 'verrijzenis des vieses' - hij is volgens Unamuno's bekentenissen aan Dr. Joh. Brouwer een van de velen in de realiteit - maar toch zijn parochianen in die 'droom' wil laten, zal slechts slagen als de klok kon worden teruggedraaid. En vele angstigen, maar ook vele belanghebbenden, proberen dit vandalenwerk; zo sedert 1936 de grootgrondbezitters, de prelaten en de officieren-kaste, ten koste van 1.200.000 mensenlevens en onberekenbare morele en economische schade. Ook Unamuno, deze ascetische, naar binnen gekeerde Bask behoort tot die angstigen, die het kind in zich gedood hebben, die krampachtig zich sluiten voor het geluk van het natuurlijk-leven. In zijn Poesias (1907) is een gedicht L'aplec de la protesta, gedateerd Barcelona 21-X-1906. Hij had een Catalaanse aplec (meeting) van protest in de arena meegemaakt: de redenaars hadden gesproken, het publiek klapte en daar ontplooide zich een zakdoek en in een oogwenk waren alle rangen overdekt met fladderende witte doeken als meeuwen-zwermen. 'Hoe mooi! Hoe lief!' riepen die mensen, die Catalanen. Als de afvallende bloembladen van het protest! 'En de vrucht?', vraagt de ernstige Bask. 'Gij Levantijnen zult altijd kinderen blijven! de schoonheid ver-

stikt jullie!' Neen, Unamuno heeft nooit beseft dat de kinderen de enigen zijn die zullen 'ingaan', en dat de liefde, ook de liefde tot de schoonheid, het leven eerder stuwt en redt dan de haat. Zijn leven en zijn werk zijn wel heel fel door de haat, de doodsdrift en de doodsangst gekleurd. En ook daardoor was hij een typisch fenomeen van de oude Spaanse geest.

Maar tenslotte is de levende mens Unamuno niet zo maar met enkele trekken gekenmerkt. In 1928 wijdde ik mijn 'openbare les' aan hem ('Unamuno en het karakter van het Spaanse volk', Wolters, Groningen) en wie zich voor zijn vurige persoonlijkheid interesseert vindt daar gegevens en litteratuur.

Wat was nu de therapie die Unamuno voorstelde om zijn vaderland te genezen? In 1895 had hij gezegd: 'Spanje moet ontdekt worden en alleen vereuropeeste Spanjaarden zullen het ontdekken' en 'We moeten ons europeïzeren èn ons onderdompelen in het volk'. In 1912 constateert hij: 'Ik voel mijn ziel als middeleeuws en het komt me voor dat de ziel van mijn vaderland ook middeleeuws is'. En dan tenslotte in 1925 ('Vérités arbitraires', S. Kra, Parijs): 'Il faut essayer de nous imposer à l'ordre spirituel de l'Europe, essayer d'espagnoliser l'Europe'. Is dit niet een bewijs van zijn ongeduld, zijn radeloosheid over de langzaamheid van het proces der europeïsatie in de ogen van iemand die alleen met zijn eigen leven meet?

Groningen.
Dr. G.J. GEERS

Voltaire als geschiedschrijver

DE geschiedschrijving heeft niet altijd beantwoord aan de wetten en regelen waaraan ze heden ten dage moet voldoen. Ook deze is geëvolueerd en gegroeid. Wanneer de Middeleeuwse annalistische geschiedschrijving zich tevreden stelde met het weergeven van de feiten, en deze dan nog meestal van uit een bepaald standpunt belicht, geloofde de Renaissance al te licht wat de oudheid haar aan bronnenmateriaal leverde. De geschiedenis werd er uit aesthetische of politieke motieven behandeld. Voor het eerst kan van een soort bronnenkritiek gewag gemaakt worden bij F. Biondo (of Blondus: 1388-1463). Deze humanistische geschiedschrijving ging gepaard met de officiële die al te dikwijls ontaarde in een lofspraak op de regering. De XVIIe eeuw brak volkomen met deze historiographie. Een zo volledig mogelijke bronnenverzameling van een bestudeerde periode was het nieuw gehuldigde princiep. Ook de kritiek kreeg een grotere ontwikkeling. Denken wij hierbij aan Mabillon (1632-1707); Tillemont (1637-1698) e.a. Vooral de Bollandisten met hun groots werk 'Acta Sanctorum', treden hier op de voorgrond.

Alle geloof in hogere macht die de wereld en zijn lotsbestemming beheersen, werd afgelegd in de eeuw van 'het verlichte despotisme', 'de verlichte philosophie' in de XVIIIe eeuw. Het naturalisme bereikt er zijn volle ontplooiing. De menselijke rede staat er tegenover geloof en bovennatuurlijke openbaring. De XVIIIe eeuw is een der beslissende periodes in de geestesevolutie. Evenals de Romeinse verovering, de Renaissance en de Hervorming bracht ze een nieuw element in de Westerse geest. Een wijziging: door de vulgarisatie van de naturalistische opvatting, door de totale uitschakeling van het-alles-verklarende kerkelijk gezag. De individuele rede, het rationalisme en empirisme zijn de enige normen die ons de diepere gronden van het bestaan uitleggen. Reeds in de XVIIe eeuw had de protestant Pierre Bayle in zijn 'Dictionnaire historique et critique' de godsdienstige verdraagzaamheid en het dogmatische indifferentisme gepredikt. En dit alles vindt zijn scherpste uitdrukking in Frankrijk dat in de 'eeuw der Philosophen' het 'land der wijsgeren' was.

Al is thans de hervorming gerijpt en zijn de nieuwe theorieën in de gereformeerde landen ontstaan dan valt de eer aan de oudste dochter der Kerk te beurt deze vrucht naar het volk gedragen te hebben. Frankrijk heeft de mentaliteit van het Westen gewijzigd want, zoals ik het ergens las, 'versmolten de wijsgerige stelsels, vereenvoudigd en letterkundig uitgedrukt, in de Franse kroes om de Europese mentaliteit te vormen'. De hele massa wordt doordrongen van de 'philosophie' door de verspreiding der opkomende bladen, de uitbreiding van het onderwijs. De drukkere internationale betrekkingen hielpen niet minder mede. Al het belang wordt gelegd op de mens als wereldburger. Het cosmopolitisme neemt vaste vormen aan. De XVIIIe eeuw is de eeuw van de Rede, van de Verlichting. De 'Deus ex machina' wordt vervangen door de proefondervindelijke waarneming. Dit in de geboorte van iedere ware wetenschap?

Niet het minst had dit invloed op de geschiedschrijving. Het doel werd het vormen van een oordeel over de grote vraagstukken van de toenmalige tijd. De geschiedschrijver behoort niet noodzakelijk meer tot de regerende klas en is dan ook daarvan niet afhankelijk. Het eigen land alleen is niet alles meer. Andere landen hebben hun verleden dat niet kan gezien worden van uit eigen geboortestreek; maar in de sfeer van dit land zelf. Weliswaar had men nog niet de moderne geschiedschrijving bereikt. De diepe zin van het verleden, die vroeger aan de goddelijke voorzienigheid was toegeschreven, moest opnieuw worden vastgelegd. Het toeval alleen kon een rol spelen.

Onder impuls van Diderot ontstond van 1745 tot 1772 de overbekende ‘Encyclopédie’. In zijn ‘Discours préliminaire’ geeft d'Alembert de leidende ideeën, niet alleen van dit groots werk, maar van zijn tijd. Deze ‘Discours’ is van het grootste belang, omdat hij de opvattingen van de XVIIIe eeuw weergeeft over de wetenschappen in 't algemeen en in 't bijzonder. Men vindt er a.h.w. het intellectuele klimaat van de XVIIIe eeuw. In de aaneenschakeling der kundigheden (wetenschappen) komt de opvatting van d'Alembert over geschiedenis als volgt tot uiting: ‘het is voor ons niet voldoende met onze tijdgenoten te leven en ze te beheersen. Begeesterd door nieuwsgierigheid en eigenliefde, en zoekende wegens een natuurlijke begeerte om verleden, heden en toekomst te omarmen, begeren wij terzelvertijd met hen die ons zullen volgen te leven, en geleefd te hebben met hen die ons voorgingen. Vandaar de oorsprong en de studie van de geschiedenis, die ons verenigend met vervlogen eeuwen door de kennis van hun gebreken en deugden, van hun kennis en dwaling, de onze overbrengt aan de komende geslachten. Daar leert men de volken te eren naar het goed dat zij gedaan hebben en niet naar het indrukwekkende dat hen omringt: de souvereinen, deze mensen die ongelukkig genoeg zijn opdat alles zou samenzweren om hun de waarheid te verbergen, kunnen zich zelf bij voorbaat oordelen bij dit oprecht en wreed gerecht; het getuigenis van de geschiedenis over hun voorgangers op wie zij lijken is het beeld van wat het nageslacht over hen schrijven zal’.

Al is het moraliserend karakter van d'Alembert's thesis niet te loochenen en strookt deze niet met de huidige opvatting van de historische wetenschap, toch is er een nieuw element in. Hij zet de waarheid voorop. d'Alembert ziet het verleden echter te veel in functie van het heden en vooral van de toekomst. Hij is te veel doordrenkt van zijn politieke opvattingen en zijn afkeer voor het oud regiem en de absolutistische macht der vorsten. d'Alembert plaatst de geschiedenis onder de grote hoofding van het geheugen. Hij ontleende dit aan Bacon. Het is de eerste wetenschap die van deze menselijke faculteit afhankelijk is. Daardoor sluit hij alle redenering en interpretatie uit, en verbant aldus het correlatieve der historische feiten.

Een heel nieuwe geest spreekt echter uit het artikel dat Voltaire in de ‘Encyclopédie’ aan de geschiedenis wijdt: ‘Van de moderne geschiedschrijvers eist men meer details, feiten met juistheid vastgesteld, juiste data, grotere

bevoegdheid, meer aandacht voor de gebruiken, de wetten, zeden, handel, financie, landbouw en bevolking. Het gaat wet de geschiedenis als met de wis- en natuurkunde... Zo gemakkelijk het is een verzameling aan te leggen van dagbladuitknipsels, zo moeilijk is het tegenwoordig de geschiedenis te schrijven.

Er wordt geëist dat de geschiedenis van een vreemd land niet in dezelfde vorm zou worden gegoten als deze van uw vaderland.

We hebben twintig geschiedenissen van de vestiging van de Portugezen in Indië; maar geen enkele heeft ons de verschillende regeringen van het land doen kennen; noch de godsdiensten, de oudheden, de Brahmanen, de leerlingen van Jan(1), de Parsis(2), de Banianen(3). Deze overweging kan toegepast worden op bijna alle geschiedenissen van vreemde landen.

Indien gij ons niets anders mede te delen hebt dan dat op de boorden van de Oxus(4) en de Iaxarte(5), een barbaar werd opgevolgd door een andere barbaar, waarin zijt gij nuttig geweest voor het publiek?

De methode passend voor de geschiedenis van uw land is niet geschikt om de ontdekkingen van de nieuwe wereld te beschrijven. Gij zult niet over een stad als over een groot rijk schrijven; niet over het leven van een privaat persoon zoals gij de geschiedenis van Spanje of Engeland schrijft'.

Meer dan d'Alembert, die nochtans de geschiedenis bij de wetenschappen rangschikt, legt Voltaire hier nadruk op het wetenschappelijk karakter van deze discipline en van haar methode. Boven alles eist hij nauwkeurigheid. Alle uitingen van het verleden worden opgenomen. Hij legt a.h.w. reeds de nadruk op de sociaal-economische factoren. Wat vooral treft is het feit dat hij het moraliserend karakter die de geschiedenis tot hiertoe steeds had gedragen wil verwijderen. Hij stelt ze gelijk met de positieve wetenschappen die in zijn eeuw een zo grote opgang hebben gemaakt. De geschiedenis van een ander land niet te zien met een lens uit eigen geboorteland brengt een zekere vorm van objectiviteit mee. Dit impliceert tevens dat de schrijver de feiten niet hoeft te toetsen aan omstandigheden uit zijn onmiddellijke omgeving of aan eigen overtuiging. De geschiedenis van een land heeft een eigen karakter. Ieder feit heeft een eigen karakter. De geschiedenis mag geen opeenvolging zijn van regeringen. Geen lijst van vorsten. doch schetsen van toestanden vraagt het publiek. Dit wil niet zeggen dat Voltaire het doel en de methode ondergeschikt maakt aan de smaak van het publiek. De geschiedenis zelf eist dit. Dan alleen kan ze nuttig zijn t.t.z. heeft ze een betekenis. Voltaire beperkt zich wel nog enkel bij de vaststelling en de

(1) Priester Jan, legendarische figuur. Hij zou volgens de middeleeuwse legende regeren over een groot rijk aan de andere zijde van Perzië en Armenië en daar een onbeperkte macht uitoefenen.
(2) of Guèbren: secte van de godsdienst van Zoroaster, verspreid in Perzië en Indië.
(3) Een volk in Indië.
(4) Oude naam van de rivier Amou Darja, uitmondend in de Kaspische zee
(5) Oude naam van de Syr-Darja, uitmondend in Aral-meer.

weergave van allerhande feiten. Verhand zoeken en de feiten aaneen schakelen vraagt hij niet. Hij laat nog te veel de geschiedenis beheersen door het toeval. Daarom is hij ook een kind van de XVIIIe eeuw.

In heel zijn werk komt de strijd tegen het blind geloof op de voorgrond. De Rede domineert alles. Hij was één der ijverigste verbreiders van de nieuwe denkbeelden. Aldus neemt hij een uitermate vooraanstaande plaats in zijn tijd in. Zijn leven en werk kunnen in drie perioden worden ingedeeld: 1694-1750, datum van zijn vertrek naar Berlijn; 1750-1762, waarin hij werkelijk de voorlichter van Europa werd in de verbreiding der 'Encyclopédie'-Ideeën; 1762-1778 waarin hij de zuiverste vertegenwoordiger was der Franse cultuur. Na allerhande moeilijkheden in zijn jeugd maakt hij kennis met Engeland en zijn cultuur. Gevolg gevend aan de uitnodiging van Frederik II van Pruisen gaat hij naar Potsdam. Terug in Frankrijk is Voltaire reeds de onomstootbare autoriteit in de cultuurwereld. Raadgever en leidsman van de culturele en zelfs politieke kringen, beoefent hij alle genres: geschiedenis, tragedie, roman, novelle, philosophisch gedicht enz... en correspondeert met heel Europa.

Voorwaar, er is geen beter vertegenwoordiger van de Franse geest van de XVIIIe eeuw dan Voltaire. Heeft hij een grote naam in de literatuur, de geschiedenis mag hem evenmin vergeten.

Op het voorplan van zijn geschiedkundig werk komt de 'Siècle de Louis XIV', in 1751 te Berlijn uitgegeven. Dat hij iets nieuws brengt bewijst het oordeel van d'Alembert, die het werk des te kostbaarder noemt daar de schrijver geen enkel voorbeeld had, noch bij de ouden, noch bij zijn tijdgenoten. Voltaire bespreekt er geen koning, maar een volk. Hoewel deze eeuw volledig wordt beheerst door de Zonnekoning, laat de schrijver zich niet verleiden tot het bewieroken van de centrale figuur. Volledig afbrekend met de gewoonte alleen over oorlog en koninklijke hofhouding te spreken, heeft hij de economie, de kunst en litteratuur van de XVIIe eeuw beschreven. Wel wijdt hij een viertal hoofdstukken aan anecdoten, doch nooit zal hij ze weergeven als absolute waarheid wanneer hij daarvan niet overtuigd is. Het 'on prétend' doet voor hem alle verantwoordelijkheid wijken. Valt het niet te loochenen dat Voltaire zich soms aan historische fouten bezondigt, toch richt hij zich over het algemeen tot de bronnen. Vooral komt in dit werk tot uiting dat Voltaire de voorzienigheid geen krediet meer kan schenken, maar dat alleen het spel der feiten en de wil der persoonlijkheden het verloop der mensheid regelt.

In 1776 verscheen 'Essai sur l'histoire genérale et sur les moeurs et l'esprit des nations depuis Charlemagne jusqu'à nos jours'. Dit groots werk van Voltaire heeft niet kunnen ontsnappen aan de invloed van zijn wijsgerige overtuiging. Nochtans komen er merkwaardige studies in voor over Indië en China.

Van wat dichter bekijken we zijn werk 'Histoire de Charles XII'[(1)]

(1) **Voltaire:** 'Karel XII van Zweden', vertaald door dr. J.A. Schröder. - Historische Bibliotheek, uitg. 'Het Kompas', Antwerpen sd.; blz. 273; geb. 110 fr. Reeds bondig aangekondigd in het Juninummer van De Vlaamse Gids, blz 376.

omdat het nog meer dan de andere de historische arbeid van Voltaire verpersoonlijkt. Hier kan hij zijn ideeën uitwerken. Het was een werk over andere landen dan het zijne, over figuren die buiten zijn kring stonden. Heel het gebeuren speelt zich af in zijn jeugd (1697-1718): van zijn derde tot zijn vierentwintigste levensjaar. Pas terug van zijn drie jaar ballingschap ln Engeland, liet hij het werk in 1731 verschijnen. Nochtans volgde enkel in 1756-57, dus na de twee voorgaande historische werken, de definitieve uitgave. Daar zijn overtuiging in Engeland werd gevestigd en hij met nieuwe opvattingen naar Frankrijk, dat hem nad verbannen, terug komt, had men kunnen verwachten dat deze 'Karel XII' een welkome gelegenheid zou zijn om zijn bitterste gal uit te spuwen op alles wat naar absolutisme en beknotting der persoonlijke vrijheid ruikt. En toch ziet men verwonderd dat hij zo gematigd blijft. Geen enkele maal zal hij daarom een draai aan de feiten geven en wanneer hier of daar een persoonlijke mening op de voorgrond treedt, dan is die zonder enige bitterheid uitgedrukt, en lijkt het eerder een uitspraak van het gezond verstand. Vele persoonlijkheden die de feiten hebben beleefd, heeft hij gesproken om een zo getrouw mogelijke weergave te kunnen aanbieden. Hij lijkt wel op vele plaatsen een onrechtstreekse getuige te zijn en krijgt daarom soms de waarde van een tweede-rangsbron. Dit werk, dat dichter bij zijn onderwerp staat dan de andere, is van des te groter belang. Het is soms een kroniek, niet in de zuivere betekenis van het woord, noch op dezelfde rang te plaatsen als de Middeleeuwse, maar in de zin dat hij als rechtstreeks of onrechtstreeks getuige de feiten heeft kunnen controleren en zijn werk aldus aan betrouwbaarheid wint.

Het politieke Europa van de XVIIIe eeuw gaat op zoek naar nieuw evenwicht. Nadat de Westfaalse vrede (1648) de hegemonie aan Habsburg heeft ontnomen en de Vrede van Utrecht (1713) Frankrijk heeft uitgeschakeld, rijst opnieuw de vraag op: aan wie het overwicht? Nieuwe machten (Zweden, Rusland, Pruisen) rijzen naast de oude (Oostenrijk, Frankrijk, Engeland) op. Aldus ontstaan drie groepen:
Frankrijk-Engeland, die op koloniaal plan tegenover mekaar komen te staan;
Pruisen-Oostenrijk, die in de Oostenrijkse Successieoorlog elkaar de eerste plaats in Centraal-Europa betwisten, en Zweden-Rusland, die om de hegemonie over Noord-Europa en de Oostzee strijden. In dit moorddadig Europa, zoals Gervais-Courtellemont het in zijn 'La Civilisation' noemt, staan twee imperialismen bijzonder scherp tegenover mekaar: dit van Peter de Grote van Rusland en dat van Karel XII van Zweden. De Tsaar wilde kost wat kost een uitweg naar zee voor dit werelddeel-op-zich-zelf dat hij regeerde en dat hij in contact gebracht had met Europa, na een eeuwenlange ontwikkeling in afzondering en eenzaamheid. Dit moest hem in botsing brengen met de koning van Zweden, die, zich de gelijke van Alexander de Grote wanend, overwinning op overwinning behaalde in Polen en waar hij zich ook begaf. Eindelijk moest deze overmoedige bezwijken en zijn land prijs geven aan het zwaard en het vuur van die even onstuimige Romanow, die van Rusland een groot-mogendheid had gemaakt.

Het werk van Voltaire is verdeeld in acht boeken. Het eerste behandelt de toestand van Zweden op de vooravond van de troonsbestijging van Karel XII. Na een geographische beschrijving van het land, schetst de schrijver in 't kort de geschiedenis van Zweden tot Karel XII. Deze Zweedse veroveraar bewees reeds op zeer jeugdige leeftijd dat hij een veroveraar wilde zijn. Voltaire beschrijft zijn opvoeding en karaktervorming. Alleen reeds de uitspraak van Voltaire: ‘van hem willen we hier beschrijven wat er met zekerheid over zijn persoon en zijn daden is overgeleverd’, bewijst hoe voorzichtig hij is in hetgeen hij neerpent. Hij wil niet meeheulen met vroegere geschiedschrijvers die hun held als wonderkind voorstelden wanneer het in feite een gewoon mensenkind was. Voor Karel XII was Alexander de Grote het grote voorbeeld. Met zulke geestesgesteldheid bestijgt hij de troon van zijn land, en, zoals later ook Napoleon zou doen, neemt hij de kroon uit de handen van de prelaat om zich zelf met het symbool van de koninklijke macht te tooien. De omringende landen willen van zijn jeugd gebruik maken om hem ten val te brengen. Aldus kwam de coalitie tot stand tussen Denemarken en Polen (waaraan Saksen door personele unie was verbonden) en Rusland. Vooral Peter de Grote trad hier op de voorgrond.

Met het vastberaden besluit van Karel XII om het even welke aanval van antwoord te dienen, vat Voltaire het tweede boek aan. Op achttienjarige leeftijd gaat de koning zelf tot de aanval over. Na zes weken strijd beëindigt hij reeds zegevierend de veldtocht tegen Denemarken, waarna hij de numerieke veel sterkere Russische vijand verslaat. Naar aanleiding van de inval in Polen geeft Voltaire een beschrijving van dit land en van zijn regering. Steeds zijn einddoel nastrevend, de koning te onttronen, behaalt Karel XII zowel militaire als diplomatieke successen.

Een der voornaamste vijanden van de Poolse koning Augustus was de jonge Stanislaus Leczinski. Dank zij de invloed van de Zweedse overwinnaar werd deze tot koning van zijn vaderland verkozen. Daarmede vangt het derde boek aan. Om dezelfde tijd verdwijnt de Poolse kardinaal-primaat van het politiek toneel, na nu eens langs de ene, dan weer langs de andere zijde gestaan te hebben. Terwijl Polen een nieuwe regering kreeg en Denemarken onder bezetting leefde, bleef Peter de Grote de te duchten vijand. Hij stichtte in deze periode St. Petersburg, dat zijn residentiestad en een voornaam handelscentrum werd. Hij liet de zaken van Polen tot later rusten. Eerst moest Zweden vernederd worden, dat hem volledig de Oostzee ontnomen had. Deze vooruitgang van Rusland bekommerde Karel XII weinig. Hij regelde definitief de zaken in Polen en trok verder in Saksen binnen. Ondertussen was in West-Europa de Spaanse erfeniskwestie opgerezen en zou stilaan haar hoogtepunt bereiken. Beide partijen streefden ernaar de Zweedse vorst op hun hand te krijgen.

Hoe echter ook voor een vorst die zich onoverwinbaar acht, de krijgskans keren kan, beschrijft Voltaire in het volgende boek. Na nog een overwinning in Saksen behaald te hebben, vervolgt Karel XII de tsaar en trekt diep in Oekraine

binnen. En daar ondergaat hij het lot dat nog andere overmoedige veldheren na hem zouden kennen. ‘Karel heette de onoverwinnelijke’, schrijft Voltaire, een titel die één dag hem kon ontnemen; Peter had van de volken de bijnaam ‘de Grote’ gekregen, waarvan geen nederlaag hem kon beroven, omdat hij hem niet aan oorlogssuccessen te danken had’ (blz. 136. Tijdens een harde winter van zijn reserve afgesneden, moet Karel XII bij Poltawa slag leveren. Met de grootste nauwkeurigheid wordt deze slag weergegeven. Het Zweedse leger vond er zijn ondergang of de weg naar Siberië. Karel zelf vluchtte naar Turkije.

Met een uiteenzetting van de toestand in het Turkse rijk begint het vijfde boek. Karel wordt door de Turkse Sultan als politiek vluchteling opgenomen en neemt zijn verblijf te Blender. Van daaruit spant hij zijn netten rond de Sultan om deze in het harnas te jagen. Doch Rusland leverde geld aan Turkije en dat woog zwaarder dan woorden. Ondertussen namen de bezette landen in het Noorden weerwraak. Augustus kreeg opnieuw de Poolse kroon in handen. De koning van Denemarken deed een landing in Zweden. Peter de Grote gaf aan zijn volk een nooit gezien schouwspel: de Tsaar trok in triomftocht door Moskou. Dit alles ontmoedigde de verslagen ‘Alexander’ niet. Aan het Turkse hof ontstonden twee partijen: voor of tegen Rusland. De laatste zou de overhand weten te behalen en het Russisch leger de slag bij de Proeth afdwingen. De soldaten van Peter kwamen in een hachelijke positie te staan. Rusland vroeg vrede, en toen de Tsarina enkele edelgesteenten en kostbaarheden naar de Sultan zond, werd deze toegestaan.

Karel was ontgoocheld. Nieuwe intrigues speelden zich aan het hof van de Sultan af. Daarmede vangt dan Voltaire's zesde boek aan. Deze vreemde vorst ia maar steeds de aanleiding van moeilijkheden in het Turkse rijk. De hem vijandige partij wil hem dwingen te vertrekken. Karel verdedigt zich met zijn wapens, waarop de Sultan hem laat gevangen nemen.

Het voorlaatste boek geeft Karels lijdensweg als Turks gevangene. Hij wordt eerst naar Trimoestasj, daarna naar Demotika bij Andrianopel overgebracht. En nog wanhoopt Karel niet over zijn toestand. Ondertussen leed het vaderland onder zijn afwezigheid. Hij bleef ter plaatse omdat hij nog altijd de hoop koesterde dat het Turkse leger hem opnieuw op de weg naar de overwinning zou helpen. Deze hoop was echter ijdel. Zijn tegenpartij had nu bij de Sultan definitief de overmacht. Daarbij scheen het dat Zweden zou bezwijken onder de slagen van zijn vijanden. Eindelijk vroeg hij de toelating om te vertrekken.

De laatste opflakkering van de macht van Karel XII wordt in het laatste boek beschreven. Karel zou naar Zweden niet terugkeren vóór zich gewroken te hebben. Ook dit was overmoedig. Zijn verenigde vijanden zouden het lot van zijn land en zijn koning bezegelen. Karel XII sneuvelt in de belegering van de stad Frederikshal in Noorwegen.

In dit werk heeft Voltaire niet alleen, steunend op documenten of getuigenissen, gewerkt, maar ook hier of daar regels van historische kritiek vastgelegd.

Op blz. 217 schrijft hij bijvoorbeeld: ‘In de mij toevertrouwde schriftelijke stukken heb ik trouwens ook wel dergelijke tegenstrijdigheden gevonden. In zulk geval rest de geschiedschrijver alleen, eenvoudig de feiten weer te geven, zonder op de motieven in te gaan, en zich ertoe te bepalen, nauwkeurig te refereren wat hij weet, in plaats van te raden wat hij niet weet’.

Voltaire betekent ongetwijfeld een mijlpaal in de evolutie van de historiographie.

Herman CORIJN

Benjamin Britten en de opera-liefhebbers

HET merendeel der ontwikkelde muziekliefhebbers beschouwen de opera als een verouderd genre waaraan zij alle echte schoonheidsexpressie, alle reële kunstbetekenis ontzeggen. Zij kijken met misprijzen neer op de habitué's van de opera-zaal en hebben slechts een glimlachje voor de ziekelijke Mimi of de neurasthenie van Werther over. De hedendaagse toondichters geven zich zelfs de moeite niet meer naar een libretto te zoeken; voegen wij er meteen aan toe, dat geen enkele opera-directeur er nog aan denkt een opera te bestellen. Menig lezer zal dat woord ‘bestellen’ ongepast zakelijk vinden, maar vergeet al te licht dat die ‘ongepaste zakelijkheid’ een sentimentele romantische opvatting is. Rossini, Verdi en Mozart schreven op bestelling en hun composities schijnen in de laatste jaren, vooral, over meer vitaliteit te beschikken dan een groot deel der Wagneriaanse nebuleuze philosophische bespiegelingen.

Thans heeft iedereen een abnormalen staat van zaken aanvaard. De operazalen zijn staatsinstellingen geworden waarin ambtenaren belast zijn met het verbruiken van subsidies bestemd tot het in leven houden van een classiek opera-repertorium.

Zelfs met volle zalen betekenen de vertoningen een zwaar deficit voor de staatskas. De verhouding van het deficit tot de mogelijke inkomsten is van die aard, dat men haast geen rekening meer dient te houden met de verkoop van plaatsen. Ook zouden onze opera's het gerust zonder publiek kunnen doen, ware het niet dat men toch kiesheidshalve de hoge uitgaven door een minimum belangstelling moet kunnen billijken. Vandaar de minimum inspanning om een minimum publiek te bevredigen, en het uitblijven van elke creatieve poging. Ieder welopgevoed mens moet toch eens in zijn leven ‘Faust’ of ‘Rigoletto’ gezien hebben, en daar alle dagen nieuwe mensen geboren worden kan men, aan de hand van een probaliteitsberekening, ramen hoeveel kunstambtenaren de staat dient te onderhouden om dit deel van de algemene opvoeding te verzekeren. Voor de creatie van nieuwe werken, eveneens tot een strikt minimum beperkt, laat de opera-directeur alle verantwoordelijkheid over aan een commissie, die, naar de verhoudingen van de politieke conjunctuur, deze of gene toondichter aanduidt. Elke creatie wordt door de pers beleefdheidshalve als een geniale openbaring begroet. Na een paar weken is de ‘geniale toondichter’ onder de lauwerkronen begraven.

Al deze beschouwingen zullen vele muziekliefhebbers als overbodig voorkomen, daar er voor hen geen sprake kan zijn van een spontane opera-herleving. Het overzicht van de symphonische waarden in de moderne toonkunst ontneemt aan de opera haar enige grote bekoring: het bel canto-zingen. De opera werd veroordeeld de dag dat Wagner het drama van het podium in het orkest overdroeg. Vlug werden én de stem én het spectaculaire bijzaak tegenover de sug-

gestieve uitdrukking van het instrumentaal spel, waarvan de onbepaalde expressie het inlassen van alle mogelijke geleerd doende philosophische stelsels toeliet. De omzetting van deze stelsels in het aanschouwelijk drama op het podium verviel in kinderachtige conventies door iedereen als iets onvermijdelijks aanvaard.

Wagner ten spijte stonden de hoofdmomenten van de opera-kunst altijd in het teken van het bel canto. Wij vergeten noch Mozart, noch Gluck, noch Weber, noch zelfs Monteverdi. Wat ook Gluck er mocht over schrijven (het was toentertijden vooral bedacht om de encyclopedisten te vleien), zijn grote aria's bestaan als muziek buiten het toneel om, waar zij weliswaar door het drama, de kostumen en de enscenering een maximum van natuurlijkheid krijgen. In die verhouding van het ‘Schoon zingen’ als spil van de toneel-expressie, waarrond al de vormen van de dramatische effecten enkel als bijkomende versterkende procédé's worden benut, ligt heel de goddelijke bekoring van Mozart.

Onzes inziens kan men dus de opera slechts als een verouderd genre bestempelen, indien de bel canto-kunst tot het verleden zou behoren. Dit is zeker waar voor het merendeel der hedendaagse componisten van internationaal formaat en voor de bezoekers van de symphonische concerten, die ontegensprekelijk de elite van het muziekleven vormen. Bij de grote massa muziekliefhebbers althans staat de bel canto-kunst nog hoog aangeschreven, doch deze massa heeft noch de financiële middelen noch de tijd om naar de operazaal te lopen; desondanks wisten zij hun voorkeur uit te drukken voor de radio-uitzendingen, die dank zij de gramofoon-opnamen de grootste stemmen kunnen laten horen. Ten onzent wijzen wij terloops op de bel canto-uitzendingen van 's Zondags 14 uur die onder leiding van Etienne van Neste heel populair zijn geworden; in Nederland bestaat een kring van radio-luisteraars-bel canto-liefhebbers, die er een klein tijdschrift op na houden. Hierin willen wij een jong opera-publiek in wording zien.

De pogingen van Benjamin Britten

Het is de jonge Engelse toondichter Benjamin Britten gegund geweest de aandacht terug te vestigen op het stervende genre. Zoals eertijds een Verdi of een Massenet, schrijft hij sedert 1944 jaar op jaar een opera. In en buiten Engeland kenden zijn ‘premières’ de grootste belangstelling.

Stippen wij eerst aan, dat Britten op een uiterst gunstig ogenblik van wal stak. De Engelse toonkunst is eindelijk tot een zelfstandigheid vergroeid die haar sedert Purcell ontzegd was; de Engelse steden zijn nooit overlast geweest met officiële opera-gezelschappen die door hun dagelijkse sleur het publiek ver-

wend of bedorven hebben. Britten werkt dus op vrije gronden waar hij, binnen de perken van de hedendaagse economische toestanden en naar de mogelijkheden van de moderne schrijftechniek, een aangepaste lyrische kunst kan uitwerken.

Een andere, en niet de minste, troef van Britten is de zege van de Engelse muziekuitgeverij. Totnogtoe waren de Engelse uitgevers, op enkele uitzonderingen na, tot de binnenlandse markt beperkt. Het was voor hen zeer moeilijk de mededinging van de Duitse firma's te bestrijden, daar deze laatste over een ruim drukmateriaal van heel het classiek repertorium beschikten. De bombardementen hebben de kansen gelijk gemaakt.

De markt van de classieke muziek kunnen overnemen is slechts een commerciële overwinning, doch deze overwinning maakt het tevens financieel mogelijk een nationale kunstproductie over heel de wereld te verspreiden.

Er werd van wal gestoken met ‘Peter Grimes’. Deze opera is bedacht voor het gewoon opera-gezelschap. Het drama speelt zich af onder de bevolking van een klein Engels vissersstadje. De muziek vertoont haast geen Engelse eigenaardigheden; doch, ons inziens, hebben de muziekcritici veel te weinig aandacht besteed aan het gebruik der koren. Hiermede is Britten systematisch de Engelse voorliefde voor de oratorium-kunst tegemoet gegaan. Evenals ‘Boris Godoenoï’ van Moussorgsky verlegt ‘Peter Grimes’ het lyrisme in de koorprestaties, terwijl de soli meestal voorkomen om de koorprestaties te binden en te verklaren. Daar het koor in beide gevallen het volk voorstelt, wordt dit volk dan ook een dramatisch personage met nationalistisch-symbolische karakteristieken.

Vlug moeten Britten en zijn uitgever nochtans tot de bevinding gekomen zijn, dat de spectaculaire opera veel te hoge uitvoeringskosten medebrengt om financieel leefbaar te zijn. (Deze vraag dient te onzent niet gesteld te worden vermits de staatskas gewillig bijspringt).

‘De Schending van Lucretia’, de tweede opera van Britten, werd dan ook bedacht voor een klein gezelschap (10 zangers en 12 instrumentisten) en decors die zeer gemakkelijk konden worden vervoerd.

Ditmaal werd het drama zuiver lyrisch uitgewerkt, met een tendens om in al te pathetische bel canto-stijl te vervallen. Geen ogenblik aarzelde Britten om de typische modellen van het genre soms gevaarlijk na te doen. Hij schoot er heel wat persoonlijkheid bij in. De herinneringen aan Massenet, Verdi, Wagner en zelfs Puccini werken meer dan eens vervelend op ons in. Hij beging een tweede fout in de aanwending van het begeleidend orkest, opgevat als een groep solisten, welke beurtelings het drama onderlijnen en aldus de aandacht verdelen.

De medewerking van het virtuozen-orkestje neemt een noodlottig overwegende rol in de derde opera ‘Albert Herring’. Het libretto schenkt aan de bekende novelle van Guy de Maupassant ‘Le Rosier de Madame Husson’ een

aardige Engelse atmosfeer. De humoristische tekst noopte tot het kortwieken van alle zangeffecten, terwijl de komische muzikale expressies noodgedwongen tot het orkestrale werden verwezen. Het toneelstuk boeide blijkbaar het publiek; de muziek vermoeide en verveelde ondanks haar schitterende schrijfvirtuositeit. Ongetwijfeld zag Britten het gevaar in.

Zijn vierde lyrische compositie ‘The Beggar's Opera’ betekent voor hem en voor heel het hedendaags muziekleven een capitulatie. Niet alleen greep de toondichter naar het enig Engels libretto dat eens bij het Engels publiek een onverdeeld succes mocht boeken, maar bovendien nam hij al de oude aria's van de oorspronkelijke opera ongewijzigd over en beperkte zich tot het schrijven van modernistische begeleidingen.

Ditmaal oogstte de toondichter succes. Het publiek verveelde zich geen ogenblik. Ondanks de satyrische bedoelingen van het drama die, op enkele uitzonderingen na, door de hedendaagse toeschouwers niet worden begrepen, ondanks een verwarringstichtende expressionistische enscenering, ondanks de zware realistische begeleiding, triomfeerden de oude opera-normen in de vormen van een lichte, geestige dramatiek, waarvan enerzijds de recitatieven of de gesproken gedeelten muzikaal waardeloos zijn doch als tekst dienen begrepen te worden en waarvan anderzijds de lyrische hoogtepunten aanleiding geven tot bel canto-liederen, welke zuiver muzikaal kunnen genoten worden; met andere woorden, poëzie, drama en muziek werken afwisselend samen doch lopen niet doorheen; zij staan nevens elkander, zonder meer. Dit is heel het geheim van de Mozartsiaanse lyriek, die sedert enkele jaren zonder strijd als van zelf de Wagneriaanse lyriek in de schaduw stelt. Wij weten niet of Britten tot een gelijkaardige conclusie is gekomen.

Het zou ons niet verwonderen indien de jonge Engelse toondichter heel de evolutie, welke wij in zijn vier opera's nagingen, onbewust doormaakte. Dit vermindert geenszins de waarde van de muzikale gebeurtenis: ‘de opera kan nog leven met een kleine groep flinke uitvoerders’. Spijtig genoeg is het avontuur van Britten's ‘English Opera Group’ voorlopig alleen in landen als Engeland mogelijk. Onze opera-administraties leggen alle scheppende krachten lam. Aan die administraties ontbreekt nog een directeur-generaal en het kader van een staatsdepartement, al de gediplomeerde esthetici groeperend, om in de toekomst aan pogingen zoals die van Britten het hoofd te kunnen bieden.

Willem PELEMANS

In memoriam Fernand Rahier

HET is opvallend hoe mager de literaire oogst geweest is, die tijdens de jaren 1940-1945 in ons land uit het verzet ontsproot, en dit evengoed voor het Franstalig als voor het Nederlandstalig gebied. Het is des te opvallender, als men denkt aan de ruime, verscheiden en dikwijls schitterende voortbrengst op dit terrein bij onze Noordnederlandse buren. Het is onbegonnen werk hiervan de oorzaken te willen opsporen, en wat er ook van zij, een zeldzaam werk als het een paar jaar geleden verschenen A d i e u a u x V i v a n t s [(1)] van Fernand Rahier, dat o.i. te weinig bekend is, verdient dan ook des te meer onze belangstelling.

Dit intiem dagboek van een door de Duitsers ter dood veroordeelde, die zijn leven gaf in de vaste overtuiging, dat hij dit hoogste offer bracht voor zijn medewerking - hoe miniem dan ook - in de strijd om voor ons de verloren vrijheid opnieuw te helpen veroveren, is een ontroerend getuigenis van één onder de velen, die hetzelfde lot beschoren waren, maar niet over de materiële of intellectuële middelen beschikten om hun gedachten en gevoelens op papier vast te leggen.

Het handschrift, waaraan wij thans dit merkwaardig boek danken, heeft overigens zowel tijdens het gevangenisleven van de schrijver als na zijn dood in 1942, van tuchthuis tot tuchthuis, een hele Odyssea doorgemaakt, waarvan de geschiedenis in ‘appendice’ aan het boek is toegevoegd, en het mag een echt wonder heten, dat het na de bevrijding ten slotte toch in handen is gekomen van de weduwe van Fernand Rahier, die het in piëteitvolle herinnering aan haar man op zeer keurige wijze heeft uitgegeven.

Dit ‘dagboek van een ter dood veroordeelde’ begint op 30 April 1941, dag der aanhouding, en eindigt op 8 November 1942, drie dagen vóór zijn dood. Bijna dag voor dag gedurende die anderhalf jaar lange gevangenschap tekent Fernand Rahier - in leven leraar aan het ‘Lycée d'Anvers’ en journalist - zijn wedervaren op. En we volgen de feiten: zijn aanhouding na de verklikking van één van zijn gearresteerde medewerkers, het verloop van het proces, zijn verplaatsingen van gevangenis naar gevangenis eerst in België dan in Duitsland, zijn ontmoetingen met medegevangenen, zijn terdoodveroordeling ten slotte. Maar die peripetieën zijn niet de hoofdzaak in dit ‘dagboek’, zij vormen slechts het stramien, waarop het intense en hoogstaande zieleleven van een mens staat geweven, een mens, in de volle kracht van zijn leven (pas 35 jaar oud), die anderhalf jaar lang gekerkerd heeft doorgebracht met de van dag tot dag sterker wordende overtuiging, dat de executie hem te wachten stond, die zijn lot heeft gedragen met een moed en een heldhaftigheid, die eerbied en bewondering af-

(1) Fernand Rahier, Adieu aux vivants. Confidences et pensées d'un condamné à mort. Préface de Georges Duhamel. (Uitg. ‘A l'Enseigne du Carrousel’, Mechelse Steenweg, 225, Antwerpen. 1946).

dwingen. In gans dit merkwaardig boek komt geen enkel woord voor om zijn vijanden te schandvlekken, zelfs geen woord van woede of haat jegens hem, aan wie hij nochtans zijn betreurenswaardig lot te danken had, integendeel: ‘Au préau’, noteert hij, ‘j'apergois X... Il me dit être très découragé... Bien qu'il m'ait joué un tour pendable, je n'éprouve pour lui que de la pitié. Puisse-t-il retrouver ses forces à l'approche des journées décisives. Quand? Quand?’[1] En als dan eindelijk de uitspraak gevallen is komt hij met X... in dezelfde cel en hij schrijft in zijn dagboek: ‘Les premiers moments de notre tête à tête manquent de chaleur. Une certaine gêne entre nous. J'ai beau faire et être disposé à la plus entière mansuétude, je ne puis tout de même pas oublier que sans sa dénonciation, je n'eusse été ni arrêté, ni, à fortiori, condamné à mort. C'est ce que je m'efforce de lui faire comprendre en m'attachant surtout à mesurer mes paroles car je le sens très nerveux, très peu maître de lui. Il finit par admettre qu'il est entièrement responsable de mon infortune. Je n'en demande pas davantage et lui pardonne sans arrière-pensée. Tout différend est liquidé entre nous.’[2]

Haast op elke bladzijde kan men passages vinden, die getuigen van een zelfde zielegrootheid. Tot zijn laatste levensdag toe bekommert hij zich hoofdzakelijk om geestelijke problemen van de meest uiteenlopende aard, tot op de drempel van de dood commentarieert hij zijn lectuur en het wereldnieuws, dat tot hem doordringt.

Fernand Rahier moet over een buitengewoon sterke morele moed beschikt hebben om zich heel die tijd zo te hebben kunnen ontdoen van alle aardse banden, vooral als men daarbij bedenkt, dat hij door zijn persoonlijke levensbeschouwing geen enkele steun van godsdienstige essence tot stut had. Zijn geestelijke nalatenschap, in dit boek vervat, getuigt van een moreel heroïsme, dat niet hoog genoeg kan aangeslagen en gewaardeerd worden.

Het eigenlijk ‘dagboek’ is voorafgegaan van een autobiografie: ‘Histoire sans relief’, en wordt besloten met een wijsgerig en politiek testament, dat hij betitelt ‘Tel qu'en lui-même’, beide opstellen insgelijks in gevangenschap geschreven. Het laatste vooral belicht de hoogstaande levenshouding van hun auteur. Hierin lezen we o.m.: ‘L'Heure est venue de conclure. Ma vie, qui va finir bientôt, je l'ai menée suivant quelques idées auxquelles j'ai cru comme à des principes éternels. J'ai cru à la primauté du spirituel, à la prééminence des richesses morales, à la perfectibilité du genre humain pour peu qu'il consente à ne pas voir dans les biens matériels le seul fondement du bonheur; j'ai cru à l'avènement de temps meilleurs où les hommes ne proclameront plus que la guerre est un mal nécessaire et ne lui attribueront plus, summum de l'hypocrisie, des vertus régénératrices...’[3] En hij draagt dan ten slotte zijn getuigenis

(1) p. 76
(2) p. 154
(3) p. 203

op aan zijn vrouw, aan zijn ouders, aan zijn vrienden en ‘aux autres, à ceux qui ne m'ont pas connu, s'il (dit boek) échoue dans leurs mains, il apportera le témoignage d'un homme qui n'a eu qu'un seul mérite: celui de connaître ses limites et ses possibilités; qui n'a eu qu'une seule passion: celle de la justice, mais d'une justice absolue, qui n'eût tenu compte d'aucune considération en dehors de son objet; d'un homme dont la préoccupation majeure fut de prêcher la solidarité et la coopération parmi ses semblables; de rechercher, non point ce qui divise, mais ce qui unit; qui est mort dans la conviction d'avoir servi une juste cause, en espérant que son sacrifice ne sera pas inutile et contribuera, ne fût-ce que pour une part infime, à l'avènement d'un monde où les humains, ayant compris enfin la vanité et la criminelle sottise du recours à la force, maîtriseront leurs orgueils nationaux sans renier la terre natale, ni ses attachantes coutumes et ses contours familiers; où, renonçant à écouter les mauvais maîtres à la parole amère, accompliront la parole biblique: ils s'aimeront les uns les autres, parce qu'ils sont tous de chair et de sang et destinés à retourner à la poussière dont ils sont nés; et, réalisant enfin le rêve d'universelle fraternité, se grandiront au delà d'eux-mêmes jusqu'à devenir des citoyens du monde...’[1]

Zijn voorbeeld en zijn boodschap is een verkwikkende en blijvende troost voor zoveel zwakheid en laagheid in onze wereld, maar ook des te betreurenswaardiger is het al te vroegtijdig verlies van een edel mens als hij. En hoevelen van zijn slag misschien vielen in die tragische jaren als slachtoffers van haat, fanatisme en heerszucht.

Adieu aux Vivants is een boek, dat wij in vele handen wensen!

La Campagne des trois Dimanches[2] van dezelfde auteur is het pittige en vlotte relaas van de achttiendaagse veldtocht, zoals de schrijver hem meemaakte en dat een schril licht werpt op de betreurenswaardige toestanden, die in ons leger heersten. Het is in zekere mate een historisch document van een ooggetuige, dat zijn waarde zal behouden voor allen, die deze zo noodlottige periode uit onze nationale geschiedenis nu of in de toekomst nader willen bestuderen.

Frans SMITS

(1) p. 206
(2) Zelfde uitgever.

Met pen en potlood

1. Hinderyckx en Winderyckx zijn afscheid komen nemen.
- Ik zie slechts met één oog, klaagde Hinderyckx.
- Je bekijkt me steeds met het andere, zuchtte Winderyckx.

Vrienden dubbelgangers, niet getreurd! Hebt dank voor het driejarige gezelschap en gelukkig nieuwjaar! In gedachten zal ik jullie nog vaak oproepen!

***

2. Ik schrijf u de volgende strofe van een onbekende dichteres over, niet omdat ik ze mooi vind (de strofe!) maar omdat die S.O.S.-kreet me ontroert:

> ‘Ik mocht als jeugdig wicht geen moeder ooit omarmen,
> Als meisje voelde ik slechts de strenge hand der tucht,
> En opgegroeid tot vrouw, mocht ik mij niet verwarmen
> Aan liefdes heilige vlam, die brandt in reine lucht.’

En ik vraag u: Wie troost dat kind? Gelieve het woord ‘kind’ op zijn Gents te interpreteren. Maar ik constateer daarop onmiddellijk, dat ik met mijn vraag en mijn lectuur een halve eeuw te laat kom. De klacht is nog actueel, maar het papier waarop ze gedrukt staat heeft aan de tand des tijds en der muizen geen weerstand kunnen bieden. Ach...

***

3. Alvorens slapen te gaan, zegt me mijn kleine Ernest, kijkend naar de sterren:
- Er zijn er zoveel, dat je alleszins acht jaar nodig hebt om ze alle te tellen; van sinds ik geboren ben tot nu zou ik moeten tellen en ik zou nog bezig zijn; en je kunt ze dan nog maar alleen 's avonds tellen, en er mag dan nog geen mist zijn!

Daarop gaat het achtjarig ventje slapen, met sterren in zijn geest en getallen in zijn geheugen, tussen de beslist gekende honderd en de legendarische duizend.

En ik, het hart overvol van vader- en kameraadschap voor mijn kleine filozoof-rekenkundige, sta met mijn mond vol tanden (die ik niet meer luidop durf tellen). Ik zwijg dus maar; want wat zou ik hem anders kunnen zeggen dan een of andere ontnuchterende opmerking, en dat men hem later de boeken zal leren lezen van mensen, die alle dichterlijkheid hebben verloren, zoveel meer weten dan hij, doch zoveel minder nog kunnen raden en aanvoelen. Kennis doodt zo dikwijls de intuïtie. - Js.

Herman Teirlinck zeventig jaar

ER is in de loop der laatste jaren met zoveel bewonderende geestdrift en tevens met zoveel hooghartige ironie over Herman Teirlinck gesproken en geschreven, dat ik, bij deze kleine hulde aan de auteur, die zijn zeventigste verjaardag viert, al dadelijk voor een bijna onoplosbaar probleem word geplaatst: hoe zal ik u de schrijver voorstellen, over wie gij reeds zoveel tegenstrijdige dingen hebt gelezen en gehoord; hoe zal ik het vertroebelde beeld, dat gij u van deze zonderlinge fantast gevormd hebt, verklaren en verhelderen; hoe zal ik orde brengen in de talloze tegenstrijdigheden, die heersen rondom zijn naam en zijn faam?

Is Herman Teirlinck de zonderlinge Uilenspiegel, die gij u hebt voorgesteld? Is hij de humorist, die, zoals gij meende, zich verschuilt achter verrassende futiliteiten en schitterende paradoxen? De charmerende causeur, wiens uitspraken wel eens al te apodictisch lijken om zonder meer te kunnen worden aanvaard?

Er heeft zich rondom Herman Teirlinck, reeds van het begin zijner carrière af, een legende gevormd, die voornamelijk op zijn schalkse ironie en op zijn zogenaamde literaire pose is gebaseerd en die door Teirlinck zelf op amusante wijze werd gehandhaafd. Dat het totale beeld zijner persoonlijkheid hierdoor wel eens vertroebeld en verminderd wordt, lijdt geen twijfel.

'Er is', schreef Maurice Roelants enkele jaren geleden, 'in Herman Teirlinck altijd een zich verkneukelende fantasie geweest, die anderen, en vooral zichzelf, niet zonder een flinke dosis goedgunstigheid aan het lijntje heeft gehouden, een fantasie als een soort van ricanement, wanneer hij de eigen ernst of gevoeligheid ging vrezen. Zijn fantasie is als zodanig zo nauw met ironie verbonden, dat zij vaak voor hem een rem is, zoniet de verschansing, waarachter hij op de prangendste momenten duikt.'

Er is echter in het werk van Teirlinck meer dan dit. Hij is, niet alleen als romancier doch ook als toneelschrijver, in de eerste plaats 'dichter'. Er is in gans zijn oeuvre, naast zijn scherpzinnige gevoeligheid, een sterke drang aanwezig naar het poëtische, naar het door de droom gesublimeerde, naar het atmosferische en het fantastische. Vandaar ook zijn geraffineerde, impressionistische vorm, zijn fijnzinnige verbeelding en zijn schitterende ironie.

Van de groep der Van Nu en Straksers waartoe Teirlinck behoort, is hij niet alleen de productiefste en de veelzijdigste, maar ook de figuur, waarover de meeste strijd is geweest. Teirlinck was niet alleen dichter, romancier en dramaturg, hij was ook tekenaar, fotograaf, meubelontwerper en scenarioschrijver.

Hij debuteerde met een bundel gedichten (1900), waarop spoedig zijn Landelijke Historiën volgden en zijn drie dorpsverhalen uit 'De wonderbare Wereld' (1902). Geboren in een der voorsteden van Brussel, groeide hij als tengere knaap op in de Vlaamse Ardennen bij Oudenaarde. Dit rustige landleven bezorgde hem de elementen voor zijn boerenroman 'Het stille Gesternte' (1903). Toen hij later naar de hoofdstad terugkeerde, waagde hij, als een der eersten, een poging om, in ''t Bedrijf van den Kwade' (1904) het grote-stadsleven, dat

in de Vlaamse literatuur al te zeer was verwaarloosd, in zijn onbegrensde verscheidenheid uit te beelden. Ook in ‘Mijnheer Serjanszoon’ (1908) en in ‘Het Ivoren Aapje’ (1909) wou hij ‘de geschiedschrijver zijn van een Brussel, dat zijne verbeelding binnen de grenzen van het ware Brussel had opgebouwd’. Trok hij hier vooral de aandacht als psycholoog en schepper van nieuwe figuren, in ‘Zon’ (1907) daarentegen schonk hij ons negen sobere doch stralende beschrijvingen, die niet alleen van zijn impressionistische geaardheid, maar tevens van zijn waarachtig meesterschap getuigen.

De wijze, waarop Teirlinck in deze werken de dingen en de mensen beschouwt, is zelden naturalistisch, zij is impressionistisch, al sluit zij ook de werkelijkheid niet uit. Teirlinck transponeert de realiteit op een hoger plan, hij verwerpt alles wat niet tot het strikt persoonlijk domein van zijn geest behoort. Daarom ook trok het naturalisme, dat bij zijn tijdgenoten Buysse en Streuvels een schitterende hoogte bereikte, hem zo weinig aan. Teirlinck beeldt niet de natuur uit, hij tast naar de geheimen en de raadsels die de natuur omgeven; hij neemt de natuur in zich op en tovert haar om tot een nieuwe, wonderbare wereld, waarin de mensen en de dingen een ander uitzicht krijgen. De natuur wordt zachter en geheimzinniger, de mensen nemen zonderlinge gedaanten aan. Men heeft gezegd, dat Teirlinck schept uit louter zinnelijk genoegen. Kunst betekent voor hem vooreerst ‘spel’. Evenals Paul van Ostayen had ook hij kunnen beweren: ‘Ik amuseer mij maar’. Bij Teirlinck echter is dit spel merkwaardiger en raadselachtiger. Hij heeft iets van de tovenaars, die bedwelmen. De raadsels en de geheimen, die hij opwekt, verklaart hij niet; soms heeft het wel de schijn, dat hij ze moedwillig verduistert. En toch verheldert hij het leven door zijn buitengewoon gevoelig ervaren van de dingen. Hij ervaart daarin niet alleen de kleuren en de vormen, maar ook de geuren en de vreemde trillingen die wij de muziek van het tastvermogen zullen noemen. Vooral het zonderlinge in mens en natuur boeit en inspireert hem.

Al heeft deze persoonlijke, overprikkelde gevoeligheid Teirlinck wel eens belet de psychologische conflicten zijner helden volledig uit te diepen, waardoor, vooral in zijn groter werk, de draden van het verhaal en de logische constructie hem ontsnapten, anderzijds stelde zij hem in staat een atmosfeer en een stijl te scheppen, die, vooral in werk van kleinere omvang, meesterlijk moet worden genoemd. Op hoe grootse en pregnante wijze wist hij, in zijn verhalen en beschrijvingen, met een minimum inhoud de synthèse weer te geven van een diepmenselijk, innerlijk leven. Ik denk hier aan het boekje ‘Zon’, aan ‘De wonderbare Wereld’, en aan die beklemmende vertelling ‘Het Lied van Peer Lobbe’, waarin zo scherp en zo tragisch de radeloze angst en het levensverlangen worden uitgebeeld van een man, die zijn noodlot niet langer ontkomt. Ik denk ook aan zijn laatste grote roman: ‘Maria Speermalie’, waarin Teirlinck er in geslaagd is ons al de facetten van zijn talent te tonen, op een wijze die bij sommigen afkeer, maar bij anderen slechts bewondering heeft afgedwongen. Zijn grootse visie, zijn overweldigende zinnelijkheid en zijn bijna primair aanvoelen van het leven

en de natuur, schenken aan dit boek een kracht, die wij in de Vlaamse literatuur nog niet hadden aangetroffen. Men heeft gewezen op vreemde invloeden, men heeft gesproken van een zekere opgezwollenheid in de natuurbeschrijvingen en in de al te zwoele uitbeelding der karakters, maar ondanks deze tekortkomingen, blijft ‘Maria Speermalie’ een werk dat van een ongewone scheppingsdrift getuigt.

Terwijl zijn grotere werken - alhoewel ook deze, naast minder geslaagde fragmenten en opvallende inzinkingen, aangrijpende hoofdstukken bevatten - door de kritiek niet altijd als een volkomen gave eenheid konden worden beschouwd, wist hij in zijn kortere novellen en schetsen tot het innerlijke wezen der dingen door te dringen en de angst, die hij achter speelse raadsels en geheimzinnige toverijen trachtte te verbergen, op geweldig ontstellende wijze te onthullen en aanvaardbaar te maken.

Wij hebben reeds gewezen op Teirlinck's veelzijdigheid, die hem door enkelen als een zwakheid is aangerekend geworden. Wij menen echter dat het er de rusteloze Teirlinck om te doen was zich voortdurend te hernieuwen en anders te openbaren. Al zijn de thema's die hij heeft aangeraakt, ook zo verscheiden en uiteenlopend, door heel zijn werk echter zindert de Teirlinckse geest sierlijk en vol fantastische verrassingen.

Na de eerste wereldoorlog heeft Herman Teirlinck de roman vaarwel gezegd om al zijn krachten te wijden aan de hernieuwing van het Vlaams toneel. Ook hier was hij een markante en veelomstreden figuur, die, hoewel zijn zuivere bedoelingen wel eens verkeerd werden geïnterpreteerd, een enorme invloed heeft uitgeoefend op de hernieuwing van het na-oorlogs toneel in Vlaanderen.

Men moet de muffe en troosteloze atmosfeer kennen waaraan het toneel ten onder ging, om de betekenis van Teirlinck's opvattingen volledig naar waarde te kunnen schatten. Dat hij zijn gevestigde reputatie in de weegschaal wierp om opnieuw waardering voor de toneelkunst te vragen, was op zichzelf reeds een daad van niet geringe verdienste.

In talloze lezingen in Vlaanderen en buiten de grenzen heeft Teirlinck getracht zijn theorieën - die vooral bij Gordon Graig aansluiting zochten - bij het publiek ingang te doen vinden. Deze theorieën zijn te goed bekend om er hier lang bij stil te staan. Teirlinck wilde terugkeren tot de oorspronkelijke elementen van het toneel, tot de Dionysosfeesten in de oudheid, tot de mysteriespelen in de Middeleeuwen en tot de toneelstukken der negers. In zijn diang naar gemeenschapskunst beschouwde hij het individu als de negatie van de dramatische kunst. De grote vergissing is, meende deze woordkunstenaar, dat men denkt, dat de dramatiek tot de literatuur behoort. Hij wilde komen tot een algemeenmenselijke, tot een religieuze kunst, waarin niet het toevallige en het anecdotische, doch het collectieve gevoel tot uiting komt. De personages werden symbolen en dragers van ideeën; de realistische decors moesten de plaats ruimen voor een monumentale, gestyleerde ruimte. Teirlinck deed beroep op architecten, op componisten, clowns en dansers. Zijn belangstelling voor de toneelkunst was

trouwens niet nieuw. Reeds in zijn jeugd had hij enkele toneelwerken en marionettenspelen geschreven, waarvan vooral 'Diertje' (1908) en 'De Drie Graties' voor zijn verdere evolutie van betekenis zijn geweest.

Met 'De Vertraagde Film' (1922) echter bracht hij de grondige herrieuwing. In dit in alle opzichten merkwaardig toneelwerk heeft hij getracht de angsten en de instincten, die twee drenkelingen in een paar seconden beleven, in vertraagd tempo aarschouwelijk te maken. In 'Ik Dien' (1924), het werk dat men wel eens de profanatie van de Beatrijslegende heeft genoemd en waarin hij ook de toeschouwers actief deel deed nemen aan de actie, sluit hij op gemoderniseerde wijze opnieuw aan bij de Middeleeuwse mysteriespelen.

Even zonderling als 'De Vertraagde Film', doch stralender van taal en constructie is 'De Man zonder Lijf' (1925), waarin tevens sterk-dramatische momenten voorkomen. De splitsing van de hoofdpersoon in een dwaze en een wijze Jacob was reeds op zichzelf een vondst, die voldoende mogelijkheden bood om te worden gedramatiseerd. Architectonischer en algemener van bouw was het scenario 'Ave' (1928), een lofzang op de moeder, waarin bij de vertoning vooral de monumentale enscenering op de voorgrond trad. Ook in 'De Ekster op de Galg', dat in 1937 tijdens de Hoogdagen der Vlaamse Letteren is gecreëerd, werd vooral de nadruk gelegd op dit monumentale. Dit werk is de dramatische projectie van de liefdesdroom van de oude man, die de gang wil weerhouden van de dood in aantocht. Op half-symbolische en half-realistische wijze heeft Teirlinck deze droom vorm gegeven: in de hoofdpersoon Benedict, die ons herinnert aan de raadselachtige dwaasheid van een Hamlet. Hoewel dit werk niet van langdradigheid is vrij te pleiten en wij niet altijd in staat zijn de draad te volgen, waarop Teirlinck zijn ietwat duistere symboliek spon, toch weet het ons te boeien door de scenische kwaliteiten en door de schitterende dialoog, die doordrenkt is van spot en ironie.

Men heeft Herman Teirlinck wel eens de electricien van het Vlaams toneel genoemd. In het Instituut voor Sierkunsten, waarvan hij bestuurder is, was hij inderdaad in de gelegenheid te experimenteren in het rijk der onbeperkte mogelijkheden en te realiseren wat nog niemand voor hem had gedaan. Ook door het stervende toneel in Vlaanderen heeft hij een nieuwe elsctrische stroom gedreven, die, al werd er ook beweerd, dat hij een kwade invloed heeft uitgeoefend, ongetwijfeld toch een nieuwe verrassende bloei heeft mogelijk gemaakt.

Iets van deze bloei vinden wij ook thans nog terug in de beste prestaties van het Nationaal Toneel, waarvan Teirlinck de artistieke leiding in handen heeft.

Voor de evolutie der Vlaamse literatuur is het werk van Herman Teirlinck van onberekenbare betekenis. Hij heeft niet alleen het toneel in nieuwe banen geleid, hij heeft ook aan de romankunst een nieuw en ruimer uitzicht gegeven. Naast die andere Van Nu en Straksers, naast dr. Vermeylen, Stijn Streuvels, Toussaint van Boelaere en Karel van de Woestijne zullen de nieuwe generaties ook zijn naam met eerbied en met dankbaarheid blijven noemen.

PIETER G. BUCKINX

Indrukken en overwegingen van een jurylid

NEEM iemand van mijn slag, die uit hoofde van allerlei tijdroovende bezigheden, en nog wel in een geheel andere richting dan de zuiver literaire, niet alle dagen - trouwens, tot zijn levendige spijt - in de gelegenheid verkeert zich in de lectuur van romans en novellen te vermeien; of die, wegens dit kronisch tijdgebrek, aan een heel strenge ‘zelftucht’ gehouden, en tot een uiterst selectieve leespolitiek genoodzaakt, er vanzelfsprekend, zoodra hij over enkele vrije uurtjes beschikt, op gesteld is, daarbij met zijn persoonlijke neigingen en voorliefden rekening houdend, niet alleen naar Zuid- en Noord-Nederlandsche, maar ook naar buitenlandsche verhalen te grijpen, in de eerste plaats Engelsche, Amerikaansche en Fransche, waarvoor hij onbewimpeld zijn voorliefde belijdt; of die zich ook wel tot het herlezen van hem vanouds vertrouwde en zeer duurbare boeken, waarvan hij met zekerheid weet dat ze hem geen ontgoocheling zullen berokkenen, aangetrokken voelt, zoodat hij er, noodgedwongen, toe kumt veel van het nieuwere, inheemsch of uitheemsch werk te verwaarloozen, waarmede hij, in andere omstandigheden, al ware 't slechts uit nieuwsgierigheid en om ‘op de hoogte’ te zijn, zich verhaasten zou kennis te maken. Neem dien van den huize uit onverzadigbaren lezer, maar wien, sedert eenige jaren, door de omstandigheden een heel strenge diëet wordt opgelegd, en dien man van goeden wil, die het zich als levensregel heeft voorgeschreven zich zoo eerlijk en nauwgezet mogelijk van iedere taak te kwijten, waarvoor op hem beroep wordt gedaan. En stel U dan voor wat het voor hem beteekende toen, enkele maanden geleden, de Minister van Openbaar Onderwijs hem, eens te meer, de opdracht toe vertrouwde als lid van de ‘Jury voor den Driejaarlijkschen Staatsprijs voor Vlaamsche Letterkunde’ en wel voor de ‘Periode 1945-1947 - Verhalend Proza’ te fungeeren...

Daarmede wil geenszins gezegd zijn dat ik niet reeds verschillende van de gedurende deze arie jaren verschenen Vlaamsche romans gelezen had op het oogenblik dat mij de ongetwijfeld vereerende, maar daarom niet minder ondankbare opdracht bereikte, waarvan ik vermelding maakte. Zoowel uit principe als uit belangstelling, schaf ik regelmatig heel wat van de boeken aan, die in ons land verschijnen; ook gebeurt het mij wel er enkele te ontvangen, van schrijvers die mij nog niet heelemaal zijn vergeten. Onder geen voorwendsel zou ik nalaten b.v. de nieuwe werken van onze roemrijke veteranen te koopen, een Streuvels, een Teirlinck, een Baekelmans, een De Bom, tot kort geleden (eilaas!) een Toussaint; deze ook van onze vertellers van het daarop volgend geslacht, een Elsschot, een Marnix Gysen, een Walschap; ook nog deze van de meest begaafden onder onze jongere romanciers, een Maurice Gilliams, een Johan Daisne, een P.L. Boon, een Piet van Aken, enz. Zoodat ik gerust mag beweren, dat althans het beste of het gewaardeerdste van onze romanproductie mij bekend was, toen ik mij aan den arbeid zette. Maar het netelige van het geval lag juist hierin, dat ik toen, volledigheidshalve, op het gevaar af een literaire indigestie

op te loopen, vele romans ben gaan lezen, welke ik anders wellicht nooit ter hand zou hebben genomen.

De vraag welke ik mij thans stel, het werk verricht zijnde, is deze: of ik door deze verder in de zijpaden van het woud doordringende exploratie veel geleerd of veel gewonnen heb.

Alvorens deze vraag te beantwoorden, wil ik even een oude herinnering uit de gracht halen. Vele jaren geleden - ik was nog heel jong en vrij geestdriftig van aanleg - had ik een artikeltje geschreven, waarin ik in uiterst dithyrambische bewoordingen den ‘bloei’ van onze Vlaamsche literatuur bezong. Toen ik, een paar dagen later, mijn vriend Jan van Nijlen ontmoette, met wien ik in dien zaligen tijd heel dikwijls het geluk had te praten - hij woonde toen nog te Antwerpen en was reeds even bescheiden en wijs maar ook even stil ironisch als hij later is gebleven - ontviel hem heel kalmpjes, van zijn amper glimlachende, achter zijn baard verborgen lippen, terwijl ook in zijn oogen een oolijke glans lichtte, de vraag: ‘Bloeit ze nog altijd?’ Onmiddellijk begreep ik waarop hij zinspeelde. Of ik, omwille van de aldus, zoo eenvoudig weg en zoo aanminnig, aan de kaak gestelde opschroeverij, waaraan ik mij met mijn jeugdige voortvarendheid had bezondigd, gebloosd heb, toen ik aldus werd geïnterpelleerd door een dichter - thans den grootste dien wij bezitten - wien ik niet alleen veel genegenheid en bewondering toedroeg, maar voor wien ik heel veel ontzag koesterde, weet ik mij thans niet meer te herinneren. Wel moet ik toegeven, dat dit nuchter vraagje diep in mij heeft nagewerkt en er niet weinig toe bijgedragen heeft om mij heel wat kritischer te stemmen. En naderhand is Jan van Nijlen's gevleugeld woord - iets in den aard van den beurtzang ‘Vliegt de Blauwvoet? Storm op zee!’ uit onzen studententijd - niet alleen tusschen ons beiden, bij iedere ontmoeting, maar ook onder vrienden en kameraden een wachtwoord gebleven; nu eens in den ondervragenden vorm, wanneer wij niet al te zeker van ons stuk waren - ‘Bloeit ze?’ -, dan weer als een krachtdadige beaming, waar wij het over het onbenulligste product van het vaderlandsch genie hadden - ‘ze bloeit!’ -; steeds een aanwakkering om op onze hoede te zijn en ons voor al te lichtzinnige overdrijvingen te wachten.

Zoodat ik, na die overdaad aan vaderlandsche lectuur, waaraan ik verplicht ben geweest mij onlangs te bezondigen, geneigd ben mij andermaal de vraag te stellen: ‘Bloeit ze?’.

Feitelijk is mijn indruk uiterst gemengd. Aan den eenen kant, ben ik er diep van overtuigd, dat de periode 1945-47 voor onze romanliteratuur een hoogtepunt beteekent, wanneer wij met de vrij talrijke werken van meer dan gewone beteekenis rekening houden, welke in het tijdsbestek van deze drie jaren de wereld ingezonden werden; aan den anderen kant, is het mij niet mogelijk mij wijs te maken, dat, behoudens de mij van tevoren bekende werken, ik in den mij voorgeschotelden hoop er vele heb ontdekt, die heusch een openbaring of een verrassing zijn geweest. Eens te meer heb ik den indruk opgedaan, dat wij over

enkele schrijvers van zeer bijzondere verdienste beschikken, maar wier gehoor ten slotte heel gering is, doch dat, naast deze uitblinkers, er te vele andere zijn, die, met meer ijver dan begaafdheid, met meer aanmatiging dan bezieling, voortgaan, ten dienste van ons Vlaamsch publiek - waarvan het mij, naar ik hoop, wel toegelaten zal zijn, zonder heiligschennis te plegen, aan te nemen, dat het in zijn geheel nog geen bijster verheven literair peil of een heel hoogen graad van geestelijke ontwikkeling heeft bereikt - verhaaltjes op te disschen, welke, zonder schade voor onze nationale cultuur, best ongepubliceerd zouden kunnen zijn gebleven. In dit opzicht werkt de verderfelijke invloed van de 'heimat'-literatuur van Timmermans en Claes nog ruimschoots na (waarmede het niet mijn bedoeling is aan de werken van deze schrijvers zelven alle waarde te ontzeggen, wel aan deze van het meerendeel hunner nakomers en epigonen), aanleiding gevend tot een overweldigende romantiekerigheid, welke geheel en al buiten - niet boven - den tijd en de werkelijkheid staat, en, ruggegraatloos, spier- en zenuwloos in een ijdel gedroom verwatert; of tot een even wild hoogtij vierend, soepsappig en braaf optimisme, waar niets van den angst, de vertwijfeling of de verbittering maar ook niets van de vastberadenheid en het vertrouwen van den modernen mensch in teruggevonden wordt. Daarentegen zijn er enkele jongere schrijvers die, rijker aan ambitie, heel wat hooger trachten te vliegen en zich voor 'literair' en 'psychologisch' werk inspannen, 'more brains'-werk, maar bij dewelken hun letterkundige en menschelijke aanspraken hun vermogen te boven gaan, zoodat bij de vleet pretentieuse misbaksels ontstaan, futloos en banaal, welke vervallen, nu eens in een vrij vlak realisme zonder maatschappelijke inslag, dan weer in een laag bij de grondsch, erg vulgair en onbenullig anecdotisme, terwijl enkele andere, estheterig opgeschroefd, geleerd-gewichtig doende, maar van allen dieperen levensernst en levensechtheid gespeend, tot een pseudo-kunst ontaarden, welke den meer eischenden lezer, op wiens belangstelling deze would be oorspronkelijke kunst juist beroep zou hoeven te doen, geenszins vermag te bevredigen. Tengevolge waarvan, in de meeste gevallen, de belangstelling voor deze tweede- en derderangswerken, waaraan een meer ontwikkeld en in de buitenlandsche literatuur ingewijd lezer weinig of niets heeft, uiterst gering is. Tot op den duur zelfs de betere scheppingen uit onze nationale productie onder de door deze minderwaardigheid verwekte onverschilligheid, om niet van afkeer te spreken, veel te lijden hebben.

In verband daarmede vraag ik mij af of de Driejaarlijksche Staatsprijs niet een gretig te baat te nemen gelegenheid zou kunnen zijn - zooals vroeger, toen het nog gewoonte was, in het 'Staatsblad' en meestal ook in de 'Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde' een uitvoerig verslag te drukken, aan welken regel wij o.m. de overzichtelijke studies van Arthur Cornette en Jozef Muls te danken hebben - om de balans van onze letterkundige productie gedurende de bestreken periode op te maken (dezelfde procedure zou in overweging kunnen worden genomen, niet alleen wat den Drie-

jaarlijkschen Staatsprijs voor het Verhalend Proza, maar ook de andere driejaarlijksche prijzen betreft, deze voor de Poëzie, voor het Essay en voor de Tooneelletterkunde) en zoodoende de aandacht op de verdiensten en de tekortkomingen van de besproken auteurs te vestigen, enkele van de hoofdstroomingen onzer literatuur te onderstreepen, met de licht- en schaduwzijden welke daarin zouden kunnen worden vastgesteld. Wel is waar, zie ik de bezwaren van dit systeem niet over het hoofd - noch de redenen waarom er, practisch, van afgezien werd -: de heel zware taak welke het lid-secretaris zich zou te getroosten hebben, de uitvoerige en grondige besprekingen waarmede de jury verplicht zou zijn zich onledig te houden, indien zij niet zou wenschen er zich tevreden mede te stellen zonder meer de persoonlijke interpretatie van het lidsecretaris bij te treden. Moest het systeem ooit weer worden ingevoerd, zouden wij bovendien voor deze verslagen op een ruimere publiciteit moeten kunnen rekenen dan zulks in het verleden het geval was. Het ‘Staatsblad’ en de ‘Mededeelingen van de Kon. Vlaamsche Academie’ behooren uiteraard niet tot de dagelijksche lectuur van het in onze literatuur belangstellend publiek. Om te beginnen, zou de Vlaamsche pers er dus voor te vinden moeten zijn om dit verslag in zijn geheel over te drukken of er althans aanzienlijke uittreksels uit over te nemen. Maar onze schrijvers en uitgevers, wier noodtoestand zoo vaak, en met recht en reden, wordt bejammerd, zouden, ontegensprekelijk, bij zoo'n ruimere publiciteit veel baat vinden, terwijl de jongere auteurs misschien wel eenig nut zouden trekken uit het overleggen van de bezwaren of wenken, waarop de jury hen zou vergasten. Mij valt daarbij het belang op, dat in andere landen aan zekere literaire prijzen wordt toegekend; hoe heel de pers, vóór en na de uitreiking ervan, in rep en roer staat; hoe niet alleen de bekroonde auteur, maar vele andere, naar aanleiding van de over hun wederzijdsche verdiensten aangebonden redetwisten, van een aanzienlijken afzet van hun werken verzekerd zijn. Ten onzent wordt de staatsprijs met zooveel bescheidenheid uitgeloofd, dat amper in enkele bladen van den naam van den laureaat gewag wordt gemaakt; dat onze uitgevers zich niet eens de moeite getroosten aan het gelauwerde boek een bandje te hechten, waarop van de officieele belooning vermelding wordt gemaakt; dat onze boekhandelaars er van afzien een speciale uitstalling te maken, met het, bekroonde boek, portretten van den schrijver, herinneringen aan dezes literaire loopbaan, handschriften enz., zooals zulks elders op ruime schaal geschiedt, o.m. te Parijs, op het tijdstip van de uitreiking van den Goncourt-prijs en de overige najaarsprijzen. Ten onzent krijgt de laureaat een brief van den Minister van Openbaar Onderwijs, in afwachting dat hij, enkele maanden later, van de administratie den check in ontvangst zal mogen nemen, waarop zijn bekroning hem recht geeft. En daarbij blijft het.

Reeds bij een vorige gelegenheid, den Driejaarlijkschen Staatsprijs voor het Essay (1946), had de jury gemeend de aandacht van den Minister van Openbaar Onderwijs op de dringende noodzaak van een ‘revalorisatie’ van de

literaire staatsprijzen te moeten vestigen en had ze o.a. voorgesteld, dat de uitreiking daarvan tot een openbare zitting, met een min of meer ‘plechtig’ of ‘feestelijk’ karakter, aanleiding zou geven, zoodat alsdan nog eens de belangstelling van het lezend publiek gaande zou worden gemaakt, in verband met het werk van den bekroonden auteur en dat van zijn voornaamste mededingers. Ook dit jaar, naar aanleiding van den Driejaarlijkschen Staatsprijs voor Verhalend Proza - uiteraard de meest geschikte om in ruimeren kring ophef te maken - is door de jury een wensch in dien zin uitgebracht geworden, waarbij aan de administratie overgelaten werd aan de bevoegde instanties deze aanbeveling over te brieven.

Om op de beslissing van de jury terug te komen, moet het mij van het hart, hoe gelukkig ik ben geweest, niet slechts omdat aan ‘Het Dwaallicht’ van Willem Elsschot[1] de staatsprijs te beurt is gevallen, maar ook omdat deze hem met algemeenheid van stemmen toegekend is geworden. Van het eerste oogenblik af werd de stem van al de juryleden op dit voortreffelijk verhaal uitgebracht, zonder voorbehoud. Waar in de jury, zooals gebruikelijk, naast vrijzinnigen ook katholieken zetelden, hebben wij reden te over om ons over deze unanieme beslissing te verheugen. Zoo is het bewijs geleverd, dat menschen van goeden wil, tot welke partij of gezindheid zij mogen behoren, er nog steeds voor te vinden zijn, spijt de ideologische bezwaren die zij, van hun standpunt uit, tegen een letterkundige schepping kunnen opperen, om aan bijgedachten van dien aard het stilzwijgen op te leggen, waar het geldt de buitengewone letterkundige waarde en de hoogere menschelijke draagwijdte van een kunstwerk te erkennen. Ik wensch er aan toe te voegen, dat bij vorige gelegenheden, o.m. toen het er op aankwam, twee jaar geleden, den Driejaarlijkschen Prijs voor het Essay toe te kennen (welke den E.P. Van Mierlo te beurt viel, eveneens met algemeenheid van stemmen), dezelfde onbevooroordeelde sereniteit, toenmaals bij de niet-katholiek denkenden, heeft gezegevierd, zoodat, ook dien keer, een eensgezindheid werd bereikt, welke voor de intellectueels onbevangenheid van de juryleden pleit. Ik ben er niet volkomen van overtuigd, dat, laten wij zeggen: een halve eeuw geleden, hetzelfde wederzijdsche ‘liberalisme’ in Vlaanderen mogelijk zou zijn geweest.

(1) In tegenstelling met enkele recensenten, die dit kortverhaal van den schrijver van ‘Lijmen’ en ‘Tsip’ als een der minder geslaagde van dezen auteur verdonkeremanen, toeschouw ik het persoonlijk als een van zijn allerbeste, omdat zoo mild menschelijk, minder opzettelijk cynisch, tevens minder egocentrisch, omdat, in zijn oppersten eenvoud en feilooze soberheid, tot een werk met een bijna symbolische oppersten eenvoud en feillooze soberheid, tot een werk met een bijna symbolische nachtelijken tocht door de straten en stegen van Antwerpen, van kroeg tot kroeg, de drie ‘zwarte’ zwervers voorlicht, op den weg van geloof, hoop en liefde.

Indien de jury het vrij spoedig over het te bekronen boek eens werd, is het niet zonder spijt, dat zij verschillende andere merkwaardige werken over het hoofd heeft moeten zien. Ten einde uitdrukkelijk hulde aan de buitengewone waarde van de twee andere boeken te brengen, welke eveneens de stemmen van de vijf leden op zich mochten vereenigen, besloot de keurraad in den brief aan den Minister van Openbaar Onderwijs, waarbij zij dezen voorstelde den Driejaarlijkschen Staatsprijs voor Verhalend Proza aan 'Het Dwaallicht' van Willem Elsschot toe te wijzen, speciaal die twee werken te vermelden, waarnaar haar voorkeur was uitgegaan: Marnix Gysen's 'Joachim van Babylon' en Johan Daisne's 'De Man die zijn haar kort liet knippen'. En om niemand te kort te doen, trof ze tevens de beslissing in het bondig verslag dat, enkele dagen nadien, den Ministers zou worden toegezonden, te wijzen op nog enkele andere werken, deze waarmede ettelijke harer leden hun ingenomenheid hadden betuigd.

Als voorzitter van de jury (dat komt er van, wanneer men de oudste van de bent is!) had ik, inderdaad, ten einde de bespreking te vergemakkelijken, bij den aanvang van onze vergadering, mijn medeleden verzocht het lijstje aan te leggen van de werken die, volgens elk hunner, voor den prijs in overweging zouden kunnen worden genomen, met aanduiding van de rangorde waarin ze deze classeerden. Deze stemopname had geen ander doel dan voor een verdere discussie tot uitgangspunt te dienen. Daaruit bleek echter, dat op 'Het Dwaallicht' als nr 1, op 'Joachim van Babylon' als nr 2, op 'De man die zijn haar liet kort knippen' als nr 3 al onze stemmen zich vereenigd hadden. Zonder ook maar in de geringste mate het inzicht te koesteren op het geheim van de beraadslaging inbreuk te plegen, reken ik het mij nochtans tot een plicht de overige werken te vermelden, waarop meerdere stemmen werden uitgebracht: 'De Duivel vaart in ons' van Piet van Aken, - door de meesten onzer boven 'Alleen de dooden ontkomen' gesteld -, 'Vergeten straat' van Louis-Paul Boon, - ofschoon het van omvang veel geringere 'Mijn kleine oorlog' mij persoonlijk niet minder lief is -, 'Ons geluk' van Gerard Walschap, 'Instituut Astrée' van René Berghen, 'Hélène Defraye' van Hubert Lampo, terwijl ook 'Rolande met de Bles' van Herman Teirlinck, 'Voor de Avond valt' van André Demedts en 'De Zondebok' van Paul Lebeau niet verwaarloosd werden, evenmin als enkele romans die, gedurende de bespreking, terloops te berde kwamen. Ik ben van meening, dat niet vaak een jury zich voor een zoo lastige en kiesche keuze heeft bevonden. Waar in een tijdsbestek van drie jaren verhalen zoo verscheiden van aard en tevens zoo superieur van gehalte als de drie voor de eindbeslissing aangehoudene, benevens romans als deze van Piet van Aken en Louis-Paul Boon, om er slechts twee uit de ruimere selectie te noemen, boeken die alle naar inhoud en stijl ver boven den doorsnee-roman uitsteken, in ons landje het licht hebben gezien, stemt zulks tot vreugde en fierheid.

Wat mijn overtuiging staaft, dat de periode 1945-47 voor de Vlaamsche romankunst er eene van ongewone beteekenis mag heeten en dat, enkel op het

verhalend proza voortgaande, met gerust gemoed van onze literatuur gezegd mag worden, dat ze ‘bloeit’ (welke bewering door Jan van Nylen thans wellicht minder sceptisch zal worden onthaald als deze van weleer). Mij verheugt het in het bijzonder, dat in deze eerelijst niet slechts scheppingen van oudere kunstenaars(1) doch ook van enkele jongeren voorkomen, zoodat wij met hoopvolle verwachting de toekomst tegemoet mogen zien. Waaruit wij nochtans alles behalve zullen afleiden, dat het einddoel werd bereikt en geen nieuwe wegen meer in het verschiet open liggen, waar in hoofdzaak de jongeren zich kunnen op wagen.

André DE RIDDER

(1) Deze van de overledenen werden buiten beschouwing gelaten, vermits het reglement verbiedt, dat de Driejaarlijksche Staatsprijs posthuum zou worden toegewezen. Onder de afgestorvenen, van wie werken in de lijst der te beoordeelen publicaties opgenomen waren, kunnen o.m. worden vermeld: Fernand Toussaint van Boelaere, van wien in de bestreken periode een heerlijk reisverhaal, afgeronder en sierlijker, verfijnder en geestiger dan al zijn vorige, ‘Mallorca en de Nymfen’, een geschenk voor fijnproevers, ons word aangeboden; Lode Zielens, van wien twree bundels in zijn gewonen trant ‘Alles wordt betaald’ en ‘Menschen als wij’ op de markt werden gebracht; Kamiel Van Baelen, wiens ‘Gebroken Melodie’ op een nog onrijp en voorloopig literair overdadig, maar frisch en gevoelig talent wijst.

Willem Elsschot's 'Dwaallicht'

IK meen wel, dat er bij alle letterminnenden onverdeelde vreugde heerste, toen ze vernamen, dat aan Willem Elsschot (pseudoniem van Alfons De Ridder) de Staatsprijs voor het verhalend proza toegekend was geworden. Eindelijk, zou men er kunnen bijvoegen. Inderdaad, eindelijk, als men de driejaarlijkse Staatsprijs (vroeger vijfjaarlijkse) terecht als dé officiële erkenning beschouwt.(1) Eindelijk, als men daarbij bedenkt, dat deze Vlaamse auteur, met zulke sterk uitgesproken persoonlijkheid, een vruchtbare schrijversloopbaan van haast veertig jaar achter de rug heeft met elf prozaverhalen, waarvan geen enkel minderwaardig is, die alle tot het beste van onze hedendaagse letteren behoren, een oeuvre dat in zijn geheel met een onverminderd genot kan herlezen worden, wat men van niet zo heel veel Vlaams prozawerk kan zeggen.

Men blijft er zich steeds over verwonderen, als men aan het werk van Willem Elsschot denkt, - zo jong en fris blijft het aandoen, ontdaan van elke modische eigenaardigheid als het is, - dat deze schrijver geboren werd in 1882, Door zijn leeftijd behoort hij inderdaad tot de generatie, die onmiddellijk na die van Van Nu en Straks aan het woord kwam en bijna een halve eeuw geleden de pen begon te hanteren. Door zijn werk, integendeel, - zo proza als verzen, - moet hij voorzeker bij een veel jongere generatie gerekend worden. De mannen van het tijdschrift Forum uit de jaren 1930 rangschikten hem overigens onder de hunnen. 'In het vierjarenplan van het maandblad Forum', schreef S. Vestdijk,(2) 'was niet gerekend op het optreden van den dichter Willem Elsschot en toch was hij de eenige authentieke Forumdichter die ook in dat tijdschrift debuteerde, zij het met verzen van vóór 1910', en over zijn proza oordeelde hij even beslist wanneer hij vooropzet, dat dit 'proza, dat zich door hardheid, zakelijkheid, humor en pseudo-cynisme inniger bij het Forum-programma aansloot dan bijvoorbeeld de romans van Slauerhoff'. Toch verscheen zijn eerste roman, waarin gans zijn persoonlijkheid reeds volledig besloten lag, bijna twintig jaar vóór Forum zijn intrede deed in de wereld der Nederlandse letteren, terwijl zijn Verzen van Vroeger, die nog ouder zijn, meer dan een kwart eeuw gewacht hebben om als het ware in Forum het werkelijke licht te zien.

De eerste roman van Willem Elsschot, Villa des Roses, verschijnt als de schrijver de dertig reeds overschreden is. Dit werk, waarin hij het leven in een 'pension de familie' van de derde rang behandelt, was een meer dan

(1) Wel werden hem reeds de volgende provinciale prijzen toegekend: voor KAAS de prijs van de Prov. Antwerpen als beste prozawerk in 1934; voor PENSIOEN de prijs van de Vlaamse Provincies in 1938 en bij de gelegenheid van zijn 60e verjaardag de prijs van de Prov. Antwerpen voor zijn gezamenlijk oeuvre in 1942.

(2) Groot Nederland, Juli 1937.

verrassend debuut, zowel door de bouw van het verhaal, als door de meesterschap over taal, stijl en uitdrukkingsvermogen. Al zijn grote schrijverskwaliteiten zijn er in aanwezig. Hij toont er zich reeds de onverstoorbare toeschouwer, de door niets van zijn stuk te brengen waarnemer van de mensen en van zichzelf.

In chronologische orde volgen dan de romans en novellen Een Ontgoocheling (1921), De Verlossing (1921), Lijmen (1924), Kaas (1933), Tsjip (1934), Pensioen (1937), Het Been (1938,) De Leeuwentemmer (1940), Het Tankschip (1942) en Het Dwaallicht (1946). Sommige hiervan werden vertaald in het Duits, het Deens en het Czechisch.

Als men er begint over na te denken, welk van die boeken men voor het beste houdt, ondervindt men hoe moeilijk de keuze wordt. Velen beschouwen Tsjip, zo diep en algemeen menselijk, als het meesterwerk van Willem Elsschot. Villa des Roses is als roman gestoffeerder en verscheidener van inhoud, Lijmen origineler en sterker als schepping, Kaas rijker aan tragische spanning.

De stof, die Willem Elsschot in gans zijn oeuvre heeft verwerkt is voor een groot gedeelte beleefde werkelijkheid, maar zijn persoonlijkheid berust in de doordringende, realistische kijk op de mensen en hun gedragingen, en de niets ontziende drang om het waargenomene even scherp en zuiver weer te geven, nuchter, koel, nonchalant, met een schampere spotlach, met wrange humor en niet zelden met striemend sarcasme. Doch achter die geselende humor voelt men meestal de ernst van de moralist. Daarbij spaart hij zichzelf of de personages waarmee hij zich identificeert, evenmin als de andere personen, die hij in zijn werk laat optreden en aan zijn onderzoekende blik onderwerpt. Hierdoor verruimt hij niet weinig het karakter van het gewoon realisme. Hierdoor ook blijft zijn werk een onuitputtelijke bron van geestelijk genot. Bij elke herlezing wint zijn werk aan diepte en betekenis.

Zijn laatste werk, Het Dwaallicht[1], een uitgebreide novelle, waarvoor hem de Staatsprijs voor het verhalend proza (periode 1945-1947) werd toegekend, behoort ongetwijfeld tot het beste uit gans zijn oeuvre, en is onafgezien van zijn beperkte omvang een klein meesterwerk.

Het gegeven van deze novelle is, zoals zo dikwijls in het werk van Elsschot, zeer eenvoudig en tevens ontleend aan een hem overkomen gebeurtenis. Op zekere dag ontmoet de schrijver een drietal Indische scheepslieden, die hij de weg wijst naar het adres van een vrouw, dat op een stukje papier gekrabbeld staat. Uit dit onbeduidend feit heeft hij met de hem eigen fantaisie een prachtig en diep menselijk verhaal ontwikkeld. Eens te meer is de novelle in de ikvorm gesteld en verbergt de schrijver zich achter het ons meer en meer vertrouwd wordend personage van Frans Laarmans. De eerste zinnen verraden onmiddellijk

(1) P.N. Van Kampen & Zoon N.V. Amsterdam.

de Elsschotiaanse toon van bittere zelfspot, die hier zo goed de algemene stemming schept. Van de eerste bladzijde af, is men geheel gedompeld in die atmosfeer van zachte melancholie, die de ondertoon vormt van gans het verhaal:

> ‘Een ellendige novemberavond, met een motregen, die de dappersten van de straat veegt. En mijn stamkroeg ligt, helaas, te ver in 't Westen om op te tornen tegen dat kille gordijn. Voor het eerst sedert zeer lang, want de jaren vlieden, zal ik ditmaal naar huis gaan, waar mijn ontijdige intrede beschouwd zal worden als een stap op den weg die tot inkeer leidt. Alle begin is moeilijk en beter laat dan nooit, zal mijn vrouw zeggen. Maar eerst nog een krant voor vanavond bij 't vuur, want als ik niet lees werkt mijn zwijgen verkillend op mijn huisgenooten. Och, ik begrijp best dat niets zoo drukkend is als de aanwezigheid van een die voor zich uit zit te staren alsof hij alleen was, die nooit een grap vertelt noch iemand op den schouder slaat om hem moed te geven in zijn kwade dagen, die nooit vraagt hoe gaat het, of ben je gelukkig.’

Maar de omstandigheden beslissen er anders over: Laarmans zal nog niet zo vlug thuis geraken. Als hij uit zijn krantenwinkeltje buiten komt en op een drafje naar de tram loopt, ontmoet hij drie Hindoes, die hem de weg vragen. Hij zal al doen wat hij kan opdat hun ‘collectieve hoop in vervulling zou gaan’. Ook wel gedreven door een beetje perverse nieuwsgierigheid gaat hij met hen op stap, niet zijn huis, maar het avontuur tegemoet. Zo komen soms in ons leven de onbeduidendste feiten onze zuiverste plannen, onze beste intenties dwarsbomen; zo worden wij geleid, gedreven, beheerst door het ondoordringbare Noodlot.

Aan het opgegeven adres vinden ze de vrouw niet, die ze zoeken. Na inlichtingen gevraagd te hebben op het politiebureau belanden Laarmans en zijn drie zwarte broeders in een havenkroeg, die de pompeuze naam van C a r l t o n H o t e l voert. Helaas! hier ook blijkt de gezochte vrouw onbekend. Zij blijven dan maar even pleisteren en dit is een gelegenheid voor Laarmans om met de Hindoes nog een laatste praatje te slaan en te vernemen, wat zij denken over de liefde, de godsdienst, de politiek. In de nachtdonkere straat teruggekomen blijft er niet anders over dan afscheid te nemen. De Hindoes stappen op naar hun schip ‘in nationale volgorde met Ali aan de spits’ zonder het dwaallicht te vatten, dat ze samen heel de avond hebben nagelopen zonder het te achterhalen. Laarmans kan eindelijk naar huis met zijn krant om weer plaats te nemen in de familiekring, waaraan hij toch gebonden is.

Dit laatste werk van Willem Elsschot, dat hij schreef tijdens de bezetting, vertoont al de kwaliteiten, die zijn zo persoonlijk oeuvre kenmerken, eenvoud en zuiverheid van taal, fijne, superieure humor, feilloze stijl en de juiste verwoording van gedachten en gevoelens, gekleurd door sober aangewende, maar steeds even verrassende als rake vergelijkingen.

Toch treden er in H e t D w a a l l i c h t enkele aspecten van zijn persoonlijkheid sterker naar voren dan in andere verhalen. Zo is dit werk dooraderd met dat gevoel van liefde en mede-lijden voor de zwakken, de berooiden, dat

we reeds kennen uit zijn gedichten Aan den Arme e.a. Heel het gebeuren met de drie Hindoes is ontstaan uit dit gevoel van meewarigheid voor hen, die hier toevallig in onze havenstad ronddolen, 'in een land van blanken, waar menschen met een donkere huid niet meer in tel zijn dan een fox-terrier'. Er ontstaat onmiddellijk esn broederschap tussen Laarmans en de zwartjes, en de sterkste ontgoocheling voor hem zou zijn, dat zij een ogenblik mochten twijfelen aan dit zuivere gevoel van mensenliefde. Op het politiebureau is hij zo na verloochend geworden door Ali, die nochtans kon vermoeden, dat Laarmans hem aan de politie zou willen uitleveren. Als de Hindoe hem dan zwijgend aankijkt met 'een bedroefden blik en iets als minachting om den mond', maakt de schrijver de vergelijking: 'Zo moet Jezus gekeken hebben toen Judas het signaal gaf met zijn kus.' En hij vervolgt: 'Ik word koud tot in mijn merg, ga op hem toe en hem in de oogen kijkend, vraag ik of hij dan in mij niet meer gelooft. Terwijl ik spreek gaat de afvallige mijn lippen na, of er geen spoor van grijns op speelt. Was ik zoo verontwaardigd niet, ik zou mijn tranen niet kunnen weerhouden.' Maar anderzijds is het dan ook voor Laarmans een ontroerend oogenblik, als hij, bij het scheidingsuur, Ali hoort verklaren: 'Verloochend heb ik u niet. Mijn geest heeft gewankeld, maar niet mijn hart.'

Dat dit gevoel van sympathie voor de zwakken, voor de ver latenen en berooiden het diepste sentiment is, waaruit het verhaal geschreven werd, zonder dat er maar één ogenblik de nadruk op gelegd wordt en zonder één zweem van sentimentaliteit, bleek overigens uit de voorlezing van Het Dwaallicht door de auteur zelf, waarop wij tijdens de bezetting met een paar vrienden door hem vergast werden. Toen Elsschot de hierboven aangehaalde passus voorlas, kwam een krop in zijn keel; hij moest even een snik onderdrukken en zijn ogen droog wrijven, vooraleer hij zijn opus kon verder lezen.

De melancholie, die de grondtoon vormt van dit verhaal, is nochtans niet neerhalend, zij lost op in de berusting, die Laarmans aanvaardt, gelaten in een zucht, die als een- verlossing klinkt, door het peilen van zijn gemoed tot op de bodem. 'Kom, oude Sater, het is genoeg', zegt Laarmans besluitend tot zichzelf na alle hoop opgegeven te hebben 'het dwaallicht' te vatten, 'en loop door, dan wordt u wellicht de geilheid niet aangerekend, die bij deze nachtelijke klopjacht uw stut is geweest'. En een laatste maal aan de Hindoes denkend: 'Ja, broeders, dat het u goed mag gaan in de wereld. Dat Allah uw pad moge effenen en u behoeden op zee, om u terug te voeren naar uw bergen als de tijd gekomen zal zijn. En wat Maria en Fathma betreft, laten wij niet wanhopen, want de wil des Heeren is ondoorgrondelijk'.

Wij zijn hier ver van dat zogenaamde cynisme uit Villa des Roses, Lijmen of Pensioen.

De fantaisie, waarmee de schrijver het initiaal gegeven van dit verhaal heeft omkleed en verder uitgesponnen, neemt hier een ruimer plaats in dan in zijn vorig werk. De compositie van de vertelling is daardoor sterker geworden en op het tragische afgestemd. Van het begin tot het einde worden al de gebeur-

tenissen - hoe onbeduidend, ook op zichzelf - als door het fatum beheerst. En er blijft ten slotte dan toch niet anders over dan in die macht te berusten.

In geen enkel werk heeft Elsschot zich laten afleiden door enige bijkomstigheid in de milieuschildering of het pittoreske detail. Evenmin in dit verhaal, dat zich afspeelt tegen de achtergrond van de Antwerpse havenbuurt. Maar met de enkele trekken, die hij hiertoe aanwendt, heeft hij dit karakteristieke stadsbeeld beter weten te suggereren dan lange beschrijvingen het zouden vermogen.

Met H e t D w a a l l i c h t heeft Willem Elsschot niet alleen zijn eigen, reeds zo belangrijk oeuvre verrijkt, maar ook aan de schat van onze Nederlandse letteren een zuiver en meesterlijk geschreven verhaal toegevoegd.

Frans SMITS

Verdediging van Suzanna

Marnix Gijsen: Het Boek van Joachim van Babylon. A.A.M. Stols, 's-Gravenhage, 1948.

EEN zeer bijzonder en belangrijk boek is dit verhaal van Joachim, en niet slechts litterair belangrijk, want zo'n belangrijkheid is ten slotte slechts een aangename nuance van het onbelangrijke.

Dit verhaal, waar men overal de toon van een bezonnen scepsis meent te horen is in de grond een bitter verhaal van een dodelijk gewond leven, de geschiedenis ener ongeneeslijke verbittering. Het is een wrang verwijt, met zoveel klem van redenen en met zó grote bedrevenheid in het woord tot uiting gebracht, dat het vonnis over Suzanna reeds bij voorbaat blijkt vast te staan: juridisch vrijgesproken, zal zij met algemene stemmen worden schuldig bevonden, vooral in een tijdsbestek dat zo duidelijk litterair georiënteerd, d.w.z. zo belust op sensatie is, al mag die belustheid zich dan ook nog zo vol distinctie openbaren.

En toch, bij aandachtige beschouwing zal dit verhaal van Joachim slechts één luik van een tryptiek blijken te zijn: het pendant van het ongeschreven boek van Suzanna, die niet de gave van het woord bezat, doch, - wanneer zij zich verongelijkt gevoelde, - liever met een Griekse drinkschaal smeet.

En dan vermoedt men nog het middenstuk: de rechter die het Salomonsoordeel uitspreekt, of liever nog: de pure wijsheid zelf, die alle oordelen en zeker elke veroordeling reeds ver achter zich heeft gelaten; zoiets als de Godheid en dan vooral niet de God der wraak, maar de enige ware en tevens zo menselijke God, die niets anders is dan het leed, zowel van Joachim als van diens huisvrouw Suzanna, de God die om zichzelve weent en stem verkreeg in de poëzie van Rilke:

> 'Ich bin der Stein, der keine Stätte hat...'

En dus vooral niet de God die alles zo goed weet en die a.h.w. all-round is, zoals de econoom, de jurist en de zakenman, waarover in advertenties gesproken wordt.

Doch wij hebben met de feiten rekening te houden: slechts één derde van de tryptiek is in ons bezit en het verhaal van Suzanna zowel als de bezonnenheid der bemiddelende wijsheid zijn slechts hypothetische grootheden. Daar mij de moed en vooral de bekwaamheid ontbreekt, om het verhaal van Suzanna te boek te stellen naast het voortreffelijke verslag van Joachim, en ik haar toch niet aan haar lot wil overlaten, zal ik trachten haar verdediging op mij te nemen en ik heb daarbij geenszins het gevoel de advocatus diaboli te zijn. Hoe zou immers het beginsel van alle boosheid kunnen belichaamd zijn in een schoonheid, die door Joachim zelf zo heerlijk wordt bezongen:

> 'Haar tors was machtig en breed geschapen voor het moederschap, haar bekken zoet uitgehold als de zoetste vallei in Israël.' (pag. 51 en 52.)

> 'Ik leerde Suzanna kennen. Niet alleen haar lichaam en haar zinnen, de wijze waarop zij, statiger dan een paard, soepeler dan een gazelle, van het

bed schreed naar het bad, naakt en mat-glanzend van leden in het maanlicht,
de

> wijze waarop zij, wanneer ik haar riep, plots het hoofd en den romp omkeerde, zoodat een lichte plooi in de heup zich afteekende, zoeter dan de zoetste heuvellijn. Ik dacht aan het Hooglied: ‘de draaiingen harer heuplijnen zijn prachtig,’ zei ik, stil voor mij uit.’ (53 en 54.)

Overigens bepleit ik haar zaak niet, omdat ik betoverd zou zijn door haar schoonheid, want Suzanna zelf zal ik nimmer aanschouwen, bedekt noch onbedekt, zoals Joachim, de grijsaards of Daniël; dus zal mijn verdediging - naar ik hoop - minder compromittant zijn dan die van laatstgenoemde. Het enige belang dat ik bij de zaak kan hebben, is dat van de waarheid en de talloze maskers waarachter zij blozend haar gelaat pleegt te verbergen.

En nu is in dit geval een ander deel (het verzwegen) van de waarheid dit: dat Joachim dit verhaal moest te boek stellen om een obsessie weg te schrijven, om het leven voor hem niet ondraaglijk te laten zijn. Dat betekent, dat hij zijn waarheid heeft geschreven met een kwaad geweten. Daarom ook is de wens die hij als motto aan zijn boek heeft meegegeven, volkomen in vervulling gegaan: ‘Oh that mine enemy would write a book!’ Joachim heeft tevens het boek van zijn vijand geschreven, waardoor zijn verhaal dan ook een onvergelijkelijk kunstwerk is geworden, want een kunstwerk is steeds veelzijdig, nimmer geborneerd tendentieus, d.i. onwaar. Men denkt hier ook aan wat Gide eens heeft geschreven over ‘la collaboration du démon’. Hierdoor kan dan ook de verdediger van Suzanna zijn gegevens uit Joachim's verhaal putten.

Hoe is het dan mogelijk, zal men vragen, dat waarheid en rechtvaardigheid toch in het gedrang komen?

Dat is niet zo zeer een gevolg van Joachim's verbitterde strijd om rust voor zijn geweten dan wel van de houding, die de mensen tegenover die strijd aannemen. De meesten zullen het gedeelte, dat door de ‘vijand’ is geschreven onopgemerkt aan zich laten voorbijgaan, en toch: van welk een bittere schoonheid is deze in haat verkeerde angst! Zij zullen niet opmerken, dat Suzanna oen historie had kunnen vertellen, evenzeer verzadigd van bitterheid als de geschiedenis van haar man. Zij had dat kunnen doen in die zin, dat zij daartoe, objectief beschouwd evenveel reden had. Zij heeft het n i e t kunnen doen, omdat haar gemoed waarschijnlijk was zoals de bekoorlijkheden van haar lichaam: ‘als de zoetste vallei van Israël’; en daar is voor de daimoon geen plaats. Wil men zeggen, dat zij daarvoor te onnozel was, te veel een vreuwelijke vrouw en een tikje dom, dan is mij dat ook goed, want om louter woorden wil ik niet twisten.

Maar toch zou men dan de vinger hebben gelegd op een wonde plek: dààr waaruit mijn geïrriteerdheid jegens de bewonderaars van Joachim voortspruit. Ik houd er mij nl. van overtuigd, dat het grootste deel der lezers van dit zeer schone en menselijke verhaal van Joachim aan diens kant zullen staan, omdat zij aan het interessante de voorkeur geven boven het ware, aan het vers boven het essay, aan het gemakkelijke boven het moeilijke, aan de luid klinkende vaten boven de substantiële inhoud, aan Gide boven Benda, aan existentialisme boven verantwoord denken, aan kunst boven wetenschap.

Thans wil ik onmiddellijk erkennen, dat dit alles wel wat erg leerstellig klinkt. Ik zon dan ook niet willen beweren, dat het andersom juist zou zijn. In tegendeel! Het verkeerde ligt juist in de eenzijdigheid, en de eenzijdigheid is hier nu juist dààrom zo irriterend, wijl gekozen wordt op grond van de luidruchtige interessantheid: van de show! Men gaat zich te buiten aan cultureel gewauwel in een wereld die afgrijselijk is van wancultuur.

Ik heb thans niet de gelegenheid om dit uitvoerig te demonstreren, daarom slechts een enkel voorbeeld. Zeer weinigen lezen Benda, omdat die te zeer rationalist en intellectualist is. Op Gide daarentegen werpt iedereen zich en zelfs heb ik ergens gelezen, hoe men het verdedigde dat deze auteur in zijn 'Journal' noteert, dat vandaag zijn urine wat troebel is. En nu is het juist deze kunstenaars-hybris die zo onartistiek en zo kleinburgerlijk is. De egocentrie is hinderlijker dan de urine, vooral omdat die laatste toch alleen maar gedrukt is. En de eigenlijke Gide, hij die onze jeugd heeft verontrust, die kent men zo weinig. Men vergeet zijn eerste en diepste wijsheid: 'Nathanaël, a présent, jette mon livre. Emancipe-t'en. Quitte moi... et crée de toi, impatiemment ou patiemment, ah! le plus irremplaçable des êtres.' Men vergaapt zich aan de verschijning van de kunstenaar, zonder iets van diens tragiek te verstaan en ook... van zijn kleinburgerlijkheid en zijn onmenselijkheid, zoals men zich vergaapt aan de cultuurfaçade zonder de grijnzende leegte daarachter te vermoeden.

Na deze litteraire wijdlopigheid, waarvoor ik mijn verontschuldiging aanbied, keer ik terug tot Joachim en zijn kuise gade.

***

Het boek van Joachim bevat de belijdenis van een tragisch mens, verscheurd en wankelend tussen tegenovergestelde tendenties; het is het verhaal van een 'gedrevene', van een kunstenaar, en - wat wij vooral niet moeten vergeten, - van een kunstenaar, die geen kunst beoefende en dus de verlossing door het creëren niet kende. Walschap heeft eens heel juist opgemerkt, dat een geest die ziek is, kunst produceert. Welnu deze uitlaat bezat Joachim niet. Hij was niettemin een kunstenaar en dus interessanter dan Suzanna. Joachim's tragiek was echter zeer reëel, doch aan het wezen daarvan gaat iedereen voorbij, die niet opmerkt, dat zijn vijand op perfide wijze aan dit boek heeft medegewerkt. Zij is dan ook niet te vatten zonder de complementaire elementen, die tij Suzanna zijn te vinden: haar weinig interessante en wellicht wat bekrompen rechtschapenheid, waaraan de meesten hautain zullen voorbijlopen.

Joachim dan is in aanleg de kunstenaar, d.w.z. de mens die telkens in zich voelt opklinken de verre melodie uit de verboden gebieden, welke de maatschappelijke mens stelselmatig heeft willen vergeten; waarin hij dan ook volkomen slaagt, doorgaans. André Gide - een economische theorie van de Amerikaan Garey overbrengend naar de litteratuur - beschreef die gebieden: 'Forêts luxuriantes et ténébreuses, où l'enchevêtrement des ramures fatigue la marche

du pionnier; terres peuplées d'animaux sournois et féroces, terres marécageuses, mouvantes, aux exhalaisons délétères...' Wie plotseling, eigenzinnig en tegen de draad in, het oor leent aan deze melodie, wordt een getekende. Men leze de werkelijk pathetische en ontroerende bladzijden die Gerard Bruning hierover schreef: 'De Prijs der Schoonheid', te vinden in zijn 'Nagelaten Werk' en in de 'Ertsalmanak 1926'.

Zo is het met Joachim; hij voelde zich 'verlost uit de prosodie, de Kabbala, en uit een aantal andere netten waarmee men (zijn) ongeduld en onrust had trachten te omgeven.' (pag. 13.)

***

Het pleit voor zijn persoonlijkheid, dat de onrust in hem levende blijft en hij de lieden veracht, die 'een zalvende gemeenplaats verkozen boven een volzin die menschelijke onrust verkondigde.' Deze onrust wordt vervolgens door vele karakteristieke trekjes getekend. Hij rijdt naakt op zijn gezadeld paard en merkt op: 'De schelpen kraakten lijk beentjes onder de hoeven van mijn jonge paard.' enkele regels verder: 'toen het water tot mijn dijen reikte en hogerop het haar mijner schaamte op vlottend zeewier deed lijken, toen brieschte het beest op een wijze die ik als overmoedig beschouwde en die klonk als een uitspraak van mijn eigen hart en gemoed.' (p. 13.)

Uit die krakende beentjes en het vlottend zeewier tot sadisme en autoerotisme te concluderen zou schromelijk overdreven zijn, maar deze trekjes onvermeld te laten zou afbreuk doen aan de psychische constellatie van Joachim, welke echter geenszins abnormaal kan worden genoemd. Naar aanleiding van zijn reizen vertelt hij: 'Tegenover de vrouwen werd ik uiterst voorzichtig en een beetje misprijzend' en de omgang met haar 'maakte weinig indruk op (hem) en had haast geen belang: het was alsof (hij) had leeren zwemmen of paardrijden.' (p. 16.) Dit laatste vooral is onmenselijk.

Bezien wij dan, wat hij het hoogst waardeert onder de schatten, die hij van zijn reizen meebracht:

> 'Van al de kostbaarheden die ik had meegebracht, behield ik er slechts enkele; een heidensch naakt uit Athene, een vrouwentors, die mij door zijn rust en adel boven de zinnen verheven scheen, en ook een jongen knaap, staande op één voet, het andere been ver uitgespreid naar rechts, en zijn geslacht als twee gave nootjes. Uit Egypte behield ik het beeld van twee danseressen die diep doorbuigen en een lotusbloem in de linkerhand dragen. Zij zijn bruin van leden en enkel bedekt met een doorschijnend rokje. Links zit een man, star en rechtop, alsof hij zich tegen hun liefelijkheid te weer stelt. Nog andere zaken behield ik uit het verre Oosten, tapijten en vazen, en uit Creta drinkschalen waarop woeste gelagen zijn afgebeeld en die ik zorgvuldig onttrokken heb aan de oogen mijner moeder.' (p. 26 en 27.) Onder vrienden echter gaf hij bij die uitgebeelde orgieën zijn 'objectieven en artistieken commentaar.'

Wanneer ik thans op mijn beurt deze uitlatingen commentarieer, zullen er zijn, die dat de uiting van een kruideniersmentaliteit noemen. Maar ten onrechte: wie de kunstenaar van de mens wil scheiden, de kunst van het menselijke, bedrijft slechts een ijdel spel. De kunst is slechts in zoverre esoterisch als de menselijke psyche dat is. Dit is trouwens ook Joachim's opvatting, getuige zijn reeds geciteerde uitspraak: ‘Ik voelde mij verlost uit de prosodie, de Kabbala, en uit een aantal andere netten, waarmee men mijn ongeduld en onrust had trachten te omgeven.’

Als wij dus bezien, wat Joachim het meest waardeert in zijn collectie, dan valt het onmiddellijk op, dat het vrouwelijk schoon slechts artistiek wordt geapprecieerd (de tors), en dat óók zijn voorkeur valt op een beeld, waar de man zich van de vrouwen afwendt. Hiermee is enigszins in overeenstemming de bewondering voor het knapenbeeldje met de onmiddellijke belangstelling voor het geslacht en de geraffineerde bewoording, waarin die tot uiting is gebracht. Als hij bij de orgieën objectieve en artistieke commentaar geeft, kan men zich niet weerhouden te denken, dat het voor Suzanna en voor hem beter zou zijn geweest, indien die commentaar wat subjectiever en minder artistiek was uitgevallen. Ik bedoel hiermee dit: Joachim heeft voor de dingen en de mensen de gave, belangeloze, welhaast technische belangstelling van de artist, d.w.z. een in zekere zin onmenselijke belangstelling; méér dan met ziel en zinnen, is hij technisch geïnteresseerd. En wijl deze artisticiteit geen uitweg vindt in een scheppende daad, wordt zijn psyche vergiftigd.

Stel nu tegenover deze afwijkingen, artistieke en erotische, de normale Suzanna met haar meer normale deugden en gebreken, die voor de minder normale echtgenoot inderdaad hinderlijk kunnen worden. Hiermee wil ik niet Suzanna's normaliteit boven Joachim's abnormaliteit stellen. Het normale is als maatstaf van de massa zelfs minder sympathiek en minder creatief dan het abnormale, doch het publiek heeft niet het recht om een vrouw te veroordelen, wier leven gebaseerd is op de door dit publiek in het dagelijkse leven aanvaarde vooroordelen, en dit alleen omdat Joachim aan dit publiek als interessanter verschijnt, en dat misschien ook wel is. Bovenal is het ontoelaatbaar, dat Joachim zelf zich afwisselend plaatst op het standpunt van de gangbare en dat der meer uitzonderlijke moraal, beide standpunten zodanig kiezend, dat hij zijn vrouw steeds op de meest efficiënte wijze kan wonden.

Joachim begint zijn verhouding tot Suzanna reeds met een belediging. Hoewel zij hem door haar en zijn ouders als vrouw is toegedacht, talmt hij met haar ten huwelijk te vragen: ‘Suzanna was mij echter geen zorg.’ (18).

Zij heeft het hem waarschijnlijk niet kwalijk genomen; Suzanna zal het vegetatieve bestaan geleid hebben van een jonge vrouw in een omgeving met vooroordelen. Zij was slechts schoon. Doch als Joachim door haar schoonheid is geraakt, kent zijn vervoering geen grenzen meer. Hij kan haar schoonheid echter niet zonder meer genieten, want wenend nam hij bezit van haar, ‘omdat ik ter

wereld nooit iets schoners had gezien en omdat ik wist dat ik deze vrouw bezitten zou en niet sterven daarna.

Ik had dikwijls zoemende insecten zien paren in de zware zomerlucht en de mannetjes na de paring zien neerstorten, dood in het stof. Ik had dit altijd als een gruwelijk bedrijf beschouwd. Nu begreep ik het en voelde dat het zoo hoorde. Al weenende heb ik Suzanna genomen. 'Mijn jongen toch,' zei ze, 'mijn kind, mijn zoon.' (52).

Als Suzanna zegt: mijn jongen t o c h , dan drukt dat laatste woord een wereld van tederheid en verwondering uit, al mag het zijn, dat zij daardoor tevens meer moederlijk vrouwelijk blijkt te zijn dan minnares. En als Joachim haar dan verwijt, dat zij hem met deze bloedschendige namen aanriep, zich afvraagt waarom hij niet haar minnaar en haar man was, dan moet hij er zich toch rekenschap van geven, dat Suzanna niet begrijpt, waarom hij wenend van haar bezit nam. Hij zelf had echter kunnen begrijpen, dat hij niet weende van verrukking, maar ontsteld door zijn gevoel van onmacht, de onmacht van hem, die objectief en artistiek geniet, doch zichzelf niet kan vergeten tot de zelfvernietiging toe.

En nu Joachim zijn vrouw niet volledig gelukkig en zonder bijgedachten kan bezitten, ontwaakt in hem de jaloezie. Hij wil haar bezitten óók in de jaren, dat hij haar niet kende, in die tijd waarvan hijzelf eerst getuigde: 'Suzanna was mij echter geen zorg.'

'Ik wilde vernemen, hoe Suzanna had geleefd in mijn afwezigheid, hoe ze was opgevoed en wat ze met genoegen of met last had geleerd. Zij gaf mij slechts mager bescheid. Het had geen belang zei ze. "Ik ben een eenvoudig meisje, er is geen geheim aan mij te vinden. Ge weet alles van mij en ik heb geen ander man gekend." Ze stond voor mij en mijn blik gleed van haar veerkrachtigen kleinen voet tot aan haar mond en haar voorhoofd. Toen ik voor de zooveelste maal den tocht langs deze heerlijkheden had volbracht, toen wist ik, zat van weelde, dat zij oprecht onwaarheid sprak.' (56-57.) Dan begrijpt Joachim plotseling, dat hij Suzanna haat.

Op magistrale wijze wordt hier in enkele regels de psychologie der jaloersheid beschreven. Maar wie zal dit een minnaar euvel duiden! Bovendien is dit een alles beheersend gevoel. Doch in plaats dat deze haat zijn liefde tot aan de grenzen der erotiek jaagt en deze op haar beurt weer de haat aanwakkert, verschuift de jaloezie van Joachim naar een benepen en klein-burgerlijk plan: hij klemt zich vast aan een vooroordeel, om Suzanna te laten boeten voor zijn eigen kwellingen; hij gaat haar verachten om haar onvruchtbaarheid.

Het is begrijpelijk, dat deze kinderloosheid voor Joachim smartelijk is, hoewel men anderzijds van een minnaar der schoonheid als hij is, had mogen verwachten, dat hij zou weten, dat de schoonheid niet nuttig is. Doch zijn grote fout is hierin gelegen, dat hij niet wil begrijpen, hoe ook Suzanna hieronder lijdt.

Met wat minder egocentrie had hij die droefheid kunnen verstaan uit de woorden, die zij tot hem sprak, toen hij weerkeerde van wekenlange, balsturige zwerftocht: 'Dag jongetje, dag kindje, dag zoontje.' zei ze. (p. 60.) Doch dan

begrijpt hij, dat hij Suzanna haat. Deze haat zou zelfs onredelijk zijn, als de oorzaak der onvruchtbaarheid bij Suzanna had gelegen. Dat dit zo zou zijn, tracht Joachim te suggereren door het bericht, dat hem nog vóór zijn huwelijk door een Phenicië̈r werd gebracht: dat hem uit een meisje van Lesbos een dochter was geboren.

'Wat is er mij aan een dochter gelegen, geboren uit een vrouw die zich na een paar uren in mijn armen had geworpen en die ik, uit mannelijke ijdelheid en oeroud fatsoen, niet had kunnen weigeren. Een man telt enkel zijn zonen.' (p. 33.)

Mannelijke snoeverij en ijdelheid! En deze doen hem dan ook dit twijfelachtig vaderschap als authentiek beschouwen, terwijl hij daarin tevens een rechtvaardiging vindt, om Suzanna te smaden. Suzanna smadend zet hij zich tot nuttige arbeid. Wanneer hij een nederzetting heeft gesticht en de inwijding daarvan met feestelijkheden gepaard gaat, waarbij Joachim met 'n jong meisje danst, blijkt Suzanna wat naijverig te zijn. Verklaarbare jaloezie, die minder het jonge kind zal hebben gegolden dan zijn versmading, zijn zinspelen met teksten en verzen op haar kinderloosheid en zijn plotselinge sociale belangstelling, waarin hij een alibi zoekt voor zijn haat jegens haar.

'Toen Suzanna eindelijk zweeg en mij star aankeek, bezag ik haar nadrukkelijk en zei slechts één woord: "Hoer." Onbegrijpend keek ze mij aan.' (p. 66.)

Dat onbegrijpend aanzien is psychologisch volmaakt en dit is weer een trekje, dat door Joachim's vijand werd genoteerd.

Het is verder niet nodig, om het gehele proces der verwijdering uitvoerig na te gaan. Suzanna, die eerst haar man bewonderde, zoekt haar eigen bezigheden. Zij verzamelt de fraaie geesten van Babylon om zich en wordt daar een middelpunt van belangstelling en intellectueel leven; kortom, zij houdt daar een soort litterair salon.

Thans ziet Joachim misprijzend toe, hoe de rollen zijn omgedraaid. Zij heeft weinig belangstelling voor hem en zijn mannelijke eerzucht lijdt eronder, dat hij allengs de man van Suzanna wordt.

En zeker, Suzanna zal wat behaagziek zijn geweest. De bewondering van Nabu en Akkad, van Daniël en zovele anderen heeft haar gestreeld en zij moedigde die aan. Doch had zij geen tegenwicht nodig voor de versmading en het misprijzen van haar echtgenoot? Wanneer zij dan valselijk beschuldigd wordt, en Joachim overtuigd is, dat zij niets heeft misdreven, dan kan hij niet nalaten, op te merken, dat zij niet gezondigd heeft 'naar den lijve' en dus onschuldig is 'volgens de wet.' Bovendien verwijt hij haar, dat zij zo opzichtig de deugd heeft verkozen en niet politiek getracht heeft, de grijsaards te sussen en tijd te winnen. Haar vergezellend naar de plaats van terechtstelling, neemt hij de houding aan van een edelmoedig en vergevensgezind echtgenoot, veeleer dan die van de van haar onschuld overtuigde man. En als Daniël dan haar onschuld bewijst en Nabu en Akkad zullen moeten hangen, openbaart zich wat ik de onmenselijkheid van de artist heb genoemd. Hij gaat beide grijsaards bezoeken en

wil de nacht vóór de terechtstelling met hen doorbrengen. Een houding, die van hoger standpunt bezien, misschien begrijpelijk is, doch wie zal 't Suzanna verwijten, dat zij hem in haar woede een drinkschaal naar het hoofd werpt en dat de beide veroordeelden zijn wijze van doen verachten?

En na deze gebeurtenis wordt Suzanna een nationale instelling; zij is geen vrouw meer, doch nog slechts de deugd, de kuisheid. Gaarne geloven wij, dat Suzanna vervelend zal zijn geworden en niet altijd fijngevoelig; dat zij voortdurend over Nabu en Akkad sprak en zelfs haar huisdieren naar beide booswichten noemde. Zij had eigenlijk niet getriomfeerd over de verleiding uit liefde voor haar man, maar wijl het zo hoorde. Dit verwijt Joachim haar, doch zichzelf had hij moeten verwijten, dat hij haar niet groots had bemind, niet de vrouw, de minnares in haar had gewekt. Wie zal dan ook zeggen, hoeveel onrust, hoeveel begeerte om toch schuld in haar te ontdekken, hem mede ertoe gedreven heeft, om met de beide veroordeelde boeven hun laatste nacht door te brengen en met hen te praten.

En thans, aan het einde van Suzanna's verdediging gekomen, moet ik er nog even op wijzen, welk een uitstekend kunstwerk dit boek van Marnix Gijsen is. Door een haarfijne, subtiele psychologie heeft hij zelf de bouwstoffen voor die verdediging aangedragen. De bitterheid van dit verhaal voltrekt zich tegen een achtergrond van wijze scepsis. Het is een schoon geschreven boek, maar bovendien buitengewoon belangrijk, niet uitsluitend een litterair bedrijf: het jaagt de lezer op uit zijn rust en dwingt hem tot het zich afleggen van rekenschap. Men spreekt in zo'n geval vaak van een ‘Europees niveau’.

C.L. SCIARONE

Daisne's Rembrandtieke tweede roman

IN Vlaanderen wordt er veel litteratuur in Augustus geschreven: land van schrijvende schoolmeesters en ambtenaren; maand van zon en scheppingsvrijheid en van reizen in de werkelijkheid en in de verbeelding. Dit wil daarom nog niet zeggen, dat Alle Vlaamse boeken van zon zijn doortrokken. De vrij en gerust gelaten auteurs wenen er soms hun opgekropt winterverdriet in uit.

Men kent de voorliefde van Johan Daisne voor lente en herfst, zijn vele bezwaren tegen de zomer (voor de winter is hij milder van oordeel); en op het smaller 24 uren-plan zijn sympathie voor morgen en avond, zijn afkeer voor de middag (de nacht is zijn bondgenoot).

Ik stel me voor, dat hij, toen hij begon te schrijven aan zijn tweede roman, 'De Man, die zijn Haar kort liet knippen' (Uitg. A. Manteau, Brussel), dit ontstellende boek, waarin het hoofdpersonage Miereveld de lieve, cosmisch-realistische zon voor een 'koperen ploert' uitscheldt, zich in zijn magisch-realistisch laboratorium heeft opgesloten, alle luiken, blinden, stores en gordijnen dicht: een hermetisch-esoterische, dikke duisternis in volle Augustusmaand van het jaar 1946! Dan is hij van dit kunstmatige vriespunt uit, langs allerlei subtiele wegen, op zoek naar Licht en Warmte getogen. Vele vondsten uit dit boek van Daisne hebben iets van dat tere én krachtig langoereuze van lange en frele aardappelscheuten, sluipend en kruipend over de donkerkoude grond naar de zachte, grijze keldermondschemering. Misschien vindt ge dit beeld te goor? Dit boek van bloed en zweet en spookgeest leent er zich toe. Laat me dan mijn vroeger beeld weer oproepen: Daisne als een jonge Vlaamse dr. Faustus, op zoek naar het goud der Schoonheid, onthutsende en verbluffende alchemist. Voor gewone geesten is goud altijd magisch, magischer zelfs dan het Licht der Waarheid.

Van donker naar licht: aldus de martelgang van Godfried Miereveld. In hoeverre dit speelse naamkoppeling en -tegenstellingspel en/ of ernst is, laat ik thans ter zijde. Ik zal vooral mijn aandacht schenken aan Daisne's schrijf- en bouwtechniek. Ook hij werkt als beschrijver van donker naar licht. Vrijwillig opgesloten in de duisternis, zoekt hij zijn licht, hét Licht, het licht van de Geest, het bovenzinnelijke Licht. En in de bouw van zijn roman ziet men goed die voortdurende overgangen van realisme, en zelfs veel naturalisme (even wetenschappelijk gefundeerd als bij Emile Zola destijds), naar magisch-realisme, en zelfs horribilisme (om Daisne's eigen term te gebruiken). Dat magisch-realisme heeft erg veel gemeen met een van classieke klaarten doortrokken romantiek; maar laten we nu niet over termen vitten, vooral niet in een tijd, waarin de film zo vaak van romantisme zelfs druipt.

Aanvankelijk ploetert Miereveld bij zijn zelfontleding in een quasi volslagen duisternis; naarmate hij de autoanalyse onmeedogend doordrijft, komen er meer en meer ophelderingen; maar de strijd van veel donker en weinig licht houdt nooit op. De wereld, waarin Miereveld piekert over zichzelf en de ande-

ren, heeft niets met de Bijbelse taferelen en de Hollanase realiteit van Rembrandt te maken; maar zijn voortdurende clair-obscur-introspectie roept onweerstaanbaar de schilder- en etstechniek van de Leidse Meester op: Miereveld doet aan Rembrandtieke zelfontleding, zijn stijl, d.i. zijn manier, om klaarte en schoonheid te schappen in zijn chaos, is Rembrandtiek. De naam Rembrandt wordt nooit vermeld, die van Dostojefski des te meer. Om precies te zijn: zes maal. Die schildersnaam hoefde trouwens niet te worden genoemd. Een auteur is niet verplicht zijn métier te onthullen. Doordat het hoofdpersonage tevens de rol van schrijver speelt - het boek is in de ik-vorm gesteld - zijn gedachtenen gemoedssferen en wat er achter en er onder schuilt, van véél meer belang dan ambachtelijke vormproblemen.

Een Miereveld m a g als gelegenheidsauteur geen goed schrijver, geen doorgewinterd vakman zijn; toch doet hij het zo knap als Daisne en hij tracht de schijn te redden en de lezer te verschalken door quasi onhandige opmerkingen als ‘dit knie-opstel’ en Fran's ‘bladzijde’, een bladzijde van ongeveer dertig pagina's! En àchter Miereveld's verklaringen raden we de ironie van zijn schepper.

Verder moet een stijltechniek niet verkondigd worden (wat Daisne wél deed, de éérste maal in ‘De Trap van Steen en Wolken’ en wat velen hem verweten), doch b l i j k e n uit de bewerking, uit het resultaat zélf. Daisne's clair-obscur-procédé treedt zwijgend naar voren in tal van zinspelingen en aanduidingen, en ook in de opstelling van de hoofd- en bijpersonages is dit overduidelijk merkbaar.

Miereveld's wereld wordt niet ingedeeld in een rijk voor duivels en een voor engels; maar er zijn zwakken en sterken, onevenwichtigen en zelfverzekerden, mensen, die naar licht en geluk verlangen (de duisterlingen) en zij die zulks bezitten of doen alsof. Feitelijk is er maar één zwakkeling, Miereveld; hij is dé duisterling. En later leren we ook Fran's zwak-menselijke kanten kennen. De anderen, de gladden, worden niet zo veelvuldig ontrafeld en geven dus de indruk, gaaf en onverdeelbaar te zijn: de wethouder, die zich steeds uit de slag weet te trekken, de directeur-‘regisseur’, de geleerden die ‘zo rustig, zo helder, zo sterk’ zijn, de kapper die zijn ‘stille werken van bekoring’ uitvoert, kortom de mensen, bij wie ‘alles zo gesmeerd’ loopt. Zo gesmeerd, omdat de zelfontleder Miereveld het ontleedmes niet in hun wonden drijft, enkel voortdurend en zelfs met wellust in het zijne. Alleen Fran, de grote verwijderde, die ten slotte zo nabij is, de tot Schoonheidsgodin verheven Fran, wordt op de duur even glorieus miserabel als hij. Om Fran te verheerlijken, gebruikt Miereveld-Daisne woorden en epitheten, die aan de Nieuwe-Gidsers herinneren: ‘de mensgeworden Schoonheid zelve’, ‘idool’, ‘Grekse welluidendheid’. Zie ook het gevandeyssel op blz. 217. Ik denk aan Perk's vers: ‘Ik zie Natuur in u, ù in Natuur’ en nog andere musische liefdeverklaringen: zelfde gemoedsexpansie, àndere geestelijke achtergrond.

Dit onderscheid, die afgrond tussen de minderwaardige Miereveld, die zich

op meesterlijke wijze aftakelt - de bewijzen zijn legio - en de gladde anderen merkt men tot in de kleinste details. Een uit de vele: Miereveld ‘zweette en huiverde’; maar de kalme ‘Prof. Mato transpireerde niet’. Tot zelfs in de woordkeuze toe: de sociale Mato en de verworpeling Miereveld! Zweten en transpireren, stinken en ruiken naar H2S... En gelukkig dat de dansende knapen en Beps slechts sporadisch opdagen en... zweten; want anders zou hun ook veel lijden niet worden gespaard. Niet enkel op het psychologisch-philosophische plan (het meest vertrouwde terrein voor de magische operaties) wordt Miereveld's inferioriteit voortdurend aangetoond, zelfs op het gewoon realistische gebied voelt hij zich bestendig vernederd. Niet door de schuld van de ‘anderen’, maar onder de druk van een onverbiddelijk noodlot. Vandaar bij Miereveld: geen sociaal-revolutionnaire aanklacht, maar een soort van doffe berusting, alleen verhelderd door de gedachte aan een Hemel.

Daisne's clair-obscur-techniek werkt tref- en zaakzeker: ontsluieren wat het verhaal betreft (opheldering van de moordmotieven) en ont-duisteren wat de psychische evolutie aangaat. Bliksemsnel volgt als einde dan de volledige ondergang.

Die voortdurend sepulcrale stemming, het cryptische (om Vestdijk's vondst over te nemen) geeft aan Daisne's boek, of Miereveld's biecht, iets vreemd onwezenlijks. Weer huivert dit geheimzinnige in Miereveld's taal door: Chaplin en de geleerden, die hij bewondert, zijn ‘van het halfgoddelijke ras’ en later heeft hij het over ‘de godsmenselijke luister van die zielsvervoerende nacht’. Hij vergelijkt zich met een holbewoner en vindt de gepaste formule om zijn schemerwereld voor te stellen: ‘het kluwachtige, het diffuse van de dingen der menselijke ziel’.

En zo'n boek, waarin Miereveld's ‘folie raisonnante’ als het ware helder rationalistisch, maar zeer traagzaam, wordt ontduisterd, werd in de volle zomer geschreven! Neen, we leven niet meer in een tijd, die met de natuursymboliek gelijke tred houdt; we leven in een tijd, waarop we ons in volle lichte middag naar een gezellig- of huiverig-donkere bioskoopzaal begeven, naargelang van onze eigen stemming.

Welke spiegel heeft Daisne de mensheid willen voorhangen? Meer een uitzonderlijk avontuur, dan spiegel van wie of wat ook. Hij laat trouwens Miereveld stellig verklaren, dat diens geval niet voor ‘iets algemeen-menselijks’ hoeft door te gaan. Miereveld en Daisne hebben met elkander daarenboven veel minder te maken dan zulks met de gebroeders ter Wilgh, uit ‘De trap’ het geval was. Wij zullen vandaag de symbolische weg niet inslaan, om na te gaan wat Miereveld en Fran zo al zouden kunnen betekenen (o sterfelijk lichaam en eeuwig onrustige kwel-geest!), ook niet deze welke van Heinrich Mann via de film naar Dostojefski terugvoert! Die eeuwig onrustige driehoek bij Daisne: boek van verbeelding, film van vergoding, ‘godsmenselijke’ boodschap brengend boek.

Laten we ons aan zijn romantechniek honden.

Bij een eerste lectuur, te zeer concreet omdat men eerst nog het verhaal zijn aandacht moet schenken, had ik in dit nergens halt houdende boek de volgende drie periodes genoteerd:

de prijsuitreiking (hoofdzakelijk realistisch verteld),

de lijkschouwing (Rembrandt's Anatomische Les, terloops: meer naturalistisch),

de ontmoeting met Fran (enigszins sentimenteel romantisch).

Nu ik, met het oog op dit gelegenheidsartikel, het boek veel stelselmatiger heb afgezocht en gespeurd, heb ik me met die breder basis niet tevreden gesteld. Het eerst opgemerkte ‘normale’ schraagt en draagt het later in het oog springende ‘uitzonderlijke’: de aanvankelijke schoolidylle (als ik me zo uitdrukken mag) leidt tot de latere bovenaardse Dostojefskiaanse biecht en wederbiecht; men lette op de verschillende interpretaties van één zelfde werkelijkheid (bijv. het etiket). De zeer reële lijkschouwing voert de lezer tot de bijna onwezenlijke moord. De vrouw van één nacht wordt de onsterfelijke geliefde. Zonder het louter ‘realistische’ grondvlak zou de magisch-realistische bovenbouw onmogelijk zijn. Zonder de doodgewone personages, die men bijna herkent als mensen welke men dagelijks ontmoet, zouden Miereveld's en Fran's onwezenlijkheid, of liever onaards-zijn, niet aanvaard kunnen worden; ze zouden te star hiëratisch voorkomen, nu groeien ze van donker naar licht, en als ze dàt hebben bereikt, komt het gewelddadige slot: de film is uit. Gewelddaad, weldaad: daarover valt te redetwisten. Bloed of geen bloed in de roman? Elk zijn voorkeur. Ik liever géén bloed.

Hebt ge op het gebruik van zekere onbepaalde voornaamwoorden gelet? Hoe Miereveld last heeft met het beschrijven van ‘het’ en ‘iets’ en hoe deze aanduidingen, eerst mistig, geleidelijk vorm en kleur en naam krijgen. Nogmaals de clair-obscur-techniek, het ont-duisteren. Wat té opzettelijk vind ik soms het veelvuldig nadruk leggen op woorden als ‘grenzeloos’ e.a. Vooral: ‘smartelijk’. Idéés fixes bij Miereveld? Of stippellijnen, die de auteur te onzen behoeve tekende?

De wijze waarop de terzelfder tijd langdradige en welsprekende Miereveld ons lezersgeduld op de proef stelt (Daisne's uitstel-techniek als verteller dus), door het boeiende inschuiven van beschouwingen en beschrijvingen, getuigt van grote virtuositeit.

De geschiedenis van die éne nacht doet ons onvermijdelijk aan Paul Rogghé's ‘Anna Golochin’ denken. Als ware romanschrijver b e g i n t Daisne dààr waar de amechtige verteller van een exotisch-pikante anecdote, bij gebrek aan stof en spankracht, ophield. En wat een verschil tussen Daisne's ‘dode, die nog leeft’ en Toussant van Boelaere's ‘Dode die zich niet verhing’! Zelfde ontoereikendheid bij Toussaint. En hoe de zwakke broeders elkaar dan troostten: Toussaint vond Rogghe's probeersel iets meesterlijks!

Daisne heeft met deze zijn tweede roman overduidelijk bewezen tot welk een technisch en artistiek meesterschap hij gekomen is. Zelfs velen, die ten opzichte van de nochtans buiten-gewone ‘Trap van Steen en Wolken’ (onlangs verscheen daarvan de derde druk bij de Uitg. Manteau, Brussel), sceptisch waren gebleven, heeft hij thans met dit ‘objectiever’ geconcipieerd werk overtuigd.

Over de betekenis van Daisne's magisch-realistische boodschap dienen we hier niet meer uit te weiden. Maar van uit de litterair-historische gezichtshoek wensen we nog een blik te werpen op zijn ‘miserabilisme’, tendenz die we ook bij andere Dostojefski-aanhangers in onze moderne Vlaamse letteren aantreffen, bij Mussche, Zielens en Louis-Paul Boon, telkens in andere verhoudingen sociaal-filozofisch gericht: meer sociaal-realistisch bij Zielens en Boon (sentimenteel bij de Antwerpenaar, spiritueel bij de Aalstenaar), meer wijsgerig en lyrisch bij Mussche en Daisne. Ik werd even aan Mussche's ‘Tseezeken onder ons’ en aan het gedicht ‘'t Geluk dat ik zoek’ herinnerd. Maar stampte Mussche's heros ‘zijn licht uit den donker’ en schonk de dichter meer aandacht aan de tegenstelling tussen massa en enkeling, bij Daisne is dit miserabilisme meer hemels dan aards.

Brugge, 3 Januari 1949.

Jan SCHEPENS

Vlaams proza uit de verte gezien

1

WEINIG voorbeelden zijn mij bekend van kunstenaars begaafd en van onmiskenbare betekenis, die, als Toussaint, bun faam zo gesebaad hebben door bun optreden in de wereld, gepaard aan een pijnlijk tekort aan zelfkritiek. Hij was in de letterkundige wereld van de Zuidelijke Nederlanden een eigenaardige figuur, een figuur die men niet licht vergeten zal. Om te beginnen omderwille van zijn werk; ongelijk, doch waarvan het beste zeer goed is en een blijvende waarde vertegenwoordigt. Maar evenzeer om zijn uiterlijke verschijning, die iets vermakelijk ouderwets had. De bijnaam, van de gelaarsde kat, gaf hem vrij juist weer. Hij had zich een type weten te maken dat tegelijk een tikje belachelijk en een tikje roerend was, een kwibus met kwaliteiten. Zijn persoonlijkheid, die hij ongetwijfeld bezat, was niet altijd aangenaam om in bedrijf te aanschouwen. Hij werd verteerd door een wereldse eerzucht. Hij wilde overal bij zijn, bij alle gelegenheden vooraan zitten. Hij maakte deel uit van alle commissies, van alle verenigingen, van alle bonden. Hij woonde alle mogelijke en onmogelijke congressen, ontvangsten en feestmalen bij en zo hij de kans kreeg, liet hij zich, in de lengte en in de breedte, horen; hoewel hij, aarzelend en rhetorisch tegelijk, een slecht spreker was. Hij was, als hij enig doel wenste te bereiken, niet immer kieskeurig in de keuze van zijn middelen en, zij die, toen hij nog voor de dagbladpers werkte, hetzelfde beroep uitoefenden, waren nimmer geestdriftig over zijn vakbroederschap. Hij was als mens, schrijver, ambtenaar, tezeer vervuld van zichzelf, zijn werk, zijn belangen en bovenal van zijn plaats in het openbare leven, om de ware vriendschap te wekken. Over de betekenis van het offer heeft hij nooit diep nagedacht. Daarbij komt dat hij, gedurende en na de oorlog, zich op een weinig aantrekkelijke wijze als censor mores ontpopte en zich als vrijwillig ketterjager aanmeldde. De toestand wordt het best weergegeven door de uitreep welke een zijner kameraden ontsnapte, toen hem gevraagd werd of hij mede ter begrafenis toog: ‘Ik ben vijftig jaar bevriend met hem geweest, maar nu dan ook geen dàg langer!’ Toen hij overleed werden er, gelijk te doen gebruikelijk is, hartroerende woorden gesproken. Geen deugd of zij werd hem toegekend. Dat is een goede gewoonte. Er behoort vrede te heersen om een vers gegraven graf. Doch het zou verkeerd zijn, wanneer de stilte te lang duurde. Hoe eerbiedwaardig Magere Hein ook zijn moge, de muzen zijn nog veel eerbiedwaardiger. En men is aan het geestelijk leven verplicht om, als de tijd van rouw verstreken is, de balans op te maken.

Toussaint verdient beter dan gelegenheidswoorden, waarvan betekenis en waarde verschrompelen, naarmate de gelegenheid dieper in het verleden wegzinkt. Men moet trachten te komen tot een ernstige studie van zijn persoonlijkheid, van de omgeving die hem eerst gevormd en waar hij later in een bepaalde mate op ingewerkt heeft. En, natuurlijk, om zijn werk. Om hem dan tenslotte een voor-

lopige plaats in de Nederlandse letterkunde, het Nederlandse geestesleven aan te wijzen. Men kan nooit anders dan voorlopige plaatsen beschikbaar stellen, want de tijd is eigenwijs en stoort zich bitter weinig aan onze uitspraken.

Kriticus en geschiedschrijver zullen moeten samenwerken om een omvangrijke voorraad van feiten en teksten te toetsen, te schiften, te rangschikken. Ik zal mij niet vermeten op hun slotsom vooruit te lopen. Maar het zou mij verbazen, wanneer men hem als dichter zou erkennen, hoewel hijzelf juist op zijn rijmproeven op een kinderlijke wijze prat ging. Ik voor mij heb er enkele regels, nauwelijks één gave strophe in kunnen ontdekken. Hij, die op zijn tijd een fraai stuk proza kon schrijven, gaf onder de naam van poëzie het pijnlijkste broddelwerk aan de openbaarheid prijs. Wie uitsluitend zijn gedichten las, zou zich onmogelijk kunnen voorstellen, dat die afkomstig waren van een man die werkelijk, als prozaïst, zijn betekenis had. Neen, een dichter was Toussaint niet. Zijn gelegenheidsarbeid: reisbeschrijvingen, besprekingen voor de dagbladpers, tafelreden, vergt aandachtige keuring. Er zijn een aantal geestige, goedgebouwde, zinrijke stukken onder. Maar de meeste vallen onder het hoofd maakwerk en zijn niet meer dan gemoedelijke kout of welwillende rederijkerij, zeker niet de moeite waard om aan de vergetelheid ontrukt te worden. Onder zijn kritisch werk in den strikten zin des woords bevinden zich een aantal stukken, blijk gevend van inzicht, begrip en van innige genegenheid voor het behandelde onderwerp. Dat de kriticus daarbij laat bemerken hoe ingenomen hij met zijn eigen kennis, het eigen indringingsvermogen is, doet aan de waarde der beschouwingen weinig afbreuk.

En dan zijn er tenslotte de novellen. En hierin erkennen wij zijn ware bestemming, welke hem in enkele gevallen tot het meesterschap voert. Ik heb een aantal ervan herlezen. Geen bereidde mij een ernstige teleurstelling. Zij wisten zich zeer goed te handhaven. En de beste ervan hadden niets van hun innerlijke kracht, hun vermogen ons te overtuigen en te vervoeren, ingeboet. Ik ken ‘Landelijk Minnespel’ van toen het in beperkte oplage voor het eerst verscheen. Ik bewonderde het toen ik jong was en ik bewonder het nog. Het bezit, in weerwil van de beperkte omvang, een onmiskenbare grootheid en zowel de figuren en de handeling als de atmosfeer en de stemming zijn onvergetelijk. Hetzelfde geldt voor ‘Petrusken's Einde’, terecht als zijn pronkstuk beschouwd; voor ‘Turren’, voor nog enkele verhalen. En eigenlijk bezitten ze alle de onmiskenbare hoedanigheden welke alléén door een geboren schrijver van wezenlijke betekenis aan zijn werk verleend kunnen worden. Ook hier, zelfs hier, worden wij telkens, te dikwijls, gehinderd door Toussaint's zwak voor tierlantijnen, door zijn manieren en gemaniëreerdheid. Doch diep in schuilt toch altijd een kracht, die ons in staat stelt onze afkeer van zijn fouten te overwinnen. Zelfs het ‘Gesprek in Tractoria’, dat ik onder zijn novellen als een der minst geslaagde beschouw, bezit deugden, die maken dat wij er niet onverschillig aan kunnen voorbijgaan.

Hoe gering zijn aanleg tot zelfkritiek was, blijkt wel heel duidelijk uit de drie delen van het ‘Litterair Scheepsjournaal’ (A. Manteau, Brussel), waarvan het derde deel onlangs van de pers kwam. Het omvangrijk geheel brengt ons een onwaarschijnlijk mengelmoes, waarin het beste met het slechtste afwisselt. Waarlijk voortreffelijke beschouwingen staan hier naast de hoerabombast der gastmalen. Maar ook Toussaint's tafelreden zijn zeer geschakeerd van waarde, hij heeft er treffende en nietszeggende gehouden. Hij gaf zijn aandacht aan werken en persoonlijkheden van oprechte betekenis en hij kon zich druk maken over wissewasjes. Over het algemeen blijkt uit dit verzamelwerk in drie lijvige delen, dat hij meer geneigd was tot uitleg dan tot oordeel. Hij weet door vernuftige toelichtingen en verklaringen ons dichter bij een man en zijn werk te brengen. Zelden echter overtuigt hij ons van de noodzakelijkheid van zijn keuze ot zijn vonnis. Welke bezwaren men ook tegen bepaalde bijdragen daarin moge opperen, het mag niet verzwegen worden, dat het ‘Litterair Scheepsjournaal’ zoals het hier voor ons ligt, met al zijn dalingen en stijgingen, ons een rijkgeschakeerd, levend en levendig beeld geeft van het geestesleven in de Zuidelijke Nederlanden gedurende het tijdvak dat het beslaat en evenzeer een hoge dunk van 's schrijvers ijver, in de hoogste zin des woords, van zijn ontvankelijkheid, zijn wil om te doorgronden en van zijn nieuwsgierigheid, zonder welke er geen sprake kan zijn van een duurzame verstandhouding met de muzen.

Weer moet ik, tot mijn spijt, Toussaint's gebrek aan zelfkritiek ter tafel brengen. Wat heeft hem er toe kunnen brengen, zijn kritieken en overpeinzingen te doorspekken met middelmatige vertalingen en nog middelmatiger prozagedichten op Oosterse motieven, geschreven door een Franse naamgenoot, Baron Franz Toussaint. Deze teksten hebben, geheel afgescheiden van hun waarde of onwaarde, n i e t s uit te staan, hoegenaamd niets, met Fernand Toussaint's proza, met de geest die uit dit proza spreekt en met de onderwerpen in dat proza verwerkt. Zij zijn vulsel en van gering allooi.

Als ik een juist overzicht over Toussaint's werk heb, zie ik het belangrijkste ervan verzameld in vier delen, twee met verhalen, één met kritieken en één met aantekeningen betreffende zijn reizen, aangevuld met welgekozen sparsa.

Het ‘Litterair Scheepsjournaal’ zou ik in deze vorm, niet gaarne herdrukt willen zien, omdat de nagedachtenis van een schrijver alleen gediend is, door een streng doorgevoerde keuze, op grond van zuivere maatstaven. Maar, zoals de turven thans voor ons liggen, blijven ze altijd een rijke bron van gegevens voor allen die later een studie maken van het geestelijk leven beneden de Moerdijk, gegevens die van grote waarde zullen blijken, wanneer men ze met kritisch overleg weet te gebruiken.

2

Toen Willem Elsschot zijn eerste werk in proza, de roman ‘Villa des Roses’, in September 1910 voltooid had, zond hij dit argeloos aan Johan de Meester, vergetende dat deze te zeer groot-man was en het te druk had om zich met

onbekende beginnelingen in te laten. Het handschrift werd in een lade geworpen en daar zou het waarschijnlijk na De Meester's dood ontdekt zijn, had de jonge schrijver zich niet, het wachten moede, tot Cyriel Buysse gewend. Buysse toonde meer verantwoordelijkheidsgevoel, las het geschrift, erkende onmiddellijk de betekenis ervan en gaf het een plaats in het maandschrift 'Groot Nederland'. Het zag drie jaar later bij Van Dishoeck in boekvorm het licht. De belangstelling ervoor bleek beperkt, doch van goed gehalte. August Vermeylen erkende er, terecht, een meesterwerk in, Kloos vond gepaste woorden van lof, Robbers en Sabbe gaven blijk van begrip en waardering. In België en Nederland vormde zich om Willem Elsschot een kleine, doch getrouwe groep van bewonderaars, waaronder een Van Nijlen, een Coenen, een Delen. Doch de lezersschare volgde de kritiek niet. De eerste, waarschijnlijk niet zeer omvangrijke druk, was tien jaar na de dag van verschijning nog niet uitverkocht. De reden hiervan moet gezocht worden in twee verschijnselen: in België kon men moeilijk wennen aan Elsschot's verbeten nuchterheid, aan zijn afkeer van geestdriftige ontboezemingen en aan zijn rustig, stevig ongeloof; in Nederland had men zich een onjuist, althans eenzijdig beeld gevormd van wat Vlaams was en zijn moest en in dat beeld paste de nieuwe schrijver niet. Hij was niet landelijk, niet lyrisch, niet gemoedelijk, niet goedleefs. De schepper van 'Villa des Roses' achtte men te steeds, te wereld, men stond vreemd tegenover de ironie van zijn toon, de koele juistheid van zijn uitdrukkingswijze. Kortom hij was, voor de lezers van die tijd te ongewoon, te n i e u w . En al wat werkelijk nieuw is, wordt aanvankelijk en steevast verworpen door de spraak- en faammakende gemeente.

In zijn tweede boek 'De Verlossing' behandelde Elsschot een Vlaams, landelijk en zelfs parochiaal gegeven, doch op een zo verbitterde, beheerst heftige wijze, dat de schrik sloeg om het hart der lieden, die graag een opgewekt en opbouwend boek lezen, een boek dat de werkelijkheid verbergt, in plaats van openbaart. Er bestonden van dien tijd af onder de ware Elsschottianen twee scholen, die welke 'Villa des Roses' boven 'De Verlossing', die welke 'De Verlossing' boven 'Villa des Roses' verhief. Ik voor mij vind het slottoneel van 'De Verlossing' met de twee doden, een hoogtepunt in Elsschot's werk, omdat hij er in slaagt een gewelddadige handeling, dramatisch op het melodramatische af, menselijk en waarachtig te maken. Doch als geheel vind ik deze roman minder geslaagd. Hij heeft een novelle tot een roman uitgedijd en zelfs niet de moeite genomen het vulsel zoveel mogelijk aan het oog te onttrekken.

De derde roman, uit wat men Elsschot's eerste tijdvak noemen mag, 'Lijmen', verscheen in 1924. Een boek wederom, wat grondstof en behandeling betreft, zo onverwacht en in zijn bewuste gewoonheid zo ongewoon, dat vrijwel niemand, buiten de kleine kring er aandacht aan schonk.

Op den duur werd Elsschot door de onverschilligheid van het Noord- en Zuid-Nederlandse publiek zozeer ontmoedigd, dat hij de opgewektheid en de moed tot nieuw werk verloor. Er zouden jaren voorbijgaan eer hij daar weer toe overging op aandrang van vrienden, die zijn stilzwijgen diep en oprecht betreur-

den. ‘Kaas’ luidt dan zijn tweede tijdperk ln. Er bestaat tussen die twee delen van zijn scheppende bestaan een duidelijk en wezenlijk verschil, dat voornamelijk voortvloeit uit, en bepaald wordt door het telt, dat hij, na zijn zwijgenstijd een steeds sterker wordende voorliefde voor het anecdotische aan den dag legt. Ik ben niet geneigd ‘Kaas’, ‘Tsip’, ‘Het Been’ te onderschatten en zelfs ‘Pensioen’ weet ik hogelijk te waardoren. Deze boeken bezitten nog in rijke mate alle schrijversdeugden Elsschot aangeboren. Doch in vergelijking met de drie romans der eerste periode zijn zij klein werk. Klein niet alleen in den zin van beperkt in omvang, maar ook en voornamelijk van beperkt in opzet, bedoeling, gezichtsveld. Het zijn episoden en niet meer veelvuldige werelden met, zoals ‘Villa des Roses’, hun ingeschapen noodlot en hun onvervangbare wetten. De menselijke grondstof schrompelt meer en meer in. ‘Kaas’ vormt nog een afgerond, volledig geheel; maar van ‘Kaas’ tot ‘Het Dwaallicht’ zien wij duidelijk hoe de uiterlijke gebeurtenissen, het verhaal in de gangbare zin des woords aan belang wint ten koste van de innerlijke gebeurtenissen, van het verhaal àchter het verhaal, van de tweede wereld, waar het de romanschrijver en ons, zijn lezers, in laatste aanleg om te doen is. En tenslotte krijgt het werk meer en meer het karakter van een brokstuk, min of meer willekeurig gesneden uit een niet geschreven roman.

‘Pensioen’, in meerdere mate ‘Het Tankschip’, Elsschot's zwakste boekje (een misbaksel), en nu weer ‘Het Dwaallicht’ (P.N. van Kampen, Amsterdam) zouden als onderdelen van een breed opgezet, rijk geschakeerd, levend geheel ongetwijfeld hun werking kunnen uitoefenen en een zin verkrijgen, welke zij, afzonderlijk in hun magerte, moeten missen. Men zegt van goede wijn dat hij geur en lichaam moet hebben. Elsschot's later werk heeft geur, maar geen lichaam of niet genoeg lichaam. Het is, wat de menselijke grondstof betreft, te ijl, van een te vluchtige hoedanigheid. Ik krijg langzamerhand het gevoel dat Willem Elsschot, als hij daar tijd voor heeft en lust toe voelt, e l k e gebeurtenis uit zijn leven rijk aan komische en droevige gebeurtenissen, op de hem eigen wijze in behandeling kan nemen om er een novelle van te maken, die altijd wel droogvermakelijk zal zijn en altijd wel iets roerends zal bezitten. Doch van Willem Elsschot, die ‘Villa des Roses’, ‘De Verlossing’, ‘Lijmen’ en toch ook ‘Kaas’ schreef, mag men heel wat méér verwachten dan wel aardige en wel treffende korte verhalen.

In het eerste tijdvak moet ‘Een Ontgoocheling’ (1921), naar algemene opvatting der kenners beschouwd worden als een werkje van geringe betekenis. Dit is het ook in vergelijking met de grote romans. Doch legt men het naast ‘Het Tankschip’ en ‘Het Dwaallicht’, dan bemerkt men er een breder bedoeling, een groter opzet en een sterker levensstroom in. Het geval, de langzame, belachelijke ondergang van een verwende en overschatte knaap, werd door Elsschot beknopt, te beknopt, maar niettemin volledig behandeld. Het is een ‘romanellips’ om een woord van Maurice Roelants te gebruiken. Deze naam kan men niet aan ‘Het Dwaallicht’ geven. De stof in ‘Het Dwaallicht’ is

onvoldoende, zelfs voor deze novelle die slechts even twaalfduizend woerden telt. De fout van ‘Een Ontgoocheling’ is dat Elsschot het gegeven niet tot zijn volledige betekenis heeft laten uitgroeien. Het is een vrucht die geplukt werd voor zij rijpte. De fout van ‘Het Dwaallicht’ is dat hij het aardige, maar ook niet méér dan aardige, uiterst beperkte gegeven heeft aangelengd, zodat het als water tussen de vingers glipt. Of wil men het eenvoudiger: ‘Een Ontgoocheling’ is te kort, ‘Het Dwaallicht’ te lang. Ik verkies boeken die te kort zijn, boven die te lang zijn, rijkdom boven armoe.

Ik ben er bovendien van overtuigd, dat Elsschot er verkeerd aan doet zijn novellen afzonderlijk uit te geven. Het maakt een groot verschil wanneer ons ieder werkje als een kostelijk kleinood op een fraai schaaltje wordt aangeboden of wanneer wij een omvangrijke bundel thuis krijgen waarin we verschil in hoedanigheid verwachten en aanvaarden.

In den aanvang toen hij zijn belangrijkste boek schreef, heeft men Willem Elsschot afgewezen. Nu hij desondanks ‘beroemd’ geworden is, neemt men iedere proeve als een meesterwerkje aan. Daar is Elsschot al evenmin mee gediend. Hij is, als ieder kunstenaar, alléén gediend met liefde die niet blind is, die integendeel arendsogen heeft en de minnaars veeleisend maakt. Deze schrijver heeft aanvankelijk geleden onder een botte miskenning en nu lijdt hij onder een kritiekloze, en dus wezenloze en waardeloze, verering. Hij verdient beter: hij verdient kritische bewondering.

3

De woorden ‘meester’ en ‘meesterstuk’ hebben veel van hun betekenis en waarde verloren, sinds de sprekende en schrijvende gemeente aangetast door de wansmaak der reclame, er op uit is meer te zeggen dan zij meent. Ik bezig deze woorden nu in hun oude betekenis, uit de jaren vóór het misbruik. En ik bedoel een werk, dat beschouwd kan worden als het beste, in ieder opzicht, waar een kunstenaar op het hoogtepunt van leven en scheppingsmacht toe in staat is. Zulk een meesterwerk is ‘Joachim van Babylon’ (Stols 's Gravenhage), zulk een meester is Marnix Gijsen. Hij werd geboren met de drang naar volmaaktheid. Om het werk zijner handen zo gaaf, zo zuiver, zo sterk mogelijk af te leveren, is hem geen moeite te veel. Hij is eerzuchtig in de edelste betekenis van het woord, omdat hij zijn eer zoekt in deugdelijkheid, de rijkdom en de schoonheid van al wat hij zijn tijd voorlegt. Zijn bundel gedichten ‘Het Huis’ werd één der klassieken van onze nieuwe lyriek; zijn kritieken in twee bundels verzameld, zijn tot in hun kleinste bijzonderheden verantwoord. En nu voor het eerst treedt hij in de openbaarheid met een... ja, met wàt? Is het een roman? Zeker niet in de gangbare zin des woords. Een novelle? Daarvoor is de stof, de handeling, de spanning te vol en te bont geschakeerd. Een ‘conte philosophique’? Daarvoor is de menselijke inhoud te rijk en te levend.

‘Joachim van Babylon’ is een boek zo eigen, zo nieuw, zo onverwacht, dat het bij geen der erkende soorten is onder te brengen. Om enigszins een denk-

beeld van de aard ervan te geven, zon ik, onvolledig en onnauwkeurig kunnen zeggen: het is een korte roman waarin zinnebeeld en onmiddellijke ervaring, ironie en verbitterde ernst, speels vernuft en weerloos, onbeschermd gevoel op de wonderlijkste en meest verrassende wijze door elkaar gemengd zijn.

Joachim van Babylon, een rijk Joods koopman, huwt, als hij van verre reizen naar zijn vaderland terugkeert, na enige jaren van geestelijk zwerven, Suzanna, de Volmaakt Schone die, door Daniël verheerlijkt, als de Kuise, de eeuwigheid in zou gaan. Het verhaal van het huwelijk tussen Suzanna en Joachim wordt ons verteld met een soberheid, en een nauwkeurigheid, welke toch een eindeloze reeks onuitgesproken essentialia niet uitsluiten. Wat Gijsen's proza zo merkwaardig en zo boeiend maakt, is juist de vereniging van een volmaakte klaarheid met een wemeling van verborgen levensdriften, geheime bedoelingen en toespelingen op een diep, warm duister bestaan achter de schijn der dingen. Wij buigen ons over een vijver van kristalhelder water doch als wij langer turen, bemerken wij hoe de bodem, die op het eerste gezicht glad en vast leek, een wereld is, waarvan wij de verwarring, de hitte en de mysteries wellicht mogen vermoeden, doch nimmer kennen.

Dit verhaal, om het gemakshalve zo te noemen, is gebouwd op een middenthema, dat de gehele innerlijke bouw beheerst: het moederinstinct van de kinderloze vrouw, dat de man tot kind maakt en dat een verengd, verschraald en verschaald leven met ‘de deugd’ vereenzelvigt. Het huwelijk van de rijke, bereisde, geletterde Joachim en de ontstellend mooie Suzanna ging te niet op hetzelfde ogenblik, dat zij in de verrukking van het eerste samenzijn niet zei: ‘mijn man’, maar ‘mijn jongen, mijn kind, mijn zoon’.... Van dat punt uit ontwikkelt zich onverbiddelijk de tegenstelling tussen een man die het leven zoekt en een vrouw die het leven ontwijkt. Suzanna's vlucht uit het leven in de levenloze deugd, uit de werkelijkheid in een ietwat belachelijke afgetrokkenheid, geeft Gijsen aanleiding tot een speelse ironie, welke zo nu en dan omslaat in een beheerste, maar toch duidelijk merkbare verbittering. Hij maakt de Kuise Suzanna, zonder één woord dat te nadrukkelijk wordt uitgesproken, voor goed onmogelijk en de deugd der kwezels zonder lusten mét haar.

Het is niet mogelijk, de inhoud, ook maar bij benadering weer te geven en men kan geen hoger lof vinden voor enig boek dan wanreer men zegt, dat het zich niet voor samenvatting leent. Dit bewijst dat de schrijver alle vulsel, alles wat wellicht bekoren kan, doch onwezenlijk is, versmaad heeft. Wat ik hier aangaf is alleen het hoofdthema, maar daaromheen en in verband ermede, zijn vele ernstige en speelse bijthemata gerangschikt, die het geheel door hun verscheidenheid een ongekende rijkdom verlenen. Ik kreeg Joachim voor het eerst in handschrift onder de ogen, bijna een paar jaren geleden, sindsdien heb ik het herhaaldelijk gelezen en er telkens nieuwe waarden in ontdekt. Men begint met medegesleept te worden door de snelle verteltrant, men wordt geboeid door de prachtige golflijn der volzinnen, men geniet van de levendige voorstelling zowel van mensen als gebeurtenissen en men glimlacht telkens om de ironische toe-

spelingen, de beminnelijke geestigheden, de zinrijke anachronismen, welke bladzijde na bladzijde tot een ware verrukking maken. Doch eerst wanneer men hem rustig en zonder aanvankelijke nieuwsgierigheid, hoofdstuk na hoofdstuk, aandachtig en zorgvuldig, onderzoekt, levert deze tekst iets van zijn geheimen uit. 'Joachim van Babylon' is een boek dat alleen bij herhaalde lezing tot zijn recht komt en daaruit put ik voor mij de overtuiging, dat het de tijd trotseren kan. Poëzie en proza die zich al te gemakkelijk en te volledig geven zijn altijd van voorbijgaande aard. Wat de lezers der toekomst boeit is niet wat een tekst openbaart, doch wat hij angstvallig tracht te verbergen.

Marnix Gijsen weet, en dat is een der kenmerken van den meester, wat zuinig schrijven is. Zijn stijl is rijk, doch nooit overdadig, sierlijk maar nooit gekruld. Zo is het hem mogelijk eenvoudig te zijn zonder ooit simpel te worden, sober zonder afstand te doen van de vreugden welke een warme gloed, een fraai gebogen lijn geven kunnen. Hij schrijft niet in woorden, doch in volzinnen. Dat wil zeggen dat het rhythme hem boven de kleur gaat. Daarin schuilt het geheim van zijn overtuigingskracht: hij betoogt niet, hij wijst niet aan, maar hij sleept ons onwederstaanbaar mede. Ik heb juist in de laatste tijd een aantal boeken gelezen, welke ik in menig opzicht kon waarderen, maar waarin mij gebrek aan natuurlijkheid stoorde. Ik denk o.a. aan Jo Boer, aan J.J. Klant, aan de J.O. van Schagen van 'Flarden van den Wind'. Zij zijn buiten kijf begaafd, zij hebben wat te zeggen, zij bezitten een eigen toon, zij vertonen vele mogelijkheden en vele deugden, maar hun boeken lijden, in meerdere of mindere mate aan een kwaal, welke wellicht de ziekte des tijds is: o verladenheid. Ik ontdek overal het verschijnsel dat wij met 'overdone' aanduiden en dat wijst, niet op een gebrek aan talent, maar op een gebrek aan zelftucht. Het spreekwoord kiezen is verliezen, heeft in de letterkunde geen geldigheid. Daar ontspringt alle winst uit de keuze. En als men nu het verdienstelijke werk van tijdgenoten, die zich al te opgewekt laten gaan en van geen toom of snoeimes willen horen, vergelijkt met 'Joachim van Babylon', kan men zich eerst een duidelijk beeld vormen van de aard en de waarde van het meesterschap, dat zich in de beperking openbaart. En die beperking betekent armoede noch versterving, sluit weelde, zwier, ornament niet a priori uit; doch vergt alléén dat ze innerlijk verantwoord en daardoor uiterlijk gerechtvaardigd zijn.

'Joachim van Babylon' is een boek, dat, zowel wat 'subject matter' als vormgeving betreft, zijns gelijke in onze hedendaagse letterkunde niet bezit. Het is, ik herhaal het met een ietwat plechtige nadruk: een meesterstuk en het is, daarenboven, de verrukkelijkste lektuur voor een ieder die de waarheid niet in maar achter de volzinnen zoekt.

J. GRESHOFF

Geniaal... maar met te korte Beentjes
Drie auteurs... en toch drie uitersten

butaangas

HET is 1 van die grondeloos-triestige zondagnanoenen waarin boontje alleen zit... en als hij alleen zit dan zit hij alleen: moegevochten tegen de immer wassende vlced van Dwaasheid die de slingerplanten zijn welke in het oerwoud opschieten achter de baanbreker... en het pad, dat hij zich hakte al vechtend voor zijn leven, weer dadelijk dichtstoppen... moegevochten tegen zijn vijanden, en tegen zijn vrienden die zijn ergste vijanden zijn... moegevochten tegen hen die ideeën verkondigen welke aan zijn ideeën gelijken, en die in hun gelijkenis overal binnendringen gelijk buntaangas: zeer licht van gewicht, maar stinkend en gevaarlijk. Want al verkondigt boontje een zogezegd nihilisme, dat nihilisme is toch niet troosteloos: hij weet, hij voorvoelt zeer vaag, dat uit de botsing der nu bestaande wereld-ideologieën weer iets nieuw weer iets Anders zal te voorschijn komen... en zal het ook dan niet beter zijn, er zullen toch ook nieuwe boontjes te voorschijn zijn gekomen. En zijn zogezegd nihilisme is ook niet sadistisch gelijk dat der anderen wier nihilisme bedrieglijk aan het zijne gelijkt: zij dansen de carmagnole op de puinhopen en lopen al lallend en al vloekend en al vóórt kapotslaand: boontje echter verkondigt het nihilisme van de toekomst, waarin de droom van de Dichter dichter bij de aarde zal worden geplaatst. Doch daarom is het niet 1 van die grondeloos-triestige zondagnanoenen waarin hij alleen zit... het is een grondeloos-triestige zondagnanoen omdat hij dat alles niet klaar en duidelijk genoeg, niet springlevend en stralend genoeg, kon uitdrukken... want zittend tussen de boeken die hij heeft geschreven, en waarvoor hij zich niet eens de moeite getroost er het stof van af te blazen, ziet hij daar VERGETEN STRAAT liggen... en ze ligt er inderdaad vergeten... en als hij die naam ziet, 1. p. boon, en als hij leest wat die 1. p. boon heeft geschreven: godomme wat voor een zot is dat, denkt hij dan. En dan vraagt hij zich af waar die 1. p. boon dat toch allemaal uit zijn koker haalt om dingen te schrijven die hij niet meent! En VERGETEN STRAAT, zie eens: iedereen neemt een titel waar iets van vergeten in voorkomt... vergeten straat vergeten dorp vergeten woning vergeten man... en iedere schrijver loopt dus rond met de gedachte van vergeten te kunnen leven en zich

> de anderen niet meer te moeten aantrekken, want het geMeenschapsleven wordt een dringender noodzaak maar het individu gaat aan dit geMeenschapsleven kapot... en iedere schrijver neemt iets waar straat in voorkomt.. vergeten straat van de vissende kat zonder vreugde zonder einde... want iedere schrijver die als individu de gemeenschap wil ontlopen omdat zij hem doodt, kan als geMeenschapswezen toch niet leven buiten deze vergeten straat van de vissende kat zonder vreugde zonder einde. En van daaruit ziet ge hoe klein de mens als schrijver is: hij peinst dat alles uit zijn eigen kokertje komt en tis niet waar, het zijn ideeën die in de lucht hangen gelijk butaangas... dat zeer licht van gewicht maar stinkend en gevaarlijk is... en dat zijn hersentjes binnendringt. En daarom is het een zondagnanoen van grondeloze triestigheid: omdat deze dingen allEEn op papier komen... maar de dingen waar hij zich moe heeft op getobd, nooit geboren worden.

Willem Putman

P r u i k e n , van Willem Putman, verschijnt opnieuw... maar onder een nieuwe pruik, pardon titel, d e m a n a c h t e r d e s c h e r m e n . Waarom de vroegere titel veranderd moest worden, zullen anderen u misschien beter kunnen uitleggen. Toch geloof ik niet dat gij er een bepaalde symboliek hoeft in te zoeken... doch alleen misschien dat Putman van vermommingen houdt. Die nieuwe titel brengt echter maar alleen verwarring op het omslag, want binnenin wordt ons met lepels ingegoten dat dit geen nieuw werk is, doch ‘een tweede uitgave van een roman die ten jare 1935 verscheen onder titel...’. En op de laatste bladzijde, eveneens met vettere letter: 4 Juli 1934. Goed dat is dan één jaar nadat Hitler op het toneel verscheen, en tien jaar vóór hij definitief achter de schermen verdween.

Het boek verschijnt, en dus bespreken wij het. Als het ene gebeurt mag ook het andere gebeuren. Doch ik herinner mij met leedvermaak hoe destijds - na de bloedige lijsten waarop Joodse en communistische schrijvers stonden aangetekend - een tragi-comische lijst werd aangelegd, met namen van schrijvers die hadden gecollaboreerd, en die men een weinig wenste op de vingeren te tikken... tragi-comisch, omdat deze lijst de namen bevatte van Erasmus, Jonathan Swift, John Steinbeck e.a. Ondertussen is er iets veranderd. Christine Lafontaine... of neen, Jane du Parc neemt haar pruik af en verschijnt in haar ware gedaante, als man achter de schermen.

En P r u i k e n vangt aan, met op de 2de of 3de bladzijde te zeggen:

> ‘Ik (Willem Putman?) heb hem (de held) leren kennen tijdens de Duitse bezetting van 14-18, toen wij, jonge lieden van het Etappegebied, alle werden opgevorderd in de dienst der bezettende macht. Karavanen “Zivil-arbeiter” werden naar het

> front gezonden - en voor elkendeen was dit lot, samen met de bedreiging der bomaanvallen, een nachtmerrie. Anders niet zo ongezellig, het leven in het vriendelijke provinciestadje, dat zich gauw bij de oorlogstoestand had aangepast. Iedereen trok zijn plan. Men sprak Duits. Men las Duitse kranten en boeken. Kwam dan de bedreiging der "Zivil-arbeid", men ging zogezegd studeren aan de vervlaamste hogeschool, of men woonde een activistische meeting bij - dit op gevaar af voor landverrader te worden uitgescholden door de patriotten, die op een vaderlandser manier in comiteiten of oorlogswoeker, hun huid wisten te redden'.

Vanzelfsprekend heeft deze passage niet zo een enorm belang als ik daar nu wil aan hechten... de fout ligt veeleer aan mij, die op mijn qui vive wil zijn. Ik sta wat te argwanend tegenover dit boek. Want het zal blijken dat hier alleen iemand zich heel eventjes heeft willen verontschuldigen... met een bewering die niets aan de eigen fout afdoet. En ik noteer reeds in de rand 'self-defence'. Maar ook dit blijkt niet waar te zijn, alleen op bladzijde 58 herhaalt de schrijver nog eens dit triestig refreintje... maar het is niet meer de schrijver, het is een zijner helden, die aan de herbergtafel het volgende weet te orakelen:

> 'Die smerige oorlogswoekeraars, die nu de grote jan uithangen om hun schurkerijen te verstoppen in de plooien van de Belgische drapeau, en 't volk opjagen tegen die dutsen van activisten, die uit idealisme - ja uit idealisme, dedju! - voor 't goed recht van ons moedertaal strijden!'

Daarbij is het, voor Willem Putman, eens en definitief gezegd. Verder zult ge over heel die kwestie in zijn boek niets meer vernemen. Doch zelfs hier, in dat klein beetje revanche, speelt hij verstoppertje: het is iemand die het in de herberg heeft gezegd... maar de hoofdheld, die het heeft aanhoord 'd e n k t o v e r d i e d i n g e n n i e t n a '. En bij God, dat is het zoveelste boek dat ik van een Vlaming lees, waarin de dingen de reëlen en gevaarlijken levens worden aangeraakt... heel vlug, heel van verre.. en ook heel doodsbenauwd... en waarvan de schrijver dan achteraf zegt: veel dacht mijn held over die dingen niet na. Zodat zij het dus bekennen, deze schrijvers, weinig of niets te hebben nagedacht, zelfs niet over problemen, die hèn raakten, in het diepst van hun geweten. Neen, zij voelen het wat vaag en van verre aan, dat hun levenshouding niet was zoals die eigenlijk hoorde te zijn... zij verontschuldigen zich alleen maar zoals de betrapte schoolknaap, die grienend zegt: ik deed het niet alleen!... en voor de rest: 'veel dacht hij er niet over na'.

En het allerellendigste van heel die geschiedenis: dat het 'er niet over nadenken' inderdaad waarheid is. Deze held drinkt maar, doet uitzinnig, droomt, voelt aan, is teleurgesteld, hopeloos verliefd, krijgt een hartziekte en sterft zeer roman-

tisch. En het hele boek door wordt er nergens eens nagedacht, over niets, door niemand. Dit wordt des te bedroevender, als men de critieken uit Hollandse bladen leest, die door de uitgever verzameld, en welwillend tussen de bladzijden van het boek werden geschoven: ‘Ook P r u i k e n is weer Vlaams-prachtig van stijl, het is een en al volheid van Vlaams leven... schilderend het voor ons zo aantrekkelijk kleurrijke Vlaamse leven, sappig en onbekookt’.

Ziet ge, dat zei men in Noord-Nederland. En laat ons nu even dat boek lezen en nagaan wat hier Vlaams-prachtig van stijl is... nagaan wat hier vol van aantrekkelijk, kleurig, sappig en onbekookt Vlaams leven is. Lezend, zomaar... ‘zonder er veel over na te denken’... is het boek niet zo slecht geschreven geweest. Een beetje Claes, een beetje Timmermans... maar vooral veel Walschap, die hoogstwaarschijnlijk die tijd furore maakte, toen Putman zijn Pruiken aan het schrijven was. Doch het zijn slechts Walschap's vondsten, die hier ruimschoots worden gebruikt en misbruikt. Walschap is ‘niemand’, Walschap is een man die nadenkt over het wie, wat, hoe en waarom... en die omtrent deze vragen een immer evoluerend antwoord tracht te geven... en die dat antwoord uitspreekt in zijn boeken, met behulp van een ‘stijl’, een bepaalde woord en beeldkeuze, die voor hem op de meest directe wijze zijn gedachte kan formuleren. Putman, de epigoon, neemt de stijl over, doch in plaats dat deze dienen moet om er zo direct mogelijk mee te zijn - iets mee uit te spreken, dacht ik te zeggen, maar dat zou niet juist zijn geweest - gebruikt hij het alleen maar om allerlei moeilijkheden weg te moffelen. Dynamisch noemt men dat. Doch het is het dynamische van de marskramer, die met radheid van tong om zijn uitgestalde waren heen praat. De tegenstrijdigheden bij Walschap leggen nadruk op een verscheurdheid, op een ontreddering van de uit zijn evenwicht gerukte moderne mens. De tegenstrijdigheden bij Putman maken van zijn personages caricaturen. In de aanvang dacht ik welwillend te moeten zijn... ik dacht ‘laat ik nou niets tegen dit boek hebben omdat het van Putman is’. Doch reeds op bladzijde 33 is de truk van Putman zó duidelijk geworden, dat ge hem niet meer kunt over het hoofd zien. Het is de truk van iemand die weliswaar talent heeft, en die met veel harde zorg, taaie wilskracht en gestadige arbeid, een Boek zou kunnen schrijven... maar die het vertikt om al die gewetensvolle arbeid op de schouders te nemen, en de overtuiging is toegedaan dat het zo reeds welletjes genoeg is.

Het is een boek vol uitroeptekens. En ik heb iets tegen boeken met uitroeptekens. Een uitroepteken wordt door de meesten geplaatst, als men in de waan verkeerde ‘iets te hebben gezegd’, maar achteraf merkte dat het eigenlijk niet waar was, dat het effect toch niet dàt was. En dan moet het uitroepteken alles goed maken. Net of men het, met harder te roepen, béter heeft gezegd.

En dat aantrekkelijke, kleurrijke Vlaamse leven, is dan de beschrijving... de biecht, als het ware... van wat in ons arm en dom en achterlijk Vlaanderen omgaat. Pijnlijk, omdat de schrijver het haast zelf niet vermoedt, maar zich verkneukelt in deze beschrijving. Pijnlijk, omdat de schrijver meent dat hij grappig is, dat hij ‘aantrekkelijk, sappig en onbekookt’ over diep betreurenswaardige feiten

schrijft. Pijnlijk, omdat de schrijver, ondanks alles, iemand is die wat kàn... en toch zijn talent zo maar vergooit.

Eigenlijk had de vroegere titel, P r u i k e n , moeten behouden blijven. Want dit boek, dit verwrongen relaas van een artistenleven, bleef iets behouden van een toneel-naglans. Het is iets dat uit zijn haak werd gelicht en nu wat buiten de werkelijkheid komt te staan, zodat de personages die er een rol in bedeeld krijgen, geen waarachtige mensen zijn mogen worden. Allen hebben zij iets van dat overdreven toneelmatige in hun gebaren, zij lopen gegrimeert, zij trekken grimassen, zij wenen iets te luid en te vals, zij lachen te hevig en te onnatuurlijk. Deze helden beseffen vaak dat zij ledepoppen zijn, luisterend naar een geoefend regisseur. Zij lukken er in het leven na te bootsen, ietwat caricaturaal... en voor ons, die hun tragiek begrijpen, ietwat pijnlijk. Soms zou men zich laten vangen, soms zou men wel gaan menen dat zij echt en hecht leven... maar de volgende bladzijde is dat dan weer voorbij, zij hadden nogmaals gespeeld, wat heftiger overtuigender, doch poppen waren zij gebleven. Dit is geen roman, het is een toneelstuk waarin het de regisseur gelukt zijn marionetten haast menselijk te laten optreden.

Er is in deze uitstalling van overdreven woorden, van geluiden en gebaren en onbewuste gevoelens - maar nooit of nooit eens van gecontroleerde gedachten - een poespas te vinden waar ook de schrijver zich van bewust is. Hij beseft zelf dat het alles in een verwrongen atmosfeer leeft, dat het een buiten de werkelijkheid staande planken-leven is. Hij deelt ons over zijn helden mede, wat wij eigenlijk over zijn boek hebben mede te delen:

> '... zelfs een dagboek zet hij in. Het staat vol taalfouten en leugens - maar het krijgt gaandeweg een zeer bijzondere betekenis in zijn leven. In die bladzijden die hij slordig neerkrabbelt, vindt zijn eenzaamheid troost en afleiding. Het avontuur vluchthem. Hij rent het achterna en grijpt het vast in zijn dagboek - en in koortsige ogenblikken beleeft hij de dingen, die in werkelijkheid geheel buiten zijn bereik liggen'.

Dit is een der kenmerkendste zelf-critieken, die een schrijver onbewust 'in' zijn boek neerschrijft, waar hij die, zoals het hoorde, eigenlijk achteraf had moeten maken.

Op bladzijde 141 zegt hij:

> 'Hij is onder de indruk - want Louis heeft dat nogal theatraal gezegd, zo min of meer als iemand die een rol speelt'.

Op bladzijde 182 leest ge:

> 'En in zijn gang neemt zijn oog de dingen op als in een bioscoop, vergroot, vervormd, soms in elkaar wegdoezelend...'

En tegen dit alles, tegen deze verwrongen toneelwereld, tegen deze uit hun baak gelichte personages, zou ik niet het minste bezwaar hebben. Ik gun de schrijver het goed recht om een verwrongen onwerkelijke wereld op te bouwen.

Ik gun hem het recht de dingen uit hun haak te lichten... ik gun hem het recht met ledepoppen te werken, in plaats van met mensen. De schrijver heeft daartoe het recht als hij meent zich daardoor beter te kunnen uitspreken, als hij denkt daardoor iets nieuw, iets ànders te kunnen uitbeelden. Doch nu, waarom is dit gebeurd, wat heeft deze schreeuwerige maskarade te betekenen? En ik denk aan de maskarades van Bosch, aan de optochten en bedevaarten van Goya, aan de begrafenisstoet en dodendans van Eisenstein in zijn filmen over Mexico. Het gaat daar even overdreven en kakelbont toe. Het is er even grotesk van gebaar en beeld. Doch achter deze grijns, achter dit onwezenlijk geschater, vloekt en tiert de lijdende of opstandige mens... opent zich de hel der christenen, bij Bosch... opent zich de hel van oorlog en katholieke onverdraagzaamheid, bij Goya... opent zich de hel van eeuwenlange verdrukking en sociaal onrecht, bij Eisenstein. Achter het schaterlachende masker huivert een dodelijke gewonde ziel... achter het wreedste masker schuilt een bange en naieve ziel... achter het dodenmasker van marsepein dat de kinderen in Mexico dragen, komt hun lachende kindergelaat te voorschijn. Het heeft alles zin. Het heeft alles ziel. Hier achter is het maskarade uit onmacht het werkelijke leven onder de knie te krijgen.

Alleen achter dit leven van de held, in wiens pirouettes wij niet geloven, merken wij vaag een glimp van een werkelijk drama: dat van de schrijver zelf:

> ‘Louis kan niet denken. Hij voelt een grote ijlte, de leegheid van gans zijn leven; een wrang besef van de nuttelоosheid aller dingen - maar een besef dat niet uitgaat van zijn hart of van zijn hersenen, maar dat hem uitwendig bestookt als een priem’.

Dat leest ge op bladz. 182. En op bladz. 188 leest ge ook nog dit:

> ‘Voor figuren als Lode Kappers zal er in Vlaanderen erkenning en eerbied blijven, zolang er rederijkers zijn’.

oogkleppen

> Van schrijven gesproken: roggedoes zegt u hoofdschuddend: al wat gij daar zegt wordt u ingegeven door een aandoenlijk maar ietwat simplistisch verlangen, de mensen tegen te houden op de weg waarover zij zich voortspoeden... net of gij onder de niagarafalls zoudt gaan staan en bezwerend de handen opsteken... de mens heeft gevaarlijke ontdekkingen gedaan, o.a. de boekdrukkunst en het buskruit... en de mens heeft zich kapotgelezen, maar is verder gegaan en draagt brillen van alle soorten en modellen, en leest dagbladen en kan zijn naam in de sneeuw pissen... en de mens heeft zich kapotgevuurwerkt, zodat handen en benen en stukken penis in de sloot liggen langsheen de weg waarover hij is gegaan, maar steeds gaat hij verder en zal hij

verder blijven gaan, zelfs nadat hij is ontploft in atomen en hij zich kunstmatig zal terug hebben samengesteld. Want de mens past zich aan. De mens past zich aan en is daardoor koning van de schepping geworden... Hij past zich aan in de koude van de antarctis en de hitte van de sahara, in de loopgraven van 14-18 en de schuilkelders van 39-44, in school bij de nonnekens en onder alles soorten bewinden. Hij past zich aan en is daardoor koning der schepping... maar heeft daardoor het nadeel tevens slaaf der schepping te zijn.
En daar rijdt op dat ogenblik over de kapellekensbaan een nieuwe auto die toetert bij wijze van groet, en roggedoes zegt: ziet ge, daar rijdt juist florimond de handelsreiziger voorbij, en hij is het levend bewijs het plastisch beeld van mijn betoog: vroeger is hij altijd florimond de handelsreiziger geweest die met zijn 2 zware valiezen naar de trein stapte en daar altijd in handelsreizigers-termen heeft gesproken... maar nu is hij pas bezitter van een auto geworden, of hij spreekt reeds in automobilisten-termen -hij spreekt over zijn ‘beestje’, en hij kijkt verachtelijk naar de mobiele brigade en noemt die ‘de tsè-tsè-vliegen van de weg’... maar koning van de schepping is hij veel meer slaaf van de schepping: door het geloof in zichzelf kan hij slechts 1 bepaald gezichtveld bestrijken en is hij naar christus' woord de arme van geest die het rijk der hemelen binnengaat.

Van Duinkerken

Naast Putman moet ik in deze bijdrage Anton van Duinkerken zetten. Van Duinkerken, een schrijver uit het land waar men niet zo kleurrijk is, waar men wat minder sappig en... hoe was het ook weer?... onbekookt is. Van Duinkerken is, zoals de meeste zijner landgenoten, wèl bekookt. Ik nam dit werkje ter hand met misschien een te grote verwachting, daar ik wist dat Van Duinkerken een katholiek is zoals er wat meer zouden mogen zijn: een zeer democratisch man, die van leer durft trekken tegen de triestige geestesgesteldheid zijner geloofsgenoten.

Nu is dit boekje, D e R a v e n z w a r t e , het eerste wat ik van hem lees. En het is jammer, maar hij heeft mij in mijn verwachtingen teleurgesteld. Het is niet meer of niet minder dan ‘zonneland’-lectuur. Of kent gij dat weekbladje niet, dat ‘Zonneland’ heet, en dat men in de nonnekensscholen de kinderen in de hand stopt? Of juister gezegd, dat de kinderen haast verplicht zijn te kopen. In de nonnekensschool zegt men de kinderen dat zij geen angst moeten hebben de straat over te steken, want dat zij een engelbewaarder hebben... men leert hen liedjes waarin gevraagd wordt de koning te laten terugkeren, om ons te beschermen en onze brave ouders niet te laten uitmoorden... en men verkoopt er Zonne-

land op straf van punten te worden afgetrokken. In dat Zonneland staan zeer lieve verhaaltjes. Over het roodborstje dat een doorn uit het hoofd van onze lieve Heer trok, en een bloeddroppel op zijn borstje kreeg. Over het vogeltje dat aanwezig was toen onze lieve Heer het water in wijn veranderde en dat daarom wijntappertje wordt genoemd. Enzovoort. En al deze verhaaltjes vindt ge verzameld in het boekje van Van Duinkerken. Maar zeer bekookt, zeer netjes verwerkt tot een doorlopend verhaal over een jongen met ravenzwarte haren. Een Ravenzwarte, in plaats van een Witte. Een knaap van zestien jaar, die alleen van de natuur houdt, die de ingewanden van insecten bewondert en machineolie iets vieselijks vindt... en die, de heer zij geloofd, op 16 jarige ouderdom nog geen enkele sexuele temptatie kent, en bovendien 'boekenschrijvers' verafschuwt. En de boekenschrijver waar de Ravenzwarte mee omgaat, heet Kees. En Kees, de boekenschrijver, is zeer onder de indruk van al wat de Ravenzwarte uitkraamt over onze lieve Heer. Dat is de samenvatting van het eerste epistel 'op wandel met deRavenzwarte'. Het tweede epistel 'opvisvangst met de Ravenzwarte', grijpt plaats in een bootje, en daar wordt van de gelegenheid gebruik gemaakt om God's mooie natuur te bewonderen. Onze lieve Heer wist wel wat hij deed, toen hij al die mooie dingen had gemaakt. En er wordt eveneens geconstateerd, dat onze lieve Heer niet erg veel van fabrieken houdt. Dat kan ik best geloven. Ik zelf heb een tijd in de vrieskelders van een fabriek gewerkt, en daar zat ik godsganse dagen, bij electrisch licht, bij het vriespunt O, terwijl buiten het zonnetje scheen en de Ravenzwarte, samen met Van Duinkerken en onze lieve Heer, niet van fabrieken hielden. Zij vergeten echter dat ik zelf er misschien het minst van al van hield. En ook deze visvangst is er slechts als draad, waaraan steeds nieuwe Zonneland-verhaaltjes worden gerijgd... van het ezeltje dat een kruis op de rug draagt, van dit dierje en van nog een ander diertje... en het zijn alle verhaaltjes die wij in onze kinderjaren moesten aanhoren tot we ze hartsgrondig beu waren. Het zijn alle dingen die men ons beloofd en voorgespiegeld heeft, waarmee men ons belogen en bedrogen heeft, en waar men ons vooral bang heeft willen mee maken. Doch, tot daar aan toe. Het gaat hier niet om een geloof in sprookjes, ja dan neen. Het gaat hier niet om een geloofsbelijdenis. Laat Van Duinkerken katholiek zijn, doch laat hij dan liever 'vertelsels van onzen lieven Heer' geven zoals Rilke er heeft geschreven, en wij zullen bij hoog en laag Van Duinkerken als een groot schrijver noemen. Doch neen, hij gaat immer verder, over de beste wijze om zieltjes uit het vagevuur te redden, om iemand te kunnen bekeren die in China hulpeloos achter het ware geloof aan het zoeken is. En dat ge die dingen niet zien kunt, maar dat dat het ware geloof is. Juist, dat begrijpen we wel. Doch, dat vertelt ten onzent meneer pastoor iedere zondagmorgen... dat staat iedere donderdag in het nieuwe Zonnelandje, het bladje dat de kinderen hebben te kopen of klappen rond de oren krijgen. Doch, vriend Van Duinkerken, heb 'jij' niets anders te zeggen? Schrijf je alleen dààrom uw boeken?

Zo raakt ook dit boekje doorbladerd. En ge denkt steeds wanhopiger aan het zeer mooie boekje, dat Rilke voor Ellen Key schreef, en waarin een groot dichter

aan het woord is... waarin een dichter sprookjes droomt, sprookjes ‘schept’... en dit dan uit noodzaak, om misschien een zeker gevoel van grondeloze eenzaamheid weg te dromen.

Van Duinkerken echter rijgt oude moppen aan een veel te schrale draad, en heeft daarbij een ontstellend gebrek aan realiteits-zin. Ik blader in mijn notaboek, en kijk na wat ik omtrent het geloof bij kinderen heb aangetekend: in de straat spelen wat kinderen, zij blijven voor de ingang van de kerk staan, en het meisje onder hen zegt: laat ons eens binnen gaan en voor Jezuske wat bidden... doch een iets ouder knaapje zegt haar: ja, maar om daar binnen te gaan moet ge een centje hebben... en het kleine meisje kijkt dat torenhoge gebouw en die grote poort aan, en steekt teleurgesteld haar zwarte vingertje in de mond.

Wat niet zeggen wil, dat iedereen zomaar dag aan dag de realiteit moet gaan noteren... doch d e R a v e n z w a r t e is een der boekjes die ik, knaap zijnde, op de prijsuitdeling steeds fanatiek weigerde in ontvangst te gaan nemen.

grijze dag

> En dat ge tot uw eeuwige ergernis uzelf daar weeral gelijk een vreemde ziet zitten... met de kop tussen de benen en de lamme handen in de schoot, met het ondraaglijk gevoel dat binnen in uw hoofd iets tussen 2 polen heen en weer slingert gelijk eb en vloed, dag en nacht, winter en zomer: nu eens wordt ge weggeduwd van de wereld die evolueert, zeggen ze, doch waar ge van die evolutie al even weinig ziet als van de engeltjes uit de hemel: en durft ge al eens peinzen dat ge nu de wereld begint te kennen, het is niets dan aanmatiging, want in deze grijze dag is de wereld een onbekende planeet, een gesloten huis, een gebarsten spiegel... en wordt ge weggeduwd van de mensen, want waar ge komt of gaat ziet ge stomgewoon misverstand om bij dood te vallen... zodat ge zelfs zoudt gaan denken: die met mensen omgaat draagt de last van met mensen om te gaan. En al dat schrijven en schrijven schijnt u zo nutteloos toe, want uw vrouw en uw kind hebben u over uw papieren alleen gelaten en zijn slapen gegaan, en slapende werken zij nochtans evenveel aan die... enfin, evolutie... als gij, schrijvende over uw moedeloosheid, of peinzend met uw kop naar de grond. En de dag daarna wordt ge weer naar alles toegeslingerd, want in de fond hebt ge toch niet genoeg aan uzelf en uw, misschien wel wijze, maar toch wereldvreemde gedachten... en verlangt ge tevens naar uw werk zonder ambitie, terwijl de lamp een beetje suist boven uw struikelende pen. Maar vanavond is het dus de avond van de grijze dag, waarin ge zit te zitten en waarin ge tevergeefs zegt dàt neerzitten niet

goed is voor de mens, want van de sterren tot de atomen beweegt het Al, en gij moet eveneens bewegen wilt ge de zin der Dingen begrijpen. En ge vraagt aan roggedoes wat dat toch is: ik heb nergens lust in, en ik word godomine precies een boudhist gelijk alles mij onverschillig is. En roggedoes antwoordt dat zoiets zeer normaal is voor uw jaren: ge zijt nu laat ons zeggen rond de 30, en hebt misschien min of meer bereikt wat ge u in uw jonge jaren hebt voorgesteld, en plus daarbij moet ge u een beetje ongerust gaan voelen omdat uw bloed wat minder begint te spoken: het is de tijd waarin ge uw zinnen misschien verstandelijk opzweept tot het vroegere onstuimiger peil.
Maar ge vraagt u af of het niet veel meer de tijd is waarin ge tijd zoudt moeten hebben - tijd en geld - om een beetje te studeren: want wat weet ge van al de dingen die er te weten zijn, buiten enkele gemeenplaatsen? En gelijk goethe zei... haha, goethe en boontje... gelijk goethe zei: talent hebben is niet voldoende, er moet ook wat geld zijn om het zijn gang te laten gaan. Zodat het besluit van deze grijze dag is: ge slingert naar de wereld en de mensen en uw werk toe... en ge slingert van de wereld en de mensen en uw werk weg, want er ontbreekt u tijd en geld om de Dingen beter te leren begrijpen.

Marnix Gijsen

Af en toe hoorde ik de kreet: ja, maar Marnix Gijsen!...

En ik leerde Gijsen dan kennen in de verzamelde opstellen uit de vroegere Standaard, waarin ik een bijdrage las over Gaston Burssens: Burssens mocht zijn verzenbundel niet hebben gepubliceerd, want het was niet veel meer dan pornografie. Goed, ik las die pornografie van Burssens, en was ontsteld, was verbaasd, was gelukkig: ik vond een waarachtig dichter... ik las iemand die er in lukte om met een ragfijn woordenspel de schrijnende leegte der dingen te omhullen: een schrijn waarin alleen het Niets - of was het de afwezigheid van het Iets, - zat opgesloten: een doos van pandorra die al lang geopend was geweest. Ik dacht het Marnix Gijsen kwalijk te nemen, de verzen van Burssens een slecht punt te hebben gegeven... maar was het niet ongeveer diezelfde tijd, dat ik zowat overal de kreet hoorde opstijgen: Gijsen schijnt veel van Boontje's boeken te houden! Ik dacht eerst: het is misschien een ander Boontje... maar daar dit uitgesloten bleek te zijn, bleef er alleen de enige andere mogelijkheid over: het is misschien een andere Marnix Gijsen.

Dat was de atmosfeer waarin ik J o a c h i m v a n B a b y l o n ... het boek van een andere Marnix Gijsen... begon te lezen. En tevens was er nog iets anders in die atmosfeer: het boek was verschenen in het N.V.T., en Herreman en Lampo hadden gezegd dat het een Meesterwerk was. Welnu, ik geef het eerste toe... n.l. dat het inderdaad van een andere Gijsen is... doch aan het tweede, dat het een

meesterwerk is, twijfel ik nog steeds. Het is een goed boek, omdat het een oprecht boek is. Joachim ontsluiert ons hoe in zijn jeugd de rabbijnen hem van de literatuur een tegengoesting deden krijgen, omdat zij de zeemzoete leugen boven de wrange waarheid stelden... en dat zij hem tevens een tegengoesting van de kabbala deden krijgen, waarin 13 zo maar niet gewoon 12 plus I is. En het is tevens een goed boek, omdat hier een man aan het woord komt die de Dingen opnieuw schept... b.v.b. zeggend: 'de zwakheid van de kleine man die zijn opstandigheid beperkte tot het bekomen van een bete broods per dag, maar die het hele stelsel niet durfde aantasten'. Het is goed en het is mooi, in zijn opnieuw afwegen van alle waarden: het peilt naar schoonheid en wijsheid, het zint op de vragen omtrent leven en dood. Alhoewel het op vele plaatsen, jammer genoeg een spel blijft... een spel dat er in bestaat, de waarden alleen maar op het hoofd te zetten, en er hokus pokus wat rond te schamoteren. Als de dienaar van Joachim zegt, dat 'rijkemensen armemensen zijn die geld hebben', dan is dat eigenlijk een spel, dan is dat eigenlijk een leugen - men kon evengoed, en misschien beter, zeggen dat arme rijke mensen zijn, maar zonder geld - doch de angel zat veel meer in het gezegde dat er vlak vóór kwam, en dat Joachim zich in zijn verslagenheid liet ontvallen: 'is er dan een moraal voor de armen en een voor de rijken?...' dat was een der diepe en schokkende dingen die in dit boek worden aangeraakt, doch waar spelenderwijs vlug wordt over heen gepraat.

Het is een goed en een mooi boek... zolang we het gedeelte onder ogen hebben, waar Joachim zich bezint op de wereld, het leven en de dood, het geloof, de schoonheid en de wijsheid. Doch dan verschijnt Suzanna in het leven van Joachim, en dan versmalt ook het boek tot die doodgewone literatuur, waarin de schoonheid van de vrouw bezongen wordt. Haar mond is mooi, en haar ogen, en het schild van haar buik... maar wat hebben we daaraan? En ik meen dat het een fout was, de geschiedenis van Suzanna te scheiden van het overige. Er is een te ordelijk opsommen van ieder bepaald onderwerp: eerst werd er met de kunst af gerekend, en dan met het geloof der rabbijnen, en daarna wordt het vreemde afgewogen aan het eigene... en daarna verschijnt Suzanna. Wel bereikt Gijsen ook hier hoogten, wel schrijft hij ook hier bladzijden die de moeite waard zijn. Maar deze ordelijke opsomming van wat in het leven van Joachim is voorgevallen, verplicht de schrijver een na een te schrappen wat op zijn lijstje stond aangetekend... en verplicht hem hierdoor zich telkens opnieuw te herhalen. 'Ik plonsde diep in mijn werk...', zegt Joachim op bladzijde 61. 'Ik stortte mij dieper in mijn werk...' zegt hij op bladzijde 65. Hij herhaalt zich, enkel en alleen omdat deze Suzanna een rem is in zijn werk... en niet, zoals het had horen te zijn, een meewerkend element. De geschiedenis van Suzanna werd te veel op zichzelf bezien, en op zichzelf verhaald... en niet tussen de andere factoren vermengd tot een volkomen geheel... en daardoor te schraal, vermoeide het mij. Misschien kan het de aandacht wekken van engelen, die meer begaan waren met het levenslot van deze speciale Suzanna en deze speciale Joachim... maar voor mij, die deze beide haast historische figuren niet heb gekend, werd het, naast het andere, waardeloos.

En nadat het groots opgevatte boek zich versmalde tot de geschiedenis van Suzanna's schoonheid, ontplooit het zich naar het einde weer. Joachim bezint zich opnieuw over het leven, en de waarde die het moet worden toegekend. Doch nu gewapend met deze ervaring: dat hij een leven heeft gesleten naast de Deugd, naast de Kuisheid, en dat hij deze beide begrippen is gaan haten... dat hij ontdekt heeft hoe de kuisheid een andere vorm is van hoerderij - heeft hij niet zijn vrouw Suzanna, symbool der kuisheid, in zijn meest vertwijfelende uur ‘hoer’ toegeroepen?

En samen met de beide rechtsgeleerden, die later de beide geilaards zullen worden genoemd, worden opnieuw alle waarden getoetst, gewikt en gewogen. Israël, het land der vaderen, wordt afgewogen aan Babylon, het verre en grote land. Doch hoeveel waarheid en hoeveel verholen leed - en zoals Joachim het aan het einde van zijn relaas zegt ‘enkele droppelen hartebloed’ - er ook in dit boek aanwezig zijn, het werd gemengd met lichtzinnig gepraat, met ijdel gezwets... en dit niet altijd om aan te tonen dat er, inderdaad, veel lichtzinnig gepraat in een mensenleven aanwezig is... doch veel meer als een hokus pokus, dat ons omtrent Israël en Babylon in twijfel moet laten, als een spel dat de dingen van het geweten nu eens in het oude verleden schuift, en dan weer bij onze moderne tijd betrekt.

En dan is er het laatste gedeelte, waar Suzanna de geschiedenis intreedt, dat het beste gedeelte is, omdat alle elementen er bij elkander werden gebracht, omdat het geval van Suzanna werd opgetild tot een probleem van godsdienstig, en tevens van algemeen-menselijke aard.

Een zeer mooi boek, maar niet het Meesterwerk waarvan men gewaagt. Een foutieve roman, waarin de onderscheidene elementen te los van elkaar staan, niet vruchtbaar genoeg op elkander inwerken... maar een haast dappere belijdenis en een terugblik. Want het boek is inderdaad dàt, wat op bladzijde 165 door Joachim wordt aangehaald:

> ‘Zoals onze landlieden zeggen’ ik ben al mijnen pak aan 't maken’. Doch wat zal ik in dit pak steken? Ik sta aan het vind van mijn leven, ik overzie het en tracht het te begrijpen’.

En wat haast onvermijdelijk Was: nadat dit te ordelijk gemaakt pak werd gesloten, komt er nog een soort narede, een overzicht, een korte samenvatting van wat is gebeurd. Het pak staat klaar, en enkele woorden worden nog nagepraat... woorden waar wij enkel uit beleefdheid naar luisteren, omdat een wijs man naast ons staat, die veel mooie dingen in den vreemde heeft vergaard.

Louis Paul BOON

> Willem PUTMAN: De Man achter de Schermen; uitg. Jos. Vermaut, Kortrijk.
> Anton VAN DUINKERKEN, De Ravenzwarte; uitg. A.A.M. StoLs, 's-Gravenhage.
> Marnix GIJSEN, Joachim van Babylon; uitg. A.A.M. Stols, 's-Gravenhage.

Het naamloos verhaal

ALS mijn wekker stilvalt, blijven de wijzers juist op twaalf staan. Twaalf uur is een uur en geen uur; een begin en een einde, waar de wekker zelf geen raad mee weet. Ik houd niet van het twaalfde uur. Het herinnert er me iedere middag aan, dat het etenstijd is. Dan moet men mij voorzichtig oprichten; ik open de mond en mag wat warme melk drinken. Het geeft me telkens een misselijk gevoel; ik zou willen braken en toch hunker ik naar wat voedsel. Maar als ik dan slik en de slijmerige melk in mijn maag komt, begint het daar te branden en te steken. Het lijkt wel of de melk weer aan het koken gaat en ziedend mijn darmen vaneenscheurt. Mijn handen klauwen in elkaar, mijn mond valt hijgend open en ik buig me voorover, ineengekrompen van de bijtende maagpijn, met mijn waterogen starend als in een donkere dreigende diepte, die langzaam op een stinkende dampende poel gaat lijken, met gele vetogen en vierkante vlakken, niets dan vierkante vlakken, en daar vloeit melk over, liters, vaten, stromen melk, die langs mijn benen omhoogkruipen en in mijn buik snijden en mijn darmen wringen en nijpen, tot ik gevoelloos in mijn ligstoel hang. Dan vloeit de melk weer weg; het duurt een kwartier, een dag, een week of een jaar - ik weet het niet - maar ik word opnieuw rustig. Alleen in mijn hoofd blijft het nog lang zinderen.

Nu mijn wekker stilgevallen is, schijnt er geen twaalfde uur meer te zullen zijn. Het is een wonderlijke vaststelling. Ik ben er zelf verbaasd over en kan me onmogelijk inbeelden, dat alle dingen zullen blijven zoals zij thans zijn: die bloempot daar op de vensterbank; aan de overzijde van de straat, die zingende vrouw met haar blote uitdagende armen; die tjilpende mus op de telefoondraad; - en ik zelf... Neen, vooral ik zelf niet... En toch lig ik hier reeds elf jaar, op deze zelfde triestige plaats vóór het raam, dat 's zomers openstaat en waarvóór 's winters voor de tocht, dikke gordijnen geschoven worden. Ik had kunnen geweest zijn zoals elke jonge man van vijfentwintig jaar: sterk, gezond, levenslustig, verlangend naar een vrouw, naar een werk, naar de volle greep van het leven; maar ik ben a n d e r s . Soms vraag ik me af of ik wel leef. Het komt me inderdaad dikwijls voor, dat ik in een soort ijle verstarring verglijd. Alles wordt grijs om me heen. Ik lig dan muisstil en voel me zakken, altijd dieper, altijd sneller, als in een draaikolk, alsof ik die draaikolk zelf ben, en ik word bang; ik schreeuw om hulp, doch niemand antwoordt me. Alleen het vallen houdt op en van heel ver komt dan een stem, luider, luider: boem, boem, boem. Het is het kloppen van mijn hart. Ik heradem en glimlach. Hoe gek, ik ben dus niet dood geweest! En nochtans, het was geen verbitterd pijnlijk gevoel. Het was zacht, oprechter en milder dan het leven... die val. Dan zou ik wel het kloppen van mijn hart verachten. Elke bons is immers nutteloos. Wat ik denk, wat ik voel: het is allemaal volkomen nutteloos, want mijn leven heeft geen betekenis. Of de andere mensen een reden van bestaan hebben weet ik niet. Maar zij kunnen strijden met een doel vóór ogen; zij kunnen paren onder elkaar

en elkaar vernietigen. Hun gewriemel heeft zijn rechten. Ze zijn groot en sterk, maar misschien even verachtelijk als ik. Daarom benijd ik hen niet, want in de grond bezit ik iets, wat zij niet hebben: een leven apart; een dubbel leven, al noem ik mijn tweede leven de levende dood, maar juist daarom heeft het voor mij zoveel betekenis.

Er is een tijd geweest, dat ik hoopte en geloofde, dat ik er zelfs waarachtig van overtuigd was, dat ik eens zou worden gelijk een andere jongeling: sterk, gezond, enz... Toen was ik achttien. De dokter kwam dagelijks. Hij onderzocht me met veel aandacht en betastte telkens de plaats, waar ik geopereerd was, maar als ik dan op de lippen beet van de pijn, grijnsde hij heel rustig, met veel medelijden in die grijns, en fluisterde: ge zult wel genezen. Hij herhaalde immer dezelfde woerden en jarenlang slikte ik ze als een automaat, met de nodige medicijnen en de tassen melk, vol vetogen en vierkante vlakken. Op een keer zei hij, dat ik een hopeloos geval was, dat alles voortspruitte uit mijn verlamming en dat ik eigenlijk een vogel voor de kat was. En hij grijnsde weer heel rustig, maar ditmaal vol leedvermaak: hij had eindelijk de moed gevonden, me de waarheid te zeggen. Ik verwachtte dat er nu iets vreselijk met mij gebeuren zou, dat ik zou huilen en woest doen, hem uitschelden en mezelf naar de keel grijpen. Maar ik bleef stom liggen en als hij wegging, zegde ik beheerst: ik wist het reeds, dokter. Hij drukte me de hand en ging snel heen. Nooit heb ik hem nog teruggezien. Ik had hem trouwens niet nodig. En stil bleef ik dag-in dag-uit in mijn ligstoel liggen, vóór het raam, met een tikkende wekker en een boek naast mij. Maar zelden las ik. Mijn ogen werden spoedig mee en ik bleef naar de wekker luisteren, met al de uren die mijn vrienden en mijn vijanden waren. Mijn wekker leerde me ook, dat alle seconden niet gelijk zijn, dat de ene sneller en luider is dan de andere, en een uur ten slotte even vlug voorbij kan zijn als een seconde. Zo schijnen me thans de uren, die ik met vader doorgebracht heb, slechts een luttel aantal seconden toe. Ik heb er alleen een vage herinnering van bewaard. Maar het is misschien omdat die herinnering zo vaag en onduidelijk is, dat ze zo diep en sprekend op mij blijft inwerken? Vader! Hij was mijn enige vriend. Een doodgewone man, altijd deftig in het zwart gekleed en zeer ernstig: een vlijtige bureelbediende met twintig jaar trouwe dienst. Dit erelint was zijn grootste trots en wellicht ook zijn klein stukje geluk. Want vader is nooit oprecht gelukkig geweest. Bij mijn geboorte stierf mijn moeder. Ik groeide op als een zwak en ziekelijk kind, dat voortdurend in dokters-behandeling was. Toen ik vier jaar oud was, hertrouwde vader met een strenge, maar zeer mooie vrouw, die hem als een verdwaasde beminde, hem bijna verafgoodde, maar mij haatte. Misschien was het ook haarzelf dat ze in mij haatte of de moeder, die mij gebaard had? Wart zij kon geen kinderen verwekken, al wenste vader vurig nog een paar kinderen. Teen ik een jaar later met gedeeltelijke lamheid geslagen werd, deed ze mij naar een gesticht overbrengen. Het was een ellendig zwart gebouw. In elke zaal stonden bloemen, witte kaarsrechte lelie's, dode bloemen op levende graven, en het stonk er voortdurend naar rot

hout. Ik lag een ganse dag op mijn huik in het bed, met het aangezicht in de kussens gedrukt. Ik wilde niet dat de zusters me anders legden en daar schreide Ik in vertwijfeling. Er kwamen brieven van ‘thuis’. Ze werden me op koude toon voorgelezen, maar maakten me nog ongelukkiger en toen vader me bezoeken kwam, had ik slechts één vraag op de lippen: neemt ge me weg van hier, vader? Maar ik staarde hem alleen aan zonder spreken. Wat ziet ge bleek! lachte hij. Man, man, ik geloof dat ge uw moed laat zakken. En tot de zuster: wat denkt ge van hem, ma soeur? O! zei de zuster. O! en ze glimlachte voldaan. Il se porte bien. Voyons donc, monsieur! en ze lachte nu breed. Hihihi! Ik heb u veel lekkers meegebracht, zei vader dan weer tot mij en hij overlaadde me met taartjes en chocolade. Daarop vertelde hij wat over zijn bezigheden en over thuis. Oh ja, en ge hebt de groeten van moeder! En dan nam hij weer afscheid. Zijn bezoek deed me pijn. Ik had me zo graag in zijn arm genesteld en hem bekend wat er op mijn hart drukte. Maar ik kon het niet. Ik wist niet hoe dat kwam. Was ik er misschien te laf toe? Maar ook dan liet alles me reeds onverschillig. Hier of bij ‘haar’, dat was hetzelfde.

Ik bleef tot mijn veertiende jaar in het gesticht. Aan mijn verlamming viel niet te verhelpen, verklaarden de dokters, en men bracht me per auto naar huis terug. Ik kreeg mijn plaatsje bij het raam, mijn stiefmoeder duldde me en zorgde er zelfs voor, dat ik me verstandelijk wat ontwikkelde. Ze nam een privaat leraar voor mij - een kennis van haar - haar mooie ogen keken dromerig op haar handen - en die zou zich inspannen om me wat talen en geschiedenis te leren. Ik bleek evenwel een slechte leerling. Och, wat wilt ge, Adhemar, zei mijn stiefmoeder met een pruillip, hij is altijd een achterlijke jongen geweest; maar toch zou ik hem niet willen missen. Ze streek me door het haar en duwde mijn hoofd zacht naar beneden, maar intussen zag ik in een spiegel, hoe haar lokkende ogen naar Adhemar gluurden, twee, drie seconden maar, en hij even haar arm beroerde en de mond opende, alsof hij haar bijten wou. Ik sloot de ogen. Mijn slapen, mijn borst, mijn benen bonsden. Een ogenblik leek het me zelfs, of mijn verstand stil stond. Maar dan begon ik te tellen, koortsachtig, zo vlug als ik kon: één, twee, drie, vier, vijf, zeven, tien, vijftien, drie en twintig, veertig... tot een schelle lach in mijn oren klonk en een deur dichtgeslagen werd. Moeder en Adhemar hadden mijn kamer verlaten. Ik bleef dwaas door het raam staren en dan begon er iets te knagen aan mijn hart. Het leek wel een onnoemelijk verdriet, een berouw, dat me eenzamer en ziellozer maakte. Dat ik van moeder durfde geloven dat zij met Adhemar... Ik moest wel dom en zondig zijn. Mijn ziekelijk verlangen naar de zonde speelde me parten. Ik dacht weer aan de namiddagen, als de fabrieksmeisjes de straat doorstapten en ik hen van achter de ruit met brandende ogen begluurde, hoe elke vezel van mijn lichaam zich spande als ik naar hun vormen staarde in hun nauwe rokken en blouses, en ik trachtte iets méér dan hun knieën te zien, als ze per fiets voorbijreden. Ja, ik had wel vuile gedachten, maar hoe ik er ook tegen streed, elk ogenblik overvielen ze me weer, en dan kende ik slechts één verlangen: een meisje,

een kind desnoods of een oude verlepte vrouw aan te grijpen en me met haar aan de laagste genoegens over te geven. Even later snikte ik het dan dof uit, gekweld door berouw en tevens door het verstommend besef, dat ik, hoe groot mijn begeren ook was, nooit een zonde zou begaan of zelfs zou kunnen begaan, want ik was machteloos.

Het gebeurde op een zonnige lentedag, dat ik, toen Adhemaf me was komen les geven, plots opschrok door een fijne zwoele lach. Dat was moeder! De lach wekte een vreemd wantrouwen bij me. Ik luisterde aandachtig, en even later hoorde ik een hijgend gefluister: Anna! Oh, Anna, Anna! Dat was Adhemar. Ik kneep mijn vuisten samen en sperde mijn ogen zó wijd open, dat ze er pijn van deden. Anna, had hij gezegd, oh, Anna. En dan? Wat deed hij? Wat gebeurde er? Moeder, moeder, neen... Ditmaal wist ik, dat ik me niet bedroog. Moeder en Adhemar zondigden, in mijn bijzijn, in de nevenkamer, op de canapé misschien. Het kwam me als iets afschuwelijk voor, als een moord bijna; want had men mij gezegd: uw vader werd neergestoken, ik zou niet dieper geschokt geweest zijn. Maar toch was de pijn nog anders, nog smartelijker zelfs, met daarbij een zwaar loom gevoel, dat ik nooit begrepen heb. En toen voelde ik me ook voor de eerste maal vallen, dieper en dieper, als de dood tegemoet en met de gedachte, dat een val in de dood wellicht rechtvaardiger is dan een val in het leven.

Ongeveer tien dagen later kwam vader op een avond bij mij. Zijn gelaat was verwrongen. In de schaduw scheen het me toe, alsof hij een calvacademasker droeg. Mijn zoon, fluisterde hij, jongen toch. En hij viel op een stoel naast mij neer en vatte mijn hand in de zijne. Wat is er, vader? vroeg ik heel zacht. Hij schudde het hoofd en zweeg een hele poos. Dan, met een stem, die op een gekreun geleek: Ik kan het u niet zeggen. Wees stil. Laat me alleen bij u zijn en vraag niets... Meer dan een uur bleven we zo zitten, zonder spreken, beiden met de vreemdste gedachten. Pas later heb ik de waarheid vernomen: vader had mijn stiefmoeder en Adhemar op de canapé betrapt. Hij joeg de leraar de straat niet op. Hij vluchtte enkel bij mij en bleef roerloos op een stoel zitten, als was hij bevreesd voor zichzelf. Vader was immers geen strijder. Hij kon geen schandaal verwekken. Hij bleef stil, bang en ontzet, alsof hij het was, die de zonde bedreven had. En toen Anna snikkend aan zijn voeten lag en alle schuld op Adhemars schouders schoof, bleef hij nog even stil, zonder haar zelfs het minste verwijt te maken. In zijn ogen stond alleen veel leed en verbittering, maar Anna had nooit in zijn ogen kunnen lezen. Van dan af, was er een diepe breuk tussen mijn ouders. Wel trachtte moeder op alle mogelijke manieren hun verhouding weer goed te maken, maar vaders liefde was geschonden - ik geloof zelfs dat er niets meer van bewaard bleef, tenzij een gevoel van medelijden - en hoe moeder zich ook inspande, vader bleef onbewogen en zo koel, dat zijn liefdeloze omgang met moeder me bang maakte. Na zijn werk kwam hij dikwijls bij mij zitten. Hij was vreemd en stil. Altijd zag hij er vermoeid uit en ook zijn stem had een schorre, moeë klank. Het leven, jongen, zegde hij me eens, het

leven... ach - en toen. met een weke glimlach: weet ge wel, dat ge zeer gelukkig zijt... dat ik u soms wel benijd? En hij sloot me in zijn armen. Zijn schouders schokten. Hij weende stil...

De wonde, die mijn stiefmoeder in zijn hart geslagen had, heelde langzaam. Hij vond weer wat geluk in mijn bijzijn, maar tegenover zijn echtgenote bewaarde hij zijn stug en koel karakter. De uren, die hij in mijn gezelschap doorbracht, waren moeder dan ook een doorn in het oog. Ze voelde zich gekrenkt en verbitterd, en nam tegenover vader een hooghartige en even koude houding aan, terwijl ze mij nog een grotere haat scheen toe te dragen. Zo'n leven was werkelijk geen leven meer.

Ik vraag me soms af of het lot, het toeval, wel een rechtvaardige rol vervult. Kiest ieder mens zelf zijn eigen lotsbestemming niet? Bouwt of knaagt hij niet aan zijn eigen geluk of ongeluk? En toch - hoe verstandig we ook willen doen, het zijn niet wij, die ons eigen lot kiezen, maar het is het lot zelf, dat ons naar goedschiks leidt, doet struikelen, vallen, opstaan, stijgen en weer vallen. Zo besliste het lot ook over mijn ouders: de veer tussen hen bleek te sterk gespannen, het lot deed ze springen. Eenvoudig. Een dom ongeluk. Een dronken autobestuurder, die het stuur van zijn wagen verloor. Moeder en vader keerden van een familiebezoek terug. Het gebeurde op nauwelijks honderd meter van onze woning. Pas op! schreeuwde vader nog. Toen werden ze beiden door de voorste wielen van de auto gevat. Vader was op slag dood. Moeder alleen gewond. Het scheen ontzettend en tevens krankzinnig belachelijk, zo'n stomme dood. Ik kon het niet begrijpen. En toch... Daar zag ik het verminkte lichaam van vader; en later, de familie in diepe rouw; de priester die luid zong - zingen op een begrafenis! Ik walgde er van - en de grauwe reusachtige grafkelder, waaruit zo'n verblindend licht scheen te stralen - een bundel zonnestralen op de witte marmeren wand... Alles vormde een mistroostige tegenstelling: dwaas, gezocht, onmenselijk, beestachtig. Ik kon onmogelijk ernstig blijven. Ik lachte, ik lachte als gek; en toen fluisterde de priester met zijn zingende stem: Ween niet, jongen. Ik begrijp, het verlies is hard. Stil. Stil. Ik staarde hem als door een dichte mist aan. Ik meende te roepen: maar ik ween niet, oude dwaas, ik lach, ik spot met u, met de dwaze dood van mijn vader, met de comedie, die gij het leven noemt. Maar ik kon niet, want ik voelde dat hij gelijk had: mijn gans wezen was nat van tranen.

In een wagentje reed men mij terug naar huis. Maar het scheen me toe, of ik ergens op een modderige aardeweg lag en op handen en voeten voortkroop, met het gelaat in het stinkende, lauwe modderwater. Hijgend kroop ik voort, eerst de hoogte in en dan vlak naar beneden. Het werd heel duister. Ik schaterlachte en sloeg wild met de handen in de modder, maar toen rees plots het vettig aangezicht van de priester vóór mij op. Hij scheen ziekelijk verbaasd. Ge lijkt op een das, zei hij koud. Laat me gerust! schreeuwde ik. Ga weg! Toen legde iemand zijn hand op mijn arm. Hebt ge dan koorts? vroeg een stem. Wees stil. Het was moeder. We waren terug thuis. Oh ja, thuis; in die treu-

rige eenzame woning, met mijn raam en mijn ligstoel, de fabrieksmeisjes op straat, de pijp van vader en een vuil notaboekje van Adhemar, dat daar op de schouw was blijven liggen. Thuis! Ik streek over mijn voorhoofd en zuchtte. Nu had ik willen huilen - en ik glimlachte. Zonder vader, alleen met die strenge vrouw, van wie ik nooit had kunnen houden. We waren eigenlijk vreemden voor elkaar. Ik had nooit veel met haar gesproken. Ze sloot zich op in haar kamers; daar las en studeerde ze nog veel, zo zegde ze tenminste, maar ik heb nooit geloof gehecht aan die woorden. Het was nochtans een ontwikkelde vrouw, té ontwikkeld misschien en daarom ook te berekenend. Ze had alle eigenschappen - of gebreken - die in schril contrast stonden met de mijne. Men zegde van mij, dat ik een zachtaardig karakter had. Moeder integendeel was opvliegend; zij riep en schreeuwde om de minste kleinigheid, voelde zich door elkeen vernederd en had tegen vader steeds een onbegrijpelijke achterdocht aan de dag gelegd. Thans zou die hatelijke vrouw me moeten verzorgen; we zouden beiden toenadering tot elkaar moeten zoeken en misschien vriendschap veinzen. Ik rilde er van.

Enige tijd na de dood van mijn vader, begon ik aan de maag te lijden. De dokter verscheen weer aan mijn bed, duwde elke keer grijnzend op mijn buik en schreef me terug kostelijke en nutteloze medicijnen voor. Moeder schoof een roltafeltje naast mijn ligstoel. Daarop werden al de flesjes en doosjes geplaatst, tot ze na enige maanden weer verdwenen. Een vogel voor de kat, had de dokter moeder toegefluisterd en ze zuchtte, een diepe, volmaakte zucht, zwaar van heimelijke vreugde... Toen wist ik reeds, dat moeder me diep haatte. Kwestie van het feit dat ze ‘zo’ niet had kunnen worden en kwestie ook van het feit, dat ik een grote last voor haar was. Een lamme en een maaglijder! Ze kon me soms met misprijzen aankijken. Hier is uw melk. Drink. En terwijl ik voorzichtig de tas nam en slokje voor slokje de melk uitdronk, stond ze, met haar kleine, rende gestalte vlak vóór mij, de handen in de heupen, en haar grijze ogen onafgewend op mij gericht. Ik wou haar de vreugde niet gunnen, mijn pijn te zien. Ik wou sterk blijven, ondanks het branden en stampen in mijn buik. Het zweet brak me langs alle zijden uit. Ik voelde me als een ballon, die barsten gaat, maar ik hield me stijf, werd rood, paars, wit... en toen kon ik het niet meer houden. Ik braakte, hijgend, ontspannen, voorover hargend in mijn stoel. Ze had het gewonnen! Dan pas ging ze zwijgend weg, kwam terug met dweil en water en kuiste alles heel langzaam en voorzichtig weg. Op haar gelaat zag ik alleen walg weerspiegeld. Het leek wel of ik in haar aangezicht gebraakt had en de ongezonde, scherp-zure reuk haar bijbleef, nog dagen daarna. Maar toch verzorgde ze me met zoveel nauwgezetheid en scheen elke beweging zo volmaakt, zo teer zelfs, dat de verre familie, die me soms bezoeken kwam, haar bewonderde, beklaagde en over vele duurzame opofferingen sprak. Ik grijnsde er om en moeder zelf was er niet het minst om gevleid. Ze antwoordde nooit als men over mijn verzorging sprak. Ze gichelde alleen maar wat. Hoho! Maar als we weer alleen waren en ze mijn melk bracht, bleef ze terug

met haar handen in de zijde zwijgend en genadeloos vóór mij staan en in haar ogen lag dan nog iets méér dan haat. Ze bestudeerde me zoals de dokters in een laboratorium een proefkonijn bestuderen. - Maar haar aandacht was cynisch en als dan mijn aanval kwam en ik lag te hijgen en te kreunen van de pijn, groeide het dreigerd masker van haar gelaat tot een gloeiende klomp, met twee koude marmeren bollen in, die steeds nader en nader kwamen, tot zij vlak bij mijn keel waren en er lange gekromde grijpvingers uitkropen, scherp als een vlijm, die mijn keel grepen, drukten en klauwden, tot ik rochelend in elkaar zeeg. Zet u recht en drink voort, zei een koude stem en moeders sterke hand duwde me terug achterover. Mijn bleek, uitgemergeld en bezweet gelaat keek haar ontzet aan. Neen, ik kan niet meer. Ik heb genoeg. Er kwam afschuw rond haar mond. Uw plaats is in een gesticht, antwoordde ze nuchter. Ik heb te veel last met u. Ik ben een oude vrouw... en toen, alsof het woorden waren, die ik zelf dreemde: ik haat u, ik zou u willen deden: En de stem ging snerpend voort: gij ontneemt me mijn laatste rustig ogenblik. Waarop wacht ge nog? Vernietig u zelf. Gij zijt een onmens, een gebrekkig, mismaakt slachtoffer... Ik sloct mijn ogen. Mijn slapen klopten wild. Had ze dat gezegd? Ze was toch reeds de kamer uitgegaan. En nochtans, ik meest niet verbaasd zijn over haar woorden. Ik las ze iedere dag in haar walgende ogen, ik had ze eigenlijk sedert lang reeds verwacht. Nu hoorde ik ze en ze deden me beven van het hoofd tot de voeten... Ho, ik wist precies hoe ze haar slag zou slaan. Het zou rustig en met veel cijfers gebeuren. Alles zou ze uitdrukken in getallen. Het ogenblik, waarop ze op mij zou toetreden, me aankijken, haar hand opheffen en misschien zelfs een woord zeggen. Alle voorbereidselen zouden met zorg genomen zijn, tot drie cijfers achter de komma berekend, en niemand zou haar van misdaad verdenken als ik daar koud en beweegloos zou liggen. Ongetwijfeld zou ze wenen en ook bij mijn lijk waken. Dat alles zou haar slechts een fijne berekening kosten en misschien niet eens de prijs van een pakje aspirines. Intussen hoorde ik haar reeds gichelen van intens geluk. Verlost van haar slachtoffer, rustig en alleen in het grote huis, een maandelijks pensioentje en later een vredige oude dag. Het was in de grond allemaal zo eenvoudig en onschuldig. Maar hoe zou ze me wel van kant maken? Ze moest het vooral verstandig doen. Doodgewoon en met haar afschuwelijk masker voor het gelaat, anders zou ik wel achterdocht kunnen krijgen. Stil zou ze binnenkomen. De deur zou licht piepen en de derde plank van de vloer zou tweemaal kraken. Kra-aak. Dan zou ze voor mij verschijnen: eerst haar zware, pezige buik, met het zwarte strak gespannen kleed, dan haar hand, met de tas melk. Hier drink. Het is twaalf uur. Ik zou de tas nemen, met de linkerhand, want de rechter kan ik sedert lang niet meer bewegen. Maar als ik zou drinker, zou ik de melk bitter vinden. Wat is er in die melk, moeder? Hoho! Drink maar uit. Ze is wat overgekookt. Ze smaakt zo vreemd. Hoho! Drink, zeg ik u! En ik zou de melk uitdrinken. Slaap nu. Ik ga aan mijn werk. Misschien zeu ik dan nog geen argwaan koesteren? Maar langzaamaan zou mijn maag weer beginren branden. Heel vreemd nu, met een

onbekende bijtende pijn. Ik zon me willen recht zetten, braken, om hulp roepen, weglopen, bij vader vluchten; maar tevergeefs. Ik zon niet kunnen. Een donkere, met vuurtorgen omrande gloed zou op mij toekomen, donderend als een orkaan... Weg! Weg! Vader, help! Maar nutteloos, ik stikte reeds en alles was voorbij. Vergiftiging, zou de dokter vaststellen. Arsenicum.

Hebt ge koorts? Ik opende de ogen en staarde in moeders gelaat. Haar voorhoofd glom. Onder haar grijze sluikharen aan haar slapen parelden zweetdroppels en haar ogen hadden een ontstellende matte glars. Ze zag er vreemd uit. Hoelang stond ze daar reeds? Waarom keek ze me zo dof aan? Ik heb gedroomd, antwoordde ik stil. Ik heb zeker heel lang geslapen? Ja, dat hebt ge. Hier is uw melk. Drink ze vlug uit... Er ging een schok door me heen. Mijn hart begon wild te bonzen, zo ontzettend wild, dat alles rondom mij scheen mee te bonzen. Zelfs mijn woorden klonken gebroken, bonzend, hard. Neen - ik - drink - ze - niet uit. Ik heb ze voor u bereid. Drink, fluisterde ze en hield de tas aan mijn mond. Ik werd plots angstig en klemde de lippen opeen, terwijl ik als dwaas naar het kopje staarde. Het scheen heerlijke, warme melk, heel wit en slijmerig. Maar aan de rand van het kopje bemerkte ik een vreemde grijsachtige stof. Arsenicum! ging het door mijn hoofd. Ze wil me vergiftigen. Neen! Neen! Ik wil niet. Ga weg. Ik hief de hand op en sloeg de tas melk uit haar hand. Ze viel aan stukken op de vloer. Geen woord sprak moeder. Misschien kon ze niet spreken? Haar lippen beefden geweldig en ze keek me strak aan. Dan bukte ze zich, zette zich op de knieën op de grond en raapte de scherven op..

Wat daarna gebeurde weet ik niet goed meer. Ik lag een poosje licht hijgend achterover in mijn ligstoel, maar toen moeder om een dweil was gegaan om de gemorste melk op te kuisen, richtte ik me op en keek naar de vloer. Dààr lag ook een pakje poeder, dat uit haar zak gevallen was... Mijn ogen zijn altijd heel zwak geweest, maar nu las ik zender moeite het woord dat op het zakje gedrukt stond: arsenicum! Het verraste me niet. Ik wist het immers. Maar toch scheen er in mij iets te breken. Het was of ik nooit meer angst zou kennen. Ik weende alleen als een dwaas...

Ik ben nu in een gesticht: een helder, ruim gebouw, waar iedereen vriendelijk voor mij is. Ik leef en ik sterf er - misschien is het nu wel wat méér leven dan sterven, want ik voel me verheugd als ik 's morgens de zonsopgang zie en Ik heb met de linkerhand dit verhaal geschreven...

Henri SCHOLLIERS

Indrukken uit Spanje
Madrid

(vervolg en slot)

DR. S... - ongetwijfeld het type van de fascistische intellektueel - stond reeds vóór de oorlog bekend als een uitstekend neuroloog en werd onlangs gepromoveerd tot professor in de geneeskunde aan de Universiteit. Toen onze vriend Paul die leed aan arthritis besloot hem te raadplegen durfden wij niet bekennen dat dit onvoorzien incident ons gedeeltelijk verheugde: wij zouden hier een gelegenheid vinden om met een gedistingueerd partijganger van het regiem te praten. Wij vroegen onze makker onmiddellijk verlof om hem bij de vermaardheid te vergezellen en het is zo dat wij met ons drieën bij Dr. S... aanbelden. De directeur van het hotel had hem telefonisch verwittigd dat Belgische reizigers voor een consultie kwamen. Hij ontving ons in witte bloese en leidde ons in een ultra-modern en zelfs exentriek gestoffeerd salon. Zeer slank en elegant gekleed, met een scherpe blik, wist hij onmiddellijk met een warme handdruk en een glimlach onze sympathiën te veroveren. Hij onderzocht de zieke overhaastig, stelde hem gerust, voorschreef een klassiek zalfje voor waarna hij, als van een onaangename taak ontlast, langdurig en diep zuchtte en ons blijmoedig uitnodigde een aperitief te verbruiken. 'Hebt U de Universiteit bezocht?' vroeg hij ons ex abrupto. Ik wil graag Uw cicero zijn en U tonen dat niet alleen Amerikanen het tot iets opmerkelijks kunnen brengen: de Ciudad Universitaria is een symbool van het nieuw Spanje en toont ons de weg die wij moeten inslaan'. De inleiding was ruw, maar openhartig. 'Hebt U het speciaal op de Amerikanen gemunt?' wilden wij weten. 'Wel' zei hij zacht 'ik ben jegens hen slecht gehumeurd sedert zij ons uit de Marshall credieten hebben gesloten. Hun standpunt is onhoudbaar: zij bekennen openlijk dat hun "plan" een wapen tegen het communisme is en weren de deelneming van Spanje, het land waar de strijd tegen de gemeenschappelijke vijand het eerst werd aangebonden. Het is doodeenvoudig belachelijk: deze kamp heeft meer dan eenmillioen slachtoffers gevergd en al dit leed voor de gemeenschappelijke zaak stuit op onbegrip en vooroordelen. De Verenigde Staten hebben geen aanzien voor al wat ons met hen verbindt: wij ook wensen een betere maatschappij met een meer rationele verdeling der opbrengsten, maar wij verzetten ons hardnekkig tegen elke aanval op onze tradities en op ons historisch patrimonium. Dat is nu eenmaal hetgeen een buitenlander niet kan verstaan' zei hij hoogdravend. 'Er is geen natie waar landschappen, mensen, zeden, gebruiken, kunst en letterkunde een meer oorspronkelijke en onvervalste kleur hebben behouden. Gij gaat van hier naar Andalusië, het is jammer dat gij zo laat in de Zomer komt, de hitte sluimert Andalusië ieder jaar in een lange verpozende slaap en U zult als zonder-

linge somnambulen door de gesluierde en blanke steden van Andalusia wandelen. Het is spijtig, want Spanje's bekoring is niet de ontelbare gedenktekens van haar geschiedenis, maar haar onsterfelijke ziel'.

Deze 'onsterfelijke ziel' doordrenkte geheel zijn vurig patriotisme. Omwille van deze 'onsterfelijke ziel' aanvaardde hij de dictatuur, de heerschappij van het leger, de politieke discreminatie. 'Elke oorlogvoerende natie' bemerkte hij 'richt zich op in een autocratische vesting; daarvan kunnen de Amerikanen reeds meespreken. Spanje voert nog steeds haar onverbitterde oorlog tegen de verderfelijke invloed van de vreemde ideologiën, zij heeft hiertoe het meest volkomen recht en de slinkse intrigues van het buitenland zullen haar slechts in haar vastberadenheid versterken'.

Deze laatste woorden leken te veel op een proclomatie opdat wij nog konden twijfelen aan zijn wens dat wij zijn gedachten bij onze terugkeer in België zouden verspreiden. Dat Dr. S... tevreden zij, zijn doel is bereikt.

***

De meest saaie droogstoppel kan niets anders dan trillen van genoegen voor de zwier van de vlammende seguidillas en sevilanas. Dit is ten minste wat ik dacht na het recital van Spaanse dansen dat wij zekere avond in 't openlucht-theater van de Retiro bijwoonden. Het was een bijzonder warme dag geweest en de Madrilenen waren zeer talrijk opgekomen om, in de koele nacht - de vertoning begon om half twaalf - de verrukelijke danseressen van Don Perez... toe te juichen. De half verlichte bomen schieten een zacht groene schijn over de aan de toeschouwers voorbehouden vierhoek. Bekoorlijke en opgesierde vrouwen mengen hun scherpe en piquante reuken met de ijle wasems der sombere planten. Een gespannen indigo hemel omhuist de heerlijke ruimte waarin alleen het podium als een schele krans de opake nacht verlicht. Madrileense seguidillas, Aragonse jotas, Moorse zapateados, waarin arabische rhythmen en melodieën zich onafscheidbaar met liturgische herinneringen vermengen volgen elkander onafgebroken op: het is een schittering van speelse fantasie en heidense vreugde. De grootste zorg is besteed aan de nationale klederdracht waarvan elke dans ons de verscheidenheid en kleurrijkheid vertoont. Bij de pauze wordt er aan 't buffet gegeten en gedronken te midden van een gegons en gekras van vrolijke stemmen. Melancolische en dikwijls akelige flamenco's verdoezelen de vrolijkheid der dansen: niets vertaalt beter de nostalgie van de andalusische betovering dan deze lange benepen diatonische klaagliederen. Hun lugubere strakke golven bedwelmen de soezerige massa...

***

Madrid gaf ons geen andere kunstuitingen. In de Theatre de Lope de Vega zagen wij een populaire show: het was een opeenvolging van de meest vulgaire sketches alleen onderbroken door enkele slechte flamenco's. Het kultureel peil

was beneden alles en met knorrig humeur verlieten wij de zaal midden in het spektakel. Dr. S... had ons verteld dat er in de Winter grote concerten, interessante tentoonstellingen, leerrijke toneelavonden werden ingericht. Het was ‘la saison morte’.

De litteraire en wijsgerige kroniek van alle dagbladen stond in 't teken van de nieuwe christelijk-syndicalistische leer die geen enkel aspect van het geestelijk leven uit haar actiesfeer laat. Over Jean Paul Sartre lazen wij een vurig artikel waarvan de krasse uitdrukkingen ons een deugdelijke lachbui bezorgden. In hoofdorde werden de geleerde opinies aangehaald van twee vooraanstaande hoogleraars, die het phenomeen Sartre zeer grondig hadden bestudeerd en tot een en dezelfde conclusie waren gekomen: het oeuvre van de Franse auteur was niets anders dan synthetisch varkensvoedsel. Ik zie het woord ‘cochones’ nog zo voor mijn opengespalkte ogen staan. ‘Après cela on peut tirer l'échelle’ zou een Frans humorist zeggen.

Dr. Paul SPEYER

Dit alles en een korrel zout

Ik heb een zwak voor dronken dichters, een afschuw voor bezopen burgers.

Wie zijn tijd aanvaardt is een heler, wie hem bemint een medeplichtige.

Zij die ons vrijdom van angst beloven, stellen ons in het vooruitzicht een leven zonder dramatische spanningen en dus zonder scheppingsdrang.

Men begrijpt poëzie alleen als men begrijpt dat alle poëzie onbegrijpelijk is.

Alleen hij die de eenzaamheid zoekt, bereidt zich waardig voor op de dood.

Het feit dat de leer ons dwingt onze buurman te beminnen, bewijst overduidelijk dat hij van nature niet beminnenswaardig is.

Ik verkies goede manieren boven goede bedoelingen: stijl boven deugd.

Van alle ondankbaren spannen de predikanten de kroon. Zij die van, door en voor de zondaars leven, achtervolgen deze ongelukkigen met laster en haat.

Niet: poëzie en werkelijkheid; doch poëzie is werkelijkheid. Wat men in de loop van den dag de werkelijkheid noemt is grof boerenbedrog.

Wie een huis bouwt, bouwt zich een graf.

Alle dichters van alle tijden en van alle volken werken aan één gedicht.

Het verschil tussen geestelijk en stoffelijk bezit is niet zo groot als de lekeprekers het doen voorkomen. Op het bezit komt het aan, niet op wàt men bezit.

Ik kan mij geen ondergang zonder storm voorstellen.

De dichter neemt door het gedicht b e z i t van de wereld en op geen andere wijze kan men de wereld zo volledig bezitten.

Elke vorm van bezit is poëtisch.

Afstand loutert. De zuiverste liefde is die voor de verre geliefde.

Hij die het geven verheerlijkt, moet het bezit verheerlijken. Zonder bezit valt er niet te geven.

Alle leven is gevaarlijk, niemand brengt het er levend af.

Ik heb dikwijls het gevoel of ik met het leven van een vrij vervelende onbekende opgescheept zit, terwijl een andere onbekende er met het mijne van door is.

Zij, die het leven waard zijn, verachten het en zijn er hartstochtelijk aan verslingerd.

Geen godsdienst zonder zekerheid, geen eerlijk leven zonder onzekerheid.

Als een dom man de grenzen van zijn kennis overschrijdt valt hij in een diepe, vieze put; als een intelligent man het doet, stijgt hij tot de hoogste sneeuwtop.

Henry James is mijn toetssteen. Ik heb geen vertrouwen in wie van hem niet houdt.

Een wezenlijk verschil tussen wijzen en dwazen schuilt hierin dat de eersten het vermoedelijk heden in het verleden, de laatsten in de toekomst ontvluchten.

Goede wijn behoeft geen krans en aangezien er bijna geen goede wijn meer is, worden wij onder de kransen verstikt.

Zoals het klokje tikt thuis, maakt het ons laf of gek.

Wie zijn neus schendt, schendt de schepping.

Het is de taak der kunstenaars slapende honden wakker te maken.

Het hemd is nader dan de rok en daarom gauwer vuil.

De beste stuurlui staan inderdaad aan wal, met een radarinstallatie.

De dichter verkoopt principieel knollen voor citroenen.

Een verre vriend is oneindig beter dan een goede buur, die niet anders dan een steekneus kan zijn.

Bekend maakt onbemind, onbekend bemind.

Ik lees: private property is a natural right. Ik zeg: het is een natuurlijke plicht.

Een zaak, en niet alléén in stoffelijke zin, is voor de bezitter àlles, voor de zet-

baas niets. In een wereld van zetbazen verdwijnen vanzelf en onmiddellijk scheppingskracht, arbeidsvreugde, levenslust en vindingskracht.

Zonder verwerven geen behouden.

De vriendschap is een fictie, de vriend is een werkelijkheid.

De innigste angst spruit voort uit het besef der leegde tussen herkomst en bestemming.

Een leven zonder angst, is een akker zonder mest.

Wie ophoudt partijdig te zijn, houdt op te bestaan.

Het is mogelijk en nodig om partijdig èn verdraagzaam, partijdig èn onbevangen te zijn.

Men moet geestdriftig partijdig zijn, doch zonder het slachtoffer van zijn partijdigheid te worden.

Hebt uw naasten lief gelijk u zelf, is een slechte raad aan iemand die zichzelf verfoeit.

Uit doelbewuste, beginselvaste egoïsten maakt men de beste, betrouwbaarste vrienden.

Zij die de mens vrezen en minachten, haasten zich in de mensheid op te gaan en worden hervormers.

Men moet kiezen, want men kan niet tegelijkertijd de Mens en één mens werkelijk volledig liefhebben.

Alléén het kleine kan groot zijn.

De normale familie, gegrondvest op dagelijkse ergernis, op afkeer en verveling, is antisociaal en het beste middel tegen sociale sentimentaliteit.

Snelheid is altijd een vorm van onverschilligheid. Een man naar mijn smaak moet traag en graag zijn.

Altruisten zijn lieden innerlijk te arm om egoïst te zijn.

Zonder bezit geen liefde, zonder liefde geen leven: zonder bezit geen leven.

Jan GRESHOFF

Met pen en potlood

4.

In 1927 moesten de dichters, die voor de Prix Jean Moréas wensten in aanmerking te komen, ten gerieve van de negen juryleden negen exemplaren van hun werk irsturen. Onder de kunstrechters bevonden zich Henri de Régnier, Paul Fort, Souday en Valéry, André Fontainas, Ernest Raynaud, Alfred Poizat en een paar mindere goden uit de Parijse élite.

Aan een paar vrienden, een oude en een jonge, vroeg ik wat zij daarover dachten. De grijsaard meende, dat het sturen van een werk aan negen erkende ‘Meesters’ in elk geval winst betekende, zelfs al kreeg men de prijs niet.

De melkbaard redeneerde niet zo sereen en liet enigszins sluw de volgende woorden uit zijn lichtjes smalende mond rollen:

- Goedkoop en behendig middeltje om gratis een karrevracht dichtbundels te bekomen, vooral in tijden van poëtische hoogconjunctuur...

Mijn jonge, slimme vriend, we zullen die betere tijden met wijsheid en geduld zoetjes afwachten...

5.

Men weet dat de meeste interviews door de ondervraagden zélf in elkaar worden gestoken. Toch zijn er uitzonderingen, zelfs vele! Tot de beroemdste blijven nog altijd de vraaggesprekken behoren van Frédéric Lefèvre: ‘Une heure avec...’ Een bewijs dat Frédéric Lefèvre zich niet uitsluitend met de pluimen van de anderen tooide, ligt in het feit dat een van zijn ondervraagden, Jacques Boulenger, niet tevreden scheen over het resultaat van hun gemeenschappelijk ‘uur’ en als antwoord een tweede interview de wereld instuurde: ‘Entretien avec Frédéric Lefèvre’. Hij keerde de rollen om.

Verre van het gezag van de journalist Lefèvre daarmee te ondermijnen, bewees Boulenger's reactie dat Lefèvre op onafhankelijke wijze zijn taak als voorlichter opvatte. Een interview moet inderdaad de juiste weerspiegeling zijn van een werkelijk gevoerd gesprek en niet een of andere, al te listig gecamoufleerde vorm van zelfverheerlijking.

6.

Ik las, met een hart van zeven jaar, Annie Winkler's ‘Daantje Branie’ (Uitg. J.M. Meulenhoff, A'dam), met een hart van twee maal zeven, P.H. Henderickx' ‘Nieuwe Electriciteitsboek voor Jongens’ (Uitg. Het Kompas, Antwerpen), met een van drie maal zeven, F. van Baarle's ‘Hormonen, Lichaam en Geest’ (zelfde uitgeverij), met een van vier maal zeven, H.W.F. Stellwag's ‘Moeilijkheden bij de Opvoeding’ (Uitg. Wereldbibliotheek, A'dam); en een van vijf maal zeven, J.C.M. Verschure's ‘Patiënt of Proefkonijn’ (Moussault's Uitg., A'dam).

Dan heb ik mijn hart wat rust gegund. - Js.

Na het festival der kunstkritiek te Parijs

CONFRONTATIES van kritische standpunten hoeven niet noodzakelijk in een atmosfeer van het Forum te geschieden: gewapper van gescheurde kleeren en gestuif van gelaten pluimen. Het kan ook feestelijk gebeuren. Zoo het te Parijs gehouden festival, op 21 Juni 1948, en volgende dagen, in de Unesco-zaal. Het nieuws is wel niet versch meer, maar de stellingen zijn het meer dan ooit: ze zijn de kritische Olympiaden, terwijl het Congres de Spelen vertegenwoordigt.

Onze conclusies vooruitloopend willen we aanstippen dat het Festival naast beschouwingen over kritiek evenzeer wetenschappelijke bijdragen aangaande esthetica gold. Niet alle deelnemers kiezen positie voor of tegen iets: een louter registreerende houding plaatst de criticus op het terrein van den historicus. Doch laten we geen scherpe grens voorstellen. Het Congres heeft bewezen dat, in weerwil van de uiteenloopende opvattingen, de wetenschap der beoordeeling internationaler is dan de beoordeelde stof. Eenzijdig kunnen maar enkele bijdragen geheeten: onder meer de Belgische (voor een plastisch esperanto der toekomst) door-Servranckx, en de Iersche door Mac Greevy (voor een nationalistische kunst). De andere getuigen van verdraagzaam begrijpen waar het om divergenties gaat en vanzelfsprekende bijval bij open deuren. De toon der mededeelingen is meestal die der wetenschappelijke formuleering. Pleidooien kan men heeten de standpunten van Bouret en Degand (de eerste voor realisme, de tweede voor abstracte richtingen). Wenschen die van Waldemar George en André Lhote (de eene voor humanistisch realisme, de andere voor een breeder communie met het publiek). Voorzichtige stellingen die van Herbert Read (het vrij spel der psychische spanningen) en van Jean Cassou (over het universeel plastisch begrijpen in Frankrijk). Beleefde concessies tenslotte bijdragen als die van Chou Ling (voor de synthese van oostersche en westersche elementen).

Een model van wetenschappelijke klaarheid is het opstel van Lionello Venturi, die op afdoende wijze de tweespalt realisme-abstractie ontleedt en de wederzijdsche mogelijkheden aanduidt.

Niettegenstaande de algemeen-geldende verstandhouding komen de trekken van ieders natieve mentaliteit naar voren: de Engelsche bijdrage van Read is koel-cerebraal, de Amerikaansche van Pach practisch, de Fransche partiaal en geestdriftig, de Belgische door Servranckx zwaar-op-de-hand en utopisch, de Italiaansche (Venturi, Bucarelli) duidelijk en genuanceerd, de Indische (Raj Arao) metaphysisch, de Chineesche hoffelijk.

Ter zake. Het ware te hopen dat de practische voorstellen aangaande auteursrechten, internationale documentatiedienst voor critici, standardisatie van catalogeeringsmethoden, en dies meer, de lange weg niet zouden opgaan van

den Administratieven Slenter, dit bij uitstek Internationaal verschijnsel. Wat de hangende ideeën betreft inzake esthetische standpunten, die kunnen gevleugeld over alle helaas nog bestaande grenzen trekken en zoowel kunstenaar als kunstgeleerde tot dienst en genot zijn. Daar is vruchtbaar geëxposeerd geworden!

In het brandpunt der belangstelling staat de kwestie waar méér de critici dan de kunstenaars mee bezig zijn: het berucht alternatief van figuratieve tegenover non-figuratieve uitingen. De grootste factor van verwarring hieromtrent is de onwetendheid. Daar waar de esthetica reeds lang de twee naast elkaar opstelt, als hebbend gelijk recht van bestaan, daar trekt de militante kritiek nog steeds de degen om de superioriteit van de eene op de andere te bekrachtigen. Evenals architectuur en beeldhouwkunst elkander niet hoeven te bekampen, omdat de eene een ruimtekunst van den eersten graad is en de andere een ruimtekunst van den tweeden graad, zoo bevindt zich de non-figuratieve schilderkunst in een andere categorie dan de figuratieve, maar eveneens erkend. De figuratieve is vaker abstract dan de niet-figuratieve, die verkeerdelijk 'abstracte' wordt genoemd. Moesten de critici het onderscheid in kunsten van den eersten en den tweeden graad gebruiken, onderscheid dat door moderne esthetici als Sourian duidelijk omlijnd is geworden, dan ware het met die verwarring uit en amen. Maar hoeveel critici zijn er niet die de esthetische terminologie niet gebruiken, en kunstwerken beoordeelen vanuit de hoek en met het denkmateriaal van den philoloog, den philosoof of den geschiedkundige?

Wat het programma en de draagwijdte aangaat van de twee beschouwde strekkingen, daar staat het buiten kijf dat de figuratieve veelzijdiger en rijker is dan de andere. Omdat vijf elementen meer zijn dan twee: kleurenevenwicht en vormenevenwicht, plus kennelijke voorstelling, geestelijke beteekenis, zielkundig vertalen, maken een som die grooter is dan kleurenevenwicht en vormenevenwicht alleen. Daarom is Victor Servranckx een schilder van den eersten graad, en Paul Delvaux (waar de materie zijner werken genoeg verantwoord is!) een schilder van den tweeden graad. En ze mogen er allebei zijn.

Beweren dat alle kwalen voortspruiten uit sentimenten enzoovoort: mogelijk, maar ook alle genietingen. Ik heb de proef gedaan met twee schilderijen: een figuratief stuk en een non-figuratief. Ik beschrijf de uitslag wat verder.

De overige onderwerpen betreffen het conditionneeren van de uitvoering; de expansie; de verhouding tot het publiek; de rasseneigenheden die nog altijd van kracht zijn, en op kunstgebied, in tegenstelling met op politiek gebied, hoedanigheid inplaats van tarra; de rol van den criticus; en goddank: het overbruggen van de vooroordeelen, het vrijlaten van de impulsen, het veroordeelen van imperatieven en apriorismen.

Dit eerste Congres is een meevaller geweest. Het doigté van Paul Fierens, de Spaak der kunstkritiek, heeft universeelen lof verdiend. We zijn zoo vrij een

paar opstellen te ontleden, waar we denken dat het lichte woord met gevaarlijke désinvolture niet langer het eenigszins zwaardere feit dekt.

***

Beleefdheid met beleefdheid beantwoordend, prikken we eerst enkele punten in de bijdrage van Chou Ling, de Chineesche congressist. Ingeval deze bijdrage alleen maar hoffelijk bedoeld is ten opzichte van het Westen, zijn we gerustgesteld. Indien ze ernst is, dan stemt ze ons buitenmate sceptisch. Ze stelt de synthese voor van Oostersche en Westersche manier. De Westerling is vitaal actief, de Chinees vitaal passief. Op kunstgebied treft de omgekeerde verhouding: de Westersche kunst is in weerwil van haar dynamische onderwerpen, statisch; de Chineesche hoofdzakelijk dynamisch. Het immobiliseeren van het beeld is een Westersche bekommernis, het vitaliseeren, continu-maken een Chineesche eisch. Omdat de Chinees rustiger onderwerpen kiest dan de Westerling schijnen deze feiten paradoxaal, maar zij slaan op de manier, en niet op het afgebeelde subject. De Oostersche transcriptie ligt in de verlenging van de calligrafie, die volledig continu is, levend beteekende ideogrammen. Het begrip van de volmaakte harmonie met de natuur, kenmerk van de Chineesche kunst, duikt in het Westen maar op als tijdelijke reactie op stroomingen van vergedroven cerebraliteit. Bij ons is een geweldige tweespalt tusschen schrift (of manier-van-beteekenen) en kunstmanieren: ons schrift is geabstraheerd, zonder eenheid met het omringende midden, en onze kunstmanieren heterocliet. Een goed schilder schrijft soms afschuwelijk slecht, en een calligraaf is hier nog geen artist. Hoe zou men dit bestaande onderscheid kunnen wijzigen?

Wie van de Westersche artisten evenaart bijvoorbeeld een Foujita in de gave arabeske? Daarentegen vertoonen de moderne Chineesche schilders, in plaats van een synthese, een jammerlijk verspelen van hun eigenschap van continuïteit ten bate van een twijfelachtige Westersche kordaatheid. Op dat terrein kan de Westerling zich nog beter oriëntaliseeren dan de Chinees zich europeaniseeren, en wel omdat hij iets te winnen heeft, terwijl de Chinees alleen maar iets kan verliezen. Een Kuniyoshi is nog slechts Oosterling door zijn naam, zijn kunst is een uitlooper van Westersche voorbeelden. Een Fou Pa Che is heel wat gevatter: liever dan zich in een vreemde opvatting te verliezen, tracht hij zichzelf te zijn in het bekende spoor. Het is een feit dat aan de eenheid der Chineesche schilderkunst niets kan toegevoegd worden, terwijl aan de Westersche ismen steeds de factor d u u r ontbreekt. Zie maar naar de pogingen van de luministen om de kunst-van-het-vliedende-leven te realiseeren! Zijn ze er in geslaagd? Waarom niet? Omdat ze technisch gesproken met olieverf de nevels van de Chineesche inkt wilden bereiken. En geestelijk gesproken, omdat hun weg niet de Tao was, maar hun gids de optische theorieën van Chevreul. Bij de grafiekers zijn er meerdere pogingen geweest, en daar was het misverstand van

denzelfden aard: met een scherpen stift doodt men immers het fluïde der omtrekken zooals het penseel ze trekt. Dit voor het instrument. Wat de geest aangaat, géén manier ginder die niet wijsgeerig verantwoord is: zelfs de kunst van bloemenschikken, tuinaanleggen en theeschenken vindt haar filosoof bij de Yo-Shin der Japanners. De Westerling bederft de adem van zijn kunstwerk, die beruchte adem die men 'ch'i' heet, en die zoowel l u c h t als g e e s t beteekent. Eens die adem aanwezig, houdt men op, want dat is net de 'k'ung-ling':
zoo-levend-mogelijk-met-zoo-weinig-mogelijk, of het bereiken der transcendentie.

Op het oogenblik dat Meester Carl Hentze mij het penseel deed verwisselen voor de vulpen, voelde ik instinctief dat ik de adem der ideogrammen ging schenden. Het is daarom dat ik mij een noodkreet veroorloof wanneer Chou Ling zijn opstel heet: 'Le dilemme de l'art chinois en face de l'Occident'... En ik met klem vooruitzet dat er geen dilemma bestaat waar al een eenheid aanwezig was! Het is niet uit pure beleefdheid dat ik de Westersche normen als onvolledig bestempel. Wij kunnen niet gewagen van een dilemma, maar wel van het aanvullen onzer tekorten, het afstemmen onzer kunst op onzen gedachtenrijkdom en het bewerken van hun eenheid, zoowel scripturaal als wijsgeerig. En wij doen het uit zuiver Westersch minderwaardigheidsbesef!

***

Het is opvallend hoe kunstenaars van den eersten graad schriftelijk véél te verantwoorden hebben: Mondriaan en Van Doesburg, en bij ons Van Tongerloo en Servranckx, achten het noodig ettelijke ideologische constructies aan hun schilderwerk toe te voegen. Hun vereenzaamde positie fluistert hun in dat ze profeten zijn in een ongebruikte taal, van een nog onbekende houding. Net gelijk Isidore Isou, de eerste zuivere prosodist van den eersten graad, het ineens theoretisch moet gaan verantwoorden! Servranckx stelt dus een programma op. Het moet zoo zuiver zijn dat het bijna steriel is. Hij wil de mensch van de toekomst dienen ('l'élaboration des fins de l'homme') met een kunst waar geen echo van den organischen mensch meer in te bespeuren valt. Dat is de eerste contradictie. Hij heeft het over eeuwige waarheden, die hij niet opsomt, over het ware probleem, dat hij niet noemt, en over de geheime bestemming die men bij den aanvang nog wist... en nu niet meer weet. Alles zeer vaag. De doelstellingen 'zouden moeten gecodificeerd worden in eenvormige fomules door concentreeren van het meest geldige'. Rationalisatie van het doel? De kunst is toch het eenige gebied dat aan codificeering ontsnapt? En dat meest geldige, onderstelt een maatstaf: geldig tot wat? Tot de doelstelling van den mensch. Wat is deze doelstelling? Hij zegt het niet. We weten dat het unifieëren der middelen mogelijk zou zijn, maar g e w e n s c h t is een andere zaak! De mechaniseering heeft al een unificatie tot stand gebracht die tot de grootste rampen heeft geleid. Het wordt ons duidelijk dat Servranckx een bestemming zoekt voor een doelloos en

bestemmingsloos spel, een kunst die haar begin en haar einde vindt in zichzelf. Is de schepper bang wakker te worden voor het feit dezer gratuïteit? Hij roept uitingen ten getuige van vroeger kunsten: Assyrische, Egyptische, Grieksche, Byzantijnsche, Chineesche, Indische... allemaal voorbeelden van figuratieven aard. Waar heeft Servranckx bij deze volkeren gratuite bedoelingen gevonden? In de jaren negentien-twintig, ten tijde van het cosmisch expressionisme, de visioenen van Myriapolis met de karreelende hemelbollen, had dit nevelachtig betoog ingeslagen. In negentien-vijftig staan we weer op de aarde, als menschen die hun menschelijkste mogelijkheden uitdiepen en verheffen, zonder uitschakeling onzer gemoedsroerselen, onzer organische rasters en onze naar levende en vruchtbare analogieën beeldende verbeelding. De kunst van Servranckx is zuiver en eenzijdig, maar hij kan ze ons niet willen opdringen als universeele taal. Wat het collectieve karakter der kunst van morgen betreft... het lijkt wel dat kunst en collectivisme slecht samengaan.

In Duitschland noch in Rusland heeft de non-figuratieve uiting succes gehad. In het democratisch verband blijft zij de zaak van zeer weinigen: immers zij beantwoordt aan geen enkele levende noodzaak. Zij is voor hem die in schilderkunst een feest voor het oog en een vreugd voor het hart zoekt, een woestijn. Ik weet dat de mystieker, die weg wil uit zijn stoffelijk omhulsel naar de vereenzelviging met zijn godheid, eveneens woestijnen tegemoet gaat, doch hier bepaalt deze mystieker der zuivere vorm-en-kleurentaal zijn doel als zijnde des menschen, en dit met middelen, verf en doek, die organisch zijn. Hij definieert zijn kunst als ‘ce non-quelque-chose’ die moet dienen voor den mensch, ce quelque-chose. Die kunst ‘moet een moraal worden’, nog een wanbegrip. Wij wenschen Victor Servranckx veel moed op den weg naar de picturale via unitiva. Uit wachtwoorden is nog nooit een waarachtige strooming ontstaan. Zijn werken zijn een mijlpaal in onze kunstgeschiedenis. Zijn betoog doet echter in een internationaal koor der kritiek verouderd en opgeschroefd aan.

***

André Lhote's zienswijze is wel de redelijkste, en wat eenigszins verrast bij een cubist, de menschelijkste. Er spreekt een bonhomie uit die geruststellend aandoet, met gevatte geest de troebele zeepbellen openprikt en de geïriseerde met een glimlach volgt. En tenslotte als de grijze professor wat toegeeflijkheid vraagt voor zijn pleegkind: het representatief cubisme, dat nota bene ook al de reeds indrukwekkende rommelkamer der moderne conformismen is gaan vervoegen, en eindigt desniettemin op een hoopvol vertrouwen in de non-conforme menschelijkheid, zonder dewelke de kunst op de hatelijke machinale wereld gaat gelijken.

Wie de vroegere pleidooien van Lhote heeft gevolgd is verrast door deze bezonken en breede visie, die naar den oorsprong der conflicten tast en bij het eenige antwoord dat mogelijk is, niet terugdeinst te verbranden wat ze eerst

aanbeden heeft. ‘Je rappellerai en hate...’ (deze e n h â t e is prachtig!) ‘que le génie des peuples, jusqu'ici, trouvait son expression dans la représentation d'un monde de formes conditionné par ses frontières historiques. Que l'on supprime ces limites matérielles au bénéfice de je ne sais quel esperanto plastique, et l'art n'aura plus qu'è, se ranger parmi les productions anonymes, dans l'épouvantable désert du monde mécanisé’ Men kan zich geen beter repliek indenken voor de opvattingen van een Servranckx.

Het opnemen van invloeden en het uitzuiveren van elementen die niet dienstig zijn voor het eigen karakter eener kunstgemeenschap, doet ons denken aan gelijkaardige processen bij internationale filosofieën. Zoo brengt de bedenking van Lhote ons naar Sartre. Frankrijk filtert het existentialisme zooals het het futurisme heeft gefilterd, en het gevleugeld gezond verstand triomfeert tenslotte toch. Germaansche ideologieën op Latijnsche levensnormen enten is een utopie: de Fransche beweeglijkheid zal eerder het dionysische uit Nietzsche belichamen dan de kommervolle eindigheid uit Heidegger. Voor den Germaan is melancholie dikwijls synoniem van beschouwend geluk, voor den Latijn bijna wanhoop. De existentieele beklemming krijgt vorm wanneer men van de begrippen van het kristen finalisme de negatieven neemt. Hier zullen de immanenties der wijsbegeerten van den nevel, door den wijn ontbonden worden. Er zijn al varianten die voor het oplossingsproces getuigen. Er is al de beweging van Perruchot, met name het epiphanisme, of opgang naar het licht. Volgens een der protagonisten, Jean l'Anselme, trachten de aanhangers, aan gene zijde van de wanhoop, een primitieve onschuld te vinden die aan de kunst een nieuwe kindsheid moet bezorgen. Er wordt bepaald dat ‘cette éthique est une esthétique’, dat de esthetische richtlijnen door de beleving der aanklevers zullen gevormd worden, dus de wetten naar de feiten en niet andersom, eerst leven en dan denken, en daaruit volgend: eerst schilderen en dan regelen. Iets zeer Latijnsch dus. Op dezelfde wijze heeft men het futurisme verteerd. Dat men met Frankrijk nooit moet wanhopen, bewijst het oordeel van André Lhote.

***

Moet het onderscheid gemaakt worden tusschen kunstgeleerde en kunstkritieker? Het is duidelijk dat de eerste zich in beschouwende onthechting moet buigen over de feiten, die classeeren, hun draagwijdte en beteekenis afleiden... zonder de geringste passie? En dat de andere moet optreden als aanklager en verdediger? Deelt de historicus de koele appreciatie van den rechter, hij heeft niet tusschen te komen in de debatten van het levende forum, maar alleen het verloop te noteeren. De houding van een René Huyghe of een Robert Kemp, doordrongen van in sereniteit gedragen kennis, steekt scherp af tegen onrustige en vaak ongemotiveerde argumentaties van kunstadvokaten als Dorival, Degand, Putman. Wanneer de historicus veld wint op den kunstmenner in eenzelfden persoon, dan ziet men hem van felle orthodoxie overhellen naar een rehabilitatie

van menschelijke troeven: zoo is de positie van een Lhote gemengd. Hij is tegelijk wapenmakker en chroniqueur. In het actueele gedompeld en toch wijs geworden door het aanhoudend afwegen van relativiteiten. Die houding is dan ook de boeiendste, omdat ze de rijkste is, de waarachtigste, daar waar de geleerde nooit eens zijn vingers verbrandt, en de impressario aanhoudend.

In het licht van dit onderscheid vertoont dit Congres der kritiek een hybriede karakter. Er zijn evenveel historische bijdragen als pleidooien voor een levende strekking. Onder de eerste telt die van Venturi, die door haar koele klaarheid een heele reeks gepassionneerde opinies ontzenuwt en thuiswijst bij de voorbijgaande manifesten. Waarom heeft een manifest nooit gelijk? Omdat het een geestesconstructie is, gesteund op één concreet feit, vandaar geamplifieerd, en de waarheidsgrens overschrijdend vanaf het vertrekpunt. Het is een wenschdroom. Gelukkig dat, volgens verslaggever Denys Sutton, ‘nous avions le sentiment que le congrès devait s'amuser’.

(Wordt voortgezet)

NOJORKAM

Nojorkam, schilder en schrijver

ITALIE trekt velen onder de Vlaamse kunstenaars aan. Schrijvers die schilderen zijn er heen getogen zoals een Felix Timmermans; en ook schilders die schrijven zoals mijn broer Norbert-Joris-Kamiel. Verleden jaar ging hij naar het land ‘waar de appelsienen bloeien’, bezocht er o.a. Milaan, Verona, Venetië, Ravenna, Florence, Lucca, Assisi, Rome, Napels en Capri; en twaalf maanden later verraste hij het kunstminnende publiek èn op een indrukwekkende reeks doeken èn op een belangwekkend reisverhaal: ‘Retour d'Italie’ (Uitg. Saturnus, Gent).

Reeds jaren heeft hij in de kunst de naam van Nojorkam aangenomen. Allicht om niet verward te worden met naamgenoten die ook schrijven en om des te beter een eigen persoonlijke weg te kunnen opgaan. Kind van deze op vernuftige naamcombinaties verslingerde tijd (o Benelux, Unesco en andere vreemde toverwoorden!), smolt hij zijn drie voornamen tot één geheimzinnige eenheid samen.

In zijn ‘Retour d'Italie’ verklapt Nojorkam zijn hang naar een niet alledaagse schuilnaam. ‘Te onzent houdt men niet van pseudoniemen’, verklaart hij; en verder: ‘de Italianen hebben meer verbeelding’.

Waarom nu schreef hij dit boek in het Frans? Om een bepaald publiek te bereiken? Misschien... Om ook hierin anders te doen dan vele anderen? Mogelijk... In een tijd van gescherm met moedertaalbeoefening in alle graden en op alle paden dienen degenen, die tegen het Frans van een Vlaming gekant zouden zijn, te weten dat Nojorkam's en mijn moeder een Walin was en dus, hoe paradoxaal zulks ook moge klinken, onze moedertaal eigenlijk... het Frans is. En zo tracht mijn hart nog goed te praten, waarmee mijn geest niet altijd vrede neemt. Vergeten we evenwel niet, dat Nojorkam ook in het Nederlands schrijft.

Al mijn ander werk heb ik opzij geschoven om in één adem het relaas over Nojorkam's Italiaanse tocht te kunnen uitlezen. Het reisverslag behoort tot de eniszins ondankbare prozavormen: wie geen onrustig bloed in zich heeft, voelt er gewoonlijk niets voor. Maar daar niemand thans rustig in zijn zetel kan blijven zitten en de reispas even noodzakelijk is geworden als de identiteitskaart, kent de toeristische letterkunde thans meer bijval. Diplomaten en dichters, schilders en schrijvers, allen reizen, nemen nota's links en rechts en laten rechts en links reisreportages verschijnen. Het moderne reisverslag is over het algemeen levendig, het davert in snel tempo voort; maar het ontkomt soms niet aan een zekere oppervlakkigheid. De vroegere reisjournaals waren vaak steviger, maar langdradigheid maakte ze wel eens onleesbaar. Nojorkam heeft beide euvels vermeden. Waar hij in een zo classiek land als Italië in het spoor van Goethe en andere eerbiedwaardige voortrekkers dreigde te lopen, heeft hij wijselijk, zoals in zijn hoofdstuk over Rome, hun doorluchtige schimmen opgeroepen en zich op de achtergrond geplaatst; en anderzijds geeft hij toe niet als reporter, doch als schilder naar Italië te zijn gekomen: noch de Paus, noch Papini wenste hij te interviewen of te zien.

Zoals met elk reisboek boeit gewoonlijk de reiziger veel meer dan de door hem bezochte landschappen. Nojorkam blijft er vanzelfsprekend eerst en vooral de schilder, luisterend naar de dwingende wenken van de grote Meesters, en hij leidt ons dus in allerlei musea binnen, brengt ons vóór tientallen schilderijen en beeldhouwwerken, welke hij op zeer persoonlijke wijze bespreekt. Dat hij daarbij allicht bekenden miskent en alleszins sommige miskenden erkent, wie zal hem zulks kwalijk nemen. Nieuwe inzichten zijn steeds welkom, zij bevrijden ons van de slapende berusting in starre waardebepaling.

Maar dit boek biedt ook andere uitzichten: naast het museum is er de straat, waar de anecdote tot haar recht komt; en boven de straat reiken stad en streek uit, wier ziel de dichter-schilder zo diep en kernachtig mogelijk uitdrukt.

Nojorkam noteert als schilder, in elke stad, de speciale kleurengamma's; als dichter tracht hij zo ver mogelijk door te dringen tot het meest wezenlijke van sterk verschillende steden als Venetië, Florence, Lucca en andere. Zo hebben me ook ten zeerste de bladzijden over Assisi en Capri getroffen; ik vind ze stilistisch zelfs beter dan die, waarin de schilder zijn scherpzinnige opmerkingen ten beste geeft. Over schilders sprekend, blijft Nojorkam begrijpelijkerwijze te zeer vakman, critische geest. De Italiaanse natuur bekijkt hij daarentegen meer ‘con amore’. De Italiaanse mens doet hem nu eens juichen, dan weer sakkeren. Alles samengenomen een flink afgewisseld geheel.

Mijn grootste genot is tenslotte geweest, in verbeelding met mijn broer mee te reizen, verrast op te kijken telkens wanneer bij hem gedachten opwellen die ook de mijne konden zijn, en aandachtig te luisteren bij het vernemen van meningen uit de diepste, meest persoonlijke bron. Overeenkomst en verschil tussen broeders. Ik denk aan een kleengedichtje van Guido Gezelle.

Die innige verbondenheid boven ruimte en tijd, terwijl de ene op een Florentijns balkon aan een Vlaamse klas dacht, droomde de andere in die Vlaamse kamer van Florence's luister...

‘Retour d'Italie’ heb ik graag gelezen en niet enkel uit broederlijke waardering. Mogen er nu nog andere werken volgen, in het Nederlands, uit verbondenheid met onze cultuur.

Jan SCHEPENS

Octobertroost

Er zijn geen woorden om te noemen
net diepe vuur dat mij doorgloeit,
wanneer in struikhout en in bloemen
het felle rood tot brons verschroeit.

Wij die de duizeling beminnen
proeven nu traag de koele wijn,
om het volmaakt geluk te winnen
van 's levens koninklijk festijn.

De vlam der beuken op uw haren
in het vergloeiend avondrood,
en het verrukt en zwijgend staren
in een heelal van droom en dood.

Wie eenmaal in nw gouden ogen
de hemel vond en stromend verdween
in de melkwitte nacht die hing te blinken
over uw lichaam, is nooit meer alleen.

Pieter G. BUCKINX

Zwitserse indrukken

DE uitnodiging die de Zwitserse regering aan een 15-tal Hollandse, Luxemburgse en Belgische journalisten en radioreporters liet geworden, legde er den nadruk op dat de aangeboden reis geenszins tot deel had toeristische propaganda te voeren, maar wel: ons in de gelegenheid te stellen, persoonlijk en rechtstreeks, documentatie te verzamelen over de Zwitserse politieke, sociale, economische en culturele toestanden. Deze nuancering is begrijpelijk: op het ogenblik dat de hoteliers der Vlaamse kust en Waalse Ardennen met gemengde gevoelens hun bilan opmaken over het verlopen seizoen, ware het, op z'n minst, ongepast geweest dat wij onze landgenoten aangevuurd hadden in hun maar té groten ijver om, buiten 's lands grenzen, reisgenoegens te gaan smaken. Op geen enkel ogenblik hebben onze cicerones dan ook de natuurschoonheden van hun land geroemd. Het leek haast alsof zij ze gaarne voor onze blikken hadden weggemoffeld, zoals een Sultan zijn odalisken in zijn harem opsluit. In mijn beschouwingen zal er zodus geen kwestie zijn van diafane meren en eeuwigbesneeuwde bergtoppen. Maar, al is mijn onderwerp minder verkwikkend, toch hoop ik dat het voldoende interessante gegevens zal brengen over een land, dat, met het onze, zoveel gelijkenissen vertoont, maar ook zoveel punten van verschil, en deze laatste zullen niet de minst leerrijke zijn...

Iedere schooljongen kent bij ons de geschiedenis van Willem Tell en weet dat Zwitserland een der oudste demokratieën is. Iedere Zwitser, die wij ontmoetten, vertelde ons dat Willem Tell nooit bestaan heeft: ontluistering ener nationale geschiedenis, die wij niet als een na te volgen voorbeeld aanprijzen. Gelukkig weten wij dat ónze Jan Breydel wel degelijk geleefd en gevochten heeft: de stadsarchieven van Brugge bewaren nog Breydels rekeningen voor levering van spek en bonen aan de gildetroepen te velde. Maar over hun demokratie zijn alle Zwitsers - en dit terecht - fier gebleven. Het gaat hier echter om een zeer eigenaardige en vrij ingewikkelde demokratie. Bij ons is het begrip demokratie verbonden aan de voorstelling van een Kamer en een Senaat, om de vier jaar gekozen voor het hele land en die, naar best vermogen, 's lands zaken beredderen. In Zwitserland neemt de wilsbeschikking van het volk en zijn rechtstreekse inmenging in het politieke beleid, veel meer verscheidene vormen aan. Vooreerst bezit de Zwitser in feite een driedubbele nationaliteit: een gemeentelijke, een kantonale en een federale. En voegen wij er onmiddellijk aan toe: de gemeentelijke en kantonale nationaliteiten zijn van groter betekenis dan de federale. In verschillende kantons van het oude bergachtige Zwitserland bestaat de demokratie nog in haar meest onmiddellijke vorm: de regering van het volk door het volk, zonder tussenkomst van enige vertegenwoordiging of delegatie van machten. Op gezette tijden komen, bv. te Glaris, de burgers, een ouden degen als symbool van hun waardigheid onder den arm, samen, in wat 'Landsgemeinde' wordt genoemd. Zij bespreken en bedisselen er alles wat de goegemeente aan-

belangt. Ongetwijfeld is dit de ideale vorm ener demokratie. Maar alleen reeds om practische redenen is deze slechts toepasselijk op volks entiteit en van beperkt aantal. De wetgevende macht berust dan ook meestal in het Kanton, dat een grotere geografische uitgestrektheid bezit. In de ogen der burgers is het Kanton dé levende werkelijkheid, veel meer dan de Confederatie, dewelke eerder een koud administratief mechanisme lijkt. Het Kanton zouden we kunnen zeggen, régeert; de Confederatie béheert. Het Kanton, beschikkend over zijn autonomie, oefent zijn wetgevende taak uit door tussenkomst van vrijelijk verkozen vertegenwoordigers door de mannelijke ingezetenen, beschikkend over het burgerschap. De politieke rechten der vrouw schijnen moeilijk wortel te schieten op de Zwitserse bergflanken, en het ziet er ook niet naar uit dat het schone geslacht erg lijdt onder dit gemis. Dit burgerschap is iets zeer eigenaardigs. Men bezit het als een recht geërfd van zijn voorouders en niet als een geboorterecht; men kan zelfs het burgerschap van verscheidene Kantons bezitten. Ook vreemdelingen kunnen er van genieten. Koningin Wilhelmina, thans Prinses der Nederlanden, bezit bv. het burgerschap van het Kanton Genève. En deze waardigheid, die plechtig toegekend wordt en gesanctionneerd door den eed op den Bijbel, is een kostbaar en zeer geëerd goed; een goed dat de onwaardige ook kan verliezen. Wie het éénmaal verkreeg wordt door zijn Kanton nooit in den steek gelaten. In den jongsten Wereldoorlog hebben talloze inwoners van beproefde landen, die nooit een Zwitsersen bergtop hadden gezien, maar wier voorouders hen dit kostbaar bezit hadden overgemaakt, dit zich ten gepaste tijde herinnerd.

De autonomie der Kantons is zo volstrekt dat op juridisch of cultureel gebied de meest contrasterende toestanden zijn ontstaan. Niet zo lang geleden bestond de doodstraf nog in bepaalde Kantons, terwijl ze in andere was afgeschaft; hetzelfde gold voor het recht tot echtscheiding. In sommige Kantons is er absolute scheiding van Kerk en Staat, in andere weer niet, en - in deze laatste - stelt men soms vast dat de Staat de eredienst der minderheid subsidieert, terwijl de Meerderheidskerk, indien ik me zo mag uitdrukken, liefst afziet van alle Staatsgeschenken en Staatsinmenging.

Hetgeen de kantonale volksvertegenwoordigers bedisselen, heeft daarom nog niet noodzakelijk rechtsmacht. Hun beslissingen kunnen ongedaan of bekrachtigd worden door het referendum der burgers, referendum dat in Zwitserland de benaming van ‘votation’ draagt. De statistiek wijst uit dat de afwijzende ‘votations’ heel wat talrijker zijn dan de positieve - en dit geldt ook voor de federale referendums.

Buiten hun kantonale belangen, die zij naar goeddunken regelen, staan de Zwitsers echter ook tegenover nationale aangelegenheden, die op federalen grondslag dienen geregeld te worden: wij bedoelen de buitenlandse betrekkingen, de douanen, het leger, de Spoorwegen. Dit is de zorg van een tweeledige vertegenwoordiging: de Nationale Raad, rechtstreeks verkozen door de kiezers, naar verhouding van het inwonersaantal der Kantons en de Raad der Staten, waarin ieder Kanton, 't zij groot, 't zij klein, vertegenwoordigd is door twee afgevaardig-

den. Alle wetten dienen door beide wetgevende instanties bekrachtigd te worden; hetgeen de sterkste waarborg is voor de religieuze of linguïstische minderheden: dat zij nooit het slachtoffer zullen worden van de willekeur der meerderheden.

Te Bern, dat - naar onze gastheren nadrukkelijk verklaarden - geen hoofdstad maar wel een Federale stad is - hadden wij de gelegenheid een zitting van den Nationalen Raad bij te wonen. De vergadering was reeds om half acht begonnen en de volksvertegenwoordigers waren haast voltallig op post, al was het punt dat op de dagorde stond, - een kwestie van landpachten, - wel niet van aard om de politieke gemoederen aan het gisten te brengen. Deze stiptheid moge onze 'patres conscripti' ten voorbeeld strekken. De Voorzitter van het Parlement riep de redenaars naar de tribune in het Frans; maar iedere woordvoerder bediende zich uitsluitend van zijn gewesttaal. Geen applaus, maar ook geen onderbrekingen. Voor mijn part, geef ik de voorkeur aan sommige schilderachtige en bewogen zittingen van het Belgisch Parlement waar onze Dantons en Robespierres het vuur aan de lont leggen door hun verontwaardigde apostrofen, en de Voorzitter bewijst, dat hij de situatie meester blijft en den storm tot bedaren vermag te brengen. Neen, de Zwitsers zijn een rustig, een eendrachtig volk dat, hoewel het geen eenheid van ras, van godsdienst, van taal of zelfs van cultuur bezit, niettemin een der meest eensgezinde naties van den aardbol uitmaakt. Onderlinge verdraagzaamheid heeft deze eenheid onwankelbaar gemaakt. Er is geen taalkwestie, geen godsdienststrijd. De Universiteit van Genève, bakermat van het Calvinisme, telt onder haar professorenkorps verscheidene katholieken.

André Siegfried in zijn voortreffelijk boek 'La Suisse démocratie-témoin', ziet in deze verscheidenheid juist den stevigen grondslag van den Zwitsersen nationalen geest. Zo verklaart hij: 'De driedubbele weerstand van elk der taalgemeenschappen tegen het naburig land, dat haar precies gelijkt, stuwt instinctief Zwitserland naar zijn geografisch centrum, naar zijn morelen en nationalen haard. Aangetrokken door Frankrijk, biedt het Romaanse Zwitserland politieken weerstand aan Frankrijk en hetzelfde geldt voor het Duitse en Italiaanse Zwitserland. Het is als een spel van mechanische krachtenverdeling. De concentrische aantrekkingskracht blijft het sterkst en aldus is een positieve nationaliteit ontstaan, die noch Frans, noch Duits, noch Italiaans is, maar Zwitsers, en waarvan de band van onderlinge verbondenheid zo sterk is dat hij onverbroken doorheen de eeuwen bewaard is gebleven.'

Aan deze geest moge ons land, onze natie, waarvan de bestanddelen niet eens zo menigvuldig, noch ingewikkeld zijn, zich spiegelen. Aan deze prefiguratie ener gelukkige Federatieve Democratie, moge zich ook eens een verstandig en vredelievend Europa spiegelen!

***

De Zwitsers zijn een fier volk, een moedig volk, een strijdvaardig volk, zoals het past aan een nationale gemeenschap, die het hoogste goed der mensen, de Vrijheid, in zulke volkomen mate bezit, dat alle andere volkeren het dienden

te benijden, en deze Vrijheid dan ook vastberaden in alle beproevingen tot het uiterste wil verdedigen. De afstammelingen der overwinnaars van Grandson en Morat, die hun militaire bekwaamheid zo schitterend demonstreerden - helaas op kosten van onsen nationalen Karel de Stoute - hebben deze kundigheid niet verleerd. Wij werden uitgenodigd om spiegelgevechten van het Federale leger bij te wonen en wat wij te Losone te zien kregen, zal zelfs den meest sceptieke niet weinig geïmponeerd hebben. De aanval op een tunnel langsheen een bergflank, uitgevoerd met alle wapenen, waarbij met scherp werd geschoten, bood een schitterend staaltje van een verwoede strijdlust, die vaak op het randje af van reëel levensgevaar werd uitgevoerd. Dit betekent echter geenszins dat de Zwitsers oorlogszuchtig zijn. Hun gehele militair apparaat is, zowel tactisch als strategisch, defensief opgesteld en het lijkt wel dat, zelfs tegen een overmachtigen overweldiger, zij goede kansen bezitten om, in een nationaal bolwerk, waar de natuur hun trouwste en hulpvaardigste bondgenoot zal zijn, een weerstand van haast onbeperkte duur te leveren.

De Zwitser is vredelievend en bij uitstek voorstander van een absolute neutraliteit. De neutraliteit is een sacrosanct dogma, waarvan geen enkele Zwitser een ogenblik zou denken af te wijken. Hiermee bedoelen wij natuurlijk een politieke neutraliteit, hetgeen niet overeenstemt met een morele neutraliteit. In den jongsten wereldoorlog stond Zwitserland, moreel gesproken, aan de zijde van hen die Vrijheid en Demokratie verdedigden. Men denke slechts aan de zo hartversterkende radiolezingen die René Payot wekelijks voor Zender Genève hield. Tot twintigmaal toe verlangde de Duitse gezant dat deze zouden worden stopgezet, maar nooit dacht men er aan te zwichten voor de dreigementen van den verbolgen nazi. En ook in de spotliedjes en parodieën van cabaret en music-hall was het Adolf die gehekeld en belachelijk werd gemaakt. Nu dat de Führer aller Germanen van het wereldtoneel verdwenen is, is het over de Radio dat men, in de cabarets, grapjes vertelt en persiflerende sketches opvoert. Intussen stelt de politieke neutraliteit de federale overheid vaak voor moeilijke problemen. Op een persconferentie hebben de gevolmachtigde ministers Stucki en Zehnder deze uitvoerig toegelicht. Zo is er de eis der Verbondenen dat op het Duitse particulier bezit in Zwitserland beslag zou gelegd worden en overhandigd aan de Bondgenoten. De Zwitserse regering kan hierin slechts toestemmen onder voorwaarde dat de Duitse private bezitters billijk zouden vergoed worden, en over het bedrag van deze vergoeding werd nog geen akkoord bereikt. Onze Hollandse collega's stelden delikate vragen over de kwestie van het Hollands goud, dat door de nazi's werd bemachtigd en in Zwitserland tegen deviezen uitgewisseld. Alhoewel te Washington tussen Zwitserland en de Grote Bondgenoten hierover een regeling werd getroffen - Zwitserland verklaarde zich bereid 250.000 Zwitserse frank vergoeding te betalen - schijnt deze zaak voor Nederland nog niet helemaal in het reine.

Ten slotte is er de verhouding van Zwitserland tegenover het Marshallplan. De Federale regering maakt in déze, drie reserves: haar neutraliteit mag niet

in het gedrang komen; zij staat op haar recht verder relaties met Oost-Europa te onderhouden en acht zich niet gebonden door beslissingen, die tegen haar wil zouden getroffen zijn. Allerminst wenst Zwitserland aan wie ook enig recht van toezicht op haar financieel beleid toe te kennen. Trouwens Zwitserland verlangt van niemand enige hulp. Dat het economisch gesproken, wellicht in een geïsoleerde positie zal geraken en misschien het inflatiegevaar zal zien opdoemen, zijn werkelijkheden waarvoor de Federale regering niet de ogen sluit.

Deze geest van nationalisme en neutralisme belet niet dat Zwitserland bij uitstek het land is waar internationale instellingen zich kwamen vestigen. Al is de Helvetische Confederatie niet toegetreden tot de U.N.O., toch herbergt Genève, in de paleizen van den vroegeren Volkenbond, tal van diensten en inrichtingen van de U.N.O. - En rechtover het moderne A r i a n a ligt het meer bescheiden gebouw alwaar het Internationale Rode Kruis is gevestigd. Wij waren te gast in dit voorname en eenvoudige huis, nog gedompeld in rouw om haar martelaar Graaf Bernadotte. Men demonstreerde ons de werking van den Dienst voor Krijgsgevangenen onder den Tweeden Wereldoorlog, dienst die niet minder dan 4.000 bedienden telde. Dertig millioen brieven en pakjes werden doorgestuurd en brachten aan talloze krijgsgevangenen, civiel geïnterneerden en displaced persons een straal van troost en hoop. Verscheidene onzer collega's vonden in de bakjes hun ‘steekkaartje’ terug.

Er is een tijd geweest dat Zwitserland een armoedig land was. Toen trokken zijn bergbewoners, door den nood gedwongen, naar het buitenland om dienst te nemen in huurlingenregimenten van den Koning van Frankrijk of den Koning van Pruisen. Hoe zij hun soldateneed steeds trouw bleven getuigt het fraaie monument in den rotswand gebeiteld te Luzern. Thans biedt het vaderland al zijn zonen een behoorlijk bestaan, benijdenswaardig zelfs voor de sociaal meest progressieve landen. Zeker, het verschijnsel der jongste decenniën: de ontzaglijke uitbreiding van het toerisme moest dit, door de natuur zo gezegende land, bij uitstek voordelig zijn. Maar van de hotelnijverheid alleen zou Zwitserland niet kunnen bestaan. De bizondere gaven van vlijt, nauwgezetheid en vindingrijkheid zijner ambachtslieden, hebben het mogelijk gemaakt op zijn bodem zeer gespecialiseerde nijverheden te stichten, die hun weerga haast niet vinden in de wereld. Wij denken hierbij aan de horlogefabrieken, aan de mechanische en chemische ondernemingen, die men ons liet bezichtigen. De wereldfaam die deze genieten maakt het overbodig uitvoerig dit thema te behandelen. Maar waar wij wel den nadruk moeten op leggen is, dat deze economische bloei meteen de basis verschafte voor een voorbeeldige sociale en culturele politiek. Wie te Vitznau het rusthuis voor arbeiders der metaalnijverheid heeft bezichtigd of de uitgestrekte tuinwijken, zwemkommen en volksscholen van Zürich, komt tot de conclusie dat, zo wij in ons land ook reeks op enkele gelijkaardige verwezenlijkingen kunnen wijzen, deze helaas nog al te bescheiden zijn en bij ons alle krachten dienen in het werk gesteld om deze zo schitterende Zwitserse voorbeelden te volgen, zoniet te evenaren.

Dat journalisten en radioreporters in iedere stad bij hun collega's te gaat zouden zijn, lag voor de hand. Het cultureel peil der Zwitserse pers is zeer hoog, haar technische verzorging voortreffelijk. Talloos zijn de dagbladen en weekbladen: ettelijke honderden! Maar de oplagen blijven natuurlijk eer bescheiden. Wie leest dan toch al die verscheidene bladen? vroeg ik mij af. Een Zwitser antwoordde: 'U weet: onze ambtenaren moeten reeds om half acht op hun kantoor zijn'. Men bespot niet alleen de bureaucratie; de verschillende volksstammen weten vaak geestige grapjes over mekaar te vertellen. Hierin blinken de kwieke Romaanse Zwitsers natuurlijk uit. In een cabaret te Genève nam een conférencier bestendig de inwoners van Bern in het vizier, wier geestelijke traagheid spreekwoordelijk is geworden. Hij concludeerde: 'Als ge mij nu vraagt: waarom ik het steeds heb over onze landgenoten van het kanton Bern, dan antwoord ik U, dat ze pas den dag nadien begrijpen dat ik hen in het ootje heb genomen...' Die van het Noorden laten zich dit trouwens gaarne welgevallen. De Duitse Zwitser kijkt meestal met een groot cultureel respect op naar de Zuiderse landgenoten, stuurt gaarne zijn kinderen naar Romaanse kostscholen of laat hen in Frans-sprekende gezinnen opnemen. Van wederkerigheid op dit gebied kan men bezwaarlijk spreken.

Zwitserland bezit schitterende musea. Dit van Bazel blinkt uit, niet alleen door zijn beroemde Holbeins en Manuel Deutschs, maar ook door moderne meesters als Chagall en Picasso, uit den tijd toen deze laatste zijn modellen nog niet de ogen uit de oogkassen rukte en hun facie deerlijker verplette dan een wereldkampioenbokser vermag te doen. Ik beleefde er nochtans een ontgoocheling: Böcklin en vooral zijn T o t e n i n s e l, waarvan ik in mijn romantische jeugd, zo vaak heb gedroomd, schijnt in ongenade gevallen. Ik bekloeg mij hierover bij den conservator die ons vergezelde. 'Böcklin? Veel te Wagneriaans', smaalde hij. Ik hoop nochtans dat de schepper van zulke heerlijke Centauren- en Nereïdengestalten een welverdiende ineerherstelling zal genieten. In Luzern triomfeerde op dit ogenblik de Vlaamse Kunst met de tentoonstelling der Rubensen uit de verzameling van den Prins van Liechtenstein. Maar ook elders nog is België aanwezig in Zwitserland: met Ensor, Permeke, Gustaaf De Smet, en vooral met het fraaie bronzen beeld dat Ernest Wijnants boetseerde voor de Place de Belgique te Lausanne: een schamel meisje uit ons land dat in de povere handpalmen een bloemfestoen houdt: de erkentelijkheid van België aan het gastvrije Zwitserland, dat in den Eersten Wereldoorlog zoveel van onze landgenoten bijstond. Dat wij geen ondankbaar volk zijn, is dan toch ook voor óns een reden van stille fierheid.

Raymond BRULEZ

De Boodschappers van Kronos
Inleiding tot Kierkegaard

Voor Adolf STROOBANTS

ONDER de pleiade denkers en romanschrijvers, die terecht of ten onrechte tot de existentialisten gerekend worden, is de Deense philosoof Sören Aabye Kierkegaard zonder enige twijfel de moeilijkste te doorgronden. De verschillende phazen uit zijn leven en zijn uiteenlopende geschriften doen zulk groot aantal vragen in de geest ontstaan, dat een commentator van het formaat van Jean Wahl er niets beter op gevonden heeft dan Kierkegaard's figuur door opeengestapelde maar afzonderlijke studies te benaderen. En nog heeft hij ver van alle opgeworpen problemen opgelost. Heeft hij over de godsdienstige gevoelens van Kierkegaard bijvoorbeeld, geen oordeel geveld, dat de Deen in elk zijner werken tegengesproken heeft?[(1)] Heeft hij niet, zoals de Zweedse Lutheriaan Törsten Bohlin[(2)] of de Duitse katholiek Theodoor Haecker[(3)] eigen bekommernissen en zelfs eigen opvattingen van vaag-mystische aard onder de pen van Kierkegaard geschoven?

Op het eerste zicht lijkt de aandachtige studie van Kierkegaard's levensloop (1813-1855) een gemakkelijke uitkomst te bieden voor de ingewikkelde problematiek die zijn werk ons stelt. Kierkegaard is immers de existentialist bij uitstek geweest, hetgeen impliceert, dat hij de waarheid steeds in het eigen bestaan en in de absolute objectiviteit van zijn wezen heeft gezocht. Zo kan men verwachten dat zijn karakter en leven de volmaakte spiegels zouden zijn van zijn gedachten, en de studie van zijn leven een ideale inleiding zou zijn tot de studie van zijn philosophie.

Geen stelling is echter meer problematisch. Heel het bestaan van de Deense philosoof is immers weinig meer geweest dan een innerlijk avontuur zonder veel gebeurtenissen en zonder grote heldhaftigheid. Een man van de daad

(1) In zijn werkiwaardige ‘Etudes Kierkegaardiennes’ (uitgave Aubier, Parijs, 1938), noemt Wahl, Kierkegaard ‘un amant malheureux de la religion’ en maakt uit, ‘que Dieu lui a refusé la foi’. Kierkegaard schrijft nochtans zelf in zijn ‘Verklarend Standpunt van mijn Werk’: ‘Ik heb God nodig gehad voor heel mijn letterkundig werk en onophoudelijk, dag na dag, jaar na jaar, want Hij is mijn enige vertrouweling geweest en alleen door mij op Hem te beroepen heb ik gedurfd wat ik gedurfd heb, gedragen wat ik gedragen heb en daarin mijn welzijn gevonden’.

(2) Törsten Bohlin ‘Sören Kierkegaard’, vertaald door P.H. Tisseau. Bij de vertaler te Bazoges-en-Pareds (Vendée).

(3) Theodor Haecker ‘La Notion de la Vérité chez Sören Kierkegaard’, vertaald door Jean Chuzeville; ‘Courrier des Iles’, nummer 4. Uitg. Desclée-De Brouwer, Parijs.

is Kierkegaard nooit geweest, een martelaar voor zijn geloof evenmin. Integendeel, als een eerlijke en welmenende burger heeft Kierkegaard het vegetariërsleven van Kant en het rustige professorenbestaan van Hegel gekend. Hierdoor krijgt men vaak de indruk, dat zijn levensloop nog verwarrender is dan zijn werk.

Tenzij men aandacht schenkt aan de drie grote, maar alleenstaande gebeurtenissen uit zijn bestaan: de verhouding tegenover zijn vader en haar schielijke ineenstorting; de liefde voor Regina Olsen, waarmee hij brusk afbreekt; de pennetwist met het hekelblad 'De Zeerover', die tot zijn radicale breuk met de Deens-protestantse kerk leidt. Drie maal heeft hij gemeend iets te bezitten en drie maal heeft hij er, na een getoermenteerde zelfondervraging, mee gebroken.

In het eerste geval ziet hij in, dat zijn vader, waaraan een haast ziekelijke en in elk geval absolute liefde hem bindt, de heilige en zuivere man niet is, die hij zich ingebeeld heeft. Een zonde, waarvan de ware aard nog steeds niet gekend is, maar die een vermaledijding, gericht tot God zou zijn, bedrukt het geweten van Michaël Pedersen Kierkegaard. De kennis van deze zonde veroorzaakt in de jonge Sören die 'vrees en beving', waarvan het klimaat hem nooit meer zou verlaten en die spoedig de grond van zijn wezen wordt.

In het tweede geval breekt hij de verloving af omdat hij zich al te duidelijk bewust is van eigen onwaardigheid. Heel zijn leven blijft hij de mooie dochter van raadsheer Olsen uit Kopenhagen getrouw. Op het ogenblik van de huwelijksinzegening voorziet zijn geest nochtans geen rust en nog minder geluk in het samenleven met de vrouw. Kierkegaard weet dat zijn roeping elders gelegen is en.. verdwijnt.[1)]

In het derde geval daagt hij de redactie van 'De Zeerover' zelf uit. Het komt hem voor, dat zijn geschriften opspraak moéten verwekken; daarom gaat hij de onzinnige openbare mening uitdagend tegemoet. Het antwoord van 'De Zeerover' is echter zo heftig en onrechtvaardig, dat Kierkegaard er toe gebracht wordt heel het proces van zijn tijd en vooral van de toenmalige protestantse kerk te maken. In de oneerlijkheid en de kleingeestigheid van 'De Zeerover' meent hij de valsheid van al wie met hem leeft te mogen herkennen. Hij zweert alle banden met geloofs- en tijdgenoten af om, zoals Nietzsche, alleen en trots zijn abrupte gedachtengang voort te zetten.

Men zal toegeven dat een levensrelaas, hetwelk uit opeenvolgende troonsafstanden bestaat, weinig meer uitdrukt dan die graduele verarming. En wat brengt die verarming aan het licht, tenzij de tegenstrijdigheid van de mens? Maar indien wij de natuur van Kierkegaard en van zijn geschriften a-priori tot de tegenstrijdigheid beperkten, zouden we dan aan zijn vertrekpunt niet staan, het vertrekpunt dat hem zijn eerste tractaten ingaf?

En inderdaad, wie Sören Kierkegaard zegt, zegt tegenstrijdigheid, splitsing,

1) Men denkt aan 'La Porte étroite'... De geschiedens, de psychologische ontwikkeling en de atmosfeer van Gide's classieke verhaal werden klaarblijkelijk geïnspireerd door de kortstondige betrekking van Kierkegaard met Regina Olsen.

verscheurdheid, angst. Het éne vloeit uit het andere. Samen zijn ze niets anders dan de onzekerheid na een keuze, die nochtans noodzakelijk was. Keuze tussen het veelvoudige, dat de essentie zelf van het leven uitmaakt. Keuze die de Hegeliaanse bemiddeling radicaal verwerpt. Keuze tussen de vele wegen die voor de mens open liggen en waarvan er slechts éne de zijne kan zijn. Keuze, die ten slotte alleen tussen God en de mens, tussen het absurde en de rede ligt.

Zo komt Kierkegaard ertoe de Duitse philosoof Hegel als zijn voornaamste geestelijke tegenvoeter te aanschouwen. Met meer virtuositeit dan genialiteit had deze een groots philosophisch systeem opgebouwd, waarin de totaliteit van het menselijk avontuur samengebald werd in de 'idées claires' van thesis, antithesis en synthesis. Volgens hem streefden de eerste twee begrippen niet naar hun wederzijdse vernietiging, al verloren zij zich wel in een hoger harmonie. Op een gegeven ogenblik, maar na een geduldige en geleidelijke evolutie, zou de innerlijke tegenstrijdigheid doodbloeden om uit te groeien tot een quasi-goddelijke eenheid. Dit zou noodzakelijkerwijze langs het geheel van gebeurtenissen, die men de Geschiedenis noemt, gebeuren. Deze idee werd met even grote virtuositeit maar met meer passie door Karl Marx overgenomen en ten dienste gesteld van de ontvoogding van het proletariaat.

Maar Kierkegaard was van oordeel - en het was zijn eerste philosophisch principe - dat de waarheid in de subjectiviteit lag en dat alleen een gepassioneerde overweging van het eigen bestaan toegang gaf tot wijsheid en wijsbegeerte. Tevens voelde hij zich al te zeer onderworpen aan de tegenstrijdigheid en de verscheurdheid om optimistisch in de komst van een uiteindelijke mediatie te geloven. Volgens hem was gans de mens te bepalen door het woord subjectiviteit. Nooit zou één systeem in staat zijn de veelzijdigheid en de willekeurigheid van de menselijke gedragingen in zijn nauwe concepten op te sluiten.

Hiermee had Kierkegaard de bruggen van het Hegeliaans optimisme in zijn rug opgeblazen. Hij had de mens losgerukt van elk betrouwen in een uiteindelijke vreugde, hem vrij gemaakt van alle zelfbegoocheling, maar hem terzelfder tijd op onverbiddelijke wijze tegenover zijn verantwoordelijkheid en zijn eenzaamheid gesteld. Terecht wordt de Kierkegaardiaanse leer door het communisme als zijn grootste antipode beschouwd. Kierkegaard stond ver verwijderd van gelijk welk communauteitsgevoelen. De marxist heeft lang de overtuiging gehad, dat zijn zaak ten slotte zegevieren moest, omdat haar overwinning in de ontwikkeling van de Geschiedenis geschreven stond. De katholiek gelooft, dat God de Kerk van Rome tot op het einde der tijden beschermen zal, daarom vreest hij de vervolgingen alleen voor zichzelf. Maar Kierkegaard verwerpt alle dogma's. Hij noemt ze waanvoorstellingen en stelt de mens eenzaam en angstig tegenover een toekomst, die slechts heden wordt naarmate hij ze tot heden schept. De essentie van de mens is de vrijheid[1], dus de afwezigheid van een opgelegde taak, van

(1) Pas bij Heidiger zal dit begrip van de vrijheid een philosophische fundering verkrijgen.

een bindende natuur, van een onverbreekbare eenheid in het Al. Maar wat is deze vrijheid meer dan een leegte? De mens IS niet goed; hij kan door eigen wilskracht goed zijn. De mens gelooft niet a-priori in dit of dat; hij kan naar eigen voorkeur in dit of dat geloven. Uit zichzelf is hij niets meer dan een mogelijkheid, mogelijkheid die een realiteit wordt, naar gelang hij het zelf wil. Juist in dat 'zichzelf maken' ligt de betekenis van Nietzsche's woord: 'De mens bestaat om voorbij gestreefd te worden'. Vandaar dat heel het leven van de mens niets meer is dan de som van zijn daden.

Maar welke daden? Hier rees voor Kierkegaard de vraag op, die ook het hedendaags existentialisme in spanning houdt: hoe handelen?

De schrijver van 'Ofwel? Ofwel?' heeft steeds halsstarrig geweigerd een moraal op te bouwen, maar hij duidde drie zedelijke geestesrichtingen aan, die hij de stadia op de levensweg noemde. Deze stadia waren uitsluitend uit eigen ervaring geput.

Het eerste stadium noemt Kierkegaard het esthetische, omdat het de levenshouding uitdrukt van hen, die het leven doorbrengen als een plantenverzamelaar of een boekenlezer. Steeds zijn zij op zoek naar onbekende en zeldzame aandoeningen. Aandachtig ontleden zij elk levensschijnsel, hoe vreemd het ook schijne. Eeuwig zijn zij ontevredenen, doch eeuwig overgegeven aan het genot.(1)

Voor dezen berust alle waarde in het Ogenblik, het Ogenblik in zijn directe betekenis. Voor hen, die opgehouden hebben de mogelijkheden van de toekomst te peilen en de kalmte van het eeuwige zoeken, ligt het genot slechts in het Ogenblik dat voorbij gaat. De overgave aan de duizend sensatie's die het leven biedt, blijft de enige uitkomst voor de mens, die zowel de betrekkelijkheid van elk ideaal als de absurditeit van elke eeuwigheidsverzuchting meent doorzien te hebben. De held uit 'Het Dagboek van een Verleider' schrijft het zeer goed: 'Alleen het ogenblik telt en in het ogenblik telt alleen de vrouw, de gevolgen ontsnappen mij'.

Het lag echter niet in Kierkegaards natuur, om lang stil te staan bij het esthetisch stadium. In het tweede deel van 'Ofwel...? Ofwel...?' treedt de ethische mens reeds naar voren. Deze begrijpt dat het leven van de esthetieker op een Niet gebouwd is. Het Ogenblik is immers voorbijgaand, het komende doodt het huidige en wordt op zijn beurt door het volgende gedood. De sensatie beheerst het genot van de esthetische mens, maar zulks is slechts een begoocheling. Indien het waar is, dat de mens vrij is, kan slechts een wilsdaad die vrijheid vullen. En de wil van de mens kan niet gericht zijn op het

(1) Weer denkt men aan André Gide en zijn 'Nourritures terrestres', maar ook aan de Duitse romantiek met de 'Lucinde' van von Schlegel vooraan.

vervliedende Ogenblik, dat een niet is, maar dient gewend naar een positieve verwezenlijking. Zo doet het ideaal zijn intrede in de gedachtengang van Sören Kierkegaard en treedt de ethica op de voorgrond.(1)

Het ideaal treedt te voorschijn, omdat de mens in elk zijner gedragingen het absolute zoekt. En dat absolute is voor de ethische mens het algemeen nut, dat hij meent te bereiken door zijn daden te regelen naar menswaardige en opbouwende zedewetten. Hier vervoegt Kierkegaard dus tijdelijk Emmanuel Kant, die een daad goed noemde, wanneer zij voor allen gold.

Wij zegden tijdelijk, want Kierkegaard zou spoedig vaststellen - zijn avontuur met Regina Olsen was er niet vreemd aan - dat de ethica nimmer al de mogelijkheden van de mens opgebruiken kan. Wie al zijn plichten vervuld en al zijn rechten verkregen heeft, verovert daarom de Volheid nog niet. Steeds blijft er een gedeelte angst en onzekerheid voortbestaan in de mens, waaraan de zedelijke levenswandel niet verhelpen kan. Kierkegaard geeft nochtans toe, dat die verscheurdheid inherent is aan het menselijk wezen en bijgevolg onuitroeibaar, maar hij besluit, dat het totale leven precies in de aanvaarding en de opname van die ‘vrees en beving’ ligt. Hierdoor heeft hij de verscheurdheid slechts gesublimeerd. En voor de eerste maal: dank zij een paradox.

Zijn laatste stadium noemt Kierkegaard het godsdienstige. Het wordt beheerst door de o n m o g e l i j k e verhouding God-mens. Tegenover God kan de mens alleen met angst vervuld zijn, vermits van Hem de aansluiting gevraagd wordt met een Wezen, dat van zijn maat niet is. Tussen God en de mens is geen gewoon contact mogelijk; alleen een ‘sprong’ is bij machte de mens een zekere waarde te verlenen tegenover de oneindigheid van God. Maar deze sprong naar God toe, geschiedt volledig op het risico van de mens. Hij gaat zowel langs de zonde als langs de onderwerping.

Langs de zonde, omdat de mens zich door zijn daad - de sprong - als zelfstandigheid tegenover God stelt. Elke daad - elke sprong - is noodzakelijkerwijze zondig, omdat zij de persoonlijkheid van de mens bewijst, hetgeen deze van God vernietigen is. Maar zonder de daad, die dus steeds zonde is, zou de mens het bewustzijn van zijn bestaan niet verkrijgen, zou hij bijgevolg niet bestaan. De daad is terzelfdertijd de inleiding tot de zonde als tot het bestaan. Door de daad wordt de mens iets, maar dat iets is noodzakelijkerwijze zondig.

En nu de grote paradox: elke daad is meteen een uitkomst op het geloof. Het is inderdaad onmogelijk dat God niet verholpen zou hebben aan de tragische toestand van de mens. In zijn algoedheid is Hij mens geworden om deel te nemen aan de ‘menselijke vernietiging’ en haar aldus op te voeren. Zo heeft Hij het geloof mogelijk gemaakt en de mens de genade der vergiffenis

(1) ‘L'étrique tend à introduire l'idéal dans le réel’. Inleiding tot ‘Le Concept d'Angoisse’ (Uitg. Gallimard).

geschonken. Het geloof in de goddelijkheid van Christus redt de mens van het bestaan, dat zonde is.

Aldus werd de triomf van de paradox bereikt en is alle redelijkheid opgegeven. Het ethisch stadium werd beheerst door de rede, de objectiviteit en het algemeen welzijn. Het godsdienstige stadium daarentegen berust uitsluitend op de subjectiviteit van het individu, dat zich zonder meer naar God hoeft te werpen. Vragen hoeven hier verder niet meer gesteld te worden. De godsdienstige daad geschiedt midden 'vrees en beving', nooit weet de mens of hij handelt zoals God het wil. Hij draagt de volle verantwoordelijkheid van zijn opzet, alleen bijgestaan door zijn geloof in de goddelijkheid van Jezus-Christus en gesterkt door het lijden.

Kierkegaard wacht zich wel bepaalde richtlijnen te geven. Ten hoogste haalt hij het verhaal van Abraham aan, die zijn zoon naar de offerblok leidde, tegen alle zedewetten in, maar aldus - niettegenstaande het absurde - de wet van God uitvoerde. Kierkegaard of niemand kan nochtans bepalen welke de daad is, die God van de afzonderlijke mens verlangt.

Even moeilijk kan vastgesteld worden, welke de ware wezenskenmerken van God zijn. Kierkegaard heeft weliswaar vaak over God geschreven, maar er zal nog lang geredetwist worden over de aard van de Kierkegaardiaanse God. Hij is in alle geval de suikervent der weekhartigen niet en evenmin de boezemvriend der alweters. Voor Kierkegaard is Hij het mysterie zelf, we zouden schrijven, dat God meer de Afwezige dan de Tegenwoordige is.

Vandaar dat de christelijke gemeenschap, naar Kierkegaards geschriften, meer aan een woestijn dan aan een kerk doet denken. De mensen leven er mijlen van elkander, onherroepelijk alleen. God komt hen daar niet bezoeken, noch als de Engelen uit het Evangelie, noch als een fata morgana. Maar zijn gemis dringt dieper door dan zijn aanwezigheid. Zodat de passie ten slotte de enige levensmogelijkheid blijft. 'Aucune décision ne vaut ou même n'existe indépendamment de la passion'.(1)

Omdat Kierkegaard die toestand met tragische acuiteit aangevoeld heeft (Jean Wahl vergelijkt zijn godsdienstige belevenis met de geesteloze periodes des mystiekers en Lowrie heeft in zijn werk 'Kierkegaard', uitgave Oxford 1938, het christendom van de Deen trachten te ontkennen door uitlatingen van de schrijver zelf) heeft de wanhoop hem nooit verlaten. Het werk van Kierkegaard is ontstaan en gegroeid uit de wanhoop. Heel zijn leven is er door gevoed, zoals elk zijner gedachten er ten slotte uit ontstaan is. Op de keper beschouwd, was de wanhoop het bijzonder offer door hetwelk hij het welbehagen van God afdwong.

Eens de wanhoop aanvaard, is zij zijn sterkte geworden. Zij alleen heeft zijn verbazende mensenkennis, zijn werkkracht en zijn genialiteit toegelaten. Zij heeit hem in een contact gebracht met het onmogelijke, waarvan de blij-

(1) Jean Wahl 'Etudes Kierkegaardiennes'; blz. 264.

moedigen nooit de schoonheid zullen kennen: ‘De goddelijkheid weerkaatst veel schoner in ogen, die met tranen gevuld zijn, het is een schoonheid als deze van de regenboog’.

Toen kon Kierkegaard met de Italiaan Giovanni Papini zeggen: ‘In het diepste van de wanhoop schuilt de enige wellust die geen walg opwekt...’.

Het ligt niet in onze bedoeling deze bondige inleiding tot Kierkegaards hoofdgedachten aan te vullen met een critische beschouwing. Toch weze enerzijds gewezen op de diepe invloed van het Lutherianisme, die de Deen ontegensprekelijk ondergaan heeft, en anderzijds op de verbazingwekkende vruchtbaarheid van zijn gedachten.

Vooral op dit laatste weze gedrukt in deze Kronos-reeks. Kierkegaard is immers de eerste geweest, om het grootse ideeënsysteem van Hegel te ontzenuwen en de aandacht van de mensheid op de onverzoenbare contradictie van het leven te vestigen. Zijn werk zette de heilzame terugkeer van de mens naar de realiteit in en maakte een nieuwe afvaart van de zoekende geest mogelijk. Zeker, het stalde een gedachtengang voorop, die zich meer naar ontbinding dan naar verzoening richtte. Hegel behoorde nog tot de grote optimisten van de negentiende eeuw, volgens wie zowel de wetenschap als de wijsbegeerte slechts ten goede konden komen van de mens. Met Kierkegaard komt de moderne pessimist voor de eerste maal aan het woord. Elk zijner gedachten stelt de algemene contradictie des te scherper in het licht. Noch in de vooruitgang, noch in het geluk gelooft hij. Hegel verzoent. Kierkegaard splitst. Maar wat hem geantwoord wanneer hij beweert, dat elke waarheid, elk leven, iedere ziel contradictisch zijn en alleen naar hun splitsing streven?

Splitsing... Sedert Kierkegaard is geen woord actueler geworden dan dit.

Jan WALRAVENS

[Gedichten]

De kam

Welk schoner, simpeler kleinood dan dit
dat aan mijn bedrand werd gevonden:
een kleine harenharp van git
ten teken onzer zonde.
O, die met een raam van snaren
gedamd hebt en gebonden
de blondvloed van heur haren,
ik hef u mij ten monde
mijn kleine kam, mijn harp herinnering
en denk niet meer maar speel en lach
en tokkel op uw donker, o, verinniging,
de nacht terug in de dag.

Gonka

Het stille sterrenlicht dat aan de ruiten stond,
naast ons weerspiegeld in het kleine waterglas,
haar handen en de glimlach om de moegekuste mond: -
o, rust, waaraan de diepe wellust zich genas
die lijven leeg maakt, harten vreemd en broos.
(En langzaam ging een koele wind de kamer rond).
Dan doofden harer ogen grote, zachte tekens
en ging zij liggen slapen als een roos
aan het verwilderd duin der dekens.

Eine kleine nachtmusik

God is de vanger, wij de buit
die weerloos in zijn netten beeft.
Daar gaat geen wezen in of uit,
gekluisterd is steeds al wat leeft
want God is vanger en wij buit.

Doch soms, met regen aan de ruit
of stille sneeuw is er een nacht
dat warm en als een schaduw zacht
de liefste aanschuift aan mijn zij
en 't lijkt of God dan onverwacht
een stille speler is en wij
zijn sprakeloos geluid.

Uit: Einde November.
Willem ENZINCK

De inheemse bevolking in Australië

DE eerste berichten over de inheemse bevolking van het Zuidland, die tot ons zijn gekomen, bevinden zich in de reisverhalen en journalen der ontdekkingsreizigers uit de zeventiende eeuw. Deze berichten bleven destijds onuitgegeven. En wat in druk verscheen werd meestal slechts in beperkte kring bekend.

Zo kwam het dat men zich in de zeventiende en zelfs tijdens een groot gedeelte der achttiende eeuw slechts vage voorstellingen maakte van de bewoners dezer streken aan de overzijde van de aardbol. Aan belangstelling ontbrak het echter niet. En het moet ons niet verbaden dat, waar betrouwbare inlichtingen ontbraken, men aan de fantazie vrije teugel liet.

Namelijk in Frankrijk verschenen tegen het einde der zeventiende en vroeg in de achttiende eeuw enige bijna geheel gefingeerde reisverhalen, waarin de schrijver voorgaf na allerlei avonturen en schipbreuken, in het tot nog toe onbekende Zuidland aangekomen te zijn en aldaar jarenlang te hebben vertoefd. Een dergelijk boek is dat van Gabriel de Foigny, in 1676 te Genève verschenen onder de titel ‘La Terre Australe Connue... par Mr. Sadeur... è Vannes, par Jacques Verneuil.’ Wel te verstaan is deze titel evenzeer als de verdere inhoud verzonnen om de censuur op een dwaalspoor te brengen.

De Foigny, die blijkbaar de overdreven berichten van Quirós over zijn vermeend Zuidland had gelezen, beschreef dit land als een paradijs; uitmuntend door zijn vruchtbaarheid, zijn heerlijk klimaat en zijn talrijke bevolking. Deze bevolking wordt ons voorgesteld als een zeer bijzonder mensenslag, groot en schoon van gestalte, zacht van aard, en bedreven in allerlei kunsten en wetenschappen. Deze mensen leven in gemeenschap van goederen en grote gebouwen, bijna als kloosters ingericht.

Wereldbekend zijn G u l l i v e r ' s R e i z e n , van S w i f t . Deze Engelse schrijver geeft ons een kaart waarop het dwergjesland L i l l i p u t in ligging overeenkomt met Zuid-West-Australië. Swift nam daarbij de kaart van de Engelse zeevaarder Dampier tot voorbeeld, en legt Gulliver de bewering in de mond, dat hij een neef is van die beroemde boekanier.

En hoe zag het er bij de Zuidlanders in werkelijkheid uit?

Van de allereerste ontmoeting der Nederlanders met Australische naturellen in 1606, toen Willem Jansz de kust van het York-schiereiland bezocht, wordt ons alleen bericht dat negen van zijn mannen door ‘de heidenen zijnde menseneters’ waren vermoord en dat hij daarom naar Banda in Nederlandsch-Indlë moest terugkeren.

Trouwens is het niet onmogelijk dat deze negen bootsgezellen van W. Jansz het leven lieten op Nieuw-Guinea en niet op het Australisch vasteland. Immers Jansz verkeerde in de waan dat het York-schiereiland met Nieuw-Guinea één land uitmaakte.

Jan Carstensz., die in 1623 met de schepen P e r a en A r n e m dezelfde streek bezocht, verstrekt ons de eerste bijzonderheden over de inwoners.

Een bootsgezel die op 15 April 1623 aan land werd gezonden en aan de zwarten stukjes ijzer en koralen liet zien om ze tot ruilhandel te bewegen, slaagde er niet in nader met hen in aanraking te komen. Enige dagen later, toen de schipper van de P e r a met enige matrozen aan land ging kwam een grote hoop zwarten, sommigen gewapend, anderen niet aangelopen. Volgens het scheepsjournaal waren zij zo vrijpostig, dat zij de musketten (schietgeweren) van de schouders der matrozen wilden nemen. De matrozen hielden de zwarten enigen tijd bezig met ijzer en koraaltjes en toen zij de kans schoon zagen namen zij een zwarte vast bij een snoertje dat hij om de hals had en brachten hem op hun boot. Daarop maakten de anderen op het strand een groot misbaar en getier.

De volgende dag ging de schipper van de P e r a weer aan land om brandhout te halen. Terwijl zijn volk daarmee bezig was, verscheen een grote hoop zwarten, meer dan 200 man. Daar men merkte dat zij listige aanstalten maakten om de Hollanders te verrassen en klop te geven, zagen dezen zich verplicht om tweemaal te schieten. Een der zwarten werd geraakt en viel neer. De anderen vluchtten. De Hollanders gingen daarop wat verder in het land en vonden daar verschillende wapenen, die zij meenamen. Op verscheidene plaatsen vond men ook mensenbeenderen, waaruit men opmaakte dat men met menseneters te doen had.

Enige dagen later besloot de scheepsraad dat de bootsgezellen voor iederen zwarte, dien zij aan boord zouden brengen, 10 realen van achten zouden uitbetaald krijgen.

Een paar weken daarna bericht Carstensz, dat hij persoonlijk met tien musketiers geland is en veel voetstappen van mensen en honden gevonden heeft, die hij volgde tot bij een rivier, waar veel warmoes (groente) geplukt werd.

Toen hij daarop weer aan boord was gegaan, verschenen gewapende wilden op het strand. De zwarten werden met stukjes ijzer en koralen doende gehouden, todat de Hollanders bij hen kwamen. Een der inlanders verruilde zijn wapen, waarop de schipper hem om het lijf vatte. De kwartiermeester legde hem een strik om de hals en sleepte hem zo naar de schuit. De andere inlanders begonnen toen geweldig met assagaaien te werpen. ‘Om zich te verdedigen’ schoten de matrozen daarop een der inlanders dood en de anderen gingen op de vlucht.

Enkele dagen daarna wordt weer verhaald hoe men bij een andere gelegenheid geschoten heeft om de zwarten bang te maken, waarbij een van hen ernstig gewond, aan boord gebracht en daar onderweg gestorven is.

Het doet enigszins vreemd aan in Carstensz' dagverhaal tussen de zoëven aar gehaalde incidenten een ‘nota’ te lezen, die enigszins gemoderniseerd, ongeveer als volgt luidt: ‘Overal waar wij aan land geweest zijn, hebben wij altijd de zwarten of wilden bijzonder welwillend behandeld, zoals bijvoorbeeld door het schenken van stukjes ijzer, koraaltjes en kleren, om op deze wijze hun

vriendschap te winnen, en ver in het land te kunnen komen en een nauwkeurige beschrijving daarvan te kunnen leveren. Maar niettegenstaande al onze bezorgdheid en schoon voordoen (in de tekst: "schoon semblant") hebben zich de zwarten overal vijandig tegenover ons getoond. Zo zijn wij op de meeste plaatsen met groot gevaar geland en is het ons niet mogelijk geweest inlichtingen in te winnen nopens de aard van volk en land, de steden en vlekken, de verdeling in rijken, godsdienst, politiek, oorlogen, wateren, vaartuigen, visserijen, waren, manufacturen, mineralen, zoals goud, zilver, tin, ijzer, lood, koper of kwikzilver, enz.'

Deze laatste opsomming toont duidelijk genoeg welke totaal verkeerde voorstelling men zich maakte van het land waarvan men slechts op enkele plaatsen de kust betreden had.

Voor het overige beschrijft Carstensz de inboorlingen als pikzwart, mager van lichaam en geheel naakt, met een gebreid korfje of netje om het hoofd en voorts van haar en gestalte gelijk de zwarten van de kust van Coromandel; maar naar het schijnt niet zo doortrapt, stout en boos van natuur als de zwarten aan het westeinde van Nieuw-Guinea. Hun wapens zijn niet zo offensief als bij andere zwarten. Zij gebruikten assagaaien, schilden, knotsen en stokken van omtrent 1 1/2 vadem lang.

Wij hebben deze bijzonderheden uit het journaal van Carstensz aangehaald, omdat zij typisch zijn voor de meeste ontmoetingen van Europese zeevaarders met Australische inboorlingen. Gewoonlijk ziet men rook opstijgen, een bewijs dat de kust bewoond is. Aan land vindt men voetstappen; maar de zwarten houden zich verborgen, of gaan op de vlucht bij de nadering der blanken. Zij tonen weinig of geen belangstelling voor de koralen, stukjes ijzer, stukken stof of andere kleinigheden die men hen laat zien. Bij het minste teken van vijandschap schiet de blanke en als daarbij een of meer zwarten neervallen lopen de anderen weg. Hoe kan het anders?

Waar men de kans schoon ziet grijpt men een paar inboorlingen vast en brengt ze gevankelijk aan boord om later als bewijs van de gedane ontdekking te dienen.

Meer dan zestig jaar later vinden wij interessante inlichtingen in het scheepsjournaal van William Dampier over de naturellen van de noord-west-kust. Dampier, die in 1688 de kust van Noord-West-Australië bezocht, noemt de bewoners van dit land het ellendigste volk van de wereld. De Hottentotten van Monomotapa, zo zegt hij, zijn een vuil volk; maai met hun huizen, dierenvellen als kleding, schapen, kippen, vruchten der aarde, struisvogeleneieren, enz., zijn zij heren vergeleken met deze mensen. Afgezien van hun menselijke gestalte zijn deze inboorlingen weinig beter dan beesten. Zij zijn hoog en recht van gestalte en dun met langgestrekte ledematen. Zij hebben dikke hoofden, ronde voorhoofden en grote wenkbrauwen. Hun oogleden zijn altijd half gesloten om de vliegen uit hun ogen te houden, want die zijn hier zo lastig dat geen waaier ze uit iemands gezicht kan houden, en zonder de hulp zan beide handen om ze

weg te houden, kruipen zij in iemands neusgaten en mond, als de lippen niet heel dicht gesloten zijn. Daarom openen zij nooit hun ogen als andere mensen en kunnen zij niet ver zien, tenzij zij hun hoofd opheffen alsof zij naar iets boven hen wilden kijken. Hun haar is zwart, kort en gekruld, zoals dat van negers, niet lang en sluik zoals dat van gewone Indianen. De kleur van hun huid is koolzwart zoals die van de negers van Guinea. Zij dragen geen kleren, behalve een stuk boomschors, vastgemaakt als een gordel rond hun middel en een handvol lang gras of drie of vier kleine groene twijgjes vol bladeren onder hun gordel gestoken om hun naaktheid te bedekken. Zij hebben geen huizen, maar liggen in de open lucht zonder enige bedekking. De aarde is hun bed en de hemel hun dak. Of zij samenwonen, één man met één vrouw, ofwel dooreengemengd, weet ik niet. Maar zij leven in groepen van twintig of dertig mannen, vrouwen en kinderen samen. Hun enige voedsel bestaat uit een kleine soort vis, mosselen en alikruiken (een soort eetbare zeeslak). Soms krijgen zij zoveel vis dat zij een overvloedig banket houden; op andere tijden hebben zij ternauwernood ieder een klein brokje. Maar ieder krijgt altijd zijn deel, jong en oud, de zwakkelingen even goed als de sterken... Zij hebben houten zwaarden (Dampier bedoelt blijkbaar de boemerang) en een soort lans. Geen ijzer of ander metaal.'

Bij de nadering van Dampier's boot gingen de zwarten op het land op de vlucht. Op een klein eiland waar zich veertig inboorlingen bevonden en dat te klein was om zich te verbergen, ontstond grote verwarring toen Dampier's mannen verschenen. De sterkste vrouwen pakten hun zuigelingen op en liepen schreeuwend weg, de kleine kinderen jankend en brullend achterna. Na enige tijd kregen de mannen vertrouwen. Men gaf hen afgedragen kleren, een oude broek, een verlodderd hemd, een versleten Jasje. Toen enkele zwarten aldus gekleed waren, wilde Dampier ze ook laten werken. Men plaatste een ton met water op hun schouders om ze naar een kano te brengen. Maar al de tekens die men deed waren tevergeefs. De zwarten bleven vast op hun standplaats en grinnikten als zoveel apen. Deze schepsels schenen niet gewoon te zijn lasten te dragen. De matrozen waren verplicht zelf hun ton water aan boord te brengen. Maar de zwarten deden dan eerlijk hun kleren uit en legden ze op de grond, alsof kleren alleen gemaakt waren om er in te werken. Overigens schenen zij niets te bewonderen dat de blanken hadden.

Op zekere dag brachten de matrozen vier inlanders aan boord en gaven ze volop te eten: gekookte rijst, schildpad en zeekoe. Zij aten gulzig alles wat hun gegeven werd, maar schonken niet de minste aandacht aan het schip of iets dat zich daarop bevond. Toen zij weer aan land gezet werden, liepen zij weg zo hard zij konden. De inlanders gedroegen zich in vele opzichten als grote kinderen. Nog vóór Dampier met hen in aanraking was gekomen, kwam een troep mannen op het vasteland vlak bij het schip op een hoogte in dreigende houding, met hun lansen en zwaarden (lees boemerang) naar de Engelsen toezwaaiend. Nadat dit enige tijd geduurd had liet de kapitein flink op de trommel slaan. Daarop liepen

de inlanders zo vlug mogelijk weg roepend: g u r r a g u r r a , met een diepe keelklank.

In 1705 kwamen de manschappen van de Nederlanse schepen V o s s e n b o s c h , W a i j e r en N o v a H o l l a n d i a in aanraking met inlanders op of in de buurt van het tegenwoordige Melville-Eiland. Volgens den kapitein van de W a i j e r zou men eens ongeveer twee mijlen in land om en bij de 500 mensen, vrouwen en kinderen inbegrepen, gevonden hebben. Sommige zwarten kwamen dag na dag aan boord en men had er gemakkelijk een paar mede naar Batavia kunnen brengen, doch men deed het niet, omdat het tegen de instructies was die men had ontvangen. Voor het overige worden deze inboorlingen als zeer verraderlijk beschreven, hoewel zij op zeker punt langs de kust bereid gevonden werden, behulpzaam te zijn bij het bezorgen en aan boord brengen van drinkwater. Nog in 1756 gebeurde het aan de oostkust van het York-Schiereiland, dat inlanders van een stam, waarmede men vriendschap gesloten had, zingend en dansend bij Hollandse matrozen kwamen, hun wapens neerlegden, naast de matrozen gingen zitten en vrolijk een ‘soopje’ meedronken. De matrozen benutten de gelegenheid om een te voren opgevat plan ten uitvoer te brengen. Zij grepen twee inlanders vast. Doch de één wist zich door zijn onmenselijk bijten en tieren weer los te maken. Een vijftig inlanders vielen daarop met assagaaien aan, doch werden met een geweerschot op de vlucht gedreven. De overgebleven gevangene werd aan boord gebracht. Kort daarna werd nog een jonge inlander gevangen.

Bij de beroemde ontdekkingsreis van kapitein Oook langs de oostkust in 1770, ging het al niet veel anders. Wel is waar werden geen pogingen gedaan om inlanders te vangen. Maar toen twee met lansen gewapende zwarten zich tegen de landing in Botany Bay wilden verzetten, werd een van hen door een geweerschot gewond en de gehele bevolking in de buurt ging op de vlucht, zodat het niet mogelijk was enig contact met die mensen te krijgen. Spijkers, kralen, linten en andere kleinigheden, die in de primitieve hutten op het strand werden achtergelaten, lieten de inwoners geheel onverschillig en werden niet aangeroerd. Na een week in Botany Bay verbleven te hebben, vat Cook zijn indruk van de inlanders als volgt samen: ‘Al de inwoners die wij te zien kregen waren spiernaakt. Zij schenen niet talrijk, noch in maatschappelijk verband met elkander te leven, maar evenals andere dieren (in de tekst: l i k e o t h e r a n i m a l s) waren zij verspreid langs de kust en in de bossen. Van hun levenswijze konden wij echter slechts weinig te weten komen, daar wij nooit in staat waren in enige connectie met hen te komen. Na de eerste strijd bij de landing, wilden zij nooit meer dichtbij genoeg komen om te parlementeren’.

Eerst tegen het einde van zijn reis langs de oostkust, toen hij zijn schip liet kielen in de Endeavour Rivier, ontmoette Cook een kleine inboorlingenstam, waarmee de bootsgezellen enige omgang hadden. Hij bestond uit slechts 21 personen, twaalf mannen, zeven vrouwen, een jongen en een meisje. Toen hij aan de noordpunt van het York-Schiereiland was aangekomen, vatte hij zijn oordeel

als volgt samen: De mannen zijn van middelbare gestalte, over het algemeen welgevormd en krachtig gebouwd, levendig en lenig. De klank van hun stem is buitengewoon zacht en vrouwelijk. Hun huid is zodanig met vuil bedekt, dat het heel moeilijk is hun ware kleur vast te stellen. Wij beproefden herhaaldelijk door met natte vingeren de huid te wrijven, de omkorsting te verwijderen, maar zonder veel gevolg. Met de korst zien zij er bijna zo zwart als een neger uit. Naar onze eigen ervaring heeft de huid de kleur van houtroet of chocolade. Hun gelaatstrekken zijn verre van aangenaam. Hun neuzen zijn niet plat, noch hun lippen dik. Hun tanden zijn wit en glad en hun haar lang en zwart; gewoonlijk is het sluik, soms iets gekruld. Door zengen wordt het kort gehouden. Het is altijd verward en vuil en tot onze grote verbazing vrij van luizen. Beide geslachten zijn geheel naakt en hebben niet het minste gevoel van welvoeglijkheid. Hun voornaamste versiersel is een been, dat zij door het kraakbeen steken, dat de neus in twee verdeelt. Dit been is zo dik als een vinger en 12 tot 15 cm. lang. Verder dragen zij halsbanden van schelpen, armbanden van een soort touw en een touw van gevlochten mensenhaar rond hun middel. Zij hebben geen begrip van ruilhandel en wij konden er niet in slagen hen dit bij te brengen. De dingen die wij hun gaven lieten zij hier en daar liggen, zoals kinderen met hun speelgoed doen als het nieuws er af is.

Zoals men ziet komen de waarnemingen der verschillende zeevaarders niet altijd overeen. Dit is grotendeels te verklaren uit het feit dat de ontdekkingsreizigers op verschillende plaatsen aan land gingen en werkelijk ook onder elkander tamelijk verschillende volksstammen aantroffen. Latere schrijvers, anthropologen en ethnografen, verklaren deze verschillen als gevolg van de inwijking van verschillende stammen na elkander in lang vervlogen tijden. Wellicht was toen Australië nog door een landbrug langs Indonesië met het Aziatisch vasteland verbonden. De oudste en primitiefste volksstam was die der Tasmaniërs, die nu reeds sedert bijna een eeuw is uitgestorven. Hij vertoonde zekere trekken van overeenkomst met de bevolking, die langs de zuid- en de zuidoostkust van het vasteland woonde. Het midden van het vasteland werd door cultureel iets hoger staande stammen bewoond, die later waren ingeweken. Langs de noordkust toont de inlandse bevolking in huidskleur, haar en lichaamsbouw, zowel als in levenswijze duidelijke sporen van de invloed der op naburige eilanden wonende Papoea's, Melanesiërs, enz. Zoals men ziet hebben wij bij de inheemse Australische stammen evenals elders op aarde, te doen met een zeer gemengde bevolking. Er zijn zelfs geleerden, die beweren dat de Australische inboorlingen in lichaamsbouw en gelaatstrekken een zekere gelijkenis vertonen met de blanke bevolking van Europa. De Australiërs zouden uit Midden-Azië stammen, en vandaar in zuidoostelijke richting zijn uitgeweken, terwijl hun stamverwanten naar het westen trokken en Europa gingen bevolken.

De Australische ethnograaf Baldwin Spencer schrijft het volgende: ‘Men noemt ze gewoonlijk negers of zwarten. Maar in werkelijkheid zijn het geen negers en zij zijn niet zwart van huidskleur; het zijn langschedelige Kaukasiërs, die tot

hetzelfde grote ras behoren als wij zelf, alleen tot een donkere afdeling ervan'.

Wat er ook van zij, men is tegenwoordig geneigd de inlanders van Australië als minder primitief en verstandelijk beter ontwikkeld te beschouwen dan vroeger. Men wijst erop, dat zij zich op uitstekende wijze hebben weten aan te passen aan de ongunstige natuurlijke omgeving, waarin zij zich bevinden. Vóór de Europese kolonisatie van het land hadden de inboorlingen nog geen kennis van het gebruik van metalen en leefden dus nog in de steenperiode. Sommige stammen in de noordelijke streken en in het binnenland doen dat tot op de huidige dag. Zij zijn jagers, vissers, en verzamelen de karige plantaardige voedingsstoffen, wortels, vruchten, die de vrije natuur voortbrengt. Van landbouw hebben zij niet het minste begrip. Hun hutten verdienen nauwelijks die naam. De beste die Cook langs de oostkust aantrof bevonden zich in Botany Bay en waren net nog groot genoeg om een man toe te laten er rechtop in te zitten; men kon er niet in staan noch zich liggend uitstrekken. Zij hadden de vorm van een oven en waren gebouwd uit buigzame roeden, in de grond vastgemaakt, met brede stukken schors er over heen. De deur was enkel een grote opening aan het uiteinde, dat tegen de heersende winden beschut was. In Noord-Queensland is dit omgekeerd: men laat het hutje langs de windkant open, omdat de koele zeewind er tijdens de grote hitte zeer aangenaam is. Kleding ontbreekt meestal geheel of bijna geheel. In zuidelijke streken, waar het weer erg guur kan zijn, heeft men soms inboorlingen aangetroffen met een mantel van dierenvellen. Hun kano's waren de eenvoudigste, die men zich denken kan: een lang stuk schors uit een grote boomstam gesneden, aan beide einden samengebogen en bijeengebonden, terwijl de kanten in het midden met stokken aan elkander werden gehouden. Langs de noordkust kwamen echter hier en daar ook uitgeholde boomstammen voor die als schuiten werden gebruikt.

De godsdienst der Australiërs is een mengsel van toverij en totemisme. Ziekte en dood worden aan toverij toegeschreven en worden aan de vermeende schuldigen bloedig gewroken. Door tovermiddelen gelooft men plantengroei en de vermenigvuldiging van sommige dieren te kunnen bevorderen. Het geloof aan boze geesten en spoken of geesten van afgestorvenen is algemeen. De leden van een stam geloven van een of ander dier of plant af te stammen. De Kangoeroemensen stammen van een kangoeroe af; die is hun stamvader of totem. Anderen hebben een emoe (een soort struisvogel) tot stamvader, of wel een kikvors, enz. Voor de Kangoeroe-mensen is de kangoeroe taboe; die mag dus niet gedood of gegeten worden. De leden van één stam mogen niet onder elkander huwen. De mannen moeten hun bruid zoeken onder een stam, die een andere totem heeft. Van tijd tot tijd versieren de mannen zich met witte strepen over heel hun lichaam en vermommen zich als hun totem. Aldus uit gedost nemen zij deel aan godsdienstige ceremonieën en dansen, die soms weken en zelfs maanden kunnen duren, en die k o r r o b b o r i e heten. De jongelingen moeten, wanneer zij manbaar worden, zich aan zeer pijnlijke ceremonieën onderwerpen: het uitslaan der twee voorste boventanden, diepe insnijdingen in borst of rug en armen, die regel-

matige lidtekens achterlaten, de besnijdenis, ens. De mannen hebben veel voorrechten boven de vrouwen. Deze laatste zijn b.v. van het bijwonen der korrobbories uitgesloten. Oudere mannen zijn ook bevoorrecht boven de jongere stamgenoten. Zo hebben de oudere mannen recht op veelwijverij, terwijl jongere ongehuwd moeten blijven of zich tevreden stellen met de weduwe van een oudere broeder of een andere weduwe die hun vrijwillig wordt afgestaan.

Zo leefden in de achttiende eeuw wellicht ongeveer een kwart millioen mensen op het Australische vasteland, toen de Britse regering besloot in Nieuw-Zuid-Wales een strafkolonie te stichten. De eerste schepen met veroordeelden kwamen in 1788 in Port Jackson aan. Het is licht te begrijpen, dat deze gebeurtenis spoedig een grote ommekeer in het bestaan der inlandse bevolking zou teweegbrengen. Om te beginnen werden de inboorlingen gaandeweg verdrongen van al de beste gronden, die hun een goed bestaan verzekerden in overeenstemming met hun aangeboren levenswijze. Dit geschiedde eenvoudig door alle nog niet door Europeanen ontgonnen gronden tot kroondomein te verklaren. Van de eigendomsrechten der als nomaden op deze gronden levende inheemse bevolking was geen sprake. Een normaal leven voor de inboorlingen in de door Europeanen bezette gebieden was hierdoor onmogelijk geworden. Zij verloren niet alleen hun materiële bestaansmiddelen, maar werden verdreven van de plaatsen, waaraan al hun overleveringen en gebruiken verbonden waren; zodat het niet meer mogelijk was hun gebruiken en rituele ceremonieën in ere te houden. Hun leven verloor als het ware alle hogere mystische zin of betekenis. Indien zij hun traditionele jachtgronden verlieten en verder in het binnenland trokken, stieten zij op andere stammen, die ze als vijanden bekampten en terugdreven. Velen trokken doelloos naar de nederzettingen der blanken aan de kust, naar Sydney, en later naar Melbourne of andere kleinere steden. Het gelukte hun zelden als dienstknechten of handlangers der blanken in hun levensonderhoud te voorzien, daar deze nieuwe levenswijze al te zeer van hun eigen gewoonten verschilde.

Zo leefden zij als bedelaars, dieven en landlopers. Omstreeks het jaar 1820 vinden wij in de reisbeschrijving van de Russische ontdekkingsreiziger, kapitein Bellingshausen, enige bijzonderheden over de toemalige toestand dezer ongelukkigen in de omgeving van Sydney.

'Gewoon aan een nomadische levenswijze', zo schrijft Bellingshausen, 'konden de inboorlingen tot dusver niet tot vestiging op een bepaalde plaats worden overgehaald. Niettegenstaande de pogingen van Gouverneur Maquarie zijn slechts een klein aantal in de koloniale bevolking opgenomen. De oudsten van zulke dorpen dragen een koperen plaatje met hun naam en hun voornaamste woonplaats erop. Deze plaatjes worden om de hals gedragen aan een koperen ketting. Zulke hoofden bewijzen soms diensten aan de regering, wanneer gevluchte bannelingen moeten opgespoord worden. De regering schenkt hun boten om te vissen en om hun bewegingen van plaats tot plaats te vergemakkelijken.

De beschavingstoestand der inboorlingen is dezelfde als ten tijde van de stichting der kolonie. Het is te betreuren dat zij van de bannelingen al de ver-

wensingen, vloeken en godslasteringen, hebben overgenomen van het Engelse janhagel. Wanneer zij onder elkander ruzie maken, iets wat iedere dag, ja ieder uur gebeurt, maken zij gebruik van deze vloekwoorden, waarvan zij een goede voorraad in hun geheugen hebben verzameld. Zij liegen bij alle mogelijke gelegenheden en zij zijn zeer geneigd tot stelen'.

Maar Bellingshausen heeft hier en daar ook wel iets gunstigs van de inboorlingen te vertellen. Hoewel zij volop voorzien worden met ijzeren gereedschappen, geven zij nog altijd de voorkeur aan hun overgeleverde stenen bijlen. Ofschoon zij geen kleren dragen en van vrouwen houden, is nooit een geval van openbare losbandigheid onder hen voorgekemen. Toen eens een inboorling, die een Engelsman vermoord had, werd gehangen, waren zijn kameraden, die bij de terechtstelling tegenwoordig waren, buiten zichzelf van afschuw. Bellingshausen verhaalt ook, hoe een weggelopen Engelse banneling in de handen van inboorlingen viel, die hem beroofden, zijn bijl wegnamen en op het punt waren hem te doden, toen Boengarie, een inboorling van een andere stam op het toneel verscheen en de man onder zijn hoede nam en de vrijheid gaf. Boengarie droeg zijn beschermeling drie dagen lang op zijn rag naar Port Jackson, waarbij rivieren moesten doorwaad worden en de Europeaan moest gevoerd worden. Boengarie vroeg geen andere beloning dan de vrijheid van de vluchteling. De regering gaf de edelmoedige zwarte, die bekend stond voor andere dergelijke weldaden, een lange schuit ten geschenke.

P. Hasluck, een betrouwbare geschiedschrijver, die Australië herhaaldelijk heeft vertegenwoordigd op bijeenkomsten van de Verenigde-Volken-Organisatie, geeft ons in zijn boek 'Black Australians' een goed overzicht van de wederzijdse betrekkingen tussen de gekleurde bevolking en de blanken in Australië, vooral in West-Australië, dat hij van huis uit het best kent. Ziehier enkele feiten onder vele in dit werk uitvoerig beschreven.

In 1835 ontving het Colonial Office te Londen berichten over een botsing tussen blanken en inboorlingen, bekend als de Slag (Battle) van Pinjarra. Bij die gelegenheid had de Gouverneur Stirling van West-Australië een troep blanken tegen een horde inboorlingen aangevoerd, waarbij 25 tot 30 dezer laatsten gedood werden. De Britse koloniale Secretaris, Baron Glenelg, riep Gouverneur Stirling streng tot de orde. Hij wees er op, dat de inboorlingen voor de wet geheel gelijkgesteld waren met andere Britse onderdanen. Alle gevallen van onrechtvaardige behandeling of geweldpleging tegen de inboorlingen moesten streng gestraft worden. Het was de plicht van de Gouverneur dit met nadruk aan de kolonisten duidelijk te maken. In een missive van Baron Glenelg aan den gouverneur van Nieuw-Zuid-Wales van Juli 1837, wordt eveneens gezegd dat 'Al de inboorlingen, die in deze gewesten wonen, moeten beschouwd, worden als onderdanen van de koningin, recht hebbende op de bescherming voortvloeiend uit de souvereiniteit, die Groot-Brittannië op zich genomen heeft over geheel hun oud grondgebied'.

De practijk kwam echter tot dusver nooit overeen met de door Glenelg meer

dan een eeuw geleden vastgelegde theorie. Wanneer een soldaat of een lid van politie verklaarde dat een in hechtenis genomen inboorling was doodgeschoten, terwijl hij poogde te vluchten, ofwel in geval ven zelfverdediging, dan werd deze verklaring aangenomen als voldoende reden om alle verder onderzoek der zaak te staken. Verschillende gevallen worden aangehaald, waarin de politie inboorlingen dwong om uit een boot, waarin zij vervoerd werden, in het water te springen, en dan werden zij in het water doodgeschoten; soms zelfs nog vóór zij het water bereikten. In gevallen wanneer inboorlingen als aangeklaagden vóór de rechtbank verschenen, werd de getuigenis van inboorlingen niet aanvaard, omdat zij de natuur van een eed niet begrepen. Verder komt het niet zelden voor, dat een inboorling de daad waarvan hij beschuldigd wordt, als prijzenswaardig beschouwt, en soms zich beroemt op grotere misdaden dan hij werkelijk bedreven heeft.

In 1836 werd in West-Australië een wet gestemd, die voorschrijft, dat inboorlingen voor de rechtbanken moeten vertegenwoordigd worden door blanke ‘protectors’, krachtens deze wet benoemd. Maar het duurde dertig jaar alvorens dergelijke beschermers der arme zwarten werden aangesteld! Al die tijd was er niemand die hen vóór de rechtbanken kon vertegenwoordigen. Onder deze omstandigheden was natuurlijk de deur wijd geopend voor alle mogelijke misbruiken.

Een bijzonder weerzinwekkend geval door Hasluck aangehaald, was dat van de zwarte Thackabiddy, in het Gascoyne-distrikt van West-Australië. Deze werd in 1883 op klacht van een veeboer aangehouden, waarbij hij met een vuurwapen aan de hals werd gewond. Op weg naar de kust waar hij zou terechtstaan, werd hij met een ketting om de hals aan het zadel van zijn begeleider Clifford vastgekluisterd. Tijdens deze lange tocht, waarop hij achter het paard moest meelopen zo goed en zo kwaad als hij kon, viel hij en werd achter het paard meegesleept, soms op zijn rug, soms op zijn buik, soms op handen en voeten klauterend. Des avonds werd hij aan een boom vastgebonden, zonder water of voedsel of verwarming. De volgende morgen was hij dood. Deze feiten werden door het gerecht buiten twijfel gesteld. De uitspraak van de jury, natuurlijk uit blanken bestaande, aan wie de vraag werd voorgelegd, of de handelingen van Clifford de dood van de inboorling hadden veroorzaakt of bespoedigd, luidde: Niet schuldig!

In 1893 had bij de Behn Rivier in West-Australië, een schermutseling plaats tussen zwarten en politie, in verband met de aanhouding van veedieven. De zwarten boden weerstand en een constabel werd dodelijk gewond. Volgens het rapport uitgebracht door de politie, werden 23 zwarten neergeschoten, alvorens men er in slaagde de overigen op de vlucht te drijven. Nog in 1927 en in 1928 moest het gerecht zich in Noord-West-Australië en in Midden-Australië met dergelijke feiten bezighouden.

Trouwens het is er verre van af, dat de Australische inboorlingen, zelfs in het midden der twintigste eeuw, in het genot zouden zijn van de elementairste burgerrechten, die hun in het begin der negentiende eeuw werden toegezegd. Van stemrecht is geen sprake, ook al hebben zij een behoorlijk onderwijs genoten. In

West-Australië schrijft de wet van 1936 voor, dat geen inboorling voogd kan zijn van zijn eigen kind of van minderjarige verwanten. Geen inboorling, behalve een halfbloed, die niet meer als inboorling leeft, mag van woonplaats veranderen zonder toelating van een 'protector'. Inboorlingen kunnen verplicht worden in bepaalde districten (r e s e r v e s) te wonen, of in instellingen waarin zij kunnen opgesloten worden. Het beheer over hun eigendom kan door den 'chief protector' worden overgenomen indien hij dit nodig acht. Het is waar dat een inboorling een bewijs van vrijstelling van deze bepalingen kan verkrijgen, maar dit gaat niet zo gemakkelijk als wenselijk zou zijn. Het spreekt van zelf dat de aangehaalde bepalingen met de beste bedoelingen in de wet zijn opgenomen. Maar zij openen de weg tot vele misbruiken.

Intussen moet worden toegegeven, dat het in de practijk ook veelvuldig voorkomt, dat de naturellen een dragelijk, zelfs gemakkelijk leven leiden, dank zij de goede behandeling, die zij vanwege hun blanke werkgevers genieten. Een vrij aanzienlijk aantal naturellen leven als knechten op de grote veeboerderijen in de noordelijke streken en in de binnenlanden van Australië. Oorspronkelijk was de verhouding van meester en knecht zeer los en van onbepaalde duur. De arbeidsvoorwaarden waren zeer vaag. Een blanke zei b.v. tegen den zwarte: 'Draag jij zoveel emmers water en ik zal je een brood geven', ofwel: 'Pas op deze kudde schapen en ik zal je volop meel geven', of: 'Breng deze brief naar Mr. Zus of Zo, en hij zal je een rol tabak geven'. Waar een inboorlingenfamilie op een schapenboerderij kampeert, ontstaat langzamerhand een soort verstandhouding, dat zij altijd 'wat eten' kunnen krijgen in het huis van den eigenaar, en dat wanneer deze laatste enige mannen nodig heeft om de schapen te verzamelen of voor een of andere karwei, hij die mannen zal vinden in het 'kamp'.

Een dergelijke afspraak geldt gewoonlijk zonder enige omslag of formaliteiten. Wanneer de kolonist de kunst verstaat om de zwarten op een geschikte manier aan te pakken en te behandelen, is men aan beide kanten tevreden. Het komt niet zelden voor, dat dergelijke verstandhoudingen leiden tot een werkelijke wederzijdse aanhankelijkheid tussen het zwarte en het blanke gezin. Soms duurt deze verhouding van wederzijds vertrouwen twee of zelfs drie geslachten, waarbij het van zelf spreekt, dat voor de zwarten gezorgd wordt en dat zij de blanken helpen waar het past.

Te Melbourne, Sydney en Adelaide bestaan Anthropologische Genootschappen, die voor de rechten der inboorlingen opkomen. De meeste leden zijn voor-standers van de afzondering (segregatie) der gekleurde bevolking in bepaalde districten, waar de blanken geen toegang hebben, en waar de naturellen vrijelijk volgens hun eigen overgeleverde wetten en gebruiken leven, onbeïnvloed door de Europese beschaving, waarvan zij, zoals de ervaring leert, niet zelden meer nadelen dan voordelen ondervinden. Maar de strenge toepassing van dit stelsel wordt met de dag moeilijker. En ongetwijfeld is het hoogste ideaal, waarnaar vele meer ontwikkelde inboorlingen streven, volkomen gelijkstelling met de blanken;

niet de bestendiging van een cultuurpeil uit de steenperiode. Veel wordt voor de naturellen gedaan door de zendelingen der voornaamste kerkgenootschappen: anglicanen, katholieken, presbyterianen, lutheranen, enz. Vroeger koesterde men de hoop, dat mettertijd de inboorlingen goede christenen zouden worden. Men verheugde zich over de goede vorderingen in het opzeggen van de catechismus door zwarte kleuters in zendingscholen, over de inzegening van een christelijk huwelijk tussen zwarten, of wanneer een gekleurd meisje op Zondag het harmonium bespeelde in de kerk.

Later kwam men tot het inzicht, dat de gebruiken en de levensbeschouwing van een volk niet zomaar plotseling kunnen veranderd worden, en dat een halve christen soms lastiger kan zijn dan een volslagen heiden. In een ingezonden brief aan de pers beweerde een kolonist in de jaren negentig, dat de zendeling van den inboorling een beschaafden schelm kan maken, maar nooit iets dat op een christen gelijkt. Deze tegenstander der zending verdedigt het gebruik der zweep, en beweert, dat de zwarte een lederen huid heeft, geen vel zoals gewone mensen. Dergelijke opinies kan men ook nu nog wel eens horen uitspreken, maar ik geloof niet dat men ze nog zou durven laten drukken. Intussen zijn de werkmethoden der zendelingen in de laatste jaren ook enigszins veranderd. Zij streven er niet meer naar de naturellen geheel te ontwortelen en te vervreemden van alles, waaraan zij door een traditie van vele eeuwen gehecht zijn. De inboorlingen, die zich zeer moeilijk aan het verblijf op een vaste woonplaats kunnen gewennen, krijgen gelegenheid van tijd tot tijd in de wildernis naar hun aloude levenswijze van zwervers terug te keren. Dat noemt men ‘Walk about’. Het onderwijs voor naturellen wordt zo goed als geheel aan de verschillende missies overgelaten. Alleen in Nieuw-Guinea onderhoudt de Australische regering een klein aantal scholen voor inboorlingen. Gedurende de eerste schooljaren maken de gekleurde kinderen even goede vorderingen als de Europese. Maar omstreeks de ouderdom van twaalf tot veertien jaar schijnt een stilstand in hun verstandelijke ontwikkeling in te treden. Toch is men er in geslaagd een beperkt aantal naturellen op te leiden voor zekere beroepen zoals: onderwijzer, geestelijke, of zendeling. Sommigen tonen aanleg voor muziek of schilderkunst. Onlangs werden te Melbourne tentoonstellingen gehouden van schilderijen van de gebroeders Albert Namatjira en Otto Pareroultja, die leerden schilderen onder leiding van den Australischen kunstenaar Rex Battarbee; deze tentoonstellingen trokken veel bezoekers.

In het buitenland hoort men nog dikwijls beweren dat de Australische inboorlingen, evenals de Maori in Nieuw-Zeeland, spoedig zullen uitgestorven zijn. Wat de Maori betreft is deze bewering zeker onjuist. Die nemen sedert vijftig jaar weer toe. Toen was hun aantal tot 40.000 gezonken. Maar sedertdien zijn het er meer dan 100.000 geworden. Wel is waar zijn wellicht ongeveer de helft van hen van gemengd inlands en Europees bloed. Volgens de statistiek zou het aantal Maori van gemengd bloed veel geringer zijn dan de helft. Maar dit is blijkbaar toe te schrijven aan het feit dat de Maori trots zijn op hun afstamming, en dat

niet weinigen van hen, die Europees bloed in de aderen hebben, zich als volbloed Maori laten opschrijven.

In Australië moeten wij een onderscheid maken tussen het vasteland en het eiland Tasmanië. Tasmanië had bij de aankomst der blanken een inheemse bevolking van enige duizenden. Zij werd omstreeks 1830 bijna geheel door de blanke kolonisten uitgemoord. Echte drijfjachten op deze arme mensen werden ingericht, waarbij de Engelse gouverneur soms het bevel voerde. John West, schrijver ener 'History of Tasmania', die door ooggetuigen op de hoogte kon worden gesteld, drukt zich uit als volgt: 'Den gewonden sloeg men de hersens in; de zuigeling werd in de vlammen geworpen; de bajonet doorboorde het lillend vlees. Het gezellig vuur, waaromheen zich de naturellen verzameld hadden voor de nachtrust, werd hun brandstapel nog vóór de morgen daagde'. De laatste volbloed Tasmaniër stierf omstreeks 1860.

Volgens de officiële statistieken telde men in 1944 in geheel Australië nog 47.014 volbloed inboorlingen; het aantal halfbloed bedroeg 24.881; samen 71.895. Twintig jaar vroeger waren het 62.415 volbloed en 12.302 halfbloed.

Zoals men ziet neemt het aantal halfbloedmensen snel toe, terwijl de volbloed zwarten gestadig achteruit gaan. Als dit zo in de toekomst doorgaat, zal mettertijd de inlandse bevolking in de Europese worden opgeslorpt. Dit is wellicht de meest wenselijke oplossing. In de twee volkrijkste staten, Victoria en Nieuw-Zuid-Wales, die samen vijf millioen inwoners hebben, vindt men nog slechts ongeveer 500 volbloed inboorlingen.

Dat het grootste gedeelte der Australische inboorlingen van heden geen wilde barbaren zijn, zoals men ze vroeger altijd heeft afgeschilderd, blijkt uit de laatste volkstelling. Men heeft daarbij bijna 12.000 volbloed naturellen geteld, die als loonarbeiders werkzaam waren; d.i. één vierde van de gehele volbloed bevolking. Van de halfbloed naturellen waren er ruim 11,000, die voor loon werkten, zegge een derde der gehele halfbloed bevolking. Dat zijn zeer bevredigende cijfers. Zij wijzen erop dat, niettegenstaande de pessimistische voorspellingen der vorige eeuw, de inheemse bevolking grotendeels uit vreedzame burgers bestaat, die aan de Europese beschaving deelnemen, en geleidelijk opgaan in de blanke bevolking. De vraag, of de thans nog in hun oorspronkelijke natuurstaat levende naturellen kans hebben zich als een zelfstandig ras in deze staat te handhaven, is moeilijk te beantwoorden. Indien men de tot dusver nog bijna ongerepte stammen van Noord-Queensland, van Arnhemland en sommige streken van het binnenland, in het vrije bezit laat van hun jachtgronden, zoals door vele anthropologen wordt voorgestaan, dan schijnt het niet uitgesloten, dat zij zich in deze streken duurzaam handhaven. Maar of dit in de eeuw van de V-projectielen, van de atoombom en andere nog onbekende uitvindingen zal mogelijk blijken, moet de toekomst leren.

Prof. A. LODEWYCKX

componenten van een microcosmische conceptie door louis-paul boon

de 5 vingeren

Nadat ge uw brieven ginder aan de 1ste vuile huizen in de postbus hebt gestoken, en daarbij de 3 verschillende dingen hebt gepeinsd die ge iedere keer opnieuw peinst maar telkens weer vergeet... dingen 1: dat men u, toen ge nog een allesgelovend kind waart, wijsmaakte dat ge in de gleuf van de postbus hard moest roepen... een brief voor brussel... en dat ge nu na al die jaren nOg altijd wilt roepen... dingen 2: dat men een schrijver het recht zou moeten toekennen geen enkele brief te beantwoorden, want ge hebt al genoeg geschreven binst de dag om nog savonds uw correspondentie te moeten schrijven... dingen 3: dat ze bij die postbus ginder aan de 1ste vuile huizen eens een nieuwe bus mogen voegen, dichter bij de kapellekensbaan. En dat peinzend keert ge terug alachter de beek van tkasteel, en ziet ge er johan janssens de dagbladschrijver, in druk gesprek met roggedoes de schilder, en hoort ge hem zeggen dat hij ook verstand heeft van schilderen, want dat hij er over schrijft in het dagblad de cycloop: ik schreef er niet alleen over goya en breughel en bosch, maar ik legde ook van naaldje tot draadje uiteen wat impressionisme en expressionisme en surrealisme was. En tussen haakjes gezegd, zegt hij, terwijl ik over het expressionisme zegde dat men zich eerst wat voelt aarzelen, omdat iets dat diep in alle mensen sluimert zich dadelijk wil verzetten, en ons doen terugkeren naar de gewone veilige wereld waar een hand e e n h a n d i s m e t 5 v i n g e r e n en waar de beide ogen langs heen de neus staan en niet in de neus niet achter het oor... omdat men vaste grond onder de voeten wil en niet de afgrond die gij roggedoes ons zoudt openen moest ge expressionistisch beginnen schilderen... daarom beginnen we slechts maar langzaam te beseffen dat die expressionistische voet hoe vreemd ook een meesterstuk van tekening is... ontdekken we daarna precies of het voor de 1ste keer in ons leven is: een hand een hoofd een penis... en dan, in plaats van ons met die speciale wereld van de schilder accoord te verklaren, ontdekken we met verbazing en ontsteltenis dat deze wereld ons maar al te vertrouwd voorkomt: we ontdekken dat het eigenlijk Onze wereld is maar zoals we die zelf nooit willen zien hebben.

Ziet ge, zegt johan janssens verder... tot roggedoes die al niet meer luistert maar voorschildert aan het landschip met die 1ste vuile huizen... Ziet ge, zegt johan janssens zonder de moed te verliezen... tot u die dan verplicht zijt van te luisteren... Ziet ge, en pas had ik geschreven over die veilige wereld waar een hand een hand is met 5 vingeren, of net dezelfde dag dezelfde avondeditie... hoe dat het toeval nu toch toevallig kan zijn!... schreef mijn oudere en expressionistisch-onkundige confrater, johan van boebaerde-roccoco, in het blad de Nievetijd een artikel over u, schrijver van ondineke van ter-muren, alsdat als gij een schrijver van formaat wilt worden, gij eerst moet leren hoe d e 5 v i n g e r e n

v a n d e h a n d tot een vuist kunnen gebald worden. Haha... en roggedoes schiet in een lach en johan janssens schiet in een dubbele lach omdat er met zijn grap gelachen wordt. En gij?

brandende kaarsen

Zou het voor ondine gebeterd hebben met valeer-haar-broer dood te steken? niet dat hij daar liep en haar een doorn in het oog was, was de oorzaak van haar verscheurdheid: de bron van alles lag in haar eigen geaardheid, in dat zondige nest misschien, in iets dat binnen in haar steeds dringender om bevrediging schreeuwde. Van uit haar eigen onrust keek ze naar de rust van haar vader, die zeer aandachtig een boek over stoommachines zat te lezen, en nog niet wist dat ze eergisteren er een blad had uitgetrokken om naar de koer mee te gaan: hij mompelde woord na woord en volgde met opgestoken vinger de kadans dezer woorden, als om hen voor eeuwig 'n zijn geheugen te planten. Zij glimlachte hard om deze rust van vapeur-haar-vader, midden een ter-muren waar de meeste mensen hun kinderen nooit zagen binst de week: met de donkere naar de garenfabriek filature en met de donkere langs de kapellekensbaan weer naar huis, en al wat ze gezien hadden was een stomme molen... en daar er onder hen haast geen enkele was die een letter lezen kon, legden ze zich neer en sliepen, gingen ze naar de mis en dronken ze zich zat bij christus-de-meesterknecht: het was een eeuwige duisternis waarin zij rondliepen. Zij grimlachte om deze rust over zijn opengeslagen boeken, vooral als de paster gepreekt had dat al het kwaad voortkwam uit zogezegde wetenschap en vooruitgang. Maar zij grimlachte ook om de paster, die in het avondlof van deze meimaand iedereen om beurt wat in het gelaat slingerde... iedereen, maar nooit de heren: deze avond vapeur met zijn boeken over stoommachines, en de volgende avond de meisjes van de filature: het licht der kaarsen danste heen en weer over het pluk in hun haren, want zij mochten zich kammen en kammen, het pluk van de molens ging er nooit meer uit. Zij luisterden met gebogen hoofd en voelden zich schuldig... ja het was waarheid, ze waren zondig en slecht, ze dachten er met schaamte aan dat ze vloekten om een niets en kust-mijn-dingen zegden: en pas had de paster gezegd dat het beter ware een dikke steen te binden aan de hals van een jonge slet en haar in de diepte van de dender te storten, dan dat ze een kind der zonde op de wereld bracht... pas had hij dat gezegd of er draaide ene van haar stoel, nadat ze gegild en in haar val een paar andere stoelen had omvergesmeten. Terwijl ondine uit nieuwsgierigheid bij haar bleef, in het duistere portaal waar de flakkerende kaars dreigde uit te slaan, terwijl hoorde zij de anderen in de avond verdwijnen: ze waren niet meer zo luidruchtig, maar ginder ver, opgeslokt in de duisternis, hoorde zij hen toch weeral lachen, hees en zondig. Het was liza die van haar stoel was gedraaid, en zij hoorde eveneens dat verwijderd lachen en zei: wat bekomt hij nu met die preek, buiten dat de anderen mij morgen zullen nabootsen al gillend en een stoel omverwerpend... terwijl zij misschien wat meer

geluk hebben in die dingen: ik niet: ik heb het hem slechts 1 keer toegestaan
ik mag doodvallen als het niet waar is.

de boeckenspieghel

Over de kapellekensbaan moet mij in de loop der tijden al wat miserie gegaan zijn... een mens ziet er sneeuw of zonneschijn over, en peinst daardoor alleen maar aan de schoonheid er van... aan roggedoes de schilder, aan johan janssens in zijn hoedanigheid van Dichter... maar vandaag ist noch zonneschijn noch sneeuw, maar iets dat nat en killig en duister en ochgodverdomme is: daar hangt mij ginder een zwarte vlaag van een vlaag. En roggedoes de schilder haast zich naar huis met zijn tamasjoer van opgevouwen ezel en verfdoos en doek, en met zijn kraag omhoog getrokken botst hij tegen johan janssens die tegen hem aanbotst: de vlaag komt naar hier over, zegt roggedoes.

En johan janssens knikt: ze komt vaneigens naar hier over, ze hangt al over mijn hart en mijn ziel en mijn penis... nu dat we hier alleen lopen in dat hondenweer, roggedoes, mag ik eens mijn hart uitstorten, want met die dagbladen moet ge altijd op uw woorden letten... ze hangt rond mijn penis die gelijk een klein bang kind in een hoekje gekropen is: want heel de dag heb ik nu hoekjes geschreven voor het dagblad... niet over het Leven of niet over de kapellekensbaan, maar iets naar de goesting der anderen, iets dat ik ondertekend heb met de schuilnaam van boeckenspieghel... omdat ik het niet a l w e e r e e n u i l zou moeten genoemd hebben. En ik heb er de grote ideeën van onze grote tijdschriften in weergegeven... zonder commentaar... en ondertussen was ik aan het bedenken dat al die tijdschriften ook mij gevraagd hebben om er mijn grote ideeën in neer te schrijven... och godverdomme roggedoes laat mij eens hartsgrondig vloeken nu we hier alleen zijn: ik heb geen grote ideeën, ik schrijf maar gelijk gij schildert... en ik weet alleen dat de mensen, buiten hier en daar een uitzondering misschien, dom en egoïstisch zijn... dat ze in hun tijdschriften op de eerste bladzijde wit en op de volgende zwart zeggen... en dat men van mij een fatsoenlijke historie verlangt e e n a a n k l a c h t v a n h e t p r o l e t a r i a a t t e g e n d e t r u s t e n met onbeholpen woorden en enkele taalfouten - dat verhoogt het cachet, de werkjongen die Dichter en dagbladschrijver is geworden - maar ik mag niets zeggen dat de vzaarheid is of mijn bijdragen worden... niet geweigerd, neen... maar NIET gepubliceerd. En ik weet ook dat men overal grote woorden gebruikt om er de leegheid van het opgeblazen hoofd mee te vullen... gelijk de titel van dit verhaal: componenten van een microcosmische perceptie of conceptie van de psychische en physische levensrealiteit - maar dat niemand er aan denkt om eens iets degelijks te maken, om eens wat klaarheid in de chaos te brengen: doch alleen maar om hun eigen naampje eens gedrukt te zien: pascallius prostituaan... of neen, ik vergeet zijn titel: dr. pascallius prostituaan. En omdat ik overal met mijn kop tegen de muren loop, omdat het verontwaardigde brieven regent als ik in om het even welk blad wat publiceer, omdat de onderscheidene kliekjes uit de onderscheidene partijen achter mijn gat konkelfoesen... daarom bezwijk ik, roggedoes, en schrijf ik uilenhoekjes: de boeckenspieghel.

En roggedoes kijkt naar de lucht die 1 lucht is, en zegt: ze zal misschien nog overdrijven, de vlaag.

arm kindeke jezus van ter-muren

Ook ondine ging te biechten en beschuldigde zich van haar zonden... maar zij beschuldigde vooral vapeur-haar-vader, dat hij een goddeloze machine uitvinden ging... en zij beschuldigde ook zulma-haar-moeder, dat het een zinneloze was die er in haar jeugd niet benauwd was van geweest, en een kind had gekregen van meneer derenancourt van tkasteel: de paster zei dat zoiets onmogelijk was, dat men geen laster mocht vertellen, en tevens vroeg hij haar waar dat kind dan was? O ondine dacht aan de meesterknecht van de dekenfabriek labor... waar zou die nu ergens zitten... die beweerd had dat er een klein graf in het bos van tkasteel was: maar het was zo geheimzinnig halfdonker in de biechtstoel dat zij gedreven werd om dingen te zeggen die haar zELf overbluften: ik zelf ben dat kind van tkasteel. Ze luisterde ontdaan naar haar eigen woorden, oefende zich in het zwijgen, en maakte het vast voornemen van nooit meer te zondigen en heel haar leven lang geen woord meer te spreken: daar ze niet sprak had ze echter des te meer gelegenheid om na te denken, ze schouwde rond in haar wereld en alle dingen stapelden zich in haar op tot een berg... haar ogen die vroeger open en groot waren geweest, vernauwden zich en keken naar alles ietwat spottend op: het was of zij het Leven onwaardig vond er nog een woord aan te verspillen. Zo scheen het. In werkelijkheid hoopten zich die niet-uitgesproken woorden ondraaglijk in haar op... iedere verzwegen gedachte propte zich naast de andere, en de dingen waar zij om lachen moest, maar zich toch ernstig om hield, vulden haar tot barstens toe: zij brak dan plots in lachen uit: zij lachte en weende tevens... en ze had angst te worden gelijk haar zotte moeder zulma. Gekkin die ik ben, dacht ze, gekkin die niet begrijp dat een preek een schoentje is dat iedereen past... dat men preekt over gulzigheid maar ook over gierigheid... dat iedereen wat tegenkomt, goed en kwaad maar meestal ongeluk, en dat men van de ene zegt het is zijn straf, maar van de andere het is een beproeving: hoe kunt ge dan weten of iemand goed leeft of slecht? En iets in haar begon te kriewelen om een huis binnen te lopen, eender waar, en daar te tateren en te tateren over alles, over haar geluk en haar verdriet en haar onrust: ze ging bij liza binnen die haar kind had gekregen en er gelukkig uit zag, alhoewel ze pijn had in haar borst die verzwoor: een kind met een kind. Ook daar stond ondine mee te lachen alhoewel ze geen vreugde voelde... liza geleek meer aan onzelievevrouw van ter-muren dan aan een slet... het kon het kindeke jezus zijn dat daar op haar schoof zat, een kindeke jezus met verschrompelde handjes en een voorhoofd dat gezwollen was van de ijzers: zij lachte, ondine, alhoewel ze slechts haat voelde. En almeteens alsof de duivel het haar in gaf, dacht ze er aan dat onzelievevrouw ook niet gehuwd was toen ze haar kind kreeg... en heel haar godsdienst scheen

op dat ogenblik zo zinloos, dat zij onmiddellijk een andere gedachte moest oproepen om er de

gapende afgrond mee te vullen: aan de heiligen en de heren was het toegestaan om de kleine grenzen van goed en kwaad te overschrijden, maar aan ons, volk van ter-muren, niet.

handelsreizigers

Ik lees nu dagelijks mijn gazet op de trein van brussel naar de kleine stad van de 2 fabrieken, zegt mossieu colson van 'tminnesterie, en moest ik er ooit eens in lezen dat het aan een sommige soort van mensen toegestaan is om de sexuele grenzen te overschrijden, dan zou ik daar niet van verschieten... want zie nu eens naar de handelsreizigers waaronder er geloof ik geen 1 is of hij ziet het leven door een sexuele bril... want hoor hen eens vertellen over de Wijfjes, zoals zij dat op de trein zeggen, en zie nu eens naar florimond de handelsreiziger hoe hij keek naar het meisje met de dikke billen uit de foorbarak... die al enige dagen achter het bos van tkastsel staat, daar waar de armemensen uit de 1ste vuile huizen van de kleine stad hun blikken potten komen weggooien... en die het trapje van de foorbarak aan het schuren was zodanig dat ze gebogen staande het begin van haar roze kont liet zien... en hoe florimond daarop precies veranderde in de gedaante van de mosterdkroes die voor paster heeft geleerd maar bij ons in tminnesterie werkt: hij had willen rood worden en lachen, maar hij werd wit en vloekte meer tot haar ginder dan tot mij: gotvertomme ik zou in die kont kunnen bijten. En misschen wou mossieu colson er nog het een of ander aan toevoegen, maar roggedoes de schilder heeft hem met de ene hand vast aan de knop van zijn jasje, terwijl hij in de andere hand al zijn schetsboek heeft: waar is het ergens dat de foorbarak het trapje het meisje met de dikke billen haar roze kont schuurt... pardon... de trap schuurt? En nadat mossieu colson zijn jasje heeft in orde gebracht en de verdwijnende roggedoes hoofdschuddend heeft achternagekeken, spreekt hij voort over de overschreden grenzen van de sexualiteit: en hoor nu eens hoe mijn vrouw me jaren nadien vertelt... nadat ze de ouderdom heeft bereikt waarop een vrouw zoiets eens vertellen kan... hoe er eens een handelsreiziger in de gang stond die naar haar hart tastte en zei zulke soutiens kan ik u ook leveren. En haar hart jaagt nOg als ze mij dat na al die jaren tOch vertelt terwijl haar adem een beetje stokt... o mens wat is de mens toch een klein en bang wezentje, dacht ik dat moment, alleen aan mijn vrouw denkend... maar dit moment alleen aan de handelsreizigers denkend, denk ik dat zij die bepaalde grens van de sexualiteit overschrijden, omdat zij standvastig op straat in station in trein in tram zijn, en altijd maar benen en halve billen en halve borsten en soms eens met chance een stuk van een kont zien... en daardoor met er-bij-fantaserende-zinnen rondlopen... en toch overal waar ze binnen komen steeds zonder vriendschap ontvangen worden en de duivel en zijn moer naar hun kop krijgen: en dat ze dan om eens wat evenwicht te bekomen trachten te profiteren van de gelegenheid... en hun nederlaag-hier uitwissen met een sadistische overwinning-daar. Maar op die manier glijden ze in een put

stilaan zonder de beseffen dat ze op de duur geen ander leven meer kennen dan een tussen de billen van de Wijfjes, zoals ze dat zeggen.

En als de anderen weg zijn trekt ge mossieu colson van tminnesterie terug, en vraagt ge hem wat hij daar nu wou mee zeggen: och kweet het zelf niet zegt hij, als dat misschien mijn vrouw me dat eigenlijk niet had hoeven te vertellen... zelfs na al die jaren.

de heren komen!

Hoe ondine ook bewust zichzelf had bedrogen, en met de mensen gelachen... met de mensen zich beziggehouden om zich niet met zichzelf te moeten bezighouden... ze begreep het diep in haar hart dat ze tot de stand der laten behoorde: hoe ze ook zichzelf wijsmaakte een kind van tkasteel te zijn, haar leven voorbij zou gaan in dienen en gehoorzamen als ze niet kroop en lasterde, niet vleide wie toven haar was en schopte wie onder haar stond. Iedere morgen opnieuw werd zij aangetrokken door het middenpunt van de wereld van ter-muren, tkasteel, en drong ze door tot het bos waar het stil was en een verlangen werd gewekt naar dingen die verboden waren... en eens zag ze de 2 jonge heren van tkasteel met een kano over de met groen kroos bedekte beek glijden: ze stelde zich voor dat men in de kano de dingen besprak die de kern van het Leven raakten. t.t.z. dAt waar zij zich bot op gepeinsd had zonder tot klaarheid te komen... o ze zag niets anders dan de ogen wan de oudste, van achilles, ogen groter dan zijn gelaat, groter dan de wereld waarin zij wenste ten onder te gaan. Zij hoorde hem zeggen dat hij alles triestig vond: zie nu eens naar de liefde, waar men naar mijn gedacht veel te veel onzinnige woorden heeft rondgedraaid, terwijl men het enige waar het op aankomt toch niet noemen durft... en hij noemde het wEl, maar in het frans... het was een woord dat ondine kende met het monique-uit-de-school eens heel vlug in het zand te zien schrijven en weer uitvagen. Het is om van te gruwen hoe dom en klein en laf de mensen zijn, zei achilles... en hij vergat te roeien, maar een antwoord kreeg hij toch niet: de andere broer, norbert, was nog maar 17 jaar maar voelde zich al moe en oud. Doch, was ondine niet in het bos maar wel in de veldem langsheen ter-muren, dan ontmoette zij er achilles en de andere zonen der rijkemensen terug: zij hielden er van rond te zwerven in het verwaarloosde park, en dachten dan misschien dat de velden rond termuren ook een stuk van het park waren, en schoten met een karabijn naar alles wat ze zagen bewegen... maar meest hielden zij er van hun karabijn in de hoek van een boerenherberg te zetten en er de dochtertjes te verleiden: norbert was daar nooit bij, hij was een dromer, hij kon geen dode dieren en geen bloed zien, en beweerde ziek te zijn om in bed te kunnen blijven liggen. De andere heren trokken van dorp tot dorp en ontdekten almeteens de herberg van christus de meesterknecht van de garenfabriek filature... maar ze wilden het bier niet dat het arme volk er dronk, ze deden speciale bakken komen... en vergaten ze een fles dan werd die door het arme

volk seffens uitgekloekt. O als de heren er waren dan zag ondine dat men savonds zeer vroeg de blinden sloot en de jonge meisjes verborgen hield... want in de late nacht, als de koetsen hen stonden te wachten, liepen ze rond om elke ruit in te gooien en elk jong meisje te bederven dat zich van moeders rok had kunnen onttrekken: ja zij hadden het niet moeilijk met die meisjes, die nooit wat anders hadden gezien dan de cabinetten van tfabriek de filature, en nooit wat anders hadden gehoord dan lof en sermoen en dat luiheid het oorkussen des duivels is... en nu kwamen de duivelen zelf en maakten hen zat met bier waarvap ze maar 1 keer in hun leven de kans gingen hebben het te drinken.

droom van norbert derenancourt

Ik was er mij van bewust: op dat ogenblik was er de Aanwezigheid... zij verbleef achter de deur die zich vlug formeerde in de grijze nacht. Ik was angstig zeer angstig om die bestendige Aanwezigheid van de eigen angst, en toch overschreed ik de drempel van de angst, opende zeer vlug de pas geformeerde deur en zag de kamer mijner jeugd: ik aanvaardde de kamer zonder verwondering... het kon ook niet anders: de angst overheerste alles.
Daar stond het bed en vlak voor het bed had de
bestendige-aanwezigheid-van-de-angst 6 stoelen geplaatst
2 rijen
van 3
stoelen
ik gilde en op datzelfde
ogenblik hoorde ik ergens
WEERGILLEN
ik rende
rende naar de schakelaar die er almeteens was en trok de 6 stoelen koortsig uit de kamer, ze opnieuw rangschikkend ANDERS
6 *st* l
oe *en*
buiten de kamer der jeugd
en gooide zeer hard de deur toe: ik keek door de deur heen en deed zElf de bestendige aanwezigheid uit de naamlope diepten opsnellen: en beiden

BONKTEN
we langs beide zijden van de toegeworpen deur

moedeloze dag

Ge wandelt in deze moedeloze dag naar de 1ste vuile huizen van de kleine stad, want ge hebt het precies eens nodig om de mensen en de dingen voor

5 minuten te ontvluchten: en alhoewel achter de beek van tkasteel de woonwagen met het meisje met de dikke billen al lang VER VER weg is, en nu godweet waar het bloed van florimond de handelsreiziger sneller doet jagen... alhoewel zij weg zijn, de woonwagen en het meisje met de dikke billen, zet ge er u in uw moedeloosheid neer in het vertrapte gras en de achtergebleven lege blikken potten, en stort ge in 1 adem uw hart uit: ik zit hier en leef niet en schrijf niet en denk niet en ben alleen moedeloos... waar zijt gij en waar is mosieu colson van 'tministerie, johan janssens de Dichter en dagbladschrijver, roggedoes de schilder en ondineke van ter-muren? Het zijn spoken, meisje met de dikke billen, het zijn niet bestaande spoken. En gijzelf, meisje met de dikke billen, die deze componenten van een microcosmische conceptie niet lezen zult, en daar toch een deel van uitmaakt, gij weet niet dat ge bestaat... gij bestaat niet, en tis daarom dat ik moedeloos ben: de schone mensen waarover ik schrijf bestaan niet, en de lelijke mensen die rondom mij zijn ben ik moe beschreven, en tis daarom dat ik moedeloos ben. De dingen worden mij te hard en te scherp en te snijdend, tis allemaal staal en beton en glas en gesplitste atomen, en mijn vrouw heeft weeral van de zenuwen - de ziekte van de moderne mens, meisje met de dikke billen, de ziekte die gij niet kent daar ge een wind laat en lacht en wegzijt - vroeger hadden ze hier te ter-muren de pokken en nu hebben ze de zenuwen, en het een is het een en het ander is het ander, en tis daarom dat ik moedeloos ben. Vroeger hadden ze de pokken en leefden ze in armoede, en nu hebben ze de zenuwen en leven ze nog altijd in armoede: tis vandaag, meisje met de dikke billen, de 3de keer in mijn leven dat ik zelfs zonder sigaretten zit, en tis daarom dat ik moedeloos ben. En ondertussen splitst de wereld, die grote atoom, zich in ideologieën, maar wordt allegelijk de rococco-literatuur voortgezet gelijk een mengelwerk zonder einde: in vergulde zetels spreekt men er over met een hoofdletter, en in de bladen de donderdag schrijft men er over, want iedereen heeft er dag van vandaag verstand van om de juiste waarde te meten... terwijl de werkelijke waarde maar kan gemeten worden, meisje met de dikke billen, door mijn vrouw die er de moderne ziekte van de moderne tijd heeft door gekregen, de zenuwen, en die achter de spiegel van haar ogen de spijt voelt omdat ik niet in staat ben de een of andere sinecure te bemachtigen, en tis daarom dat ik moedeloos ben. Want ik blijf lopen met open ogen en schrijf alles op, maar wat ik maak wordt niet veel zaaks en ik kweek alleen maar vijanden: dit is een s.o.s. DE laatste noodkreet, meisje met de dikke billen die in uw rollende woonwagen zijt. En waar ge ook het trapje schuurt en het bloed van florimond de handelsreiziger op hol jaagt: leer nooit lezen leer nooit schrijven leer nooit de wereld zien met mijne ogen... maar doe voort met op alle papieren uw naam te zetten met een kruis × en zeg dan lachend gelijk ge dat gewend zijt: zie ik zal eens ne schone molen tekenen. Gij zult ne schone molen tekenen, heldin uit mijn geschriften, en ik zal weerkeren naar mijn papier en verder schrijven zonder sigaretten... en kzal misschien mijn moedeloosheid wel overwinnen

gekwetst ben ik van binnen

ondineke kon niet slapen als ze wist dat in de nacht achilles zich met de andere heren aan het vermaken was, ze kleedde zich in het geheim aan en sloop naar buiten: ze moest lachen, als ze die dronken meisjes zag, die op hun benen niet meer konden rechtblijven en de gracht volbraakten. Ze bleef in de duisternis naast de herberg en keek haar ogen uit naar de gezalfden des heren, met hun pelsmantels hun rijtuigen en hun luxepaarden: men zag haar niet, maar had men in dat donkere hoekje gekeken, dan zou men een ondineke gevonden hebben dat niet meer haar hart onder gekruiste armen verborg, maar een ondineke dat opgetogen de borstjes met beide handen vasthield alsof zij deze de heren in hun koetsen aanbood. De heren komen! zong ze. Het was een lied van levensvreugde... neen het ging nog dieper, het was een gebed: de paster zegde het op de preekstoel, hij murmelde het terwijl hij de hostie in de hoogte stak, hij sprak het uit als hij zich omkerend een kruis maakte over het volk van ter-muren: gaat in vrede, ite missa est, de heren komen deze avond! En ondineke haastte zich naar buiten, uren te vroeg, om op de slijkweg het doffe slaan der hoeven en het rinkelen der bellen te horen: achilles stapte eens uit de koets met een andere heer wiens ogen vlamden... ja zij vlamden ondine tegemoet... en niettegenstaande haar verlangen eigenlijk naar achilles ging, met zijn ogen zo groot als de wereld, ontroerden haar de vlammende ogen van de andere: het was de 1ste keer dat zij opgemerkt werd door een man, alhoewel zij nog niet veel meer was dan een, kind met gekke vlechten op de rug. Het schokte haar diep, het verwondde haar eigenlijk... zij zou aan deze wonde willen sterven hebben. En daar de anderen van haar geen notitie namen... dat kind daar... en bovendien frans spraken in de heilige mening dat ze dan mochten, zeggen wat ze wilden, hoorde zdj dat hij de zoon was van meneer gourmonprez, van de dekenfabriek labor: er hadden mannen van de dekenfabriek de labor gevochten tegen mannen van garenfabriek filature, zodat er voor dood waren blijven liggen... er waren meisjes van ter-muren gebanvloekt geweest en de absolutie geweigerd omdat ze in de late avond met mannen van de labor in het bos achter tkasteel hadden gelegen: en nu hoorde ondine hoe de Zonen van de labor en de filature vrienden waren, en hoe ze elkander aanspraken met hun voornaam.

Een halve eeuw Spaanse letteren

III

BIJ Galdós en bij Unamuno zagen we hoe zij zich, ieder op eigen manier, bezig hielden met Spanje, met de aard van het land, met de ziel van hun volk, met hun eigen Spaanse ziel. Die bekommering om Spanje en zijn toekomst, merken we bij alle grote schrijvers en dichters die omstreeks 1900 hun arbeid beginnen. In hoge mate is dit het geval met Pio Baroja (y Nessi), die in 1872 te San Sebastian, dus evenals Unamuno in Baskenland, geboren werd.

Hij studeerde in de medicijnen, heeft ook korte tijd als medicus gepraktiseerd, daarna met zijn broer Ricardo een bakkersbedrijf beheerd in een Madrileense volksbuurt en toen pas zich geheel aan het schrijven gewijd. Zijn eerste werk, een bundel vertellingen 'Vidas sombrias' verscheen in 1900, maar werd grotendeels in Cestona, een dorp in Guipuzcoa, waar hij dokter was, en daarvoor geschreven. De auteur erkent dat hij invloed van Poe, Dostojewsky en Dickens ondergaan had. Ook 'Le rouge et le noir' van Stendhal heeft hij vele keren gelezen.

Om Baroja te leren kennen hebben we in de eerste plaats zijn zeer talrijke romans en korte verhalen, zijn essays en gebundelde artikels, zoals 'El nuevo Tablada de Arlequin' (1917), en dan enkele werken van autobiographische en autocritische aard zoals 'Juventud, egolatria' en zijn lezing in de Sorbonne (1924), waarin hij verklaarde: 'Wat mij interesseert is mijn eigen leven, dat van de mensen om mij heen en de kunst als weerspiegeling van het leven'. De mens, daarmee houdt hij zich, zoals de meeste Spaanse auteurs, bijna uitsluitend bezig, en hij doet dat op een bijna filmische manier. De landschapsbeschrijving wordt tot het hoogst nodige, tot een omlijsting door enkele sobere maar tekenende details beperkt. Karakterontleding vinden we bij hem evenmin: hij vertelt de reacties, de woorden en handelingen van zijn personen en laat aan de lezer de vrijheid om zich daaruit een beeld te vormen. Het leven, de beweging, de strijd interesseren hem en die noteert hij in snel opeenvolgende, eenvoudige, korte zinnetjes. Hij houdt niet van compositie, als iets vooropgezets en uitgedachts, dat lijkt hem goed voor een toneelstuk maar niet voor een roman; het zou leiden tot opvullingsformules, tot pompeuse rhetoriek en 'dat kan men leren, zoals men kan leren schoenen te maken'. Hij schuwt het mooie woord, de elegante stijl en in dit verband merkt Jean Sarrailh over hem op dat Baroja zeker als ideaal zou accepteren wat Alain in zijn 'Système des beaux-arts' over de prozaïst zegt: 'Un bon écrivain ne compte jamais sur un mot; ce qui lui est propre, c'est de produire un grand effet avec des mots communs, par l'assemblage', en 'La prose, considérée dans sa pureté, tend toujours à détourner l'attention des éléments, et à la rapporter sur l'ensemble. Les mots ordinaires et les constructions communes sort ici la matière de l'artiste'.

Dit procédé dat bij Baroja wellicht een reactie is op de meestal zo verfoei-

lijke en onbetekenende e s t i l o f l o r i d o van de meeste Spaanse prozaschrijvers sedert de 16de eeuw - evenals de poëzie van Antonio Machado de genadeslag wilde toebrengen aan de pompeuse lyriek - geeft aan vele van zijn werken iets straks en droogs dat alle gevoel lijkt buitengesloten te hebben. Wat dit betreft doet hij denken aan onze architect Berlage en werkelijk hebben we de uitspraak van Baroja: 'Als ik architect was, zou ik er voor zorgen dat een balk een balk was en niets anders leek, ook al had ik de gelegenheid hem te vermommen'. Maar, voor de lezer wiens smaak niet hopeloos bedorven is door overmatige woordcultus, is vaak een grote tederheid, een diepe weemoed en een warme deernis in zijn werk. De trilogie bijv. van 'De Strijd om het Bestaan', die bestaat uit L a B u s c a , M a l a H i e r b a en A u r o r a r o j a en grotendeels over de zelfkant van de Madrileense bevolking handelt, zit vol van die trekjes; maar het is dan ook niet meer of minder dan het epos van de achterlijke, zieke en radeloze Spaanse samenleving van omstreeks 1900, waarin wij allen die Spanje liefhebben en die weten hoe weinig er in de grond nog verbeterd is, ons met een bijna ascetische ijver verdiepen. Met ascese bedoel ik hier een lust tot zelfpijniging die ons moet opjagen tot onvermoeid streven naar verlossing. Ook bij Baroja merken we op, hoe uit dit zich verdiepen in het leed van Spanje en van de wereld een lust tot satire en soms tot vernietigen groeit die in enkele werken tot uitingen komt die van universele werking worden.

Misschien is zelfs die vernietigingslust in deze jaren, nu heel onze jeugd geconfronteerd wordt met een wereld bijna even rot en corrupt als die waarin Baroja geboren werd, wel uiterst actueel. Daarom laat ik hier een boutade volgen, die voorkomt in een der meest satyrische boeken van Baroja, nl. 'Paradox, Rey'; helaas is 't kostelijke boekje waarin zovele van onze sociale domheden worden gehekeld, in dialoog-vorm geschreven en daardoor onaanvaardbaar, althans voor Noordnederlandse uitgevers.

Metaphysische lof der vernietiging

Vernietigen is veranderen, niets anders. In de vernietiging ligt de noodzaak van de schepping. In de vernietiging ligt de gedachte aan wat begeert het aanzijn te krijgen.
Vernietigen is veranderen, vernietigen is omvormen.
In de wereld waarin geen ding te niet gaat, in de wereld waarin niets geschapen wordt, in de physieke wereld, in de morele wereld, in de wereld waarin het Niets niet bestaat...
is vernietigen veranderen, is vernietigen omvormen.
Bij de vulkaan die zich midden in de oceaan verheft, bij het eiland dat in de zee wegzinkt, bij de golf die verdampt, bij de wolk die tot regen zich verdicht...
is vernietigen veranderen, is vernietigen omvormen.
Bij de aarde die door de ploeg wordt verscheurd, bij het erts dat in de oven wordt gesmolten, bij het lichaam dat vervluchtigt, bij het vooroordeel dat verdwijnt...
is vernietigen veranderen, is vernietigen omvormen

Bleke beelden van menselijk denken, wilde explosies van de trage materie,
gij zijt gelijkelijk vernietigend, gij zijt gelijkelijk scheppend...
Vernietigen is veranderen. Neen toch, iets meer: vernietigen is scheppen.

Baroja is dan ook steeds vervuld van het probleem van de actie en de energie; de meeste van zijn romans gaan daar over, over de a b u l i a (willoosheid) van zovele Spanjaarden, of hun verkeerd gerichte of ook wel hun geëxalteerde, romantische en schommelende energie. Voor hem is het leven strijd: 'alle dieren, en de mens is niets anders dan een van hen, bevinden zich in een toestand van voortdurende strijd', het enige verschil is - zo schrijft hij in 'César o nada' - dat de materiële strijd met de spieren, veranderd is in een intellectuele en sociale'. Men ziet hoe somber en tragisch deze levensbeschouwing is en in 'El mundo es ansi' (Zo is de wereld), zegt de hoofdpersone dan ook: 'Dit is het leven: wreedheid, ondankbaarheid, onbewustheid, minachting van de kracht voor de zwakheid, en zo zijn mannen en vrouwen, en zo zijn wij allen. Ja, alles in het leven is gewelddadigheid en wreedheid'. En de titel van het boek (1912) is ontleend aan een wapenschild op een huis in La Rioja, waarop 3 messen in 3 gesloten vuisten zich in drie van bloed druipende harten boren, met het devies er omheen: 'zo is de wereld'. Maar er is iets in de auteur dat daarmee niet accoord gaat, hij zegt ergens: 'al denkend ben ik voor de kracht..., maar in mijn gevoel ben ik voor de zachtheid en dan komt het leven mij voor als iets chaotisch, absurds en ziekelijks'. Baroja is beslist irreligieus en een vijand van het christendom en het Jodendom, waarvan hij in Spanje en de Spaanse cultuur de afschuwelijke vruchten duidelijk gezien heeft. Trouwens, hij is altijd een radicale liberaal, individualistisch en anarchistisch geweest en daardoor afkerig van de groep (de Kerk), de klasse en de maatschappij. Het individu is voor hem drager van de moraliteit, van de onbaatzuchtige en edele moraliteit, niet die van de godsdienst en speciaal van de katholieke kerk, die op de beloning, de ruilhandel gericht is. Hij eist van de mens oprechtheid en trouw t.o.v. zichzelf en een beetje medelijden tegenover de zwakken, de slachtoffers van het leven, bijv. de arme, onwetende massa. Zijn haat richt zich tegen de bourgeois, de kruidenier en tegen de onbekwame en gedegenereerde aristocraten. Als vele Spanjaarden is hij vol wantrouwen voor sentimentele rhetoriek, voor mooie maar holle woorden als socialisme en democratie. Reeds in 'Vidas sombrias' vinden we zijn opstel 'Patologia del golfo' (g o l f o is de gedeclasseerde, de schooier) dat ons een prachtig beeld geeft van de arme, volkomen uitgeholde Spaanse samenleving. Over de Spaanse democratie schrijft hij daar dat 'die hem onvruchtbaar, oppervlakkig en dwaas lijkt, dat ze ruim baan geeft aan alle kleine ambities, aan alle minderwaardige en ongezonde begeerten; zij heeft gemaakt dat de mens eerder zijn maatschappelijke vooruitgang dan zijn morele vervolmaking zoekt'. En in 'Juventud, egolatria' schreef hij nog: 'Alles in het liberalisme wat op vernietiging van het verleden is gericht, pakt mij: de strijd tegen religieuse en adellijke vooroordelen, de onteigening van de orden, de belastingen op de nalatenschappen, alles wat neerkomt op ontbinding van de

maatschappij die tot het verleden behoort, doet mij plezier; daarentegen lijkt alles in het liberalisme wat constructief is: het algemeen stemrecht, de democratie en het parlementarisme mij belachelijk en nutteloos'.

Gelijk men ziet, vertoont ook Baroja, evenals Unamuno, een systematisch non-conformisme, een teleurgestelde progressiviteit, een pessimisme omtrent de werkelijke vooruitgang die wederom typisch Spaans zijn en tekenend voor de zeer aarzelende evolutie van Spanjes economische, politieke en culturele structuur. Ook bij hem zien we, als reactie op het stagnerende leven om hem heen, een koortsachtige activiteit, niet alleen wat het aantal van zijn boeken betreft, maar ook wat het onderwerp er van aangaat. Zoals Unamuno zich onderscheidde door het geloven om het geloven, zo zien we bij Baroja de actie om de actie, koortsachtig, radeloos, zonder vertrouwen. Want ook bij hem worden actie en vitaliteit niet gericht en beheerst door een eindeloze, buiten-individuële zekerheid - de verantwoordelijkheid van elke mens als schakel en deel van de mensheid voor de evolutie en de ontplooiing van de enkeling en van het geheel naar het steeds meer-menselijke - maar blijft egoïst en vaag sentimenteel. Daardoor schommelt zijn werk tussen koud rationalisme en eruptief effect, maar dit maakt er tevens de grote, zeer-persoonlijke, bekoring van uit. Vanuit die bron sproot bijv. zijn grote serie 'Memorias de un hombre de acción' een soort geschiedenis van de 19e eeuw geschreven vanuit het gezichtspunt van een oom van Baroja, die van 1809 af alle mogelijke revoluties en avonturen meemaakt; en daarnaast vindt men nog titels als 'Zalacain el aventurero' (indertijd in het Nederlands vertaald); 'Inventos, aventuras y mixtificaciones de Silvestre Paradox'; 'Las inquietudes de Shanti Andia' (een prachtige roman van de zee); 'La dama de Uturbi' (over Baskische hekserij in Navarre). Ook de levensbeschrijving van 'Juan van Halen' (Madrid 1933), de avonturier die in 1830 zich aan het hoofd van het Brusselse volk stelde en Prins Frederik verdreef, is uit dezelfde voorliefde ontstaan, evenals een bundel biografische schetsen, 'Siluetas romanticas', waarin allerlei Spanjaarden van de daad - ook anarchisten - behandeld worden. Ja, de anarchisten hebben lange tijd grote sympathie bij Baroja gevonden; - na de burgeroorlog waarin hun variëteit, de anarcho-syndicalisten, in Barcelona zoveel organiserend werk hebben verricht, schijnt dit verminderd te zijn -; in de trilogie van 'La lucha por la vida' spelen ze een grote rol en ook in 'La ciutad de la niebla', de roman van Londen. Een van de personen zegt daar tegen haar Russische vriendin over anarchisten: 'Ze hebben iets van heiligen, die mensen', en deze antwoordt: 'Neen, de heiligen waren meer egoïst: die hoopten op iets en zij hebben nergens hoop op'. Ook hier weer de levenshouding die we bij Unamuno tegenkwamen en die hij formuleerde in zijn 'Spero quia absurdum' (ik hoop omdat dat dwaas is).

Het verwondert velen dat Baroja in en na de burgeroorlog niet resoluut zich tegen het franquisme verklaard heeft, hij met zijn oude haat tegen de Kerk, met zijn deernis voor de arme, onbekende massa die ook nu weer - zoals wij lezers van de 'Vlaamse Gids' bij Dr. Paul Speyer konden zien - aan het

kortste eind trekt. Toen hij in 1918 in de proloog van zijn ‘Paginas escogidas’ (een zeer karakteristische bloemlezing uit zijn oudere werk met talloze persoonlijke mededelingen) zijn eigen portret tekende, schieef hij: ‘Ik heb gezegd dat ik Vasco-Lombard ben, een Pyrenaeën-mens met een Alpine inslag. Wat betreft mijn individuele temperament heb ik mezelf geschilderd als: dionysisch, woelig, anti-traditionalist, enthousiast voor de actie en de toekomst. Ook heb ik me liefkozend genoemd: hoogvlieger van het individualisme, anarchist en romanticus’. Hoe kan de auteur van ‘Camino de perfección’ (de H. Theresia van Avila heeft deze titel het eerst in Spanje gebruikt) en ‘Arbol de la ciencia’ (De boom der kennis) zich schikken in het z.g. nationaal-syndicalistische Spanje van dictatuur, terreur en geloofshaat? Ja, dat kan alleen een Spanjaard, een super-Spanjaard als Baroja en Azorin en aanvankelijk ook Unamuno, die aan het begrip ‘mensheid’ nog niet toe zijn, wier geloof en hoop alleen tot hun eigen, persoonlijk leven beperkt zijn en wier ‘egolatria’ hen dwingt, ook als ze in Parijs zijn, óf temidden van Spanjaarden óf eenzaam te leven.

Groningen.

Dr. G.J. GEERS

Kroniek van het Essay
Luisterend naar Jannen

MOEST ik rijk zijn, ik schatte me een reusachtige bibliotheek aan, met daarin àl de werken van en over Jannen uit de hele wereld; ik zou de droom die ik in ‘Polyfoto’ even opriep tot een voor anderen enigszins excentrieke, maar voor mij opwekkende werkelijkheid maken. En ik denk er al sinds lang aan, vroeg of laat een boek te schrijven, uitsluitend en jaloers eenzijdig aan allerlei Jannen en Jantjes gewijd, zowel de Jantjes die ik liefheb als de Jannen die ik haat: zo'n soort van inwijding in de Janologie. Het is een gekke inval, zul je zeggen; om het even. Een ieder kiest zijn modellen en zondebokken naar believen uit; door de ogen van allerlei Jannen kan men even goed een volledig overzicht over 's werelds en 's mensen handel en wandel verkrijgen als door die van figuren met misschien voornamer voornamen. Laat me dus gaan met mijn Jannen. Zelfs een korte kroniek als deze kunnen ze makkelijk met hun gedachten en gevoelens, hun vreugde en leed vullen.

Daar staat thans een rijtje op me te wachten. Ze hebben me veel te vertellen; doch ik beschik over weinig plaats en de lezers over niet veel tijd. Zij die van ver, van héél ver komen, mogen voorgaan.

Daar heb je een Russische Jan, die goeie, ouwe Ivan Toergenjef, van wie Aleida G. Schot de tekst van een rede vertaalde: ‘Hamlet en Don Quichote’ (Uitg. J.M. Meulenhoff, A'dam), rede door de ontdekker van de ‘overtollige mens’ (zijn we niet allen aldus, o Jannen van diverse pluimage?) op 10 Januari 1860 uitgesproken ten bate van een ‘Vereniging tot hulpverlening aan behoeftige literatoren en geleerden’. Niets nieuws onder de zon en boven de ijskorst; nog altijd zijn het dezelfden die bibberend mediteren over dolle ridders van de droevige figuur en over virtuose Hamlets. Don Quichote en Hamlet vormen in elk van ons de twee tegenstrijdige en toch elkaar aanvullende, ons steeds kwellende helften. Toergenjef heeft ze aandachtig in zichzelf en bij de anderen bestudeerd en hij kwam tot de bevinding dat er meer Hamlets dan Don Quichotes op deze wereld rondlopen. Hij is er zich goed van bewust dat hij beide mensheidstypen te scherp moet uittekenen, harder dan in de werkelijkheid het geval is. Daar de moderne samenleving meer van Hamlet houdt en die au sérieux neemt, terwijl ze met de fameuze hidalgo de draak steekt, gaat de menslievende Toergenjef, in wie de artist naar het schone evenwicht zoekt, juist andersom te werk: hij scheldt Hamlet uit voor een egoïst, spreekt sarcastisch over ‘diens voortdurend meerderwaardigheidsgevoel’ en gaat zelfs zo ver te beweren dat men ‘onmogelijk van hem (kan) houden’, omdat men met hem niet kan lachen. Accoord, Ivan, ik lach met je, met je koekoeksrol bij de Viardots, dus ik hou van je, en waarlijk ik hou erg veel van je; ik heb een zwak voor alle Don Quichotes en vind het verkeerd dat men ze beschimpt. Maar grinniken we niet om de Hamlets, zij

zélf maken dolle pret. En ook jouw lach, Ivan, heb ik soms troïkabellend in de grijze lucht van je boeken gehoord. En je aarzelingen sloeg ik in volle ernst gade, jij Russische Hamlet. Als wij ons zelf uitlachen, Ivan, wil dat zeggen dat de Hamlet in ons naar zijn Don Quichote-alter ego kijkt. Vergeten we verder niet, dat Toergenjef deze algemeen menselijke dualiteit met 19de-eeuws-Russische maatstaven meet. Als hij Hamlet ‘bij tijden listig en zells wreed’ vindt, dan zal zulks voor onze vrij idyllische grootouders uit de vorige eeuw als onbegrijpelijk zijn voorgekomen; maar wij, gemarshalliseerde en gestaliniseerde tussen-twee-vuren-zitters, verstaan de onvergetelijke vader van de ‘overtollige mens’ al veel beter. Ik zou bijna zeggen helaas. Wij zijn, ontnuchterd, zowel op onze hoede voor Hamlet als voor de Hidalgo; wij zijn zowat koekoeks geworden die niet weten in welk van de twee nesten het (nood)lot ons met geweld zal plaatsen, in dat van de Anselsaksische Hamlet of in dat van de Eurasische Don Quichote. Toergenjef, die zelf zijn hele leven op een schopstoel zat tussen Oost en West (maar bij Pauline 't best!), was de man om de duidelijke scheidingslijn te trekken tussen dwaas idealisme en verstandig egoïsme.

Een andere 19deeuwse Jan komt uit Italië: Giovanni Rajberti. Deze veel oudere tijdgenoot van Toergenjef (hij stierf in 1861) liet ‘De reis van een onwetende naar Parijs’ verschijnen. Ik zou dat boek eens willen lezen; want wie zo'n bescheiden titel durfde uitdenken, moet wel een heel intelligente Jan zijn geweest. Maar opschriften bedriegen soms, verbergen vaak, verschalken altijd. Over de vriendin van tal van grote dichters, de geheimzinnigste en de meest onafhankelijke van al onze huisdieren schreef hij een aardig boekje: ‘De Kat en haar Philosophie’ (Uitg. De Sleutel, Antwerpen). Ja, waarom niet? We bezitten wel filozofieën van de Vlaamse Beweging, de kunst met grote en kleine k, de wijn, de lach en andere al even ‘valse’ dingen, terecht of ten onrechte aldus genoemd. Geen dier ter wereld, waarvan een criticus meer kan leren! Vooruit dan maar. Rajberti verdient de waardering van alle kattenvrienden en muizenhaters. Toch moet ik erkennen dat deze grootscheepse titel een veel te zware vlag is voor een zo lichte lading. Onze vergeten Italiaanse geneesheer maakt de Kat wel wat al te menselijk; maar hij deed zulks lang vóór Jack London zijn dieren een al te grote mensenziel gaf en zonder het werk van Darwin en anderen te hebben gekend. Rajberti's deels leuke, deels diepzinnige beschouwingen ronken gezellig, poeslief. Sommige gedachtenarabesken vallen overdreven lang uit, echte kattesnorren. En pas op voor de klauwen, ook die ontbreken niet.

Dit is de tweede Nederlandse vertaling. De eerste verscheen in 1852, te Amsterdam. De humoristische Rajberti, de door zijn medemensen vergeten auteur die misschien een plaatsje bekwam in de kattenhemel waar men zijn lof luide zal hebben uitgemiauwd, zal eens spinnen van genoegen als hij verneemt dat en Vlaamse uitgeverij hem na bijna een eeuw weer uit de onverdiende vergetelheid opviste.

Na deze vergeten Jan, een paar gevierde Jannen uit de Nederlanden, twee wereldreizigers zelfs.

Eerst Jan Greshoff, de felle, de dierbare. En onmiddellijk wens ik hier te verklaren dat ik het niet helemaal eens ben met de hidalgo-interpretatie van hogergenoemde Russische Jan. In een ander boek van me heb ik Greshoff in de huid van Don Quichote gestoken en mezelf in het vel van Sancho; en ik deed zulks niet om met hem te lachen (volgens Ivans zienswijze), doch om te wijzen op zijn strijdbaar karakter en op zijn strijd voor een goede zaak: een nog betere literatuur. Als anderen daarmee en daarom hebben gespot, leverden zij onbetwistbaar het bewijs, wrede en listige Hamlets te zijn geweest (weer naar Toergenjef's opvatting). Nu is Jan Greshoff zestig jaar geworden, hij woont ver van ons allen, maar houdt ons allen meer dan ooit trouw gezelschap. Zijn medewerking aan onze tijdschriften betekent een ware hoorn des overvloeds. Geen afwezige is bestendiger aanwezig dan hij, godlof! En hij blijft verbazend vitaal en jong, al noemt hij zich nog zo dikwijls met een tikje vertederde zelfspot ‘de oude Jan’.

De uitgeverijen Van Kampen en Querido brengen thans zijn Verzameld Werk met verdubbelde ijver in vijf delen op de boekenmarkt.

Vijf dikke delen, jandorie, Jan, dat begint er een beetje classiek uit te zien; als een auteur zo'n boekenstoetje voelt naderen, dan wil dat nog niet het einde van zijn carrière betekenen, maar dan toch een eerste kans op een Leven dat langer zal duren dan dit leventje hier. En hoe langer dat geestelijke hoofdletterleven voor Greshoff en Nederland kan duren, hoe beter; want het is Greshoff's grote weldaad voor Holland geweest, in het land van de predikende en poëzie producerende Beetsen alle litteraire dominees (van welke politieke kleur ook) met de integrale toepassing van een stelregel van Nicolaas Beets te bestrijden.

Het eerste deel bevat de ‘Gedichten’, een zeer rijke bundel (waaraan ik in 1937 een aparte studie wijdde), aangevuld met de in de jongste tien jaar geschreven ‘Sparsa’. Hij, die vóór 1940 reeds herhaaldelijk constateerde, welk een rotzooi de wereld was geworden, stelde daarna de verdere ontbinding vast; Greshoff's stem klinkt dan ook in de laatste verzen uit de vrijwillige ballingschap als het ware nóg rauwer, nóg spottender. Maar naast de steendroge haat blijft de zachte, milde liefde bestaan, die het leven dan toch weer zin geeft. Een gedichtje als ‘Basic Dutch’, lyrisch van toon en didactisch van draagwijdte, zal mogelijk meer dan één generatie van jongeren ontroeren. Er leven in Greshoff twee Jannen, een harde en een tere. De harde heeft op dit ogenblik het meest succes; maar de zachte krijgt ook wel eens zijn kans.

Onze dierbare ‘oude Jan’, bliksemshandig in het uitdenken van inslaande uithangborden (een gek taaltje bijwijlen, ons zo nuchter en zo beeldrijk Nederlands!), betitelde het tweede deel van zijn jubileumuitgave: ‘Legkaart’: inderdaad een bonte, doch o zo boeiende puzzle van critieken, beschouwingen, essay's en aforismen. Pleidooi voor poëzie, had hij het ook kunnen heten; want daarover gaat het in dit boek hoofdzakelijk. De man, die met een tikje overdrijving van

zichzelf getuigde: ‘ik ben prozaschrijver ook in mijn gedichten’, bewijst hier een zeer ervaren en bedreven poëziekenner en -minnaar te zijn. Op zijn beurt en in zijn stijl tracht hij het geheim van de Poëzie in het algemeen en van de Hollandse in het bizonder te benaderen. In zijn stijl, d.w.z. f e l en strijdlustig, niet met de theorieën en handleidingen van de anderen in hoofd en handen, zinnend om daaruit en daarmee z i j n theorie of cursus samen te stellen; doch eigen meningen met die van vrienden-tijdgenoten confronterend en v o o r a l de atmosfeer, het klimaat, de temperatuur van de geestdriftige ‘Forum’-tijd weergevend. Dit boek lezend beleven we opnieuw deze periode, waarin hartstochtelijke gesprekken, debatten en uiteenzettingen fel ontloken, hevig bloeiden en bruusk uitdoofden. De journalist Greshoff blaast ze weer nieuw leven in; met behulp van zijn vele, vele vroeger geschreven bijdragen bouwt hij zijn ars poëtica op, zijn didaktische fragmenten, zijn persoonlijke ervaringen met Poëzie: een ware, zeer bedreven inlegkaart-techniek, die het grote voordeel biedt met onverbloemde openhartigheid een rijk geschakeerd overzicht van en een raak inzicht in onze moderne poëzie te geven. Deze ‘legkaart’ maakt geen aanspraak op academische volledigheid (je weet wel, die dikke boeken vol drukdoende, deftige gemeenplaatsen, waaraan de meesten van ons de pest hebben), maar hoe fragmentair ook, vind ik ze een veel betrouwbaarder stafkaart: omdat ze opgesteld is door iemand die niet alleen over vele boeken liefdevol lag gebogen, doch ook de dragers en scheppers van de levende kunst heeft gekend en zélf voortdurend in de voorste gelederen streed. Wat hier Greshoff's keuze van personen en werken betreft, is het thans nog te vroeg om ons daarover uit te spreken. Als deze vijfdelige jubileumuitgave volledig zal zijn verschenen, zal het de lezer pas duidelijk worden, op welke wijze de auteur van ‘In alle Ernst’, ‘Stenen voor Brood’ en ‘Rebuten’ een kroon op zijn vorig werk heeft willen zetten. Maar iets blijft al sinds jaren als een paal boven water staan: die duivelse Jan heeft nog nooit één vervelende bladzijde geschreven.

Op het laatste ogenblik brengt de postbode me het derde deel van Jan Greshoff's verzameld werk: ‘Zwanen pesten’. En daarin vind ik ‘De wieken van de molen’ en ‘Rebuten’ terug, alsmede nog andere bekende stukken van vroeger. Dit deel toont ons Greshoff als pamfletschrijver: eerst de dichter, dan de criticus, nu de vechter. Het wordt dus toch een synthese van Greshoff's activiteit, een uitgebreide keur uit zijn beste werk. In de ‘zwanen’ pest en bestrijdt hij al diegenen, welke van de kunst, de literatuur (en op het sociaal-politieke plan: van de moderne samenleving) een caricatuur, een geestloze boel hebben gemaakt. In deze ‘herinneringen’ treedt Greshoff in zijn felste en scherpste vorm naar voren: die van de noodgedwongen, heftige herrieschopper.

De tweede gevierde Hollandse globetrotters-Jan blijkt nog twee jaartjes ouder te zijn dan Greshoff: Jan Poortenaar, etser, tekenaar, illustrator, schilder, schrijver, pianist en echtgenoot van de zangeres, componiste en schrijfster Geertruida van Vladeracken.

Daar de Wereldbibliotheek vaak beroep doet op zijn veelvuldige kundigheden en deze uitgeverij sinds bijna een halve eeuw vele Vlaamse steunpunten bezit, (en ik zou bijna zeggen: bezet en in stand houdt), heeft men alhier de naam Poortenaar steeds fris in het geheugen. Aan deze illustrerende Jan wijdde R.W.P. de Vries Jr. een beknopte, doch volledige studie: ‘Jan Poortenaar en zijn Werk’ (Wereldbibl., A'dam-Antw.), rijk geïllustreerd met werk van de gevierde zélf. Zo gaat het immers met gevierden: zij mogen zich niet beperken tot de rol van passief ‘slachtoffer’, zij dienen actief mee te werken. Terzelfdertijd verscheen de vierde druk van twee bekende werken van Poortenaar, want een hulderuiker mag toch niet uit één enkel bloempje bestaan. Daar zorgde de uitgeverij ‘In den Toren’, uit Naarden. voor. Zij stuurde nog eens ‘De gulden Snede’ en het standaardvakboek ‘Van Prenten en Platen’ de wereld in. Geen boek dat beter in de verschillende grafische technieken inwijdt dan het werk van deze beminnelijke en geleerde Jan, voor wie zelfs de wiskunde veel van haar geheimen moet prijsgeven.

Greshoff schrijft gekruid, Poortenaar als vakman onvermijdelijk droog; zoetvloeiend en sierlijk krult en kronkelt het proza van Jan Engelman, de serafische dichter van Ambrosia. Een speciale Jan, die in het fijne borduurwerk van, Ernée 't Hooft een speciaal kolfje naar zijn hand heeft gevonden. Over de wandkleden van deze zeer begaafde Nederlandse kunstenares, die in 1945 te Amsterdam haar eerste grote tentoonstelling hield, heeft onze hemelse Jan een fijn boekje geschreven, met zijn allerfijnste pen: ‘Een Naald vol Droomen’ (Uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam) heet het, en inderdaad, we weten niet wat we het meest moeten bewonderen, de woordwonderen van Engelman of de draaddromen van Ernée 't Hooft, de pen of de naald. Laten wij zo hoofs zijn als de dichterlijke Jan, die zijn pen deed zingen over de door een naald geschapen muurmirakelen en juichen met hem, zacht en zeemzoet en God zij geloofd, om de aristocratische kunst van haar, die de Zeven Zusters, Reinaert de Vos, de Toren van Babel, Marie Bashkirtseff, Maria Sybilla Merian, Orpheus, Deirdre, de Twaalf Maanden en de Vijf Zintuigen, geduldig en doordacht en volstrekt, niet ‘heet van de naald’, een nieuw geordend kleurrijk leven schonk, een klimop-leven, dat de muur gebruikt als zachte trap naar de hemel. O zachte Jan, zoetste troebadoer voor heerlijk fijne vrouwenarbeid!

Jannen, die in zichzelf gekeerd leven, denken en schrijven, filosofische Jannen kortom, die met hun hoofd in de lucht en met hun voeten op de wolken lopen, heten gewoonlijk Johannes. Dat klinkt classieker, voornamer, Hebreeuws: ‘van God gegeven’. Geen wonder dat dergelijke Jannemannen, zowel wanneer ze schrijven als wanneer ze zwijgen, het hoofd, de mond en de vulpen vol hebben van God, het Eeuwige, de Geest, Plato, Augustinus en andere filozofische verheven-heden. Zij speien ook met woorden, net als wij, aardse stervelingen; maar steeds, méér dan Greshoff die men met veel zoutkorreltjes moet verorberen, ‘in alle ernst’.

‘Ik zeg niet geestenrijk, maar Geestesrijk’, verklaart dr. J.D. Bierens de Haan in zijn boekje ‘Innerlijk bestand zijn’, waarvan de uitgeverij ‘In den Toren’, uit Naarden, de tweede druk bezorgde. En de lezer spant onmiddellijk al zijn aardslome geestes (en niet: geesten-) krachten in om die geestesknappe en geestenopwekkende Johannes in zijn wattig wolkenrijk te volgen. Hoewel ons hoofd zo stilaan door geniepige grijze haartjes wordt bestormd, voelen wij ons toch nog te jong om nu reeds naar het bestendige gezelschap van zo'n geleerde Johannesen te verlangen. We betuigen hem graag onze bewonderende eerbied, zijn hem dankbaar dat hij zich tevreden stelde met 53 kleine bladzijden commentaar en prenten bij het afscheid deze wijze woorden van hem (en ook van anderen) in ons geheugen: ‘dat het lijden een weg is, maar het geluk een doel’. En zijn gelukkig, vandaag dat doel te hebben bereikt, zonder al te veel lijden.

En we zakken nu naar Vlaanderen af, waar enkele zeer interessante voornaamgenoten onze aandacht gaande houden, zelfs tamelijk bestendig; want ze overstelpen ons met hun boeken en brochures. Ik wil het nu voornamelijk over Marnix Gijsen en Johan Daisne hebben. De ene heet feitelijk Jan-Albert Goris, de andere Herman Thiery. Bij het kiezen van hun pseudoniem handelde de ene uit middelpunt-, pardon, uit Jan-vliedende, en de andere uit Jan-zoekende kracht.

De verhoudingen tussen Jan Goris en Marnix Gijsen lijken me vrij duidelijk, al zullen ze ook wel complex wezen, de huidige verhoudingen wel te verstaan, want voor de andere moeten we te ver achteruit. Marnix Gijsen betekent het Vlaanderen-vliedende, Jan Goris (ginder in de States) het Vlaanderen-zoekende element. Ik zou bijna zeggen, dat hij zulks uit heimwee heeft gedaan; maar dit woord draagt al te zeer de sporen van romantische roest. En zie, de vele didactische, critische en essayistische boekjes, die hij ginder in het land van Benjamin Franklin en idem Roosevelt schreef, vermelden zijn onverfranste, onverengelste en onverduitste naam en voornamen. De meeste Goris-geschriften werden in het Engels opgesteld, een enkel in het Frans (Herman Bossier vertaalde het in Jan-Albert Goris' moedertaal). Men voelt in alle de sterke liefde tot de geboortegrond, tot de in oorlogsellende verkerende bevolking, tot de boven alle historische tegenslagen uit-stekende nationale kunst. Heimwee en fierheid dooraderen Goris' proza; maar de boven alle grenzen zwevende geest behoudt zijn souvereine rechten van spot en humor. ‘Over het Vlaamsch Genie’ (Uitg. N.V. Standaard-Boekhandel, Antw.), tekst van een causerie in 1943 in de door Jacques Maritain gestichte Ecole Libre des Hautes Etudes te New York gehouden, zegt Goris buitengewoon rake en pittige dingen, die niet enkel de vreemdelingen interessant zullen vinden. Toch bevredigen niet alle opmerkingen, ook die niet van Valéry en Taine welke Goris bespreekt of aanhaalt: omdat de beoefening van de volkerenpsychologie de neiging vertoont om te dikwijls en te vlug te synthetiseren. Een boekje in de oude spelling, waarin de oude, vooroorlogse Gijsen nog hoofdzakelijk aan het woord is.

'Belgium in bondage' (zelfde uitgeverij) bevat oorlogskronieken over zijn land in strijd tegen de Duitse verdrukker. Al wat Goris over zijn verre vaderland vernam deelde hij het Amerikaans publiek mede. Propagandaliteratuur dus, maar van de allerbeste soort. Een pittig en hartverheffend tijdsdocument. Alle Belgische maatschappelijke standen worden in het verzet tegen de vijand onder de loupe genomen. Zelfs de bitterste pillen weet Goris een minder wrange smaak te geven door zijn sprankelende geest: 'for humor is the privilege of the free man'. De uitgever deelt mede: 'no translation to be issued'. Waarom deze merkwaardige stukjes vertalen? Het is ze alle 'couleur locale' (genre Fifth Avenue) ontnemen.

Het derde boekje, eveneens voor de Amerikaanse lezer bestemd, handelt over 'Modem Sculpture in Belgium' (uitgegeven door het Belgian Government Information Center, New York): hier is Goris te veel officieel propagandist en te weinig fijnzinnig scherp waarnemer: minder puntigheden en meer algemeenheden.

De redenen waarom Daisne de voornaam Johan heeft uitverkoren zijn velerlei: hij heeft ten eerste een oom die Jan heet en ook schrijft, en verder zie ik in Johan de ideale overgangsvorm tussen het plat- en kras-realistische Jan en het té magische, té geleerd-esoterische Johannes. Jan is steen (jaja, Jan Steen, kloeker, platnederlandser kan het niet!), Johannes wolk en Johan trap.

Ook van Daisne liggen er drie min of meer didactische boekjes op de goedgunstige lezer te wachten. De filmfan, jurylid voor het Filmfestival 1947, bezorgde ons in 'Hedendaagse Filmkunst' (Uitg. De Vlam, Gent) een uiterst levendig en uitgebreid verslag over deze internationale competitie: werk van een ooggetuige, werk van een kenner, voor wie de rolprent een heerlijk gebied betekent om er zijn magisch-realistische principes aan te toetsen.

Ik mag mijn kroniek niet ellenlang maken (zij moet helaas 'korte beentjes' hebben, o bitterzoete L.P. Boon!) en pik uit vele merkwaardige beschouwingen van onze knappe film-Jan die ene, naar aanleiding van 'Le bataillon du ciel': 'Want Hamlet vecht niet, en Don Quichot alleen tegen windmolens, en Sancho Panza komt lekker achteraan'. Daisne, zeer vertrouwd met het werk van alle Russische Jannen, is het dus eens met zijn geliefde Toergenjef, wat de Hamlet-interpretatie betreft, maar aangaande Don Quichote... ik betwijfel het.

'In het Teken van Esmoreit' (Uitg. Ontwikkeling, Antw.) bundelde de toneelrecensent Daisne tweemaal-zeven opstellen over belangrijke toneelopvoeringen. Diegenen, welke onze Johan een tikje té Hollands vinden, kunnen wij de lectuur van de stukjes over Coolen en Jan Fabricius aanbevelen. Verder heeft het me buitengewoon geboeid, na te kunnen gaan hoe een toneelschrijver als toeschouwer het werk van anderen beoordeelt. Fritz Francken heeft volkomen gelijk: deze radiobesprekingen over toneel zijn inderdaad 'de beste waarnaar we sinds ettelijke jaren in Vlaanderen hebben mogen luisteren'.

In de warme nazomer van 1947 trok onze veelzijdige Johan als reserve-

officier naar Bezet Duitsland (Engelse zone, Belgische sector). Hij vertrok met zijn herinneringen aan een vroegere Rijnse reis, hij kwam terug met nieuwe. Oude en nieuwe ervaringen heeft hij ons thans, gevat en levendig, aangeboden in zijn prettig en fris boekje: ‘Reisebilder uit Bezet Duitsland’ (zelfde uitgeverij). Hier maken we vooral kennis met een uiterst pientere journalistieke Jan, aan wie geen enkel detail, hoe gering ook, ontsnapt. En toch is hij niet ‘voor journalistieke jacht naar B.D. gekomen, maar voor rustige literaire visvangst’. Wanneer zijn volgende roman verschijnt, zullen we er wel méér over vernemen.

De Vlaamsgezinde Jannen mogen hier ook niet ontbreken. Van Jan Boon las ik destijds meer dan een opmerkelijk krantenartikel en enkele zeer levendige reisreportages. Het leek wel of Jan Boon, sinds hij directeur-generaal van het N.I.R. was geworden, minder tijd had om eigen beschouwingen en bespiegelingen aan de uitgevers toe te vertrouwen; maar nu komt hij ons plots met twee terecht merkwaardige essay's verrassen.

In ‘De Vlaamse Gentleman’ (Uitg. De Portiek, Brussel) laakt hij ‘het vulgair gedrag van een deel zijner volksgenoten’ die tijdens de Duitse bezetting de Vlaamse Beweging discrediteerden. Hij heeft een gesprek met een door Wies Moens en Timmermans ontgoochelde vriend, brengt verzachtende omstandigheden in en kan tenslotte aan de drang niet weerstaan om ‘het beeld van de rechtgeaarde Vlaamse man’ op te roepen. Aldus ontstond deze ‘Vlaamse Gentleman’, een droom waarvoor Jan Boon al sinds lang ijvert, een totnogtoe smalle werkelijkheid die hij breder, groter en schoner wenst te zien worden. ‘De gentleman is de gemoeds-edele mens’, zegt hij. En hij geeft tal van wenken, opdat uit de nog zeer onbehouwen Vlaming, geestelijk en stoffelijk, ideologisch en vooral practisch, een beschaafd mens zou groeien. Dat Jan Boon, als gelovige, zich vooral tot eigen geloofsgenoten richt, doet niets af aan de waarde van zijn betoog, dat genoeg algemene richtlijnen bevat die door elkeen kunnen en zouden moeten gevolgd worden. Wat niet ‘voor eigen parochie’ past, kunnen wij gentlemanlike aan de anderen overlaten. Jan Boon's ‘school der wereld’ is ruim genoeg, durven we hopen, zonder dat linkse en rechtse humanisten elkaar dienen te hinderen in het vrije uitleven van vrij gekozen, maar anders gerichte levensidealen. En wij, Vlaamse liberalen, zijn fier op een lange, onafgebroken rij Vlaamse gentlemen te kunnen wijzen, zo vaak door het vulgus verguisd en genegeerd. Maar we leven nu in een tijd, waarin de massa dient opgevoed, de Vlaamse ‘kleine man’ tot hoger leven dient opgestuwd. Reusachtige taak, ondankbare strijd. Voorvechters als Jan Boon hebben we broodnodig, niet een, maar duizenden, niet in één partij, in één clan, in één groep, doch in alle!

Jan Boon's tweede boek, ‘Een Vaderland om te beminnen’ (uitgave De Vlijt, Antwerpen), hamert voor een gedeelte op hetzelfde aambeeld en bezit verder de grote verdienste naar een oplossing te zoeken voor een even dwingend

als dringend probleem: ‘de ontmoeting van de Vlaamse en de Belgische gedachte’. En ik heb de indruk dat Jan Boon hiermee bedoelt: de uiteindelijke harmonische ontmoeting, de definitieve verzoening nà de vele, meer dan een eeuw oude botsingen en wrijvingen. ‘Wij, die het geestelijk ontwaken van het Vlaamse volk hebben bijgewoond, moeten nu ook eens rechtvaardig, onbewimpeld getuigen wat de staat België heeft bijgedragen tot dit geestelijk ontwaken’, verklaart hij. Het laatste woord is aan de toekomst, aan de geschiedenis; maar vermits de levenden die maken, heeft Jan Boon er goed aan gedaan zijn steentje bij te dragen. Laten we hopen dat het vele verdwaalden moge bekeren, de verdwaalden van rechts tot wie Boon zich voornamelijk richt.

In ‘Réflexions sur l'évolution de l'opinion flamande’, overdrukje van een artikel uit de ‘Revue générale Belge’, gaat dr. Jan de Spot, eveneens een Rooms-Vlaamsgezinde Jan (Nijhoff's Index-lijst gaf zijn naam eens op als... pseudoniem voor Ernest Claes: tot zelfs droogzakelijke repertoria permitteren zich af en toe een fantasietje), de uitzichten na van de huidige Vlaamse Beweging. Hij richt zich tot het Franssprekende publiek en moet op een andere wijze, in een andere stijl de diplomatieke Janrol spelen. Zoals je ziet, opereren er op alle fronten van de menselijke geestesbedrijvigheid Jannen van allerlei formaat en talent.

Jan SCHEPENS

Met pen en potlood

7.

IN ‘Het Boek van Nu’ (Hollandia, Baarn) bespreekt G(armt) S(tuiveling) Clement Bittremieux' korte studie over P.N. van Eyck en hij komt tot het volgende radicale besluit:

> ‘dat iedere samenvatting betreffende een levende auteur uit den boze is, aangezien het onmogelijk blijkt te schatten, welke reserves een dichter nog in voorraad heeft.’

Indien zulks volstrekt juist zou zijn, dan zou elk criticus (Garmt Stuiveling incluis) er slechts baat bij vinden over het werk van de doden te schrijven. Met één slag zou hiermede de levende critiek over een voortdurend evoluerende geestesproductie worden weggemaaid. Alleen de universitaire exegese zou nog overblijven. Uit den boze dus alle radiokronieken over levende letterkundigen, al de in boek en blad verschijnende kanttekeningen over pas verschenen romans en dichtbundels. Onze tijdschriften zouden verzamelingen van min of meer verkapte necrologieën worden, onze letterkunde zélf één troosteloos doods archief.

Laat het nog waar zijn, dat een auteur zich bij elk nieuw werk volledig zou vernieuwen, zodat opus B volkomen opus A zou tegenspreken, dan nóg blijft een degelijk commentaar over A, zelfs als het geen rekening houdt met de mogelijkheid van B, zijn zelfstandige waarde behouden. Ter Braak's boek over Vestdijk verdient nog steeds onze aandacht, evenals Vestdijk's opvatting over Greshoff's poëzie, Bittremieux' inzicht in Van Eyck's evolutie, enz. enz. enz., ondanks het feit dat de behandelde schrijvers in onaangeduide richtingen thans voortschrijden. Een criticus is immers een ontleder, hij moet geen profeet zijn.

Het werk van een dode kan men inderdaad beter overschouwen; maar dan rijzen nieuwe moeilijkheden op, voornamelijk de interpretatie van het verleden. Ook dààr stapt men van gissingen naar vergissingen over. Hoe verklaart men anders die stapels en stapels commentaar op Shakespeare, Goethe, Dante, Dostojefski, Vondel? Ik meen, dat de levende Vermeylen veel beter de levende Van de Woestijne heeft begrepen dan de geleerde uitpluizer Minderaa de dode Van de Woestijne.

Het is m.i. verkeerd te menen, dat men er ooit zal in slagen h e t boek over een bepaald auteur (hij zij levend of weze dood) te schrijven, hem het definitieve, allerallerlaatste standbeeld op te richten. Zolang een auteur zelfs verkeerd wordt begrepen, lééft hij; zolang wij een kunstenaar in het zoeklicht van onze vragen-en-antwoorden trachten te vangen, boeit hij ons. Daarbuiten is slechts de allerzwartste nacht van onverschilligheid en vergetelheid. Liever zich vergissen dan vergeten. Definitieve waardebepaling bestaat niet, is een illusie van hoogmoedigen of pedanten. Maar zo heeft S(tuiveling) het zeker niet bedoeld. De universitair wantrouwde, even maar, de zoeker naar nieuwe waarden; meer niet.

En ten slotte: hoeveel auteurs zijn er niet, die uit de wenken en aanduidin-

gen van een gefundeerde critiek hun nut hebben gehaald; want elk goed criticus (hij moge zich nog dagelijks vergissen) h e l p t m e e aan de evolutie van zijn litteratuur, zelfs al wordt zulks niet altijd erkend of verkondigd.

8.

In een artikel over Emile Zola lees ik dat van zijn roman 'La fortune des Rougon' er minder exemplaren werden verkocht tijdens zijn leven dan na zijn dood. Wat aantoont dat niet alleen onuitgegeven werken een incubatietijd hebben door te maken: schrale troost voor de levende romanciers, die zelfs op het terrein van de boekenverkoop hun 'hemel op aarde' zouden willen bekomen.

In verband hiermede weze ook het volgende aangestipt: een boek verschijnt en slechts enkelen interesseren er zich voor; het blijft bij de uitgevers soms op de zolder liggen, het verkleurt achter de uitstalramen van de boekhandelaars, het wordt zelfs tot inpakpapier voor jonger broertjes gedegradeerd en ont-bonden; plots verneemt de kooplustige en -luie lezersgemeente dat het eindelijk 'uitverkocht' is geraakt en een ware jacht ontstaat, een dolle, vaak sluwe jacht naar het onvindbaar geworden werk.

Ik zou u twintig, dertig boeken kunnen noemen die ik al twintig, straks dertig jaar vergeefs zoek en die wij allen ik weet niet hoevele jaren hebben laten vergelen met een air van het kan ons niet schelen.

9.

Drukproeven lezen en behoorlijk kunnen verbeteren is een vaardigheid die men niet van de eerste dag af verwerft. Vele auteurs z i e n niet eens de zetfouten, omdat ze te veel aan hun werk denken en te weinig aan dat van de zetter. En sommige verbeteraars maken het de typografen niet gemakkelijk; zij houden zich niet aan de overeengekomen tekens en schrijven vaak willekeurige wenken naast de noodzakelijke correcties.

Zo had ik onlangs, om genoegen te doen aan de directeur van de Rijksmiddelbare School te Blankenberge en aan mijn oudschoolmakker Armand Destanberge die met zijn novelle 'De Mosseldieven' de Meiprijs van het jongeren-tijdschrift 'Het daghet' had weggekaapt, een artikel geschreven waarin ik mijn ervaringen als jurylid mededeelde. Mijn proza kreeg ik in drukproef te lezen, alvorens het in 'Zilvermeeuw', orgaan van de Blankenbergse R.M.S., verscheen. Maar één regel er uit zondigde wat tegen de ideale horizontaliteit, was enigszins 'gezakt'. Gezakt op de drukproef wel te verstaan. Die regel luidde:

> 'wie er in ons gezegend Vlaanderen zomaar meent te kunnen schrijven.'

De drukproef werd nog door andere ogen nagezien, door andere handen verbeterd. Bij wie de schuld ligt, weet ik niet. In elk geval las ik daarna in het schooltijdschrift iets dat ik nooit had geschreven:

> ‘wie er in ons gezegend Vlaanderen zomaar gezakt meent te kunnen schrijven.’

Heel logisch, dat wie niet kan schrijven, inderdaad onder de ‘gezakten’ mag worden gerekend! Ik verbeterde zélf op mijn ontvangen nummer en liet

verder de zaak ongemoeid. Wat heeft één foutje te betekenen? Une coquille, mon cher! Op het strand liggen er zoveel; wie dikwijls langs de waterlijn loopt, raapt ze niet eens meer op.

Waarom raap ik ze nu wél op?

Omdat die gezakte zin twee broertjes heeft gekregen. Blijkbaar vond men hem zo typisch voor een auteur, die men in andere omstandigheden niet al te dikwijls aanhaalt, dat men me thans deze gulle publiciteit niet mocht ontzeggen.

De jongeren van ‘Het daghet’, die nog een beetje elementaire beleefdheid moeten leren (ik raad hen aan Jan Boon's ‘Vlaamse Gentleman’ herhaaldelijk te lezen en er een Vlaamse werkelijkheid van te maken), namen mijn tekst fragmentair over, zonder mijn toelating te vragen, zelfs met een nog minder geoorloofde wijziging (‘geïntrigeerd’ werd... ‘geïrriteerd’: ook al de schuld van de zetter?) en natuurlijk ontbrak de gezakte zin niet op het daverende Daghet-appel.

Hubert Lampo, die in mijn reeds twee maal gezakte zin een argument te meer zag (trouwens helemaal terecht) voor zijn campagne tegen zekere slordig en lukraak schrijvende jongeren, citeerde hem in zijn bespreking voor de ‘Volksgazet’, en liet hem dus voor de derde en laatste maal zakken!

En zo gebeurde het dat een leraar, die soms anderen doet ‘zakken’, het moest aanzien, dat een zo goed bedoelde zin van hem driemaal zo deerlijk zakte, eerst in een neutraal schooltijdschrift, daarna in een rechts en ten slotte in een links georiënteerde uitgave.

10.

Ken je Annebetje Hoekstra?

Zij is het dochtertje van de dichter Han G. Hoekstra en op zekere avond zei ze aan haar vader:

> ‘Waarom rijm je alleen voor jezelf en een paar andere mensen, waarom doe je 't nooit voor ons?’

Zonder het te weten had het kind aan litteraire critiek gedaan én haar vaderdichter vriendelijk uitgenodigd om zo nu en dan zijn ivoren toren te verlaten. Onwillekeurig wees zij hem erop, dat in het land van Van Alphen, Heye, Charivarius en anderen het geslacht van morgen recht heeft op kinderrijmpjes, geschreven door het geslacht van vandaag. En de dichter van ‘De Ceder’ en andere bekende ‘andere-mensen’-gedichten heeft die kinderlijke wenk begrepen; hij begon te dichten voor het jonge volkje. De firma Meulenhoff, uit Amsterdam, gaf op zeer keurige wijze zijn verzenbundeltjes uit, eerst ‘Het verloren Schaap’ en nu ‘De IJsmuts van Prins Karel’. En Hoekstra staat niet alleen; Bertus Aafjes schreef eveneens aardige kinderversjes.

Laten wij in Vlaanderen ook ónze Annebetjes, de werkelijke zowel als de ingebeelde, zo af en toe op een kinderrijm vergasten! Onze beste dichters, ónze Hoekstra's en Aafjesen, met name Daisne, Decorte, Herreman, Jonckheere,

Vercammen en anderen, zouden in géén geval voor de Hollanders moeten onderdoen; zij houden allen heel veel van kinderen.

Welk Annebetje waagt het, het hun te vragen? Hendrik van Tichelen, Jan Peeters en Jan Vercammen deden reeds de eerste stappen in deze richting, om voorlopig van nog oudere dichters niet te gewagen.

Maar dat is nog niet genoeg, menen vele Annebetjes, die twee boekjes in minder dan één uur verslinden en méér lezen dan de uitgevers op de markt kunnen brengen. Bestaan er geen speciale Sinterklaastoelagen voor de uitgevers van goede kinderboeken, en voor de dichters, die ónze Annebetjes niet willen ontgoochelen?

11.

Luiaardsklacht:

> Acht uur 's morgens; 'k zou 't àl verslaan!
> Acht uur 's avonds; 'k heb niets gedaan....

12.

Ik woonde onlangs een schoolvoorstelling bij van Oscar Wilde's toneelstuk ‘Het Belang van Ernst’, stuk dat vroeger ‘De Ernst van Ernst’ heette. Ik wou eens weten, wat men onze hedendaagse jeugd daarvan zou opdissen en wat men zou weglaten; want de eerbied voor een tekst gaat er zo langzamerhand meer en meer uit.

Het viel nog mee; ik had een vreselijker snoeiing verwacht. De geschrapte gedeelten, die ik in Chr. van Balen's vertaling terugvond, werden om de volgende twee redenen prijsgegeven: duur en speelbaarheid.

Op zeker ogenblik zegde Jack tegen Lady Bracknell:

> ‘Ik ben een vooruitstrevende reactionnair.’

Ik keek in mijn tekst en zag daar staan:

> ‘Ik ben een Liberale Unionist.’

Wat in Wilde's tijd charmante onzin en stof tot geestige boutade was, werd naderhand in deze periode van politieke mengingen en legeringen (nationaal-socialisme, christelijk-communisme, religieus-socialisme, liberaal-solidarisme, etc...) bloedige of ernstige werkelijkheid.

En ik noteer hierbij terloops de tegenzin of de schuchterheid van velen, om nog het bijvoeglijk naamwoord ‘liberaal’ te gebruiken. Wat heeft dat woord toch misdaan?

En het zelfstandig naamwoord ‘liberaal’ ondergaat hetzelfde lot. Men houdt het al te dikwijls achter de schermen, achter een sluier. Toch wordt het, vooral nà deze oorlog, af en toe door een onbevooroordeelde, vrije geest naar waarde geschat. Zo lees ik in Jan Greshoff's ‘Legkaart’, blz. 19, volgende hartverheffende, woorden:

‘On est un libéral comme on est vidame ou duchesse douairière’, schreef Albert Thibaudet. Hij dacht te spotten, doch stelde de aanduiding liberaal gelijk met een adelsbrief. En zo aanvaard ik die. Ik vind het inderdaad een grote eer vrijzinnig, vrijblijvend, vrijgevig, vrijmoedig, vrijdenkend, vrijbuiter en vrijhandelaar te zijn’. - Js.

De universele verklaring van de rechten van den mens

Een verdediging van de beschaving

WERD het Handvest van de Organisatie der Verenigde Naties nageleefd, dan ware het overbodig een 'Universele Verklaring van de Rechten van den Mens' uit te vaardigen, zoals deze werd aangenomen op de vergadering van 10 December 1948 door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.

In de inleiding van het Handvest wordt inderdaad het vertrouwen uitgedrukt in de fundamentele rechten en in de waardigheid van den mens, terwijl in verschillende artikels van het Handvest zelf van die rechten wordt gewag gemaakt.

Wat is daarvan echter terecht gekomen? Hoe is het gesteld met de rechten van den mens achter het ijzeren gordijn? Hoe weinig werd er zelfs ingegaan tegen de verwording, die de Europese gebieden kentekent, waar de gevolgen van de nazi-bezetting zijn blijven nawerken?

De waarheid is, dat het Handvest van de Organisatie der Verenigde Naties tot nu toe aan de vrijheid- en vredelievende mensen niet meer veiligheid biedt dan de standregelen van den Volkenbond, en dat er vooralsnu van een vrijwaring der menselijke rechten op een internationale schaal geen spraak is.

Het misbruik van het veto-recht ware op zichzelf voldoende om den lichtgelovigsten optimist te overtuigen, dat wij nog steeds onzekere tijden beleven, waarin de beste bedoelingen kunnen stranden.

Dat is echter geen reden om in een sombere vertwijfeling te vervallen. Wel integendeel, want het zaad van de gedachten kent geen grenzen, en het kan plots en weelderig opschieten, wanneer reeds elke hoop werd opgegeven.

Daarom ook begroeten wij de 'Universele Verklaring van de Rechten van den Mens', als een hartverheffende boodschap, die ten goede moet komen aan de morele waarden, waarop onze West-Europese beschaving berust.

In overeenstemming met de liberale beginselen

Wie het Oxford-manifest van de Liberale Internationale[1] herleest, wordt getroffen door zijn overeenstemming met de Verklaring van de Organisatie der Verenigde Naties.

In beide teksten leeft een zelfde aandrang naar het algemeen menselijke in de verheven betekenis, welke A. Vermeylen aan deze woorden gegeven heeft.

Het liberaal manifest verkondigt als 'voorwaarden, die noodzakelijk zijn voor een verantwoordelijk en scheppend leven:

(1) Zie 'De Vlaamse Gids' nr. 10 van October 1947.

persoonlijke vrijheid, gewaarborgd door de onafhankelijkheid van de rechtsbedeling en van het gerecht;

godsdienst- en gewetensvrijheid;
vrijheid van het woord en van de pers;
vrije keus van beroep;

gelegenheid tot een volledig onderwijs naar keus, in overeenstemming met de geschiktheid en ongeacht de geboorte of middelen;

het recht op privaat eigendom en op persoonlijk initiatief;

de vrije keus van den verbruiker en de gelegenheid te genieten van de volle vruchtbaarheid van den bodem en van de menselijke bedrijvigheid;

beveiliging tegen de wisselvalligheden van ziekte, werkloosheid en ouderdom;

rechtsgelijkheid van man en vrouw.'

De Verklaring van de Rechten van den Mens is in haar verschillende bepalingen als een uitwerking van deze beginselen.

Reeds in de inleiding wordt de overweging naar voren gebracht, dat 'de erkenning van de waardigheid eigen aan alle leden van de menselijke familie, en van hun gelijke en onvervreemdbare rechten, de grondslag van de vrijheid, de rechtvaardigheid en den vrede in de wereld uitmaakt'.

Blijkbaar onder den invloed van de mensonterende, zogenaamde rechtsgedingen, die in totalitaire landen worden ingespannen tegen alwie een vrije stem durft verheffen, worden in de Verklaring op scherpe wijze de waarborgen omschreven, die een billijke rechtsbedeling moeten waarborgen.

Men leze desaangaande de artikels 3 tot 14, waarvan het eerste als een striemende aanklacht geldt tegen de geweldplegingen in de totalitaire landen: 'Elk individu heeft recht op het leven, de vrijheid en de veiligheid van zijn persoon'.

Zoals het l'beraal manifest het opneemt voor de onafhankelijkheid van het gerecht, zo verkondigt de Verklaring, dat iedereen mag aanspraak maken op een onafhankelijke en onpartijdige rechtbank.

Zonder een scheiding van de machten is immers een billijke rechtsbedeling ondenkbaar. Wat er in landen als Polen, Tsjechoslovakije en nog onlangs in Hongarije met hun zogenaamde 'volksrechtbanken' gebeurde, is een schandelijke bespotting van elk rechtsgevoel.

Artikel 14 van de Verklaring mag als een uitnodiging beschouwd worden aan de democratische landen gericht om aan de politieke bannelingen gastvrijheid te verlenen:

'In geval van vervolging, heeft eenieder het recht asyl te zoeken en asyl te verkrijgen in andere landen.

Dit recht mag niet worden ingeroepen in het geval van vervolgingen, die werkelijk gegrond zijn op een misdaad van gemeen recht of op handelingen, welke strijdig zijn met de beginselen en de doeleinden der Verenigde Naties.'

Gans deze Verklaring is doordrongen van een liberalen geest.

Men zal toch niet beweren, dat het marxisme in deze Verklaring hoogtij viert, vermits zij in artikel 17 bepaalt, dat 'ieder persoon recht heeft op eigendom en niemand op willekeurige wijze uit zijn eigendom mag ontzet worden.'

Evenmin is het in overeenstemming met een enge socialistische politiek, wanneer artikel 20 verklaart, dat ieder recht heeft op vrijheid van vereniging, maar dat niemand er kan toe gedwongen worden van een vereniging deel uit te maken.

Terwijl iedereen inderdaad het recht moet hebben lid te zijn van een syndicaat, gaat het niet op, dat er dwang uitgeoefend worde, opdat men een vakbond van een bepaalde politieke lichting zou bijtreden, en moet het uitgesloten zijn, dat een werknemer, die zijn vrijheid opeist om bij deze of gene vereniging aangesloten te zijn, daarvoor zou kunnen brodeloos gesteld worden.

Zoals in het Manifest van Oxford, wordt in de Verklaring ook opgekomen voor de vrije meningsuiting, zonder dat men daarom kunne verontrust worden.

Dezelfde overeenstemming kan men vaststellen wat de maatschappelijke politiek betreft.

In het Manifest wordt de nadruk gelegd op een aanhoudende verbetering van de maatschappelijke toestanden; in de Verklaring wordt het recht bevestigd op een behoorlijken levensstandaard en op de zekerheid in geval van werkloosheid ziekte, invaliditeit, weduwschap, ouderdom of in andere gevallen van verlies van bestaansmiddelen.

Wij laten hier den volledigen tekst van de Verklaring volgen:

Universele verklaring van de rechten van den mens

Inleiding

Overwegende dat de erkenning van de waardigheid eigen aan alle leden van de menselijke familie, en van hun gelijke en onvervreemdbare rechten, de grondslag van de vrijheid, de rechtvaardigheid en den vrede in de wereld uitmaakt;

Overwegende dat de miskenning en de verachting van de rechten van den mens geleid hebben tot gruweldaden, die het geweten der mensheid in opstand brengen, en dat het ontstaan van een wereld waarin de mensen vrij zullen mogen spreken en geloven, bevrijd van vrees en van ellende, als de hoogste menselijke verzuchting uitgeroepen werd;

Overwegende dat het van essentieel belang is, dat de rechten van den mens door een rechtsstelsel beschermd worden, opdat de mens niet verplicht worde uiteindelijk zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen de dwingelandij en de verdrukking;

Overwegende dat het van essentieel belang is, de vriendschappelijke betrekkingen tussen naties te bevorderen;

Overwegende dat in het Handvest de Volken der Verenigde Naties opnieuw hun vertrouwen in de grondrechten van den mens, in de waardigheid en de waarde van den menselijken persoon, in de gelijke rechten van mannen

en vrouwen, alsmede van grote en kleine volken bevestigd hebben, en dat zij

zich bereid verklaard hebben socialen vooruitgang en betere levensstandaarden in grotere vrijheid te bevorderen;
Overwegende dat de Staten-Leden de verplichting hebben aangegaan, in samenwerking van de Organisatie der Verenigde Naties, de universele en daadwerkelijke eerbied voor de rechten van den mens en voor de fundamentele vrijheden te verzekeren;
Overwegende dat een gemeenschappelijk begrip van deze rechten en vrijheden van het hoogste belang is om deze verplichting ten volle na te komen;

De Algemene Vergadering,

Bevestigt dat zij deze Universele Verklaring van de Rechten van den Mens beschouwt als zijnde het gemeenschappelijk ideaal te bereiken door alle volken en alle naties, opdat alle personen en alle lichamen der maatschappij, deze verklaring gestadig voor den geest hebbend, zich zouden beijveren om, door onderwijs en opvoeding, den eerbied voor deze rechten en vrijheden te bevorderen en door vooruitstrevende maatregelen van nationalen en internationalen aard, de universele en daadwerkelijke erkenning en toepassing daarvan te verzekeren, zowel onder de bevolking der Staten-Leden zelf als onder deze van de onder hun juridictie geplaatste gebiedsdelen.

Eerste artikel

Alle menselijke wezens worden vrij en gelijk in waardigheid en in rechten geboren. Zij zijn begaafd met rede en geweten en moeten elkaar bejegenen in een geest van broederlijkheid.

Art. 2

Een ieder mag zich beroepen op al de rechten en al de vrijheden die in deze Verklaring worden afgekondigd, zonder enig onderscheid, met name van ras, kleur, geslacht, taal, godsdienst, politieke of elke andere opinie, nationale of sociale afkomst, fortuin, geboorte of elk anderen toestand. Bovendien zal geen onderscheid gemaakt worden dat berust op het politiek, administratief of internationaal statuut van het land of van het gebied waarvan een persoon onderhorige is, hetzij dit land of gebied onafhankelijk of wel onder trustschap, niet-zelfbesturend of aan enige beperking van souvereiniteit onderworpen is.

Art. 3

Elk individu heeft recht op het leven, de vrijheid en de veiligheid van zijn persoon.

Art. 4

Niemand zal in slavernij of verknechting gehouden worden; de slavernij en de slavenhandel zijn onder al hun vormen verboden.

Art. 5

Niemand zal aan folteringen noch aan wreedaardige, onmenselijke of vernederende straffen of behandelingen onderworpen worden.

Art. 6

Een ieder heeft overal recht op de erkenning van zijn rechtspersoonlijkheid.

Art. 7

Allen zijn gelijk voor de wet en hebben zonder onderscheid recht op gelijke wijze door de wet beschermd te worden. Allen hebben recht op een gelijke bescherming tegen elk willekeurig onderscheid dat deze Verklaring zou schenden en tegen elke aanhitsing tot een dergelijk onderscheid.

Art. 8

Een ieder heeft het recht daadwerkelijk beklag in te stellen bij de bevoegde nationale rechtscolleges tegen de daden waardoor de fundamentele rechten, die hem door de grondwet of door de wet zijn erkend, geschonden worden.

Art. 9

Niemand mag willekeurig aangehouden, gevangen gehouden noch verba nen worden.

Art. 10

Een ieder heeft, in volledige gelijkheid, het recht dat zijn zaak billijk en openlijk worde onderzocht door een onafhankelijke en onpartijdige rechtbank, die zal beslissen hetzij over zijn rechten en verplichtingen, hetzij over de gegrondheid van elke tegen hem gerichte beschuldiging op strafrechtelijk gebied.

Art. 11

1. Een ieder die beschuldigd is van een strafbare daad, wordt verondersteld onschuldig te zijn totdat zijn schuld wettelijk werd vastgesteld tijdens een

openbaar rechtsgeding, in den loop waarvan hem alle nodige waarborgen voor zijn verdediging verzekerd geworden zijn.
2. Niemand zal worden veroordeeld wegens handelingen of verzuimen die. op het ogenblik dat zij begaan werden, volgens het nationaal of internationaal recht, geen strafbare daad uitmaakten. Zo ook zal er geen zwaardere straf worden opgelegd dan die welke toepasselijk was op het ogenblik van het begaan der strafbare daad.

Art. 12

Niemand zal het voorwerp zijn van willekeurige inmengingen in zijn privaat leven, zijn familie, zijn woning, of zijn briefwisseling, noch van een aanslag op zijn eer en zijn faam. Een ieder heeft recht op de bescherming van de wet tegen dergelijke inmengingen of aanslagen.

Art. 13

1. Een ieder heeft het recht zich vrij te bewegen en zijn verblijfplaats in een Staat te kiezen.
2. Een ieder heeft het recht elk land, het zijne inbegrepen, te verlaten en in zijn land terug te keren.

Art. 14.

1. In geval van vervolging, heeft een ieder het recht asyl te zoeken en asyl te verkrijgen in andere landen.
2. Dit recht mag niet worden ingeroepen in het geval van vervolgingen die werkelijk gegrond zijn op een misdaad van gemeen recht of op handelingen, welke strijdig zijn met de beginselen en de doeleinden der Verenigde Naties.

Art. 15.

1. Ieder mens heeft recht op een nationaliteit.
2. Niemand mag willekeurig worden beroofd van zijn nationaliteit, noch van het recht van nationaliteit te veranderen.

Art. 16.

1. Op huwbaren leeftijd, hebben man en vrouw, zonder enige beperking wat ras, nationaliteit of godsdienst betreft, het recht te huwen en een gezin te stichten. Zij hebben gelijke rechten ten opzichte van het huwelijk, tijdens het huwelijk en bij de ontbinding daarvan.
2. Het huwelijk kan slechts gesloten worden met de vrije en volledige toestemming der aanstaande echtgenoten.
3. Het gezin is het natuurlijk en fundamenteel bestanddeel van de maatschappij en heeft recht op bescherming vanwege de maatschappij en vanwege den Staat.

Art. 17.

1. Ieder persoon, hetzij alleenstaand of tot een collectiviteit behorend, heeft recht op eigendom.
2. Niemand mag op willekeurige wijze uit zijn eigendom ontzet worden.

Art. 18.

Een ieder heeft het recht op vrijheid van gedachte, van geweten en van godsdienst; dit recht sluit de vrijheid in van godsdienst of van overtuiging

te veranderen, alsmede de vrijheid, zijn godsdienst of zijn overtuiging te belijden, alleen of gemeenschappelijk, zowel in het openbaar als in eigen kring, door middel van onderwijs, praktijken, eredienst en ritus.

Art. 19.

Een ieder heeft recht op vrijheid van mening en van uiting van zijn mening, wat het recht insluit niet verontrust te worden omwille van zijn meningen en het recht door om het even welk uitdrukkingsmiddel en, zonder inachtneming van grenzen, inlichtingen en ideeën op te zoeken, te ontvangen en te verspreiden.

Art. 20.

1. Een ieder heeft recht op vrijheid van vreedzame vergadering en vereniging.
2. Niemand kan er toe gedwongen worden deel uit te maken van een vereniging.

Art. 21

1. Ieder persoon heeft het recht deel te nemen aan het beleid van de openbare aangelegenheden van zijn land, hetzij rechtstreeks, hetzij door bemiddeling van vrijelijk verkozen vertegenwoordigers.
2. Een ieder heeft het recht onder gelijke voorwaarden toegelaten te worden tot de openbare bedieningen van zijn land.
3. De wil van het volk vormt de grondslag van het gezag der openbare besturen; deze wil moet tot uiting komen door rechtvaardig ingerichte verkiezingen die periodiek moeten plaats vinden volgens het stelsel van gelijk algemeen stemrecht en geheime stemming of volgens een gelijkwaardige procedure, die de vrijheid van stemmen waarborgt.

Art. 22.

Ieder mens heeft, als lid van de samenleving, recht op maatschappelijke zekerheid; hij heeft recht op het verkrijgen van het genot van de economische en culturele rechten die onmisbaar zijn voor zijn waardigheid en voor de vrije ontwikkeling van zijn persoonlijkheid, dank zij de nationale inspanning en de internationale samenwerking, rekening houdend met de organisatie en met de middelen van elk land.

Art. 23.

1. Een ieder heeft recht op arbeid, op de vrije keuze van zijn arbeid, op billijke en bevredigende arbeidsvoorwaarden en op bescherming tegen werkloosheid.
2. Allen, zonder enig onderscheid, hebben recht op gelijk loon voor gelijken arbeid.
3. Al wie arbeidt heeft recht op een billijke en toereikende vergoeding die hem alsmede zijn gezin een bestaan verzekert dat overeenkomt met de menselijke waardigheid en die, indien nodig, wordt aangevuld door alle andere middelen van sociale bescherming.
4. Een ieder heeft het recht samen met anderen vakverenigingen te stichten en zich bij vakverenigingen aan te sluiten tot verdediging van zijn belangen.

Art. 24.

Ieder mens heeft recht op rust en op vrijen tijd, inzonderheid op een redelijke beperking van den arbeidsduur en op periodisch betaald verlof.

Art. 25.

1. Ieder mens heeft recht op een levensstandaard die voldoende is om zijn gezondheid, zijn welzijn alsmede deze van zijn familie te verzekeren, inzonderheid wat betreft voeding, kleding, huisvesting, medische zorgen, zomede de noodzakelijke sociale diensten; hij heeft recht op zekerheid ingeval van werkloosheid, ziekte, invaliditeit, weduwschap, ouderdom, of in de andere gevallen van verlies van zijn bestaansmiddelen, ten gevolge van omstandigheden buiten zijn wil.

2. De moeders en de kinderen hebben recht op hulp en bijzonderen bijstand. Alle kinderen, onverschillig of zij binnen of buiten het huwelijk geboren zijn, genieten dezelfde sociale bescherming.

Art. 26.

1. Een ieder heeft recht op opvoeding. De opvoeding moet kosteloos zijn, ten minste wat het lager en het fundamenteel onderwijs betreft. Het lager onderwijs is verplicht. Het technisch en beroepsonderwijs moet veralgemeend worden; de toegang tot de hogere studiën moet in volledige gelijkheid mogelijk zijn voor allen in verhouding tot hun verdienste.
2. De opvoeding moet gericht zijn op de volledige ontplooiing van de menselijke persoonlijkheid en op de versterking van den eerbied voor de rechten van den mens en voor de fundamentele vrijheden. Zij moet het begrip, de verdraagzaamheid en de vriendschap onder alle volken en onder alle ras- of godsdienstgroepen bevorderen en de uitbreiding van het werk der Verenigde Naties voor het handhaven van den vrede in de hand werken.

3. De ouders hebben, bij voorrang, het recht den aard van de aan hun kinderen te geven opvoeding te kiezen.

Art. 27.

1. Een ieder heeft het recht vrij deel te nemen aan het cultureel leven van de gemeenschap, te genieten van de kunsten en deel te hebben aan den wetenschappelijken vooruitgang en aan de weldaden die er uit voortvloeien.

2. Een ieder heeft recht op de bescherming van de zedelijke en stoffelijke belangen voortvloeiend uit elk wetenschappelijk, letterkundig of artistiek werk waarvan hij de schepper is.

Art. 28.

Een ieder heeft het recht dat er, op het sociaal en op het internationaal plan, een zodanige orde heerse dat de in deze Verklaring uitgedrukte rechten en vrijheden er volle uitwerking kunnen vinden.

Art. 29.

1. De enkeling heeft verplichtingen tegenover de gemeenschap in wier schoot alleen een vrije en volledige ontplooiing van zijn persoonlijkheid mogelijk is.
2. In het uitoefenen van zijn rechten en in het genot van zijn vrijheden is iedereen slechts onderworpen aan de beperkingen die door de wet uitsluitend werden ingevoerd om de erkenning van en de eerbied voor de rechten en vrijheden van anderen te verzekeren en ten einde te voldoen aan de rechtmatige eisen van de moraal, de openbare orde en het algemeen welzijn in een democratische maatschappij.
3. Deze rechten en vrijheden zullen in geen geval mogen uitgeoefend worden in strijd met de doeleinden en de beginselen der Verenigde Naties.

Art. 30.

Geen bepaling van deze Verklaring mag worden uitgelegd als zou zij voor een Staat, een groepering of een enkeling enig recht insluiten om zich te wijden aan een bedrijvigheid of een daad te verrichten die de vernietiging van de daarin uitgedrukte rechten en vrijheden beoogt.

De draagkracht van de verklaring

De Universele Verklaring van de Rechten van den Mens werd aangenomen door de afgevaardigden van 48 naties, terwijl 9 naties zich onthielden.

Sovjet-Rusland en zijn satellieten konden hun instemming niet betuigen.

Ook de Zuid-Afrikaanse Unie nam een afzijdige houding aan, wat wij moeten betreuren, al is deze houding vooral uit te leggen door de naturellenkwestie. Generaal Smuts zou stellig voor de Verklaring gestemd hebben, maar de nieuwe regering van de Zuid-Afrikaanse Unie voelde zich blijkbaar gehinderd door haar segregatiepolitiek.

Vermits de Verklaring in die voorwaarden van geen algemeen dwingende toepassing kan zijn, ware het dan niet beter geweest, dat zij zou uitgebleven zijn?

Wij zeggen integendeel, want hoe meer de menselijke rechten in de totalitaire landen vertrapt worden, hoe meer gebiedend het is, dat de naties, die de rechten van de beschaving willen hoog houden, een stem verheffen, die door geen enkel gordijn kan tegengehouden worden.

Stellig, zoals het met zovele plechtige verklaringen is toegegaan, moet men niet hopen, dat zij zelfs in de landen, die haar ondertekend hebben, ten volle en naar den geest, die haar bezielde, zal nageleefd worden.

Of, om ons bij twee voorbeelden te bepalen: Wat is er onder de Conventie, wat de rechtsbedeling betreft, geworden van de Verklaring van de Rechten van den Mens, die in 1789 zo plechtig was verkondigd geworden?

Wat betekende zelfs voor de Vlamingen de in elk opzicht voortreffelijke Grondwet van 1830, die de vrijheid van de talen uitriep, terwijl er een jarenlange strijd nodig was, opdat de Vlamingen door een reeks wetten, die vrijheid zouden genieten?

Neen, wij maken ons geen begoochelingen over de tekortkomingen, waarmee de toepassing van de Universele Verklaring van de Rechten van den Mens kan gepaard gaan, zelfs in den schoot van de naties, wier vertegenwoordigers haar ondertekend hebben.

Maar het blijft ondanks alles een feit, dat men in deze Verklaring de bezegeling vindt van de beginselen, waartoe de liberale gemeenschappen van Europa na een eeuwenlange evolutie gekomen waren, met al de mogelijkheden voor een verdere maatschappelijke ontwikkeling, die de vrije uitoefening van de politieke vrijheden waarborgt, terwijl op internationaal gebied door een ruimer verkeer van gedachten, mensen en goederen, een nieuwe tijd zou ingeluid worden.

Al ware het slechts daarom, zo verdient deze Verklaring, dat zij zo ruim mogelijk verspreid worde.

J. HOSTE

Het eiland in de Stille Zuidzee

Il ne s'agit de personne et de chacun... Et c'est cela la littérature.

DIT is een weinig stichtelijke geschiedenis, maar waaruit toch iets te leren valt, naar ik wil hopen. Ik zal ze in de eerste persoon vertellen, want al heb ik verscheidene feiten mee beleefd, de andere moest ik uit de ondoorgrondelijkheid der verbeelding bijvullen, en dat is misschien niet de minst onschuldige rol in dit verhaal van zoekerige gevoelens en verkeerde handelingen. Toch, in mijn geest blijft het een avontuur van jeugd vormen, en in die zin schrijf ik het haast zoals een brief, die een vader aan zijn zoon nalaat. Niet, zo God wil, opdat de zoon eens de vader zou veroordelen, maar om hem voor zichzelf te laten oordelen.

Ik tel een dozijn jaren meer dan mijn beide neven, en toch, zo voel ik het ten minste, zijn zij ondanks de bloedband stukken minder 'romantisch' dan ik geweest en gebleven ben. Niettemin wekt hun zakelijke helderheid van gemoed vaak een paradoxale indruk van ontstemmende naieveteit bij me op. Ook vergeleken bij mijn vrouw, die tot hun generatie behoort, gevoel ik mij romantischer, ofschoon naieveteit nu niet precies haar zwak kan heten. Terwijl zij telkens weer op mijn 'brutale nuchterheid' afgeeft.

Wat ik ga vertellen speelt in de tijd toen ik ongeveer zo oud was als mijn vrouw en mijn neven thans, en men mag het inderdaad tegelijk overspannen en brutaal vinden. Iets dergelijks kon hùn niet overkomen, en ik wil maar hopen, uit voorzichtige vaderlijkheid, ook mijn zoon niet, later. Doch er bestaat nog een andere vaderlijkheid: die van de Heer, zinnebeeld van goedheid en liefde, welke er nochtans niet voor terugschrikt, zijn kinderen in de verwarrendste avonturen te storten en voor zeer dubbelzinnige beproevingen te stellen. Kan ik het helpen, mij ook tot die, onbegrijpelijk hoge maar wonderlijk wegslepende bejegening aangetrokken te voelen? Daarom zou ik ten minste wensen, dat mijn zoon in gedachte niet onverschillig tegenover deze bladzijden stond.

Zeker, de tijden zijn veranderd; maar wat betekent dat? Dat we niet meer in dezelfde omstandigheden leven, en andere omstandigheden brengen natuurlijk verschillende mensen voort. Evenwel, ik kan moeilijk geloven dat omstandigheden louter uit zichzelf zouden veranderen; het zijn steeds mensen die ze wijzigen. Het vormt een gewaagde ellips, te beweren dat de stoommachine de geschiedenis een nieuwe vaart heeft doen lopen; de mensen die de stoommachine hebben uitgevonden, deden dat. Nu moet er ook heel veel waarheid schuilen in de oude wijsheid, dat de mens in zijn eigenlijkste wezen nooit een keer neemt. De waarneembare wijzigingen zouden alsdan maar schommelingen zijn, verschuivingen van macht, waardoor bijvoorbeeld het type van mijn neven of van mijn vrouw op zijn beurt gaat overheersen, en zijn karaktertrekken aan een tijd als geheel geeft. Zo is thans waarschijnlijk gebeurd, en voor het best.

De beruchte jaren-tussen-twee-oorlogen daarentegen vormden een woelige, geladen époque; de kortsluitingen der ziel kwamen veelvuldig voor - de geesten waren zo heet en de ogen of lippen zo vochtig! - terwijl in de dubbele schaduw van het verleden en der toekomst de geringste vlam een hemels of hels vuurwerk leek te ontsteken. Met de zakelijke afrekening van de tweede wereldoorlog werd daar een eind aan gemaakt. Het bonte, gespikkelde gezelschap dat ik heb gekend, geraakte in de verstrooiing. De meeste mijner vrienden van toen heb ik nooit meer ontmoet, maar ik heb alle reden om te vermoeden dat elk van hen, leder op zijn manier en de ene een beetje vroeger of later dan de andere, tot de betrekkelijke orde van de daagse dag is overgegaan. We zijn intussen ook al weer zoveel ouder geworden.

Nieuwe groepen en greepjes kunnen wel ontstaan zijn, maar ik heb er geen kennis meer van; en in elk geval, hun schààl moet anders wezen. Toch koester ik de gedachte, dat de romantiek welke ik hier bedoel, waarschijnlijk nooit geheel dood zal kunnen gaan, of dat er ten minste altijd een smalle strook jeugd enig kloppend gevoel voor zal bewaren, ook al mengt ze zich nooit metterdaad aan het wilde, slordige wereldje. Iéts toch moet die keuken van waaghalzerige menselijkheid bezitten, iéts de jonge handen die zich daar door ongeoorloofde woelingen in hun eigen of andermans hart en ingewanden besmuiken, wat niettegenstaande alles een Schepper van schone raadsels en jammerlijk proefwerk welgevallig is. Want daarbuiten en later wordt zelden nog zo blindelings en smartelijk vergeefs gezocht: om te leven, moeten we immers allen iets menen gevonden te hebben. Maar wie zegt ons of het essentieel is?

***

Ik liep in die tijd vrij college aan de universiteit te B..., en woonde op een kamertje van niemendal in deze halve wereldstad. Ik had vroeger al, en dichter bij huis, wijsbegeerte en letteren gestudeerd, maar wanneer de voorspraak niet bij het diploma kwam, kon men lang op een betrekking bij het onderwijs wachten. Alles was overbevolkt. Mijn leermeesters hadden me wel beloften gedaan, maar hun aanbevelingen hadden me intussen niet verder geholpen dan aan een los baantje bij een krant te B... Daardoor was mijn ijver voor de wijsbegeerte en letteren enigszins bekoeld en aangezien mijn ‘journalistiek’ me veel vrije tijd liet, wilde ik mijn voortgezette hogere studiën nog enkel aan vakken wijden, waarvan de belangeloosheid alle mogelijkheden van ontgoocheling buitensloot.

Ik had op hoogst eigen gezag primitieve godsdienstkunde en Oceanische talen gekozen. De lessen besloegen slechts een paar uren in de week, maar de stof hield me halve dagen en nachten bezig. Ik twijfelde er niet aan dat daar, ergens in de buurt van Polynesië, naar de bakermat der mensheid en naar de ontraadseling van Gods schepping moest gezocht worden. Hoe het zij, in die Stille-Zuidzeegebieden heerste ten minste nog geen overbevolking. En omstreeks die tijd waren in de pers ook juist allerlei prikkelende berichten over de Galapagosof Schildpaddeneilanden verschenen, de zgn. Archipelago de Colón, naar aan-

leiding van het geheimzinnige geval ener markiezin, geloot ik, die met haar avontuurlijke aanhang derwaarts gevloden was, weg van de levensvermoeienissen of de politietucht der overbeschaafde werelddelen.

Ik gebruikte mijn maaltijden in een gelegenheid die precies bij mijn leeftijd, mijn middelen en mijn belangstellingen paste: een soort van artistieke kroeg, aanlegoord van zwalpende zielen, door dagdromers tot werkplaats gekozen om er zoekgelegde eieren uit te broeden. Het waren bijna allemaal jonge mensen die er kwamen, op enkele courantiers, schouwburgregisseurs en ‘burgers’ na. Maar het feit dat dezen langs die weg achter datgene wat ze op het oog hadden zochten te komen: een nieuwtje, een utiliteit of een inval, een avontuurtje, - wees toch ook op een jeugdig gebleven trek in hen. Er werd van 's ochtends tot 's avonds gegeten, waarschijnlijk omdat zelden iemand der gewone stamklanten in de gelegenheid was zijn honger geheel te bevredigen, behalve in het geval van een buitenkans: wanneer een toneelman of outsider biezonder geestdriftig was over zijn ontdekking, en tevens in staat om het gehele gezelschap te fuiven; of wanneer de ontdekking-zèlf een succes in de buitenwereld had weten te veroveren.

En natuurlijk werd er dag en nacht gedronken, want er moet inderdaad zoiets als een god der natte gemeente bestaan, die maakt dat waar geen voldoende geld is voor de buik, er toch nog altijd genoeg blijft voor de kruik. Nochtans, alle dronken waren uitsluitend de godinnen der kunst opgedragen. Het krukje voor de oude piano, die echter wonderjuist speelde, stond nooit onbezet; Adriaan of Lolita hielden hun dagelijkse vingeroefening, tenzij Moschke weer iets componeerde. En altijd waren er dansenden, zowel solo als andere. Ik zie nog de acrobatische herhalingen van de Uitgebeende, en Hannes en Jaantje, het bekoorlijke paar, zoekende naar een nieuwe pas. Aan de tafeltjes werd geschreven, voorgelezen, geredekaveld; tot in de schemerigste hoeken werd gewèrkt, want die daar op de bank elkaar liefkoosden, waren nóg op jacht naar iets buiten en boven zichzelf. Ja, ik heb van ‘Venezy’ gehouden. Hoezeer het ook aan een dwaalweg mag gestaan hebben, de zucht naar een mystiek verteerde er ziel en zinnen.

Het was niet mogelijk er lang een eenboom te blijven. Nog voor ik als toeschouwer al de typen goed in mij had kunnen opnemen, werd ik reeds door hen overgetapt. Op een avond kwam een aangename jongen naar mijn tafeltje toe en stelde zich voor als Gozwin, filmregisseur. Ik had hem al vroeger opgemerkt, vanwege zijn fikse figuur en het rijpak dat hij onveranderlijk droeg. Hijzelf had van de kellner gehoord wie ik was en wat ik deed; het waren precies de wijsbegeerte en letteren die hem naar me toe brachten. Hij vroeg me of ik wilde aanvaarden, deel uit te maken van een staf waarvan hij het hoofd was, voor de verwezenlijking van een rolprent. Sinds jaar en dag hield hij zich met film bezig. Hij had, bij wijze van proef, reeds kleine bandjes gemaakt, die waren opgemerkt. Maar korte prenten zijn niet lonend en nu wilde hij met een grote speelfilm doorbreken. Er waren onderhandelingen met geldschieters aangeknoopt. Om de kansen op een winstgevende exploitatie te verhogen, stond hij het plan

voor, de prent te gelijker tijd in twee vreemde talen op te nemen, met dezelfde spelers. En daartoe was de bijstand van een filoloog vereist.

Ik aanvaardde nog diezelfde avond, en onvoorwaardelijk, zoals het gehele jonge volkje van Venezy had gedaan. Bijna allen werkten mee, hetzij in de staf, gelijk Moschke voor de muziek bijvoorbeeld, hetzij in de bezetting, gelijk Jaap Doorn, Annelies Amber, de Uitgebeende met een onuitgegeven nummer, enz. - ieder voorlopig op eigen risico. In geval van welslagen, waaraan trouwens niemand twijfelde maar waarom zich ook niemand op de eerste plaats bekommerde - dat meende ik al dadelijk begrepen te hebben -, zou ieders rekening wel achteraf naar verdienste vereffend worden.

Voorlopig was men nog met de bespreking en bijwerking van het draaiboek bezig, een bundel van 150 grote vellen, opgesteld door Gozwin, naar een verhaal van Prins. Prins stond eigenlijk buiten de bent van Venezy, maar hij kon er toch bijgerekend worden, ongeveer op de wijze van een exponent dan, want overal elders leefde hij nog veel meer aan de schors. Hij was ouder dan wij allemaal - hoeveel precies had niemand kunnen zeggen en vroeg zich feitelijk ook niemand af: men vermocht zich gewoon niet voor te stellen dat hij ooit anders was geweest noch eenmaal zou worden, dan hij was. Ook daardoor behoorde hij tot Venezy, al kon men er hem moeilijk mee versmelten, omdat hij het als het ware door alle tijden heen belichaamde, tot zelfs wanneer het er eens niet meer zou zijn. Dat lichaam van Prins! Het sprak zo voor hemzelf, dat hij er inderdaad een zwijgen toe mocht doen, dat hij zelden of nooit verbrak. Om de waarheid te zeggen was hij lelijk als de nacht, maar hij droeg die ongenade met zoveel beledigde trots, dat het hem als een aureool schonk, de rosse lichtkrans van een mislukte godheid, die hij was.

Hij had een zware kop, die zonder overgang en steeds achterover op zijn gebochelde schouders lag. Nooit heb ik zijn brede, samengeperste mond zien lachen. Zijn neus was scherp en bleek; zijn bruine glansogen rond en ongemeen star, alsof dat nodig was om van die neus weg te kunnen kijken; en door de lange slierten van zijn donker haar schemerde al de driekwart kalende schedel heen, als een lijkkleurige morgenstond. Zijn gestalte moest veeleer klein en gedrongen heten, doch dat viel niet zo erg in het oog, omdat er een buitengewone stijfheid over heerste, deels van gebrekkige oorsprong waarschijnlijk, maar die zeker ook een zedelijke houding vormde. In zijn linkerarmboog torste hij altijd een krampachtige hoeveelheid boeken, ten minste vijf à zes delen, dikke en zwaar ingebonden, zichtbaar uit de Rijksbibliotheek, en elke dag weer andere; terwijl zijn rechterhand, met de scherpe hoek van zijn elleboog dicht tegen zich aangedrukt, steevast in zijn broekzak geklemd zat. Op een keer, toen hij die hand toch heeft weggetrokken, heb ik menen te begrijpen waarom of hij altijd zo liep: er was geen zak meer in die broek, alleen een gat, waardoor ik een baarlijke streep bil heb gezien. Dus was het overschotje hemd dat boven zijn vest uitstak, slechts bedrog.

Prins verscheen dagelijks in Venezy, maar bleef er maar een betrekkelijk

korte tijd. Hij at er nooit, ging zich in de kelder wassen en gebruikte zelfs het poeder van de toiletjuffrouw. Daarna zat hij een paar uur met een gebeitelde romp boven zijn eenzaam tafeltje te spalkogen, achter de boekdelen, die hij nooit opendeed, en een glas, waarvan hij de rekening om het halve jaar probeerde te betalen. Wachtte hij tot een burger, die steeds uitbleef, hem een tweede oorlam aanbood; stal hij de peuken uit de asbakjes; gebruikte hij verdovingsmiddelen? Het werd verteld en gefluisterd, maar dàt moet ik ter ere van Prins boekstaven, vooral wat het laatste betreft, hij hield zijn geheim waardig bedekt en zal zeker nooit iemand met zijn mogelijke ondeugd aangestoken hebben. Ternauwernood groetend, verliet hij de kroeg zoals hij gekomen was, stijf en de kop achterover, om te verdwijnen, God weet waarheen. In welk slop hij woonde en wanneer hij werkte, kon niemand vertellen. In de loop van zijn bestaan had hij wat scheursel geschreven, maar ook een tweetal schitterende verhalen, die bijval hadden gekend. Het was een daarvan, dat Gozwin wilde verfilmen.

Gedurende maanden werd verder aan het scenario gearbeid. Ik had de dialoog al lang in de twee vreemde talen overgezet en gaf thans de bezetting les in de klankleer. Van de geldschieters was nog steeds geen beslissend antwoord gekomen. Er werden geestdriftige herhalingen gehouden en we hadden zelf al zoveel geld bij elkaar kunnen leggen, om Gozwin toe te staan met een geleend toestel een paar stille buitenopnamen te draaien. Ik was intussen vooral met Veit, de jonge kunstschilder, die de ontwerpen van kostuums en decors had getekend, intiem geworden. Veit had voor advocaat gestudeerd, omdat zulks thuis traditie was. Maar hij bezat er niet de nodige talenten van rekkelijkheid des geestes en gladheid van tong toe. Hij was koppig en spaarzaam met zijn woorden. Precies een andere huistraditie, een soort van adellijke stroefheid, stond hem in de weg. Hij droeg ongetwijfeld een kunstzinnige droom met zich om, maar de taal was daarvan een te verraderlijke uiting voor hem. Hij had iets harders en scherpers nodig, een stift, waarmee hij lijnen, mooi van zorgvuldigheid en helderheid kon trekken. Moedwillig was hij voor elk examen gezakt, tot zijn ouders het opgaven en hem zijn eigen bonen lieten doppen. Hij maakte thans reclameplaten voor een agentschap, en soms een decor voor de opera; allemaal wiskunstig schoon werk, dat hem echter, vanwege de tijd die hij er aan besteedde onzinnig weinig opbracht.

Ik geloof dat het vooral onze grotendeels uiteenlopende aard was, die ons tot elkaar had aangetrokken. Ik hield van zijn naaldwerk en van zijn stomme, nijdige vlam, en hij van mijn... wijsbegeerte en letteren. Meer en meer gingen we met elkaar om; we zaten altijd samen aan één tafeltje, en borrelden en babbelden een gat in de nacht. Eerst had ik het meest gesproken, bijna uitsluitend zelfs, aangewakkerd door de glimlachende glans van zijn hardgrijze blik, daarna door zijn steeds hartelijker hoofdknikjes van beamen. En langzamerhand was h i j gaan praten, traag en stil maar zo verbeten vurig, dat zijn halsader er van opzette en heel kleine kraaltjes zweet in de kreukelhuid onder zijn ogen begonnen te glinsteren. Ik had hem gewonnen door hem vrijuit te bekennen hoe

of ik hem meende begrepen te hebben: als een dweper met een vuist in de mond.

- Ja, had hij mij ontroerd toegestemd, jawel... En ik was de deelgenoot geworden van zijn zoeken naar een nieuwe mystiek, ter wille van zijn werk. Die nieuwe mystiek was natuurlijk een vrouw, en wel een zeer hoog gekozen dame: een markiezin, Emilienne de la..., die Veit eens op een tentoonstelling had ontmoet; achter wier identiteit hij langs ingewikkelde wegen was geraakt, en die hij thans, langs nog omslachtiger banen, zocht te benaderen. Hij had het voornemen opgevat, in het vervolg enkel en alleen voor de publiciteit van één firma te werken: een heel fijne meubelmakerij. Hij wilde die in de kortst mogelijke tijd derwijze bekend maken, dat weldra de hele grote wereld zich nergens anders meer zou kunnen wenden. Intussen legde hij zich ook op het meubeltekenen toe. Spoedig zou Emilienne een beroep op 'Beaumeuble' moeten doen, en dan zou hij tot bij haar doordringen. Avond aan avond bouwden wij samen aan dat plan; hij liet me schetsen van stoelen en kasten bewonderen, het ontwerp van haar bed, h u n bed... Ik vroeg mij toen al niet meer af, of het een natuurlijke habitus van Veit's stugge aard was, om uit een soort van halsstarrige inkennigheid zulke hoofdbrekende constructies op te trekken ten einde zijn doel te bereiken, dan wel of hij het halfbewust opzettelijk deed, om de mystiek te verhogen. Ik dacht dat het beide was.

In ruil zocht ik door hem toenadering ,zowel feitelijk als geestelijk, met zijn nicht in de tweede of derde graad, Plaisance, die we echter meest, naar Lolita's voorbeeld, Piacenza, of kort Zaza noemden. Zaza was, met Prins, de verschijning die ik het dadelijkst in Venezy had opgemerkt; de enige waarom ik er terug was gekomen, en de hoofdreden die me onmiddellijk had doen ingaan op Gozwin's aanbod om mee te werken aan zijn film, waarin, naast Annelies, Piacenza de belangrijkste vrouwelijke rol zou vertolken. Ik moet eerlijk bekennen dat ik in de loop der tijd van ongeveer al de meisjes in Venezy op verschillende wijzen en in verscheidene graden heb gehouden; maar Piacenza is daarvan toch de eerste en laatste geweest, met alles wat dat betekenen mag. Of ik haar ook werkelijk heb liefgehad? Neen; maar de waarde van deze ontkenning moet men naar een 'ja' meten, dat me nooit over de lippen is blijven komen dan voor schimmen op een doek of papieren namen van muziek.

Plaisance. Toen ik getrouwd ben, heb ik zoals iedereen allerlei briefjes en andere lieve spullen verbrand. Ik geloof dat hààr portret de hoogste vlam heeft gegeven en, een bevende asvlok geworden, nog het langst is blijven nagloeien. Ik schilder haar in één woord wanneer ik zeg dat ze zwart was, fraai gevleesd en daardoor wellicht, vanwege de tegenstelling, nog eens zo levendig geleek als ze in werkelijkheid was. Ze had ongetwijfeld veel gemoed en zelfs talent, maar haar schoonheid en haar 'tempo' deden haar daarin zeer ondierst. Ze bezorgden haar al te gemakkelijke succesjes, en zij, met hetzelfde gemak, liet zich telkens weer van de weg afleiden. Zij leefde van het ene avontuur in het andere, en sprak even ongedwongen over durex en speton, als over arachnoidkousen en haar nijpend geldgebrek. In het eerst leek dat wel naar een verbijsterende trap van

schaamteloosheid; maar daarvoor straalde elk van haar woorden en handelingen toch te veel warmte uit. Het was louter onachtzaamheid uit gewoonte, maar die gewoonte was een tweede natuur geworden, welke aan een eerste behoefte beantwoordde. Plaisance, met haar voorbeschikte naam, léefde zoals men in Venezy at: zij was één reusachtige honger, maar over honderd hapjes verkaveld. Haar ziel en haar lichaam waren één vuur, waar telkens weer op een andere plek olie in werd gespat. Zo smeulde die grote, zinnelijke meid op.

Veit sprak heel onomwonden over Zaza; de familieband scheen hem niet te hinderen. Toen ik er mij bij hem niet zonder enige spijtige bewondering over verbaasde, hoe zuiver kameraadschappelijk Plaisance nochtans met elk in Venezy omging, haast zèlf als een jongen, grinnikte hij even. ‘O, hier heeft ieder haar al gehad,’ zei hij alleen, ‘dat is voorbij’. ‘Jij ook?’ vroeg ik schertsend, maar uitermate geprikkeld. ‘Jawel,’ antwoordde hij stroef, maar hij voegde er toch met een vertrouwelijke ondertoon in zijn stem aan toe: ‘de eerste’. ‘Ze is goddelijk,’ lispelde ik, ‘misschien juist omdat ze zo grenzeloos menselijk durft te zijn!...’ Veit knikte. Na zijn woorden kende ik geen terughoudendheid meer. Ik vertelde hem hoe ik hààr het allereerst had opgemerkt, vóór Lolita of Annelies of Jaantje; hoe verrukkelijk ik haar vond, haar sprankelende blik, haar levendigheid, haar rijkgevulde schoonheid; kortom, hoe i k bezig was een mystiek in haar te vinden.

Met geen woord heeft Veit ooit geprobeerd mij van mijn gevoelens af te brengen. Integendeel, de warme belangstelling waarmee hij steeds naar me luisterde, stond, van iemand als hem, reeds gelijk met aanmoediging en medeplichtigheid. Het scheen zelfs of mijn gloed weer iets van zijn vroegere vlam voor Zaza zacht aan het flakkeren bracht. Hij werd extra voorkomend jegens haar en kuste haar telkens de hand bij het binnenkomen, iets wat ik hem in het begin niet had zien doen. Door hem gevraagd zat ze nu meest met ons aan, maar hij zorgde er altijd voor dat ze naast mij was. Indien hij weer voor haar was gaan voelen, leek het dus toch onrechtstreeks en vrij vaderlijk. Hij scheen me mijn mystiek wezenlijk te gunnen; trouwens, de zijne bleef hij onverzwakt onderhouden en hij sprak er ook in Zaza's bijzijn over, die net zo goed als ik van de markiezin bleek te weten.

Wanneer ik Plaisance's allereerste houding tegenover mij in mijn geheugen op probeer te roepen, herinner ik me de korte tijd toen ik nog niemand in Venezy kende en er na de maaltijden onvergezeld achter mijn tafeltje bleef lunderen, mijn aandacht verdelend tussen mijn dictaten over primitieve godsdienstkunde of Oceanische talen, en het ongeregelde volkje om me heen. Prins kwam uit de kelder, waar hij zijn spookkop een sop en een veeg poeier had gegeven, en schreed als een slaapwandelend kermisnummer door de kroeg, precies of hij het starogende hoofd op zijn onthalsde schouders ergens ging serveren. Moschke zat aan de oude piano druppelsgewijze muziek te schrijven, en Gozwin, in ruiterkostuum en zijn draaiboek in de hand, had een bezield onderhoud met Annelies Amber en Piacenza. Maar van hen beiden was het Zaza die amberkleurig bleek zag; ze

moest weer eens ‘ziek’ zijn geweest. Haar ogen blonken koortsachtig, en druk pratend mengde ze zich nu en dan in het gesprek. Maar daarop liet ze haar hoofd telkens mat achterover tegen de bank rollen; een zucht hief haar prachtige zwaneborst vermoeid in de hoogte, en met gesluierde ogen kruiste ze mijn blik. Pas toen ik een beetje duizelig weer opkeek, wendde ze met hooghartige behaagzucht de hare af.

Dat vamperige spelletje was echter van korte duur. Daarop volgde, ik geloof wel: de meest openhartige onverschilligheid, wat vanzelf een geheel tegenovergestelde inwerking op me had. Ik was als ‘vakman’ in Gozwin's staf opgenomen, niet als artiest; vandaar de geslachtloze wetenschappelijke belangstelling die Plaisance me thans in alle eerlijkheid bewees. Maar ook die weken namen welhaast een eind. Veit vroeg zijn nicht aan ons tafeltje, stelde me met biezondere warmte voor, en reeds die allereerste keer had ik haar, haar eveneens, met mijn wijsbegeerte en letteren weten te boeien. Sedert was dat steeds in stijgende mate gegaan. De matte bleekheid had intussen voor het gezonde amber der zwartgelokten plaatsgemaakt; haar rijke tors werd nog alleen door haar levendigheid bewogen; zij was weer helemaal in orde. Met fonkelende ogen luisterde ze naar mijn woorden - zij sprak, net als Veit en ik, het liefst over hoge onderwerpen - en maakte vervoerde handgebaren wanneer ze me antwoordde. Het was heus niet meer nodig, dat Veit het me nog stilletjes bevestigde: ik kon het zo wel merken, dat ze me ‘tapte’.

En spoedig kwam ook de intimiteit tussen ons beiden. Ik vergezelde haar een paar keer naar een teesalon, toen ze daar een nummer had kunnen aanvaard krijgen, een vrij oorspronkelijk zang- en voordrachtstuk met begeleidend gebarenspel, dat zijzelf in elkaar had gedraaid. Ik was onder diegenen, welke haar het hardst toejuichten; daarnaast waagde ik, haar een heel enkele wenk te geven. Deze twee houdingen samen brachten onze betrekking om zo te zeggen schouder aan schouder, en zelfs tot een hand in hand. We bezochten met zijn beiden de komedie, wanneer ik op mijn beurt eens de vrijkaart van de krant mocht gebruiken. Daarna wandelden we door het koude park terug, en tot diep in de nacht zaten we in Venezy ons op te winden over wat we gezien hadden. Ik spaarde uit op hetgeen ik kon, om, de keren dat Veit niet naar de kroeg kwam, er samen met Piacenza wat royaler te spijzen dan haar doordeweeks gepik. En dààrvoor was ze misschien nog het gevoeligst van al; ik wist dat het haar uitgelaten stemde, naar buiten, en binnenin werkelijk vertederde.

De lente naderde en onze omgang hield niet op idyllisch te zijn en dat zo mogelijk nog méér te worden, al moesten de burgerlijke toeschouwers er zeker het hunne van denken, vooral indien ze soms oorgetuige van de inhoud onzer gesprekken hadden kunnen wezen. Aldus had ik Zaza eens om haar portret gevraagd, ‘maar,’ had ik er op aangedrongen, ‘liefst geen kop alleen; ik zou je ten voeten uit willen bewaren, je héle schoonheid!...’ Op een avond, toen Veit iemand belangrijks van ‘Beaumeuble’ moest ontmoeten, kwam ze lachend dicht naast me zitten. ‘Hier is wat je gewenst hebt,’ zei ze, en haalde uit een

half opengesneden exemplaar van Plisnier's ‘Mariages’ een grote kiek te voorschijn, die mijn bloed averechts deed gulpen: een druipende, weelderige Plaisance, languit in de volle zon op een bed van trilgras gestrekt, blootnaakt naar me toegekeerd!

Ik begon in mijn ooghoeken te zweten, stamelde door elkaar mijn dank en mijn bewondering, en stopte het portret dadelijk tussen mijn dictaten weg, uit angst dat Zaza het terug mocht willen of dat een derde blik het overwelmend heimelijke dat plotseling tussen ons was geschapen, zou schenden. Maar Piacenza zelf heeft dat gedaan. Ze schoof nog wat nader en begon mij hartelijk de geschiedenis van het portret te vertellen. De kiek was door haar zuster gemaakt, in de vorige zomer, toen ze met harde banden maar lekke beurzen er even op uit waren getrapt, om een paar vacantiedagen in N... door te brengen. N... is een heerlijk bos- en weilandschap, waar je uren achtereen door kon zwerven, zonder iemand te ontmoeten. Op een middag hadden de meisjes zich overheet gekard, waarschijnlijk om te vergeten dat ze nog niet hadden gegeten, toen ze eensklaps aan een grote, wilde vijver kwamen, met een klein eilandje in het midden, waarop ze onder andere een paar in de vrucht staande appelbomen meenden te herkennen. Water en fruit! Het was als een godsgeschenk, een vergeten hoekje van het aardse paradijs, dat zij weer hadden ontdekt.

Ze moesten maar hun katoentjes en sandalen uittrekken (kenmerkende en pikante biezonderheid voor Zaza: vóór een veldkapelletje, dat daar ook toevallig aan de zandweg bij de vijver stond) en plons! om het zeerst naar het eilandje gecrawld. Toen ze verzadigd en verkoeld de vijverkant terug opliepen, vonden ze, wakend bij hun handvol kleren, een blond heerschap glimlachend op de stoep van het bedehuisje zitten. De vijver behoorde bij een landhuis, waarvan zijn ouders de eigenaars waren. En daar zijn ouders voor het ogenblik aan zee verbleven, zou hij maar voor gastheer spelen. Het bezoek hield een paar weken aan. De fietsen werden en bleven in de villa gestald; de drie deden niets dan eten, met de auto van de blonde kasteelzoon omzwalken, en bij paren, terwijl de derde ‘op hun kleren lette’, naar het eilandje zwemmen, dat de Heilige Maagd in het veldkapelletje er blozend de ogen van neersloeg. De jonge man beloofde bij het afscheid, hen spoedig in B... te zullen opzoeken. Het leed nogal wat, maar toen hij eindelijk kwam, was het om er met Plaisance's zuster van door te gaan. Zaza bleef alleen achter, met haar artistieke herinneringen aan de wilde vijver en de Madonna, en was goed af met een kleine schoonmaak onder haar hart en een beetje ziek-zijn. Dat was precies geweest, teen ik haar voor het eerst had gezien.

In soortgelijke vrijmoedige mededelingen bestond de vertrouwelijkheid tussen Piacenza en mij, en het maagdelijke van ons verkeer: zij had geen geheimen voor mij; zij schiep er een zichtbaar behagen in, haar leven aan mij open te leggen, haar ziel uit te storten, te belijden, en daarmee telkens vannieuws zichzelf en haar mystiek voort op te bouwen. Na de blonde vijverheer was er de houder van het teesalon geweest, waar ze haar nummer had gegeven; maar ook

dat avontuur was thans, zoals men zegt, van het bed op het stro geraakt, gelukkig zonder de vervelende gevolgen van het vruchtbare eilandje. Zaza rustte heel even uit, aan zichzelf genietend van de bloesems ener nieuwe lente, welker knoppen nog gesloten door haar bloed en ziel wiegelden.

Ik begon te wanhopen. Aangezien ik met Piacenza over alles kon praten, behalve dan over mezelf, had ik ook eens de vraag gewaagd naar haar vroegere betrekkingen met haar neef. Ze had me heel onschuldig en zelfs met een soort van spijtig medegevoel aangekeken. 'Nee,' antwoordde ze hoofdschuddend, 'dat maakt hij zichzelf maar wijs; Veit heeft me lang heel erg verlangd, geloof ik, maar ik kón heus niet; trouwens, die markiezin is veel meer het ware voor hem!' Na alles wat Plaisance me reeds had verteld, had ik geen reden om aan de oprechtheid van haar woorden te twijfelen. Ik sprak er Veit niet over, maar dus was Zaza, met haar krasgeheupte honger en in al haar heethoofdige vrijgevochtenheid, toch niet zo geredelijk noch te geef. En ook op mij bleek ze maar niet happig te kunnen worden. Soms dacht ik met wrevelige smart aan de tijd van maanden geleden terug, toen ze nog tafeltjes van me af zat, ver en vijandig, loom knikkebollend tegen de bank, maar met afgeblende sirenenogen vol koorts.

Thans zat ze dij aan dij met me ,met grote ogen, die van bezieling konden stralen, maar dat was voor de mystiek in het algemeen, voor schema's van mystiek, die ze naar willekeur mocht invullen: met haar rol in Gozwin's film, met weer een ander vacantiebuiten of een nieuwe tingeltangel - maar nooit met mij, mij-persoonlijk, mij-in-vlees-en-bloed! Wanneer mijn elleboog bij geval haar heerlijke, levendige bovenlijf raakte, dat mij een siddering tot in de kuiten schoot, merkte ze het niet eens op. Ze praatte, praatte maar toe, alsof ze me telkens wilde beletten, op mijn beurt het schema in te vullen - met haarzelf. Toen ik haar al heel gauw had gevraagd, haar eens bij me op mijn kamertje te mogen onthalen, had ze dat dadelijk best gevonden. Maar ze was niet gekomen, en al de vele keren, dat ik nog had aangedrongen en haar zelfs met zachte dwang had willen meetrekken, steeds was het mislukt, ze was altijd tot haar spijt verhinderd geweest. Nog liever ging ze met mij in het ijskoude park zitten, om één uur 's nachts, en had me daar, onder de warme adem van haar geanimeerde kout, alleen de strengelende speelsheid van haar handen prijsgegeven.

Verder geraakte ik maar niet. Kort vóór het uitslaan van de lente, was er een moorddadige jool in de kroeg, dank zij de vereende goedgeefsheid van een fortuinlijk burger (ter ere van Annelies) en van Moschke, die het geluid voor een echte, zij het dan maar documentaire film had mogen leveren. Er werd die nacht niet gewerkt, behalve onrechtstreeks, door het vieren van de mystiek. Ieder at een hapje, en nog eentje, extra; daarna begon het Engelse bier te stromen. De tinnen kroezen maakten een heidens leven; Lolita wilde formeel een tippel met Prins dansen, zodat die wel verplicht was zijn rechterhand uit zijn broekzak te trekken, waardoor ik toen - de enige keer van mijn leven - het gat met het schabberige stukje bil te zien heb gekregen. Bij het krieken

van de morgen was het halve gezelschap in de kroeg wakker geworden, de ene op een tafel, de andere er onder.

De kellner - Picasso heetten we hem - lag onder ons, en Annelies had alle moeite, om hem weer op de been te krijgen. Haar burger en Zaza behoorden tot diegenen, welke in staat waren geweest, om nog net vóór dageraad te verdwijnen. De Uitgebeende, met het hoofd naar onder in levenszat evenwicht boven op het hakkebord, had hen in een adembenemend scherpe hoek zien afzwaaien, samen met Veit, die bijna dadelijk daarop toch maar liever weer terug was gekomen. Ikzelf herinnerde me alleen, uitsluitend met Zaza te hebben gedanst, en onder de bedrijven door lang met haar op één der banken achter in het lokaal gehangen te hebben. We hadden er een halve liter aquaviet ontmoet en die eensgezind gekraakt, onderwijl heftig en innig met elkaar doorslaand. Zij gaf onstuimig van een nieuw variéténummer op, waarvan ze droomde; ik dankte haar nog en nogmaals voor haar dolzinnig verrukkelijk portret, en stelde voor, dat we de fles brandewijn op mijn kamertje zouden eindigen. Dan kon ze eens zien, welk een plaats van verering haar beeltenis daar innam! Maar zij lachte alleen, in haar klaterende trant, en legde haar hoofd op mijn schouder, als om mij ter plaatse te houden. Daarna gingen we weer dansen, maar hoe verhit ze van het gehos en de drank ook geraakte, mee gaf ze niet.

Toen ik moe werd, liet ze me mijn hoofd in haar schoot vlijen en streek aaiend met haar vingers door mijn haar. Ik hoorde haar hart snel en krachtig tot in haar ingewand bonzen. Boven me, reusachtig vergroot, dubbel maar zonder heimeloze en verkillende gaping tussenin, golfde volbloeiend de zwaargespannen wasdom van haar boezem, in een zinverbijsterend fijne geur van haar eigen zelf. Haar ogen en lippen glommen nat. De aanblik van het dartele beweeg van haar tong tussen haar tanden -ze praatte onbedaarlijk en had het weer over iets zo hoog, dat ik niet begreep hoe ze er zelf niet tegenop griezelde - was onuitstaanbaar prikkelend. Ik sloeg mijn armen om haar hals en trok haar naar me toe. Maar ze weerstreefde giechelend. Dat mollige, welige lichaam was inderdaad vast geheid. De nek en de lenden bogen niet dieper door, dan ze precies wilde. Ik had veeleer mezelf aan haar op kunnen hijsen, dan haar gelaat nog een vinger nader tot mij te brengen. Ten slotte gaf ze zich, uit pure hartelijkheid, gewonnen. Haar hoofd rolde over het mijne, maar het was in een kroezig en kietelig pak haar, dat mijne gretige mond beet. Ik begon er als een jonge hond met de snuit in te woelen, maar hoe ik ook mijn handen om haar keel schroefde en met haar dwarskop solde, ze gooide hem telkens om, naar links of naar rechts, stoeis maar onwrikbaar.

Dronken, tot op het hemd nat van het zweet der opwinding, over elkaar dol lend op een duistere bank achter in een pierewaaiend café, wilde ze zich nog door mij op de mond niet laten zoenen. Alleen in het melkvlees van haar hals mocht ik mijn klamme, onverzadelijke kussen drukken. ‘Waarom, waarom w i l je toch niet, Zaza?’, lalde ik huilerig, maar ik wist toch nog precies wat ik zei en lag angstvallig te luisteren. Scherp heb ik het antwoord in me opgenomen.

Het klonk zacht, goedaardig gesmoord: ‘Omdat het zó beter tussen ons is... Ik vind het heerlijk met jou te praten... Laat het daarbij blijven!...’ Gegriefd en boos viel ik daartegen uit: ‘Maar dat is toch niet alles! Al mijn zinnen schreeuwen om jou! Dat is je eigen werk, Zaza, en 't zou zo makkelijk zijn, om het te voltooien... Waarom ben je zo vrekkig tegenover me, Zaza, jij, anders zo vrijgevig?..’ Mijn stem krijste van de spijt. Maar zij suste alleen, dof: ‘Ik kàn heus niet, toe...’

Dat was dus wel heel duidelijk geweest; afdoend, dacht ik. 's Anderendaagsavonds zat ik met Veit alleen aan ons tafeltje. Iedereen was vrij vadsig, vanwege de vorige nacht. Picasso, de kellner, keek zelfs nog een beetje scheel en diende alles verkeerd op. Alleen Prins, de vorst die niet eens zichzelf meer tot onderdaan had, zat, over ons, borend te sperogen als immer. Veit voelde echter spoedig het ongewone van mijn lusteloosheid. ‘Wat scheelt er je?’ vroeg hij. Ik vertelde hem wat er gebeurd was. Hij luisterde aandachtig, nu en dan opkijkend en knikkend, terwijl hij daarna weer traag met zijn zorgvuldig fijn geslepen potlood over zijn witpapieren servetje bewoog, zonder dat aan te raken. ‘Ja,... zo is zij’, sprak hij eindelijk. ‘Maar dat bewijst niks, integendeel. Zij is één en al verzuchting naar een grote liefde. Je moet haar goed begrijpen. Al haar vele avonturen hebben haar niets anders gelaten dan een kwalijke nasmaak en ten slotte de overtuiging, dat ze moésten mislukken, omdat ze allemaal van de verkeerde kant, de vleselijke, zijn begonnen. Ze verwacht dat de grote liefde van de andere zij, dié van de geest, zal komen. Dat is haar mystiek: een man, die eens haar eigen inhoud, en niet die van haar blouse en rok, op de eerste plaats zou begeren. De moeilijkheid zal er voor hem in bestaan, iets te vinden, waardoor hij dan de onvermijdelijke overgang van geest naar lichaam voor haar makkelijker maakt; iets, als een soort van fcrug tussen die uitersten, over de ontgoochelingen van haar verleden heen’.

Ik zat in arren moede mijn servetje aan flenters te ritsen, of het mijn diploma wijsbegeerte en letteren zelf was, dat getuigschrift van geestelijkheid, waarmee ik Plaisance zo hoog naar me toe had gesjord, dat zij, de verrukkelijke meid van café-chantants en wilde vijvers, ten slotte buiten gewoon menselijk bereik en gebruik voor mij was gaan liggen. Ik was des te nijdiger, omdat ik, ondanks dat ezelsvel, uit Veit's mond een diagnose had moeten leren, die ik net zo goed zelf had kunnen stellen. Hij had thans met zijn potlood een langzame, heel zuivere en sierlijke lijn op het papier getrokken: een voorhoofd, een neus, een wellustig opkrullend philtrum - toen hield hij op. Ik meende het profiel van zijn nicht te herkennen. ‘Wie is dat?’ pruttelde ik. ‘Mijn markiezin’, sprak hij bedektelijk. ‘Doe voort en laat zien!’ vroeg ik gekitteld. Maar hij stak het potlood terug op zak. ‘Ik kàn nog niet, heus...’ lispelde hij, en het leek zo ergerlijk op Plaisance's laatste woorden tijdens de vorige nacht, dat ik beduiveld opsprong. ‘Dan loop ik maar,’ zei ik en ging mij in mijn kostkamer op bed gooien.

Veit had n a t u u r l i j k gelijk. Ik had nu eenmaal zelf Zaza van de hoge

kant aangepakt. Om verder te geraken, moést ik i e t s vinden. Ik zocht. Op mijn bed; in Venezy, tijdens de stille uren, wanneer ik er alleen kon zitten; tot 's nachts, op bankjes in het park. Dagen zocht ik. Maar alles wat in me opkwam, vertoonde een zijde, die ik of te mal of te ernstig vond. De lente was uitgekomen, een warm, bedwelmend geurig voorjaar. En gelijk zo vaak in 't leven, vooral van jonge mensen uit die onwezenlijke tijd-tussen-twee-oorlogen, ging ik ten lange leste iéts voor elkaar knobelen, dat nog stukken bedenkelijker en onzinniger was dan alles wat ik reeds had verworpen. Het plan werd ook in wezenlijk belazerde omstandigheden geboren - verwekt, zou ik haast mogen zeggen. Ik had Venezy vroeg verlaten, nog vóór het helemaal duister was, en zat in het park op de arduinen vijverrand kluitjes aarde in het water te gooien. Plotseling bemerk ik Plaisance. ‘Waar loop je zo godvergeten tierig naartoe?’ brom ik. ‘Jou te zoeken’, begint ze glunder. ‘Sabine is even over en wil je graag leren kennen. Kom gauw, we brengen de avond, leuk met zijn drietjes door, bij me...’

Ik liep al naast haar, met een vlam op de konen. Sabine, de mooie zuster van het loszinnige zomeravontuur, die mee in de wilde vijver had geplast en naar het eilandje was gezwommen, om er met de blonde jongen van het landhuis in zondige appeltjes te bijten; Sabine, die de wulpse kiek had gemaakt van Zaza, drijfraakt in de zon op het gras, - varzelf dat ik lustte, kennis met haar te maken! Maar óók met Plaisance's nachtverblijf, waar ze mij nog nooit in had willen laten. We namen twee trams, maar het was al donker, toen we aankwamen. We moesten een smalle gang met kale pleistermuren door en een steile trap op, wel een halfdozijn armen hoog, boven een winkelhuis. Sabine wachtte ons op de divan, onder een rose kaplamp, met een fles port. Het was een echte artiestenkamer, rommelig, grillig en bekoorlijk, met krantenknipsels en kieken tegen de muur, een plakkaat op de zoldering, en André Gide achter glas in een gevlamd marmeren portretstandaard op de schoorsteenmantel. Bij het raam stond een tekentafel, bedekt met gebruikte koffiekopjes, een versleten koffergramofoon, etc., en een hoge kruk. Stoelen ontbraken, maar de vloer was overal met allerlei mooie lorren bekleed, - je kon onverschillig waar gaan zitten of liggen. Het raam stond aan en de lentebomen rechtover mengden hun welriekendheid aan het luchtje van odeur, tabak en wijn, waarmee alles hier tot in de wol gedrenkt leek.

Sabine kwam me in het eerste uur verblindend mooi voor: zilverig geblond, een roseblank gericht met twee lange, chocoladekleurige potloodstrepen boven grijsgroenblauwe ogen, en kleiner, vooral veel fijner van gestalte dan Zaza. Tot overmaat van ramp had Piacenza een biezonder ruime, zwarte ochtendiapon aangetrokken em daarmee junonisch plaats genomen op het verheven bokje vóór de tekentafel: ze geleek een kolos, naast haar gulden kleinood van een zuster! Ergernis maakte zich van me meester, om alles wat zij, Plaisance, die doodgewone menselijke schommel dus toch maar, mij als een godin had geweigerd. Met boosaardige ijver begon ik mijn beste vuur op Sabine te richten;

haar mondje lachte snoeperig, en boven het donkergevulde portglas scheen haar blik nog eens zo hemels. Wat die zuigende lonkjes betekenden bij haar, de katachtige, die er zoveel minder bloeddronken dan haar zware zuster uitzag, was niet zo uit te maken, en juist wat mij zo fel betoverde. Een (natuurlijk betrekkelijke) onschuld, of pas de volle verdorvenheid? We zaten beiden op de rustbank en klonken; weldoordacht vergat ik Plaisance. Maar gaandeweg verdween de glimlach van de pruimig geverfde lipjes; de snoeperigheid richtte zich nog enkel tot de port, en uit de zeekleurige ogen ging, hoe langer hoe koeler, een zich aan zelfverlustiging overleverende meermin kijken. Sabine zei nog minder dan het zeer on belangrijke wat ze tot dusver geuit had. Ik was verknoeid. Mijn wijsbegeerte en letteren hadden weer eens een lekker vuurtje geblust, dit keer zelfs zonder daarnaast een andere vlam aan te steken.

Piacenza daarentegen, ofschoon mijn welsprekendheid slechts onrechtstreeks op haar berekend was geweest, had trouw teruggewerkt. Weldra was haar gewone levendigheid naar vervoering overgeslagen; ze had de gramofoon opgewonden, draaide platen van Damia en Marianne Oswald af en ook een paar privaatopnamen van zichzelf; liet kieken zien; droeg iets uit haar eerstvolgend nummer voor. Een nadenkende aanmerking en een applausje deden haar bobbelen van dankbare blijdschap. Daarbij was naar peignoir opengegleden en kreeg ik voor het eerst haar vorstelijke dijen bijna tot aan hun oorsprong te zien. Daar ze het warm had, knoopte ze nu ook, zonder nadenken, de kraag van de japon los, tot even boven haar rijkste bezit. En met dat alles was ze vannieuws de verleidelijkste van beide zusters voor me geworden.

Het werd later en later. Ik dronk voorzichtig van de port, om de fles niet te gauw op te helpen maken. Heel even was ik in de andere van Zaza's twee kamers geweest, naar het toilet; een hokje maar, met een orrupbad, een komfoor en wat klungel. Maar geen bed. En nergens ook maar een spoor van reisgoed van Sabine. Zou die hier nu de nacht doorbrengen, of wel niet? Ikzelf had de laatste tram al voorbij laten rollen; ik woonde aan het andere eind van de stad, en een taxi, tegen nachttarief dan nog, kon niet lijden, zoals ik na verloop van nog weer een tijdje terloops en ginnegappend deed opmerken. Maar de meisjes vonden beiden, of het de gewoonste zaak van de wereld was, dat ik gerust kon blijven, als ik maar met de beschikbare plaatsruimte genoegen wilde nemen. De fles port werd geleegd, het overtrek van het divanbed gehaald en het licht uitgeknipt. De meisjes waren in een ritseling ontkleed en gleden het eerst tussen de lakens: Sabine tegen de muur, Zaza in het midden, en ik op de rand naar het raam, dat was open gebleven. Er werd niet meer gesproken.

Ik was koud van de aandoening in bed gekropen, maar weldra lag ik te laaien. Het was er spoedig ook broeiensheet, opeengepakt als we daar lagen, met drie deugdelijke lichamen in een eenpersoonsledikant. Kwansgewijs om niet weg te rollen, had ik me van top tot teen langs Zaza aangedrukt. Spoedig waren we helemaal kleverig, maar verroerden ons niet. Ze moest vast en zeker mijn hart voelen knokken, als een vuist die onverhoord om toegang smeekte. Indien

ik mijn arm boog, had ik haar in mijn hand gehad. Maar ik deed niets, dan geruisloos haar haar zoenen, waarvan een vlok tegen mijn wang lag. Het eerst sluimerde Zaza in, diep ademhalend; Sabine hoorde ik nog een poosje zacht kuchen en bewegen. Ikzelf heb die nacht niet geslapen. Eerst overmande mij een ellendig verdriet; kinderlijk bitter snikte het in me. Ik bleef het warm onder de wol hebben, maar de helft van mijn gezicht, naar de raamkant toe, had zo'n kou.

Doch kou en verdriet gingen over, zoals met de eerste hitte was gebeurd. Sabine lag nu ook gelijkmatig te ademen. Het avontuur was al om - de nacht moest alleen nog uitgeslapen worden. En gelijk zo vaak in 's mensen bestaan, begon een zinnen, dat niets dan een wraakoefening der gedachte op jammerlijke feitelijkheden was, en bestond in uiteenrafelingen, om daarna alles des te onredelijker weer door elkaar te kunnen strengelen. De meisjes lagen naar elkander toegekeerd. Vóór het uitdraaien van het licht, hadden ze elkaar met een gesmoorde giecheling goenacht gezoend: in de mond, zoals ik had afgeloerd, en langgerekt, in tegenstelling tot het luchtkusje, dat Sabine op mijn voorhoofd had gedrukt, terwijl Zaza mij haar hals had geboden. En voor mijn geestesoog zag ik thans plotseling het eilandje in de wilde vijver, waar ze telkens ‘bij paren’ met de blonde villajongen naartoe waren gezwommen. Dus, van de drie keren ook éénmaal zij b e i d e n met elkaar?! En in dat geval, waarom een vierde keer ook niet met zijn d r i e ë n - de Maagd in het heilig huisje aan de zandweg kon met haar neergeslagen ogen wel alleen op hun kleren letten!?

Dat i k hier thans als de verworpen derde moest liggen, op de rand van hun sponde, omdat de ene me te hoog had gevonden; omdat de andere me juist zo hoog wenste; en alleen voor mezelf juist genoeg tussenbeide! Ik kreeg er een kramp onder mijn hart van en sloop uit de kamer, sigaretten gaan roken op het closet. Toen ik rillend weer in de zoete lauwte dook, schoot een kleine trekking door Zaza's leden. Sabine murmelde iets in droom. De morgen grauwde reeds en bij dat vale licht zag ik Zaza's hoofd naar me toegekeerd liggen. Maar het sliep, langgewimperd. Ik beet op mijn lippen en wendde me af, met mijn vuisten tegen mijn kloppende buik. Nog een uur of wat wachtte ik. Toen de eerste zonnestraal in de kamer viel, verliet ik het broeinest, waarin mijn plan gewekt en geboren was. Ik kleedde me stilletjes aan, schreef aan de tekentafel een briefje voor Zaza, dekte de halfblootgewoelde meisjes toe en liep het winkelhuis uit.

's Avonds vertelde ik in Venezy alles aan Veit. Hij luisterde zoals hij altijd luisterde, stroef gespannen van trek, maar met warm meelevende blik. Nadat ik hem de inhoud van het briefje bekend had gemaakt, greep hij verrukt mijn handen en drukte ze reeds ten afscheid. Want ik had Zaza gevraagd, als blijk van mijn liefde, met mij weg te gaan. Ik wilde alles voor en met haar verlaten. Ik had eindelijk begrepen, ik waardeerde onuitsprekelijk, dat ze zich niet had kunnen noch mogen geven, dan tegen de algehele wedergave van een man. En tot deze was ik, als eerste, wilde ik hopen, thans bereid. We zouden

samen zoeken, tot we, al was het niet eer dan op een eiland in de Stille Zuidzee, de natuur teruggevonden en weer met de geest verzoend hadden... ‘Dàt is 't!’ fluisterde Veit en knikte me vererend toe. ‘Jij hèbt het... de dààd!’ En hij scheurde het profiel van Emilienne, marquise de la..., dat hij weer op zijn servet had getekend, maar waarin ik nogmaals Zaza meende te herkennen.

Ik begon mijn plan nader uiteen te zetten. Bij elke nieuwe biezonderheid steeg de opgewonden bewondering van mijn vriend, en Picasso moest ons het ene glas na het andere brengen, voor Veit's rekening. Doch Plaisance verscheen maar niet. Ondanks de drank daalde mijn kwik onrustbarend, doch haar neef was niet meer te ontnuchteren. Ik liet hem in stupor achter en bereikte mijn kosthuis nog beroerder, dan ik mij in het holst van de vorige nacht had gevoeld. Heb ik wel ongelijk gehad? Onder de deur zat een briefje. Voor mij, van Zaza. ‘De jouwe, een nieuwe, en gehéél - ginder! Za.’ ...De volgende tien dagen zijn als in een treindroom voorbijgevlogen. Met besprekingen op het dagblad, in Venezy met Veit, en met Plaisance in het park. Want naar Venezy wilde ze nu als noviete der kuisheid niet meer komen, en over haar of mijn kamer werd door geen van ons beiden nog een onvertogen woord gerept.

Ik geloof dat Sabine 's anderendaags al weer afgereisd was, naar de dichtste stad bij het buiten van de blonde jonker, waar ze in een hotelletje, van het lijfgeld dat hij voor haar betaalde, een geborgen leventje leidde. Van die kant had ik dus niets te vrezen. Op de krant viel het ook verschrikkelijk mee. Zonder mijn baan te verliezen, kon ik twee maanden vacantie lospraten en een zeer behoorlijk voorschot op een reeks reportage-artikelen over het universitaire leven in de belangrijkste Franse centra. Zeeghaftig overhandigde ik een opgeluisterde Zaza het geld, tot morgenpand mijner onverdenkbare trouw. Aangezien in Venezy liever niemand iets mocht weten, vanwege Gozwin's film, zeiden Veit en ik, dat Piacenza weer eens een beetje ziek was, wat geredelijk gehoor vond. En met Veit ontwierp ik een aanvangsroute voor de reis en bestudeerde de voornaamste biezonderheden. Hij trok zelfs kaartjes voor me door, en hielp me allerlei nuttigs uit lexica van de Rijksboekerij afschrijven: over de havens van Zuid-Frankrijk, over de eilandjes in de Middellandse Zee, over motorbootjes, en dergelijke. De oorspronkelijke gedachte van dat alles lag bij mij, maar Veit hielp me ze naarstiglijk uitwerken. Tegelijk verzamelden we een kleine bende folkloristische bullen, liedjes voor Zaza en prenten voor mij, dingen waarmee jonge en schilderachtige vreemdelingen in het buitenland altijd een genadelijke stuiver kunnen verdienen.

Ook dat bracht ik stuk voor stuk naar Plaisance. Zij wilde zich met ons reisgoed belasten en zou het per taxi naar het station rijden. Het vertrek was op een Vrijdagavond vastgesteld, met de nachttrein naar Parijs. Ik moest haar in de wachtkamer vinden. 's Namiddags had ik een afspraak met Veit, om samen ons laatste glas te drinken. Ik zat nauwelijks bij ons tafeltje neer, toen Picasso me een briefje bracht. Ogenblikkelijk herkende ik Zaza's hand. Het was gauwer doorvlogen dan opgemaakt. ‘Vergeef me! Ik ben vanmorgen vertrokken, met

Veit. 't Is heus beter zo. Ik dank je nogmaals. Plaisance'. ...Hoe lang heb ik toen onbeweeglijk gezeten? Ik hoorde Gozwin vragen wat er aan schortte; de kellner, of ik warempel niets lustte; Lolita, waar de Uitgebeende wel mocht steken... 'Koffie,' zei ik eindelijk tot Picasso. Gozwin gaf me een klap op de schouder en Lolita een zoen, en liepen door. Ze wisten blijkbaar nog niets; ze zagen alleen dat een kameraad een misbak te verduwen had. De koffie hielp, een wonderlijke (marihuana-?) sigaret - die Prins me al te achteloos had aangeboden - ook, en Lolita vooral, nog diezelfde avond. Maar toen ze het licht weer opdraaide, sprak ze zusterlijk: 'Jij leek vandaag plotseling een ruk ouder geworden...' Zo was het.

***

Na Lolita was het Annelies, Annelies Amber, wier gulden huidweefsel die barnende schuilnaam al even waardig bleek, als de eerste haar luchthartig diminutief. Bij Jaantje stuitte ik op een zachte weerstand, die misschien zou bezweken zijn, maar die me te veel aan Plaisance's mystiek herinnerde, om me niet aan het schrikken te maken. Ik liet dadelijk af, vóór mijn gevoelens en verlangens de tijd hadden gekregen, om een nieuwe dagmerrie te worden. Ik werd daarin trouwens plotseling geholpen, het was toen al zomer, door Sabine, die plotseling weer eens kwam opzetten, voor een kort poosje. Ze wist niets van de verdwijning van haar zuster, stortte een snoer dorstige tranen en liet me die één voor één terug haar zoete keel inzoenen, tot beider lendenlamme bevrediging. Dit keer kon zij er ten minste niet meer aan twijfelen, of ik was in de grond van mezelf zoals ik haar zuster niét, maar haar wèl beviel. En in verbeelding hadden we beiden Zaza tot óns samenspel met zijn drieën gedwongen.

Ik zei het al: zo waren ze allen in Venezy, op zoek naar een mystiek, niet in elkaar, maar er buiten en vooral er boven. Om grote vlammen te voeden, moeten vele kleine vuren branden. En wij aarzelden niet dàt bij elkaar te vinden, en een enkele keer, voor de afwisseling, bij een burger. Zaza, Lolita, Annelies, Sabine en Jaantje; Gozwin, Adriaan, Hannes, Moschke en de Uitgebeende; de regisseurs, journalisten, burgers en maanzieke bezoeksters - waarschijnlijk zijn niet vele van de samenstellingen zonder tal, welke tussen de verschillende elementen dier drie reeksen mogelijk zijn, denkbeeldig gebleven. Liefdes, welke misschien, welke heel zeker zelfs die benaming niet waardig waren. Maar ik heb je, mijn zoon, gewaarschuwd: het was een slordig oord, het waren allemaal met kunst bezwangerde kinderen, en dit is geen stichtelijk verhaal, ofschoon er toch wel iets uit te leren moge vallen, naar ik hopen wil.

Vermetele kinderen, op zoek naar een grote liefde, die ze alleen in het wérk bereikbaar raadden. Daarom scharrelden ze allemaal, met minnespelletjes als met kleine burgerlijke beunhazerijen. Want daar lag het immers niet, wat ze nazaten. Het kon alles hoogstens meehelpen; hen in het leven houden, zoals de happen voedsel in Venezy; maar het mocht zèlf geen voedsel verslinden, ten koste van het 'andere'. Ik weet niet of méér van hen het bereikt hebben of nog

ooit zullen bereiken. Alleen Gozwin heeft naam gemaakt. Maar er moeten veel zoekers voor één vinder zijn. Dat alles was ik me - inderdaad met een ruk vergrijsd - al vrij duidelijk bewust geworden, sinds Zaza's en Veit's ‘verraad’. Zonder haat en zonder mezelf te sparen, had ik ons driedubbel proces opgemaakt.

Waarom had ik Zaza zo heftig begeerd? Vormde het een redenering in een kringetje, te zeggen: om de dwangvoorstelling te doen ophouden? Hier was ongetwijfeld een sparring geweest, die ik niet duurzaam wenste, omdat ik ze in de grond moeilijk duurzaam wist, vooral wanneer men nu toch eenmaal de wijsbegeerte en letteren in het bloed zitten heeft. Was ik dan wel oprecht geweest in mijn voornemen, om met Plaisance op de vlucht te gaan? Had ik alles heus gemeend, zoals ik haar had voorseschilderd? Ja, maar op de dubbelhartige wijze ener gewaagde jeugd. Ik had het ook mezèlf voorgeschilderd. Ik had mijzelf op de proef willen stellen, en meteen haar. Ik had het in mijn briefje wel heel voorzichtig verwoord, van die Grote Oceaan, en al mijn toebereidselen toch maar zeer alleen voor de Middellandse Zee gemaakt. Was dat niet al ver genoeg en voldoende natuur geweest; om elkaar toe te behoren en met het geluk dier bevrediging de terugreis te ondernemen, die immers de echte reis naar verder, naar ergens anders en iets hogers moest worden?

Die reis had ik thans zonder Zaza gedaan, en toch, dat heb ik haast van stonden aan erkend, dóór haar, dank zij haar zelfs. Zij heeft me een onnutte omgang bespaard. Met feilloos vrouwelijk, en ik aarzel niet langer om te zeggen: ook moederlijk instinct, heeft zij moeten beseffen dat ik tóch de rechte niet was. Misschien heeft zij het al geraden uit kleinigheden, zoals het haar toevertrouwen van ons geld en dergelijke al te nadrukkelijke geruststellingen. Wellicht heeft zij daarin een gebrek aan zelfvertrouwen gelezen, een afschuiven van verantwoordelijkheid, naar haar kant toe. Of zij daarnaast werkelijk geloofd heeft, de d u u r , die zij in tegenstelling tot ons allemaal in één mèns zocht, bij Veit te kunnen vinden? De vraag valt moeilijk te beantwoorden. Niemand zal ooit weten, wat of er van Veit's markiezinnegeschiedenis precies waar is geweest. Volgens Zaza bestond Emilienne, maar dat bewijst nog geenszins, of Veit's mystiek niet evenzeer als mijn reisplannen een berekening was, naar Zaza toe, maar langs een nog groter omweg en ook de tegenovergestelde richting uit: op lànge duur. In elk geval, door mijn plan te stelen, werd Veit zó sterk dat zowel hij als zij voor die macht moésten bezwijken: hij kon Zaza een driedubbel bewijs van zijn liefde bieden, want hij schonk niet alleen zichzelf weg, zoals ik, maar verloochende ook Emilienne, of dier schim, en gaf een boezemvriend prijs.

De zomer ging voorbij en ik was niet ongelukkig. De dictaatschriften van godsdienstkunde en onzinnige talen had ik in de prullenmand geslingerd. Ik werkte meer en beter voor de krant, waar al twee verhalen van me waren verschenen. Ik had die in Venezy geschreven, naar een ingeving welke ik trouwens ook aan de kroeg te danken had. Het lot van Gozwin's film, naar het stuk van Prins, bleef nog steeds hangende, niet zozeer wegens het uitvallen van Zaza en Veit, als tengevolge der weifelmoedige geldschieters. Er was inderdaad voort-

durend sprake van een komende oorlog. Maar met vereende middelen hadden we intussen een nieuwe korte prent gedraaid, die in de herfst uitkwam en een succes werd, ook geldelijk, wat we weer eens met een grote brom vierden. Sabine was toen al weer weg. Ik hipte met een bezeten burgeres in de rondte, een toevallige gast, maar die terugkomen zou... En ook November verstreek, zonder het minste nieuws van de twee kinderen die zich hadden heengemaakt. Het werd kilkoud in het park.

Op Sinterklaas trok de hele bende naar een feestvoorstelling voor arme kinderen in het circus, waarvan het op touw zetten de Uitgebeende het vuur uit zijn gymnastiekschoenen had gekost. Ik kon niet mee, vanwege werk voor het dagblad. Ik was echter vroeger klaar dan verwacht ,maar daar ik die middag nog niets had gebruikt, haastte ik me naar Venezy, met het voornemen daarna mijn vrienden in het circus op te zoeken. Toen ik de schemerige kroeg binnenliep, ontstelde ik. Er zat niemand, behalve aan mijn tafeltje: een samengebogen gestalte, met de rug naar me toegekeerd. Lillebenend trad ik naderbij. De gedaante draaide zich niet om, ofschoon ze zeker mijn schuifelende stap moest horen. Ze hoestte. Ik was verplicht helemaal om haar heen te lopen, voor ik haar in het aangezicht kon kijken. Er stonden twee ogen in, die me wachtten, met in elk een geplette traan.

Het was Plaisance. Afgevallen, grauw van gelaatskleur, onverzorgd, en bibberend in een doorgeregend, erbarmelijk manteltje. Ik zeeg over haar neer, haar handen in de mijne strelend en warmend, mijn ogen steeds in de hare. Picasso kwam ons stilzwijgend gesprek verbreken. Ze klappertandde van de honger. Ik bestelde voor ons tweeën het rijkelijkste maal dat ik ooit in Venezy heb genoten. Ik zag dat het haar in al haar ongeluk nog weer vertederde. Langzaam ontdooide ze. Ze was met de ochtendtrein uit Parijs aangekomen, had me niet op mijn kamer gevonden en hier op me gewacht. Ik knikte en vertelde onbeduidendheden, van onze documentaire film en dat het Sabine goed ging.

Bij het dessert kende ik haar korte, jammerlijke verhaal. Naar de letter hadden ze mijn, kwansuis als proefstuk bedoelde, ‘aanvangs’route gevolgd: Parijs, Marseille, Toulon, overal zo weinig mogelijk geld verterend en met liedjes en folklore de beurs telkens weer bijvullend. In Hyères mondvoorraad gekocht en een motorbootje gehuurd, zogezegd voor een speelvaartje langs de kust... Hyères! De naam zong me als schrijnende muziek in de oren. Ik zag weer Winkler Prins en Larousse, Oosthoek en Stieler opengaan. ‘La jolie ville d'Hyères, aux jardins remplis de palmiers et de plantes exotiques, est renommée pour la douceur de son climat.’ Dat was het uitgangspunt geweest van mijn voorbereiding. ‘Zuidelijke vruchten, zoals oranjeappelen, citroenen, granaatappels en olijven groeien er in de open lucht... Het winterseizoen gelijkt er op de liefelijkste lente van onze breedte.’

Hyères, vermoedelijk het oude Olbia, volksplanting der Grieken uit Massilia (Marseille), met langs de kust de opgegraven overblijfselen van een Romeinse stad; het Hiedera uit de Middeleeuwen, waar steeds de kapel van een kasteel

der Tempelridders overeind stond - ik zag ook Veit, met een liniaaltje, op de grote rose en azuren kaarten in Vivien de Saint-Martin & Schrader, de afstand berekenen tussen de rede en de eilanden. Slechts een tiental kilometer. Maar liet het bestaan van drie belangrijke, en onderscheidene kleinere insulae niet vermoeden, dat, dieper in zee, de archalsche formatie van het Massif des Maures nog andere, onaanzienlijke uitlopers kon hebben? Zelfs die grotere heetten ten dele woest en met dichte bossen begroeid; en het opvallend weinige dat ik bij Elisée Reclus had gevonden, schonk ons vertrouwen: '...elles ne sont que faiblement peuplées, et rarement un voyageur s'égare dans leurs vallons...'

In elk geval, ze genoten een altoosdurende lente; uit de benaming der Ouden, 'stoichades', geurde de lavendel ons tegen, en in onze verbeelding flonkerden ze nog met al de glans der delfstofschatten van de Middeleeuwse A(u)reae: kristal, granaat, toermalijn. In 1531 adelde Frans I de 'Iles d'or' tot een m a r k i e z a a t , met welk gebaar hij, vierhonderd jaar later, nog een bloedgolf van geluk naar het stakkerige hoofd van een kunstschildertje heeft gestuwd... Veit en Zaza hadden echter te weinig benzine getankt, en moesten zich weldra laten vlotten. Niet één roeispaan hadden ze aan boord van hun motorbootje meegenomen. Reeds waren Port-Cros, links, en Porquerolles, rechts, uit hun gezicht verdwenen. De Middellandse Zee bleek niet alleen onmetelijk, maar ook veel vijandelijker dan men ze zich, vooral uit lexica dan, voor pleegt te stellen. De baren waren hun echter genadig en zetten hen, na twee etmalen, waarin ze waarschijnlijk grotendeels in een kring hadden gedobberd, des nachts op een verlaten strand af.

Des morgens, bij zonsopgang, onthulde zich aan hun vervoerde blikken een oord, schoon en toverachtig als een eiland in de Stille Zuidzee. En een hele tijd bleef dat wonder der natuur en van henzelve duren. Echte... bruidsweken waren het geweest, dagen van verrukking en nachten van mateloosheid. En toen, was het er een hel geworden, nog voor de leeftocht op en de zomergewassen vernajaard waren. Veit, die niets gedaan had om hun leven op het eilandje, hoe tijdelijk maar ook, in te richten, verviel tot een gruwelijke zwaarmoedigheid. Geen woord kwam hem meer over de zilte lippen, behalve tijdens zijn steeds razender uitvallen. Zaza spaarde liefde noch moeite om voor hen beiden te zorgen, maar van alles maakte hij haar een verwijt en bejegende haar ten slotte nog alleen met een haat, die een voortdurende verschrikking voor haar vormde.

Vruchteloos probeerde Plaisance hun bootje, waarin een onbegrijpelijk lek was gekomen, te breeuwen. Veit werd helemaal ziek en kon niet meer op. Maar het leed nog wat, vóór Zaza's noodseinen door een voorbijvarend schip werden opgemerkt. Terug te Toulon, ving een andere nood aan. Haar stem bracht haar niet genoeg op, om er dagelijks van te eten en nog voldoend over te leggen, waarmee men een dokter overreden kon. En zoveel keren dezelfde oorzaak had eindelijk de oplossing moeten kosten, dat zij pas thans terug was... 'En Veit?' vroeg ik stil. Zij sloeg de ogen neer. 'Die heeft me zo dat we weer aan wal waren, in de steek gelaten', zei ze stug.

Picasso had het licht opgedraaid. We dronken onze koffie zo heet mogelijk uit. Buiten regende het huiveringwekkend. ‘Straks komen de vrienden terug, van het circus’, zei ik zacht; ‘misschien vin-je het minder prettig, om ze nu al weer dadelijk...’ Ze knikte haastig, dat ze inderdaad nog maar liever niet. ‘Maar ik heb niets meer’, aarzelde ze zwak, ‘geen dak, geen kleren, en ook... geen geld voor een hotel’. Ik zocht alleen naar een vorm, om haar te antwoorden. ‘Mijn kamer is zolang de jouwe’, sprak ik toen maar, ‘en je hoeft niet meer te vrezen, dat ik je lastig...’ Maar haar verwijtende en ontroerde blik sloot me de mond, terwijl ze heel even haar vingers liefkozend door de mijne strengelde.

We liepen naast elkaar door de regen. Ze moest het koud hebben, maar ze zei dat ze van het heerlijke eten gloeide. Toch aanvaardde ze m'n arm. Toen we de stenen trap naar het park opliepen, moest ze de pas vertragen. Er piepte wat in haar keel, maar ze probeerde het weg te hoesten en lachend neer te slikken. In het park, bij de vijver, kruisten we Prins. Hij liep stijf als een standbeeld zijn eigen onthalsde hoofd te dragen, met het schijnsel van een lantaarn in de opengesperde glansogen. Hij scheen ons niet eens te herkennen. Op mijn kamer moest Piancenza eerst even op bed neerzitten, voor ze haar kleverig regenjasje kon uittrekken. Ik hielp haar, maar het scheurde toch nog wat verder in. ‘Dat is nu alles zolang van jou!’ poogde ik haar lachend op te monteren, met een weids rondwijzend armgebaar naar mijn toch knusse schamelheden. ‘Dank je’, prevelde ze en de tranen welden weer naar haar ogen. ‘Maar jij blijft óók, nietwaar?’ vroeg ze gehaast, bijna kinderlijk angstvallig. ‘Zo je wil’, zei ik.

Ik haalde een fles uit de kast. ‘Aquaviet... weet je nog?’ sprak ik stil. Ze knikte. Ik schonk ons elk een boordevol glas in en ging naast haar op bed zitten. Ze legde haar hoofd tegen mijn schouder. Het brandde inderdaad, maar door mijn trui heen voelde ik haar schouders onder de natte kou van haar blouse rillen. ‘Wil je hem niet uitdoen?’ stelde ik voor. Ze antwoordde niet terstond. ‘Ik heb er niets onder...’, fluisterde ze dan, week waarschuwend, en ik zag dat de koorts in haar ogen steeg. Ze bleef even in de mijne kijken, als wilde ze er letter voor letter het overbodige antwoord spellen. Toen dronk ze haar glas halfleeg, stond op en keek nog eens de kamer rond. ‘Heb je mijn portret nog’, stamelde ze, ‘...die kiek op het gras?’ - ‘Ja’, sprak ik, ‘in de la daar...’ - ‘Nee, niet uithalen’, zei ze en lachte, ‘ik bèn hier nu immers!’ En ze dronk haar aquaviet op en begon zich als haar portret te maken.

Zo gebeurde het dan toch, als mijn Sinterklaasgeschenk, zoet en wrang gelijk het late jaargetijde waarin die kinderlijke feestdag valt. Daarna bewaarden we lang het stilzwijgen, warm op de rug naast elkaar gestrekt. Ik dacht aan het bed met Sabine, en dat onze drie nu óók eenmaal bij paren ècht samen waren geweest; ofschoon... - Zaza druilde even. Ik stak in het donker een sigaret op. Het gekris en het vlammetje deden haar onevenredig heftig wakker schrikken. Met een rauwe schreeuw klampte ze zich aan mij vast, maar ze kon geen woord uitbrengen. Een blaffende zenuwheest doorschokte haar borst. Toen ik haar met een glas water wilde helpen, liet ze me niet opstaan. Ik moest het dek van haar

bovenlichaam wegnemen, en op haar rug kloppen. Ik voelde de koele lucht op haar klamme huid neerslaan. Zo ging de bui over. Tussen een hik en een snik kwam het er dan ijlend uit: dat ze me niet alles had gezegd; dat Veit niet uit zijn vrije wil ginder gebleven was - ze had hem ziek op het eilandje achtergelaten en alleen zichzelf gered... Hij was zo laf geweest, zo gemeen, zulk een verachtelijke teleurstelling! Dàt had ze willen wreken, hoewel toch niet op hèm; hij kon immers ook maar zijn wat hij was... en nu had ze hem naar alle waarschijnlijkheid g e d o o d ! !

Het is de laatste en rampzaligste keer geweest, dat Zaza mijn hart heeft doen stilstaan. Langzaam heeft de aquaviet het toen weer aan de gang geholpen. Zaza lag opnieuw in mijn armen, en huilde ook niet meer. We rookten dezelfde sigaret en het was koesterend warm onder de wol. ‘Kijk, Zaza’, meende ik te mogen besluiten, ‘dààrom hoef je 't je niet aan te trekken, omdat we àllen fout zijn. Ik en Veit zowel als jij. Mijn Oceanische talen, jouw verhaal van het eilandje in de wilde vijver, en Veit, arme markies d'Hyères, met alles hebben we tegen elkaar en onszelf samengespannen. We hebben ons alle drie op die Stille Zuidzee heetgelopen; die het eiland zo ver gaat zceken, kind, moét wel schipbreuk lijden. Hiér ligt het, Zaza; in Venezy, waar we onze honger van vandaag hebben afgegeten; in dit bed, waar we onze arme mensenliefde-van-één-keer hebben afgespeeld, en elkaar zelfs een halve misdaad konden afbiechten; en morgen, morgen weer in het wèrk, Zaza, in jouw en mijn arbeid... daar ligt de mystiek!’ De zoen, waarmee ze me toen de mond heeft gesloten, is de allereerste en enige tussen ons gebleven.

Veit was niet omgekomen. Hij had zich op zijn beurt van het verraderlijke eilandje weg kunnen maken en verscheen kort na Zaza terug in Venezy. Al is het nooit meer als vanouds tussen ons geworden, er zijn geen kwade woorden gewisseld. Trouwens, de oorlog stond voor de deur. De oorlog, die Venezy, het vroegere Venezy, heeft weggeveegd en waarin Veit tijdens de eerste dagen gesneuveld is, later gevolgd door Moschke, die ze naar een concentratiekamp hadden gesleept. Al die tijd zat ik in Engeland; toen ik de dood van mijn vrienden vernam, was het of een schop assige aarde in mijn mond werd gegooid. Hyères was voorgoed een geschiedenis van g i s t e r e n geworden! En weer zoveel jaren waren om, toen ik eens Picasso, de kellner, in de trein ontmoette. Picasso, de oudgediende. Want na eerst door de Duitsers te zijn opgeëist, en bij de Bevrijding door de Canadezen, was Venezy ten slotte door de voldoend rijkgeworden eigenaar aan Picasso verkocht. Het is thans heel geen kroeg meer; het heet er weet-ik-veel-hoé, en er komen enkel nog heuse burgers. Picasso wist me maar weinig van de vroegere vrienden te vertellen. Prins leefde nog en was precies dezelfde gebleven, nog méér dezelfde, als dat kon. Maar Picasso zocht zich van zijn klantschap te ontmaken - wat niet makkelijk was. De gedrochtelijke jongen pastte immers helemaal niet meer in de lijst, maar ja, zelfs ruwweg viel hem dat onmogelijk bij te brengen.

‘En Zaza... Plaisance Vanderstraeten?’ vroeg ik na een stilzwijgen, waar-

in ik nóg mijn eigen hart had menen te horen kloppen. ‘O, die is getrouwd, mijnheer. Wist u dat niet? Met een Engelsman, een valschermspringer, die ze gedurende de bezetting meer dan een jaar lang bij zich verborgen heeft gehouden. Een ongelukkig huwelijk eigenlijk... Hij brutaal als de beul, en twee kinderen al... zij doet zelf de huishouding en moet nog buiten werken ook; want met zijn weekloon - hij is ergens stoker, geloof ik - zullen ze wel niet uitkomen... Nee, u zou haar niet meer herkennen, zo verouderd, en mager, mager! Maar een heel zorgzaam moedertje, moest u eens zien! En ze glimlacht toch altijd heel dapper... ja, misschien is zij voor haarzelf wel gelukkig zo... De mens is nu eenmaal een raar wezen, nietwaar, en er zijn zoveel naturen, en elk heeft zijn lot. Het is maar zoals je 't opvat’.

Zo is het, Plaisance, Grote-Oceaandroom van onze onbesuisde jeugd! Wij die te veel uit Picasso's handen hebben gedronken, Piacenza, moeten nu maar in zijn kellnerswijsheid berusten. Naar o n s ‘Venez-y’ van t o e n komt toch niemand meer. Vaarwel dan, Zaza. Jij hebt dus je mystiek gevonden, zoals ik meen de mijne benaderd te hebben. Jij in een mens van lànge duur, als is het een ruwbast van een man, gelijk mijn vrouw mij ook heet. En ik in werk, wèrk, al zijn dat verhalen van de Stille Zuidzee waarin geen Stille Zuidzee voorkomt maar een mens, de geschiedenis van een mèns als jij was en bent, Zaza, en die allemaal eindigen op een snik: vaarwel, Zaza, vaarwel!... Op een snik en een schreeuw. Want àls er een hemel bestaat, Zaza, een hemel waar plaats is voor oude dromen en jeugdige zondaars: venez-y, Zaza! V e n e z - y ! ! ...

Johan DAISNE

Post-atomische sotternie

MET het litterair talent van Aldous Huxley lijkt het mij maar steeds bergaf te gaan. Kort nà den Eersten Wereldoorlog had deze Engelsche romancier terecht met zijn Point Counter Point wereldfaam verworven. Al was dit werk niet een 'roman' in de klassieke beteekenis van het woord, i.e.: een dramatisch geladen verhaal zich geleidelijk ontwikkelend naar een fatale en logische ontknooping; toch boeiden deze vlotte, niet banale, dialoog, deze geraffineerde psychologische introspectie en dit van een zeer eclectische belezenheid getuigend intellectualisme een lezerspubliek, dat gaarne geneigd was om in den jongen auteur een waardigen opvolger van George Meredith te begroeten.

Jammer genoeg leken de lauweren die Shaw en Wells respectievelijk op het gebied der sociaal-filosofische satire en der fantastische fabulatie geplukt hadden, Aldous Huxley benijdenswaardiger en begeerlijker. Zijn Brave New World, een prefiguratie van de toekomstige samenleving, zooals zij ingevolge de wetenschapelijke ontdekkingen er zou komen uit te zien, was een duidelijke afzwenking in voormelde richting. Ook dit boek had een enorm succes; maar ik vermoed dat zij die het bewonderen niet meer dezelfde kieskeurige lezers waren die het geraffineerde Point Counter Point hadden genoten. Voor dezen, de vereerders van het eerste uur, kan Brave New World beslist de vergelijking niet doorstaan met Wells' toekomstvisioenen, wier fantazie heel wat subtieler en vindingrijker, wier litteraire vormgeving heel wat artistieker uitvallen. Niettemin groeide Brave New World tevens uit tot een 'succès de scandale'. Waren daar niet die choqueerende bladzijden over de voortplanting van het menschenras, dewelke, in de toekomst, buiten alle amoureuze teederheid, buiten alle geslachtelijke omgang om, zich in de koud-nuchtere distilleerkolven der laboratoria zou voltrekken?.. De wetenschapsmenschen hebben over deze onhebbelijkheden glimlachend de schouders opgehaald... aber hier staunen die Laien, in wier simplistisch brein dergelijke onnoozele romantische stoutmoedigheid het toppunt lijkt der moreele emancipatie!..

Intusschen had Brave New World niet àlles voorzien, o.m. een wetenschappelijke ontdekking van immense draagwijdte: de toepassing van de atoomsplitsing op de oorlogsvoering. Na Hiroshima zag Huxley zich dan ook verplicht zijn toekomstvisioen nog eens te 'overdroomen'. De vrucht van deze droom, ofte nachtmerrie, is zijn jongste werk Ape and Essence, een fantazie die een beeld wenscht op te hangen van Amerika, nadat het in den Derden, ditmaal Atomischen, Wereldoorlog een grondige verwoesting zal hebben ondergaan. De fabulatie van dit boek is zeer eenvoudig, zelfs schraal. In de Twee en Twintigste Eeuw vertrekt een wetenschappelijke expeditie uit Nieuw Zeeland (een der zeldzaam gespaard gebleven landen van den aardbol), om Californië opnieuw te ontdekken. In deze, voorheen paradijselijke oorden, die de namen Los Angeles en Hollywood droegen, leeft nu een in de meest primitieve levensvoorwaarden

teruggevallen menschdom. Deze taaie stervelingen, nochtans authentieke afstammelingen van Franklin en Edison, hebben - en dit is de zwakke basis van het geheele werk - alle herinnering verloren aan de technische verworvenheden, die eeuwenlange Vooruitgang mocht boeken. Zelfs bij den meest geborneerden lezer zal het er niet in willen dat, zoo er dan toch enkele Noë's uit den Atomischen Zondvloed konden gered worden, deze uitverkorenen de deugdelijkheid van kruiwagen, pomp, katrol en stoomketel, zooals men hen deze op de schoolbanken demonstreerde, zouden zonder meer vergeten zijn. En wie zal het gelooven dat in dit uitgelezen gezelschap ook niet een chauffeur zou overblijven, die weet hoe men een viercylinder-auto ineenflikt?

Huxley's helden weten dus niets meer af noch van steenkoolontginning noch van textielnijverheid. Zij stoken hun bakovens met de boeken der bibliotheken en delven de begraafplaatsen open om de lijken der miljardairs en filmsterren van hun gekleede jassen en nylonkousen (die, o wonder, nog best bruikbaar lijken!) te berooven. En, terwijl men nu toch aan het graven is, zijn er geen ‘bijprodukten’ die niet een passende aanwending vinden: de knoken der geraamten worden in fluiten en de schedelpannen in drinkschalen omgezet.

Ik ben overtuigd dat zelfs de directeur van het befaamde Parijsche Grand Guignol, die zeker voor geen horrifieke griezeligheden terugschrikt, nochtans over deze wansmakelijke ‘vondsten’ veeleer zijn latijnschen neus zal ophalen.

Deze berooide post-atomische sukkelaars leven in een soort nazi-communistische maatschappij, onder de hoede van een kaste priester-eunuchen. Hun religie huldigt Belial! De post-atomische mensch is dan toch logisch gebleven. In zijn zakelijke overweging heeft hij consekwent vastgesteld dat het Kwaad heeft getriomfeerd en dat het dus maar best is: goed te staan met het Princiep van alle kwaad: den Booze!

Het past hier terloops te noteeren dat, met deze opvatting, Aldous Huxley in de Vlaamse Letteren reeds een voorlooper had, die niet eens den Tweeden (laat staan den Derden!) Wereldoorlog afwachtte om een profetische aanklacht tot het menschelijk geweten te richten. Ik bedoel Urbain Van de Voorde, in de conclusie van zijn te weinig gekende, visioenaire V e r w o e s t e S t e d e n (aan Ieper en Diksmuide):

> Maar onze asch zal zijn op 't hoofd van de volken.
> Voor ons gescheurde muren, scheuren ze eens hun gewaad,
> als Jehova, verwoed, zond uit nood-zwangere wolken
> na den Zoon zijner Liefde, den Zoon van zijn Haat.
>
> Op ons puin, waar het Kruis stortte in met de torens,
> rijst dan donkere Galg als Gods nieuw Testament,
> wijl de stervende zon, als een stierkop, haar horens
> bloedig strekt in het koud firmament.

t Verst geslacht zal bij God geen woningen hebben:
De aarde, naakt, zij zijn krocht. Alle zegen zij vloek.
Gods liefde als een zee begint eindelooze ebbe:
want ons bloedige dood staat gewraakt in zijn Boek.

Het door Huxley aan den wand gemaalde demonisme is trouwens niet zoo bar nieuw! Men herinnere zich de Zwarte Missen der Satanisten, zooals deze van af de zestiende eeuw tot - naar sommigen beweren - zelfs op dezen dag werden gecelebreerd. Maar het satanisme, zooals b.v. Joris Karl Huysmans het in zijn beroemde L à - B a s beschreef, is oneindig meer indrukwekkend dan de potsierlijke karikatuur welke Huxley ons biedt. Door een voor de hand liggende, àl te gemakkelijke inversie, worden bij den auteur van A p e a n d E s s e n c e mythe en ritueel van het Christendom geparodieerd. Het kruisteeken is geworden ‘het teeken der bokshoornen’. Deze methode voert den auteur tot zekere ontsporingen, welke meer potsierlijk en onnoozel dan tactloos zijn, zoodat, naar ik meen, menig braaf Christenmensch zich niet eens meer zal gewaardigen ergernis te voelen over sommige smakeloosheden, zooals daar zijn: wanneer de Verhaler verklaart:

Church and State
Greed and Hate
Two Baboon-Persons
in one Supreme Gorilla

waarop het publiek beaamt:

Amen, Amen!...

en de Satanische Bisschop voortvaart met:

I n n o m i n e B a b u i n i . . .

Zooals alle religies, legt ook dit Demonisme zijn volgelingen een moraal op, die, zooals te verwachten, haar hoofdbekommernis ziet in de regeling der sexueele verhoudingen. (Opmerkelijk is deze sexueele obsessie bij Huxley die zich meer pathologisch hinderlijk dan liefelijk erotisch manifesteert! Waarom heeft deze veelbelezene zich niet eerder geïnspireerd bij de Fransche conteurs galants dan bij de akelige Duitsche Sexualwissenschaftler's?...

Men zou verwacht hebben dat deze priester-eunuchen, deze hellegedrochten, deze exécuteurs des basses oeuvres van het Legendarische Serpent, dezen postatomischen Adam, Jules Laforgue's verleidelijk kwatrijn in het oor zouden hebben gefluisterd:

Pas d'Abolu
Des compromis
Tout est pas plus
Tout est permis
Et pour cause, Nom de Dieu!...

Maar nu komt precies de verrassing! In stede van losbandigheid preken deze demonisten de kuischheid aan en leggen de priester-eunuchen een haast absolute sexueele-onthouding op. Wie tegen dit Gebod zondigt wordt levend begraven, na behoorlijk afgezweept te zijn geweest - vermoedelijk opdat de sadistische flaggellantisten ook hun pretje eraan zouden beleven. En opdat het Vleesch, dat zwak is, steeds aan dit taboe zou herinnerd worden, moeten meisjes en vrouwen, het jaar door, schortjes dragen, waarop in helsch-rood het Veto '**NO**!' staat geborduurd. Ik vrees dat dergelijke ondeugende 'geestigheden', die de auteur zich meende te kunnen permitteeren, niet eens meer in de revue van een vijfde rang Music-hall zouden geapprecieerd worden...

Eén maal in het jaar, op Belials dag, wordt het verbod geheven. En wat zich dan voltrekt is natuurlijk de klassieke 'orgie', die wij graag in Rubeniaanschen roes hadden zien beschrijven. Helaas! Huxley's pen leek hiertoe niet in staat. Het blijft alles binnen de fatsoenlijke grenzen van den Technicolor en Hays' filmcensuur. Terloops weze er hier op gewezen dat Huxley aan zijn verhaal den niet zeer gelukkigen vorm van een ingebeeld filmscenario heeft gegeven en dat hij het zelfs noodig achtte, om den 'goeden' - of naar u belieft 'slechten' - smaak der kliënteel te bevredigen zijn geheel satanisch vuurwerk in een stichtelijk happy-end te doen uitsissen.

Wij zouden echter onrechtvaardig zijn met de schraalheid van de fabulatie en het onvermogen der artistieke uitbeelding al te nadrukkelijk te onderlijnen. Stellig bevat Ape and Essence enkele genietbare bladzijden. Daar zijn vooreerst de talrijke uitgelezen citaten uit Shelley's Epipsychidion en verder zelfs filosofische en politieke digressies, die, voor zoover wij konden uitmaken, uitsluitend op het krediet van den auteur mogen geboekt worden.

Men kan wellicht sceptisch staan tegenover de opvattingen van den auteur, waar hij, retrospectief, den Verständigungsfrieden, duurbaar aan Bethmann Hollweg, onzaliger gedachtenis, proneert en dit heilmiddel der Wereldvrede precies door den Satanischen Aartsbisschop laat aanbevelen: 'Neem b.v. den Eersten Wereldoorlog. Waren het volk en de politiekers niet bezeten geweest, zij zouden onderhandeld hebben over een Vrede zonder overwinnaar en tot een overeenkomst zijn gekomen.'

Meer behartenswaard lijken ons Huxley's beschouwingen over de funeste uitwisseling hunner ondeugden, telkens wanneer twee volkeren, twee beschavingen, twee werelden met mekaar in contact komen. 'Iedere zijde neemt alleen

het slechtste dat de andere haar kan bieden. Zoo neemt het Oosten het Westersch nationalisme, Westersche bewapening, Westersche films en Westersch marxisme over; het Westen daarentegen neemt het Oostersche despotisme, Oostersch bijgeloof en Oostersche onverschilligheid tegenover het individueele leven over'. En hoe anders had het kunnen zijn!... 'Het Oostersche mysticisme hadde er zorg kunnen voor dragen dat de Westersche wetenschap doelmatiger werd aangewend; de Oostersche levenskunst hadde de Westersche energie kunnen verfijnen het Westersche individualisme het Oostersche totalitarisme temperen... Het hadde het Rijk der Hemelen op Aarde kunnen zijn!...' Deze beschouwingen, alsook Huxley's conclusie: 'Liefde, Vreugde en Vrede: dit zijn de vruchten van den geest die uw essentie is en de essentie der Wereld' waren zonder twijfel op zich zelf belangwekkend genoeg om een merkwaardig essay te stoffeeren. Waarom heeft de auteur het noodig geacht zijn, in veel opzichten, gezonde opvattingen in het carnavalplunje eener onnoozele fabulatie te steken, waarvoor de vermogens zijner verbeelding te kort schoten? Waarom? Om opnieuw een groot sensatiewerk op de boekenmarkt te gooien? Hoe zei Boileau het weer: Qui ne sut se borner, ne sut jamais écrire!...

***

Nadat bovenstaande beschouwingen geschreven waren, kreeg ik onlangs de gelegenheid om kennis te nemen van den tekst van een interview, uitgezonden door de B.B.C. en in *The Listener* gepubliceerd onder den titel 'A *World faced with Destruction*'; interview in hetwelk Aldous Huxley met John Davenport discussieert over zijn jongste boek.

De auteur legt nog eens den nadruk op de verschrikkelijke moreele en physiologische gevolgen die een atomisch conflikt voor de overblijvende menschheid zou hebben. Niet alleen zouden de overlevenden een diabolische religie aankleven - iets wat voor mij een mindere zorg is, maar stellig den eerwaarden pater Creyghton alsmede de redacteurs der Vlaamsche Linie mismoedig zou stemmen - maar hun afstammelingen zouden, in biologisch opzicht, de funeste beïnvloeding der radioactiviteit ondergaan. De post-atomische menschen - gesteld dat zij door de gammastralen alreeds niet gesteriliseerd zouden zijn - zouden in hun nakomelingenschap vreeselijke mutaties zien ontstaan. In *Ape and Essence* komt dit hoofdzakelijk hierop neer dat kinderen met veertien vingeren het levenslicht zouden zien. In den roman worden deze misvormden door de satanische priesters, die zich waarschijnlijk herinneren wat hun schoolboekje over de zeden van het oude Sparta vertelde, in jaarlijksche ritueele feesten geslacht. Hoe jammer dat bij deze kerels geen oogenblik de vernuftige overweging opduikt dat deze fenomenen wellicht tot behendige pianisten kunnen opgeleid worden!...

In zijn interview noteert Huxley verder dat dit atomisch conflikt dan nog maar klein hier zou zijn vergeleken met een nog jonger gevaar dat de menschheid bedreigt: de bacteriologische oorlogvoering dis in stilte door de geneeskundi-

gen (!) wordt voorbereid. Synthetische microben duizendmaal virulenter dan de verwekkers van pest, cholera en andere supermazelen, zullen ons den nek omdraaien, de lever verpulveren of onze ingewanden doen ontploffen... Wij hebben dat trouwens allemaal reeds elders gelezen; maar blijkbaar loopt de auteur van A p e a n d E s s e n c e thans reeds met het plan rond om ook deze litterair vruchtbare wereldplaag te romanceeren... Wij betwijfelen echter of dit nieuwe boek een grooter artistieke réussite zal zijn. Wij worden in dezen sceptischen twijfel trouwens gesterkt door de vaststelling dat ook Aldous Huxley, zooals blijkt uit voormeld interview, niet blind is voor de beperking zijner litteraire begaafdheid. Zoo verklaarde hij aan den heer Davenport tekstueel:

> I don't feel I am really a novelist; it seems to be all a slight fraud, the whole thing, that I am saying something in fictional terms. I think, frankly, a good novelist has to be in some sense rather larger than life. I don't feel that I am larger than life. If you look at figures like Balzac or Dickens or Tolstoy, they were much larger than life. To start with they had colossal physical energy, which, alas, I don't have. You can be, I think, quite a good minor novelist, being life-size and even a little smaller than life. But the big novelist has to have this gargantuan capacity for experience and enjoyment; and unfortunately I don't feel I have that.

Zooals onze vriend Louis-Paul Boon het zou verklaren: nogmaals een geval van ‘geniaal... maar met te korte beentjes’... Maar ditmaal een zoo zeldzaam als sympathiek geval, waar de auteur in oprechte zelfkennis gewillig toegeeft hetgeen de meetlat uitmaakte.

Raymond BRULEZ

De Westerse Unie - een veelomvattende taak

IN verband met de Westerse Unie doen zich twee strekkingen gelden. De ene beperkt de hele kwestie tot het pact dat te Brussel ontworpen en in deze stad op 17 Maart 1948 ondertekend werd. De andere werpt vraagstukken op waarvan de behandeling zeer ver, en wellicht te ver kan leiden. Enerzijds wordt de waarde van het bereikte overschat; anderzijds wordt zij onderschat en geeft men er zich geen rekenschap van, dat talrijke afzonderlijke regelingen bestaan, die heel wat vooruitzichten op samenwerking bieden aan een gemeenschap van naties met gemeenschappelijke tradities en zeer uitgebreide economische betrekkingen doordat zij als buren leven op het Europese vasteland of verbonden zijn door de zee of de oceaan.

Het pact van Brussel vertoont zwakheden en is vatbaar voor critiek. Onlangs werd gezegd, dat sedert zijn ondertekening weinig was verwezenlijkt, met uitzondering van de militaire samenwerking en dan nog doen er zich in dat opzicht zwakke punten voor: automatische hulpverlening heeft slechts plaats in geval van een gewapende aanval in Europa. Welnu, van bij de aanvang is gebleken, dat de solidariteit van de vijf, namelijk Groot-Brittannië, Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg ontoereikend is om het gevreesde gevaar af te weren. Op militair gebied heeft zich dan ook de noodzakelijkheid van een Atlantisch pact doen gelden.

In oorlogstijd zal economische en zelfs militaire hulp van bevriende naties van de andere werelddelen zeer belangrijk zijn. Kan West-Europa dergelijke hulp aanvaarden als vanzelfsprekend en zich tegelijkertijd onverschillig betonen tegenover de moeilijkheden en gevaren, die zich in deze gebieden kunnen voordoen? Men dient dus op zijn hoede te zijn voor een enggeestige, zelfzuchtige opvatting van de westerse unie.

Anderzijds dient de vastberadenheid in zake onvoorwaardelijke hulpverlening in geval van een conflict in Europa levendig te blijven. Het begrip Europa werd nooit duidelijk bepaald. Prof. Charles Seignobos, in zijn geschiedenis van Europa, uitgegeven in 1934, wijst er op, dat de benaming Europa gedurende eeuwen slechts toegepast werd op enige gewesten. In de diplomatieke taal deed de term ‘Europeaan’ slechts zijn intrede in de negentiende eeuw. Ook thans valt het moeilijk Europa af te bakenen. In tijden van zenuwoorlog of van koude oorlog kan een arglistige propaganda het er dus op aanleggen de solidariteit van de westerse landen te verzwakken en aan te tasten. Zij kan zich ook inspannen om het belang van de geschillen te verkleinen door deze voor te stellen als plaatselijke conflicten, zoals dit gedaan werd vóór de oorlog toen het gezag van de Volkenbond afgebrokkeld was. De Sudetenkwestie en de kwestie van Danzig werden al te dikwijls beschouwd als vraagstukken van plaatselijk belang en dit droeg bij tot de ontreddering en de verdeeldheid.

In militair opzicht is een plaatselijke verdediging van het Westen niet mogelijk. Kolonel de Fraiteur, de Belgische minister van Landsverdediging,

heeft er zo pas op gewezen, dat de inrichting van een nationale vesting, zoals deze vóór 1914 en 1940 ten grondslag lag aan het Belgisch verdedigingsstelsel, geen zin meer heeft. Om deze reden zal een basis in Congo ingericht worden. Maar dit betekent geenszins, dat het nationaal grondgebied, na een kortstondige verdediging bij het uitbreken van een oorlog, zal prijsgegeven worden en dan later weer bevrijd. Een dergelijk vooruitzicht heeft reeds de openbare mening verontrust en haar zelfs, voornamelijk in Frankrijk en in Nederland, beroerd. Generaal Anthony Head, die in December de westerse verdediging behandelde in een radiolezing voor de B.B.C., stelde terecht de vraag of, benevens de oorlogsvernieling, een bezetting van West-Europa niet tot de vernietiging van de traditionele beschaving zou leiden. Het valt te vrezen, dat een nieuwe bezetting de strekking naar afzondering en provincialisme zou bevorderen, die ten grondslag heeft gelegen aan het Petainisme en gelijkaardige verschijnselen, waarvan de invloed in het Westen op het vasteland niet volledig verdwenen is.

Het gevaar voor ontreddering der geesten kan niet veronachtzaamd worden. De solidariteit en de vriendschap, die de westerse naties binden, zijn stellig diepgeankerd. De wapenbroederschap gedurende de laatste twee oorlogen en de gemeenschappelijk ondergane beproevingen geven aanleiding tot ontroerende getuigenissen wanneer zij ter herinnering geroepen worden. Dit zijn de stevigste bestanddelen van de westerse unie en men moet ze vrijwaren. Maar het belang van de economische factoren kan niet onderschat worden. Zij waren de oorzaak van de verwijdering, die zich soms voordeed tijdens de periode tussen de twee oorlogen. De mislukking in 1935 van de politiek van het goudblok, die door België en Frankrijk gevoerd werd, had een ongunstige weerslag, die bijdroeg tot de verzwakking van de collectieve veiligheid. Britse historici hebben eveneens de betreurenswaardige invloed erkend van het onbegrip, waarvan Groot-Brittannië in 1932 getuigde ten opzichte van het verdrag van Ouchy waarbij Nederland, België en Luxemburg voornemens waren hun toltarieven geleidelijk te verlagen.

Terugblikkend in het verleden ziet men, dat de verdragen, die ten tijde van Jacob Van Artevelde, in 1399 en 1340, gesloten werden tussen Brabant, Vlaanderen en Engeland tegelijk de veiligheid en de economische betrekkingen regelden. Deze verdragen kunnen als voorlopers van het westers pact beschouwd worden. Bij nader onderzoek is men inderdaad getroffen door de overeenkomst van zekere bestanddelen, door wat zij omvatten en door het voorbereidend werk, dat in 1299 en 1300 werd aangevangen en waarbij een aanpassing van de Brabantse en Vlaamse munt werd nagestreefd.

De westerse wereld is thans betrokken in onderhandelingen over vraagstukken, die verstrengeld zijn. Benevens het Atlantisch pact is er de groep van de negentien landen van het Marshall-plan, de studiegroep in zake het vraagstuk van een Europese tolunie en de studiegroep in zake een Europese Unie met raadgevend parlement.

Het Atlantisch pact is van militaire aard. Het steunt op een bondgenootschap tussen de vijf landen van het pact van Brussel, de Verenigde Staten en Canada, bondgenootschap waarvan de uitbreiding wordt overwogen.

De Europese tolunie wordt aangemoedigd door de Europese Organisatie van Economische Samenwerking. Onder de naties, die in het vraagstuk belang stellen, bevinden zich Australië, Canada, Indië, Nieuw-Zeeland, Pakistan en Zuid-Afrika, die buiten de Marshall-organisatie staan. De Europese Unie zal nog een ander beeld vertonen.

Deze verscheidenheid is nuttig. Zij laat het toe de vraagstukken van verschillende standpunten uit te onderzoeken. Niettemin zijn de landen van het pact van Brussel het aan zichzelf verschuldigd de vraagstukken gezamenlijk te bestuderen en aan te durven. Zij mogen deze vraagstukken niet van zich afwentelen door ze naar andere bestaande of in wording zijnde organisaties te verwijzen. Voorzeker dient men, bij voorbeeld, bij de economische betrekkingen tussen Groot-Brittannië en België de plannen van de Europese Organisatie voor Economische Samenwerking indachtig te zijn, maar andere overwegingen doen zich eveneens gelden. Indien de opvattingen van de westerse landen niet overeenstemmen en er zich botsingen voordoen tussen de vijf in de schoot van de Marshall-organisatie, dan moet men een verzwakking van de westerse groep duchten. De vijf landen van het pact van Brussel moeten dienvolgens een stevige kern vormen. Zij moeten overleg plegen en overeenstemming zoeken met het oog op hun deelneming aan andere werkzaamheden. Dergelijke methode heeft het sluiten van de Benelux-overeenkomst en haar gunstige gevolgen mogelijk gemaakt. De ervaring met Benelux leert, dat men in zeer grote mate kan samengaan zonder te verzaken aan de nationale soevereiniteit en zonder overdreven gelijkschakeling. Na meer dan vijf-en-twintig jaar economische unie bestaan er tussen België en Luxemburg nog prijsverschillen en fiscale regimes, die op zekere plaatsen uiteenlopen zonder afbreuk te doen aan de toepassing van het accoord. De economische samenwerking tussen Groot-Brittannië en de andere westerse landen kan zeer goed plaats vinden zonder de banden te verzwakken, die tussen Groot-Brittannië en de landen van het Gemenebest bestaan, te meer daar het behoud van deze banden van overwegend belang is voor de westerse groep in haar geheel.

Op koloniaal gebied bestaan er eveneens grote gemeenschappelijke belangen naast speciale toestanden, die men niet kan verwaarlozen of verborgen houden. Integendeel moeten de leden van de westerse groep er zich rekenschap van geven en ze verstaan. Een veelomvattende taak is ons dus beschoren die moet toelaten wederzijds begrip te verwezenlijken in de vijf landen van het pact van Brussel. Tijdens de oorlog hebben de voorlichtingsdiensten zich beijverd om de geschiedenis, de tradities en het nationaal karakter der geallieerde volkeren beter te doen kennen. In dit opzicht heeft de B.B.C. een nog grotere bedrijvigheid aan de dag gelegd en deze dient voortgezet. Het ruilen van radioprogramma's heeft tot zeer gewaardeerde resultaten geleid. De uitzending van Kerstdag- en

Nieuwjaarboodschappen uit verschillende landen bevordert en verstevigt de solidariteit.

De intellectuele overeenkomsten hebben reeds aanleiding gegeven tot een vruchtbare uitwisseling. Op economisch gebied kwam overleg tot stand tussen organisaties van werkgevers en tussen vakorganisaties. Dit overleg zou tot overeenkomsten moeten uitgroeien. De onderscheiden regeringen kunnen inderdaad niet alles bedisselen en de regeringsactie dient geschraagd te worden door de openbare mening. Tot deze slotsom is men gekomen bij het uitvoeren van de Benelux-overeenkomst; zij geldt evenzeer voor de westerse unie. Door aldus te handelen zullen de volkeren, die door het pact van Brussel verbonden zijn, handelen als broeders die wederzijds steun verlenen en die hun krachten en goede zakenrelaties aanwenden voor een zelfde doel.

Het pact van Brussel is een verdrag van verdedigende maar ook van opbouwende aard. Het heeft zijns gelijke niet gehad na 1918. Van Belgisch standpunt uit moet men zich zowel verheugen om de militaire bijstand in oorlogstijd als om de samenwerking op economisch, sociaal en cultureel gebied in vredestijd. Na de eerste wereldoorlog bekreunden de Verenigde Staten zich spoedig niet meer om de Europese vraagstukken. De politiek van Briand en Lloyd George viel niet mee en dienvolgens kwam er geen militair accoord tot stand tussen Frankrijk en Groot-Brittannië. De betrekkingen tussen beide landen waren niet zoals het behoorde en de toestand waarin België verkeerde, tussen deze bevriende buurlanden in, was pijnlijk. Een dergelijke kiese toestand doet zich thans niet voor. Doordat de Franse bezorgdheid op veiligheidsgebied beter begrepen wordt door Groot-Brittannië kon onlangs een vergelijk tot stand komen, wat het lot van de Ruhr betreft, terwijl dit vraagstuk na de eerste wereldoorlog aanleiding gaf tot een diepe kloof tussen Frankrijk en Groot-Brittannië. Dit vergelijk zal een regeling van het West-Duitse vraagstuk met betrekking tot het pact van Brussel bevorderen.

M. STIJNS

Om het vel van den honnete homme

- Eine gefärliche Lage für den Schriftsteller!
Wer weisz, vielleicht ist er am Ende seiner Weisheit?
(René Schickele)

IN het eerste nummer van het nieuwe Podium omschreef Paul Rodenko, ruim een jaar geleden, in een merkwaardig opstel, zijn geloofsbelijdenis als zijnda een 'Verzoening met de Soldaat'. Uitgaande van de onmacht en het conservatisme der jongste schrijversgeneratie, vond hij hiervoor de grote zondebok in 'het spook der politiek dat steeds opnieuw zijn hoofd om de deur steekt, juist wanneer het tête-à-tête met de Muze perspectief begint te krijgen'. De crisis waar wij voorstaan, zegt Rodenko, is deze van de individualistisch-humanistische moraal, berustend op de mythe van de onaantastbare waardigheid van de Schone en Edele Mens die zijn schaduwzijden weggecijferd heeft en overgelaten aan de Soldaat, de Natie, de Partij, in één woord, aan de Macht. De terbraakse polariteit van Waardigheid en Macht is inderdaad van deze crisis de incarnatie en gezien het 'anthropologisch primaat' van de Macht wordt de Waardigheidsmoraal onherroepelijk den nek omgedraaid. Slechts een verzoening van de Macht, een 'organische eenheid van Soldaat en Burger' kan een nieuwe moraal scheppen die o m w i l l e v a n d e c u l t u u r de Macht adopteert, teneinde haar ten minste 'binnen zekere grenzen van waardigheid en redelijk fatsoen' te kunnen houden.

Ik heb bij de lezing van deze belangwekkende, want althans engagerende belijdenis, onwillekeurig moeten denken aan het onderhoud dat Tagore jaren geleden met Mussolini had, die in de jongste geschiedenis ongetwijfeld de mythe van de Macht niet alleen radicaal geadopteerd, maar ook consequent gecultiveerd heeft, in afwachting misschien dat zij hem tevens haar 'anthropologisch primaat' zou verlenen. Als Tagore den Duce met oneindige onschuld verklaarde hoezeer het geweld hem tegen de borst stuitte, antwoordde Mussolini prompt: 'Mij ook'. Inderdaad, hoe paradoxaal het moge schijnen, hij eveneens had zijn 'Waardigheid' die hij verdedigde tegen de 'Macht'. De Macht was voor hem niet de schaduwzijde van den humanistischen mens nl. de Soldaat, de Natie, de Partij, zoals Rodenko ze aangeeft, maar de klassenstrijd, het nihilisme en de proletarische dictatuur. En de formule van de 'organische eenheid van Soldaat en Burger' zou - n'en déplaise Rodenko - eerst van allen door den daverenden bullebak uit Rome onderschreven zijn. Oók omwille van de verdediging der cultuur, óók omdat 'de Cultuur slechts bestaat bij de gratie van de Macht' zoals Rodenko guitig opmerkt, óók ten slotte omdat de crisis die wij moeten doorworstelen 'de crisis is van de individualistisch-humanistische moraal'. Wat een wereld van reminiscenties roepen deze slogans in ons op! Kan het zijn dat zij dateren uit een tijd toen Europa en het 'Avondland' (subst. de Waardigheid) verdedigd werden tegen den stormloop van de steppe en de bedreiging van de 'asiatische Untermensch' (subst. de Macht)?...

Nu lijkt het mij werkelijk niet nodig achteraf te gaan betogen dat de terbraakse polariteit, door Rodenko als springplank genomen tot persoonlijke excursies, in dit verband van haar oorspronkelijk opzet ontzenuwd wordt en aan haar betekenis ontsnapt is, voor Rodenko zowel als voor Ter Braak trouwens. Van belang is alleen te illustreren hoe deze twee begrippen van hun inhoud leeglopen zodra men ze, gelijk Rodenko doet, als twee kruiken achteloos tegen elkaar laat slingeren zonder op te merken dat ze langs alle kanten barsten. M.a.w. men voelt met de ellebogen dat het niet aangaat Ter Braaks' dilemma, Ter Braaks' 'geschipper' zoals Rodenko meent, met een goocheltoer te willen ontkomen nl. door de Macht binnen een zgn. nieuwe moraal te loodsen 'de organische eenheid van Soldaat en Burger'. Deze goocheltoer is slechts zelfbegoocheling: niet de moraal zal de Macht adopteren (ten einde haar tot redelijk fatsoen te dwingen) maar de Macht zal zich bedienen van een nieuwe moraal(1). Aldus opgesmukt wordt zij perfider, tomelozer. 'rücksichtloser' dan ooit tevoren en betekent zij in feite niets anders dan de totale capitulatie van alles wat men zoal onder Waardigheid verstaat. Hoe vlug zulke ontstellende metamorphosen zich voltrekken heeft de jongste oorlog ons, meer dan ons lief was, ten overvloede bewezen en de naoorlogse dooddoeners van vrijheid en democratie worden nog elke dag zo schaamteloos te grabbel gegooid dat het van langsom minder zin heeft met dergelijke begrippen te gaan opereren. Ter Braak, minder dan wie ook, had zich daarover trouwens geen illusies gemaakt en de menselijke waardigheid bestond, volgens hem, 'allereerst in het verzet tegen een mensch, die den zwendel met waarden tot levensinzet maakt'. Toen Huizinga in een voorwoord tot Steinhausens' 'Zukunft der Freiheit' beweerde: 'De komende reactie moet er een van Vrijheid zijn' dan opperde Ter Braak: 'Daarmee is niets miszegd maar het kon duidelijker. Wanneer wij voor de toekomst vrijheid willen hebben. zullen wij niet een woord moeten verdedigen, dat in bepaald landen ook dwang en slavernij kan betekenen, maar een inhoud, die zelfs door den liberalen term "persoonlijke vrijheid" uiteraard nog slechts bij benadering wordt gedekt'.

Rodenko's getuigenis heeft dan ook in de jonge litteraire kringen van het na-oorlogse Nederland repliek uitgelokt, vooreerst reeds bij twee zijner mederedacteurs, Fokke Sierksma en J.B. Charles. Vanzelfsprekend heeft zich daarbij de ontstellende clan van Ter Braaks' naarstige epigonen gevoegd die Rodenko zijn gaan afstraffen met het zwaard der exegese. Hij heeft daarop koeltjes geantwoord dat het hem niet om een exacte weergave van Ter Braak te doen is geweest maar wel om een heroriëntering t.t.z. een poging Ter Braaks' impasse te ontkomen door het probleem anders aan te pakken. Dat hij daartoe de terbraakse begrippen nogal radicaal geïnterpreteerd heeft beschouwt hij als zijn goed recht, zeker t.o.v. iemand als Menno ter Afbraak zoals Donker hem ooit genoemd heeft en die de ongenadigste van alle interpretatoren was.

(1) Het is één van Rodenko's vergissingen het voor te stellen alsof de Macht zich aan-dient als naakte machtspolitiek, zonder enige Waardigheids-schort.

In den grond zit de zaak dus zo dat Rodenko zich te zeer Terbraakiaan voelt om geen behoefte te hebben aan een ‘afscheid’ van... Ter Braak. Ik voel mij zelf te veel Terbrakiaan om hem in naam der orthodoxie te halsrechten - al is het dan ook een zo paradoxale orthodoxie als deze van de ‘politicus zonder partij’ - en nog minder om hem een verraad te verwijten dat hem een oorspronkelijk perspectief aan de hand kan doen.

Daar echter wringt nu juist de schoen. Het gaat er om uit te maken of Rodenko, desnoods met het breekijzer van een geforceerde interpretatie, er in... geslaagd is Ter Braaks' interpretatie te... forceren, d.i. Ter Braaks' ‘dilemma’, zijn ‘impasse’ of wat nog meer, uit haar voegen te lichten. Het gaat er om te weten of hij aldus een uitzicht opende op een persoonlijke, meer vruchtbare levenshouding.

Rodenko ziet Ter Braaks' waardigheid als een honnêteté van puur intellectualistische substantie die verlamd wordt zich daadwerkelijk te laten gelden daar zij in elke (politieke) activiteitsontplooiing aanstonds de hefbomen van vooroordeel en ressentiment onthult. Welnu, antwoordt Rodenko aan Sierksma, ‘wie handelt, en a fortiori, wie politiek handelt, kan niet anders dan zondig handelen, d.w.z. zich bezoedelen, zijn vrijheid - zijn zuiverheid - zijn intellectuele en morele honnêteté, om de terbraakse term te gebruiken, door het slijk halen’.

Deze ‘Verzoening met de Soldaat’ lijkt hem desondanks noodzakelijk, onvermijdelijk zelfs, omdat de mythe van de Schone en Edele Mens waaraan de honnêteté ontsproot, niet langer houdbaar is en, zegt hij aan J.B. Charles, ‘het is je misschien ontgaan dat “de Soldaat” in mijn essay de drager van de bewuste politieke handeling symboliseerde; om bewust - d.w.z. met aanvaarding van alle consequenties - politiek te handelen hoeft men nog niet direct een uniform aan te trekken’.

Inderdaad, en men komt er waarachtig toe zich met ongeduld af te vragen waarom dhr Rodenko al deze summaire waarheden even nadrukkelijk blijft repeteren als het laatste onzer inzichten hetgeen Ter Braak zelf, reeds meer dan tien jaar geleden, in alle bescheidenheid als een ‘smalle’ oplossing meende voor te stellen toen hij zich, haast met excuses, afvroeg ‘waarom het niet mogelijk mag zijn zonder surrogaat voor het christelijk geloof deel te hebben, en zelfs met alle geestdrift van een practisch gesteld opportunisme deel te hebben aan datgene wat men nuchter “verbetering der bestaande toestanden” kan noemen’. (Van oude en nieuwe christenen, p. 277)

Hoe weinig Ter Braak er voor terugschrok ‘bewust politiek te handelen’ bewees het feit dat hij de democratie verdedigde tegen het fascisme alhoewel zijn waardigheid er feestelijk voor bedankte de democratie onder haar rokken te verbergen; dat bewees vervolgens het feit dat hij - de ‘luxe-intellectueel’ zoals De Kadt hem genoemd had - verklaarde geen andere politieke idealen te hebben dan diezelfde De Kadt en het zover dreef zich te willen aansluiten bij elke partij die de idealen van dezen socialistischen apostaat tot basis nam! (hetgeen dhr Rodenko als soldaat zonder uniform niets eens van hem behoorde

te verwachten!) Hoezeer Ter Braak bewust politiek kon handelen, ‘d.w.z. met aanvaarding van alle consequenties’, dat bewees ten slotte zijn zelfmoord en als dhr Rodenko daarin dan de ultieme poging van de Schone en Edele Mens zou willen zien, om zijn honnêteté niet te bezoedelen, dan laat ik dat gaarne voor zijn rekening...

Wat hier echter per slot van rekening moest bewezen worden is eenvoudig dat Rodenko zich van een breekijzer bediende - van welk plomp en simplistisch formaat - om een weg te banen die Ter Braak zelf zonder dubbelzinnigheid had ontworpen als hij schreef: ‘Zij (Waardigheid en Macht) kunnen zonder elkaar niet leven, zij streven, ook al mogen zij elkaar dikwijls verketteren, steeds weer naar de samenwerking, het compromis, de “matiging”. (Groot Nederland 1939, p. 507). Hetgeen, men zal het toegeven, concreter gezien is en zeker minder illusoir is voorgesteld dan zich te willen beroepen op een “organische eenheid” - die dhr Rodenko trouwens nog op zak heeft.

Maar nu is het achteraf van weinig belang of dhr Rodenko een storm verwekte in een badkuip om zich schoon te wassen van de mythe van de Edele Mens - welke hij zichzelf op den hals gehaald heeft en waar het terbraaks begrip van waardigheid even weinig mee te maken heeft als met Pico della Mirandola (die omwille van zijn ‘Oratio de hominis dignitatem’ toch niet méér Terbraakiaan is - als men het zo mag voorstellen - dan bv. Lessing met zijn ‘Nathan’ of Guicciardini met zijn ‘Ricordi politici e civili’ of Rabelais met zijn verhaal van het Thelemitenklooster in ‘Gargantua’ I, 57 waaraan Ter Braaks' ‘Klooster der Intellectuelen’ wel enigszins doet denken) het gaat hier summa summarum om het perspectief dat Rodenko ons te bieden heeft. Als ik dan, op mijn beurt, misschien aan exegese deed dan was het niet omwille van de terbraakse orthodoxie maar uitsluitend omwille van dit uiteindelijk perspectief.

In welken zin het tête-à-tête van den auteur met de Muze gered kan worden door een ‘organische eenheid’ van den Burger met den ‘drager van de bewuste politieke handeling’ is mij niet duidelijk. Deze conceptie lijkt mij trouwens zulk een steriel intellectualistische Spielerei dat zij evenveel kansen biedt bij een onbarmhartige visie op de al te concrete gegevens dan een porseleinkast voor een jongen hond.

Ik zie evenmin hoe het spook der politiek, door Rodenko ontmaskerd als fâcheux troisième in de idylle tussen Muze en schrijver, anders den kop kan ingedrukt worden dan door een intellectuele weerbaarheid die in schaamteloos opportunisme alle sociale en politieke metaphysica tegen de schenen schopt waar zij door systeemvorming en dogma de realiteit van den kunstenaar vervalst. Voor den politicus kan de kunstenaar niet anders dan onverdroten blijven ‘schipperen’ als irreductibele non-conformist en als ideologische outsider (hoe weinig Rodenko ook van deze woorden houdt - uit non-conformisme, s'entend!) of om, gelijk men zegde, een woord te gebruiken als een rood doek, als eeuwige reactionnair. Zijn positie wordt dagelijks neteliger want dringender dan ooit wordt hem een getuigenis gevraagd terwijl men met het zijne geen genoegen neemt.

Hij is ‘celui dont tous se réclament’ alhoewel zijn eigenbelang hem voorkomt als zijn e n i g e waarheid: eerlijkheid en probiteit die de illusoire ‘waarheidsdrang’ der maatschappij niet langer kan bevredigen. Zijn interesse en zijn gezichtsveld die ruimer - of zoveel enger - zijn dan deze der Politiek, der Moederkerk of der Heilige Dialectiek onttrekken zich nog ternauwernood aan de rancune der massa die den schrijver sommeert haar sjibboleths te vereren en te poseren als ceremoniemeester van haar begoocheling.

Toen - hoeveel jaren geleden - Lenin in zijn brieven aan Gorki schreef dat men den kunstenaar, den schilder, den musicus, den beeldhouwer op den keper beschouwd met rust moest laten maar den schrijver daarentegen de revolutionnaire keurs moest aantrekken, herkende men daarin de rancuneuze kleinburger als proseliet der dialectiekspruderie. Maar evenmin als het janhagel der rassische Volkstümlichkeit kennen de zeloten van de Marxistische Weg, Waarheid en Leven de grenzen van hun afgunst. Toen het centraal comité der partij te Moskou zich, na andere artistieke purificaties, ten slotte ook met de snobistische uitspattingen der Sovjet-muziek ging bemoeien hebben de kameraden Sjostakowitsch, Prokovief, Khatschaturian en Muradeli, na hun spontane schuldbekentenissen, wellicht met weemoed aan de ‘bohémientijd’ van Lenin gedacht, toen de marxistische groot-inquisitie de geloofsartikelen van den klassenstrijd nog buiten het bereik achtte van wat zij met supreme verachting noemde ‘de musicologische lekkerbekken en de individualistische estheten’.

Misschien zelfs, denk ik, ging de weemoed der kameraden-estheten verder naar een zo hopeloos bourgeoise-tijd als degene waarvan een ratistiek blazé in het Journal des Goncourts nog schaamteloos kon getuigen: ‘J'ai eu des chaleurs de tête, des dévouements d'idées, des enthousiasmes d'âmes, mais à présent je juge qu'il n'y a une chose ou une cause qui vaille un coup dans le cul, au moins dans le mien...’

Zelfs als de Macht der nieuwe Heilsleren zich lang niet meer om de Waardigheid van een estheten-derrière bekreunt...

Hugo WALSCHAP

Zendstation

Radio stort de bekkens vol,
houd u, heelal, voor de mens gereed:
Klankspringend van planeet op planeet
woedt hij over de stromen van licht,
klankspringend van planeet op planeet
Adam zelf heeft zich opgericht,
hij bedient hier de knoppen.
IJl dan elkander voorbij, gij ontladingen;
niet meer te stoppen
koortsige reeksen sidderend vuur
zendt hij uit in concentrische baringen.
Hoor hoe zijn zonen hem nazingen:

‘Klankstroom, smelt alle vezels door,
gongslagen sla de nieuwe structuur
uit niets tot kristallen constructies,
rhytmen rijg klank aan klank tot de snoeren
die God zullen moeten vervoeren,
klankgroepen span met de dood
of daartegen samen, geen nood,
de hand die dit zenden af wil zetten
zal ik neuriënd schieten,
hand en knop, tot brak puin
van kapot bakeliet en
wat bloedende huid,
maar de stroom spat voort
van het ongehoorde,
glas en hars en been
worden kracht en geest,
energie spat om
in ons zendstation!’

J.B. CHARLES

Dit alles en een korrel zout

WIE het woord leven uitspreekt zegt óók dood.

Waarom zich zorg te maken over goed en kwaad. Zij lossen zich beide op in één oneindige vergetelheid.

Zij die heel bang voor zichzelf zijn, zijn zeer ijverig. Iedere daad is een vlucht. Doen is het masker van de angst.

Dat Vondel na driehonderd jaar nog gelezen wordt, zegt niet dat men hem na drie duizend jaar nóg lezen zal.

De onsterfelijkheid is kort van duur en eeuwige waarden vergaan spoedig.

Als het leven zin zou hebben, zou de dood zinloos zijn. Ik geloof dus dat de dood een zin heeft en leven zinloos is.

Zij die haast hebben en veeleischend zijn, kunnen nooit een staat bereiken die op geluk lijkt.

Het wezenlijke wordt gegeven, het bijkomstige verworven.

Het is niet mogelijk het leven te kennen en het lief te hebben. Zij die het beminnen, kennen het niet en willen het niet kennen.

Als de dood onverwachts komt, is dat niet zijn schuld, maar die van de overledene.

Wij zijn ijsbergen door de kou van het leven gevormd en die langzaam smelten door de naderende warmte van de dood.

Al waar men voor lijdt en strijdt wordt dcor de dood verwezenlijkt: de volstrektheid, de gelijkheid, de onpersoonlijkheid, de tijdeloosheid, de zekerheid, de stilte.

Aards geluk is een kwestie van geduld.

De wereld en het leven blijven beperkt tot onze waarneming en voorstelling en worden daardoor tot onze maat teruggebracht. De dood is daarvan onafhankelijk en hij maakt ons vrij van el en pond.

Rijkdom maakt alles mogelijk, armoede alles onmogelijk.

De mensheid ontwikkelt zich zienderogen in de richting van de Algemene, Gematigd opgewekte Middelmatigheid: het ideaal der ideaallozen.

Ik wil niemand in de weg staan, kan nooit anders dan een vrome wens zijn. Iedereen staat altijd alle anderen in de weg.

Het is mij een troost en een voldoening, dat de deftigste notaris en de stijlste predikant moeten spelen zo zij zich bestendigen willen.

Men moet in de tropen veel sterker maatschappelijke onderscheidingen scheppen, omdat het algemene zweten te zeer verbroedert.

Ik heb er geen bezwaar tegen dat een romanschrijver gewone mensen in hun alledaags bestaan kiest; ik heb er alleen bezwaar tegen als zij gewoon b l i j v e n , hun leven alledaags b l i j f t , nadat de schrijver de stof verwerkt heeft.

Een roman is niet burgerlijk omdat de personen burgerlijk, maar omdat de schrijver burgerlijk is.

Als een lezer herkennend zegt: zo is het, betekent dit dat het werk mislukt is. Hij moet angstig en verwonderd vragen: is het zó?

Een romanfiguur is alleen geslaagd als niet alleen het 'model' maar iedereen er zich onherroepelijk in herkent.

Alle personen van James spreken h e t z e l f d e rijke, voorzichtige, nauwkeurige Jamesiaanse proza, maar het klinkt anders in ieders mond.

Het is zeldzaam, doch in beginsel niet uitgesloten, dat een goede roman toevallig ook onderhoudend is. Een boek echter dat zich ten doel stelt onderhoudend te zijn, kan nooit een belangrijke roman zijn.

In het leven is iets waar; in de roman mààkt de schrijver iets waar.

Slechte romanciers beschrijven toestanden en landschappen, goede roepen deze op.

Om succes te hebben moet men de lezers geven wat zij verwachten. Een kunstenaar geeft altijd wat men niet kan verwachten, omdat men niet vermoedt dat het bestaan kan.

Een natuurlijke romandialoog is nooit natuurgetrouw, want het gesproken en het geschreven woord, staan met elkaar slechts in een ver verwijderd verband.

Stenografeer een gesprek van beschaafde lieden en las het in een roman in, dan blijkt het een zinloos en kinderachtig gestamel te zijn.

Men herkent de goede roman aan het wezenlijke van zijn onbelangrijkheden; de slechte aan het onbelangrijke van zijn essentialia.

Haast in een roman is een bewijs van onmacht; wie een toestand niet aan kan, ontvlucht hem zo snel mogelijk.

Snelle, en zogenaamd dynamische romans zijn romans van luie schrijvers voor luie lezers.

Er zijn geen onbegrijpelijke boeken, alleen lezers die niet begrijpen.

Een schrijver behoeft niet overtuigd te zijn, als hij ons maar overtuigt.

Geen mens, ook geen romanmens, kan leven zonder een vrij aanzienlijke mate van domheid, omdat leven nu eenmaal dom is.

Van alle romanfiguren hebben de kunstenaars de minste kans van slagen.

Wanneer men er al lezende aanstoot aan neemt dat Julius Caesar in een Rolls Royce rijdt, bewijst dat alleen dat de romancier overtuigingskracht mist.

Alles wordt betaald: poëzie en onvrede.

Ik heb een onredelijk verlangen naar de rede. Mijn rede zegt mij dat in het onredelijke mijn ware leven schuilt.

Ik ben mijn vijand en mijn gevaar. Alle bedreigingen van buiten af verzinken daarbij in het niet.

Nachturen, als tropenjaren, tellen dubbel.

Ik ben niet ontworteld. Ik kan niet ontworteld zijn. Ik bezit geen wortels.

Een kriticus ontdekt, bewust of onbewust, alléén de fouten waar hij zelf toe in staat is, dus alle kritiek is in wezen altijd zelfkritiek.

Ik lees liever een handschrift dan een gedrukt boek. Het feit dat een ieder het boek ter hand kan nemen tast mijn plezier aan.

Ik houd ziet van gedachtenwisseling. Ik weet niet wat ik met eens andermans

gedachten moet aanvangen en ik vind het onwaardig de mijne aan een ander op te dringen.

Het minderwaardige van de vreugde blijkt uit het feit dat zij gedeeld wil worden; het leed daarentegen zoekt eenzaamheid.

Er zijn gewone leken en leken die zich voor hun leek-zijn schamen. Deze noemt men deskundigen.

Een groot dichter ontdoet de woorden van alle betekenissen en resten van betekenis, wascht en desinfecteert ze en vult ze daarna tot de rand met zijn éigen betekenis.

Een dichter is ook een mens, maar onder protest.

Alle kunst, hoe menselijk ook, is een protest tegen het mens-zijn.

Er zijn meer arme dan rijke miljoenairs.

Rijk-zijn is niet een economisch, doch een psychologisch begrip.

Manier is wezen; men kan niet onbeschoft en toch edel en verstandig zijn.

Mensenliefde is een druppel rozenolie in een riool gestort.

Een knaap weet hij zijn doen en denken, dat hij een lang leven; een grijsaard dat hij de eeuwigheid voor zich heeft. De eerste leeft dus in een beperkte werkelijkheid, de tweede in een onbeperkte fictie.

Er bestaat maar één vorm van majesteitschennis, die werkelijk een misdaad is: de aanslag op de muze.

De schrijver kent, de lezer herkent.

Gedachten moeten warm zijn als ze ontstaan, ijskoud als ze geformuleerd worden.

Men balsemt levende lijken met de geurloze zalf zekerheid.

Ik ben een voorstander der vooruitgang. Daarom ben ik verontwaardigd, wanneer vrijwel alles wat men mij onder die naam tracht aan te smeren, achteruitgang bleek te zijn.

In het land der blinden is Eenoog koning. A l l e landen zijn dus landen-vanblinden.

J. GRESHOFF

Vogels van diverse pluimage

VAN het ogenblik af, waarop B. Aafjes met ‘Een Voetreis naar Rome’ (Lente 1946) de ‘happy few’, snobs en schandaaltjesjagers van het Nederlands lezend publiek in zijn geheel naar zich toe wist te halen, - merkwaardigerwijze onder de stimulans van een rechtse pers, wier bedoeling het zeker niet was dergelijke onverkwikkelijke vlaag van ongezonde nieuwsgierigheid te doen loskomen, - is gebleken, dat ook het spectaculair succes van zijn gedicht over zijn hoogtepunt heen was. Dit neemt wel niets weg van de betekenis van het werk als zodanig, doch twee dingen blijven bestaan: vooreerst viel onmiddellijk, bij de publicatie van ‘Maria Sibylla Merian’ (Zomer 1946), - ook een episch-lyrisch gedicht, - duidelijk op, dat hier ongebreideld succes zeker geen waardemeter kon heten; verder is sindsdien, en vooral thans, rond de persoonlijkheid van Aafjes windstilte ingetreden. Dit schaadt geenszins een meer nuchtere beoordeling van zijn werk en schept een serener atmosfeer om zijn tot dusver verzamelde ‘Gedichten’ (Amsterdam, Contact, 1947) te lezen.

Uit deze bundel, waarin behalve ‘Eerste Sonnetten’, ‘Het Gevecht met de Muze’ en ‘Het Zanduur van den Dood’, ook de reeds ten dele bekende arcadische Friese gedichten en oorlogsverzen zijn samengebracht, blijkt dat Aafjes, onder de jongere Amsterdamse romantici ‘dernière manière’, nog steeds een vooraanstaande plaats inneemt. Afgetekender dan E. Hoornik, G. Den Brabander, J. Van Hattum of H. Hoekstra, allen nochtans ouder dan hij en sedert een hele tijd bezield door een romantisch cynisme, dat niet zelden ‘literair’, dus vals aandoet, heeft hij zich inderdaad op enkele jaren, althans in die groep, geleidelijk tot, zoniet de ‘jongste meester’, althans een opmerkelijke figuur opgewerkt.

Dit jeugdig dichterschap zou niet zo jeugdig zijn, indien dit ook niet meer dan één zwakke zijde impliceerde. Geschoold in de schaduw, nu eens van Horatius, dan weer van Villon, - Decorte bezit in hem, voor een deel, zijn evenknie, - mist deze tussen begoocheling en ontgoocheling, speels libertinisme en schampere geblaseerdheid geschreven bohème-lyriek niet zelden taalvastheid, ruggegraat, wat in het Frans ‘de la patte’ heet te zijn. Het zijn niet zelden charmante liedjes, ‘chansons’ in pasteltint, Latijnse en Helleense verbeeldingen, waarin nimfen en saters, zeemeerminnen en muzen opnieuw burgerrecht hebben verkregen, maar het is vaak los van toon, fluïde, broos. Voor sommigen hoort dit allicht tot het wezen van wat zingend, melodisch, muzikaal kan worden uitgezongen, ook tot het vers, dat als een ‘zeepbel’ de wereld wordt ingeblazen, - dit maakt, trouwens, de iriserende schoonheid uit van ‘Het Gevecht met de Muze’, vooral van ‘Het Zanduur van den Dood’, - doch dan heb ik zeer de indruk, dat meer dan één gedicht uit de Friese reeks, ook uit ‘In het Rampjaar’, waarin het woord nog op de ‘goudbalans’ wordt afgewogen en een mannelijker accent doorklinkt, het zal winnen op de clavecymbel-poëzie, hoe verzwevend ook, van Aafje's Amsterdamse neo-romantiek. Een vers als ‘Azuur ontwend...’ illustreert zulks op opvallende wijze.

Poëzie, waarvan het woord, allicht precieser nog, op de ‘goudbalans’ is afgewogen en ons meteen verplaatst in dat rijk der dichtkunst, waarin het nog slechts middel is tot, heel zeker pythische, niettemin ontsluierende levensverkenning, is die van Aafjes' vriend G. Achterberg, wiens boekje ‘Eurydice’ (2de dr., Utrecht, Het Spectrum, 1946) aan de schrijver van ‘Een Voetreis’ is opgedragen.

Ik wees reeds op de voor het peil van de Nederlandse lyriek zeer bijzondere betekenis, die aan het oeuvre en het artistiek ‘beeld’ van Achterberg moet worden gehecht. Hij is in Holland, - als te onzent eenmaal Van Ostaijen, - een van die vrij zeldzame grootmeesters van lyrische kleinkunst, van wie kan worden gezegd, dat zij, in tijden van poëtische gelijkschakeling, het essentiële trachten te redden: de naar betekenis en resonanswaarde volle sensibiliteit van het woord op zichzelf, het gevoelig wordingsproces van ervaring tot gedicht, het mogelijk maken van het uitzeggen én ordenen van een subjectieve beleving tot algemeen-menselijkheid. Als beveiliger van deze essentiële bestaansredenen zelf van alle zuivere en grote, dus volledige lyriek, kan dan ook aan ieder nieuw werk van Achterberg niet voldoende aandacht worden geschonken. Hij blijkt daarin, telkens weer, de schepper te zijn van allicht kortademige doch vol resonerende, hermetische doch geenszins onontwarbare, duistere doch niet ondoorgrondelijke gedichten, waarin ieder woord ten overstaan van het eerstvolgende een, naar inhoud en vorm, dus wezenlijk lyrische functie uitoefent. Dergelijke dichtkunst is zeker de antipode van de in onze tijd weer opgeld doende prosodische, wervelloze en o, zó mededeelzame lévenskunst; zij is niet geschreven voor wie zich op het woord niet vermag te concentreren, doch daarbij gaat ze ongetwijfeld heel wat verder dan zelfs de delicaatst afgewogen clavecymbel-romantiek van Aafjes. Hoe concentratie op het woordgeheim het kan brengen tot poëzie die, àls dichtkunst, ook meteen lévenskunst is, - het ‘magisch-realisme’, waarde Daisne, is er, van Hadewijch tot uzelf, steeds geweest, waar dichtkunst en lévenskunst het met elkaar konden vinden! - moge blijken uit een vers als ‘Eigendom’, waarin, in zo klein mogelijk bestek, associatief, beeldend, duidend, ook zuiver lyrisch uitstromend, naar het geheim van mens en leven wordt gepeild:

> Er liggen parels in uw huis.
> Er staan in mij gedachten stil.
> Hoe wordt de handeling volbracht,
> te vinden wat elkander wacht?
> Een verre glimlach is op til
> van eigendom en levenswil.
> En glanzen breken door de nacht.

Om de afstand te meten, die deze heel het levensgeheim omvattende kleinkunst scheidt van het breedsprakerige, doch levenssmalle ‘modo psalmistico’ van G. Smit, hoeft men slechts, na ‘Eurydice’ van Achterberg, ‘Spiegelbeeld’

(Ibidem, 1946) van deze jongste psalmist door te nemen. In het genre belijdenispoëzie is het ‘modo psalmistico’ nu wel de bedenkelijkste soort: ze verwart lyrische ontboezeming van religieuze ervaringen met lyrische expressie van en door het functioneel taalapparaat, doet het eerste als het tweede doorgaan, en pleegt op die wijze bedrog tegenover de dichtkunst àls de ‘kunst van het dichten’. Men twijfele niet aan de oprechtheid (o, die zaligmakende oprechtheid!) van wat de dichter er toe heeft aangezet zijn emotie in wat ‘gedichten’ heten te zijn uit te beelden. Doch, daarmee is het gedicht als zodanig nog geen voldoende bestaansvoorwaarde noch -recht verzekerd, en blijft er heel wat kans over, dat daarin aan lyrisch overbodige woordzwelgerij wordt gedaan, meer dan de helft kon worden geschrapt en van die resterende helft net zoveel, zonder dat zulks noch de be i denis qua belijdenis, noch de zo onaantastbare oprechtheid in het minst zou schaden. Op de wijze van:

> 't Is Jacobs beeld niet, dat mij hier doet strijden,
> en ook Tobias zal mij niet bevrijden,
> alleen uw stem tot in het eind der tijden
> die stralend zegt, dat alleen Gij het zijt...

is, met een minimum van, niet eens rhythmisch, dodijnend maatgevoel, ‘tot in het eind der tijden’, buiten alle dichtkunst én dus ook poëzie om, door te deunen. Men moet werkelijk een Gezelle zijn om er iets ànders, d.i. lyriek van de maken!

Wil dit zeggen, dat men Smit, als dichter, geen verdere kans kan gunnen? Niets is minder waar, als men sommige gedichten uit ‘Spiegelbeeld’ met de nodige aandacht leest. ‘De Krekel in het Gras’, ‘Het opgejaagde Wild’, of ook ‘Terzinen’ getuigen van een inleven in het taalmateriaal, een langs de taal om doordringen tot de raadselen van hart en geest, een intuïtief doorgloeien van wat dient te worden gezegd, dat uit hem, met de noodzakelijke weigerachtigheid tegenover de steeds zo bedrieglijke belijdenispoëzie, vooral wanneer die van religieuze aard is, wellicht eenmaal een gevoelig katholiek dichter groeit. Trouwens, dat Smit zich, ook van de dichtkunst als strikte taalkunst uit, precies rekenschap geeft waarom het hoofdzakelijk gaat, bewijzen zijn inleidende woorden tot de ‘Nagelaten Gedichten’ (Ibidem, 1947) van de door de Duitsers terechtgestelde, waarlijk beloftenrijke Ben Sikken, daarbij zijn opheldernde beschouwingen omtrent de voornaamste problemen van de lyriek, die, zonder nu onvermoede vergezichten te openen, voldoende gedocumenteerd, fijnzinnig geschakeerd en onderhoudend geschreven, voor ‘In het Land van den Dichter’ (Ibidem, 1947) werden verzameld. De definitie van de lyriek van Lascelles Abercrombie, als zijnde ‘de kunst om verbeeldingservaringen over te dragen met behulp van taalsymbolen’ tot de zijne makend, weet hij daarin heel zeker juiste standpunten, ook af en toe overwonnen gezichtspunten, in te nemen. Smit beoordeelt de poëzie m.i. al te zeer van het hart, al te weinig van de poëzie zelf, d.i. van de dichtkunst uit. Immers,

deze omvat, van welke zijde uit men ze ook wenst te benaderen, alle mogelijkheden van wat nu eenmaal t a a l heet te zijn.

Dat taal, vooral het gebruik dat men er in de dichtkunst van maakt, zo verscheiden is als de menselijke en artistieke persoonlijkheden onder en van elkaar, bewijzen tal van opmerkelijke, middelmatige en onbenullige bundels, die bij voortduring het poëtisch forum overstromen. In een tijd, als die welke we meemaken, waarin dichtkunst zowat wordt geniveleerd op het plan van andere dagelijkse gebruiksvoorwerpen, is dit niet zo vreemd, en baart het dan ook geen verwondering, dat, in poëzie-reeksen als 'De Ceder' (Amsterdam, J.M. Meulenhoff) en 'Helikon' ('s-Gravenhage, A.A.M. Stols), naast af en toe verrassende gedichten, niet zelden zwak gestamel, loslippig divertissement, tot zelfs poëtische dwangarbeid valt te ontdekken.

In 'Helikon' 1947 zijn het een oudere, P. Kemp, en een jongere, W.F. Hermans, die, de eerste met 'Phototropen en Noctophilen', de tweede met 'Hypnodrome', ligt het aan onze tijd van desintegratie der atomen, ionen en electronen, dat het gebruik van poëzietitels, als opgepikt uit een of andere wetenschappelijke laboratorium-verhandeling, uitgroeit tot een nieuwe zwam? - zowel inspiratief als technisch aan een gevoelig poëzie-inzicht wensen vorm te geven. Dit wil niet zeggen, dat beiden het tot het associatief en gedegen meesterschap van Achterberg brengen, doch zij trachten, hoe verrassend en onthutsend soms ook, de poëzie te zoeken waar ze is te vinden: in een taalgebruik, dat nog slechts de vertolking wenst te zijn van een eigen visie, al was het maar een kijk, op het levensgebeuren. Kemp moge ons voorkomen als een minnaar van de bonte aldag, tevens een ingewijde in de geheimen van licht, stilte en natuur, Hermans als een ziener en duider van soms surrealistische droomvisioenen, - beiden geven er zich rekenschap van, dat het in de dichtkunst niet zo zeer op het zeggen, doch op het màken aankomt. Om volgende 'Idylle' van Kemp:

> De boeren hebben de faeces van
> de koeien gespreid in ringen
> over de weiden. Een laatste man
> strijkt met zijn vork nog even uit
> en een kind staat er bij te zingen
> onder het rijpende fruit.
> Het kind zingt misschien om het avondrood
> of om de pop met haar zaagmeel-schoot
> en anders om andere dingen.
> Het hoort ongemerkt de avondklok
> en den laatsten ring, dien de boer daar trok.
> Het gras is daarbij maar neergegaan,
> om later subliemer op te staan...

ook om ‘Suzanne’ van Hermans:

> Waarom ben je niet in Brussel gestorven?
> Dan had ik je begraven in St. Joost ten Noode.
> De paarden zouden van de helling draven
> en op mijn knieën lagen blikken bloemen,
> die men voor 16 frank per krans kan kopen.
> Zij blijven jaren paars, hun takken groen en
> komen als de sneeuw smelt daadlijk boven...

zou men, inderdaad, indien dit schijnbaar zeggen niet zo moeilijk te màken was, heel wat zwaarwichtige belijdenisdichters, - genre F. Van Leeuwen e.c., - willen bezweren: houdt op met de Heer aan te roepen, en in stede van nog verder een der ‘zangers’ te willen zijn,

> die op het puin van Babylon en Rome
> de bouwers van het komend Godsrijk zijn,

leert het moeilijk verzen màken zo beoefenen, dat het, ten slotte, nog slechts makkelijk zeggen lijkt te zijn. Men leide daaruit niet af, dat het poëtisch tijdbeeld van onze periode er niet bont zou mogen uitzien en het eenzelvig gepassionneerd voor zich uit prevelen van J. Eggink in ‘Tussen Euphraat en Tigris’, het beschouwend mijmeren van Th. De Vries in ‘De Dood’, het orphisch variëren van B. Rijdes in ‘Orpheus’, ook het fluitdeunen van C.J. Kelk in ‘Egel en Faun’ (De Ceder) hun zang niet zouden mogen ten beste geven in het concert onzer ‘vogels van diverse pluimage’. De jongeren en allerjongsten mogen echter, - zo komt het me toch voor, - steeds op dit bedacht zijn: vermits dichtkunst nu eenmaal k u n s t heet te zijn, is daarom ook telkens het z e g g e n weinig, het m a k e n veel. Is ze, trouwens, daarom niet het schoon bedrijf van het, door dit màken bepaald, transcendenteel zeggen?

Dat dit zeggen door het métier op diverse wijze wordt bepaald, hoeft nauwelijks enige commentaar, - dat het echter tot resultaten leidt, die, bij al hun diversiteit, een scala van onderling verschillende w a a r d e n oplevert, wordt minder grif aanvaard. Dit is nochtans niet zo moeilijk aan te tonen uit een vergelijkende lectuur van ‘Het Huis’ (3e dr., 's-Gravenhage, A.A.M. Stols, 1948) van M. Gijsen, ‘Spiegel der Zee’ (Antwerpen, De Nederlandse Boekhandel, 1946) van K. Jonckheere en ‘Gebed voor de Kraaien’ (Antwerpen, De Sikkel, 1948) van R.C. Van de Kerckhove.

‘Het Huis’ van Gijsen is, voor zover althans de bundel op de eerste uitgave van 1925 teruggaat, op tweeërlei wijze te lezen: als expressionistisch tijdsdocument; daarbij, los van om het even welke historische visie op het werk, dus met hart, geest en technische gevoeligheid van een hedendaags poëzielezer. Daar dichter en uitgever het, nu haast een kwarteeuw na de eerste publicatie van het

voor een deel ‘geschiedenis’ geworden boekje, wenselijk hebben geacht daarvan een nieuwe, zij het vermeerderde druk te bezorgen, is men wel gerechtigd het, los van iedere expressionistische contingentie, naar zijn volle esthetische betekenis te herlezen en te beoordelen. En dan is het resultaat concluderend, - afgezien van het, althans poëtisch-technisch, tijdsgedicht ‘Loflitanie van Sint Franciscus’ (Augustus 1919) en de trouwens vermeerderde reeks ‘Het blije Gebed’, waarvan ‘Lied om den blijen en onvoorzienen Dood’ en ‘Bij een Sterfbed’ de Nederlands lezende geslachten zullen overleven, blijkt daaruit, dat op de thans reeds classiek geworden gedichten uit ‘Kronijk’ en ‘Het Huis’, hoe weinig ook classiek van inspiratie en vormgeving, het woord nochtans ten volle toepasselijk is. Met welke gevolgtrekking? Dat, heel wat meer dan gebonden te zijn aan bepaalde, trouwens met de tijd vaak wisselende technische stijlregels, duurzaam classicisme alleen slechts daar gedijt, waar de artist er toe is gekomen zijn innerlijk levensbeeld in een d a a r b i j a a n g e p a s t e vormtaal uitdrukking, vastheid, een zweem van eeuwigheid te verlenen. Aldus is een expressionistische anecdote, - of hoe men het noemen wil, - als ‘Met mijn Nicht in den Tuin’, of ook de heel wat meer door geestelijk leed geïnspireerde belijdenisgedichten van Joachim, in al hun gevoelige én beheerste, niet zelden woordkarige directheid, geroepen voor de toekomst aan te tonen, dat het, in de republiek der Vlaamse letteren tussen zowat 1925-50, niet alles euphoristisch infantilisme, zelfgenoegzaam villonisme en nihilistische woordkramerij is geweest. Ongetwijfeld zal ‘Het Huis’ blijven getuigen voor enkele geestelijke momenten uit ons zo gelijkgeschakeld cultuurleven, waarover inderdaad de geest, ideëel en formeel, in volle vrijheid heeft beschikt.

Een gedicht, dat in de productie van onze tijd, zo niet een even markante, althans een ànders bepaalde w a a r d e vertegenwoordigt, is ‘Spiegel der Zee’ van Jonckheere. Lezers van deze rubriek herinneren zich, dat ik na de ‘Avondbrieven’ van de dichter een afwachtende houding wenste aan te nemen, daar het aansluiten daarvan bij een soort van thans overwonnen renaissancistische belijdenispoëzie me weigerachtig stemde wat de verdere evolutie betrof van deze nochtans fijngevoelige taalkunstenaar. Bij de lectuur van ‘Spiegel der Zee’ blijkt nu wel, dat die houding geen reden van bestaan meer heeft, en we daarin de dichter stap voor stap kunnen volgen in het eenvoudig, wijs en vertederd noteren van kinderherinneringen en jeugdindrukken. Toch is de techniek van Jonckheere, die niet zelden eenzelfde huiselijk, familiaal gegeven behandelt, op verre na niet die van Gijsen. ‘De Vader’ van de eerste zou naast ‘Mijn Vadertje’ of ‘Geschenk van mijn Vader’ van de tweede te leggen zijn; ‘De Moeder’ uit ‘Spiegel der Zee’ gelukkigerwijze met ‘De Bloemenvaas’ of ‘Het onbegrepen Gesprek’ uit ‘Het Huis’ zijn te vergelijken: het hele artistieke beeld van beide, derhalve wezenlijk lyrisch bepaalde woordkunstenaars, - de eerste woordarm doch ongewoon gespannen, de tweede breedsprakerig doch meer en meer helder van zegging, - zou aldus duidelijk te voorschijn treden, en het zou dan nog eenvoudig kwestie van persoonlijke voorkeur, eigen esthetisch ervaringsleven zijn,

indien een of ander gedicht heel onze voorliefde wegdroeg. Poëzie lezen is, als ieder ander artistiek experiment, iets dat met smaak te doen heeft, wat niet belet, dat in eenzelfde tijdspanne wel, mét de tijd mee, enkele werken meer en meer naar voren treden, waarlangs dan de lijn van het echt waardevolle zich niet al te moeilijk laat uitstippelen. In die lijn zal, na 'Het Huis', 'Spiegel der Zee', - waaraan voor kort de Driejaarlijkse Staatsprijs werd toegekend, - eenmaal een bijzondere plaats innemen.

De tijd is, waar, als op esthetisch gebied, de ervaring moeilijk los kan van eigen geestelijk leven, inderdaad de betrouwbaarste waardemeter, met dien verstande dat de belangstellende lezer der toekomst, door de afstand, een nuchterder kijk op het werk krijgt. Dit wil niet zeggen, dat dadelijk sommige verschijnselen niet aan de tand kunnen worden gevoeld en het mogelijk is, een eerste maal en dit van stonde af aan, het kaf van het koren te scheiden. Zo meen ik reeds van 'Gebed voor de Kraaien' van Van de Kerckhove te kunnen zeggen, dat in deze vloed van gepassionneerde, fantastische, opstandige pubergedichten stem én stiel, - dingen die toch altijd samen gaan, - nauwelijks duidelijk te onderscheiden zijn, en het hier alles nog bij 'ruwe ertsen', een chaotische ervaring én ook uitdrukking blijft. Het is een bedenkelijk iets, dat na dichters als Gezelle, Van de Woestijne, Van Ostaijen, Hensen, van wie het werk getuigt, dat sommige toppen van poëtische schoonheid slechts te bereiken zijn langs geordend evenwicht, maatvolle dosage, koel en kundig onderscheppen van wat, allicht eenmaal, uitslaande vlam was, sommige jongeren teruggrijpen naar wat zo weinig met dichtkunst, evenmin dichterlijke transcendens uitstaans heeft: de nihilistische pathos uit de jaren 1920-25, de verblindende woordneurose uit die tijd. Ik heb me, bij de lectuur van de gedichten van Van de Kerckhove, herhaaldelijk de vraag gesteld: laat staan, dat de dichter van deze 'gebeden' zich volledig heeft uitgesproken, zoals hij het wenste te doen en in de vorm die hij daartoe de geschikste achtte, in hoever heeft zulks er iets toe bijgedragen om van om het even welk dezer verzen werk van schoonheid te maken? In dit opzicht ben ik, langs welke weg ook, steeds tot het antwoord gekomen: inderdaad 'ruwe ertsen', maar dan tóch ertsen, die wellicht eenmaal, in de smeltkroes van het poëtisch bewustzijn, tot duurzame metalen kunnen worden gescheiden en gesmeed. Er zijn in de bundel genoeg beelden, rhythmen, af en toe een vol resonerend vers, zelfs strophen, die zulks doen verhopen. In ieder geval is me dit chaotisch werk, waarin er altijd kans bestaat dat de chaos eens tot parel wordt, me heel wat liever dan het zouteloos, onbelangrijk, dus nutteloos 'Hors d'oeuvre' (Arsenaal) van een P. Berkenman. Met 'hors d'oeuvres' zijn we in de dichtkunst, waarin het toch om de hele inzet van het 'oeuvre' gaat, waarlijk bijster weinig gediend.

Het is een verheugend teken, dat dit toch wel, af en toe, door ter zake nauwkeuriger toekijkende critici wordt ingezien, zowel door ouderen als jongeren.

Zo las ik voor kort 'Het Park der Poëzie' (Bussum, F.G. Kroonder, 1948) van M. Uyldert, die in een reeks 'Causerieën over het schrijven, voordragen en lezen van gedichten', uit eigen ervaring, naast tal van algemene beschouwin-

gen, m.i. teer juiste dingen in herinnering heeft menen te moeten brengen. Als leerling van A. Verwey zal men er Uyldert nu niet van kunnen verdenken er zo maar losjes op door te draven. Ook ziet hij de relativiteit in van alle standpunten en getuigenissen, vooral dan 'in poëticis', doch dit belet niet dat het boekje blijk geeft van een visie op tal van problemen omtrent de dichtkunst, die als het ware blijvende waarde heeft. Hij ook meent van de poëzie dat ze vormgeving is, de dichter waakzaam en werkzaam moet blijven, hij zich slechts door hard werken kan handhaven, door het 'kloof- en slijpwerk van zijn critische geest' tot enig resultaat kan komen; het dichterschap is heel zeker een gave, een geschenk, maar geenszins geschonken 'in volgroeide staat'; wie meent, dat het probleem van de vormgeving onbelangrijk is, het uitsluitend op de intensiteit van het gevoelsleven aankomt en formeel ingrijpen kan worden verwaarloosd, denkt anti-dichterlijk en stuurt op bandeloosheid en ontbinding aan: 'De poëet echter, de Maker, bindt en verbindt'. Het kan, na zoveel eeuwen poëtische traditie, niet meer worden geloochend, dat zonder de kracht van zelfbeperking en vormgeving het menselijke, gezwegen van het groot-menselijk, niet tot kunst wordt. Ten hoogste zou men kunnen staande houden, dat innerlijk leven en vorm 'ongescheiden onderscheiden' zijn. Dit is zo waar, dat technische zwakheden slechts blijk geven van zwakheid wat precies, aan de kant van de dichter, diens geestelijke scheppingskracht betreft. Uyldert meent zelfs verder te mogen gaan, wanneer hij terecht verklaart, dat genoemde zwakheid van vorm het resultaat is van g e b r e k aan menselijkheid én leven. Zouden we dan niet beter doen, liever dan 'poëzie uit en voor het leven' te willen schrijven, 'leven voor en uit de poëzie' te vormen, maar dan werkelijk te vórmen? Het leven, immers, staat nauwelijks ten dienste van de kunst, maar deze uitsluitend ten dienste van het het leven, d.i. de Geest.

Naast Uyldert heeft ook F.W. Van Heerikhuizen, een jongere, in zijn boek 'In het Kielzog van de Romantiek' (Ibidem, 1948), een reeks 'Studies over de nieuwe Nederlandse poëzie', omtrent sommige problemen van vooral dan moderne Nederlandse dichtkunst, waarlijk ophelderend, zuiverend, richting gevend werk verricht.

Van Heerikhuizen is er aiet de man naar om een blad voor de mond te nemen, en heeft graag met dingen te doen, 'die in ons aller belang eerlijk onder ogen gezien dienen te worden, zowel wat betreft hun bestaan als wat betreft de gronden waaruit zij voortkomen'. Hij staat op het standpunt van hen, die, in deze tijd van vulgarisering van de poëzie, nog menen, dat zij 'nu eenmaal juist aan een zich meten met een, altijd op een of andere manier l a s t i g e , werkelijkheid ontspringt'. Dit impliceert, ipso facto, een zich meten met alles wat in poëzie v o r m , formeel bindingswerk is, zodat zij, die in de hedendaagse Noord-Nederlandse dichtkunst daartegen hebben gezondigd, het nog al wat te verduren krijgen. De besten, vooral zij die zich tussen de twee wereldoorlogen tot de zg. 'nieuwe zakelijkheid', - een achter het mom van agressief cynisme gecamoufleerde neo-romantische stroming, - hadden bekeerd, worden hier dan

ook scherp critisch beoordeeld. Het vormloos, dus onecht estheticisme bij Aafjes, de thans zo vaak voorkomende ongevormde, makkelijke schijnpoëzie, die een gebrek aan vorm als k r a c h t, dus een gemis aan inspiratie verraadt, de valse nieuwe dichterlijke taal van Hoornik e.c., - Van Heerikhuizen's bladzijden over het opvallend gebruik van stenen en steencomplexen, brood en vruchten, water en spiegelbeelden in onze hedendaagse dichtkunst is hieromtrent uiterst revelatief, - al met al de zwakke zijden van deze poëzie worden hier onbevangen, positief, en in hun totaliteit streng, maar rechtvaardig, onder de loupe genomen. Dit brengt Van Heerikhuizen er, het spreekt vanzelf, toe figuren als Achterberg en Vasalis, Morriën en anderen, vooral dan de eerste die hij zelfs van belang acht voor de wereldliteratuur (!?), scherp analytisch te bestuderen, ook overtuigd te verheerlijken, en in het werk van reeds gevestigde dichters, als Nijhoff, Donker en Binnendijk, het nog resterende kaf van het koren te scheiden.

Vooral diens eis van een intuïtieve én rationele, subjectieve én objectieve, strijdbare én streng ontledende, t o t a l e literaire critiek, waarbij het vooral gaat om te zien en te begrijpen, met het doel daarmee ook anderen te leren kennen, dient m.i. ernstig te worden aangehouden. Het is er voor hem om te doen te reageren tegen de tekortkomingen van een esthetische critiek, die slechts oog heeft voor de schoonheid van het literair kunstwerk, los van de persoonlijkheid van de schrijver. Hij acht ze voor onze tijd niet meer bruikbaar, beschouwt de zg, 'losheid' van het kunstwerk van de kunstenaar, ook van zijn maatschappelijke omgeving, gewoon als ficties, - maar voegt er niet aan toe welke g e b o n d e n h e i d dan wél van het kunstwerk een werk van k u n s t dient te maken. Ook hij meent dat de zg. esthetische critiek door het leven werd achterhaald, maar dan zou ik toch graag weten of het mens, maatschappij en Leven zijn, die van om het even welk groot kunstenaar een kunstenaar hebben gemaakt, of gewoon diens behoefte aan en aanleg tot scheppen? Wat mij betreft, wil ik wel strijden voor t o t a l e literaire critiek, maar dan zo, dat het kunstwerk de totaliteit van mijn a r t i s t i e k e, - het woord 'esthetisch' schijnt weer eens in het gedrang te komen, - dus geestelijke én formele belangstelling, schoonheidservaring en kennissdrift kan meedragen.

M. RUTTEN

Vestdijk zuivert Anton Wachter

TEGENOVER de verbazend bedrijvige Simon Vestdijk, van wie A. Roland Holst onlangs in het huldenummer van ‘Podium’ getuigde: ‘O, Gij, die sneller schrijft dan God kan lezen’, heb ik me altijd als een tengere David [in] de schaduw van een reusachtige Goliath gevoeld.

De rusteloze Jan Greshoff gaf me in 1937 de goedbedoelde, doch veeleisende raad, mijn beperkte, critische krachten met deze van de veelzijdige ‘duivelskunstenaar’ te meten. Het werd een hijgend ‘gevecht’ tussen kalme auteur en soms wanhopige commentator. Niemand minder dan Menno ter Braak verscheen toen ook tussen de touwen en leverde zijn wedstrijd: een vechter van groot formaat. Zijn boek over Vestdijk verscheen posthuum. Ook het mijne zal allicht hetzelfde lot ondergaan; maar ‘David’ leeft gelukkig nog en laat zijn onuitgegeven Vestdijk-opstellen in hun cartons rusten: voorbijgestoken door de oorlogsomstandigheden, nog meer voorbijgerend door een ontzaglijk producerende auteur. Ik gaf het voorlopig op en zette een dikke punt achter een massa randnota's. Sinds acht jaren volg ik de Vestdijk-voortbrengst slechts van uit de verte meer. Mijn boek, dat in 1940 had moeten verschijnen, laat me vrij onverschillig.

Maar plots heeft de Uitg. Nijgh en Van Ditmar (Rotterdam-'s Gravenhage) met de publicatie van de eerste twee Anton Wachter-romans een komma onder mijn definitief gewaande punt geplaatst. Het oude vuur laaide even op bij het herlezen van ‘Sint Sebastiaan’ en ‘Surrogaten voor Mark Tuinstra’. Ik heb mijn vroegere opstellen over beide boeken weer ter hand genomen, schrikte wat op bij het natellen van hun eerbiedwaardig aantal bladizijden en begroef ze weer in hun schuilplaats. Mijn critische aantekeningen dragen duidelijk de sporen van 1938-40; maar ik stelde toch met genoegen vast dat ze, voor mij althans, steekhoudend zijn gebleven.

Naar aanleiding van het verschijnen van de herdruk van ‘Sint Sebastiaan’, en van (waarschijnlijk) de eerste druk van ‘Surrogaten’, denk ik er niet aan, ‘De Vlaamse Gids’ met mijn opstellen uit een voorbije tijd te overstelpen of te overstromen; veeleer wens ik me thans, als tijdschriftrecensent, te beperken tot het mededelen van enkele n i e u w e indrukken, opgedaan bij de vergelijking van de vroegere met de huidige Anton Wachter-teksten.

Ter intentie van sommige ongeduldige jongeren en van mezelf vermeld ik hier het feit, dat de in onze naoorlogse letteren onovertroffen Vestdijk v i j f t i e n jaar heeft moeten wachten op de eerste, definitieve uitgave van zijn Anton Wachter-romanveelluik. Vestdijk schreef inderdaad de eerste versie in 1933. Drie jaar later zette hij dit werk nogmaals op het getouw. In 1938 verscheen ‘Sint Sebastiaan’ in het tijdschrift ‘Groot Nederland’. Anton W a c h t e r, welsprekende hoofdtitel voor deze late romans!

Vestdijk noemt het eerste Wachter-boek ‘de geschiedenis van een talent’, het tweede ‘de geschiedenis van een vriendschap’ (enkelvoud: innerlijk, meervoud: uiterlijk). In nr. 1 speelt de kinderpsychologie een grote rol, in nr. 2 gaat het meer de richting uit van de Pietje Bell- en Dik Trom-verhalen, maar op een

hoog artistiek peil. Deze geschiedenis van een talent dient enigszins ironisch begrepen; want op blz. 177 gewaagt de schrijver van Antons ‘schijntalent’.

Vestdijk herinnert zich zijn eigen jeugd; doch bij het schrijven schakelt hij zichzelf uit. Hij verbergt zich almachtig in de aandoenlijke Anton Wachterfiguur. Hij roept het kind weer in zich wakker, een kind dat vaak met grotemensenhersenen redeneert; hij gaat in de verre jeugdherinneringen op, al kan hij niet immer de critische geest van de volwassene in bedwang houden. De essayist maakt het werk van de verteller soms ingewikkeld en omslachtig. Vooral vóór 1940 was zulks het geval; de huidige Vestdijk heeft daar op een voorzichtige, doch besliste wijze paal en perk aan gesteld. De romanschrijver dreef de essayist wat op het achterplan. Het verhaal werd gaver, de innerlijke bouw meer verborgen; kortom, de Wachter-boeken wonnen aan ‘leesbaarheid’. Te fijn uitgesponnen beschouwingen verloren een paar nutteloze zijkrulletjes.

In deze herdruk spreekt Vestdijk o.a. over ‘een geheimzinnige verstandhouding, die precies leek op een volslagen gemis aan verstandhouding’. In 1936 voegde hij daar nog aan toe: ‘en toch iets geheel anders was’. Dit al te specieuze ‘geheel anders’ dreef hij tot de limbus der onuitspreekbaarheden terug. In 1936 werd Anton Wachter, na zijn operatie, ‘overrompeld door een systeem van onbegrijpelijke ziekenhuismaatregelen’. Daarvan is hij thans genezen! Een notitie als ‘Jongensvisite dus, dat twijfelachtige genot’ gooide de schrijver overboord: intellectualistische ballast. Nog andere zuiver critische beschouwingen werden geweerd. Zo bijv. deze: ‘dat bureaucratie tot onredelijkheid inspireert ligt trouwens in haar wezen opgesloten’. Zij past veeleer in een betoog dan in een roman. Reminiscenties aan andere boeken, in dezelfde periode geschreven (zoals ‘Het huis vergiftigd’, aansluitend bij ‘Else Böhler’), hebben geen bestaansreden meer en verdwijnen; andere evenwel, herinnerend aan ‘Het vijfde Zegel’, blijven behouden. De wereld van het kind wordt zuiverder benaderd, het arbeidsveld van de theoretiserende zielkundige strenger afgebakend.

Talrijker zijn de wijzigingen, tevens grondiger, aan ‘Surrogaten’ toegebracht. De ‘urinoirwoorden’ uit 1939-40 neutraliseerde Vestdijk tot ‘muur- en schuttingwoorden’. Zekere abstracte aanduidingen geeft hij prijs: ‘een nieuwe golf in de bevende curve die hij Annie Vermeer noemde’ wordt door ‘Annie Vermeer’ tout court en zeer concreet vervangen. Vestdijk's zuiveringstechniek bereikt hetzelfde effect als het uitgommen van zekere lijnen, die in een voorstudie van groot belang en nut zijn, doch ten slotte in de definitieve tekening van uiterst geringe betekenis blijken. Zulks wil nu volstrekt niet zeggen, dat Vestdijk op die weg van vereenvoudiging tot de uiterste grens ging. In ‘Sint Sebastiaan’ snoeide hij zeer weinig, zeer zuinig zelfs. In ‘Surrogaten’ treedt hij hardhandiger op. De tijd ontbrak me om alles te onderzoeken; toch stelde ik soms het weglaten van hele bladzijden vast. Ik wilde hier enkel maar de weg aanduiden, die de oudere Vestdijk thans bewandelt en die hem in 1948 ‘sfeer’ doet schrijven, waar hij vroeger, als reactie op de Jongetjes en Zusjes van Henri Borel en andere Hollandse Hendrikken, met wellust en opzettelijkheid van een ‘poel’

sprak. Nu een Simon van het Reeve en nog andere voortvarende jongeren hem op dit gebied de loef willen afsteken, remt hij.

Ook stilistisch sneed Vestdijk op enkele plaatsen de wilde takken uit. In 1938 pasticheerde hij eventjes Gerard Walschap's stijl: ‘Want dat 't zoo geen doen was, met hartelijke groeten, Anton Wachter en Dirk Touraine’. Die hartelijke groeten etc... liet hij nu weg. Wie ze nog interesseren, zoeke ze in ‘Groot Nederland’ op! Er is nog veel meer aan te stippen, genoeg voor een zwaarlijvige dissertatie; maar ik wil deze korte bijdrage daar niet mee overladen: een tijdschrift is geen boek. Hoofdzaak blijft hier de constatatie, dat Nederland's grootste schrijver van vandaag naar een classieker, d.i. zuiverder opvatting van de roman schrijdt, zonder daarom ook maar het geringste van de eigen, sterke persoonlijkheid aan modegrillen of tijdsvereisten op te offeren.

Jan SCHEPENS

Met pen en potlood

13.

Enkele lezers hebben me gevraagd, waarom Hinderyckx en Winderyckx uit de achterkeuken van ‘De Vlaamse Gids’ zijn verdwenen, na drie jaar trouwe haktakspringdienst. Ik heb hun geantwoord, dat mijn dubbelgangers geen verder gebruik van een 3-6-9-contract wensen te maken. Na hun stage in dit tijdschrift heb ik zowel Hinderyckx als Winderyckx bereid gevonden voor een andere taak: zij zullen thans als personages in een boek optreden. En ik ontdekte bij Gabriel Brunet een geschikt motto voor mijn toekomstig verslag over hun vertrouwelijke gesprekken:

> ‘J'aime à me représenter parfois deux hommes munis d'expérience et dénués d'hypocrisie échangeant pour le plaisir de voir plus clair leurs opinions sur l'homme et sur la vie’.

Onder deze nieuwsgierige lezers was er ten slotte een, die me de indruk gaf het fijne van alles te willen weten. Hij vroeg me namelijk... hoe Karel Jonckheere en ik het klaar speelden om telkens vraag en antwoord van Hinderyckx naar Winderyckx en vice versa te kaatsen. Deze geachte correspondent verkeerde in de foutieve mening dat Jonckheere zich achter Winderyckx en ik mij achter Hinderyckx verborgen hielden. Het spijt me, die belangstellende lezer te moeten ontgoochelen. Onze vriend Karel is wel de uitvinder van de Benelux-tweelingpennen; maar met de tweeling Hinderyckx en Winderyckx heeft hij noch contant noch contract. - Js.

Erratum

In het artikel van André De Ridder, Februarinummer, ‘Indrukken en Overwegingen van een Jurylid’, is in de voetnota op blz. 3 de 6e regel een herhaling van den 5en regel. Men leze den tekst als volgt: ‘in zijn oppersten eenvoud en feillooze soberheid tot een werk met een bijna symbolische beteekenis uitgegroeid: een dwaallicht kan ook de ster zijn, die, gedurende hun nachtelijken tocht...’

Herinneringen aan Julius Vuylsteke

ALS ik, zo in 't schemeruur, aan mijn toen nog tram- en autoloze vaderstad Gent terugdenk, ligt ze vóór mijn geestesoog in stralend zonnelicht, vooral de straten die ik jarenlang moest doordraven op weg naar het atheneum, dat meer dan een half uur lopens van mijn woning was verwijderd.

Toen ik mijn 'tweede' Grieks-Latijnse klas begon, de 'Poësis', werd op 2 Oktober 1887 het prachtig, het enig jubelfeest van Julius Vuylsteke gevierd, 'ter gelegenheid van zijn 25-jarig lidmaatschap in het algemeen bestuur van het Willemsfonds'. Onder de dungezaaide Vlaamsgezinde leerlingen werd over die hulde wel gesproken, maar er zouden nog enkele jaren verlopen eer ik de man in levenden lijve zou te zien krijgen.

In mijn herinneringen staat hij echter niet alleen en zelfs zie ik naast hem enkele talentvolle fransgezinde vrijzinnigen als Du Bois, Wagener en Oswald de Kerchove de Denterghem, die onze taal voorzeker kenden, maar door hun opvoeding, hun onderwijs en hun maatschappelijke stand het Frans als internationale taal genegen waren en ook bijna uitsluitend gebruikten.

Onder die bent liberale voormannen troffen mij vooral: Willem Rogghé (1824-1896), Adolf Du Bois (1827-1900), August Wagener (1829-1896), Ferdinand Vander Haeghen (1830-1913), Prosper Claeys (1834-1911), Napoleon De Pauw (1835-1922), Gillis Désiré Minnaert (1836-1919), Julius De Vigne (1844-1908), Oswald de Kerchove de Denterghem (1844-1906), Paul Fredericq (1850-1920), Jozef Vercoullie (1857-1937) en Julius Mac Leod (1857-1919).

Vier van die twaalf mannen waren buiten Gent geboren: Rogghé te Aalst, Wagener te Roermond, Vercoullie en Mac Leod te Oostende, maar ze waren met de Arteveldestad vergroeid en aan haar zeer verknocht.

Ook Prosper Claeys schreef al zijn boeken, - daaronder voor de geschiedenis van Gent uiterst belangrijke als 'Pages d'histoire locale gantoise', - in 't Frans, want het onderwijs, dat hij in zijn jeugd had genoten en de kring, waarin hij had geleefd, hadden hem het Frans als voertaal als het ware opgedrongen.

Ik zou hier, van dat ongemeen begaafd twaalftal, een lange lijst Nederlandse en Franse werken kunnen opsommen, maar de weetgierige lezer vindt ze gemakkelijk in de een of andere encyklopedie.

Hoe verdienstelijk al die geleerden ook waren, toch stak Julius Vuylsteke, - in mijn ogen althans, - ver boven hen uit. Ik had hem op de zittingen van 'De taal is gans het volk' ontmoet en in mij was de wens ontstaan, eens een onderhoud onder vier ogen met hem te hebben.

De kans was mij gunstig. In de volle zomer van 1892 kwam ik voorbij zijn boekwinkel, die in de Koestraat gelegen was. Mijn ogen vielen op een Hollandse vertaling van Barnett's 'Uitvoerbaar Socialisme, studies voor sociale hervorming'. Ik trad binnen en schafte mij dat zeer aantrekkelijk boekje van 260 bladzijden aan. In de achterkamer van de winkel zag ik de

56-jarige geleerde, die vlijtig aan 't schrijven zat. Ik nam plotseling het besluit hem aan te spreken, trad op hem toe en zei eenvoudig:

- Goeie dag, meneer Vuylsteke. En hoe staat het met uw gezondheid?

De aangesprokene hief zijn ogen naar mij op en antwoordde met zachte stem:

- Beter sedert enkele tijd. Ik dank u voor de belangstelling. Ik kan weer geregeld werken, alhoewel het schrijven nog niet gemakkelijk is. Maar 't gaat toch.

En hij toonde mij zijn omzwachtelde vingeren.

Ik keek ze verbaasd aan en hernam:

- Ik wist niet dat gij lijdend waart. Het doet mij genoegen dat ge aan de beterhand zijt.

- Ik lijd reeds jaren aan een huidziekte en had al zeer veel dermatologen geraadpleegd, toen ik op zekere dag een oudstudiemakker ontmoette, die mij vertelde, dat dezelfde kwaal hem had gekweld en hij, ten einde raad, naar Aken was gereisd om daar een specialist te raadplegen, die hem was aanbevolen geworden. Die arts had hem genezen. De wanhoop nabij deed ik zoals hij, en zie, ik ben nu bijna volledig hersteld, 't Is wonderbaar. De arts ondervroeg en onderzocht mij en zei eenvoudig: ‘Gij zult gauw weer in orde zijn!’ Dat is ook werkelijk het geval geweest. Alleen mijn vingertoppen zijn nog niet zoals 't behoort, maar de geneesheer van Aken heeft mij verwittigd dat de volledige genezing nog enkele tijd zou aanlopen.

Ik drukte over die vlugge herstelling mijn tevredenheid uit en zei dan:

- Mag ik zo vrij zijn u een paar vragen te stellen?

- Wel zeker, zei Vuylsteke, ik ben zeer blij een van de jongere vlaamsgezinden eens bij mij te zien. Vraag maar.

- Is het waar, begon ik, dat Conscience een grote verzameling geneeskundige werken bezat?

- Dat zal wel, luidde het antwoord. Lees zijn J o n g e D o k t e r en ge zult merken, dat de schrijver op de hoogte is van veel kwalen. De Fransen Nelaton, Trousseau, Andral, Broussais, de Duitsers Chelius, Liebig, ook anderen komen er in voor. Conscience las veel Frans en kende die taal op voortreffelijke wijze. Ik heb het persoonlijk mogen ondervinden. Ik was eens met mijn vader naar Kuurne gereisd, waar hij een broer had, die notaris was. Daar woonden wij een eerste-kommuniefeest bij. Weet gij wie daar ook aan de feestdis zat? Hendrik Conscience, die er enkele jaren te voren tot arrondissementskommissaris was benoemd geworden! Bij het nagerecht verzocht mijn tante hem ‘een woordje te zeggen’ en toen heb ik Conscience in het Frans horen improviseren, 't Was prachtig! Gij weet, hoe betoverend hij in onze taal kon spreken. Welnu, hij deed het niet minder bekoorlijk in het Frans. Ik heb veel uitmuntende Franse redenaars gehoord, maar niet een, die Conscience overtrof. Hij had overigens een warm orgaan en een verbeelding als weinigen.

- En, zei ik enigszins aarzelend, stond Conscience langs de kant van de katholieken?

- Dat wordt thans wel eens beweerd, nu de man dood is. Maar het zal u wel niet onbekend zijn dat zij hem en zijn werk meer dan eens hebben aangevallen en de lektuur van zijn romans in hun scholen verboden en nog verbieden.

Wilt gij een ander bewijs? Conscience is een van de stichters van ons Willemsfonds en hij is ons trouw gebleven tot aan zijn dood, en ge weet welke smaadwoorden zij te verduren kregen en nog krijgen, die deel uitmaken van onze vereniging.

Aan Conscience en aan zijn werk heb ik na zijn overlijden de hulde gebracht, die wij hem verschuldigd zijn, en nu vraag ik de opdracht te willen overwegen van de Kerels van Vlaanderen aan de liberale minister Alfons Van den Peereboom. Zij dagtekent van 1870. Conscience was toen 58 jaar oud...

Ik voelde mij toen als gedwongen ook iets in het midden te brengen en zei:

- Hij wordt nog het meest van alle schrijvers in onze volksboekerijen gelezen en ik ben overtuigd, dat wij geen beter verdediger kunnen hebben voor onze taal en onze vrijheid.

Een stilte was ingevallen en ik benuttigde die om Vuylsteke naar zijn mening over de rechtskundige François Lauient te vragen, die op 11 Februari 1887 te Gent overleden was.

- Laurent, zei Vuylsteke, is mijn leermeester geweest en nooit was ik iemand meer dankbaarheid verschuldigd. Laurent was een tijdgenoot van Conscience en van evenzo eenvoudige afkomst. Zijn vader oefende in de stad Luxemburg het ambacht van haarkapper en pruikenmaker uit. Hij verloor zijn moeder toen hij zestien jaar oud was en ging aan de Leuvense universiteit, die in die dagen een staatshogeschool was, op een beurs in de rechten studeren. Na de Belgische omwenteling van 1830 haalde hij te Luik zijn diploma van doctor juris, in 1834 werd hij chef de bureau in 't ministerie en in 1836 hoogleraar hier. Hij is het tot 1882 gebleven, zes en veertig jaar lang.

- Ik heb hem in dat jaar gezien, zei ik, toen hij onze gemeenteschool bezocht.

- Ja, hernam Vuylsteke, hij was een volksvriend en een kindervriend. Hij had een benijdenswaardig hart en een benijdenswaardige werkkracht. Alle dagen stond hij tussen vier en vijf uur op, winter en zomer, en werkte tot omstreeks acht uur 's avonds. Nooit ging hij uit, noch naar schouwburg noch naar herberg. Uitnodigingen wees hij van de hand. Hij zat als vastgeschroefd aan zijn werktafel. Hij benuttigde de rijke boekenverzameling van de Gentse universiteitsbibliotheek en het was opzettelijk voor hem, dat men het karretje had laten maken, dat nu nog in de boekerij te vinden is.

- Hij zal wel een uitzondering geweest zijn onder de professoren van zijn tijd, opperde ik lachend.

- Wis en zeker was hij dat. Maar het is zijn levenswijze, die begrijpelijk maakt, dat hij zoveel lijvige boekdelen schrijven kon: eerst 18 delen geschiedenis, daarna 33 delen Principes de droit civil; ten slotte 8 delen Droit civil international en 6 delen Avant-Projet de révision du code

civil. Tienduizenden bladzijden. Hij had dan ook een Europese vermaardheid verworven en was er rijk op geworden. En ik spreek dan niet van de talrijke studies en schetsen, die soms ook dikke boeken werden. Geef u de moeite eens in de universiteitsbibliotheek te snuffelen en gij zult verbaasd staan.

- Maar hoe komt het toch, meneer Vuylsteke, vroeg ik, dat Laurent niet met u is meegegaan? Hij heeft immers in het laatste deel van zijn Histoire de l'Humanité gezegd, dat de taal de uitdrukking is van de gevoelens en de gedachten van een volk, 't is te zeggen van al wat er eigenaardigs is in zijn leven. Hij voegde er bij dat de eenheid ontbreekt, waar de taal verschilt.

Vuylsteke schudde herhaaldelijk het kale hoofd. Hij bleef strak vóór zich heen turen.

- Ik weet het niet, sprak hij zacht, 't Is voor mij een onoplosbaar raadsel gebleven. Ik heb het vaak aan vrienden van onze beweging voorgelegd. Ze begrijpen het evenzo weinig als gij en ik. Een tijdgenoot van Laurent, een van zijn leerlingen zelfs, Emiel de Laveleye, zo beroemd als hij, heeft in zijn werken de beweging van de nationaliteiten aandachtig gevolgd en ons streven in den vreemde bekend gemaakt en goedgekeurd.

Weer viel een poos stilte.

- Maar, ging Vuylsteke voort, Laurent was een durver. Toen de minister hem eens een berisping gaf, voor ideeën die hij over het christendom had uiteengezet, antwoordde hij, dat de minister het recht niet had een professor om zijn godsdienstige overtuiging te berispen, en zulks volgens onze Grondwet... Hebt gij zijn Lettres d'un Retardataire gelezen?

- Ja, zei ik. Ik bezit dat boek van 1863. Het is ongemeen vinnig.

- En zeer waar, hernam Vuylsteke. Men zal het nog lezen, als wij allen as zullen geworden zijn. Gij weet, dat Laurent de verzoening van de standen nastreefde. Hij stichtte hier, op de Lievekaai, de eerste coöperatieve winkel. Maar de oneerlijkheid van de gerant en het getier van kleine winkeliers, zoals mevrouw Courtmans ze in het Geschenk van de Jager naar het leven schilderde, bewerkten de val van Laurents onbaatzuchtige onderneming. Later hebben Edmond Van Beveren, Eduard Anseele en andere Gentenaars, werklieden ditmaal, het plan van Laurent terug opgenomen en de grote socialistische coöperatieve tot een ongekende bloei gebracht.

Laurent weigerde alle huldeblijken. Een enkel heeft hij aanvaard. In 1876 had hij de vijfjaarlijkse prijs voor zedelijke en politieke wetenschappen gekregen. Men besloot hem als blijvend aandenken zijn portret aan te bieden. Lieven De Winne schilderde het, drie jaar vóór zijn dood, want die grootmeester overleed te Brussel in 1880. Het prachtig stuk werd aan Laurent in de aula van de universiteit op het eind van 1877 overhandigd. Het was een plechtig ogenblik. Grote rechtsgeleerden, als de Amerikaan Lawrence, de Zwitser Bluntschli, de Duitser Gneist, de Italianen Pasquale-Fiore en Mancini en nog veel anderen hadden een bijdrage gezonden en uiting gegeven aan hun bewondering voor de wereldberoemde geleerde.

- En is er nooit een uitgebreide biografie van Laurent verschenen?

- Totnogtoe niets noemenswaards, zei Vuylsteke. Dat is begrijpelijk: het is niet zo gemakkelijk. Dat zou het werk zijn voor een geschiedkundige, die tevens jurist en ekonomist is. Maar wat mij meer verwondert, is dat de stad Gent nog niets voor zijn aandenken heeft gedaan. Niemand heeft meer diensten dan hij aan Gent bewezen. Lees zijn Sociétés Ouvrières de Gand, viermaal herdrukt, 't Boek is een aanklacht. En lees ook in ons Gemeenteblad van 1869 hoe manmoedig hij in de gemeenteraad de rechten van het kind verdedigt tegenover de vaderlijke macht, die hij een macht van bescherming noemt, eerder een plicht dan een recht. Ik zie hem nog zijn ideeën daarover op vlammende wijze ontwikkelen. 'De plaats van het kind, zei hij, is op de school, niet in de fabriek. Het is waarlijk meer dan tijd dat aan zulke barbaarsheid paal en perk wordt gesteld.' 't Was doodstil in de Raad. En overspringend op onze werklieden: 'Ze weten zelfs niet, zei hij, dat zij een vaderland hebben. Geeft hun een behoorlijk onderwijs, dan zullen ze weten dat zij een moeder hebben, die België heet. En ze zullen die moeder weten te verdedigen.'

Die kleine kerel was een geducht kampvechter. Mij is hij altijd lief gebleven, ondanks al wat ons scheidde.

- Nog een enkele vraag, meneer Vuylsteke, als gij het mij toestaat.

Vuylsteke knikte bevestigend.

- Ge zijt nu reeds 35 jaar in de strijd om ons recht. Vindt gij dat er vooruitgang is?

- Ongetwijfeld! Wat mij vooral treft is de zuiverheid van de uitspraak bij de jongeren en het is zeker, dat de wet van 1883 op het gebruik van onze taal in het middelbaar onderwijs de beste vruchten zal afwerpen. De jeugd van heden zal beter onderlegd zijn dan die van mijn tijd.

- Gij hebt toch niet te klagen, zei ik lachend, met een man als Heremans was.

- Heel zeker niet, maar Heremans was een uitzondering en de meesten kunnen niet toveren, zoals hij. Hij had wekelijks een uur tot zijn beschikking, een enkel uurtje voor het Vlaams, terwijl zijn collega's voor het Latijn tien of elf uur hadden.

't Werd tijd dat ik opkraamde. Ik dankte de heer Vuylsteke voor het leerrijk onderhoud en verontschuldigde mij, hem zo stout en boud zijn kostbare tijd te hebben ontstolen. Maar hij schudde het hoofd en zei, dat mijn bezoek hem veel uit vroeger jaren had herinnerd en hem zeer aangenaam was geweest.

In de loop van de daarop volgende lente bracht ik een bezoek aan Julius De Geyter, die te Antwerpen in de Jezusstraat woonde. Ik kreeg het pak Multatulibrieven te zien en de dichter van 'Keizer Karel en het Rijk der Nederlanden' beloofde er mij een nauwkeurig en volledig afschrift van.

Het gesprek liep over de Vlaamse letterkunde van de 19de eeuw. Julius De

Geyter kon smakelijk vertellen; met een tintje Antwerps, en was hier in zijn element. Hij stond mij gul toe, enkele nota's te nemen.

Met Conscience was ook hij zeer ingenomen en zijn oordeel kwam met dat van Vuylsteke in alle punten overeen. Het deed mij goed aan 't hart uit zulke mond de onvoorwaardelijke lof van onze volkschrijver te horen.

Ook van Vuylsteke hield hij veel. ‘Een man uit één stuk, begaafd, eerlijk, vlijtig als weinigen, 't Is betreurenswaardig dat het hem - en wel van zijn prilste jeugd - zo tegenliep!’

Ik moet hem wel verbaasd hebben aangekeken, want hij hernam:

- Hebt ge daar nooit van gehoord? Julius' vader was een barse, onmogelijke vent, die het leven van de zijnen vergalde. Julius was nochtans het toonbeeld van een leerling en de moeder uiterst zorgzaam en ijverig. Maar zij was de dochter van een eenvoudige schaliedekker en Julius' vader was rechter aan het hof van beroep...

- Maar dan heeft hij zijn machtig dichterstalent en zijn liefde voor de nederigen van zijn volkse moeder geërfd, zei ik. Op 20-jarige leeftijd beschreef hij de optocht van de Gentse fabrieksarbeiders, die de 31e Augustus 1856 op de Vrijdagmarkt vóór de Koning defileerden en men voelt zijn sympathie voor het volk...

- 't Is mogelijk, zei De Geyter. Van wie erven wij onze goede en onze slechte eigenschappen? 't Is een onoplosbaar vraagstuk. Maar 't zijn gespierde verzen, van 't schoonste, dat wij in onze letterkunst hebben aan te wijzen.

Hij stond op, haalde een boek te voorschijn en was weldra aan 't voordragen:

> Daar waren nu de lange scharen der
> fabrieken, arm aan arm, en trokken voort,
> op stap, in dicht gelid, gelijk een leger.
> Vooraan de kinderen, nog geen twaalf jaar oud,
> die, aan de borst der kennis niet gelaafd,
> gestolen aan de school, in de fabriek
> wat stuivers met hun leven kopen...

Ik luisterde aandachtig, met vrome eerbied voor zoveel schoons en waars. Nooit hadden mij die verzen zo treffend en zo mooi geschenen, nu ze daar, ver van het Gents toneel, door een grijze dichter werden voorgedragen.

Hij was reeds een goed eind ver, Borluut, de beide Artevelden, Van den Bossche, Yoens, Ackerman, Vaernewijck waren reeds vóór ons geestesoog voorbijgetrokken, toen zijn dochter, de 20-jarige Julia, verscheen en ik aan haar werd voorgesteld. Zij was van een stralende, van een betoverende schoonheid. Helaas, zij is zo jong gestorven.

In 1894 verbleef ik te Bonn aan de Rijn. Zodra het heimwee mij bekroop, los ik Vlaamse boeken, daaronder ook Vuylsteke's P r o z a s c h r i f t e n , die op voorstel van Julius Sabbe door het Willemsfonds waren verzameld en uitgegeven

geworden. Nu nog raad ik de lektuur van die werken aan. In het 3e deel vindt de weetgierige lezer de rede, die Vuylsteke op 28 Oktober 1883 te Gent uitsprak. Conscience was op 10 September gestorven, zodat hij nog de wet De Vigne-Coremans had weten aannemen.

> ‘Bij de aanvang van deze algemene vergadering, zei hij, welke jaarlijks de vrijzinnige Vlamingen uit de verschillende gewesten van ons Vaderland bijeenbrengt, acht ik het mijn plicht allereerst met een enkel woord twee grote gebeurtenissen te herinneren, die aan het jaar 1883 een blijvend aandenken in de geschiedenis der Vlaamse Beweging verzekeren. De ene, een blijde, heuglijke gebeurtenis, is de wet op het gebruik van de Nederlandse taal in het middelbaar onderwijs; de andere, een smartelijke, grievende gebeurtenis, is het afsterven van ons beroemdst, ons doorluchtigst lid, Hendrik Conscience...
> Conscience heeft het geluk gehad lang genoeg te leven om die heilrijke wet te zien tot stand komen.
> Hij heeft niet, zoals zoveel andere Vlaamse hoofdmannen, het hoofd ongetroost, onbeloond moeten ter rust leggen, terwijl het grote werk, waaraan zij zich gewijd hadden, onafgedaan bleef, ja, terwijl niets liet verhopen, dat het te eniger tijd zou voltrokken worden. De zegepraal, die wij dit jaar behaald hebben, die vrucht van langdurige, aanhoudende arbeid, laten wij rechtvaardig zijn, zij is in de eerste plaats het werk van Conscience. Hij heeft er persoonlijk en rechtstreeks geen deel aan genomen, maar het is zijn adem, die in het vervallen Vlaamse volk de geest van vroeger opnieuw heeft geblazen; het is zijn woord, dat het sluimerend Vlaams eergevoel weer heeft opgewekt; het is zijn pen, die gedurende een halve eeuw bijna, het voor ons volk meest passend geestesvoedsel onafgebroken heeft bereid; het is zijn vernuft, dat in een lange reeks van vaderlandse heldendichten of van gemoedelijke volksverhalen het bestaan van onze taal weer heeft bekrachtigd en verzekerd, en er, bij landgenoten en vreemden, eerbied en achting voor heeft afgedwongen. Hij was dus in het werk der Vlaamse herleving steeds de grote werker, in de strijd der grote rechtsherstellingen steeds de grote strijder. Wat zou er van onze taal thans geworden zijn zonder Conscience?...’

Die woorden zijn duidelijk. En eveneens klaar was het volgende:

> ‘Een van de mannen, die het Willemsfonds, nu meer dan 32 jaar geleden, hielpen stichten, bleef Conscience ons trouw medelid tot aan zijn dood; en vruchteloos trachten onze tegenstrevers hem voor een der hunnen te doen doorgaan.’

De opdracht van de Kerels van Vlaanderen aan Alfons Van den Peereboom vindt de lezer op bladzijde 193 van Conscience's Volledige Werken, deel 8,

Antwerpen, Van Dieren en Co, 1870. In de redevoering, te Ieper bij de stichting van de Afdeling van het Willemsfonds aldaar op 10 Februari 1889 uitgesproken, haalt Vuylsteke een paar zinsneden uit die opdracht aan:

> 'Wie de ontwikkeling van het volksonderwijs behartigt, zegt Conscience, de kunst beoefent of de taal der vaderen liefheeft, herinnert zich met een gevoel van dankbaarheid de uitstekende diensten door u aan ons dierbaar Vaderland bewezen. Het geheugen van het goede, dat gij hebt gesticht, kan anderen nog, zelfs in de toekomst, tot voorbeeld of tot aanmoediging strekken: het dient daarom onverzwakt te worden bewaard.'

Julius Vuylsteke overleed op 16 Januari 1903 aan de gevolgen van, een beroerte. Toen men zijn laatste wilsbeschikking opende, vernam men, dat hij in de uiterste eenvoud wilde begraven zijn, zonder lijkredenen, zonder bloemen, zonder zerk, zonder gedenkteken. Zelfs een levenschets in het Annuaire van de Koninklijke Akademie wees hij van de hand. Hij was in Mei 1889 tot lid van dit geleerd genootschap verkozen.

De begrafenis geschiedde dan ook zonder het minste praalvertoon, maar zeer talrijk waren de vrienden en de bewonderaars, die hem een laatste groet wilden brengen.

Na de teraardebestelling kwamen enige vrienden in de woning van Paul Fredericq aan de Winkelstraat nr. 7 samen, om een Julius-Vuylstekefonds te stichten, dat vrijzinnige boeken onder ons volk zou verspreiden. In korte tijd verzamelde Fredericq een som van 22.000 goudfrank!

De Zondag daarna schreef Fredericq in zijn veelgelezen en uitmuntend opgesteld weekblad Het Volksbelang een lange levenschets, waarin Vuylsteke ten voete uit werd geschilderd. Vuylsteke's verzoek om stilzwijgen kon Fredericq in zijn krant onmogelijk nakomen, dat begrijpt men licht. Maar de traditionele levensbeschrijving in het Annuaire kon hij weigeren. Wat hij ook deed. Het was dan Vercoullie, die het werk moest leveren.

Zo kregen wij, in het Annuaire van 1905, Vuylsteke's levenschets, van bl. 149 tot bl. 190, in de Kollewijnspelling. Dat is helemaal Vercoullie. Het is spijtig, dat ze niet in brochurevorm aan al de leden van het Willemsfonds werd gezonden. Zij zou het nu nog verdienen, want zij is sober, oprecht, eerlijk en volledig.

In 1910 verscheen, als 8e uitgave van het Vuylstekefonds, Vlaanderen omstreeks 1530 door Victor Fris (geboren te Geeraardsbergen in 1877, overleden te Brussel in 1925). Ik zou dat boekje hier niet aanbalen, was het Voorbericht niet aan Julius Vuylsteke gewijd. Hier hebben wij een vakgeleerde, die aan de geschiedkundige Vuylsteke zijn lof en zijn bewondering niet onthouden wil.

Vuylsteke was in 1895 door de gemeenteraad van Gent met de uitgave van het Cartularium belast geworden. Van die datum af kon men de grijsaard

elke dag naar het stedelijk archief zien gaan. In 1900 gaf hij zijn meesterstuk op historisch gebied uit: *Oorkondenboek der stad Gent* (*I Gentse Stads- en Baljuwsrekeningen*, 1280-1336, XVI en 1048 in kwarto).

Na zijn dood vond men onder zijn papieren het begin van zijn uitgebreide kommentaar op die 'stads- en baljuwsrekeningen', een ware openbaring voor de geschiedenis van de opkomst van de gemeentelijke politiek in Vlaanderen. Fris schreef:

> 'Vuylsteke hernieuwt er, over een ruimte van veertig jaar, al wat wij meenden te weten over het meest verwarde tijdperk van de Gentse en Vlaamse geschiedenis. Had hij ten minste die uitleggingen van 't jaar 1315 tot in 't jaar 1336 mogen voltrekken, wat prachtige inleiding tot de kennis van de Eeuw der Artevelden!
> Hoe jammer dat wij dat einde hebben moeten derven! De vrucht van zoveel arbeid is met hem te grave gedaald: die wetenschap, welke hij alleen bezat, van het Gentse financiewezen en muntenstelsel; die enige matenen gewichtenkennis; die kunde om zich te bewegen in de doolhof der gemeentelijke instellingen van de middeleeuwen!
> En zijn duizenden nota's liggen daar nu onvolmaakt overhoop, onbegrijpelijk voor een ander, zonder enige samenhang, zodat zij degene, die het zou willen beproeven, alle hoop ontnemen om ze tot enige samenvatting te laten dienen...'

Het is de eerste maal niet, dat ik aan Fris hulde breng. Voor het Augustusnummer van 1926 schreef ik in Diederichs' maandschrift *Die Tat* een artikel over 'Conscience-Forschung' en zei onder meer, handelend over Eug. de Bock's '*Hendrik Conscience en de Opkomst van de Vlaamse Romantiek*':

> 'Unter den zahlreichen von Eugen de Bock befragten Büchern zitiert er die ebenso ausführliche wie vorzügliche Abhandlung des Genter Stadtarchivars Dr. Victor Fris: "De Bronnen van de historische romans van Conscience", worin die Béweise geliefert weiden, dasz der vlämische Dichter sich möglichst vollständig dokumentierte, besonders für den "Löwen von Flandern" (1838), den "Jakob van Artevelde" (1849) und den "Bauernkrieg" (1853). Die Legende des geschichtsunkundigen Conscience, sagt Fris, hat ausgedient. Verschwunden ist das Lächeln, das die Lippen sogar gebildeter Vlamen umkräuselte, wenn man des historischen Wertes des Löwen von Flandern Erwähnung tat.'

De vroege dood van de begaafde Fris was een groot verlies, ook voor het Willemsfonds, dat van zijn hand *Vlaanderens Vrijmaking in 1302* onder zijn leden verspreidde.

Over nog een bijdrage tot de kennis van Julius Vuylsteke zou ik hier willen een woord zeggen. In 1921 gaf het Taalminnend Studentengenootschap ‘'t Zal Wel Gaan’ de 50e jaargang van zijn Almanak uit. Het boekje is in meer dan een opzicht van groot belang. Wij beperken ons tot de ‘Herinneringen uit mijne Jeugd’, door Napoleon De Pauw op meer dan 85-jarige leeftijd te hoek gesteld. Daarin bevestigt de oude magistraat wat Julius De Geyter mij in 1893 had meegedeeld. Op bl. 101 zegt hij:

> ‘Julius had reeds dan (nl. in 1851) de verbittering in 't hart; men las het op zijn aangezicht. De redenen daarvan waren van verschillende aard. Vader Vuylsteke, die ik persoonlijk heb gekend, was een zeer driftig en moeilijk man. Zijn collega's op het Gerechtshof schijnen mijn mening te delen, want bij zijn dood in 1871 was hij een der weinigen, waarvan de prokureur-generaal in zijn “Mercuriale” geen melding maakte.’

Dat is ontegenzeggelijk waar. Zo was Jourdan Maxime Vuylsteke, terwijl zijn zoon niets dan vrienden telde en nooit door het Willemsfonds zal worden vergeten.

Julius PEE

Meetjesland

Aan kapelmeester van St. Baafs
Jozef de Maeght.

Geen haan waakt meer op dien vernielden toren
Of blinkt bij zon of maan, in 't land van 't zand:
Doch gij die bleeft, gelieft mijn stem te hooren
In dankgezang voor 't oude Meetjesland.

Het zijn trekvogels, zij die naar mij aarden;
Toch leidt de lucht naar huis, onzichbre band,
Want, warmen wij ons soms aan vreemde haarden,
Onze oude stam staat sterk in 't Meetjesland.

Het zand van 't houtland, in de noeste handen
Van onze voorouders, werd korrels goud;
De zandstreek, de armste eens van de lage landen
Een akker thans met zweet en bloed bebouwd.

De zonne zingt er, donkere elzenkanten
Zijn schaduwboorden voor het korengoud.
Mystiek en liefde zijn er bloedverwanten.
Het hart is warm, de harde koppen koud.

Geheim zijn er de bedden, voor de spelen
Der liefde, voor de rust en voor den dood.
Daar werd ik diepst gewond, zal ik daar helen
Zal ik daar nutten 't gaafste en laatste brood?

Geen bergen daar, geen meren of valleien
Als die waar ik heb vruchtloos rust gezocht:
Of hing die soms onder uw boomenreien
Statieke pelgrims, in versteende tocht?

Daar rusten vrienden en daar streefden de ouders,
Daar werd het kind een man, en schudde 't juk
Van eens geliefden waan van jonge schouders
En vocht den strijd alleen, op goed geluk.

Het is die grond, onder die wisselluchten
Met zon en wolkenspel, dat immer keert,
Die mij verleerde 't klagen en het zuchten,
Daar groeide 't riet dat mij heeft 't lied geleerd.

Met heiige en hoer heb ik soms aangezeten
En in mijn hand lag meenge schoone hand;
Veler gelaat en naam heb ik vergeten.
Doch de uwe niet, uit 't oude Meetjesland.

Ik heb zooveel verbeurd, verlaan, verloren
De liefde voor mijn streek verliet mij nooit,
En zaaide ik ook op steenen eenig koren,
Vergeeft het mij, 't beste werd niet vergooid.

Vóór de eindreis, zoo ik niet te ver moet dwalen,
Of met u ondergaan in wereldbrand,
Gun mij een blad in 't boek van de verhalen
Van de getrouwen aan hun Meetjesland.

Firmin VAN HECKE

Nieuwe vormen van kunstcritiek

voor Ary Delen, bij gelegenheid van zijn 65ste verjaardag en zijn op pensioen stelling als hoofdconservator van het Kon. Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen.

BIJ het bezoeken van een museum, doet al wie er zich niet tevreden mede stelt op een drafje de tentoongestelde schilderijen voorbij te loopen, den indruk op vóór een rijkdom en een verscheidenheid te staan, waardoor hij licht door iets dat op het 'des Guten zuviel' gelijkt, wordt bedwelmd. Noch den tijd, noch de kracht heeft hij om al die meesterwerken, die hem naar het hoofd worden geslingerd, behoorlijk te bekijken, laat staan ze ten volle te ontleden, en zich rustig in hun schoonheid in te leven. De overgang van den een en tijd, den eenen stijl, den eenen schilder naar den andere valt hem soms uitermate lastig en kost hem een inspanning, welke, op den duur, wanneer de vermoeidheid zich van hem meester maakt, een gevoel van oververzadigd zijn verwekt. Zelfs door eenzelfden schepper, wanneer talrijke doeken van hem bijeengebracht zijn, wordt soms in zijn oeuvre van een zoo bedwelmende verscheidenheid blijk gegeven, dat de bezoeker er niet altijd in slaagt de eenheid - eenheid van geest en gevoel, eenheid van stijl en techniek - welke, alle schijnbare verschillen ten spijt, dit werk ten gronde ligt, dadelijk te beseffen en te waarderen.

Hetzelfde bezwaar rijst trouwens op, wanneer men een boek over één tijdperk, één school, ja zelfs over één groot kunstenaar leest, en de talrijke reproducties in oogenschouw neemt, die daarin zijn opgenomen, te meer daar het er den schrijver meestal om te doen is in zijn commentaar en verklaring 'objectief' en 'volledig' te zijn. Aan het illustratief gedeelte van een kunstenaarsmonografie stellen bovendien vele lezers den eisch, dat het zoo overzichtelijk mogelijk weze, juist om hen toe te laten de evolutie van den kunstenaar van het begin tot het einde te volgen; met dezes oeuvre onder al zijn uitzichten ineens vertrouwd te geraken; met al dezes werken, zoowel de minder geslaagde als de hetere, kennis te maken. Wat voor gevolg heeft, dat ons meestal doeken van zeer uiteenloopenden aard en, wat nog erger is, van zeer verschillende kwaliteit, alles onder elkaar, in reproductie worden aangeboden. Documentair gezien, d.w.z. kunsthistorisch, heeft deze methode haar nut; selectief gesproken, d.w.z. kunstcritisch, is ze ten zeerste hinderlijk. In zake reproductie komt daar nog een ander bezwaar bij: het formaat van de plaat, meestal te klein om ons toe te laten de details van het gereproduceerde werk van dichtbij na te gaan, ze in het schilderij als schepping, één voor één, af te wegen. Terwijl het nochtans vast staat, dat vaak in de details meer dan in het ensemble de oorspronkelijkheid en de vaardigheid van een groot schilder tot hun recht komen.

Vooralsnog heb ik het probleem zuiver esthetisch gesteld, alsof in de beoordeeling die ons, door den kunstcriticus, van het gansche oeuvre van een meester

of zelfs van een afzonderlijk schilderij wordt geschonken, alleen de stijleigenschappen - compositie, vormgeving en kleur - belang zouden hebben. Nochtans is dit probleem niet leuter technisch. Er zijn meesters, die meer dan andere tot ons spreken, onze menschelijke sympathie sterker opwekken, wat geenszins beteekent dat de eersten daarom superieur, de tweeden inferieur zouden zijn; deze aantrekkingskracht wijst eenvoudig op de aanwezigheid bij den schilder van physische of, doorgaans psychische eigenschappen waaraan wij, toeschouwers, gevoeliger zijn, op een ‘stemmingssfeer’, waarin wij gewilliger opgaan. In het oeuvre van elken meester zijn er bovendien schilderijen, die ons weer meer dan andere treffen, niet omdat ze voortreffelijker zijn, of meer representatief van zijn gaven, maar eenvoudig omdat ze ons persoonlijk sterker boeien en aandoen, meer direct onzen geest of ons gemoed raken. Ten slotte houden wij meer van dit of dat doek dan van andere van denzelfden schepper, niet omdat wij het, aan allerlei kunstcriteria gemeten, hooger stellen, maar gewoonweg omdat het beter aan onze gevoeligheid beantwoordt, meer affiniteiten in ons wakker roept, snaren in ons gemoed aan 't trillen brengt, welke door misschien vakkundig volmaaktere werken niet worden aangeroerd. Waarom stel ik, in mijn persoonlijke waardeschaal, in Rembrandt's oeuvre ‘Het Joodsche Bruidje’ boven ‘De Nachtwacht’ of ‘De anatomische Les?’, of verkies ik onder Chardin's werken ‘Het witte Brood’ boven prachtvollere stillevens? Mij blijft het inzicht vreemd staande te houden, dat ‘Het Joodsche Bruidje’, of ‘Het witte Brood’ wezenlijk de meer beroemde werken van Bembrandt of Chardin overtreffen. Zuiver critisch gesproken, zou het mij misschien lastig vallen dezen voorkeur te rechtvaardigen. En nochtans weet ik, met een onfeilbare zekerheid, dat ik, van mijn subjectief standpunt, beide werken boven alle andere van die kunstenaars verkies. Evenmin zou het mij niet veel moeite kosten om van allerlei schilders en enkel van dezen van wie ik heel veel houd, een of meer werken te noemen, tot dewelke mijn voorliefde zich bijna instinctmatig richt omwille van gevoelsredenen, zoo complex en bovendien zoo individueel, dat het een heel avontuur zou zijn deze voorliefde te verantwoorden. Met dit gevolg, dat moest ik een studie over Rembrandt of Chardin schrijven, ik er misschien tegen op zou zien tot deze ‘sentimenteele’ bewijsvoering mijn toevlucht te nemen, weerhouden door iets dat naar ‘pudeur’ zweemt (of misschien naar voorzichtigheid), er alleszins voor terugdeinzend door deze al te persoonlijke preferentie mezelve bloot te geven, in een opstel waarin het integendeel als criticus mijn plicht zou zijn alle individueele voorliefde zooveel mogelijk het stilzwijgen op te leggen. Ik geef echter toe, dat ik ongelijk zou hebben, uit een gevoel van valsche schaamte, aldus in mijn bewijsvoering mijn meer subjectieve beoordeelingsgronden achter te stellen. Beden waarom ik voor een nieuwe opvatting van de kunstcritiek, deze welke ik niet alleen ‘individualistisch’ maar ‘personalistisch’ bestempel, een lans wens te breken.

Alle kunstcritiek, zelfs de meest onbewogene, is in den grond een individualistische reactie van den auteur op het door hem bestudeerde oeuvre, zelfs dan,

of misschien wel het meest, wanneer hij het sterkst nadruk op zijn ‘objectiviteit’ legt. Geen enkel kunstbeoordeelaar vermag het uit de hoogte van onwankelbare beginselen, eeuwige wetten of onbetwistbare concepten op een kunstschepping neer te kijken, en deze uitsluitend als waardemeters te gebruiken, en daarbij van zijn aard, smaak, geschooldheid, enz. volkomen abstractie te maken. Noch de degelijkste kunsthistoricus, noch de meest wetenschappelijk aangelegde kunstfilosoof zullen in deze volkomen terzijdestelling van hun persoonlijkheid slagen Maar het verschil tussen deze de kunst ‘systematisch’ onder de loupe nemende ‘kunstgeleerden’ en hen die ik ‘kunstcritici’ noem - daar ik er voor terugschrik hen ‘kunstgenieters’ of ‘kunstfijnproevers’ te doopen’, vermits zulke benamingen in de ooren van de ‘ernstige’ menschen wellicht al te wuft zouden klinken - ligt hierin, dat waar bij de eersten het nuchter wikken en wegen hun hoofddoel is, de tweeden, verre van voor hun individueele opvatting te blozen, er vrijwillig de voorkeur aan geven zich in hun commentaar te laten leiden door allerlei persoonlijke criteria, waaronder er soms zuiver ‘sentimenteele’ zijn, en die in de waardebepaling van het kunstwerk niet altijd op een gering plaatsje aanspraak maken. Hoe meer beteekenis ze aan deze subjectieve beoordeelingsgronden hechten, hoe ‘personalistischer’ hun critiek zal zijn.

Nu is het een mijner droomen - een der vele die ik waarschijnlijk nooit ten uitvoer zal brengen - een boek uit te geven, waarin ik van elk der door mij meest bewonderde en meest geliefde schilders één werk zou reproduceeren, met talrijke detailfoto's naast deze van het gansche doek, en waarin ik, voor elk dezer uitgelezen werken, grondig en uitvoerig zou uiteenzetten al de redenen, zoowel de sentimenteels als de rationeele, de louter subjectieve als de meer objectieve, waarom ik er zooveel prijs op stel. Dat boek zou kunnen heeten ‘De twintig schilderijen waar ik het meest van houd’, of ‘Twintig lievelingssschilderijen, gekozen uit de Europeesche Musea’, of in dien aard.

Tusschen haakjes gezegd, meen ik te mogen veronderstellen, dat ik aan zoo'n boek meer genoegen zou beleven dan aan een meer neutraal geschrift, waarin het mijn taak zou zijn methodisch gans het oeuvre met al zijn ‘ups and downs’ te verklaren, nauwgezet al de gronden van een wellicht niet altijd even onverdeelde bewondering uiteen te zetten, lof en blaam te mengen. Aan het opstellen van een ‘gids’ voor de bezoekers van een museum, waarin ik, met of zonder overtuiging, beurtelings mijn waardeering voor al de daarin vertegenwoordigde scheppers tot uiting zou hebben te brengen, en over alle of de meeste der verzamelde, groote of kleine ‘meesterwerken’ de loftrompet op te stellen, aan het opmaken van zoo'n alomvattend, uiteraard zeer uiteenloopend inventaris heb ik vanzelfsprekend nooit gedacht, noch zou ik er, onder geen voorwendsel, voor te vinden zijn.

Even wil ik er op wijzen, dat ik met het aldus opgevatte boek eenigszins nader kom tot André Malraux' opvatting van het ‘Musée Imaginaire’, waar deze eminente kunstpsycholoog er op aanstuurt een aantal fotografieën van uit alle musea van de wereld gekozen, tot alle tijden en beschavingen behoorende

meesterwerken te vereenigen, in een eigen ‘museum’, enkel voor zijn genot. Maar ik vrees, dat liet aantal van deze uitgelezen reproducties ondanks alles te ruim zou worden en hun verzameling gevaar zou loopen buitengewoon disparaat te zijn. En bovendien mogen wij ons niet ontveinzen, dat deze reproducties, gelet op de meestal niet hooge kwaliteit van de fotografieën waarmede wij ons tevreden moeten stellen, ons in den regel een heel onvolledig of zeer gebrekkig beeld van al deze meesterwerken zouden bezorgen; nog grooter is de kans op een valsche voorstelling van zoovele geliefde schilderijen, beeldhouwwerken, tapijtwerken, voorwerpen, enz. - want Malraux breidt zijn museum tot alle mogelijke kunstuitingen uit - wanneer wij, zooals het past, zooveel mogelijk kleurdrukplaten zouden wenschen te bezitten - de eenige waarmede wij kunnen hopen toch iets van het element ‘kleur’ - voor de meeste schilderijen en tapijtwerken van zoo'n overwegend belang, - over te houden.

Daarom wensch ik voorloopig in mijn opzet bescheidener te zijn, mijn ‘museum’ tot enkele tientallen lievelingsschilderijen te beperken.

Nog een ander, mij persoonlijk zeer machtig argument komt mij in mijn voornemen staven. Inderdaad zou het schrijven van dit gedroomde boek mij verplichten mijn rondreis door de Europeesche musea te herbeginnen; en vermits wij, wanneer wij ouder worden, iets of wat luier of trager, grif naar voorwendsels uitzien om ons op weg te begeven, zou de mij aldus voorgeschreven opdracht een gelegenheid zijn om andermaal een onuitputtelijken schat te ontsluiten.

Daarom alleen ga ik voort mijn plan warm te houden. Van nu at aan stel ik mij voor hoe ik mij van Londen naar Parijs, van Madrid naar Florence, van Munchen naar Weenen, van Amsterdam naar Budapest zal begeven. Vanzelfsprekend zal ik de kleinere musea niet verwaarloozen, waarin ons soms de verrassing beschoren wordt, naast veel rommel, enkele voortreffelijke meesterwerken te ontdekken, des te kostbaarder daar ze er zeldzamer zijn, zoodat ik, van de meet af, in mijn reisplan evengoed Cassel als Berlijn, Grenoble en Aix als Lyon en Marseille, Bern en Winterthur als Basel en Zurich, Urbino en Montepulciano als Rome of Venetië, Haarlem en Utrecht als Amsterdam of 's-Gravenhage opneem.

Enkel het vooruitzicht van zoo'n wandeling verwekt in mij een zoo prettige stemming van reisvaardigheid en ontdekkingslust, brengt mij bij voorbaat zooveel geluk bij, dat ik hoop niet verplicht te zijn mij dit genoegen te ontzeggen. Door deze vrijwillig aanvaarde taak gedreven, zou ik er tevens toe geleid worden musea te bezoeken, waarmede het mij vooralsnog niet mogelijk was kennis te maken (voor mijn geest rijzen bv. het Ermitage van Moskou op, of de Deensche en Zweedsche musea). Laat mij dus nog even voortdroomen, en gebruik maken van dit voorwendsel om de hoop te koesteren allerlei bekende werken terug te zien, die mij eens zooveel genot bezorgden, en reizend en trekkend, er misschien enkele andere, mij voorloopig onbekende, aan te treffen, waaruit misschien evenveel of nog meer genot zou voortvloeien. Schiftend en keurend, uit dien rijken oogst de meesterwerken overhoudend, waardoor ik mij meer in 't bijzonder aan-

getrokken zou gevoelen, omdat tusschen hen en mij allerlei dieper en fijner vertakte verwantschappen tot uiting zouden komen, volbreng ik de lange kunstreis. Voorloopig enkel in mijn droom; een droom die, naar ik vrees, een droom zal blijven.

Maar waarom zouden anderen het plan niet uitvoeren? Laten wij even aannemen, dat enkele vooraanstaande kuntscritici - gevoelige menschen, niet enkel geleerde en schrandere - zich dien arbeid zouden getroosten, en elk hunner, van zijn standpunt, de selectie zou samenstellen, waarvan ik de publicatie met ongeduld tegemoet zie. Wat een onschatbare bijdrage tot de kunstcritiek, en zelfs tot de kunsthistorie, zou die verzameling bloemlezingen worden! Wellicht zal de uitvoerige bespreking van één enkel, typisch meesterwerk meer licht op den schilder werpen dan de meer algemeene en overzichtelijke studies, die over hem geschreven werden. Nog een ander voordeel zou ons door dezen nieuwen vorm van meer individualistische, bijna confidentieele, in zekeren zin autobiografische kunstcritiek worden geboden: zou zouden er ook den criticus nader door leeren kennen en zijn smaak, zijn sensibiliteit, zijn esthetische beoordeelingsgronden zooveel beter begrijpen. (Evenals wij door een letterkundige bloemlezing nader tot de uitverkoren dichters of vertellers worden gebracht, maar eveneens er den auteur beter uit leeren kennen). Wel te verstaan, zal deze uiteraard zeer ‘subjectieve’ en misschien zelfs ‘partijdige’ critiek de waarde van haar maker bezitten. Maar is dat ook voor de ‘objectieve’ en ‘onbevooroordeelde’ critiek niet het geval?

En wat al varianten zouden onder oogen kunnen genomen worden: ‘De tien (of twintig) mooiste werken uit de Uffizi (of uit het Louvre, of uit het National Museum, enz.), gekozen door X’, ‘De tien (of twintig) beste werken van Rembrandt (of van Rubens, of Velasquez), toegelicht door Y’, ‘De meesterwerken van de Italiaansche (of Fransche of Spaansche of Nederlandsche) Renaissance (of Classicime of Barok of Romantiek of Impressionnisme), verklaard door Z’. Een anderen keer, zou ons de kans worden geboden met gretige vingeren de bladen open te slaan van het boek ‘De vijftig beste landschappen uit het werk van ...’, of ‘De twintig mooiste stillevens van ...’ of ‘De tien voortreffelijkste portretten door ...’, telkens gebloemleesd door A, B of C. Op den duur, zal men er misschien toe besluiten aan één enkel doek een boek te wijden, rijk aan reproducties, vooral van details, waarin heel de kunst van een groot schilder aan de hand van één zijner typische meesterwerken tot in de puntjes zou worden toegelicht (Breugel's ‘Val van Icarus’, of Piero della Francesca's ‘Geeseling Christi’, Goya's ‘Gefusilleerden’ of Permeke's ‘Verloofden’, Watteau's ‘Inscheping voor Cytherea’ of Renoir's ‘Moulin de la Galette’, Vermeer's ‘Schilder’ of Picasso's ‘Guernica’): juist dat meesterwerk waarmede de criticus met gansch zijn verstand en gansch zijn gevoel zou instemmen, waardoor aldus ook zijn persoonlijke preferentieschema's tot hun recht zouden komen, waaruit misschien, naast deze van den behandelden schilder, zijn grootheid tot ons zou spreken.

En vermits ik bezig ben te fantaseeren, ga ik een stap verder en pak met een ander plan uit, dat het mij voorgekomen is in stilte te ontbolsteren, 't Gebeurt wel eens, voornamelijk inzake moderne kunst, dat een criticus enkele doeken in zijn bezit heeft, die rechtstreeks door hemzelf voor zijn eigen verzameling zijn gekozen. Wat mij betreft, is mij geen hechter criterium van de waarde van een schilderij bekend, dan de weasch die bij mij oprijst - wanneer ik een werk te aanschouwen krijg, voor hetwelk mijn bewondering meer dan een oppervlakkige waardeering is - de dringende wensch dat werk te bezitten. Vanzelfsprekend is het mij slechts zelden mogelijk geweest aan dezen wensch gevolg te geven. Maar toch ben ik er in geslaagd, in mijn huis, enkele doeken bijeen te brengen, waarvan ik des te inniger houd daar ik ze, onder honderd anderen, waarvan er nochtans geen enkel voor mij zonder aantrek was, uit den hoop heb gehaald, eens te meer zoowel om louter subjectieve als om meer objectieve beweegredenen. Nergens zou het individueel inzicht van den kunstcriticus zuiverder en intenser tot zijn recht komen dan in zoo'n ‘Bloemlezing’, de meest eigene. Met die doeken leeft hij van den vroegen morgen tot den laten avond. Als bekenden, als vrienden maken ze van zijn midden deel uit, laten we zeggen: van zijn bestaan. Daar hij ze elken dag onder een nieuwe belichting ziet, met een ander humeur, en den tijd heeft ze te doorgronden, er telkens aspecten in te ontdekken, welke hem voorheen niet waren opgevallen, mogen wij van hem verwachten, dat hij deze werken dóór en dóór kent, in al hun deelen en onderdeelen, en ze inniger begrijpt en aanvoelt dan allerlei andere, die hij slechts nu en dan, meestal vluchtig, te aanschouwen krijgt, in een museum of een tentoonstelling. Onmiddellijk voeg ik er aan toe, dat juist in deze voortdurende ontdekking van nieuwe eigenschappen en kenmerken het bewijs gelegen is, dat hij zich niet heeft vergist (wat niet altijd het geval is, want het gebeurt wel eens, dat een schilderij deze vuurproef van de dagelijksche confrontatie niet doorstaat, in elk geval de bezitter wijs zal handelen er zich zoo spoedig mogelijk van te ontdoen).

Ik droom dus, dat het mij, vroeg of laat, mogelijk zal zijn de tien of twintig ‘beste’ werken uit mijn persoonlijke verzameling in een boek bijeen te brengen en er over te schrijven, met die diepe maar bewuste liefde, welke enkel bestaan kan wanneer ze op een grondige kennis en op en langdurige vertrouwdheid steunt; aldus eenige doeken toe te lichten, die van zijn leven het duurbaarste sieraad zijn, en de duurzame bron van mijn kunstgenot. Zouden opstellen over ‘De Ruiter’ van Gustaaf de Smet en ‘De onbekende Tempel’ van Fritz van den Berghe, over ‘De omgeploegde Aarde’ van Floris Jespers en ‘De stille Straat’ van Edgard Tytgat, over het ‘Stilleven met de Rozen’ van Jan Brusselmans en ‘De Boerin met het witte Veulen’ van Hubert Malfait, om mij tot enkele Vlamingen te beperken, wanneer al deze doeken tot in hun verborgenheden zouden worden ontleed, - niet door een onverschillige, die er terloops een blik op werpt, maar door iemand die er, door een lange vriendschap en verwantschap, mede vergroeid is - den lezer niet een veel intiemer inzicht in het wezen van de kunst dier meesters bezorgen en, ofschoon deze studies beperkt zijn wat de stof

betreft, onrechtstreeks een heel wat levendiger beeld van onze kunstbeweging tot stand helpen brengen.

Ook deze bij uitnemendheid ‘personalistische’ critiek beveel ik met aandrang aan. En kan de verzamelaar zelve de pen niet voeren, dat hij dan een of ander sympathiseerend criticus de kans biede door een dagelijkschen omgang met de hem toebehoorende werken, die kennis en die aanvoeling op te doen, zonder dewelke het heel wat bezwaar oplevert over schilderijen te schrijven? In onze kunstliteratuur ontbreken vooralsnog werken over de belangrijkste particuliere verzamelingen van ons land, terwijl het nochtans danig gewenscht zou zijn over deze studiebronnen te beschikken. Maar ik herhaal het: niet in de eerste plaats tot den kunstgeleerde zal de verzamelaar zich dienen te wenden, om zijn collectie te beschrijven en dus ook in zekeren zin zijn persoonlijkheid als kunstgenieter toe te lichten, maar tot den psycholoog en den dichter, die in iederen kunstcriticus naar mijn gading schuil gaat.

Mijn waarde Ary, meer dan eens hebt U mij Uw voornemen te kennen gegeven, dat, wanneer voor U de tijd van de rust zou aangebroken zijn (wat thans het geval is) er geen zaliger vooruitzicht U tegenlachte dan ergens in een peizelijk hoekje, liefst zoo zonnig mogelijk, ongestoord de edele kunst van het hengelen te mogen beoefenen. Daar ik in een minder drukke periode van mijn bestaan mij bij gelegenheid ook wel eens aan deze bij uitnemendheid vreedzame sport heb bezondigd, en omdat ik altijd zooveel heb gehouden van dat in onze literatuur eenig mooi stuk proza: Jacobus van Looy's ‘Hengelaar’, gun ik U gaarne de verwezenlijking van deze landelijke inzichten.

Toch meen ik te mogen betwijfelen, dat deze ‘dolce far niente’ in open lucht, met de hengelroede als eenig wapen in Uwe nijvere hand, een noest werker van Uw slag blijvend zal bevredigen. Weshalve ik den wensch uitdruk, dat U mij zult helpen mijn droom te verwezenlijken en, grijpend naar Uw vaardige pen, ons tusschendoor een paar hoeken opdisschen, welke aan deze door mij, te Uwer eere, geformuleerde opvatting van een meer ‘personalistische’ kunstcritiek zullen beantwoorden. Van nu af aan kijk ik gretig uit naar de ‘Twintig meesterwerken uit het Antwerpsch Museum, gekozen en toegelicht door A.J.J. Delen’. Wie weet of Uw voorbeeld niet zoodanig aanstekelijk zal zijn, dat ik mij zal verhaasten, naast Uw boek, ook het mijne te leggen. En dan zullen wij ten minste de gelegenheid hebben om te zamen nog eens over onze wederzijdsche keus te kibbelen. Het moge zijn in een sierlijk landschap, terwijl wij bezig zijn naar den dobber te speuren, die met zijn rood vlammetje op den groenen waterspiegel danst... Laten wij zeggen: aan den boord der Leie, te midden van een landschap van Gustaaf de Smet, ol in de Ile de France, in Corot's omgeving, of in een hoekje van Provence, waar wij ons in de wereld van Vincent van Gogh zullen Inleven (jammer genoeg, zijn daar de wateren minder vischrijk, naar het schijnt).

Laten wij het nochtans probeeren. Van nu af aan zijt U het er met mij eens over, dat wij er ons in de eerste plaats voor zullen hoeden ‘geleerd’ te

doen; dat wij er angstvallig voor te zorgen zullen hebben alle pedanterie te vermijden, alsmede alle didactiek, zoodat onze beschouwingen naar een gaaf evenwicht tusschen techniek en psychologie zullen streven, wat betreft den door ons uitverkoren meester, (verliezen wij niet uit het oog, dat hij is: èn een schilder èn een mensch); ook naar evenwicht tusschen wetenschap en intuitie, ervaring en gevoel, wat ons zelven betreft, bezield als wij zullen zijn door veel bescheidenheid en geduld, door veel geestdrift, door veel toewijding, door veel openhartigheid. Immers zijn wij met zulke picturale bloemlezingen verantwoordelijk tegenover onszelven, méér nog dan tegenover het publiek.

Eenvoudig uitgedrukt: niet alleen van kennis zullen wij blijk geven, maar vooral - en nu is het groote woord er uit - van liefde. Want ik ben er diep overtuigd van, dat een criticus dan eerst zijn volle maat zal geven, wanneer hij over een schilder (of over een dichter of een componist) mag spreken, voor wien hij niet alleen een diepe waardeering koestert, maar wien hij vooral een innige sympathie toedraagt; wanneer hij het heeft over een werk dat hem niet slechts bewondering afdwingt, maar dat hem persoonlijk ontroert en begeestert. Daarom beklaag ik wel eens den beroepsrecensent, verplicht iederen dag impromptu zijn meening ten beste te geven over elke tentoonstelling waarop hij wordt uitgenoodigd, soms door schilders die hem volkomen vreemd zijn en over dewelke hij niettemin een oordeel heeft te vellen, of ze hem bevallen of niet. Sluiten wij een eedverbond (misschien werven wij nog enkele aanhangers aan): voortaan nemen wij ons voor alleen over die schilders te schrijven, die ons werkelijk lief zijn en in wier oeuvre wij den tijd hebben gehad ons in te leven en waar wij als vertrouwde vrienden tegenover staan, eerbiedig en gemoedelijk, maar vooral met heel veel teederheid, uitvoerig alleen die doeken te beschrijven en tot een 'keur' samen te bundelen, welke wij in de gelegenheid zijn geweest - in musea of in verzamelingen, de onze of die van andere kunstliefhebbers - te zien en te herzien, op voorwaarde dat wij er meer van zijn gaan houden naarmate wij er dieper in doorgedrongen zijn, dichter tot hun geheim genaderd, hun duister en zonnig geheim. Een geheim dat, laat mij toe het te beklemtoonen, enkel door de liefde kan worden ontsluierd: die liefde voor zijn onderwerp, zonder dewelke de kunstenaar niet bij machte is iets grootsch tot stand te brengen, zonder dewelke evenmin een criticus er toe komen kan zijn taak overtuigend te vervullen.

Wagen wij den sprong in het duister met deze niet slechts 'individualistische', maar zelfs 'personalistische' critiek? Good luck, Waarde Ary! En tot weerziens, U weet wel waar: in het vacantieoord dat wij ons hebben voorgespiegeld. Gewapend met de hengelroede en de pen.

André DE RIDDER

Metten Marten

I
In de abdij van Hemissen[1]

DE 17de October 1521 tegen valavond, was broeder Johannes de zeven en negentig stenen trappen van de abdijtoren van Hemissen op geklommen om voor broeder Andreas, de kok, uit te zien of Monseigneur de abt met de graaf van Sint Aldegonde en bevriende edelen van Hingene, Bornem en Rupelmonde niet terugkeerden van de jacht. Hij zag de grijze Schelde van Antwerpen tot Rupelmonde, de bossen rood en geel van de herfst, het dorp met rieten daken rond abdij en kasteel, reigers die in de kreken stonden te dromen, valken die neervielen op bosduiven, torenuilen die boven hem wakker werden en een geluidloze proefvlucht deden, maar hij zag ruiters noch honden, hoorde geen jachthoren. In het dorp was weinig beweging.

Broeder Andreas kwam voor de zoveelste keer als een ton in het deurgat tot op de dorpel gerold om naar de toren te staren, want hij moest weten of de jagers in 't gezicht waren, om dit op het vuur en dat in de oven te zetten, om in het binnenhof ken het beukenhout te laten aansteken onder het braadspit.

Hij zette de handen aan de mond en riep naar de toren of broeder Johannes niet in slaap was gevallen. Johannes wrong zich wat verder door het galmgat en haalde met een breed gebaar zijn schouders op tot teken dat het zijn schuld niet was als de jagers wegbleven. Waarop de kok dan maar ook zijn schouders ophaalde tot teken dat het zijn schuld niet was als de alumni van de abdijschool achter zijn rug alles opaten. Van die alumni moesten de enen hem bij het koken helpen, de anderen de tafel dienen, nog anderen zorgen voor de kaarsen en vetlampen, maar wat ze allemaal deden was achter zijn rug met twee handen in de potten grabbelen en achter hoek en kant eieren uitzuipen. Of een haantje met appelmoes vragen voor de zieke pater Chrysostomus, de oude pater Antonius, de geleerde pater Hildebrand die wilde voortschrijven aan zijn manuscript en het onderweg zelf binnenspelen of delen met reizigers en vaganten die logeerden in het gastenhuis.

Opeens zag Johannes beweging. Een beest schoot van achter de omheiningsmuur van het kasteel. Boeren achtervolgden het. Een ander beest stormde uit de haagpoort van een boerenerfken dicht bij de ophaalbrug. Het werd ook achtervolgd, ten minste nu en dan, want nu en dan keerde het zich om en achtervolgde zijn achtervolgers die dan op hun beurt vluchtten.

Op een grote jachtdag moeiten dat eigenlijk twee wilde varkens zijn, zwarte everzwijnen met brede schoft en smal achterste, maar al liepen deze beesten minstens zo driest, al stormden ze rechtaf op vrouwen die van het geschreeuw

(1) Begin van een historisch verhaal.

buiten kwamen, al schepten ze vluchtende kinderen en smeten ze opzij, de twee goede ogen van broeder Johannes konden er niets anders van maken dan doodgewone witte boerenvarkens.

Dwars over het veld kwam nu een jongen aangelopen en die werd ook al achtervolgd, nog wel door een boer met een riek. Tweemaal probeerde de boer de jongen de riek in de rug te gooien, zodat broeder Johannes tweemaal van angst de ogen dicht neep, maar tweemaal kwam de worp een voet te kort. Het werpen brak de loop van de beer, die misschien ook geworpen had omdat hij niet meer lopen kon en van nu af won de jongen zienderogen veld. En veel.

Broeder Johannes was er zo blij om en keek zo bezorgd uit of de jongen geen andere vijand in de armen liep, dat hij wel de vlek van de jagersstoet zag groter worden, maar totaal vergat broeder kok het signaal te geven. De alumni op het binnenhofken deden het voor hem, zij hoorden de jachthoren.

- Broeder Andreas, riepen zij, ze zijn daar!

Andreas sprong op, riep door zijn handenhoren naar omhoog, stak een vuist uit naar Johannes die haastig begon te luiden maar daarom toch de achtervolgde jongen niet uit het oog verloor die recht naar de abdij vluchtte. En zijnde Johannes voor hem hoog en veilig gezeten, sloeg Andreas maar een paar alumni om de oren, brieste bevelen in 't rond en dat kalmeerde hem ook.

De abdij begon te roezen alsof er bijen in zwermden. Alumni op vilten zokken liepen met brandende wieken vetpotjes, olielampen en kaarsen aan te steken in refter en gangen. Medebroeders kwamen Andreas helpen en orde houden onder de leerlingen. Zij droegen op berden twee geslachte viggen, tien eenden, drie kalkoenen, vijf enorme broden aan, vlaaien en appeltaarten kwamen uit de oven en de rest van de spijzen, wildbuit van de jagers, was op komst. Drie broeders droegen niets. Zij openden zwijgend de kelders, zij hadden geen alumni nodig. Zij sloten de kelderdeur achter zich en begonnen met een beker van de eerst te schenken wijn te proeven. Hun gezicht stond streng van het ingespannen denken, zij keken elkander zwijgend aan en zagen dat zij het eens waren over de wijn. Zij tapten een beker van de tweede wijn, proefden hem tot op de bodem en knikten elkander ernstig en tevreden toe tot teken dat dit drank was voor edele jagers.

Deze edele jagers, Monseigneur de abt, de heer van Sint Aldegonde en nog vijftien kasteelheren uit het omliggende, hadden de boer zijn riek naar de jongen zien werpen, de boer zelf enige pijlen achterna gestuurd die hem niet geraakt hadden, maar achter een huizeken doen vluchten waar hij buiten schot was en voor alle veiligheid nog achter een mijt mutsaards kroop. Nu bekommerden zij zich om hem niet meer. De achtervolgde jongen liep met dezelfde snelheid voort naar de abdij. Zat de boer met de riek niet meer achter zijn hielen, hij had nog vijanden genoeg om voor te vluchten. Juist deed broeder portier de dubbele poort wijd open voor de jagers.

- Broeder, broeder, laat mij binnen, ze zitten weer achter mij!

- Niet bang zijn, Metten, blijf hier bij mij, ze zullen u niets doen. Wat hebt ge weeral uitgestoken?

Metten wilde hem uitleggen dat niet de jagers maar de boeren hem achtervolgden en dat de helft van 't dorp het op hem had gemunt, maar in twee woorden kon hij dat niet en voor meer dan twee had hij geen tijd, de jagers waren daar. Hij verschool zich achter de rug van broeder portier onder diens brede schapulier.

De jagerstoet hield stil in de poort. Monseigneur de abt die aan het hoofd reed, pinkte vrolijk tegen de broeder en stak hem van op zijn hoog zwart paard zijn lange speer, nog rood van dierenbloed, behendig tussen pij en schapulier. Metten Marten liet een doodsschreeuw en sprong te voorschijn.

- Genade, Monseigneur, genade!

- Geen genade zonder biecht, wittekop, vlegel, wat hebt ge weeral uitgehaald?

- Niets, Monseigneur, de varkens van Wouters waren op de loop geschoten.

- De varkens van Wouters? Heel Hemissen is op de loop geschoten, wat betekent dat?

- Dat betekent, Monseigneur, dat de varkens iedereen aanvallen, Monseigneur en omver lopen.

- Een varken valt niet aan, een varken loop niemand omver, waarom doen die van Wouters dat dan?

- Wil ik het eens gaan vragen, Monseigneur?

- Ik zal u eens wat vragen, snotaap, waarom loopt Wouters achter u in plaats van achter zijn varkens?

- Hij denkt, Monseigneur...

- Ik vraag niet wat hij denkt, ik vraag wat gij uitgehaald hebt!

- Niets, Monseigneur.

- Niets? Niets? Merten, pas op! Niets?

- Niets dan een beetje mostaard onder hun staartje gestreken, Monseigneur.

Metten Marten bezag de gevreesde prelaat met ogen stralend van onschuld en reinheid des harten. Broeder portier werd vuurrood en schokte alsof iemand hem heimelijk kittelde. De graaf van Sint Aldegonde boog zich diep over zijn paard alsof het gebit niet goed zat. De heren achter hem staarden star in de lucht, hergespten hun gordel, openden hun pijlenkoker en hadden niets gehoord. Eindelijk maakte een lange, diepe, brullende lach van Monseigneur de abt een einde aan de stilte. De onschuldige gazellenogen van Metten Marten begonnen guitig te vonken, maar zijn gelaat vertrok geen spier.

- Kom dichter bij, sprak de abt stil, ge durft zeker niet naar huis gaan?

- O neen, Monseigneur, ze slaan mij dood!

- Ge verdient niet beter, wildeman, zottekop, witte duivel. Broeder portier hij blijft in de abdij slapen, zorg dat zijn moeder niet ongerust is en gij komt morgen bij mij straf halen.

Het jachtgezelschap reed binnen, wipte op de binnenkoer uit het zadel, gaf de tomen aan de menners en brakkers. De schone dieren werden gestald, de jachthonden gevoed terwijl de edele heren zich naar de feesttafel begaven.

Het festijn duurde zo lang en was zo vrolijk dat Monseigneur zich de volgende dag niet direct herinnerde waarvoor Metten Marten bij hem kwam. De jongen zei het hem. Monseigneur was nog moe en had haarpijn. Hij lachte niet meer zoals gisteren, maar krulde nadenkend zijn zwarte knevel en bezag de knaap lang.

- Hoe oud zijt ge nu, Metten?
- Op mijn dertiende, Monseigneur.
- Kunt ge lezen en schrijven?
- Neen, Monseigneur.
- Ik had moeder toch gezegd dat ze u bij meester Claes moest laten naar school gaan.
- Moeder zegt, Monseigneur, als Monseigneur van u een boer wil maken, hebt ge geen letters nodig en wil Monseigneur van u een heer maken, dan wil ik het niet.

Ge moet eerst leren lezen en schrijven bij meester Claes en daarna komt ge in de abdijschool. Zo heb ik met moeder afgesproken, dat weet ze nog goed.

- Ze zegt, Monseigneur, dat dat allemaal woorden zijn.
- Woorden van een man, dat weet ze ook. Ge blijft van nu af in de abdij, ik zal dat met moeder regelen, ge gaat bij meester Claes leren lezen en schrijven en als ge dat kunt wordt ge hier bij ons alumnus. Wat wilt ge later worden?
- Zeekaptein en ontdekkingsreiziger.
- Dat niet, Merten. Dat zijn allemaal rovers en bandieten. Word dan liever kapitein in het landleger, ik zal u in de lijfwacht van de jonge keizer Karel plaatsen.

Een broeder klopt, treedt binnen en zegt dat de schilder vraagt of hij mag komen voortwerken aan het portret. Ja, dat mag hij. De schilder is een forse man met een dichte blondrosse baard en haren tot op de schouders. Hij groet niet, zegt niets. Hij plaatst zijn driepotige ezel dicht bij Monseigneur, zet er een eiken plank op, het meer dan half afgewerkt portret, opent een kistje met schildersgerief, verfpoeder, verfstenen, olie, terpentijn, potjes, borstels, palet en begint te werken. Metten Marten kijkt zijn ogen uit.

- En schilder worden, Metten, zegt u dat niets?
- Jawel, Monseigneur, maar ik kan niet lang stilzitten.
- Schilderen, zegt de schilder zonder op te kijken, is het schoonste beroep dat in de wereld bestaat. Schilderen is de compleetste, de hoogste kunst. Niets maakt zo gelukkig als schone dingen maken en zien hoe schoon alles is. Maar ge moet eerst jaren lang honger lijden en werken en als ge dan eindelijk kunt zeggen ik kan schilderen, begint ge juist te begrijpen hoeveel ge nog moet leren en ge kunt nooit of nooit meer tevreden zijn over uw werk.

- Wat is dat allemaal, lacht de abt, niets maakt zo gelukkig als schilderen en als ge schildert kunt ge nooit meer tevreden zijn, dat versta ik niet.

- Dat weet ik, zegt de schilder, het is de eerste keer niet, ge hebt er nooit iets van verstaan.

- Dat is niet nodig, Wouter, het is zelfs beter dat ik het niet versta maar tevreden ben, dan dat ik niet tevreden ben maar het versta.

Wouter oreert voort alsof hij niets gezegd heeft.

- In vroeger eeuwen was ons beroep eervol en aangenaam. De schilder was toen een hoveling en nu is hij een muiter. Hij heeft er genoeg van heiligen te schilderen voor vreetlappen die hun godsdienst met de lippen belijden maar leven gelijk beesten. Al wat hij nog kan doen is portretten schilderen, tronies vereeuwigen die niet beter verdienen dan zo rap mogelijk vergeten te worden.

Het wordt stil en het blijft stil en eindelijk ten allerlangenleste schiet Monseigneur in een schaterlach.

- Wouter, gij zijt een man, gij zijt een kunstenaar, ik hou van u. Word mijn hoveling. Metten, roep broeder Floren om een kruik wijn. We drinken een glas wijn, Wouter, en gij wordt mijn hofschilder. Zolang ik leef blijft gij aan de abdij verbonden en vermits ik veel langer leef dan gij, blijft ge hier heel uw leven, hahaha! hahaha! hahaha!

II
Meester Claes

Metten Marten stapte door de sneeuw met een zeel aan zijn enkel. Het eind van dat zeel had meester Claes eerst rond zijn pols gewonden en dan stevig in de hand geklemd. Metten en de meester maakten in de sneeuw een spoor van drie voeten en een stok, want de meester had een houten been. Hij was alumnus geweest en zou nu pater zijn indien hij op een zondagavond niet over de abdijmuur was gekropen om Hemissenkermis mee te vieren en indien hij zich op die kermis niet zo gedragen had dat hij een messteek in de kuit kreeg. Om zich niet te verraden had hij zijn wonde niet durven laten verzorgen door pater Ildefons met zijn zalven en kruiden, maar ze zelf bestreken met koestront en vast ingewikkeld tot er het vuur in kwam. De heelmeester liet ze nog eens bestrijken met verse koestront tot Claes bijna om zeep was. Toen had de heelmeester het been dan maar gauw afgezet. Acht stevige broeders grepen alumnus Claes, legden hem op een stevige refterbank en hielden hem onbeweeglijk vast. De heelmeester bond het been boven de knie af, sneed met een mes vlees en pezen door tot op het been en toen viel de huilende alumnus eindelijk in bezwijming. De heelmeester nam een zaag en zaagde het been af. Toen haalde hij het plat ijzeren schupje dat hij vóór de operatie in het vuur had gezet en dat nu juist witgloeiend was. Hij drukte dat schupje driemaal tegen de doorgezaagde beenstomp om de aderen toe te branden en de wonde te ontsmetten en klaar was alumnus Claes, die wakker werd in een zeer aangename geur

van gebraden vlees. De wonde genas goed. Toen het vel er goed en wel was over gegroeid, maakte broeder timmerman er een houten been voor en Claes kon zijn krukken wegsmijten. In de abdij kon hij niet blijven, want paters moeten compleet zijn. Monseigneur bezorgde hem een pronte vrouw, droeg hem het ambt van dorpsschoolmeester op en wanneer de boeren soms niet genoeg kinderen meer naar school stuurden omdat een boer geen letters moet eten, ging een pater even van huis tot huis de schoolplichtigen aanduiden en meester Claes kon weer behoorlijk leven van de stuivers die hij elke morgen vóór de les bij de leerlingen rondhaalde.

Dorsende boeren en boerinnen die de stal deden hielden op met werken en riepen Claes toe dat hij maar een mager viggen naar de markt dreef. Claes antwoordde niet eens, hij pikkelde grimmig voort en zei zijn les op voor Monseigneur.

- Ik weet goed genoeg, Monseigneur, welk groot belang Monseigneur stelt in deze leerling. Van de eerste dag af was het dan ook mijn duurste plicht de wens van Monseigneur te vervullen. De jongen is begaafd, de jongen is verstandig, verduiveld begaafd en verstandig, maar hij brengt mij in het graf. Ik vermager zienderogen, drie gespen op een maand tijd. Ben ik een schoolmeesterken zonder gezag of ervaring? Neen, ik sta drie en twintig jaar in de school, vagebonden die niet klein te krijgen waren heb ik getemd tot ze niet meer durfden verroeren, maar nu bid ik u ootmoedig, Monseigneur, neem dit kruis van mij af.

Een kruis sloeg broeder portier toen hij meester en leerling met een zeel verbonden voor de poort zag staan.

Komt binnen, maar Monseigneur is ziek en kan u niet ontvangen.

Hij drumde ze in de wachtkamer alsof het twee gevaarlijke dieren waren die hij daar voorlopig kon opsluiten. In die wachtkamer zat Wouter te kaarten met twee Duitse studenten, vaganten, en een pelgrim met een kop vol dicht en dik grijs haar.

- Dat zeel weg, beval Wouter nors, zo gaat men met een varken naar de markt, maar niet met een mens over straat.

- Mijnheer, zei meester Claes vinnig, als dat varken zich als een mens had gedragen, zou ik dat zeel niet aan zijn poot hebben gestropt.

Wouter naderde dreigend.

- Wat heeft hij gedaan? Wat heeft hij gedaan?

- Dat zal ik Monseigneur vertellen, riep Claes, die voelde dat het hem te warm werd en hij trok Metten de kamer uit en de gangen door zonder nog om te zien naar de portier. Metten liet zich trekken om het medelijden van de schilder nog te vergroten.

Monseigneur was inderdaad ziek. De medicijnmeester had hem 's morgens adergelaten, een lavement gezet en een zo krachtige bloedzuiverende thee gegeven dat de zieke meer op zijn nachtstoel had gezeten dan gelegen in zijn bed. Toen de meester met Metten aan het zeel kordaat de open deur van de

prelaatwerkkamer binnentokte, kwam een broeder hem te gemoet met een zeer onwelriekende pot en broeder portier stond vol eerbied en schroom te parlementeren voor de open deur van de slaapkamer die hij niet durfde binnengaan.

Dit was de kans van meester Claes. In een gewoon gesprek kom hij zeker zijn zin niet krijgen, maar met een staatsgreep, in een overrompeling, met Metten aan een zeel, binnengekomen zonder toelating als een vent die zijn zinnen kwijt is, terwijl Monseigneur kreunde en leed, kon het gaan.

- O Monseigneur, vergiffenis, daar zijn ze, riep broeder portier verschrikt.

- Ja, Monseigneur, ik ben hier, uw nederige dienaar Claes, met uw onwaardige beschermeling Metten Marten. De maat is vol, Monseigneur!

- De maat is nog niet vol, Claes, klonk het uit de slaapkamer met een stem die nog lang niet aan 't sterven was, maar ze zal dadelijk vol zijn als ik met mijn zwaard zal komen en u ook nog dat andere been afkappen, onbeschaamde rabauw die ge zijt. Sinds wanneer loopt men hier binnen als in een kroeg?

- Monseigneur op mijn twee knieën vraag ik u vergiffenis.

- Ge hebt geen twee knieën meer, kreupel galgenaas en waar is mijn verstand geweest toen ik u gered heb. Maak dat ge weg komt.

- Monseigneur, ik ben niets zonder u, gij hebt mij gemaakt en kunt mij breken, maar als ik deze vervloekte bengel nog één dag langer in mijn school moet houden, ben ik toch een verloren man en moet ik geen straf meer vrezen. Kap mij dan armen en benen en kop af.

Uit de kamer drong een pijnlijk gesteun. De lasten zijns lichaams namen de meester der abdij in beslag.

- Monseigneur, riep Claes, tokte zo behendig met zijn houten poot dat het leek alsof hij op de knieën viel en stak de handen met het zeel pathetisch naar de deur uit, mijn school gaat te niet, mijn huis wordt afgebroken. Ik die drie en twintig jaar gevreesd werd gelijk de Tenensnijder, ik heb geen gezag meer. Als ik op mijn stoel ga zitten steken er dorens in, als ik tussen de banken wandel bengelt een harlekijn op mijn gat en als ik dan mijn stok grijp om een voorbeeld te stellen is er kattekeutel aangestreken, een stank, Monseigneur, een stank voor veertien dagen.

Binnen werd de zieke benauwder, het gekreun nam toe.

- En dat is begonnen, Monseigneur, de eerste dag dat Metten Marten naar mijn school is gekomen. Als ik hem de les opvraag kent hij ze niet, als ik hem vraag hoeveel twee maal twee is, weet hij het niet, maar als ik mezelf eens vergis, uit verstrooidheid natuurlijk, anders bestaat dat niet, heeft hij het beet. Hij kent de gebeden en de tafels zo goed als ik. Waar hij ze geleerd heeft weet ik ook niet, maar hij kent ze. De loeder is begaafd, Monseigneur, dat er het eind van verloren is, maar hij heeft de ziel van een Barabas, het is aas voor de galg en de hel. En als ik hem voor straf in de keuken stuur, Monseigneur, om mijn vrouw te helpen die de handen vol heeft met haar kinderen,

en ik grijp de plak om te beginnen met ten minste orde en gezag te herstellen bij de andere boeven die hij tegen mij heeft opgezet, Monseigneur, dan heb ik de eerste nog niet goed op mijn knie kunnen leggen, of daar gaat in de keuken een gehuil op van alle duivels. De boef heeft mijn eigen kinderen iets aangedaan om mij te doen ophouden.

In de kamer brak een zorgwekkend maar ontlastend gerommel los, waarvan de aard nauwelijks viel te betwijfelen en dat de zieke plots scheen te verlichten, ja hem zijn goed humeur terugschonk, want er volgde een homerische schaterlach. Meester Claes keek verstomd en geërgerd rond zich, maar Metten keek ernstig als een paus en iemand anders was er niet om hem uit te lachen. Hij balde woedend en machteloos de vuisten naar de deur.

- Meester Claes, riep Monseigneur eindelijk, maar nog altijd doorlachend, het is geen leven met die schelm. Hij zal weten wat hij gedaan heeft, dat zeg ik u. Ik verban hem uit uw school. Ik verjaag hem eerloos. Ik houd hem hier in de abdij, hij wordt alumnus, maar opgepast vlegeltje, opgepast, nu gaat het beginnen. Ga in vrede naar huis, meester Claes. Geef uw lessen zoals vroeger. Draag uw lijden op aan onzen heer Jezus Christus die zo veel voor ons geleden heeft. Gedenk de woorden van de heilige Schrift: Zij die anderen zullen onderwezen hebben in de gerechtigheid, zullen als sterren schitteren in alle eeuwigheid. Ga met mijn zegen, meester.

- Ik dank u, Monseigneur, stamelde Claes verbluft en onthutst. Monseigneur is wel goed. Ik kan Monseigneur niet genoeg bedanken.

Hij pikkelde achterwaarts de kamer uit en liet Metten staan met het zeel aan zijn heen.

- Metten, staat gij daar nog altijd, gemene boef?

- Ja, Monseigneur.

- Kom hier en draag de pot uit, dat is al waarvoor ge goed zijt.

Metten trad binnen, nam de pot langs achter uit de geweldige gebeeldhouwde nachtstoel waarin Monseigneur troonde, gehuld in een enorme witwollen pij, met scharlaken pantoffels aan de voeten en een scharlaken muts op het krachtig hoofd. De zure, walgelijke walm in de kamer scheen de zieke niet te hinderen, want Metten moest met de pot in de handen blijven staan om zijn vragen te beantwoorden.

- Zeg mij eens wat ge zo al kent, laat mij eens horen of ge in de schola kunt volgen. Kent ge de tafel van negen?

Metten rammelde ze af.

- Kent ge de regel van drie?

- Ja, Monseigneur.

- En de gebeden?

- Ja, Monseigneur en ik kan de mis dienen.

- De mis dienen? Waar hebt ge dàt geleerd?

- Bij pater Hildebrand, Monseigneur.

- Introibo ad altare Dei.

- Ad Deum qui laetificat juventutem meam.

- Judica me, Deus, et discerne causam meam de gente non sancta et ab homine iniquo et doloso erue me.

-Quia tu es Deus, fortitudo mea, quare me repulisti et quare tristis incedo dum affligit me inimicus.

- Emitte lucem tuam, het is prachtig, mijn jongen. Zie, als ik a zo zie staan, ik heb zoveel van uw vader gehouden, spreekt moeder wel eens over hem en mij, wat zegt ze dan zo, maar luister eens, is dat papegaaienwerk of verstaat ge iets van dat Latijn?

- Ja Monseigneur en ik kan ook al verbuigen en vervoegen, allemaal alleen geleerd bij pater Hildebrand.

- Ik geloof er niets van. Rosa.

- Rosa, rosa, rosae, rosae, rosam, rosa.

- Lupus.

- Lupus, Lupe, lupi, lupo, lupum, lupo.

- Verbuig het werkwoord scribere.

- Scribere, scripsi, scriptum. Scribo, scribis, scribit, scribimus, scribitis, scribunt.

- Verbuig het werkwoord neptimegare.

- Dat ken ik niet.

- Verbuig het.

- Neptimego, neptimegas, neptimegat...

- Foei, foei, hahaha, hahaha, hahaha. Het is buitengewoon goed. Hoeveel rassen heeft de goede God geschapen?

- Drie. Het ras van Cham of het zwarte ras, het ras van Seth of het gele ras en het ras van Japhet of het blanke ras.

- Zeer goed. Weet ge nog iets meer over de rassen?

- Ja, Monseigneur, in Indië leven mensen die hondenkoppen hebben en blaffen en mensen met zes handen. In Ethiopië leven reuzen die nooit ziek worden, tenzij als ze sterven en mensen met vier ogen en mensen die op handen en voeten lopen en vierhonderd jaar oud worden. In Sicilië leven mensen met oren zo groot dat ze er zich kunnen in wikkelen gelijk in een mantel. In Scithië leven mensen met paardehoeven.

- Ik ben buitengewoon tevreden over u, Metten.

- Dan zijn er nog andere volkeren met één oog in het voorhoofd en die niets dan dierenvlees eten, volkeren zonder hoofd, maar die hebben ogen, neus en mond in hun borst, volkeren langs de linkerkant vrouw en langs de rechterkant man. Er zijn er die hun gezicht kunnen bedekken met hun onderlip en er zijn er met één voet en die is zo groot dat ze in zijn schaduw kunnen liggen. Er zijn er met geitenhoeven en geitenhorens en een neus van een hand lang. Er zijn er met zes vingers aan elke hand. Er zijn er zonder neus. Er zijn er met een mond zo klein dat ze hun voedsel moeten opslurpen met een stro. Er zijn er half mens en half paard en die leven naakt in de rivieren.

- Ik sta verstomd, Metten ,verstomd. Ik vraag me af wat ge in de schola nog moet leren. Ge hebt een degelijke vorming gehad, ge zult een schitterende alumnus zijn en een groot geleerde worden ter ere van onze moeder de heilige kerk.

- Neen Monseigneur, ik wil grote reizen doen en al die wilde volkeren bezoeken.

- Nooit, zeg ik u, nooit! Is dat goed verstaan? Eigenzinnigaard! Nooit! Geen moderne avonturen. Ontdekkingsreizigers zijn ketters. Van morgen af de schola in en bid dat God u wat braver make. Draag die pot weg en vergeet nooit, mijn lieve jongen, dat ik altijd een goede zorgzame vader voor u zal zijn.

Metten Marten verliet de kamer met de pot in beide handen en het zeel aan zijn been. Ver in de gang hoorde hij om hulp roepen en juichen. Hij zette de pot in de gang op de vloer, liep en kwam nog juist op tijd om te zien hoe meester Claes beschaamd zijn broek knoopte. De twee Duitse studenten hadden hem gegeven wat hij zelf duizenden keren had toegediend op de achterkant van zijn leerlingen. Vijftien alumni jouwden de arme man uit. Een der twee Duitsers knoopte het touw van Metten's been los, maakte het vast aan het houten been van de meester en gaf het ander eind aan de alumni die de man de abdij uit dreven. Door de open poort zag Metten nog dat ze hem in de sneeuw omver trokken.

Hij werd bedroefd. Hij wilde de meester beschermen. De straften die hij zelf gekregen had, had hij verdiend, maar dit was laffe mishandeling van een kreupele. Hij moest iets doen, hij wilde iets doen en hij deed niets. Hij stond daar, hij liet gebeuren. Lafaard, dacht hij.

Hij zocht Wouter op. Wouter was in een kamertje juist boven de portierswachtkamer een groot plan van de abdij en haar omliggende bezittingen aan 't tekenen. Zoals gewoonlijk sprak hij niet. Metten Marten begon achter zijn rug zachtjes te wenen. Opeens draaide de schilder zich om.

- Wat is er, vent?

Metten durfde niet bekennen dat hij weende van medelijden met de meester.

- Och, zei Metten, ze zijn allemaal zo tegen mij, Monseigneur was ook kwaad.

- Ja, zei de schilder, zo is het leven, maar een man weent niet, nooit.

Gerard WALSCHAP

Het Atlantisch Pact

DE ondertekening van het Atlantisch Pact, te Washington, op 4 April 1949, is een gewichtige gebeurtenis geweest. Terecht verklaarde de Nederlandse ondertekenaar, Minister Stikker, dat het verdrag het einde betekent van een illusie: de hoop, dat de Verenigde Naties op zichzelf de internationale vrede zou verzekeren. Maar hij voegde er aan toe, dat het Atlantisch Pact aanleiding gaf tot een nieuwe hoop op een duurzame vrede.

Optimistische verklaringen, wanneer langdurige onderhandelingen tot een bevredigend einde leiden, zijn een gewoon verschijnsel. Naarmate de gebeurtenissen zich ontwikkelen, blijkt meer dan eens, dat ieder vraagstuk een dubbel uitzicht biedt. De waarborgen, waaraan de meeste waarde werd gehecht, blijken in de practijk soms de zwakste. Toch zal het tot stand komen van dit Pact een mijlpaal betekenen in de geschiedenis van deze tijden, wegens de grondige wijzigingen in de internationale toestand.

Twaalf landen zijn van meet af toegetreden tot het Pact: België, Canada, Denemarken, Frankrijk, Groot-Brittannië, IJsland, Italië, Luxemburg, Nederland, Noorwegen, Portugal en de Verenigde Staten. Verschillende andere landen kunnen nog toetreden of zullen er onrechtstreeks bij betrokken worden. In die omstandigheden werd een organisatie gevormd van Verenigde Naties, waarbij Rusland en de landen, die de Russische hegemonie ondergaan, niet aangesloten zijn. Tot dusver had men op internationale bijeenkomsten steeds te doen met een blok van oostelijke landen onder de hoede van Rusland, terwijl de andere deelnemers in verspreide orde marcheerden. Thans is er ook, in zekere mate, een westers blok, waarvan het bestaan het veiligheidsgevoel in de democratische landen versterkt zonder daarom, op internationaal gebied, ontspanning te verwekken.

Een andere vaststelling is, dat de Atlantische Oceaan een verkeersader en een verbinding is geworden tussen de landen van het Pact, in plaats van een hinderpaal voor internationale samenwerking, zoals dit het geval was van 1920 tot 1941, toen de Verenigde Staten in een afzonderingspolitiek waren opgesloten. Een jaar geleden reeds werd Groot-Brittannië een lid van het Europese vasteland doordat het met Frankrijk, Nederland, België en Luxemburg een Westerse Unie vormde.

De tijdens de oorlog voortdurend gekoesterde vrees van de westerse landen, dat Groot-Brittannië zich na het einde van de vijandelijkheden niet meer zou gelegen laten aan het vasteland en dat de Verenigde Staten naar hun afzijdigheid zouden terugkeren, is dienvolgens grotendeels verdwenen. Een nieuwe vrees wordt echter soms geuit, namelijk dat Europa door de Verenigde Staten zou meegerukt worden in een geschil met Sovjet-Rusland, terwijl er een kans zou bestaan om Europa neutraal te houden. Dergelijke opvatting van Europa, als een derde macht tussen twee reuzen in, houdt weinig rekening met de werkelijkheid. Op dit ogenblik is West-Europa alles behalve een macht en men beleeft het onver-

wacht verschijnsel, dat Zweden en Zwitserland er op bogen de sterkste legers op het vasteland, afgezien van het oostelijk blok, te bezitten. Men kan zich moeilijk voorstellen hoe Rusland, in geval van oorlog, er zou kunnen toe besluiten de gebieden aan de Atlantische kust en de Noordzee terzijde te laten en de westerse landen te veroorloven hun industriële productie uit te voeren naar de Verenigde Staten, waartoe zij nochtans zouden verplicht zijn om aan de nodige levensmiddelen en grondstoffen te geraken. Indien echter maatregelen worden getroffen, die meebrengen, dat een overrompeling van West-Europa een gewaagde onderneming blijkt, dan kan een oorlog tussen Rusland en de Verenigde Staten uitblijven omdat Rusland, zowel in het hoge noorden als langsheen de Atlantische kust, niet over de vereiste bases zou beschikken vanwaar een aanval kan ondernomen worden.

De wordingsgeschiedenis

Al dadelijk, bij het tot stand komen van de Westerse Unie werd beseft, dat de overeenkomst der vijf westerse mogendheden ontoereikend was tot verwezenlijking van het beoogde doel.

Het verstevigen van de samenwerking op economisch, maatschappelijk en cultureel gebied was mogelijk, al moest voor de economische samenwerking gerekend worden op de Marshall-hulp. Maar in militair opzicht was de steun van de Verenigde Staten onmisbaar.

Zolang van Amerikaanse zijde deelgenomen wordt aan de bezetting van Duitsland, is overleg vanzelfsprekend. De Amerikaanse verbindingslijnen lopen over Nederland, België en Frankrijk. Bij het in stand houden van de Berlijnse luchtbrug moeten de Amerikanen kunnen beschikken over de vliegpleinen in Groot-Brittannië, waarvan zij ook tijdens de oorlog hebben gebruik gemaakt. Een inniger samenwerking is echter nodig indien men, bij het inrichten van de veiligheid, de rollen en de lasten op draaglijke wijze wil verdelen.

Het is niet nodig geweest de Amerikanen van de noodzakelijkheid van deelneming aan het inrichten der westerse veiligheid te overtuigen. De verantwoordelijke leiders te Washington waren er voor gewonnen. De openbare mening in de Verenigde Staten werd ervan overtuigd door de gedragingen van Sovjet-Rusland op het gebied van de internationale politiek. Bij de ondertekening van de Westerse Unie hield President Truman een rede waarin hij aankondigde, dat de Verenigde Staten te gelegener tijd de verwezenlijking van het Pact van Brussel zouden steunen en de eerste-minister van Canada kondigde aan, dat zijn land het sluiten van een Atlantisch Pact genegen was. Aldus werd aangeknoopt bij een dankbeeld, dat in 1940 te Londen voor de eerste maal werd vooruitgezet door de Noorse Minister van Buitenlandse Zaken, Trygve Lie, de huidige secretaris-generaal van de Verenigde Naties. Lie sprak zich inderdaad uit voor een verbond van alle Europese landen, die aan de zee palen, van Noorwegen tot Griekenland. Deze gedachte werd naderhand gesteund door Minister van State Fr. Van Cauwelaert. Nadat de Verenigde Staten in de oorlog waren getreden won aldaar de gedachte

van een na-oorlogse Europese Federatie veld. De h. Van Cauwelaert, die zich in Amerika bevond, was er over bezorgd, dat een dergelijke federatie na enige tijd zou beheerst worden door een herlevend Duitsland en hij betoogde, dat Noorwegen, Nederland en Belgiê, wegens hun scheepvaartbelangen of hun overzese gebiedsdelen, veel meer op een Atlantische samenwerking zijn aangewezen dan op een samenwerking, die zou beperkt blijven tot het Europese vasteland.

De openbare mening in de Verenigde Staten, die zich moeilijk rekenschap kan geven van de verschillen in taal en karakter, die in Europa een groter rol spelen dan in de Nieuwe Wereld, blijft nog steeds aandringen op het tot stand komen van een Europese Federatie. De aarzelingen van de huidige Britse regering ten opzichte van dergelijke federatie werden grotendeels overwonnen doordat men er zich te Londen ten slotte van rekenschap gaf, dat met de Amerikaanse openbare mening rekening moest gehouden worden. De Europese Federatie, zoals zij thans op touw wordt gezet, levert echter minder gevaar op voor een eventueel Duits overwicht, omdat Groot-Brittannië er zal bij betrokken zijn, terwijl de Europese economie grotendeels zal afhangen van de grondstoffen, die geleverd worden door de overzese gebieden van Atlantische mogendheden zoals Groot-Brittannië, Nederland, België, Frankrijk en Portugal.

Van bij de aanvang hebben deskundigen van de Verenigde Staten en van Canada deel genomen aan de besprekingen van de ministers van Defensie van de bij het Verdrag van Brussel aangesloten mogendheden. Aanvankelijk werd er vooral aan gedacht de samenwerking te bevestigen tussen de vijf West-Europese mogendheden, de Verenigde Staten en Canada. Spoedig echter kwam men tot de vaststelling, dat in die omstandigheden zich ook andere noodwendigheden op veiligheidsgebied deden gelden. De verdediging van de zeewegen in de Atlantische Oceaan kwam meer naar voren, evenals de noodzakelijkheid een ruime aanvoer van oorlogsmaterieel en van petroleum te voorzien. Uitbreiding naar het noorden toe en in de richting van de Middellandsche Zee is dan ook niet uitgebleven. Tot dusver hebben de Scandinavische landen geen onderlinge overeenstemming bereikt, maar Noorwegen en Denemarken zijn tot het Atlantisch Pact toegetreden. Ook Portugal sloot zich aan, alhoewel het niet helemaal beantwoordt aan de maatstaven van het Pact inzake politiek regiem en daarenboven met Spanje een Iberische gemeenschap vormt. Naarmate de militaire vraagstukken meer bestudeerd worden, zal vermoedelijk verdere uitbreiding aan het lidmaatschap gegeven worden. Reeds nu hebben de regeringen van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten de verzekering gegeven, dat de steun aan Griekenland, Turkije en Iran niet zou verzwakken.

De inhoud van het pact

Het Noord-Atlantisch Pact omvat 14 artikelen, voorafgegaan van een inleiding waarvan de tekst, in de Nederlandse vertaling die aan ons Parlement werd voorgelegd, luidt als volgt:

> INLEIDING. - De Partijen bij dit Verdrag bevestigen opnieuw haar vertrouwen in de doeleinden en beginselen van het Handvest van de Verenigde Naties en hun wens om in vrede te leven met alle volken en alle Regeringen,
> Zij zijn vastbesloten om de vrijheid, het gemeenschappelijk erfdeel en de beschaving van hun volken, welke zijn gegrondvest op beginselen van democratie, persoonlijke vrijheid en rechtsorde, veilig te stellen,
> Zij zullen zich beijveren de stabiliteit en de welvaart in het Noord-Atlantisch gebied te bevorderen,
> Zij zijn vastbesloten haar krachten te verenigen voor de gemeenschappelijke verdediging en voor het behoud van vrede en veiligheid,
> Derhalve sluiten zij dit Noord-Atlantisch Verdrag.

In deze inleiding worden de twee hoofdgedachten vermeld, die men ook verder in de tekst zal aantreffen: de aanhankelijkheid aan de beginselen, die besloten liggen in het Handvest van de Verenigde Naties, het defensief karakter van het Pact en de bezorgdheid om de parlementaire democratische traditie te handhaven.

***

Het defensief karakter van het Pact wordt herhaald in artikel 1:

> Artikel 1. - De partijen nemen op zich om, gelijk is geregeld in het Handvest der Verenigde Naties, alle internationale geschillen waarin zij mochten worden gewikkeld langs vreedzame weg te beslechten op zodanige wijze, dat internationale vrede en veiligheid en gerechtigheid niet in gevaar worden gebracht en om in haar internationale betrekkingen zich te onthouden van bedreiging met of gebruik van geweld op enige wijze welke overenigbaar is met de doeleinden van de Verenigde Naties.

Bij de ondertekening wees de Deense Minister van Buitenlandse Zaken Gustav Rasmussen er op, dat het Pact gesteund wordt door het karakter en de beginselen van de toegetreden landen. ‘De aard van hun instellingen’, zegde hij, ‘stempelt een daad van agressie bij voorbaat reeds tot een practische onmogelijkheid’.

***

Artikel 2 beoogt de versteviging van de ideologische grondslag van het Pact en de bevordering van de economische samenwerking:

> Artikel 2. - De partijen zullen bijdragen tot een verdere ontwikkeling van vreedzame en vriendschappelijke internationale betrekkingen door haar vrije instellingen te versterken, door een beter begrip te wekken voor de grondslagen waarop deze instellingen berusten en door stabiliteit en welvaart te bevorderen. Zij zullen trachten tegenstellingen in haar

internationale economische politiek uit de weg te ruimen en zij zullen economische samenwerking aanmoedigen tussen enige of alle partijen.

De economische samenwerking ligt ook besloten in artikel 3 vermits zij tot versterking van de aangesloten landen zal bijdragen:

> Artikel 3. - Ten einde de doeleinden van dit Verdrag beter te verwezenlijken zullen de partijen, ieder voor zich en te zamen, haar individueel en collectief vermogen om een gewapende aanval te weerstaan handhaven en ontwikkelen, door voortdurend en op doelmatige wijze zich zelf te versterken en elkander hulp te verlenen.

Zonder een inrichting van de militaire veiligheid zou het Pact niet kunnen beantwoorden aan zijn hoofdzakelijk doel en ware de verwezenlijking van het economisch herstel uitgesloten. De uitdrukking: ‘zich zelf te versterken en elkander hulp verlenen’ brengt voor de Verenigde Staten de levering van oorlogsmaterieel mee, zoals Staatssecretaris Dean Acheson onomwonden heeft verklaard op gevaar af de Senaat te ontstemmen.

***

In artikel 4 wordt de eerste vorm van gemeenschappelijk optreden bepaald:

> Artikel 4. - De partijen zullen onderling overleg plegen telkens wanneer naar de mening van een van haar de territoriale onschendbaarheid, politieke onafhankelijkheid of veiligheid van een der partijen wordt bedreigd.

Bij het vermelden, in dit artikel, van raadplegingen, wordt de mogelijkheid van actie niet uitgesloten. Toch doelt dit artikel op gebeurtenissen, die de territoriale onschendbaarheid der deelnemende staten niet rechtstreeks aantast. Indien Finland wordt aangevallen of overrompeld, en Noorwegen dit beschouwt als een bedreiging van zijn veiligheid, zouden de partijen dienaangaande overleg moeten plegen en onderzoeken of geen actie geboden is. Hetzelfde zou zich kunnen voordoen naar aanleiding van een aanval op Zweden of Ierland, die niet tot de ondertekenaars van het Pact behoren. Tijdens een persconferentie te Brussel was de h. Spaak van mening, dat overleg ook kan plaats hebben naar aanleiding van incidenten, die zich voordoen buiten het aardrijkskundig gebied door het Pact bepaald, indien een der partijen oordeelt, dat haar veiligheid er bij betrokken is.

Een ander in dit artikel bedoeld geval is dit van een staatsgreep. Staatssecretaris Acheson zegde dienaangaande, dat een zuiver binnenlandse revolutie niet zou beschouwd worden als een vorm van gewapende aanval, tenzij de opstand van buiten uit wordt ondersteund. Ieder land, stipte hij aan, kan aandringen op het plegen van overleg indien het meent, dat zijn politieke onafhankelijkheid of veiligheid bedreigd is, maar de mogendheden hebben geen verplichting die verder gaat dan het plegen van overleg.

Artikel 5 bepaalt de juridische grondslag van het Pact:

> Artikel 5. - De partijen komen overeen, dat een gewapende aanval tegen een of meer van haar in Europa of Noord-Amerlka als een aanval tegen haar allen zal worden beschouwd; zij komen bijgevolg overeen, dat, indien zulk een gewapende aanval plaats vindt, ieder van haar de aldus aangevallen partij of partijen zal bijstaan, in de uitoefening van het recht tot individuele of collectieve zelfverdediging, erkend in Artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties, door terstond, individueel en in samenwerking met de andere partijen, op te treden op de wijze, die zij nodig oordeelt - met inbegrip van het gebruik van gewapende macht - om de veiligheid van het Noord-Atlantisch gebied te herstellen en te handhaven.
> Elke gewapende aanval van dien aard en alle dientengevolge genomen maatregelen moeten terstond ter kennis worden gebracht van de Veiligheidsraad. Deze maatregelen zullen worden opigeheven zodra de Veiligheidsraad de nodige maatregelen zal hebben genomen, om de internationale vrede en veiligheid te herstellen en te handhaven.

Men heeft dit artikel bestempeld als de kern van het Pact. Het Amerikaans witboek zegt, dat in dit artikel een waarschuwing voor welke aanrander ook besloten ligt en dat het bestaan van een dergelijke waarschuwing in 1939 Hitler wellicht zou hebben doen terugdeinzen. Tegen dit artikel is de critiek uitgaande van Sovjet-Rusland voornamelijk gericht. Van Russische zijde wordt inderdaad betoogd, dat het Pact in strijd is met het Handvest van de Verenigde Naties en meer in het bijzonder met artikels 52 en 53 ervan; dat het Pact te veel landen omvat om als een regionale overeenkomst te kunnen beschouwd worden en dat het dwangmaatregelen voorziet tegen landen, die geen ex-vijandelijke staten zijn, terwijl artikel 53 van het Handvest bepaalt, dat geen dwangmaatregelen krachtens regionale overeenkomsten kunnen getroffen worden zonder de instemming van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, tenzij ten opzichte van een ex-vijandelijke staat.

Terloops blijkt uit dit artikel 63, hoe het Handvest de stempel draagt van de omstandigheden, waarin het ontworpen werd, namelijk terwijl de tweede wereldoorlog nog aan de gang was, zoals het Handvest van de Volkenbond destijds nog te veel verbonden was aan het Verdrag van Versailles in plaats van op zichzelf te staan. Maar artikel 5 van het Atlantisch Pact verwijst naar artikel 51 van het Handvest van de Verenigde Naties en dit artikel behoort tot hoofdstuk VII van het Handvest: ‘Optreden in geval van bedreiging van de vrede, van viedesbreuk en van een daad van agressie’, terwijl artikels 52 en 53 deel uitmaken van hoofdstuk VIII, dat handelt over de regionale overeenkomsten.

Men moet dus artikel 5 van het Pact beoordelen op grond van de bepalingen, die voorkomen in hoofdstuk VII van het Handvest. Artikel 42 in dit hoofdstuk voorziet militair optreden ondernomen door de Veiligheidsraad met

behulp van strijdmiddelen, die te zijner beschikking zouden staan. Tengevolge van Russische tegenwerking werd op dit gebied practisch niets bereikt, zodat de ondertekenaars van het Pact thans in dezen de taak van de Veiligheidsraad overnemen.

Artikel 5 vermeldt het essentieel beginsel van collectieve zelfverdediging. Indien een der partijen aangevallen wordt, zullen de andere bijstand verlenen. Deze bijstand kan desgevallend het gebruik van gewapende macht meebrengen; de middelen ertoe blijven vatbaar voor nadere bepaling door de betrokken landen. Een meer bindende formule kon niet gevonden worden, gelet op de gemoedstoestand van de Amerikaanse Senaat, die in de Verenigde Staten beschikt over het recht op oorlogsverklaring en dit recht niet wil laten aantasten.

Het Franse blad 'Le Monde' heeft doen opmerken, dat de bevoegdheid van de Amerikaanse Senaat in zake het in oorlog treden van de Verenigde Staten haar tegenhanger heeft in Frankrijk waar artikel 7 van de Grondwet bepaalt: 'Oorlog kan niet verklaard worden zonder een stemming in de Nationale Vergadering en voorafgaand advies door de Raad van de Republiek.' In ons land wordt, volgens artikel 68 van de Grondwet, oorlog verklaard door de Koning, dus onder verantwoordelijkheid van de Regering.

Van Europese zijde wordt op dit ogenblik stellig het grootste belang gehecht aan een procedure, die toelaat zo spoedig mogelijk tot militair ingrijpen over te gaan. De prerogatieven van de Amerikaanse Senaat vormen dan ook in zekere mate een struikelblok al wordt verzekerd, dat zulks niet moet overschat worden. Het Inter-Amerikaans Verdrag voor wederzijdse Hulpverlening, dat in September 1947 te Rio de Janeiro werd ondertekend, had er reeds mee af te rekenen. Ook dit Verdrag vermeldt, dat een aanval op een der partijen moet beschouwd worden als een aanval op al de ondertekenaars. In dit geval kunnen de partijen hun optreden op diplomatiek, economisch en militair gebied vaststellen na een stemming met meerderheid van twee derden, maar gewapend optreden kan niet van een der partijen zonder haar instemming gevergd worden.

Het aanwenden van de gewapende macht wordt in het Verdrag van Rio slechts vermeld in een bijkomstig artikel. In het Atlantisch Pact komt het voor in het hoofdzakelijk artikel, waarin er sprake is van gemeenschappelijk optreden, zodat een evolutie aan de gang is. In verklaringen aan de pers, vóór de behandeling van het Pact in de Senaat, zegde Staatssecretaris Acheson, dat de Verenigde Staten een wettelijke internationale verplichting hebben aangegaan, namelijk een aanval op een der partijen te beschouwen als een aanval op de Verenigde Staten, terwijl ook de verplichting bestaat de vrede en de veiligheid te handhaven. Vooraf had hij als volgt geantwoord op de vraag, of artikel 5 de morele verplichting behelst om tot oorlog over te gaan: 'Wat is een morele verplichting en wat is een wettelijke verplichting? Wat is de verplichting een contract uit te voeren? Gij wenst een koe van mij te kopen tegen 100 dollars. Gij zijt wettelijk verplicht de koe te nemen en mij het geld te geven. Maar de wet kan dit niet verplichten. Al wat de wet kan doen is

mij schadevergoeding te doen betalen, indien gij het contract niet kunt naleven. Fatsoenlijke lieden voeren hun contracten uit. Sommige fatsoenlijke lieden kunnen hun contracten niet uitvoeren, omdat zij in moeilijkheden kunnen zijn. Er bestaat geen officier van politie, zetelend in de wolken, om uitvoering te eisen.'

De deelneming aan een gewapend optreden vloeit dus niet automatisch voort uit het Pact. Ieder land kan oordelen, te meer daar incidenten een zeer uiteenlopend karakter kunnen vertonen. Dean Acheson wees er op, dat zich grensgevallen kunnen voordoen: de Japanse aanval op de Amerikaanse kanonneerboot 'Panay', op 12 December 1938, was een incident, dat thans zou beschouwd worden als een gewapende aanval, zoals voorzien in artikel 5 van het Pact, maar de Verenigde Staten gingen niet tot krachtdadige actie over, wat zij wel deden bij de aanval op Pearl Harbour. Tot krachtdadige actie zou slechts besloten worden indien vrede en veiligheid werkelijk bedreigd zijn in het gebied, waarop het Pact betrekking heeft. Ten slotte dient er op gewezen, dat indien artikel 5 de omstandigheden vermeldt, waarin gemeenschappelijk optreden verplicht is, het geenszins optreden uitsluit in andere omstandigheden.

***

Het aardrijkskundig gebied, waarin zich een gewapende aanval moet voordoen, opdat artikel 5 zou toepasselijk zijn, wordt aangeduid in artikel 6:

> Artikel 6. - Voor de toepassing van Artikel 5 wordt mede als een gewapende aanval op een of meer der partijen beschouwd een gewapende aanval op het grondgebied van een der partijen in Europa of Noord-Amerika, op de Algerijnse departementen van Frankrijk; op de bezettingstroepen van een der partijen in Europa; op eilanden vattende onder de rechtsmacht van een der partijen in het Noord-Atlantisch gebied ten noorden van de Kreeftskeerkring of op de schepen of luchtvaartuigen van een der partijen in dit gebied.

Men kan hier moeilijk spreken van een nauwkeurig bepaald gebied. De Britse Staatssecretaris Bevin zegde in het Lagerhuis, dat artikel 6 'in grote trekken', het gebied aangeeft, waarin een aanval op een der partijen zal beschouwd worden als een aanval op alle ondertekenaars. De enige grens is de zuidelijke, namelijk de Kreeftskeerkring die loopt door de Golf van Mexico, ten noorden van Cuba, enerzijds, en door de Spaanse Sahara (Rio de Oro), anderzijds. In het noorden, verklaarde Acheson tijdens de reeds vermelde persconferentie, strekt het aardrijkskundig gebied zich zover in de richting van de Noordpool uit als een aanvaller zich wil wagen. In oostelijke richting vallen West- Duitsland en de sectoren der westerse mogendheden te Berlijn en Wenen onder toepassing van het Pact zolang er bezettingstroepen zijn. Bevin waarschuwde in het Lagerhuis, dat het Atlantisch Pact geen verzwakking meebrengt

van de andere verplichtingen door Groot-Brittannië aangegaan, die hij opsomde in deze volgorde: de verplichtingen voortvloeiend uit het Handvest van de Verenigde Naties, de verplichtingen tegenover de leden van het Gemenebest en de overzeese gebieden van het Britse Rijk, de landen beginnende met Griekenland en eindigend met Iran, waarmee reeds vroeger overeenkomsten werden gesloten.

Doordat Italië mede-ondertekenaar is, komt de Middellandse Zee in het gebied van het Atlantisch Pact. Van Russiche zijde is er op gewezen geworden, dat de benaming Atlantisch Pact een veel uitgestrekter gebied dan de Atlantische Oceaan dekt en er werd betoogd, dat het Pact dus niet als een regionale overeenkomst kan doorgaan al dient opgemerkt, dat van het Russische blok, dat zich uitstrekt van de Elbe tot de Bering Straat, hetzelfde kan gezegd worden, te meer daar dit blok een nog grotere oppervlakte beslaat.

***

Artikel 7 is een nieuwe verwijzing naar het Handvest van de Verenigde Naties tot begrenzing van de toepassing van het Pact:

> Artikel 7. - Dit verdrag doet geen afbreuk aan en mag niet worden uitgelegd als op enige wijze afbreuk te doen aan de rechten en verplichtingen, welke voor partijen, die lid zijn van de Verenigde Naties, uit het Handvest voortvloeien, of aan de primaire verantwoordelijkheid van de Veiligheidsraad voor de handhaving van internationale vrede en veiligheid.

***

Artikel 8 verwijst naar de bestaande internationale verbintenissen en verhindert, dat nieuwe verbintenissen het Atlantisch Pact zouden ontzenuwen:

> Artikel 8. - Elk der partijen verklaart, dat geen der internationale verbintenissen, op het ogenblik van kracht tussen haar en een der andere partijen of een derde staat, in strijd is met de bepalingen van dit Verdrag, en neemt op zich geen enkele internationale verbintenis aan te gaan in strijd met dit Verdrag.

De verklaring in dit artikel wordt van Russische zijde betwist. De Sovjets hebben betoogd, dat vermits zij niet tot de ondertekenaars van het Pact behoren, dit Pact tegen hen is gericht. Frankrijk en Groot-Brittannië hebben niet-aanvalspacten aangegaan met Sovjet-Rusland. Artikel 6 van het Brits-Russisch verdrag bepaalt, dat de ondertekenaars ‘geen bondgenootschap zullen sluiten of deel nemen in enige coalitie tegen een van beiden gericht’. De ondertekenaars van het Atlantisch Pact verklaren met klem, dat het geen aanvallend karakter heeft; het is er veeleer op berekend de Sovjets te overtuigen van het voordeel van een verzoenende politiek. Eigenaardig was, dat

terwijl Moskou een zogenaamde bedreiging door de westerse mogendheden aankloeg, de ‘Taegliche Rundschau’, het orgaan van de Russische militaire administratie in Duitsland schreef, dat de Duitsers zich niet moesten inbeelden, dat zij zouden herbewapend worden door de Verenigde Staten. En het blad pochte er over, dat men in Rusland steeds meer machinegeweren, kanonnen en tanks produceert dan in Amerika. ‘Het evenwicht in de bewapeningen zal nooit verwezenlijkt worden’, schreef het blad. Men zal allicht opwerpen, dat de Verenigde Staten over het atoomwapen beschikken, maar dergelijk wapen wordt veeleer als een vergeldingswapen beschouwd dan als een wapen voor verdediging.

***

Artikel 9 biedt veel overeenstemming met de bepalingen van het Verdrag van Brussel:

> Artikel 9. - De partijen richten hierbij een Raad op waarin elk van haar zal zijn vertegenwoordigd ten einde aangelegenheden de tenuitvoerlegging van dit Verdrag betreffende in behandeling te nemen. De Raad moet zo worden georganiseerd, dat hij te alle tijde terstond zal kunnen samen-komen. De Raad zal de hulp-organen oprichten welke nodig mochten zijn; in het bijzonder zal de Raad onverwijld een defensie-comité oprichten, hetwelk maatregelen voor de tenuitvoerlegging van Artikel 3 en Artikel 5 zal aanbevelen.

Het defensie-comité bestond in feite reeds alvorens het Atlantisch Pact ondertekend werd wegens de deelneming van vertegenwoordigers van de Verenigde Staten en Canada aan de werkzaamheden van het gelijkaardig comité van de Westerse Unie. De raad, voorzien in dit artikel, zal bestaan uit de ministers van Buitenlandse Zaken van de bij het Atlantisch Pact aangesloten staten. Hier komt ook het verschil naar voren tussen het Atlantisch Pact en het Locarno-pact. Het Locarno-pact voorzag een aanval door een van de partijen tegen een ander van de verdragsluitende partijen. In tegenstelling met het Atlantisch Pact en het Verdrag van Brussel werd de naleving van het Locarno-pact niet verzekerd door een permanente organisatie.

***

Artikel 10 handelt over de verruiming van het Pact aan Europese kant:

> Artikel 10. - De partijen kunnen eenstemmig elke andere Europese Staat, welke de verwezenlijking van de beginselen van dit Verdrag kan bevorderen en kan bijdragen tot de veiligheid van het Noord-Atlantisch gebied, uitnodigen tot dit Verdrag toe te treden. Elke Staat, welke aldus is uitgenodigd, kan partij worden bij het Verdrag door heit nederleggen van zijn akte van toetreding bij de Regering van de Verenigde Staten van Amerika. De Regering van de Verenigde Staten van Amerika zal elk der partijen in kennis stellen met het nederleggen van elke akte van toetreding.

Artikel 11 duidt aan, dat de kern van de Atlantische groep gevormd wordt door de mogendheden van het Verdrag van Brussel, de Verenigde Staten en Canada:

> Artikel 11. - Dit verdrag zal worden bekrachtigd en de bepalingen daarvan zullen door de partijen worden tenuitvoergelegd overeenkomstig haar onderscheiden Grondwettelijke procedures. De akten van bekrachtiging zullen zo spoedig mogelijk worden nedergelegd bij de Regering van de Verenigde Staten van Amerika, die alle andere ondertekenaars in kennis zal stellen met elke nederlegging.
> Het Verdrag zal in werking treden voor de Staten welke het hebben bekrachtigd zodra de bekrachtigingen van de meerderheid van de ondertekenaars, met inbegrip van de bekrachtigingen van België, Canada, Frankrijk, Luxemburg, Nederland, het Verenigd Koninkrijk Groot-Brittannië en Noord-Ierland en de Verenigde Staten van Amerika, zijn nedergelegd en het zal van kracht worden met betrekking tot andere Staten op de dag waarop hun bekrachtiging is nedergelegd.

***

Artikels 12 en 13 handelen over de geldigheidsduur van het Pact:

> Artikel 12. - Nadat het Verdrag gedurende tien jaar van kracht is geweest, of te eniger tijd daarna, zullen partijen, op verzoek van een van haar, zich met elkander verstaan omtrent herziening van het Verdrag, met inachtneming van de factoren welke alsdan van invloed zijn op de vrede en veiligheid in het Noord-Atlantisch gebied, met inbegrip van de verdere ontwikkeling van algemene zowel als van regionale, binnen het kader van het Handvest van de Verenigde Naties vallende regelingen voor het handhaven van internationale vrede en veiligheid.
> Artikel 13. - Nadat dit Verdrag gedurende twintig jaar van kracht is geweest kan elke partij ophouden partij te zijn één jaar nadat zij van deze opzegging kennis heeft gegeven aan de Regering van de Verenigde Staten van Amerika, die de Regeringen van de andere partijen in kennis zal stellen met het nederleggen van elke kennisgeving van opzegging.

Het aanduiden van een duur wijst er op, dat het Pact niet als een doel op zichzelf wordt beschouwd en brengt mee, dat steeds getracht moet worden een algemene veiligheidsorganisatie te bereiken.

***

Het laatste artikel luidt:

> Artikel 14. - Dit Verdrag, waarvan de Engelse en Franse teksten gelijkelijk authentiek zijn, zal worden nedergelegd in het archief van de Regering van de Verenigde Staten van Amerika. Gewaarmerkte afschriften daarvan

zullen door deze Regering worden overgelegd aan de Regeringen van de andere ondertekenaars.
Ter oorkonde waarvan de ondergetekende gevolmachtigden dit Verdrag hebben ondertekend.

Voor begrip en verstandhouding

Het tot stand komen van het Atlantisch Pact wordt overschaduwd door de bevinding, dat het ideaal van internationale samenwerking door de Verenigde Naties op practisch gebied zo weinig heeft opgeleverd. Het Pact is een daad van verweer. Het bezegelt tevens de splitsing van de wereld. De noodzakelijkheid van bewapening beheerst het openbaar leven en niemand kan voorspellen waarop de bewapeningswedloop aan beide zijden zal uitlopen. Het Pact vrijwaart de territoriale onschendbaarheid van de deelnemende landen; het behelst geen uitdrukkelijke waarborgen, dat overrompelde landen naderhand in al hun rechten zullen hersteld worden. In dit opzicht zullen vooral morele rechten zich moeten doen gelden, de vastberaden wil van ieder land om zijn democratisch regiem en zijn vrijheid te handhaven en het actief deel nemen aan de samenwerking in de Atlantische gemeenschap.

In de huidige omstandigheden leven de West-Europese landen onder een dubbele bedreiging: het militair overwicht van de Russische groep, wat de manschappen betreft, en de politieke verwikkelingen, die zich binnen hun landsgrenzen kunnen voordoen. Het tweede gevaar is op dit ogenblik het meest te duchten. Een en ander betekent, dat het Pact vooral van onmiddellijk belang is voor West-Europa dat bij ontstentenis van Amerikaanse steun zou bezwijken.

Maar er zijn ook hoopgevende uitzichten aan het Pact verbonden. Het vertoont geen gelijkenis met het Heilig Verbond van 1815, dat er op gericht was orde te doen heersen door de maatschappelijke vooruitgang tegen te gaan. Het brengt daarenboven een samenwerking tot stand op andere gebieden dan de militaire veiligheid, waar nuttig werk kan verricht worden.

De Benelux-overeenkomst en de Westerse Unie hebben reeds gelegenheid geboden voor een verheugende wisselwerking tussen bevriende een aanverwante landen. In de organisatie van de Verenigde Naties is een dergelijke wisselwerking moeilijker, omdat zij moet tot stand komen tussen een te groot aantal landen, die ook te grote verschillen van zeden en opvattingen vertonen. De groep van het Atlantisch Pact echter zal in dat opzicht een dankbaarder arbeidsveld open stellen en men moet alles doen opdat begrip en verstandhouding zouden aangewakkerd worden.

7 April 1949.

M. STIJNS

Amerika, het geraamte en het vlees

I.

ER is veel in Amerika dat ons niet duidelijk is. We hebben een vage bewondering voor heel veel aspecten van dit grote land - maar die bewondering is altijd gemengd met critiek. De Amerikanen schijnen voor ons gevoel iets te missen wat ons dierbaar is. Wat is het? Cultuur - savoir-vivre? En toch worden we tegelijk door het land geïntrigeerd. Bovendien hebben we er voortdurend mee te maken. Het is dus van het hoogste belang het te leren begrijpen. De sleutel tot dit begrip is ongetwijfeld niet zo gemakkelijk te vinden. Maar we zullen die nooit ontdekken, wanneer we a l l e r e e r s t niet afzien van een ingekankerde gewoonte der Europeanen om steeds maar weer alles wat ons in Amerika opvalt te vergelijken met de toestanden in het eigen land of Europa in het algemeen - zonder ooit te bedenken, dat de Amerikanen andere mensen zijn, ondanks de veelsoortigheid van de smeltpot, misschien juist daardoor eigenlijk een nieuw ras van mensen vormen. Al hun gedragingen worden bepaald door het alles overheersende feit, dat zij Amerikanen zijn - en als Amerikanen ervaringen hebben gekend die voor ons Europeanen onbestaanbaar zijn. De Amerikanen zijn niet Europeanen die uit het moederland zijn vertrokken en een beetje vreemd zijn gaan doen - neen: zij zijn Amerikanen. En wat dit betekent: Amerikaan te zijn, is nu voor het eerst met behulp van de anthropologische en psycho-analytische methode uiteengezet door een Engelsman, een Engelse anthropoloog, Geoffrey Gorer - wiens onderzoekingen het vage beeld van de Amerikaan plotseling duidelijk te herkennen lijnen geven.

Voor een beter begrip van Amerika - als een handleiding bijna: hoe de Amerikanen te begrijpen en een levende en vriendschappelike relatie met hen te scheppen, is kennis van wat Gorer te zeggen heeft onmisbaar. Wat intussen helemaal niet wil zeggen, dat men iedere vorm van critiek op Gorer achterwege moet laten. Zijn uitleggingen, die een enkele keer te gezocht klinken, moeten getoetst worden aan eigen ervaringen. Zoals ik in een kort stukje in de N.R.C. uiteengezet heb, moet men in Gorers werk het geraamte zien van Amerika - en elke keer, dat men door het geraamte het gevaar loopt het vlees niet meer te zien, daar kunnen eigen indrukken in Amerika te hulp komen - terwijl er bovendien nog een betrouwbare gids is, Simone de Beauvoir, die slechts zes maanden in Amerika is geweest, maar toch een indruk van het land heeft weten te geven in haar dagboek, die vooral opvalt door luciditeit en volledigheid - wat van deze buitengewoon intelligente vrouw is te verwachten. Natuurlijk zijn enkele van haar indrukken oppervlakkig, hoe kan het anders bij zo'n kort bezoek, maar de hoofdzaak is toch, dat zij door haar scherpzinnigheid, gekoppeld aan een uiterst sympathieke eerlijkheid tot conclusies komt, die iedereen die Amerika kent, moeten treffen als verrassend juist.

Een van de dingen, die ons bij de Amerikanen wel moet opvallen, is hun

ambivalente houding tegenover Europa. Aan de ene kant hebben zij bewondering voor de Europese cultuurschatten en voor de Europese savoir vivre, maar sterker nog hebben zij aan de andere kant, vooral nu, een nauwelijks verholen minachting voor Europa, de ruïne van wat eens een grote beschaving was. Zij kijken neer op Europa - deze houding wordt door Europeanen vaak geïnterpreteerd als de compensatie van een minderwaardigheidscomplex, in andere woorden: de Amerikanen zouden zich inferieur voelen en dit verbergen achter een houding van meerderwaardigheid. Dit is maar heel gedeeltelijk juist. Dit gaat alleen maar op voor een deel der meer ontwikkelde Amerikanen en vooral intellectuelen, die zich in Amerika niet geheel op hun plaats voelen en voortdurend opkijken tegen de Europese cultuur. Maar geloof niet dat de Amerikaanse massa zich inferieur gevoelt tegenover Europa. Absoluut niet. Hun standaard van een beschaving is de badkamer, de ijskast en de auto. Welnu, die hebben zij en de Europeanen niet. Vandaar dus dat zij een betere beschaving hebben: de Europeanen zijn achterlijk. Deze overtuiging leeft eigenlijk onder alle Amerikanen, maar het sterkst onder de kleine burgers en arbeiders, die vaak pas eerste en tweede generatie Amerikanen zijn en dus eigenlijk nog het dichtst bij Europa zouden moeten staan. Het tegendeel is waar.

En Gorer zet uiteen waarom dit zo is. Eerst daarvoor een paar cijfers. De bevolking van de Verenigde Staten bestond in 1860 uit ongeveer 30 millioen. Tussen 1860 en 1940 kwamen meer dan 30 millioen Europese immigranten naar Amerika. Het ligt voor de hand, dat een belangrijk deel van de ongeveer 120 millioen blanke Amerikanen afstammen van deze recente immigranten, die op jonge leeftijd overkwamen in de vruchtbaarste periode van hun leven. De meeste dezer immigranten waren arm. Zij droomden van een beter leven. Hun ideaal was het zeker niet de beschaving en tradities van het moederland voort te zetten in Amerika. Integendeel, hun enig doel was zo spoedig mogelijk volledig Amerikaan te worden, wat om hun economische positie te kunnen verbeteren uiteraard noodzakelijk was. Daarin slaagden zij lang niet altijd. Maar dat verandert niets aan het feit, dat zij Europa verwierpen, wilden vergeten, zich gretig trachtten aan te passen aan het nieuwe leven. - Deze afzwering van Europa had grote gevolgen, in de eerste plaats omdat zij in dit nieuwe, uiteraard niet geheel te begrijpen leven, traditieloos en weerloos waren - dus, en dit is het belangrijkste, wat de vader betreft, vrijwel geheel zonder autoriteit tegenover hun kinderen.

Wat gebeurde er namelijk met hun kinderen? Deze groeiden op in Amerika. Zij bezochten de scholen en leerden het Amerikaans vanzelfsprekend uitstekend beheersen. Vervuld van deze zelfde behoefte volledig Amerikaan te zijn moesten zij wel enigszins neerkijken op de Europese ouders, wier Engels nooit accentvrij werd, wier gewoonten altijd iets geks, iets vreemd buitenlands hielden. Talloos zijn de gevallen waarin de kinderen zich voor de ouders schaamden. En die breuk nu tussen de eerste en tweede generatie in Amerika is volgens Gorer van het grootste belang voor de ontwikkeling van het moderne Amerikaanse karakter.

Want wat is namelijk het gevolg van deze houding van kinderen tegenover hun ouders? De ouders verwerpen Europa, de kinderen doen dat ook, maar voornamelijk in de figuur van hun ouders en dan geconcentreerd op de vader - om begrijpelijke redenen, want de band met de moeder is altijd sterker. De ouders verwerpen dus Europa, het vaderbeeld, de kinderen verwerpen de vader. Los van autoriteit ook zij dus, los van de steun van het vaderlijke voorbeeld staan zij in het leven. En men hoeft niet te denken dat de vader zich tegen deze gang van zaken verzet. Helemaal niet. Hij heeft al zijn hoop op zijn kinderen gevestigd. Al spoedig wordt hij zich er van bewust, dat hij, met zijn accent, met zijn Europese afkomst, al heeft hij Europa afgezworen, toch in de Amerikaanse wereld niet ver zal komen. Maar wel zijn kinderen, trots beseft hij, dat zij 100 procent Amerikanen zijn. Dus ook hij zelf weet, dat hij voor zijn kinderen geen voorbeeld kan zijn, geen gezag kan uitoefenen. Respect kan hij zelfs niet opeisen. Respect hebben kan men niet voor de vader, ternauwernood voor de moeder, met wie de kinderen alleen in de normale liefdesverhouding staan, respect is er alleen voor Amerika, de Amerikaanse vlag. Sterker wordt dit nationalisme, meer vervuld van emotionaliteit dan in Europa, omdat meer wordt gehoopt, een grotere droom wordt gedroomd.

Want waar worden deze kinderen opgevoed? Niet in de eerste plaats in het gezin met de smet van het achterlijke, arme Europeeërschap: op school, daar alleen kunnen zij 100 procent Amerikanen worden. Op school wordt hun eerbied ingeprent voor alles wat Amerika is, eerbied, eerbiedig geloof in de constitutie. Hier ook leren zij simplistisch, maar indringend de geschiedenis van de geboorte van Amerika. Ook deze geboorte begon met een verwerping van autoriteit, zoals de immigrant Europa verwierp en het kind de Europese vader. Die geboorte begon namelijk met de v e r w e r p i n g van het Engelse gezag. Toen het gehate Engelse gezag verworpen was, mocht er geen ogenblik een vacuum ontstaan. Niemand mocht ook de gelegenheid krijgen het gezag naar zich te trekken. De staten verenigden zich dus en legden in de Declaration of Independence en in de Constitutie het bekende Amerikaanse gelijkheidsprincipe vast. Niemand is beter dan iemand anders, niemand mag meer gezag hebben dan de ander. Vrijheid en gelijkheid moest er heersen in het teken van deze verwerping van de Engelse autoriteit.

Het simplistische schoolonderwijs, dat voor de kinderen van de nieuwe Amerikanen veel, oneindig veel meer betekende dan voor de Europese kinderen, wier opvoeding in het gezin begint, bracht de jonge Amerikanen dus met k l e m bij, dat verwerping van autoriteit, de grote daad waaraan Amerika zijn bestaan dankte, een loffelijk iets was en nog altijd is, en dat het nastreven van autoriteit, het najagen van gezag uiterst verwerpelijk is. In alle Amerikanen leeft daarom ook het besef, ten eerste, dat alle Amerikanen gelijk zijn, gelijke rechten en kansen hebben, ten tweede, dat autoriteit uitoefenen over een volk (zoals Engeland dit eens deed) met kracht veroordeeld moet worden. Dit besef leeft in de Amerikaanse ziel en daarom dan ook zal Amerika het nooit kunnen goed-

keuren, dat een Europees moederland, zoals Nederland, gezag uitoefent over een vreemd volk, Indonesië. Hoe redelijk onze houding ook is, hoezeer het gelijk ook aan onze kant moge zijn, met hoeveel recht van spreken wij ook wijzen op ons werk in Indonesië, waar na het vertrek van de Nederlanders een chaotische toestand zou ontstaan - het doet er allemaal niets toe: heersen over een ander volk (ook al heet dat samenwerking) is uit den boze. Het Amerikaanse volk, de meerderheid ervan althans, zullen wij nooit van ons gelijk kunnen overtuigen. Hun hele l e v e n , hun g e s c h i e d e n i s persoonlijk en algemeen is immers gebaseerd op het verwerpen van autoriteit. En dat is goed, zo menen zij, want zonder Europa te hebben verlaten en te hebben verworpen, zouden de eerste generatie Amerikanen Amerika nooit gekend hebben, en hun kinderen zouden, hadden zij het gezag van hun vader niet verworpen, nooit opgegroeid zijn tot 100 procent Amerikanen en dus geen gelijke rechten en kansen hebben gekregen. Zonder de verwerping van het Engelse gezag tenslotte zou Amerika nooit de grootste natie ter wereld zijn geworden. Het gelijk is dus verbluffend aan de kant van de Amerikanen. En dat de Europeanen, die in Europa zijn gebleven, en dus heel anders zijn opgegroeid, in het teken van autoriteit en traditie, Europese beschavingsvormen, ook gelijk zouden kunnen hebben, zij het een ander gelijk: dat wil er bij het gros van de Amerikanen niet in. Ik weet uit ervaring, dat het overgrote deel van de Amerikanen er van overtuigd is, dat de Europeanen de ‘American way of life’ prefereren boven hun eigen levenswijze - en wanneer een Europeaan in Amerika geen Amerikaan wenst te worden, dan zijn zij diep verbaasd en zelfs een beetje gekwetst. De hele oppositie tegen Charlie Chaplin berust op het feit, dat hij altijd Engelsman is gebleven. Als vreemdeling is hij nooit volwaardig geworden, wie weet voor welke sinistere redenen hij die grootste gift, het Amerikaanse burgerschap, heeft geweigerd...

Deze houding der Amerikanen heeft voor hun maatschappelijk leven grote gevolgen. Er bestaat tussen de regering en het volk een brede kloof. Men hoort Amerikanen over hun regering spreken alsof die iets is buiten hen, alsof zij er zelf niet verantwoordelijk voor zijn. Zij begrijpen, dat er personen moeten zijn in de regering met autoriteit, maar er moet op hun gedragingen een strenge controle worden uitgeoefend. Dit is de taak van het congres, de volksvertegenwoordigers, die zich volgens de constitutie beperkt tot een oogje in het zeil houden. Er is daarom dan ook vrijwel altijd wrijving tussen congres en regering. Het is bovendien een feit, dat in het Amerikaanse leven de minst populaire beroepen die zijn, waarbij van zelf het uitoefenen van gezag te pas komt. Militaire dienst is, behalve in oorlogstijd, verre van populair. Politici kunnen evenmin rekenen op enige eerbied. In tegenstelling tot de toestand in Europa zijn politici in Amerika alleen dan te vertrouwen, wanneer het duidelijk is, dat zij niets dan hun eigen belangen nastreven, dus, vertrouwenwekkend, in de ‘political game’ zijn, om geld te verdienen. Het diepe wantrouwen jegens Wallace wordt veroorzaakt uitsluitend omdat men gelooft, dat hij meer wil: zijn ambities beperken zich niet tot een goede, goed betalende baan. Neen, hij is een idealist, hij wil

iets, gezag, macht over anderen - en dat is slecht, heel slecht. De politici, die i e t s willen bereiken, moeten daarom altijd ook hun best er voor doen gewone jongens te lijken, net zoals iedereen. Dewey is nooit populair geworden alleen omdat hij met alle mogelijke moeite nooit een gewone, hartelijke vent leek, waarin de Amerikaan zich zelf kon herkennen.

Regeren is een noodzakelijk kwaad, volgens de Amerikanen. Er moet op gelet worden, dat de regering nooit teveel autoriteit krijgt. Dat is de algemene opinie, in t h e o r i e . Want het ligt voor de hand, dat de autoriteit van de regering die in Jefferson's tijd al groter was dan deze staatsman zelf wenste, sinds Roosevelt in een crisis aan het bewind kwam en sinds een oorlog gewonnen moest worden, enorm is toegenomen. Maar alle regeringscontrole, alle beperkingen moesten na de oorlog onmiddellijk overboord gegooid worden. En tegen alle 'government planning' bestaat nog altijd hevige oppositie. Het geloof in 'private enterprise' heeft bijna een religieus karakter. Het particuliere initiatief sluit zich immers aan bij het Amerikaanse gelijkheidsprincipe: iedereen gelijke kansen, wat betekent, dat de handigste jongen door zijn eigen vlijt en behendigheid het beste deel krijgt. Dat daarvan in een tijd van machtsconcentratie, ook in de zakenwereld vaak weinig terecht komt, tast het geloof niet aan. Het Amerikaanse publiek komt dan ook alleen in opstand tegen het zakenleven, wanneer een van de trusts te machtig wordt, er niet alleen naar gestreefd wordt veel geld te verdienen en er zoveel machtsconcentratie is waar te nemen, dat andere mensen op duidelijk unfaire wijze in de verdrukking komen.

Het is langzamerhand algemeen bekend dat de vrouw in het Amerikaanse leven een dominerende positie inneemt. Hoe komt dat? Ook op deze vraag geeft Gorer een antwoord, dat aansluit bij zijn voorafgaand betoog. Ik heb al uiteengezet hoe in de belangrijke tweede generatie de rol van de vader, de gewezen Europeaan, bijzonder ondergeschikt is, omdat het kind, dat op de scholen 100 procent Amerikaan is geworden, het voorbeeld van de vader niet kan volgen en zijn gezag dus niet kan aanvaarden. Wat is hiervan het gevolg? Dat is nogal duidelijk. Enige autoriteit moet er in het gezin zijn. Er moeten lessen worden uitgedeeld en gestraft en beloond worden al naar het moreel gedrag slecht of goed wordt bevonden. Vanzelf is deze rol toegevallen aan de moeder, aan wie de kinderen sterker gebonden zijn. De ontwikkeling van het zedelijk karakter van de Amerikaanse kinderen wordt dus in veel sterkere mate dan in Europa bepaald door de moeder, met het gevolg, dat het Amerikaanse super-ego, of het geweten, een sterk vrouwelijk karakter draagt. Omdat de Amerikaanse moeder zulk een grote rol speelt bij de opvoeding van het kind, dat wil zeggen, bij het belonen en het straffen van het kind en omdat deze vrouwelijke criteria worden opgenomen in het Amerikaans geweten, zijn de Amerikaanse opvattingen van plicht en juist zedelijk gedrag overwegend vrouwelijk, vrij van mannelijke abstracties, vrij van mannelijke scepsis, dus overwegend i d e a l i s t i s c h georiënteerd. - Dit is van zeer groot belang, omdat elke Europeaan, ja de gehele Europese politieke wereld steeds weer verbluft wordt door de tegenstelling tussen

het hooggestemde Amerikaanse idealisme en de harde ‘hard-boiled’ realiteit. Dit is geen hypocrisie, zoals algemeen wordt aangenomen, maar een verworven karaktertrek.

Een ander gevolg van dit vrouwelijke overwicht, waartoe ook de school heeft bijgedragen, want vrijwel al het onderwijzend personeel op de lagere school bestaat uit vrouwen, is een steeds aanwezige behoefte tot protest hiertegen van de kant van de man. Al de aangename aspecten van de omgangsvormen, die in Europa vanzelf ook voor mannen gelden: bescheidenheid, beleefdheid, een verzorgd uiterlijk, ja, ook aandacht voor kunst en literatuur, beschouwt de Amerikaanse man, bewust, doch vaker onbewust, als vrouwelijk, als concessies aan de vrouw, en concessies aan de vrouwelijke karaktertrekken, die hij in zich zelf vreest. Vandaar de behoefte uit de band te springen, zich onder elkaar als beesten te gedragen. Vandaar de vele verenigingen waaruit vrouwen geweerd worden, de partijtjes van zakenlieden, waar men zich eens flink kan laten gaan. Men leze hier Sinclair Lewis' B a b b i t t op na. Ik zal niet zeggen, dat die behoefte in Europa ook niet bestaat, maar dan toch minder sterk - en zeker met een minder sterk schuldgevoel, want in zijn binnenste voelt de Amerikaanse man bij die gelegenheden, dat hij zondigt.

Er is dus een sterk vrouwelijk element in het ontstaan van het Amerikaanse geweten, dat gedeeltelijk verantwoordelijk is voor de ambivalente houding van de Amerikaanse man: aanbidding en verwerping, tegenover de vrouw. Maar de rol van de vrouw is met de opvoeding nog niet uitgespeeld. Amerikanen trouwen jong, haar taak als moeder heeft de Amerikaanse vrouw daardoor vaak vervuld lang voordat haar krachten uitgeput zijn - zij is nog lang niet gereed zich terug te trekken. Maar welke taak blijft er nog voor haar over? Zij kan zich aan haar kinderen blijven vastklampen en dat gebeurt ook vaak. In de Amerikaanse literatuur is er dan ook voortdurend sprake van zulke moeders - de dominerende vader, die zo vaak in de Engelse en Franse letterkunde verschijnt, is in Amerika vrijwel onbekend. Bekend is een boek als dat van Philip Wylie, G e n e r a t i o n o f V i p e r s - ‘vipers’ zijn in dat geval de moeders. Talloos waren de artikelen, die in oorlogstijd verschenen en waarin de moeders verantwoordelijk werden gesteld voor de passieve, neurotische houding van vele jonge soldaten, die van de hand van hun moeder niet los konden komen.

Volgens Gorer is dit wat overdreven. Het grootste deel van de Amerikaanse moeders maakt zich vlug los van de kinderen, die overeenkomstig de Amerikaanse tradities immers zo vlug mogelijk op eigen benen moeten staan. Hun energie, levenslust, emotionele behoeften moeten zij dus op een andere wijze uitleven. En dat gebeurt op het gebied van sociale zorg, politiek en kunst, gedeeltelijk levenskunst. Het is niet overdreven om te zeggen, dat films en boeken in Amerika voor een belangrijk deel voor vrouwen worden gemaakt. De duizenden lezingen, die er dagelijks in Amerika gegeven worden, worden overwegend door vrouwen van middelbare leeftijd bezocht. Alle idealistische bewegingen in Amerika worden door vrouwen gesteund. Het gevolg hiervan is weer, dat het

verwerven van kennis, niet onmiddelijke practische kennis, en van een ontwikkeld kunstgevoel een bijna geheel v r o u w e l i j k e aangelegenheid wordt - daardoor wordt gewantrouwd door de meerderheid van de mannen, die alleen in het zakenleven tot hun recht komen. Maar aan de andere kant wordt er door deze vrouwen heel veel goeds verricht, in de sociale sfeer doen zij uitstekend werk en hun wat naieve idealistische verlangens weten zij in het politieke spel vaak door te drijven. Voor het verlenen van hulp aan Europa op brede schaal zijn de vrouwen voor een belangrijk deel verantwoordelijk. En nog steeds zijn er ontelbare vrouwen op leeftijd, ergens in een dorpje in Indiana of New England, die persoonlijk of in clubverband kleren of voedsel sturen naar adressen in Europa van mensen, die zij in het geheel niet kennen, maar die zij toch willen helpen. Zij vertegenwoordigen in een voorbeeld, zoals Eleanor Roosevelt, het Amerikaanse idealisme, dat scherp afsteekt tegen het harde mannelijke Amerikaanse realisme, maar dat toch verantwoordelijk blijft voor vele goede dingen, die ons in Amerika treffen.

Adriaan VAN DER VEEN

Een halve eeuw Spaanse letteren. - IV

MEN mag de ‘generatie van 98’ uitbundig verheerlijken of haar met brede historische blik kleineren - hetzelfde is met de ‘Tachtigers’ gebeurd - voor mij blijft het een onweerlegbaar feit dat zij enkele auteurs heeft voortgebracht die iets nieuws in de Spaanse letteren vertegenwoordigen. Tot dezen behoren zeker ‘Azorin’ (José Martinez Ruiz, geb. 1874 in de provincie Alicante) en Gabriel Miró (1879-1930, eveneens uit Alicante). De eerste heeft feitelijk nooit een roman geschreven, heel zijn ontzaglijk oeuvre bestaat uit indrukken van het ogenblik in de vorm van korte lyrische notities en uit talrijke essays die eveneens een zeer subjectief, impressionistisch karakter dragen. Deze voorkeur, ja liefde tot de kleine, gewone alledaagse dingen heeft de Spaanse litteratuur eigenlijk nooit gekend; misschien zijn Pray Luis de Leon in zijn De los nombres de Cristo (1583) en Cervantes nog de enigen die dit gevoel enigszins gekend hebben. In de beeldende kunst merkt men trouwens hetzelfde op en het bijna volledig ontbreken van het stilleven is er wel een duidelijk bewijs van. En toch is bij Azorin deze liefde een uitvloeisel van zijn bezigzijn met de dood, dat bij andere Spanjaarden, o.a. Unamuno tot een obsessie wordt. Azorin echter, anders dan Unumuno, verzet zich niet, hij berust en doordringt zichzelf en zijn lezers van de tragische vergankelijkheid van alle dingen.

In La Voluntad (1902) schrijft hij: ‘De mensen zullen de hoogste graad van welstand kunnen bereiken, allen goed en allen intelligent kunnen worden... maar gelukkig zullen ze niet worden; want de tijd die jeugd en schoonheid weggrist, brengt ons het weemoedige heimwee naar de voorbije aangename sensaties’. Tegenover Nietzsche bij wie we ook de idee ‘der ewigen Wiederkunft’ ontmoeten, die deze overwint door zijn wil om te leven, voelt Azorin en de Spanjaard zich meer verwant aan Schopenhauer en diens idee van de wereld als voorstelling en hij zegt: ‘Er is geen andere werkelijkheid dan het beeld; er is geen ander leven dan het bewustzijn’. En, typisch Spaans-stoïcijns, meent hij dat we een eind moeten maken aan onze lust om te leven, omdat deze, steeds onvoldaan en hongerig, de bron is van eeuwige smart. Geen wonder dunkt het mij, dat deze doodsdrift zo'n plaats inneemt in de werken van Azorin, als ik bedenk hoe weinig daartegenover de liefde, de Eros, bij hem een rol speelt. En àls we haar een enkele maal aantreffen, bijv. in Don Juan (1922), dan is zij meer herinnering dan realiteit, verstild tot vriendschap - flor suprema de la civilización - en liefdadigheid. Want deze Don Juan, verre nazaat van de Don Juan van Tirso de Molina en van Juan Tenorio van Zorrilla, is wel een groot zondaar(!) geweest, maar na een zware ziekte innerlijk geheel veranderd. Hij heeft iets melancholieks, maar ziet er tevreden uit, beklaagt zich niet over de mensen en nog minder over het noodlot. Hij zoekt nu en dan de eenzaamheid, zoals Bossuet preekte, ‘pour conserver les forces de l'ame’; en die krachten van de ziel zijn volgens Azorin: ‘schoonheidsgevoel, zin voor gerechtigheid, verachting voor decoratieve ijdelheden’. Het stadje waar hij woont telt

nog zes kloosters (vier voor nonnen); de rustige sfeer ervan berust op drie elementen: de Romeinse muur, de heuvels en de hemel (blauw of grijs). Maar tegen die achtergrond worden dan weer allerlei personen en tafereeltjes geschetst, die tezamen een zeer goed beeld geven van het Spaanse leven met zijn wonderlijke contrasten van routine, domheid, reactie en hardheid aan de ene, van diep-innerlijke beschaving, rebellerend rechtvaardigheidsgevoel, weemoedige berusting, stille liefde voor het kind, aan de andere kant. En het boek eindigt in het klooster waar Don Juan broeder is geworden, en de laatste woorden zijn een uitspraak van hem: ‘De liefde die ik nu ken is de hoogste liefde: de liefde jegens alles’.

Zeker is dit één kant van Azorin. Maar daarnaast is in hem een tragisch element, een strijd nl. tussen aan de ene kant zijn liefde en zijn gevoel voor Spanje, voor het Spanje dat is stil blijven staan, dat leeft uit de overtuiging dat alle inspanning nutteloos is, dat, zoals Kloos zong: ‘ijdel is alle daad, over ons allen komt 't Niet-zijn machtig’; een Spanje dus tevens dat niets heeft van het land van castagnetten en tamboerijn. En daartegenover zijn denken, zijn kritiek en zijn verlangen naar vernieuwing door ‘school en provisiekast’, d.w.z. door meer ontwikkeling en economische vooruitgang, waardoor hij een afschuw heeft van het harde, gewelddadige, primitieve in zijn land en volk. Hij wil vooruitgang, en die komt ook, zij het in zeer langzaam tempo, maar dan vervult hij hem met diepe melancholie. Want niemand als hij voelt zo diep en schildert zo fijn de kleine stille details van de dode Spaanse steden, de ongrijpbare sfeer van de oude romances en de onbelangrijk-lijkende historische momenten. Dat is de evocatieve kracht van zijn literair-historische en culturele schetsen en kritieken, zijn bundels Lecturas espanolas (1912), Castilla (1912), Clàsicos y modernos (1913) Al margen de los clàsicos (1915), Los dos Luises (1921). Vaak wijkt hij daarin af van de officiële literatur-waardering, maar dikwijls moet men hem dankbaar zijn voor zijn nieuwe visie op zeer oude dingen. En hetzelfde doen de schilderingen van plaatsen en mensen in Los pueblos, La ruta de Don Quijote, Un pueblecito: Riofrio de Avila (1916) en zelfs het prachtig-filmische P u e b l o (1930), dat hij noemt ‘de roman van hen die werken en lijden’, maar dat helemaal geen roman is doch een serie close-ups in woorden, die een cineast nog wel eens zouden kunnen inspireren.

Nog lange jaren, eigenlijk bijna tot op heden is hij voortgegaan de sensaties die Spaanse landschappen en mensen hem geven neer te schrijven en wil men, zonder kennis van het Spaans, er wat van genieten, dan leze men ‘Espagne’ par Azorin, traduit de l'espagnol par Georges Pilement (Rieder, Paris 1929).

Gabriel Miró heeft evenals zijn streekgenoot een steeds verwonderde liefde voor de dingen, maar veel meer dan Azorin geniet hij van het levende, van de vruchtbare landschappen van de Spaanse Levant, van de ontelbare variaties die de maneschijn schept over land en zee, van de met zonlicht overstraalde ruimte, van de levende dieren en planten. Zijn natuurgevoel is beslist optimistisch, maar bij hem is meestal de stof, de inhoud van zijn romans - want hij schreef werke-

lijke romans en novellen - weemoedig of tragisch. De mensen doen elkaar wel veel pijn, in hun domheid, liefdeloosheid, levensangst, egoïsme en eerzuchtigheid. Indien er in zijn roman N i n o y G r a n d e (Kind en volwassene), autobiografie zit - en dit lijkt zeer waarschijnlijk - dan is dit pessimisme omtrent de mens begrijpelijk. Hij vertelt daarin o.a. van zijn internaatjaren op het Jezuietencollege en van een ervaring daar die zeker in een kind grote verwoestingen kan aanrichten. Een makker vertelt hem dat hij door bepaalde formules aan de duivel zijn ziel kan overgeven en dat deze dan in zijn bed zal verschijnen in de naakte gestalte van de verlangde vrouw. De jonge Antón gaat erop in om aldus de keukenmeid van zijn kameraad naakt te zien, omdat hij daardoor de welwillendheid van deze, op wiens zusje hij hevig verliefd is, hoopt te verwerven. Maar de psychische mechaniek wil dat niet de keukenmeid maar dit zusje hem in zijn dromen van die nacht, bloot maar in alle kuisheid, verschijnt. En als hij dit naïef vertelt aan zijn beide ingewijde makkers, zijn deze - en de broer voorop - hevig verontwaardigd (door hun eigen ‘zondige’ gedachten), ranselen hem af en brengen hem aan. De paters dwingen ‘de door de duivel bezetene’ tot 'n macabere penitentie en strenge biechttucht. Gelukkig is één biechtvader, de pater-astronoom, een verlicht mens die hem begrijpt en geruststelt en als hij later van school gaat hem de raad geeft: ‘Kijk elke dag een tijdje naar de hemel’. Misschien hebben we in dit laatste detail tegelijk een van de bronnen van Miro's zonnig natuurgevoel! Als volwassene ziet Anton zijn jeugdliefde terug, maar zij is dan getrouwd, kinderloos, met een grove man die niets van haar begrijpt en zich met andere vrouwen afgeeft. De omgang van Antón met haar, die een en al resignatie is, blijft echter platonisch, en dit is fijn geobserveerd, want hun verhouding kon niet er een worden van geheim overspel en ièts anders is in Spanje nauwelijks denkbaar.

Een bijzonder contrast ontspruit in Miró's werk uit de schoonheid, de zonnigheid en het van leven sprankelende van zijn natuurbeschrijvingen en het bekrompen en wrede gedoe der mensen. Nu en dan komen daaruit of daarnaast ook humoristische situaties voort, zoals de volgende (Nino y Grande, p. 8-9): ‘Gij moet mijn grootmoeder niet ook maar in het minst van hekserij verdenken. Zij was heel vroom, rein van ziel en gezond van lichaam. Tot ver over de tachtig bleven haar ogen goed om schorten voor mij te kunnen naaien en haar gebit bleef blank en gaaf. Zij bewoonde alleen met haar dienstmeisje een blauw huis met een tuin erom dichtbij de rivier. Alle middagen brachten ze mij bij haar om haar een zoen te geven en dan vertelde ze me wonderen van de uitverkorenen. Ze dacht zoveel aan de dood dat zij tijdens haar leVen in elf parochies haar begrafenis betaalde. En op een nacht zwol de brave rivier en sleurde bomen, kippen, geiten, schuren en het blauwe huisje met mijn grootmoeder erin mee en bezorgde haar een onbekend graf zonder de vrome bemiddeling van de elf kerken, wier pastoors verzekerden dat ze het gebeurde zich niet konden begrijpen.

...En toen de Segura weer gezakt en tam was, ging ik naar zijn oever en vervloekte zijn water.

's Avonds klonk het kwaken van de kikvorsen, dat men uit mijn kamer kon horen, als het lawaai van oude wijven, die dolzinnig riepen: parr-rro-quià, parr-rro-quià... quià, quià...

Ik verstopte me onder de dekens om me te bevrijden van hun spot'.

Meer dan de meeste Spaanse romanciers had Miró oog voor de diepere lagen van de menselijke ziel, voor dat onderbewuste waaruit de machten oprijzen die zulk een verbijsterende werking kunnen hebben in het logische, voor allen waarneembare leven der mensen. We zagen dit reeds in N i n o y G r a n d e, dat gedateerd is 1909 maar in 1922 verscheen, doch ook in de bundel schetsen E l h u m o d o r m i d o (1919, De verstilde damp) is vaak zeer fijne psychologische ontleding te waarderen. In de N o v e l a c o r t a (short story) 'La palma rota' (eerste uitgave 1909) wordt de liefde verteld van een jonge, begaafde auteur voor een vrouw die een jaar of vijf ouder is dan hij, en op wie hij reeds als jongen van 13 verliefd was. Als hij haar als volwassene terugziet, leeft die liefde fel in hem op, maar zij blijkt te frigide, te geremd om die te beantwoorden en na vele vergeefse pogingen trekt hij zich uit haar omgeving terug. Helaas heeft hij - dubbele tragiek! - de liefde van een jong meisje in zijn verblinde worsteling niet opgemerkt. In D e n t r o d e l c e r c a d o (1913), een volledige roman, waarin het geval behandeld wordt van Luis, een jonge architect, die gelukkig getrouwd is met Librada, maar verliefd wordt op haar nicht Laura. Reeds in het begin van het boek merken we zijn verlangen op, maar als Laura in dit eerste hoofdstuk haar moeder verliest (Luis is komen waken, maar was op het moment van haar sterven ingeslapen en merkt niets), dan 'krijgt hij er berouw over dat hij begeerd heeft in het hart van het meisje binnen te dringen, en die kostelijke en verzegelde hof, welks geuren hij kon genieten zonder de rust ervan te roven of de bloemen van haar zuiverheid te vertreden. Hij voelde toen, hoe de genade over hem kwam van de herinnering aan zijn vrouw, die als het ware een aroma van deugd in hem naliet en de dorst van zijn vlees leste. Och ja, deze man smaakte reeds de kostbare rust van zijn ontvlamde en verboden begeerten; hij had reeds een voorsmaak van de heldere en berustende blijheid over een offer dat hij gebracht had, en reeds was Laura een zuster die hij hoedde en niet met zijn liefde achtervolgde'. Schone voornemens, die hij enige keren in gevaar brengt door Laura zelf of haar bontcape te kussen, ook als het echtpaar bij het meisje gaat logeren dat zich op haar landgoed in de bergen heeft teruggetrokken. Niet lang daarna krijgt ze van Librada bericht dat deze een baby verwacht, die waarschijnlijk in dezelfde nacht van een hevige bosbrand ontvangen is, waarin Luis ook zijn arm hartstochtelijk om Laura's middel had geslagen. Laura wordt dan ziek, ze heeft koorts en kan geen kiertje licht verdragen, ze ijlt over vlammen, brand, rook. Typheuse koorts denkt de dokter en als er geen verbetering intreedt, gaat zij naar het dichtbij gelegen berg-sanatorium, dat kostelijk beschreven wordt met zijn patienten onder Amerikaanse exploitatie. Als ze verneemt dat Luis een prijsvraag voor architectuur te Lima heeft gewonnen en daarheen gaat, voelt ze zich losser van

hem, bevrijd, reeds hall genezen, en ze besluit naar de stad terug te keren om Librada gezelschap te houden. Bij zijn terugkeer is er plechtige huldiging in het Casino (ook hier veel humor); Luis is geladen met geluk: de eer, zijn vaderschap, de moedernimbus om Librada. Maar Laura heeft zich teruggetrokken en hij gaat haar opzoeken; uit haar woning ziet hij een bleke jongeman komen, die in alles zijn verliefdheid verraadt. Als de toon van Luis tegen Laura een zekere aanklacht inhoudt, vertelt zij van de liefde van deze jongeman die zij in het sanatorium helemaal verlamd gekend had, 'En dan voelt Luis zich weer heel gelukkig en in staat tot grote zelfverloochening. Waarom zou de verboden vrouw niet de aanvulling van zijn gezin kunnen zijn? Hij hield van haar als van een klein zusje... Zeker, hij had een vrouw, een zoon en een zuster. Welke heerlijke acacia's strooiden hun bloemen oVer heel zijn leven! Hij sprak tot haar met de diepe zalving van de vrede die hij zich veroverd had; en bij het heengaan schonk hij haar een vaderlijke glimlach. Ze konden nog best heel gelukkig worden, is 't niet?... Laura wendde haar ogen naar de omheining, die het verlangen van de lente bedwong'.

Een zeer eigenaardige groep werken van Miró zijn die welke vooral in de wereld der geestelijkheid van het bisdom Oleza spelen, zoals Nuestro Padre San Daniel (Roman van kapelaans en gelovigen 1921) en het vervolg: El obispo leproso (De melaatse bisschop, 1925). Sterk is de compositie van deze beide romans niet, 't is of het leven van al die personen de auteur behekste en hem niet de vrijheid liet zijn hoofdthema's rustig te vervolgen, misschien ook werd hij door een innerlijke censuur belemmerd in de uitwerking ervan: de verdrongen liefde van een bisschop, die zich wreekt in een neuralgische huiduitslag, en die van zijn vriend, de pastoor Don Magin, die zo openstaat voor alle schoonheid van deze wereld. Overdadig rijk zijn deze boeken aan prachtige natuurschilderingen, aan menselijke tragedies, aan psychologische karaktertekeningen.

***

Het gaat niet aan alle boeken van Miró te bespreken: het zou ook weinig zin hebben, want met de inhoud ervan is zo weinig gezegd bij een kunstenaar als hij voor wie het woord - het subjectieve, uiterst individuele - van zo grote betekenis is.

Liever wil ik hier nog noemen een andere figuur van de 'generatie van 98', die in liefde tot de taal naast hem staat, nl. Ramón Maria del Valle-Inclan (1870-1936). Maar hoe geheel anders weer liggen bij hem de gegevens van milieu, karakter en ontwikkeling gerangschikt. Valle-Inclan is nl. van Galicische adellijke familie, die sterke Carlistische sympathieën had. Nu is het wonderlijke in Spanje dat de Carlisten even afkerig zijn van het bestaande, alledaagse als hun tegenvoeters de communisten, beter nog de anarchisten: het verschil is slechts dat de eersten met dezelfde heftigheid terugverlangen naar een verheerlijkt verleden als de laatste het 'gouden tijdperk' als een ideaal van de toe-

komst beschouwen. In heftig individualisme en non-conformisme doen ze niet onder voor elkaar en zo zien we dat Valle-Inclan, hoe meer Spanje kapitalistisch-industrialisticsh zich ontwikkelde, des te meer de uitbeelder werd van revolutionnaire en ondermijnende tendenties. En zo is het zeker politieke verblinding wanneer Joaquin de Entrambasaguas in nr. 18 van de 'Cuadernos de Literatura Contemporanea' (1946) beweert dat Valle-Inslan zich niet kon laten meeslepen door de sociale problemen van Spanje. Trouwens iets verderop schrijft hij zelf: 'Valle-Inclan voldoet aan zijn aangeboren verlangen om zijn litteraire kunst in dienst te stellen van zijn overtuigingen': inderdaad doet hij dit en op zeer felle wijze, aanvankelijk met zijn traditionalistische, maar vanaf het toneelstuk Luces de Bohemia (1924) met de revolutionaire. In dit stuk zegt hij: 'De tragische zin van het Spaanse leven kan alleen gegeven worden door een grotesk misvormde aesthetiek, omdat Spanje een groteske misvorming van de Europese beschaving is'. En zo had hij reeds in de esperpento (bewuste draak) 'Los cuernos de Don Friolera' (1921), een loopje genomen met de tragische betekenis van de eer en met het toneel van Calderón, en in 'Las galas del difunto' uit dezelfde bundel Martes de Carnaval (Carnavalsdinsdag) met de Don Juan-figuur. Uit een dergelijke lust tot sarcastische caricaturen ontsproten zijn beide historische romans 'La Corte de los Milagros' en 'Viva mi dueno' (1927-28), die in felkleurige prenten de regeringstijd (1833-'68) van de losbandige Isabel II, de z.g. 'reine castiza', afbeelden, maar tegelijkertijd veel venijnige toespelingen op de gebeurtenissen uit de jaren van de dictator Primo de Rivera (1923-'30) bevatten. In dezelfde stijl en platenboek-achtige compositie is geschreven Tirano Banderas (1926) over het geval van een dictator en een revolutie in een Spaans-Amerikaanse republiek. Ongelooflijk rijk is vooral in dit laatste werk de taal waarvan Valle-Inclan zich bedient, een mengeling van litteraire, dikwijls archaïsche, van bargoense en van allerlei Spaans-Amerikaanse woorden.

In de eerste periode van zijn werk is echter vooral Galicia aan het woord. Als kind had hij van een oude dienstmaagd van zijn grootmoeder de zonderlingste verhalen over heiligen, spoken en rovers gehoord, en zo spelen bijgeloof en geheimzinnigheid een grote rol in de verhalen en drama's die hij dan schrijft. Bijvoorbeeld in de Femeninas (1895), later in Cofre de sandalo (1909) heruitgegeven. Nog duidelijker treedt de geest van de 'raza gallega' aan de dag in 'verhalen over heiligen, zielen in nood, kabouters en rovers' in de bundels Jardin umbrio (1903) en Jardin novelesco (1905). Maar ook de prachtige natuurbeschrijvingen en de volkstypen zijn sterk-regionaal (zo de verheerlijking van de bedelaar en de heilige armoede). Zo sterk is het Galicische in hem dat hij vrouwen uit de streek van Bethlehem in een verhaal over de Driekoningen een copla in zijn streektaal laat zingen.

Veel invloed heeft hij ondergaan van zijn vriend Rubén Darió (†1916), de grote dichter uit Nicaragua die hij kende uit zijn Prosas profanas (1896), de verzenbundel van klassiek-heidense en exotische schoonheid, hoog litterair

en ‘artificiel’ in de zin van Baudelaire. Valle-ïnclan schrijft dan zijn beroemde ‘Memorias del Marqués de Bradomin’, die wonderlijke Don Juan die ‘lelijk, katholiek en sentimenteel’ was. Het zijn cier Sonatas: de eerste Sonata de Otono (1902), waarin de liefde tederheid en begrijpen is, en de heldin, Concha, een Galicische dame, een verfijnde, ten dode opgeschreven amoureuse is. In 1903 volgt de Sonata de Estio (Zomersonate), vol zinnelijke liefde en hevig coloriet, enigszins pervers zoals niet bevreemdt bij creolen in tropisch milieu. De meest fantastische, spelend in een Italiaanse Rococo-omgeving is de Sonata de Primavera (Lentesonate), waarin invloed en zelfs op één plaats plagiaat van Casanova's Mémoires is te constateren. De verheerlijking van het genot van het leven boven de droefheid van de dood is niet geslaagd in deze tetralogie; de heidense vreugde is vals en verloopt in een zoeken naar genot in lijden.

Reeds in de Sonata de Invierno (Wintersonate), begint de Carlisten-ideologie een rol te spelen, welke in de prachtige trilogie La guerra carlista (1908-09) de boventoon voert. Misschien is het veel te redelijk om van ideeën te spreken: deze drie kleine boeken zijn veel meer epische taferelen van echt Spaans leven uit de jaren 1870-75, die ons doen zien hoe weinig die burgeroorlog verschilde van de laatste. Terzelfder tijd ongeveer verschijnen zijn twee ‘comedias barbaras’ Aguila de Blason en Romance de lobos, veel later (1922) afgerond met een derde Cara de Plata. Met al deze werken sloot Valle-Inclan toch weer op onverwachte wijze aan bij zijn tijdgenoten in hun streven naar onthulling van het essentiële in de Spaanse volksziel. In deze moeilijk opvoerbare drama's is de hoofdpersoon Don Juan Manuel Montenegro, een Galicische landedelman, de min of meer anachronistische exponent van een groot en barbaars feodalisme, zinnelijk, ruw, maar met een primatieve adeldom en een eigengereide rechtvaardigheid. En daartegenover zijn zonen die alleen het slechte hebben geèrfd en niets dan schandelijke bandieten en perverse ‘senoritas’ zijn.

Wegens het primitieve, Galicische milieu met de barbaarse en bijgelovige gevoelens van de Breugheliaanse boeren zou men ook de tragicomedie Divinas Palabras van 1920, dat onlangs met succes in Parijs is opgevoerd, tot de ‘Comedias Barbaras’ kunnen rekenen. Prachtig is het contrast tussen de epische ernst en de archaïsche taal waarmee de personen zich uiten en hun gevoelens en motieven die zo ruw en materialistisch zijn. Men zou hier van een Spaanse ‘Dreigroschen Oper’ kunnen spreken, maar dan een van de eeuwige Spaanse armoede, die meer verheerlijkingen in Valle-Inclan's werk heeft gevonden. Enigszins verwant is ook het fijne, tijdeloze romannetje Flor de Santidad (1904), de geschiedenis van een simpel, mystiek-aangelegd herdersmeisje, dat zich met lichaam en ziel overgeeft aan een vreemde, oude pelgrim die zij voor God zelf aanziet. Een zeer eenvoudige fabel, zich afspelend voor een achtergrond van landelijke taferelen, en eindigend met een Mis voor de van de Duivel bezeten vrouwen in de kluizenarij van Santa Baya de Cristamilde,

waarop dan de nachtelijke onderdompeling in de Oceaan volgt, waardoor de boze geesten definitief zullen uitgedreven worden.

Al deze werken van half-Keltische geheimzinnigheid vertonen weinig ironie of humor. Toch heeft Valle-Inclan reeds in de 'Wintersonate' verklaard: 'Ik tracht niet te leren maar te vermaken. Heel mijn overtuiging berust op één leuze: Leve de beuzelarij! Voor mij is de grootste verovering van de Mensheid: te hebben leren glimlachen'. Pas enige jaren later in 1910 breekt deze glimlach door in C u e n t o d e a b r i l (April vertelling), over de liefde van een Provenzaalse prinses en de troubadour Pedro Vidal, enige ogenblikken kostelijk onderbroken door het bezoek van de Prins van Castilië. Een dergelijk contrast tussen de speelse Franse geest en de stramme deftigheid van die van Castilië is op fijnpoëtische en ironische wijze uitgewerkt in de 'sentimentele en groteske klucht L a M a r q u e s a R o s a l i n d a (1913). Daarna volgen nog een aantal luchtige stukjes voor schimmen en marionetten en kindertoneel zoals F a r s a i n l a n t i l d e l a C a b e z a d e l D r a g o n (1914), dat onlangs met Franse vertaling ernaast in Parijs verscheen (Pierre Seghers, 1946). Tot dan het poppenspel van de "esperpentos" in plaats van de glimlach de honende schaterlach te voorschijn roept.

Opmerkelijk is dat ook in de verzen van Don Ramón, verzameld in C l a v e s l i r i c a s de drie fasen van zijn evolutie zijn te onderscheiden: de Galicische ln 'Aromas de leyenda', de modernistische in de trant van Rubén Dario in 'El Pasojero' en tenslotte, wellicht de meest persoonlijke in 'La pipa de kif', die de roes der prachtig-sonore woorden verbindt aan de woeste uitgelatenheid en baldadige zelfkwellende sarcasmen van futuristen en dadaïsten.

Laat ik om te besluiten een stukje vertalen uit A l e l u i j a , het tweede gedicht uit die bundel van 1919:

Ik verkondig de zilveren eeuw
van het socialisme en de 'sneeuw' (cocaïne)
Van cocottes die in kramp zich wringen
en van reusachtige omwentelingen.
De wetten der liefde heersen machtig
voor eeuwig. Vormen herleven krachtig,
met een ochtendlijke prilligheid
als in het bijbelse Paradijs.
Na de bezetenheid van de krijg
klinkt liefdes hartstochtelijk gehijg.
Uit de woede - heeft 'n Griek al ontdekt -
van Hercules wordt wellust verwekt.
's Levens ritme stuwt voort even vrij
onder dolste mensenslachterij.
Hoe feller in ons de angstkoorts woedt,
des te heter de liefde in ons bloed.

Wellust is niet alleen Gods gebod:
Hij maakte die 's mensen eeuwig lot.
Scheppen is in eeuwigheid ons emplooi,
het zaad te geven de wind ten prooi:
het graan van liefde of giftige haat
dat in ons hart zich ophopen gaat,
ons graan, vrucht van al onze uren
die wij in 't grote Mysterie duren.
Hoe zal wel zijn mijn onzeker graan?
zijn brood zal na mijn dood voor mij staan.
'k Weet over mijn oogst niets van te voren:
wordt het slecht onkruid of wordt het koren?
Misschien 'n geurloze bloem, een papaver,
als 't sierlijke Spaanse woordgedaver?
Misschien de bloem van vingerhoedskruid
waar een dodelijk gif sijpelt uit
onder de zon die haar kleurt? Misschien
de bloem van slechts een paljassenziel?
De bleke bloem van de waanzin, puur
naar de wetten der litteratuur!
Misschien is deze muze, zo grotesk -
om niet te zeggen funambulesk -
die met al haar spasmodisch gegil
de oude rhetorica prikkelen wil
en al springend haar benen laat zien,
te beschouwen als moderne poêzie.

Is er, lezer, toch niet meer overeenkomst tussen de geest van 1919 en die van 1946 dan wij wel eens denken?

Groningen.
G.J. GEERS

Een goed boek, een nuttige daad

DE beïnvloeding der Vlaamsche cultuur door Frankrijk in de jongste honderd jaar is van enorme, voor sommige van haar aspecten, meer bepaald de litteraire, van doorslaggevende beteekenis geweest. De belangrijkste onzer auteurs zouden, naar geestelijken inhoud en aesthetische vormgeving, anders zijn geweest, hadden zij zich niet naar Fransche voorbeelden georiënteerd. Ik bedoel hiermee, voor wat Buysse betreft: Guy de Maupassant, voor Vermeylen: Flaubert, voorden Karel van de Woestijne van den 'Janus met het dubbele voorhoofd': Laforgue. voor Urbain van de Voorde: Baudelaire, vcor Decorte: Rimbaud, voor Van Ostayen: Apollinaire, voor den Marnix Gysen van den 'Joachim van Babylon': Anatole France. Zelfs voor een zoo oer eigen Vlaamsch auteur als Timmermans, moet, naar sommigen beweren, Erckmann Chatrian als een protagonist beschouwd worden...

Sommigen der beneficiënten van deze beïnvloeding zijn er niet steeds ronduit voor uitgekomen. Tegenover een Cyriel Buysse, die zijn dankbaarheid uitte in termen die, in illo tempore, de Vlaamschgezinden griefden, zijn er ook andere, die hun liaison met de Fransche Muze liefst stiekum onderhielden of beweerden dat zij in haar persoon enkel haar Germaansche erfwaarden appreciëerden.

Deze ideëele en aesthetische aantrekkingskracht uit het Zuiden bereikte zijn hoogtepunt vóór 1914. Na den Eersten Wereldoorlog sloot een belangrijke fractie der Vlaamsche letteren zich aan bij de internationale strooming van het expressionisme, waarin het Latijnsche bestanddeel van mindere beteekenis bleef. Na den Tweeden Wereldoorlog geraakten veel jongeren in den ban der Anglo-Saksische litteratuur, al is deze in de meeste gevallen niets anders dan een verlate navolging van het Fransche naturalisme.

De jongste litteraire Fransche school, het existentialisme heeft vooralsnog op Vlaamsche bodem niet veel affiniteiten ontdekt; hetgeen begrijpelijk is, daar haar naargeestige logheid niet veel bekoring uitstraalt. Staan wij voor een eklips of een definitieve likwidatie van het Fransch litterair prestige in onze Vlaamsche gewesten? Deze hypothese is niet denkbeeldig, alvast niet voor wat de jongere generaties betreft, die, vergeten wij het niet, slechts een pover Fransch taalonderricht genoten.

Het is dus best mogelijk dat wij aan den vooravond staan van een tijdperk, waarin de Vlamingen aan de vruchten van den Franschen geest alleen nog zullen kunnen deelachtig worden door het middel der vertalingen. Richard Declercks PEILINGEN (uitg. 'De Vissende Kat', Gent) zou dan kunnen beschouwd worden als een eerste poging om intellectueelen, die de Fransche taal niet voldoende machtig zijn, aan het moderne Fransche geestesleven te interesseeren. Reimond Herreman, die in een voorwoord, deze poging met sympathie begroet, wijst er op dat, door sommige Vlamingen, met onverholen genoegen voorbarig de uitvaart werd geblazen van den Franschen invloed in de wereld. Men heeft tusschen Vlaamsche beweging en Fransche cultuur, met tamelijk

laag-bij-de-grondsche polemische bijbedoelingen, een artificiële antithese geschapen en, nu het toch blijkt dat Frankrijk zijn internationaal politiek prestige op weinig na kwijt is geraakt, haast men zich al te lichtvaardig dit land te betichten een 'cultuurimperialisme' op touw te willen zetten, dat onze goede Vlaamsche eigendommelijkheid in het verderf dreigt te storten.

In het hoofdstuk De Vlamingen en de Fransche litteratuur ruimt de auteur drastisch op met al de vooroordeelen en misverstanden die er op dit gebied door sommigen in het leven worden gehouden en, eens dat deze opheldering verstrekt werd, valt er o.i. niets in te brengen tegen zijn thesis, dat de Vlamingen 'een primordiale behoefte hebben aan een cultuur zooals de Fransche, omdat ze alomvattend is, omdat ze aangepast is aan ons geestelijk en stoffelijk klimaat... De unieke waarde van de Fransche litteratuur bestaat daarin dat alle vraagstukken erin worden aangesneden en dat de belichting ervan niet eenzijdig is.'

Inderdaad, universaliteit en vrij onderzoek zijn precies de geliefkoosde bezorgdheden voor de grote fractie der Vlaamsche intellectueelen, welke niet in bepaalde dogmatismen vastgekluisterd zitten. Nergens kunnen zij deze ideële behoeften beter bevredigen dan door de lektuur der werken van grootmeesters van het moderne denken als André Gide, Romain Rolland of Paul Valéry.

Het was niet de bedoeling van den schrijver een volledig panorama op te stellen der moderne Fransche litteratuur, maar veeleer de nieuwsgierigheid en de belangstelling van den lezer te prikkelen door een analyse te geven van de personaliteit en het werk van enkele zeer oordeelkundig uitgekozen exponenten der verschillende stroomingen in de Fransche letteren. In dit opzicht mogen wij zeggen dat Richard Declerck volledig geslaagd is. In het beperkt bestek dat hem gesteld werd, vermocht hij van vaak zeer gecompliceerde figuren als Proust, Giraudoux of Alain, een kristalheldere evocatie, een goed sluitende synthese en een betrouwbare waardebepaling te leveren. Zelfs tegenover zulke auteurs, van dewelke zijn persoonlijke voorkeur of zijn philosophische of sociale instelling hem verwijderd zooniet afkeerig houdt, bewaart hij een serene objectiviteit, die als voorbeeld mag geprezen worden van critieke eerlijkheid.

'A frayer le diable on sent le roussi!...' zegt het spreekwoord. Het moet wel zijn dat de voortdurende omgang met luciede geesten en perfecte stylisten evenzeer 'afverft' op het schrijverstalent van den betrokkene. Inderdaad Peilingen klasseert meteen zijn auteur onder de beste Vlaamsche essayisten van dezen tijd.

Raymond BRULEZ

Victor de Meyere, de folklorist

TIEN jaar geleden, op 28 December 1938, stierf de Vlaamse schrijver en folklorist Victor de Meyere. Hij telde toen 65 jaar en verkeerde nog in de fleur van zijn geestelijke krachten, want niemand was aan de hand van zijn rustige systematische arbeid zo jong van temperament en van zelfvertrouwen gebleven.

Te Boom aan de Rupel geboren in 1873, liet hij reeds op 22-jarige leeftijd zijn eerste verzen in het toen pas opgerichte avant-garde tijdschrift ‘Van Nu en Straks’ verschijnen; en hij zette zijn poëtische medewerking ook voort in het tijdschrift ‘Vlaanderen’, dat met een vernieuwde redactie de zaak zou overnemen. Hoezeer hij zich echter naar de aristokratisch verfijnde vorm getrouw bedoelde te blijven, - getuige een drietal kleine bundels die hij het licht liet zien, - groeiend voelde hij 't aan, hoe dat hem niet geven kon: de vertolking, geheel, van zijn liefde voor zijn land en volk in haar veelzijdige betekenis. Tien jaar later dan, we schrijven 1905, verscheen zijn eerste prozabundel ‘Uit mijn Land’, hem rechtstreeks ingegeven door zijn Rupelstreek en weldra gevolgd door nieuwe, realistische verhalen, als o.a. ‘De rode Schavak’, ‘De gekke Hoeve’ en ‘De Beemdvliegen’, die alle getuigenis afleggen van zijn rake kijk op het landelijke, soms harde en onbarmhartige leven, maar telkens te nuchter observérend aandoen om tot een roerend kortverhaal of een dito roman van blijvende waarde uit te groeien.

De Meyere's sterkte lag elders, of juister, ze zat in zijn eigen aangeboren lust tot waarnemen, d.i. in zijn bekijken en beluisteren zélf... en werd niet weinig gevoed door de relaties, die hij was aangegaan sinds hij, in 1900, tot Antwerps gemeentebeambte werd aangesteld. In de Sinjorenstad verbleven inderdaad de fijnzinnige, Frans schrijvende dichter en hartstochtelijke verzamelaar Max Elskamp, de oude-prenten- en boekenkenner Emiel Van Heurck en, iets later, de speurder naar sprookjes en sagen Alfons De Cock, tevens leider van het tijdschrift ‘Volkskunde’, om er geen anderen te noemen. Met hèn kreeg De Meyere doorlopend verkeer; en ààn dat verkeer dankte hij een drietal van de heerlijkste gebeurtenissen in zijn leven, die ook voor de Vlaamse geméénschap rijpe en rijke vruchten zouden dragen...

Aan Max Elskamp, wiens verzamelingen hij door en door kende, stelde De Meyere voor, heel die schat als zakelijke grondslag tot een museum voor volkskunde aan het stadsbestuur over te maken; de edelmoedige vriend ging daar gaarne op in, bedoeld museum werd in 1907 geopend, Max Elskamp met anderen in het beheer er van opgenomen en Victor de Meyere zelf tot toegevoegd sekretaris benoemd. ‘Toegevoegd’ bij manier van spreken, want wie de gang van zaken gevolgd heeft, weet dat De Meyere de levende ziel van het organisme was geworden.

Van zijn kant herkende Max Elskamp in De Meyere dadelijk de man, die niet enkel thuis was in de velerhande dagelijkse volksgebruiken en vertrouwd

met talloze gezegden, spreuken en vertelsels; en het zal wel voor een kindsgedeelte aan Elskamp's beminnelijke invloed te danken zijn geweest, dat Victor de Meyere, haast absoluut afstand doend van iedere hoofd zakelijke literaire bevlieging, zich met hart en ziel wijden ging aan wat hem voor vele decenniën een Vlaamse naam van grote betekenis zou verzekeren. Hier inderdaad betreden we het tweevoudig gebied, waarop hij, sinds 1910 ongeveer, met een Benediktijner geduld is werkzaam gebleven: dat der volkswoning en der daaraan verbonden volkskunst, hetwelk ons een korte, inleidende studie en daarna een standaardwerk van zijn hand heeft geschonken; dat van de volksvertelling, dat hem de kracht gaf, ons de rijkste verzameling te bezorgen, die Vlaanderen tot heden toe bezit.

Beide initiatieven, - waarin hij vanzelfsprekend gesteund werd door de zeer ondernemende uitgever en boekenkenner Eugeen de Bock, - gaan we niet trachten in enkele bladzijden behoorlijk toe te lichten, vooral wanneer daar nog bijkomt, dat De Meyere, trouw medewerker aan ‘Volkskunde’, na de dood van Alfons De Cock in 1921 de hele leiding van het tijdschrift overnam, om aan de folklore een moderne, zo ruim mogelijke betekenis te geven. Schenken we dan terloops enige aandacht aan het hoofdzàkelijke, het verder aan de lezer overlatend, bi appetite de boeken zelf ter hand te nemen.

We vermelden vooreerst Victor de Meyere's V l a a m s e V e r t e l s e l s c h a t. Hij omvat niet minder dan 489 sprookjes en sprookjesachtige volksvertelsels, ondergebracht in vier lijvige boekdelen en gevolgd door Aantekeningen, waarin zoveel mogelijk de plaats van herkomst en de in- en uitheemse aanverwanten worden aangegeven, almede, naar Antti Aarne, de soort, waartoe de vertelsels behoren. Wel herleidt een tekst zich soms tot maar enkele regels en neemt het geheel herhaaldelijk een minder gepoetste vorm aan dan zekere lezers hem wensen; men onthoude dan echter, dat De Meyere ter zake vooral geen auteur verlangde te zijn, maar een man die trouw optekende, wóórdelijk als 't kon, hetgeen hij gehoord had. Wat hij gaf wilde studiemateriaal zijn, niet meer en niet minder, en hij liet het aan een De Mont te onzent, aan de gebroeders Grimm en aan Andersen in het buitenland over, een meer evenwichtige en verfijnde vorm te verkiezen. Wij zelf, die het houden met die ànderen, stellen tot onze vreugde vast, dat De Meyere de kunst van optekenen kende en ‘Jan Pikkedang’ b.v. een van de vele sprookjes is, die moeilijk plastischer en volkser konden weergegeven. Trouwens, staan zulke dingen naar vorm en inkleding zó ver af van ‘Adjendodderke en Anneke Toverheks’ en van ‘Smidje Verholen’, die Pol de Mont persoonlijk heeft epgetekend en zijn vriend Alfons De Cock ter hand gesteld?... We zullen maar besluiten: studerenden mogen in De Meyere's ‘Vlaamse Vertelselschat’ een ruime aanleiding tot onderzoek en vergelijking zien, wie als Vlaming, en ook als Nederlander, gezonde en dikwijls lollig volkse vertelstof wil ontdekken, vindt ze nog altijd in De Meyere te kust en te keur voor jongeren als voor ouderen. En dat alleen reeds moge als reden

gelden om de man, die een half mensenleven aan scherp beluisteren en raak optekenen heeft geofferd, van harte dankbaar te blijven...

Daarnàást echter breidde de schrijver van stonden aan zijn belangstelling uit over het milieu, waar die vertelsels thuis behoorden, en zo verscheen in 1912, - in de thans zeldzaam geworden reeks jaarboeken van de 'Scalden', - zijn korte, merkwaardige folkloristische studie De Volkswoning en hare Versiering, opgeluisterd met dokumentaire prenten en tekeningen. Het is niet meer dan een eerste ernstig aanvoelen van één der onderwerpen, die de folklore behandelt, maar, populariserend als het bedoeld is, verschaft het de lezer een macht aan gegevens over de huiskamer met haar primitieve meubilering, haar schoorsteen, haar teilen en potten, haar godsdienstige en wereldse versieringen, mitsgaders het bedrijf dat er plaats vindt, de gewoonten die er worden bestendigd, de spelletjes en overige tijdverdrijfjes die er tot verstrooiing dienen, kortom, over de huiselijke intimiteit van het leven... Het is veel, haast té veel voor een boekje, dat buiten de illustraties amper een 60 tal bladzijden telt; maar och kom, denkt de lezer, De Meyere werkt dat wel uit bij gelegenheid, zodra hij zijn dokumentatie en studie tot iets als een gehéél weet afgerond...

En daar verscheen dan, in 1934, dus twee en twintig jaar later, het grote, aan inhoud zware boek De Vlaamse Volkskunst, dat op Victor de Meyere's onverdroten werk de schitterende kroon kwam zetten en dat ons koponder liet duiken in al wat kenschetsend is voor onze huiselijke Vlaamse volksaard. We kunnen hier niet stilstaan bij de rijkdom aan folkloristische prenten en platen, welke op zich zelf reeds dit werk tot een énig bezit blijken te maken, om het verre en het nabije Vlaams verleden die ze in ons wakker roepen. We bepalen er ons noodgedwongen bij, aan de hand van De Meyere's zeer suggestieve Inleiding vast te stellen, hoe volkskunst een zuivere gemeenschapskunst is en de elementen daarvan, ontstaan in de laagste lagen van het volk, rechtstreeks ontspringen aan het ras, het geloof, het ambacht en andere vormen van leven, die dat éne volk eigen zijn. En eenmaal dàt aanvaard, kunnen we, de schrijver dankend voor zijn proza, dat werkelijk 'een museum van gegevens' en tevens een prikkel tot verdieping is, rustig, rustigjes de hoofdstukken lezen, die handelen over: de meubelen, - het aardewerk, - ijzer-, koper- en tinwerk, - glaswerk, - vlechtwerk, - schilderkunst, - snij-, boetseer- en beeldhouwwerk, - volksprenten, - godsdienstige huisversieringen, - knipwerk, - huiselijke werken, - volksjuwelen, - volkssnuisterijen,... dat alles detailsgewijs toegelicht en gevolgd door een naam- en zaakregister en een tweevoudige lijst der illustraties... O, die illustraties! zouden we nogmaals zeggen; want hoe dikwijls hebben ze ons zelf verleid om, even maar, zo heette het, het proza als zodanig los te laten,... en hoe menigmaal heeft onze verbeelding, aan de hand daarvan, teruggekeken naar onze eigen kindertijd, toen zekere huis- en volksgewoonten nog volop levend waren!...

Nu, Victor de Meyere, die ons die rijkdom bracht, is met zoveel anderen, die de folklore tot een wétenschap trachtten te verheffen, uit het leven heengegaan. Maar bij alle dank, welke we verschuldigd zijn aan een Max Elskamp, een Emiel Van Heurck en niet het minst aan een Alfons De Cock, om de onschatbare diensten, die ze ons bewezen hebben met een dokumentatie, waarnaar hoe langer hoe meer uit noodzaak zal teruggegrepen worden, van Victor de Meyere moeten we getuigen, dat hij van allen het ruimst de folklore heeft weten te omvatten en ons op twéé gebieden er van een monument heeft nagelaten, dat in de toekomst nog lang als toonbeeld gelden zal.

Moge het volkse en in niet mindere mate het kulturele Vlaanderen dat, tot 's mans lof en eer, indachtig blijven!

H. VAN TICHELEN

Twee korte verhalen van Ambrose Bierce
Kennismaking met den schijver

AMBROSE BIERCE is één der mindere goden in de moderne Amerikaansche literatuur. Zijn naam wordt zelden vernoemd, behalve in verband met een zijner bijzonderste werken: 'The Devil's Dictionary'. Alhoewel zijn stukjes, die regelmatig in dagbladen verschenen, een enorme populariteit genoten, vonden zij, verzameld in bundels, weinig lezers. De reden lag hierin, dat de gewone Amerikaan wel bestand is tegen een kleine, dagelijksche dosis cynisme, maar dat hij weigert het cynisme als een levenshouding te aanvaarden en een boek te lezen, dat van negativisme doortrokken is. De verzamelingen korte schetsen van Bierce zijn van a tot z lichteloos en bitter. In 'The Devil's Dictionary' kan de lezer ophouden wanneer hij het noodige en dragelijke aantal cynische wijsheden heeft opgedaan. Niet bij vergissing kreeg Bierce den bijnaam van 'Bitter Bierce'.

Uit het verzameld werk van Bierce, dat in 1946 werd uitgegeven, blijkt echter, dat hij een man van een zeker formaat was en een schrijver vol karakter en fantasie. Alhoewel onamerikaansch in zijn destructieve tendenz, is hij toch weer typisch amerikaansch in zijn verbeelding en zijn behoefte om het fantastische tot uitersten te drijven, die het in het groteske doen uitmonden. Hij beoefent, ten koste van de commercieele literatuur en zelfs ten koste van Edgar Poe, de parodie op een meesterlijke wijze. Hij is ongetwijfeld, in een beperkt genre, een baanbreker geweest en een voorlooper van het enfant terrible H.L. Mencken, die zulk een weldadigen invloed op het geestelijk leven van Amerika heeft gehad.

Zooals alle cynici, was hij een gerefouleerd sentimentalist. Dat blijkt geheel onverwacht uit zijn Devil's Dictionary, een boek dat stellig niet de vergelijking met Voltaire's Dictionaire Philosophique kan doorstaan, maar dat toch op vele bladzijden van vondsten sprankelt. Het is doorloopend anti-clericaal zooals de bepaling van den clergyman doet uitschijnen: 'Een man, die de directie van onze geestelijke zaken op zich neemt als een methode om zijn tijdelijke zaken te bevorderen'. Tegenover dit simplistisch anti-clericalisme staat de bepaling van de 'weduwe', die verrassend en ontroerend klinkt: 'Een pathetisch figuur dat de Christenheid gewoon is humoristisch te beschouwen, alhoewel een der meest teekenende trekken van Christus' karakter was, zijn teederheid tegenover weduwen'. De Dictionary bevat ook allerlei inen uitvallen naar aanleiding van actualiteiten en van toestanden die thans geheel zijn gewijzigd. Zijn bepaling van den Amerikaanschen dramaturg b.v. gaat niet meer op: 'Een man die tooneelstukken uit het Fransch adapteert'.

Bierce schreef een groot aantal fabels, waarvan de meeste zeer geestig zijn. 'De Krakende Staart', veertig jaar geleden geschreven, is nog van toepassing,: 'Een Amerikaansch staatsman die den staart van den Britschen Leeuw had gedraaid tot zijn armen pijn deden, werd ten slotte beloond door een scherp,

krakend geluid'. 'Ik wist dat uw weerstandsvermogen na een tijdje zou verzwakken', zei de Amerikaansche staatsman, zeer tevreden. 'Uw pijn bewijst mijn politieke macht'. - 'Ik weet van geen pijn', zei de Britsche Leeuw al geeuwend, 'de handel in mijn staart heeft een paar druppelen olie noodig, dat is al'.

Het beste is Bierce echter, wanneer hij het zwak van zijn landgenooten voor gruwel- en moordverhalen, voor den gek houdt. Hij gaat dan voor niets achteruit en benadert, overschrijdt zelfs, de grenzen van de baldadige fantasie die Swift zijn beroemd voorstel ingaf om een nuttig gebruik te maken van de overtollige kinderen in Ierland. Zijn stijl is vast, uiterst sober en van alle overtolligheden ontdaan. Hij kent de behoeften van den Amerikaanschen lezer aan bloedige gebeurtenissen, mysterie en hallucinatie, en geeft hem dit alles in ruime mate, maar hij houdt hem daarbij hartelijk voor den gek, zooals het past. Het toppunt van het groteske genre bereikte hij in een viertal verhalen die hij groepeerde onder den titel: 'De Club der Vadermoordenaars', waarvan ik er een vertaalde.

Het tweede verhaal behoort tot het genre, dat men in Amerika omschrijft als de 'tall tale', een fantastisch vertelsel vol gebeurtenissen die geen humane proporties meer hebben. Deze verhalen maken deel uit van de folklore van het Midden-Westen. Ze zijn van dezelfde inspiratie als de verhalen van den Baron van Munchhausen. Bierce heeft echter aan het vertelsel der geroskamde koe een persoonlijke saveur gegeven, die het ook litterair genietbaar maakt.

Bierce werd in 1842 in Ohio geboren, sleet zijn leveif als journalist in het Westen, werkte ook enkele jaren in Londen, en verdween spoorloos in 1913 in Mexico, waar hij vermoedelijk omkwam in 1914 in één der gevechten der Revolutie van Pancho Villa. Heel zijn leven werd hij zwaar beproefd in zijn familie en had reden te over, om noch over het menschelijk bestaan noch over zijn medemenschen een optimistisch oordeel te vellen.

M. GIJSEN

De mislukte brand

VROEG, op een Juni morgen in 1872, vermoordde ik mijn vader - een daad, die op dat ogenblik een diepen indruk op mij maakte. Dat was vóór mijn huwelijk, toen ik met mijn ouders in Wisconsin leefde. Mijn vader en ik waren in de bibliotheek van ons huis de opbrengst aan 't verdeelen van een inbraak, die wij dien nacht hadden gepleegd. De buit bestond grootendeels uit huishoudelijke voorwerpen en het was moeilijk een rechtvaardige verdeeling te bewerken. Het ging gemakkelijk wat betreft de servetten, handdoeken en dergelijke dingen en het zilverwerk was ook bijna gelijk verdeeld, maar je begrijpt dat, wanneer wij er moesten toe overgaan om één enkele muziekdoos in twee te deelen zonder overschot, er moeilijkheden moesten oprijzen. Het was deze muziekdoos, die onheil en schande over onze familie bracht. Hadden wij ze achter gelaten, mijn arme vader zou misschien nog leven.

Het was een zeer uitzonderlijk en schoon stuk werk met kostelijk hout ingelegd en heel kunstig gesneden. Het kon niet alleen een goed aantal wijsjes spelen, maar het kon fluiten lijk een kwartel, blaffen lijk een hond en het kraaide elke morgen als de dag aanbrak, zonder dat men het moest opwinden en het kon de Tien Geboden overtreden[1]. Deze laatste eigenschap bekoorde zodanig het hart van mijn vader, dat hij daarom de eenige schandelijke daad van zijn leven beging, alhoewel het mogelijk is, dat hij er nog meer zou begaan hebben, ware hij gespaard gebleven. Hij trachtte de muziekdoos voor mij te verbergen en verklaarde op zijn eer, dat hij ze niet genomen had, alhoewel ik heel goed wist dat, wat hem betrof, de inbraak grootendeels was gebeurd, om dit voorwerp te bemachtigen.

Mijn vader had de muziekdoos onder zijn mantel verborgen: wij hadden mantels gedragen als vermomming. Hij had mij plechtig verzekerd, dat hij ze niet genomen had. Ik wist, dat hij het wel gedaan had en ik wist iets wat hij blijkbaar niet wist, nml. dat de muziekdoos zou kraaien bij het aanbreken van de dag en hem verraden, indien ik erin kon slagen de verdeeling van onze winsten tot dan te doen duren. Alles verliep zooals ik het wenschte: toen het gaslicht begon te verbleeken in de bibliotheek en toen de vorm van de ramen door de gordijnen begon te schemeren, klonk een lang ko-ko-ri-ko van onder den mantel van den ouden heer, gevolgd door enkele maten van een aria van Tannhaüser en eindigend met een luiden klik. Een kleine bijl, die we gebruikt hadden om het ongelukkige huis te plunderen, lag tusschen ons op tafel: ik nam ze ter hand. De oude man, ziende dat langer verbergen nutteloos was, nam de doos van onder zijn mantel uit en zette ze op tafel. ‘Kap ze in stukken als je dat verkiest; ik heb getracht ze van vernieling te redden’, zei hij. Hij was een hartstochtelijk minnaar van muziek en kon zelfs de mondharmonica met gevoel en uitdrukking bespelen.

(1) Dit laatste is zuiver burlesk bedoeld.

Ik zei: ‘Ik twijfel niet aan het edel karakter van je bedoelingen. Het zou aanmatigend van mij zijn, recht te spreken over mijn vader, maar zaken zijn zaken en met deze bijl zal ik ons deelgenootschap oplossen, tenzij je er in toestemt in alle volgende inbraken een kniptang(2) te dragen’. ‘Neen’, zei hij na eenig nadenken, ‘dat kan ik niet doen, dat zou gelijk staan met een bekentenis van oneerlijkheid. De menschen zouden denken dat je me niet betrouwt’. Ik kon mij niet verhinderen zijn geesteskracht en gevoeligheid te bewonderen. Een oogenblik was ik trots op hem en trachtte ik zijn daad door de vingeren te zien, maar een blik op de rijk-bejuweelde muziekdoos deed me besluiten en, zooals gezegd, verwijderde ik den ouden man uit dit dal van tranen. Dit gedaan zijnde, voelde ik mij eenigszins ongemakkelijk. Niet alleen was hij mijn vader, de oorsprong van mijn bestaan, maar het lijk zou zeker ontdekt worden. Het was nu helder dag en mijn moeder kon elk oogenblik in de bibliotheek komen. In die omstandigheden dacht ik het geraadzaam haar ook te verwijderen, wat ik deed. Daarna betaalde ik al de bedienden en ontsloeg ze.

In den namiddag ging ik naar de chef van de politie, vertelde hem wat ik gedaan had en vroeg raad. Het zou zeer pijnlijk voor mij geweest zijn, indien de feiten publiek bekend werden. Mijn gedrag zou algemeen veroordeeld worden. De dagbladen zouden het zeker op het tapijt brengen indien ik ooit een openbaar ambt moest postuleren. De chef van de politie begreep het gewicht van deze beschouwingen. Hij was zelf een moordenaar met veel ervaring. Nadat hij het advies had ingewonnen van den rechter van het Hof van Wisselvallige Jurisdictie, gaf hij mij den raad de lijken in één van de boekenkasten op te bergen, een zware assurantie te nemen op het huis en het af te branden. Ik besloot dit te doen.

In de bibliotheek stond een boekenkast die mijn vader kort tevoren had gekocht van een of anderen gekken uitvinder en die hij niet had gevuld. Zij had den vorm en den omvang van die oude garde-robes die men ziet in slaapkamers waar geen ingemaakte kasten zijn, maar die van boven tot onder opengaan zooals het nachtkleed van een vrouw. Zij had glazen deuren. Ik had mijn ouders korten tijd tevoren neergelegd en ze waren nu stijf genoeg om recht te staan. Ik zette ze dan ook in de boekenkast, waaruit ik de schabben had weggenomen. Ik sloot ze op en plaatste gordijnen vóór de glazen deuren. De inspecteur van de assurantie liep een half dozijn keeren voorbij de boekenkast, zonder argwaan.

Dien nacht, nadat ik de polis had gekregen, stak ik het huis in brand en trok ik door de bosschen naar een stad twee mijlen ver, waar ik het noodige deed om gevonden te worden toen de ontroering op haar hoogtepunt was. Kreten

(2) In de autobussen bedient de ontvanger zich van een soort kniptang waarin de reizigers het verschuldigde bedrag in een gleuf steken. De kniptang geeft daarbij een toelsignaal te toooren.

van zorg slakend om het lot van mijn ouders, sloot ik mij aan bij de menigte en geraakte bij den brand, twee uren nadat ik hem had aangestoken. De heele stad was daar als ik toesnelde. Het huis was volledig verbrand, maar aan het een einde van den hoop van gloeiende assche stond recht en ongeschonden die boekenkast! De gordijnen waren weggebrand, de glazen deuren waren zichtbaar en het hard-roode licht verklaarde den binnenkant. Daar stond mijn lieve vader alsof hij levend was en aan zijn zijde de deelgenoote van zijn vreugde en verdriet. Geen haar was verbrand, hun kleeren waren ongerept. Op hun hoofd en aan hun keel waren zichtbaar de kwetsuren die ik bij het volbrengen van mijn opzet verplicht was geweest hun toe te dienen. Zooals bij een mirakel bleven de toeschouwers zwijgen; verbazing en schrik hielden de tongen stil; ik zelf was zeer ontroerd.

Een drietal jaren later, wanneer de gebeurtenissen hierboven verhaald bijna uit mijn herinnering waren gegaan, begaf ik mij naar New York om mee te werken in het verspreiden van zekere nagemaakte staatsfondsen. Toen ik op een zekere dag onbezorgd te kijken stond naar de etalage van een meubelzaak, zag ik een perfect namaaksel van die boekenkast. ‘Ik heb ze voor een appel en een ei van een uitvinder gekocht’, zei de eigenaar, ‘hij zei dat ze brandvrij was omdat de poriën van het hout gevuld zijn met aluin onder hydraulische drukking en de ramen zijn gemaakt van asbest. Ik geloof niet dat ze eigenlijk brandvrij is; je kunt het hebben voor de prijs van een gewone boekenkast’. - ‘Neen’, zei ik, ‘als je niet kunt garandeeren dat ze brandvrij is, dan neem ik ze niet’. En ik wenschte hem goeden morgen.

Ik zou ze aan geen enkelen prijs hebben gekocht, ze bracht herinneringen in mij wakker die uiterst onaangenaam waren.

AMBROSE BIERCE
(Vertaling. M. GIJSEN.)

De geroskamde koe

MIJN tante Patience, die een kleine hoeve uitbaatte in den staat Michigan, had een koe waar ze bijzonder veel van hield. Dit schepsel was niet een goede koe, ook zelfs geen rendeeiende, want in plaats van een deel van haar vrijen tijd te besteden aan het afscheiden van melk en het voortbrengen van kalfsvleesch, trok zij al haar krachten samen op de studie van het trappen. Ze kon den heelen dag trappen en ze stond in het midden van den nacht op om te trappen. Ze trapte naar eender wat: kiekens, varkens, palen, losse steenen, vogels in de lucht en visschen die uit het water springen. Ten aanzien van dit onpartijdige en universeels geweid waren allen gelijk en allen even schuldeloos. Het was prettig te zien hoe zij zich een doortocht baande in een bevolkt neerhof. Ze chargeerde rechts en links, eeist met één achterpoot dan met den anderen en soms, in gunstige omstandigheden, had zij een aanzienlijk aantal huisdieren tegelijk in de lucht.

Haar trappen waren ook even bewonderenswaardig wat de kwaliteit betrof als onuitputtelijk in aantal. Er was geen vergelijking mogelijk met die van de ongetrainde trappers, die niet hun leven aan die studie gewijd hadden - gewone amateurs die trapten ‘op het gehoor af’, zooals men zegt in de muziek.

Ik zag haar eens staan op een weg, zoogezegd diep in slaap, en mechanisch haar gras kauwend met een soort Zondagsmorgen loomheid, zooals men zijn gras kauwt in een droom. Aan haar zijde, zalig onbewust van het dreigend gevaar en geheel opgaand in een droom van zijn zoetelief, was een reusachtig zwart varken aan 't knorren, - een varken dat ongeveer zoo groot was en het algemeen uitzicht had van een jaar oude rhinoceros. Opeens, toen ik opkeek, zonder eenige zichtbare beweging vanwege de koe - zonder een merkbare trilling van haar lijf, noch een onderbreking in de placiede regelmaat van haar gekauw, was dat varken van daar verdwenen: het had volledig afscheid genomen. Maar ver weg aan den bleeken horizon trok een zwarte stip doorheen het empyreum met de snelheid van een meteoor: een oogenblik daarna was het zonder hoorbaren klank verzwonden achter de verre heuvelen. Mogelijk was het dat varken.

Een koe te roskammen is, denk ik, geen gewoon gebruik, zelfs niet in Michigan, maar vermits deze koe niet moest gemolken worden, moest zij natuurlijk worden onderworpen aan een anderen vorm van vervolging die daaimee gelijk stond: men dacht dat het roskammen van haar huid de onaangenaamste attentie was die bezorgde teederheid kon uitdenken. Tenminste zoo dacht hij, alhoewel ik vermoed dat haar meesteres meende dat het aan het tijdelijke welzijn van het goede schepsel ten bate kwam. Althans mijn tante stelde het altijd als voorwaarde wanneer zij een hoeveknecht aanwierf, dat hij de koe elken morgen zou

roskammen. Maar wanneer de man een voldoend aantal keeren had geprobeerd, was hij overtuigd dat dit getrap geen plotselinge kramp was, noch een eigenaardigheid van zuiver tijdelijken aard en hij gaf dadelijk zijn bedoeling te kennen zijn werk op te geven doordat hij gewoonlijk het beest hall dood sloeg met een of ander hard voorwerp en daarna naar huis hinkte naar zijn koets. Ik weet niet hoeveel mannen het schepsel op die manier verwijderd heeft uit den dienst van mijn tante, maar te oordeelen naar het aantal invalieden in dat deel van het land, schat ik dat er heel wat zijn. Alhoewel een deel van de invaliditeit kan toe te schrijven zijn aan erfelijke overdracht vanwege de oorspronkelijke slachtoffers en sommigen kunnen het dan ook door besmetting gekregen hebben.

Ik denk dat de landbouwtechniek van mijn tante foutief was. Het is waar dat de arbeid op haar hoeve haar niets kostte daar de arbeiders allen haar dienst verlieten vooraleer dat zij eenig salaris hadden verdiend, maar terwijl de faam van de koe zich verspreidde over verschillende staten en territorieën[1] werd het met den dag moeilijker werkkrachten aan te werven, en tenslotte bleef de bevoorrechte koe onvoldoende geroskamd. Men zei gewoonlijk in de streek dat de koe de hoeve aan stukken had getrapt; een brutale metaphoor die moest doen begrijpen dat het land niet fatsoenlijk was bebouwd en dat de gebouwen en afsluitingen niet waren onderhouden zooals het hoorde.

Het had geen zin dit aan mijn tante te doen opmerken: zij gaf alles toe maar verbeterde niets. Wijlen haar echtgenoot had getracht op die manier den wantoestand te verbeteren: hij had in het ijle gepraat totdat hij zichzelf vroegtijdig in het graf had geredeneerd: de begrafenis moest een heelen dag worden uitgesteld totdat men een nieuw begrafenisondernemer gevonden had; de eerste had in alle vertrouwen op zich genomen de koe dien dag te roskammen op verzoek van de weduwe.

Sindsdien was mijn tante Patience niet op de matrimoniale markt geweest: de liefde voor die koe had in haar hart de plaats geusurpeerd van een meer natuurlijke en profijtelijke genegenheid. Maar toen zij zag dat haar zaad niet gezaaid werd, haar oogst niet geoogst, dat haar afsluitingen overgroeid waren met hooge braamstruiken en haar weiden rijkelijk voorzien van torenhoogs canadeesche distels, toen dacht ze het beste een maat te kiezen.

Toen het uitlekte dat mijn tante Patience zich voorgenomen had te huwen, ontstond er een geweldige ontroering onder de bevolking. Opeens werd ieder volwassen ongehuwd man een kandidaat voor het huwelijk. De statistieken op de criminaliteit van Badger county wijzen uit dat in dat jaar alleen meer huwelijken werden afgesloten dan in welk tiental jaren ook tevoren. Maar geen daar-

(1) Streken van Amerika die, alhoewel onder Amerikaansch gezag, nog niet tot staat waren omgevormd als deel der Unie.

van betrof mijn tante. Mannen huwden hun kokin, hun waschvrouw, de moeder van hun overleden vrouw, de zuster van hun vijand - huwden met wie maar geneigd was en meer dan een man die niet in staat was zich na een regelmatige vrijagie, een vrouw aan te schaffen, ging naar den vrederechter en verklaarde onder eed dat hij een aantal vrouwen had in Indiana. Zoo groot was de schrik levend gehuwd te worden door mijn tante Patience.

Wat betreft de intenties van mijn tante, zooals de lezer reeds zal gemerkt hebben, zij was een nogal vastberaden vrouw: en aangezien de uitzonderlijke huwelijksepidemie slechts één huwbaar man in het gansche county had overgelaten, nam zij zich voor dien eenigen huwbaren man te huwen: ze ging er op uit en sleepte hem in de wacht. Het bleek te zijn een lange, Methodistische dominee, genaamd Huggins.

Afgezien van zijn ongewone lengte, was de Eerwaarde Berosus Huggins geen kwade kerel en dom was hij ook niet. Hij was echter, veronderstel ik, wat zijn verschijning betreft, de minst begunstigde sterveling in de heele noorderhelft van Amerika: mager, hoekig, lijkachtig van uitzicht en onredelijk solemneel. Gewoonlijk droeg hij een zwarten hoed met een langen top, dien hij zoo diep zich op het hoofd drukte dat zijn oogen gedeeltelijk bedekt waren en dat de omvangrijke glorie van zijn ooren onzichtbaar werd. Het eenige ander zichtbare stuk van zijn opschik, behalve een paar gerimpelde botten uit koeleer waarvoor het woord blink zou geklonken hebben als een uitdrukking zonder beteekenis uit een doode taal - was een nauwsluitenden rok, onfatsoenlijk breed in de heupen en waarvan de einden op zijn hielen vielen en den dauw vergaderden. Dit stuk droeg hij altijd, goed vastgeknoopt van boven tot beneden. In dit uitzet zag hij er vrij spookachtig uit. Zoo blijkbaar onnatuurlijk en onmenschelijk zag hij er uit dat, wanneer hij door een korenveld ging, de gulzige kraaien al hun zaken lieten staan om op hem naar te komen in zwermen, vechtend voor de beste plaatsen op zijn persoon, om aldus hun verachting te laten blijken voor het zwakke vernuft van den landbouwer.

Daags na het huwelijk, riep mijn tante Patience den Eerwaarden Berosus naar de raadskamer en uitte haar opinies volgenderwijze:

‘Nu, lieve Huggy, zal ik je zeggen wat er op de hoeve te doen valt. Eerst moet je al de hekken repareeren, al het onkruid wieden en met vaste hand het kreupelhout intoomen. Daarna zal je de canadeesche distels moeten uitroeien, den wagen herstellen, een paar ploegen in mekaar zetten en over het algemeen de zaken tip-top in orde brengen. Dat zal volstaan om je voor ruim twee jaar te beschermen tegen alle bekoring: natuurlijk zul je voorloopig het prediken moeten opgeven. Zoo gauw je dat hebt gedaan... Och, ik vergeet die arme Phoebe. Zij...’

‘Mevrouw Huggins’, onderbrak haar echtgenoot plechtig, ‘met de hulp van de Voorzienigheid hoop ik alle noodige en nuttige hervormingen tot stand te

brengen op het gebied der uitbating van deze hoeve. Maar deze zuster die U daar vermeldt (ik hoop dat ze niet tot het wereldsche genre behoort), heb ik de eer haar te kennen? De naam komt inderdaad bekend voor, maar...'

'Je kent Phoebe niet?' riep mijn tante met ongeveinsde verbazing. 'Ik meende dat iedereen in Badger county Phoebe kende. Je zult haar beenen moeten afkrabben voor de rest van je bestaan, elken dag dien God geeft.'

'Ik verzeker U, Mevrouw', antwoordde de Eerwaarde Berosus, met waardigheid, 'dat het voor mij een heilige plicht en genoegen zou zijn de geestelijke nooden van uw zuster Phoebe waar te nemen in de mate van mijn zwakke en onwaardige talenten; maar, heusch, ik vrees dat de louter leeke bediening die U vermeldt, moet toevertrouwd worden aan bevoegde, en mag ik eerbiedig doen opmerken, vrouwelijke handen.'

'Maar jij ouwe gek', antwoordde mijn tante, terwijl haar oogen van onbegrensde verbazing wijd open gingen. 'Phoebe is een koe.'

'In dat geval', zei de echtgenoot zonder zijn waardigheid te verliezen, 'zal ik natuurlijk er op waken dat het lichamelijke welzijn van Phoebe passend worde verzorgd en ik zal gelukkig zijn daaraan al den tijd te besteden dien ik, zonder zonde, kan besparen op mijn gevecht met Satan en de Canadeesche distels.'

Met deze woorden duwde Mr. Huggins zijn hoed op het hoofd, sprak een korte zegening uit over zijn bruid en begaf zich naar het neerhof.

Het is noodig hier te verklaren dat hij al lang wist wie Phoebe was en bij hooren zeggen vertrouwd was met al haar zondige gewoonten. Wat meer is, hij had al de eer gehad haar te bezoeken, lang genoeg in haar nabijheid blijvend, juist buiten schot, gedurende een uur, hetgeen hem had toegelaten haar van uit elk punt van zijn kompas op zijn gemak te bestudeeren. In het kort, Phoebe en hij hadden mutueel een verkenningstocht gedaan en voorbereidselen gemaakt voor actie.

Tot de voorwerpen van comfort en luxus waaruit den bruidschat van den goeden dominee bestond, en die zijn vrouw reeds had doen overbrengen naar zijn nieuw tehuis, behoorde een pomp in gegoten ijzer, bijna twee meter hoog. Die pomp was neergezet op het neerhof, in afwachting dat men ze zou vastmaken op planken en ze boven op den waterput van het neerhof plaatsen. Mr. Huggins nam de pomp nu ter hand en bracht ze naar haar bestemming, en schroefde ze vast op de planken. Daarna ontdeed hij zich van zijn lang gewaad en van zijn hoed, knoopte de jas losjes rond de pomp die ze haast verborg en plaatste zijn hoed op den top van het geheel. De neer gedrukte zwengel van de pomp kromde buiten de jas, door de panden heen, vrijwel lijk een staart, maar behalve dit onbelangrijk verschil zou ieder onbevooroordeeld opmerker heb-

ben verklaard dat het heele structuur den Heer Huggins was, in ongewoon goede gezondheid.

De voorbereidselen aldus getroffen, sloot de goede man het hekken van het neerhof. Hij wist dat Phoebe, die een campagne voerde in den moestuin, wanneer zij al die geplogenheden gewaar werd, zou opdagen om er een eind aan te stellen, hetgeen zij dan ook inderdaad deed. Intusschentijd legde haar meester zich neer, zonder zijn jas en hoed, achter de houten schutting. Terwijl hij een verkoudheid opdeed, piepte hij door een gat die een weer in het hout had gemaakt.

In het begin, gebaarde de koe een langen tijd dat zij het figuur op het platform niet bemerkte. In feite draaide zij dadelijk haar rug er naar toe, gebarend dat zij in een lichten slaap was gedompeld. Toen zij merkte dat dit stratageen niet het resultaat had dat zij verhoopte, gaf zij het op en stond voor enkele minuten besluiteloos, haar gras kauwend zonder enthusiasme maar blijkbaar zeer hard aan 't denken. Daarop begon zij over de grond te neuzen alsof zij geheel ingenomen was door het zoeken naar iets dat ze verloren had. Zij ging links en rechts maar zorgde er voor altijd dichter en dichter te komen bij het voorwerp van haar slechte bedoelingen. Toen zij op korten afstand was gekomen, stond zij een oogenblik te kijken naar de onheilspellende gedaante, daarna stak zij er haar neus naar toe alsof zij wilde gestreeld worden. Zij trachtte den indruk te geven dat strelen en spelen voor haar meer beteekenden dan weelde, macht of het applaus van de menigte en dat zij heel haar bestaan daaraan was gewoon geweest en niet zonder kon. Toen kwam zij een beetje dichter alsof zij de hand wilde drukken, heel den tijd een lieftallige uitdrukking bewarend en allerlei verlokkende knikjes, wenken en glimlachjes ten beste gevend. Plots draaide zij zich om en met de snelheid van den weerlicht gaf zij een vreeselijken trap: een trap van een onbeschrijfelijke kracht en woede, alleen in de natuur te vergelijken met een paraliseerende bliksemslag uit een helderen hemel.

Het effect was magisch. Koeien trappen zijdelings, niet naar achter. De slag die zij bedoeld had om den nagemaakten theoloog naar de volgende week te verzenden, werkte zich uit op het dier zelf: de slag en de pijn deden haar ronddraaien lijk een top. Zóó vlug ging zij rond dat zij wel leek op een vage, ronde koe, omringd met een krans zooals Saturnus: dat was het witte uiteinde van haar staart die rondzwaaide. Toen de centrifugale kracht die haar gaande hield, verminderde en stil viel, begon ze te zwenken van den eenen kant naar den anderen, rolde krampachtig op haar rug en lag met al haar pooten roerloos in de lucht. Zij geloofde waarachtig dat de wereld op een of andere manier boven haar was komen te liggen en dat zij ze recht hield ten koste van een groote opoffering van persoonlijk comfort. Daarop viel ze flauw.

Hoe lang ze zoo liggen bleef, wist ze niet maar wanneer ze ten slotte de oogen opende en de open deur van haar stal te zien kreeg ‘zoeter dan al het zoete

landschap om haar heen', krabbelde zij recht, waggelde op drie pooten, wreef zich in de oogen en was blijkbaar het besef van de punten van het kompas verloren. Zij zag den ijzeren dominee vast staan in zijn geloof, wierp hem een blik van beleedigd verwijt toe en hinkelde met gebroken hart naar haar nederige woonst; een onderworpen koe.

Lange weken was Phoebe's poot monsterachtig gezwollen, maar na een verstandige verpleging werd zij, zooals mijn tante die meelijdig en bevreemd was, zei 'gered', en zooals de zwijgzame man van God het uitdrukte 'geheeld'. Zij was nu zoo handelbaar en onschadelijk in haar dagelijkschen handel en wandel als een kind. Haar nieuwe meester had de gewoonte haar lijdend lid vertrouwelijk in zijn schoot te leggen. Hij had het evengoed in zijn mond kunnen nemen had hij dat gewild. Haar karakter scheen geheel gewijzigd zoodanig dat mijn tante Patience die, alhoewel zij de koe zeer liefhad, het nooit tevoren had aangedurfd om zoo te zeggen den rand van haar kleed te raken, in volle vertrouwen naar het dier toeging, om het een pan rapen te offreeren. Heere lief! hoe dun spreidde zij die oude dame uit tegen een steenen muurvlak daar tegenover. Je had het niet zoo gelijk en netjes kunnen doen met een truweel.

AMBROSE BIERCE
(Vertaling. M. GIJSEN.)

Amerika, het geraamte en het vlees

OM de Amerikaan te begrijpen moeten we steeds weer terugkeren naar Gorers uitgangspunt. Aangezien in de belangrijke tweede generatie door de Europese vader en moeder Van het kind zoveel verwacht wordt, namelijk dat het 100 procent Amerikaan zal worden en hen in succes in de Amerikaanse wereld verre zal overtreffen, is er onder het Amerikaanse volk een krachtig geloof, dat met opvoeding a l l e s bij de kinderen is te bereiken - en dat slagen en falen geheel van de opvoeding afhangt. Hereditaire factoren konden, neen mochten geen rol spelen, omdat de ouders immers in Amerika een gehéél nieuw leven zouden leiden, dat in het kind eerst zijn vervulling zou vinden.

Men begrijpt dus, dat de Amerikaanse ouders zich over die opvoeding grote zorgen maken, ten eerste, omdat er zoveel van afhangt, ten tweede, omdat zij, aangezien zij niet op de prijsgegeven Europese traditie kunnen teruggrijpen, geheel afhankelijk zijn van moderne methoden, gepropageerd door de zogenaamde deskundigen. In geen enkel ander land dan juist in Amerika onderwerpt men zich dan ook met zoveel hartstocht, met zulk een sterk geloof aan de aanwijzingen van de experts, de kinderartsen, de opvoedkundigen, die een nieuw systeem van opvoeding verzonnen hebben. Aan de zogenaamd wetenschappelijke methoden van kindervoeding, waarbij de babies inderdaad honger leden, omdat zij alleen maar op bepaalde uren gevoed mochten worden, knoopt Gorer een hele beschouwing vast, waaruit moet blijken, dat de absurde angst die de Amerikanen voelen, dat zij eens niet voldoende voedsel in hun land zullen hebben, verklaard wordt door die honger, die zij als babies hebben gekend. Dit gaat mij wat te ver, hoewel het een psychologisch feit is, dat de angst en de onzekerheid die de moeders voelen bij die eerste omgang met hun zuigelingen, later wanneer zij groot zijn geworden, zeer irrationeel bij hen zal komen bovendrijven. Het is zeker een feit, dat moeilijkheden bij de voeding een van de voornaamste redenen is waarom kinderpsychologen in Amerika worden geraadpleegd en dat de Amerikanen irrationeel blijven geloven in de magische gezondheidgevende kwaliteiten van etenswaren, een geloof, dat in de reclame voor vrijwel alle levensmiddelen wordt geëxploiteerd. Vandaar dan ook alweer het bijna religieuse geloof in de magische invloed van vitaminen.

In de prille jeugd van het kind ontstaat ook deze typische Amerikaanse eigenschap, de competitie voor succes. Omdat er geen traditierijk opvoedings-systeem bestaat, doch steeds een of andere zogenaamde expert wordt gevolgd, neemt de tevredenheid van de moeder over haar kind toe of af, naarmate het meer of minder succes heeft, en meer of minder gunstig vergeleken kan worden met andere kinderen. Zijn de kinderen een mislukking, dan behoeft de liefde van de moeder niet minder te worden, maar wel zal zij haar pogingen om de juiste methode voor de opvoeding te vinden vergezeld zien door een toenemend gevoel van schuld - immers, zij is tekort geschoten. Het ligt voor de hand, dat

het kind dit alles merkt en ook in zijn leven angst- en schuld-elementen worden opgenomen over de kwestie van succes hebben.

Tegelijk alweer omdat het kind de wereld moet veroveren, de toekomst en het succes aan hem behoort en niet aan de ouders, zal de moeder er tevens voor zorgen haar kind, op heel jonge leeftijd al, zoveel mogelijk vrij te laten. Ook de vader zal hierbij een rol spelen. Tezamen zullen zij ervoor waken van hun kind geen 'sissy' te maken, een moederskind. Het ligt voor de hand, dat ook deze angst overgedragen wordt op het kind. De gemiddelde Amerikaan streeft er daarom steeds naar een 'he-man' te zijn, des te noodzakelijker voor zijn eigen gevoel omdat, zoals eerder uiteengezet, door zijn opvoeding door de moeder en de schooljuffrouw vrouwelijke elementen in zijn karakter zijn opgenomen. Dit verklaart het vaak agressieve optreden van de Amerikanen, zijn pochen en ook al weer zijn minachting, of angst misschien voor een verfijnder leven, kunst. De beoefening ervan zou hem immers onder verdenking kunnen brengen een 'sissy' te zijn. Achter het zelfverzekerde optreden van de Amerikaan verbergt zich dus een behoorlijke mate van onzekerheid, wat iedereen, die Amerikanen kent, moet hebben opgemerkt.

Deze overtuiging, dat het kind vrij gelaten moet worden, zo snel mogelijk zijn onafhankelijkheid moet tonen, verklaart de algemene goedkeuring voor alle pogingen van het kind om zelf geld te verdienen, ook al zijn de ouders schatrijk. Een typische reclame van 'big business' gebruikt al weer de tekening van de jongen, die zelf gefabriceerde limonade of iets dergelijks verkoopt om zich van de opbrengst een fiets of een ander begeerlijk object aan te schaffen. Dat is nog eens een jongen, luidt het onderschrift, zo'n jonge vent bezit de kwaliteiten om 'captain of industry' te worden. Men heeft grote bewondering voor de jongelui die zich door college werken zoals dat heet - dit is een aanbeveling, zoals het in Amerika in het algemeen kan zijn van eenvoudige komaf te wezen en het ver te hebben gebracht. Voor iedereen bewijst dit immers de waarde van de Amerikaanse droom: dat iedereen President kan worden, of groot zakenman, mits hij doorzettingsvermogen heeft. De kleine arbeider of kantoorbediende zal zich aan die hoop altijd blijven vastklampen, hoewel zijn kansen in de werkelijkheid van een thans vrij stabiel leven uiterst gering zijn. Dit verklaart ook de afwezigheid van een bewuste arbeidersklasse - men voelt zich niet arbeider, men denkt er niet aan zich zelf bij een klasse ingedeeld te zien. Wat een onzin, als men immers door een handig aangegrepen gelegenheid, een beetje geluk, morgen de top zou kunnen bereiken. Dit geloof, dat energie wekkend is, allicht, heeft tegelijk zijn gevaarlijke aspecten, omdat het door het grote bezit geëxploiteerd kan worden. Maar hoe dit ook zij, het is een van de aantrekkelijkste kanten van Amerika.

Er is dus door de aansporing van de ouders onder de Amerikaanse jeugd een constant streven naar onafhankelijkheid en wasdom, wat betekent een grote mate van vrijheid, een zwaar tegen elkaar opbieden op school, ook sociale competitie en voorts een neiging, lang niet zo ontwikkeld hier in Europa, de ouders

te imiteren, volwassen mens te spelen. Een meisje zal zich de lippen verven en de nagels lakken voor zij naar highschool gaat, naar de H.B.S. dus. Wanneer de kinderen twaalf zijn en de lagere school verlaten, begint hun sociaal leven en tegelijk een reeks van dansavonden, bals, etc., waaraan zij moeten deelnemen en waarbij het alweer van overweldigend belang is, voor henzelf en voor de ouders, of zij slagen, populair zijn. Zich niet aanpassen, geen succes zijn, dit is een schande, een kwelling, een geestelijke marteling, die de kinderen in hun gehele leven bijblijft.

Een vreemd spelletje ontwikkelt zich nu tegelijkertijd bij dit streven naar volwassenheid, het eigenaardige, formele liefdesspel, dat bekend staat als ‘dating’, iets wat men in Europa eigenlijk nauwelijks in die vorm kent. Ook hierbij staat het streven naar succes voorop, omdat succes hebben geïdentificeerd wordt met liefde, vriendschap ontvangen. Alleen zij die succes hebben zijn geliefd, zij die het niet hebben worden verworpen. Het ligt dus voor de hand, dat in dit jonge liefdesspel, het ‘dating’, de aandacht en bewondering van één jongen voor één meisje onvoldoende is, een beetje beschamend zelfs. Een meisje moet altijd een overvloed van cavaliers bezitten, die zich om haar druk maken, want het meisje, hoe aardig ook, dat niet moeilijk te krijgen is, niet bestormd wordt door candidaten, daar is iets verkeerd mee.

Hierdoor kan men weer de verklaring vinden voor de algemene Amerikaanse angst voor de eenzaamheid. Alleen zijn, eenzaam zijn, betekent dat men geen succes heeft en geen succes hebben betekent, dat niemand om ons geeft. Vandaar dit bijna desperate streven van ongetrouwde vrouwen (die al tegen hun drie en twintigste jaar neurotische angstdromen hebben over de verschrikkelijke mogelijkheid te blijven zitten) onder elke voorwaarde bezigheden te vinden, niet alleen te zijn, een aantal mensen te hebben, die haar gezelschap zoeken - zodat zij zelf haar succes kan scheppen en dus niet verstoten, onbemind is. Een gemiddelde Amerikaanse opvatting is, dat het slecht is alleen te zijn. Jongens, die de eenzaamheid zoeken, zijn in Europa vaak romantische, sterke figuren, wij vermoeden een rijk innerlijk leven. In Amerika betekent dit, dat zij mislukkelingen zijn, daar zit wat achter, misschien is hij een ‘sissy’! Men begrijpt nu ook, dat het bij dit jonge liefdesspel, het ‘dating’, niet te doen is om sexuele uitwisselingen, zeker niet in de eerste plaats. Dit zoeken van elkaar, van de jongen het meisje, is niets anders dan zich aan elkaar meten, en tegelijk de zekerheid verkrijgen, dat men een plaats heeft, opgenomen is, populair is, geliefd dus. Het ‘dating’ heeft een bepaald ritueel, al heel vlug gaat men met elkaar eten, dansen, of in een drugstore een ijsje eten, dat hangt af van het beschikbare geld. De jongen daagt het meisje uit, speelt het liefdesspel - in woorden - het meisje coquetteert, wijst af, lokt - alles in woorden. Een zoen bij het afscheid, ‘petting’, zoals het heet, in een wagen, is het maximum. Misverstand over de aard van het ‘dating’ bestaat dan ook alleen wanneer een Amerikaans meisje uitgaat met een Europese partner, die niet dezelfde sociale behoeften heeft en zich dus vergist in haar verlangens, die weinig met

sex te maken hebben. Ik herinner mij nog hoe geschokt ik was toen ik een groepje meisjesstudenten hoorde praten over wat hun jongens de vorige avond aan hen besteed hadden - van 5 dollars tot twaalf dollars. Ik vergiste mij toen ik dacht dat zij zo veeleisend waren, dat het geld hun enige waardemeter was. Het geval was gecompliceerder. Hoe meer geld er voor elk meisje uitgegeven was, des te zekerder meenden zij te weten dat zij populair waren, begeerlijk in de ogen van de jongen, die tegen hoge kosten niet opzag.

Het competieve element voor de jongen schuilt hierin, dat hij bij zijn meisje zoveel mogelijk moet zien te bereiken, verdere afspraken en erotische toegevendheid, maar voor het meisje, dat te snel toegeeft, zal hij geen bewondering hebben. Zij is te gemakkelijk, zijn succes overtuigt hem dan niet van zijn eigenwaarde - en dat is het doel van het 'dating', ook voor hem. Het spreekt dus van zelf, dat beide partners aan hun natuurlijke verlangens nooit oprecht kunnen toegeven - zij moeten dit gecompliceerde spelletje tot het einde toe volgens alle regels spelen. Daarom trouwen de Amerikanen ook zo jong. 'Dating' concentreert zich nooit op één meisje of op één jongen. - Komt er zo'n concentratie, wat allicht onvermijdelijk is, dan kent de Amerikaan niet onze lange verloving. Dat is een onmogelijkheid, een liefdesvorm, die men niet kent - vandaar das, dat zodra de ware Jacob gevonden is, een huwelijk onmiddellijk volgt, te vlug vaak, omdat men elkaar allicht verre van grondig kent, wat een van de factcren is ter verklaring van het hoge aantal echtscheidingen, niet in het minst omdat de figuur van de maitresse in het gemiddelde Amerikaanse leven onbekend is. Men trouwt, men scheidt, men trouwt opnieuw om weer te scheiden - ook in de Hollywoodse wereld. De vele nieuwe vrouwen zijn dan meestal toch niet neer dan vriendinnetjes. Er kan gemakkelijk afstand van gedaan worden dank zij Reno, waar binnen enkele weken een huwelijk wordt ontbonden.

II.

Met Gorer hebben wij nu nagegaan waarom voor de Amerikanen tekenen van vriendschap en liefde geen luxe zijn, maar een noodzakelijkheid. DU is immers een gevolg van zijn opvoeding, die traditieloos moest zijn, zodat de uitingen van liefde van de moeder voor haar kind bepaald werden door de mate van succes bereikt door het kind. Vandaar de identificatie van succes met liefde, vandaar de angst voor de eenzaamheid, die betekent dat men geen succes heeft en geen liefde ontvangt.

Tengevolge van deze behoefte bestaat er in het Amerikaanse openbare leven dan ook zoveel commercieel wel overwogen vriendelijkheid. Twee mensen zijn vriendelijk voor elkaar, omdat een stijve, af werende houding zou impliceren, dat er iets radicaal mis is. In al de grote warenhuizen, overal waar mensen ontvangen moeten worden, wordt onderwezen hoe men het best vriendelijk kan zijn: een glimlach mag op geen enkel gelaat ontbreken. Bekend is een van de grootste Amerikaanse best sellers van alle tijden: How to win friends

and influence people. De hele techniek hoe vrienden te winnen en mensen te beïnfluenceren komt hier op neer, dat men, hoe berekenend ook, altijd in een persoonlijke verhouding moet trachten te komen met zijn medemensen, al is hij maar een klant voor een ogenblik. Kassiers in een Amerikaanse bank kent men altijd bij naam, doodeenvoudig omdat hun naam op een bordje staat aan hun loket. Zo wordt de illusie gewekt dat men in persoonlijke relatie met elkaar verkeert, voor elkaar iets betekent, op elkaar gesteld ds. Dit gevoel te hebben is noodzaak voor de Amerikaan, maar men begrijpt wel, dat al deze 'Personal service', dit geglimach, dit noemen bij de naam of de voornaam, wat men om de haverklap doet in Amerika, weinig betekent. Het is een spel, een noodzakelijk spel, alweer om succes te hebben. De vraag naar de oprechtheid van dit alles komt bij niemand op.

En wat is hier weer het gevolg van? Wij hebben gezien, dat voor de Amerikaan het kind geen verleden heeft, dat wil zeggen, dat voor zijn opvoeding nooit van tradities maar wel van de nieuwste inzichten gebruik moet worden gemaakt. Het kind is grondstof, waar aan gekneed kan worden naar believen. Welnu, precies hetzelfde gelooft men van de persoonlijkheid. Als men maar wil, kan iedereen vrienden maken en mensen beïnvloeden. Het karakter is niets - als men wil, kan alles bereikt worden, alles met de eigen persoonlijkheid gedaan worden. Dit betekent dus ook, dat de niet sociale mens, de excentrieke, uitzonderlijke mens, die ons, Europeanen, vaak intrigeert, de sleutel tot wiens gedragingen wij vaak zouden willen vinden, dat zo'n mens in Amerika nooit aanzien heeft - men in extreme gevallen voor zo iemand nooit medelijden kan hebben, maar hem integendeel moet verwerpen, omdat hij, als hij maar wilde, zijn persoonlijkheid over zou kunnen maken, best een aangenaam, vriendelijk mens zou kunnen zijn, die ook hartelijk glimlacht, ook vrienden zowel als vluchtige kennissen joviaal op de schouder slaat, ook spreekt van Bill, Joe en Harry.

Ik geloof dat de conceptie van 'selling yourself' in Amerika is ontstaan. En voor iedereen, die succes wil hebben, is het noodzakelijk zichzelf te verkopen, in andere woorden, zo op te treden, dat hij dn zijn zakenleven een waarde vertegenwoordigt. En hier zet Gorer een volgende, belangrijke stap. Omdat de mens dus in zekere zin kneedbaar is, grondstof, waaraan hij (zelf en met behulp van experts alweer kan peuteren, daarom is de man ook gelijk aan een machine, waarmee efficiënt gewerkt kan worden. Vandaar dan ook dat in Amerika het eerst in de grote bedrijven wetenschappelijk is bestudeerd hoe de productie opgevoerd kan worden door de manipulaties van de arbeiders, de zoveel handgrepen, die zij in zoveel tijd kunnen verrichten. Men denke slechts aan Taylor, Ford en Bedaux. De Amerikanen hebben het op dit punt ver gebracht, zoals iedereen weet, maar dit gaat allicht ten koste van de integere persoonlijkheid en van het handwerk. En ten koste van veel meer allicht, omdat de arbeider in de massa-industrie geen emotionele en intellectuele binding heeft aan zijn werk, dat bestaat uit enkele handgrepen. Maar het gevolg ervan is wel dat die massa-productie in Amerika ongelimiteerd kan worden opgevoerd, zoals we in de oorlog

hebben gezien, toen ieder meisje binnen een paar weken even efficiënt in een vliegtuigfabriek kon werken als de mam, die jaren daarin werkzaam was geweest.

Het noodzakelijk gevolg hiervan is een begrijpelijke onverschilligheid tegenover het werk. Gorer kwam tot de ontdekking, dat de duizenden arbeiders, die aan de atoombom werkten, dit even onverschillig en luchthartig deden als de arbeider, die ijskasten fabriceerden. 'What's the difference?' Maar omdat er geen verschil is, is de arbeider ook niet verantwoordelijk, zijn denkvermogen is uitgeschakeld. Zijn emotionele en intellectuele bevrediging moet hij buiten zijn werk zoeken, wat ook weer de reusachtige entertainment-industrie in Amerika verklaart, die voor de Amerikaan noodzaak is om de verveling te bestrijden. Men kan dit alles betreuren, maar een dergelijke ontwikkeling is onvermijdelijk, ook op den duur in Europa.

Men mag immers niet vergeten, dat in tijden waarin Amerika niet in een crisis gewikkeld is, de Amerikaanse arbeider zelden geplaagd wordt door geldgebrek en dat hij tijdens de werkuren niet meer is dan een automaat, voelt hij allerminst als een vernedering. In de Amerikaanse mythe van gelijkheid voor allen blijft hij geloven, terwijl de gemakken die hij kent, misschien een auto, een ijskast, een badkamer, voldoende geld, voor hem allicht het zwaarst blijven wegen. Wel leidt deze ontwikkeling tot standaardisering, tot een zekere apathie en zeker wordt de atmosfeer voor creatief denken, waarin de Amerikanen inderdaad ook niet sterk zijn, daardoor ongunstig, maar dat is een prijs, die de Amerikanen in elk geval, graag betalen.

Bij de opvoeding van het kind, bij het kneden van de man, de persoonlijkheid heeft de Amerikaan dus geen last van tradities. Alles is mogelijk, een vaste persoonlijkheid is er niet, dus de persoonlijkheid moet zo gekneed worden, dat deze het front krijgt, waardoor succes gewaarborgd wordt. Omdat dit de metaphysische behoeften van de mens allicht niet geheel kan bevredigen, kan men zich voorstellen, ook al om redenen, die ik eerder heb genoemd, dat de verhouding van de Amerikanen tot elkaar toch onzeker blijft, vol verborgen twijfel. Het best kan men dat zien wanneer een Amerikaan hier komt. Achter zijn superioriteit voelt men tegelijk onzekerheid. Hij zal lang uitweiden over de ongenaakbaarheid van de Engelsman, omdat die hem niet op de hem bekende en door hem gewenste wijze tegemoet komt en zijn tevredenheid over een land zal hij vaak afmeten naar de vriendelijkheid, waannee men hem begroet. Hoe eenvoudiger de Amerikaan, hoe groter die behoefte. Maar deze onzekerheid bestaat niet voor de Amerikaan in de wereld van de dingen. Ook hij de manier waarop hij in zijn nieuwe land met de dingen moest omgaan, werd de Amerikaan niet geleid, maar ook niet gehinderd door tradities. Zijn houding tegenover de dingen is dan ook altijd inventief en revolutionnair geweest, revolutionnair in dien zin, dat als met de persoonlijkheid, wanneer de grondstoffen, de bestaande vorm van de dingen niet naar zijn zin waren, hij net zolang zou passen en meten, totdat hij ze naar zijn hand had gezet. Alleen dank zij deze houding kon Amerika in zo'n korte tijd omgetoverd worden tot een wonderland. Maar

ook omdat deze verhouding van de Amerikaan tot de dingen zo revolutionnair was, en er geen tijd viel te verliezen, was de Amerikaan altijd geneigd de dingen te exploiteren. Nog steeds kent de Amerikaan voor het bouwland niet die zorgzame liefde van de Fransman of de Nederlander. Uit het land moest gehaald worden wat er in zat en daarmee basta. Grote stukken land in Amerika zijn daardoor radicaal verwoest en alleen pas sinds kort is men tot bezinning gekomen. Maar anderzijds heeft deze houding tot vruchtbare resultaten geleid, omdat de Amerikaan, die niet tegengehouden werd door tradities, ook nooit heeft willen bekennen, dat iets onmogelijk is.

Ik wil niet uitweiden over de prestaties van de Amerikaanse industrie - wel er even aan herinneren, dat de Amerikaan zo ongeduldig is met Europa, omdat men daar wel voortdurend te kampen heeft met tradities, dierbare gewoonten, waarvan hij niets begrijpt. Maar om de Amerikaan te begrijpen, moet men er altijd rekening mee houden, dat hem door zijn achtergrond de liefde voor de dingen als het ware aangeboren is. De auto is het liefste speelgoed van de Amerikaan - men heeft zelfs gezegd, dat zijn auto hem liever is dan zijn vrouw! Die vrouw heeft echter ook diezelfde liefde voor nieuwe, handige uitvindingen, de zogenaamde ‘gadgets’. En van die liefde voor de dingen is het slechts een stap naar een liefde voor feiten en vandaar belandt men al vlug naar een ongeduld met ideeën, althans alle ideeën die niet onmiddellijk feitelijk profijt afwerpen. Amerika kent slechts één filosophie, de pragmatische, niet een systeem waarin de wereld past, maar een houding tegenover de wereld. Alles is waar waarmee gewerkt kan worden. En vandaar dan ook in de cultuur dat ongeduld, soms zelfs positieve afkeer voor het moeilijke, voor filosofische overpeinzingen, waarmee men niets opschiet. Vandaar die enigszins superieure toon van de Amerikaan in de culturele wereld (men leze daarvoor T i m e M a g a z i n e) ten opzichte van Europese culturele prestaties, die o zo ingewikkeld zijn, waarbij hij het bijna als een zonde ziet, dat men in Europa de wereld en de raadselen van deze wereld als gecompliceerd ervaart.

Is het dan niet voor de hand liggend, dat iemand als Simone de Beauvoir verbluft werd door Amerika? Haar ervaringen vullen die van Gorer aan, maar waar Gorer de gevoelens, gedachten en het leven weergaf van de gemiddelde Amerikaan, die immers de toon aangseft, daar heeft Simone de Beauvoir vanzelf uitgekeken naar de uitzondering, de intellectueel, die stamt uit het Amerikaanse leven, er in gevangen is, er mee besmet is, maar die vaag toch voelt, dat er voor hem iets verkeerd mee moet zijn.

Laat ik eerst vaststellen, dat Simone de Beauvoir, precies zoals ik, en vrijwel iedereen, die voor enige tijd in Amerika is geweest, ondanks alles van het land is gaan houden, dat wil zeggen, van heel veel in dit land, hoeveel bezwaren er ook zijn. Dit is verantwoordelijk voor de ambivalente houding, die alle intellectuelen tegenover Amerika wel moeten aannemen. Toen Simone de Beauvoir bij haar vertrek werd gevraagd of zij van het land hield, kon zij niets anders antwoorden dan ‘Oui et Non’. Zij die Amerika klakkeloos bewonderen,

brengen mij in oppositie, maar niet zodra Amerika fel wordt aangevallen, vaak door mensen, die zich zelf van het Europese cultuurleven niets aantrekken en daaraan in het geheel niet deelnemen, dan ben ik geneigd Amerika door dik en dun te verdedigen. Dat een zoveel scherpzinniger waarneemster als Simone de Beauvoir dezelfde reacties heeft, ligt voor de hand.

Zij is vrijwel geheel Amerika doorgeweest en haar beschrijvingen van de boeiende steden, het woeste, prachtige landschap, moeten iedereen er wel van overtuigen, dat Amerika een uniek avontuur is, een zo geweldig en groot land, dat de Amerikanen ondanks het gepoch over eigen superioriteit, van het karakter en de betekenis van die grootsheid zelf maar een gering besef hebben. Verder spreekt het van zelf, dat Simone de Beauvoir op haar dwaaltochten van allerlei opmerkte, dat de onderzoekingen van Gorer, waarvan zij toen nog geen kennis had genomen, geheel bevestigt. Men herinnert zich dat de Amerikanen opgewektheid tot een cultus maken, om zich zo het best te verkopen, succes te hebben en dus zichzelf gerust te stellen over hun plaats onder hun medemensen. Typerend hiervoor was het opschrift in een drugstore, die zij bezocht en waarop te lezen stond: 'Not to grin is a sin'. En dan deze afkeer voor ideeën, voor het ingewikkelde leven, waarvan zij zo'n goed voorbeeld kreeg, toen zij met de hoofdredacteur van een grote krant sprak over een artikel. Van heel uit de hoogte, flauwtjes geamuseerd, sprak hij over het existentialisme, waarmee Frankrijk zich nu amuseerde. Natuurlijk wist hij van het existentialisme en de betekenis daarvan niets af, maar dat belette hem niet het te veroordelen. Kenmerkend was ook zijn opmerking: 'In Frankrijk stelt u problemen, maar u lost ze niet op. Wij stellen ze niet, maar wij lossen ze op'. Aardig gezegd, maar getuigend van een wonderlijke, domme arrogantie.

Heel mooi als een voorbeeld van de commercieel geëxploiteerde persoonlijke verhouding van volslagen onbekenden tot elkaar is de verjaarswens, 'Happy Birthday to you', dat een jongen van het telegraafkantoor Western Union, gewoon als gelukstelegram of over de telefoon wil komen zingen. Ook een andere opmerking herinnert ons aan Gorer. Omdat aan de persoonlijkheid naar believen gekneed kan worden en omdat alle persoonlijkheidsproblemen door de deskundigen opgelost kunnen worden, rent iedereen naar de psychiater, wat helemaal niet betekent, dat de Amerikanen in het algemeen zoeken naar de discipline die hen in hun persoonlijk leven zal helpen zichzelf te vinden, maar alleen maar wil zeggen, dat de deskundige, de psychiater, hun problemen moet overnemen en voor hen oplossen - waar allicht niets van terecht kan komen.

En dan hun houding tegenover de dood. Op alle mogelijke manier wordt service gebracht, persoonlijke service. Alles wat nu eenmaal onvermijdelijk lelijk en tragisch is in het leven, wordt met een zacht suikerkorstje overdekt. Vandaar het gesol met doden, die netjes geverfd en opgepoetst door 'morticians', een laatste maal bezichtigd worden om daarna, zonder enige verdere belangstelling verbrand te worden of onder de aarde te worden gestopt. Over de dood wil men niet nadenken. Dit was het onderwerp van Evelyn Waughs bijtende satire,

T h e L o v e d O n e - waar achter zich zijn woede verschuilt over de lichtzinnige wijze, waarmee zo zelfs de dood beroofd wordt van zijn waardigheid en zijn tragiek.

Het ligt in de aard van de Amerikaan de natuur te verbeteren, de dingen te verfraaien, zoals ook de persoonlijkheid naar believen opgepoetst kan worden. Simone de Beauvoir heeft dit op haar reizen voortdurend ervaren. Bij haar bezoek aan de Niagara bijvoorbeeld of aan de Grand Canyon, waar de bezoekers door speciale ruiten kijken, waardoor het uitzicht geconditioneerd wordt, beroofd wordt van zijn wilde, prachtige glans, die voor de ogen van de bezoekers te pijnlijk zou kunnen zijn. En hun naieve smakeloosheid, zoals toen de Beauvoir een prachtige, oude kerk in New Mexico bezichtigde. Nauwelijks was zij binnen, toen zij opschrok door een plechtige, nasale stem, ergens boven haar hoofd, die luidkeels de hele geschiedenis van de kerk begon op te dreunen. Het was een gramofoon, die automatisch begon te draaien, zodra iemand de kerk binnenkwam. Zij vluchtte gauw weer naar buiten. De meeste Amerikanen hindert zoiets helemaal niet. En dan deze opmerking over de jonge Amerikanen, die van hun prille jeugd af naar volwassenheid worden geduwd en daardoor dus imitaties zijn van de volwassenen om hen heen. Simone de Beauvoir vraagt zich af of de Amerikanen niet tot zulk een gevorderde leeftijd jong blijven omdat zij eigenlijk nooit jong zijn geweest...

Maar het meest heeft Simone de Beauvoir zich toch bezig gehouden met de intellectuelen, de schrijvers. Wat haar hierbij het sterkst is opgevallen, treft iedere Europeaan, de mate namelijk waarin de schrijvers een geïsoleerd leven leiden. Er is zeker in Frankrijk maar ook in Noord- en Zuid-Nederland en tot op zekere hoogte in Engeland een levendig contact tussen schrijvers door het gehele land. Men kan zich afzijdig houden als men wil, maar dan is het toch altijd mogelijk het gesprek in de centra op een afstand te volgen. De schrijver die gestimuleerd wil worden, van gedachten wil wisselen met collega's, zal dit altijd kunnen doen. In Amerika is dat geheel anders en dit is een natuurlijk gevolg van de afstanden, die de een van de ander scheiden. Gemeten naar culturele verhoudingen zou Chicago Den Haag zijn als New York Amsterdam is, maar de Amerikaanse schrijver in Chicago zal misschien hoogstens een keer per jaar en vaak minder naar New York kunnen gaan, omdat de afstanden te groot zijn. Hetzelfde geldt, hoewel dit minder ernstig is, voor de schrijvers, die in New York wonen. Een stamcafé of een club bestaat er niet en om elkaar op te zoeken moet soms een lange reis per subway gemaakt worden, waar vaak niets van komt. Bovendien zijn de schrijvers, die zich geheel aan de literatuur wijden, dikwijls heel arm. Best sellers worden door een minderheid geschreven, en meestal niet door de beste auteurs. De rest heeft het financieel moeilijk, zij het dan ook niet veel moeilijker dan de continentale schrijver. Want wanneer een schrijver met een debuut op een of andere manier de aandacht heeft getrokken, zal zijn uitgever hem in de meeste gevallen een zo groot voorschot kunnen geven op een volgend werk, dat hij daarvan, uiterst bescheiden, een of twee

jaar kan leven. Maar dan is uiteraard de verleiding groot om met het volgende boek het succes te forceren - zich te herhalen - het gevolg hiervan is, ook Simone de Beauvoir heeft dit opgemerkt, dat het eerste elan spoedig verdwijnt, de belofte van het goede debuut niet wordt ingelost. En dit is dan vaak toch het gevolg van het gebrek aan een litteraire cultuur, aan morele steun, waaraan de schrijver immers niet minder behoefte heeft dan, laten we zeggen, de zakenman, die met een onzekere financiële basis, maar met veel enthousiasme, op eigen benen is gaan staan. En waarom er geen homogene litteraire cultuur is, zal zeker duidelijk zijn na alles wat Gorer over het Amerikaanse karakter heeft waargenomen.

Uit de conclusies waartoe Simone de Beauvoir komt naar aanleiding van haar gesprekken met schrijvers, blijkt intussen ook duidelijk, dat de Franse intellectuelen wat betreft de ontwikkeling van de Amerikaanse literatuur achter zijn. Gedeeltelijk tengevolge van haar gebrekkige kennis van de Engelse taal heeft zij niet goed begrepen in welke richting de serieuze literatuur zich beweegt. Voor de gemiddelde Fransman, die wat de Amerikaanse letterkunde betreft, sociologisch is ingesteld, zijn de voornaamste vertegenwoordigers schrijvers zoals Hemingway, Richard Wright, en mindere góden zoals James Cain, Dashiel Hammett, etc. - vertegenwoordigers van een hard, vrijwel mechanisch geworden realisme, waarvan de nieuwe Amerikaanse literatuur zich heeft afgekeerd. In Sartre's roman, L'Age de Raison en in het bijzonder Le Sursis kan men duidelijk de invloed nagaan van Steinbeck en Dos Passos. Het enige verschil is, dat Sartre's veel ingewikkelder gedachtenleven, zijn existentialistische dogma's tegen die achtergrond van het realisme worden ontwikkeld. Men zou dus kunnen zeggen, dat de Franse schrijvers dit realisme gebruiken, er steun bij vinden, terwijl de jonge Amerikaanse schrijvers, die de invloed er van al zo lang hebben ondergaan, zich eerder aangetrokken voelen tot een gecompliceerde zeggingswijze, psychologische analyse, metaphysische problemen, waarvoor zij teruggrijpen naar oude schrijvers uit de glorietijd van New England, zoals Melville, Hawthorne en Henry James.

Wel kan men met Simone de Beauvoir beamen, dat deze jonge literatoren hard op weg zijn een soort mandarijnencultuur te ontwikkelen, die met het gewone leven weinig contact meer heeft, hoewel men die behoefte toch ook als een reactie moet zien op het maatschappelijk georiënteerde realisme. Ook kan men het met haar betreuren, dat de jonge schrijvers, die dikwijls in de universiteiten zijn geconcentreerd, zich geheel afzijdig houden van het politieke leven, sinds het Marxisme, dat in de jaren na '30 bijdroeg tot de vorming van de sociaal gerichte proletarische roman, in de literatuur radicaal is verworpen. Het gebrek aan aandacht voor de politiek, in zekere zin dus voor de richting waarin de wereld zich beweegt, heeft Simone de Beauvoir trouwens met stijgende verbazing overal in het Amerikaanse culturele leven waargenomen. Dit is vooral moeilijk te begrijpen voor deze Franse schrijfster, wier program vraagt om een litérature engagée. De Fransman, ook de intellectueel, heeft zich overigens altijd

hartstochtelijk met de politiek bemoeid. Een figuur als Malraux, die van het communisme de ommezwaai heeft gemaakt naar het Gaullisme - hij is de voornaamste assistent van de Franse generaal - is in Amerika volslagen ondenkbaar. Het dichtst wordt hij benaderd door een man als Hemingway, hoewel ik bij hem altijd de indruk heb gehad dat zijn politieke bemoeiingen tot doel hadden litteraire munt te slaan uit de politieke en militaire strijd. Maar deze afzijdigheid van de politieke arena, waarover de Beauvoir zich zo verbaasde, moet men toch ook weer zien tegen de achtergrond van het Amerikaanse karakter, als door Gorer geschilderd, en waarbij bleek, dat de gemiddelde Amerikaan de politiek ziet als iets minderwaardigs, waarmee de zakenman zich niet bezighoudt, tenzij om gunsten te verkrijgen en waarvan de intellectueel zich afzijdig houdt omdat het politieke spel voor hem van een te laag allooi is. Maar het spreekt van zelf, dat zij daardoor ook verantwoordelijkheid ontvluchten en zich uit het publieke domein terugtrekken, waardoor zij onmogelijk kunnen weten wat er onder het volk leeft. Voorzover mij bekend waren de meeste Amerikaanse intellectuelen voor Truman, maar ook z i j zijn er ingelopen en hebben op even onverantwoordelijke manier als de grote kranten, de grote journalisten, aangenomen, dat het volk Dewey zou kiezen. Wanneer de vertegenwoordigers van het culturele leven zich onvoldoende rekenschap er van geven, dat zij midden in het volk moeten staan, raken zij 'out of touch' - en dit is een groot deel van het Amerikaanse intellect zeker - waarbij men niet mag vergeten, dat de houding van de gemiddelde Amerikaan, niet alleen de schrijvers, er een van afzijdigheid is, terwijl men daarbij een belangrijk feit moet vermelden, dat de werkelijk serieuze Amerikaanse schrijver steeds teleurgesteld wordt door gebrek aan belangstelling of steun in een brede kring van lezers, tenzij zij de aandacht trekkend amusement produceren.

Tot welke conclusie moet men tenslotte komen? Dat is moeilijk te zeggen. Hier is aan de ene kant dit grote, stimulerende land, rijk, edelmoedig in vele opzichten, opwekkend in cultureel opzicht in vele van zijn grote steden, maar vooral in New York, teleurstellend tegelijk, tengevolge van het slordig gebruik dat gemaakt wordt van de onbegrensde mogelijkheden. Hoe komt dit dan toch? Simone de Beauvoir geeft daarop het antwoord dat verwacht kan worden. Noch de opvoeding van de Amerikaan, noch het milieu waarin hij zich ontwikkelt, zijn ingesteld op de verkenning en ontwikkeling van zijn i n n e r l i j k leven. Alles zoekt de Amerikaan b u i t e n zichzelf, zoals ook Gorer heeft opgemerkt. Dit is aan de ene kant een veruiterlijking en oppervlakkig maken van het leven, waaraan het weer te wijten is, dat de Amerikaan altijd bevreesd is zich te zullen vervelen en er tegelijk verwoed naar streeft dat te voorkomen. Verveelt de Amerikaan zich, voelt hij zich onbevredigd, dan zal hij niet de eenzaamheid zoeken om tot een accoord te komen met zichzelf, zichzelf te verdiepen, hij zal integendeel de eenzaamheid schuwen als een gevaarlijke zonde, in een opgevoerde activiteit zal hij zijn onbehaaglijkheid van zich af zien te schudden. De bron van alle waarden, van de waarheid in het algemeen, is volgens hun mening niet

in hun zelf aanwezig, maar in de dingen rondom hem. Over hun e i g e n bestaan, hun e i g e n aanwezigheid in de wereld zullen zij liever niet nadenken - dat is gevaarlijk, maar door dit te schuwen wordt hun behoefte alle vragen te verstikken des te groter, hun behoefte aan afleiding buiten zichzelf groeit buiten alle proporties. En naarmate de techniek zich ontwikkelt, wordt dit steeds gemakkelijker: de radio, de film, de auto en nu het nieuwste: de televisie, bewijzen het. Dit is het geestelijk leven van de gemiddelde Amerikaan, zolang hij er zich bij neerlegt geleefd te worden.

Gelukkig zijn er tegenkrachten. Er zijn overal in het land groepen, die zich tegen deze vervlakking blijven verzetten. Onder de hoogleraren en de studenten zijn er ook steeds weer enkelingen, die iets anders van het leven verwachten. De Amerikaanse maatschappij zal in de toekomst nog vele schokken ondergaan en misschien zullen die hevig genoeg zijn om de mensen terug te werpen op het ernstig onderzoek van het enig belangrijke, naast materiaal welzijn: de mens, zijn innerlijk leven en zijn plaats als een denkend zelfbewust wezen in de wereld.

Adriaan VAN DER VEEN

De eeuwige dronkaard

Is dit de dag...? Ben ik ontwaakt...? Hoe traag
en moeizaam sleept nog door mijn brein
van wat uit verre dromen vaag
begrip vraagt met gesmoord gedrein...

Zo ik ontwaakt ben blijkt deez' dag vervuld
meer nog van droom dan werklijkheid te zijn...
van een verbeten droom die ingehuld
in daggeroezemoes mij kwelt met dromepijn.

Een dag waarin ik mij als blind gevoel
zodat ik tastend in- noch uitgang vind
en 't zielleeg brein vergeefs doorwoel
naar wat mij met dit beeldloos droomleed bindt.

Ontdaan en even hulploos als een kind,
volstrekt onmachtig en onnozel klein
en als verstrikt in 't warrig wikkellint
lig ik gevangen in mijn eigen zijn.

Geketend op de grens van droom en daad,
die hier en daar zo scherp is als een mes...
Verdronken in den stroom van overdaad
die immer popelt tussen glas en fles.

Dus... stoor mij niet! Ga stil aan mij voorbij,
daar, waar de sluimer mij heeft achterhaald.
Laat mij daar roerloos liggen zij aan zij
met al wat tussen droom en rede draalt:

Wat zich op zijn of niet-zijn voorbereidt
in sluimerdiepten van een blinden nacht.
Ontzie mij! Heilig is mijn weerloosheid,
want Dood en Leven houden over mij de wacht.

PAUL VAN EEDEN

De pers en de samenwerking in West-Europa

REKENING houdend met al de gebeurtenissen, die zich sedert 1914 in Europa hebben voorgedaan: twee verwoestende oorlogen, bezetting en plundering van talrijke landen, de haat en de bitterheid veroorzaakt door de naweeën van de oorlog, kan men zich verbazen over de vooruitgang van de gedachte der Europese samenwerking. Elke gezonde zin blijkt niet vernietigd en alhoewel het bewustzijn van de harde werkelijkheid deze wijze houding heeft ingegeven, bestaat er daarenboven een gevoel van solidariteit, van een gemeenschappelijk streven en van een traditie, dat levendig is gebleven.

Natuurlijk is de samenwerking gemakkelijker tussen de vijf landen, die verbonden zijn door het Verdrag van Brussel. Een jaar geleden hebben deze landen hun vertrouwen bevestigd 'in de fundamentele rechten van de mens, in de waardigheid en de betekenis van de menselijke persoonlijkheid' en zij hebben besloten 'de democratische beginselen, de persoonlijke en staatsburgerlijke vrijheid, de constitutionele tradities en de eerbied voor de wet, welke hun gemeenschappelijk erfdeel vormen, te versterken en te handhaven'.

Een grote proefneming wordt thans ondernomen om deze band te verstevigen zonder afbreuk te doen aan de nationale souvereiniteit en zonder een eenvormigheid op te dringen of een 'Gleichschaltung', waaraan dictators gehecht zijn. Indien de westerse mogendheden daar in gelukken, - en zij zijn daartoe besloten, - dan kan hun stelsel als een baken zijn voor de rest van Europa. Men zal een ideologie geschapen hebben met een buitengewone aantrekkingskracht. De volkeren zullen er hun voorkeur voor laten blijken, zoals zij het deden tijdens de oorlog, toen de stem van de B.B.C., niettegenstaande de hindernissen, in de verdrukte landen doordrong.

Radio en Pers zijn geroepen een belangrijke rol te vervullen bij het verwezenlijken van dit ideaal. Wat België betreft, werd de pers nooit betrokken in de intellectuële overeenkomsten, die met andere landen gesloten werden, omdat de persvrijheid geheel is. Geen regering zou plichten aan de pers kunnen opleggen zonder de Grondwet aan te tasten. Geen druk zou ingevolge het Verdrag van Brussel kunnen uitgeoefend worden, vermits de persvrijheid altijd Werd beschouwd als de hoeksteen van de politieke vrijheid. Maar een doorgaans ongeschreven en vrijwillig aangenomen gedragslijn veronderstelt, dat de journalisten, boven alle politieke beschouwingen heen, de internationale verstandhouding en samenwerking nastreven.

Indien wij de perstoestanden in de westerse landen nagaan, stellen wij allereerst gemeenschappelijke tradities vast. De persvrijheid werd er sinds lang na een hardnekkige strijd veroverd en is er geen zinledig woord. Zij is niet alleen een voorrecht van de journalisten, maar betekent, dat het volk het recht heeft voorgelicht te worden. Zij is een hoofdzakelijk middel tot democratisch toezicht. Om deze reden bestaat er geen werkelijke persvrijheid zonder het bestaan van

bladen, waarin de verscheiden opvattingen tot uiting komen, die zich in een land voordoen.

Daarenboven bestaat in de westerse landen een gemeenschappelijk streven tot versteviging van de onafhankelijkheid van de bladen en van de journalisten en tot het verzekeren van vrije toegang tot het nieuws. In België worden dezelfde faciliteiten verstrekt aan de Belgische journalisten en de buitenlandse berichtgevers. In het algemeen belang van de betrekkingen en van de samenwerking ware het wenselijk, dat de meest gunstige persfaciliteiten, met inbegrip van de bijzondere tarieven voor perstelegrammen, zouden veralgemeend worden in de landen van het Verdrag van Brussel.

In ons land dringt meer en meer het gebruik door het nieuws te scheiden van de beoordeling, de oorsprong van de berichten duidelijk aan te geven en een onderscheid te maken tussen de feiten, de verwachtingen en de geruchten.

Aan onze Britse collega's hebben we een belangrijke vooruitgang te danken. Het Belgisch nieuwsagentschap werkt thans in dezelfde voorwaarden als Reuter: het streeft geen winst na, staat onder toezicht van de bladen, en blijft trouw aan de leus van Reuter: ‘Waarheid in het nieuws’. Door bemiddeling van het nationaal agentschap krijgen de Belgische bladen de Reuter-berichten evenals de telegrammen der Franse en Nederlandse agentschappen. Verstandhouding en samenwerking bestaan eveneens tussen de Belgische, Nederlandse, Deense, Zwitserse, Noorse en Zweedse agentschappen, ter verdediging van gemeenschappelijke belangen.

Dank zij de berichten overgemaakt door de agentschappen en het werk van de vaste en bijzondere berichtgevers, worden de bladen voorgelicht en zijn zij in staat de berichten te vergelijken. Geen enkel journalist beschouwt zich als onfeilbaar, geen blad zal het monopolie opvorderen van de waarheid en van het nauwkeurig oordeel. Maar een Brits journalist, Staatsminister Hector MacNeil, heeft terecht doen opmerken, in een rede uitgesproken te Genève op de Conferentie der Verenigde Naties over de Vrijheid van Voorlichting, dat wanneer een blad in zijn land zich vergist, er andere bladen bestaan om de zaken recht te zetten, terwijl in de totalitaire landen, wanneer een blad zich vergist, alle zich vergissen en het volk er niet in gelukt de waarheid te vernemen.

Overeenkomst van zienswijzen, wat de taak van de pers betreft, heeft de journalisten der democratische landen verenigd in de schoot van de internationale organisaties. Sedert vele jaren hebben we elkaar ontmoet bij gelegenheid van congressen. Vóór de oorlog waren we aangesloten bij de Internationale Federatie van Journalisten en tijdens de oorlog hadden verschillende onder ons een werkzaam aandeel in de Internationale Federatie van geallieerde of vrije Landen. Sedertdien hebben we gepoogd de sfeer van deze samenwerking te verruimen en hebben de hoop gekoesterd, dat de Internationale Organisatie van Journalisten een gelegenheid tot samenwerking op beroepsgebied zou bieden. Deze verwachting is niet uitgevallen. Wij hebben verwantschap ontdekt met journalisten van talrijke landen, maar anderen gaven geen blijk van gelijkaardige gevoelens en in

de laatste tijden werd de Internationale Organisatie van Journalisten voortdurend misbruikt voor hevige politieke propaganda. Een ijzeren gordijn splitst de organisatie. Terwijl wij deze jammerlijke wending betreuren, zullen wij er de logische gevolgtrekking moeten uit halen en pogen een nieuwe organisatie op te richten, waarin wij ons beter thuis gevoelen.

Onbetwistbaar zullen wij het opbouwend werk voortzetten, dat vóór de oorlog werd aangevat toen de beginselen van beroepsplicht, die in de verschillende landen van kracht zijn, werden besproken en in overeenstemming gebracht. Wij zullen de pogingen ondersteunen, die ondernomen worden om de verspreiding te bestrijden van valse en misvormde berichten, die de normale betrekkingen tussen vredelievende landen in gevaar brengen, en wij zullen de solidariteit onder journalisten verspreiden in het belang van ons beroep.

Vóór alles zullen we bij de journalisten de zin voor verantwoordelijkheid aanmoedigen, die hun zal toelaten de waarheid te dienen en billijk te blijven. Geen enkele wet kan dit bepalen of opleggen. Het gaat hier grotendeels om een zaak van persoonlijk oordeel en van geweten. Maar contact op beroepsgebied zal al degenen aanmoedigen, die van goede wil zijn en zal de jonge, onervaren journalisten leiden. Het ideaal, dat ons aangetrokken heeft naar het journalisme zal aldus een vastere vorm krijgen.

Tot zover de betrekkingen onder journalisten en de gedragingen op beroepsgebied. Een andere taak dient eveneens vervuld, namelijk de verspreiding van de kennis van onszelf en van de buurlanden. Om samenwerking te bevorderen is het nodig aan de lezers van dagbladen wat meer te geven dan nieuwstijdingen. Wij zullen vergelijkingen moeten maken tussen de toestanden in de onderscheiden landen.

Enige tijd geleden hebben de Nederlandse, Luxemburgse en Belgische regeringen een reis ingericht tijdens dewelke journalisten van de drie landen zekere economische uitzichten van Benelux gezamenlijk bestudeerden. In meer dan een opzicht was deze reis een succes, doordat de deelnemers gelegenheid kregen om hun indrukken te vergelijken en de reacties van hun collega's na te gaan. De uitwisseling van journalisten tussen bladen van verschillende landen werd dikwijls voorgestaan. Dit blijkt gemakkelijker binnen het Britse Gemenebest dan in de landen van het vasteland wegens de taalverschillen, alhoewel de uitwisseling op kleine schaal bestaat. Doch de gezamenlijke inrichting van reizen of studievergaderingen zou stellig de journalisten helpen bij het vervullen van de nieuwe taak, die er in bestaat de democratische volkeren nader tot elkaar te brengen.

M. STIJNS

Drie Nederlandse dichters
Hendrik Marsman, Jan Slauerhoff, Adriaan Roland Holst

LAAT mij dit artikel beginnen met een citaat. Ik wil uw aandacht vestigen op enkele regels die Hendrik Marsman schreef in zijn inleiding tot een bespreking van Slauerhoff's verzenbundel ‘Eldorado’.

‘Poëzie’, schrijft Marsman daar, ‘is een goddelijk beginsel; een in aanleg en oorsprong boven- en voormenselijke kracht, die stukken menselijk leven (het gevoels-en-gedachten-leven van een dichter) vastgrijpt en transformeert tot een hoger-menselijk organisme dan het vóór deze aanraking nog was. Het is daarom misschien beter te zeggen, dat de poëzie menselijk leven voor haar verwerkelijking nodig heeft en gebruikt, als men wil: verbruikt. Zij is in wezen een vóórtijdelijke kracht, die zich uitstort in menselijkheid. Men moet voortdurend en voortdurend sterker op deze essentiële afkomst, herkomst, betekenis en werking der poëzie blijven wijzen, omdat men voortdurend geneigd is haar wezenlijkheid te vergeten. Het lot van een wereld, een cultuur, een volk, een land en een mens hangt samen of valt samen met het lot der poëzie in die organismen. Daarom is onze critiek een hardnekkige en hardvochtige defence of poetry, want deze verdediging is de meest essentiële “defence of life”.

Deze enkele regels schijnen mij voor het werk van de dichter Marsman typisch te zijn. Zij bepalen - en dit met een vurigheid die bijna romantisch mag worden genoemd - de hele atmosfeer van gespannenheid, vitaliteit en somberheid soms, waarin dit werk tot stand werd gebracht. Zij zijn echter niet alleen typisch voor hem. Zij zijn het evenzeer, komt het mij voor, voor een hele reeks andere dichters die ongeveer samen met hem aan het woord zijn geraakt. Ik denk hier in de eerste plaats aan Slauerhoff en Adriaan Roland Holst (al kwam deze laatste natuurlijk iets vroeger), aan du Perron en ter Braak, aan Otten, Vestdijk, Bordewijk, Nijhoff, Hendrik De Vries, Herman Van den Bergh, Engelman en Anthonie Donker, terwijl hier in Vlaanderen in dezelfde lijn Van Ostayen en Gijsen kunnen worden genoemd.

De literatuur, zoals zij van de jaren 1920 tot 1940 in ons taalgebied werd gemanifesteerd, vertegenwoordigt onmiskenbaar een der heer lijkste perioden die wij in de geschiedenis van onze letterkunde hebben gekend.. Indien ik persoonlijk voor de keus werd gesteld tussen de Gouden Eeuw, de periode van Tachtig en het tijdperk-tussen-de-twee-oorlogen-in, dan zou ik zonder aarzeling grijpen naar het werk van de dichters en schrijvers die ik - zij het dan nog lang niet volledig - zojuist heb genoemd. Men kan mij nu natuurlijk dadelijk komen beweren dat deze voorkeur over een dertigtal jaren wel anders zal zijn. Dat heeft echter maar weinig belang, want al behoort het dan wellicht geenszins tot het rijk der onmogelijkheden dat deze voorspelling door de tijd bewaarheid zal worden, toch kan men voorlopig moeilijk iets anders van mij verlangen dan dat ik zou schrijven over mijn mening van thans. De ouderdom en de jeugd halen soms

om beurten gelijk en de toekomst zal dus moeten uitwijzen of mijn voorkeur al dan niets juist is geweest.

Eén zaak lijkt mij intussen niettemin zeker te zijn: wat men er later ook moge van denken, de misschien gewaagde keuze die ik zojuist heb gedaan, kan in ieder geval wel verklaarbaar worden geacht. Misschien kan zij alles bij mekaar nog het best als het gevolg van een zeker heimwee worden beschouwd. Inderdaad, ligt de verklaring voor het feit dat de periode-tussen-de-twee-oorlogen-in zulk een aantrekkingskracht op mij uitoefent niet eerst en vooral in dat andere feit dat juist datgene wat wij bij onze eigen jongeren vandaag zozeer moeten missen bij de mensen van 'De Gemeenschap', 'Forum' en 'De Vrije Bladen' in een zo ruime mate is aanwezig geweest? Reeds tot in de treure werd hier te lande in tijdschriftartikels, lezingen en debatten beweerd en herhaald dat op de stem van de jongeren hoopvol doch... vruchteloos werd gewacht. Kan het voor ons dan nog iets anders dan verwondering baren wanneer wij Marsman, nu reeds ruim vijftien jaar geleden, met aandrang horen beweren dat de literatuur van zijn generatie hopeloos aan het doodvriezen is door een steeds sterker wordend gebrek aan spankracht en durf, vitaliteit en passie voor het gedicht? En dit, terwijl terzelfdertijd en in zijn onmiddellijke omgeving proza en poëzie werd geschreven door een hele reeks 'kerels' waarvan de belangrijkste namen reeds hoger werden naar voren gebracht.

Misschien is men geneigd hieruit te besluiten dat Marsman voor zichzelf en voor de mensen rond hem dus al te veeleisend is geweest, wanneer dit in zake poëzie tenminste mogelijk is. Deze veeleisendheid lijkt mij dan echter al aanstonds heel wat sympathieker te zijn dan de wellust-voor-de-middelmaat en de schrik om ook maar even buiten de lijnen te lopen zoals die bij onze jongeren nog altijd bestaan. Er is trouwens meer. Deze veeleisendheid kan immers alleen maar bewijzen dat de 'defence of poetry' als de meest essentiële 'defence of life' voor Marsman werkelijk een levenszaak was geworden. In een bespreking van een bundel van Anthonie Donker komt hij daar trouwens eens te meer op terug. 'Is verder het enkele feit dat men verzen schrijft', vraagt hij zich af, 'geen bewijs van vitaliteit, van levensaanvaarding, als de term mij vergund is? Door het schrijven van verzen neemt men deel, bewust, aan de schepping, aan de herschepping althans; men bestendigt en verhevigt, verpuurt en versterkt het leven erdoor en zelf leeft men daardoor.'

'Het graan des levens', dat moet omgestookt worden tot 'jenever der poëzie', ziedaar zijn programma.

De veeleisendheid die door Marsman ten opzichte van zijn generatiegenoten aan de dag werd gelegd, zijn voortdurend herhalen van dezelfde alarmkreet, vindt naast en misschien zelfs boven zijn 'passie voor de poëzie' haar oorsprong in zijn passie voor het leven, dat hij anders droomde dan het toondertijd (en nog) in Nederland was. Zijn poëtisch programma was tevens een levensprogramma en aanvankelijk is het ongetwijfeld zijn bedoeling geweest ook anderen daarvoor in het harnas te jagen. - In 'De Dood van het Vitalisme' (ik dreig hier

stilaan te veel te citeren) schreef hij daarover als volgt: ‘Maar misschien begrijpt u dat niets mij zo pijnlijk was als te ranselen onder geamuseerd toezicht van het publiek en dat niets mij zo heeft teleurgesteld als de onveranderlijkheid, in lauwheid en traagheid en onbezieldheid, van mijn generatie e n b l o c , van mijn jeugd, die h o n d e r d e n jonge mensen had moeten omvatten en die er nu nog hoogstens één tiental telt’. - Wij zijn nu natuurlijk aanstonds geneigd te beweren dat dit tiental ruimschoots volstaan kan en poëtisch gezien is dit onbetwistbaar ook het geval. Bij Marsman (en niet alleen bij hem, was dat zo) ging het daarnaast echter nog om wat anders. De wereld waar hij in leefde kon nu eenmaal niet als een Eldorado worden beschouwd en de vrees die hij kende dat de onverschilligheid van zijn generatie het er voor de toekomst niet beter zou op vermogen te maken, is door de feiten alleszins méér bewaarheid geworden dan lief voor ons is. Zijn oprosp heeft echter maar weinig gebaat. De periode-tussen-de-twee-oorlogen-in heeft enkele dichters naar voren gebracht die wellicht tot de sterkste persoonlijkheden kunnen worden gerekend die de Nederlandse literatuur in haar geschiedenis ooit heeft gekend, maar het bleef bij ‘individuen’ en van een werkelijke ‘gemeenschap’ is nooit sprake geweest. Voor ons, die de zaak thans louter poëtisch bekijken, doet dit maar weinig ter zake, maar het verklaart de hartstocht en het ‘apostelschap’, waartoe enkelen zich niettemin voelden geroepen.

Het zou nu echter meer dan verkeerd zijn, te denken dat dit verlangen naar een gloedvolle gemeenschap geleid heeft tot wat men zo gaarne ‘une littérature engagée’ is gaan noemen. Integendeel zelfs. Men hoeft maar enkele regels van de meeste dezer dichters te lezen om reeds meteen te beseffen dat van dit ‘engagée’ geen ogenblik sprake kan zijn. De hier behandelde dichters zelf hebben daar trouwens meer dan eens met klem hun oordeel over te kennen gegeven. In de poëzie gaat het niet om ideologieën, in de poëzie bestaat slechts één zaak die werkelijk van belang kan worden geacht en die luidt: de poëzie zelf. - Hun belangstelling voor het leven en de gemeenschap, hun voortdurend bezig-zijn met de problemen en de verschijnselen uit de wereld rond hen, kortom hun vitaliteit, heeft hen echter tot zeer bepaalde persoonlijkheden gevormd en vermits de poëzie nu eenmaal een zaak is die nooit van de mens is te scheiden, spreekt het welhaast vanzelf dat hun uitspraken als dichter als een rechtstreeks gevolg van hun ideeën als mens moeten worden beschouwd. De verhouding tussen hun werk en hun tijd schijnt dus (zoals bij bijna alle belangrijken trouwens) waarschijnlijk een verhouding te zijn gweest die in de eerste plaats een beetje huns ondanks bestond. De inhoud van hun gedichten, de themata die hen voortdurend beroerden, hun grondmotieven (de dood, de angst, de liefde, de vrouw, de eenzaamheid, het heimwee, de vriendschap, het geloof en het landschap), zijn dikwijls zo oud als de wereld en - om nogmaals Marsman's eigen woorden daarvoor te gebruiken - zo romantisch als de hel. De wijze waarop elk dezer dichters al deze dingen gezien, gevoeld en geuit heeft is echter (of was dan tenminste) hedendaags en inhaerent aan de atmosfeer van de tijd. Men kan

aan de poëzie van deze groep van dichters misschien een heleboel zaken verwijten, doch wat men allerminst zal kunnen beweren is, dat hier een gebrek aan persoonlijkheid of aan een dichterlijk individualisme kan worden gevonden. Juist daarom kan elk dezer dichters als een 'moderne' worden beschouwd en ook juist daarom is dit uitblijven van een gemeenschap, zoals Marsman het aangeklaagd heeft, misschien meer te beschouwen als een rijkdom dan als een tekort. - Wanneer men later de poëzie van dit tijdperk synthetisch zal trachten samen te vatten, dan zal men wellicht eensklaps ontdekken dat er w e l een gemeenschappelijkheid in de manier van werken bestond, al zal dit dan wellicht de gemeenschappelijkheid van de chaos blijken te zijn.

Van de dichters die de periode tussen-de-twee-oorlogen-in zo belangrijk hebben gemaakt, lijken Marsman, Slauerhoff en Adriaan Roland Holst mij ontegensprekelijk de interessantste, dwz. poëtisch de meest typische figuren te zijn. Dat A. Roland Holst, naar de ouderdom beschouwd, misschien tot een vorige generatie moet worden gerekend, doet weinig ter zake. Naar de geest, naar het karakter en naar de atmosfeer van zijn werk deel ik hem liever bij Marsman en Slauerhoff in dan bij de mensen die deze laatsten vooraf zijn gegaan. Men kan mij nu vragen of deze drie ook als de 'grootste' dichters van hun tijd moeten worden beschouwd. Dit is echter een vraag waarop een overtuigend antwoord zo goed als onmogelijk is. Persoonlijk zou ik geneigd zijn er 'ja' op te zeggen, maar dadelijk ben ik het eens wanneer men daartegenover verklaart dat in dit opzicht nimmer vaste en voor iedereen geldende normen kunnen worden verstrekt. Poëzie en de beoordeling daarvan zijn nu eenmaal de meest subjectieve zaken die men zich indenken kan en tenslotte kiest ieder zijn 'lievelingsdichters' vrijelijk voor zichzelf, zonder dat een rationele verklaring voor die keuze daarom altijd kan worden gegeven. Het blijft steeds maar de vraag wat men zelf in de poëzie wenst te zoeken en de lezers van verzen die eerst en vooral naar het musikale element in de dichtkunst verlangen, naar de ontstegenheid en het inwendige zingen zo men het wil, zullen boven Marsman en Slauerhoff waarschijnlijk Engelman kiezen, boven Adriaan Roland Holst, Werumeus Buning of Bloem. Daar gaat het echter niet om. Belangrijker dan deze kwestie van voorkeur lijkt mij echter de ontdekking te zijn dat nergens de karaktertrekken die ik hierboven reeds heb genoemd en de atmosfeer van een wereld en een deel van de mensheid zozeer tot uitdrukking komen als juist in het werk van de dichters die ik hier naar voren wens te brengen. Vrijwel iedereen immers zal tot de overtuiging kunnen geraken dat zij als de meest essentiële vertegenwoordigers moeten worden beschouwd van een bepaalde vorm van dichtkunst, die ongetwijfeld haar recht van bestaan heeft verworven. Ik bedoel hier een poëtische wereld, die misschien nog het best kan worden omschreven door te spreken van een dichtkunst die schijnbaar 'ondanks' de dichter bestaat. Inderdaad, wanneer men een tijd in de bundels van Marsman, Slauerhoff of Adriaan Roland Holst heeft gelezen, krijgt men telkens opnieuw weer de indruk dat hier een onafgebroken, koppig en slopend gevecht wordt geleverd tussen de 'formele, poëtische kracht' en een

stuk van de menselijke natuur. Deze poëzie is in de volste zin van het woord een ontlading en gaat niet elke ontlading gepaard met wanhoop en pijn? Men kan zich dan ook niet van de indruk ontdoen dat deze mensen in de eerste instantie ‘niet wilden dichten’. Iedere versregel schijnt zich als het ware tegen zijn eigen geboorte te blijven verzetten en practisch ieder gedicht komt daardoor te voorschijn als een rijk dat in zichzelf is verdeeld, als een amalgaam als het ware van poëtische schoonheid, weerbarstigheid, beheersing en ongebreideldheid op hetzelfde moment. - ‘Onophoudelijk’, lezen wij daarover nogmaals bij Marsman terwijl hij over de verzen van Slauerhoff spreekt, ‘richt de natuur, de materie, het menselijk leven dezer verzen op de ondergang, op het vervloeien, versplinteren, verwelken en ontbinden van haar wezen, en ophoudelijk daar tegen in wil de positieve, vitale vormkracht deze weerbarstige, op het negatieve gerichte stof omvormen en opvoeren tot de nieuwe orde van een verwezenlijkt vers’. Wat Marsman van Slauerhoff zegt geldt tevens eveneens voor het werk dat hij zelf tot stand heeft gebracht.

De litteratuur-beoefenaars Marsman, Slauerhoff en Adriaan Roland Holst zijn dus werkelijk in de eerste plaats en vóór alles dichters. Ik zou hier bijna durven beweren dat zij dit uitsluitend zijn. Hiermee bedoel ik niet dat zij uitsluitend verzen hebben geschreven. Men denke aan Marsman's ‘De Dood van Angèle Degroux’, aan Slauerhoffs ‘Schuim en As’, aan Roland Holst's ‘De Afspraak’. Hun proza is ongetwijfeld belangrijk en opent horizonten van een onvermoede literaire wezenlijkheid, maar telkens opnieuw (en af en toe wordt het proza van Marsman en Roland Holst daardoor zelfs bijna ongenietbaar) steekt de dichter weer ongevraagd het hoofd naar omhoog. Hun proza is doorgaans slechts poëzie in de ruimte. Geen enkele van deze figuren kan dan ook door de lezer anders en vollediger worden benaderd dan door het raam van het gedicht. De poëzie is als het ware een levensnoodzakelijkheid geworden voor hen; geen spel meer, hoe heerlijk en waardevol het spel dan ook bij tijden kan zijn, geen bezigheid waarin men zich met welbehagen wegzinken laat, doch een behoefte die voor het leven even noodzakelijk is geworden als water en brood. Drukte Marsman er trouwens niet meer dan eens zijn vrees over uit dat de mens de dichter in hem zou kunnen overleven? De angst, dat eenmaal de bron van de creatieve potentie zou kunnen stilvallen en dat hij dan verder zou moeten leven zonder die voortdurende en tot op de toppen gedreven spanning van het wordend en groeiend gedicht, heeft hem nooit volledig verlaten en meer dan eens vraagt men zich af of zijn bijna legendarisch geworden angst voor de dood niet evenzeer - of wellicht meer nog - de dichter gold dan de mens. En daarnaast, begint een van de mooiste gedichten van Slauerhoff niet met deze bijna wanhopige en toch weer grimmig-berustende regels: ‘Alleen in mijn gedichten kan ik wonen, nooit vind ik ergens anders onderdak’? - De poëzie, zoals zij door hen werd beleden, kan misschien een onttakeling worden voor lichaam en ziel, maar zij is niettemin (of misschien juist daardoor) onontbeerlijk geworden, om de eenvoudige rede dat juist deze onttakeling het enige en reddende tegengif werd voor de

slapheid en de doelloosheid, de onverschilligheid en de lauwheid waarin zij anders hopeloos zouden dreigen ten onder te gaan. Het is en was voor Marsman, Slauerhoff en Adriaan Roland Holst allicht niet prettig dichter te zijn, maar het is en was een levensstaat waar men niet aan ontkomt.

Uit deze enkele regels en tot nog toe slechts sporadisch opgesomde elementen kan toch reeds ten overvloede afgeleid worden dat wij hier door alles heen te doen te hebben met een drietal dichters met een natuurlijk en sterk uitgesproken romantisch temperament. Laten wij echter oppassen de term ‘romantisch’ niet verkeerd te begrijpen. Is het nog nodig hier te verklaren dat niemand méér dan de hier besproken dichters zelf het land hadden aan de houding in leven en poëzie die men, met een lichte pejoratieve bijbedoeling, ‘de romantiek’ is gaan heten? Zij hadden een afkeer voor ‘vege klachten’, voor het kwijlerige en ziekelijke vertoon van de man met de starende ogen en de halfopen mond die rustig en bijna huiverig op de zo beroemde ‘inspiratie’ wil blijven wachten, om dan eensklaps zogenaamd in extaze te komen en bevend over te schrijven wat de een of andere geheimzinnige muze hem in het oor heeft gefluisterd. De inspiratie was voor hen niet zozeer iets dat kwam, het was veelmeer iets dat opgezocht werd, achterhaald, onderhouden en vurig gemaakt. Zij zouden het waarschijnlijk hebben gehouden bij het woord van Paul Eluard, die eens heeft geschreven: ‘Le poète, c'est moins celui qui est inspiré que celui qui inspire’.

Marsman, Slauerhoff en Adriaan Roland Holst kunnen werkelijk en zonder de minste vrees voor overdrijving ‘door de poëzie bezetenen’ worden genoemd. Zij waren dat echter niet zo maar toevallig. Zij hebben zelf de poëzie aangetrokken met al de krachten die daarvoor ter beschikking konden worden gesteld. Niet de poëzie wierp zich op hen, maar zij hebben zichzelf op de verzen gestort alsof zij daar de laatste redplank hadden gevonden die hen drijvend kon houden. En aan die redplank hebben zij zich vastgeklampt zoals alleen de drenkeling dat nog kan doen. Hun ontgoocheling, bun afkeer voor al het kleine rond hen, hun angst voor de docd-in-het-leven dreef hen telkens opnieuw en rechtstreeks naar het gedicht omdat alleen het schrijven van verzen hun nog de bevestiging bood te bestaan. En deze bevestiging van zichzelf hadden zij altijd weer nodig. Hun toetreden tot de poëzie is als het ware hun inlijving in een weerstand geweest, in een weerstand tot het behoud van de hogere, de énige waarden die wezenlijk van belang konden worden geacht en die rondom hem steeds minder en minder werden gewaardeerd en erkend. Dit is meteen ook de diepere zin van hun romantiek. Het is een verlangen, een heimwee, - niet zoals dit eens het geval is geweest, naar vrede en rust, naar zoetheid en vergetelheid, - maar het grootste verlangen zoals het leeft in de man ‘die eeuwen en eeuwen te laat’ is geboren, het heimwee naar ‘de hartstochtelijkste aller tijden’ zoals Marsman het eens heeft genoemd, naar ‘dit voortijdig en onderwolkse gebied met de grote en zuivere hartstocht, met de bittere kreet van de dolende meeuwen, waar de geest nog niet verdorde’, zoals Adriaan Roland Holst het soms heet en naar ‘het schimmig, ijl en voorwereldlijk paradijs, bar en verlaten, bevolkt

met ‘outcasts, paria's en piraten,’ zoals Slauerhoff het telkens verlangt. Hun romantiek is tenslotte niets anders geweest dat het nimmer wijkend verlangen, vurig en hoopvol, ontgoocheld en telkens weer opstaand, naar een tweede vaderland, (naar het enige vaderland zo men wil,) dat zij zich, ieder van hen op zijn eigen wijze, hebben voorgesteld en gedroomd en dat zij niet konden vinden in de wereld rond hen, niet buiten de gTenzen van hun .stad en hun land, zodat zij het daarom maar opgebouwd hebben, woord voor woord, in de wereld van hun gedicht.

Het gedicht werd dus waarlijk een woning voor hen. In het gedicht kunnen zij huizen met geheel hun persoonlijkheid en het gevolg daarvan is geweest dat het karakter ervan zo persoonlijk is kunnen worden dat hier waarlijk kan worden gewaagd van een dichtkunst in de oer-betekenis van dit begrip, in haar meest individuele uiting die men zich indenken kan. Als men wil ontdekt men hier een dualiteit. Op het ideologische plan ontwaart men immers een voortdurend groeiende belangstelling voor het leven en voor de gebeurtenissen en de verschijnselen zoals die zich voordoen in de mensen in en rond hen. Op het louter poëtische plan daarentegen staat men voor een reeks van gedichten met een gans bijzondere klank, met een eigen beeldspraak (bij Marsman), een eigen rhythme (bij Slauerhoff) en een eigen woordenschat zelfs (bij Adriaan Roland Holst).

En toch: individualistisch, met de min of meer pejoratieve betekenis die men aan dat woord heeft gehecht, kan men deze dichtkunst niet noemen. Zij is daarvoor al te zeer begaan met het lot van land en van mensen, zij is daarvoor al te zeer vastgehecht aan de tijd. ‘Volksverbonden’, in de wel meer dan twijfelachtige zin, zoals wij dat nog maar enkele jaren geleden met zoveel klem hebben horen verlangen, was zij echter al evenmin. De hemel zij dank. Zij is het niet naar de inhoud en zij is het evenmin - of wellicht nog minder - naar de vorm. Hoe kan het ook anders? Tussen de inhoud en de vorm bestaat bijna nergens een zo grote eenheid als hier. De eeuwenoude bewering dat inhoud en vorm één horen te zijn wordt hier zelfs duidelijk voorbijgestreefd zodat wij meer dan eens worden getroffen door dit bij uitstek, dichterlijk verschijnsel dat de vorm de inhoud reeds IS.

Reeds bij de eerste contactname met het werk van Marsman, Slauerhoff en A. Roland Holst komt men tot deze ontdekking. De wereld die zij voor ons willen oproepen, de atmosfeer die zij wensen te scheppen krijgt in dit werk doorgaans een groter en intenser belang dan de boodschap die zij ‘rechtstreeks’ hebben te brengen. Meer dan waar ook wordt hier het standpunt bevestigd dat poëzie in de eerste plaats door haar vormkracht bestaat. Juist dit grote belang van de intensiteit van de vormkracht is een van de voornaamste elementen waardoor proza en poëzie zo wezenlijk van elkaar verschillen. De poëzie is belijdend (natuurlijk), maar zij is daarom nog geenszins verhalend. De poëzie - en dan vooral de modernere uiting ervan) is haast nimmer betogend. Zij deelt geen ideeën mee, zij spreekt zich niet onverbloemd uit. Zij laat vaak meer vermoeden

dan zij werkelijk zegt en juist dit ‘laten vermoeden’ spreekt soms sterker en doordringender dan de eenvoudige mededeling dit ooit zou vermogen. De poëzie schept atmosferen en brengt een stemming te weeg. Zij is niet eerst en vooral ‘beschrijvend’, zij is veel meer ‘aanduidend’. - Bij Marsman, Slauerhoff en A. Roland Holst treden juist deze eigenschappen van de dichtkunst helder en overtuigend in het licht.

Marman's onrust, zijn jacht, zijn angst voor de dood, zijn drang naar het creatieve moment, zijn ongeduld... al deze dingen klinken soms luider op uit zijn rhythme dan uit de ‘verhalende’ woorden waarmee het gedicht is samengesteld - uit zijn rhythme dat jachtig is, soepel en snel, uit de ‘trillende versnelling van het tempo, de hachelijke sprong van beeld naar beeld en de soms eruptieve onmiddellijkheid van het (klinkende) woord’. Men zou talloze voorbeelden uit elk zijner bundels kunnen lichten om dit verschijnsel te illustreren. Ik denk hier bijvoorbeeld aan een hele reeks van gedichten die juist zijn angst voor de dood als onderwerp hebben en waar het beeld van die angst als het ware wordt vastgesteld en gecristalliseerd door een reeks van korte en bijna bijtende kreten die over ons heenspringen en ons veel meer beroeren (ontroeren) dan de woordelijke uitdrukking zelf. Zijn rhythme is dansend, zijn beeldspraak is koortsig en doordrongen van schemer en duizeligheid. Zijn wereld is een sidderende ruimte die tussen het stuifmeel der sterren hangt en in die wereld hangt hij zelf en klinkt zijn gedicht, zwevend van trapeze naar trapeze in een duizelingwekkende dodensprong.

Diezelfde éénheid tussen inhoud en vorm treft ons, misschien nog meer dan bij Marsman, in de gedichten die Slauerhoff schrijft. Zijn zwerversgeest, zijn weerbarstigheid en zijn stugheid, zijn hooghartige afkeer voor alles wat burgerlijk en ‘normaal’ is, zijn onuitroeibaar verlangen naar ‘elders’... dit alles wordt vaak met een verrassende trefzekerheid naar voren gebracht door een onverwachte breuk in het rhythme, door een inmenging van een versregel die ‘bijna’ stuntelig lijkt, door een door-mekaar-halen van de metriek en dit meer dan eens op een wijze die ons doet afvragen: maar in Godsnaam waarom? Bij aandachtiger toezien ontdekt men dan echter dat het antwoord op die vraag niet zo heel ver moet worden gezocht. Men kan wel als een stellige zekerheid aannemen dat dit ‘slecht schrijven’ van Slauerhoff practisch altijd tenvolle bewust is gebeurd. Men heeft in dit opzicht reeds meer dan eens willen beweren dat de schriftuur van Slauerhoff slordig is. Welnu, ik weiger aan die stelling geloof te hechten. Slauerhoff is NIET slordig, hij is alleen maar een verwoed non-conformist die zijn verzen ‘technisch’ verknoeit, niet omdat hij het nu eenmaal niet anders kan, maar doodeenvoudig omdat hij het niet anders WIL. Hij wil het ‘normale’ niet meer. Hij zegt het duidelijk met zijn woorden, doch als dichter vindt hij dat niet genoeg. Hij wil het ook zeggen met zijn vorm, met zijn rhythme. De vlotte en zelfvoldane ‘gladheid’ die prat gaat op wat zij in uiterlijkheden bereikt heeft schuwt hij meer dan de pest. Hij wil ons doorlopend aantonen dat het ook anders kan, ook anders mag, bijna zelfs ook anders moet. Zells

de meest overtuigende aanhanger van de ‘classiciteit’ zal hier moeten ervaren dat juist deze onregelmatigheden, deze stunteligheden als men het zo noemen wil, dikwijls de meest sprekende verzen voor gevolg hebben gehad die Slauerhoff ooit heeft geschreven. Men kan dit stelsel afkeuren als men daar de lust toe voelt, doch men kan in geen enkel opzicht verklaren dat Slauerhoff er niet mee bereikte wat hij bereiken wilde. Het gebied dat door hem wordt bestreken is somber, doods, woest, eenzaam en volkomen onvruchtbaar. Zo ook is zijn rhythme, dat af en toe een nonchalante toon krijgt om dan aanstonds daarna weer halsstarrig te worden, onherbergzaam en grauw. Zijn leven was als het ware een voortdurende bedevaart naar een nieuw ‘heilig land’ dat slechts weinigen konden vereren omdat het kaal was en hoekig, dreigend en ruw, verdord en bevriezend. Hij haakt naar het ledige, het doodse, het sombere. Hij is Djengis Khan die tot zijn vader kan zeggen:

> Wanneer rond mij de wereld is verwoest,
> Is zij mijn Paradijs, kan ik, voldaan,
> 't Leven verachten en den dood weerstaan.
> Weet gij nu eindlijk wat ik wensch?

Slauerhoff spreekt in een rhythme dat even wild en weerbarstig is als zijn persoon. Zijn rhythme is bijna ‘rotsachtig’. Het is niet meer zingend en het is nog niet sprekend, het is stamelend soms.

Duidelijker nog dan bij Jan Slauerhoff of Hendrik Marsman vindt men deze éénheid tussen inhoud en vorm in het werk van Adriaan Roland Holst. In heel de Nederlands literatuur ken ik geen enkele dichter wiens vormkracht, vocabularium, beeldspraak en rhythme een zo persoonlijk instrument zijn gewerden als bij de inzichzelfgekeerde dichter van ‘De Wilde Kim’; ‘Tegen de Wereld’ en ‘Een Winter aan Zee’. Adriaan Roland Holst is in eerste instantie de dichter van een vreemd en elysisch verlangen. Hij kent het heimwee naar een voortijdig, een ‘onderwolks’ en gezuiverd bestaan, waar alles nog in zijn oorspronkelijke naaktheid en zuiverheid verkeert, waar het kleine winstbejag en het ‘telbaar goud’ de oorspronkelijke adel van het mersdom rog niet hebben aangetast en verdord, waar de lucht nog zuiver is en waar het woord nog altijd zijn volle en onvergankelijke waarde bezit. Zijn poëzie is de poëzie van een droom die echter tot een obsessie - bijna tot een nachtmerrie - mtgegroeid is. Zij is meer dan eens noctambuul. Adriaan Roland Holst is de dichter van de heilige verblindheid, die altijd uitsluitend er, verbetener en afwerender in zichzelf gekeerd is geworden, die zich meer en meer en aldoor grimmiger is gaan bewegen op de grenzen van leven en dood, die een eigen gebied heeft gevonden waar geen andere wezens meer leven dan meeuwen en eenzamen en waar het loven zo beklemmend en leeg is geworden, zo ijl, dat slechts ‘enkelen er nog ademen kunnen’.

De éénheid tussen deze inhoud en de vorm is bij Adriaan Roland Holst zo intens dat hij vaak niet eens van dit denkbeeldige land moet gewagen. Zijn

rhythme en zijn beelden, zijn uitgestoten en stugge klanken kunnen vaak ruimschoots volstaan om ons deze wereld te suggereren en de wijze waarop wij zijn gebied gaan 'vermoeden' is zo direct en aangijpend dat wij niet eens meer verlangen er nog andere uitleg over te horen. Adriaan Roland Holst beschikt over een bezwerende taal. Hij spreekt met een peinzend en gezuiverd geluid dat verwantschap vertoont met de krijsende schreeuw van een dolende meeuw boven de leegte der zee. Men staat verrast wanneer men bemerkt tot wat een dergelijk taalinstrument in staat is. Tot de rijmwoorden toe zijn bij Adriaan Roland Holst wezenlijke elementen van zijn stelsel geworden. Het rijm krijgt hier zijn oorspronkelijke functie terug. Men heeft hier niet meer te doen met woorden die melodisch tegen elkaar opklinken, doch veeleer met klanken cue juist door hun gelijkluidendheid met elkaar in strijd zijn geraakt. Dit rijm is weerbarstig. Hij verstaat als geen ander de kunst om zijn woorden tegen elkaar aan te laten wrijven waardoor een vorm van electriciteit kan ontstaan met een geladenheid die bijna dodelijk is.

De dichters Marsman, Slauerhoff en A. Roland Holst vertonen onbetwistbaar een grote gemeenschappelijkheid in de karaktertrekken, waardoor zij door alles heen kunnen beschouwd worden als de vertegenwoordigers van een vorm van poëzie die hier in de Nederlanden bijna als een unicum kan worden beschouwd. Zij delen samen hun heimwee en hun verlangen - het elysische, sombere en grimmige verlangen - naar een andere wereld, naar het nieuwe vaderland dat alleen voor hen werd gemaakt. Men zal hier opmerken dat dit een karaktertrek is die zij niet alleen met elkaar, doch met vrijwel alle dichters uit de gehele wereld gemeen hebben. Tot op een zeker hoogte is dit inderdaad zo. Dat spreekt haast vanzelf. In ieders dichter, ook in de meest bezadigde, leeft inderdaad dit verlangen en bij iedere dichter is steeds een onrust te bespeuren, een heimwee en een drang naar 'iets anders'. In een wereld waar alles naar wens gaat, waar de dichter zich werkelijk en volledig 'thuis' zou kunnen gevoelen, zou hij er waarschijnlijk nimmer aan denken tot het schrijven van verzen over te gaan. Ieder gedicht is een wrijving tussen de dichter en de mens, een conflict met de wereld, hst gevolg van een tocht door de ruimte, soms vaag en voorzichtig, soms vurig en roekeloos. Dit alles hoeft geen betoog. - Wanneer ik Marsman, Slauerhoff en Adriaan Roland Holst echter de typische vertegenwoordigers van DIT aspect van het dichterschap noem, dan bedoel ik daarmee dat welhaast nergens - althans niet in onze litteraire gemeenschap - deze drang en dit heimwee zo sterk zijn geweest. Meer dan bij de gemiddelde dichter was juist deze eigenschap immers bepalend, ja zelfs beslissend voor het zijn of nietzijn van hun persoonlijkheid en hun werk. Zonder deze drang naar het onderwolkse het voorwereldlijke of het verwoeste is hun dichtkunst niet denkbaar.

Nàást deze éénheid vertonen Marsman, Slauerhoff en Adriaan Roland Holst natuurlijk een hele reeks grondige verschillen. Belangrijk is wel dat zij juist in hun éénheid nog zeer sterk van elkaar verwijderd blijven. Hun verlangen naar een andere wereld resulteert uit dezelfde grondmotieven, maar de manier waarop

deze grondmotieven door ieder van hen worden gezien is telkens weer anders. Wij staan hier voor een drietal dichters met een zo sterke persoonlijke inslag dat het wel zeer erg de verwondering zou hebben gewekt indien zij zuiver en gelijklopend naast elkaar waren gebleven. Het grondmotief waaruit hun heimwee ontstaat is de afkeer voor de wereld zoals zij zich thans rondom ons voordoet, hun haat voor de koele berekening, de geldzucht, het begaan zijn met kleine belangen, waardoor de edele hartstochten onmogelijk worden gemaakt. Hun haat keert zich in de eerste plaats tot wat zij alle drie (samen met enkele anderen nog) met zoveel afschuw 'het burgerdom' hebben genoemd. In een wereld waar alles door het uur en de feiten geregeerd wordt, waar het geloof in de geest door het geloof in geld en in macht werd verdrongen, waar door middel van afgunst, haat, vete en twist, leugen en schraapzucht een beschaving en een cultuur langzamerhand doch zeker worden ten gronde gericht, kunnen zij het en willen zij het niet langer meer keren. Zij hebben, slechts één hoop die hen recht houdt, er uit weg te geraken en zich op te sluiten in die andere wereld die leeft in hun gedicht. Zij spreken er over met telkens opnieuw weer dat hoopvolle geluid dat ook anderen hen zouden horen en door hun heimwee en gloed bevangen zouden worden om samen met hen en toch weer afzonderlijk eveneens naar een andere wereld te zoeken. Of dit opzet practisch zal baten blijft hier buiten beschouwing. Het kan voor ons reeds ruimschoots volstaan dat op die wijze een poëzie werd geschapen die het ons mogelijk maakt althans voor een tijdje hun leven te delen. Hun haat voor het burgerdom hebben zij dus gemeen. Deze haat, deze afkeer klinkt bij ieder van hen echter anders. Dat wisten wij reeds. Indien hun afkeer op dezelfde manier gericht was geweest dan zouden eveneens hun droomwerelden dezelfde gewerden zijn. Het is daarom typisch in hun werk te ontdekken hoe zij zich tegen de wereld rond zich hebben gekeerd. Dit gebeurde natuurlijk op dezelfde manier waarop zij zich hebben gericht naar de wereld die zij verlangden. Adriaan Roland Holst spreekt over de burger met een grimmigheid en de dreigende stem van een profeet. Meer dan de twee anderen schijnt hij zich reeds op een afstand van dit volk te bevinden. Voortdurend blijft zijn aandacht er scherp op gericht, doch het maakt hem niet langer meer boos. Het stadium van de woede is hij voorbij. Zijn angst is een angst voor de wereld; zichzelf weet hij gevrijwaard. Hij vermaant, hij vraagt al niet meer. Reeds in die vermaning klinkt de stem van de man die elders vertoeft. Hij spreekt tot de mens zoals de vreemdeling dat zou doen. Hij woont in het onderwolkse en zijn stem daalt over ons neer. - Bij Marsman is dat helemaal anders. Hij is nog niet vrij. Zijn jeugd belet hem waarschijnlijk reeds volledig afscheid te nemen. Zijn vrees is nog een persoonlijke vrees, hij voelt zich nog voortdurend bedreigd, hij vraagt zich nog af of hij tenslotte - zij het dan ongewild en tegen zijn inzichten in - niet meedoet aan dit geheul. Juist daarom gaat hij tekeer als een vloekende, en tierende officier. Hij heeft zichzelf in dit opzicht eens een gek en een Don Quichotts genoemd en misschien was hij dat ook. Laten wij echter niet vergeten dat met Don Quichotte niet alleen ge-

lachen moet worden. Waar Adriaan Roland Holst zich recht houdt aan zijn inkeer, houdt Marsman zich recht aan zijn trots. Waar Adriaan Roland Holst zich uit de storm terug heeft getrokken en zich bitter en grimmig achter de klippen wil plaatsen blijft Marsman op de commandobrug staan. Hij zoekt het gevaar, hij wil God zijn om niet te vergaan.

Slauerholf's houding tegenover de burger is natuurlijk weer anders. Hij is er ‘mee klaar’. Zij deren hem niet. Hij heeft de houding gekozen (of drong zijn natuur hem die op?) van de man die er (men vergeve mij de uitdrukking) zijn voeten aan vaagt. Of eigenlijk doet hij dat niet. Hij doet het tenminste alleen maar in schijn. Hij schijnt het wijselijker te vinden hen te behandelen met een schamperheid en een hooghartig nonchalance. Hij drijft er een beetje de spot mee, want morgen is hij immers weer weg. Hij behandelt de burger zoals de zeeman de landrot behandelt. Hij weet dat zij voor zijn land en zijn wereld te klein en te laf zijn, te evenwichtig en te veel gespeend van de zin voor het avontuur en de ruimte.

Over de dichters Marsman, Slauerhoff en A. Roland Holst kunnen nog een massa andere dingen worden gezegd. Het lag thans alleen maar in mijn bedoeling één facet van hun dichterschap te belichten. Dit facet nl. dat hen met elkaar heeft verbonden en waardoor zij in onze Nederlandse literatuur een aparte getuigenis zullen blijven. Ik vind het spijtig dat deze getuigenis thans niet meer wordt verder gezet. Onze jongere literatuur - en vooral dan onze jongere poëzie - verkeert in een toestand die lang niet bemoedigend is. Het klinkt waarschijnlijk een beetje hooghartig wanneer ik hier een remedie kom geven en toch... misschien is er bij de hier behandelde dichters wel iets te leren.

NIC VAN BEECK

J.J. Slauerhoff

'k Was Hollander en 'k heb gevaren
Door iedren oceaan en zee,
Maar overal en al die jaren
Droeg ik mijn kankrend spleen steeds mee;
Het dreef me van mijn tijdlijk thuis
Bij vrouw en kind, naar vreemde streken,
En van 't beheksend zeegeruis
Ben ik het land weer ingeweken.

'k Heb menig man aan boord genezen
Van ziekte of zeer, van kwade koorts,
Maar kon ik de eigen kwaal ook lezen,
Ik vond geen heul. Alles is waan.
En 'k ben, voor goed, naar kooi gegaan.

Beklaag me niet: eens strandt al leed en lust,
Voor immer op diezelfde donkre kust.

Frans DE WILDE

Hinde en heiden

Onder de plooienval van mijn kleed
ben ik teder en bruin als een hinde
sprak zij, maar als de hel zo heet;
zoek maar of je mijn borsten kunt vinden
en pak ze beet,

want in de wildernis van de tijden
wordt eender leed soms een veilige tent,
waar, van alles en allen terzijde,
in mij het uur van de heiden
slaat, die jij bent.

- Als dat werkelijk zo is, riep ik uit,
word ik van jou, hinde, de jager
met mijn pijlen van bloed en huid
en wij beiden in grote vlagen
eeuwigheids buit!

Nergens was nacht ooit dieper
dan in die gonzende tent
waar hinde en heiden riepen,
maar geen ook dan die daar sliepen
zó bitter de ochtend ontwend.

Willem ENZINCK

Verkeerd beoordeeld en te laag geschat

IK heb het nu over twee schrijvers, die mij altijd na aan het hart gelegen hebben en waarvan de eerste, Frans Coenen, gedurende zijn leven verkeerd beoordeeld en na zijn dood, ten onrechte, opzij geschoven werd, terwijl de tweede, J.A.H. Grönloh, tot nu toe nooit op zijn juiste waarde geschat werd.

De heer B. de Goede is een man naar mijn hart, hij wijdt zich aan het herstel van onrecht. Eerst verlustigde hij mij met een goed boekje over Willem Paap, thans vervult hij één van mijn langgekoesterde wensen, een bloemlezing uit Frans Coenen's verspreide kleine prozastukken, voorzien van een inleiding en beknopte bibliographie. Er zijn nu eenmaal overal, twee litteraturen, die dikwijls samenvallen, maar ook dikwijls wijd uiteen lopen. Eén, die ik de officiële wil noemen, de andere, de échte, alleen voor kenners en eerlijke liefhebbers. Aangezien de schrijvers van overzichten en geschiedenissen der letterkunde zich meestal angstvallig houden aan wat ambtelijk erkend en openlijk geëerd wordt, komen alle schrijvers, die bij de machthebbers in het verdomhoekje staan en weigeren bij de menigte in het gevlei te komen, er zeer bekaaid af. En het duurt vele jaren eer de geijkte waarden herzien wonden. Tot voor kort werd over het bestaan, het verloop en de betekenis van de Beweging van Tachtig met hand en tand een lezing verdedigd, welke niet tegen een onpartijdig kritisch oordeel bestand was. En eerst nu begint het besef te dagen dat de wijn der nieuwe poëzie n i e t uit den rots ontsprongen is, nadat Kloos deze met zijn toverstaf beroerde. Tot de schoolboeken is deze beschouwingswijze echter nog niet doorgedrongen en de jeugd wordt nog steeds opgevoed in de legenden (waarom zeggen wij niet ronduit leugens?) voornamelijk door Kloos in het leven geroepen. Als men zijn faam niet kan voeden en stutten door nieuw steeds beter werk, is men wel verplicht zijn toevlucht te nemen tot kunstgrepen en bakerpraatjes. Zij die te nuchter zijn om zich te laten bedotten en te eerlijk mee te huilen met de wolven in het bos, worden, zoals Willem Paap met alle mogelijke, en helaas vele onmogelijke, middelen buiten de gemeenschap der belanghebbenden gestoten. Verschijnselen van dezen aard ziet men in alle landen en alle tijdperken. Niet allen die zich op de eerste rij dringen, hebben toegangsgeld betaald. Vele beroemden verdienen de vergetelheid en vele vergetenen hadden beroemd moeten zijn. Aangezien overzichtschrijvers in de meeste gevallen tijd noch lust hebben alles te lezen, stellen zij zich tevreden met het herhalen van wat voor hen anderen, die ook niet alles gelezen hebben, gezegd hebben.

Gelukkig dus dat er mensen zijn als De Goede, die zich door de schoolmeesters en de kunstrechters niets diets laten maken, doch uitsluitend eigen voorliefde en eigen onderzoek vertrouwende, trachten te herstellen, wat door hen, die legenden maakten en er baat bij vonden, bedorven werd. Frans Coenen, werd gedurende zijn leven niet alleen miskend en onderschat door de burgerlieden die hij met zijn spot achtervolgde, doch ook door zijn vakgenoten en door hen die zich tot oordelen geroepen achtten. En niet slechts als schrijver werd hij,

onvoldoende ot niet op de juiste wijze gewaardeerd, ook door hen die beter behoorden te weten; doch eveneens als mens werd hij stelselmatig verkeerd beoordeeld. Hij aanvaardde zijn lot met een glimlach, omdat hij wist hoe de geestesgesteldheid en de levenshouding welke hij met een stille onaantastbare overtuiging belichaamde, altijd en overal misverstaan en misbeoordeeld worden.

B. de Goede geeft in zijn inleiding een juist beeld van Frans Coenen. Maar zijn studie is te onvolledig, met opzet gehouden, om ons te bevredigen. En evenmin bevredigt ons de omvang van zijn keuze. Uit veertig jaar arbeid, uit een levenswerk, weet hij maar veertig stukken samen te lezen, terwijl ik er zeker van ben dat er van hetzelfde gehalte nog vele tientallen op te delven waren. Dit is halfwerk. Dit boekje prikkelt den lezer en als hij dan smaak in deze geurige spijs gekregen heeft, trekt men de schaal weg en laat hem verder verhongeren.

Het boek ‘Veertig Jaar Commentaar’ (Bruna, Utrecht), dat er miezerig en onbehouwen uitziet, had niet honderd dertig, doch tweehonderd zestig bladzijden behoren te tellen. Ook de titel staat mij niet aan, omdat hij een hinderlijk rijm verbindt met een nog hinderlijker banaliteit.

Wij bezitten weinig over Coenen en De Goede's inleiding brengt tal van gegevens en opmerkingen van waarde. Hij is echter niet geheel vrij van plechtstatigheid en gewichtigdoenerij, welke vooral in zijn schrijfwijze tot uiting komen. De twee eigenschappen nu, welke nooit juichensstof verstrekken, passen allerminst bij Coenen.

Deze gehele uitgave maakt een voorlopige indruk. Ik heb de overtuiging dat de heer De Goede, wanneer hij zich nog enige jaren met dit onderwerp bezighoudt, een betere inleiding, wellicht een volledige levensbeschrijving, kan leveren en dat er uit Coenen's werk een oneindig rijker verzameling valt samen te stellen. Hoe dolblij ik ook zijn moge deze stukken tot mijn beschikking te hebben, voldaan ben ik niet, want ‘Veertig Jaar Commentaar’, zoals het nu voor ons ligt, geeft Frans Coenen nog niet de plaats waar hij naar mijn mening recht op heeft.

Ik heb aan de lezing der oudste, doch vooral aan het herlezen der latere stukken een diep en innig genoegen beleefd. Zij hebben in den loop der jaren niets van hun werking verloren. Men leest niet slechts met plezier maar met veel méér dan plezier, met lering en welbehagen, Coenen's commentaar bij gebeurtenissen waar men zich niets meer van herinnert! Hier ziet men nu duidelijk hoe de stijl het leven redt. Omstandigheden, welke men zich nauwelijks meer voor den geest kan halen, befaamde lieden die hun plaatsje in de duisternis weer ingenomen hebben, feiten die verbleekt, voorwerpen die tot stof en as vergaan zijn, alles wat tijdelijk en meestal kortstondig was, blijft leven in Coenen's schijnbaar luchtige, schijnbaar vlotte, maar in wezen weloverwogen, nauwlettend geschreven ‘stukjes’, waar de ijdele grootheid-vantoen de neus voor optrok. Hierin schuilt een les voor de onzekere broeders, die hun angst openbaren door te smalen op de kritiek en vooral op de kritici die hun

taak ernstig opvatten. Het oude liedje blijft nieuw: er wordt te veel afgebroken, waar juist naar opbouw gesnakt wordt. Als de naam van Mr. Van Sorgen tot in lengte van dagen bekend zal blijven, is dat niet door zijn opbouwende verdiensten, doch dank zij het werk van den Afbreker Van Deyssel. Waaruit men kan opmaken dat althans in de kunsten, afbreken opbouwen en opbouw afbraak kan zijn.

Wat mij verder tijdens de lezing van Coenen's kleine geschriften bezig hield, was het voortdurend besef dat wij in dezen tijd, meer dan ooit te voren, een dringende behoefte hebben aan spotters, bromberen, zuurpruimen, zoutleggers en slijmslakken, cynikussen en ironisten. Oorlog en bezetting hebben het aantal taboes in angstwekkende mate vermeerderd. En als ik Coenen's verrukkelijke beschrijving lees van de Van Heutzcomedie, spijt het mij bitter, dat hij er niet meer is om zijn woordje te zeggen over de ridders en redders, die thans ons bestaan vergallen, de ordenaren, tollenaren, uitvreters, staats-en-boemannen, die talloos zijn als de lantarenpalen, maar duisternis in plaats van licht verspreiden.

Het uitblijven van een jonge Coenen, een Coenen van dezen tijd, kan slechts verklaard worden uit een volkomen afwezigheid van idealisme. Het is idealisme dat opstandig en strijdvaardig maakt, dat zich met hand en tand, verbitterd tegen machtsgebruik in elke vorm kant; dat rechtvaardigheid tegen het zogenaamde recht, de menselijke waardigheid tegen de zogenaamde plicht verdedigt en dat de mens gelukkig zoekt te maken met blijheid, vrijheid, liefde en niet met verordeningen, verboden dwangbepalingen en knipkaarten. Wanneer men de hier verzamelde kort-maar-krachtige opstellen doorleest, bemerkt men hoe Coenen, de cynicus, tot zijn laatste snik, een schroomvallige, bijna kinderlijke eerbied behield voor alle waarachtige waarden in het bestaan; dat hij opkomt voor het lijden en de liefde, de vreugde en de goede trouw, de eenvoud, de eerlijkheid, de zuiverheid, de onbaatzuchtigheid, de redelijkheid, de verdraagzaamheid, en dat hij deze eigenschappen, zeldzaam, maar die algemeen behoorden te zijn, vurig in bescherming neemt tegen alles wat schijn is: schijndeugd, schijnmoed, schijnmacht, schijnveirnuft. Zijn gehele wezen en werkzaamheid valt samen met één strijd, die om het leven leefbaar te maken door een beetje fatsoen (in den hoogsten zin des woords): oprechtheid, inschikkelijkheid, trouw, medelijden, hulpvaardigheid. En hijzelf gaf van die deugden, die hem van nature eigen waren, het voorbeeld. Hij was bovendien van huis uit kwaadaardig noch strijdlustig. Zijn verontwaardiging dwong hem tot verweer. De meeste schrijvers, die zich in een gevecht of een reeks gevechten mengen, doen dit niet voor hun plezier, of uit hoofde van hun aanleg. Zij worden er toe gedwongen: het is het kwaad dat de wrakers en de wrekers wekt. De eendrachtig optredende burgers noemden Frans Coenen, de Zure Man, omdat hij de edik die zij hem wilden laten slikken in hun welvarende gezichten uitspoog.

Het boekje van De Goede maakt een einde aan een onzinnige legende. Alle legenden zijn onzinnig en het zijn de legenden die de dwingelandij mogelijk

maken. En wel voor dit geval de legende van de kwaadaardige, kwaadwillige, zwartgallige en zwartkijkende Coenen. Uit zijn inleiding en de weinige teksten, welke hij ons aanbiedt, komt ons de ware Coenen tegemoet: een rustige, redelijke, rechtschapen natuur, geneigd tot spel en van harte hulpvaardig, doch die telkens en telkens weer gedwongen wordt een klauw met scherpe nagels uit te slaan, omdat hij gesard wordt en het nu eenmaal zijn plicht acht overal tegenover grootspraak, leugen, bedrog, onderdrukking en misbruik, met een bijna bovenmenselijk geduld, de bescheiden aanspraken van den twijfel te verdedigen. Daarbij aantonende hoe alleen de twijfelaars kans heibben rechtvaardigheid en welwillendheid te betrachten.

Deze uitgave is een begin. Maar wij zijn nog niet tevreden. De Goede heeft getoond dat hij de liefde en het inzicht bezit nodig om een definitieve verzameling van Coenen's geschriften en zijn levensbeschrijving vast te stellen. Tenminste als hij zich toelegt op een rustiger, natuurlijker schrijfwijze.

J.H.F. Grönloh, een ontdekking van Coenen, heeft, toen hij in De Gids van Januari 1911, zijn eerste bijdrage geplaatst zag, zeker niet kunnen vermoeden dat deze novelle, met twee later geschreven verenigd, een der klassieken van ons proza zou worden! Het was ‘De Uitvreter’, in 1915 door ‘Titaantjes’ gevolgd, welk stuk in Groot Nederland verscheen. In 1918 gaf de kunsthandelaar J.H. de Bois te Haarlem ‘De Uitvreter’, ‘Titaantjes’ en ‘Dichtertje’ als een smakeloos boekje uit, waarvan zo juist een d e r d e druk verscheen bij Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam. Aanvankelijk bestond er een uiterst beperkte vraag naar Nescio's werk, doch zijn gemeente groeide met de onvolprezen traagheid van alles wat zich natuurlijk ontwikkelt. Zo werd deze schrijver het schoolvoorbeeld van wat men het enig goede soort succes kan noemen, het succes dat niet plotseling ontstaat, doch de slotsom van een zich langzaam ontplooiend begrip is. Een boek moet aanvankelijk op tegenstand stuiten, wil het kans hebben de vluchtige belangstelling van het ogenblik te overleven. Het moet zijn werking in alle stilte en zonder overhaasting kunnen uitoefenen. Dan breidt zich zijn invloed stadig maar zeker uit en eindelijk volgt een erkenning welke door den tijdgenoot aan het komende lezersgeslacht overgeleverd wordt. Het goede succes begint met enkele, weinige overtuigden, welke op den duur een tweede kring vormen; het slechte succes begint met een menigte, welke, na korte of langen tijd, tot een handje vol verschrompelt. De uitgevers, verameri kaniseerd als zij zijn, hunkeren naar zogenaamde ‘bestsellers’, vergetende dat men daarmede nooit een fonds kan opbouwen. En wat de geletterden betreft, zij weten dat men geen stro in vuurtorens brandt.

Grönloh is waarlijk geen veelschrijver. In 1946 verscheen bij ‘De Bezige Bij’ onder den titel ‘Mene Tekel’ een aantal fragmentarische schetsen, brokstukken, aanlopen, die niet door een sprong gevolgd werden. Ik heb mij een ogenblik afgevraagd of het verzamelen van dit krapsel uit de pan, gerechtvaardigd is. Ja, het is gerechtvaardigd als de kok Grönloh heet. Alleen lijkt het

mij aanmatigend een afzonderlijke uitgave van dit kostelijk afval te maken, in plaats van het als een toegift bij de drie verhalen te voegen.

In ken het proza van Nescio van het ogenblik dat zijn eerste proeve in een tijdschrift verscheen. Ik heb het talloze malen herlezen en er nimmer den smaak van verloren. Integendeel, nu ik deze derde druk in handen kreeg, heb ik er mij weer onbevangen aan overgegeven en er meer van genoten, dan van het meeste wat ik te lezen kreeg en nieuw voor mij is. Nescio's werk bleef niet alleen onaangetast door den tijd, het werd er door de jaren beter op, het won aan geur en zin en ik kreeg heel sterk het gevoel dat wij de geest, welke er uit spreekt nu meer behoeven dan ooit te voren. Zou het na te gaan zijn, waarom in zonderheid ‘De Uitvreter’ het meesterstuk, na veertig jaar niets van zijn frisheid en aanvaardbaarheid heeft ingeboet en aan zin en bekoring won; terwijl tal van geschriften, later verschenen en met instemming ontvangen, reeds lang verouderd of geheel vergeten zijn? Ik voor mij geloof dat in het algemeen de duurzaamheid van een geschrift minder van den inhoud als van den vorm afhangt, dat dus het ‘wat’ door het ‘hoe’ gered wordt. Het zijn altijd en niet alleen in de schone letteren, niet alleen in de kunsten, de vormvraagstukken, welke onze verhouding tot den tijd bepalen. Nescio nu, schrijft, als hij op zijn best is, met een lakonieke natuurlijkheid, welke minder natuurlijk ls dan men aanvankelijk meent. Ik geloof niet in wat vanzelf ontstaat of gemakkelijk vervaardigd wordt. Kunst is voor mij zonder bloed, zweet en tranen ondenkbaar. Maar ik onderschrijf de eis, dat het voltooide werkstuk niet de sporen der scheppingsellende mag dragen en er moet uitzien of het spelenderwijze, zonder pijn of moeite, ter wereld kwam. Kunst en natuur vormen een tegenstelling doch deze belet niet dat de natuurlijkheid een deugd van het kunstwerk is. Weinig schrijvers bezitten de gave om, hoe welbestudeerd hun werkwijze ook zijn moge, op zulk een natuurlijke wijze natuurlijk te zijn als Grönloh. Het gevolg hiervan is dat hij van zijn personaadjes typen maakt, zonder dat zij onder deze bewerking iets van hun levenskracht en bewegingsvrijheid verliezen. Dus ook hier: s t y l e r e n , dat wil zeggen ontheffen van de toevalligheid der natuur, doch mèt behoud van alle bekoringen en de overtuigingskracht daarvan. De gebeurtenissen, meest van gering belang, verleent hij, door het verwijderen van alle bijzonderheden, welke niet ter zake dienen, een onvermijdelijkheid, welke als twee droppels water op het noodlot gelijkt. Zijn gesprekken, teruggebracht tot wat niet gemist kan worden, geven ons niet alléén de indruk dat wij er in het verleden aan deelgenomen hebben, doch ook een bijna-zekerheid, dat wij er in de toekomst weer in betrokken zullen worden. Wij zien dus bij Nescio, sterker dan bij de meeste schrijvers, een bewuste en gestrenge keuze. Hij doet afstand van alles wat, hoe fraai of verleidelijk ook, niet volledig innerlijk verantwoord kan worden. In die doelbewuste soberheid van karaktertekening en natuurbeschrijving, in woordkeus en zinsbouw, schuilt nu naar mijn overtuiging, het geheim van de onverwelkbaarheid van een verhaal als ‘De Uitvreter’.

Daar komt nog bij dat deze schrijver zich, met een volmaakte zelfkennis, beperkt, tot wat hij diep doorleefde; vrij is van ijdelheid en behaagzucht en dat hem, tenslotte, als gave der goden die stille, verinnerlijkte humor eigen werd, welke maakt dat hij aan niemand en niets, ook niet aan zichzelf, zijn ervaringen en de verbeelding daarvan, een buitensporig belang hecht. De onvergankelijkheid is hier, gelijk dikwijls geschiedt, innig verbonden met een oprecht vertrouwen in de vergankelijkheid. Zij die opzettelijk met het oog op de eeuwigheid werken, verminderen hun kansen op duurzaamheid sterk.

Het besef van 'zo is het', dat men Nescio lezende, voortdurend heeft, de waarachtigheid dus van de uitbeelding, wordt ons altijd bijgebracht door een nuchter kleineren van de werkelijkheid. Een goed werk is altijd een 'understatement' en uit de overdrijving wordt niets goeds geboren: het leven moet niet aangelengd doch ingedampt worden om goede grondstof op te leveren voor een meesterwerk, groot of klein.

Om het bovenstaande te toetsen moet men zich zetten tot een vergelijking van 'De Uitvreter' (1911) met 'Dichtertje', dat in 1918 aan de verzameling werd toegevoegd. Het laatste verhaal is het minst treffend van de drie. Het is in het geheel niet treffend. Hier beginnen we 'letterkunde' te ruiken. Het mist ten enenmale de helderheid, de nauwkeurigheid en bovenal de vanzelfsprekendheid, welke we in hun tesamenhang zo bewonderen in 'De Uitvreter'. Men bespeurt hier: een manier. En dit is een wet van Meden en Perzen: waar de manier begint, eindigt het plezier.

De 'krabbels' in 'Mene Tekel' verzameld zijn ongelijk. 'Vae Victis' (1917 of 1918) is een aanstellerig onding, 'Pleziertrein' (1942) komt niet boven het nogal goedkoop anecdotische uit; doch in het titelfragment en in 'Buiten-Y' leeft nog de echte Grönloh.

Het werk van Nescio, in zijn beperktheid, of liever d o o r zijn beperktheid, blijft een voorbeeld voor alle schrijvers, doch in het bijzonder voor de jonge. Zijn toon is onnavolgbaar, maar zij leren van hem dat de economie der middelen, de onverbiddelijke keuze tussen wezenlijk en bijkomstig, het veralgemenen van het bijzondere, een volmaakte trouw aan de innerlijke noodzaak en tenslotte een bewuste onderschatting van de gegevens, de enige mogelijkheid tot een blijvend proefstuk opleveren.

J. GRESHOFF

Geniaal... maar met te korte Beentjes
Schrijvers die hun eigen werk in de weg staan

I

IK weet dat het misdadig is, maar ik heb aan Jo Boer's C a t h e r i n a e n d e m a g n o l i a ' s een hekel gehad, terwijl ik er niet eens de inhoud van kende. En daar had Kramiek schuld aan: hij was weer komen aandraven met de literatuur, die de vlag is waaronder hij sneven zal: hij zat daar en zette mij uiteen dat het hogergenoemde boek een nogal redelijk zeer mooi boek was... nogal redelijk, voor tgeval dat ik er niets zou in gevonden hebben, en zeer mooi, voor tgeval dat ik er ging mee dwepen. Nu heb ik d e e r f g e n a a m gelezen, en m e l a n c h o l i e d e r v e r z o n k e n j a r e n, en ik besef dubbel en dik dat mijn hekel aan Jo Boer - die eigenlijk een hekel aan kramiek was - misdadig was.

D e e r f g e n a a m is, ondanks een paar begane fouten, een boek dat de moeite van het lezen loont. Jo Boer spreekt over de lucht de wolken en de regen, op een manier of wij nog nooit lucht en wolken en regen hebben gezien. Zij spreekt over het menselijk hart, over ingedijkte begeerten en ontketende driften, over het leven dat een wonder ding is, en over de dood die een geheimzinnige macht heeft. Alles wat zij aanraakt begint in haar handen opnieuw te blinken en te glanzen:

> Want tenslotte leven wij allen temidden van onze doden en het verschil tussen hen en ons is alleen, dat wij ademen en zij niet. Ik heb dat zelf gezien en ondervonden...

Zo schrijft Jo Boer. En meen nu niet dat ik een parel uit haar werk heb opgevist: neen, het is een doodgewone zin uit de doodgewoonste bladzijde. Prachtig, meneer! Wij leven tussen onze doden... en Jo Boer vertelt over de doden die nog leven temidden van ons. En vooral, die zin die er op volgt: ik heb dat zelf gezien en ondervonden. Want dat is de grote kracht van Jo Boer: zij ziet alles opnieuw, zij ondervindt alles opnieuw... en zij schrijft dat zomaar neer...

> Ondanks mijn angst sta ik stil en luister... ik leg mijn hand op mijn hart en veeg het zweet van mijn bovenlip...

Dat is niet meer een aaneenschakeling van woorden tot literair mooie zinnen: het is gesmeed ijzer, het is gestold leven, het is de slag van het bloed dat klopt door dit boek. En dan is er nog iets: die ‘ik’ is niet Jo Boer, maar een oude verschrompelde vrouw... een oud verschrompeld wezen heeft dit leven ondergaan,

en achter haar dofwordende ogen veel geheimen van leven en dood opgepot. Wij zien het leven zoals dat scharminkel, dat oud vat van levenswijsheid, het ons ontsluiert. En van uit deze ongewone gezichtshoek bekeken, springen de beelden en gedachten naar ons oog toe.

Doch almeteens, lezend in dat boek, bewonderend deze prachtbladzijden, hou ik mijn hart vast: de schrijfster zet een punt achter de onthullingen en de biecht van de oude Constance, en begint zelf te spreken. Constance, de heldin, wordt de mond gestopt, en Jo Boer zet zich achter haar schrijftafel om het nu zèlf vérder te vertellen. Hoe misdadig! Zij schendt de buitengewone schoonheid van haar eigen boek. Gedaan is het almeteens met het her-ontdekken van alle dagelijkse dingen, iets wat de heldin zo heerlijk kon. Gedaan is het met het mysterie, dat door de bladzijden van dit boek heen schemerde. Gedaan is het met de harteklop van Constance zèlf, die wij in zijn zwakke en tedere slag konden beluisteren. Het is afgelopen. Finie. En ik kan u alleen maar dit zeggen: de heldin schreef mooier dan Jo Boer. Ik kan mij heel goed voorstellen hoe dit tragisch ongeluk is gebeurd: schrijvende en schrijvende houdt een mens al eens op... en het geschrevene herlezend willen we herwerken, veranderen... en schenden we de schoonheid van iets dat we maakten, en dat toch groter was dan wijzelf waren. En dat de schrijfster af en toe Constance nog eens laat optreden... dat aan het einde van het boek de heldin opstaat en de schrijfster van achter haar papieren jaagt, en terug zèlf de pen opneemt... het is te laat... het gebeurt slechts om onze zeer grote spijt nog wat heviger te doen oplaaien: dit boek kon een meesterwerk zijn geweest, maar de maakster stond haar eigen werk in de weg, en belette het zijn grootse vlucht te nemen.

Maar... misschien overdrijf ik toch een weinig. Want als het boek aan zijn einde is, zit ge nog een tijd opgesloten in de beklemde atmosfeer van het werk. Stilaan werden ons de geheimen ontraadseld van verscheidene mensen, die, hard en koud en zelfzuchtig, in dit boek geleefd hebben en gestorven zijn. De afgrond van het levensgeheim, dezer beide oude en verschrompelde zusters, werd ons geopend en wij hebben er bij geduizeld.

En dan heb ik in één adem melancholie der verzonken jaren gelezen. Iets wat ik eigenlijk niet had mogen doen. Want te veel woorden, die in de erfgenaam als het ware met een magische kracht waren geladen, komen weer in het tweede boek, en staren u daar zeer gewoon en oppervlakkig aan. Te veel zinswendingen, opmerkingen en gedachten, die u in het vorige boek ontroerden en niet meer loslieten, kunnen u in het tweede boek niet meer verrassen, en missen de harteslag van het bloed. Teveel van wat u in de erfgenaam meesleepte, wordt in melancholie der verzonken jaren literatuur:

> Lag het niet juist in de aard dezer zonderlinge liefde van mijn oom en die blinde, dat dit gevoel een kracht was gaan bezitten, die ver boven de gebeurtenissen van het dagelijks leven gingen uitsteken?

Dit is een voorbeeld van Jo Boer's proza uit het laatste boek. En waar zijt gij, Constance, eenvoudige heldin, die in gesmeedijzeren taal wist te zeggen ‘ondanks mijn angst sta ik stil en luister... ik leg mijn hand op mijn hart en veeg het zweet van mijn bovenlip’? Ik vraag me af hoe ik zou gereageerd hebben als ik éérst melancholie der verzonken jaren had gelezen... want dit werk heeft iets kunstmatigs, iets dat niet echt en levend te voorschijn is gesprongen, doch waar integendeel aan geschaafd en gevijld werd tot het ‘literaire’ vorm kreeg. Doch, naar de duivel met literatuur... naar de duivel met literatoren... en vooral: naar de duivel met schrijvers die de eeuwige tragiek van leven en dood zomaar kunnen neerpennen - en dit bewijzen in een prachtig boek - en die dan in een volgend boek, in een reeks van boeken, zich wensen te verlagen tot ‘fijnbesnaarde literatoren’.

En tevens had ik die beide werken niet vlak na elkaar mogen verslinden, want ook de intrige, en de manier van Jo Boer, kwamen er plots tè duidelijk door aan het licht. In de erfgenaam worden wij plots vóór twee stokoude vrouwen geplaatst, en stap na stap wordt ons hun vergane leven ontsluierd, juist gelijk een film die in omgekeerde richting afloopt. Wij worden verder en verder meegesleurd, en aan iedere bocht van de weg die zij zijn gegaan, achter elke boom in het landschap waarin zij hebben geworsteld en geleden, wordt ons een nieuw mysterie, een ander geheim uit hun besloten leven medegedeeld. En als deze beide vrouwen tenslotte elk geheim hebben prijsgegeven, en zij schamel en naakt zullen gaan staan, dan eindigt het boek.

En in melancholie der verzonken jaren is het eveneens zó. Een jong meisje erft het sinds lang gesloten huis van een oom, en stilaan geeft het oude huis zijn geheimen prijs. Het huis van de oom speelt een voorname rol in dit boek, zoals het huis van David een voorname rol speelde in het vorige boek. Stilaan komt het meisje te weet hoe haar oom een kind heeft gehad dat hij niet, in de ogen der mensen, hetzijne mocht noemen. En zo ook was het in het verhaal van Constance, over haar zuster Clemantientje, die van haar kind werd weggerukt. Clemantientje leeft en wordt oud, vèr van haar kind dat zij nooit zal zien. En in het andere boek is de geliefde van de oom een vrouw, die door haar wettige man het licht der ogen wordt ontnomen, zodat zij dit kind of de geliefde man nooit meer zal zien en ontmoeten. En wij, de lezers, leren in deze beide boeken de helden kennen op een ogenblik, dat het noodlot zich reeds jaren en jaren aan hen voltrokken heeft. Wij leren het jonge blinde meisje pas kennen als zij reeds een verschrompelde vrouw is geworden. En Clemantientje, het meisje dat haar kind nooit liefdevol heeft mogen aanraken, leren wij eveneens kennen als zij, oud en versleten, sterven gaat. De oude Constance vertelt haar hopeloze jeugdliefde voor een jonge blonde Noor. Het knokerige spook van een Serafien laat zich ontvallen dat hij een der beide zusters hartstochtelijk heeft liefgehad. En daartussen loopt dan een jongetje, of een heel jong meisje, dat een zeer

triestige jeugd heeft gekend... en is er tevens een vrouw die zich ‘een indringster’ voelt, en die toch nergens ter wereld een plaats weet waar zij zou kùnnen gaan.

Zo bouwt Jo Boer haar romans. Het grijpt u aan. Het drukt u het hart in. Het laat u stom en moedeloos achter. Maar haar werken gelijken aan elkander als tweelingen. En mocht iemand het recht hebben zich met andermans zaken te bemoeien, dan zou ik tot Jo Boer zeggen: schrijf niet zo haastig haastig haastig... als gij drie vier boeken wenst te schrijven, bedenk u dan intijds en maak er liever één boek van... één verhaal van de liefde en de dood en de vergankenis aller dingen, van zeer stokoude vrouwen die duizenden jaren levenservaring achter de rug hebben... en laat dat alles door die oude heks van een Constance voor onze ogen worden ontvouwd: dan zal dat éne boek een Monument zijn.

2.

> Dit is de avond waarin ge alleen zijt met alleen uw vrouw naast u alleen met uw gedachten naast uw vrouw alleen met haar zenuwen en ge zegt haar dat het u verdriet met altijd diezelfde helden rond uw oren, en ge vraagt haar of ge geen streep zoudt trekken onder uw werk, en het hier afstappen, en naar congo gaan? Want zie, iedere noen roept men doorheen de radio dat men journalisten nodig heeft voor de zender van leopoldsville... en terwijl de heer directeur van de gesproken uitzendingen u tOch een brief heeft geschreven of ge niet liever humoristische sketchen voor hen zoudt maken in plaats van romans die niemand leest, hebt ge hem alvast geantwoord dat ge graag naar congo zoudt gaan: doe een woordje voor mij ten beste. En uw vrouw opent de mond, maar op datzelfde gegeven moment opent de dichter en dagbladschrijver johan janssens de straatdeur... en hoe is het mogelijk, maar herhaalt hij al wat ge daar juist aan uw vrouw en aan uw eigen onrust hebt gevraagd: dat het hem verdriet met zijn dagbladwerk, en dat hij daar juist doorheen de radio heeft horen zeggen dat men journalisten nodig heeft voor de zender van leopoldsville: en ge voegt aan uw brief naar de radio een postscriptum bij: p.s.: doe ook een woordje ten beste voor de dichter en dagbladschrijver johan janssens. En de heer directeur van de gesproken uitzendingen antwoordt u dat hij uw aanvraag heeft overgemaakt aan de bevoegde diensten, met achting... en uw vrouw vergeet haar zenuwen en loopt overal rond en krijgt nieuwe zenuwen: we gaan naar de congo en we zullen ons witte kostumen en helmen moeten kopen en godweethoeveel kost dat nu niet? En uw jongen komt al over de kapellekensbaan naar huis gelopen en in de congo is het 10 maanden heet en 2 maanden onweer zegt hij, we hebben het op school geleerd. Ha en johan janssens geeft u in zijn hoedanigheid van dagbladschrijver een klop op uw kop: eindelijk gaat er eens door een belg een boek over belgisch-congo worden geschreven... en terwijl gij dat doet onder titel ‘mijn kleine congo’ zal ik hoekjes schrijven... hoekjes schrijven - en hij slaat een zotte pirouette en valt door het zoldergat - hoekjes schrijven over de zwarte magie der zwarten en de witte uranium der witten, roept hij nog van uit het gat.

T r o p e n w e e , van Henri Van Booven, wordt opnieuw uitgegeven, en nu reeds in een 18de druk. En zonder daar iets van te weten kunt ge u de levensweg van dat boek gemakkelijk voorstellen: de 1ste druk, toen het misschien wel onopgemerkt bleef, en hier en daar zich iemand af vroeg wat dat nou voor een boek was, iets over de Congo, iets waar nu niemand over schrijft die zichzelf respecteert... en hoe het stilaan voor zichzelf bewees dat het werkelijk iets Anders was, en hoe het dan daarna begon in te slaan en te verkopen... en hoe het op de duur officieel werd erkend... en hoe het tenslotte oud werd en zijn eigen roem overleefde. Zodat het daar nu voor ons ligt als een oude kampioen, die door onze vaders in hun jeugd zeer toegejuicht is geweest. O ik begrijp het dat dit boek in zijn tijd succes heeft gekend... dat er hier en daar nog een laatste der momkanen overblijft, die er in zijn jeugd mee gedweept heeft. Doch, waar dweept men in zijn jeugd al niet mee? Ik herinner mij zelfs dat ik in mijn jeugd een vrouw heb mooi gevonden omdat er iets aan haar ogen was, iets vreemds, iets dat mij bovenmate ontroerde... maar toen ik de jaren van discretie en verstand had bereikt, bemerkte ik dat die vrouw... eigenlijk wat scheel was. En ik durf wedden dat het ook met vele ouderen zo zal gaan, die zich nog de mooie ogen van dit boek menen te herinneren, en zich deze 18de druk zullen aanschaffen.

Doch lees en beoordeel ik boeken met een gevoel van respect... met wat men noemt ‘eerbied voor de grijze haren’? Trouwens, ik héb niet gelezen dat het de 18de druk is, ik weet niet dat het een oud boek is... ik ben een barbaar die wat onder de ogen krijgt, en de waarde taxeer die het, voor mij alleen, vertegenwoordigt. Ik ontvang een boek en werp dat op mijn eigen weegschaal, dat is alles. En dit t r o p e n w e e ... het is in het begin een reisverhaal dat eigenlijk geen reisverhaal kàn genoemd worden, dat een opsommen is, en een beschrijven van dingen die geen beschrijving waard zijn... in oude jaargangen van de V l a a m s e G i d s bladerend, zal men ook dàn moeten glimlachen met Boontjes te korte benen, maar zal men ook hier en daar iets vinden dat ontroert. En zo is het ook met Van Booven:

> en er dwarrelde door zijn geest een moede gedachte die hij waanzinnig en zonderling droefgeestig vond: in deze hete regionen bleef van de bleke sterveling uit Noordelijke landen alleen de menselijke vorm bestaan, het werktuig, de blanke menspop in witte kleren...

Maar naast die zeldzame gedachten van een Méns, zijn er honderden bemerkingen van iemand die een plichtsgetrouw landmeter of bediende van het registratie-kantoor had kunnen zijn. Als iemand door een venstergat kijkt, dan wordt meteen over dat venstergat gezegd dat het een roodkoperen is. Matrozen laten ‘een houten trap neer, een bootje bereikt alreeds de stijle ijzeren wanden’ van de Leopoldville, en twee mannen ‘in witte pakken met ronde blinkend-witte helmhoeden’ beginnen de trap te beklimmen. Laten wij hen verder klimmen, en ondertussen Van Booven eens zijn zaligheid geven: hij is geen scherp waar-

nemer, doch een plichtsgetrouwe beambte van de literatuur... hij is niet iemand die zich afvraagt of hij nu het essentiële heeft vastgelegd, doch iemand die zich afvraagt of hij nu wel àlles heeft opgeschreven. En naast zijn hoedanigheid van notarisklerk, die in de koopakte niets vergeten mag, is hij ook een ‘letterkundige’, en dus een dromer die met allerlei vaagheden in het hoofd rondloopt:

> allerlei prikkelende geuren waren daar: specerijachtige die uit de kleine, rieten huisjes van negers schenen weg te trekken, rook van houtvuren, van bloemen en vruchten, van gedroogde vis en ‘vele vreemde geuren waarvan hij de herkomst niet bedenken kon’...

En hier, om deze niet te achterhalen geuren, moet de notarisklerk wanhopig tegen de letterkundige hebben geworsteld. Dag na dag, en uur na uur, wordt ons zorgvuldig rekening gegeven van het minste dat er gezegd gegeten en gedronken wordt,... iedere kamer waar wij worden binnengeleid, moet op het kadaster worden aangegeven als zijnde drie meter op vier, en zijnde in het bezit van 6 stoelen en een keukentafel. En het minste dat er voorvalt wordt genoteerd, o.a. het zeer kostelijke:

> de neger die op de gong geslagen had, welke nog glinsterend van zon hing na te slingeren aan het koord tussen de paden, liep haastig onder de bomen naast het gebouw en ontmoette daar andere negers...

En toppunt van opmerkingsgave: de heer Van Booven slaagt er in ons een neger te omschrijven, als zijnde ‘halfnaakt’... een ‘halfnaakte neger’ ontmoet ge om de andere bladzijde, zoals ge eveneens om de andere bladzijde een ‘witgehelmde’ blanke ontmoet. Zo beschrijft hij ons hoe een schip wordt gelost: hij vertelt ons dat tientallen ‘halfnaakte’ negers vaardig en lustig werken - want zij zingen immers al werkend - en tevens merkt hij op... o goddelijke gave der schrijvers-helderziendheid... dat de handpalmen van deze negers roze waren. Handig en snel verschikken zij de lasten en luidlachend schertsen zij. En ik sla het boek toe, denkend aan Wardje de matroos, die talloze keren naar Oongo heen en weer vaarde, en die mij vertelde over de paria's bij uitstek: de halfbloednegers: zij lopen daar aan de haven rond en worden door de blanken geschuwd gelijk de pest - want zij herinneren hun blanke moeders of vaders te veel aan hun schande - en tevens worden zij geschuwd gelijk de pest door de negers zèlf, die hen als ‘vuile jongen van de blanken’ aanzien... en die dan maar de boten lossen of andere karweitjes opknappen, en het ellendigste leven slijten dat er te slijten is.

En het boek van Van Booven, T r o p e n w e e , blijft verder ongelezen liggen... iets waarvan ik spijt zou hebben, moest ik weten dat er naar het einde betere bladzijden zijn geschreven geweest.

Al van ginder aan de dekenfabriek komt johan janssens de kapellekensbaan afgestormd met een stuk gazet in de hand en roept hij het een door het ander: het uraniumgeestesleven, uw kleine congo, een nieuwe wereld! En als hij buiten adem bij u blijft staan kan hij niets zeggen, maar wijst zijn linkerhand naar een Zwitserse gazet in zijn rechterhand: opmerkenswaardig is het dat de openbare mening zich in belgië noch om de congo noch om zijn schatten bekommert: de ware verhoudingen zijn aan zeer weinigen bekend en zelfs beambten van tminnesterie van koloniën hebben er uit zichzelf niet de minste interesse voor: de congo is voor de belgen nog immer een Ver VREEMD land... alhoewel 7,2 milliard belgische francs alleen tussen de jaren 1927 en 1939 een zuivere winst van 7,8 milliard hebben opgebracht, waarvan 5,3 milliard naar belgische aandeelhouders is teruggegaan. Door het uranium is nu de congo nog meer in zijn bron van deviezen en dividenden, in zijn rijkdom en mogelijkheden, een Privaat eigendom. En hier schuilt voor de uraniumgrootmacht nr. 1 een gevaar: de congo heeft door haar nieuwe groevenstad en de intensieve recrutering van arbeidskrachten zijn sociaal evenwicht verloren: sociale crisissen dreigen: schietpartijen in lubumbashi op het gebied der union minière, en in maart 1944 de revolte van congotroepen in luluaberg en in masisi... het zijn de bedrieglijke symptonen van een diepere erschuttering: 30.000 blanken die voor het grootste deel geen belgen zijn, leven hier naast 14 millioen zwarten: van deze blanken zijn gewoonlijk de belgen, beambten officieren en vertegenwoordigers der grote trusten, na 7 jaren zonder-europa-verlof, tropenmoe... en een afrikaanse elite heeft men niet weten te vormen, daar de negers dadelijk aan hun vroegere hoofdmannen gehoorzamen als zij geen bevelen meer ontvangen van de grote vennootschappen. Zo heeft de congo op dit ogenblik door zijn ertsen en energiebronnen, in het gezonde en hooggelegen katanga, de gelegenheid een nieuwe geweldige markt op te richten, nieuwe levensmogelijkheden aan millioenen te brengen, nieuwe industrieën uit de grond te stampen: een Nieuwe wereld! Maar belgië noch zijn congo vangen zelf iets met hun rijkdom aan: belgië verzaakt aan een ware industriële ontwikkeling van de congo, en hoe minder daarover gesproken wordt hoe liever men dat heeft in tminnesterie van koloniën op de place royale en in de directie van de union minière.
En nog staat de vinger van johan janssens zwijgend naar dat stuk zwitserse gazet gericht, en stamelt hij: een nieuwe wereld, levensmogelijkheden voor millioenen... een boek een roman een meesterwerk ligt daar te wachten om ontgonnen te worden... neen, om geschreven te worden.

3.

Het lied van Marokko, van William Irish Stephenson, gaat ten onder aan dezelfde fouten die ik in het werk van Jo Boer opmerkte: het kon een onmiskenbare grootheid hebben bezeten, maar hoe ongelooflijk ook, de schrijver zelf

hinderde het boek bij zijn vlucht... de schrijver zelf kortwiekte de reeds opengespreide vleugels. Jo Boer liet haar heldin niet voort aan het woord, en verplaatste daardoor de camera uit haar ongewone gezichtshoek in een alledaagse. Stephenson, die een boek schrijft over Marokko, laat alleen maar aan het einde van zijn boek zijn held, doof en blind en half-krankzinnig, doelloos door de zonverschroeide vlakten van Marokko dwalen. En waar hij hier, op een ander plan, eenzelfde effect bereikt als Jo Boer, houdt hij er mordicus aan vast om zijn held te besturen, omslachtige en nutteloze dingen te doen verklaren, langs een door de schrijver welbepaald pad te laten voortschrijden. Jo Boer dacht beter te schrijven dan haar heldin. Stephenson dacht ons met getal en omstandigheden te moeten verklaren, hoe en waarom zijn held de Westerse beschaving was gaan haten, en in Marokko verzeild geraakte.

Verkeerd, verkeerd, sprak Koben.

Het boek moest een aanvang hebben genomen op wat nu bladzijde 97 is, en moest geëindigd hebben op 203, waar het nu 231 is geworden... dan had het een l i e d v a n M a r o k k o geweest. Nu zitten we met een boek dat in bladzijden en bladzijden opeenstapelt, wat het jongetje allemaal in zijn jeugd ziet... en daar het in de bedoeling ligt om een man te kweken die onze beschaving haten zal, moet het jongetje veel te veel dingen opmerken die zijn komende haat voedsel geven kunnen. Doch laat het nu zo zijn... de ene schrijver heeft het nodig zijn lezers ‘te prepareren’, en de andere niet. De ene heeft een scheppende geest, en bouwt zijn wereld op zonder zich af te vragen of wij ons in die wereld zullen thuis voelen... de andere heeft echter een schoolmeesters-geest, en verlangt dat wij hem in alles behoorlijk zullen gesnapt hebben. Doch, als Stephenson van oordeel is dat een en ander moet uitgelegd worden, willen wij zijn held op latere wegen kunnen volgen, dan trekt hij het toch wat bar lang.

Als wij het jongetje van alle kanten hebben bekeken, komt er een beschrijving hoe het, van aan de middeleeuwen tot nu, is toegegaan met handel en nijverheid, en hoe koffiehandelaars stilaan regenten en regeerders werden. En het is niet genoeg dat wij dit betoog reeds overbodig gaan vinden, hij moet dat betoog op zichzelf óók nog te bont gaan maken, met 5 of 6 regelen lang allerlei namen van dergelijke koopmanshuizen te citeren. Zie, en het heeft geen ander doel, dan ons aan te tonen dat zijn held ‘alles drabbig, goor en bekrompen ging vinden, alles van een walgelijk burgerlijk realisme, zowel Robbers als Heyermans en De Meester’.

Als we eenmaal zover zijn, wordt een nieuw personage ten tonele gevoerd, iemand die ‘iemand’ is in de ogen van de schrijver, en die afrekent met onze maatschappij welke een bedriegerij op grote schaal is. Dat gaat zo een aanzienlijk aantal bladzijden voort: na de handel komt de godsdienst, daarna de mentaliteit van het volk, daarna de kunst... enz. En elkendeen krijgt zijn zaligheid. Breughel is een schilder van boerenbruiloften, kermissen en zuippartijen gezien uit een

zolderluik. Rembrandt heeft alleen De Nachtwacht geschilderd, en die Nachtwacht is slechts... enfin, de hele Hollandse schilderkunst zijn slechts waterende koeien, kippen en kalkoenen. Klein en bekrompen en burgerlijk valt Stephenson de bekrompen burgerlijkheid van Holland aan... geen lillend sarcasme, geen diepe en schone verontwaardiging... maar gedegen en netjes valt het de nette gedegenheid aan. Saai en dor en droog somt Stephenson op... en wij begrijpen dat deze held zich klaar maakt om holder de bolder Holland te ontvluchten en het romantische Marokko op te zoeken. Holala, wij denken veel te overijld... eerst krijgen we nog de stamboom van onze held, waarin slechts dapperen voorkwamen. En hier, in de beschrijving van de heldendaden der voorzaten, is er een sprankel vuur bij Stephenson waar te nemen: Breughel en Rembrandt, bah... maar het gefluit van kanonkogels, het er op inhakken met sabels... voila, dat is je ware. En mij bekroop de vreze dat deze schrijver zich vergist heeft van loopbaan, dat hij in plaats van met een pennestok in de hand te zitten, veel beter met een machinegeweer in de hand aan allerlei oorlogen zou gaan deelnemen.

En toch, ook van deze haast jubelende bladzijden over ontploffende kanonballen... waarbij de schrijver in zijn nopjes raakt, en uitroept dat DIT leven is... ook van deze bladzijden verdenk ik hem zich zomaar wat kunstmatig te hebben opgewonden... verdenk ik hem deze opwinding slechts in bruikleen te hebben genomen, zoals de schoolmeester die zijn lesje in vaderlandse geschiedenis geeft. Want ziet ge, het is immers nodig willen we zijn held leren begrijpen. En hoe zoudt ge anders gaan verklaren dat deze schrijver, een paar bladzijden verder, zijn held in lange avonden van studie en overpeinzing laat ‘biologeren’... en dat hij een paar regelen verder dit woord nog eens gebruiken gaat: hij werd als ‘gebiologeerd’ door een perspectivisch terugwijkende reeks van voorouders?

En hoe en wat de held dan nog allemaal moet overkomen vooraleer dat l i e d v a n M a r o k k o een aanvang neemt, ge weet het niet, want ge ontmaakt u van een hoop bladzijden... ge begint te lezen waar er, eindelijk, over Marokko wordt gesproken. Doch helaas, driemaal helaas, ook daar komt puntje bij paaltje staan: uit de patrijspoort ziet onze held een ‘oliegladde, limpiede, melkblauwe zee, strak, zonder rimpels’. En wel geteld is dat dus 5 keer hetzelfde. En wel bekeken is dat dus slechts literatuur, literatuur waar Heyermans zich diep over schamen zou... beschrijving waar Rembrandt en Breughel het hoofd zouden om schudden.

En zo merken we dat alles opzet is... een welbewuste en vooraf bepaalde aanslag op onze lichtgelovigheid: de schrijver meent zich niet machtig genoeg te zullen voelen om het lied van Marokko te zingen, en ons onder deze vreemde bekoring te brengen: hij moet tot allerlei hulpmiddeltjes zijn toevlucht nemen, hij moet ons eerst met pollepels ingieten dat onze beschaving geen cent waard is. En juist daarin is hij mislukt. Zijn l i e d v a n M a r o k k o was op zichzelf

bezien groots genoeg. Hij was in staat een schitterende sprong te wagen... doch de aanloop, die er alleen was om de toeschouwers wat bezig te houden, deed hem struikelen. Het is alleen zijn zelfonderschatting die hem noodlottig is geworden. Het was juist zijn vrees, door het publiek niet te zullen worden begrepen, die zijn werk alle luister ontneemt. Hij wil ons het hele boek dóór overtuigen en overtuigen, alleen omdat hijzelf niet overtuigd was. Zie naar de liefde van zijn held, voor het Oosterse meisje Fatna: het zijn slechts woorden woorden woorden, die een ziel missen, die het geloof van de schrijver zèlf missen.

Jo Boer moest het aan haar heldin hebben overgelaten om de zaken af te handelen... en Stephenson moest zijn held op Marokko losgelaten hebben. Nu voelt deze held zich geen mens, maar een marionet... op bladzijde 122 legt hij een dieptreurige bekentenis af: ik voelde mij dicht bij mijn doel, maar ik wist, dat ik het einde nog niet had bereikt. En eigenlijk zat het zó, dat de held waarlijk bij zijn doel was aangeland, maar dat de schrijver het nodig vond hem nog een tijdje te laten voortjakkeren. En dat doel: het waren de bladzijden rondom 138, waar de schrijver een zeer schone hoogte bereikt, en waar zijn boek een hymne was aan de laatste mensen die nog in vrijheid leven in het bied Siba.

> En ondertussen deelde zender brussel onvermoeid verder de voorwaarden mee, om journalist te worden aan de zender van leopoldsville, dat men moest gezond zijn en belg... of was het nu in de eerste plaats belg en daarna gezond?... en uw vrouw luisterde iedere middag en iedere avond onvermoeid verder mee, alhoewel ze het bericht reeds van buiten kende: haar ouders vroegen haar of ze zot werd: naar congo! En als, ze dan terugkwam van haar ouders taterde ze in het Ioo uit: ci en ca, en omdat Zij nu te ter-muren zijn geboren en er alzijnleven hebben geleefd, en er godsvruchtelijk in den heer ontslapen en begraven zullen worden, eisen ze van ons hetzelfde en peinzen ze dat we zot worden. En nadat ze uitgetaterd was eindigde ze tenslotte zelf met het besluit: ik geloof dat we zot worden. En daarna, neen dat bericht werd niet meer uitgezonden, en er kwam een ontstellende leegte iedere noen en iedere avond, en uw vrouw die naar de radio luisterde vond dat er een gat was in het gesproken dagblad... gelijk zotte zulma die uitriep dat er een gat in de lucht was, toen men in de tuin een boom had uitgehakt... En ook vroegen uw vrienden nog eens af en toe: nog niet weg naar de congo?... en moest ge antwoorden: ja wat moest ge dan antwoorden? Maar almeteens hoordet ge zeggen, de duivel mag weten yan wie, dat alles reeds geschoteld en gelepeld was: de journalisten voor zender leopoldsville waren reeds op hun bestemming aangekomen... tschijnt, zei die zegger, dat ei eigenlijk niet voldoende candidaten waren, want de meesten in belgië houden er niet van, om naar ter-leopoldsville uit te wijken als ze in ter-muren werden geboren, en tevens is er hier niet precies een overvloed aan goede journalisten: en dat wetende had men een heel licht examen gegeven, een beetje dit en een beetje dat en daarmee basta: ge zijt allen aanvaard. Zij waren allen aanvaard, maar wie niet ver-

wittigd werd was boontje, die een boekje zou kunnen geschreven hebben: mijn kleine congo.
En achteraf zegt u iemand: ge moogt blij zijn dat men u niet verwittigde, want ginder pas toegekomen te leopoldsville, bezuinigde de minister van post en telegraaf en radio, en de journalisten stonden ginder 'witgehelmd' - zoals Henri Van Booven zegt - en waren werkloos.

Louis-Paul BOON

Jo Boer: De Erfgenaam (Uitg. A.A.M. Stols - Den Haag)
Jo Boer: Melancholie der Verzonken Jaren (idem.)
Henri Van Boven: Tropenwee (Uitg. Wereldbibliotheek - Amsterdam)
William Irish Stephenson: Het Lied van Marokko (Uitg. Slijthoff - Leiden)

O speelse kurve ...

O speelse kurve die schier onbewogen
in 't late licht van deze dag verglijdt,
geen gaver lijn werd met meer zwier gebogen,
zo lokkend zacht, als tot ontvangst bereid.
Gij bindt bewust van eigen vormen
een felheid, die dit uur met schaduw overgiet;
allengs vervallen d'oude normen,
mij blijft alleen uw vragen in 't verschiet.
Ik weet: weer schept g'een rijp behagen
wijl uit uw diepste vrouw-zijn gloeit
een ritmisch, soms vrij kinderlijk plagen,
dat ieder zoeker aan uw lende boeit.
Ik nijg niet langer roerloos onbevangen,
nu heel dit ruim verzinkt in 't niet,
slechts gij symbool wordt van verlangen,
met nieuwe vragen in 't verschiet.

E. THYS

Boeken over onze geschiedenis in de negentiende eeuw

DE periode 1814-1848 is een hoogst essentiële fase in de groei van ons volk. Van de Franse dwang gaan we over naar de Hollandse heerschappij, die gewelddadig wordt afgeschud. De moeizame houw van onze onafhankelijkheid valt samen met een ontzagwekkende economische ontwiwinding. Daarna komt een diepe depressie die culmineert in de revolutionnaire dagen van 1848. Over dat tijdvak, zoals over onze ganse negentiende eeuw, bestaat er maar weinig strict-wetenschappelijk werk; de wetenschappelijke beoefening van onze eigen nieuwste geschiedenis heeft immers nog maar heel weinig vruchten afgeworpen, en de vergelijking met het buitenland, is voor ons vrij beschamend. Voorlopig moet men zich dan nog tevreden stellen met vulgarisatiewerken, geschreven door goede kenners van de periode. We zullen pogen hier een vijftal dergelijke boeken, na de oorlog verschenen, even te bespreken.

Het was met een grote nieuwsgierigheid dat ik de lectuur begon van Carlo Bronnes's pas verschenen boek: 'L'Amalgame, La Belgique de 1814 à 1830'[(1)]. De auteur is een journalist en een zeer verdienstelijk dichter, die ook naam gemaakt heeft met een paar historische werken. Nagenoeg alle handelen over de eerste helft van de negentiende eeuw. Deze boeken zijn als vulgarisatie bedoeld, geschreven voor een vrij brede lezerskring, en bieden dan ook het voordeel en het nadeel van dergelijk werk; vlot en aangenaam geschreven - Bronne schrijft heel goed - zijn ze Van een zekere oppervlakkigheid niet vrij te pleiten. De titel van het nieuwe boek wees echter op een meer ambitieuze opzet. Met 'l'amalgame' wordt hier immers bedoeld de politiek die Willem I, op last van de mogendheden, in 1814-1830 voerde om Belgen en Hollanders tot éénzelfde volk te maken. Dit is vast geen gemakkelijk onderwerp en ik vroeg me dan ook af wat de auteur er van terecht zou brengen. Wellicht kom ik er beter al dadelijk mee voor den dag, m.i. is het boek een mislukking en wel Bronne's minst geslaagde publicatie.

De hoofdtitel is zwaar misleidend. Men verwacht dat de nadruk worde gelegd op de interpenetratie of de pogingen tot interpenetratie van twee volkeren, waar in werkelijkheid over die volkeren heel weinig wordt gezegd. Men vindt hoofdstukken over de slag van Waterloo, over de Franse uitwijkelingen in België, over de geallieerde legers in ons land, men vindt de klassieke bladzijden over de persoon van de koning, over zijn godsdienstige politiek, zijn economische interesse, zijn onderwijshervorming, over de toenadering tussen katholieken en liberalen in het Zuiden, over de vervolging van de pers, over de Septemberdagen en dgl. meer. Dat alles in kleuren en geuren, soms zwierig, vaak overladen, maar ik zoek tevergeefs naar wat er eigenlijk gebeurde, wat de mensen in Noord en Zuid of dan tenminste in het Zuiden deden en dachten. Ik vind wat de

(1) Brussel, Goemaere, 1948, 407 blz. gr. in 80

ministers deden, wat de journalisten schreven en ook wel een bijzondere belangstelling voor wat de adel meende, maar ik vind wel geteld één bladzijde over de opkomst van de grote industriëlen, gevoelig minder nog over de arbeiders, niets meer trouwens dan het gewone couplet over hun armoedige toestand. Het boek zal de gewone lezer, en zeker de lezers van Bronne's voorgaande, oneindig meer genietbare werken, waarschijnlijk afschrikken door zijn afmetingen zelve, door zijn gebrek aan synthese en aan klaarheid van bouw. Het zal, paradoxaal genoeg, eerder de beroepshistoricus interesseren door de grote massa van gegevens die er in wordt verwerkt, voor het meerendeel wel is waar reeds bekend, maar toch ten dele nieuw of minder gebruikt tot heden toe.

***

Het is mogelijk dat mijn beoordeling van Bronne's zware boek wat geleden heeft door de vergelijking met een ander, iets vroeger verschenen werk, dat ik thans wil vermelden: dat van J. Willequet, 1830, Naissance de l'état beige[2]. Dit is, als ik me niet vergis, de eersteling van een nog vrij jong historicius en als zodanig, zeker een schitterend succes te noemen. Ik zou geen beter boek kunnen aanraden aan wie een grondig, volledig en toch niet geleerdonleesbaar werk wil lezen over 1830. Voor zover ik kan zien, berust Willequet's werk niet op een oorspronkelijk onderzoek van de bronnen. Het beoogt slechts een synthese te zijn van het vele dat reeds over 1830 werd geschreven, met een duidelijke, nieuwe en prijzenswaardige nadruk op wat buiten Brussel geschiedde; en uit dat oogpunt is het boek nuttig en leerzaam. Wegens de grote klaarheid van het betoog, de zin van de schrijver voor het essentiële en de nuance, is het ook aangenaam en gemakkelijk om lezen. Hier heeft men waarlijk een '1830' van 1949, ik wil zeggen, een overzicht van de Omwenteling voor zover ze ons thans bekend is, en juist bij de lectuur van Willequet's boek valt het op, hoe weinig we eigenlijk afweten van dat gebeuren. O ja, we weten op één minuut na, waar en hoeveel schoten gelost werden, maar wat we nog niet begrijpen, is waarom die schoten werden gelost. Dit schijnt voor Carlo Bronne helemaal geen probleem te zijn, voor Willequet wel. Hij heeft zich wel degelijk afgevraagd waarom. Dit moet men toejuichen, al kan ik met de door hem gegeven verklaring niet instemmen. Ze is zeer orthodox: als ik hem goed begrijp, meent de auteur dat niet als enige, maar als overwegende factor, de Omwenteling werd ingegeven 'par un profond sens national'. Hij verwerpt de andere, eenzijdige verklaring of: 1830=klassenstrijd, of 1830=revolutie op aanstoken van Frankrijk. Voor zover ik kan zien onderzoekt hij nergens uitvoerig wat het aandeel van de kerk kan zijn geweest in het doen uitbreken van de strijd. Nochtans werd de theorie 1830=klerikale omwenteling ook vaak vooropgesteld. De auteur heeft vanzelfsprekend gelijk, elke eenzijdige verklaring af te wijzen, maar ik moet bekennen dat ik bij de suggestieve lectuur

(2) Brussel, Editions du Sablon, 1945, 281 blz. in 80

van zijn werk zelf, een veel genuanceerder beeld krijg van de elementen van aansporing tot de Omwenteling dan die welke de auteur in de verklarende hoofdstukken geeft. Misschien ligt de schuld niet bij hem, maar bij de vroegere geschiedschrijvers die het materiaal niet grondig genoeg hebben bewerkt.

Besluit, de diepere geschiedenis van de Omwenteling van 1830 moet nog geschreven worden, maar Willequet biedt ons een uitstekend, zeer bruikbaar overzicht van het uitwendige gebeuren.

***

Een aspect van dat dieper onderzoek naar de wezenlijke gebeurtenissen wordt ons echter geboden door het hoogstmerkwaardige boek van L. Leconte: 'Les éphémères de la révolution de 1830'(3). Deze heerlijke bundel, die iedereen met genoegen zal lezen, bevat een aantal biographieën - ruim een twintigtal - allemaal gewijd aan persoonlijkheden, die een vaak opvallende rol speelden tijdens de Revolutie, om dan spoedig tot schimmen te verbleken die niemand na enkele jaren nog kende. Van enkelen onder hen heeft de naam nog een bekende klank, zo de regent Surlet de Chokier, de eerste aanvoerder van onze blauwe kielen Don Juan van Halen, de beruchte 'Charlier-à-la-jambede-bois, de toneelspeler Niellon (onder wiens vrijwilligers zich Conscience bevond), maar van de meeste is ook de naam volledig ondoorschijnend geworden, en toch zijn hier bijna alle de werkelijke voortrekkers in de strijd om de onafhankelijkheid aanwezig. In zijn voorrede maakt prof. Terlinden de opmerking dat dit boek "...montre comment par la solidarité de notre tempérament national, la révolution a fini par éliminer les organismes parasitaires..." Heeft hij het boek niet gelezen? In elk geval schijnt hij de voorrede van de heer Leconte zelf niet te hebben overwogen; deze schrijft: "Il n'est que trop vrai que l'ingratitude fût souvent le lot immérité de la véritable vertu civique". Zijn boek immers hangt een merkwaardig beeld op van de wijze waarop, na de Revolutie, zij, die het gevaarlijk werk opknapten, met secure feilloosheid werden verdrongen door na gekomen intriganten. Dit is een sociologische wet, die hier schitterend wordt geïllustreerd, en waarmee dan niet wordt bedoeld dat elk van de door Leconte behandelde figuren een onkreukbare held was, verre van daar. Maar toch doen de meeste van de 'Ephèmères' mij sympathieker aan dan hun tegenstrevers.

De laatste studie van Leconte's recueil gaat over het gevecht te Risquons-Tout in 1848, hierdoor aan het voorgaande vertoonden doordat heel wat van die miskende strijders van 1830 te Risquons-Tout in de rangen van de 'Frans-Belgisch Legioen' worden aangetroffen.

En dit brengt ons tot de twee laatste boeken die we wensen te bespreken. Dat van G.H. Dumont 'Le miracle de 1848'(4), dat van L. Somer-

(3) Brussel, Editions Universitaires, 1945, 357 blz. in 80.
(4) Brussel, Dessaert, 1948, 268 blz. in 80

hausen, ‘L'humanisme agissant de Karl Marx’[5]. Die twee boeken zijn met het voorgaande nauw verbonden. Men weet vandaag te weinig dat 1830 geen toverslag geweest is waardoor het koninkrijk der Nederlanden uiteenviel om netjes vervangen te worden door het koninkrijk België. Te gemakkelijk verliest men uit het oog dat onze overgrootvaderen geleefd hebben in een atmosfeer die niet zo heel verschillend was van die van de Zuid-Amerikaanse republieken, middenin militaire samenzweringen, pogingen tot ontvoering, mislukte opstandeal, met dan als tegenhanger een goed georganiseerde geheime politie. We zouden er nog willen bijvoegen, dat het een tijd was waar bedenkelijke financiële avonturiers, opkomende of gearriveerde zakenlui, soms al te dicht vermengd geraken met de grotere of kleinere bewindvoerders, een tijd tijdens dewelke een dodelijke strijd aan den gang is onder bankverenigingen, maar dat aspect is nog veel minder bekend en moeilijker om nagaan dan het voorgaande. Hoe dan ook, als men het boek van Leconte, dat van Somerhausen, en dat van Dumont aan mekaar rijgt, komt men tot enig begrip over die toestanden. Leconte heeft ons een aantal kerels doen kennen, condottieres en avonturiers, die nadat ze uitgeschakeld werden, als factoren van onrust en opstand een zekere rol blijven spelen in het land. Somerhausen bestudeert in zijn buitengewoon mooi boek voornamelijk de vier jaren van Marx' bestaan die hij te Brussel doorbracht (1844-48) en gunt ons daarbij een diepdoordringende blik in deze marginale zones van de toenmalige Belgische ideologieën, die radicaal, socialistisch of communistisch heten. Somerhausen's werk is essentieel. Het is een vruchtbaar opsporen van die ene lijn in ons politiek leven, die van enige vooruitstrevende revolutionnairen van 1830 gaat naar het ontstaan van de arbeidersbeweging in België. Maar daarnaast moet men Leconte's boek leggen, het geeft begrip in vele individuele aspecten en daardoor ook in het collectieve aspect van de ‘linkse’ geestgesteldheid bij de aanvang van onze eigen geschiedenis. En zoals beide auteurs impliciet of expliciet betogen, ligt de voornaamste sleutel voor de woelingen van 1848 in België in de naweeën van 1830.

Het zijn dan die woelingen welke Dumont bestudeert. Men kent die jonge en vruchtbare schrijver van graag gelezen vulgarisatiewerken. Precies zoals Carlo Bronne, hecht hij blijkbaar minder belang aan het diepe dan aan het aangename; hij is een voortreffelijk vulgarisator, geen diep historicus. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat hij er zo maar op los schrijft, alleen maar, dat het litteraire blijkbaar vaak overweegt boven het documentaire, wat dan voor gevolg heeft, dat zijn betoog niet in het detail, maar wel in de algemene trekken waarheidsgetrouw is. Moeilijk weerstaat hij aan de verleiding een pittoreske bijzonderheid te vermelden, ook al staat haar historische echtheid niet vast, en het kan goed zijn de leek er voor te waarschuwen dat veel van wat de auteur voor onbetwistbare waarheid verkoopt, op zijn minst aan gegronde twijfel onderhevig is. Zijn ‘1848’ is nochtans meer ‘wetenschappelijk’ dan zijn andere publicaties, zonder dat

(5) Parijs, Richard-Masse, 1946, 293 blz.

dit - in strijd met wat voor Bronne's boek het geval was - aan het vlotte van het betoog schaadt. Het betoog is misschien zelfs wat te vlot; ik zou niemand dit boek durven aanraden die een g r o n d i g e kennis wenst te hebben van ‘ons’ 1848. Zoals Willequet's boek, is het een zuivere status questionis, maar zonder diepe oorspronkelijkheid (die bij Willequet wel ligt in de onderlinge verhouding van de verschillende gedeelten en in de nadruk op sommige aspecten). Het ontoereikende van het onderzoek (niet bij Dumont, maar bij de Belgische geschiedschrijvers in het algemeen) blijkt overduidelijk uit het zeer overwegende belang dat in het boek noodgedwongen gaat naar de buitenlandse aspecten van de crisis van 1848, ja zelfs naar de algemeen Europese aspecten ervan. De auteur wijdt daaraan bladzijden en bladzijden, omdat er niet genoeg geweten is over het intern-Belgische aspect van deze crisis! Maar we willen niet te tegemoetkomend zijn. In zijn onhandig, onevenwichtig boek over Rlsquons-Tout heeft L. Maes reeds in 1936 blijk gegeven van beter begrip van de eigenlijke probleemstelling van 1848 in België dan Dumont thans. Deze laatste auteur heeft blijkbaar het gemakkelijke boven het moeilijke gekozen en daarvoor kunnen we zijn boek niet als een blijvende aanwinst en zeker niet als een geleerde aanwinst beschouwen. Het is echter ongetwijfeld aangename lectuur voor wie daarmee gediend is.

***

Deze vijf boeken, ongelijk in waarde als ze zijn, beschrijven dus onze geschiedenis van zowat 1814 tot 1848. Deze vier en dertig onevenwichtige jaren zijn wellicht onder de belangrijkste van onze evolutie tot natie. Kent men ze? Neen, de vermelde boeken bewijzen het. Ment kent de internationale aspecten, men kent de algemene trekken, men kent niet de eigen evolutie van ons volk in zijn denken, in zijn werken, in zijn menen. Van een wetenschappelijke geschiedenis van onze negentiende eeuw moeten nog nagenoeg alle hoofdstukken worden geschreven.

J. DHONDT

De Grieks-Romeinse erfenis

HET onderwerp dat ik voor deze spreekbeurt heb uitgekozen vraagt, geloof ik, geen speciale rechtvaardiging. Onder de drang van bepaalde omstandigheden wordt in de laatste tijd tot vervelens tos bijna herhaald, dat wij, Westeuropeërs, de geestelijke erfgenamen zijn van Hellas en Rome en dat onze levensbeschouwing voor een goed deel op de Grieks-Romeinse beschaving teruggaat. Ongetwijfeld heeft het dan ook belang zich van tijd tot tijd te bezinnen op wat de 'klassieke' beschavingen tot stand hebben gebracht, wat zij ons als erfgoed hebben overgemaakt, en zich af te vragen of het nog steeds de moeite loont onze jonge mensen met dit legaat in aanraking te brengen. Het zij mij dan ook toegelaten zonder verder omhaal met mijn uiteenzetting van wal te steken.

Uitgangspunt voor onze beschouwingen over de klassieke wereld en haar beschaving moge de uitspraak zijn van een groot Duits geleerde, Ed. Meyer. 'Das Zentrum der Geschichte des Altertums', schrijft hij, en terecht, 'bildet die Geschichte der griechischen Kultur'. En inderdaad schijnt het wel duidelijk te wezen, vooreerst dat Griekenlands echte betekenis voor de mensheid op het culturele plan ligt, en vervolgens, dat het op dit gebied de andere volkeren der Oudheid verre in de schaduw stelt. Hiermede zij nu niet gezegd dat in Griekenland de menselijke geest voor het eerst cultuurwaarden heeft geschapen. Reeds lang vóór de Griekse wereld tot ontplooiing kwam, hadden andere culturen gebloeid, de Egyptische en de Mesopotamische bv. Maar ofwel zijn de uitingen van die oudere beschavingen voor ons verloren gegaan, ofwel spreken de kunstwerken die bewaard zijn gebleven niet tot onze geest en ons gemoed, zoals zulks wel met de Griekse het geval is. Het zou, geloof ik, wel vermetel zijn het Egyptische 'Boek der Doden' of het nochtans belangwekkend 'Epos van Gilgamesch' of de literatuur der Hittitische tabletten te stellen naast de gewrochten van Homeros, of de tragici der Vde eeuw, of Thukydides. En het is ook niet aan de massieve architectuur en de hiëratisch-stijve sculptuur der Egyptenaren en der Assyro-Babyloniërs dat wij ons kunstgevoel kunnen ontwikkelen: de beelden van Polucleitos en Praxiteles zijn meer van aard om onze betrachting naar harmonie der vormen te bevredigen. Al de kunstuitingen die ik hiervóór opsomde en die uit de 'Oosterse' beschavingen stammen, kunnen zeer belangwekkend zijn voor de specialist, voor de geschiedschrijver, maar zij kunnen bezwaarlijk 'algemeen vormend' heten voor de Westeuropese mens, omdat zij een andere geest ademen dan die ons vertrouwd is. Hier is een woord uitleg van pas.

Wat de Griek in wezen onderscheidt van de andere oude volkeren, met name de Oosterse en de Egyptische, is het feit dat hij voor het eerst allicht in

Lezing op 15 Maart 1949 te Antwerpen gehouden voor de 'Vlaamse Oudleerlingenbond der Athenea van Antwerpen'.

de geschiedenis, de mens in het centrum van de wereld heeft geplaatst. Bij de andere volkeren staat de mens tegenover de godheid of de god-koning als een onbeduidend, nietig, verpletterd wezen. De Griek heeft voor het eerst de waardigheid en de grootheid van de mens ontdekt en vereeuwigd. Zeker, in een oudere periode van het Griekse denken is de mens nog voor gesteld als een willoos en onmachtig werktuig in de hand van een blind toeslaande godheid. Maar reeds bij Aischulos, een nochtans door en door religieuze natuur, is van de goddelijke afgunst, de p h t o n o s , geen spoor meer te ontdekken: indien de godheid de mens treft (n e m e s i s) dan doet zij het omdat deze door zijn hybris zich aan overtreding der goddelijke en menselijke wetten schuldig heeft gemaakt. De mens is nu een met verstand en vrije wil begaafd wezen. En hoe hij zeer snel tot het volle besef van zijn waardigheid kwam moge blijken uit de machtige aanhef van een koor in Sophocles' 'Antigonè': 'Talrijk zijn de wonderen der natuur, maar van alle is het grootste wonder de mens'. Natuurlijk ligt bij de Grieken, zoals bij alle volkeren, de godsdienst aan de oorsprong van de kunst. De architect bouwt een huis voor de godheid, de tempel; de beeldhouwer versiert het met beelden, bijna altijd, tot in de Vde eeuw althans, goddelijke figuren; de grootste literaire vrucht van het Atheens genie, de tragedie, spruit waarschijnlijk voort uit de Dionysische dithurambos. Maar de Griek stelt zich de godheid voor naar eigen beeld en volgens menselijke normen. Het huis dat hij voor de godheid optrekt, is niet anders opgevat dan het 'megaronhuis', dat hij voor zichzelf bouwt. De godenbeelden die de kunstenaar in het marmer beitelt gaan de natuurlijke menselijke proporties niet te boven: mooie menselijke lichamen, de naakte athleten die de artist in de palestra bewonderen kon, zulks waren de modellen voor de ontelbare Apolloon's die tot ons zijn gekomen. Goethe heeft dit Helleens ideaal goed weergegeven, waar hij schrijft:

> Und wir verehren
> Die Unsterblichen,
> Als wären sie Menschen,
> Thäten im Grossen,
> Was der Beste im Kleinen
> Thut oder möchte.

Deze concentratie op de mens, zijn gevoelens, zijn gedachten, zijn hartstochten, heeft bij de Griek zelfs geleid tot onverschilligheid voor alles wat niet de mens was, met name de natuur. Men heeft doen opmerken dat van de 27.000 verzen van de Ilias en de Odusseia, de 10 verzen die Homeros aan de beschrijving van de grot van Kalupso wijdt, een uitzondering zijn. Dit heeft de Griekse letterkunde gemeen met die van de Franse klassieke periode. Slechts in de IIIde eeuw v. Chr., in de Alexandrijnse periode, wordt opnieuw plaats ingeruimd voor de natuurbeschrijving, zoals in de Europese literatuur in het tijdperk van het Romantisme.

De mens in het centrum van de wereld te hebben geplaatst en zijn eigen waarde en betekenis te hebben onderlijnd - niet meer als een onmachtig en onpersoonlijk welktuig van de godheid of van de mysterieuze natuur, - maar als een wezen dat zich zijn daden ten volle bewust is, dat lijkt mij een grote prestatie van de Griekse geest. Maar meer dan dat: wat de Griek in de mens exalteert is niet wat wij heden ten dage de 'totale' mens zouden noemen, met al - ook zijn lelijke of lage - eigenschappen. Hij elimineert alles wat in hem lelijk is en wanstaltig, zowel physisch als moreel; de mens boetseert hij als een bij uitstek rationeel, gematigd en harmonieus wezen, zó dat hij bijna tot een godheid verheven wordt. Weer heeft Goethe dit in treffende bewoordingen uitgedrukt:

> Wär' nicht das Auge sonnenhaft,
> Wie könnt' es Göttliches erblicken?
> Läg' nicht in uns Gottes eigne Kraft,
> Wie könnt uns Göttliches entzücken?

Die zin voor het redelijke, het klare, het maatvolle, in alle uitingen van het Grieks genie spreekt hij tot ons. De Griekse kunst, de beeldhouw- en de schilderkunst, in haar archaïsche periode, ontleende haar motieven aan de Oosterse, die wemelde van allerhande wangedrochten: monsterachtige wezens, half-mens en half-dier, Gorgonen, harpijen, kentauren, gevleugelde stieren en leeuwen met mensenhoofd, sphinxen enz., uitingen allemaal van een mentaliteit die nog zeer diep wortelde in wat de Duitsers 'das Naturhafte' noemen en die er nog niet in geslaagd was door te dringen tot het begrip van de mens als beheerser van de natuur. In de VIde eeuw echter bevrijdt de Griekse kunst zich spoedig van die sombere tyrannie, en wat uit de kunstgewrochten van de Vde eeuw ons tegenstraalt, dat is de naakte heerlijkheid van de ideale mens. De Griekse klaarheid: geen beter middel om ze te doen uitschijnen dan door de eenvoud en de logische ordonnantie van de Griekse tempel te vergelijken met het ongelooflijk gecompliceerd grondplan van het Kretisch paleis waarvan de naam - labyrinth - heden ten dage nog synoniem is van doolhof. En de Griekse voorliefde voor het maatvolle? De Griekse beeldhouwer vervaardigt zelden of nooit een beeld dat de normale afmetingen van het menselijk lichaam overschrijdt: plaats daartegenover de colossale Egyptische sculpturen of de monstrueuze Boeddha-beelden van Indië en China! Hetzelfde geldt voor de architectuur: de best geslaagde tempels zijn die waarvan de afmetingen zeer bescheiden zijn en die in een betrekkelijk korte tijdspanne werden voltooid. De grotere tempels die, onder vreemde invloed waarschijnlijk, op de uithoeken van de Griekse wereld verrijzen, die van Selinonte in Sicilië of het Artemision te Ephese, in Klein-Azië, blijven ofwel onafgewerkt of hun bouw sleept zich voort over verschillende generaties, zoals die van onze middeleeuwse kathedralen, die het sprekend bewijs zijn dat de harmonie tussen goddelijk en menselijk plan is verbroken. En kijk eens naar de literatuur: de Griekse letterkundige gewroch-

ten zijn nooit zo lang, dat ze vervelend worden. Het grootste Griekse werk is de Ilias van Homeros, die 15.000 verzen bevat; we zijn ver van de 50.000 verzen van de R a m a y a n a of de 200.000 verzen van een ander product der Indische literatuur, de M a h a b h a r a t a !

Laten wij nog even bij de Griekse letterkunde verwijlen. Indien men ergens van het 'Griekse wonder' spreken kan, dan is het wel op dit gebied. Want niet alleen hebben de Grieken, reeds in een zeer vroege periode, de meeste literaire genres geschapen, zij hebben er ook van meet af aan onsterfelijke meesterwerken in voortgebracht die nog voortdurend in alle beschaafde landen van de wereld worden vertaald en bestudeerd. In de VIIIde eeuw v. Chr. reeds bestaat, in Ionië, d.i. bij de Grieken van Klein-Azië, het epos, en wat er ons van bewaard is gebleven, de Ilias en de Odusseia van Homeros, geldt nog steeds als een onovertroffen meesterwerk in dat genre. De didactische poëzie verschijnt in de VIIIde eeuw v. Chr., met Hesiodos. De VIIde en de VIde eeuw vóór onze tijdrekening zien verschillende nieuwe versmaten en literaire genres ontstaan, die door echte meesters worden beoefend: Archilochus met zijn heftige scheldpartijen, Hipponax, de satirische dichter, Mimnermos, de voorloper van de minnepoëzie, Theognis, de politieke pamfletist, Xenophas, de elegieker, om niet te spreken van de vertegenwoordigers van de individuele lyriek - Alcaiòs, en de gepassionneerde Sappho, die in gloedvolle verzen haar liefde voor de Lesbische meisjes bezingt, en de zachte Anacreoon, en de grote beoefenaars van de koorlyriek, Thaletas en Alcman en Bacchylides en de machtige Pindaros. Al deze hoogtepunten van de wereldliteratuur zijn te situeren vóór de Ve eeuw, d.i. vóór de grote klassieke periode van de Griekse beschavingsgeschiedenis, vóór de eeuw van Pericles. Pas bij het eind der VIde eeuw en het begin der Vde gaat Athene een rol spelen. Maar welke rol! Voor het eerst omstreeks 500 wagen geboren Atheners zich aan de literatuur (de hiervóór vermelde dichters kwamen alle uit Ionië of de eilanden van de Egeïsche Zee, of Beotië), en met één stoot brengt het authentieke genieën voort, Aischulos, Sophocles, Euripides - de grote tragici -, Aristophanes - de comedieschrijver -, Herodotos en Thucydides - de grondleggers van de historiographie. En ik beperk mij hier tot de literatuur: slechts in het voorbijgaan wil ik aanstippen dat dit ook de 'klassieke' periode is van de Griekse beeldhouwkunst, nu hoofdzakelijk in Athene geconcentreerd: de tijd van Myroon met zijn 'Diskuswerper', van Polucleitos die met zijn 'Speerdrager' de canoon van het menselijk lichaam vastlegde, van Pheidias vooral die met een hele schare van bekende en onbekende artisten de beelden van de gevels en de friezen van het Parthenoon van Athene vervaardigde. Slechts bij de allergrootste figuren, slechts bij de geniaalste producten van deze bij uitstek bevoorrechte periode kan ik hier blijven stilstaan. Want dit aspect van wat men het 'Griekse wonder' heet is te wel bekend dan dat ik daarover iets persoonlijks zou kunnen zeggen. Maar om dit 'wonder' nog beter te kunnen bevroeden is het nodig, geloof ik, aandacht te vragen voor enkele bijkomende beschouwingen.

Wat de roem van het Athene der Vde eeuw op letterkundig gebied uitmaakt is het dramatisch genre, vooral de tragedie. Stukken zijn ons slechts van een drietal auteurs bewaard - waar dozijnen hebben gebloeid. Machtig rijst vóór ons oog de gestalte van dit driemanschap, Aischulos, Sophocles, Euripides. Gelezen, vertaald, gecommenteerd, heraangepast (ik denk b.v. aan Herman Teirlinck's recente adaptatie van de 'Oresteia'), in een archaïsch oi modern kleed opgevoerd, is het onmogelijk niet de geweldige grootheid van de 'Persai', de 'Oresteia', de 'Geboeide Prometheus', 'Oidipoes-Koning', 'Antigonè', de 'Bacchai', 'Hippolutos', de 'Iphigeneia', 'Medeia' te ondergaan. Zelfs door het plechtstatig stilzwijgen van nochtans tot spreken uitgenode personages (zoals Cassandra in de 'Agamemnoon') bereikt Aichulos geweldige dramatische effecten. Zoekt men naar een modern auteur die voor de diepte der gedachte, de dramatische spankracht, de verrassende felheid der formulering naast deze vertegenwoordigers van het Atheens genie kan worden geplaatst, dan dringt één naam - één enkele, zou ik menen - zich op: Shakespeare. Het ware natuurlijk een onzinnig ondernemen de grootheid van de Engelse dramaturg tegen die van Aischulos of Sophocles te willen afwegen. Een paar overwegingen mogen hier echter voor mijn onderwerp wel van pas zijn. Van Shakespeare bezitten wij 38 stukken, zijn ganse o e u v r e , indien ik mij niet vergis, zodat wij ons van zijn geniale persoonlijkheid een volledig beeld kunnen vormen. Aischulos schreef ongeveer 90 stukken, waarvan er 7 tot ons kwamen, Sophocles 120, waarvan er 8 zijn bewaard. Van Euripides gingen meer dan 70 stukken verloren. En het zijn waarschijnlijk zelfs niet de beste tragedies die bewaard zijn gebleven! Het geldt hier namelijk een keuze die gedaan werd in de Alexandrijnse periode, en vooral in de Romeinse Keizertijd, met het oog op het schoolonderricht. Zou Shakespeare voor ons nog dezelfde betekenis hebben indien wij van hem 4 of 5 stukken bezaten en als eventueel zijn grootste meesterwerken - Hamlet, Othello, King Lear, Macbeth - verloren waren gegaan? Van Shakespeare's werken bezitten wij vervolgens de tekst ongeveer zoals hij deze neerschreef. Voor de Griekse tragedies is dit hoogst onwaarschijnlijk: de vele lacunes die in de tekst voorkomen bewijzen het voldoende. De eerste critische uitgave van deze werken werd trouwens slechts twee tot drie eeuwen na de dood der auteurs bezorgd.

Wil men zich een adequate voorstelling vormen van de ontzaglijke geestelijke activiteit waarvan Athene het toneel is geweest, dan moet men zich steeds vóór de geest houden, vooreerst dat slechts een infiem gedeelte van wat haar geniale zonen produceerden, bekend is, en vervolgens, dat deze ganse schat van schoonheid het werk is van een volk dat amper enkele tienduizenden zielen heeft geteld en tot stand kwam op een lapje gronds waarvan de uitgestrektheid slechts die van één onzer provincies benaderde. Inderdaad, meer dan een kwart millioen mensen - mannen, vrouwen, kinderen, vreemdelingen en slaven bij mekaar - zal Attica in de loop der Vde eeuw wel nooit hebben geteld. En dezelfde overwegingen gelden nog meer voor de plastische kunsten. Van de beeldhouwkunst

Is ons zeer weinig overgebleven, en vaak is het slechts bekend door latere copiën. Van de schilderkunst bezitten wij niets meer, tenzij dan de zeer verkleinde en dikwijls onhandige reproducties op de beschilderde vazen die met duizenden exemplaren de uitstalramen van onze musea versieren en die, na 25 eeuwen nog steeds een streling voor het oog en de geest, getuigenis afleggen van de onovertroffen kunstzin en de fijne smaak van dit gezegend volk.

De kunstprestaties zijn natuurlijk een zeer voornaam element om het beschavingspeil van een volk te meten. Zij zijn m.i. echter niet de enige norm: ook de politieke, sociale, economische verhoudingen zijn onafscheidbaar met het begrip beschaving verbonden. Hoe is het hiermede in Griekenland gesteld?

Vooraf moet een onderscheid worden gemaakt. Wat ik nu verder zal mededelen over de politieke en maatschappelijke verhoudingen geldt alleen voor Athene. Zoals men weet is het Athene's roem de best ingerichte democratische staat van de Oudheid te zijn geweest. Op het zenith van zijn ontwikkelingsgang, omstreeks het midden van de Vde eeuw, lijkt Athene ons het nooit geëvenaarde voorbeeld van een staat waarin de eeuwige spanning tussen individu en gemeenschap zich in een harmonische eenheid heeft opgelost. Nooit allicht in de bewogen geschiedenis der mensheid is een samenleving er in geslaagd op meer volmaakte wijze de onderlinge rechten en plichten van de staat en van liet individu te bepalen dan in het Athene van Pericles. De persoonlijke vrijheid en de politieke gelijkheid zijn het onvervreemdbaar recht van ieder burger. Van de p e r s o o n l i j k e v r i j h e i d was Soloon reeds de grote voorvechter geweest, toen hij het h a b e a s c o r p u s van het Attisch recht vestigde. Ook de godsdienstvrijheid hoort hierbij. De staat mengt zich niet in het godsdienstig leven van de burgers: het staat deze vrij, om Frederik de Grote's woord te gebruiken: ‘jeder in seiner Fasson selig zu werden’. Er bestond zelfs geen verplichting bij een of andere eredienst aangesloten te zijn. De staat verzorgde alleen de uitwendige kant van de godsdienst, de cultus, in zoverre deze verband hield met de staatszaak. Processen wegens ongodsdienstigheid (asebeia) werden in Athene alleen ingespannen wanneer de staat, doorheen de godsdienst, zichzelf bedreigd achtte. D e p o l i t i e k e g e l i j k h e i d is het tweede c r e d o van de Atheense republiek. Ieder burger stemt in de volksvergadering, die uiteindelijk over alle staatszaken beslist, kan lid zijn van de grote staatsraden (de Boulé, de pryttanies, de Heliaia), kan magistraat worden - ongeacht zijn sociale conditie of zijn fortuin. De openbare ambten zijn bezoldigd - zeer bescheiden, zeker, maar toch voldoende om niet een voorrecht van de rijke lui te zijn. Op de rijkste klassen drukken de zwaarste financiële lasten. Een vorm van sociale bijstand bestond reeds. Vrijheid, gelijkheid, dit schijnen mij de twee wezenlijke kenmerken te zijn van de Atheense democratie. Ook het saamhorigheidsgevoel zou ik er willen aan toevoegen, hoewel de strijd tussen aristocraten en democraten nooit zijn definitief beslag kreeg. De Athener echter beleefde klaar de grootheid van zijn stad en voor haar verdediging bracht hij graag het offer van zijn leven.

Misschien zal men mij het verwijt toesturen, dat ik de Atheense toestanden

al te zeer idealiseer. De opwerping zal ik voorkomen door zelf op de gebreken der Atheense democratie te wijzen, meer misschien dan vroeger het geval is geweest en dan sommigen lief is.

Kenschetsend is vooreerst de uitgesproken geringschatting waarmede de Grieken hun vrouwen bejegenden. De Atheense vrouw is uit het politieke leven gesloten, en aan het sociale neemt zij evenmin deel. Zeker, het heeft nooit aan bewonderaars van de Atheense beschaving ontbroken die deze handelwijze hebben willen verdoezelen of goed praten. Vergeefse moeite, naar ik meen. Want het wil mij voorkomen, dat de doorsnee-Athener tegenover de vrouw geen ander standpunt innam dan datgene dat ons door een passus van een anoniem auteur der IVde eeuw is bekend: 'Voor ons vermaak hebben wij courtisanes, voor de dagelijkse behoeften van ons lichaam bijzitten en onze echtgenoten om het huishouden te verzorgen en wettige kinderen te baren'. Het beeld dat Lysias ons in zijn rede 'over de moord op Eratosthenes' van de Atheense familie ophangt stemt hiermede trouw overeen en ook de serieuze Aristoteles getuigt zonder aarzeling 'dat de natuur aan de vrouw, zoals aan het kind, de aanleg tot regeren heeft onthouden', waarmede hij haar onbekwaamheid om aan het politieke leven deel te nemen proclameert. De verhouding van de man tot de vrouw vergeleek hij met de verhouding van de ziel tot het lichaam. Tegen een dergelijke mentaliteit kwam Euripides reeds in opstand; de betekenis van de vrouw echter leerden de Grieken slechts beseffen toen, na de dood van Alexander de Grote, enkele merkwaardige Macedonische prinsessen, Phila, Arsinoè, Berenicè, Stratonicè, zowel op het geestelijke als het politieke plan, zich als de evenwaardige partners van nochtans eminente mannen ontpopten.

De gelijkheid van alle burgers en de mogelijkheid voor allen om tot de hoogste staatsposten door te dringen, zulks leek ons een der grote prestaties van de Atheense democratie. De logica eiste dat, met het oog hierop, Athene ook de opvoeding van de burgers in handen zou genomen hebben, om uit de massa de elite te kiezen voor het bestuur van de staat. Het verplicht onderwijs voor allen lijkt ons een der eerste plichten van een democratisch regime: Athene heeft er nooit aandacht aan geschohken. Het onderwijs bleef dan ook beperkt tot een kleine groep van individuen, meest uit de gegoede stand, en het spijtig gevolg er van was dat omstreeks het eind van de Vde eeuw antidemocratische reactie en cultuur min of meer synoniem werden.

Maar erger dan dit euvel was de betreurenswaardige instelling van de slavernij. Men heeft berekend dat in de IVde eeuw Attica, op een totale bevolking van een kwart millioen mensen, meer dan 100.000 slaven telde. Er zijn ongetwijfeld in het latere Griekenland edele geesten geweest, met name de Stoïcijnen, hierin trouwens voorafgegaan door Euripides, die voorhielden dat alle mensen als gelijkaardige wezens werden geboren, maar dit heeft nooit de afschaffing van de slavenstand voor gevolg gehad. De slaaf, zoals de arme, zegden de Stoïcijnen, is alleen maar in zijn lichaam, niet in zijn ziel getroffen. En alleen de ziel had belang: de armste slaaf kon in zijn binnenste een koning zijn,

en daarom was het ook niet nodig voor de opheffing van de slavenstand te ijveren! Erger nog: het waren juist de grootste wijsgeren, Platoon en vooral Aristoteles, die de noodzakelijkheid van het bestaan van een dergelijke klasse mensen, aan wie de zware handenarbeid was toebedseld, hebben verdedigd. ‘Er zijn,’ zegt Aristoteles uitdrukkelijk, ‘wezens die van hun geboorte af zijn voorbestemd om te dienen, andere om te regeren.’ Dat de grootste Helleense geesten verplicht waren een dergelijk standpunt, dat tegen onze moderne democratische opvattingen ten zeerste indruist, aan te nemen, schrijft men toe aan twee grote tekortkomingen in de Griekse mentaliteit: het absolute misprijzen van de Griek voor het werk, vooral de handenarbeid, en zijn onverschilligheid voor de techniek of de toegepaste wetenschappen. Het lijdt geen twijfel dat in het domein van de zuiver speculatieve wetenschappen de Grieken zeer bedrijvig zijn geweest en grote ontdekkingen hebben gedaan, b.v. in de wiskunde. Maar voor de practische toepassingen van het wetenschappelijk onderzoek hadden zij niet de minste belangstelling: zij hebben b.v. nooit getracht verbetering te brengen in de primitieve transportmiddelen die zij aanwendden, zowel te land als ter zee, noch in de landbouw. Aldus was het bestaan van een talrijk en goedkoop m a i n d ' o e u v r e (dat vaak in onmenselijke toestanden leven moest, zoals in de zilvermijnen van Laurion) ook voor de Grieken, zoals voor de andere volkeren der Oudheid een levensvraag. Dank zij het werk van de slaven heeft, zonder dat deze er zelf deel aan hadden, de schitterende Atheense beschaving kunnen bloeien. En, zou men er kunnen aan toevoegen, hoewel niet zonder aarzeling, dank zij de uitbuiting van Athene's bondgenoten. Want de Bond van Delos, die door de Atheners in 't leven werd geroepen om zich tegen de gemeenschappelijke vijand, de Perzen, te weer te stellen, ontaardde vrij spoedig tot een instrument van Athene's imperialistische - ja zelfs koloniale - politiek. Met de gestolen gelden van de bondgenoten schiep Pericles het wonder van de Acropolis; en dank zij het theoricon stelde hij de Atheners in staat de voorstellingen van de grote tragici bij te wonen. En hoezeer wij de ontembare moed, het passievolle verweer van Demosthenes tegen Filips van Macedonië bewonderen, toch mogen wij niet uit het oog verliezen, dat wat hij als het ideaal van Atheense ‘vrijheid’ beschouwde, in de grond niets anders was dan de bestendiging van Athene's hardhandig imperialisme.

Deze schaduwzijden ten spijt zal het geen enkel verstandig mens ontgaan, hoop ik, dat wij inderdaad aan Hellas veel verschuldigd zijn: de notie zelf van de persoonlijke vrijheid en de menselijke waardigheid, het begrip van een constitutionele en op de gelijkheid der burgers gevestigde democratie; een rationeel wereldbeeld; een onovertroffen ideaal van maatvolle schoonheid - dat is de erfenis die het Atheense volk aan de wereld heeft geschonken, het medium dat onze moderne Europese cultuur heeft bepaald. Die erfenis heeft Griekenland zelf reeds verdedigd, ten tijde van de Perzische oorlogen, toen een Oosterse tyrannie het dreigde te verstikken.

Op het reeds geciteerd oordeel van Ed. Meyer kom ik nog eens terug, dat nl. het centrum van de geschiedenis der Oudheid ligt in de geschiedenis der Griekse cultuur. Aan de juistheid van die zienswijze valt niet te tornen. Alleen moet men zich voorafgaandelijk accoord stellen over de termen 'Grieks' en 'cultuur'. Onder dit laatste woord versta ik niet alleen de kunst in al haar openbaringen, het wijsgerig en wetenschappelijk denken; ook de concipiëring en de verwezenlijking van de politieke democratie hoort hierbij. Met de uitdrukking 'Grieks' moet voorzichtig worden omgesprongen. Het schitterend beschavingsbeeld dat Ionië en Attica bieden in de VIde, Vde eeuw en later, is niet toepasselijk op alle gebieden van de Griekse wereld en terwijl te Athene de democratie bloeide, vierde in vele andere Griekse stadsstaten een aristocratisch of autocratisch regime hoogtij.

Er bestaat inderdaad niet zoiets als een algemene Griekse geschiedenis. Wat w i j thans, die vertrouwd zijn met de notie van moderne gecentraliseerde staten, Griekenland noemen, was in de Oudheid niets anders dan een verzameling van stadsstaten, Athene, Sparta, Thebe, die er weliswaar min of meer in geslaagd zijn een fractie van het Griekse vasteland onder hun beheer te brengen, maar die het nooit tot de schepping van een Griekse eenheidsstaat hebben gebracht, misschien zelfs niet tot de voorstelling ervan. Hoewel alle over het Middellandsezeegebied verspreide mensen die Grieks spraken zich onderling met mekaar verbonden voelden en, in ieder geval, anders dan de mensen die geen Grieks spraken - en dis zij daarom b a r b a r o i heetten - toch eindigde voor de Griek het begrip vaderland bij de grenzen van zijn p o l i s . De Grieken waren grote patriotten. Maar hun patriotisme had een uitgesproken lokaal karakter. Het was een stedelijk chauvinisme, vergelijkbaar met dat van onze Middeleeuwse steden, en dat de nationale Griekse eenheid altijd onmogelijk heeft gemaakt.

Het beeld dat de Griekse geschiedenis biedt is er een van autonome staatjes, die in eindeloos geharrewar hun gevoelens van gekrenkten trots botvieren, de kracht van de Griekse cultuur ondermijnen en de onderwerping van alle Griekssprekende gebieden onder de heerschappij van Macedonië in de IVde eeuw zelf bewerken. Zó ontstond dan eindelijk, na eeuwen twisten, een Griekse eenheid, maar opgelegd door een vreemd overheerser, en ten koste van de door alle Grieken zozeer begeerde vrijheid.

Deze eenmaking van Griekenland onder Macedonisch beheer had voor de Griekse beschaving merkwaardige gevolgen. De Grieken hebben de Helleense cultuur, de schoonste, de meest menselijke die de Oudheid heeft gekend, wegens het gemis aan een krachtige eenheidsstaat, niet buiten de Griekssprekende wereld kunnen verspreiden. Dit nu is wel mogelijk geworden dank zij Alexander de Grote, de Macedonische vorst. Deze geniale veldheer en politicus, één der grootste figuren der Oudheid, die in 323, pas 33 jaar oud, te Babylon overleed, had door zijn verpletterende overwinningen op de Perzische vorst een uitgebreid rijk tot stand gebracht dat zich uitstrekte van Thracië in Europa tot aan de Indus in Azië, en dat ook Egypte omvatte. Na zijn vroegtijdige dood viel dit rijk weliswaar

in verschillende delen uiteen, maar voor de verspreiding van de Griekse cultuur was deze politieke gebeurtenis van minder belang, daar het toch gehelleniseerde vorsten waren die in ieder van deze delen Alexander opvolgden. De staten die na de dood van Alexander de Grote ontstonden noemt men de 'Hellenistische' staten. Hoewel de meeste Aziatische gebieden die Alexander had veroverd in de loop van de IIIde eeuw v. Chr. voor zijn opvolgers tijdelijk weer verloren gingen, vooral Bactrië en Perzië - waarbij trouwens dient opgemerkt, dat bij het eind van die eeuw opnieuw Griekse rijken in Indië ontstonden - toch had het contact van die Oosterse landen met de Griekse levensvormen voor gevolg dat een hellenisering van Azië op grote schaal plaatsvond en, vooral, dat Egypte, met de stad Alexandrië, de geestelijke erfgenaam van Athene werd. Eén van de merkwaardige gevolgen van Alexander's Oosterse politiek was namelijk dat van de IIIde eeuw v. Chr. af het zwaartepunt van de Griekse beschaving niet meer in Griekenland zelf lag, maar veeleer in Alexandrië, de hoofdplaats van de Ptolemeërs, en, in mindere mate, te Pergamon, in Klein-Azië, de hoofdplaats van het Rijk der Seleuciden.

De beschaving die zich hier ontwikkelde was trouwens niet meer helemaal de lijnrechte voortzetting van de Griekse der Vde eeuw, die wij hiervoor bespraken. In tegenstelling met deze laatste, die men 'Helleense' beschaving noemt, spreekt men nu van 'Hellenistische' cultuur, een beschaving naar Helleense trant, op Helleens model, waarmede het onderscheid voldoende is aangeduid. En inderdaad, al bedient deze beschaving zich van de Griekse taal die zich over al deze gebieden heeft verspreid, de Hellenistische mens, zoals hij ons tegemoet treedt uit de literatuur en de plastische kunst van dat ogenblik, is niet meer helemaal dezelfde als die wij leerden kennen in de grote periode van Athene: het cosmopolitisme, het ontstaan van 'tentaculaire' wereldsteden als Alexandrië, de 'hang' naar alle vormen van Oosterse openbaringsgodsdiensten, de belangstelling voor de vrouw en voor het jonge kind, de voorliefde voor een pathetische en hevig bewogen kunst, zoals die in de IVde eeuw reeds was aangekondigd door de werken van de beeldhouwer Scopas, het zijn slechts enkele aspecten van een nieuwe en 'moderne' tijdsgeest. Zeker, Griekse vormen en opvattingen zijn tot diep in het Oosten doorgedrongen, zoals men dat in de Boeddhistische kunst van Vóór-Indië en van China aantonen kan. Maar het Hellenisme zelf was een gastvrije toevlucht geworden voor allerhande vreemde levensvormen, Egyptische, Joodse, Syrische. Het grote belang echter van dit Hellenistisch tijdvak is, dat het voor ons de schatten van de bloeitijd van het echte Hellenisme heeft bewaard. Eén van de karakteristieken van deze periode is het ontstaan der philologische wetenschap. Te Alexandrië waren het Mouseion, het Brucheion en het Serapeion even zovele centra van wetenschappelijk onderzoek. De teksten van de oude auteurs, Homeros, de tragici enz. werden er verzameld en gecommenteerd; lexica en literatuurgeschiedenissen werden opgesteld, en het is dank zij deze bedrijvigheid dat een deel van de Griekse literatuur tot ons is gekomen.

Met Alexander dus verspreidde zich de Griekse geest over een groot deel

van de Oosterse wereld, zij het dan ook in een sterk veranderde vorm. En hoe stond het nu met de hooggeroemde Atheense democratie? Die ging in de practijk te loor. Alexander had er waarschijnlijk van gedroomd een groot wereldrijk te stichten, dat Oost en West zou verenigen. Een dergelijk rijk kon in zijn geest alleen op een sterke centrale regering met een uitgebreide administratie zijn gebaseerd, een goed geordende pyramide waarvan de top de autocratische vorst was, die in zijn handen niet alleen alle macht concentreerde, maar die daarbij nog zijn goddelijke natuur voorhield: zó Alexander zelf, die zijn eigen goddelijkheid als zoon van Zeus heeft geproclameerd, ten minste dan toch in Egypte, hoe men er ook moge over oordelen wat andere delen van zijn rijk betreft. Het spreekt vanzelf dat in een dergelijke staat geen plaats meer was voor een democratie als die te Athene in voege was. De verspreiding van de Griekse beschaving had dus als corollarium de practische vernietiging en opheffing van het Atheens levensideaal. Maar nog eens: voor de komende generaties bleef het bewaard, dank zij de Alexandrijnen. Zonder de Hellenistische wetenschap zouden allicht de werken van de grote tragici, van Platoon en Thucydides en Aristoteles en zoveel anderen, voor onze Westeuropese beschaving verloren zijn gegaan.

Ik heb tamelijk breedvoerig over de Hellenistische periode gehandeld, en dit om twee redenen: vooreerst omdat, ondanks haar eigen kenmerken, deze een voortzetting is van de Griekse cultuur; en vervolgens, omdat deze uiteenzetting mij toelaat thans vlugger klaar te komen met het tweede deel van mijn betoog, de rol van Rome. Want zoals die van de Hellenistische staten is de rol van Rome dubbel geweest: de Griekse erfenis voor de latere eeuwen te bewaren enerzijds, de Griekse beschaving te verspreiden anderzijds.

Men mag inderdaad niet uit het oog verliezen dat tot in de XVde eeuw in onze Westeuropese landen de Griekse beschaving slechts doorheen de Romeinse was gekend. Pas na de inneming van Constantinopel door de Turken in 1453 en de vlucht uit die stad van geleerden en politici die hun Griekse bibliotheken medebrachten, begon men in Europa opnieuw de Grieken zelf te bestuderen, wat niet weinig bijdroeg tot de opbloei op alle gebied, die men met de naam Renaissance aanduidt. In de XVde eeuw en de XVIde eeuw ontdekte men Griekenland opnieuw. Dit betekent echter niet dat tot dan toe de Griekse beschaving helemaal was ondergegaan. Zij was het niet, omdat zij was blijven voortleven in de Romeinse, maar weer eens, zoals met de Hellenistische beschaving het geval was, onder sterk veranderde vormen.

Het heeft niet aan geleerden ontbroken die de Romeinse geschiedenis (ik gebruik dit woord in zijn ruimste betekenis) hebben behandeld als iets alleenstaands, als iets eigens. Dat is in mijn ogen een onmogelijk standpunt. Inderdaad, uit de steeds dieper doordringende opzoekingen der specialisten blijkt wel, dat een geschiedenis van Rome, los van Griekenland, een onding is. Zo is men er de laatste jaren in geslaagd aan te tonen, dat reeds van de VIde eeuw v. Chr. af Griekse invloed te Rome aanwezig was, b.v. op godsdienstig, literair en artistiek

gebied. Bij dit punt zal ik niet verwijlen, omdat het nog een voorwerp van betwisting uitmaakt tussen de geleerden.

Veel duidelijker wordt de invloed van de Griekse beschaving op de Romeinse mentaliteit van de IIIde eeuw v. Chr. af, dit is van het ogenblik af dat Rome, door zijn expansiepolitiek in de Middellandse Zee, in contact komt met de Griekse wereld. Van de IIIde eeuw af wordt de Romeinse wereld dan ook met Griekse denkvormen doordrongen, vooral met Griekse voorstellingen uit de H e l l e n i s t i s c h e p e r i o d e, zou ik er volledigheidshalve willen aan toevoegen. Pregnanter kan men het niet uitdrukken dan Horatius het deed, die zelf sterke Griekse invloeden had ondergaan: 'Graecia capta ferum victorem cepit'. Ik zou een spreekbeurt kunnen vullen met een ontleding van de ontzaglijke evolutie die de Romeinse wereld en de Romeinse mens, onder Griekse invloed, in de twee laatste eeuwen vóór onze tijdrekening heeft doorgemaakt. Dank zij het contact met de Grieken schiepen de Romeinen een kunst, brachten zij een literatuur voort, dien naam waardig. En ik wil er hier niet eens op wijzen, dat zonder de Griekse voorbeelden een Horatius of een Vergilius, die voor eeuwen het geestelijke erfgoed van West-Europa zijn geweest, ondenkbaar zijn, maar ik wil herinneren aan het feit dat het eerste Latijnse drama werd geschreven door een Griek, Livius Andronicus, in 240, en dat van de andere schrijvers der IIIde en IIde eeuw, Plautus, Ennius, Terentius - wier invloed op Shakespeare als comedieschrijver zo groot is geweest - pas de laatste, C. Lucilius, een geboren Latijn was. De Griekse wetenschap en wijsbegeerte, tegenover dewelke de Romeinen niets te stellen hadden, deden hun intrede te Rome. Dit gold ook voor de Griekse sport. Verder bouwde men Grieks, zowel huizen als tempels, men schilderde Grieks en bij gelegenheid spraken ook de hoge standen Grieks (men bedenke maar hoezeer Cicero's brieven met Griekse citaten en uitdrukkingen zijn doorspekt!)

Dit is des te merkwaardiger omdat beiden, de Griek en de Romein, in wezen zozeer van mekaar verschillen: de Griek streeft naar beheersing van absolute en geestelijke waarden, de Romein daarentegen naar beheersing van practische en materiële waarden. Philosophen, geleerden, kunstenaars langs de Griekse kant; veroveraars, beheerders, juristen, en moralisten, langs de kant der Romeinen. Het lijkt dus bijna een onmogelijke onderneming Grieks en Romeins genie in een geheel te verbinden. En toch is zulks gebeurd, zoals ik nu aantonen wil door de vluchtige studie van één van de voornaamste ideeën die Europa aan de Romeinen heeft ontleend, de i m p e r i a l e i d e e.

Hiervóór handelde ik over het Griekse onvermogen een grote eenheidsstaat te verwezenlijken. Een dergelijke staat, een ontzaglijk I m p e r i u m, hebben de Romeinen wél tot stand gebracht, van Schotland tot de Arabische woestijn, van de Rijn en de Donau tot de Sahara, van de Caucasus tot de Straat van Gibraltar, een rijk dat grote delen van West- en van Oost-Europa in éénzelfde staatsverband heeft verenigd. En dat Imperium was één niet alleen in zijn politieke structuur, maar één ook in zijn administratieve ordening, één in rechtsspraak, één in taal, één in beschaving en, tot op zekere hoogte, één in godsdienst.

En binnen de grenzen van dit Imperium ontwaart de historicus de aanleg van prachtige wegen, de organisatie van een voorbeeldig post- en transportwezen, een renderende landbouw, een machtige industrie, een bloeiende handel, een verfijnd gezelschapsleven. Gedurende bijna drie eeuwen beleeft aldus de beschaafde wereld één van haar glansperioden, de P a x R o m a n a , waarvan de indrukwekkende monumenten en ruïnes van Rome, Baalbek, Thimgad, Budapest en, dichter bij ons, Arles, Nimes, Vaison, Trier, enz. de sprekende getuigen zijn.

Dit ontzaglijk Rijk dat de Romeinen hebben geschapen en gedurende vier eeuwen in stand gehouden, het rust, voor wat zijn geestelijke grondslag betreft, op Hellenistische ideeën. Ongetwijfeld waren de Romeinen een heerszuchtig volk, bezeten door een innerlijke drang naar territoriale uitbreiding. Uit eigen aandrang schiepen zij na veel inspanning wat wij zouden kunnen heten een d e f a c t o Imperium. Maar het bestaan zelf van dit wereldrijk sloot de noodzakelijkheid in van een grondige verandering in de politieke en administratieve structuur van het Romeinse Rijk. Dit echter was niet mogelijk zonder een grote ommekeer in de Romeinse mentaliteit. Want ook de Romeinse staat steunde oorspronkelijk op het principe van de stads-staat. Terwijl echter in Griekenland geen enkele p o l i s er in gelukte de andere te groeperen en aldus de Griekse eenheid te verwezenlijken, slaagde Rome wel in dit opzet. Het verenigde en organiseerde eerst het Italiaans schiereiland, daarna een goed deel van de Middellandse-zeewereld. Alras echter bleek het niet mogelijk met de archaïsche staatsinstellingen van Rome een zo uitgebreid rijk te beheren. Het lag voor de hand (wat Athene nooit heeft begrepen) dat, om een dergelijk Imperium in leven te houden, vooreerst het burgerrecht tot alle vrije lieden van het rijk moest worden uitgebreid, en dat vervolgens het zuiver ‘stedelijk’ bestuursapparaat van Rome tot een staatsapparaat moest worden omgevormd. De ideële grondslagen nu voor een dergelijke staat waren van de IVde eeuw af gelegd door de Griekse philosophie, met name het Stoïcisme. Zeno reeds hield voor (en hierin werd hij waarschijnlijk reeds door Alexander de Grote voorafgegaan), dat het begrip van de p o l i s een verouderde opvatting was, dat alle mensen broeders waren, dat de ongelijkheid der seksen niet gefundeerd was en dat de slavernij een artificiële instelling was. Dat van de IIde eeuw af het Stoïcisme een grote weerklank vond in de Romeinse geesten staat vast. Op dit Grieks element grifte zich een Oosters: dat van de God-Koning. Alle Oosterse wereldrijken, die aan dat van Alexander waren voorafgegaan, het Egyptische, het Babylonische, het Assyrische, het Perzische, hadden de instelling gekend van de goddelijke vorst, de God-Koning, met onbeperkte macht bekleed. Beide elementen, het Griekse en het Oosterse vindt men dan ook gecombineerd in het wereldrijk van Alexander de Grote en in de daaruit ontstane Hellenistische staten.

Met deze staten nu kwamen de Romeinen in aanraking. De beide grote principes waarop zij waren gebouwd - het cosmopolitisme en het absolutisme van één man hebben zij niet geredelijk aanvaard. De eerste die getracht heeft

Het Romeinse Rijk op deze dubbele basis Herin te richten was Julius Caesar. Zijn opzet mislukte, maar onder de mom van een republikeinse restauratie zette zijn opvolger, keizer Augustus, zijn werk voort. Gradueel werden de bewoners van de provincies tot het Romeins burgerrecht verheven, terwijl in feite, zoniet in theorie, de Keizer als een goddelijk monarch en als een absoluut vorst regeerde, wat natuurlijk met een geweldige centralisatie van gans de politieke en administratieve inrichting van het Rijk gepaard ging.

Wat nu het bestaan en de merkwaardige bloei van dit Imperium voor de verdere lotgevallen van Europa heeft betekend, dat weer zou het voorwerp van een speciale lezing kunnen uitmaken. Hoewel de grote betekenis van Rome niet op het literaire of artistieke plan ligt, moge ik er hier aan herinneren dat Vergilius, Horatius, Titus Livius, Tacitus, de eeuwen door tot het geestelijk voedsel van de Westeuropese mens hebben behoord. Dat ons modern privaatrecht op het Romeinse recht teruggaat, stip ik terloops aan. Maar al deze bijdragen tot onze moderne wereld, hoe belangrijk ook, schijnen mij niet het voornaamste te zijn. Wat mij belangrijker lijkt in de Romeinse erfenis, is dat de Romeinen aan Europa de voorstelling hebben geschonken van de wereldstaat. Alle vroegere wereldstaten die ik hiervóór opsomde, dat van Alexander inbegrepen, waren in het Oosten ontstaan. De Romeinen waren de eersten die Europa in één staatsverband samenbrachten. Sinds de ineenstorting van het Romeins Rijk, in de Vde eeuw n. Chr., heeft Europa nooit meer de eenheid teruggevonden die het tussen de Iste en de IVde eeuw bezat: West en Oost zijn toen van mekaar vervreemd en zijn ieder hun weg gegaan. Maar in West-Europa bleef de Romeinse eenheidsidee nog lang naleven. Tot op de huidige dag is zij belichaamd in het cosmopolistisch, oecumenisch ideaal van de Kristelijke Kerk, die haar zetel trouwens vestigde in de hoofdstad van het Imperium, Rome. Op het zuiver politieke plan herinner ik hier aan de pogingen van Karel de Grote om het oude Romeinse Rijk te herstellen, in het Westen althans, en aan de betrachtingen der Duitse keizers in de Middeleeuwen die, met hun Heilig Romeins Rijk der Germaanse Natie, ook eenzelfde doel nastreefden. Het is de Hervorming, met haar voorstelling van op nationale en laïeke basis geschoeide staten, die in de grond voor het eerst met de gedachte zelf van een universeel Westeuropees Rijk heeft gebroken.

Het is voorwaar geen kleinigheid dat de Romeinen aan Europa de imperiale idee hebben geschonken, het begrip van in eenzelfde staatsverband saamgesmolten volkeren. En meer nog dan dat: zoals Alexander vroeger het Oosten had opengesteld voor de Helleense levensvormen, zo brachten zij, dank zij hun wereldrijk - en met blijvend succes - onze Westeuropese landen in contact met de Griekse beschaving, waardoor onze streken, tot dan toe nog in een toestand van halve barbaarsheid gedompeld, in de mogelijkheid werden gesteld, aan een echte cultuur deelachtig te worden ‘Dans ce monde où l'action est la soeur du rêve’, schrijft een Brussels collega zeer gevat, ‘Rome a été le bras séculier au service du génie grec.’

Op een ogenblik dat de slogan van het ‘verenigd Europa’ op ieders lippen ligt, denkt de historicus met weemoed terug aan de glansrijke tijd toen de meeste leden der Europese familie in het Romeins I m p e r i u m waren verenigd. En met belangstelling vraagt hij zich af of het nog eens gelukken zal de vervreemde broeders weer bijeen te brengen in één verband, in één vereniging van naties waarin ook de Griekse idealen van vrijheid, menselijkheid, redelijkheid en schoonheid tot hun volle recht zonden komen.

P. LAMBRECHTS

Voor het verdronken meisje

Verdrinken dab is water ademhalen,
verdrinken dat is met het hele lichaam drinken,
met tong en longen. Voorhoofd, lymphkanalen,
de ogen open, drinken zich nu eindlijk zat.
Verdrinken is behoedzaam naar beneden zinken,
een dalend stofje in de zonlichtbaan gelijken
en de fluwelen bodem nooit bereiken
maar vlak daarboven blijven zweven;
je haar wuift zachtjes op de onderstromen;
daar vaart de veerboot over van half zeven,
het uur waarop je thuis had moeten komen.
Verdronken zijn is na drie dagen en drie nachten
weer op te stijgen dank zij nijvre rottingsgassen;
zij doen hun best het lichaam door het flesgroen licht
omhoog te tillen tot ten laatste het gezicht
de spiegel breekt; de zon streelt het meteen:
‘waar ben jij deze dagen toch geweest?’
Verdrinken is God in zijn huis begroeten
terwijl het leven maar een mceitevol bestaan is.
Verdronken zijn is binnen stenen mogen kijken
en weten hoe het paard gemaakt is en de maanvis,
is eindelijk weer durven te ontmoeten
die men vernield heeft in dit leven.
Verdrinken is vergeten worden en vergeven,
het is een oud, zeer heimwee overwinnen
en het zolang gezochte einddoel vinden
waar ook de afvaart was, op de oude warme kust.
Verdrinken is een aangenaam ontbinden;
dag lief dood meisje, glimlach maar gerust.

J.B. CHARLES

Ferreira de Castro

EEN vijftiger van middelmatige gestalte. Zwart haar, gebronsde huid. Zangerige stem. Het voorkomen van een Grande. Een en al vriendelijkheid. Zeer bescheiden, om niet te zeggen schuchter. Zó is Ferreira de Castro, de grootmeester van de hedendaagse Portugese letterkunde.

Hij werd in een zéér arm gezin geboren op 24 Mei 1898, te Ossela, in Noord-Portugal. Later zal hij de sociale toestanden van de omgeving, waarin hij zijn kinderjaren doorbracht, schilderen in een meesterlijke roman ‘Terra Fria’ (Koude Grond).

Toen hij twaalf en een half jaar oud was week hij, door ellende gedreven, uit naar Brazilië. Een landgenoot had hem geschreven dat hij voor hem zou zorgen. Maar de man was arm, en om zich van de knaap te ontdoen plaatste hij hem in een rubberontginning. Ferreira was nog goen dertien jaar oud toen hij in het hartje van het oerwoud belandde. Zijn gestel bleek echter niet bestand tegen het harde leven in de groene hel die hij beschreven heeft in ‘A Selva’. Hij kreeg een baantje bij de administratie der onderneming. Na drie jaar ontvluchtte hij de wildernis en bereikte Belem, waar honger en gebrek hem wachtten: hij werkte er mee aan verscheidene plaatselijke krantjes, die hem niet betaalden...

In 1919 keerde hij terug naar zijn vaderland. Zijn naam was er nog onbekend, hij moest er een nieuw leven beginnen. Hij geraakte onder de invloed van de vooruitstrevende geestesstromingen. Inzake letterkunde zocht hij naar een nieuwe formule, doch omstreeks 1927 kwam hij tot het besef dat hij in zijn pogen gefaald had, en dat hij nooit iets van waarde zou voortbrengen indien hij zich niet tot de mens van vlees en bloed en tot de levende werkelijkheid keerde.

In 1928 verscheen zijn roman ‘Emigrantes’, die de aandacht op hem vestigde en een bijval zonder weerga genoot. Dat boek kwam als een donderslag die Portugal deed begrijpen wat zijn letterkunde zou kunnen worden als de kunstenaars hun onderwerpen opdiepten uit het leven en de dromen van hun volk. ‘A Selva’ - dat boek werd in veertien talen vertaald; in Nederland verscheen het onder de titel ‘De Paradijs Plantage’ - kwam kort nadien die eerste indruk bevestigen. ‘A Selva’ had eveneens groot succes in Brazilië, waar het de literatuur, die totnogtoe uitsluitend kleinburgerlijke en liefdesromans geleverd had, In nieuwe banen stuwde.

Ferreira de Castro had zijn waarheid ontdekt en de ongekunstelde toon gevonden die hem bij het behandelen van aan het volk ontleende onderwerpen een breed gehoor zou verzekeren.

‘Er zijn zeer zeker schone en waardevolle boeken zonder sociale strekking geschreven, zegt hij, maar mijns inziens moet de kunstenaar de gaven, die hij

van de natuur kreeg, ten behoeve van de mensheid aanwenden. Een schrijver, die de naam van schrijver waardig is, mag de vraagstukken, die zijn eigen leven en dat van de gemeenschap beheersen, niet over het hoofd zien. In Portugal slaan talrijke dichters en romanschrijvers die nieuwe weg in: de jongeren hebben hun plicht jegens de mensheid begrepen'. Zijn bescheidenheid echter verbiedt hem hieraan toe te voegen, dat hij de baanbreker van die nieuwe stroming is.

Op 'Emigrantes', 'Terra Fria' en 'A Selva' volgden andere waardevolle boeken, namelijk 'Eternidade', een roman vol dramatiek en ontroerende poëzie, een volmaakt kunstwerk waarin de auteur de mens tegenover het raadsel van de dood plaatst, en 'A Tempestado', de tragedie van een door intiem leed gebroken mens met de velerlei contrasten tussen de grootheid der menselijke smart en de bekrompenheid der kleine zielen.

Ferreira de Castro smaakt slechts echte, diepe vreugde in zijn onbekend geboortedorp, en toch is hij een onvermoeibaar reiziger die alle landen van Europa kent als niet één, en niet zo lang geleden een reis om de wereld maakte. Zijn ervaringen en indrukken heeft hij te boek gesteld in 'Pequenos Mundos' (Kleine Werelden) en 'A Volta ao Mundo' (Een Reis om de Wereld).

Castro's werken getuigen van tederheid voor de geringen en de ongelukkigen, van diepe menselijkheid en onkreukbare waarheidsliefde, van scherp psychologisch doorzicht. Hij haalt feiten aan zonder ze te commenteren opdat ze zelf tot zijn lezers zullen spreken; hij bestrijdt de maatschappelijke onrechtvaardigheden, doch vervalt nooit in goedkope rhetoriek. Zijn eenvoudige schrijftrant boeit de lezer onweerstaanbaar. Hij toont ons in zijn werken het diepe en het eeuwige in de mens van hier en elders, van nu en altijd.

L. ROELANDT

De beschermheilige van de zeevaarders

OP de top van een heuvel verhief zich de kapel van Onze Lieve Heer van de Zeevaarders. Ze was wit, aardig, heel klein. Men ontwaarde haar van verre, gelijk een vuurbaak. En als de vissers in gevaar verkeerden, was het op haar dat ze hun betrouwen stelden, méér dan op een lichtpunt boven de nachtelijke Oceaan. Daar ze zich zeer hoog, aan het eindpunt van een steil, steenachtig pad bevond, gingen er niet veel mensen heen, tenzij op de jaarlijkse feestdag. Ik had me laten betoveren door de eenzaamheid daarboven en door het wijdse panorama waarvan het oog daar genoot, en ik had een probaat middel gevonden om er op zomerse namiddagen te komen zonder mij te vermoeien. Ik was namelijk tot de ontdekking gekomen dat een boek van meer nut is dan een wandelstok om een berg te beklimmen, en ik begaf me dan ook op weg met een boek onder mijn arm. Als ik mijn benen moe voelde worden, zette ik me neer en las. Zonder mijn boek zou ik me slechts een korte rustpoos vergund hebben en ik zou de beklimming voortgezet hebben vóór ik op krachten was gekomen, want je enige bekommernis als je ergens heengaat, het doet er niet toe of je voortrolt op wielen, getrokken wordt door een schroef of gewoon door je benen gedragen wordt, is er zo spoedig mogelijk aan te komen, zelfs als je er niets te doen hebt. Mèt een boek ziet de zaak er heel anders uit. Als het een mooi boek is, boeit het je, en je kùnt je lectuur slechts afbreken bij het einde van een hoofdstuk, of bij een passus die je zal toelaten de draad van het verhaal gemakkelijk weer op te vatten. Intussen rusten je benen uit.

Toen ik op die bewuste namiddag het voorplein van de kapel van de Beschermheilige der Zeevaarders betrad, bleef ik een poosje staan om het schouwspel te bewonderen dat zich aan mijn blikken bood: een uitgestrekt watervlak vol lichte, snel voorbijgaande zeilen. Beneden, rechts, strekte het strand zich uit, en daarachter verrezen moderne villa's, het merendeel weelderige villa's, die tussen de pijnbomen verscholen stonden en afstaken bij de ellendige oude visserskrotten, welke links stonden samengetroept. Nadat ik - gelijk ik trouwens iedere dag deed - een vertederde blik op de zee had geworpen, zette ik me neer en maakte aanstalten om als gewoonlijk te lezen. Maar ik had ternauwernood mijn boek opengeslagen, of ik werd verrast door een gerucht dat uit de kapel kwam. Ik keerde me om en zag dat de deur van de kleine kapel op een kier stond. Het was de eerste keer dat zoiets zich voordeed. Totnogtoe had ik hier nooit iets anders gevonden dan diepe stilte en dichterlijke eenzaamheid. Maar vandaag hield het gerucht aan. Ik hoorde voetstappen en zag een man over de drempel komen. Hij had zijn armen vol ex voto's, wassen schuitjes en kleine schilderijtjes: naïeve, op plankjes geschilderde voorstellingen. Toen hij me ontwaarde, bleef hij onaangenaam verrast staan, en er verscheen een raadselachtige uitdrukking op zijn gezicht; daarna maakte hij een onverschillig gebaar en schreed vastberaden naar de overkant van het voorplein. De flank van de heuvel was daar nagenoeg loodrecht; aan zijn voet strekte zich een groot woud

uit. Teneinde degenen die tot de Beschermheilige van de Zeevaarders kwamen, tegen die gevaarlijke afgrond te beschutten, had men aan die kant een borstwering aangebracht, wier binnenzijde een halfcirkelvormige bank vormde. Dààr op ongeveer vier meter van mij, ging de man zitten. Ik was ontstemd over dat ongelegen gezelschap; ik wou verder lezen, doch de onbekende richtte het woord tot mij.

- U ziet me zeker voor een dief aan, nietwaar?

Die gedachte was inderdaad bij mij opgekomen. Ik had zelfs zijn kracht geraamd, in verhouding tot de mijne, en ik was tot de slotsom gekomen, dat ik gevaar liep het onderspit te delven indien het tot een gevecht kwam. Niet dat hij jonger was dan ik - hij zag er zowat een vijftiger uit - maar hij was steviger gebouwd dan ik, die eerder tenger ben. Zijn klare ogen deden het zonder bril, terwijl de mijne me zonder de hulp van een paar glazen niet toelaten twee stappen te doen, zelfs niet om me uit de voeten te maken. Hoewel hij geen ruw voorkomen had, deden zijn afgedragen, stoffige kleren en het raadselachtige in zijn houding een man vermoeden, die eraan gewend was, met een stok in de hand langs 's werelds wegen te lopen, op zoek naar middelen van bestaan.

Misschien weifelde ik enkele ogenblikken alvorens hem te antwoorden, want hij vervolgde, vóór ik de mond geopend had:

- Neen, ik ben geen dief. Al die dingen - hij wees naar de ex voto's - behoren mij toe. Maar ik ben ze niet waardig...

Ik was beslist van mijn stuk gebracht. Het lukte me tenslotte, hem iets te antwoorden, ik weet niet meer wat, waarschijnlijk een dwaasheid. Hij hernam:

- U bent hier vreemdeling, nietwaar? U bent de zomer aan het strand komen doorbrengen?

- Ja.

- Ik heb het dadelijk gemerkt. De mensen uit de streek hebben geen tijd om hier een boek te komen lezen.

Ik begreep niet terstond of hij dit zei om me onaangenaam te zijn, of eenvoudig om me het bewijs van zijn schranderheid te leveren. Opnieuw staarden zijn heldere ogen me aan. Het kwam me voor dat ik er nu een milde uitdrukking in las, doch ik voelde me opnieuw vernederd teen hij me zeide:

- Wees gerust, ik zal hier niet lang vertoeven. En wees maar niet bang van mij, ik doe immers niemand kwaad. Och, de een of andere dag heeft ieder van ons zich schuldig gemaakt aan een laakbare daad, dat staat buiten kijf. Ik in de eerste plaats heb een zéér laakbare daad bedreven. Maar het is al zo lang geleden...

En hij herhaalde met een ernstiger klank in zijn stem:

- Het is al zo lang geleden.

- Wees er verzekerd van dat ik niet bang ben, verklaarde ik op koele toon.

Feitelijk voelde ik me zenuwachtig. Opnieuw sloeg ik mijn boek open, en ik deed alsof ik las.

De man zweeg. Hij zat over de ex voto's gebogen, brak de wassen schuitjes

aan stukken en gooide ze daarna in het struikgewas dat op de bodem van de afgrond groeide. Daarna begon hij met een steen de naïeve schilderijtjes stuk te slaan, waarop je visserssloepen zag worstelen tegen een ontketende zee en Onze Lieve Heer van de Zeevaarders verschijnen op een wolk. Op al die dingetjes stond in misvormde letters een zin vol spelfouten geschreven, die dankbaarheid vertolkte. De man las de opschriften van de tabletten alvorens deze stuk te slaan; daarna gooide hij de spaanders in de diepte, de wassen schuitjes achterna. En onderwijl praatte hij met zichzelf:

- Ik heb nooit iemand gered... Niemand! Ik zou het gaarne gedaan hebben, maar ik had er de macht niet meer toe. Dat al die vissers aan de dood ontkomen zijn, is enkel en alleen aan gunstige omstandigheden te danken.

De man stond op en ging opnieuw de kapel binnen. Ik dacht dat het ogenblik voor mij gekomen was om te vertrekken. Hij zou wel denken dat ik een lafaard was, maar dat deed er weinig toe. ‘Feitelijk ben ik kalmte komen zoeken op deze heuveltop, zei ik tot mezelf, kalmte en nog eens kalmte, en vandaag is die hier niet te vinden.’

Vóór ik echter mijn besluit had kunnen uitvoeren, verscheen de man opnieuw op het voorplein met een andere armvol ex voto's. Nu waren het wassen handen, voeten en hoofden. Misschien ontbrak het hem aan geduld om die dingen het een na het ander stuk te slaan, ofwel stuitte het hem tegen de borst, die afbeeldingen van menselijke ledematen te vernielen. Wat er ook van zij, hij ging bij de borstwering, en met een driftig gebaar gooide hij alles in de diepte. Daarna stond hij een poos naar de zee te kijken, zoals hij al eerder gedaan had.

- Houdt u van dit schouwspel? vroeg hij me, zich een weinig naar mij toekerend.

- Ja, 't is prachtig, antwoordde ik. Dat panorama is indrukwekkend.

Opnieuw keek hij lang en bewonderend naar de oceaan en de aarde.

- Het is stellig niet lelijk, mompelde hij. Het had veel schoner kunnen zijn, maar ja... De Romeinen hebben ook van dat landschap gehouden. Indertijd stond op deze plaats zelfs een kasteel - niemand anders dan ik weet het... Zie, als men dààr, links, vóór het plein, opgravingen deed, zou men er sporen van oude graven ontdekken. En hoeveel galeien zijn ginder langs het strand niet voorbijgevaren!...

Ik was verbaasd over zijn kennis en over de juistheid van de woorden die hij gebruikte. Ik keek naar hem op, maar hij keerde me de rug toe en staarde naar de zee.

- We hebben inderdaad de indruk dat we tegenover een wonder staan, hernam hij, als wij goed nadenken over de aarde, de hemel en de oceanen; als wij nadenken over de grote verscheidenheid van de wezens die op de aarde leven en aan het onderling evenwicht tussen de planeten. Waar of niet?

- De wereld biedt onbetwistbaar véél verscheidenheid en...

Hij onderbrak me:

- Ik weet dat al de mensen er dienaangaande nagenoeg dezelfde mening

op nahouden. Het geringste insect dat we op een berg zien lopen, en dat we zonder moeite zouden vertrappen als het zich niet door de vlucht redde, is al een voldoende reden om ons over dat alles tot nadenken te stemmen.

De man stelde me onverwacht een vraag:

- Wat bent u? Welk beroep oefent u uit?

Ik zei het hem en hij scheen tevreden.

- Aha!... Prachtig, dan zult u me best begrijpen... Is het niet waar dat de wereld het product schijnt te zijn van een wonderbaarlijke verbeelding, van een brein dat niet één mens ter wereld, zelfs in de droom, zou durven evenaren?

- Ik heb dat al vaak gedacht, erkende ik nederig.

- Ziet u wel! Net wat ik u zoëven zei! Maar u vergist zich. U vergist zich tenminste gedeeltelijk.

De man kwam dichter bij mij. Ik zat neer en hij stond recht. Ik moest omhoog kijken om hem te zien.

- Antwoord me nu op deze vraag... Hebt u nooit de indruk gekregen dat dit brein wel zijn vlucht genomen heeft, maar halverwege is blijven steken?

- Ik weet het niet. Ons verstand is beperkt. Verder dan ons verstand ligt er misschien iets dat ons begrip te boven gaat.

- Precies wat ik bedoelde!

Dit zeggende zette ds man zich naast mij neer. Hij liet zijn bovenlijf lichtjes voorover hellen, vouwde zijn handen samen en steunde zijn armen op zijn benen.

- In den beginne liep alles goed van stapel, hernam hij, alsof hij een afgebroken verhaal voortzette. Ik bezat oen onbegrensde macht. En een zo geestdriftige verbeelding dat ikzelf er heden ten dage wel eens verstomd over sta. Ik had nauwelijks een denkbeeld opgevat, of mijn gedachte verstoffelijkte zich, kreeg vorm en leven. Mijn fantasie kende geen grenzen, dat kunnen de diepzeebewoners getuigen! Alles kunnen verwezenlijken, zelfs ongerijmde dingen, schept een genot dat u onbekend is. In die tijd echter smaakte ik ook dat genot niet, want ik besefte niet wat ongerijmd en wat logisch, wat schoon of lelijk, wat goed of slecht was. Ik schiep en schiep immer door, alsof ik krankzinnig geworden was. Wat de mensen het heelal, de bouw van het hemelruim en het oneindige noemen, is stellig het belangrijkste deel van mijn werk... De mensen spannen zich wel in om met behulp van hun wetenschap grenzen te trekken, maar hun pogen stuit op zoveel moeilijkheden, dat ze gemakkelijker de massa van een berg zouden kunnen verplaatsen met behulp van een theelepeltje.

Terwijl hij sprak, hield de man zijn ogen neergeslagen, alsof hij vreesde in mijn ogen de indruk te lezen, die zijn woorden op mij maakten. Zijn stem kreeg nu een andere klank:

- Maar op een dag voelde ik mijn macht afnemen. De vogelen bijvoorbeeld zijn een bewijs van dat verval. Ik weet niet of u bereisd bent, of u Amerika en Azië en de onmetelijke oerwouden kent, waar wonderbaarlijke vogels leven. Het doet er echter niet toe, zo dit niet het geval is; u hebt zeker weleens gekleurde afbeeldingen gezien in de boeken. Het komt u voor, niet waar, dat de vogelwereld

van verblindende verscheidenheid en onuitputtelijke fantasie getuigt?... Daarin vergist u zich. Mijn verbeelding was reeds aan het verzwakken, ze benaderde al wat later de menselijke verbeelding zou zijn. Ik schiep een vogel, en al de andere die ik later schiep, waren maar varianten van de eerste. Ik kreeg een voorgevoel van mijn latere machteloosheid en ik maakte vogels van allerlei afmetingen naar het model van mijn eerste vogel: om te beginnen met de struisvogel waarop men paard kan rijden, en om te eindigen met de kolibri, die men voor een insect zou kunnen aanzien. Daarna maakte ik er met veren van allerhande schakeringen, ik nam mijn toevlucht tot alle mogelijke kleurencombinaties. En eindelijk begon ik, in plaats van nog iets nieuws te scheppen, zekere onderdelen van de reeds geschapene vogels buitensporig te vergroten. De uitkomst hiervan was een spotbeeld van mijn eigen werk. Ik vergenoegde me ermee, de poten, de staart of de snavel van sommige vogels overdreven te verlengen, zodat die lichaamsdelen groter, veel groter dan hun lijf werden. Aan dezen gaf ik vleugels, veel breder dan noodzakelijk, en aan genen liet ik slechts korte stompjes. Ik wijzigde de glans hunner ogen, of de bouw van hun keel, zodat sommigen tot eeuwigdurende stomheid gedoemd waren, en anderen zingende zouden sterven. Doch al die veranderingen waren van ondergeschikt belang, want feitelijk deed dat alles geen afbreuk aan de oorspronkelijke opvatting van de vogel. Ik was als een van de vele schrijvers, die op een goede keer een gelukkige vondst doen, en nadien gans hun leven wanhopig blijven worstelen om zich de illusie te verschaffen dat ze niet in herhalingen vervallen, terwijl ze tot niets anders meer in staat zijn dan letterdieverij ten koste van zichzelf te plegen.

De man zweeg opeens; hij hief zijn hoofd op en keek voor het eerst naar mij, sinds hij plaats genomen had.

- U denkt zeker dat ik een gek ben, nietwaar?

Nu sloeg ik mijn blikken neer. De gedachte was reeds herhaaldelijk bij mij opgekomen, dat het niet uitgesloten was, dat hij me op een gegeven ogenblik over de borstwering zou gooien, net als de ex voto's.

- Neen, mijnheer. Ik luister met veel belangstelling naar uw uiteenzetting. Het begint echter laat te worden...

De man keek lang naar de hemel, alsof hij de Tijd mat.

- Neen, het is nog niet laat... Het kan niet later dan vijf uur zijn. Geef me een cigaret.

Hij blies een wolk rook uit en hernam:

- In de plantenwereld is het er op dezelfde manier toegegaan. Wat is een boom? Wat is een plant? Een wortel die in de grond vastzit. Ik heb wel geprobeerd om een beetje verscheidenheid te brengen in de bladeren, in de bloemen, in de vruchten en in de geuren. Maar desondanks blijft een plant een wortel die in de grond vastzit. Welnu, ik had iets anders beoogd. Ik wilde dat de wereld niet eeuwigdurend in zichzelf-herhalen zou vervallen. Ik verlangde dat ze zich onophoudelijk zou hernieuwen. Is het nooit bij u opgekomen dat er wouden in de ruimte zouden kunnen groeien, en dat de mens evengoed op de bodem van

de zee of in het hemelruim als op de grond had kunnen lopen? Valt het u niet op dat de mensen zich zonder verpozen inspannen om de fouten in mijn werk te verhelpen? Wat zijn vliegtuigen en duikerpakken anders dan verbeteringen van mijn werk? Zelfs degenen die me aanbidden en zich voor mij opofferen leveren zodoende het bewijs dat ze het met mij oneens zijn en dat ze beogen mijn werk beter te maken. Wat doen ze feitelijk als ze in hun ongeluk mijn hulp afsmeken, zoniet me beknibbelen? Ze vervloeken mij niet, eenvoudig omdat ze mij sterker wanen dan ze zelf zijn.

De man zweeg opnieuw. Hij doofde zijn peukje uit en bekende op zachte, droeve toon:

- Ze hebben gelijk, de ongelukkigen! Ik ben bezweken alvorens mijn werk tot in de puntjes verwezenlijkt te hebben. Wat veranderlijk had moeten zijn, bleef onveranderlijk, en de wetten die van toen af aan de wereld regeren, zijn meedogenloos. Ik kwam pas laat op de inval, de Mens te scheppen. Ik had reeds al de andere dieren geschapen, en bij het bedenken van allerlei overdrijvingen in de onderdelen had ik al mijn verbeeldingskracht uitgeput. Totnogtoe had ik aan al de dieren die op de aarde lopen of in de bomen klauteren, vier steunpunten gegeven. Doch aan de mens gaf ik er slechts twee! Stel u voor wat er in mij omging, toen ik dat nieuwe paar dieren rechtop tussen al de anderen zag staan! Om de waarheid te zeggen, ik had de proefneming al sens gewaagd, toen ik de kangoeroe schiep, maar dat schouwspel had zo'n nare indruk op mij gemaakt, dat ik hem ten eeuwigen dage onvoltooid liet... Te midden van al die wezens die in de morgen van hun leven uitgelaten stoeiden en blijde kreten uitstieten, geleken de man en de vrouw, de enige wezens die rechtop stonden, op twee trapganzen, die in een bende mussen terechtgekomen waren. Hij keek in de verte, zonder zich te kunnen oriënteren. Hij scheen zó droef, zó onzeker over zijn lot, dat ik opeens medelijden met hem kreeg. Daar ik hem verticaal geschapen had, waren zijn geslachtsdelen minder goed verborgen dan bij de andere dieren, en hij scheen zich daarover te schamen. Toen mijn macht begon te tanen, had ik, bij gebrek aan verbeeldingskracht, aan een en hetzelfde orgaan verschillende functies toebedeeld. Aan de vogels had ik slechts één ontlastingsbuis gegeven, maar aan de latere schepselen gaf ik er twee, zonder te weten waarom, doch de tweede kreeg twee taken te vervullen. Voortaan zou het leven van de mens uit een rioolbuis opwellen. Mijn medelijden met hem werd dan ook hoe langer hoe groter. Ik aarzelde een poos alvorens een besluit te nemen: ‘Ik zal me aan hem geven, op hem zal ik al de grootheid overdragen die mij nog rest’.

‘En ik versmolt me toen met de mens, ik maakte het droefgeestige dier deelachtig aan mijn verval, aan de schemering van mijn macht... Dat was een nieuwe flater. Want voortaan leefden in de mens al de verzuchtingen voort van een god - van een god, ofschoon hij er feitelijk geen was. Dàt was het uitgangspunt van talloze moeilijkheden. De mens smachtte naar de eeuwigheid, eigen aan de god die hij in zich droeg, en hij was even vergankelijk als de andere dieren. Gedreven door een vage herinnering aan de tijd toon een deel van hem

onsterfelijk was, maakte hij aanspraak op geluk - en hij zou duizenden en duizenden jaren blijven strijden om geluk te verwerven, zonder echter ooit lang gelukkig te kunnen blijven. Hij was slechts volkomen gelukkig gedurende een paar korte minuten - en dan nog terwijl hij nieuw menselijk leed aan het verwekken was. Ik had de mens zó stuurloos achtergelaten tegenover zoveel vraagstukken die opgelost dienden te worden, dat zijn eerste overwinning, de spelonk, die een uitgangspunt had kunnen zijn, voor hem een eindpunt betekende. De wereld was onvolmaakt gebleven, en de mens had een drang naar onmogelijke volmaaktheid in zich bewaard. De wereld was onvolmaakt, onrechtvaardig, ongerijmd en zonder schijnbare bestemming gebleven, doch de mens bond de strijd aan, opdat de wereld voor hem zou worden wat ze niet was. Als hij over geen andere strijdmiddelen beschikte, nam hij zijn toevlucht tot veronderstellingen. Sinds hij bestaat wordt hij door veronderstellingen geschraagd... Ik heb spijt van alles wat ik gedaan heb. Maar hoeveel meer van alles wat ik niet heb kunnen doen!

Hij stond op, stak zijn handen in zijn zakken en ging als beklemd naar het eindje muur dat ons tegen de afgrond beschermde. Ik zag zijn blik de richting volgen welke de ex voto's genomen hadden, en zich daarna naar de zee keren. En tenslotte keek hij naar mij.

- En toen bond ik, ook ik, de strijd aan tegen mijn eigen werk. Natuurlijk werd ik ook sterfelijk als hij, op het ogenblik dat ik me versmolt met de eerste mens. Maar in één opzicht ben ik niet gelijk aan de andere: ik geniet het voorrecht, de herinnering te bewaren aan de vroegere levens die ik geleefd heb. Ik herinner me alles sinds het begin der Tijden, sinds ik de Wereld gemaakt heb. En dat is wel mijn grootste leed, want gelijk ieder weet is het geheugen de pijnlijkste straf die men zich voor wie kwaad bedreven heeft kan indenken. Ik lijd bovendien ook, omdat de mensen somtijds duizend jaar nodig hebben om te kunnen geloven wat klaarblijkelijk is. Als ik hun de waarheid zeg, vervolgen ze mij. Als ik hun bijvoorbeeld toeschreeuw: ‘De wereld zit verkeerd in elkaar, jullie moet haar, voor zover jullie menselijke krachten het toelaten, beter maken’, kijken de zwaksten, de argeloosten me aan, en ze betwijfelen de waarheid van mijn woorden, terwijl de sterksten me dadelijk doen vervolgen. Als ik dan om me te verdedigen verklaar: ‘Ik weet zeker dat zij verkeerd in elkander zit, aangezien ik haar zelf gemaakt heb’, verslijten ze me voor een gek, voor een tovenaar, voor een ketter, voor een communist of voor een anarchist, en ze zitten me evengoed achterna... Ik ben zeer zelden in mijn bed gestorven, gelijk de generaals en het merendeel van de andere mensen sterven. Integendeel, het gebeurde me het meest dat ik gevierendeeld, levend verbrand, gekruisigd, gehangen, voor de kop geschoten, onthoofd, geëlectrocuteerd of met gas omgebracht werd. De omstandigheden van mijn dood veranderden met de aard van de methodes welke in ieder tijdperk en bij iedere natie in zwang waren om zich van een vijand te ontdoen. Ik heb u zoëven gezegd dat daar, aan de ingang van het plein, vroeger een Romeinse begraafplaats was... U hebt het waarschijnlijk niet geloofd. Maar

u moogt het vrij geloven, aangezien ik er begraven werd... tenminste, er ligt daar nog een gesp die mij toebehoord heeft, en misschien ook nog wel een paar flarden van mijn lichaam uit die tijd. Ze hebben me daar in de grond gestopt, na me op barbaarse wijze te hebben terechtgesteld, omdat ik beweerd had dat ik de schepper van de wereld was, en dat ik leefde om mijn vreselijke fout uit te boeten. Ze hebben toen gedacht dat ik me boven de keizer van Rome wilde verheffen, en ze hebben me uit de weg geruimd. Als ik u alles zei wat ik door de tijden heen meegemaakt en geleden heb! Dat zou echter een eindeloos verhaal worden, en ik zie dat u haast hebt... De uitvinding van de boekdrukkunst is een grote troost voor mij geweest in de loop van de laatste eeuwen. Zo de boekdrukkunst er niet geweest was, zouden mijn laatste levens afgrijselijk geweest zijn, want ik heb ze bijna geheel in de gevangenissen doorgebracht. Gelukkig kreeg ik altijd 'n beetje lectuur. Ach, ik heb veel, veel gelezen!... Ik doe bijna niets anders dan lezen sinds vierhonderd jaar. Wat wilt u, de lectuur bezorgt me verstrooiing en doet me de kerker vergeten. Maar ze doet me ook lijden, want de drama's waartoe ik aanleiding gaf, beleef ik het diepst in de boeken der mensen. Zo bijvoorbeeld gaf men me onlangs, in het krankzinnigengesticht, uitsluitend vrolijke boeken te lezen, alleen boeken die ‘pro’ waren en geen ‘contra’... De dokters beweerden dat ik met dergelijke boeken geen gevaar liep, zwartgallige gedachten te krijgen. Maar ik heb geprotesteerd...

- Aha! U waart dus in een krankzinnigengesticht? vroeg ik schuchter.

- Ja, antwoordde hij ongedwongen. Och, u behoeft niet bang te zijn dat u me zult kwetsen, want ik heb van het eerste ogenblik af wel gemerkt dat u me voor een gek hield. Ik voel me daardoor niet beledigd. Ik heb u trouwens al gezegd dat al de anderen hetzelfde van mij gedacht hebben. Ja, ik was in een krankzinnigengesticht, en ik zou er nog zijn als ik er eergisteren niet in geslaagd was, de plaat te poetsen. Ik was er sinds bijna acht jaar. En weet u waarom? Omdat ik op een dag een kerk binnengegaan was en de neergeknielde gelovigen toegeroepen had: ‘Berust niet, want de wereld die ik geschapen heb, is onvolmaakt. Bijgevolg heeft zij meer behoefte aan jullie krachtsinspanningen dan aan jullie berusting! Onvolmaakt zal zij altijd zijn, en jullie ook, maar het is in vele gevallen mogelijk, jullie toestand te verbeteren en de wereld te veranderen. Maar je zult dat niet op je knieën bereiken. Doch rechtop en al strijdend! Hij die jullie dit zegt was weleer een god, en hij wéét waarom hij jullie op die toon toespreekt!’

De man keek naar mij. Hij was waarschijnlijk benieuwd hoe ik op zijn woorden reageren zou. Daar ik het stilzwijgen bleef bewaren, ging hij droef glimlachend verder:

- Wat had ik toch gezegd! Alleen de heiligenbeelden bleven onbewogen. De Christus op het hoofdaltaar scheen me nochtans met zachte, begrijpende ogen aan te staren. Wat de gelovigen betreft, sommigen keken geërgerd naar mij, en de anderen deden moeite om hun lachen te bedwingen. Vóór het altaar van Onze Lieve Vrouwe van de Bedrukten zat een oud vrouwtje neergeknield; ze

was de enige die waarlijk ècht ontroerd was. Haar zoon was stervende en ze had niets, geen geld voor de dokter, geen geld om geneesmiddelen te kopén, geen geld om zich wat dan ook aan te schaffen. Ze was aan de hemel de redding van haar kind komen afsmeken, want de hemel was haar laatste toevlucht. Ik voelde zoveel medelijden met die ongelukkige moeder, dat ik voor het altaar ging staan, mijn arm uitstak naar het beeld van Onze Lieve Vrouwe van de Bedrukten en een van de talrijke gouden ketenen nam die de gelovigen haar geschonken hadden en die om haar hals hingen. Ik gaf ze aan de oude vrouw: 'Neem die keten, zei ik haar, verkoop ze en ga de dokter halen'. De vrouw droogde haar tranen en keek me aan met iets van plotselinge afschuw, alsof ik de duivel in persoon was, en ze weigerde de keten aan te nemen. Ik bleef aandringen: 'Haast je, anders zal je zoon sterven'. Ze bleef mijn geschenk weigeren en keek me vol verachting aan. Toen besloot ik maar te liegen, uit medelijden met haar en haar zoon: 'Vooruit, neem ze, en maak je maar geen zorgen. Ik ben het werktuig waarvan Onze Lieve Vrouwe van de Bedrukten zich bedient om je te hulp te komen'. Ze weifelde even. Ze keek eerst naar het beeld en dan naar mij, maar ze had geen tijd om haar hand uit te steken. De kerk weerklonk van kreten: 'Hij is een gek en een dief! Hij wil Onze Lieve Vrouwe van de Bedrukten bestelen!' Een politieman, die daar ook neergeknield lag, stond op, kwam op mij toe, nam me de keten af en hing ze opnieuw om de hals van het beeld. Daarna beval hij me, hem te volgen. U raadt wel wat er nadien gebeurde. Als ik gisteren niet de kans gekregen had dat mijn bewaker verstrooid was, en ik daar geen gebruik van gemaakt had om over de muur te klauteren, zou ik nu niet met u aan het praten zijn...

Ik bood hem een sigaret aan. Hij maakte een weigerend gebaar.

- Het is tijd dat we vertrekken, zei hij.

Hij gebruikte de meervoudsvorm, alsof hij ervan overtuigd was dat ik het plein van de Beschermheilige der Zeevaarders in zijn gezelschap zou verlaten. Hij boezemde me inderdaad geen vrees meer in.

We staken het plein over. Toen we dicht bij de plaats kwamen waar volgens zijn zeggen vroeger een Romeinse begraafplaats was, bleef hij staan. Zijn ogen schenen tussen de wilde planten een bepaalde plek te zoeken. Hij had ze zeker ontdekt, want hij boog zijn hoofd en riep naar de diepten der aarde:

- Hier ben ik, horen jullie me? Hier ben ik, en ik zet de strijd voort!

[Vertaald door L. Roelandt)

FERREIRA DE CASTRO

Frostviken

Ik ken de randgemeenten
van Frostviken niet
of Jukkasjarvi.

Maar op de zandweg
staan er karresporen
van rul verdriet.

Een lantaarn
schept aan de stal
een schilderwerk van relikwieën.

Niet langer
werpt zijn pet
het donker
in 't wisselnet
van zijn gedachten
doch een gebed
ontstaat
op de maat
van de tred
van de boer
dat om hem heen
't gefluister uit den ether wet.

Hoeven schijnen de komst
der sprookjes te verwachten.

Een hekken piept een deun vol jammerklachten...

O ja
er blijft 't geprik van prikkeldraad
langsheen de maan
en 't antiek geval der meteoren...

Wie kent in Zweden
Frostviken niet?

Wie kent in 't eigen hart
de stille kant der dingen niet?

Piet LABYT

Naar een evenwicht der partijen in Engeland?

DE titel is een vraag waarop een behoedzaam mens het antwoord schuldig zal blijven. Ze werd ingegeven door de verrassende uitslag van de verkiezingen voor de Londense Graafschapsraad, die aan de Socialisten en de Conservatieven elk 64 zetels bezorgden. Hier was inderdaad evenwicht. Maar vele Engelsen zeggen dat een verkiezing voor een plaatselijk bestuur iets anders is dan een verkiezing voor het landsbestuur, dat partijpolitiek in de eerst genoemde niet de doorslag geeft, want dat de uitslag wordt bepaald door de houding die de kiezers aannemen tegenover plaatselijke vraagstukken, hun behandeling en hun oplossing.

Als dat zo is - en ik ben er niet zeker van dat het zo is daar het veelal wordt gezegd door de medestanders van de partij die in zulke verkiezingen verlies heeft geleden - dan kan de uitkomst van de Londense verkiezingen niet de schaduw zijn, welke wordt vooruitgeworpen door de grote gebeurtenis die wij hier tegen de zomer van 1950 tegemoetzien: de parlementaire algemene verkiezingen. Die verkiezingen zullen uitmaken of Labour een volgende bestuurstijd van vijf jaar zal krijgen, dan wel of de taak - een weinig benijdenswaardige taak - zal worden opgedragen aan de Conservatieven.

De taak zal dààrom niet benijdenswaardlig zijn omdat belangrijke factoren, die het land thans nog economisch ter been houden, in de eerste jaren van het volgend landsbestuur zullen komen te vervallen. Dat zijn: de Amerikaanse economische bijstand en de alsnog niet verzadigde buitenlandse markt voor fabrikaten van velerlei soort. En factoren, die minder gunstig zullen zijn voor het herstel van welvaart, zullen mee gaan spreken: de toenemende kosten van de door Labour ingevoerde sociale wetgeving en van de landsverdediging, zolang Rusland een bedreiging blijft, en groeiende mededinging van andere landen in de markten van de wereld. Dit alles doet voorzien dat het landsbestuur, zeker na afloop van de Marshallhulp in 1952, aan een regering, van welke kleur ook, veel zorg zal geven.

De beslissing zal eerst over een jaar vallen; maar nu reeds is er een begin van spanning. De politieke toestand is belangwekkend en in zijn openbaringen zou men de tekenen kunnen zien van een verzwakking van de volksgunst die de regering zo lang heeft gedragen. Ik sprak van het evenwicht in partijsterkte, dat zich heeft aangemeld in de verkiezingen voor het graafschap Londen. Een merkbare verschuiving naar rechts heeft een grote meerderheid van Labour in County Hall, het bestuursgebouw van de Londense graafschapsraad, uitgewist. Een zelfde verschuiving heeft zich aangekondigd in de verkiezingen voor 61 andere graafschappen van het land; en de totale winst aan zetels, door de Conservatieven veroverd op hun politieke tegenstanders, is in deze plaatselijke verkiezingen zeer groot geweest. Het is trouwens niet de eerste maal dat plaatselijke verkie-

zingen een verrassende zwaai naar rechts te zien hebben gegeven. In de herfst van 1947 heeft zich een soortgelijk verschijnsel voorgedaan. Nu, als toen, troostten de verliezers zich met de gedachte dat de kiezers in zulke verkiezingen hun politiek hart niet laten spreken. De Conservatieven, daarentegen, jubelden en leidden uit de uitslagen af dat het land meer dan genoeg heeft van wat zij kenschetsen als 'het socialistisch wanbestuur'.

Een ander teken, dat een hart steekt onder conservatieve riemen, is de verhoging in het conservatieve stemmental bij alle tussentijdse verkiezingen. Het is wel waar dat de regering in die verkiezingen nog geen enkele Lagerhuiszetel heeft verloren, hetgeen een ongeëvenaarde prestatie is in de Engelse politieke geschiedenis, maar dat heeft ze vooral te danken aan het feit dat die tussentijdse verkiezingen, voor zo ver ze in een socialistische lege plaats moesten voorzien, in alle gevallen plaats hadden in districten waar in de verkiezingen van 1945 een socialist was gekozen met een aanzienlijke meerderheid, districten dus waar Labour altijd of lang sterk was geweest. De rekenaars in het conservatieve partijbestuur hebben echter, na een nauwkeurige ontleding van de stemmencijfers, vastgesteld dat de kiezers, die zich van de Socialisten hebben afgewend, groot genoeg in aantal zijn geworden om aan de Conservatieven een kleine meerderheid in het Lagerhuis te bezorgen... indien er thans algemene verkiezingen zouden worden gehouden. Een verschuiving naar rechts van zeven of acht percent van de stemmen zou, verklaren de rekenaars, een einde maken aan Labourbestuur.

Het is voor een onwiskundig hoofd wat moeilijk en tijdrovend dit alles, waarbij ingewikkelde formules te pas komen, na te rekenen. Ik kan dan ook niet beoordelen of en in hoeverre de Conservatieven 'naar zich toe' hebben gerekend en de zaken van hun kant wat te blijmoedig hebben voorgesteld. De naakte cijfers der uitslagen van tussentijdse verkiezingen vertellen echter heel duidelijk dat de Labourmeerderheden zijn geslonken en soms sterk zijn geslonken. Het is de taak der conservatieve leiders uit dit verschijnsel zo veel mogelijk politieke munt te slaan, al was het alleen maar om het vertrouwen in een nieuwe socialistische overwinning te schokken bij de kleurloze middenmoot, dat zijn enkele millioenen kiezers die aan geen partij zijn gebonden en in 1945 hebben getuigd dat zij het eens met de Socialisten wilden proberen.

Als deze kleurloze middenmoot in meerderheid zou besluiten straks voor de verandering maar weer eens op de Conservatieven te stemmen, dan zou ongetwijfeld het pleit voor Winston Churchill en zijn volgelingen zijn gewonnen. Want het is die weifelende schare die - bij het betrekkelijk klein verschil in het aantal kiezers, dat de ene of de andere grote partij steunt - de schaal kan doen overslaan.

In een bespreking van de vooruitzichten der partijen kan de Liberale Partij niet helemaal worden veronachtzaamd. Het Liberalisme blijft een macht van betekenis in dit land, die zich echter in het politieke leven moeilijk rechtstreeks kan doen gelden. Dit is te wijten aan het kiesstelsel, waarin het beginsel der evenredige vertegenwoordiging met voeten wordt getreden, en aan het twee-

partijen-stelsel, waaraan de Britten zeer zijn gehecht omdat het, naar zij oordelen, voor lange tijd een sterk landsbestuur kan waarborgen, dat door geen ernstige parlementaire crisissen in gevaar kan worden gebracht. De kiezers van liberale beginselen zijn daarom geneigd, als zij geen liberale candidaat hebben om op te stemmen, zich van stemmen te onthouden of hun stem te geven aan een Conservatief of een Socialist, afhankelijk van de besmetting welke hun politiek geloof heeft ondergaan. Het bestuur van de Liberale Partij heeft inmiddels doen weten dat het met de oude onafhankelijkheid een eigen program en eigen candidaten aan de kiezers zal voorstellen. Het zou dan bij de algemene parlementaire verkiezingen zo kunnen lopen dat er een kleine liberale vertegenwoordiging in het Lagerhuis zou komen, welke veel invloed zou kunnen hebben op het landsbestuur als de twee grote partijen in de sterkte van haar vertegenwoordiging meer of minder tegen elkaar zouden zijn opgewassen.

De verkiezingsstrijd is reeds aangevangen met politieke redevoeringen over de radio. Ze worden gegeven door vooraanstaande woordvoerders van de Tories, de Socialisten en de Liberalen. De laatste krijgen minder spreektijd, want de B.B.C. dient de evenredigheid wél. Aan deze 'partijpolitieke uitzendingen' ontbreekt alsnog het nieuwe geluid, dat een verontruste en teleurgestelde bevolking in een verbijsterende tijd zou willen horen. Het zijn de oude, partijzuchtige, zorgvuldig opgestelde betogen, op de grondslagen der partijbeginselen, aangepast aan nieuwe vraagstukken die rijzen in het land en in de wereld, alles wat vaag, doorspekt met halve waarheden, dus ook halve onwaarheden, en de onsterfelijke gemeenplaatsen die zo gemakkelijk vloeien van de lippen der politici, geschreven, herschreven, herzien en gewogen om het stemmen winnend effect er van de versterken. Dat is het oude liedje, met de variaties die de feiten van de dag ingeven.

Zo klinkt het als Labour aan het woord is: 'De regering heeft dapper gevochten voor economisch herstel en evenwicht. Wij winnen de slag. Het is een magnifieke prestatie. De ganse wereld bewondert de Britse krachtsinspanning en de overwinning die wij bevechten, en die nieuwe hoop heeft gegeven voor het herstel van Europa en voor de democratie, allerwege in de wereld. De strijd is nog niet voorbij... maar Labour leidt de natie op weg naar het herstel.' - En dan volgt een opsomming van de zegeningen van de sociale zorg, door de regering uitgebreid: de melk en de maaltijden voor de schoolkinderen; de staatsgezondheidsdienst voor allen, van de wieg tot het graf; de uitkeringen aan zieken, zuigelingen, kraamvrouwen, werklozen; de pensioenen voor de gebrekkigen en de ouden van dagen; en het goedkope voedsel.

De Conservatieven verklaren voor een microfoon van de B.B.C. dat zij streven naar de persoonlijke vrijheid en bestaanszekerheid in een veilig en onafhankelijk land. - 'Hoe kan het land veilig en onafhankelijk worden?', vraagt hun woordvoerder; en zijn antwoord is: 'Door alle krachten van het land, van het Britse Gemenebest en van Europa te verenigen onder bezielende leiding. Europa kan alleen worden verenigd indien allen die er in geloven er hun toe-

gewijde dienst aan geven. Dat kunnen in dit land alleen de Conservatieven. Waarom alleen de Conservatieven? Omdat de Socialisten, te oordelen naar de daden en uitspraken van hun verleden, te partijzuchtig zijn. En het doel is te groots voor partijzucht'. - En de Conservatieve spreker zegt ook nog, met de gedachte aan de binnenlandse zaken, dat de Socialisten niet zoveel praats moeten hebben want dat rij twee millioen werklozen zouden hebben te steunen als de Verenigde Staten, met zijn kapitalistische, vrije ondernemingslust, niet de dollars had verschaft om er de raderen van de Britse industrie mee te versnellen in hun loop en er de handen in die industrie rapper mee te maken.

De leiding van de Liberale Partij, die het moet stellen met 'less hours on the air', verkondigt de luisteraars dat er fundamenteel een sterke gelijkenis is tussen de Tories en de Socialisten, die elkaar altijd zo levendig uitkrijten. De heer Clement Davies, de liberale leider in het Lagerhuis, de man van de gulden middenweg, legt uit dat die twee grote partijen gelijkelijk beproeven macht en beheer samen te trekken in monopolies, de ene in staatsmonopolies, de andere in private monopolies. Het komt op het zelfde neer. In beide gevallen berust de macht, alle macht, bij enkelen. Macht is een gevaarlijk ding en moet daarom zoveel mogelijk worden verdeeld. 'Power corrupts, absolute power corrupts absolutely'. Men wete dan wat van die twee grote machtzoekers kan worden verwacht. - 'Ik spreek voor de Liberale Partij', zegt hij, 'en die partij is de enige keus voor hen die hun vrijheid liefhebben. Het is de Liberaal die in de bres staat voor de verdediging van de vrije persoonlijke levenswijze en de vrije democratische instellingen. De komende verkiezingen worden de belangrijkste, niet alleen in de geschiedenis van dit land maar in die van de ganse wereld. Keer niet terug naar het Toryisme van het verleden, en ga niet verder de weg op van het Socialisme, want die leidt rechtstreeks naar de totalitaire staat die aan de mens tegelijk zijn ziel en zijn persoonlijkheid ontneemt. Wij Liberalen nodigen u uit het pad te betreden, voorwaar geen gemakkelijk pad, dat leidt naar een verheven doel, naar een gemeenschap waarin mannen en vrouwen, nergens economisch verdrukt, politiek en persoonlijk vrij zullen zijn'.

Dit zijn de politieke liederen die in vele toonaarden zullen worden gezongen tot aan de vooravond der verkiezingen. Er is een nieuw accent ingebracht, voorgeschreven door het internationaal uitzicht. De partijpolitieke praat verschilt in zoverre van vroeger dat er besef in tot uiting komt van de verbondenheid in bestaanskwesties met de andere westerse volken, hetgeen ten gevolge moet hebben dat politiek, economisch en ander nationaal beleid van elke regering, wat ook haar kleur, te rade zal gaan met desiderata van internationale draagwijdte.

Toch blijven uiteraard het nationale leven, de verlangens en de gevoelens van het Britse volk, vooraan in de gedachten van hen die de verkiezingsstrijd voeren. Meer dan op politieke redevoeringen (die om die benaming alleen al wat verdacht zijn), meer dan op de emotionele opstellen in de partijbladen, zullen de kiezers nun voorkeur baseren op hetgeen de partijen concreet voorstellen of toezeggen, op haar programma's. Niet onbelangrijk is ook de wijze waarop een partij de kiezers

tegemoet treedt, hun vertrouwen zoekt te winnen, en de invloed van de partijmachine (een verzamelnaam voor hoofdbestuur, plaatselijke besturen, hun propaganda en hun candidaten).

In dit opzicht heeft Labour zich reeds een voorsprong verzekerd op de Tories. In een geschrift dat heet 'Labour believes in Britain' (een titel die niets zegt maar goed klinkt) heeft de regering haar program voor een volgende bestuurstermijn uitgestippeld. Het is een vergelijk tussen de bezadigden en de haastigen in de partij, dat wil zeggen, tussen hen die zich bij voorkeur democratische Socialisten noemen en menen dat het land voorlopig genoeg Socialisme heeft en een soort harmonische verbintenis willen totstandbrengen tussen staatsbedrijf en particulier bedrijf, en hen die zich onvoorwaardelijk Socialisten noemen en het socialistisch experiment tot het einde en met de nodige spoed willen voortzetten.

In dit program wordt uitbreiding toegezegd van de nationalisatie van bedrijven. Aan de reeds bestaande of goedgekeurde nationalisatie zal die van de watervoorziening, de cementindustrie, de suikerraffinaderijen, de delfstoffenwinning, het koelbedrijf en de zo geheten industriële verzekering worden toegevoegd als dit de regering gegeven zal zijn.

Die industriële verzekering is een bloeiend levensverzekeringsbedrijf dat nagenoeg uitsluitend wordt beoefend door twee grote private maatschappijen, de Prudential en de Pearl. De agenten van deze maatschappijen bezoeken elke week millioenen nederige Britse gezinnen om met pennies, sixpences en shillingen premies te innen, of om contracten af te sluiten, voor bescheiden levensverzekeringen, die de verzekerden bijna uitsluitend hebben aangegaan om bij hun dood aan nabestaanden voldoende geld achter te laten voor een fatsoenlijke begrafenis. De premies lopen in millioenen ponden en de verzekeringsom in haar totaal gaat het milliard te boven.

Het program zegt verder dat Labour zal ijveren voor verlaging in de prijzen van algemene verbruiksartikelen, dat arbeidersgezinnen goedkoop vacantie zullen kunnen nemen, dat concurrentie in handel en industrie zal worden hersteld, en dat tegen monopolies zal worden opgetreden indien ze tekort zouden schieten in sociaal besef.

Dit is de kern van 'Labour believes in Britain'; en het program bevat in zijn levendiger proza zulke pakkende, typisch-politieke uitspraken als: 'Geen veren bedden voor hen die hun gemeenschapsplicht verzaken' en 'Als de wenselijkheid rijst moet de regering klaar staan meer geld te stoppen in de zakken der bevolking'. Wat de buitenlandse politiek betreft verklaart het program dat Labour volhardend zal zoeken naar elke gelegenheid om de Sovietregering er van te overtuigen dat de voordelen van vreedzame samenwerking tussen de communistische en niet-communistische wereld onmetelijk zijn, en dat het nimmer uitdagend of agressief zal optreden.

'Labour believes in Britain' is het werk van de knappe en politiek-scherp-zinnige koppen van Labour. Het doet enige concessies aan de wilden in de partij met de toezegging van meer nationalisaties en bevredigt bovenal de grote

meerderheid die, met Herbert Morrison, de politieke strateeg van de partij, van mening is dat ‘de vreedzame revolutie’ voorlopig niet verder zal gaan en dat de taak van een tweede bestuurstermijn voor Labour vooral zal moeten bestaan in het consolideren van hetgeen is bereikt. Afgescheiden van de verdere nationalisatie zijn er geen bepaalde toezeggingen. Voornemens meer dan beloften worden uitgesproken door hen ‘die in Groot-Brittannië geloven’, - voornemens zijn niet bindend. Er is geen woord over uitbreiding van de sociale diensten. Sir Stafford Cripps heeft gezegd dat er geen geld voor is. De gezamenlijke Britten betalen 8 shilling aan de Schatkist voor elk pond sterling dat zij verdienen. De beste vaklui in alle bedrijf betalen hard mee en ontdekken in ‘p.a.y.e.’ (pay as you earn, een stelsel van belastinginning aan de bron) dat zij moeten betalen voor de vrije geneeskundige behandeling en voor alle andere sociale zegeningen. De kip die de gouden eieren legt kan er geen meer leggen. De hoogst aangeslagenen moeten 90 percent van hun inkomen aan de staat afstaan. Eerst meer rijkdom stichten, door harder te werken, door meer handelswaar voort te brengen, zegt Sir Stafford, en dan zullen wij wel eens zien of er nog meer geld of wat met geld gelijkstaat kan worden herverdeeld door middel van de sociale verzekering en de ‘kosteloze’ sociale diensten.

Dit program - in hoofdzaak een document van de democratische Socialisten, van Attlee en Morrison en Cripps - is goed overlegd. De gematigdheid, die er uit spreekt, en de aantrekkelijke punten die het voor de werkman heeft, zouden verkiezingen kunnen winnen. De Onafhankelijke Labourpartij, die de ‘all out’ Socialisten bevat, vindt dat Sir Stafford Cripps met zijn ontoegeeflijke begroting, en Morrison met zijn verwaterd Socialisme, aan alle hoop op een socialistisch Engeland de bodem hebben ingeslagen. Ze dreigt met eigen candidaten als de stembus moet gaan spreken. Officieel Labour behoeft zich daar niet veel van aan te trekken. De onafhankelijken zijn een kleine stuwgroep die, zelfs als hun candidaten werden gekozen, weinig verschil zouden maken in de door de verkiezingen geschapen verhoudingen in het Lagerhuis. De vakbonden zijn ook niet gelukkig met de voortdurende ‘austerity’ en de verhoging van voedselprijzen als gevolg van het intrekken van enige voedselbijslagen. Maar de argumenten van de verantwoordelijke mannen klemmen. Iedereen, rijk en arm, jong en oud, moet mee betalen voor wat de staat - die zelf niets verdient - verschaft en - wat er nu is bijgekomen - voor de vrede die dure verdedigingsmiddelen eist.

En de Conservatieven? Van hen wordt gezegd dat zij geen politiek hebben en dat zij feitelijk in het zog van de Socialisten varen door een grote dosis Socialisme te aanvaarden, zoals nationalisatie, dirigisme, met dit verschil alleen dat zij dit niet zo zeer doen uit overtuiging als uit opportunisme, en nog wat trager dan Morrison en zijn vrienden. Als de kiezers dat willen hebben dan zullen zij het eerder en liever ontvangen uit de handen van Labour die guller en oprechter is. De Conservatieven werken wel hard met hun goed herstelde partijmachine. Prettige vlugschriften met de blauwe druk tuimelen in de brievenbussen van Jan en Alleman. Maar alles wat er in staat is wat vaag en onbestemd. Er is nog geen

conservatief partijprogramma dat eenvoudig en helder vertelt wat de kiezers kunnen verwachten als zij de tegenpartij aan het bewind brengen. De corypheeën van de Conservatieve Partij hebben herhaaldelijk in algemene trekken de punten van hun politiek geloof bekend gemaakt: bezielde leiding; vermindering van de staatsuitgaven; handhaving van een behoorlijk levenspeil voor allen, zo nodig door ingrijpen van staatswege; bescherming van de koopkracht van het pond sterling; een productieslag, niet alleen voor de uitvoer maar ook voor de binnenlandse markt; steun aan de landbouw; geen verdere nationalisatie; inniger vereniging en samenwerking van de landen van het Brits Gemenebest en verdere ontwikkeling van de broederschap met Amerika; en dan Winston Churchills 'Set the people free!'

Het zijn allemaal loffelijke gevoelens en ambities, maar ze houden geen belofte in van een doelbewust beleid, ze kunnen geen politiek program maken dat kiezers kan bezielen. Hoe zeer in conservatieve kringen het gemis aan een bezielend program wordt gevoeld blijkt wel uit het feit dat T h e T i m e s nu al enige maanden lang ingezonden stukken plaatst, waarin de afwezigheid van zulk een program voorop wordt gesteld en het materiaal wordt verschaft om er een program van conservatieve politiek mee te maken. Afkeuring van de politiek van de tegenstander is negatief en geen politiek.

Het is interessant met die ingezonden stukken in het gezaghebbendst persorgaan van het land te ontdekken hoe zeer de onvergankelijke liberale opvattingen invloed hebben uitgeoefend op het wakkere, vooruitziende element in de Conservatieve Partij.

Hier is een korte samenvatting van het belangrijkste dat de schrijvers in T h e T i m e s voorstellen: - Als de Socialisten spreken van een vreedzame revolutie, die zich al voor een flink deel heeft voltrokken, dat dan de Conservatieven aan de kiezers een vreedzame contra-revolutie toezeggen. Met een program dat hierop is gericht en dat veel van wat de Socialisten hebben gesticht ongedaan zou maken, zouden harten voor de conservatieve zaak zijn te winnen, vooropgesteld altijd dat voor het socialistisch stelsel van 'de verdeling van de rijkdommen' (door de staat ondernomen) een menswaardig, vrijwillig stelsel in de plaats treedt, ondernomen door de sociale en organiserende krachten die in de bevolking zelve leven. - Het is beter dat een man zo welvarend is dat hij zijn eigen verantwoordelijkheid kan dragen en zijn eigen beslissingen kan nemen, dan dat de staat hem van nagenoeg alle persoonlijke verantwoordelijkheid ontheft. - Wat het land nodig heeft is een industriële omwenteling, die een ruimer aandeel geeft in de opbrengst en meer verantwoordelijkheid aan allen die in een bedrijf arbeiden. - Te veel Conservatieven schijnen bereid te zijn de beredderende en bedillende hand van een almachtige staat te aanvaarden, met alle kwaden en de ontaarding van het individualisme, die daar onvermijdelijk het gevolg van zijn. - De oplossing der sociale en economische vraagstukken ligt niet in staatsbeheer dat ondernemingslust en initiatief doodt en de menselijke waardigheid geweld aandoet, maar in de ontwikkeling en de aanmoediging van bonden, verenigingen,

gilden van vrije onafhankelijke burgers, die zelf voor allen de bestaanszekerheid en de behoorlijke levensomstandigheden scheppen die een beschaafde gemeenschap kenmerken.

Dit zijn, zeer summier, de ingrediënten voor een conservatief partijprogram, die de ingezonden stukken in The Times aanbieden. De vraag nu, die zich niet gemakkelijk laat beantwoorden, is of de meerderheid van de kiezers al of niet terugverlangt naar een vrije gemeenschap, en of de zorgen, waarmee de staat hen omringt, al of niet hun menselijke eigenwaarde kwetsen. Waarschijnlijk zullen zij zich dit niet afvragen en straks eenvoudig te rade gaan, als zij moeten stemmen, met de ervaringen van stoffelijke aard, die zij in de vijf jaren van het Labourbestuur hebben opgedaan. Gelukkig zijn die ervaringen voor niemand geweest. Maar velen zullen zich overtuigd houden dat de beperkingen, de noden, de tekorten niet op rekening gesteld kunnen worden van een regering die haar taak moest verrichten in een wereld waarin zoveel verwoest en gebroken was. - De meerderheid van de bevolking betaalt niet 8 shilling in het pond aan belasting. Dat gemiddelde wordt gemaakt door hen die van 10 tot 19 shilling van hun pond inkomen aan de Schatkist afstaan. Maar de huismoeders stemmen ook. Zij zijn de zwaarst geplaagden van het land. Zij vormen de lange slierten voor de viswinkels, langer nu er feitelijk geen vlees te koop is. Het is mogelijk dat zij zich niet laten overtuigen dat de regering dit niet kan verhelpen; en zij vertegenwoordigen millioenen stemmen. De werkman zelf voelt zich niet zo gelukkig in de genationaliseerde bedrijven, waar zoveel bij moet en die van hem weinig meer dan een cijfer maken; en zijn bazen zitten hoog en afgezonderd in de prachtige oude Engelse landhuizen, in administratiekantoren herschapen.

Inmiddels schijnen de Conservatieven de sprong naar een contra-revolutionnair program niet te durven wagen. Zij lijken weinig minder collectivistisch dan de Socialisten. Kunnen zij hierin met de Socialisten wedijveren? Toch kan de betekenis van de verschuivingen naar rechts in de plaatselijke verkiezingen niet zo licht worden geschat. Ik eindig met opnieuw de vraag te stellen: Naar evenwicht in de politieke partijen?... zonder haar te beantwoorden. Als men alle factoren heeft gewogen (en er zijn er hier heel wat opgesomd) dan kan men nog geen gissing beproeven. Want veel blijft onweegbaar: de ondoorgrondelijkheid van de kiezersziel; onverwachte gebeurtenissen die een jaar nog kan brengen en van grote invloed kunnen zijn op een verkiezingsuitslag.

ROVER

Opmerkingen over de ziekte des tijds

MEN heeft mij meer dan eenmaal gevraagd of ik in de Nederlandse letterkunde van na den oorlog iets ‘nieuws’ kon ontdekken. De vragers waren aan het verkeerde adres, omdat ik volhard in de overtuiging, dat de begrippen nieuw en oud geen verband houden met al waar het in kunst, dus ook letterkunde, om te doen is. Wat goed is blijft eeuwig nieuw, het slechte wordt oud geboren. Dit is geen losse bewering, maar een feit, dat elke oprechte lezer iedere dag opnieuw ervaart. De vraag zou dus beter zo gesteld kunnen worden: bemerkt men in wat er gedurende en na de bezetting geschreven werd een duidelijke verandering wat geestesgesteldheid, levensopvatting en vormbegrip betreft? Ik zou niet gaarne willen volhouden dat ik alles wat er van 1940 tot 1948 geschreven en gedrukt werd in mij opgenomen heb. Wel heb ik echter heel wat daarvan, in dicht en ondicht, gelezen. En ik moet bekennen dat mij daarbij geen w e z e n l i j k e wijzigingen opgevallen zijn. Ik bespeur ook niets wat ook maar in de verste verten op een breuk met het verleden gelijkt. De beste onder de jongeren werken met min of meer gaven voort op de overgeleverde gegevens. En zelfs zij die Ter Braak's levensbeschouwing afwijzen, doen dat op een toon en in een taal, die duidelijk Ter Braak's invloed op hen bewijzen.

Toen ik voor het eerst een gedicht van Slauerhoff onder het oog kreeg, ondervond ik wat Edmund Wilson noemt: The Shock of Recognition. Ik had het voorrecht een mij onbekende schakering van het mens- en van het dichterzijn te ontdekken. Ik vond die verzen niet mooi. Ik vind nog veel van Slauerhoff's werk niet mooi. Maar mooi of niet, het werkte van meet af op mij in, brak iets in mij open. Het zelfde geldt van Marsman, van Hendrik de Vries. In zeer sterke mate van E. du Perron, van wie ik het eerste ‘Filter’ in handen kreeg en onmiddellijk het gevoel kreeg: dat is iets, hoewel ‘Filter’ toch in E. du Perron's levenswerk een geringe betekenis heeft.

Met Achterberg ligt het anders. Toen ik zijn bundel ‘Afvaart’ bij verschijning, dus lang vóór den oorlog, las en herlas, was het mij niet gegeven daarin te ontdekken, wat ik er nu in herken. Het was een voortreffelijke korte studie van M. Nijhoff, die mij de ogen opende voor de aard en de betekenis van deze intreebundel, eerste getuigenis van een waarlijk groot en oorspronkelijk dichterschap, dat zich nadien in talloze verbijsterende gedichten bevestigde.

Toen ik in 1939, door bemiddeling van Pierre H. Dubois voor het eerst werk van Aafjes ontving, achtte ik dat ongetwijfeld een aanwinst voor Groot-Nederland en drukte het dus met vreugde af, maar van een ‘openbaring’ was geen sprake. Ik heb Aafjes ontwikkeling sinds dien trouw gevolgd. Ik geniet van zijn onweerstaanbare dichterlijkheid, maar bedenk daarbij dat tussen dichterlijkheid en dichterschap een brede klove gaapt. Tot heden heeft Aafjes, in weerwil van zijn geslaagde werkstukken, die ik oprecht bewonder, mij nooit een grote schok gegeven. En wanneer ik zo nu en dan gedichten van een der jongeren of jongsten op

prijs weet te stellen, deze schok, waar wij toch altijd op hopen en wachten, bleef tot heden uit. Ik heb de indruk dat tegenwoordig te velen een behoorlijk gedicht weten te schrijven. Ik vind in tijdschrift en bundel talloze rijmproeven die eigenlijk 'goed' en toch in het geheel niet goed zijn. Ik bedoel dat men gedichten leest zonder valse beeldspraak, zuiver van vorm, aangenaam van rhythme, met een zeer aanvaardbare inhoud die ons in weerwil van hun betrekkelijke volmaaktheid (of juist daardoor) niets, n i e t s doen. En om dat doen is het te doen!

Bezitten deze talloze rijmproeven iets gemeen, dat hun een kleur des tijds verleent of het merk van een school? Ik geloof het niet. Wel vertoont het gedicht van nu, over het algemeen, een bewuste afwezigheid van samenhang. Of liever, in het beste geval, wordt het de lezer overgelaten de verborgen tesamenhang tussen de opschietende metaforen te ontdekken. Het is hier en nu, gelijk het altijd en overal was: een groot kunstenaar kan zich alles veroorloven en de geringen niets. Zodat wij bij de bescheiden talenten, die mee willen doen, altijd gehinderd worden door het verschijnsel dat ik overal om mij aantref en dat alleen met een Engels woord is aan te duiden: hun werk is 'overdone'. Ik lees tenslotte liever een heel eenvoudig liedje dat geen wereldwonder, maar ten minste zuiver en helder is, dan een ingewikkeld dichtstuk, ook geen wereldwonder, en bovendien gemààkt en troebel.

Het 'gemaakte', de onnatuur, ontdek ik in poëzie en proza, nu méér dan vroeger het geval was. Ik las niet één maar tien romans, waarin ik met de beste wil ter wereld niets anders kon ontdekken dan een meccanobouw, met stalen bintjes en koperen schroefjes, zorgvuldig en knaphandig, in elkaar geknutseld. En ook weleens niet-zorgvuldig en evenmin knaphandig. Soms schijnt het mij toe dat het gevoel voor natuurlijkheid verloren gegaan is. Dat wil niet zeggen dat kunst natuur is. Maar dat, hoezeer ook gestyleerd, het kunstwerk altijd de indruk van natuurlijkheid, van een hogere natuurlijkheid moet geven.

Ik lees dikwijls een bladzijde die met enige zwier geschreven, dikwijls een uiteenzetting van denkbeelden, die de moeite van het overpeinzen waard is. Maar zelden of nooit ontmoet ik in een boek van nu l e v e n d e mensen in l e v e n d e verhoudingen, te midden van een l e v e n d e natuur. Ik ontmoet aangeklede poppen, die schichtige, grillige bewegingen maken doordat de vertoner driftig aan de touwtjes trekt, temidden van een geschilderde toneelstad of toneelbos. Ik kan nooit vergeten dat ik een b o e k lees. En dat vergeet ik wél als ik Balzac, Stendhal, Gobineau, James, Tolstoi en zoveel anderen ter hand neem. Ik ga verder. Men behoeft niet uitsluitend bij de grote meesters te belanden om boven het livreske uit te stijgen. Couperus, Daum, Top Naeff, Elsschot op hun best, verstaan die kunst van leven wekken, en de illusie van in dat leven te leven. Ik geloof dat wij hier te doen hebben met een schakering van de onmacht. De schrijvers die ik op het oog heb zijn wel in staat denkbeelden vorm te geven in min of meer herkenbare gestalten, zij zijn niet in staat om die gestalten, bloed, zenuwen en een ingeschapen, blinde bestaansdrift te schenken. En zo ontstaan boeken als die van Cola Debrot, B. Rijdes, Jo Boer en tientallen anderen, die hoe

zeer onderling verschillend van aard en waarde, a l l e met min of meer geluk hun mensen, hun toestanden, hun handelingen, hun gebeurtenissen b e d e n k e n en deze bedenksels, met min of meer geluk, in beeld en onder woorden brengen. Wat zij voortbrengen is soms belangwekkend, soms onbeduidend, maar het is n o o i t romankunst, omdat een grote roman geen bedenksel maar een schepping is.

Ik vrees soms dat de jonge romanschrijvers en de jonge dichters véél te intelligent, en zich te zeer bewust van hun intelligentie zijn, om grote romans en grote gedichten voort te brengen.

Ik noemde Cola Debrot.

Cola Debrot's faam berustte tot voor kort op één bekoorlijke jeugdnovelle ‘Mijn Zuster, de Negerin’. Deze verscheen jaren geleden en met gerechtvaardigde spanning wachtten de minnaars der schone letteren op een nieuw werk van zijn hand. Toen ‘Bid voor Camille Willocq’ (J.M. Meulenhoff, Amsterdam 1946) verscheen, heeft de kritiek daar terecht een bijzondere aandacht aan besteed. Het boekje bleek voor enkelen een teleurstelling. Debrot vond echter ook verdedigers, onder wie zich de heer Söteman onderscheidde door zijn oprechte geestdrift en scherpzinnigheid. Doch naar mijn opvatting trad deze jonkman op als de talentvolle pleitbezorger des duivels. Ik ben ‘Bid voor Camille Willocq’ gaan lezen, aleer enig oordeel tot mijn verre woonplaats doordrong, met een sterk vooroordeel ten gunste van Debrot, van wien ik na zijn eersteling verwachtingen koesterde. Toen het mij bitter tegenviel, ben ik begonnen de oorzaak daarvan bij mijzelf te zoeken. Had ik het werkje wellicht te vluchtig doorgenomen en waren daarom verborgen deugden aan mij voorbijgegaan? Verkeerde ik niet in de gepaste stemming? Ik liet het enige maanden rusten en nam het onbevangen wederom ter hand. En weer. Ik las deze bladzijden viermaal met alle aandacht waar ik toe in staat ben en met de ernstige wil om te waarderen, liefst zelfs te bewonderen. Mijn slotsom is deze: als dit verhaal inderdaad goed is, wordt alles wat ik tot dusver goed achtte waardeloos, worden alle eisen die ik tot heden gesteld heb een aanfluiting en begrijp ik niet meer waar het in de letterkunde eigenlijk om te doen is. Ik vind het een onzinnig, ja zinneloos, onwaarachtig, onbelangrijk, doods en verward gepraat zonder kop of staart. Van zielsontleding is geen sprake omdat er geen sprake is van enig levend wezen. De gebeurtenissen zijn opgelegd pandoer verzonnen en van atmosfeer is geen sprake. De stijl is stuntelig, maar zo ik de heer Söteling wel begrepen heb hoort dat zo en dat is juist mooi. Het behoort tot een soort, welke naar het mij voorkomt op een beangstigende wijze in zwang raakt: de opgedirkte prietpraat, de krampachtige gewichtigdoenerij, het bedenken van bedenksels die buitenissig moeten zijn om belangwekkend te lijken.

‘Camille Willocq’ geeft echter aanleiding tot enkele vragen, welke, mij dunkt, iedere lezer zich op zijn tijd stellen moet. De heer Sneyders de Vogel heeft in het Critisch Bulletin een aantal feitelijke onjuistheden vermeld, waaruit blijkt dat Debrot de wereld, die hij met zoveel moeite tracht te beschrijven, onvoldoende kent. Aan zijn lijst kunnen nog enkele bijzonderheden toegevoegd

worden. Een der personaadjes had voor burgemeester moeten leren, terwijl het burgemeesterschap in Frankrijk, anders dan in Nederland, een politieke functie is waartoe men verkozen, niet na voltooide studie benoemd wordt. Doen zulke fouten en tekortkomingen, in het algemeen gesproken, iets af aan de waarde van een verhaal? Ja, dat doen zij. Zij bewijzen, dat de schrijver zijn verhaal niet innerlijk doorleefd heeft, want het verhaal is, behoort althans te zijn, onafscheidelijk verbonden met de omgeving waarin het speelt. Een schrijver, die de omgeving van zijn personen niet ként, verzint die en behoort dan ten minste de moeite te nemen zijn verzinsels te toetsen. Flaubert las, als het nodig was, tien turven omderwille van de waarheid omtrent één klein onderdeel van een beschrijving. Hieruit blijkt dat Flaubert een schrijversgeweten bezat.

Een tweede vraag, welke zich aan mij opdrong, is deze: moet dit verhaal zich in Frankrijk afspelen en zo niet waarom speelt het zich dan in Frankrijk af? Ik voor mij geloof dat het zich overal of liever nergens kon afspelen, hetgeen op hetzelfde neerkomt. De lieden, de gebeurtenissen, de vage beschrijvingen ontlenen niets wezenlijks hoegenaamd aan Frankrijk. Het schijnt echter tot de goede toon te behoren om verhalen of romans die voor Hoge Letterkunde moeten doorgaan naar Frankrijk te verwijzen. Wij bezitten een ganse rij Franse en Parijse romans, die waarschijnlijk enige indruk maken op boeren, burgers en buitenlui. Ik vind echter dat men van een schrijver in dit geval toch wel mag verwachten dat hij Frankrijk, het land zijner letterkundige keuze, door en door kent. Men vergeet te dikwijls dat men een handeling maar niet op een willekeurige tijd kan doen plaats grijpen. Er bestaat een onverbrekelijk vormverband tussen figuur, ogenblik en plaats. Het gaat niet aan een verhaal zich naar believen in Erbs Kwerbs, Stoke-on-Trent of Boelawajo te doen afspelen. Een verhaal uit Erbs Kwerbs, als het een goed verhaal is, kan nergens anders ter wereld gebeuren als in Erbs Kwerbs. Schrijft men fantasietjes, dàn bestaat er geen bezwaar tegen Shangri-la, Koekoeksland of Kokanje.

'Bid voor Camille Willocq' zit niet onverbrekelijk vast aan Montpelouse, noch aan Aix-les-Bains en evenmin aan Parijs. Het verhaal is zo onmenselijk en zo onwaarachtig dat men het zonder enig bezwaar naar Warmond, Zandvoort en Amsterdam kan overbrengen. Het zou door deze bewerking niets verliezen, maar helaas ook niets winnen. Die Fransdoenerij stuit mij altijd tegen de borst, maar zeker bij een schrijver die zo weinig Frans is als Cola Debrot.

Doordat men gevoelt dat deze gehele bedoening eigenlijk buiten de schrijver omgaat en dat hij óók een ander verhaaltje had kunnen bedenken, leeft men al lezend voortdurend in de overtuiging dat al wat wij lezen ons in het geheel niet aangaat. Nergens klinkt, even maar, een toon van overtuiging door. Nergens een spoor van menselijk gevoel. Nergens een vondst die iets poëtisch heeft. Nergens een gedachtengang die op vernuft duidt. Het is een verveeld en vervelend zoeken naar wat achterlanders als 'highbrow' zullen beschouwen, belangwekkend en wonderlijk zullen vinden. Het is een trage, ietwat slome jacht op 'sofistication'.

Het toppunt én van gezochtheid én van lijzigheid wordt gevormd door de

duivelbannerij. De hoofdpersoon wordt namelijk door een priester zodanig bewerkt dat de duivel die in hem gevaren is, onverwijld het hazenpad moet kiezen. Gesteld dat dit ongeval den schrijver zelf overkomen ware, dan nog wordt het, door de wijze waarop hij het ons mededeelt, volkomen onwaarschijnlijk en geheel en al ongeloofwaardig. Er zijn schrijvers die ons het ongerijmde voetstoots doen aanvaarden. En andere, waaronder Debrot, die zelfs de meest eenvoudige voorvallen, zo vaag en temerig voordragen, dat ze onwezenlijk en volkomen onbelangrijk worden.

'Bid voor Camille Willocq' is een zo pijnlijk bewijs van onmacht als men maar zelden in de letterkunde tegenkomt.

Ik noemde Jo Boer.

Jo Boer behoort tot de schrijvers die men tweemaal moet lezen om zich een oordeel te kunnen vormen over hun werk. Met haar is het als met sommige redenaars. Terwijl men ze hoort maken ze indruk, doch wanneer men later hun tekst leest, bemerkt mem dat zij weinig of niets te zeggen hebben. Al wat Jo Boer schrijft lijkt wel wat op het eerste gezicht. Zij bezit ongetwijfeld deze onomschrijfbare eigenschap welke men talent noemt en zij beschikt over een zekere vaardigheid. Met haar neus voor 'wat het hem dóét' bereikt zij iets. Maar bij de tweede lezing bemerken wij dat die aanvankelijk gewaardeerde vaardigheid tot een reeks behaagzieke maniertjes leidt en dat het bereikte 'iets' bitter weinig betekent als het voor de heren komt. Ik heb nu vier boeken van deze schrijfster gelezen. En ik kan mijn indruk niet beter samenvatten dan met de bekende uitspraak: 'men gevoelt de opzet en men raakt ontstemd'. Het is de opzet, de opzettelijkheid, welke er duimen dik opligt, die ons de vreugde om Jo Boer's oorspronkelijke gave vergalt. Bestaat er in de schone letteren een ondeugd welke een schrijver zwaarder aangerekend moet worden? Als het er op aankomt verkies ik een stamelende, stuntelige oprechtheid, een vormloze uitbarsting die onvermijdelijk is, boven iedere gekunsteldheid, hoe fraai ook, boven het maakwerk ook al tracht het te behagen en te lokken met de opperste letterkundigheid.

Het is een bedenkelijk verschijnsel dat men Jo Boer's roman niet kan vertellen in een doodsimpel proza, omdat er dan vrijwel niets overblijft dan een levenloze draak. Al die krullen en tierlantijnen, al die foefjes en trucjes zijn n i e t de uiting van een overdaad, zij komen niet, als in de barok, voort uit een wilde speeldrang, een weelderige sierlust. Ze dienen om een kille leegte aan het oog te onttrekken. Nu moet ik zeggen dat 'De Erfgenaam' (A.A.M. Stols, 's-Gravenhage) iets minder drakerig is dan de roman daarna geschreven en verschenen. Doch ook, helaas hier worden we, misschien een enkele keer bekoord, maar meestal verward door een woordenkraam, zonder dat we daarachter ook maar iets bespeuren van de mens, van een mens. Ik bedoel dit als een dubbele ontkenning: men herkent in dit overdreven geschrijf geen menselijke figuren, maar men herkent er ook de menselijkheid van de schrijfster niet in. Zij handelt over vage, onwezenlijke verschijningen en verschijnselen en blijft zelf, in weerwil van haar druk gepraat, al even vaag en onwezenlijk. In dit ganse verhaal

duikt niet één levend wezen op. Wij bevinden ons temidden van boekige boeren, die boekige zinnen uitspreken en boekige handelingen verrichten. Ik mis ook iedere innerlijke noodzaak in wat er mij verhaald wordt. Er bestaat geen enkele steekhoudende reden waarom deze wezens doen en spreken zoals Jo Boer hen laat doen en spreken. Zij zouden evengoed iets anders kunnen uithalen en zich anders uiten. Want al hun doen en laten blijft buiten het verband met enige werkelijkheid. En hadden wij nu maar met een verbeeldingsspel te doen! Maar ook daarvan is geen sprake. Want de verbeelding, de stoutste fantasie, moet door de kunstenaar aanvaardbaar en onvermijdelijk gemaakt worden. En daar is Jo Boer niet toe in staat.

Ik heb plaats noch lust om een omvangrijke keuze uit de vele, ontelbare, potsierlijkheden te doen. Maar één voorbeeld mag hier niet ontbreken. Een der hoofdfiguren, een oude vrouw, rijdt naast de vrachtrijder naar huis. Zij wilde hem iets vragen: ‘maar die staarde recht voor zich heen en floot een melodie tussen de tanden. Hij had een wilt gezicht waar met zwarte letters verboden toegang op geschreven stond. Artikel 461 strafwetboek.’ Dit nu is kolder en aanstellerige kolder bovendien. En ook dit boek, het beste dat ik van deze schrijfster ken, levert daar telkens en telkens weer de akeligste voorbeelden van op. Afgezaagde maniertjes als bijvoorbeeld korte, halve zinnen op nieuwe regels, scharrelt zij weer op de letterkundige rommelzolder op. Zij heeft maar één wens: allevel altijd iets ànders. Iedere romanschrijver geeft zijn personen namen, maar Jo Boer heeft er iets leuks op bedacht. Zij spreekt van Sylvester Brievenman, Simon Vrachtrijder, Marie Bakkersvrouw. Eén ding staat voor mij vast: een schrijver die wat te zeggen heeft, die door een onwederstaanbare zielsdrang gedreven wordt, die het als zijn roeping en taak voelt een wereld op te roepen en mensen te scheppen, heeft tijd noch lust om zich met zulke nadrukkelijke aardigheden op te houden. Hij heeft ze bovendien niet nodig. Alleen wanneer men niets bezit, begint men iets voor te wenden, wanneer men niets is, gaat men schijnen. En bij gebrek aan het vermogen landschappen en wezens tot leven te wekken, neemt men zijn toevlucht tot dichterlijke uitweidingen, schril van valsheid.

Jo Boer's romans lijken ontstaan uit een kruising van Marlitt en Van Genderen Stort. Het zijn banale en burgerlijke verzinsels die aan hun banaliteit trachten te ontkomen door een overversierde en gekronkelde schrijfwijze. Maar met deze vaststelling is men niet van Jo Boer af. Ik blijf er van overtuigd dat zij talent bezit; zij zal alleen moeten leren dat een zekere aanleg en kunstige handgrepen niet in staat zijn van doodgeboren bedenkseltjes een levende roman te maken. Wat aan vrijwel al haar geschriften ontbreekt is niet talent, maar een noodlot. Al lezende vraagt men zich voortdurend af: waarom, in 's hemelsnaam, waarom?

In haar laatste boek, een roman ‘Melancholie der Verzonken Jaren’ (A.A.M. Stols, 's-Gravenhage) laat Jo Boer zich van haar beste en van haar slechtste zijde kennen. Ik trof hierin een hoofdstuk aan dat ik reeds kende als

verhaal in een bundel opgenomen. Het behield bij herlezing zijn geheimzinnige bekoring en het wint aan betekenis door het verband waarin het nu is opgenomen. Wanneer men zulke bladzijden leest is men geneigd in Jo Boer een schrijfster van belang te erkennen. Daarom juist stemt het zo droevig wanneer men gedwongen wordt tot de slotsom dat zij haar gaven en bekwaamheden misbruikt.

Hier weder, juist als in 'De Erfgenaam' zijn de handelingen, gebeurtenissen, gemoedsstaten, zijn de mensen niet alleen bedacht doch zij stellen opzichtig en hinderlijk hun bedacht-zijn ten toon. Ze zijn schaamteloos bedacht. En hier weder is het gegeven, ontdaan van franje, van kwikjes en strikjes, Marlittiaans in het kwadraat. Er komt zelfs een bastaard op de proppen. Deze wordt vanwege zijn bastaardschap als student gekleineerd en zodanig gekwetst dat hij zich op zijn landgoederen terugtrekt en een laag-bij-de-grondse boerenmeid huwt. Een gestalte of een toestand mogen gerust onwaarschijnlijk zijn. Het leven hangt van onwaarschijnlijkheden aan elkaar. Het is echter de taak van den kunstenaar er zin aan te geven en ze daardoor waarschijnlijk, neen sterker, waar te maken. Jo Boer echter maakt het onwaarschijnlijke nog veel onwaarschijnlijker dan het van nature is. Zij slaagt er nooit in ons te overtuigen van de aannemelijkheid van een mens of een feit. De werkelijkheid wordt onder haar handen tot bordpapieren huisjes met houten poppetjes. Het is ons niet alleen onmogelijk te geloven in het bestaan, maar evenmin in de bestaanbaarheid van Everhard Dijkstra, de bastaard-pachter-landheer. Zijn vrouw is een schim. Zijn dochter Lisa is het wilde, raadselachtige boskind, zo uit een oude jaargang van de Gartenlaube, onzaliger nagedachtenis, gestapt. De oude moeder is ook niet mis wat romantiek betreft. Als haar man verneemt dat Everhard niet zijn zoon, maar die van zijn buurman en landheer is, werpt hij haar enig kokend vet in het gelaat, waardoor zij verder blind is. Ook zij behoort tot de museumstukken der keukenmeidensentimentaliteit. De gehele bedoening is, nuchter beschouwd, zo kinderachtig onmogelijk en wat erger is: zo hopeloos onwaarachtig dat men zich geweld moet aandoen om de lezing van het boekwerk te voltooien.

Er bestaan, voor zover ik weet, twee mogelijkheden die talloze schakeringen toelaten: een gestyleerde weergave van de werkelijkheid of de weergave van een spel der verbeelding. Deze roman, vlees noch vis, heeft niets met de werkelijkheid uit te staan en, behalve in enkele welgeslaagde brokstukken, ook niets te doen met fantasie of droom. Het is, waarom er doekjes om te winden?, een krampachtig verzinsel opgesmukt met woordenpraal. Hier hebben wij een schoolvoorbeeld van de afschuwelijke 'écriture artiste', welke, volgens prof. A. de Ridder, 'de volzinnen van menig auteur met nutteloze sieraden overlaadde en, door een overdaad aan fraai, al te fraai, op den duur gezochte woorden en beelden, deze tenslotte ontkrachtte'. Deze wijze opmerking had ter lering van Jo Boer gemaakt kunnen worden.

Het zij mij vergund met de stukken aan te tonen hoe zij door haar ijdele vertoon, haar eigen proza bederft. Op een gegeven ogenblik stelt zij, zuiver en nauwkeurig vast hoe een leeg huis, oorspronkelijk voor de mens gebouwd, veel

verlatener is dan de natuur, waarin de mens op zijn best geduld en geenszins onmisbaar is: ‘Het huis met de dichte luiken leek eenzamer dan het omliggende landschap.’

Best. Maar helaas is zulk een simpele volzin lang niet fraai genoeg voor een geboren schoonschrijfster als Jo Boer. En zij haast sich haar juiste noot te bederven door de toevoeging van een letterkundige bijklank die er alle zin en bekoring aan ontneemt. En zij schrijft: ‘Het huis leek eenzamer met de dichte luiken, als lag er een doode achter te wachten op zijn laatste uitvaart, dan het omliggende landschap.’ De volzin is, door dat gratis lijk en deze banale ondoorleefde vergelijking niet alleen onwaarachtig geworden, maar heeft zijn spanning en rhythme verloren, omdat: ‘dan het omliggende landschap’, een wezenlijk deel, er thans onwezenlijk bijbungelt. Die dode is echter niet genoeg. ‘Het (huis) was groter dan ik verwacht had, plat uitgestrekt tegen de vochtige aarde, als was het bang voor het ruisen en zuchten van de wind door de bomen.’ In twee zinnen tweemaal het verraderlijke woordje ‘als’, dat de doem der mooischrijverij bezegelt. De beeldspraak is inderdaad Jo Boer's noodlot. Zij mist op dit gevaarlijk gebied alle gevoel voor zuiverheid en alle goede smaak. En ik kom weer met de stukken op tafel: ‘Toch had zij (moeder van de hoofdpersoon) mij lief. Zo lief dat ik haar wereld was. Maar haar liefde was een venerische ziekte, een verkankering van het geslacht, waarbij geest en hart uitgesloten waren.’ Dat is niet alleen lelijk maar ook nog goor.

En tenslotte een volzin om duidelijk en onherroepelijk de armelijkheid van deze uitgeperste hoge litteratuur vast te stellen: ‘Maar het was alsof ronde, onzichtbare monden achter die onberoerde witheid op de loer lagen, en me aanzogen, - een poliep, transparant wezen der diepzee, kan zo zijn mond naar voren stulpen om een niets vermoedend langs zwemmend dier, dat dan den onaangenamen indruk moet krijgen geconsumeerd te worden door een sluierachtig, maar zeer pijnlijk iets, - ik kon alleen blijven voortwandelen in het midden van de straat, doordat de gulzige verslindbegeerte van links even sterk was als de verslindbegeerte van rechts.’

Ik noem dit verward gestamel, kwasi-geestig, kwasi-beeldrijk, kwasi-oorspronkelijk. En ik houd ook helemaal niet van ‘het laatste spasma van een uitgeput ruggemerg’!

In weerwil van al haar fraaiigheden blijkt Jo Boer toch heel slordig te schrijven. Want de gestorven landheer, vader des bastaards, heet tot bladzijde 264 bovenste deel Oom Karel en op net onderste deel Oom Louis. De moeder des bastaards spreekt namelijk aldus: ‘Zij was mij nog liever dan de man die de oorzaak was van den langen haat der beide huizen, Uw Oom Karel...’ ‘Wist U, vroeg zij aarzelend, dat mijn zoon Everhard de zoon van Uw Oom Louis was, dus Uw volle neef?’ De eerlijkheid gebiedt mij om mede te delen dat hij, de overledene, dan verder tot het bittere eind Oom Louis blijft.

En toch, ik herhaal het, Jo Boer heeft talent! Des te erger!

J. GRESHOFF

De dichtkunst op het spoor

o Kunst, o kennis, o gedicht.
H. Hensen.

I.

MEN zou ziende blind moeten zijn, indien men er zich, vooral dan na een bevredigend onderzoek van de werkelijke toestand, geen rekenschap van gaf, dat de dichtkunst eens te meer een crisistijd doormaakt.

Op alle gebieden van de Europese lyriek, - de Nobelprijs aan T.S. Eliot doet daar niets aan toe of af, - ontgaat men de indruk niet, dat ze, met en na de ongewone bloei van het genre tijdens de afgelopen eeuw en tot in onze tijd, weer opnieuw in een straatje zonder eind is gesukkeld. Haar ontbreekt weer, sinds het verdwijnen van enkele uitzonderlijke figuren, Rilke voor het Duits, Valéry voor het Frans, Yeats voor het Engels, meteen van de Woestijne zowel voor het Noord- en Zuid-Nederlands taalgebied, het ijkmerk van het geniaal taalvermogen; de literaire stromingen en bewegingen, die elkaar in steeds versneld tempo opvolgen, komen er nauwelijks toe haar weer eenmaal de absolute overtuigingskracht te verlenen van het bevrijdend, onthullend, profetisch woordgebaar; ze teert nog slechts op verworven menselijke inzichten en formele veroveringen, is er niet toe in staat boven de gewone middelmaat van het reeds gezegde of bezongene uit te stijgen, geraakt vervreemd van haar doel, ondermijnd in haar wezen, stuk ontleed in haar technische expressiemiddelen door tal van critische, esthetische, kunstphilosophische exegesen; ze wordt ontzield, en reikhalzend ziet de lezer van poëzie, vooral in deze tijd van sociaal-economische en ook culturele verschuivingen, naar het 'nieuw geluid' uit, waarvoor de geestelijke sfeer, temperatuur of schok, in een der besten van deze 'oude wereld', op verre na niet schijnt aanwezig te zijn.

'Poésie engagée' of 'poésie dégagée', sociale lyriek of personalistische lyriek, - het eerstvolgend, meer dan gewoon, geniaal zeggen of zingen, zeggen én zingen, de nieuwe dichtkunst van deze nieuwe tijd heeft zich, als nieuwe woordkunst, tot nogtoe steeds niet kond gedaan.

De mens leeft niet van kunst alleen! Naarmate de afstand groter wordt, voelt men, inderdaad, in zich meer en meer de overtuiging rijpen, dat vooral met de wonderlijke bloei van de Europese lyriek tussen zowat 1880 en 1930, - een halve eeuw symbolistische hoogconjunctuur, waarvan de geschiedenis eenmaal zal worden geschreven, - de dichtkunst van het 'oude Europa' eens te meer over een van haar literaire hoogtepunten heen is, en dit allicht voor lang. Na in de Middeleeuwen met het werk van Hadewijch een eerste climax te hebben bereikt, in de Gouden Eeuw een tweede maal met Bredero, Hooft en Vondel een weidse vlucht te hebben genomen, heeft zich, in het bijzonder dan in de Nederlandse dichtkunst, na het wonderlijk zingen van Gazelle, de poëzie van De Nieuwe Gids in Holland, die van Van Nu en Straks in Vlaanderen,

tot in onze eigen tijd een derde maal in al haar verscheidenheid, zowel menselijke introspectie als formele verbijzondering, productief én schoon doen gelden. Allicht zal eens, in de geschiedenis van onze letteren en cultuur, deze drukke en superieure poëziebeoefening als een nieuwe lyrische 'gouden oogst' worden gememoreerd, echter gevolgd, - hoe zou het anders, na een tijd, waarin de dichter dezer Lage Landen zich, volgens een bepaalde s y m b o l i s t i s c h e m a n i e r van dichten, heeft leeggeschreven? - door een onvruchtbaarheid, onmacht, inzinking, die te denken geeft. Wij Nederlanders, die nu zowat een eeuw intense moderne literaire traditie achter ons hebben, mogen daarmee echter uiterst tevreden zijn. Voor een beperkt taalgebied als het onze, vooral dan wanneer men daarbij een vergelijking opzet met wat, in hetzelfde tijdbestek, in vreemde literaturen werd gepresteerd, grenst genoemd cultuurverschijnsel, - want dit is het op transcendente wijze, - aan het wonderbare.

Hoe dan ook, op dit ogenblik van haar ontwikkeling lijkt de jongere Nederlandse dichtkunst aan verstarring te zijn blootgesteld, dit niettegenstaande de zg. expressionistische poging, na de eerste wereldoorlog, tot een nieuwe lyrische doorbraak. De jongste oorlog nu heeft daarin geen grondige wijziging gebracht, en het zijn niet enkele, zij het ook markante uitzonderingsverschijnselen, - o.m. G. Achterberg in het Noorden, H. Hensen te onzent, - die sedertdien dit deficiënt totaalbeeld enige geestelijke ommekeer hebben doen ondergaan.

Perioden van willen én niet kunnen beletten de menselijke geest echter niet, dat hij zich met de problemen en het 'geheim' van de poëzie zou onledig houden.

De poëzie is, als geestelijke staat én functie, een natuurlijk, organisch bezit. De behoefte aan poëzie is een biologische nood, een noodzaak ter verovering van de meest volmaakte innerlijke bevrediging, zodat de mens door deze steeds wijkende, steeds stralende Venus, - deze 'felle star', - wel bij voortduring zal worden aangelokt. Niet enkel in tijden van hoogconjunctuur, ook in een of andere crisisperiode. Bij ontstentenis nu van een drukke poëziepractijk wordt, vooral in een cultuurphase als de onze, waarin de analytische kennisdemon het menselijk onderzoek tot het uiterste heeft toegespitst, het onvermijdelijk tekort door een even drukke poëziebeschouwing aangevuld. Zo vindt onze eeuwige drang naar poëtische schoonheid dan toch nog een, zij het relatieve, bevrediging.

Ook te onzent heeft zich, in de jongste tijd, dit aanvullend compensatieproces voorgedaan. Te meer, daar nu weer sinds een hele tijd is gebleken, dat ook de Vlaamse lyriek moeizaam de weg van de absoluut persoonlijke, personalistische, daarbij universele dichtkunst op kan.

Alles lijkt er naar, of ook hier, bij gebrek aan een oorspronkelijke poëziebeoefening, de poëziebeschouwing weer opgeld doet, en tot dusver in een drietal toonaangevende, doch gedifferentieerde geschriften, is tot uiting gekomen. Het heeft zijn belang deze ontledingen en benaderingen van de woordschoonheid,

zoals die in Het schone Geheim der Poëzie van A. Westerlinck, het laatste Klaverdrie-nummer van J. Daisne en Over de Dichtkunst van H. Hensen werden uiteengezet(1), met elkaar te confronteren, en, zo nodig, aan een critisch onderzoek te onderwerpen. Nu op onze dagen het gemis aan werkelijk volwaardige lyrische schoonheid zo zeer wordt aangevoeld, - of zijn we verwend geraakt aan 'des Guten zuviel', verzadigd van lyriek? - ziet men niet in waarom we niet, met allen die we zijn, langs alle zijden het poëziegeheim zouden afspeuren, benaderen en leren kennen. Het zal dan toch altijd hebben gediend sommige randgebieden, allicht ook enkele binnenpaden van deze niet zelden besloten wereld van de woordschoonheid, te hebben verkend(2).

Van genoemde verhandelingen over de dichtkunst is Het schone Geheim der Poëzie van A. Westerlinck, hoe omvattend ook en er op gericht het gedicht als 'woordkunstwerk' én 'levensboodschap' in zijn diverse ver-

(1) A. Westerlinck, **Het schone Geheim der Poëzie**, Beluisterd, niet ontluisterd, Antwerpen, Standaard-Boekhandel, 1946. - J. Daisne. **Klaverdrie**, Afscheidsnummer, Jg 10, n° 6, Juli 1947-Jan. 1948. - H. Hensen, **Over de Dichtkunst**, Essay, Basis-reeks, nr. 30, Brussel, A. Manteau, 1947. - Inmiddels verscheen ook van A. Mussche een **Nederlandse Poëtica**, Brussel, A. De Boeck, 1948. Daar dit werk, hoofdzakelijk, uit het onderwijs is gegroeid en voor het onderwijs is bestemd, komt het in dit overwegend principieel verband niet ter sprake. Mijn bedoeling is het dit boek in een bijdrage tot de Nederlandse structurele poëziewetenschap te behandelen.

schijningsvormen te belichten, alleszins niet verantwoord, noch als bepaald positieve benadering van het 'laatste geheim' van de woordschoonheid, noch als strikteigen diagnose van een streng individuele poëziebeoefening. De auteur beoogde trouwens noch het een noch het ander, zodat hierin duidelijk op een compromis wordt aangestuurd van een objectieve en subjectieve houding ten overstaan van het 'schone geheim'. Sommige aspecten van de dichtkunst worden daardoor ongetwijfeld ruim en volledig gekarakteriseerd, andere echter zó behandeld, dat zulks blijk geeft van een alleszins eenzijdige visie op de wezenskern van de poëzie àls woordkunst. Het is vooral in dit laatste verband, dat ik bepaalde inzichten en voorstellingen wou releveren.

Het is bekend, dat Westerlinck, met zijn essay L u i s t e r n a a r d i e S t e m (1942), ook afgaande op de bijtitel van H e t s c h o n e G e h e i m d e r P o ë z i e, - 'Beluisterd, niet ontluisterd', - een poëtische critiek en esthetiek lijkt aan te kleven, die overwegend o o r h e e f t voor de melodische, muzikale en rhythmische imponderabilia wat betreft de s t e m van de z i n g e n d e dichter, doch niet voldoende b e g r i p toont voor wat de dichter, al zingend, te z e g g e n heeft. Het komt me voor, dat, niettegenstaande deze essayist meer dan eens blijk geeft de totaliteit van het ziel- én zinvol woordkunstwerk theoretisch voorop te stellen, precies daarin bij hem nochtans de oorzaak schuilt van menige unilaterale kijk op het wezen van het gedicht, de dichtkunst en het dichterschap.

De basis, waarop Westerlinck zich nochtans met zijn opvattingen hieromtrent beweegt, kan niet solider: de dichter kent alleen maar één instrument, - de taal, - en wat hem onderscheidt van hem, die het niet is, blijkt niet een fijngevoeliger, diepzinniger, meer omvattende menselijkheid te zijn, doch uitsluitend een fijner afgestemd, grondiger opdelvend, ruimer beheersend t a a l s c h e p p e n d vermogen. Dit sluit enerzijds de, onder symbolische vorm, geestelijke betekenis van de dichterlijke taal in, anderzijds het feit, dat die betekenis, wat de essayist de 'begrippelijkheid' van het woord meent te moeten noemen, ver achter zich laat. Als zodanig is de taal van het gedicht uitdrukking van de totale zielsfunctie van de dichtende én levende mens.

Tot hiertoe is het, op deze vaste grond, mogelijk Westerlinck in zijn voorstelling van de dichterlijke functie te volgen. Waar men hem, echter, een eerste keer verlaat is, wanneer hij in het gedicht als woordkunstwerk de rol van de logische, rationele begripsinhoud tot een minimum schijnt te willen reduceren, als k u n s t s c h e p p e n d element haast totaal uitschakelt, en in plaats daarvan, bijna uitsluitend, slechts de 'duistere zijden' van het woord, al de intuitieve, affectieve, associatieve, irrationele woordpotenties wenst te zien loskomen. De associatieve kracht van het woord, meent hij o.m. uitdrukkelijk, is die waardoor het woord in het dichtwerk tot k u n s t wordt.

Dichterschap is ongetwijfeld wezenlijk taalschepping, maar dan, als zodanig, niet uitsluitend of vooral openbaring van irrationele taalwaarden, doch van a l l e taalwaarden zonder uitzondering, en in hun geheel. En daaronder spelen de

zg. rationele taalaspecten, ik zou zeggen vooràl in het gedicht als geordend, geïntensifieerd woordkunstwerk, op zijn minst een even belangrijke rol. Uit de aard der zaak, precies doordat de dichtkunst zich van het betekenend, 'begrippelijk' en begrijpelijk taalmateriaal bedient, kan ze de logische, rationele taalwaarden van het woord niet missen, heel zeker niet verloochenen, zelfs niet waar sommige moderne dichters er naar streven, in diverse proeven van absolute of 'zuivere' dichtkunst, dit betekenend rationele tot het strikt noodzakelijke te herleiden. Dan nog, zélfs in een, volgens Westerlinck, gedachteloze, louter melodische, rhythmische cantilene, als Vera Janacopoulos van J. Engelman, waarin redelijke voorstelling en verstandelijk begrip afwezig lijken te zijn, is dit redelijke of verstandelijke nochtans secuur af te scheiden, en de begripsinhoud éven verbaal functioneel en poëtisch formatief als de melodische, rhythmische elementen, die daarin in hoge mate werden verwerkt. Niettegenstaande al het irrationeel verrukkelijke, dat er van uitgaat, is dit gedicht, precies daar het ook rationeel stand houdt, trouwens geschikt tot een analyse van de betekenende begripsinhoud. Was het dat niet, het zou geen taalschepping zijn, en allicht geen aanspraak kunnen maken op 'zuivere' poëtische kwaliteiten. Het is een verkeerde, alleszins vrij verbreide mening, als zou heel wat zg. a'bsolute of 'zuivere' dichtkunst, waarin irrationele, 'musische' elementen zich al dadelijk opdringen, te lijden hebben onder een manko aan begripsinhoud, ook aan levensinhoud. De onvolprezen 'zuivere', doch ook 'begrippelijk' zo zinrijke poëzie van Gezelle, is er te onzent het classiek voorbeeld van.

Is het derhalve geen waanvoorstelling te eisen, dat in de grote lyriek Animus en Anima, geest en ziel, broederlijk en zusterlijk zouden samen leven en daarin de totaliteit van rationele en irrationele potenties van het woord harmonisch zouden worden geopenbaard? Ik hoed me voor dit 'harmonische' en meen in, niet zo zeer de grote, doch zuivere lyriek van alle tijden te constateren, dat logica en intuïtie daarin slechts het schone spel der interferenties spelen. Zo beschouwd, kan allicht het als gek voorgesteld surrealisme in onze ogen nog genade vinden, en is het overbodig deze vorm van poëzie alle taalscheppende en geestelijke functie te ontzeggen. De dichterlijke taalzin beleven is geen zaak van beleven van irrationele naast én boven rationele taalvermogens, doch, op een gelijk plan, van gevoelige registratie der menigvuldige geestelijke interferenties, die in een gedicht, die naam waardig, steeds tussen idee en gevoel, rede en affectie plaats vinden. Ik meen, dat het Goethe geweest is, die van het 'denkend voelen' én 'voelend denken' van alle waarachtige poëtische schoonheid heeft gesproken. Als alle waarlijk geestelijk leven, is ook dat van de poëzie één, - wat nog geen, trouwens steeds problematische, harmonie insluit.

Zoals blijkt uit de diverse hoofdstukken, die Westerlinck verder aan de poëtische functie van het rhythme, het metrum, het accent, de klankwaarde, het rijm en dergelijke wijdt, is het er hem vooral om te doen deze expressiemiddelen te doorgronden vooral ten overstaan van de irrationele poëtische

schoonheid. Veel van wat hij hieromtrent weet mee te delen heeft ontegenzeggelijk positieve waarde, veel ook mist, wegens de onduidelijke, verwarrende, af en toe onjuiste terminologie, overtuigende kracht. Waar men hem echter in het minst kan volgen betreft, in het tweede deel van zijn boek, Het Gedicht als Levensboodschap, menig inzicht rond de problemen zuivere en grote lyriek, alsook poëzie en leven.

Het essentiële van wat de essayist over de tegenstelling, - want ten slotte speelt hij ze tegen elkaar uit, - tussen zuivere en grote lyriek weet mee te delen, daarbij zijn weigerachtige houding tegenover de eerste, zijn absoluut ongebreideld verheerlijken van de tweede, houdt nauw verband met het grondprobleem, waarvan de lyrische poëzie niet is los te denken, - dat van de verhouding vorm en inhoud, in zijn terminologie woordmystiek en stofbeleving.

De poëzie, - meent hij terecht, - mag niet exclusief als een esthetisch verschijnsel worden beleefd; ze moet ook de spanningen van het leven openbaren, zoals die in geest en gemoed van de dichter zijn terug te vinden. Dit exclusivisme is bij heel wat poëziebeoefening en -beschouwing het groot gevaar, waardoor poëzie wel eens al te vaak het tegendeel wordt van een geestelijke ‘zegen’.

Inderdaad, bij een gewone gang van zaken, - zij die het tot een perfecte harmonie hebben gebracht zijn toch uitzonderingen! - valt het poëziebedrijf uiteen in twee niet zelden tegenover elkaar staande inzichten en tendenzen: het estheticisme, waarbij dichter en criticus zich laten verleiden tot een eenzijdige, extreme cultus van het schone woord, tot een isolerende, verarmende woordmystiek; daartegenover de even unilaterale, extreme stofbeleving, waarbij het de poëzieminnaar onmogelijk blijkt te zijn nog iets anders dan de menselijke, ethische levensboodschap van de kunstenaar te genieten en te waarderen. Tussen deze uitersten bevinden zich dan tal van tussenstadia, waarbij nu eens aan de esthetische betekenis, dan weer aan de expressieve en symbolische waarde van het poëtisch oeuvre overwegend belang wordt gehecht.

Het zou onjuist zijn te beweren, dat Westerlinck hier wat ik zou noemen de polariteit van de elkaar afstotende en aantrekkende krachten van alle poëzieleven heeft voorbijgezien. De betekenis van de lyriek mag, inderdaad, niet uitsluitend worden gezocht noch in haar esthetische vormschoonheid, noch in haar ethische symboolwaarde, op zichzélf beschouwd. Wie exclusief oog heeft voor de esthetische vormschepping wordt heel zeker eenzijdig, wie alleen maar belang hecht aan het ethisch probleem van de dichter wordt evenzeer unilateraal tot poëzieonderzoek aangezet. Deze principiële stellingname, vanwege Westerlinck, kan niet duidelijker. Maar dan valt het me, in de verdere uiteenzetting van diens inzichten over De dichterlijke Wereldbeschouwing, toch op zijn minst op, dat hij zichzelf niet heeft weten te hoeden precies voor een zeker exclusivisme en in genoemd hoofdstuk, allicht onbewust, begint partij te kiezen tégen de esthetische vormschoonheid en vóór de ethische symboolwaarde van

de poëzie, al was het maar, om te beginnen, met dit apodictisch gezegde: ‘De poëzie is belangrijk naarmate haar menselijke substantie belangrijk is’. Waarmee niet duidelijk is gezegd: bij egale esthetische waarde van twee poëzieproducten is dàt het belangrijkst, waarin de menselijke substantie het belangrijkst is.

Alle poëtisch werk van enige betekenis wordt ondergeschikt aan een idee. Deze idee kan, al dan niet intuïtief of irrationeel, een wereldbeschouwing zijn. Poëzie, g r o t e poëzie, - en hier zet de essayist duidelijk de voet op het hellend vlak van een critiekloos opgeven met g r o t e lyriek, dit als tegenpool van de, in zijn ogen, minderwaardige z u i v e r e lyriek, - heeft de waarde van een uiteindelijke, óf mystiek transcenderende, óf religieus humanistische levensboodschap. De universele dichters geven hun levensproblemen een plaats in de ‘organische totaliteit’ van hun visie op het universum! - Alles samen opvattingen, die aan het werk van de besten, onder de kunstenaars met het woord, heel zeker kunnen worden gedemonstreerd, doch die evenzeer, doordat hieromtrent z u i v e r e en g r o t e poëzie tegenover elkaar worden uitgespeeld en tussen beide een onderscheid wordt gemaakt, eens te meer, in de geschiedenis van de poëtische esthetiek te onzent, dienen te worden gedémasqueerd.

Het kan alleszins niet genoeg worden betoond, dat er, vooral dan van het eenheidsprincipe vorm en inhoud uit, slechts één soort poëzie is, - dé poëzie, niet eens met grote letter. En deze is, in haar schoonste toppen, meteen zuiver én groot. Hoe zou ze, trouwens, - om slechts twee voorbeelden te noemen, - in het beste werk van Gezelle of van de Woestijne formeel zuiver zonder menselijk groot, omgekeerd menselijk groot zonder formeel zuiver kunnen zijn? Het één wordt door het ander bepaald, zodat meteen zuivere én grote dichters slechts kunnen aanspraak maken op wat de v o l l e d i g h e i d van hun kunstenaarschap uitmaakt.

In deze gedachtensfeer, daar waar, als in sommige uiteenzettingen van Westerlinck, tussen voorbeelden van zuivere, d.i. formeel estheticistische, en grote, d.i. intern mystiek-humanistische dichtkunst, al te zeer een grens wordt getrokken en een tegenstelling ondersteld, is er groot gevaar voor een weinig soepele visie op het volledig poëziegebeuren, ook voor een zeker critisch conformisme.

Men kan dan best begrijpen, waarom Westerlinck de gelegenheid niet laat voorbijgaan om te velde te trekken tegen de ‘poésie pure’ en voor de in zijn ogen heel wat hoger staande humane en humanistische belijdenispoëzie. Een dichter als Van Ostaijen, wiens streven het nochtans steeds is geweest, zowel theoretisch als practisch, tot een evenwichtig gedoseerde formele én ethische poëtische synthese te geraken, moet dan wel, van dergelijke strakke zienswijze uit, een dichter van louter sonoor-rhythmische én zinloze gedichten worden. Een gedicht als M e l o p e e heet dan gewoon een stemmingsgedicht, een v a a g stemmingsgedicht, waarin de zin der woorden niet als constitutief wordt erkend, en de woorden slechts worden gebezigd omwille van de muzikaliteit, een z i n l e d i g e

muzikaliteit. Uit Van Ostaijen's G e b r u i k s a a n w i j z i n g d e r L y r i e k is nu, integendeel, wél af te leiden, dat hij zuivere lyriek n i e t beschouwde als gedachteloos woordspel, zonder inhoud, zonder doel. Het verschil zit hem eenvoudig hierin, dat hij lyrische inhoud en doel niet los dacht van het lyrisch, als u wil, s p e l. En dat slechts maakt de uiteindelijke schoonheid van alle lyriek uit.

Moet het ons dan verwonderen, dat Westerlinck, in dit verband, de zuiverste spel-gedichten van Gezelle als loutere 'Spielerei' wenst te beschouwen, het streven van Mallarmé niet naar zijn ware betekenis schat, de lyrische kracht van Valéry stilzwijgend voorbijgaat, en de sedert Poe zuivere, maar ook volledige lyrische ingesteldheid van de moderne dichter als ijl magisch en mystiek esoterisch gedoe voorstelt? Hoe komt hij er toe, - stelt men zich de vraag, - in het pogen van hen, die er precies op uit waren de lyrische poëzie weer eens bewust te maken van haar l y r i s c h e functie, dit als reactie tegen unilaterale ethische woordzwelgerij, een uiting te zien van moderne cultuur-decadentie, een ontbinding en verbrokkeling van o, die levenszin, welke het huidig West-Europees geestesleven doormaakt? Hoe ziet hij niet in, dat een leuze als 'De kunst om het leven' al even verderfelijk is als 'De kunst om de kunst', en het leven slechts in zoverre 'innerlijke bindkracht', 'cohaesie' aan het als dusdanig bedoeld en geschreven woordkunstwerk verleent, n a a r m a t e het lyrische inhoud is geworden van de lyrische, dus meteen zuivere én grote woordexpressie. In dit n a a r m a t e ligt heel het 'schone geheim' van de poëzie, een streven naar stabiel evenwicht tussen formele zuiverheid en geestelijke grootheid Moederkracht van alle volledige lyriek is dit streven, het heeft met de 'adem des levens', 'boven-esthetische waarden', 'algemeen- en diep-menselijke' grootheid alleen maar een occasioneel verband. De grootheid van de g r o t e kunstschepping ligt niet in de al dan niet overtuigende grootheid van de algemeen- of diep-menselijke bezieling, doch, positief esthetisch, i n d e m a t e waarop deze bezieling tot z u i v e r e kunstschepping is uitgegroeid, in laatste instantie tot v o l l e d i g e kunstschepping. Op die manier, en op die manier alléén, is de poëzie van Hooft en ook die der Tachtigers, waarvan Westerlinck meent dat ze haar bezieling bij voorkeur in de 'zuivere schoonheid van de vorm' deed opgaan en niet in zijn 'expressieve functie' als vertolker van een 'boven-esthetische levenswaarde', weer terug te brengen op de plaats waar ze hoort, - die van de meteen zuivere en expressieve, dus volledige verwezenlijking van een bepaald lyrisch streven naar een vast evenwicht tussen formele vormkracht en innerlijke, al dan niet klein- of groot-menselijke, bezieling. Het is niet de zuiverheid van Gezelle, Kloos of Hooft, die me in hen hoogstaande dichters doet erkennen, noch de grootheid van Rodenbach, Leopold of de schrijver van het Wilhelmus, die me hier geestdriftig stemt, doch de m a t e waarop ieder van die dichters, voor zichzelf, er toe gekomen is zich volledig, zowel formeel als menselijk, in zijn werk te realiseren. En het is slechts op het plan van deze mindere of meerdere v o l l e d i g h e i d, dat er

plaats is voor een discriminatie wat betreft het poëtisch en cultureel belang, dat aan de meest vooraanstaande woordkunstenaars uit de wereldliteratuur dient te worden gehecht.

Uit wat voorafgaat leidt men af, dat het een zwak is bij Westerlinck zich blind te staren op de g r o o t h e i d van het kunstwerk, waar hij, positief esthetisch, slechts oog diende te hebben voor het k u n s t w e r k, als zodanig. Zijn eenzijdigheid is vooral daar duidelijk, waar hij poëzie met een gebrekkige, onzuivere taalgestalte, doch een diepe, expressieve levensstof, weet goed te praten, en die nog g r o t e poëzie kan noemen. Wat mij betreft, is die evenmin v o l l e d i g e poëzie als formeel onvolmaakte dichtkunst, en indien voor mij uit D e X I X e E e u w van Van Langendonck moest blijken, dat dit gedicht formeel onvolmaakt, doch wat de stof betreft belangrijk, verheven, universeelhumaan is, dan zou ik het noch groot noch klein, eenvoudig onvolledig, dus als poëtische kunstschepping mislukt noemen. Wat Westerlinck, spitsvondig goedpratend, de grootheid van dergelijke poëzie meent te moeten blijven noemen, - een redden van wat er te redden valt, - heeft met de poëzie daarvan, als zodanig, geen uitstaans meer, althans slechts een verwijderd verband. Waar het diep en naakt levensgevoel de vorm doorbreekt is op zijn minst de weg vrij voor onechte, rhetorische, pathetische excessen allerhande. Zo is Bilderdijk ongetwijfeld een belangrijke, ik geef toe d i c h t e r l i j k e persoonlijkheid, doch heel zeker geen belangrijk d i c h t e r. Het is niet de dichterlijke bezieling, doch het formeel taalvermogen, dat ik dichterlijk kan noemen, dat het dichterschap bepaalt. Het is niet de geestelijke figuur, die me in de dichter boeit, doch uitsluitend de dichter, d.i. de geestelijke figuur i n d e m a t e, waarop die door de woordkunstenaar tot gestalte werd gebracht. Alleen déze dichter kan ik al dan niet als imperatief beschouwen. Een andersbepaalde benadert slechts, buiten alle zuiverheid én grootheid, het volledig evenwicht. Buiten alle kleine of grote onderwerpen om, is dan uitsluitend niet de aard, doch d e g r a a d van het dichterschap beslissend in dit streven naar evenwicht tussen formele en ethische elementen. Het kan er bij mij niet in, dat Westerlinck, door poëzie met een onvolmaakte taalgestalte, doch een belangrijke levensstof, nog g r o o t te blijven noemen, de gulden middenweg kiest. Evenmin, wanneer hij de hoogste functie van de critiek der poëzie, niet in de esthetische, doch in de humanistische critiek ontdekt. Zij dient in beide te liggen, kortom in de critiek der poëzie, als de kunst van het dichten. En zulks omvat de dichtkunst als totaliteit.

Samenvattend is wel duidelijk, dat de inzichten van Westerlinck omtrent wezen en streven van de dichtkunst ingegeven zijn meer door een idealistische ingesteldheid dan wel een positivistische visie op de totaliteit van het woordkunstwerk. Vooral dan, wanneer hij de verhouding poëzie en leven binnen zijn visie betrekt.

Hier ook neemt de apologie van g r o t e dichtkunst de plaats in van een meer nuchter, reëel, ik aarzel niet te zeggen wetenschappelijk onderzoek naar de drijfveren en formele veropenbaringen van ware en volledige dichtkunst,

'tout court'. Ik heb zeer de indruk, dat deze essayist, door overwegend de functie van de dichtkunst als levensvorm voorop te stellen, hier in gebreke blijft wat me, positivistisch, toch nog steeds hét probleem lijkt te zijn, nl. de functie van de dichtkunst àls dichtkunst. Hij weet trouwens zelf precies waarom het gaat, - de primordiale functie van de poëzie is en blijft 'schoon' te zijn. Dit belet hem echter niet, als overtuigd en voortvarend, niet zelden al te uitvoerig apoloog van een algemeen humanistisch levensethos in poêzie en kunst, daarbij als bestrijder van wat hij individualistisch estheticisme meent te zijn, - ook hij vindt het best in dezen de verdediger der existentiële werkelijkheid, nl. Kierkegaard, bij de arm te nemen! - de plaats van dergelijke individualistische, zij het dan nog estheticistische, maar 'schone' kunst smal te noemen aan de tafel des levens. De kunst dient heel zeker de dienares te zijn van de waarheid, maar dan van h a a r waarheid, buiten om het even welk esthetisch of humanistisch ideaal om. Dan pas zal zij oprecht, volledig, waarachtig zijn, - allicht bestaat er kans, dat ze, voor een of ander aanhanger of belijder van een ethisch levensideaal, als 'schoon bedrog' wordt aangevoeld, doch nooit zal ze dan de betekenis hebben van b e d r i e g l i j k s c h o o n . Als schoonheid zal ze haar rol vervullen, al zal ze zich wellicht niet bekommeren om de algehele, waarachtige, harmonische mens. De schoonheid kan trouwens best zonder en buiten het idealistisch, toch steeds problematisch humanisme. In ieder geval hebben, allicht gebroken, versplinterde naturen, doch wàre mensen als Rilke, Valéry, van de Woestijne zich als schoonheid scheppende dichters weten te verwezenlijken. Laat ze nog, naar het woord van Kierkegaard, 'unglückliche Liebhaber der Religion' zijn geweest, ze hebben in hun 'gefolterde religieuze problematiek' genoeg stof gevonden om tot ware dichters, de volledigste dezer getormenteerde, maar schone wereld uit te groeien. Daar kan de 'rijpe gezondheid' van Claudel, steeds van de dichtkunst uit, niet tegen opwegen, al bezat hij nu nog de drang om zijn leven 'heel' te maken, en te streven naar een ideaal, doch poëtisch breedsprakig, literair humanisme.

M. RUTTEN

(Slot in volgend nummer).

Eindnoten:

(2) Niet enkel te onzent, o.m. ook in Frankrijk, is deze bekommernis, in de jongste tijd, duidelijk tot uiting gekomen. Zie, buiten oudere werken als **De Baudelaire au Surréalisme** (1933, 2de uitg. 1940) van M. Raymond en **Pour la Poésie** (1935) van J. Cassou: P Trahard, **Le mystère poétique**, Paris, 1940; A. Chérel, **La prose poétique française,** Paris, 1940; J. Paulhan, **Clef de la poésie**, Paris, 1944; M. Manoll, **Introduction à la poésie d'aujourd'hui**, Paris, 1945; J. Darbellay, **Le Poète et la connaissance poétique**, St. Maurice (Suisse), 1947, en een nieuwe uitgave van R. de Renéville, **L'expérience poétique**, 1948. - In het Engels zijn, uit onze tijd, uiterst opheldérend: E.A.G. Lamborn, **Poetry and the Criticism of Life**, Oxford, 1926; G.F. Bradby, **About English Poetry**, Oxford, 1929; P.H.B. Lyon, **The Discovery of Poetry**, London, 1930: C. Day Lewis, **A Hope for Poetry,** Oxford, 1938; L. MacNeice, **Modern Poetry,** Oxford, 1938; C. Day Lewis, **Poetry for you,** Oxford, 1944; ten slotte C.M. Bowra, **The Background**

of modern Poetry, Oxford, 1946. - In het Duits leze men van J. Pfeiffer, **Umgang mit Dichtung,** Leipzig, 1938; E.G. Wolff, **Aesthetik der Dichtkunst,** Zürich, 1944; eveneens V. Monckeberg, **Der Klangleib der Dichtung,** Hamburg, 1946. - Van onze Noorderburen is wel, althans uit de jongste jaren, het meest inwijdend om lezen en overdenken: D.A.M. Binnendijk, **Tekst en Uitleg,** 3 deeltjes, Amsterdam, 1942-46: A. Van Duinkerken, **Ascese der Schoonheid,** Amsterdam, z. jt.; verder, reeds besproken in mijn vorige bijdrage: G. Smit, **In het Land van de Dichter**, Utrecht, 1947, en M. Uyldert, **Het Park der Poëzie**, Bussum, 1947.

De Boodschappers van Kronos
Ontreddering in Nederland

VREEMD hoe alle voorname romans er op meesterlijke wijze in gelukt zijn uit te groeien tot een schepping, die veel meer was dan een roman en hoe zij in de volle zin van het woord symbolisch geworden zijn voor een mensentype, een land, een klasse of een tijd. Op zichzelf is de roman niets meer dan de mededeling van zekere feiten, waarvan de afwisseling en de rhythmische ordening de lezer een genot verschaffen, dat men pompeus als 'esthetisch' bestempeld heeft. De roman streeft echter zichzelf voorbij, wanneer hij van superieur tijdverdrijf uitgroeit tot expressie van wat de mens - alleen of vervat in een samenleving - eigen is. In dit soort romans wordt de formele schoonheid niet uit het oog verloren, maar zij wordt aangevuld met een tweede bekommernis, die men grosso modo als een streven naar de waarheid zou kunnen betitelen en die meebrengt, dat elk dezer romans niet alleen een esthetische maar ook een documentarische waarde verkrijgt. 'De kunstenaar zoekt de schoonheid niet', schrijft Elio Vittorini, 'hij zoekt de waarheid'. Beweren dat schoonheid en waarheid dezelfde lading dekken, lijkt me een ergerlijk sophisme, al bereikt de mens een zijner hoogste mogelijkheden telkens wanneer hij deze twee begrippen in éne en dezelfde artistieke schepping weet te verenigen.

Ondertussen schijnt de critiek zich meer te bekommeren om de esthetische feilen of eigenschappen van een letterkundig product, dan om de onrust van de mens, die het werk voortbracht, en de algemene geestgesteldheid, die hij er mee aanduidde. Deze houding van de critiek is trouwens gemakkelijk uit te leggen door het feit, dat zij de literatuur - wanneer het om deze vertakking van de kunst gaat - systhematisch scheidt van al de vormen die de mens, vasthouden in de drievoudige begrenzing van land, volk en tijd. Aldus geïsoleerd van alles waaruit de mens zijn sappen haalt, kan de roman weinig meer zijn dan een 'esthetische masturbatie' en put hij zijn schoonheid alleen uit zichzelf. Aan de critiek wordt slechts een reactie op een esthetisch object toegestaan, ten koste van wat diezelfde critiek zou kunnen aanbrengen ten bate van het leven, dit leven waarvan de roman toch maar één enkel facet is.

Symbolisch voor de mens in hedendaags Nederland zijn 'Bewolkt Bestaan', van Cola Debrot; 'Conserve' en 'Moedwil en Misverstand' van Willem Frederik Hermans; 'Zeepbellen in de Orkaan' van A. Marja en de 'Verhalen van Belcampo' alleszins. Elk dezer boeken behoort tot wat men de intellectualistische letterkunde in Nederland zou kunnen noemen, hetgeen impliceert, dat hun schrijvers zelf de esthetische bekommernis op het tweede plan geschoven hebben ten bate van de geestelijke realiteit, die hun land, hun volk en hun tijd uitmaken. Het is natuurlijk gewaagd in deze vijf boeken de absolute expressie te zien van wat Nederland op dit ogenblik denkt en voelt. Ook op esthetisch gebied zal het

wel gevaarlijk zijn absolute besluiten te trekken. Toch mag het kenschetsend heten, dat in elk dezer werken een geestgesteldheid opgeroepen of beredeneerd wordt, waarvan de authenticiteit bewezen wordt door het feit, dat zij telkens terugkeert. Het gaat er om een zekere positie van de geest, die typisch is voor hedendaags Nederland, alhoewel zij geen enkel uitstaans heeft met het conventionele Holland der decoratieve molens en grazende koeien aan een beekkant. Veeleer mag zij beschouwd worden als de Nederlandse repliek van een wijsgerige en esthetische strekking, die gans West-Europa in onze tijd kenmerkt en trouwens reeds een ernstige reactie afdwong in Frankrijk en Engeland. De algemene karakteristieken van deze beweging aanduiden, zoals zij te voorschijn treden uit vijf boeken, mag enigszins het doel heten van deze bijdrage...

Inmiddels staan we nog zo ver niet en blijven ons een paar vaststellingen te doen, die de kern van de zaak zullen blootleggen. Eerst moeten wij wijzen op de correcte afwerking van deze boeken, waarmee niet zozeer het correct stellen bedoeld wordt. Grammaticaal zijn deze vijf Nederlandse werken zelfs ver van onberispelijk. De taalkennis van Hermans lijkt me tamelijk onvast, al is zijn manier van zeggen soepel genoeg. De zinsbouw van Cola Debrot moet op zijn minst verward genoemd worden, hoewel zijn woordkeus altijd evocatief is. Op de eenvoudige en bloedwarme taal van Belcampo valt weinig af te dingen, maar deze van Marja stuit meer dan eens tegen de borst. Deze dichter, essayist en romanschrijver behoort blijkbaar tot dat soort mensen, die de Nederlandse taal aardig aan het verbasteren zijn door hun Franse zinswendingen en gezegden. Zo maakt Marja in ‘Zeepbellen in de Orkaan’ ruim gebruik van de uitdrukking ‘zich realiseren’ in de betekenis van ‘zich bewust worden van...’ Op bladzijde 15 van zijn boekje schrijft hij: ‘Terwijl ik nu dus toch... aan iets dat op een dagboek lijkt ben begonnen, realiseer ik mij opeens weer hoezeer men ook bij schriftuur van de meest persoonlijke aard zich al schrijvende van zichzelf distancieert’. Nu zou ‘zich realiseren’ wel het volmaakte voorbeeld zijn van een pretentieus Gallicisme, indien zelfs de Franse zegswijze ‘se réaliser’ in deze betekenis niet foutief was. En wat gezegd van ‘zich al schrijvende van zichzelf distancieert’?

Neen, indien deze boeken treffen door hun keurige afwerking wordt hiermee bedoeld, dat zij op esthetisch gebied een peil bereikt hebben, dat zonder bezwaar degelijk en fatsoenlijk mag genoemd worden. De inhoud is niet dom, de intrige van de roman is aardig en daarenboven knap verteld, de personages zijn goed getekend en hun karakterisering is op treffelijke wijze volgehouden. Het is ten slotte geen kleine verdienste. Is niet correct wie wil. Hier speelt niet alleen de bekwaamheid van de schrijver een grote rol; ook de literaire traditie waartoe hij behoort, heeft er invloed op. Zijn grote figuren als Couperus en Van Schendel begrijpelijkerwijze onmachtig geweest hun ‘angst en beving voor het menselijk tekort’ aan hun nakomelingen over te zetten, zij hebben de jongeren ten minste een degelijke schrijfwijze geleerd. Onderhavige boeken hebben bijvoorbeeld een standing bereikt, die niet nalaten zal ieders bewondering af te dwingen. Tevens

wordt men aangenaam verrast door de universaliteit en de actualiteit van de behandelde onderwerpen, alsmede door de cultuur van de schrijvers. Ook op dat gebied zijn deze boeken onberispelijk.

Maar precies na een vaststelling als deze rijst de twijfel op. Zeker, een letterkunde die dertig à veertig jaar na de Amerikaanse of de Franse literatuur aangesukkeld komt, verdient weinig aandacht. Maar een letterkunde die, in haar verlangen om de universele stromingen zo dicht mogelijk te benaderen, nog alleen als 'schaduw van het buitenland' dienst doet, is ten slotte even verwerpelijk. Actueel zijn is goed, maar persoonlijk blijven is beter. Tussen Potgieter en Willem Frederik Hermans zijn Rimbaud, Kafka en Joyce verschenen, en de jonge Nederlander weet het. Hij weet, dat hun invloed determinerend is voor de periode waarin hij schrijft. Hij geeft toe die invloed ondergaan te hebben. Hij weet ook, dat honderd jaren geschiedenis meer brengen dan een paar letterkundige geniën. Die honderd jaren hebben ook een aantal staatsmannen, wetenschapsmensen en... vuurstokers zien geboren worden, die de voorwaarden, waarin het menselijk lot zich heden voltrekt, hier gans, daar gedeeltelijk gewijzigd hebben. De jonge Nederlandse letterkundigen weten het en hun romans hebben geen verwantschap meer met de verhalen van Potgieter of Van Lennep.

Het komt mij echter voor, dat zij al te veel van hun eigenzinnigheid en zelfstandigheid in het avontuur verloren hebben. Deze vijf boeken doen mij denken aan de non-figuratieve schilderkunst, die, onder invloed van Klee en Picasso, bezig is alle kunstenaarsateliers van New York tot Rome, van Parijs tot Praag te verderven. De originaliteit maakt een integraal deel uit van de waarde van een werk. Zonder zijn inspiratiebronnen en zijn verplichtingen tegenover zijn voorlopers te verloochenen, bereikt de schrijver van elk voldragen werk een zelfstandigheid, waarvoor alleen de term origineel past.

Zulke originaliteit heb ik tevergeefs in het werk van Hermans en Belcampo en in de gedachten van A. Marja gezocht. Het zijn vier schaduwproducten, waarop al de eigenaardigheden van de huidige wereldliteratuur hun stempel gedrukt hebben. Even opsommen: Belcampo is niet in te beelden zonder de Duitse romantiek, met een 'pointe Dostoïewski' in de laatste verhalen; Hermans houdt het niet vol zonder Freud, de Amerikaanse literatuur en André Breton; Marja heeft te veel André Gide en Lawrence gelezen. Zelfs Debrot, die in alle opzichten de rijkste en de rijpste van de groep is, blijft nog heel wat verschuldigd aan Kierkegaard, het surrealisme en de Engelse atmosfeerliteratuur. Het lijstje is niet beperkend.

Bij de eerste drie schrijvers gaat het om geen invloeden meer, maar om afhankelijkheden en het zou mij niet verwonderen indien de ganse Nederlandse literatuur 'voor intellectuelen' op dezelfde wijze van het buitenland afhing. Maar hier staan we aan de drempel van de blinde veralgemening, waarvoor de lezer zich steeds te hoeden heeft.

Vaststellen, dat Debrot, Hermans, Belcampo en Marja afgebroken hebben met het traditioneel-Hollands werk en er aan toevoegen, dat zij degelijke maar sterk door het buitenland beïnvloede boeken schrijven, stelt het wezen van hun werk nog niet in het licht. Beter zullen we doordringen tot de kern, wanneer we voorop stellen, dat deze vijf boeken onvoorwaardelijk deelnemen aan de 'Umwertung aller Werte', die haar scherpste uitdrukking vindt in het surrealisme. En inderdaad, het surrealisme kleurt deze vijf werken, zoals het waarschijnlijk een groot gedeelte van de hedendaagse Nederlandse boekenproductie kleurt. Maar het is een surrealisme, dat veeleer deelneemt aan een bepaalde speurtocht van de geest dan aan een bijzondere vormgeving. Orthodox-surrealistisch is alleen de novellenbundel 'Moedwil en Misverstand' van Willem Frederik Hermans en het verwondert mij niet, dat dit kleine, fraai-uitgegeven boekje het zwakste is van de vijf. Het is een bundel, die nog al de onhandigheid, opzettelijkheid en stijfheid van proefstukken vertoont en dan ook de bescheiden titel 'Preludium' had moeten dragen. Om een zekere kinderlijke wreedheid heb ik anders wel gehouden van 'Loo-Lee', maar de ganse bundel duidt zulke vreemde vermenging van weekhartigheid met egoïsme aan in het gemoed van de schrijver, dat iedere milde mededeling er door uitgeschakeld wordt.

De 'Verhalen van Belcampo' zeggen meer, omdat de schrijver niet zo eng in zijn persoontje opgesloten zit als Hermans en ons wat te vertellen heeft, dat vast houdt. De vorm van deze verhalen is dubbelzinnig. Deze schrijver zweert bij de verbeelding en aanvaardt geen waarheid zonder dat zij door de droom verfraaid werd. Of beter, het komt hem voor, dat de kleine waarheden, die hij uit de confrontatie met de wereld put, hun meest acute expressie vinden in de visioenen, die hij in de eenzaamheid van zijn avondtuin of tijdens een nacht van slapeloosheid fantaseren kan. Niet de kleine waarheid noteert hij, maar het felgekleurde, sterk-gerhythmeerde visioen. Vandaar dat men zijn vorm bijna van neo-romantische aard zou noemen.

Het is echter een feit, dat de wereld van de neo-romantiekers beheerst wordt door de liefde. Zij is gemaakt uit zoetekoek en maneschijn. De wereld van Belcampo daarentegen wordt gekenmerkt door het ongerijmde. Alles staat er op zijn kop, alles loopt er in de duizend. Geen nutsvoorwerp volbrengt er zijn taak. Geen natuurverschijnsel is er natuurlijk. Geen liefde kent er haar normaal verloop. Geen gedachte blijft er getrouw aan zichzelf. Geen dode is er waarlijk dood. Geen levende leeft er zoals wij. Heel de schepping wordt door Belcampo uit haar voegen gerukt. Alles wordt er van zijn aangewezen weg afgeleid. Met Belcampo zijn we volop in het rijk van het verwarde en het ontredderde beland.

En toch is zijn overgave aan het absurde evenmin onvoorwaardelijk. Men heeft integendeel de indruk, dat de geestelijke fundamenten van deze wereld gewoonweg classiek blijven. Het ongerijmde zou een voorbijgaande maar geen essentiële toestand van het leven zijn. Integendeel, het ongerijmde zou slechts een ontaarding van het normale betekenen. Hij wijkt van de ware surrealisten af waar deze doceren, dat de schepping - en dus ook de mens - z o n d e r zin is...

noch goed noch kwaad, doodeenvoudig absurd. Nu meent hij het goed te moeten prijzen en het kwaad te moeten schandvlekken en spaart ons zijn verkapte preken niet. Hij zoekt te stichten en te overtuigen, maar helaas, de man die predikt is de man niet waard, die droomt. Belcampo in de avondtuin voelt beter aan wat er scheelt dan Belcampo voor zijn schrijftafel. De eerste biedt ons een ontstellend en schoon beeld van de ontreddering, die de menselijke geest kan aantasten; de tweede zet de puntjes op de i's en verknoeit de laatste verhalen van de bundel. Belcampo's kunst is bijgevolg uiterst dubbelzinnig, waar hij noch op het gebied van de vorm, noch op dat van de gedachten consequent blijft met zijn vertrekpunten. Vooral het gemis aan een metaphysische verrechtvaardiging van zijn visioenen van ontreddering doet zich gevoelen.

Een der schoonste verhalen die ik sedert lang las, blijft ondertussen de geschiedenis, die Belcampo ons vertelt in ‘Het Plan Kruutntoone’ en waarin wij te weten komen hoe de notabelen van Rijssen een grootse propaganda op touw zetten om de toeristen uit het ganse land naar hun dorp te lokken. Zij richten een algemene boetedag in, tijdens welke elkeen zijn kwaad luidop biechten zal. Tevens verspreiden zij het valse gerucht, dat de oorsprong van deze boetedag opklimt tot in de middeleeuwen. Ontelbare toeristen laten zich door de behendige propaganda vangen. Maar rond een brandstapel staande, wordt de ene vreemdeling na de andere aangegrepen door een soort godsdienstige waanzin, schreeuwt zijn intiemste zonden uit, werpt zich in een dolle paringswoede op de vrouw die naast hem staat en verdwijnt met haar in het knetterend vuur. Na de lectuur van zulk verhaal heeft men de indruk een lang gesprek gevoerd te hebben met iemand wiens geweten niet zuiver is...

***

Belcampo en Willem Frederik Hermans (althans in zoverre het over de schrijver van ‘Moedwil en Misverstand’ gaat) nemen hun toevlucht tot het surrealisme om hun problemen scherper aan te snijden en hun ontredderd gemoed beter uit te drukken. Maar welk is dat probleem en wat beroert dat gemoed? Welke redenen brengen mee, dat zij precies naar de surrealistische vormgeving grijpen?

De dubbelzinnige Belcampo - aarzelend tussen een neo-romantische en een surrealistische vorm, tussen een nihilistische en een traditionele wereldbeschouwing - zal het ons niet onthullen, hoe mooi zijn verhalen ook wezen mogen. Maar Willem Frederik Hermans, die het evenmin zegt in ‘Moedwil en Misverstand’, had er een paar jaren vroeger met grotere rechtzinnigheid over geschreven. Al noemde hij het probleem nog niet bij zijn naam, het was al bevat in ‘Conserve’, de merkwaardige roman, die hij op 22-jarige leeftijd schreef. ‘Conserve’ zou ik een parel van geestelijke aberratie willen noemen. Deze geschiedenis van een professor, die tegennatuurlijke betrekkingen met zijn zuster onderhoudt en geesteskrank wordt door gerefouleerde wroeging, naast deze van

zijn tweede zuster, die eveneens op hem verliefd is en in haar afzondering het Egyptisch mysticisme in zich voelt herleven, bevat bladzijden, die passen in een anthologie van de moderne geestesontsporingen. In het laatste gedeelte van de roman bereikt de schrijver zelfs een onbetwistbare virtuositeit in het beschrijven van volledig-abnormale, hybriede toestanden. Hier treft reeds al de droefheid en al het machteloos cynisme van de jonge Nederlandse roman, karaktertrekken die enkele maanden geleden zo ruw tot uiting zijn gekomen in ‘De Avonden’ van Simon van het Reeve. ‘Conserve’, dat begint met een zeeramp en eindigt met de ineenstorting van de verstandelijke vermogens van het hoofdpersonage, maakt de lezer vreemd en ongezellig te moede. Dit is onbindingsliteratuur in de volle zin van het woord: schoon omwille van het vreemde, aangrijpend vanwege de overtuigingskracht waarmee het langzame verval van een mensengroep verteld wordt, treurig om de nutteloosheid en de absurditeit, die er in uitgestald worden. Het boek kon door een vrouw geschreven zijn: zo week is het niettegenstaande zijn wreedheid, zo sentimenteel niettegenstaande zijn uitgestald cynisme.

‘Conserve’ heeft mij eens te meer geleerd, dat Nederland beroerd wordt door gerefouleerde, mistige gevoelens, die zonder naam zijn en waarvan het surrealisme tot op heden de beste uitdrukking heeft gegeven. Willem Frederik Hermans zoekt in het surrealisme een aangewezen vorm om aan zijn ingeboren intellectualisme te ontsnappen. Het biedt hem een mogelijkheid om zich volledig open te stellen voor de onbewuste, onderdrukte gevoelens, die de mensen in het algemeen en de Nederlanders van vandaag in het bijzonder, onrustig houden. Ten slotte blijft het surrealisme nog steeds de rechtstreekse expressie van de chaos, die de menselijke ziel is. Deze drie aanleidingen om het surrealisme te kiezen als uitdrukkingsmiddel, brengen een literatuur mede, die - op de keper beschouwd - even intellectualistisch gebleven is als deze van Edgar du Perron bijvoorbeeld, maar die vooral uitdrukking geeft aan een ontzaglijk gevoelen van verwarring en ontreddering, dat de schrijver van ‘Het Land van Herkomst’ niet gekend had. En ‘Conserve’ is juist zo schoon omdat de jonge auteur er in gelukt is een waarlijk verbuffend beeld op te hangen van de ontsporingen, waartoe ‘mensen zonder basis’ in staat zijn.

***

Waaruit ontstaat echter die ontreddering en welke basis ontberen de Nederlandse mensen, gezien door hun schrijvers? Om antwoord te geven op deze vragen schiet Willem Frederik Hermans alweer te kort, maar, meegesleept door het spel, heb ik A. Marja en zijn boekje ‘Zeepbellen in de Orkaan’ ondervraagd, het grote werk, dat ‘Bewolkt Bestaan’ reeds na een eerste lezing bleek te zijn, een poosje ter zijde leggend.

A. Marja is geen surrealist naar de letter, maar hij is het des te waarachtiger naar de geest. In zijn werk treft aanvankelijk vooral de volledige afwezigheid van enig evocatievermogen. De schrijver roept geen stemmingen op, doet geen

mensen voor ons leven: hij redeneert, hij wikt, hij weegt, hij denkt na. In zijn bundeltje moeten we ons dan ook niet verwachten aan een min of meer geromanceerde voorstelling van een absurde wereld, bewoond door absurde mensen. Dit was trouwens het opzet van zijn notitie's niet. Toch is het belangrijk, dat de wereld van Marja alweer de oude wereld is. De vrienden of de vijanden van de schrijver, de auteurs waarvan hij het werk bespreekt, de voorbijgangers waarvan hij het geheim meent te doorschouwen, zijn weer hebzuchtig of vrijgevig, goed of kwaad. Hun daden zijn verre van 'gratuit'. Zelfs de kaars, die Marja in een catholieke kerk onder zijn jas verstopt, neemt hij met zich mee uit nooddruft en na een diepzinnige overweging.

En toch neemt de jonge auteur deel aan de moderne herwaarding van de mens, waarvan André Gide, na Nietzsche, de geniaalste promotor en het surrealisme slechts een stylistische facet is. Het bijzondere kenmerk van deze herwaarding, zoals de meeste atheïstische intellectuelen ze doorvoeren, ligt in het feit, dat zij geschiedt 'voorbij' het overlijden van God. Hiermee wordt bedoeld, dat het in de meeste gevallen gaat om denkers, die een godsdienstige jeugd hebben gehad maar op een bepaald ogenblik het geloof van hun ouders zijn kwijt geraakt. Van dat verlies af, gaat heel hun streven uit naar de vestiging van een humanisme, waarvan het eerste principe luidt, dat God gestorven is in de harten en volledig afwezig zal zijn uit het philosophisch stelsel, dat zij construeren willen. Voorbij dat principe gaan de hypothesen de meest uiteenlopende richtingen uit. Terwijl velen nooit het land van de absolute affirmatie bereiken...

Ook uit de dagboeknotitie's van Marja treedt duidelijk naar voren, dat de schrijver in het Godsgeloof opgevoed werd. Hij nam deel aan een ingewikkeld en, naar mij voorkomt, tamelijk subtiel protestants apostolaat. Naar eigen bekentenis was hij een kortzichtig maar hardnekkig strijder voor de Heer. Tot de kentering kwam. In deze nota's wordt ons niet gezegd wat Marja aangezet heeft met het geloof van zijn ouders te breken. Wij zullen niet zo onbescheiden zijn het hem te vragen. Toch moet in dat verband aangestipt worden, dat de naam van de christenhater Menno Ter Braak tamelijk dikwijls voorkomt in de bundel: meestal met onverholen bewondering, eenmaal met de bedoeling hem te weerleggen. Maar het feit, dat het die ene maal om godsgeleerdheid gaat, is, geloof ik, belangrijk. De denker, die onze overtuiging een tegenovergestelde richting heeft ingestuurd, wordt aanvankelijk blindelings geloofd, nadien op de essentieelste punten weerlegd... tot de terugkeer naar het oude geloof onnaspeurbaar begint. Willen wij hiermede insinueren, dat we niet geloven in de bestendigheid van Marja's philosophische ommekeer? Nauwelijks. Wel duidt deze vaststelling aan, dat de jonge schrijver niet vast in zijn schoenen staat. Bij hem schijnt het atheïstisch humanisme ver van een realiteit te zijn. Daarvoor redeneert en 'redevoert' hij te veel. Het geloof werd niet vervangen door een kalme en actieve aanvaarding van het menselijk tekort, maar door gepraat, uitweidingen, onhandige weerleggingen. Op het plan van de daad wordt Marja slechts tot het stelen van een kaars gebracht. Veel is het niet, maar het duidt reeds een onafhankelijk-

heid van de geest aan. En toch, had Marja die kaars maar niet gestolen omdat hij vreesde tijdens de winter niet meer te kunnen lezen... Aan de ‘acte gratuit’ schijnt Nederland nog niet toe te zijn. Men verdrijft de ancestrale handelsgeest van een volk niet in één klap, al meent men God wel door één pennestreek te kunnen doden.

Hoewel in de dagboeknotitie's van Marja enkele van de voornaamste bekommernissen van de jonge Nederlandse intellectueel genoteerd worden, moet het mij niettemin van het hart, dat deze schrijver mijn sympathie voor zijn drama niet heeft weten te bekomen. Zeker, wat hij zegt, is vaak substantieel en zijn gedachten raken de kern. Maar om te boeien ontbreekt vooral de lichamelijke verschijning van de man, die deze nota's op het papier gezet heeft. Men ziet Marja niet, men hoort hem niet. Men weet slechts, dat hij redeneert, eeuwig redeneert en af en toe zijn redenering noteert. Alleen wanneer hij handelt over het oude geloof, weet hij aan te grijpen. Dan dringt hij meer dan eens door tot de kern: de kern van zijn gevoelens en deze van het Nederlandse probleem van vandaag.

***

Dat probleem was nu ontsluierd. Wat bij Belcampo slechts aangevoeld, alhoewel zeer schoon uitgedrukt was, werd door Marja op enigszins pretentieuze wijze met de vinger aangetoond:

‘Zeepbellen...’ in Holland gaat een godsdienstige traditie van zestien eeuwen ten gronde, ‘... in de Orkaan’: heel de wereld maakt op dit ogenblik een politieke, culturele en economische omwenteling door, waarvan én de geestelijke vrijheid én het stoffelijk welzijn van de enkeling de inzet zijn. In het geheel van de wereldrevolutie is deze van Nederland vooral van godsdienstige aard. Economie en staathuiskunde gaan later wel dezelfde richting uit.

Zoals Marja zet de Nederlandse intellectueel zijn ontvoogding door. Hij doet het met behulp van buitenlandse voorlopers. Hij drukt zich uit in de taal van vreemden. Maar wie weet wat de dag van morgen brengen kan?

***

Zo luidt de nieuwe vraag: waarheen gaat de Nederlandse intellectueel, die zich van de Godsidee ontdaan heeft? Wat stelt hij in de plaats? Wat IS de mens voor hem?

Ik kan er niet op antwoorden. Geen enkel Nederlands werk heeft het mij tot op heden geleerd en de zeldzame schrijvers, die in hun boeken uitzagen naar een ‘nieuwe horizon’, hebben mij niet overtuigd, omdat zij zichzelf niet konden overtuigen. Zei ik niet, dat de vijf boeken die ik ontleden wou, geen rust, geen kalme zelfbeslissing bevatten? Zij zijn uitsluitend opgebouwd met negatieve elementen als wreedheid, irrationaliteit en aberratie bij Hermans, ongerijmdheid

en een slecht geweten bij Belcampo, holle redeneerzucht en cerebraliteit bij Marja.

Zou 'Bewolkt Bestaan' een andere klok laten horen? Integendeel, sociale toestanden. Maar op het plan van de literaire schoonheid schijnt de bruske verdwijning van Edgard du Perron, Menno Ter Braak en Hendrik Marsman voor de eerste maal sedert 1940 minder onherstelbaar. Hier is eindelijk iemand aan het woord, waarvan de kennis van de mens, van zijn tijd en van het kunstenaarschap groot genoeg is om de literaire traditie Couperus-Van Schendel voort te zetten...

Met meer nuchterheid weze aangestipt, dat Debrot tot thema van zijn roman dezelfde geestesverwarring als Hermans gekozen heeft, dat hij soms even fantastisch wordt als Belcampo, dat zijn personages even nodeloos redeneren als Marja... Maar dat al wat hij beschrijft l e e f t . Zijn figuren duiken voor ons op in al hun dimensies. Allen bezitten iets van het onbepaalde van de moderne mens. Slechts van enkelen onder hen stijgt het karakter uit tot een positieve betekenis. De opstandelingen van de daad en de zelfmoordenaars zijn hier ten slotte even zeldzaam als in het leven, maar de twijfelzuchtigen, de beangstigden, de zoekers zijn des te talrijker.

Om hun innerlijke afgrond te vullen, grijpen deze figuren naar al wat de moderne mens gegrepen heeft en dat zijn expressie vond in de literatuur tussen de twee oorlogen. De classieke cocaïnezaak ontbreekt niet, noch de mystische extase, noch de poëzie als levenssurrogaat, noch de folteringen in het concentratiekamp, noch de heldendood in het Verzet, noch de wekroep van het communisme. Ook een ingewikkelde - en overbodige - philosophische leer wordt ter hulp geroepen: op hetzelfde ogenblik ontstaat in het brein van verschillende protagonisten de edele idee van de sympathie. Geen God, geen communistische maatschappelijke ordening: s y m p a t h i e zal de verzinkende wereld redden. Anderen worden aangegrepen door de weemoed van een nieuw en zoet geloof, dat gebaseerd zal zijn op de goddelijkheid van de Heilige Maagd en dat een Heilige Viervuldigheid zal creëren. Weer anderen - maar dat zijn dan de machtelozen door overtolligheid van intelligentie - verschuilen zich in een zelfgeschapen droomwereld, waarin zij zich volledig identificeren met al wat zij derven moeten. Maar alles vergaat... De sympathie verweekt onder de algemene onverschilligheid. Voor het einde van de oorlog weet de verzetsman, die straks sterven zal, dat zijn strijd van 1943 even overbodig en nutteloos zal blijken te zijn als zijn onrust van 1925. Voor al deze mensen ontbreekt de essentiële basis, de basis tot z i j n . Omdat God vermoord werd? Debrot stelt in het licht. Hij antwoordt niet. Maar we merken wel, dat de moordenaar de rust nog niet teruggevonden heeft. Zijn boete bestaat er in doelloos te blijven twijfelen en zwerven. Waarom twijfelen? Waarom niet handelen nu de oude, zogenaamde vooroordelen uit de weg geruimd zijn? Niemand schijnt het te weten, zodat men de indruk heeft, dat de eeuw van het ware humanisme nog niet aangebroken is in Nederland. Is de moord er al volledig voltrokken?

En nochtans, hier is een groot kunstenaar aan het woord!

Met welke genialiteit heeft Cola Debrot vorm en inhoud weten inéén te strengelen. De woordkeus, de zinsbouw, de afwerking der psychologische analyses, de gang van het verhaal zijn even onvast en aarzelend als de karakters, als het leven. Mensen komen en schieten weer weg. Soms laten ze zelfs geen spoor na in het boek. Hier snel, daar uiterst traag ontrolt zich het lint van de tijd: het wordt de triomf van de relativiteitstheorie. Sommige gebeurtenissen worden met een massa bijzonderheden verteld, andere zijn in een paar woorden neergeschreven, weer andere worden slechts te raden gegeven. In elk geval blijven die gebeurtenissen even gesluierd als de karakters. Eenzelfde cocaïnezaak verandert driemaal van betekenis. De onwaarschijnlijkste feiten overkomen de hoofdpersonages, die er innerlijk toch niet om veranderen. De ontreddering in het binnenste van de mens wijzigt zich niet, al is de tijd gevuld met de onzinnigste en onterendste avonturen. Alles verandert, tenzij dit éne: de vertwijfeling van de godsverlaten mens.

Een boek als dit mag met geen classieke maatstaven gemeten worden. Het gaat zijn eigen, verbijsterende, a t o n a l e gang. Het moet ook niet gedoodverfd worden als zwaar en verward. ‘Bewolkt Bestaan’, zoals het leven in de twintigste eeuw, IS zwaar en verward. Zijn boek ontwerpend heeft Cola Debrot gedacht aan de twee gulden woorden van de moderne literatuur: de kreet van Paul Valéry, ‘La beauté est ce qui désespère’ en het gebod van André Breton: ‘La beauté sera convulsive ou ne sera pas’. Waarom het leven volgens de Nederlandse letterkundigen tegenstrijdig en verward is, weet Debrot niet, maar achter elk zijner zinnen hoort men de vraag weerklinken: Moeder, waarom is het leven zo dwaas? Terwijl mon zich anderzijds afvraagt of deze schone kunstenaar, die de nood van zijn land en zijn tijd zo bewonderenswaardig heeft begrepen, geen deemoedige terugkeer naar het oude geloof der vaderen aanprijst, zodat zijn treurige en verwarde tijdskroniek vooral een waarschuwing en een aanbeveling zou zijn.

Jan WALRAVENS

De Verbalen van Belcampo. - Uitg.-Mij ‘Kosmos’, Amsterdam-Antwerpen.
Willem Frederik Hermans. - Conserve. - Uitg. W.L. Salm en Cox, Amsterdam.
Willem Frederik Hermans. - Moedwil en Misverstand. - Uitg. J.M. Meulenhoff, A'dam.
A. Marja. - Zeepbellen in de Orkaan. - Uitg. De Bezige Bij, Amsterdam.
Cola Debrot. - Bewolkt Bestaan. - Uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam.

Verstandhouding en harmonie in West-Europa

BREED-OPGEZETTE oefeningen van de luchtstrijdkrachten en de vloten van de mogendheden van het Verdrag van Brussel hadden plaats in het begin van Juli. Zij verschaften de eerste gelegenheid om het gezamenlijk verdedigingsstelsel in West-Europa te toetsen. Al de landen droegen het hunne bij tot deze oefeningen in de mate van hun krachten en vermogen. Zeelieden en vliegers werkten samen niettegenstaande de verschillen in gewoonten en taal, zoals zij dat deden tijdens de oorlog, toen zij deelnamen aan konvooien en landingen en aan luchtgevechten aan de zijde van de R.A.F. Zij bewezen daardoor de vooruitgang die bereikt werd bij het in overeenstemming brengen van de verdedigingsmethoden. Stellig verzaakten zij niet aan hun eigen karakter en nationale fierheid, maar zij waren bewust van de kracht, welke uit samenwerking voortspruit: eendracht maakt macht.

Een dergelijk resultaat wordt niet alleen bereikt door het aanwerven van militaire uitrusting en door opleiding. Het hangt grotendeels af van het moreel der deelnemers. Op het gebied van verdediging moet het moreel der troepen door het moreel van de bevolking gesteund worden. Om deze reden is het bevorderen van verstandhouding en harmonie onder de mogendheden van het Verdrag van Brussel onontbeerlijk.

Wat werd tot hiertoe in dat opzicht gedaan? Meestal bilaterale instede van multilaterale pogingen, om termen te gebruiken die men in de jongste dagen vaak gehoord heeft wanneer het ging over de meningsverschillen in zake inter-Europese handel en betalingen. Er zijn altijd intellectuele, sociale en economische betrekkingen geweest tussen de westerse landen, maar hun invloed was niet diepgaand genoeg om een werkelijke zin voor solidariteit te ontwikkelen, uitgenomen in critieke dagen, zoals tijdens de twee wereldoorlogen. Allen hebben we onze eigenaardigheden, en - wat België betreft, - onze locale voorliefde en belangen. Maar iedere dag gebeurt het, dat we deze terzijde stellen omdat het nationaal belang de voorrang moet genieten wanneer dit klaarblijkend en gerechtvaardigd is. Een dergelijk stadium werd nog niet bereikt in zake Westerse Unie en zelfs niet ten opzichte van Benelux. Inderdaad, indien de economische unie tussen Nederland, België en Luxemburg vertraging heeft ondergaan, is dit niet alleen te wijten aan technische moeilijkheden, maar ook omdat de noodzakelijkheid van geven en nemen niet voldoende de geesten beheerst. Wanneer het tot een beslissing moet komen, die wijzigingen in gebruiken en economische belangen meebrengen, dan hoort men dikwijls heftige critiek uiten op gevaar af, dat nationale gevoeligheden geraakt en de bestaande goede wil aangetast worden. Doordat wij beslissende tijden bereikt hebben in zake Benelux en Westerde Unie bevinden we ons in een critieke periode en het is dan ook geboden steeds het doel indachtig te blijven.

Hier past het hulde te brengen aan onze Luxemburgse vrienden, die meer dan eens het goede voorbeeld geven en hun koelbloedigheid bewaren wanneer zich tegenstellingen voordoen. Wanneer men Luxemburgers ontmoet in het buitenland of in hun gastvrij en goed bestuurd Groot-Hertogdom, wordt men getroffen door hun geest van verdraagzaamheid en internationaal begrip. Voor ministers Bevin en Schuman, die te Parijs met de moeilijkheden op de conferentie van ministers van Buitenlandse Zaken te worstelen hadden, was het een opluchting tussenin de vergadering te Luxemburg van de Consultatieve Raad van de Westerse Unie bij te wonen, voornamelijk voor de h. Schuman, die in Luxemburg vele vrienden telt en die zich over Radio Luxemburg tot hen richtte in het Luxemburgs. Maar het was even hartverheffend voor de ministers, deskundigen en journalisten, die naar Luxemburg gegaan waren, te vernemen wat gedurende een jaar van westerse samenwerking was verricht op sociaal en cultureel gebied.

Om het belang daarvan in te zien moet men het ware doel van het Verdrag van Brussel indachtig zijn, namelijk het behoud van de fundamentele rechten van de mens en de versteviging van de democratische beginselen. Van meet af werd beseft, dat het ineenstorten van de economische structuur en van het moreel in een der deelnemende landen de weerbaarheid van dit land zou vernietigen en dienvolgens de hele defensie van de westerse mogendheden zou aantasten. Gevreesd wordt, dat economische verzwakking van West-Europa politieke onrust zou in de hand werken zodat, bij een gebeurlijke aanval, in de ontstane wanorde de bewapening zou verloren gaan, welke door de Verenigde Staten en Canada zal geleverd worden ingevolge het Atlantisch Pact. Om deze reden werd overeengekomen, dat de militaire krachtsinspanning niet zal gebeuren ten nadele van het economisch herstel en van het normale leven, in de landen van het Verdrag van Brussel. Hoe vlugger het normaal leven hersteld wordt, hoe beter ook voor de militaire voorbereidsels. Om politieke onrust te voorkomen werden het bewerken van een hogere levensstandaard en de ontwikkeling van de maatschappelijke veiligheid uitdrukkelijk vermeld in artikel 2 van het verdrag.

Laten we nagaan wat ontworpen en verwezenlijkt werd in een jaar tijds.

Rechtstreekse betrekkingen werden tot stand gebracht tussen deskundigen in maatschappelijke aangelegenheden. België heeft reeds bilaterale overeenkomsten gesloten met Luxemburg, Nederland en Frankrijk en een gelijkaardige overeenkomst met Groot-Brittannië is op weg. De Brits-Belgische besprekingen bevestigden, dat wederkerigheid mogelijk is in alle gebieden van de maatschappelijke veiligheid, met uitzondering van de gezinsvergoedingen, waarvoor in Groot-Brittannië een bijzondere regeling bestaat.

Overeenkomsten tussen Nederland en België en tussen Frankrijk en België regelen sinds ettelijke jaren de rechten van de vrij talrijke grensarbeiders. Er bestaan in België eveneens belangrijke Nederlandse en Franse colonies, bestaande uit arbeiders, handelaars en bedrijfsleiders. Sedert het einde van de oorlog

werden verblijfsvergunningen toegestaan aan 4.000 Britse arbeiders, die gehuwd zijn met Belgische vrouwen en zich in België gevestigd hebben.

Onder de hoede van het Verdrag van Brussel wordt een veelzijdige overeenkomst ontworpen. Arbeiders die b.v. in België de bijdragen voor maatschappelijke veiligheid gestort hebben, zullen hierdoor het voordeel genieten van het Britse stelsel indien zij naar Groot-Brittannië overgaan en eveneens van de Franse maatschappelijke veiligheid indien zij naderhand naar Frankrijk trekken, en omgekeerd.

Anderzijds werden maatregelen goedgekeurd ter gezamenlijke bestrijding van de verspreiding van besmettelijke ziekten. Therapeutische hulpbronnen zullen gezamenlijk ter beschikking worden gesteld. Het ingewikkeld vraagstuk van de erkenning der diploma's in zake geneeskunde werd aangevat. Besloten werd de arbeidsovereenkomsten aan te passen bij de overeenkomsten van het Internationaal Arbeidsbureau. Veertig van de negentig bestaande internationale overeenkomsten werden onderzocht, namelijk deze betreffende maatschappelijke veiligheid en de arbeid van vrouwen en kinderen. Overeenkomsten in zake arbeidsvoorwaarden op zee en in de kolonies worden in het vooruitzicht gesteld.

De culturele commissie onderzoekt onder meer hoe de hinderpalen kunnen verwijderd worden, die het vrije verkeer tussen de vijf landen van personen en culturele waarden belemmeren. De Belgische overheidspersonen hebben voorstellen ontworpen met het oog op een algemene culturele overeenkomst. Besloten werd de bilaterale overeenkomsten niet uit te breiden zonder overleg met de vaste commissie van het Verdrag van Brussel, zodat het zal mogelijk zijn de opvoedkundige programma's, de getuigschriften en wetenschappelijke graden in overeenstemming te brengen. Terwijl het Verdrag van Brussel in zekere mate eenmaking van de economische, militaire en maatschappelijke toestanden nastreeft, wordt op cultureel gebied gepoogd verstandhouding en culturele uitwisseling te verwezenlijken met het behoud van het volkskarakter. Bezoeken van onderwijsinspecteurs in de vijf landen, cursussen voor leraren en ambtenaren zullen de coördinatie der methoden bevorderen. De samenwerking op het gebied van radio en televisie zal uitgebreid worden. De voornaamste hinderpalen tot culturele uitwisseling blijven echter de monetaire voorschriften en de reis-formaliteiten. Zij belemmeren bezoeken van schoolgroepen en het vrije verkeer van boeken en tijdschriften.

Wanneer men al deze moeilijkheden overschouwt komt men tot de beschamende vaststelling, dat in deze tijden van toegenomen internationale betrekkingen nog niet eens de faciliteiten hersteld zijn, die vóór de eerste wereldoorlog bestonden toen men in West-Europa kon reizen zonder pas of identiteitskaart en zonder verwikkelingen van monetaire aard bij zoverre, dat de Belgische, Franse, Zwitserse, Italiaanse en Griekse muntstukken zonder onderscheid wettelijke koers hadden. Het lijkt wel een droom. Inmiddels bewijst het, dat de voorstellen van de culturele commissie wel degelijk kunnen verwezenlijkt worden.

M. STIJNS

Meningen
Iets over het nationaal toneel

HET is goed dat de voortrekker, na jaren van zweet en rusteloosheid, zijn volgelingen rond zich schaart en ongeveer het volgende zegt: Zie van waar wij gekomen zijn; wij hebben deze en gene moeilijkheden ontmoet; wij hebben zulke en andere hinderpalen uit de weg geruimd. Hier staan wij: de afstand, die wij afgelegd hebben, is niet kort. Wordt nochtans niet hovaardig. Er liggen nog rotsblokken op de weg die komt.

Het is normaal, dat er op dat ogenblik een stilte valt en de wijze man met spanning naar de gebogen hoofden kijkt. Soms weerklinkt er dan kabaal.

Herman Teirlinck deed als de patriarch, toen hij met apothekersnauwkeurigheid het bestek opmaakte ‘voor een dispuut over toneelkunst en toneelletterkunst in Vlaanderen’ en zijn prachtige prozabrok als ‘Pointering 48’ in het Decembernummer 1948 van het ‘Nieuw Vlaamse Tijdschrift’ liet verschijnen. Hij ook maakte de balans op van het goede en het verkeerde, het volmaakte en het ontgoochelende, dat achter de rug lag. Honderd jaar van onze toneelevolutie wist hij op meesterlijke wijze te synthetiseren, men zou haast schrijven... te vermenselijken. Dit laatste treft het meest: schijnbaar behandelt Teirlinck zijn onderwerp met de objectiviteit van een staatsambtenaar, zelfs de opgelegde caligraphie ontbreekt niet. In feite wordt ons iets van 's mans intiemste betrachtingen meegegeven. Het hart van Teirlinck klopt achter zinnen als: ‘...maar er mag vastgesteld dat het de wereld aan levensenthousiasme, aan blijde heroiek, aan geestelijke vrijheid, aan doodverachtende waagzucht ontbreekt. Wij zitten in een negatieve tucht gevangen, die ons tegenover ons eigen doet aarzelen. Wij jagen geen starren meer na. Wij zijn beroofd van vleugels’. In deze tekening van de naoorlogse onmacht hoort gij de treurnis weerklinken van de twee, arme verliefden uit ‘De vertraagde Film’, die van elkander spleten in het zicht van de dood. In andere zinnen brandt de triomf van Marie Speermalie of van Beatrijs die gans het leven heeft gekust. Is heel dit betoog over de toneelschrijf- en de toneelspeelkunst in Vlaanderen daarbij de vrucht niet van de strijd, die Teirlinck gedurende vijftig jaren voor, maar ook tégen het Woord gestreden heeft? Dat woord is meer dan ooit van een weergaloze schoonheid, zonder daarom minder organisch te zijn. Teirlinck zet zijn gedachten uiteen in een proza, dat van hoofd- tot bij- en nevenzinnen, de laatste uitzichten van een probleem in het licht stelt en dat probleem slechts loslaat wanneer hij er de oplossing naar zijn wil en inzicht heeft aan gegeven. Teirlinck sluit waarlijk de geest van zijn lezer in de bouw van zijn zinnen op, zoals men een vlam opsluit in het netwerk van de lamp.

En zoals de volgelingen hun patriarch met ontzag beluisterden, heeft elkeen in Vlaanderen ‘Pointering 48’ gelezen, waarderend gecommentarieerd onder vrienden of in weekbladen en het kostbare nummer vervolgens op de hoge plank

van zijn boekenkast gelegd, waar het rustig te rusten ligt naast zovele 'classieke' teksten, die het N.V.T. gepubliceerd heeft. Maar Teirlinck, de baanbreker, kijkt nog met spanning naar onze hoofden en wacht op het dispuut waarvoor hij zijn bestek schreef. Dat dispuut moest zijn verloop krijgen zonder brutaliteit en beslist zonder catapulten en keistenen, want Teirlinck houdt niet van scheldwoorden. Maar het moest gevoerd worden met de karaktereigenschap, die de Fransen als 'fermeté' bestempelen en die Teirlinck zelf zo goed weet te vermengen met een fijne 'sense of humor'.

Dat dispuut is niet gekomen en er heeft geen kabaal weerklonken. De Vlaamse lezers reageren niet gemakkelijk en de Vlaamse schrijvers worden slechts boos wanneer men de Jezuïeten en hun Sociëteit of de Driejaarlijkse Staatsprijzen en hun vrienden aanvalt.

Twee vraagjes en één voorstel, mijnheer Teirlinck.

Wat heeft het publiek gedurende die honderd jaren evolutie van ons toneel gedaan? Heeft het zoals gij geleerd, dat toneel bij essentie spel is en dat schrijvers, regisseurs en spelers zich naar die hoge wet van de planken hoeven te schikken om authentieke dramatische kunst ten beste te geven? Of is het futloos blijven achterna lopen, tegen wil en dank gebonden aan een opzwepende en optimistische romantiek, die uit de oude draken opwaait en die - hoe hard onze letterkundigen ook protesteren mogen - nog zeer vaak de Vlaamse roman- en poëzieproductie in 1949 kenmerkt? Beantwoordt het Nationaal Toneel aan een noodzakelijkheid, die zowel door het volk als door de mensen van het vak aangevoeld wordt? Met andere woorden: werd het Nationaal Toneel gegeven of gevraagd?

Ik geloof niet, dat Teirlinck de huidige geestelijke positie van het Vlaams toneelpubliek behandelt, laat staan beoordeelt. Hem daarover een verwijt maken, ware dom. De schrijver van 'Ik dien' zou ons de getuigenis van het publiek in deze aangelegenheid niet k u n n e n geven. Zelden of nooit heeft hij immers aan de zijde van het publiek gestaan. De evolutie van ons toneel heeft hij meegemaakt a c h t e r het voetlicht, daar waar de schrijver, de directeur, de spelleider, de mechanieker bezorgd staan toe te kijken. Dat hij dramaturg, regisseur en electrieker is geweest, kan men samenvatten in één woord: hij is altijd de pedagoog geweest, de man die op de estrade staat. Wie zou, buiten Gezelle en van de Woestijne, aan deze Vlaming wat geleerd hebben? Teirlinck heeft nooit gevraagd, altijd gegeven.

Teirlinck kon ons de nood van de Vlaamse gemeenschap op toneelgebied niet uiteenzetten en toch is deze nood essentieel voor de verdere organische uitbouw van het Nationaal Toneel. De Franse sectie heeft zelfs gemeend, dat eerst nagegaan moest worden welk soort toneel het overgrote deel van de Belgische bevolking nodig had en heeft zich vervolgens naar die eisen geschikt. Voor Vlaan-

deren valt hier nog een ganse studie te verrichten, die noodzakelijkerwijze door vooraanstaande toneelmensen met uiteenlopende ervaring zou moeten geschieden. Een gewezen secretaris van het Vlaams Volkstoneel als Jan Boon, een directeurtoneelcriticus als Firmin Mortier, een directeur-administrateur als Louis De Bruyn, een schrijver die in binnen- en buitenland gespeeld wordt als Gaston Martens - om slechts enkele namen te noemen - zouden er met vrucht kunnen aan meewerken. Zij zouden ons statistieken, verslagen, uitslagen, ingezonden brieven kunnen voorleggen. Zij zouden ons de reacties van schrijvers, spelers en toeschouwers tegenover de meest uiteenlopende experimenten kunnen beschrijven en er de nodige besluiten uit trekken. Op deze wijze zouden zij misschien tot de vaststelling komen van wat ons volk, bewust of onbewust, van zijn Nationaal Toneel verwacht.

Zou in dat verband niet mogen naar voor geschoven worden, dat het Vlaams publiek nooit volledig zal opgaan in de realisaties van het Nationaal Toneel zolang het niet alleen een schitterende regie en een voorname vertolking, maar ook werk dat uit eigen midden ontstaan is, zal kunnen toejuichen? De toeschouwer is niet altijd te voldoen met opvoeringen - hoe ontroerend deze ook wezen moge - van Franse drama's, Engelse sociëteitsstukken, Duitse en Noorse treurspelen en Russische hekelstukken. Maar de Nationale Instelling voor Toneelspeelkunst moet er ook een zijn voor Toneelletterkunst. Zeker, het Vlaams publiek regelmatig op de hoogte houden van de grote buitenlandse succeswerken blijft een der voornaamste opgaven van onze gesubsidieerde schouwburgen. Maar de authentieke toneelprestaties van een land kunnen niet bloeien met vertalingen. De Comédie Française dankt haar faam niet aan de vertolking van Calderon en Gogol, al speelt zij deze meesters. Het Old Vic Theatre speelt Shakespeare en Shaw, Racine laat het voor Parijs en O'Neill voor New York. Nu is het juist, dat het Nationaal Toneel regelmatig Bredero, Vondel, Hooft speelt. Maar zelfs daartoe mag de taak van het Nationaal Toneel zich niet beperken. Teirlinck en zijn ploeg moeten zowel de huidige Vlaamse toneelproductie als de Vlaamse vertolkingen ter harte nemen.

Zo luidt dan de tweede vraag: wat heeft het Nationaal Toneel van België gedaan voor de toneelschrijfkunst bij ons? Wat denkt het te doen? Wat doet het? Dit keer zwijgt Herman Teirlinck niet, alhoewel hij nergens toegeeft, dat er nog meer te doen valt voor onze letterkunde dan voor onze speelkunst. Een der hoofdstukken van zijn essay noemt hij vriendelijk: ‘En de toneelschrijvers?’ Het stuk, dat gebouwd is rond een belangrijk citaat van Oscar De Gruyter, bestaat uit twee delen: raadgevingen aan de auteurs en mededeling van de faciliteiten, die het Nationaal Toneel aan de jonge toneelschrijvers zal verstrekken. In de twee delen, zoals trouwens in het ganse essay, wordt er nadrukkelijk op gewezen, dat toneel ‘speelbaar’ moet zijn en dat deze speelbaarheid al dan niet verkregen wordt naargelang men de zogenaamde toneeltechniek beheerst. ‘Hier moet het

werkelijk uit zijn met het geliefhebber', schrijft De Gruyter en Teirlinck laat die zin in cursief overdrukken, om er aan toe te voegen: 'Evenals de toneelspeler zal de toneelschrijver dan een soliede vakdramatist wezen'.

Hierop volgt dan: 'Maar zo er een vakschool moet wezen voor toneelspelers, een vakschool voor toneelschrijvers kan er niet zijn'. Wat betekent dat? Het is voor de heer Mortier natuurlijk onmogelijk avondleergangen voor Shakespeare's in te richten. Een Shakespeare maakt men niet, men hoeft zich zelfs de moeite niet getroosten hem in gunstige omstandigheden te plaatsen, ten einde zijn ontbolstering te vergemakkelijken. Die omstandigheden maakt een Shakespeare zelf! Maar waarom van vakscholen spreken? Het gaat toch om geen vakscholen, maar om de hoogdringendheid waarmee een einde dient gemaakt aan de onverschilligheid, die de jonge toneelschrijver in Vlaanderen omringt. Ik zie Teirlinck opspringen. Onverschilligheid? Ik hoor hem aanhalen: 'Daarom zal het Nationaal Toneel hem talrijke gelegenheden bieden om het spel niet alleen van dichtbij, doch ook van binnen te beschouwen. Hij zal in alle omstandigheden toegelaten worden, en vele repetities bijwonen. Hij zal het decoratieatelier, de kleedkamers, de pruikenloges en de schminktafels bezoeken. Hij zal tenslotte het gevoelig werktuig kennen dat technisch uit de dode letter van zijn tekst levende mensenbeelden doet opstaan. Dan zal hij geen onspeelbare stukken meer schrijven, stukken die "het niet kunnen doen", die verstrikt over woorden struikelen omdat die woorden op de planken door lichamen-met-benen worden gedragen en niet slechts zweven gaan op een zang van den mond'.

Alhoewel het waar mag heten, dat deze intieme kennis van het leven op de planken de schrijver inderdaad dichter bij het 'toneelmysterie' kan brengen, weet Teirlinck opperbest, dat het Nationaal Toneel bitter weinig voor onze toneelkunst zal gedaan hebben, wanneer het de dramatist in spe toegang verleent tot de kleedkamer en de pruikenloges. Het stuk staat nog niet op de planken, omdat het corpus van de schrijver er al staat. Deze vriendelijkheid van het Nationaal Toneel is trouwens van betrekkelijke waarde, want waar zouden de Oostendse klerken, Brugse bedienden of Kortrijkse onderwijzers die van toneel dromen, de materiële middelen halen om achter de coulissen van de Koninklijke Nederlandse Schouwburg te Antwerpen het vak van toneelschrijver te leren?

Bestaat de onverschilligheid van de hogere instanties in de vaak aangehaalde vaststelling, dat er al te weinig Vlaams werk gespeeld wordt en dat menig inheems stuk beslist 'Waarom lieg je, Chérie?' waard is? Zij bestaat niet uitsluitend daarin, men zal het kunnen opmaken uit volgend voorstel.

Er moest in de schoot van het Nationaal Toneel van België een Raad van Advies opgericht worden, die zich bijzonder met de Vlaamse toneelproductie zou bezig houden. Deze Raad zou in twee delen gesplitst worden: een classieke en een moderne vleugel. De classieke vleugel zou achteruit blikken en systhematisch het verleden van de Vlaamse toneelschat afzoeken. Tevens zou de studie van ons

toneel in voorbije tijden aangewakkerd worden, en dat zowel voor wat de schrijfkunst als voor wat de opvoeringen betreft. De uitslagen, die deze dubbele activiteit van de classieke vleugel zou kunnen opleveren, zijn niet te voorzien. Op het eerste zicht schijnt een opzoeking als deze hopeloos en zelfs overbodig. Men hoeft echter slechts aan Frankrijk te denken, waar gans het literair veld door elke nieuwe generatie omgeploegd wordt en waar het toch mogelijk is geweest, dat een schone, gestrenge figuur als de zeventiendeeuwse toneelschrijver Robert Garnier op onze tijd wachten moest om gerehabiliteerd te worden. Waarom zou ook de Vlaamse toneelletterkunde over geen onvermoede schatten beschikken, producten waarvan de schoonheid slechts zou naar voren treden na een liefdevolle bewerking en opvoering?

De moderne vleugel van deze Raad van Advies zou zich onledig houden met de hedendaagse Vlaamse toneelproductie. Zij zou ten eerste de onmisbare - en thans zo schromelijk afwezige stroom van mildheid tegenover jong werk scheppen en de jonge schrijver in de volle zin van het woord verplichten te volharden en door te drijven. De jonge of reeds bekende schrijvers, die enige interesse voelen voor het toneel, zouden opgezocht en gepolst worden. Die belangstelling bestaat trouwens bij meer dan één. Het is mij mogelijk onmiddellijk tien namen te vermelden van jonge dichters of romanschrijvers, die een afgewerkt of aangevangen toneelwerk in hun lade houden. De Raad zou deze werken in lezing vragen, ze zorgvuldig ontleden en een gedetailleerd verslag opmaken na lectuur. Dat verslag zou de toneelschrijver voorgelegd en met hem besproken worden. Ik stel me voor, dat één ervaren lid van de Raad belast zou worden met het aandachtig volgen van de evolutie van drie tot vier jongeren. Hij zou zich vooral inspannen om de hoekstenen te vinden, waarop de schrijver, indien hij wat te zeggen heeft, zijn later oeuvre zal opbouwen. Ik hoor de opwerping al: geen toneelschrijver met enige fierheid zal zich onderwerpen aan deze controle en aan zulke behandeling. Maar het gaat hier om geen begrenzende invloed van de ervaren op de zoekende toneelschrijver. De houding van de leraar, indien men hem zo noemen mag, moet aanwijzend en open zijn. De Raad van Advies moet de nieuwelingen steunen, mag ze onder geen domper zetten. Hetzelfde probleem doet zich trouwens voor in de academies voor schilderkunst, waar de goede professors precies diegenen zijn, die de persoonlijkheid en de vrijheid van hun leerlingen eerbiedigen en verstevigen. Zo bestaat er geen gevaar, dat de leerlingen van Teirlinck verfoeilijke epigonen van Teirlinck zouden worden.

Heeft de jonge toneelschrijver een zekere bekwaamheid bereikt, dan kan het Nationaal Toneel hem een kans geven zijn werk opgevoerd te zien. Waarom hem geen opdrachten gegeven? Waarom hem niet belasten met het schrijven van gelegenheidsstukken en het opstellen van éénakters, die een schouwspel aanvullen. En aldus trapsgewijze naar omhoog...

De uitslagen? Zij zullen niet altijd de moeite lonen, die de Raad van Advies zich zal getroost hebben. Wat geeft het? Er zal ten minste een band gesmeed zijn tussen het Nationaal Toneel en de Vlaamse toneelschrijvers. Beide partijen zullen elkander kennen. Zij zullen met elkander samenwerken, intrigeren, ruzie maken, triomferen. Zij zullen samen leven.

Het Vlaams publiek vraagt, geloof ik, in de eerste plaats spelen van eigen bodem, handelend over eigen nood. Waarom geen vertrouwen gesteld in de velen, die thans in Vlaanderen van toneel dromen? Waarom hen niet gezegd: Zie, het Nationaal Toneel kan zijn taak niet volledig volbrengen zonder de medewerking van de schrijvers, die gave Vlaamse werken moeten leveren. Schrijf voor ons, wij zullen u eerst met onze raad, nadien met onze opvoeringen dienen. Herman Teirlinck, de grootste in ons midden, zal naast u staan.

Jan WALRAVENS

De kapper

Voor Henk en Sandor.

IN de volksmond heet de kapper een ekster. Deze echter leek mij direct sympathiek: een lang opgeschoten knaap, bedachtzaam, aarzelend van taal en traag van beweging. Zijn kiel was vaal-grijs, geëffaceerd als de man die hem droeg. Zijn salonnetje, waar ik op die woensdagmiddag, tussen de kantooruren, binnenstapte, lag in een rustige straat. Het was eerder smal, ouderwets en nogal rommelig ingericht. De hoge zoldering, de panelen met reliëfversiering, het wandpapier met het zware bloemenmotief en de smalle schouw herinnerden aan de ongezellige burgerkamer uit het begin dezer eeuw. Enkele ongemakkelijke seriestoelen, een chromen kapstok met rode punten, de installatie ingericht voor twee klanten poogden tevergeefs aan deze vroegere zitkamer het uitzicht van een moderne kapperswinkel te geven.

De kapper was bezig met een oude heer, die blijkbaar onder het inzepen ingeslapen was. Ik had dus rustig de tijd gehad hem en het interieur op te nemen, terwijl ik achteloos een beduimelde aflevering van de T o u r i n g - c l u b d e B e l g i q u e doorbladerde.

Er konden hoogstens een drietal minuten verstreken zijn toen de kapper met de oude heer klaar kwam, hem in zijn zwart jasje hielp en beleefd, al te beleefd, uitliet. Ik nam plaats in de nog warme zetel. Terwijl de kapper me de kiel voorsloeg en me de watte in de hals stopte, merkte ik dat hij een trouwring droeg. Ik voelde bij deze constatatie een lichte wrevel, want ik had hem voor een jonggezel gehouden. En weer schoot het mij te binnen, dat men mij meer dan eens verweten had geen opmerkingsgave te bezitten en persoonlijkheid en karakter van een derde uit te bouwen bij de kennismaking of aan de hand van een voorvalletje.

Bleef nochtans het feit dat deze kapper zwijgzaam was en onhandig. Er lag iets in gans zijn verschijning - in zijn bereidwilligheid, in het schuifelen van zijn sloffen en de manier waarop hij zijn tweedehandse gereedschappen uitzocht en hanteerde - dat mij er van weerhield hem zonder meer te catalogeren onder een minder belangrijke soort mensen, die hun bestaan in schaduw en vergetelheid slijt. Ik vermoedde in hem een zeker inwendig leven, waarvan ik evenwel noch de oorzaak noch het voedsel kende, al verzon ik rond zijn verschijning een verhaal dat aan sommige legenden en mythen elementen ontleende. Deze onwillekeurige improvisatie en het gezoem der tondeuse, die hij ingeschakeld had, brachten mij tot een dieper, tot een zaliger wegglijden tussen droom en wake, die ik nimmer tevoren onder kappershanden had gekend. De kapper was, mijn indruk bevestigend, in 't geheel niet babbelziek, wel integendeel, want als ik af en toe door mijn wimpers heengluurde zag ik zijn ietwat gebogen gestalte als een nauwelijks omlijnde schaduw in de gebarsten spiegel. Het flitste meteen door mijn hoofd - hoe dwaas vond ik die gedachte - dat men levensgevaar liep zich door een zo zonderling kapper te laten scheren. Ik scheer mij

echter steeds zelf. En dat antwoordde ik hem ook op zijn ‘scheren, meneer?’. Ik zei het wellicht te nadrukkelijk, want hij schrikte even op. Hij waagde nochtans - beroepsgewoonte? - of ik een friction wou hebben. Op dit verzoek replikeerde ik eveneens met een beslist, doch zachter, neen. Ik betaalde en vertrok door de kapper tot aan de smalle deur begeleid.

Hij intrigeerde mij en zolang ik op dezelfde dienst bleef heeft de kapper van het bescheiden salonnetje mijn haar geknipt. Het was misschien niet naar de laatste mode, maar dit bezwaar kon moeilijk opwegen tegen de zalige ogenblikken die ik er doorbracht. Het gezoem der tondeuse, die mij anders reeds als een zoete muziek in slaap wiegt, had bij hem een zeldzame bekoring, een betovering als een verblijf in het land onzer jeugddromen, waaruit het metalen geluid der schaar mij al te vlug losrukte. Eens zei ik hem dat een dichter diende gevonden, een eenvoudig dichter, om die zaligheid te beschrijven. Toen ik mijn stem hoorde vond ik mijn uitlating dwaas en verwachtte ik een spottende glimlach. Onverhoopt was de kapper niet verwonderd.

- Er zit veel schoonheid, veel poëzie in de meest dagelijkse gebeurtenissen en ervaringen, zei hij. Het ligt echter aan ons ze te ontdekken, voegde hij er met een lichte weemoed aan toe.

Ik keek hem in de spiegel aan en plots bemerkte ik achter zijn rug aan de wand een schilderij, en toen naar links nog één, en verder een derde. Mij omwendend telde ik er een zevental. Zonder overgang vroeg ik op de man af, of ze van hem waren.

- Meneer bedoelt de schilderijen? Neen, ze behoren een klant, die... eh... een zondagsschilder, naar mij voor komt.

- Goed! Een zondagsschilder dan, maar met talent, riep ik uit, want het leek mij al te duidelijk dat in deze doeken een ziel stak, die de goedkope en onvoordelige omlijsting niet tot haar recht liet komen.

- Meneer is kenner?, vroeg hij verontschuldigend om zijn minachtende uitlating.

- Een kenner nou precies niet, antwoordde ik. Maar ik bezit, goddank, voldoende gevoel om voor deze doeken niet onbewogen te blijven... en, voegde ik er onbewust aan toe, om niet te verlangen met hun schepper kennis te maken, bij gelegenheid dan.

Deze kennismaking zou echter nog enkele weken op zich laten wachten. De kapper zelf was toen op mijn vraag niet ingegaan en ik behoor niet tot de lui, die zich plegen op te dringen. Ik wenste op generlei wijze bij de kapper het, trouwens foutieve, vermoeden te wekken dat ik het hier op een der doeken gemunt had. Het kwam evenmin in mij op mijn relaties als redacteur van onze cultuurpagina te misbruiken om een artikeltje over deze ontdekking - want het

was er een - mij ten profijte te maken, al zon het K e m p i s c h L a n d s c h a p zeker in onze zitkamer zijn effect hebben. Eerlijkheidshalve moet ik er echter ook aan toevoegen dat dit voorval door mijn aanstaande huwelijk en mijn bekommernissen om mijn verplaatsing naar Antwerpen, allengs uit mijn gedachten verdreven werd, al betreurde ik het, telkens ik de kapper bezocht, dat hij zich niet hoffelijker had getoond. Ik hoedde er mij evenwel voor mijn verzoek te herhalen, al was er tussen ons een verhouding ontstaan die wel geen vriendschap kon genoemd worden, maar die niettemin een atmosfeer schiep die tot confidenties uitnodigde. Ik had hem dan ook schalks medegedeeld dat hij binnenkort mijn klandizie, hoe schamel ook, zou verliezen.

Toen ik van mijn overplaatsing definitief bericht had gekregen, besloot ik hem na kantoortijd een laatste bezoek te brengen en van de gelegenheid gebruik te maken om mijn haar nog eens door hem te laten knippen. Het was trouwens wel nodig.

Het schemerde reeds toen ik zijn deur openstak en hem in zijn versleten salonnetje begroette. Terwijl hij mij uit mijn overjas hielp zei ik hem dat ik de volgende Maandag te Antwerpen zou werken. Hij wenste mij geluk en begon mij zwijgend het haar te knippen. De schemer werd allengs dichter en toen hij de tondeuse inschakelde ontstak hij meteen een kaplamp die ons beiden in haar lichtkegel omsloten hield. De tondeuse gonsde toen zijn stem weerklonk. Hij sprak na een merkbare aarzeling:

- Meneer heeft mij eens gevraagd wie deze doeken - en zijn linkerarm tekende een vaag gebaar - geschilderd had. Wenst hij nog steeds met de schilder kennis te maken?

Verwonderd keek ik hem aan.

- Maar... zeker, antwoordde ik, doch vandaag is het reeds zo laat. Ik moet...

- Ik heb meneer toen belogen, ging hij onverstoord verder. De schilder is niet een kliënt... de schilder... ben ik...

Ik kwam in mijn zetel sprakeloos overeind. Aan dit had ik mij allerminst verwacht. Ik vond het lam dat ik er zo ingelopen was.

- Zo, zei ik, jij bent...! Je hebt mij voor het lapje gehouden, wekenlang en dit trots...

- Meneer zal mij excuseren, onderbrak hij mij, met een onderdanigheid die mijn wrevel opwekte. Hij moet begrijpen... Niemand weet trouwens dat ik schilder. U bent de eerste...

Ik kon het in de zetel niet meer uithouden. Gelukkig knoopte hij de kiel los en kwam ik vrij. Ik ontstak de kroonluchter om de schilderijen met hernieuwde aandacht te bekijken, terwijl hij mij ter verontschuldiging een verhaal opdiste dat ik wel hoorde doch niet realiseerde. Het K e m p i s c h L a n d s c h a p hing nog op dezelfde plaats? Het bleek echter naast een naakt, wonderlijk van expressiviteit en lijn, het enige doek waarop kleuren en vlakken ongehinderd door liniaire contoeren, harmonisch tot eenheid gegroeid waren. De andere doeken

waren gekleurde lijntekeningen, bijgewerkte studies als het ware, gouaches en een paar mindere aquarellen. Ik veroorloofde mij, als revanche, hem mijn voorkeur en algemene indrukken naast mijn bezwaren mee te delen. Ik vroeg hem ook, hoewel brandend van verlangen, achteloos zijn recentste scheppingen in zijn atelier te mogen bezichtigen. Hij ontweek echter voor de tweede maal mijn verzoek, door mijn kritiek te commentariëren en te ontzenuwen. Zijn stem had een geheel nieuwe intonatie, een heel andere klank gekregen. Wat hij vertelde getuigde bovendien van een meer dan middelmatige belangstelling voor zijn kunst en voor de esthetische problemen in 't algemeen. Doch ik schonk hem slechts een afwezig gehoor, zo bezig was ik met zijn ongewone bekentenis en met mijn verlangen meer te zien.

Hij moet het gemerkt hebben. Opeens - 't zij hij meende dat ik genoeg geduld geoefend had, 't zij hij mij gewogen had en waardig bevonden zijn werk te aanschouwen - brak hij zijn betoog af, opende de middendeur en ging mij voor. Slechts even voelde ik mijn wrevel opkomen en moest ik glimlachen om zijn superieur air.

Laat ik eerlijk bekennen mijn verwachting was zo hoog gesteld als mijn ongeduld kon laten vermoeden. Uit zijn, ofschoon zonder aandacht gevolgde monoloog, had ik kunnen opmerken dat hij er meer van af wist dan zijn neutrale verschijning voorgaf. Ik viel echter in een nieuwe verbazing: ik had niet kunnen voorzien dat ik het niet met een schilder, maar wel met een beeldhouwer te doen had.

Even gespraakzaam als hij daareven was, hulde hij zich thans in een afwachtend stilzwijgen. Hij toonde mij één voor één de beelden die hij voltooid had, en ook de vele in ruwe klei geboetseerde voorstudies, onaf en gebarsten door de ongunstige atmospherische gesteldheid van het geïmproviseerde atelier. Wat meer nog dan de harmonie van lijn, vlak en volume mijn verrukking gaande maakte, was de idee die uit zijn werk sprak. Wie kon vermoed hebben dat het op een hallucinerende wijze uitdrukking zou geven aan een ideaal dat ook het mijne eens was.

Voor mij stonden schrijnend in hun tastbare verschijning de symbolen der grootste kunstthema's: Baudelaire's albatros

> die vol meewarigheid zijn overgrote, blanke
> vleugelen bezijden zich als riemen slepen laat,

een zwaan die met wanhopige pogingen, door het winterijs vastgezogen, door deze ‘blanke doodstrijd’, zoals Stepane Malarmé schrijft, weerhouden wordt op te stijgen; een fiere koningsarend met gebroken vleugels; de diep-menselijke Prometheus van Percy Byssche Shelley verzwaard door een neerwaartsdrukkende kracht; Orpheus na het verlies van zijn lieve gezellin Eurydice, met aan zijn voet zijn gebroken lier, machteloos door haar dood en onbekwaam zijn mensen en dieren betoverende muziek te scheppen. Geen beeld, geen schets of zij stelde de moeilijke, ja onmogelijke vlucht naar de etherische hoogten voor.

Ik duizelde. Ik smaakte het hoogste genot en terzelfdertijd een onneggelijke weemoed. Mijn blik gleed van het ene beeld naar het andere, zoekend om enig houvast. Ik duizelde. Het was gewoonweg een obsessie, een hopeloos gevecht. Mijn scepticisme had plaats gemaakt voor een grenzeloze bewondering. Ik werd dooreengeschud en zonk als vernietigd in een zetel neer. Mijn ontroering was ook de kapper niet ontgaan, en toen hij tegenover mij plaats nam, begon hij als van heel verre te spreken. Zijn stem kwam tot mij als een zacht, o zo zacht zwellende muziek, als het schuren van de zee achter het duin over het strand. Hij sprak en zijn stem leek mij als ontdaan van elke aardse gedragendheid; het scheen mij of hij het vermogen had rechtstreeks tot mijn ziel te spreken.

> Bijwijlen kwam het mij voor of de kapper gewoonweg niet bestond, of diep in mij eigen aspiraties, een jonger ik aan 't fluisteren ging, mij met zachte stem verwijten toestuurde. Wat was er orvergebleven van de verwachtingen, die ik had opgebouwd toen ik, slechts enkele jaren her, met aarzelende treden de voorhal van de kunsttempel betrad. Ik was een vruchtbaar en goedbetaald journalist geworden. Ik schreef veel, vooral kritieken, doch haast machinaal. Ik kende de finesses van de stiel, ik had veel gelezen en was met de ingewikkeldste problemen van de kunst vertrouwd. Maar mijn gevoel was afgestompt onder de dagelijkse arbeid. Had ook ik niet mijn jeugdidealen, mijn verzuchtingen aan banden gelegd. Had ik niet het vergankelijke voor het tijdeloze geruild.

De kapper sprak en ik had duidelijk het gevoel dat hij mijn proces maakte, dat ik naakt voor hem stond, arm, berooid en beschaamd.

- ...Die onthechting aan het aardse, dit stijgen boven alles uit naar de hoogste toppen is steeds mijn enige bekommernis geweest. Mijn scheppende arbeid was de sleutel, het enige middel om te bereiken wat ver achter de einders ligt en mij toch zo klaar en duidelijk voor de geest kon staan. Ja, uit te stijgen boven alle stoffelijkheid...

Hij stak een sigaret op en presenteerde er mij een, zich verontschuldigend omdat hij zich eerst had bediend. Hij ging verder.

- Toen is zij gekomen, fris als een vroege voorjaarsmorgen, met haar lach en het dwingend zingen van haar leden. Ik weifelde want zij verlamde mijn arbeidskracht en gooide mijn rustig bestaan overhoop. Ik twijfelde aan mijn dromen: zij was een werkelijk geworden droom. Hoe zal ik mijn angsten en mijn daarboven opwiekend geluk onder woorden brengen? In een zomernacht, als dag en nacht in elkaar vloeien, heb ik haar genomen. Zij heeft mijn leven gedeeld. Doch van dit ogenblik was ik mijzelf niet meer. Mijn handen en vingeren waren trager geworden bij het kneden van de leem en ook de klei werd zwaarder en weerbarstiger...

Hij doofde zijn sigaret en scheen zijn herinneringen weer te beleven. Hij vervolgde.

- Ik ben niettemin zeer gelukkig met haar geweest. Toen de zomer ten einde liep, betrapte ik mij er dikwijls op met die gedachten bezig te zijn. Zij lieten mij niet los. Het is niet goed dat een man veel nadenkt. Ik bezat haar minder en minder. Ik vraag me soms of ik haar nog wel bezat... En steeds, scherper en scherper, voelde ik het dilemna: haar verliezen of niet meer scheppen. Ik kon mij niet besluiten, want heimelijk hoopte ik dat het niet nodig was. Zij heeft voor mij gekozen. Dit is een kleine maand geleden gebeurd. Toen ik alleen was meende ik weer als vroeger te kunnen werken. Ik zou de verse klei, die ik zelf ging halen, wel gekust hebben. Pas thuis wist ik duidelijk dat ik mij bedrogen had. Mijn vingers waren stram, de duw van mijn duim krachteloos. Haar heengaan was de oplossing niet. Ze lag in mij, waar de strijd zelf moest uitgevochten worden.

Hij zweeg weer en glimlachte flauwtjes voor zich uit. Zijn smalle, fijn gevormde handen hingen als vleugels naast de armleuningen.

- Ik vraag me soms af, zei hij schamper, of ik op haar terugkomst niet wacht, om dit alles te vergeten, te vergruizelen en een eenvoudig mens te worden. Een kapper, een goed kapper, een doodgewoon coiffeur. Ja, soms verwacht ik haar ieder ogenblik. God weet hoe ik naar haar terugkeer hunkeren kan.

Ik trachtte hem tot bedaren te brengen, ook om mijn hart minder hevig te horen slaan. En ik slaagde er in, want als men eens zijn leed heeft uitgesproken, lijkt het aanvankelijk gemakkelijker te dragen. Het lijkt zelfs of de redding zeer nabij is. Allengs werd hij weer zichzelf. Hij doofde de kroonluchter en ontstak een schemerlamp die ons beider gelaat in een rustig half-duister liet. Hij ontkurkte een fles wijn en wij dronken op de toekomst.

Het was laat geworden toen ik afscheid nam. Ik dankte hem om zijn vertrouwen en ook hij sprak mij zijn vreugde uit om deze avond. Voor ik heenging haalde hij het K e m p i s c h L a n d s c h a p van de muur en pakte het in.

- Ik weet dat je er veel van houdt, zei hij. Het is een rustig doek. Het is beter dat je dit meeneemt dan een der... en hij wees naar zijn beeldhouwwerken. Ik hoop dat je het een plaatsje gunt in je zitkamer en dat je gelukkig bent.

Wij drukten elkaar zwijgend de hand. Toen verdween ik met vlugge stap in de donkere stad.

Gisteren kwam ik weer bij de kapper. Met de deurklink in de hand merkte ik plots hoe het salonnetje veranderd was. Ik meende mij te hebben vergist toen de kapper zich oprichtte en omkeek. Ik herkende hem aanstonds, doch hij scheen mij niet meer te kennen. Hij groette en ging onverstoord verder met scheren. Ik wachtte mijn beurt af, met spanning. Hij wou wellicht in 't bijzijn van derden geen uiting geven aan zijn gevoelens.

Met een krachtig ‘asjeblieft meneer’ sloeg hij de witte kiel weg. De klant

stond op samen met mij. Hij was de deur nog niet uit of ik zat op zijn nog warme plaats, vol verwachting. De kapper deed echter heel gewoon.

- Meneer? vroeg hij.

- Haarsnijden, asjeblieft! zei ik.

Reeds had hij de kielboord in mijn hals dichtgestopt en schaar en kam opgenomen. Ik vroeg mij af wat zijn zonderlinge houding te betekenen had. Kende hij mij waarlijk niet meer? Was hij beschaamd over zijn confidenties of was hij gekrenkt omdat ik geen teken van leven meer had gegeven? Ik hoopte evenwel nog dat hij mij naderhand zou meenemen naar zijn atelier.

Ik sloeg hem in de spiegel heimelijk gade. Hij leek mij opgeruimd, fris, vrolijk haast. Zijn bewegingen waren vlugger, charmant, gracieus zelfs met een tikje mondaine zwier. Zijn kiel was helder wit en het hinderde mij danig. De druk van zijn hand voelde neutraal en hard aan. En nadat hij de tondeuse ingeschakeld had begon hij te praten over het weer en over de politieke gebeurtenissen van de laatste dagen.

Maar terwijl hij babbelde en ik zijn woordenvloed met monosyllaben af en toe remde om de schijn van een dialoog te redden, vertelde mij het zoemen der tondeuse wat gebeurd was, wat onvermijdelijk moest gebeuren. Had hij niet gezegd:

- Ja, soms verwacht ik haar ieder ogenblik. God weet, hoe ik naar haar terugkeer hunkeren kan...

Er kwam plots een leegte in mij, zo wijd, zo grenzeloos als na de lezing van een wonderschoon gedicht - een moedeloosheid die d'eigen begrenzing scherp liet aanvoelen. Ik vroeg mij af of de kapper werkelijk gelukkig was, nu hij zijn vroegere ambities had opgegeven. Hoe meer ik mij onze ontmoeting te binnen bracht hoe duidelijker het mij werd dat het onmogelijk waar kon zijn. Diep in hem, gevoed door een inwendige noodzaak, vermoedde ik zijn verlangen wel overwonnen, doch niet uitgestorven.

Ik werd uit mijn dromerij opgeschrikt door de stem van de kapper die met een opgewekt ‘asjeblieft meneer’ de kiel wegsloeg. Ik bleef evenwel zitten, wijl ik hem in de spiegel recht in de ogen keek en de verwondering op zijn gelaat las. Het is zeker: hij heeft mij herkend en weet dat ik het gemerkt heb. Zal hij nu eindelijk spreken? Ik zie zijn mondhoeken trillen en verwacht dat iedere fractie van een seconde zijn glimlach in de spiegel zal bloeien. Hij wendt echter het gelaat af en vraagt:

- Scheren, meneer...

- Hé... jawel, antwoord ik wezenloos, terwijl ik dieper in de zetel zink.

Ik weet mij als berooid. Fragmentair schieten flitsen herinneringen op mij af hopeloos traag als pijlen die nimmer het beoogde doel zullen bereiken. Hij heeft het kleine radiotoestel aangedraaid en begint mij in te zepen met forse, pijnlijke wreven. Wij leveren zwijgend ons duël. Ik lig te vechten met mijn

herinneringen en voel hoe de muziek en de haastige stem van de speaker mij kwetsen. Alles spant samen om mijn droom te vergruiselen. Mijn droom? Ik kan het nu zo wel noemen. De kapper scheert mij. Zijn lauwe adem slaat mij bijwijlen in het aangezicht, terwijl zijn linkerhand mijn huid spant als een trommelvel. Pas heeft hij mij voor de tweede maal ingezeept en de laatste vlok verwijderd of hij vraagt:

- Ook een friction, meneer?

Ik meen een lichte spot in zijn vraag waar te nemen. Waarop wacht ik om hem achteruit te stompen en weg te rennen.

Ik antwoord evenwel schijnbaar bedaard:

- Jawel! Fougères!

Nog een marteling die ik vrijwillig doorsta. Hij kan mij nu ook maar voor een alledaagse klant houden, want de droom kan nu best volledig vernietigd worden. De laatste slag nochtans brengt hij toe. Als ik betaald heb, mij gewillig laat af borstelen en een fooi in de knetterende tinnen bus laat glijden, vraag ik hem terloops op een luchtige, spottende toon:

- Schilder je nog?

Hij antwoordt echter laconiek:

- Schilderen? Maar ik heb nog nooit geschilderd, meneer!

Terwijl ik wegvlucht weerklinkt in de belendende kamer, waar vroeger zijn atelier was, de kristalheldere lach van een jonge vrouw.

Paul VAN KEYMEULEN

Tussen duin en zee

I

Tussen duin en zee eindigt 't bestaan
en vechten dageraad en de nacht
dagelijks hun strijd om zon en maan:
heimwee ligt gebonden aan die macht.

O stormregen in 't zand, o uithoek.
Zeevogels doden krijsend hun vlucht.
Wat 'k niet weet - hopeloos - wat ik zoek:
scheppingsdag die in de winden zucht.

Begint de scheppingsdag niet in mij,
zuiverder, bedwelmender dan voorheen.
Mijn vrouwe ligt dromend aan mijn zij.

'k Volg de meeuw en 'k voel m'onzeglijk vrij.
Wolken komen, wolken drijven heen:
de scheppingsdag begint alleen in mij...

II

Vergeef mij want mijn schuwe schreeuw was luid.
Wie telde ook het dier zo dicht nabij
als ik? Ik verwisselde Noord met Zuid
en 'k liep mijn schaduw en mijn zon voorbij.

O dierkreet, d'echo van mijn Lentestem
was slecht 't begeren naar avonturen.
'k Ril van vreugde nu 'k in mijn stem herken
iets van de rust'ge klank der avonduren.

O dierkreet, echo van mijn Lentestem:
Shangai, Macao, de verste verrukking
van vreemde werelden roep ik vaarwel.

En klinkt soms klagend heimwee in mijn stem
naar de droom die in werk'lijkheid verging
zeg ik: Voorbij, voorbij... Vaarwel, vaarwel.

Remy C. VAN DE KERCKHOVE

De coloribus est disputandum

> *Nous pouvons pardonner à des hommes et nous le devons - comme par ailleurs la société a le droit et le devoir de se défendre - nous ne pouvons pas pardonner à des institutions, des systèmes qui donnent le pas aux instincts devant le coeur et la raison. Et c'est pourquoi nous ne devons pas oublier.*
> GERDA VAN DEN KERCHOVE in '**Et cependant je veux vivre!**' nà haar terugkeer uit het kamp Ravensbrück.

ER is haast geen mijner vrienden en kennissen, die in het antinazistisch kamp hebben gestaan, of zij hebben ten gunste van een of ander 'zwarte', die na de Bevrijding in een moeilijk parket was geraakt, 't zij démarches ondernomen bij den auditeur, 't zij een getuigenis afgelegd vóór den krijgsraad, 't zij een genadeverzoek medeonderteekend. Dit zijn daden van elementaire caritate, die op het kapitel van één der Werken van Barmhartigheid kunnen geboekt worden. Het zijn ook correctieven op de vonnissen van moeder Justitia, correctieven die deze, vaak lukrake, empiristische of onmeedogende vonnissen ten zeerste behoefden.

Maar geen enkele onder de brave lui liet zich bij zijn tussenkomst een moment leiden door de overweging, dat, in den grond, de collaboratie, in een van zijn menigvuldige aspecten, wellicht eenige moreele rechtvaardiging zou kunnen doen gelden. Dit hebben de beneficiënten der interventies niet steeds begrepen... Ik ken het leerrijk geval, dat een persoon, die een eminente rol in den Weerstand had gespeeld en de invrijheidstelling van een 'zwarte' had bekomen, door dezen in volgende bewoordingen werd 'bedankt': 'Wat 'n rotte boel, nietwaar, dat Belgiekske!?..' De kwibus besefte niet eens dat het alleen medelijden met zijn kinderen, en niet verholen sympathie voor zijn politieke dwaling was, die voor hem de redding had beteekend!

In zekeren zin kan Walschaps Zwart en Wit als een breed opgevat Correctief met litteraire middelen beschouwd worden. Was het enkel dàt, dan zou de lezer dit werk met onvermengde sympathie begroeten en zich vermoedelijk niet eens afvragen of dit boek als kunstwerk, al of niet bijzonder geslaagd is - het bevat, zooals de meeste van Walschaps romans, naast 'sterke bladzijden' ook plotse, haast onbegrijpelijke inzinkingen...

Maar Zwart en Wit bevat daarenboven nog een andere beteekenis, die gewichtige bedenkingen doet oprijzen.

In de toelichting door den uitgever op het kaft verstrekt, vernemen wij dat de auteur steeds van mening was, 'dat de kunstenaar actief en strijdbaar met zijn tijd moet meeleven in plaats van zich op te sluiten in de ivoren toren'. Verder dat deze roman beoogt: 'een objectief relaas van de algemeene geesteshouding in 1940-1944 in een klein dorp onder Duitse bezetting' te

geven. Wij zelve onderlijnden de twee kwalificatieven: ‘strijdbaar’ en ‘objectief’. Wij bedoelen hiermede geenszins dat tusschen beide een onverzoenlijke antinomie zou bestaan; maar het hoeft geen uitvoerig betoog dat de ‘strijdbaarheid’ precies de ‘objectiviteit’ wel niet zal bevorderen. De objectiviteit van het verhaal zou, althans steeds de toelichting, gewaarborgd zijn door het feit dat de schrijver ‘het verhaal niet verzonnen heeft, maar samengesteld uit concrete gegevens uit de werkelijkheid’.

Zelfs een roman-fleuve zou niet a l de gevallen van collaboratie of weerstand in haar bedding kunnen opnemen. Walschap was dus wel genoodzaakt een keuze te doen. En deze keuze moest het bewijs van zijn objectiviteit leveren. Ik kan mij waarachtig niet aan den indruk onttrekken, dat de auteur, bij de opstelling van zijn ‘witte’ en ‘zwarte’ pionnen, te werk is gegaan als een redacteur van schaakproblemen, die op voorhand weet welke partij hij de overwinning zal toebedeelen en dat - om in de termen van mijn metafoor te blijven - hij er op uit was zijn ‘spel’ tot een ‘pat’ of ‘partie-remise’ te voeren.

Wij worden in dat vermoeden nog gesterkt, door de bijdrage, die Gerard Walschap in September '48 in het Nieuw Vlaams Tijdschrift publiceerde en waar o.m. te lezen valt: ‘En terwijl ik... (hier volgt dan een scatologische term, dien wij ons veroorloven te vervangen door: “mijn misprijzen uitdruk”) zal ik daarbij grimassen maken tegen iedereen. Tegen de weerstanders en de zwarten, tegen Stalin en Truman, enz...’ Volgt dan een lange opsomming, die terecht besluit met: ‘ik bedoel a l l e s ’!...

Deze uitlating spiegelt vrij goed een mentaliteit weer, die zeer verspreid is in ons volk: de mentaliteit van: ‘de ééne is al niet beter dan de andere’ of ‘steek ze maar allemaal in denzelfden zak...!’ een mentaliteit, die men voor het nec-plus-ultra van het non-conformisme houdt; maar die in waarheid, de uitdrukking is van een zeer simplistisch, zeer naïef, zeer banaal en demagogisch conformisme. Het ‘standpunt van Sirius’ (ik bedoel de ster - niet den litterairen redacteur van De Standaard!) lijkt natuurlijk zeer verheven, zeer ‘objectief’! Men is au-dessus de la mêlée!... En hier wil ik terloops een leerzame anecdote vertellen. Toen Elisabeth de Grammont aan Marcel Proust vroeg wat hij dacht over Romain Rollands bekende pamflet, waarin deze, in den Eersten Wereldoorlog, Duitschers en Franschen over denzelfden kam trachtte te scheren, antwoordde Proust: ‘Il y a sans doute erreur dans le titre: A u - d e s s u s de la mêlée devrait être “A u - d e s s o u s ”, l'héroïsme occupant à mon avis un étage supérieur...’

Indien het Walschaps opzet was - en zooals het boek samengelezen werd, moet men onvermijdelijk dezen indruk opdoen - een soort moreele equatie op te stellen tusschen Weerstand en Collaboratie, op grond van het specieuze argument: dat beide kampen idealisten en verlopen sujetten telden - dan kan ik dezen ‘strijdbaren’ roman niet anders dan eenzijdig, onvolledig en onjuist noemen. Waarachtig, ik zou heel wat meer voelen voor een thesis (die zeker ook te weinig genuanceerd zou uitvallen) als de volgende:

a) De Collaboratie was s l e c h t in-se, ook al waren in haar rangen tallooze idealisten en snullen ‘die niet wisten wat ze deden’ en zoodus recht hebben op het Evangelische woord van vergiffenis;

b) De Weerstand was g o e d in-se, ook al hebben zekere weerstanders, uit haat, verblinding of persoonlijke afrekening, zich onwaardig gedragen. (Terloops wijzen wij er op dat Sirius - ditmaal wél de litteraire kroniekschrijver van De Standaard! - in zijn bespreking van Z w a r t e n W i t, noteerde dat bij de Bevrijding, de Lynch-Wet op de collaborateurs, op heel wat uitgebreider schaal werd toegepast in andere landen, zooals b.v. Frankrijk en Italië).

Ik moet bekennen dat Walschaps opstand tegen alle gezag, zijn anarchisme, om het met het juiste woord te noemen, wel sympathiek aandoet. Waarbij wij door ‘anarchisme’ niet de euveldaden bedoelen der bommengooiers, die onze grootmoeders kippenvleesch deden krijgen; maar wel de hoogstaande philosophie van een Max Stirner, een Elisée Reclus en een August Vermeylen (première manière!). Maar dit anarchisme vergete geen oogenblik dat, zoo het in het jaar 1949, zich onbewimpeld kan uiten - zoowel als andere ideologieën, tot het neofascisme dat de Democratie (welke een goede sloor is!) verfoeit en belaagt, - het dit te danken heeft aan den ondergang der Collaborateurs.

Tegenover hen die hun leven veil hadden om dezen ondergang voor te bereiden en te bewerken, tegenover de weerstanders zoodus, bestaat een schuld van dankbaarheid, die eenieder wien de Vrijheid lief heeft, heeft in te lossen. Een Fransche spreekwijze zegt van hen, die al te gauw de milde gaven van een gastheer vergeten: ‘Ils n'ont même pas la reconnaissance du ventre!...’ Het ware Gode geklaagd, moest men thans, van sommigen, welke zoo uitbundig genieten van de Vrijheid van Gedachte en de Vrijheid van de Pers, zeggen: ‘Ils n'ont même pas la reconnaissance du cerveau!..’

Raymond BRULEZ

[Gedichten]

Wat heb ik in uw hart...

Wat heb ik in uw hart gedood
Toen mijn liefde brak tot haat?
Gij hadt geen schuld: elk in zichzelf stoot
Op duister dat het voorgeslacht er achterlaat.
Ik heb u later weergezien,
Vereenzaamd als een engel en ik dacht: eens neeg
Zij over mij en zag, als ik, misschien
Een donker hart, maar had mij lief, en zweeg.

Als niets meer blijft...

Als niets meer blijft van wat wij waren
Dan het dier, dan is de dood dichtbij.
Duisternis drijft weer voorbij
En naast elkander liggen wij te staren,
Ergens diep gekwetst, moe,
Dankbaar om het donker.
Later staat aan 't raam het stergeflonker
Als een verwijt. Wij doen onz' ogen toe
Op eindeloos verdriet. Misschien waren wij,
Onwetend, in wat wij bedreven,
In ons de dood en 't leven,
D'eeuwigheid het meest nabij.

Ben CAMI

Het menselijk geluk

LEZEN is een avontuurlijk iets en even onherhaalbaar als het leven zelf. Stel u voor, dat iemand in zekere tijd een aantal boeken leest, in een willekeurige volgorde. Had hij in diezelfde tijd dezelfde boeken gelezen, doch in een andere willekeurige volgorde, dan zouden zijn ervaringen hemelsbreed verschillen van die welke hij nu heeft beleefd. Hieraan moest ik denken, toen ik in dezelfde week twee zo volkomen anders georiënteerde boeken las als Walschap's 'Denise' en 'Telemachus in het Dorp' van Marnix Gijsen. Zó, naast elkaar gezien, werden beide tot variaties op één en hetzelfde thema: dat van het menselijk geluk.

Het kan hier dus niet de bedoeling zijn, beide werken van zuiver-litterair standpunt uit te beschouwen. Zo'n beschouwingswijze is mij te vakkundig, d.w.z. te specialistisch en derhalve van elk belang, - behalve dan van het litteraire, - ontbloot. Het heeft mij namelijk verbaasd, dat een boek als Joachim bijna uitsluitend litteraire waardering heeft gewekt, en voor een dergelijke zuiver-technische appreciatie vind ik dit werk veel te belangrijk. En nu bedoel ik met die technische waardering nog niet eens een onbenullige critiek als die in het 'Critisch Bulletin', waarin Joachim van Babylon als een historische roman werd behandeld!

Men heeft dit boek geprezen als een meesterwerk, als een bewijs van 'de eeuwige jeugd van het klassicisme', als 'voortreffelijke kost voor literaire smulpapen' en meer dan eenmaal opgamerkt, dat de schrijver zich door dit boek 'met één slag' in de rij der grote schrijvers van Europa plaatst. Allemaal beweringen, waarmee men het direct eens kan zijn, behalve dan met die 'voortreffelijke kost' en de 'literaire smulpapen', wat bij mij afgrijselijke vizioenen oproept Van 'kost en inwoning', goede 'burgerkost' en platvloers materialisme. In dit opzicht ben ik nu weer wat te litterair geörienteerd en te zeer gesteld op de schone vorm. Doch al ben ik het met die qualificaties roerend eens, het blijven toch maar qualificaties, etiketten en enigszins gesublimeerde boekhandelaarstermen; het zijn beweringen en bovendien louter formele. Waaróm vindt deze criticus dit boek een meesterwerk. Het boek van Joachim was voor mij een werk, dat een uiteenzetting vorderde; een verantwoording, zo dwingend en onontkoombaar, dat het de lezer eveneens tot uiteenzetting noopt. En boeken, die dat doen, zijn eigenlijk alleen belangrijk. Joachim van Babylon is een boek, dat iemand uit zijn gemoedsrust wakker roept.

Als men een werk op deze wijze gaat beschouwen, d.w.z. wanneer men zich tot partijkiezen voelt gedwongen, is een moralistische beschouwing het noodzakelijke gevolg. Het komt mij voor, dat men hiervoor in de Nederlandse litteratuur een heilige afschrik koestert, een nawerking wellicht van een verkeerd begrepen propaganda voor het l'art pour l'art beginsel van Tachtig. (Door de Tachtigers overigens ook verkeerd gepropageerd, hetgeen een begrijpelijke en nuttige reactie was op het houterige moralisme van vóór Tachtig, dat eigenlijk met moralisme niets had uit te staan en meer de systematiek van domheid, benepenheid en

vooroordeel was, hetgeen men in stichtelijkere bewoording ‘openbare orde en goede zeden’ pleegt te noemen, ofwel ‘maatschappelijke en christelijke deugden’.) Hoe averechts men het principe van l'art pour l'art - het enig juiste principe overigens - heeft begrepen, óók zij die het propageerden, blijkt wel hieruit, dat men meende, dat leven en kunst angstvallig moesten gescheiden worden. En nog altijd, denkt men, dat partij kiezen in zaken die de kunst betreffen, van bekrompenheid getuigt. In werkelijkheid komt het hierop neer, dat men in het (maatschappelijk) leven zeer bekrompen van opvattingen en ernstig blijft, in kunstzaken legt men dan die bekrompenheid af, doch men neemt ze niet au sérieux. Deze tegenstrijdigheid wordt verzoend in een even zalige als onnozele onbewustheid, die vóór alles het afleggen van rekenschap schuwt en enkele zomerprieeltjes om te zwijmelen reserveert.

Men is dan ook elk moralisme zodanig ontwend, dat verschillende lezers van mijn beschouwing over Joachim van Babylon[(1)] mij voor een vrouw zijn gaan verslijten: ik verdedigde Suzanna; dus... [Men begrijpt niet, dat een moralist per se onpartijdig is en zich van het geven van objectieve voorschriften en regels onthoudt; de betrekkelijkheid van alle moraal is hem zó duidelijk, dat hij met een gerust geweten de moraal in de kunst binnenhaalt en de kunst in de mores. Maar de lieden die hun medemensen mores willen leren, - in letterlijke en figuurlijke zin, - dat zijn geen moralisten, doch hypocrieten, die voor hun vooroordelen de hulp van een of andere zeer ontzagwekkende Boeman trachten in te roepen, doorgaans met veel succes.

Een moralist ontleedt het handelen van de mens, spoort er de drijfveren van op, doch zal deze dingen tevens beoordelen, en, wanneer zijn persoonlijkheid in het geding raakt, zal hij evenmin schromen om een veroordeling uit te spreken. Doch al het belang ligt hier in de woorden ‘wanneer zijn persoonlijkheid in het geding komt’. Een moralist zal nimmer beoordelen of veroordelen naar principes. En dit alles doet nu wel de Nederlandse critiek: De critici beoordelen doorgaans alle werken objectief naar aesthetische maatstaven (apriorismen) of naar morele apriorismen, bijgevolg onpersoonlijk. Vandaar dat deze critiek zo sterk de indruk maakt van een culturele voorlichtingsdienst, een grillig en speels verlengstuk van de ernstige boekhandel.

Van welk gewicht het moralisme is, blijkt duidelijk uit de zo uiterst belangrijke Franse litteratuur en voor Nederland verwijs ik slechts naar Busken Huet en Menno ter Braak. Vooral deze laatste, tot op de dag van zijn dood gevreesd en verguisd, thans reclaime-object voor allen die zich ten onrechte op hem beroepen, was de grote moralist van het tenondergaande burgerdom; door fijn moralisme en de belangloosheid en onverschrokkenheid, waarmee hij de mores, de afspraakjes en conventies beoordeelde, de laatste en zeer grote representant van die onvergelijkelijke cultuurbloei, welke men minachtend met de benamingen

(1) De Vlaamse Gids; Febr. 1949.

burgerlijk, rationalistisch en intellectualistisch pleegt op zij te schuiven. (Voor Frankrijk denk ik hier aan Benda.)

Deze beschouwing over het moralisme is natuurlijk een oratio pro domo. Het verenigen van twee zo uiteenlopende werken als 'Telemachus in het Dorp' en 'Denise' onder één gezichtspunt is immers niet anders dan een uiting van de behoefte tot moraliseren. Beide handelen over het menselijk geluk, doch elk op geheel andere wijze. De conclusie van de lezer is: Het geluk is een illusie, dé grote illusie van mensen en mensheid, doch zonder deze illusie zou de mens dood-ongelukkig zijn. Maar men kan er lang en breed over uitweiden, men vervalt noodzakelijk tot paradoxen, en daarom is het de verdienste, de onschatbare verdienste van Gerard Walschap, dat hij de lezer aan den lijve laat voelen wat het geluk is: alles en niets. Walschap ként de mens; haast zou men geneigd zijn te zeggen: Hij kent de mens té goed, soms is het beangstigend. Dit wordt nog geaccentueerd door zijn snelle, nerveuze verteltrant; een nervositeit, die door en door natuurlijk is, een bijna schichtig snel opmerken van het essentiële; een vertellen waarin het doodgewone en het uiterste raffinement elkaar raken. In Denise heeft hij Adelaide nog eens ten leven gewekt. Ook hier weer dat nerveuze accent gepaard aan een overweldigend dramatisch allure. Ik denk bij Walschap vaak aan Dostojewski. Zijn psychologie is vaak even groots en ontstellend als die van de Russische auteur. Zo in Denise de figuur van Paul Hillegeers: Walschap dwingt de lezer deze raadselachtigheid te aanvaarden: een nul, die door het geluk boven zichzelf wordt uitgeheven, die zelfvertrouwen krijgt, een minnaar wordt, doch dan plotseling, wanneer het ongeluk hem treft, terugzinkt in een nog grotere nietswaardigheid.

Is Walschap de mindere van Dostojewski in spannende problematiek, hij wint het vaak van hem in menselijkheid. Deze wereld van Walschap is ons zo vertrouwd, deze mensen leven zo aandoenlijk, ze zijn enthousiast en zo kinderlijk, ze zijn zo diep ontroerend in hun felle strijd om een beetje geluk. Ze disputeren desnoods met alle logische kunstgrepen van het Thomisme tegen God. Men denke hier aan Sibylle en vooral aan Denise. Hoe treffend is zij getekend als een meisje dat in een pensionaat van zusters is opgevoed en verschrikt over het feit, dat ze een gehuwde man liefheeft. Ze wordt een volmaakte casuïste: Zij zal toch wel mogen bidden, dat die vrouw zal sterven: dan is die vrouw gelukkig in de hemel en Willy Blendeman en zij zijn ook gelukkig, hier en hiernamaals. Blijft die vrouw leven, dan zijn ze alle drie ongelukkig, hier op aarde en, wie weet, ook in het hiernamaals. En dan schept Walschap bovendien soms een situatie, die al dit leed (of geluk?) plotseling in 't oneindige verlengt.

Onvergetelijk is het slot van Adelaïde: welk een meesterlijke vondst, om een geraamte in knielende houding te laten vinden in een beerput, en dit dan te vertellen op de manier zoals een dorpeling dat doet, die min of meer vergoelijkend de chronique scandaleuss van een dorp en een familie verhaalt. Hij zegt dan, dat hij het er altijd voor gehouden heeft, dat dit het lijk was van de oude, kinds geworden notaris, die eens vermist werd en nooit teruggevonden en die

daar nog altijd had voor zijn ongelukkige kind Adelaïde. Dit is groots en gedurfd, simpel en geraffineerd tegelijk. Het verdriet van een mens, het verdriet vooral van een ouder om zijn kind, is hier zonder geredeneer en zonder enig opzettelijk gesymboliseer tot een blijvend symbool geworden.

Een even aangrijpend slot vinden wij bij Denise. Zij, aan wie het geluk is voorbijgegaan, die in een oorlogsnacht van Augustus 1914 éénmaal gelukkig is geweest met Willy Blendeman, later gehuwd met Paul Hillegeers, thans gezeten naast de zoon van Willy in een auto, vluchtend tussen duizenden anderen over de heirbaan voor de mitraillerende Duitse vliegtuigen. Jan Blendeman is verliefd op haar en zij op hem, de twintig jaar jongere, of misschien nog steeds op zijn vader, die reeds lang geleden gestorven is en voor haar zijn 'Dialoog over het recht op geluk' heeft geschreven.

'Zij zegt nog iets over God en geluk en strekt plots de beenen en leunt met het hoofd zijlings tegen het portel, en hij houdt dat voor een impulsief gebaar van levensverlangen. Hoe jong nog, denkt hij. Hij kijkt haar aan en ziet haar ogen breken. Juist boven haar hoofd is een kogelgaatje in de autokap'.

Dan probeert Jan Blendeman uit de rij auto's weg te komen: 'Hij rijdt dwaas op de auto's voor en achter hem tot hij uit de rij is, hij schiet dwars over het veld den terugweg op. Hij heeft maar een doel meer: Denise Lepla begraven op het kerkhof waar zijn vader ligt. Haar hoofd moet rusten op den Dialoog over het recht op geluk'.

Men bemerkt, hoe hier de psychologie heeft plaats gemaakt, maar heel onmerkbaar, voor een machtige epiek. Ook de lezer gelooft, wanneer Denise haar benen strekt, daarin het levensverlangen te zien. Dat zij reeds ver over de veertig moet zijn, doet hier niets aan af. Ook Penelope, die twintig jaar lang op Odysseus heeft gewacht is niet verouderd. Ook hier leeft de lezer met deze vrouw die jong is gebleven en haar jeugdige minnaar mee; hij hoopt mede met hen op geluk en is even verbijsterd als Jan Blendeman, wanneer hij plotseling merkt dat zij dood is. Het doet denken aan het slot van Adelaïde. Psychologisch is het hier misschien niet verantwoord wat Jan Blendeman doet, maar wij weten plotseling de essentie van het geluk: enkele vierkante decimeters papier, waarop een hoofd met gebroken ogen ligt. Niets? Of alles, vrede en rust? Het doet er al niet meer toe: het wordt geleefd, stuk geleefd.

De kunst van Walschap zou mon kunnen karakteriseren als een geniaal uitspelen van contrasten. Het is daarom een teleurstelling voor mij geweest, dat hij juist dat éne contrast heeft willen verdoezelen: 'Wit en Zwart'. Daar leven en kunst, mens en kunstenaar voor mij geen gescheiden gebieden zijn (moralisme!), kan ik hieraan niet stilzwijgend voorbijgaan. Het boek zelf heb ik niet kunnen uitlezen; daarvoor was het me te weinig belangwekkend. Ik weet heel goed dat vele zwarten niet even zwart waren en dat duizenden witten de kat uit de boom hebben gekeken. Ik begrijp ook, dat iemand als Walschap, kenner van de mens die hij is, zich verdiept in de psychologie van de geringheid. Doch hij heeft dat zo meesterlijk gedaan in figuren als 't Heerken uit 'Celibaat'

en Paul Hillegeers uit ‘Denise’. Ik zie echter niet in, waarom het nu nodig is, om die geringheid, waar zij zo geniepig, zo ‘streberisch’ en bovendien zo wijdlopig en liederlijk dom bazelt, als dat gebeurt bij dat normaalschoolleerlingetje, dat naar 't Langemarckstudium gaat, beschreven dient te worden. Misschien is dat jongetje echt dom idealistisch, maar ik prefereer misdadigheid boven dàt idealisme, dat in wezen gecastreerde misdaad is, die zich schoon tracht te wassen met de domme waarheidsverdraaiingen, die wij in 1940-1945 genoeg in de kranten konden lezen.

En toch zou ik Walschap niet het recht willen ontzeggen, om over dgl. stompzinnige en weerzinwekkende lieden te schrijven, maar wat mij ergert, is het feit, dat hij de indruk geeft van enigszins achter deze lieden te staan, dat hij hun gedragingen vergoelijkt. Dat heeft Walschap immers ook niet gedaan met Denise Lepla, Willy Blendeman, Adelaïde, Paul Hillegeers, André d'Hertenfeld en anderen? En bij dezen vindt men altijd de grote drift die alles overheerst, maar niet het z.g. weldenkend nakwijlen van wat grove propaganda vóórkauwde en het stompzinnig goed-praten van nagebootste gevoelens.

En dit alles zeg ik niet op grond van nationale overweginigen, maar omdat al deze mensen - ook vela witten, die hun conformisme opschortten tot de situatie duidelijker zou zijn, - schuldig zijn aan wat Vercors zo juist heeft genoemd: ‘l'assassinat d'une âme’. (Les Armes de la Nuit). Dit alles verontrust ons nog steeds, en zelfs de witste mens, omdat een ieder hier kan zeggen: ‘J'y ai perdu ma qualité d'homme’; d.w.z. omdat ieder persoonlijk schuld heeft aan deze ontering van de mens, (Jasperse spreekt hier van metaphysische schuld), en omdat een elk zich de vraag dient te stellen: ‘Hoe kan ik nog bestaan, nadat dit alles aan mensen is geschied?’

En hierna zal het leven toch weer moeten doorgaan, doch àls men zich hierop eens terdege bezon, misschien was men dan bereid meer verantwoordelijkheid op zich te nemen voor de toekomst.

In Holland heeft zich over dit ‘Wit en Zwart’ een onverkwikkelijke polemiek ontwikkeld tussen Walschap en Johan v.d. Woude. Deze laatste heeft Walschap het schrijven van dit boek verweten; misschien wel op niet geheel gerechtvaardigde gronden, want wie hier aan een ander dwingend een bepaalde keus wenst op te leggen ofwel die ander verwijt, dat hij belangstelling en mededogen heeft voor de ‘collaborateurs’, kan dat alleen doen, wanneer hij zich beroept op de mens en zijn waardigheid als mens! Want dit is geen quaestie van vaderlandsliefde, nationale eer of landverraad, maar van verraad aan de mens en de menselijkheid. De rest: democratie, zelfbeschikkingsrecht, enz. zijn slechts de leuzen, slechts uiterlijkheden van dat ene, dat door velen, die zich in de boosheid volhardden, is vermoord.

Dit te onderscheiden is meer een quaestie van rechtgeaardheid en gevoel dan van intellect. Duizenden eenvoudigen van geest, die niets te verliezen hadden dan hun gevoel van waardigheid, hebben zich daarom, - in het diepst van hun ziel beledigd - van dit gruwelijke bedrijf verontwaardigd afgewend. Doch wat

ook Johan v.d. Woude aan Walschap verweet, toch snijdt het geen hout, dat Walschap hem hierop antwoordt, dat het 't toppunt van brutaliteit is, dat Van der Woude, die als schrijver niet in Walschap's schaduw kan staan, critiek op hem uitoefent. Menno ter Braak heeft ergens eens geschreven: ‘Al kan ik geen eieren leggen, toch kan ik beter beoordelen hoe een omelet smaakt dan een kip’.

En wanneer een schrijver van minder formaat Walschap niet sou mogen critiseren, dan zou zijn werk wellicht onbesproken moeten blijven. Walschap is trouwens een zwak polemist: In ‘Vaarwel dan’, rechtvaardigt hij zijn afscheid van de R.K. Kerk op grond van het feit, dat de paters en kajotters tegen hem en zijn boeken stoken! Maar Walschap is een groot, vaak een geniaal schrijver. Dat wil niet alleen zeggen, dat hij goed schrijft en vertelt, maar ook, dat hij de mens ongemeen scherp ziet, een groot moralist is. Daarom betreurt men het, dat hij in ‘Wit en Zwart’ niet helemaal juist zag of durfde zien.

De uitgever van ‘Denise’ noemt dit Walschap's meditatie over het geluk. Een meditatie is het geenszins; integendeel, een fanatieke jacht naar het geluk, zoals het leven zelf. Een meditatie over het geluk is veeleer Marnix Gijsen's boek: ‘Telemachos in het Dorp’. De schrijver zal met dit boek niet het succes oogsten, dat hij met ‘Joachim’ heeft gehad. Joachim is een meesterwerk, doch Telemachus doet er niet voor onder. Zou ik aan een van beide de voorkeur moeten geven, dan zeker aan het laatste. De anecdote van Joachim is echter aantrekkelijker en spreekt dus gemakkelijker tot het publiek, dat aan de diepste innerlijkheid van het een zowel als van het ander voorbijgaat.

Het is een van die zeldzame en wonderlijke boeken, waarbij de lezer vaak zit te lachen, vermaakt door de unieke humor, de rake opmerkingen, een vermaaktheid die toch nergens de meditatieve toon van het geheel verstoort. Doch plotseling aan het eind van het boek, is men dieper ontroerd dan men had verwacht, zo diep, dat de rest van de dag de grondtoon van dit boek verkrijgt. Die grondtoon is de klank van het verleden; het is de stilte die gaat spreken. En deze stilte, en die berusting, waarin men de bitterheid nog alleen maar vermoeden kan, is de eenheid van stijl, die dit gehele werk beheerst. Men gevoelt hier, hoe de persoonlijkheid van de schrijver de stijl van het werk is. En die stijl is in de hoogste mate klassiek. Een voorbeeld hiervan is het volgende: Toen zijn grootmoeder haar einde voelde naderen, sprak zij vaak over haar zoons. ‘Een onder hen was een dronkaard geweest, haar lieveling. Zij vertelde mij, dat hij een kunstenaar was, een dichter, die, dronken thuiskeerend, uren lang in rijmen sprak, tot hij insluimerde, een man die slechts vroolijk kon zijn als hij dronken was en die voor de rest door het leven was gegaan met een knagend verdriet.’

In enkele regels wordt hier het wezen van het kunstenaarschap gegeven: het daemonische. Niet van de kunstenaar als vakman, maar van de kunstenaar, die op het carnaval der dichters danst en niet tot de verburgerlijking raakt. En de diepste oorzaak van dat dansen, van dat luchtig spel en dat luidruchtige rijmen en drinken: het romantische heimwee. Maar niet zoals het in de handboeken en de critieken te lezen staat, maar dit verlangen als pijn, een pijn die

niet verdoofd is door de maatschappelijkheid, de volksconcerten en -universiteiten, de boekenweken, de officiële prijzen en het officiële mal en gewichtig doen.

En kunnen vooroordeel, vroomheid, openbare orde, goede zeden, maatschappelijke en christelijke deugden treffender en volmaakter worden gekarakteriseerd dan in de volgende zinnen zo sober en vol humor geschiedt: ‘De zomergasten namen het niet erg nauw met hun kerkelijke plichten, maar om den pastoor gunstig te stemmen zonden zij hum vrouwvolk naar de Zondagmis en enkelen dreven de verdraagzaamheid zelfs zoo ver, dat zij eens per seizoen een dienst bijwoonden. Pastoor Leenaerts was echter de dupe niet van die practijken en sprak onverbloemd zijn wantrouwen uit tegen die “vuil liberalen”. Al wat aan het dorp vreemd was werd trouwens “vuil” genoemd: er kwam af en toe een “vuile Jood” met potten en pannen leuren, de bewoners van het naburige dorp waren die “vuile Lootenaren”, en de stad zat vol met “vuil socialisten”. Lang voor de Angelsaksers hadden de Blarenaren ontdekt, dat de reinheid het dichtst de vroomheid benadert.’

Op deze wijze is het gehele leven der mensen, hun strijd, hun afgunst, hun haat jegens elkander verbeeld in het stille dorp Blaren. Maar zonder enige opzettelijkheid en geheel en al opgenomen in de vizie van een gedesillusioneerd man, die zich zijn jeugd herinnert, doch te intelligent en te helderziend, om nog terug te verlangen.

Aan het slot van zijn boek constateert hij, dat hij nóóit werkelijk gelukkig is geweest dan in zijn verre jeugd te Blaren, toen hij zich in 't geheim in de stilte der bossen ontkleedde, en dansend als een jonge faun, de welluidende perioden van Fénélon's Télémaque declameerde. Hiermee eindigt het boek, dat tevens in de ziel van de lezer blijft naklinken: ‘Ik rentenier en wandel door het dorp. Iedereen groet mij. Elken dag bij weer of ontij stap ik door het Veerbosch. Ik weet nu zeker, dat ik slechts ééns in mijn leven het zuivere geluk heb gekend: die zomerdagen, toen ik als kind door de varens liep, rild in mijn prille naaktheid en toen ik tegen het geruisch der boomen en boven het geschater der beek verkondigde dat Calypsone pouvait se consoler du départ d'Ulysse.’

De drang naar geluk is eindeloos; zij vult elk mensenleven boordevol met verlangen. En toch, het geluk is in vervulling gegaan, wanneer Denise Lepla's hoofd op de ‘Dialoog over het recht op geluk’ rust, en als de ouder wordende man zich als kind ziet dansen door de zomerse bossen. Het is bijna niet onder woorden te brengen, maar de lezer gevoelt het tin beide gevallen: het geluk is vervuld als het onbereikbaar is geworden. Men zegt wel eens, dat het geluk slechts een illusie is, een droom. Maar ook het leven wordt vaak met een droom vergeleken en dikwijls bevatten dromen de diepste werkelijkheid.

In Joachim zie ik vooral de kunstenaar als technisch geïnteresseerde; de mens die door zijn artistieke belangstelling onmenseliik is geworden. In Telemachus kan men de stem horen van de kunstenaar als musische mens, d.w.z. nog niet verminkt door de maatschappelijke conventies, de kunstenaar als eeuwig romanticus, hoe klassiek ook zijn vorm moge zijn. Daarom ook is Joachim het

boek van de bitterheid, Telemachus dat van de bezinning. In deze zin is elke mens die verlangt, een kunstenaar. En dan herinner ik mij nog even een derde boek, waar onvervuldheid en geluk identiek bleken; nl. in dat juweel, dat Elsschot's 'Dwaallicht' is. Omdat in Laarmans de deugd de overhand heeft behouden en hij het verdachte straatje voorbijloopt, heeft hij een vulgair avontuurtje gemist, maar altijd wacht nu nog ergens in Antwerpen dat wondere meisje Maria; het geluk dat alles is en nooit verwerkelijkt wordt.

C.L. SCIARONE

Gerard Walschap: 'Denise', Van Kampen en Zn. N.V.; Amsterdam, z.j.
Marnix Gijsen: 'Telemachus in het Dorp', A.A.M. Stols; 's-Gravenhage, 1948.

De dichtkunst op het spoor

II.

ZOALS blijkt uit voorgaande, al te karige commentaar op sommige inzichten en opvattingen van Westerlinck omtrent het ‘schone geheim’ van de poëzie, biedt zijn boek stof genoeg tot het ontmaskeren van tal van extraesthetische voorstellingen, het doorprikken van literaire waanbeelden, die met het woordkunstwerk nog slechts weinig verband houden. Afgezien van al het positieve, dat hij daarin over de poëzie heel zeker weet mee te delen, kan hij zich niet losmaken van zijn uitgesproken literair humanisme, en raakt hij, in het spoor van een Heidegger, Van de Voorde, en andere idealistische esthetici, nog al makkelijk verward in wijdlopige, buiten-esthetische wensdromen.

Ook waar J. Daisne, in het afscheidsnummer Van K l a v e r d r i e , eens te meer, maar dan uitvoeriger geargumenteerd dan hij het voordien deed, op de verdediging van zijn leuze ‘Poëzie uit en voor het Leven’ terugkomt, valt een zekere eenzijdigheid niet te ontkennen.

Daisne heeft, het spreekt vanzelf, overschot van gelijk als hij meent, dat kunst een gemeenschapsspel is tussen kunstenaar en kunstgenieter. Het kan niet alles van één kant komen, - ‘er moet gegeven én genomen, gewerkt én méégewerkt worden’. Het is alles klinkklare wijsheid, doch het vergt enig voorbehoud.

Wat mij betreft, ik zou denken dat er vanwege de kunstenaar, i.c. de dichter, vooral dient te worden gegeven én gewerkt om de kunstgenieter, i.c. de lezer, het maximum kans in de hand te spelen in de mogelijkheid te zijn te kùnnen nemen en méé te werken. Er zal, inderdaad, door de lezer slechts genomen én meegewerkt worden, volgens de g r a a d van relatieve perfectie, waarmee de dichter, de schepper, zal hébben gegeven én gewerkt. Van de dichtkunst hangt het heel zeker levend resultaat af van een onderling op elkaar in willen spelen tussen dichter en lezer, - dit staat buiten kijf, doch alleen maar en uitsluitend volgens de w i j z e , waarop de dichter actief genoeg heeft ingegrepen op zijn gedicht, om de lezer toe te laten éven actief op het gedicht in te spelen. Het kan, ik beaam het, niet alles van één kant komen, doch het gemeenschapsspel tussen dichter en lezer zal pas dan s p e l kunnen worden, naarmate de dichter, - en hier komt men steeds bij hetzelfde terecht, - f o r m e e l het eerste én laatste, dwingende woord blijft spreken.

Dergelijke voorstelling van zaken wijkt allicht enigszins af van die van Daisne, en is er niet naar om zijn bekende leuze, ook het ‘vlot bedrijf’ van zijn dichtkunst, kracht bij te zetten. Ze lijkt me echter, poëtisch-esthetisch, de enig mogelijke te zijn.

Zowel principieel als practisch, poneert ze het gedicht als formeel woordkunstwerk, daarbij niet als gebruiksvoorwerp op zichzelf, doch slechts als medium tussen de scheppende dichter en meewerkende lezer. De dichter heeft dus, in

eerste en laatste instantie, de totaliteit van het gedicht, daarmee zijn volle poëtische suggestiekracht en esthetische betekenis, als heer en meester, vrij in handen. Hij, en hij alleen, maakt er van wat het zou kùnnen worden en wat het zou kùnnen worden zit hem in de mate, de graad of de wijze volgens dewelke het, wat de vorm betreft, door zijn schepper zal künnen worden g e v o r m d . Ook hier speelt dus de wet van de alle menselijke daden en werkzaamheden beheersende relativiteit. Dit neemt echter niet weg, dat het niet zozeer, in de huidige crisistijd van de dichtkunst, de lezer of de tijd is, die ‘een klein beetje minder g e r e e d ’ lijkt te zijn tot het genieten en schatten van poëzie, doch in de allereerste plaats de dichter zelf. Ik voor mij, zie die ‘mindere gereedheid’ uitsluitend in een mindere, sinds de hoogconjunctuur van de symbolistische poëzie rond de eeuwwisseling, verminderde formele suggestiekracht, maar dan vooral aan de kant van het gedicht, dus van de dichter. Buiten het gedicht van de dichter is er trouwens geen andere sleutelpositie denkbaar op het geestelijk spelbord van de woordschoonheid.

Het is dus niet zozeer, noch vanwege de ‘beslotenheid’ van K l a v e r d r i e , noch wegens de ‘periodiciteit’ van de uitgave, noch tengevolge de leuze ‘Poëzie uit en voor het Leven’, dat de critiek niet altijd in staat was op te schieten met de formule en het programma van de onderneming, doch vanwege de doorgaans, formeel-esthetisch bepaald, ontoereikende resultaten, die uit het opzet zijn gegroeid. En hier lijkt me alle dialectisch getheoriseer rond de formule geen aarde aan de dijk te brengen, althans zeer weinig. Derhalve:

a. er is, inderdaad, niet slechts één alleenzaligmakende soort poëzie; ze omvat heel wat mogelijke, niet enkel principieel, ook practisch, gelijkwaardige genres, - maar dan moet ook blijken dat soort of genre poëzie is;

b. dat men in om het even welk soort of genre een oefening in magie, een occulte alchimie van droom en werkelijkheid, de twee polen van het volle L e v e n meent te ontdekken, mij goed, - maar dan wens ik daarin toch eerst, buiten alle magie, alchimie en volle L e v e n om, al was het ook slechts het schuchtere leven van de taalschoonheid te ontdekken;

c. dat poëzie door alle tijden en in haar waardevolle scheppingen steeds geweest is, steeds zal en hoeft te zijn: levenskunst, kunst uit en voor het leven, afreactie en fundering, mij best, - maar dan dient nog te blijken, dat, waarom het precies gaat, beslist w a a r d e v o l l e scheppingen zijn;

d. ik kan niet anders dan de opvatting toejuichen, dat, van een bepaalde graad van meesterschap, dit is van ingeschapen begaafdheid en geoefende vakkunde af, het full-time werk van de beroepsdichter, de parelvisser, theoretisch een gelijkaardige betekenis heeft als het gelegenheidsgedicht van de eendagsdichter, de parelvinder, - maar dan dient te worden bewezen, dat dit meesterschap, die begaafdheid en vakkunde er zijn, daarbij de parel van de parelvisser, àls parel, evenzeer van het zuiverste water is als die van de parelvinder;

e. het lijkt alles, van het standpunt van de full-time dichter uit, te sluiten als een bus, wanneer hij, in tegenstelling tot de 'poëtische poëet', van de dichtkunst verlangt, dat ze een menselijke, seculiere, daagse en gewoon g o e d e functie of daad zou zijn, en geen bedrijvigheid uiteindelijk gericht op het goddelijk, eeuwig, historisch geniaal resultaat, - maar dan moet de lezer (ik spreek niet eens over de criticus!), die er toch ook nog is en zijn genietende, wikkende en wegende lectuur kan instellen op de betekenis én waarde van het gedicht als daad of resultaat, zich al was het maar kunnen rekenschap geven, dat het gedicht in kwestie inderdaad gewoon g o e d is; wie nu goed zegt, denkt daarbij beter of kwader, en is daarmee wel genoodzaakt ook het, al dan niet geniaal, historisch resultaat bij zijn oordeel te betrekken;

f. samenvattend zie ik er geen bezwaar in, dat, steeds in tegenstelling tot de 'poëtische poëet', een bepaald soort a - p o ë t i s c h e p o ë e t de verdediging op zich neemt van een mededeelzamer, anecdotischer, minder esoterische en kabbalistische, meer vulgariserende en weer populariserende dichtkunst; ik kan best aannemen, dat het menselijk dichterlijke, in dezelfde mate als het goddelijk dichterlijke, de lezer de magische vonk meedeelt, die tussen de werkelijkheid van een realistische vorm en de droom van de boodschap kan ontbranden, - maar dato ben ik er, als 'esthetisch neurder', toch rotsvast van overtuigd dat zulks alleen dàn pas tot het rijk der mogelijkheden behoort, indien het als dichtwerk bedoeld dichtwerk werkelijk d i c h t e r l i j k is. En dit zal het slechts zijn van uit datgene, waaruit uitsluitend het dichterlijke formeel kan ontstaan, nl. al wat de g e b o n d e n v o r m betreft, al is het ook werk van een 'chiffotonnier'.

Voorgaande is, - hoe zou het dat ook? - geen aanval op K l a v e r d r i e als orgaan van een inderdaad coöperatieve, opbouwende en verdraagzame dichterlijke werkgemeenschap, doch uitsluitend een wijze om de dichtkunst ànders te zien dan van uit een standpunt, dat geen recht laat wedervaren aan wat poëzie tot poëzie maakt, d.i. het taalvermogen. Het komt er dus niet op aan bepaalde dichters het recht te willen ontzeggen op eigen manier, in eigen trant dichter te zijn, al was het op een mindere of weinig 'poëtische' wijze; het gaat er niet om in bepaalde gevallen te constateren, dat de functie het soms haalt op de schepping, zelfs de mislukking op het resultaat; het is heel zeker niet nodig 'knotsen van maatstaven' te hanteren en zich te verbijzonderen in een ouderwets schoonheidsparticularisme, - doch voor lezer én criticus het recht op te eisen, van het gedicht als totaliteit uit, dit g e w o o n g o e d, maar, vergelijkenderwijze, ook m i n d e r g o e d, zelfs g e w o o n s l e c h t te mogen vinden. En dit vooral impliceert dan de driehoeksspanning: kunst, wetenschap en geschiedenis, - dit perfect sluitend geheel van alle geestelijk genieten, kennen en schatten met het oog op verleden, heden én toekomst.

Niet zonder bedoeling liet ik aan dit opstel over de thans meest gezaghebbende interpretaties te onzent van het 'schone geheim van de poëzie' een

motto, ontleend aan een van de jongste gedichten van H. Hensen, voorafgaan. Het drukt, in zijn synthetische vorm, niet enkel een benadering uit van een mij sympathiek inzicht; het is ook, als synthese, de uitdrukking van een hele geestelijke en critisch-esthetische houding ten overstaan van de dichtkunst: tegenover het esthetisch idealisme van Westerlinck en het magischrealistisch vlot bedrijf van Daisne, een opvatting van de dichtkunst als zijnde een, bij voortduring, kennis-experimenteel moeilijk bedrijf.

Met de acribie, die Hensen als geschoold wiskundige eigen is, heeft hij in zijn essay Over de Dichtkunst, - een verhandeling over de zo complexe kùnst van het dichten, zoals er te onzent, sinds de critische opstellen van Van Ostaijen, geen andere verscheen, - dit moeilijk bedrijf, met kennis van zaken en, alhoewel overzichtelijk, nochtans grondig genoeg weten af te speuren. Evenzeer als het optreden, in de Franse dichtkunst, van de dichter-wiskundige Valéry, acht ik dit van de dichter-wiskundige Hensen, in onze eigen zo weinig bezinnende letteren, een zegen, met diens bekommernis om sommige esthetische problemen aan een onderzoek te onderwerpen, allicht de heilzaamste, die we sinds Van Ostaijen hebben gekend. Het komt er nu nog maar op aan de verscheiden standpunten van de maker, die Hensen zo consequent mogelijk wenst te zijn, naar volle waarde te schatten. Dit belet echter niet, dat men het met hem nog wel een keer oneens kan zijn.

In zijn onderzoek naar de kunst van het dichten, - meteen een proeve tot verklaring en een onvermijdelijke zelfverdediging, - stelt Hensen voorop, dat, als bij iedere menselijke bedrijvigheid, ook dichten uit het samengaan van scheppingsdrift én scheppingslust ontstaat, die fataal tot veroveringsdrang, dus machtsverovering moeten voeren. Dit alles gaat, met het oog op het einddoel, echter niet zonder beheersing, richting, leiding, - al wordt dit soms afleiding, het wordt nooit misleiding. Beheersing betekent trouwens contrôle, ordening, keuze, dus zoeken naar evenwicht, classicisme.

In tegenstelling tot H. Bremond, met wie Hensen het graag aan de stok heeft, - meer dan eens komt hij er toe sommige uitlatingen uit diens boek La poésie pure afdoende te weerleggen, - ontdekt hij in het dichten, eerder dan een passief ondergaan van een bezielende impuls, een actief veroveren op het woordmateriaal van: taalschoonheid. Dichten is dus strijden met de stof in kwestie, zodat het scheppen van de dichter niet één ogenblik is los te denken van het woord, het vers, het gedicht, en dit doordat de scheppingsdrift stuwt, en blijft stuwen, en de veroveringen op het woordmateriaal aanhoudend worden verschoven. ‘Alles blijft begin, en aan alles moet hij (de dichter) voorbij’, - dit is de wet van iedere menselijke scheppingsdrift.

Uit dit alles vloeien volgende inzichten voort. Dichten is niet zozeer, zoals R. Herreman het meent, het staeven naar het onbereikbaar volmaakt gedicht, doch integendeel het voltooien van ieder gedicht, afzonderlijk. Dit sluit een bevestiging in van de scheppingsdrift, het raakt de diepste geheimen van het menselijk wezen, het stelt de schepper voor zijn noodzakelijke verantwoor-

delijkheid, het dwingt de dichter tot een voortdurende ‘oefening naar binnen’, d.i. een ‘strenge inkeer’ ten overstaan van het woordmateriaal, nog vóór de poging tot scheppen. Deze inkeer kan, het spreekt vanzelf, weer niet buiten de keuze, een ernstige keuze, die er, - in tegenstelling tot wat Daisne met diens ‘vlot bedrijf’ voorstaat, - er toe leidt wààr dit h o e f t te leren hernemen, veroordelen, verwerpen, om aldus allicht meer te winnen aan één gedicht, dat niet werd geschreven, dan aan veel halfwas, dat zo maar losjes ontstond. Er is dus ook zaak van graad en intensiteit, wat opdracht en zelfs toeval niet uitsluit. Het toevallige maakt echter het gedicht niet uit, het maakt het slechts mogelijk. Eenmaal die mogelijkheid gesteld, komt de rest.

Van het ogenblik af, meent Hensen, dat er sprake is van t a a l , is er ook sprake van i e m a n d , die daarmee in contact kan komen, nl. een ‘noodwendig’ lezer. Deze lezer is even noodzakelijk als de corspionkelijke scheppingsdrift en het is pas bij en door de lezer, dat het scheppend vermogen van de dichter in werking kan treden, geestelijk vorm aannemen, vooral dan langs de begripsinhoud van het taalmateriaal om. Immers, het gedicht is geen muziekinstrument, doch essentieel taalinstrument, uiting van een onverbreekbare eenheid van vorm en inhoud.

Het is in de eerste plaats al wat met het formele van het gedicht te doen heeft, dat Hensen's volle belangstelling gaande houdt. Hij is - als nog enkele ketters onder ons! - de mening toegedaan, dat het precies de vorm is, die het woordkunstwerk, als zodanig, rechtvaardigt. Het baat trouwens maar weinig op de mededeling op zichzelf beroep te doen, daar het woordkunstwerk zich niet essentieel als mededeling voordoet, doch verder reikt, en zulks ook hoeft te doen, om woordkunstwerk te kùnnen worden. Een gevolg daarvan is, dat het gedicht, meer dan het woordkunstwerk dat er geen is, ten volle beroep moet doen op de scheppingsdrift en ook in de geest van de lezer plaats moet overlaten aan een zekere scheppingsruimte, zelfs enig raadsel. Vandaar liever een m o e i l i j k e dan een gemakkelijke dichtkunst, want de aandacht die voor de v o r m wordt gewekt, b l i j f t dit ook voor de i n h o u d , en een gedicht dat makkelijk leesbaar is wordt ook makkelijk, dus oppervlakkig beleefd. Het moeilijk gedicht doet uiteraard heel wat meer beroep op de veroveringsdrift en het lustgevoel. Dit wil niet zeggen, dat het onoplosbaar dient te blijven. Er is vanwege de lezer heel wat, uiterst voel inspanning te eisen, doch dichtkunst moet daarom geen doolhof van ontoegankelijke en duistere geheimen zijn. Het kan geheim blijven, doch men moet het geheim op zijn minst kunnen benaderen. Alle taal is meteen geheim en duidelijke kennis. Hun, die weigerig zouden staan tegenover het m o e i l i j k gedicht, raadt Hensen aan op hun hoede te zijn voor losheid, oppervlakkigheid, minderwaardigheid. En, in laatste instantie, steeds bekommerd te zijn om h e t l i e d , dat het gedicht toch ook is én blijft. De overwinning op de stof, meent hij, moet de bekroning zijn van de scheppende arbeid, tegen alle halfslachtigheid en onvolmaaktheid in. Daarbij vergete men eveneens de geestelijke wet der elegantie niet.

Zoals reeds blijkt uit voorgaande inzichten ten opzichte van het gedicht als taalphenomeen, is de belangstelling van Hensen, ik zou zeggen primordiaal, op het woordkunstwerk als formeel verschijnsel gericht. Het moet dan ook niet verwonderen, dat hij daarin het aandeel van het redelijk verband der verscheiden componerende elementen van groot belang acht en op die techniek de aandacht vestigt, welke niet zozeer de intuïtie schept, doch eerder tegemoet komt, opwekt; vooreerst wenst hij het uitspreekbare te betonen, pas daarna, het geheimzinniger onuitspreekbare aan het woord te laten komen; hij ziet geen antithese tussen dichtkunst en wetenschap en meent ten slotte, dat dichtkunst haar rationele middelen moet blijven gebruiken, terwijl ze haar irrationele middelen bij voortduring dient te verfijnen. De dichter dient steeds waakzaam zijn 'roes' te controleren, want de v o r m moet toch steeds 'gevormd' worden.

Al wat hier gezegd werd over het gedicht als formeel artistiek verschijnsel sluit, het spreekt vanzelf, het menselijke en de mens niet uit. Integendeel, de menselijke inhoud wordt, op dezelfde wijze als de formele make-up, steeds door dezelfde scheppingsdrift bepaald. Er kan dus geen sprake zijn van kunst om de kunst; ze blijft, in haar edelste momenten, 'kunst om de kunst'. Doch, evenzeer als de woordkunstenaar niet kan ontsnappen aan de eis van de menselijke mededeling en symbolisering, kan hij evenmin, buiten de formele vormgeving om, op enig dichtkundig, dichterlijk, schoon resultaat rekenen. Waarop hij echter dient te letten is, dat hij zijn kunstwerk als het ware depersonaliseert, dus universaliseert, wat geen afbreuk doet aan zijn individualiteit. Hij mag zich dus niet vergooien en dient het menselijke en de mens in zijn werk steeds de grootste kans te bieden.

Het beeld, dat Hensen zich van de dichter maakt, betreft dus een driedubbel aspect. Het bestaat, essentieel, uit scheppingsdrift die, langs de wet der 'noodwendigheid' om, tot voorbeschiktheid voert; het houdt verband met de vorm, de liefde en toewijding voor het metier; het betreft rede en inhoud, die ontwikkeling, bezinning en verdieping impliceren. Correlatief dienen hierbij nog bijkomende aspecten te worden gememoreerd: 's dichters wilskracht, zelfkritiek, ervaring, tot zijn 'olympische ongenaakbaarheid' toe. Dit laatste is daarom geen ivoren toren-gevoel, doch afzondering, als bewuste eerbied voor 'eigen volheid'. Om dit alles mag en moet hij trots wezen, zelfbewust, durvend en onverzettelijk. En wie, - vraagt Hensen zich om te besluiten af, - 'zou daarom niet vooraf zijn eisen stellen van strengheid, verantwoordelijkheidszin, zorg, waarachtigheid?' Vooral dan wanneer hij de voornaamste rol van de dichter ziet in het feit, dat hij zichzelf en het leven dient te 'overstijgen'.

Met dit Nietzschiaans getint wensbeeld van Hensen lijkt ook het beeld van de poëtische esthetiek te onzent in onze tijd volledig te zijn. Zoals op te merken valt, zijn allicht mooit, in onze trouwens doorgaans zo weinig bespiegelende letteren, dergelijke extreme inzichten in het 'schone geheim' van de poëzie tot uiting gekomen, - ze gaan van het 'vlot bedrijf' van Daisne, over het weinig

duidelijk omschreven humanistisch en esthetisch idealisme van Westerlinck, tot het 'moeilijk bedrijf' van Hensen. Aan de ene kant, een naar omlaag halen, populariseren, zo niet vulgariseren van de poëzie; aan de andere kant, een optillen van de dichtkunst, als zodanig, tot een daad van 'overstijging' en 'olympische ongenaakbaarheid'.

Dergelijke extreme tendenzen wijzen ongetwijfeld, zo niet op een verwarde geestesgesteldheid, die ook op dit gebied onze tijd eigen is, dan toch op een tot het uiterste toespitsen van de huidige poëziebeoefening en vooral -beschouwing. Zowel Hensen als Daisne kunnen zich niet weerhouden aan sommige van hun opvattingen een nogal absoluut karakter te verlenen en, - wat Westerlinck betreft, - deze komt er, vooral waar hij zich critiekloos overgeeft aan het omslachtig verheerlijken van wat een maar weinig accuraat geformuleerde religieus-humanistische esthetiek heet te zijn, niet toe tussen beide antagonisten een verzoeningspositie in te nemen.

Van de drie aanwezige tendenzen acht ik nochtans die van Hensen, in de huidige complexe toestand van het poëziebedrijf, dus ook voor onze tijd, de heilzaamste, zo niet de meest exacte.

In de inleiding tot zijn niet genoeg te overwegen essay O v e r d e D i c h t k u n s t, dat het meest positief de 'kunst van het dichten' langs verscheiden zijden aanpakt, geeft hij de raad zijn boek met andere geschriften over het onderwerp te vergelijken, en eigen wetten op te sporen. Deze houding houdt dus rekening met al wat de dichtkunst, het schrijven, ook het beoordelen van gedichten, aan strikt individuele inhoud bezit, zodat zulks zijn positivistische, taalphenomenologische ingesteldheid op het 'schone geheim' van de poëzie, - vooral dan na kennisneming van zijn standpunt, - eerder versterkt dan verzwakt. Het gedicht is voor hem een taalverschijnsel, waarin de taal, met àl wat ze omvat, tot de uiterste grens van haar uitdrukkingsmogelijkheden d i e n t te gaan. Dit en dit alléén, buiten alle religieus humanisme en magisch realisme om, is de enige en ook imperatief gebiedende voorwaarde tot het scheppen van wat nu eenmaal poëtische schoonheid heet te zijn. De dichter, die niet àl het mogelijke zal hebben gedaan, om ook in zijn taalmateriaal zichzelf en het leven te beperken, al was het daaraan streng vorm te geven, is zulks nog nauwelijks. Dichten acht Hensen trouwens, in tegenstelling tot Daisne, een bij voortduring daadwerkelijk streven naar een al is het ook hypothetische perfectie, en er kan niet worden gezegd, dat hij daarmee het getuigen voor het menselijke en de mens over het hoofd ziet. Integendeel, - en dit is het enige totale standpunt in zake poëtische expressie, - n a a r d e m a t e, waarop de dichter àl de mogelijkheden van het taalmateriaal in het gedicht zal hebben te baat genomen en die hem tot aan de grens van zijn expressievermogen zullen hebben gevoerd, zal hij ook voor het menselijke en de mens op de best mogelijke, meest volledige wijze hebben getuigd.

In ieder geval bestaat daar de grootste kans toe, - die niet te gebruiken, zoals het hoort. d.i. met de inzet van heel de rijkdom van dit meest menselijk en schoon uitdrukkingsapparaat, de taal, betekent als dichter zeer in gebreke blijven.

M. RUTTEN

Groene kwatrijnen

I

Ik wil thans schrijven in kwatrijnen
De lol van groene raamgordijnen.
Omboogd door gele zonfonteinen,
Zal, eerste vers, uw naam verschijnen.

II

De laatste en de eerste lijn
En ook de twee daartussen
Ze zullen immer deze zijn:
Ik zou U willen kussen.

III

Hier sta ik voor uw huis
En luister naar de stappen.
Gij komt. Ik tel de trappen
En reken steeds abuis.

IV

Een groen gordijn en een zilveren ring
Een helle fontein in een waterkring
En hetzelfde liedje dat 'k almaar zing:
Lieveling, lieveling, lieveling.

V

Had ik het nooit geweten
Dat gij bestond
Hoe licht viel mij 't vergeten
Van uwen mond.

VI

De dag zal nacht zijn morgen
En gisteren vandaag

En de ster in uw oog verborgen
Zal doven. Traag.

VII

Dit is weten wat nooit kan geweten zijn.
Och, regen, 't is beter te sterven
Dan iedere dag weer opnieuw het chagrijn
Van de dagen die dood zijn te erven.

VIII

Ik slaap op pluimen en veren.
Gehoornde faun, blaas de tonet
En wuif over dit eenzaam bed
De groene damp van droomgeweren.

IX

Het laatste uur van deze dag
Wil ik maar enkel schrijven
Dat ik uw stem mis en uw lach
En wou het daar bij blijven...

X

De zon in groene regonkringen
En in de avondzoete schroom.
Van zacht en woordloos zingen
Ben ik gestorven in mijn droom.

XI

Ik ben nu dood. En mijn gordijnen
Zijn groener dan mijn eigen lach
Toen ik de witte maaier zag
Staan wenken tussen twee kwatrijnen.

Erik SULS

Het symbool in de dichtkunst

1. Classicisme en romantisme

WAT is classicisme?

Een streven naar volmaaktheid.

Inderdaad: wij noemen classiek, in de kunst, datgene wat als voorbeeld, canon, regel, kan worden voorgesteld. Zoo'n model is een geschenk des hemels, op voorwaarde dat wij er aan kunnen gelooven.

Wij hebben classieken noodig om ons jong gevoel, ons jeugdig denken daaraan op te richten. Het geloof in de classieken is stut en steun, bescherming en richtsnoer.

Zooals een jonge boomstam aan een paal wordt vastgebonden, om hem recht-opwaarts te doen groeien, zoo heeft ons denken richting noodig, de methode naar de volmaaktheid.

Classicisme is geestelijke tucht.

Geen schoone groei zonder tucht, geen bloei zonder besnoeien: wijze spaarzaamheid.

Maar tucht moet middel zijn. Spaarzaamheid de weg naar rijkdom. Rijkdom het middel tot beschikbaarheid en vrijheid.

Classicisme is een ideaal. Want er bestaat geen volmaaktheid. De idee der volmaaktheid is alleen richtsnoer.

Op zichzelf zijn er geen classieken. Nooit heeft een mensch, nooit heeft een tijd zich zelf als volmaakt gevoeld en ondervonden. Of dat was inbeelding en verwaandheid. Classiek waren altijd maar de eerbiedwaardige ouderen, de voorgangers, voor hun navolgers.

Het classicisme is een schoolsch ideaal. Het bewonderen en het navolgen van een voorbeeld veronderstelt dat er een levend voorbeeld, een voorbeeldig leven, bestaat en dat het geldt voor iedereen.

Daarom bewijzen de classieken weliswaar een groote dienst, maar ook een groote ondienst: het gevaar bestaat altijd dat classicisme in akademisme ontaardt.

Classicisme, tucht, wordt algauw als juk gevoeld, daar waar de jonge geest boven het voorbeeld is uitgegroeid. Voorbeelden zijn nuttig, gedurende een zekeren tijd. Achteraf dienen zij te worden vernietigd. Noodzakelijke beeldstormerij.

Wat is romantisme?

Wel: juist deze beeldstormerij. Wij krijgen en maken allen gaarne beeldjes; maar even gaarne slaan wij ze stuk.

'In tyrannos'! Tegen de tyrannen, schreef de jonge Schiller als motto boven zijne R ä u b e r . De vraag is tegen welke tyrannie de jonge scholier van de Karlschule meende te moeten opstaan. Er zijn veel tyrannen, maar er is ook veel denkbeeldige dwingelandij.

Het romantisme is dus de opstand tegen de tucht, tegen de voorgewende

volmaaktheid... en haar tegendeel: de onoorspronkelijkheid, het doodsche akademisme.

Maar wekt het niet, juist daardoor, een soort ongedurigheid, het onbehagelijke gevoel der onvoldaanheid?

2. Het Fransche classicisme

Het toeval der geschiedenis heeft gewild dat Frankrijk in de zeventiende eeuw, door zijn toenmalig staatkundig overwicht, ook in het rijk des geestes het type schiep van het moderne classicisme. Buiten dit toeval om, droegen andere redenen er wezenlijk toe bij om Frankrijk deze rol op te leggen.

Na Italië, dat gedurende de Renaissance staatkundig uiteenviel en politiek machteloos bleef, was Frankrijk de eerstvolgende erfgenaam van de Griekschromeinsche traditie. Niet naar het ras, maar wel naar den geest, voelt het Fransche volk zich tot op heden als een latijnsche stam. De 'Romein' Charles Maurras is het geestestype dezer Fransche mentaliteit. De centralistische administratie beheerscht Frankrijk, ook nu, alsof het land nog altijd een Romeinsche 'provincia' ware. Napoleon regeerde Frankrijk als een wingewest. Niet als Fransche keizer, maar als Korsikaansch proconsul.

De taal der Romeinen is het Latijn, dat per slot van rekening Frankrijk heeft veroverd. Om toonaangevend, classiek te worden voor de andere Europeesche kulturen, moest Frankrijk een doode taal overnemen. Zich kleeden met het pronkgewaad van Rome. De insigniën beteekenen de investituur.

In Italië leefde het Latijn misschien nog voort in het Italiaansch. In het Fransch is het Latijn bijna onkennelijk. Het wortelloos-zijn, het niet-meer-in-zijn-grond-verstaan-worden van de eigen taal was voorwaarde voor haar universaliteit. Voor haar alleenheerschappij over Frankrijk niet alleen, maar over heel Europa.

De arme, doodarme Fransche taal werd de draagster eener classieke, d.i. geijkte, stereotiepe maar springlevende kultuur. Akademisch werd zij eerst later, bij haar verval in de 18e eeuw, samen met den val van het ancien régime.

Dit is geen paradox! En nog veel minder als hoon bedoeld. Tegenover de nadeelen voor het jonge leven, voor de hernieuwing en de jeugdige bloei van Europa, bracht dit feit zeer groote voordeelen.

Al waren deze voordeelen gegrond op dwalingen en vooroordeelen, toch bleken deze laatste buitengewoon nuttig te zijn.

Het was voordeelig toen, en nuttig, te gelooven dat er geijkte waarheden, definitieve waarden bestonden, waaraan niet mocht worden getornd. Daarmede werd gezag gevestigd. En gezag is noodig voor de jeugd.

Laat staan het gezag van troon en altaar. Natuurlijk was 'L'Etat c'est moi' een fictie. Het gezag der kerk eveneens. Maar dat verzinsel werd een nuttige grondslag voor anderhalve eeuw. Het was een platform, een archimedisch 'dos moi pou sto'. Men wist ten minste toen in Frankrijk, hoe laat het was. Dit

wisten de Duitsche vorstendommen, niet. Want zij richtten hun horloge op Versailles.

Belangrijker is het andere, waarachtig geestelijk gezag. Het gezag van de classieke mentaliteit. Die geestesgesteldheid richtte zich naar de overlevering der Grieksch-Romeinsche oudheid. Deze laatste werd nagebootst, maar geenszins op slaafsche wijze. Racine's P h è d r e is geen kopie van Euripides' H i p p o l y t o s. Racine is een Christen, een strenge Christen zelfs, een jansenist. Van het heidensche voorbeeld behoudt hij enkel het vormenschoon. In de diepten van zijn ziel is Racine meer romantisch dan de plat-burgerlijke Victor Hugo. Maar echt classiek is Racine's benadering van de absolute vormschoonheid.

Classicisme is namelijk het geloof aan een vorm, die absolute schoonheid waarborgt.

3. Het classieke ideaal

Het classicisme heeft een eigen, weliswaar ontleend, heidensch schoonheidsideaal. Het romantisme niet. Daarom is het romantisme wanhopig. Hegel's ‘ongelukkig bewustzijn’ uit de P h a e n o m e n o l o g i e d e s G e i s t e s. Het romantische bewustzijn kan vluchten in de armen van de religie, van het Christendom. Maar dit ook is een vreemd, ontleend ideaal. Zonder deze toevlucht wordt het romantisme demonisch en diabolisch. Het classicisme daarentegen is sereen, ook daar waar het goddeloos is.

Het classieke schoonheidsideaal is tevens bereikbaar. Het classicisme kent de weg, de methode, de regels om de volmaaktheid te bereiken.

Wonderlijk en wonderbaar geloof!

Welke is nu de eerste regel om tot volmaakte schoonheid te geraken?

Heel eenvoudig: de eenvoud.

Ja, het romantisme is van nature ingewikkeld. Het classicisme daarentegen eenvoudig.

De eenvoud is de rechtstreeksche weg om tot volmaaktheid te geraken. Zonder rimpel, zonder plooi. De natuurlijke eenvoud is het ‘gelijkvloersch’ van den geest. Dit gelijkvloersch is gemak en waarborg terzelfdertijd. Versta daaronder niet: laag bij de grondsch, terre-à-terre; maar wel: ‘de plain pied’.

Het is niet gemakkelijk natuurlijk eenvoudig te zijn. ‘Faire difficilement des vers faciles’ leerde Boileau, de schoolmeester, aan zijn zooveel begaafder leerling Racine.

De natuurlijke eenvoud, de eenvoud der natuurlijkheid, in de kunst, is geen onmiddellijk gegeven. Wel bestaat er de genade der begaafdheid. Maar begaafdheid is aanleg. Zij woekert. Zij dient te worden besnoeid. Ook hier is tucht, keus en spaarzaamheid noodig.

De weg tot de eenvoud is geen schrede voorwaarts. Het is een terugkeer. De mensch moet niets opdoen, maar zich ontdoen van lastige, stijve overtolligheden. Hij moet zich leeren beperken om zich op zichzelf voor te bereiden.

Zich beperken! Zijn eigen grenzen kennen. Eerst aan de grenzen kent men het eigen wezen. Dit wisten ook de Grieken reeds. Zij haatten het eindelooze, grens- en matelooze. Het ware, het wezen is bepaling, leert Plato in zijn Philebos.

De ware bepaling ligt in de maat, in de rede. Het classieke ideaal is altijd rationalistisch, bij de zeventiendeeuwsche Franschen zoowel als bij de oude Grieken. Rationalisme is eenvoudige en sluitende, in zichzelf gesloten waarheid. Deze sluit de romantische dubbelzinnigheid uit. De redelijke waarheden zijn algemeene waarheden. Zij kunnen rechtstreeks worden medegedeeld.

Het classieke ideaal is een ideaal der mededeeling. Het wil overtuigen, niet bedwelmen en overrompelen. Geest spreekt tot geest en trekt geest aan. Het is alles één 'gelijkvloersch'.

Het classieke ideaal is didactisch. De classieke Fransche literatuur is een prachtige school voor het denken. En tevens een school der bescheidenheid. In de zeventiende eeuw dragen de toonaangevende geschriften de naam 'Discours': 'Discours de la Méthode', van Descartes; 'Discours sur l'Histoire universelle', van Bossuet; 'Discours sur les passions de l'amour', van Pascal. En Pascal's 'Pensées', als 'Apologie de la religion' bedoeld, zijn een 'Discours sur la condition humaine'.

Ook de werken die dezen naam niet dragen zijn discursief, redeneerend, beredeneerd: de Caractères van La Bruyère, de Maximes van La Rochefoucauld, en zelfs de tragediën van Corneille en Racine.

In de achttiende eeuw zal het 'Essai' of het 'Eloge' het 'Discours' gaan vervangen. De kritische, skeptische geest vreet het classieke ideaal van binnen uit op. Rousseau schrijft nog een 'Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes', omdat hij gelooft aan zijn eigen pathos. Zijn Discours is een aanklacht. Maar Montesquieu schrijft een 'Esprit' des Lois en Voltaire een 'Essai' sur les Moeurs.

De didactische mededeeling van redelijke waarheden verlangt eene abstrakte, universeele taal. Het zeventiendeeuwsche Fransch (met zijn circa zevenhonderd hoofdwoorden, volgens Renan) is een soort Esperanto. Goddank: een levend Esperanto. Die taal is toch niet zoo dood als zij schijnt? Integendeel: zij wekt geestelijk leven; het is een prachtig instrument om algemeen menschelijke waarheden uit te drukken.

4. La Rochefoucauld

Schijnwaarheden ten minste! Rochefoucauld's Maximes worden door Schopenhauer geloofd als een klassiek, lees onverbeterlijk, meesterwerkje. Ook naar den inhoud! Maar de reden, waarom die uitbundige lof wordt toegezwaaid, ligt wel hierin dat Schopenhauer een even groot pessimist en misanthroop is als Rochefoucauld, en bovendien een uitgesproken romanticus.

De Maximes zijn zonder twijfel een meesterwerkje. Haast even 'more

geometrico' geschreven als Spinoza's E t h i c a . En toch hapert er iets aan hare volmaaktheid en schijnbare onweerlegbaarheid. Rochefoucauld's partijdigheid en onvolmaaktheid blijkt reeds duidelijk uit het feit dat zijn M a x i m e s van de eene uitgave tot de andere opvallende afwijkingen vertoonen. Men kan wel zeggen dat de eerste spreuk reeds, namelijk dat 'onze deugden slechts vermomde ondeugden' zouden zijn, de sleutelsteen uitmaakt van het gansche gebouw. Welnu, van de eerste tot de verdere uitgaven, werd dit principe aldoor scherper geformuleerd, p a r e s p r i t d e s y s t è m e . Ik ben volstrekt niet overtuigd dat de invloed van Mme de la Fayette, die na 1665 de eerste viool ging spelen bij den auteur, na Mme de Sablé, matigend heeft gewerkt op Rochefoucauld. Want ik zie het tegendeel: Daar waar de eerste uitgaaf nog vaag onze deugden omschrijft als 'un fantôme orné par nos passions', en latere uitgaven gewagen van een 'assemblage de diverses actions et de divers intérêts', 't geen nog tamelijk onzeker en onbepaald blijft, prijkt de scherpe paradox als motto vooraan boven de laatste uitgaven. Hiermede wordt dus trapsgewijze de deugd in haar tegendeel verkeerd. Maar let wel: 'trapsgewijze' en uit stelselmatige koppigheid, uit koppige stelselzucht, uit gelijkhebberij. En gelijkhebberij is verkeerde, verzuurde drang naar waarheid.

Was die partijdigheid, die overdrijving dan zoo noodig? Geenszins! Weliswaar: overdrijving is een geliefd, romantisch stijlmiddel. De overdrijving maakt de waarheid tot een paradox. Zij is het greintje zout waarmee wij onze denkbeelden kruiden om ze des te interessanter te laten voorkomen. Maar dat misbruik wreekt zich. Op het eerste gezicht is, weliswaar, het interessante: de verrassing van het onverwachte. Maar in tweeden en laatsten aanleg ligt het waarlijk interressante in het verre, verrassende perspektief, in de rijke overvloed van gevolgtrekkingen. Welnu, degene die aan overdrijving doet schaadt achteraf zichzelf. De juiste gevolgtrekkingen blijven weg, verdwijnen. Wel is het interessant, te lezen dat 'les vertus se perdent dans l'intérêt comme les fleuves se perdent dans la mer'; of 'les vices entrent dans la composition des vertus comme les poisons entrent dans la composition des remèdes'; maar men ziet niet goed in hoe, indien de deugden zelve ondeugden zijn, de ondeugden nog met haar, als tegenovergestelde elementen, moeten vermengd worden en pakteeren (entrer en composition) en, van giften, tegengiften kunnen gaan uitmaken. En ten slotte verliest de mooie gedachte: 'l'hypocrisie est un hommage du vice à la vertu' elken zin, daar men niet inziet hoezoo en waarom de ondeugd nog tegenover zichzelf schijnheilig zou moeten zijn en eerbetuigingen aanbieden. Eene fictie kan men vereeren, maar men moet er aan gelooven.

Die nieuwe ondeugd der schijnheiligheid is... een romantische ondeugd zoowel als de verwaandheid. Zij baseeren op eene dubbelzinnigheid die met het classieke 'gelijkvloersch' niets meer heeft uit te staan. Classicisme is ongedwongen conformisme. De leugen en, erger nog, het zich zelf beliegen ('l'esprit est toujours la dupe du coeur') is uiteraard romantisch en breekt met de classieke naïviteit.

5. De Fransche moralisten

Is het niet eigenaardig dat, wanneer men ze één voor één van naderbij gadeslaat, de meeste classieke figuren zich tot romantische dweepers ontpoppen? Want La Rochefoucauld, die oude 'Frondeur', is lang geen uitzondering. Gelijk zijn tegenvoeter, de cardinaal de Retz, is hij in den grond een Renaissance-mensch, een geboren opstandeling. Tot rond de helft van de zeventiende eeuw duëelleeren die mannen niet alleen, voor een peulschil. Zij vergasten malkaar op geniepige overvallen, op een dolksteek achter een fluweelen gordijn, bijna zooals wij malkaar heden ten dage begroeten met hand en hoed.

Maar bekijk die andere classieke Fransche moralisten: Is Pascal niet een romantische figuur? Is Boileau-Despréaux niet ook niet jansenist? Is La Bruyèra die verstokte vrijgezel, niet ook een eenzame zonderling?

Hun streven is classicistisch, in zooverre zij de menschelijke psyche hebben getracht te herleiden tot algemeens wetten. Hunne zielkunde is 'rationeele psychologie', waarmede zij zelfs het irrationeele tot de rede trachten terug te voeren. Meesterlijke maar vergeefsche poging! In hunne ontleding schrijden zij voort volgens eene methode van deeling, splitsing, van oplossing in elementen waarbij een grootste gemeene deeler en een rationeel quotiënt moet worden gevonden, zonder ondeelbaar overschot. De deeling moet zuiver opgaan. Er moet van alles rekenschap kunnen worden gegeven. Overschot: nul. In den grond zijn die moralisten nihilisten.

Pascal alleen komt in opstand tegen dit nihilisme, dit alles bedreigende skeptische rationalisme. Hij onderscheidt 'esprit de géométrie' en 'esprit de finesse'. In laatsten aanleg is Pascal irrationalist: 'Le coeur a ses raisons, que la raison ne connaît pas'. Hij wil het geloof redden. Maar wat baat het? Daar waar alle Franse psychologen, in de achttiendeeuwsche romans, het heele menschelijke zieleleven met hun analyse uitpluizen en vernietigen. Er loopt een roode draad van Pascal en Rochefoucauld, over Vauvenargues en Chamfort, de jonge Crébillon's *Egarements du coeur et de l'esprit*, waar van geen 'hart', maar enkel van zinnelijkheid sprake is, tot Diderot's *Jacques le Fataliste* en *Bijoux indiscrets*, tot de *Liaisons dangereuses* van Choderlos de Laclos en de *Manon Lescaut* van l'abbé Prévost. Nooit heeft het skeptische 'persiflage' zoo'n triomf gevierd als bij deze 'fanfarons du vice'.

Deze Fransche moralisten zijn grootmeesters der rationeele, analytische psychologie, om niet te zeggen van de psychanalyse. Zijn zij in hun pogen geslaagd? Laat ons grootmoedig zijn en toegeven dat zij tot 50% rekenschap hebben gegeven van de geheimste roerselen der menschelijke psyche: 50% is ruim toegemeten!

Maar de psychologie - daarin had Pascal, de diepzinnigste en meest echtromantische van allen, ongetwijfeld gelijk - gehoorzaamt aan een andere logica dan de wiskunde. De anderen vervielen allen in Spinoza's trant en denkfout.

Ook of juist La Rochefoucauld. Want deze laatste had toch tusschen tweeërlei egoïsme (de materialistische hebzucht en de idealistische eigenliefde, die dikwerf in strijd geraakt met de hebzucht en deze laatste bedwingt), moeten onderscheiden. Zijn 'amour-propre' is dubbelzinnig. Hij had er moeten op letten dat het eigenste 'ik' omslaat tot het algemeene, universeele, geestelijke in den mensch.

En toch! Ook nu geldt ten deele nog het ideaal eener rationeele psychologie, want de ziel streeft naar den geest, en de geest naar de rede. Maar terwijl Spinoza als wet stelde b.v. dat liefdebetoon sympathie verwekt, zal heden ten dage Marcel Proust beweren dat liefdebetuiging tegenzin, antipathie en zelfs weerzin veroorzaakt. En toch is Marcel Proust ook een verregaand apriorist. Want hij schrijft ergens: 'Il est inutile d'observer les moeurs, puisqu'elles se déduisent des lois de la psychologie'.

6. Het classieke 'gelijkvloersch'

Het classicisme is een grootsche poging om alles tot een enkel vlak, het gelijkvloersch, de geleidelijkheid van de rede te herleiden. In dit streven naar vereenvoudiging en geleidelijkheid gelijkt de classieke kunst op de wetenschap. Ook zij tracht, met een minimum aan inspanning, een maximum aan nuttig effekt te bereiken. Daarin ligt de befaamde, bewonderenswaardige oekonomie, de beroemde 'spaarzaamheid', huishoudelijkheid van de classieke kunst.

Men zou die eenvoud van het classicisme nog anders kunnen formuleeren: Classiek is de kunst waarbij gedachte en uitdrukking samenvallen.

> 'Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement Et les mots pour le dire arrivent aisément',

leert Boileau. En hij noteert hiermee een verschijnsel dat ik hier het ééne vlak, het 'gelijkvloersch', het 'plain pied' noem van het classicisme.

Dit ééne vlak is het ideale vlak der zuivere rede. Alleen daar, waar naar mededeeling eener volmaakte waarheid wordt gestreefd, kan aan dit postulaat worden voldaan. Schijnbaar, ten minste, valt de 'idéé claire et distincte' samen met hare uitdrukking. En dan eerst in eene intellectualistisch-abstracte, doode taal. Aan die identiteit van binnen en buiten, van indruk en uitdrukking, aan dit onmiddellijk samenvallen hebben de snelvoetige, vlugdenkende Franschen langen tijd geloofd, totdat, met het rationalisme, de universeele heerschappij van het Fransche classicisme schipbreuk leed.

Het romantisme was, zooals Mme de Staël terecht opmerkte in haar boek d e l ' A l l e m a g n e , in zijn oorsprong een uiteraard Germaansch verschijnsel.

Zou aldus van stonde af aan, tegen 't einde der achttiende eeuw, het classieke 'gelijkvloersch' hebben uitgediend?

Per slot van rekening had het toch wel zeer langen tijd gegolden, maar nooit in der werkelijkheid bestaan. Want niet alleen zijn de groote Fransche classici, individuëel gezien, romantische figuren. Niet alleen hebben wij bij La Rochefoucauld, ondanks de bondige, dogmatische vorm zijner M a x i m e s , variaties

ontdekt en trapsgewijze verdieping van zijn pessimisme. Zijn pessimisme zelf is romantisch. Bij Pascal, den diepzinnige, zijn er ‘redelijke’ gronden voor een irrationalisme. De classieke psychologie verklaarde hoogstens de helft der menschelijke ziel. En eindelijk, tusschen de gedachte en hare uitdrukking, ligt er ten minste altijd een s t o e p , al ware 't maar de bekende ‘drempel van 't bewustzijn’. Let op die stoep, let op dien drempel, anders valt gij op uwen neus! Er zijn zelfs vele trappen, ongetelde schreden; en misschien valstrikken en dwaalsporen. Want nooit zal het woord, als uitdrukking, met het denkbeeld volledig samenvallen en versmelten. Het denkbeeld is als een schaduw. Het vliedt langs andere afmetingen dan het perspektief der uitdrukking. Er is eene vierde dimensie van de gedachte, die wij door bewoording niet kunnen voorstellen. Die vierde dimensie is... het ijle.

Het gelijkvloersch, als werkelijkheid opgevat, is in werkelijkheid een kuil. Het gold immers enkel als ideaal.

Wanneer Molière een schijnheilige ‘Tartuffe’, een dramatische ‘Avare’ of een ‘Misanthrope’, een ‘Malade imaginaire’, een ‘Médecin malgré lui’ voorstelde, schiep hij zonder het te weten... romantische, want in zich zelf tegenstrijdige figuren, even romantisch als ‘le père Grandet’ of ‘le baron Hulot’. Maar die komische figuren van Molière worden tragische martelaars bij Balzac, door monsterachtige overdrijving in het tegendeel. Molière daarentegen houdt zijn personages in bedwang; hij houdt hun het effen vlak van de rede vóór, van den classieken Spiegel. Die spiegel is het ware ‘gelijkvloersch’, het vlak der rede waarvan ik sprak, want hij bestaat uit een ideaal van klaarheid, maat en redelijkheid. En bij alle classici is de volmaaktheid nooit eene bestaande werkelijkheid, maar een ideaal geldende maatstaf geweest, een richtsnoer, een perspektief in de diepte.

Een ideaal dat nooit kon worden bereikt... Waarom? Natuurlijk omdat het ‘slechts’ een ideaal was. Gij weet het nu: wegens de vele ‘oneffenheden’ in de werkelijkheid.

(Wordt voortgezet)

René HEYTENS

Een halve eeuw Spaanse letteren. - V

MEN zou nog graag over enige prozaïsten, willen spreken, als niet de poëzie zo heftig om gehoor eiste. Ik meet dus volstaan met enige figuren snel langs te voeren, bijv. Vicente Blasco Ibánez (1867-1923), de heftige republikein en vijand van Alfonso XIII, met zijn geweldig oeuvre, dat natuurlijk wel heel ongelijk is. Hij was uit Valencia en onder zijn regionaal werk is veel moois zoals zijn Cuentos valencianos (1896) en Canas y barro (Riet en slijk, 1902). Hij heeft soms prachtige impressionistische beschrijvingen (zo de processie in 'Arroz y tartana'). Vele sociale romans waren hevige aanvallen op het verstarde, clericale Spanje zoals La Catedral (1903) en La bodega (1905). Hier en in zijn vele historische romans last hij soms geweldige verhandelingen in (bijv. over de Spaanse kerkmuziek) die heel interessant maar volkomen misplaatst zijn. Heel bekend werd zijn roman over het stierenvechtersleven Sangre y arena (Bloed en zand, 1908). Wereldnaam en rijkdom verwierf hij door de verfilming van zijn alliadophile roman Los cuatro jinetes del Apocalipsis (De vier ruiters van de Apocalips, 1916). Blasco Ibánez is de meest vertaalde Spaanse romancier.

Een andere schrijver die hem in internationale bekendheid nu zeker overtreft is de filosoof en essayist José Ortega y Gasset (geb. 1883). Zonder een zeer oorspronkelijk wijsgeer te zijn, heeft hij toch door zijn voortreffelijke stijl, zijn grote belangstelling voor de actuele problemen en zijn veelzijdige belezenheid zijn visie op het leven en op de mens wereldwijd gepropageerd. Wie kent niet zijn La Rebelión de las masas (De opstand der horden, 1930, onlangs in Nederland in een 8ste druk verschenen), terwijl ook zijn Misión de la Universidad en Historia como sistema zeer de aandacht trokken in Engelse vertalingen. Niet minder zal dit het geval zijn met 4 andere essays die binnenkort bij Leopold's Uitg. Mij in Den Haag zullen verschijnen onder de titel 'Zelfinkeer en verbijstering' en waarvan bijv. dat 'Over het Romeinse Keizerrijk' ongetwijfeld voor velen een openbaring zal zijn. Enige maanden geleden heeft Ortega met enkele medewerkers te Madrid - o ironie der geschiedenis! - een 'Instituto de Humanidades' (een centrum voor humanistische studies) opgericht, waar hij zelf een cursus geeft over A. Toynbee 'A Study of History'.

Een prozaïst die ook niet onvermeld mag blijven is Ramón Pérez de Ayala die behalve zeer interessante studies (bijv. over 'Don Quijote, Don Juan y La Celestina') verscheidene belangrijke novellen en romans publiceerde. Zijn werk is niet gemakkelijk èn door de zware inhoud èn door de rijkdom van zijn taal, zijn ironie en zijn gevoeligheid voor de kleine details, maar zeker buitengewoon belangrijk en dikwijls heel mooi. Vele jaren leek Ayala de voortzetter van het werk van Galdós, van een hoog-ideëel liberalisme en humanisme. Na enige zeer autobiografische jeugdwerken o.a. A.M.D.G. (1910, over de schooljaren op een Jezuïeten-internaat) kwam een bundel tragische 'novelas poemà-

ticas de la vida espanola', nl. Prometeo, Luz de domingo en La Caida de los Limones (1916) die nog deze eigenaardigheid hebben dat elk hoofdstuk wordt ingeleid door een tekst in verzen die op een ander, lyrischer niveau - als het koor van een klassiek drama - de inhoud samenvat. Na deze drie verhalen die om een vertaling roepen, volgden verscheidene romans en bundels novellen, o.a. Belarmino y Apolonio (1919) en Tigre Juan met zijn vervolg El curandero de su honra (1926), dat een zeer belangrijke psychologische studie van de donjuan, de jaloezie en de point d'honneur geeft.

Wie zou men nog meer moeten noemen van de vele Spaanse prozaïsten, als men niet duidelijk te kort wil schieten? De grote surrealistische-humorist Ramón Gómez de la Serna met zijn enorme productie waarvan in 't Nederlands slechts twee boeken vertaald zijn, nl. El doctor inserosimil ('Dokter Hoe-is-het-mogelijk', door Slauerhoff) en El Chalet de las Rosas ('Als vrouwen vervelen' door mij): het laatste kon de bron zijn geweest van Chaplin's 'Monsieur Verdoux'? José Bergamin, de essayist, die nu in Mexico leeft; Sender die Iman en Los siete domingos rojos schreef; Axturo Barrea wiens werk ons uit Engeland bereikt; Fernândez Flórez, de humorist, met tussen zijn geestig werk Relatoinmoral, dat, zoals we onlangs in de 'Vlaamse Gids' van Paul Speyer hoorden, op de ongeschreven index van Franco staat? Of Benjamin Jarnés, Concha Espina, en enkele jongeren die niet meer dan een of twee boeken op hun naam hebben?

***

Maar de poëzie dan?

Ja de poëzie, de lyriek is wel een zeer belangrijk verschijnsel in de Spaanse letteren van deze halve eeuw. Reeds onder de schrijvers die ik behandeld heb waren er die als dichter grote naam verwierven, zo bijv. Unamuno die zelf wel verklaard heeft dat hij 't liefst poëzie en politieke strijdartikels zou geschreven hebben. Zijn bundels gedichten zijn in ieder geval zeer belangrijk, soms vooral van inhoud, soms ook van vorm; zeer opvallend zijn daartussen El Cristo de Velázquez (1920), een groot dichtwerk van brandende Christus-contemplatie, en de bundel sonnetten De Fuerteventura a Paris (1925), deels nieuwe natuur- en vooral zee-impressies van het kleine Canarische eilandje waar hij verbannen zat, deels woeste haat- en hoongedichten tegen de dictator Prima de Rivera en zijn regiem. Onwillekeurig denkt men aan Victor Hugo's 'Napoléon le Petit' en 'Les Châtiments'; maar de gedichten gaan vergezeld van verklaringen, politieke commentaren, allerlei aantekeningen, zelfs taalkundige.

Pérez de Ayala en Valle-Inclán, gelijk we reeds opmerkten, gaven belangrijke gedichten.

Maar de grote figuren, na de eerste bevrijding die van overzee kwam door het z.g. modernisimo van Rubén Dario, waren Antonio Machado en Juan Ramén Jiménez. Voor de symmetrie tegenover de voorloper in het proza, Galdós, mag ik Dario niet zwijgend voorbijgaan. En ik doe het ook niet graag, omdat hij reeds in de bundel A z u l , bijv. in zijn 4 gedichten over de seizoenen op muzikale wijze de drie typerende elementen van zijn werk uitdrukt, nl. kleur, sexualiteit, pantheïsme. P r o s a s p r o f a n a s (1896) betekent een tweede fase in zijn ontwikkeling: het is zeer verfijnde poëzie, geïnspireerd door de natuur maar evenzeer door de kunst en de litteratuur. De klank van exotische namen, de verfijnde sensaties, het heidense aesthetisme van Griekenland en de Franse Rococo, een haat tegen het cliché en het poëtisch jargon dat sinds de Gouden Eeuw heerste: dat zijn enkele kenmerken van zijn poëzie. Hij wil geen beginselverklaring, want hij wil geen volgelingen: zijn aesthetica is acratisch. Over metrum en ritme wil hij niet spreken: ‘Daar ieder woord een ziel heeft, is er in elk vers behalve de harmonie van het woord, een melodie van de idee. Vaak is de muziek alleen die van de idee’. En dan besluit hij zijn inleiding aldus: ‘En, schepper! de eerste wet is: scheppen. Laat de eunuch maar blazen van woede; wanneer één muze je een kind schenkt, behoren de acht anderen zwanger te zijn’. De derde grote bundel van Rubén heet C a n t o s d e v i d a y e s p e r a n z a (1905) en bevat heel wat meer Spaanse motieven, ook het beroemde protest van Spaans-Amerika tegen de dreigende suprematie van de Yankees, O d a a R o o s e v e l t . Dat niet alles in Dario's werk straalt van levensaanvaarding en heidense zinnenlust, blijkt o.a. uit de licht-melancholische ‘Canción de otono en primavera’, waarvan de slotregel alle illusie dogmatisch maakt, en ook uit de volgende vertaling van E h e n :

Hier aan de Latijnse zee
wil ik heel eerlijk zijn:
hoe oud 'k ben zegt mij de steen
hier en de olie en wijn.

Ach hoe oud ben ik, Godlief!
hoe oud ben ik in 't leven...!
En van waar toch komt mijn lied?
En waar zal 'k zelf eens wezen?

Het doorgronden van mij zelve
en het hoe en 't wanneer
trekken mij vele momenten
in de afgrond telkens meer.

En wat heeft me kunnen baten
die klaarheid der Latijnen,
als ik in de schachten daalde
van 't Eigen en Niet-eigen?

Zelfgenoegzaam wolkenklimmer
dacht 'k te kunnen verstaan
het gefluister van de winden
en de aarde en de oceaan...,

van het zijn en van niet zijn
de vaag-vertrouwde taal
en de brokken bewustzijn
van 't nu en van 't eenmaal.

Gelijk midden in 'n woestijn
ving ik te roepen aan:
maar 'k zag de zon zonder schijn,
uit mijn ogen brak een traan.

Voor Antonio Machado (1874-1938) kan Rubén Dario maar zeer in 't algemeen voorbeeld zijn geweest, nl. in het zich bevrijden van de onpersoonlijke normen der traditie en van het cliché. In plaats van het sonore, kleurige, sensitieve vindt men bij hem eerder een uiterste eenvoud die zoekt de diepe emotie uit te drukken, die dikwijls veroorzaakt wordt door het kleine, alledaagse. Het harde, sobere landschap van Castilië heeft hem gegrepen, hem de Sevillaan van geboorte evenals Unamuno, de Bask, en Azorin, de Levantijn. ‘In Castilië is ds hemel het landschap’ heeft Manuel B. Cossio gezegd en inderdaad is het of verschillende van deze dichters in een radeloos mysticisme de ogen ten hemel slaan vol deernis voer het verlaten en strenge landschap, en hetarme, ontluisterde volk. Sommigen - we zagen het reeds bij Valle-Inclán - verheerlijken die armoede, ze maken letterlijk ‘van de nood een deugd’. Niet aldus Machado die weliswaar deze steppen eindeloos liefheeft, maar tegelijk zijn leven lang heeft gestreden voor de opheffing van zijn volk. Geen Spaans kunstenaar heeft wellicht zo voortdurend en hevig het ‘probleem Spanje’ in zijn ziel geleden en zijn bundel Campos de Castilla (1917) is m.i. de zuiverste expressie van alle facetten van dit dichterleven, ook van het zeer intieme, dat voor altijd zou bloeden aan de wonde die het verlies van zijn jonge vrouw in Soria hem toebracht. Werkelijk een mens uit één stuk, zo echt dat hij zijn zelfportret aan 't begin van die bundel kon plaatsen, in verzen zonder ironie of klacht, maar vol moed en zelfvertrouwen. In die bundel staat ook de ‘romance’ van 30 bladzijden, die in de sobere stijl welke 8 eeuwen lang de volksziel heeft kunnen uitdrukken, een hard verhaal vertelt dat land en volk van Castilië ook in de 19de eeuw volkomen weergeeft. Hier volgt een vertaling die laat zien hoe Machado realist genoeg is om de ziekten van zijn volk te herkennen.

Pok tierras de Espana

De man van deze landen die de pijnwouden brandt
en als oorlogsbuit verwacht de resten van hun gloed,
heeft eens de donkere bossen der eiken aangerand
en tegen harden steeneik van de bergen gewoed.

Nu ziet hij hoe zijn zonen van armoede emigreren,
hoe de stortbui het vette van zijn grond meespoelt
langs oer-heilige rivieren naar de open zeeën,
en op gevloekte steppen lijdt hij, dwaalt en woelt.

Hij is de zoon van een geslacht van ruwe nomaden,
die merino-kudden naar 't vruchtbare Estremadoere -
grijs van stof en goud van de zon der paden -
naar bergweide en hogere bergweide voeren.

Klein is hij, vlug en taai, met diepliggende ogen,
listig en schuw, in het mager gezicht
onrustig draaiend, getekend als schietbogen,
met stekende jukken en wenkbrauwen dicht.

Er zijn veel slechte mensen op 't land, in de dorpen,
tot beestige daden en vuige lust geneigd,
want onder grauwe deken schuilt een ziel, verworpen,
die door de zeven doodzonden wordt bedreigd.

Steeds de ogen door droefheid of naijver duister,
beloert hij zijn prooi en huilt om 's buurmans heil,
zijn rampspoed is eindloos, zijn rijkdom zonder luister,
geluk en tegenspoed doen hem gelijke pijn.

De Geest van deze landen is woest en bloedgierig:
bij 't vallen van den avond ziet men op verre rand
van heuvelen zich verheffen een reuzig boogschieter,
een centaur die zijn boogpees ten hemel spant.

Dit zijn vlakten voor krijgsvolk en steppen voor 'n asceet -
hier lagen nooit de beemden van 't bijbels Paradijs -
't zijn landen voor de adelaar, een brok van de planeet
waar de schaduw eens dolende Kaïns overglijdt.

(vert. Geers)

En niet alleen deze algemene ‘sociologische’ uitbeelding van het Spaanse volk vinden we hier, maar ook de kritiek op onderdelen van de volksmentaliteit. Een prachtig voorbeeld is ‘La saeta’ (‘saeta’ is een soort godsdienstig couplet dat een man of vrouw uit het volk spontaan aan het zingen gaat als de processies van de ‘Stille Week’ door de straten trekken). Er staat als motto zo'n populaire saeta boven, nl.:

Wie leent me een ladder
om aan 't kruis te stijgen
en de spijkers uit de handen
van de Nazarener te krijgen.

En het gedicht zelf luidt in mijn vertaling:

O die saeta, dat zingen
tot de Christus der gitanen,
altijd met bloedende handen
en altijd aan 't kruis genageld.

Zang van het Zuidspaanse volk
dat bij elk nieuw lentegetijde
rondloopt en roept om een ladder
om aan het kruis op te stijgen.

Ach lied van mijn eigen land
dat is naar 't geloof mijner vad'ren,
dat slechts de Jezus der Smarten
met lof en prijs weet te nad'ren.

Jij bent geen lied naar mijn hart:
ik moet en wil liever zingen
Hem wiens voet de zee betrad,
dan die Jezus der Kruisingen

En dan het persoonlijk leed van de dood der geliefde vrouw, dat bijna geen oorden kan vinden, maar overal uitspruit in hartbrekende herinneringen, in eine jonge loten als van de ‘Dorre olm’ die hij zo prachtig bezingt. Maar dan weer de satirische liederen op de verstarde provinciale geesten, op de huichelende laffen, op het Spanje van morgen en de indrukken van het Spaanse land. Om te besluiten geef ik nog een van de vele liedjes die iets van het eenvoudig-muzikale van het volk hebben:

Op een zomeravond
te Sanlúcar aan 't strand
hoorde ik iemand zingen
‘voor 't rijzen van de maan.

Voor de maan gaat rijzen
aan de rand der zee
wil ik je even spreken,
alleen, een woord of twee'.
O strand van Sanlúcar,
'n zomeravond laat!
Vlak aan 't zilte water
't eenzaam liedje gaat:
'Langs het water te gaan
daar waar niemand ons ziet
vóór 't rijzen van de maan'.

Een heel andere figuur is Juan Ramón Jiménez (geb. 1881), een dichter die veel verder lijkt af te staan van het populaire dat in 't algemeen de meeste Spaanse kunstuitingen zo sterk beïnvloedt. Toch heeft hij evenmin als Antonio Machado Zijn volk in de steek gelaten, toen het door het internationaal fascisme werd besprongen; en hij leeft nog in Amerika, in ballingschap. Maar zijn wijze van werken, zijn absolute overgave aan zijn werk, aan de schoonheid van de poëzie maakt dat zijn verzen misschien meer voor de dichters dan voor het publiek zijn, zoals dit m.i. het geval ook is met de schilderijen van Velázquez. Zijn productie is enorm groot, maar toen hij in 1920 zijn S e g u n d a a n t o l o g i a p o é t i c a uitgaf betekende dat de verwerping van al de daarin niet opgenomen gedichten. In 1934 verzocht hij ook geen gedichten van hem in bloemlezingen op te nemen, omdat hij zijn werk nog als in voortdurende wording en selectie beschouwde en nu onlangs pas gaf hij in E s t a c i ó n t o t a l de gedichten uit de periode 1923-'36 uit die hij meende te kunnen handhaven. Wat hij dan ook zoekt is steeds groter eenvoud (d.w.z. weinig middelen) gepaard met de grootste spontaneïteit. Uit de latere jaren zijn er slechts enkele verzen in tijdschriften verschenen, uit zijn werk van vóór 1923 vindt men enige stalen met Nederl. vertaling in 'De Put der Zuchten' van Albert Helman. Men zal daaruit kunnen zien 'hoe dicht zij, ondanks de geraffineerde inhoud, bij de volkspoëzie, bij de populaire copla's en soleares staan' (Helman).

Zijn invloed is ook bij velen der jongere dichters te merken, hetzij door hun Europese en cosmopolitische, licht melancholische geesteshouding, hetzij door hun uiterst doorwerkte vorm; soms ook door beide. Als eerste en oudste van hen noem ik León Felipe met zijn 'Versos y oraciones de caminante' (I in 20, II in 1930). Hem heb ik in mijn 'De zwarte legende van Spanje' (Groningen, 1947) als exponent genomen van het nieuwe Spanje dat niet meer, als Unamuno, in paradoxen hopeloos worstelt tussen feodaal en modern, maar dat een eerste gloren van hogere menselijkheid en bewuste menselijke eenwording ziet opgaan. Want Léon Felipe, na eerst zich afgewend te hebben van alle routine en traditie en zich uitgesproken te hebben voor het steeds-verder-gaan in het heel bekende R o m e r o s o l o :

Pelgrim te zijn in het leven,
alleen pelgrim, langs steeds nieuwe wegen.
Pelgrim te zijn in het leven
zonder naam en huis en ander streven.
Pelgrim niets dan pelgrim te wezen.
Laat de dingen onze ziel noch ons lichaam vereelten.
Aan alles voorbijgaan, één keer maar en heel even,
heel even, altijd heel even.

En na de kosmische verbondenheid, ook met het kleinste, anorganische, ontdekt te hebben - die absolute tegenpool van Unamuno's hominisme en aeternisme - spreekt hij zich ten slotte uit voor het ‘dienen’, voor de menselijke interdependentie die volgens Ortega's E s p a n a i n v e r t e t r a d a (Spanje zonder ruggegraat) in zijn vaderland volkomen onbekend was. Dat blijkt uit zijn prachtig onderschrift bij een van Velázquez' beroemdste schilderijen. Dit stuk uit het Prado stelt een van de hofdwergen voor, een misvormd wezen met een gekwelde gelaatsuitdrukking, die in zijn tijd ‘de Bask’ werd genoemd maar sedert het einde van de 18de eeuw bekend is onder de naam ‘De jongen uit Vallecas’.

Scheerbekken, helm, nimbus,
dat is de volgorde, Sancho,

Hieraan gaat niemand voorbij.
Zolang nog dit zielige hoofd
van het Jog uit Vallecas bestaat,
gaat hieraan niemand voorbij,
geen mysticus, geen zelfmoordenaar.

Eerst moet dit onrecht hersteld,
eerst dit raadsel zijn opgelost
door ons allen onder elkaar
ontraadseld wat het ook kost,
zonder op de vlucht te gaan
met vleugeltjes van katoen
of door een gat te slaan
in de plankenvloer.
Hieraan gaat niemand voorbij
geen mysticus, geen zelfmoordenaar.

En iedere vlucht
is ook onvruchtbaar
(naar boven zowel als naar beneden).
De terugkeer is toch onvermijdbaar.

Tot op een dag - een geluksdag! -
de helm van de tovenaar -
nimbus nu, geen helm noch bekken -
juist om Sancho's slapen gaat,
om de jouwe en om de mijne,
als was hij op maat gemaakt.

Dan langs de zolderdoeken
verdwijnen we allen tegaar:
jij en ik en Sancho en 't Jog uit Vallecas,
de mysticus en de zelfmoordenaar.

'Il faudra bien qu'un jour on soit l'humanité' schreef Romains aan het slot van zijn La Vie unanime en ziehier deze Spaanse dichter die zich de mensheid voelt, onbegrensd naar plaats en tijd. En in 1936 komt hij over uit Amerika om zijn volk te steunen, en in Amerika werkt en dicht hij nu weer verder.

Een aan hem enigszins verwante natuur is de Bask Ramón de Basterra (die reeds in 1928 stierf): hij is de echte futurist, die gegrepen is door de mogelijkheden van de moderne techniek, door de schijnbare ordening van machine en industrie-kapitaal. Origineel is zijn Nuevo fabulario met fabels die ontstonden uit het intieme samenleven met de moderne apparaten die de plaats van de dieren hebben ingenomen.

Groningen
G.J. GEERS

Bertus van Lier over muziek

ONDER de algemene titel ‘Buiten de Maatstreep’ (Uitg. G.A. Van Oorschot, Amsterdam), liet de Nederlandse toonkundige Bertus Van Lier negen korte doch kernachtige studies verschijnen. De keus van deze titel werd niet alleen ingegeven door de noodzakelijkheid van hun bundelen en het voorstellen, maar ook door de aard van de onderzoeksmethode welke de schrijver aanwendt om enkele fundamentele muzikale waarden te omschrijven aan de hand van de volgende onderwerpen: ‘De Romantiek en de liedkunst van Schubert’, ‘De elementen van muziek’, ‘Die Zauberflöte een symbolische opera’, ‘Over het dirigeren’, ‘Beethoven’, ‘Positie der programma-muziek’, ‘Wagner vandaag’, ‘Over stijlevolutie’, ‘Geest en materie’. Systematisch belicht Bertus Van Lier het beleven van de muziek voor denkende mensen en niet voor luisterende liefhebbers; onvermijdelijk moest hij dan ook een wijsgerige stelling aankleven die buiten de realiteit van de klinkende materie ligt, ‘buiten de maatstreep’. Deze houding is essentieel romantisch. Vóór een vijftigtal jaren onderzochten op de zelfde wijze vooraanstaande letterkundigen de geheimzinnige spirituele openbaringen ons door de muziek gebracht. Korter bij ons, hebben toonkundigen als E. Kurth in zijn ‘Romantische Harmonik’ op hun beurt het probleem aangesneden op veel reëler gronden door het aanpassen van de philosophische bespiegelingen bij de stoffelijke verwordingen der klankaggregaten. Al deze theorieën schijnen ons vandaag op losse schroeven te staan, daar hun verdedigers het concept van de goddelijkheid van de kunstenaar bewust of onbewust aanvaardden. Onze moderne tijden schijnen wel dit concept te willen prijsgeven en zoeken blijkbaar in de geestelijke berusting van de classiekers een verlossing van al die pijnlijke en soms kinderachtige romantische verlangens naar het bovenmenselijke. Dat verlangen naar de expressie van het ‘onzegbare’ wil Bertus Van Lier terug hoog houden om aan de hand van een zuiver wijsgerig onderzoek de romantische scheppingimpuls te verklaren. Zijn betoog vertoont een diep bedachte logica en slaagt er in op duidelijke wijze het mysticisme van de romantische kunstenaar te onderscheiden van het algemeen religieus mysticisme.

‘De kunstenaar zoekt een vorm tot expressie van dit onzegbare (mysterie), de mysticus aanvaardt de onzegbaarheid als essentie van het verlangen (naar het bovenmenselijke) en richt zich tot het ervaren, het “schouwen”, een extase, waarin het IK in hst oneindigs, in God op gaat. Dit ervaren, dit extatisch gehouwen houdt een principiële verwerping in van de scheppingsdaad des kunstenaars. De kunstenaar construeert een idioom, een vorm, een systeem, om het onnoembaar te uiten... het oneindige brengt hij in een eindige middenstof tot ervaarbaarheid’.

De kunst wordt aldus een religieuse uiting van de mens. Het verlangen naar het oneindige vond bij de classiekers zonder moeite de weg naar God; de roman-

tiekers zijn die weg verloren, doch zijn niet minder religieus, want zij voelen zich vergaan in het **AL**; de classiekers vinden in hun gods-zekerheid een bevestiging van het **ZELF**, de romantiekers ondergaan een teloorgaan, een ontbinden van het **ZELF**.

Tot daar kan men de theorie gemakkelijk volgen; eenmaal zij in aanraking wordt gesteld met de klinkende realiteit van de muziek, ziet de schrijver zich verplicht tot allerlei spitsvondigheden om de grondstelling te verantwoorden. Doodeenvoudig vaststellen dat Schubert zijn verrukkelijke liederen van 'Die schöne Müllerin' op slechte verzen toondichtte, gaat natuurlijk niet wanneer men in die scheppingsdaad een goddelijke impuls leggen wil. Die slechte verzen kunnen, volgens Bertus Van Lier, niet opwegen tegenover het romantisch my3tisch phaenomeen van het onderwerp waarin ontelbare symbolen sluimeren: de dichter heet Wilhelm Müller en de held is 'der Müller', de beek of het leven brengt de held tegenover een molen, de beek is het verlangen naar het Oneindige, het lint rond de luit is groen, het meisje heeft blauwe ogen, de jager draagt bruine klederen!...

Al die romantische symbolen inspireerden Schubert, daar zij dragers waren van de romantische levensbeschouwingen, waarin de toondichter eigen verlangens herkende! De muziek is dan ook onvoorwaardelijk aan het geheel van het onderwerp gebonden en een lied uit de reeks afzonderlijk zingen is al haast een heiligschennis. Hier negeert Bertus Van Lier de werkelijkheid, vermits heden de muziek van Schubert buiten de tekst om leeft, zoals trouwens het Wagneriaans orkest los van het drama is gekomen, wat de schrijver verder in zijn studie met rake woorden zelf bepaalt.

'Laat hij (Wagner) als denker en dichter een illusionist, een gehallucineerd dilettant zijn geweest... als componist was hij een omwentelaar en een genie'.

Met dit citaat staan wij meteen in het boeiendste gedeelte van het boek. Bertus Van Lier behoort veel te veel tot zijn tijd om zich in nebuleuze bespiegelingen te vermeien. In zijn studie over de programma-muziek aarzelt hij niet, ondanks 'het verlangen naar het Onnoembare' van de aanvang, het volgende te schrijven:

'... dat de artistieke doelstelling der romantiek: de programma-muziek (en ook haar virtuositeit) veel meer noodzaak was dan bewuste wil. Ja zelfs moet men uit een dergelijk beschouwen leren, dat stijlevoluties in het algemeen meer het gevolg zijn van een in de ontwikkeling gelegen dwang, dan in de persoon des componisten gelegen vrijwillige keus'.

Zo breekt Bertus Van Lier brutaal af met de waas van het Onnoembare om de almachtige stoffelijke zelfstandigheid van de klankenkunst onder ogen te nemen. Op meesterlijke wijze volgt hij dan doorheen heel de muziekgeschiedenis een evolutielijn die met een mechanische regelmaat tussen de polen van de absolute- en van de programma-muziek zweeft. Hier nemen de taal en de gedachtengang van de essayist een wetenschappelijke nuchterheid aan die in het laatste

hoofdstuk ‘Geest en Materie’ tot de gevoelloze werking van een ontleedmes overgaat. Uit de laatste bladzijden ontlenen wij enkele zinnen, waarbij alle commentaar overbodig is:

‘Materiël evenwicht is niet het doel vàn maar voorwaarde tót cultuur’.

‘...in feite is het reeds zo ver gekomen, dat niet het onderwijs wordt gezien als levenskern der cultuur, dat niet de wetenschap in de staatszorg een primaire plaats inneemt en dat de kunst kon worden gedegradeerd tot een te subsidiëren aangelegenheid’.

‘Geen patiënt geneest zonder de wil-tot-beterschap; geen samenleving zonder de wil-tot-cultuur’.

In die laatste woorden rust een menselijke fierheid die men in de daden van vele grote kunstenaars opsporen kan en die tenslotte aan de kunstschepping de zuivere waarde van de belangloosheid schenkt.

Willem PELEMANS

Na het XVIIIde Vlaams philologencongres te Gent

SINDS de bevrijding hebben de Nederlandse philologen uit Noord en Zuid nu reeds vier keer de gelegenheid gehad elkaar op hun congres te ontmoeten, nauwere collegiale en wetenschappelijke (banden aan te knopen en plannen te beramen met het oog op de toekomst van hun vak. Dit geschiedde in 1946 te Amsterdam, in 1947 te Leuven, in 1948 te Leiden en, tijdens de jongste Paasvakantie, te Gent.

Zoals bekend, wordt de Nederlandse philologie, door toedoen van en in verstandhouding met de 'Vereniging het Nederlands Philologencongres' en het Vlaams zusterorganisme, om het jaar in Holland en België in de bloemetjes gezet. In het Noorden is men nu reeds aan het 20ste, in het Zuiden aan het 18de congres toe, - in werkelijkheid een hele culturele, wetenschappelijke en ruim Nederlandse prestatie, als men daarbij bedenkt dat, bij ieder van deze manifestaties naar buiten, het gepresteerd werk in nauwe samenwerking geschiedt. Zo krijgen telkens, in een of ander cultureel centrum, taalkundige, literatuurhistorici, geschiedkundigen, philosofen, zelfs pedagogen, ethnologen en folkloristen, - immers de Philologie is een liefderijke Moeder, die vrij losjes aanverwante hulpwetenschappen onder haar beschermende hoede vermag te nemen! - een gelijke kans om hun opvattingen en nauwste bevindingen de belangstellenden kond te doen. En dit is goed ook, want op eenzelfde cultuurgebied zijn, in deze tijd van versnipperende specialisatie, verstandhouding en samenwerking dringende én dwingende eisen.

Dit is weer eens uit de resultaten van het tussen 19 en 21 April 11. te Gent gehouden congres gebleken.

Prof. Dr. A. Leemans, voorzitter van de Commissie van Ontvangst, wees er trouwens voorafgaandelijk op in zijn verwelkomingswoord op de openingsvergadering in de Gentse aula: hij liet o.m. uitschijnen, dat de philologencongressen een practisch doel nastreven, in allereerste plaats op te verwezenlijken resultaten gericht zijn en de geest van Nederlandse saamhorigheid het af te handelen werk in de diverse secties dient te bezielen. Ook Prof. Dr. C. De Vooys, vertegenwoordiger van 'Het Nederlands Philologencongres' én ouderdomsdeken van de Nederlandse Philologie, beaamde zulks in dezelfde zin.

Reeds de openingsrede van Prof. Dr. E. Blancquaert, - voorzitter van het XVIIIde congres, - over 'Taalgeographie' was een eerste zakelijke en overtuigende bewijsvoering van wat in die geest, op het gebied van wat hem bezighield, tot nog toe is tot stand gekomen, op het punt staat te worden verwezenlijkt en nog, in een nabije of verre toekomst, zou moeten kunnen worden bereikt. En hier deed zich voor onze eminente taalgeograaf de gelegenheid voor om zijn specialiteit, eveneens de Nederlandse philologie in haar geheel, in het licht te zien, niet enkel van een strikt Nederlandse wetenschappelijke samenwerking,

doch ook oen ruimer Europees perspectief. Wetenschap dient van analyse naar een zo groots mogelijke synthese te voeren, - dit is slechts te verwezenlijken indien, met dit doel voor ogen, landsgrenzen en eventuele particularistische en nationale tegenstellingen worden opgeheven. Hierop kon Prof. Blancquaert in zijn afscheidswoord op de slotvergadering, - opgeluisterd door de aanwezigheid van Minister C. Huysmans, 'ce philologue qui n'a pas trahi', - gepast terugkomen, toen hij ook de deelneming aan het congres van enkele Waalse collega's uit de middelbare en hogere onderwijswereld mocht begroeten.

Het is onbegonnen werk van lezingen en besprekingen der diverse secties een getrouw beeld te geven. Daar er, om practische redenen, op dergelijke bijeenkomsten niet anders dan synchronisch kan worden te werk gegaan, staat men trouwens zeer vaak voor de moeilijkheid te moeten kiezen tussen twee of meer referaten, die op eenzelfde uur doorgaan. Vandaar, niet zo zelden de beste oplossing: zich houden aan het vak waar men het meest voor voelt.

Nochtans is het, buiten de kring van een of ander onmiddellijke belangstelling, steeds mogelijk zich van de algemene richting en gang van een dergelijke werkgemeenschap een idee te vormen, daarbij enkele centrale onderwerpen en van sprekers te releveren, die op bijzondere wijze de aandacht trokken.

Reeds bij een overzichtelijke kijk op de werkzaamheden van dit XVIIIe philologencongres heeft men, zoals ook na de bevrijding te Amsterdam, Leuven en Leiden, kunnen constateren, dat weer eens de traditionele formule van los van elkaar staande referaten, binnen eenzelfde sectie, minder sympathie geniet en men de behoefte heeft, om in één of meer lezingen de 'stand van zaken en uitzichten' in een vak aan een degelijk onderzoek te onderwerpen. Zelfs hebben op die verschillende samenkomsten sommige secties hun arbeid zo opgevat, dat één van de twee of de twee congresdagen aan de studie van een centraal probleem was gewijd. Zo werd in 1947 te Leuven in de sectie Neerlandistiek de 'Huidige stand en de toekomst van de Nederlandse taalkunde' door Prof. Blancquaert ingeleid en ter bespreking voorgesteld, in 1948 te Leiden eenzelfde gedicht van Huygens (Van d'ure dat ik waeck) methodologisch door de hoogleraren Asselberghs, Van Es en Smit besproken, en thans in de sectie Literatuurgeschiedenis door zes verschillende sprekers op de vraag geantwoord: 'Hoe ver staan we met de studie van de invloed der voornaamste vreemde literaturen op de Nederlandse?' Aldus kwamen, achtereenvolgens, de studie van de Franse invloeden door P. De Smaele, die van de Italiaanse door R. Vannuffel, de Scandinavische door Mevr. P.M. Boer-Den Hoed (Amsterdam), de Duitse door H. Yyttersprot, de Engelse door F. De Backer, ten slotte de Spaanse door J.G. Geers (Groningen) aan de beurt.

Het is naar deze, onder het voorzitterschap van Prof. P. De Smaele en het ondervoorzitterschap van Prof. E. Rombauts gehouden sectie Literatuurgeschiedenis, dat mijn volle aandacht ging.

Het programma van de sectie bedoelde niet een schets te geven van de verschillende invloeden, die in de loop der tijden door de betrokken vreemde literaturen op de Nederlandse werden uitgeoefend; het wilde echter een poging zijn om de 'huidige stand van het onderzoek naar bedoelde invloeden analytisch en critisch te bepalen': volgens de schrijver van de nota in het programmaboekje, een 'overzichtelijke status quaestionis', tevens een aansporing tot verdere systematisch doorgevoerde comparatistische literatuurstudie, in Holland en Vlaanderen. Daar nu slechts over zes spreekbeurten mocht worden beschikt, kon de invloed van de Slavische literaturen maar bezwaarlijk aan de beurt komen.

Zoals bekend, wordt er, in Noord en Zuid, heel wat aan literatuurstudie en letterkundige geschiedenis, echter te weinig aan vergelijkende literatuurhistorie gedaan. Dit belet niet, dat er, onder de impuls van Prof. K.R. Gallas in Holland en Prof. F. Baur in Vlaanderen, geen degelijk werk werd geleverd. Er is echter gebleken, dat het comparatisme in de Nederlanden en vooral dan in de laatste tijd geen duidelijke doelstelling voor ogen zag, zijn weg bijster raakte in wat reeds werd bestudeerd en nog onderzocht dient te worden, een leidraad miste om, in de eerste plaats bij Jeugdige belangstellenden, enig interesse te wekken. Men deed niet zelden de indruk op, dat wat op dit gebied in het buitenland, o.m. in Frankrijk in de kringen van de 'Revue de littérature comparée' en de 'Revue des cours et conférences', waarin namen als die van F. Baldensperger, J.M. Carré, P. Hazard. F. Strowsky en P. Van Tieghem wereldfaam genieten, aan de orde van de dag was, onvoldoende of helemaal niet bekend scheen. Literatuur is geesteswetenschap, als zodanig nationaal, maar ook internationaal, zodat het comparatisme het aangewezen gebied is, waarop het menselijke, het geestelijke, het schone, buiten en boven alle begrenzingen uit, nader tot elkaar kunnen worden gebracht, gekarakteriseerd en synthetisch onderzocht. We bezitten van oudere en jongere specialisten heel wat fatsoenlijk werk op dit nog vrij braakliggend gebied, doch wat ons ontbreekt is: een degelijke kennis van de bestrevingen van het comparatisme, een stel van methodologische richtlijnen ten behoeve van jongere speurders, de nodige outillage onder de vorm van een 'Nederlands Centrum voor Literatuurwetenschap', met, daarvan uitgaande, een al was het maar bescheiden vaktijdschrift, waarrond thans heterogene krachten zouden kunnen worden gecoördonneerd. Om ons de gelegenheid te verschaffen onze gedachten over de stand van zaken hieromtrent te laten gaan werd, op initiatief van Prof. De Smaele, de vergelijkende literatuurstudie te onzent op het programma gebracht.

Voorlopig werden geen principiële, methodologische of zelfs practische problemen in dit verband aangeraakt, - er werd door de verschillende sprekers slechts een poging gedaan om zo duidelijk en ook critisch mogelijk af te lijnen wat er, al dan niet, op dit terrein werd bereikt. Met welk resultaat? Deze zijn velerlei: 1. dat het comparatisme zich tot nogtoe, in Noord en Zuid, hoofdzakelijk heeft bepaald tot àl te ruim opgevatte studies van de invloed van een of andere buitenlandse literatuur, zodat dit uiteraard maar weinig gelegenheid bood

tot ernstige detailstudie; 2. men zich doorgaans heeft beziggehouden met de beïnvloeding van thematologische verschijnselen, o.m. literaire typen, levenshoudingen, psychologische feiten, echter heel wat minder met genre- en stijlproblemen; 3. strikt formele verschijnselen, - zij toch die literatuur tót literatuur maken, - haast niet werden behandeld; 4. ten slotte de zo gewichtige bronnenproblemen al te zeer extern, d.i. biographisch, zelfs anecdotisch, en niet voldoende intern, d.i. gecentreerd op de duurzame esthetische w a a r d e van het kunstwerk of de schrijver, werden bestudeerd. Er zou daar nog heelwat aan toe te voegen zijn. Prof. De Smaele wees er trouwens zelf op, - dit waren zijn twee 'zure' opmerkingen, - dat vooreerst de Hollanders in hun onderzoek maar al te zelden de Zuid-Nederlandse letteren wensen te betrekken, verder in Vlaamse kringen het comparatisme eerder weinig geestdriftig wordt benaderd, nog minder beoefend. Al werd, in sommige sectoren van onze vergelijkende literatuurgeschiedenis, sinds een tiental jaar nog enige winst geboekt, toch blijft thans nog Prof. Dr. J.J. Gielen's indruk uit 1937 (cf. 'Comparatistisch uitzicht in onze Nederlandse literatuurgeschiedschrijving', De Nieuwe Gids, XXXI, blz. 25) volledig bestaan: 'het uitzicht dat het comparatisme ons biedt met betrekking tot onze eigen letterkunde is niet buitengewoon rooskleurig, maar evenmin troosteloos'.

Eens te meer is gebleken, dat dit de goede methode is om, op een dergelijke bijeenkomst van vakgenoten, degelijk werk te leveren. Wie van de aanwezige toehoorders, waaronder zich nochtans heelwat meer studenten en pas afgestudeerden hadden kunnen bevinden, - het zijn steeds de ouderen, als o.m. Prof. De Vooys, Prof. Tielrooy, A. Van Duinkerken, Insp. De Vos, die niet versagen, - de opeenvolgende referaten met de nodige aandacht heeft gevolgd, kan zich thans een overzichtelijk en vrij grondig beeld vormen van wat er is én aan welke desiderata nog zal moeten worden voldaan. Het is niet te voorzien dat, eenmaal als bedoelde lezingen in hun geheel, - naar alle waarschijnlijkheid in 'Neophilogus', - zullen zijn afgedrukt, men niet eindelijk over een vaste basis beschikt om, op dit gebied, met onverdroten moed aan de slag te blijven.

En als nu, op dezelfde manier, bij gelegenheid van volgende congressen, de 'status quaestionis' van andere aanverwante problemen zou kunnen worden onderzocht, - ik denk o.m. aan de mogelijke doelstellingen en methoden in zake literatuurwetenschap, de rol van de literaire historie te midden van onze philosophisch, politiek, sociaal-economisch doorschokte tijd, de steeds bestaande tegenstelling en mogelijke verzoenbaarheid wat de externe literatuurgeschiedenis en interne literatuurstudie betreft, de practische methodologie met het oog op de analyse van de roman, de dichtkunst, het toneel, de door de literaire critiek gestelde problemen, de afhankelijkheid van de literatuur van de wijsbegeerte, de sociaal-economie, de schilderkunst, de muziek, de film, de moderne techniek, - als, afgaande op dergelijke centrale thema's, sommige werkgebieden zijn verkend, zal men ook met gerust geweten het meest practische, vruchtbare,

onmiddellijk vatbare hebben bereikt, dat van aldus georganiseerde congressen te verwachten valt. Immers, er dringt zich, rond dit midden van onze eeuw, een behoefte op: weten waar men staat, met vereende krachten een balans opmaken van actief en passief, om niet terecht te komen in een wirwar van onduidelijke richtlijnen, oppervlakkig amateurisme, onvolgroeide of semile wetenschappelijkheid. Ik geloof werkelijk dat, wat de Nederlandse literatuurstudie betreft, de tijden rijp zijn om, na de manier waarop De Vooys, Gallas, Baur e.a. ons de weg hebben gewezen, met een staf van jongeren en meer gecoördineerde en met het buitenland contact houdende richting uit te gaan. Met dit doel voor ogen zou allicht een 'Nederlands Centrum voor Literatuurwetenschap', waarin Hollandse en Vlaamse vakgenoten op diverse wijze (contact met buitenlandse, vooral ook Amerikaanse en Slavische literatuurwetenschappelijke centra, onderlinge samenkomsten, lezingen, de uitgave van een bescheiden bibliographisch en methodologisch bulletin e.d.) zouden in voeling komen, nuttig werk zou kunnen verrichten.

Een congres, dat niet, als op dit beperkt gebied van de literatuurwetenschap, tot dergelijke én andere overwegingen leidt, mist wel een deel van zijn doel.

In meer dan één sectie kwam men trouwens tot eenzelfde conclusie: het is niet door versnippering van krachten, strikt persoonlijke wetenschappelijke beoefening, ivoren toren-gevoel, dat men in staat is het allerbeste te bereiken. Wetenschap wordt, - het is meer dan één keer gezegd, - achter de studeertafel of in het laboratorium beoefend, doch, eenmaal dat sommige practische resultaten er zijn, dienen die ook in gemeenschappelijk overleg te worden geconfronteerd met andere, besproken, aangevuld en, desnoods, herzien. Ook wetenschap, - we merken het iedere dag duidelijker, - groeit niet buiten de wetenschappelijke gemeente én gemeenschap.

Prof. Leemans wees er nog, op de algemene slotvergadering, zo pertinent op. Bij de behandeling van 'Het vertalen van antieke dichter', een lezing die uitmuntte door fijnzinnig begrip, bevattelijke exactheid, keurige voorstelling van niet zelden specieuze metrische en lexicologische taalverschijnselen, had hij meer dan eens de gelegenheid om aan te tonen dat, indien sommige vertalers van de antieken wat meer begrip-door-contact hadden getoond van de zo noodzakelijke technische problemen, ze niet zo vaak in buitensporige aanpassingen, verkeerde interpretaties, tegennatuurlijke vertalingen waren vervallen. Er was soms maar één middel nodig, om daaraan te verhelpen: voeling houden met vakgenoten, die het kónden weten.

Ook Prof. Blancquaert kwam er in zijn slotwoord op terug: de wetenschap, heel zeker de zo ruim voelende philologie, dient boven tijd en ruimte tot humanistische samenwerking en saamhorigheid te voeren. In die geest werd dit XVIII philologisch appel dan ook als beëindigd verklaard.

M. RUTTEN

De metaphysische weemoed[1]

DE weemoed om het aardse wordt door zijn dubbel en concreet, onveranderbaar en veranderbaar object nauwer omschreven dan de onbewuste, physische weemoed, maar hij is niet dieper, niet smartelijker en beide tesamen maken slechts huidschrammen in vergelijking met de onheelbare wonden, verminkingen en blijvende lidtekens welke de metaphysische weemoed, de weemoed om het eeuwige ons toebrengt.

Specifieke mensenziekten noemt men gewoonlijk de zogenaamde 'Zivilisationsseuchen', gevolgen van ons onhygiënisch te samen leven. De mens sterft inderdaad op zijn eigen manier aan zijn smul- en snoepzucht en nog andere zuchten door ziekten die bij de dieren niet voorkomen. Maar indien de dieren leefden zoals hij zouden zij zeker aan dezelfde ziekten sterven. De 'Zivilisationsseuchen' zijn dus ziekten welke de dieren ook zouden kunnen krijgen en gelijken daarin op de papegaaienziekte die ook de mens doodt, zoals mensentering de papegaai ombrengt. Er bestaan echter ook echte specifieke ziekten, eigen aan bepaalde soorten: hondenziekte, kattenziekte, varkenspest. De enige mensenkwaal waarvan men met zekerheid kan zeggen dat de andere dieren er volkomen immuun voor zijn is de metaphysische foltering, de angst en de wanhoop om het bovenzinnelijke. Misschien is het nog een klein beetje te vroeg om dit typisch menselijk lijden kortweg ziekte te noemen, maar sinds men doorlopend van geestesziekten spreekt en men deze geestesziekten zeer eenvoudig met medicijnen voor het lichaam geneest, of althans bestrijdt, kan men het toch reeds wagen. Intussen zal wel met de dag duidelijker worden dat het thomistisch beginsel: nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu, veel meer betekent dan Thomas zelf vermoedde en dat zowel de normale

(1) Vervolig van de studie: 'De volgende Europeeër'. Ziehier wat in 'De Vlaamse Gids' reeds verschenen is:

INLEIDING:

I. De drievoudige mensenweemoed.
II. De onbewuste weemoed.
    1. Is hij ziekelijk?
    2. Is hij een straf?

III. De bewuste weemoed.
    A. De weemoed om deze aarde.
        1. Om het onveranderbare.
        2. Om het veranderbare.

Hier verschijnt nu:

B. De metaphysische weemoed, tweede deel van het derde hoofdstuk, dat als volgt is ingedeeld:
    1. Specifieke mensenziekte.
    2. Onafwendbaar rationalisme.
    3. Ontactisch kerkbeleid?
    4. Geloof en rede.
    5. Eenzijdig empirisme.

metaphysische weemoed als het verhevigd metaphysisch lijden een lichamelijke normale of pathologische oorzaak hebben die in het lichaam kan worden bestreden en geheeld.

Zoals spijsverteringsorganen insufficient of foutief kunnen reageren op goede gezonde spijzen, zo kunnen de organen die het denken beheersen insufficient of

foutief reageren op de eeuwige levensvragen. Maar zoals de organen kunnen goed zijn en het voedsel slecht, zo kunnen de levensvragen onverteerbaar worden voorgesteld. En zoals men geen dokter moet zijn om te weten dat een mens die zo geel ziet als een citroen aan icterus of geelziekte lijdt, zo moet men slechts een blik werpen op de West-europese cultuur om te beseffen dat zij sedert de 'Aufklärung' of doorbraak van het rationalisme laboreert aan het metaphysisch lijden: haar intellect beantwoordt de levensvragen op een wijze die strijdt met haar christelijk geweten.

Statistieken tonen aan dat tachtig en meer procent van alle Europeanen op middelbare leeftijd besmet zijn met de tuberkelbacil. Indien men de eenvoudige cutireactie waarmee men dit vaststelt ook kon toepassen op de geest, zou men zien dat haast alle volwassen Europeanen gedurende korte of lange tijd geleden hebben aan zeer acute metaphysische weemoed in een graad die in de andere culturen zelden voorkomt.

***

Ontmoedigd door deze eeuwen lang aanslepende europese griep, veroorzaakt door het rationalisme, luisteren velen gaarne naar hooggestemde, profetisch perorerende schimpers, die betreuren dat de metaphysische zekerheid, geschonken door het christendom, en de collectieve eenheid in die zekerheid, vernietigd werden en die in het rationalisme een dwaling zien die zich even goed niet als wel had kunnen voordoen en waarvan Europa zich slechts af te keren heeft om weer vrede te vinden.

Met drie evidente dingen houdt dat geschimp geen rekening: ten eerste dat het rationalisme nog wat anders heeft gedaan dan vernietigen, ten tweede dat het onvermijdelijk was, ten derde dat het even onherroepelijk is als de constatatie dat de aarde draait.

Rationalisme is een verzamelwoord voor verschillende richtingen en systemen, deïstische en atheïstische, het best omschreven door Kant als 'Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit' volgens de grondwet 'Jedermann selbst zu denken' en hes verstand als 'letzten Probierstein der Wahrheit' en 'die Religion innerbalb der Grenzen der blossen Vernunft' te beschouwen.

Dit rationalisme heeft vernietigd, maar veel meer opgebouwd. Eerst en vooral de wetenschap die Luther nog zo overbodig en ijdel voorkwam. Bij het woord wetenschap haalt men gaarne de schouders op. Mag ik er dan aan herinneren dat de wijsbegeerte in elk geval niet beter is, want het is zij die het rationalisme heeft ingevoerd en daardoor de wetenschap, meer dan drie vierden van wat wij weten, kunnen en bezitten en vier vierden van onze toekomstmogelijkheden. Vervolgens heeft het rationalisme een nieuwe staatsopvatting met godsdienstige verdraagzaamheid als grondbeginsel doen ontstaan, de slavernij opgeheven en onderwijs en opvoeding op nieuwe banen geleid. Een heter gevulde positieve staat van dienst is mij niet bekend.

Diep en verwoestend grijpt het in het leven van alle godsdiensten in, maar het daarom beschimpen wijst op een grondige miskenning van de menselijke natuur en op de vergissing dat enige godsdienstvorm definitief zou kunnen zijn.

Het is natuurlijk ieders recht bepaalde historische stadia in de ontwikkeling van het mensdom te verkiezen boven andere, al getuigt het altijd van een verregaande aanmatiging te menen dat men het verleden met boeken, documenten en eigen verbeelding voldoende kan leren kennen om het te kunnen vergelijken met de eigen tijd die men zeer zeker niet voldoende kent. De wereldberoemde schrijver van 'Schaduwen van morgen' leed zeer sterk aan die zelfoverschatting en zij blijft voor zijn rekening. Dergelijke historische vergelijkingen zijn zo complex en omvangrijk dat een verstandig man er liever zijn tijd niet mee verliest. Hij laat aan de blaaskaken over definitief uit te maken of de middeleeuwse mens gelukkiger was dan de moderne omdat hij geen machines had en met gans zijn gezin naar de kerk ging, of de moraal in de dertiende eeuw beter was dan in de zestiende. Ternauwernood neemt hij kennis van het oordeel van deze overschouwers der eeuwen, want hij weet al lang dat volgens hen alles beter was naar gelang het langer geleden is. Hij weet dat onze goede aarde tot nu toe op al haar bewoners de indruk heeft gemaakt met grote spoed de slechte weg op te gaan en vermits niemand het haar heeft kunnen beletten houdt hij de indruk voor onvermijdelijk en het feit, indien het een feit is, ook.

Natuurlijk is niet alles onvermijdelijk. De amerikaanse journalist Hendrik Willem van Loon vond terecht zeven van de zeventig maal zeventig 'flaters' die hadden kunnen vermeden worden. Indien bijvoorbeeld de politie van Washington de 14 April 1865 maatregelen had genomen voor de veiligheid van Lincoln, zou deze niet vermoord zijn geworden en zouden de betrekkingen tussen Zuiden en Noorden zich verder normaal hebben ontwikkeld. Indien de geallieerden in 1917 waren ingegaan op de vredesvoorstellen van Duitsland, zou Rusland niet bolsjewistisch zijn geworden. Indien Titus in het jaar 70 na Christus Jerusalem niet had verwoest, zouden de Joden niet in ballingschap gedreven zijn, trek die de verspreiding van het Christendom in zeer sterke mate heeft bevorderd. Indien de Joden van Medina niet het voorstel van Mohamed hadden afgewezen gans hun leer over te nemen op een kleine wijziging na, zou het Joods geloof thans heersen over bijna gans Azië en Noord-Afrika.

Met al deze flaters en toevalligheden echter, wordt de geschiedenis toch voortgedreven door onafwendbare krachten. 'Dwaling verlaat ons nooit, zegt Goethe, toch trekt een hogere behoefte steeds den streefzamen geest zachtjes naar de Waarheid toe'. Het rationalisme was niet een flater die had kunnen vermeden worden, het was niet een toeval dat zich even goed niet had kunnen voordoen, het was onvermijdelijk omdat de kennisdrang niet kon stilstaan aan het einde der Middeleeuwen. Men kan zich verdiepen in de vraag hoe anders een en ander zou verlopen zijn indien Luther de hem aangeboden kardinaalshoed had aanvaard, maar niet zich afvragen of er wel rationalisme zou zijn geweest

indien Luther, Calvijn, Galilei, Newton, Jean-Jacques, Voltaire, Kant en anderen in hun wieg waren gestorven. De stenen zouden hebben gesproken indien zij hadden gezwegen.

Van de ene kant beweren sommigen met klem dat God onze natuur zo goed heeft gemaakt dat zij ons niet kan misleiden omtrent het essentiële en van de andere kant willen zij ons doen geloven dat zij sinds vier eeuwen in het rationalisme een essentieel verkeerde weg opgaat. Indien hun argument enige waarde heeft is het feit dat de mensheid sedert het begin der zestiende eeuw steeds rationalistischer wordt een onweerlegbaar bewijs voor de juistheid van deze richting en leer.

Zo ver besluiten wij voor onze rekening niet. Wij beweren slechts dat ‘Jedermann selbst zu denken’ en het verstand ‘als letzten Probierstein der Wahrheit’ beschouwen in de culturele ontwikkeling van Europa even onvermijdelijk was als het volgen van Lente op Winter of Zomer op Lente. Het was immers inderdaad geen afdwaling, maar werkelijk een terugkeer tot het denksysteem der Hellenen.

Het is zo onherroepelijk als het onvermijdelijk was. Men kan nu eenmaal niet berekenen en bewijzen dat de zon altijd heeft stilgestaan en weer terugkeren tot de mening dat zij voor één namiddag op het bevel van Jozuë heeft opgehouden te draaien. Men kan betreuren te hebben vernomen dat vader en moeder Sint Niklaas zijn, maar men kan nooit meer met overtuiging zijn klomp zetten. Men kan Lente en Zomer betreuren zonder zich daarom schuldig te voelen aan de Herfst. Luther zou er misschien niet zijn geweest zonder wantoestanden in de kerk, maar het rationalisme was niet te ontgaan.

Dat is ook de mening van de katholiek H.W. Rüssel in zijn boek ‘Gestalt eines christlichen Humanismus’: ‘De Middeleeuwen hadden gelogen en vervalst zoals kinderen liegen en bedriegen, altijd met de beste bedoeling, altijd de wens latende zegevieren over de werkelijkheid, maar in het leven van de Christenheid kan het niet anders toegaan dan in dat van de enkeling: op de kindsheid met haar teveel aan fantasie, volgt de mannelijke leeftijd, waarin men, naar het bekende woord van den apostel Paulus, te niet doet wat des kinds is. Zo betekent de Renaissance in het leven van het christelijk Westen het ontwaken van de mannelijke rijpheid met haar bezonnenheid en nuchterheid, met haar verantwoording en waarachtigheid.’

In zijn roman ‘Zo-har’, ontleding van een passionele liefde tussen broer en zuster, geeft Catulle Mendès in waarschijnlijk de beste passus uit heel het boek, zeer goed aan dat al wie nadenkt moet twijfelen en dat dit vroeger niet het geval was alhoewel de gegevens dezelfde waren. ‘Quiconque songe, doute. Le divorce de la foi d'avec la religion est un fait accompli. Autrefois et naguère, sans doute par l'effet de la discipline atavique, les intelligences n'entraient pas toujours en révolte contre le mystère, le constataient, ne le contestaient pas. On pouvait être un vaste esprit et un esprit simple, raisonner et affirmer, savoir et

croire. Pascal qui, en sa lutte contre l'objection sans cesse renaissance, gardait la certitude ou s'y contraignait, a été possible. Pour s'expliquer Bossuet, fanatique et dur, Fénélon, défaillant de béatitude, il n'y a nul besoin de recourir à des soupçons de féroce ou tendre hypocrisie. Ils furent des penseurs sans cesser d'être des chrétiens. Aujourd'hui, toute rêverie engendre l'appréhension de l'erreur et les plus puissants esprits sont les plus tourmentés. 'Il ne faut pas se faire une trop haute idée de Dieu'. Je ne connais pas une plus amère parole.'

***

Het ontactisch beleid van de kerk is volgens sommigen een der oorzaken van het rationalisme dat zonder deze fouten niet zoveel omvang zou hebben gekregen. Anton van Duinkerken schrijft in zijn boek 'Verscheurde Christenheid' het verval van het hem duurbaar katholicisme vooral toe aan een verburgerlijking van de clerus, die ambtenaars in plaats van heiligen vormde, een levensschuwe openbare deftigheid predikte, de scheppende oorspronkelijkheid van sterke persoonlijkheden afwees, de letter zocht en de geest van liefde schuwde.

Ver van mij dit te willen tegenspreken, ik betwijfel slechts zijn conclusie dat es nog enige heropbloei zou te verwachten zijn van een terugkeer tot die liefde waarin volgens hem geheel het christendom bestaat. Ik zie niet dat die liefde er ooit werkelijk geweest is. 'Het evangelie is liefde', schrijft hij honderdduizend christelijke schrijvers na, maar hij voegt er niet bij dat die liefde altijd in het evangelie gebleven is en er nooit buiten gekomen. Het evangelie is liefde, maar de christenheid niet en de geschiedenis van die christenheid is zelfs alles behalve liefde. Ik ken er geen met meer moord en brand. Men spreekt ons veel over de liefde der eerste christenen die in een soort pre-communisme zouden hebben geleefd, maar de gegevens zijn uiterst vaag en met hoevelen waren zij? Van een enigermate omvangrijke volksgroep die namens het evangelie gedurende een respectabele tijd liefderijker zou hebben geleefd dan anderen is mij geen enkel voorbeeld bekend. Trouwens Gotama Boedha heeft vijfhonderd jaar vóór Christus dezelfde liefde gepredikt, dezelfde opoffering voor de naaste, dezelfde vergeving van geleden onrecht, dezelfde liefde voor de vijand en hetzelfde negatief resultaat bekomen. Hoe kan een verstandig man dan nog hopen op een terugkeer tot een liefde die er nooit is geweest, een terugkeer waarvan in twintig eeuwen nooit schijn of teken is gezien.

Heeft nu het beleid der kerk zich werkelijk vergist, indien het zich niet had vergist, zouden de uitvinding van de drukkunst, de wereldreizen, het buskruit, de studiën der humanisten voor haar even noodlottig zijn geworden als zij nu gebleken zijn.

Het geloof stort in. Vele honderdduizenden priesters, broeders, zusters en leken ijveren ervoor in honderdduizenden kerken, scholen, gasthuizen, godshuizen, gildehuizen, patronaten en ten particulieren huize. Zij hebben geen broodzorg of familielast. Zij grijpen in de gewetens in door de biecht, zij bewerken de mens

op zijn gevoeligste dagen en plekken van zijn geboorte tot zijn dood. Zij genieten een bij traditie ingeprent ontzag en gezag plus staatsteun onder alle vormen en de voordelen van de ongelooflijke rijkdom van de kerk. Sedert de elfde eeuw hebben zij niemand meer tot hun geloof moeten overhalen en hebben zij niets anders te doen gehad dan een homogeen katholiek Europa eenvoudig in zijn geloof te doen volharden. Deze volharding vergt vanwege de katholiek weinig of geen moeite. Hij moet slechts des Zondags gedurende een half uur mis horen, des Vrijdags vlees derven, eenmaal 's jaars biechten en communiceren en wanneer hij deze plichten verzuimt het berouwvol biechten. Ongelooflijk weinig, niet veel meer dan de plichten van om het even welk club- of partijlid. Geef mij de helft van deze propagandisten en hun middelen en ik wil Europa winnen voor om het even welke idee. En toch stort het geloof in. En waarvoor wijkt het? Voor een rationalisme dat over geen enkele georganiseerde propaganda beschikt.

De fouten van het kerkbeleid dragen natuurlijk het hunne bij tot dit ontkersteningsproces, maar het is zeer weinig. Het geloof stort in omdat het strijdig is met onze kennis en ons gezond verstand, omdat het met de dag belachelijk wordt. ‘De tijd komt dat onze nakomelingen verstomd zullen staan dat wij zulke evidente dingen niet geweten hebben’ zegde Seneca tot de Romeinen. Die tijd is gekomen voor de Romeinen en hij is ook voor ons op komst.

Indien het ontactisch beleid der kerk de gevolgen had welke zij er in zien die nog redding verwachten van een tactisch beleid, zou de kerk sinds meer dan minstens drie eeuwen helemaal niet meer bestaan.

Het ontactisch beleid begint al bij het begin. De historische argumenten voor het gezag van Rome zijn waardeloos. De vestiging van dat gezag is een verhaal van list en vervalsing. Vóór het einde van de tweede eeuw is er geen spraak van enige primauteit van Rome. In het jaar 190 beveelt bisschop Victor van Rome de kerken van Klein-Azië Pasen te vieren op dezelfde dag als hij en zij antwoorden hem zich met zijn eigen zaken te moeien. Victor dreigt met excommunicatie en zij laten hem weten dat zij hem zeer arrogant vinden en hun voeten zullen vegen aan zijn excommunicatie. Dertig jaar later schrijft Tertullianus met hartelijk misprijzen over een bisschop die zichzelf bisschop der bisschoppen noemt. Hij bedoelt de gewezen slaaf Callistus, die nu nog door de kerk vereerd wordt als een heilige paus en martelaar, alhoewel hij vreedzaam op een bed is gestorven en evenmin gemarteld werd als de heilige Agnes, Cecilia, Lucia en Sebastiaan, die slechts romantische legenden zijn.

In 252 schrijft bisschop Cyprianus van Carthago aan zijn ‘dierbare broeder’ Cornelius van Rome om zich er over te beklagen dat Cornelius gehoor verleent aan Cyprianus' tegenstanders, die schismatieken zijn. Deze brief is volgens de katholieken een bewijs dat het gezag van Rome toen erkend werd, terwijl hij integendeel bewijst dat het niet werd erkend. Immers, Cyprianus vraagt waarom zij juist bij Cornelius komen, want, zo schrijft hij woordelijk, het is onder allen erkend dat een vergrijp moet geoordeeld worden waar het gepleegd werd en dat

elke herder zijn deel van de kudde heeft en God moet rekenschap geven over zijn beleid. Daarom mogen degenen die wij besturen niet elders lopen en de goede betrekkingen tussen de bisschoppen niet verstoren.

Katholieke geschiedkundigen als Mgr Duchesne stellen als een bewijs van Rome's suprematie voor dat in 254 de gallicistische bisschoppen aan Cyprianus van Carthago en Stefanus van Rome laten weten dat een hunner collegas wegens wangedrag is afgesteld en weigert zich te onderwerpen en dat Cyprianus hiervoor aan Stefanus schrijft dat het de plicht is van de paus tussen te komen in Gallië. De waarheid echter is dat Cyprianus schrijft: 'het is onze plicht', de plicht dus èn van Stefanus èn van Cyprianus. Trouwens, zo weinig erkent Cyprianus het gezag van Stefanus dat hij hem enkele jaren formeel de les leest, Stefanus dreigt met excommunicatie, Cyprianus antwoordt namens al de Afrikaanse bisschoppen zeer scherp en deze correspondentie bewijst volgens Mgr Duchesne en consoorten dat het gezag van Rome erkend was.

Als ander bewijs haalt men dikwijls aan dat Augustinus zou geschreven hebben: Roma locuta est, causa finita est'. Augustinus heeft dat nooit gezegd en nooit geschreven. Het is doodgewoon een verkeerde samenvatting van een passus waarin Augustinus zegt dat twee veroordelingen van de ketter Pelagius door twee Afrikaanse concilies naar Rome gezonden zijn, dat men antwoord heeft ontvangen en dat de zaak nu beëindigd is. Zeer duidelijk bedoelt Augustinus dat de zaak beëindigd is, niet door een uitspraak van Rome, maar door ene van Rome en Afrika te samen, hetgeen juist bewijst dat het gezag van Rome niet erkend was.

Maar de zaak was niet ten einde. Paus Zosimus sprak zich uit ten voordele van Pelagius en de Afrikaanse bisschoppen dwongen hem zich te herroepen. Zosimus beriep zich op twee canons van het concilie van Nicea. De Afrikanen namen inlichtingen en het bleek dat Zosimus de twee canons zelf gefabriceerd had. Zij lieten hem weten dat zij genoeg hadden van zijn trukken.

Hiermee was de zaak dan nóg niet beslist. Enkele jaren later schreven zij paus Zosimus een brief, waarvan het origineel nog bestaat en waarin zij zijn voorstel tot bemiddeling verwerpen, hem de raad gevend 'geen ijdele hoogmoed binnen te brengen in de kerk van Christus, die hen welke God zoeken, het licht van de eenvoud en van de nederigheid voorhoudt'.

'Roma locuta est, causa finita est' zijn dus geen woorden van Augustinus, betekenen niet wat men er van maakt en zijn formeel in strijd met de historische waarheid. Roma locuta est et causa non erat finita.

In het jaar 250 na Christus, meer dan twee eeuwen na Christus' dood, waren er in Rome, op één millioen inwoners, nog altijd maar twintigduizend christenen. In zeventig jaar was er geen vervolging geweest. Die kwam onder Decius en Diocletianus. Er werden er niet veel gemarteld, want haast alle twintigduizend verloochenden hun geloof. In 310 waren er niet veel meer over.

Toen veranderde alles plots. Niet door enig kerkbeleid, maar door drie andere

oorzaken. Ten eerste stelde de bekering van keizer Constantijn de weg naar promotie open voor de christenen. Ten tweede koos Home partij voor de Trinitarianen tegen de Arianen en werd daarom door de eersten erkend als gezag en wapen tegen Arius. Ten derde deed het opdringen van de Germanen de westerse bisschoppen van het pas gepredikt christendom hun toevlucht nemen tot Rome alhoewel ze de romeinse aanmatiging in hun hart even diep verfoeiden als de oosterse bisschoppen.

De overgrote meerderheid van de heiligen en martelaars der eerste eeuwen zijn sure verzinsels van lieden die kost wat kost het zeer nederig en zeer menselijk debuut van hun kerk wilden diviniseren. Vijfduizend martelaars bijvoorbeeld worden op de rekening geschoven van de vriendelijke keizer Alexander Severus, die geen vlieg kwaad zou hebben gedaan en die dan ook niemand heeft vervolgd. Keizer Maximinus werd er van beschuldigd velen om hun geloof te hebben ter dood gebracht en Görres heeft bewezen dat tijdens zijn regering de doodstraf in heel het wereldrijk haast nooit werd toegepast. Het opgegeven aantal christen martelaars moet vermoedelijk tot één tiende worden teruggebracht en moet dan vergeleken worden met het aantal martelaars van de inquisitie.

De geschiedenis van de door paus Zosimus voor eigen gebruik gefabriceerde canons van het concilie van Nicea was nog niet ten einde. De legaten van de opvolger van Zosimus, paus Leo, gebruikten de valse canons om de griekse bisschoppen te overtuigen van Rome's suprematie, waarop deze bisschoppen in de vijftiende zitting van het concilie van Calcedonië verklaren dat de bisschop van Calcedonië gelijk is aan die van Home. Desniettegenstaande tonen de legaten van paus Leo kort daarna aan de bisschoppen van Gallië een wederom vals verslag volgens hetwelk de griekse bisschoppen paus Leo erkend hebben als hoofd van gans de kerk.

In de negentiende eeuw stelde paus Leo XIII de geheime archieven open voor de geschiedschrijvers. De katholieken pronken gaarne met deze openhartigheid. Zij zeggen dat er ernstige fouten begaan zijn die echter juist des te beter de schoonheid van het geheel en de zichtbare (bescherming Gods doen uitkomen. Het is juist andersom. Juist het geheel is lelijk en doet de zichtbare bescherming Gods verwerpen. Het geheel van de geschiedenis der pausen van de vijfde tot de zestiende eeuw bevat meer vervalste geloofsbrieven, meer bedrog en geweld bij verkiezingen, meer immoraliteit, machtsmisbruik en praalzucht, meer eerloosheid dan om het even welke nationale geschiedenis, om het even welke andere godsdienst. Juist het geheel maakt onmogelijk ook maar één ogenblik te veronderstellen dat God de tweehonderd pausen van de ene kant zorgvuldig voor elke dwaling zou hebben behoed en dus onfeilbaar gemaakt en van de andere kant nonchalant elke denkbare gemeenheid laten begaan.

Wanneer katholieken deze harde waarheden horen antwoorden zij allen hetzelfde: Ik wist dat niet, ik ken daar niets van, wend u tot pater Zus en zo, die dat bestudeerd heeft, maar aangenomen dat de feiten echt zijn, hoe verklaart gij

dan dat al die slechte pausen altijd onverandeilijk dezelfde leer hebben doorgegeven?

Zij weten immers niet dat de pausen zich herhaaldelijk hebben vergist en tegengesproken. Zij weten niet wat het dogma van de onfaalbaarheid eigenlijk verklaart. De pausen zijn onfaalbaar enkel en alleen wanneer zij uitdrukkelijk zeggen dat zij gebruik maken van hun onfaalbaarheid en daar niemand onder hen ooit geweten heeft dat hij onfaalbaar was konden zij het moeilijk zeggen!

Wat denkt een ontwikkeld katholiek over volgende stellingen?

1. Wijsbegeerte moet beoefend worden zonder rekening te houden met de bovennatuurlijke godsdienst.

2. Ieder mens mag vrij omhelzen en belijden de godsdienst die hij voor de ware houdt in het licht van de menselijke rede.

3. De mens kan het eeuwig heil vinden en bereiken in elke godsdienst.

4. Wij mogen ten minste de gegronde hoop koesteren op het eeuwig heil van allen die niet tot de ware kerk van Christus behoren.

5. De paus van Rome kan en zou zich moeten verzoenen met vooruitgang, liberalisme en moderne beschaving en er mee instemmen.

Welnu, niet in de middeleeuwen, maar op het einde van de negentiende eeuw heeft paus Pius IX krachtens zijn onfaalbaarheid verklaard dat deze stellingen ketterijen zijn door de duivel in Europa verspreid.

Het is een algemeen bekend geschiedkundig feit dat de pauselijke staten altijd de slechtst geregeerde van heel Europa zijn geweest en nu horen wij de pausen drie vier maal per jaar de staatslieden de les lezen. Toen het leger van Victor-Emmanuel optrok tegen dat van de paus Pius IX, vroegen de Italianen een plebisciet om het volk zelf te laten zeggen of het onder Italië wilde komen of onder de paus blijven. Het koos bij overgrote meerderheid Italië en Pius IX vond het een monsterachtige dwaling de onderdanen te raadplegen over de regering die zij wensten. Een halve eeuw later, tijdens het verdrag van Versailles, tijdens de conferentie van Versailles na de eerste wereldoorlog, vond paus Benedictus XV een plebisciet de ideale oplossing.

Anton van Duinkerken laat in zijn ‘Verscheurde Christenheid’ het meest ontactisch beleid van de kerk, dat van de inquisitie, onvernoemd. Dit heeft niets verbazends. Zelfs de inquisitie is van betrekkelijk geringe invloed op het ontkersteningsproces.

De onontwikkelde katholiek houdt elke afkeuring van de inquisitie voor lage leugen van de vrijdenkers en de ontwikkelde zegt dat een waarheid niet staat of valt met de wandaden in haar naam bedreven. Hij zegt dat heel de geschiedenis door mensen werd afgeslacht in naam van valse leuzen en dat overdreven strengheid in naam van de enige waarheid lang niet zo erg is. Hij aanvaardt en verdedigt met mate de inquisitie zoals de nationaal-socialisten de moord op Röhm

en de communisten de terechtstelling van de Trotskisten. En inderdaad, elke groepsorthodoxie is in de ogen van om het even welke groepsorthodoxen om het even hoeveel mensenlevens waard. Er is geen pacifist of hij neemt voor iets de wapens op. De ontwikkelde katholiek moet eerst de kerk verlaten hebben, eerst ingezien waarvoor eigenlijk de ketters gefolterd en gedood, werden om de verontwaardiging te voelen. Gaat hij dan over tot het communisme, dan zal hij woeden tegen de inquisitie en met genoegen in zijn krant lezen dat de goede zaak er weer wat beter voorstaat door het tijdig tegen de muur zetten van een kliek vuile Trotskistische verraders.

Ik tracht nu sober te resumeren wat eigenlijk het geloof ondermijnt en acht dit niet overbodig, want het is met deze dingen zoals met de klassieke schrijvers: iedereen doet maar alsof hij ze kent.

Gerard WALSCHAP

Anna Blaman: veel omstreden figuur

ZELDEN heeft een schrijfster in de Nederlandse hedendaagse letterkunde de gemoederen zo in beweging gebracht als Anna Blaman. Merkwaardig is het reeds, dat over een naar opzet en uitwerking streng litterair werk op onmiskenbaar hoog niveau als V r o u w e n V r i e n d zoveel te doen is geweest. Nog curieuzer is het echter dat E e n z a a m A v o n t u u r zulk een litteraire sensatie is geworden, zoveel stof heeft doen opwaaien. In dit boek immers, dat de volledige aandacht van de lezer opeist en voor de waardering van de compositie vraagt om een geschoolde litteraire smaak of om een totale onbevangenheid van de kant van de lezer - wat dikwijls ongeveer hetzelfde is! - heeft Anna Blaman geen enkel compromis trachten te sluiten met het grote lezerspubliek. Zij heeft niets anders gedaan dan uitdrukking geven aan wat zij te zeggen had op de manier welke haar het beste leek. De best seller mentaliteit is haar volkomen vreemd. Integendeel, een begrijpelijke hoewel overbodige schroom heeft haar er lang van weerhouden zich te uiten.

Voor het kennelijke grote succes van de beide romans, welke door zovele critici, wier denkbeelden over de letterkunde vaak lijnrecht tegenover elkaar staan, uitbundig werden geprezen - men stelle zich een Dirk Coster en S. Vestdijk voor, die beide Anna Blaman bewonderen! - daarvoor kan men slechts één verklaring aanvaarden: de schrijfster heeft een aantal vitale dingen weten te zeggen, die recht zijn doorgedrongen tot het hart van de lezers. Dingen, zo levenswaar en daarom zoveel explosief materiaal bevattende, dat niemand er onverschillig tegenover kon staan: zij werden met hartstocht aanvaard of met hartstocht verworpen. Zulke boeken worden niet vaak geschreven - misschien zelfs niet door Anna Blaman.

Als men gevraagd zou worden door toekomstige lezers wat Anna Blaman nu eigenlijk precies doet in haar boeken, dan zal het niet eenvoudig zijn daarop een bevredigend antwoord te vinden. Toch kan men in het kort samenvatten wat naast haar ontwikkeld stijlgevoel, haar fris en oorspronkelijk talent voor de compositie, haar verrassende directheid, haar vermogen om te boeien en te ontroeren, haar sterkste kant is. Zij is zo uniek en haar talent zo sterk en verbluffend knap, omdat zij haar vrouwenfiguren volledig bekijkt als een vrouw. Zij heeft in haar visie zoals in de literatuur door de ‘zwakke sexe’ voortgebracht zo vaak het geval is, niets geleend van de man. Daardoor wordt men in haar beide romans dan ook overtuigd, dat men, bekeken door haar vrouwenogen, de vrouwen, die in haar werk verschijnen volledig ziet, aards, compleet, levenswaar. Zij brengt ons geen mythe van de vrouw, altijd weer verzonnen door de mannen - zoals de Franse schrijfster Simone de Bauvoir onlangs treffend heeft aangetoond - maar de vrouw met al haar mogelijkheden en in haar geschakeerdheid even veelzijdig, even weinig in een pasklaar gemaakt schema vast te leggen als de man. Het spreekt vanzelf dat deze zo wenig conventionele visie - de waarheid is nooit

conventioneel! - velen onzer tot nadenken brengt, bij anderen daarentegen protest kan uitlokken - maar daardoor toch ook is het te verklaren, dat Vrouw en Vriend en Eenzaam Avontuur boeken zijn, die ons niet loslaten.

Het gaat er nu eerst om te onderzoeken, zij het ook vluchtig, hoe men er toe komt een boek als Eenzaam Avontuur te schrijven. We moeten daarvoor de ontwikkeling van Anna Blaman als mens, als schrijfster, even volgen.

Toen ik na zeven jaar te zijn weggeweest, in 1946 weer in Nederland terugkwam, hoorde ik, en zeker niet tot mijn verbazing, dat Anna Blaman nu beschouwd werd als een van de beste romanschrijfsters van de jonge generatie. Ik las haar Vrouw en Vriend, dat in de oorlogsjaren veel opgang had gemaakt en waarvan kort daarna een herdruk is verschenen en ik vond het een roman met fragmenten, die je een schok van herkenning gaven: dit was goed, rijk en oorspronkelijk. Zo'n talent kon nog alle richtingen uit. - En ik herinnerde mij een eerste bezoek aan Anna Blaman, voor de oorlog, in '38 meen ik, toen ik met Hoornik in de redactie van het jongerentijdschrift Werk zat. Een bezoek dat ik nooit zal vergeten. Anna Blaman had ons wat proza en enkele gedichten gezonden, die ons geweldig nieuwsgierig hadden gemaakt. Toen ik tegenover haar zat in een wat donkere kamer, voelde ik mij eerder verlegen dan als de redacteur, die een debutantje komt opzoeken. Ik luisterde naar de ernstige, overtuigende stem, ik hoorde haar vertellen, hoeveel werk zij al klaar had - maar dat zij zo moeilijk er toe kon komen het openbaar te maken. Ik begreep iets van wat haar bezig hield en ik begon ook te begrijpen, dat het schrijven, de literatuur voor haar geen spel was, maar bittere ernst, middel tot zelfbevestiging, ankers die zij neerliet om haar plaats in onze gemeenschap, zoals die nu eenmaal is, te kunnen verstevigen.

Ik begon nu te begrijpen wat mij later, ook door recente gesprekken, duidelijker is geworden. Hoe lag het voor de hand, zoals zij mij vertelde, dat haar ontwikkeling belemmerd werd, omdat zij het gevoel had, dat zij in de literatuur opvoedend moest optreden. Pas later begreep zij, dat het verkeerd is te gaan schrijven met als enig doel de mensen iets te geven, daarbij dus voortdurend, aan deze mensen denkend. Die wens is nobel, maar dan belandt men vlugger toch bij het tractaat dan bij de literatuur. Zij begreep tenslotte, dat voor de schrijver, terwijl hij schrijft, alleen de relatie er op aan komt tot het te creëeren kunstwerk. Dat hij zich, wanneer hij bezig is, niet moet afvragen, wat zijn werk zijn medemensen zal doen. Doet hij dat wel, dan is het gevaar immers groot, dat valse motieven het werk vertroebelen.

Pas wanneer het werkstuk voltooid is, komt de vraag aan de orde wat het voor anderen betekent. Het spreekt van zelf, dat er morele moed voor nodig is, zijn geprojecteerd innerlijk beleven voor iedere willekeurige lezer open te stellen, maar heeft men die moed niet, dan moet men ook niet schrijven. Beschouwt de schrijver eerlijkheid tegenover zichzelf immers niet als de hoogste noodzaak,

gaat hij zijn wezenlijkste inhoud vervalsen, dan zal er van zijn werk weinig terecht komen.

Hij moet zèlf de verantwoordelijkheid kunnen dragen, voor wat hij heeft geschreven. Dan pas zal hij onder zijn lezers zoals E e n z a a m A v o n t u u r b e w e z e n heeft, weerklank vinden - en dat die weerklank niet alleen positief zal zijn, maar ook negatief, ligt voor de hand, als men bedenkt dat a l l e mensen nu eenmaal niet eender zijn. - Zodra Anna Blaman tot klaarheid was gekomen over deze dingen, was zij in staat kaar tot dusverre belangrijkste werk te schrijven.

Wat is het onderwerp van E e n z a a m A v o n t u u r ? Met Vestdijk kan men zeggen: de Eros, de fatale, alles verterende passie. Het is niet te ontkennen, dat de erotiek in beide romans van Anna Blaman een zeer belangrijke plaats inneemt, waartegen men niet het geringste bezwaar behoeft te hebben, indien de auteur dit aspect van het menselijk leven zo kennelijk geen ogenblik uitbuit voor sensationele doeleinden. In de twee werken treden, zoals Vestdijk schreef, de ‘perikelen van liefdesrazernij’ naar voren, maar naast de ‘razernij’ is er evenzeer het diep verdriet, het zorgelijk peinzen over het ingewikkelde verschijnsel vrouw - de pijn en stilte na de alles verterende passie. In de hoofdfiguren en in de bijfiguren in beide boeken voelen wij de droefenis om het zo gewone leven, waarin we allen thuishoren. Het leed erin beschreven heeft voortdurend het schrijnende accent van echtheid, de pijn die door deze verhalen trilt, ondergaan de lezers met een toenemende beklemming - maar tegelijk in het ene boek zowel als in het andere met een gevoel van bevrijding en verlossing, wanneer de tragische verwikkelingen tenslotte zijn ontward.

De inhoud van E e n z a a m A v o n t u u r , om mij tot dit boek te beperken, is langzamerhand genoegzaam bekend. Kosta, de schrijver, ontdekt dat Alide, zijn vrouw, van wie hij bijna onbestaanbaar totaal houdt, hem al een jaar lang bedriegt met een man ver beneden haar en zijn intellectueel niveau, de kapper Peps. De schok is te hevig voor hem, zij verzoenen zich wel met elkaar, tijdelijk, maar raken tenslotte toch van elkaar. Dit liefdesverdriet en de ontwikkeling van dit drama tot aan de bevrijding van Kosta uit de slavernij van zijn passie voor Alide, heeft Anna Blaman op originele wijze gesymboliseerd in een nevenverhaal, dat Kosta schrijft en waarin hij zichzelf weerspiegelt in de detective King, die hij he-man kwaliteiten geeft, die hij zelf niet bezit; en Alide in Kings minnares Juliette. Aan Alide, die zich onherroepelijk van hem verwijdert, kan Kosta zich alleen nog maar vastklampen in de fictieve figuur van Juliette. Van deze Juliette maakt Kosta in zijn verhaal een gifmengster, omdat hij zich er langzamerhand van bewust wordt, dat deze heftige passie, waaraan ook Alide lijdt, een gif is, dat zij, bijna tegen haar wil, gebruikt - want ook de kapper Peps is in zekere zin haar slachtoffer. Zij kan zich niet bevrijden, Kosta echter wel: wanneer hij King eindelijk afscheid laat nemen van Juliette, dan heeft ook hij gewonnen. De twee figuren zijn samengesmolten en dank zij de kracht van

zijn schrijverschap heeft Kosta zich van zijn fatale passie kunnen bevrijden. Nu pas, alleen, eenzaam maar zelfstandig, kan hij op eigen kracht zijn levensweg volgen.

Men begrijpt hier dus, dat de geslotenheid van een figuur als Adide, wier beschaafdheid en intellectuele belangstelling haar naar Kosta trekt, maar wier zinnelijkheid Peps tot een behoefte voor haar maakt, symbolisch weerspiegeld wordt in een figuur als Juliette. Voor de geplaagde Kosta gaat het er immers alleen om zijn ellende van zich af te schrijven. De concurrent van King is dus niet zoals bij Kosta een medeminnaar, een Peps, maar Juliette's verziekte brein, dat haar tot een gifmengster maakt. Ken dergelijke heftige passie, of het verraad waartoe dit leidt, is dus gelijk te stellen met een vergif - suggereert Anna Blaman. Nuchter beschouwd, als gewone driehoeksverhouding, leren wij uit die symbolische weerspiegeling in de detective-roman, dat E e n z a a m A v o n t u u r de volgende strekking bevat: In de liefde moet men zich van het louter lichamelijke bevrijden. Men moet zich uit de totale passie kunnen oprichten. Gebeurt dat niet, dan gaat men ten onder: een Alide gaat ten onder aan haar zo ver beneden haar staande minnaar, Peps, door wie zij - en dit is het belangrijkste - niet in de eerste plaats Kosta dodelijk treft, doch zichzelf, zoals ook Juliette ten onder gaat in plaats van King, die zij wilde vergiftigen. De strekking van het einde van het boek is duidelijk dan ook, dat King-Kosta bevrijd is, de crisis voorbij is, hij zich weer zal oprichten. Te veel hebben lezers en vele critici evenzeer zich verdiept in de erotiek in E e n z a a m A v o n t u u r - aan de morele strekking van het werk, aan het aspect van een zelfbevrijding, die nieuwe wegen opent, heeft men te weinig aandacht besteed.

Ik heb al gezegd, hoe sterk en oorspronkelijk Anna Blaman baar vrouwen beschrijft. Kosta bestaat in dit boek eigenlijk alleen maar bij de gratie van zijn passie voor Alide. Alide verschijnt in dit boek, evenals de andere vrouwen, als véél genuanceerder, véél meer levensvatbaar dan Kosta. Zij is gecompliceerd tot het uiterste. In deze psychologisch zo rijke en subtiel uitgebeelde figuur zijn in haar ingewikkeldheid en typische vrouwelijkeid vele vrouwen, vele minnaressen als het ware samengevat. Anna Blaman heeft in haar een vrouw ontworpen, zoals men in onze literatuur maar zelden zal aantreffen. - Let wel: zij is g e e n alledaagse vrouw. Dat Anna Blaman haar zo niet heeft willen zien, is haar verweten; waarom weet ik niet, want wie zou een schrijver van het recht willen beroven te beschrijven wie hij wil?

Laten wij intussen niet vergeten, dat óók de alledaagse vrouw - en bestaat er eigenlijk zoiets als een alledaagse vrouw? - dat dus ook die zogenaamde alledaagse vrouw in de kiem de mogelijkheden van Alide in zich heeft. Vergeet daarbij bovendien niet, dat het de taak van de schrijver is te verhevigen, alles aan het woord te laten, alle zielsconflicten uit te beelden, die bij ons, gewone mensen, niet tot een conflict brengen.

Ik heb al gezegd, dat E e n z a a m A v o n t u u r - en dat heeft het gemeen

met elk goed boek - verontrustend werkt, in andere woorden: ons iets doet. En iedereen die D.H. Lawrence heeft gelezen en bekend is met zijn denkbeelden over de erotische attractie, waarbij de man een onpersoonlijke natuurkracht kan zijn, zal zich er niet meer zo over verbazen, dat Alide zich telkens toch weer aangetrokken voelt en onderwerpt aan die onmogelijke Peps, ook al is die niet naar het recept van Hollywood een he-man, een stoere sportsvent. Haar verkeer met hem is onpersoonlijk. En daarom is het niet zo wonderlijk en onverklaarbaar, zoals wel is gezegd, dat zij hem zodra hij p e r s o o n is, gaat minachten, toegeeft aan de behoefte hem belachelijk te maken - deze geraffineerdheid, waaraan we enkele van de sterkste scènes in de roman danken, is typisch vrouwelijk, omdat zij zo geheel van de vrouwelijke wapenen gebruik maakt, maar is in haar geval zo volkomen aanvaardbaar, omdat zij de p e r s o o n Peps, los van de n a t u u r k r a c h t Peps, onmiddellijk gaat vergelijken aan de p e r s o o n Kosta, die haar dàn nader staat, zodat zij de behoefte voelt (ook al weer omdat zij zich tegenover Kosta schuldig gevoelt) deze schuld over te hevelen op Peps, door hem te plagen en te vernederen. Maar deze plagerijen zijn dan helemaal niet in tegenspraak met de latere erotische overgave. Psychologisch is dit allemaal subtiel, maar zeker niet onjuist.

In haar beschrijvingen van deze plagerijen werd Anna Blaman, met voorbijzien van de psychologische noodzaak, van een zeker sadisme beschuldigd. Heel slim werd dit zo uitgelegd, dat de schrijfster een speciale haat had gereserveerd voor Peps. Welnu, de pogingen Peps te vernederen zijn wat A l i d e betreft, zeker niet vrij van sadisme - en begrijpelijk sadisme als men zich herinnert, dat zij, zo zeer nog gebonden aan Kosta, tegen de p e r s o o n Peps van rancunegevoelens is vervuld. Maar de s c h r i j f s t e r kan hier niet van sadisme beschuldigd worden. Daarom al niet, omdat zij als iedere goede auteur b o v e n haar figuren staat. Zij laat alle ruimte aan Alide's psychologisch verantwoord sadisme, maar zij zélf maakt v o l k o m e n een m e n s van Peps. Met alle fairheid van de objectieve schrijver laat zij hem aan ons verschijnen in zijn volledig meelijwekkende menselijkheid, wij zijn, als wij zijn optreden in de roman volgen, niet dol op Peps, maar we hebben wel medelijden met hem. Hij is absoluut geen monster, hij is van intellectueel standpunt uit bekeken een arm mensje, dat met alle nodige barmhartigheid in zijn ellende voor ons staat. Heel duidelijk laat Anna Blaman uitkomen, dat Alide ook niet de vrouw voor hem is. Hij is net zo goed slachtoffer.

De opmerking is verder gemaakt, dat de vier meisjes, die nu en dan in de roman verschijnen, niet logisch door het verhaal zijn heengevlochten. De schrijfster had ze dus beter achterwege kunnen laten. Gelukkig heeft zij het niet gedaan, want zij zou haar roman daardoor verarmd hebben. De meisjes zorgen voor een novellistische afwisseling, die bij deze roman, waarin het accent soms zo hevig ligt op het gepassionneerde liefdesverdriet, nodig is. Compositorisch is hun optreden dus volledig verantwoord.

Blijkbaar is door sommigen bovendien niet voldoende begrepen, dat deze vier meisjes, en ook de andere knap gecomponeerde figuur, de hospita van King, elk een ander aspect vertegenwoordigen van de liefdesmogelijkheden in het leven binnen de grenzen van de eigen persoonlijkheid en maatschappelijke omstandigheden. Yolande, het ambitieuze, harde meisje, ingesteld geheel op de man, en door een moeilijke jeugd voortdurend op zoek naar een voordelig huwelijk, Berthe, het intelligente, gevoelige meisje, dat met haar verstand de verbluffende problemen van de erotiek in haar bijzonder geval tracht uit te werken, Anne, het terneergeslagen, meningloze meisje, dat zucht onder de tyrannie van haar moeder, Hilda, de verstandige, op beperkte manier, de wat platte, de wat zielige: het gewone, wat bedompte meisje. Met feilloze intuïtie zijn ze allen beschreven, in hun verhouding tot elkaar, in verhouding tot het leven. Wij kennen ze door en door en herkennen ze vooral, want deze figuren zijn inderdaad geheel uit het leven gegrepen. Men kan zich er alleen maar over verwonderen, h o e Anna Blaman zo tot de innigste geheimen van hun ziel vermocht door te dringen.

In kan niet uitweiden over alle subtiliteiten, alle zo door en door menselijk beschreven scènes uit het boek - menselijk niet in de zin van de goedkope roman, waarin de zogenaamde menselijkheid zo vaak niets met de werkelijkheid van doen heeft. Menselijk in de zin van waarachtig, van droeve waarheid. Ik denk aan de oudere vriendin van Berthe, die haar aanraadt haar leven volledig te leven, zoals zij dit zelf wenst, omdat deze vriendin zelf, door zich emotioneel te laten verdorren, aan alles te kort is gekomen. Dan de vrouw, die Alide in een hotel ontmoet, en die er zich weemoedig over verheugt, dat zij al de erotische en verwarrende spanningen achter zich heeft gelaten, om nu pas vrij en onafhankelijk in het leven te staan. En dan de zo subtiele coquetterie van Alide in haar relatie met Berthe, waarin de vrouw ons, zo volkomen terecht, verschijnt als een wezen dat tengevolge van haar natuur, voelt wat er in de andere vrouw omgaat en in een coquet spelletje die gevoelens van de andere bespeelt. Zoals ik zei: Anna Blaman heeft alles in zich aan Alide gegeven, haar in een oneindige geschakeerdheid voor ons gezet om ze het raadsel vrouw ook voor zichzelf nader tot een oplossing te brengen.

Over de compositie van E e n z a a m A v o n t u u r is, zoals u zult weten, veel te doen geweest. In de critiek daarover gehoord, verschuilen zich provinciale elementen: dat wil dus zeggen, dat de critici in dit geval niet denken aan wat er op het gebied van de compositie in het buitenland gebeurt. Dan komt er iets anders bij. Op een Nederlands boek, dat in onze eigen literatuur thuishoort (dus vanzelf ook in meer handen terecht kan komen dan een Engels of een Frans boek), wordt vaak veel meer, en veel harder critiek geoefend dan op een buitenlands boek - misschien wel, omdat we nu eenmaal geloven harder te mogen losslaan op wat van ons zelf is dan op wat van een ander is. Ons eigen zoontje zullen we eerder een oorvijg geven dan het zoontje van onze buurman. Dat is allemaal heel begrijpelijk. Maar als we geen ontaarde ouders zijn, moeten we,

wat we in buurmans zoontje goedkeuren, bij ons e i g e n zoonje niet veroordelen. - Om dit beeld te verlaten: Sartre's roman L e S u r s i s is, wat compositie betreft - hij past in dit boek het door Dos Passos en anderen al bekende simultaneïsme in extreme vorm toe - oneindig moeilijker dan Anna Blaman's boek. Maar ik heb de Franse roman daarom door geen enkele Nederlandse criticus veroordeeld gezien. (Laat ik hier tussen haakjes en om misverstand te voorkomen, even vaststellen, dat de g o e d e Nederlandse critici Anna Blaman's boek op dit stuk óók niet veroordeeld hebben). Het procédé, dat Anna Blaman gebruikt, en waarin dus naast het hoofdverhaal ook een bijverhaal wordt ingevoegd, is in de wereldliteratuur overbekend, sinds André Gide dit procédé in zijn L e s f a u x M o n n a y e u r s heeft toegepast. Iedereen die iets afweet van de Franse letterkunde zal het door Anna Blaman gebruikte procédé zeker dus niet veroordelen, omdat het de lectuur van haar werk een héél klein beetje moeilijker maakt. Als men zich bij het volgen van de hedendaagse literatuur helemaal geen moeite meer wil getroosten, welnu, dan kan men zich beter beperken tot de beeldromans. Een serieus boek verdient serieuze aandacht. Niemand hoeft dit voor Anna Blamsn over te hebben, maar dan moet hij zich ook geen oordeel aanmatigen.

De compositie die Anna Blaman voor haar werk heeft gekozen, is om verschillende redenen noodzakelijk. Het verhaal i n het verhaal heeft het statische karakter, dat de roman anders gehad zou hebben, volledig op. De grote stukken waarin Kosta, gekweld door zijn jaloezie, op allerlei manieren Alide tracht te behouden, en dientengevolge juist door zijn grote liefde zeer ontactisch optreedt - liefde is nu eenmaal niet alleen blind, maar vaak ook dom - die stukken dus zouden voor ons misschien wat eentonig kunnen zijn, wanneer de zinnebeeldige uitwerking van het probleem Alide-Kosta in het bijverhaal van de detective King en de misdadige vrouw Juliette de aandacht niet levendig gehouden zou hebben. Anna Blaman als een geboren schrijfster heeft dit natuurlijk begrepen.

Maar ook verder heeft deze compositie wat de psychologische verantwoording betreft grote voordelen. Kosta is een schrijver. Hij was, voordat hij Alide's bedrog ontdekte, al aan een detective-verhaal begonnen, waarin hij, bij wijze van spel, zichzelf liet optreden als de detective King, die de vrouw Juliette, die van moord wordt verdacht, ten val zou brengen. Nu is het heel natuurlijk, dat hij, nadat hij tot wanhoop is gebracht door Alide, bij wijze van afleiding, om zich niet altijd met zijn ellende bezig te houden, voortgaat met zijn verhaal. Begrijpelijk is het ook, dat zijn lijden en zijn twijfel aan Alide's gevoelens zich steeds meer gaan weerspiegelen in de detective King, met wie hij op den duur samensmelt, en dat Juliette steeds meer op Alide gaat lijken. Naarmate het hoogtepunt van de crisis naderbij komt, geraakt hij tot de overtuiging, dat er een verderfelijk element schuilt in Alide's passie, haar verraad. Van het standpunt van de bedrogen man ziet hij haar ontrouw dus als even erg als het toedienen van gif, waaraan Juliette zich schuldig heeft gemaakt. Hoe hij zich tenslotte kan bevrijden, wordt symbo-

lisch uitgedrukt in de vlucht van King van Juliette. Hij huurt een roeiboot, gooit het gifflesje, Alide's hart, weg, en roeit naar de overkant van de rivier.

Het gaat hier dus over King, maar men moet goed bedenken, dat volgens de opzet van deze roman Kosta hier aan het schrijven is. Dus Kosta laat King zich bevrijden van Juliette. Hij laat hem vragen: 'Dit is de wereld, was ik er ooit eerder?' De schrijfster suggereert hier dus, dat Kosta, aan het eind gekomen van zijn verhaal over King, ook zelf aan de bevrijding toe is. Hij ziet zich zelf bevrijd van zijn moordende passie, dank zij de kracht van zijn schrijverschap. Zijn dubbelganger King laat hij verwonderd de wereld om zich heen waarnemen en zich afvragen, of hij er eerder is geweest. Ook Kosta is er eindelijk aan toe zich de vraag te stellen of hij ooit alleen, op zich zelf, dus zonder Alide zijn leven heeft trachten te leven. De implicatie van deze slotscène is, dat Kosta nu pas, alleen, eenzaam, op eigen kracht zijn levensweg zal volgen. Een positief einde ongetwijfeld dus, zoals ik eerder zei. Bovendien, van aesthetisch standpunt een p r a c h t i g einde, dat de compositie van Anna Blaman's roman volledig rechtvaardigt.

Nu tenslotte een laatste opmerking. Een vraag die mij wel eens gesteld is, toen ik over dit werk sprak. Wat heeft men aan zo'n boek? Wat schieten we er mee op? Ik wil graag een boek lezen, waar ik iets aan heb, zo luidt de vraag die dikwijls gesteld wordt. Vroeger zou ik hier om gelachen hebben en gezegd hebben, dat ik alleen lees om me te amuseren, maar dat er verschil is tussen wat men amusement noemt. Nu weet ik zelf wel heel zeker, dat ik lees om mezelf te verrijken, en dat dit de enige reden is waarom men zou moeten lezen. Verrijkt een roman als E e n z a a m A v o n t u u r ons nu?

Ik zeg hierop volmondig ja. Dat is allicht mijn persoonlijk oordeel. Als u tot andere conclusies komt, moet u mij niet van misleiding beschuldigen. Alle mensen zijn gelukkig niet eender. Maar ik houd vol dat E e n z a a m A v o n t u u r een boek is dat ons verrijkt, als wij er goed over nadenken, wat ons verrijken eigenlijk betekent. Het doel van de literatuur lijkt mij om de grenzen van onze persoonlijkheid te verruimen, tot bewustwording te komen, zodat we weerbaarder in het leven staan. Als we het gevoel hebben, dat we graag zouden willen weten welke mogelijkheden er in het leven bestaan, als we beseffen, dat er zich ook in ons allerlei potentiële mogelijkheden verschuilen - en vooral als we inzien, dat we nooit weten voor welke raadselen het leven ons in de toekomst nog zou kunnen stellen, dan zijn we dankbaar voor een boek als E e n z a a m A v o n t u u r, omdat we daardoor, afgezien van het aesthetisch genot, ook meer leren begrijpen over een aspect van het leven, van het drama van het leven, zoals het aan ons vaak voorbijgaat.

Adriaan VAN DER VEEN

Pseudo-erotische bla-bla

IN het alleronderhoudendste boek over semantiek dat The meaning of meaning is, spreekt een zo serieus man als C.K. Ogden over ‘bla-bla’, wanneer hij het heeft over allerlei ingewikkelde en zwaarwichtige beweringen, die wanneer men ze op de keper beschouwt, baarlijke onzin blijken te bevatten. De term is bezig vrij algemeen te worden, waarschijnlijk omdat het kwantum van dergelijke onzinnige beweringen verre van gering is en hun gebruik als pseudo-wijsheid vrij algemeen. In de wetenschap zo goed als in het dagelijks leven verwerven tal van lieden zich autoriteit met wel-gecamoufleerde bla-bla, en in vele kringen geldt deze camouflage als een grotere kunst dan het formuleren van nuchtere vaststellingen en onweerlegbare waarheden.

Een geliefkoosde camouflage-vorm van allerlei onzin is heden ten dage de roman, die, daar hij zich aandient als ‘fictie’ door velen ook geacht wordt onverantwoordelijk te mogen zijn ten aanzien der waarheid en werkelijkheid. Niets is echter onjuister. Zelfs de roman die geheel en al op verbeelding berust, staat in de eerste plaats in teen rechtstreekse betrekking tot zijn eigen werkelijkheidsruimte, en dient te beantwoorden aan soortgelijke logische regels als bijvoorbeeld een niet-euclidische meetkunde. Hij moet consistent zijn, niet lijden aan een innerlijke tegenspraak. Hij moet daar waar hij zich beroept op de zintuigelijk waarneembare wereld, ook conform de gegevens der zintuigelijke waarneming zijn. Hij moet een ‘gesloten’ wereld vormen, waarin geen plaats meer is overgebleven voor willekeur en twijfelachtigheden. Wij beschouwen een roman slechts als een geslaagd kunstwerk, wanneer hij van zijn eigen werkelijkheid uitgaande, beantwoordt aan de logische en syntactische wetten dier werkelijkheid, en dit bovendien doet in een aesthetisch waardige vorm, dat is een vorm van adaequaat aan de inhoud.

Tal van onze hedendaagse critici zijn helaas zeer weinig doordrongen van de onontkoombaarheid van deze fundamentele eisen, en al te vlug met het prijzen van werken, die oppervlakkig bezien misschien wel iets aantrekkelijks hebben, maar bij nadere beschouwing de toets van een ernstige critiek niet kunnen doorstaan. Deze beoordeelaars missen blijkbaar het instinct dat hen al dadelijk zou moeten waarschuwen, dat zij met een twijfelachtig product te maken hebben, ook al worden zij op het oog af verblind door schijn-kwaliteiten. Zij gunnen zich geen tijd om ook maar even te bezinnen eer zij beginnen aan hun dithyramben over ‘meesterwerken der wereldliteratuur’ en dergelijke fraaie kwalificaties meer, voor producten die bij enige analyse meer van knoeiwerk en cerebrale probeersels vol bla-bla weg hebben.

Een typisch voorbeeld hiervan is de roman Eenzaam avontuur van Anna Blaman. Haar vorige boek, Vrouw en vriend had de ter zake kundigen reeds tot een waarschuwing kunnen dienen, en als er tussen de beide boeken van een vooruitgang sprake geweest is, dan blijkt het slechts een vooruitgang in negatieve zin, een toenemen van fouten en tekortkomingen te zijn. Men

kan ze samenvatten in drie groepen, waarvan de eerste op de consistentie van het geheel betrekking heeft, de tweede van formele en aesthetische aard is, terwijl de derde de verwoording betreft, en zowel met de logische syntaxis als met het juiste taalgebruik en de kleine aesthetische vereisten van elke literaire mededeling te maken heeft.

Daar E e n z a a m a v o n t u u r in eerste instantie zich als psychologische roman aandient, is het vanzelfsprekend dat de fouten en tekorten inzake de inhoud in de eerste plaats op het gebied van de psychologie liggen. Hier heeft men zeker met een verifieerbare werkelijkheid te maken, en ook de niet al te onervaren lezer kan over voldoende waarnemingen beschikken, om ook zonder verdere documentatie te kunnen nagaan, wat er van Anna Blaman's psychologie klopt en wat niet. Dit is heel veel, gelijk nog blijken zal.

Bovendien treft ons in dit boek een fundamentele misvatting over een der belangrijkste levenswaarden: de liefde tussen de sexen. Het is geen misvatting die Anna Blaman alleen eigen is; zij is vrij algemeen, want weinigen slechts kennen de Eros in al zijn schakeringen, van allersubliemst tot uiterst vulgair, ja zelfs bestiaal. Weinigen schijnen te weten dat die Eros niet alleen de belangrijkste cultuurscheppende factor is die wij bezitten, doch dat uit haar tevens alle moraal, alle sociale bindingen, alle idealen geboren worden. Met het versleten woordje ‘liefde’ pleegt men zowel de meest complete geestelijke verbondenheid als de brutaalste sexualiteit aan te duiden, zo goed als alle tussen deze beide extremen gelegen nuances en gradaties. Vandaar dat er met deze term allerzonderlingst geopereerd kan worden.

Het liefdeleven van de hedendaagse mens is, behoudens uitzonderingen van uitgesproken pathologische aard, volstrekt niet exclusief sexueel of exclusief vergeestelijkt. Op dit gebied bovenal mengt ‘engelsheit met diersheit zich ondereen’ en vertoont de homo sapiens zijn dualistisch karakter. Wie dit dualisme miskent, miskent de gehele mens. Maar onderscheidt men ook al het geestelijke van het lichamelijke, gescheiden zijn deze beide elementen nooit. Aard en wezen van hun vermenging zijn juist datgene wat aan het liefdeleven bij ieder individu het strikt persoonlijke, het psychologisch-belangwekkende geeft.

In E e n z a a m a v o n t u u r staat echter alleen maar de grofste sexualiteit als synoniem voor ‘liefde’, en wel bij a l l e personen die daarin voorkomen. Andere bindingen dan puur sexuele komen niet ter sprake, en die sexualiteit zelve is ook of ongenuanceerd, van een burgerlijke koppigheid die - in deze onvermengde vorm - veel weg heeft van erotomanie. Daarbij is ze niet eens blij, niet eens heidens-onbevangen, maar tracht zij zich te verwerkelijken in de erbarmelijke sfeer van kamertjeszonde, van alkoofse klefferigheid, zonder triomf, zonder overwinning van haar eigen gezegende absurditeit en ondoeltreffendheid.

Toch is het onbestaanbaar, dat zulke monomane lieden als dit boek bevolken, van elke geestelijke inhoud gespeend zouden zijn, en dat bij hen niet - al was het maar voor enkele seconden - die vermoeidheid des vlezes zou optreden, welke tot een korte bezinning dwingt; dat al hun doen en laten alleen maar

beheerst zou worden door een bruut en stompzinnig verlangen naar de een of andere vorm van cohabitatie. In hun ongenuanceerdheid zijn zij slechte symbolen, ook van datgene wat de schrijfster wellicht heeft willen uitbeelden, juist omdat de Eros nimmer ongenuanceerd is, hoe ongebreideld hij zich ook bijwijlen of misschien wel doorgaans uit.

'Aan de liefde doen' of 'de liefde plegen' is gewoonlijk de formule voor de burgerlijke opvatting van de verwerkelijking der wederkerige aantrekking die allerlei mannen, vrouwen en meisjes op elkander uitoefenen. Hier eveneens. Waarbij onverholen de verbazing van de schrijfster aan de dag treedt, over het feit dat de uitsluitend-sexuele aantrekking zich aan geen oppervlakkig waarneembare kenmerken van lichamelijke of geestelijke aard schijnt te storen en alle categorieën transcendeert. 'Hoe is het mogelijk', klinkt ons uit dit boek tegen, 'dat een gezonde en mooie vrouw als Alide, die toch een flinke, aantrekkelijke vent als Kosta tot bedgenoot heeft, zich weggooit aan een miezerige kapper als Peps!' En de schrijfster schijnt er aan te willen toevoegen: 'Het moest niet mogelijk zijn! Zoiets is pervers!'

Ze vergat echter dat de dwaasheid in haar uitgangspunt vervat lag; in haar praemisse van alléén maar sexualiteit als factor van het liefdeleven, van alléén maar de lichamelijke bevrediging als doen en hoogste uiting ener bekrompen liefdesbetrekking. Dat intussen de sexualiteit aan geheel andere, zeker niet door het verstand beheerste wetten gehoorzaamt als de liefde en zelfs de erotiek in het algemeen, weten zelfs de chemicus en de bacterioloog, zonder dat zij zich daarover opwinden. En gaat men van zulke kunstmatig-eanzijdige mensen uit als Anna Blaman ten tonele gevoerd heeft, dan ligt het voor de hand, dat zij zich precies zo gedragen als zuren tegenover metalen of als infusie-diertjes in het juiste oecologische milieu.

Ook het feit dat er bij jongere meisjes nog geen of weinig libido-fixatie te constateren valt, heeft Anna Blaman slecht, of op zijn best maar terloops onderkend. Zij ziet dit in het licht der volwassenen-psychologie als een soort van ontaarding, en gebruikt het verschijnsel ter versterking van haar pan-sexualistische afschildering der handelingswereld. Maar in zulke meisjes leeft toch heel wat meer dan alleen maar een gemakkelijk trefbare sexuele obsessie. De eerlijkheid waartoe elke romanschrijver verplicht is, moest ook deze auteur ertoe dwingen, die andere kanten te belichten, om niet zelf in het euvel van een gemakkelijk trefbare obsessie en eenzijdigheid te vervallen.

Zulk een eenzijdigheid wreekt zich bovendien dadelijk in de karaktertekening der roman-personnages. Nemen wij zelfs een van de meest 'normale' van al mejuffrouw Blaman's creaties, de hoofdpersoon Kosta. Zijn intelligentie demonstreert hij door het schrijven van een detective-verhaal, waarmee hij zijn eigen erotisch fiasco tracht te objectiveren, en waarin hij door het vastleggen van een dagdroom een bevrijdend schijn-bestaan tracht te voeren. Van iemand die dit zo kan als hij, ligt het voor de hand, dat hij in de realiteit ook 'aan zijn trek' tracht te komen. Kosta poogt dit dan ook, maar hoe onverklaarbaar stuntelig,

hoe weinig in overeenstemming met zijn gesuggereerde intelligentie. Hij krijgt bijvoorbeeld informaties over de gedragingen van zijn vrouw en over zijn medeminnaar, maar hij weet ze - even onverklaarbaar - niet anders te gebruiken dan op de krankzinnigste en kinderachtigste manier, tot zijn eigen nadeel. Zo is er nog veel meer in zijn gedrag wat ongemotiveerd en daarom absurd is.

Alle hoofdpersonen zijn overigens behept met eenzelfde leugenachtigheid, die vooropstelt, dat zij onder erkenning van de dwingende kracht der burgerlijke moraal, alleen daar tegenin durven gaan door elkander een rad voor de ogen te draaien. Zulk een leugenachtigheid a priori, die de waarheidszin als antagonistische kracht geen kansje laat, voert tot àl te goedkope complicaties en intrigues, die wij in het oppervlakkig-amusante spel van de Commedia dell' Arte nog waarderen kunnen, maar geenszins in een moderne roman. Vooral niet wanneer daarbij de waarheidszin van de auteur zelve in het gedrang komt!

Onwaar is immers Alide's houding tegenover Peps de kapper, die zij in dezelfde strikt-sexueel-erotische sfeer niet tegelijk verafschuwen en beminnen kan. Er moeten noodzakelijk heel andere redenen zijn waarom men zich aan iemand verslingert en waarom men tevens van dezelfde persoon walgt. Maar Anna Blaman differentieert de twee werelden niet, waarin deze antithesen zich tegelijkertijd zouden kunnen voordoen.

Men stuit in haar roman voortdurend op tegenstrijdige beweringen, soms op een en dezelfde bladzijde. In de Proloog bijvoordeeld laat de schrijfster Kosta allerlei erotische avonturen zoeken, maar slechts luttele pagina's verder (blz. 37) kunnen wij zonder verdere opgaaf van redenen lezen: ‘En eigenlijk interesseerde de erotiek in 't algemeen hem niet bizonder’. Het vervolg van de geschiedenis logenstraft deze bewering weer volkomen. Later (blz. 138) wordt van Alide verteld, dat ze niet gearmd met Peps wil lopen, kennelijk uit schaamte tegenover de mensen, maar twee pagina's verder (140) wordt zij omschreven als een ‘die zich toch niet aan mensen stoorde’. Terwijl wij haar tenslotte (blz. 245) tegen Kosta bij het hotel weer horen zeggen: ‘Wij moeten daar door niets bizonders opvallen.’

Maar genoeg over de psychologische onmogelijkheden en tegenstrijdigheden van dit boek. Zijn fouten van roman-compositorische aard zijn nog heel wat erger, en betreffen niet minder de bouw van het geheel als een groot aantal onderdelen. Dat de opeenvolging der handelingen weinig klemmende kracht, weinig innerlijke noodzaak bezit, volgt al uit de leugenachtigheid a priori der hoofdpersonen. Het door Kosta telkens in het hoofdrelaas ingevoegde detective-verhaal zou deze leugenachtigheid aan de kaak hebben kunnen stellen door zelf ‘waarheid op een hoger plan’ te bevatten. Die geschiedenis is echter nóg dwazer en ook ietwat onsamenhangend geworden, zodat men in het begin zelfs onder de indruk geraakt, met een min of meer humoristische autopersiflage te doen te hebben. Kosta's zelfweerspiegeling blijkt echter hoe langer hoe bloediger ernst te worden en werkt inplaats van verhelderend voor de hoofdgebeurtenis eerder verwarrend en hinderlijk. Het is geen ‘complementair’ verhaal, geen uiting van een karakteris-

tieke hebbelijkheid of wat dan ook, maar een slechts hier en daar amusante en doorgaans storende overlapping, een soort van persisterende tautologie van het toch al zo aanvechtbare hoofdverhaal.

De verdienstelijke levendigheid waarmee de vier meisjes Berthe, Annie, Hilde en Yolande aanvankelijk optreden - de schrijfster op haar best - voert uiteindelijk tot niets dan een episodische inschakeling van een paar dezer meisjes, om naar het slot toe als bespiedsters van Peps en Kosta en Alide te fungeren. Dàárvoor alleen werd belangstelling voor deze figuurtjes zo nadrukkelijk gewekt en... onbevredigd gelaten, toen de schrijfster ze niet meer zo dringend nodig had.

Beziet men de afzonderlijke episodes, dan blijkt dat alle personen eender denken, eender spreken, gelijke hebbelijkheden vertonen, ja zelfs gelijke woorden en formules bezigen, ook al stammen zij uit geheel verschillende milieu's en al verkeren ze in totaal gewijzigde omstandigheden. De beperktheid van uitdrukkingsvermogen der schrijfster, haar manifeste taal-armoede, is hiervan natuurlijk een der hoofdoorzaken. Aan dezelfde oorzaak is vermoedelijk ook het ontbreken van alle atmosfeer en alle visualiteit te wijten, waardoor E e n z a a m a v o n t u u r zulk een droog en onplastisch boek geworden is, en bij alle verlustiging in sexueelerotische thema's tevens zulk een weinig opwindend en tenslotte zelfs onaangenaam-onerotisch geschrift.

Het baat Anna Blaman onder deze omstandigheden weinig, dat zij haar personnages bij voorkeur naar beproefd-romantische plaatsen voert, kastelen en kasteelterrassen, maneschijn, dancings en prikkelende bossen. ‘De maan stond groot en dromerig aan 't firmament en doordrong het bos van prachtig en gevaarlijk licht’, heet het op de ene plaats (blz. 45). Dan weer wordt er uitgestaard ‘over de dromende vallei... enkel vervuld van de enorme rust rondom, d i e o p e e n g r i j z i g p r o t o p l a s m a l e e k ’ (blz. 141). Om ter afwisseling van de bossen uit het begin, ons ook andere, meer bizondere bossen voor ogen te brengen ‘waarvan zelden slechts gebieden afgerasterd bleken rondom particulier bezit.’ (blz. 139). Hoe zo'n bos er verder uitziet, vertelt de volgende unieke regel: ‘Het was een prachtig oord, dit paradijs.’

Van slepende muzieken, avondcostuums en vooral verkleedpartijen krijgt de schrijfster al evenmin genoeg; ze duren tot de laatste bladzijde vóór de epiloog en vervangen de vroeger gebruikelijke en zo smakelijke kopjes thee der Hollandse romancières.

Bij het complex van deze tekortkomingen dringt zich de vraag op, of zij niet resulteren uit een fundamenteel gebrek aan artisticiteit, meer nog dan uit psychologische en technische onbeholpenheid. Het grote aantal fouten, vaagheden, slordigheden en onnauwkeurigheden in de verwoording van deze roman, de uitermate slechte taal en het gemeenplaatsige ervan, wijzen maar al te zeer in deze richting. Veel zou hierover te zeggen zijn, maar kortheidshalve moge het volgende volstaan. De lelijke en armoedige woordherhalingen zijn legio. Alide

krijgt niet genoeg van ‘troebel voor zich uit staren’, (tweemaal op blz. 35 en als da capo de ogen ‘grijs en troebel’ op blz. 199).

‘Die Berthe, wou ze terwijl denken’, heet het erg onfraai (op blz. 36) en de pagina daarop eerst: ‘Die Berthe, wou ze toen zichzelf weer afleiden’, en dan wat regels verder: ‘En weerom wou ze denken: Die Berthe dan...’ Op blz. 45 verneemt men hoe ‘nu de elfen dansen tot zij delireren’, om op de volgende bladzijde nogmaals ingepeperd te krijgen: ‘Waar elfen dansten in delirante vreugde’. Hoogdravend heet het (op blz. 55): ‘Zonder Alide is er een kosmische ontzieling’, en terwijl men zich nog verbijsterd afvraagt wat dit voor iets is, leest men al de bladzijde daarop nogmaals van die ‘kosmische ontzieling’ zonder commentaar. Met dat kosmische is er trouwens iets geks aan de hand, zoals op blz. 38, waar ons bijgebracht wordt: ‘Alide was zoveel, zo machtig als een kosmische impuls.’ Alsof de boosaardige zetter voortdurend een s teveel in dat griezelige adjectief gestopt heeft. De ‘hete fluisterende stem’ op blz. 85 is enige regels daarvoor gevarieerd als ‘zijn stem was fluisterend en heet’ (blz. 84). Nog fraaier is achter elkaar: ‘bomen die smachtend en vergeefs naar elkanders takken reikten. Weelderige varens en daarboven wijde smachtende boomkronen,’ en alweer meteen: ‘een paradijs.’ (blz. 150). Zo kunnen wij nog lang doorgaan, evenals met het aanhalen van dergelijke kennelijke onzin als ‘doordat ze op twee polen van zieleleven had vertoefd, bij mij en bij een Peps.’ (blz. 99).

Tenslotte blijkt niet méér dan dat de ‘minnevrouw’ die Juliette-Alide heet te zijn (blz. 227) een kleine spatie tekort komt tussen haar beide samenstellende delen. Tenslotte blijkt óók, dat de schrijfster er niet tegen opziet meer dan twintigmaal in deze roman te spreken over blanke en rotte tanden, allerlei gebitten en mondgebreken, op één bladzijde (82) zelfs tot driemaal toe, alsof zij voor een vereniging van tandartsen schreef, terwijl haar naam van haar Peps herinnert aan die gouverneur-generaal uit Indië, die door de bevolking aldaar om zijn starre glimlach ‘Si Pepsodent’ genoemd werd. Ten overvloede blijkt eindelijk ook, dat een vulgariteit van uitdrukking, zoals op blz. 155 en 156 voorkomen, iets meer gecamoufleerd allerwege in het boek de aandachtige lezer schokt. Het ergste zijn en blijven echter al die uitspraken over ‘de liefde’, al die kwasi recht op de man afgaande suggesties bij monde van de hoofdpersonen zonder werkelijke antagonisten, het uitsluitend platvloerse van de kunstmatige, bordpapieren wereld waarin de lezer van dit werk op de orgastische problemen van Kosta, Peps en Alide worden vergast.

Terecht zal men thans vragen, of een roman waar zóveel tegen in te brengen valt, dat het eigenlijk niet meer discutabel is, toch zulk een uitvoerige negatieve critiek verdient, en dat nog wel met voorbijgaan van de enkele kwaliteiten die hij toch ook voor sommigen zou kunnen bezitten - een zekere handigheid, een happy-go-lucky-manier van vertellen, een onbekommerdheid om alles en nog wat - eigenschappen die ik geenszins wil loochenen of verkleinen. Het boek zou men gerust aan zichzelf over kunnen laten; de tijd is een rechtvaardig, rechter in

literaire zaken, en tenslotte moet elk vogeltje maar zingen zoals het gebekt is. Menig diertje gaat het zelfs gaandeweg beter doen, als het er het vermogen toe bezit en niet te hardleers is. Anna Blaman treft dus geen bizondere blaam.

Bovenstaande uiteenzetting is dan ook minder tegen E e n z a a m a v o n t u u r zelf gericht, dan tegen de critici - waaronder sommige met heel wat reputatie en op maar al te verantwoordelijke plaatsen - die zich niet ontzien hebben, dit boek met miskenning van alle proporties, met een verregaande literaire gewetenloosheid mogen wij wel zeggen, rondweg een ‘meesterwerk’ of ‘een meesterwerk behorende tot de wereldliteratuur’ te noemen. Wat blijkt hun oordeel waard? Waarop is het gebaseerd? Het zijn deze misleiders en zaaiers van verwarring op literair gebied, die hier schuldig staan, en die daarmee erger tegen de Muzen gezondigd hebben dan de schrijfster die door hen op een voetstuk verheven werd, dat maar al te voos blijkt.

Het zou met de critiek in Nederland droevig gesteld zijn, wanneer deze restrictieloze aanprijzers van twijfelachtige producten zonder geargumenteerde tegenspraak hun gang zouden mogen gaan. Ook al is men er nóg zo van overtuigd, dat zelfs na het meest éclatante mode-succes de tijd elke fraai-klinkende bla-bla tenslotte wel ontmaskert als hele of halve onzin.

Zelfs de autoritaire krantenpraat der applaudisserende critici.

Albert HELMAN

De Boodschappers van Kronos
De gevangenen van Anna Blaman

DE jonge Nederlandse schrijfster Anna Blaman liet tot op heden twee romans verschijnen: 'Vrouw en Vriend', waarvan in 1941 de eerste en thans de derde druk het licht zag, en 'Eenzaam Avontuur', dat in 1948 van de pers kwam en vier maanden later reeds zijn tweede druk beleefde. Het zijn alleszins merkwaardige boeken die - zoals het past voor werken met inhoud - een zeer uiteenlopend commentaar uitgelokt hebben. Terwijl Simon Vestdijk telkenmale van meesterwerken en van Europees peil sprak en ook Van der Veen er heel hoog mede oploopt, zoals bleek uit zijn voordracht te Brussel in Mei jl., aarzelt Albert Helman niet beide boeken als 'erotische bla-bla' te bestempelen. 'Eenzaam Avontuur' is er zelfs in gelukt een klein schandaal te verwekken en heeft in Amsterdam aanleiding gegeven tot een openbaar debat, dat, naar het zeggen van wie er was, zelf een schandaal geworden is van kleinzieligheid en domheid. De ergernis is er niet geringer om geworden. Heeft het verbod van verschijnen niet aan een zijden draad boven de fraai uitgegeven jongste roman van Anna Blaman gehangen?

Dat alles zal menig vrijheidslievend boekenlezer wel sympathiek in de oren geklonken hebben. Men stelt zich voor, dat meer dan één 'koppigaard' de boeken van Anna Blaman precies gekocht heeft omdat zij de verontwaardiging van Helman en consoorten zo schitterend hadden weten op te wekken. A-priori verkiest men immers het gezelschap van Baudelaire en Flaubert boven dat der geërgerde zedeprekers, die men in Vlaanderen 'azijnpissers' noemt. Het blijft echter waar, dat de genieën vaak schandaalmakers, maar de schandaalmakers niet noodzakelijkerwijze genieën zijn. Een blikken doos is nog geen trommel omdat men er al op slaan kan. En met Anna Blaman is het zo gesteld, dat men in haar wel de durf en de oprechtheid moet bewonderen van de kunstenaar die ergert omdat hij realiteiten uitzegt, waarover voordien slechts gefluisterd of gezwegen werd, maar dat men moeilijk kan toegeven, dat zij die realiteiten in al hun aspecten heeft uitgediept en in een onvervangbare vorm heeft uitgedrukt. Men kent het cliché der recensenten in dat geval: de stenen en de mortel staan er, het gebouw nog niet. Zo zou men zich ongeveer willen uitdrukken om de gedeeltelijke mislukking van Anna Blaman te omschrijven indien men geen grove banalisering van zijn gevoelen vreesde. Anna Blaman verdient niet meer de ophemeling dan de verguizing. Men durft trouwens veronderstellen, dat deze positie haar lief is.

De grondslag van Anna Blamans boeken mag tamelijk eenzijdig heten. Alle menselijke verhoudingen, alle menselijke verzuchtingen herleidt zij tot deze, die men globaal als erotisch kan bestempelen en waarvan zij telkens weer de mislukking aanklaagt. Het gaat er om liefde bij Anna Blaman. De vriendschap, de

maatschappelijke ambitie, de moedertederheid en het moederinstinct, het streven naar rechtvaardigheid, de wekroep van het Oneindige, over al deze gevoelens zegt Anna Blaman weinig of niets. Niet dat zij ze ignoreert, niet dat zij ze afkeurt. Maar zij komen zelden in haar wereld voor en duiken ze toch op, dan geschiedt zulks als een der vele maskers van de erotische begeerten.

Nu is het vals te verklaren, dat de erotiek, zoals Anna Blaman ze opvat, geen verschil zou bieden met de geslachtelijke verzadiging van het dier. Indien de schrijfster van ‘Vrouw en Vriend’ er schijnt van overtuigd te zijn, dat de erotiek in de eerste plaats een verfijnd en intens genot van het lichaam meebrengt, de onrust van de geest is daarom niet afwezig. 't Is zelfs wat Anna Blaman - in de beschrijving van menige erotische scène - van de pornografie redt. De geest als bewustmakend, abstraherend en piekerend element is daar steeds aanwezig.

De rusteloze activiteit van de menselijke geest ontstaat trouwens niet alleen uit de bepaling zelf van die geest. Zij groeit, volgens Anna Blaman, ook uit de tragiek van alle menselijke liefde. Om te beminnen hoeft men immers met zijn twee te zijn en alles ziet er naar uit, dat Anna Blaman elke beantwoorde liefde voor onmogelijk houdt. Haar personages beminnen, maar nimmer de vrouw of de man waardoor zij bemind worden. ‘Vrouw en Vriend’ is volledig gebouwd op zulke disharmonische liefde en gans de tragiek van Sara Obreen, het hoofdpersonage uit het boek, ligt vervat in haar onmogelijkheid om - nadat de pianist Charles Holm haar op jeugdige leeftijd verkrachtte - nog iemand van haar talloze aanbidders lief te hebben. Onder deze komt George, de twijfelaar, voor, die op zijn beurt de jonge Toos ongelukkig maakt.

Toch ziet het er op een gegeven ogenblik naar uit, dat de schrijfster de liefde tussen twee andere personages uit het boek, Marie en Jonas, tot harmonie zal laten uitgroeien. Houdt de gezonde en temperamentvolle verpleegster niet van de stille, weemoedige jongen, door Anna Blaman zo schoon als de ‘pauper met de prinsenziel’ betiteld? Het wordt de lezer nochtans gauw diets gemaakt, dat Marie al te zeer verwant is met ‘de vogel die daarginds uit het moeras opvloog en eenzaam, vertedronken, een onbestemde, grillige tocht begon’, om de schaap-tamme Jonas gelukkig te maken. En als het ware zelf vertederd over haar ‘goede Jonas’ laat de schrijfster de twee mensen uit elkander gaan omwille van zijn ziekte.

De verhouding tussen Kosta en Alide in ‘Eenzaam Avontuur’ is subtieler. Hier behandelt Anna Blaman het geval van twee mensen, die elkander wél schijnen te beminnen en waarvan de verhouding bezegeld werd door het huwelijk. Op de eerste bladzijden van het boek houdt Kosta van Alide en Alide van Kosta. De man schrijft een boek, dat hij zijn vrouw opdragen wil en de vrouw ligt loom in de zon op het terras. Dat geluk duurt tot bladzijde 24. Daar duikt de heer Peps W., kapper, op en onthult, dat Alide haar echtgenoot sedert één jaar bedriegt. Peps en Alide willen samenleven. Of Kosta scheiden wil?

En toch houdt Alide van Kosta. Maar zij houdt van de gevoelsmens, de fantast, de intellectueel in hem. Zijn geest is haar ontegensprekelijk lief. Maar naar het lichaam houdt zij van Peps. Dit is de man die de liefde tot erotiek maakt. Hij vermenigvuldigt, verfijnt, intensifieert het genot van het lichaam. Alide zwicht voor hem: tussen de geest en het lichaam kan zij slechts het lichaam kiezen. Op bladzijde 40 geeft zijzelf de verklaring van haar keuze: 'Niets is er fataler dan als er geen afstand is tussen jezelf en je instinct'. Tussen Kosta en zijn instinct is er echter zulke geweldige afstand, dat Alide wel denken moet dat er geen instinct meer is. Op bladzijde 140 denkt zij: 'Ach die arme Kosta, hoog verheven boven de banale feiten, enkel onder zich dat schijn-vangzeil dat hij zich samengeweven had uit ijdele gedachtenspinsels zonder draagkracht'. Zo is de liefde van Kosta en Alide al even weinig harmonieus gebleken als gelijk welke liefde, die Anna Blaman ons voorstelt.

Wat is de liefde dan volgens de Nederlandse schrijfster? Waaruit bestaat zij? Het voorbeeld van Alide en Kosta zal ons hierop een antwoord geven. De liefde van Alide is van erotische aard en wordt dat hoe langer hoe meer. De vrouw is zich daarvan wel bewust - steeds de foltering van de geest - en denkt op bladzijde 39: 'De fout was dat haar liefde was veredeld op de duur. Dat is de dood van de erotiek, veredeling, en zeker van een erotiek die zich moest remmen en niet tot eigen bruut vrij spel kon komen'. Daaraan gaat de getrouwheid van Alide ten onder. Geleidelijk stelt zij de erotiek boven alle andere realiteiten en volgt Peps tot achter de toonbank van zijn kapperszaak. En weer, en altijd weer de onrust van de geest, want precies achter die toonbank heeft zij nood aan de geest van Kosta. Zij komt hem 's nachts opzoeken en wacht hem op het deurtapijt tot hij openen wil. Alsdan denkt zij: 'In waarheid ging het haar nooit om het geld. In waarheid ging het om iets anders in het leven, iets waarmee ze vroeger had verkeerd en dat ze zelfs ook intuïtief erkend had, maar nu niet meer kon handhaven: om de verstandhouding van de entente tussen geest en liefde, tussen demon en heilig correctief'.

Daar heeft Anna Blaman haar grote definitie gegeven: 'instandhouding van de entente tussen demon en heilig correctief". In de liefde zoekt de mens zijn essentieelste betrachting te verwezenlijken: de eenheid tussen de engel en de duivel in zich, de harmonie tussen geest en lichaam. En de liefde mislukt telkens weer omdat de synthese van demon en heiligheid nu eenmaal onmogelijk is. Daarom is de geest onrustig: tussen hem en het lichaam is de paradisiaanse eenheid verbroken. Daaruit vloeit het fundamenteel pessimisme van Anna Blamans levensbeschouwing voort: onmogelijkheid van de eenheid van geest en stof op aarde, onmogelijkheid van een beantwoorde, harmonieuze liefde.

Wat kan een wereld met liefde maar zonder tegenliefde, waar ieder mens tevergeefs naar de eenheid van zijn wezen met dat van de evenmens streeft, anders zijn dan een grote gevangenis, waarin iedereen op zijn beurt gevangene en cipier, prooi en roofdier is (de terminologie is van Anna Blaman). Er is daar

geen onverschilligheid en nog minder rust onder de mensen. Iedereen zoekt daar onverpoosd naar de andere, zoals iedereen daar zonder einde onder de wreedheid van de andere lijdt. Juist om de vergeefsheid van zijn liefde blijft George aan Sara Obreen vasthaken. Zij bemint hem niet en toch geraakt zij hem niet kwijt. Hij staat immers toe, dat zij zich op hem over de hardvochtigheid van Charles Holm wreekt. Op dezelfde wijze gaat Peps te werk tegenover zijn vrouw, die hij slaat uit onmacht, omdat hij Alide nooit meer dan zinnelijk zal bezitten.

Een literatuur van gevangenen; boeken waarin iedereen geslagen wordt en op zijn beurt slaat. Dat treedt duidelijk naar voren in de verhoudingen onder vrouwen. Daar wordt het, in de ogen van talrijke lezers, zelfs ergerlijk. Want de theorie van Anna Blaman over de gevangenschap van de mens krijgt zijn perfecte expressie in de bijzondere band, die sommige vrouwen aan elkander bindt en die door Marcel Proust met verbluffende luciditeit uitgerafeld werd. In het boek van Marcel Proust krijgt dat soort vrouwen zelfs de betiteling 'Prisonnières'. Anna Blaman is waarschijnlijk de eerste Nederlandse schrijfster die deze realiteit met zulke onbevangenheid behandelt.

Het lichamelijk verlangen van een vrouw naar een andere vrouw behoort tot de sterkste, hoewel meest geheime hartstochten van de mens. Begrijpelijkerwijze wordt het niet vaak beantwoord. Tevens wordt het angstvallig verborgen gehouden en blijft het streng verboden in de samenleving. Gans het leven van de lesbische vrouw is ten slotte één gevangenis, vermits zij steeds afhangt van de lust of de gril van haar partnerin. Kon Anna Blaman een betere illustratie vinden van haar troosteloze theorie? Zij heeft de tragiek van de lesbische vrouw zo diep aangevoeld, dat men de bladzijden uit 'Eenzaam Avontuur', waarin zij Alide zulke moede, trotse 'gevangene' laat ontmoeten, tot de schoonste moet noemen, die zij tot op heden schreef. De vrouw zelf beschrijft ze als 'een fantastisch wezen, rossig haar, een grote neus, en jaspis-ogen, waakzaam, zonder droom'.

Deze vrouw vat de min of meer bewuste, min of meer verdoken gehouden aspiraties samen van verscheidene jonge vrouwen voor wie zij het symbool is van durf, hoogmoed en eenzaamheid. Geen enkel rechtschapen lezer zal er aan denken Anna Blaman de steen te werpen omdat zij deze figuren met zulke waarheidszin uitgebeeld heeft. Was het volstrekt nodig hier een schuldige aan te duiden, dan zou men beter de natuur - tous les goûts sont dans la nature - beschuldigen dan de schrijfster, die de afwijkingen van deze natuur durfde beschrijven.

Maar wijst het percentage lesbische vrouwen, die Anna Blaman ons voorstelt, niet op een zekere eenzijdigheid? Op het tiental vrouwen, die in haar roman voorkomen, zijn er ten minste acht met lesbische neigingen. En zelfs de onbekoorden denken er over na en bepalen hun standpunt. Zij zondigt niet door veelzijdigheid, deze Anna Blaman. Het gevangen-complex schijnt haar ingeboren te zijn. Zij drukt het niet alleen uit in haar troosteloze levensbeschouwing en

in haar eenzijdige kijk op het liefdeleven van mannen en vrouwen, maar het komt ook naar voren in de stijl. Deze stijl is laborieus, verward en complex. Wat de taal betreft, zal men het al gemerkt hebben aan de opgenomen uittreksels. De zin is gedisproportionneerd; hij schommelt niet evenwichtig van hoofd- naar bijzinnen. De gedachte wordt zonder gracie, maar haastig en passioneel voorgesteld. Wie Anna Blaman dan ook verwijt een onzuivere taal te schrijven, heeft geen ongelijk. En toch drukt de schrijfster zich uit met grote nauwkeurigheid. De meest subtiele en ingewikkelde gemoedstoestanden weet zij weer te geven in het geheel van haar hoekige, geknoopte zinnen. Het is alsof zij juist zulke opgestropte zinsbouw nodig had om haar krampachtige verhalen te schrijven. Er ligt daarbij een duistere gloed in haar proza, die aan de zwarte glans van sommige surrealistische schilderijen herinnert. Anna Blaman mag dus a-grammaticaal schrijven, haar expressiekracht is er niet minder groot om.

Wat geldt voer de zinsbouw is niet minder waar voor de wijze waarop het verhaal afgerold wordt. De constructie van Anna Blamans boeken is duister. Zij verdeelt haar geschiedenis in samengebalde taferelen, die ze door het hoofdpersonage laat vertellen of zelf verder vertelt. Zij maakt een matig gebruik van de innerlijke monoloog, geeft zich nooit over aan philosophische bespiegelingen, maar laat soms ingewikkelde beschouwingen tot het bewustzijn van haar personen doordringen. Dat alles brengt een moeizame stijl mee, waarin menig lezer zal verloren gelopen zijn.

Het meest nog ontbreekt Anna Blaman dat onmisbaar element romantiek en spel, zonder hetwelk de voortreffelijkste inhoud tot geen waarachtige romankunst uitstijgen kan. Zij interesseert, maar zij boeit niet; zij troebleert, maar zij sleurt niet mee; zij doet nadenken maar zij overtuigt niet. Integendeel, zij durft weleens vervelen...

Dit oordeel over de stijl van Anna Blaman - dat menig lezer tamelijk subtiel zal voorkomen en waarin slechts getracht wordt om Cesar te geven wat Cesar toekomt - hoeft nog aangevuld te worden met een opmerking over de wijze waarop de schrijfster het lesbisme oproept. Ook hier levert zij het bewijs, dat haar thema niet tot schoonheid omgezet werd. Bij de lectuur van Anna Blamans boeken besluipt u een ongezelligheid, een ‘vies worden’, dat zelfs in de gewaagdste roman niet voorkomt wanneer het onderwerp maar omgewerkt werd tot kunst. Zeker, men schrijft geen ‘Grand Meaulnes’ met het onderwerp van ‘Corydon’. Maar men leest ook geen roman om in een bad schotelwater ondergedompeld te worden.

Al deze esthetische en philosophische kenmerken, al deze eigenschappen en gebreken treft men zowel aan in ‘Vrouw en Vriend’ als in ‘Eenzaam Avontuur’, met de uitzondering dat het lesbisme in het tweede boek nadrukkelijker behandeld wordt dan in het eerste. Het perspectief van beide romans is echter verschillend. In ‘Vrouw en Vriend’ wordt de aangegeven inhoud uit zuiver menselijk oogpunt behandeld. Zonder ethische beoordeling, ja zelfs zonder philo-

sopnische fundering, geeft Anna Blaman de wereld weer zoals zij ze ziet. Misschien ongewild past zij hier de onpersoonlijke schrijfwijze der Amerikaanse romanciers toe. Het valt dan ook niet te verwonderen, dat 'Vrouw en Vriend' een menselijker en schoner roman geworden is dan 'Eenzaam Avontuur'.

Maar dit laatste werk moet men lezen om de gedachte van Anna Blaman volledig te kennen. Hier treedt haar ethica naar voren en bemerkt men haast onmiddellijk, dat Anna Blaman volledig aan de zijde staat van Kosta in de strijd tegen zijn geestelijk gevangenschap. Kosta wint die strijd en dcor zijn overwinning geeft Anna Blaman de waarden aan, die de mens, volgens haar, kunnen bevrijden.

Dat deze waarden gegrondvest zijn op het antagonisme tussen geest en vlees werd al gezegd. Daar hoeft aan toegevoegd te worden, dat de Nederlandse schrijfster de traditionele overeenstemming van geest met goed en vlees met kwaad overneemt. Zo gezien vertegenwoordigt Kosta de gezonde geest en Alide het verdorven lichaam. Het brengt mee, dat de bevrijding, die Kosta op het einde van het boek bereikt, geen andere betekenis heeft dan deze van de afwijzing van het vlees, ten voordele van de geest. De begeerten van het lichaam wijzen de veredeling af en streven naar het brute en vrije spel der erotiek. Maar wie toegeeft aan de erotiek vergroft en verdiert, al houdt hij niet op te lijden. Zo vergaat het Alide. Kosta daarentegen heeft eindelijk definitief ingezien, dat de entente tussen geest en liefde, tussen demon en heilig correctief onmogelijk is. Er blijft slechts ene oplossing: een van beide partijen moet uitgeschakeld worden. Het is ten slotte de puriteinse opvatting. Het puritanisme is niet dood in Nederland, al berust het op geen godsdienstige bases meer.

Men ziet de bedoeling van Anna Blaman. Men ziet de belachelijkheid der zedeprekers, die de schrijfster van onzedelijkheid beschuldigd hebben, zonder de diepe, puriteinse zin van haar boek te begrijpen. Een andere vraag is of zij hiermee het probleem, dat ze zo moedig gesteld had, bevredigend opgelost heeft. Wij menen het niet en het zal onze laatste opwerping zijn. Wij menen dat de geest en het lichaam noch naar de harmonie, noch naar de uitschakeling van een van beide partijen streven. Noch de mythe van Griekenland, noch de mythe van de middeleeuwen. Maar de mens, dat is de **EENHEID** van geest en lichaam, zoekt immer zichzelf voorbij te streven in een hogere, bovenmenselijke realiteit. Deze realiteit noemen alle religies God, Nietzsche spreekt van de Ubermensch en Arthur Koestler heeft het over een 'sentiment océanique'. In elk geval ontstaat aldus het begrip 'drie', dat Goethe zo dwingend heeft bezig gehouden en misschien wel de oplossing is van de aardse zorg. Maar Anna Blaman kent zulke 'derde realiteit' niet, zij ziet slechts hoe de mensen elkander verscheuren, elkander aan banden leggen: cipier en roofdier spelen. Haar boeken behoren tot wat men de 'kelder-literatuur' zou willen noemen. Zij ziet niet in dat de mens in de erotiek meer een verlies van zichzelf dan het plezier zoekt. Zij weet niet

wat de mens ten slotte vraagt in zijn gevangenis. Zij kent de bovenzinnelijke betekenis van het woord bevrijding niet. Daarom heeft zij, volgens ons, ook het definitieve werk over de menselijke gevangenschap niet geschreven.

Jan WALRAVENS

P.S. - Een laconiek persbericht meldt, dat Anna Blaman de Van der Hoogt-prijs bekwam voor haar roman ‘Eenzaam Avontuur’, maar deze hoogste letterkundige onderscheiding in Nederland weigerde. Zij kon het er niet mee eens zijn, dat de jury voorbehoud maakte voor wat de ethische en morele inhoud betrof van haar boek. Een nieuw bewijs van de moed der jonge schrijfster, die in ‘Eenzaam Avontuur’ had geschreven: ‘Want Kosta was ook, onder anderen van mening, dat maatschappelijk succes altijd, hoe ook, met zelfcorruptie had te maken.’

Anna Blaman: Vrouw en Vriend (Uitg. J.M. Meulenhoff, A'dam). - Eenzaam Avontuur (zelfde uitgever).

Manuscript van André Beulens, lunatieker

IK weet niet meer wanneer ik Raoul heb omgebracht. Ik weet ook niet zo precies meer hoé ik het gedaan heb. In ieder geval is het gebeurd op de zeer vernuftige en vindingrijke manier, die al mijn handelingen kenmerkt. Het is louter toeval dat mij dit niet meer te binnen schiet, en per slot van rekening doet het er ook niet toe: want zelfs wàs ik in staat het te verhalen met enige nauwkeurigheid dan zou het toch nutteloos zijn dit te doen. Niet iedereen is met mijn buitengewoon intellect begaafd; misschien zouden wel enigen in ruwe trekken het verloop der zaak kunnen volgen, of zelfs de toedracht er van snappen, aan allen daarentegen zou de subtiliteit van sommige details, en tevens de diepere zin, en de buitengewone genialiteit van mijn handelswijze ontgaan. Dit beduidt niet dat ik niet bekwaam zou zijn aan iemand iets duidelijk te maken, maar herhaalde conflicten met onbegrijpende mensen hebben me doen afzien van pogingen in die richting.

Het kan dus niemand schaden dat ik me van de zaak in kwestie niets meer herinner dan dat ze vóór lange tijd moet gebeurd zijn. Het moet nog vóór mijn opsluiting geweest zijn, dit is dus meer dan zes jaar geleden, want er gingen zowat twee jaren voorbij sedert de dag dat ik verkoos het gesticht te verlaten, waar ik iets meer dan vier jaren verbleef. Ik zeg: ik verkoos. Als enig gezonddenkend mens tussen al die dwazen, verplegers, bewakers, dokters en al de anderen incluis zou het voor mij immers uiterst gemakkelijk geweest zijn te tonen dat niemand minder dan ik geschikt was om in een instelling voor geesteszieken opgesloten te worden. Als doorslaand bewijs van de stompzinnigheid van die mensen geldt wel het feit dat ik in het beruchte gesticht ingekerkerd werd vlak na het verschijnen van mijn tegenwoordig alomgelezen en hooggewaardeerde standaardwerken ‘Over de Inhoud van Platte Vlakken’ en ‘Autohypnose om zich Onzichtbaar te maken’.

Ik werd dus opgesloten. Daar ik wist dat genie en waanzin door de algemene opinie als hetzelfde aangezien wordt deed ik me gedurende die vier jaren voor als een gewoon mens, alleen (wat niet meer gewoon kan heten!) heb ik nooit geklaagd en niet in 't minst geprotesteerd tegen mijn opsluiting. En zo mijn tijd daar, buiten enige brutaliteiten die ik te verduren kreeg, op tamelijk draaglijke wijze gesleten werd, dan moeten daarentegen die jaren als een voortdurende marteling voorbijgekropen zijn voor diegenen die me daar gevangen hielden. Ik werd daar namelijk gedurig in observatie gehouden en mijn gedrag bracht hen in de war; van het ogenblik dat ze zich begonnen af te vragen of ze daar misschien bij toeval geen méér dan normaal mens hadden vastgeketend als een dolle hond, liet hun geweten hen niet meer met rust. Ten slotte lieten ze me vrij. Arme kerels! Wat heb ik dikwijls medelijden met hen gehad.

Gisteren heb ik Raoul gezien. Ik zeg u dat ik hem gezien heb op de tram en wie verwondert zich daarover? Het was heel laat toen ik naar huis keerde.

Ik stond op het voorste platform waar nooit licht brandt. Ik stond daar, geleund tegen een schot en keek toe hoe een doffe potloodglans over de rails schoof. Het regende fijn en traag daarbuiten, waar de avondlichten van de stad als olievlekken uitvloeiden in de zware mist. Er schoof een deur open in de tram en op de natte ruit vóór mij zag ik de weerschijn van flauw licht, een vaalgele rechthoek. Daarin bewoog traag en onduidelijk een bleek gezicht. Iemand trok de deur met een klap dicht en waar ik keek smolt nu een rode lichtreclame weg in een overgrote plas. Wat heb ik toen verstandig gehandeld! Ik had het bleke gezicht wel herkend, het was Raoul; maar ik deed alsof ik hem niet gezien had en stak een sigaret op. Daarna stapte ik uit de tram en ging op de rand van het trottoir staan. Zo heb ik Raoul om de tuin geleid. Ik geloof dat ik daar in de regen wel een kwartier heb staan lachen, zachtjes.

Toen stak er een dwerg de straat over. O, hoe klein was hij! Nog geen twee voeten hoog, en zijn hoofd was buitengewoon dik. Hij ging heel traag, met kleine pasjes, het duurde meer dan een half uur eer hij de straat over was. Hij geraakte er eigenlijk nooit: want eventjes vóór het trottoir viel hij neer. Ik zag hem niet meer rechtstaan, maar of hij dood was weet ik niet, want ik ben niet gaan kijken. Het loonde werkelijk de moeite niet: een ventje van nog geen twee voet hoog.

Daarop ben ik naar huis gegaan, want het was al zo laat.

Ik woon heel hoog, op een mansarde. Het is er erg ruim en aan de muur hangt er geel papier met grote paarse bloemen die kronkelig zijn en verwrongen, alsof ze pijn hebben. Er zweeft een zoete en doffe reuk die beklemt, als een vermoeden van verborgen dingen. In een hoek is er een klein en laag deurtje, moeilijk om vinden voor wie mijn mansarde niet kent, omdat het gele papier ook over dit deurtje geplakt is. Soms maak ik het open. Daarachter is een klein kamertje, een stoffig hol, in 't midden van de vloer kunt ge daar een rond gat zien, acht en negentig centimeter in doormeter. Het is het uiteinde van een koker die vele honderden meter diep is. Die koker is van binnen geel geschilderd, van onder uit schijnt een hevig licht, dat tot hier boven in het kleine kamertje doordringt en de stofdeeltjes doet glimmen die er zweven. In de diepte hoort men soms heel vaag gejoel en verwarde klanken van verre kopermuziek.

Er zijn zo verschillende deurtjes op mijn mansarde.

Vanmorgen toen ik bezig was me te scheren keek ik in de spiegel en ik zag het gezicht van Raoul. Ik zei: ‘Je bent nooit erg vindingrijk geweest, Raoul, maar dit is een uitzonderlijk flauwe grap’. Daarop werd het gezicht heel bleek en verdween.

Ik meen echter dat er velen zijn die nog niet begrepen hebben wat er aan de hand is met Raoul. Al wie mijn essai ‘Mens en Moord’ gelezen heeft weet, dat iemand die vermoord wordt een holte laat in de atmosfeer, een soort blaas. Nu kan het gebeuren dat zulk een blaas door een bijzondere omstandigheid weer volloopt, en dit is het geval met Raoul. Erg is dit niet, wél vervelend. Ieder die

van die zaken niet op de hoogte is zou denken dat Raoul een levend mens is. Ik weet echter stellig dat ik hem vermoord heb. Daarom heb ik vanmorgen ook maar alleen zijn spiegelbeeld gezien. Wél was het Raoul, maar hij stond langs de andere zijde van de spiegel.

Raoul wordt erg vervelend. Ik zie hem nu heel vaak en hij tracht me altijd te volgen. Ik speel hem natuurlijk kwijt wanneer ik maar wil. In 't begin was het wel aardig hem zowat voor de gek te houden. Ik liet hem in de waan dat ik het niet gemerkt had dat hij op de straat telkens achter me aan draafde. Eens draaide ik me ten slotte om en nam beleefd mijn hoed af. Daar stond hij! Ik heb hem die dag niet weergezien. Daarna meende hij sluwer te handelen. Op een avond zat ik op mijn mansarde in een zeer oud boek te lezen. Opeens ging een deurtje open dat ik daar tevoren nog nooit gezien had en daar stond Raoul. Op zijn bleek en somber gezicht lag een zonderlinge geforceerde uitdrukking, alsof hij me wilde schrik aanjagen. Dadelijk deed ik het licht uit. Ik hoorde nog even zwaar ademen. Toen maakte ik weer licht en Raoul was weg.

Vandaag zag ik weer Raoul's gezicht in de spiegel. Ik vond dat het nu lang genoeg geduurd had, nam mijn revolver en schoot de spiegel stuk. Deze revolver is al oud, maar hij werkt nog prachtig. Er is een ronde trommel aan voor de kogels.

Na het schot kwam mijn hospita verschrikt de trap oplopen, maar ik draaide de deur op slot.

In het dagblad las ik: in een riool werd het lichaam van een man gevonden, het gezicht zwaar verminkt. Niet te identificeren. Vermoedelijk een vreemdeling. Ik wist wel beter. Mijn revolver verborg ik achter de lambrisering.

In dit dagblad stond ook hoe men een man die al een kwartier dood was weer levend maakte. Belachelijk! Zoiets is immers onmogelijk.

Op de hoek van mijn straat ligt nu al drie dagen een lijk. Gedurig knaagt er een grote zwarte hond aan. Dit lijk heeft geen gelaat meer, ik denk dat de hond het weggevreten heeft. Vanmorgen kwam ik daar voorbij en het lag er nog altijd. Ongelooflijk hoe slordig de mensen tegenwoordig zijn.

Ik kwam zopas binnen op mijn mansarde. Raoul zat achter mijn tafel en zijn ogen waren leeg en zonder uitdrukking. Ik ging gewoon recht over hem zitten en begon te schrijven, alsof hij daar niet was. Later stond ik op en achter zijn rug draaide ik de kraan van het gasstel open, zo wijd ik maar kon. Dit zal Raoul niet te boven komen. Eigenlijk is hij erg dom: het gas fluit en stinkt geweldig, en hij merkt het niet eens.

Ivo SULS

Gedicht

Nu breekt een brede klaarte uit,
een diepglans uit het goud ontheven,
een licht dat loom de ogen sluit...
Nu ruist het orgel van het leven.

Nu geurt een honingzoete roos,
nu komen schuchter tederheden
als lispelwinden licht en broos
gegleden over onze leden.

Een licht-juwelen sterrenstoet
uit nevelslingers opgestegen
tiegt door de lucht, nog speelt het bloed
als 't zindren van die fonkelregen.

Gij slaapt en droomt. Ik waak en wacht
en wil mijn wensen nog verrijken
met wankel hopen dat deez' nacht
tot aan mijn eeuwge nacht zal reiken.

Wij zoeken naar wat eeuwigheid
en vinden hoogst het nachtgefluister
der vuurge vrouw die in het duister
haar lichaam tegen 't onze vlijt.

De droom is als een kinderfeest,
te groots voor onze trage handen:
een vuurzuil die steeds hoger rijst
en stijgt door soeple, vlamberande

luchtpaleizen van louter licht.
De droom smeult steeds: een gulzig haken
naar iets dat puurder, heldrer is
dan 't leven dat wij juichend smaken.

Wat zoeken wij? Wij drijven uit
op snelle, bodemloze stromen.
De dromen en de eeuwige bruid...
Hoe zullen wij de nacht ontkomen?

Marc DECORTE

Nieuw epistel aan Richard Minne

Hoe heugt me 't sparrebosje vóór uw woon,
dat u in mijmring vond voor zijn gordijn,
waarachter schimmen in den maneschijn
uit 't duister rezen en bij 't dagen vloon!

Nog spreekt uw blik van wat ge hebt vergood,
met deernis zonder haat, maar waar de geur
der sparren eertijds walmde vóór uw deur,
peil ik de diepte van uw dichtersnood.

Verstoken van de zwoele balsemlucht,
als van een schonen droom die nooit meer keert,
denkt ge weleens, aan wat u thans ontbeert,
de wekroep van de vooglen... en ge zucht.

11/3/48
AD. HERCKENRATH

De vader

IK ben dertig en pas een jaar gehuwd. Of ik gelukkig ben heb ik me nog niet afgevraagd. Over tien jaar misschien zal ik het doen om te weten of ik het dan wél was. En mijn vrouw en ik zullen samen fluisteren: Weet je nog van die tijd, toen...

Ik heb weinig familie. Een oude tante en vooral mijn vader. Toen ik geboren werd stierf mijn moeder. Wat moet de man nu doen, lachen of schreien?, zei een man uit de buurt, cynisch. Het kind groeide op, het geleek zo sprekend zijn moeder. Het groeide; maar wat ook groeide, onzichtbaar sterk, was het hart van de vader, vast aan het beeld van de moeder en het spel van het kind.

Ik herinner mij nog veel. Veel, heel goed.

Ik huwde en verhuisde naar de stad G. Vader wilde, voorlopig nog, zei hij, blijven wonen in de voorstad B. Regelmatig echter komt hij ons bezoeken. De laatste tijd echter minder. Wat scheelt er pa toch, vroeg mij mijn vrouw op een morgen. Hij doet zo raar. Is hij ziek? En 't is minstens vier of vijf dagen, dat we hem gezien hebben. Zou hij Zondag komen eten? Gij hebt hem toch gevraagd?

Maar Zondag was hij er niet. Wij gingen eens zien. Hij zat aan tafel en bekeek een boek, dat hij wegstopte. Muziek vulde de kamer, maar niemand luisterde. In pa's ogen blonk een vraag. We zagen het duidelijk. Was er iets? Ik kende Vader. De beste manier om niets te weten, was iets vragen. Daarom zweeg ik en deed gewoon. We dronken er de koffie, gezellig. We praatten over alles en nog wat, maar voortdurend, voortdurend... Ik weet niet, er ‘haperde’ wat. Het was of iemand hier afwezig was. Vader's ogen keken naar, door en achter ons en hoopten iets te vinden. Wij voelden het beide zeer duidelijk aan, want toen wij naar huis gingen, deelde mijn vrouw mijn gevoel.

Zonderling!

De volgende dagen zagen we Vader zeer weinig. Het duurde soms drie of vier weken. Ik had hoofd en handen vol met mijn werk (Ik ben archeoloog en de regering had mij zopas voor de leiding van belangrijke werken aangeduid). Maar niettegenstaande deze drukte (ik moest nogal veel treinen, die tijd), vergat ik noch vrouw, noch Vader, noch mezelf. Geregeld gingen we om de week, 's Maandags, pa een bezoek brengen. En steeds zat hij bij ons binnenkomen aan tafel, draaide zorgvuldig steeds hetzelfde boek, iedere week hetzelfde boek, in een bruin papier en legde alles, zwijgend en traag, in een lade. En gedurende al die tijd blonk in zijn ogen die redelijk onbegrijpbare glans, die in mij soms een onbepaald gevoel van ‘schuld’ teweegbracht. Ik voelde een zekere schuld, maar ik wist niet waarom.

Zo gebeurde dit iedere week. Iedere week sloot hij het boek weg. En nà ieder bezoek nam ik mij voor te weet te komen, wat hij wegsloot. Want ik voelde duidelijk (het zal u misschien dwaas schijnen) dat de oplossing van het probleem, als er hier van een probleem mocht gesproken worden, lag in het bruine pakje.

Het gedrag van mijn vrouw echter was mij de laatste weken ook zonderling gebleken. Was het om dezelfde reden, die ik niet wist? Een paar dagen later echter kwam het verbazend antwoord: Hoe gaan we het kind heten als het een jongen is? zei ze een morgen, terwijl ze lang, veel langer dan ze gewoon was, zich voor de spiegel haar gezicht poederde...

Toen we het nieuws aan Vader vertelden, glimlachte hij, maar liet het donkerbruine pakje op tafel liggen. Ik keek er naar, star. Vader glimlachte steeds en opende het. Het was een oud album met meestal kinderfoto's van mij. Ik begon te begrijpen. De Vader had verlangd naar het kind. Het kind, 't einde en het begin van alle dingen. Ik blikte op de eerste pagina, waarop stond: ‘Mon enfant, ne grandis pas trop vite!’ En verder, onderaan het tweede blad, was geschreven: ‘Mijn zoon, waarom zijt gij mij zo gauw ontgroeid?’

Melodramatisch? Gewis. Maar wie weet... Over twintig, vijf en twintig jaar zullen wij wellicht ook reeds óns album aanleggen en uitzien. Uitzien. Naar het eind, en het Begin...

K. HAERENS

Vlaamse Letteren
Streuvels en Timmermans

HET regent dikke en dunne druppels boven, vóór en achter mijn huis, terwijl ik deze regelen schrijf. En het regent ook magere en vette boeken in de Vlaamse Gidskluis. En al de gedachten die ze in u opwekken vormen tenslotte ook samengepakte wolken, die eens op het hoofd van andere lezers moeten terechtkomen. Ik voel me als een boom, stam nat en vezels droog. Natte weken volgen droge op in de beurtelings dorre en vruchtbare Vlaamse letterkunde. O wonderbare artistieke meteorologie: lyrische bliksems, oratorische donderslagen, critische hagelbuien, druilerige vlagen van klaagpoëzie, romantische nachtfluisteringen, epische avondvisioenen...

Regen- en schrijfmachinegetik. Veel regenvlagen en zo nu en dan een prachtige kortstondige regenboog. Dan kijken we allen verrukt en opgetogen hemelwaarts, en jubelen over Vlaamse weelde en bloei. Bloei? Neen. Groei? Ja. Bloei is verwant met bloem, groei met groen. Veel groen in Vlaanderen. Onrijpe boekjes tooien zich soms in een goudgele kaftmantel en rijpe werken dragen vaak een groen kleedje. Groen van buiten zijn de boeken van en over Streuvels, korengeel van binnen: om aan te tonen hoe levenskrachtig deze 78-jarige nog steeds is, en om te bewijzen dat de Lijsternest-reeks in een jeugdkleurtje moet steken. Er is iets wonderlijks in de levenskracht van een mens.

Gedurende jaren en jaren schrijven sommige auteurs boek na boek; dan komt een periode van inzinking bij de ene, van zwijgen bij de andere. De Dood denkt aan z i j n oogst; maar onder de schrijvers die Magere Hein een neus kunnen zetten, betekent de overwinning op de dood tevens de zegepraal op een tijdelijke steriliteit en gaan de oude bomen weer aan 't bloeien. In mijn geest zijn de namen van Streuvels en Buysse hecht aan elkaar gekoppeld: een boek van Buysse werd altijd door een van Streuvels gevolgd en vice versa, en dikwijls bewezen ze gelijktijdig hun onverzwakte werkkracht. Buysse, de in Vlaanderen nog steeds miskende, is er niet meer. Streuvels vegeteerde een tijdje op vertalingen en herdrukken; maar in de jongste tien jaar is de bron weer helderder dan ooit aan het opborrelen. Streuvels vertelt ons thans veel over zijn jeugdjaren. In ‘Heule’ leert ge hem als kind kennen. In ‘Avelghem’ (Uitg. iStandaard-Boekhandel, Antw.) als jongeling, knaap, jongeman. Een verjongingskuur voor de schrijver en ook voor de lezer. Streuvels herleeft nog eens alles; en de lezer, te licht geneigd om een in alle bloemlezingen, literatuurgeschiedenissen en encyclopedieën met biografie en portret vertegenwoordigde auteur als een brokje fossiel verleden te beschouwen, ondergaat weer het noodzakelijke verfrissende contact met een levend mens.

Er zijn auteurs die hun jeugdherinneringen te boek stellen als ze pas de kinderschoenen zijn ontgroeid: Leo Tolstoj. Anderen voelen de ‘schemeringen van de dood’ naderen en willen nog eens haastig alles opnieuw beleven: Du Perron,

Fonteyne). Nog anderen vinden dat ze hun rijkdommen niet zuiver genoeg aan de man brachten en schrijven een ‘Jeugd’ als correctief voor ‘De Witte’. En de sterksten, de gelukkigen, wachten tot op hun oude dag om hun herinneringen aan te spreken. Hoe uitgedroogder de tak, hoe heerlijker the last rose of Summer. Soms beeft de hand en siddert de letter; maar de zin danst gratielijk als een jonge nimf.

In ‘Avelghem’ herkent men dadelijk de kloeke klauw van de kerngezonde Streuvels, wiens hand nog niet beeft en wiens letters nog steeds golven als het Zuidvlaamse landschap. Deze m é m o i r e s kan men lezen als zijn romans en verhalen. Hier neemt hij zelf stelling tegenover mens, samenleving en leven. Met een niets en niemand ontziende oprechtheid wijst hij op de stremmende factoren die hem in zijn opgang als vrij mens hebben gehinderd. Wie van Streuvels' werk houdt, zal ook hier volop kunnen genieten. Wie de auteur van ‘Lenteleven’ om een of andere reden verwaarloosde, geef ik de raad dit werk ter hand te nemen om een vooringenomenheid of afkeer te kunnen prijsgeven. Niet alleen de jonge Streuvels maar al even veel het Vlaanderen en het West-Vlaanderen van vóór 1914 zal hij er uit leren kennen.

De memorialist Streuvels is voor mij persoonlijk een zeer onverwachte, aangename verrassing geweest. Streuvels' herinneringen aan Heule en Avelgem (en er wordt nog een derde deel over Ingooigem aangekondigd) betekenen daarenboven een stille wenk om zijn ganse jeugdoeuvre weer eens aan te pakken.

Hebben we die lange reeks werken van ‘Lenteleven’ tot ‘De Vlaschaard’ wel met de nodige aandacht en een juist begrip gelezen? Vermits de auteur zélf zijn leven aan een nieuw onderzoek onderwierp, beproeven wij het ook met zijn boeken.

Em. Janssen S.J. heeft zulks gedaan en het resultaat daarvan is zijn boek ‘Stijn Streuvels en zijn Vlaschaard - Essay over zijn eerste productie tot aan het meesterwerk’ (Uitg. Standaard-Boekhandel, Antw.). Pater Janssen bestempelt zijn verdienstelijk werk als ‘een eerste poging’ en ‘een aanloop tot een bredere, een zoveel mogelijk alles omvattende studie’; en dat is sympathiek. Maar ik hou niet van superlatieven en van beweringen die binnen x jaren allicht belachelijk en overdreven kunnen klinken: ‘onze grootste prozaschrijver van deze eeuw’ (laat zulk oordeel aan naneefjes over)! En over ‘De Vlaschaard’, die al zoveel verdachte publiciteit heeft moeten dragen: ‘een der machtigste prozawerken uit onze Nederlandse en Westeuropese literatuur’. 't Is mogelijk, doch daarmee nog niet bewezen. Gemakkelijker gezegd dan aangetoond.

‘Vereenvoudig niet te veel’, waarschuwt Janssen zichzelf en de lezer. Janssen tekent hard de algemene lijnen van zijn analyse, vereenvoudigt dus onvermijdelijk; maar dan geeft hij toch ook de vele vertakkingen van zijn bewijsvoeringen aan, zodat zijn ontleding rijkgeschakeerd wordt. Soms blijft hij in een te simplistisch schema steken (bijv. over de stadsschrijver en de landelijke roman) of verantwoordt hij zekere beweringen en constataties niet genoeg. Ook de priester

komt nu en dan om de hoek kijken, om ‘gemoedsadel, religieuze overtuiging’ en andere eerbiedwaardige attributen met zuiver artistieke te vermengen.

Wat zijn stijl betreft, vind ik Janssen vaak te schools. Hij maakt te veel gebruik van zinswendingen die meer in een les of in een voordracht passen. Een lezer, die zich in Streuvels' kunst wil verdiepen, moet niet als een schooljongen worden toegesproken: ‘Wij besluiten’, ‘wij vatten samen’, enz...

Interessant lijkt me de ontleding van ‘Zonnetij’ en ‘Zomerland’. Over de ‘gespletenheid’ (Streuvels zelf gebruikt de term ‘gesplitstheid’) van de kunstenaar zegt Janssen pertinente dingen, hoewel hij m.i. te gemakkelijk ‘Lateur’ tegen ‘Streuvels’ uitspeelt. En wat het ‘Gezelle-temperament’ bij Streuvels betreft, ik moet eerlijk bekennen dat Janssen me niet heeft overtuigd. Op dit psychologisch pad volg ik liever een Westerlinck. Zodra Janssen het litterair-historische terrein verlaat, wordt zijn stap meer aarzelend.

‘De gespleten man is één geworden’ en ‘Lateur heeft Streuvels ingehaald’ jubelt Janssen, wanneer hij in het zicht van het meesterwerk De Vlaschaard komt. Hoe mooi dit ook zijn idée fixe (Vlaschaard-het meesterwerk) dient en hoe verlokkelijk ook dergelijke formuleringen klinken, zij passen, meen ik, minder voor een artist als Streuvels, precies in d i e periode, toen hij zich in grootse eenvoud en eenheidsdrang als een oergezonde natuurmens uitschreef met de elementaire kracht van het hem omringende als stimulans. Men kan met de zoeklichten van de psychologie tenslotte alles willen belichten. Janssen's visie op Streuvels is wel vernuftig, maar zijn idée fixe heeft hem parten gespeeld. Bravo voor de speler: maar wat hij wil splitsen, zou ik liever gaaf laten. ‘Lateur’ (behalve op de burgerlijke stand) blijft voor mij een Jansense schim.

Ook de omstandigheid, dat het meesterwerk werd geschreven door ‘een pas gehuwd man’, acht ik een hachelijk argument. Ongetwijfeld moet men rekening houden met de biografische elementen (door Streuvels zélf zo kwistig in ‘Heule’ en ‘Avelghem’ en andere werken medegedeeld); doch daarna dient het werk, los van de auteur, te worden gezien.

Op het einde ontwapent de ontleder ons door een meer behendige dan naïeve bekentenis: ‘We leggen de pen neer met den indruk als hadden we nog niets verricht’. En hij bereikt er juist het tegenovergestelde effect mede. Met ‘eerste poging’ en ‘aanloop’ trof hij de juiste toon, hier klinkt de noot vals.

Mocht Janssen wat meer vaart in zijn proza kunnen steken, wat meer durf en animo, zodat z i j n onbetwistbare gespletenheid tussen gepassioneerde litteraire speurder en aarzelende prozaïst ophoude te bestaan.

Het is avond geworden en het regent hier nog altijd te Brugge, zodat ik maar voorttik. Zou het in het ‘Brugge der Kempen’, te Lier, nu ook regenen, regenen zoals Timmermans het eens beschreven heeft in een van zijn verhalen? Lierke-Plezierke en Brugge-zo-dood-als-een-pierke. Ha, die tijd is voorbij. Ik slik dat Lierke-plezierke maar vlug in, want de Fé heeft een vroegtijdige en donkere levensavond gekend. Toch niet zo donker als men ons wil wijsmaken. Ik heb kennis

genomen van zijn twee laatste werken: er schittert een feller licht in dan het proza van verschillende rancuneuze in-memoriam-schreeuwers me liet vermoeden.

Felix Timmermans' dubbel afscheid aan een bedrijvig artistenleven getuigt noch van angst noch van bitterheid. Hij bleef zichzelf gelijk, en bereikte zelfs een zekere graad van sereniteit.

Dubbel afscheid?

Enerzijds heeft hij nog eens gulzig van het aardse leven geproefd, voor de allerlaatste maal helaas, in ‘Adriaan Brouwer’ (P.N. van Kampen, A'dam). Stevig, vet proza. ‘Een taal lijk spek en eieren’. Kan het aardser? En krachtig brani-achtig: ‘Liever jong en vol vlam de put in, dan verslenst als een oude dondereer aan zijn doodkist te zitten denken’. Die zwaarmoedige ondertoon was niet te vermijden: de schaduw van alle vlees. En zelfs vrij gewaagd voor zo'n vrome prentjestekenaar: ‘de kwezelsmoel van Spanje’. Maar dan weer na elke belijdenis van uitbundige levensvreugde, die doodsgedachte: ‘Al leef ik nog honderd jaar, 't is te hopen van niet’. Al heeft Timmermans zich hier achter Adriaan Brouwer weggestoken, de Lierse schrijver haal je er overal uit. Een overmoedig afscheid aan dit aards leven, een laatste groot festijn van gulzigheid. We hebben ‘Brouwer’ gelezen en nog eens Timmermans gevonden. Niet Brouwer trouwens, doch Timmermans interesseerde ons thans. We kunnen later eens naar de schilder gaan zoeken en zien wie het het best deed, Timmermans of Ernest van der Hallen.

Anderzijds heeft Timmermans zich klaargemaakt voor de Grote Reis in ‘Adagio’ (P.N. van Kampen, A'dam): poëzie Van een zeer ingetogen brandglaskleur. Een uitstervende orgeltoon. In Adagio deed hij afstand van alle aards lief en leed. Een mens in het aanschijn van de dood bidt vroom en met vervoering en verzamelt zijn sereenste gedichten. Wie zal er aan denken, hem te storen?

Adagio: een fijn geschenkje dat de eens zo levensgulzige Timmermans aan ons allen gaf alvorens dit tranendal te verlaten.

Mark E. Tralbaut brengt er ons weer volop in met zijn ronkend en rumoerig boek: ‘Zó was de Fé’ (Uitg. Die Edele, Antwerpen). En hij heeft tienmaal zoveel papier nodig om nog het tiende niet te zeggen van wat er in het dunne boekje ‘Adagio’ staat. Met Tralbaut staan we weer op de stofferige straat. Een monsterachtig grote spons om misschien twee vlekken af te wassen, uit te krijgen. Tralbaut, de witwasser van Timmermans en de bolwasser van anderen, heeft me alleen geïnteresseerd voor zover hij mij de mens Timmermans heeft uitgetekend, anecdotes over de Fé heeft verteld en gesprekken met Timmermans nauwgezet heeft medegedeeld. Had Tralbaut zich daarbij bepaald, het ware perfect geweest. Maar hij verplichtte zijn lezers ook al de rest te slikken. Une mer à boire. En een zee vol inktvissen.

De ‘advocaat’ Tralbaut (beurtelings verdediger en aanklager) verplaatst bergen papier en lucht, vertelt allerlei inderdaad onschuldige dingen, windt zich

voortdurend op, stelt zich kortom aan als de spreekbuis voor de caleïdoscopische verwarring van 1944-45. Zijn bedoeling was waarschijnlijk, verhelderend te werk te gaan. Beter had hij dit bereikt met niet meer dan een twintigtal bladzijden. Hij laat te veel stof opwaaien en belet ons daardoor te zien. Uit de vergelijking van enkele zakelijke krantenverslagen en even nuchtere foto's uit 1942 met Tralbaut's opgewonden getuigenissen uit 1944-47, zal later wel de juiste middelweg worden gevonden. De literatuurgeschiedenis delft steeds vroeg of laat documenten op om de hartstochten pro en contra tot hun precieze proporties te brengen. Zie thans Multatuli, Kloos, Van Eeden e.a. Voeg er later Felix Timmermans e.a. aan toe.

Jan SCHEPENS

Het symbool in de dichtkunst
II.

7. Wat is romantisme?

Niets anders dan de erkenning van die oneffenheden.

Nadat ‘de Zon’, le Roi-Soleil, in werkelijkheid bijna ononderbroken en ongestoord had kunnen schijnen gedurende anderhalve eeuw, verscheen een klein wolkje aan den horizon. Het wolkje groeide langzamerhand aan tot een geweldig onweer, een ware zondvloed. Eerst scheen het maar een aangename schaduw, de belofte van een verfrissende regenbui.

De regenbui van het ‘gevoel’, dat de dorst der rede, dezer uitgedroogde aarde zou lesschen.

Zelfs Voltaire zal aan de nieuwe mode der s e n s i b l e r i e meedoen. Zijn theater is vol ‘coeurs sensibles’. Hij beweert dat men, bij zijn opvoeringen, echte tranen vergiet. Maar wij gelooven er niets van. Of 't waren krokodillentranen.

Die omwenteling, die revolutie van 't gevoel was het werk van een ander man: Jean Jacques Rousseau, de opstandeling, de Zwitsersche verschoppeling, het natuurkind.

Maar Rousseau is een belijder, d.i. een rhetor. Wel bezit hij het romantische temperament, maar hij verwezenlijkt geenszins het romantisme in de kunstbeoefening.

Hoe begon de romantische beweging eigenlijk in Europa?

In den beginne was het niets dan een rimpel op het effen watervlak van het heldere, doorzichtige classicisme. Een rimpel die zich voortzette, uitbreidde. Die rimpel werd een plooi. En die plooi zette zich vast, bleef onbewegelijk, onveranderd. Niet meer glad te strijken. Het stroomend water van het classicisme was toegevroren. De bronnen vloeiden niet meer. De rimpel in het ijsvlak, de plooi in de korst barstte tot een scheur.

Er brak een kloof uit in het menschelijk gemoed, in 's menschen geloof, in zijn overtuigingen. Het gezag leed schipbreuk.

Het was een geestelijke, een zedelijke en eene sociale omwenteling. Een nieuwe laag, de burgerlijke klasse, kwam naar boven in de maatschappij.

‘Een nieuwe lente en een nieuw geluid’?

Het vers uit Gorter's M e i gelijkt merkwaardig op André Chénier's:

> ‘Sur des pensers nouveaux faisons des vers antiques’.

Maar veeleer dan een voorlooper van het romantisme, is Chénier de laatste bloesem van het Fransche classicisme.

Een nieuw leven? Ja en neen. Een groote inzinking en verval, ongetwijfeld. Maar ook een groeiende belofte, een betere kennis van den werkelijken mensch en een dieper inzicht in de volledigheid van het zieleleven.

Wij kunnen karrevrachten formules aanvoeren, voor de definitie van het romantisme. Maar zij slaan meestal op bijkomstigheden.

Hernieuwing van het gevoelsleven? Stellig. Maar het was eerst maar eene mode. De adellijke dames zoogden haar zuigelingen zelf, te Parijs, op raad van Jean Jacques. Maar zij zoogden ze... in de schouwburg, tusschen de bedrijven der voorstelling. Dit was haar liefde tot de ‘natuur’. Zie het Trianon van Marie-Antoinette!

Overwoekering van het gevoel over de rede? Stellig. Maar juist om die reden zal de romanticus Goethe het romantisme later veroordeelen. De schrijver van Werther's Lijden was ook de man die de meest subtiele, subjectieve nuances, de schakeeringen van het zieleleven met bewonderenswaardige, weergalooze objectiviteit, met olympische sereniteit wist te schilderen. Romantisch was hij als mensch, classicistisch als kunstenaar: ‘Ik noem classiek het gezonde, en ziekelijk het romantisme’, zal hij verklaren.

Trouwens: liefde tot de natuur? Maar de natuur was, in de achttiende eeuw, totaal onbekend. Rousseau voelde wel haar schoonheid, maar hij kon ze nog niet weergeven. Wanneer hij een landschap wil beschrijven, gebruikt hij versleten uitdrukkingen als ‘paysage riant’ of nog banaler ‘agréable’. Even goed als de andere achttiendeeuwsche pruiken. Zeker: het ‘lachende’ landschap was eens een vondst... geweest. Nu was het beeld versleten, stereotiep, dood.

De kunst der beschrijving is een aanwinst der negentiende eeuw. En zij is een buitengewoon ingewikkeld iets.

Het romantisme is de weerwraak van het individu op de maatschappij? Zeer zeker. Maar is weerwraak ooit eene werkelijke overwinning? Integendeel, hoe grootsch zij ook klinke, die weerwraak is een phrase, een onbenullig iets. En eerder een groote begoocheling, een zelfbegoocheling. Gij weet hoe Rousseau's eerste paradox, zijn afkeuring van de beschaving door kunst en wetenschap, ontstond: door een grap, op raad van de te Vincennes opgesloten Diderot. Al was dit maar eene anecdote, die anecdote is goed: Se non è vero, è bene trovato!

Trouwens: al die zonderlingen, die vrijwillige romantische eremieten, als Delphine en Corinne, René, Adolphe, Obermann en tutti quanti, zullen al gauw uit hun afzondering, uit hun beruchte ‘solitude’ terugkeeren. Die aanklacht tegen de menschen, tegen de maatschappij, hun eigen ‘schoone en miskende ziel’ was maar een waan. Een zelfbegoocheling om van te walgen. De romanticus is een verloren zoon, een ‘enfant prodigue’. En het is het lot van den verloren zoon, weer huiswaarts terug te keeren.

- Is het romantisme dan eene illusie, een zelfbedrog?

Ja en neen. Er lag wel iets nieuws, en een goede kern in die beweging. Maar die lag elders, en dieper. Niet in het declamatorisch ‘recht der hartstochten’, der driften in den mensch, in den opstand tegen de rede, maar wel in de ontdekking van het irrationeele uit de rede zelf. Het gevoel, het onbewuste in den mensch is geen ding op zich zelf, evenmin als de rede. Rede en gevoel, bewustzijn en onbewustzijn zijn functies van malkaar en alleen werkelijk in

samenhang, in overgang tot malkaar. De grootste verdienste van de romantische beweging bestaat hierin dat zij den mensch terug heeft gebed in zijn natuurlijke en historische omgeving, om hem uit den schoot dier functioneele afhankelijkheden opnieuw te ontwikkelen.

Die ontwikkelingskuur is niet zuiver rationeel; maar zij is ook niet absoluut irrationeel, zooals het romantisme meende.

Want het romantisme, in zijn tegenstelling tot het classicisme, had ook zijn bekrompenheid. Tegenover de classieke eenvoud, het ééne gelijkvloersche vlak der rede, stelde het een dubbel vlak, van rede en gevoel, en wist ze niet te verzoenen. Het romantisme is dualisme, bestendige dubbelzinnigheid en dwarsdrijverij. Het kan de scheur in zich, de kloof niet overbruggen. Het bleef bij de verscheurdheid, en dat was de vloek, de ondergang van het romantisme. Het bleef bij den opstand en tegen de verzoening. Het beperkte zich tot de subjectieve belijdenis van het gebroken hart.

Ook in den kunstvorm bestendigt het romantisme het irrationeel dualisme, ten deele terecht trouwens. Want tegenover het licht staat de schaduw. De schaduw heeft bestaansrecht. Complementaire kleuren verhoogen wederkeerig haar glans. En er is tegenstrijdigheid in de natuur, zonder twijfel, vooral in 's menschen ziel, en zelfs in de rede.

Maar het romantisme zal het dualisme tot beginsel verheffen, de tegenstrijdigheid huldigen als zoodanig in de philosophie (Hegel). Het romantisme bemint de schaduw als zoodanig, de duisternis, de nacht. Het aanbidt het geheimzinnige, het mysterie op zich zelf.

Een kultus van het mysterie: aldus zou ik het liefst het romantisme willen formuleeren. Een mooie kultus, zeker! Maar niet ongevaarlijk, niet zonder nadeelen.

8. De romantische aesthetiek

In de classieke schoonheidsleer was het schoone duidelijk gescheiden van het leelijke en monsterachtige. Het verhevene was harmonisch met het schoone verbonden, versmolten. Orde en harmonie waren de vorm zelve der kunst.

Het gezegde van Boileau:

> ‘Souvent un beau désordre est un effet de l'art’,

was een concessie, een toegeving, en niet eens een volmondige, oprechte. Want de ‘désordre’ moest toch ‘beau’ zijn, d.w.z. de wanorde moest ook schoone orde zijn, dus geen ware wanorde.

Maar in den schoot zelve van het classieke schoonheidsideaal ontstaat een breuk. In de achttiende eeuw geschiedt de uiteindelijke breuk tusschen het schoone en het verhevene. Het schoone wordt tot den rang van het mooie, het bevallige, aangename verlaagd. Het ‘beau’ wordt ‘joli’ en het verhevene vlucht uit de geraffineerd cynische kunst.

Men zou trouwens kunnen beweren dat het verhevene, het ‘sublieme’

geen aesthetische, maar eene ethische of zelfs een religieuze kategorie is.

Maar: ‘du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas’. De achttiende eeuw heeft, uit vrees voor de spot, het verhevene uit het schoone uitgestoten en het zelfs als belachelijk gedoodverfd. Het rokoko kent het verhevene niet meer en verlaagt het schoone tot het grillige en nuttelooze versiersel. In het ornament sterft het zelfzuchtige schoone zijn eigen, zinlozen dood.

Het divortium, de scheiding tusschen het schoone en het verhevene was in de achttiende eeuw een voltrokken feit toen, als de classieke schoonheid op sterven lag, de aesthetica of leer der schoonheid tot wetenschap werd verheven.

De aesthetica is als wetenschap een Duitsche uitvinding. Wel had, reeds in de oudheid, een aan Longinus toegeschreven, en door Boileau in 't Fransch vertaalde, verhandeling over het verhevene het schoonheidsthema aangeslagen. Maar het Traité du Sublime is in wezen en hoofdzaak eene rhetorische verhandeling over de stijlvormen, over de aanwending van het verhevene in de pathetische tooneelkunst, en niet over het verhevene zelf. Wij bezitten ook wel enkele Fransche werkjes over den goeden smaak, in de kunst, zooals de Réflexions critiques surla poésie et la peinture van l'abbé Dubos of, van de Jezuïet Bouhours, les Entretiens d'Ariste et d'Eugène enla Manière de bien penser sur les ouvrages de l'esprit, maar die goede smaak in het toenmalige Frankrijk betreft vooral de kunststijl, de taal en is streng en negatief: ‘La langue’, zegt P. Bouhours, ‘type accompli de la délicatesse intellectuelle et de l'inaptitude artistique de la société polie, la langue s'enrichit parfois en se dépouillant’.

Eerst Winckelmann, in Duitschland, bouwt weer op. Hij is geen kunstenaar en onderwijst niet, maar hij wekt en voedt het gevoel voor antieke schoonheid. ‘Man lernt nicht’, zegt Goethe in 1827 tot Eckermann, ‘wenn man ihn liest, aber man wird etwas’. Winckelmann suggereert ons zijn eigen eerbied voor de classieke Grieksche schoonheid. Hij roemt haar ‘edle Einfalt und stille Grösse’. Daar ligt het schoone en het verhevene, in edele eenvoud en naïeve onschuld, nog bij elkaar, ongescheiden onderscheiden.

De pedantische professor Baumgarten maakte van de Aesthetica, aan de universiteit te Halle, een geleerde wetenschap. Maar zelfs een Kant wilde nog in 1781 (voetnota bij de Transzendentale Aesthetik in de eerste uitgaaf der Kritiek der Zuivere Rede) er niet van weten. Eerst later, in de Kritiek van het oordeelsvermogen, tracht Kant een eigen subjectivistische schoonheidstheorie op te stellen.

Intusschen begon het in Duitschland, en later ook in Frankrijk, zoo maar te wemelen van Betrachtungen über das Schöne und Erhabene en van Considérations sur le beau et le sublime.

Opvallend is overal het uiteenhouden, ook bij Kant, van die twee begrippen. Het is een teeken des tijds. In 1765, na de veroordeeling van zijn Emile, moest Rousseau o(meende hij te moeten) vluchten uit Frankrijk. Hij schreef uit Zwitserland enkele brieven aan zijn vrienden in Frankrijk, o.a. een brief aan

den maréchal de Luxembourg over de tot dan toe onontdekte schoonheid van zijn vaderland en in 't bijzonder over de schoonheid van het berglandschap (diezelfde bergen, of liever niet dezelfde, want het waren de liefelijke heuvels van Normandië, waarover Mme de Sévigné aan haar dochter schreef dat het ‘affreuses montagnes’ waren). Rousseau schrijft uit Mottiers, in de Val Travers, dit landschap vergelijkend met de omgeving van Montmorency, waar zijn vroegere gastheer woont: ‘Ici l'art n'étale pas ses beautés, mais la majesté de la nature en impose’. Ook voor Rousseau dus waren de ‘beautés de l'art’ de gekunstelde Fransche tuinbouwkunst van Lenôtre, die de natuur doodt, terwijl de wilde schoonheid der bergen tot de kategorie van het verhevene behoort: iets totaal verschillends van de schoonheid.

Ook de Zwitsersche dichter A. von Haller (1708-77) is de man van het ‘Erhabene’, een man volgens het hart van Kant en Rousseau:

> ‘Ins Innere der Natur dringt kein erschaffner Geist, Zu glücklich wenn sie ihm die äussere Schale weist’.

Waarop Goethe schertsend antwoordde, dat de natuur ui is, een ajuin:

> ‘Natur hat weder Kern noch Schale Alles ist sie mit einem Male’.

Genoeg! Die aanhalingen volstaan om aan te duiden dat het eene van de groote verdiensten werd, van het romantisme, het schoonheidsbegrip te hernieuwen, te verruimen en te verdiepen door de versmelting van het verhevene - en van het leelijke - met het schoone.

De schoonheid valt immers geenszins te vereenzelvigen met de orde, en nog veel minder met eene bepaalde ordevorm, met de redelijke orde. De definitie der scholastieke philosophie, dat de schoonheid ‘splendor ordinis’, de glans der orde zou zijn, is onvolledig en gaat mank. Men zou ze misschien beter omkeeren: ‘ordo splendoris’, de orde van den glans, het eigen domein van den schoonen schijn!

Ik wil niet beweren dat de schoonheid niets met de waarheid en de rede heeft uit te staan. Integendeel: er steekt stellig eene geheime orde, eene levende wiskunde in de schoonheid. Maar dit levende geheim der schoonheid ligt niet achter, wel in den schijn zelf. Het omvat de leugen, het bedrog en de wanorde. Het schoone omvat het leelijke in broederlijke liefde. Want er is eene schoone leelijkheid, zoowel als er eene leelijke schoonheid bestaat. Het monsterachtige is er een bewijs van, want het monster is de synthese van het schoone en het leelijke, van natuur en geest. Een monster is uiteraard... romantisch. Herinner u het sprookje van het monster en de prinses: la Belle et la Bête. Het monster was in werkelijkheid een schoone prins, dien de moedige prinses moest liefhebben. Maar dit was natuurlijk een sprookje, en daarom... romantisch.

In zijn opstel over Winckelmann (1805) schrijft Goethe:

‘Gewisse Zustände des Menschen, die wir keineswegs billigen, gewisse sittliche Flecken an dritten Personen, haben für unsre Phantasie einen besonderen Reiz. Will man uns ein Gleichnis erlauben, so möchten wir sagen: es ist damit

wie mit dem Wildbret, das dem feinen Gaumen mit einer kleinen Andeutung von Fäulnis weit besser als frisch gebraten schmeckt. Eine geschiedene Frau, ein Renegat machen auf uns einen besonders reizenden Eindruck. Personen, die uns sonst vielleicht nur merkwürdig und liebenswürdig vorkämen, erscheinen uns nun als wundersam, und es ist nicht zu leugnen, dass die Religionsveränderung Winckelmanns das Romantische seines Lebens und Wesens vor unserer Einbildungskraft merklich erhöht'.

Ziet gij waarop ik uitstuur? De romantische aesthetica, het romantische schoonheidsbegrip is synthetisch, relativistisch en perspektivistisch. Het schept eene nieuwe orde... door afstand te leggen, en het uiteenliggende weer te verbinden. Dit is het geheim, en de sleutel van het geheim, van het romantische dualisme.

Victor Hugo's theorie van het groteske, in de voorrede tot zijn C r o m w e l l, beoogt niets anders. Het groteske bepaalt hij als de synthese van het schoone en het leelijke in een hooger begrip. Hierdoor wint hij tevens, voor de schoonheid, het verhevene terug dat er in dient te worden geïntegreerd. Een schoone ziel kan (en moet, zal Hugo in overdreven romantisme beweren) in een leelijk lichaam huizen. Een galeiboef of een hoer kunnen (moeten, zegt Hugo) edele menschen zijn. De romantische aesthetica had in den grond gelijk. Maar het romantisme was wel een vreeselijke, monsterachtige heksensabbat!

9. Natuurgevoel.

Met dit al zal het blijken dat de romantische 'natuur' veeleer een konstruktie is van den geest dan een onmiddellijk gegeven. Het gevoel voor de natuur moet gekweekt, opgevoed worden. Want de boeren bij voorbeeld hebben wel zin voor het nut, maar weinig zin voor de schoonheid van hun land.

De natuur overheerscht ons niet meer. Wij beheerschen ze. Jammer genoeg vernietigen wij al te dikwijls haar schoone gaafheid, haar ongereptheid. Indien wij de natuur vernietigen, dooden wij ons zelf.

Zeg mij niet dat de Brusselsche Warande een park is. Dat is niet waar. De Warande is een hof, boven op den Hofberg. Geen hof in den zin van een tuin, maar in den zin van het Fransche 'Cour'. Het is hoogstens een wandelplaats, waar je een beetje op en neer kunt gaan. Het is een 'Salle des pas perdus' in open lucht, meer niet. Je ademt er meer stof in dan zuurstof. Het is een voorkamer, een antichambre (tot het Koningspaleis of het Paleis der Natie? - Om 't even). Een wachtkamer voor leegloopers. Een oogenblik ontspanning in een ander salon. Want de Warande is een salon, bevolkt met dozijnen allegorische beeldjes, hermen, standbeelden van beroemde mannen, naakte dames en hermaphrodieten. Enkele levende menschen loopen er ook wel rond, maar die zijn ongewenschte indringers. Vraag het maar aan de politieagenten! En hier en daar een musch, de musch 'Wiet' van Mevrouw Fanny Leys. Er liggen tapijten in dat salon, groene weliswaar, het vloerkleed der rechthoekig versneden gras-

zoden. Er staan waarachtig enkele boomen in die Warande, maar zonder eigenrecht, verloren als dekoratieve varenplanten in een zoogenaamde wintertuin, die ook geen tuin is. Trouwens, niemand bekijkt die boomen, die niet weten wat zij hier komen zoeken. De Brusselaars althans hebben ze nooit bekeken. Geen Brusselaar kan een linde van een beuk onderscheiden. Hij heeft geen oog voor boomen. Hij weet niet dat de ronde waterkom, vóór het Parlement, omgeven is, sedert haast tweehonderd jaar, door statige platanen. Hij heeft ze nooit gezien. Op honderd Belgen zijn er geen twee die weten wat een plataan is. Zij zweren dat zij er nooit gezien hebben. Een plataan? zullen zij u zeggen: dat moet een boom zijn die ergens in 't Zuiden, in Zuid-Frankrijk, bloeit. Met zijn neus er vóór ziet een Belg nog geen boom!

Een veeg teeken! De Belg heeft geen zin meer voor natuur en gemoed. Wanneer hij, aan de kust, in de duinen wil gaan wandelen, verlangt hij dat de duinen... eerst geplaveid worden. Ik heb het niet over den eigenlijken zeedijk, maar over 't geen overblijft van onze schoone duinen. Tusschen Wenduyne en Blankenberge was reeds vóór den oorlog een vlak steenen voetpad op halve duinhoogte, achter de kam, aangelegd. Nu wordt tusschen Blankenberge en Zeebrugge een steenen gaanpad aangelegd boven op de kam der duinen! De Belg wil overal op steenen, en niet op 't zachte zand of de mulle aarde gaan. Daarom doodt hij de natuur. Zijn gemoed is verdord, zijn hart versteend.

De Brusselaar aanziet het Ter Kamerenbosch voor een stuk natuur. Hij ziet niet dat hij het bosch vernietigt door het binnendringen, langs de lanen, van de aangrenzende gebouwen. De stad verslindt het bosch. Trouwens: wie spreekt daar nog van bosch? Het Ter Kamerenbosch is geen bosch meer, maar hoogstens een park, met breede lanen, verpest door automobielen. Een stuk opgetuigde, d.i. vervalschte, verwoeste natuur.

En het Zoniënwoud? Dat is geen woud meer, maar hoogstens een bosch. Grootendeels een, overigens prachtige, beukenplantage. Een kweekerij. Ook daarin dringen overal steenen- en asphaltlanen door en verpesten de auto's, met hun gestank en hun lawaai, de lucht en de heilige stilte. De dreven zijn voorbehouden voor de snobistische ruiters. Een arme voetganger - ces cochons de piétons! - heeft niet meer het goede recht in het Zoniënwoud te gaan wandelen. Ofwel hij moet verzinken in de modder van het ‘Sentier du Vuilbeek’, dat hem blijft voorbehouden, daar langs de kant van den vijver der Kinderen Verdonck, die tot romantische ‘Enfants Noyés’ werden herdoopt. Of hij moet vluchten in de donkere ravijnen van de ‘Drève de Diependelle’. Indien hij geluk heeft, zal de wandelaar daar misschien nog een beetje stilte en zuivere lucht, een paar Vlaamsche namen en enkele andere boomsoorten dan beukeboomen aantreffen. Prosit!

Het romantisme heeft de natuur ontdekt, de levende schoonheid, en het gemoed. Maar voor onze landgenooten was het misschien al te laat! De zoogenaamde beschaving is meestal verwoesting.

René HEYTENS

Een halve eeuw Spaanse letteren VI

ER is kort na de Eerste Wereldoorlog in Spanje een tamelijk zelfstandige beweging geweest, die het ultraïsme of creacionismo wordt genoemd. Een van de betrokkenen, Guillermo de Torre, heeft er een aardig boek over geschreven, dat tevens de voorlopers en verwanten uit andere litteraturen beschouwt (Literatura europea de vanguardia, 1925). Er is wat in van Apollinaire, wat futurisme en cubisme, wat humor en speelsheid van Dada, maar er was ook de zucht om het gedicht te scheppen (crear) uit niets, los van de realiteit van mensen en dingen, en ook vrij van sentimentalisme en rhetoriek. Jammer slechts dat de dichtkunst, de kunst in taal, de andere wel nooit in die absolute richting zal kunnen bijhouden. Maar het bad is zeer versterkend en verfrissend voor vele jongeren geweest, en ze hebben wel allen er iets van meegedragen in hun verdere ontwikkeling.

Daar is dan in de eerste plaats Pedro Salinas (geb. 1893 in Madrid), die zijn eerste verzen publiceerde in het tijdschrift 'La Pluma' (1920). Hij is nu professor in Spaans aan de Johns Hopkins University in Baltimore, waar hij onlangs een inleiding schreef bij Eleanor L. Turnbell's Contémporary Spanish Poetry (Baltimore, 2e druk, 1946), een verzameling goede vertalingen van 10 dichters van deze groep met het oorspronkelijk ernaast. Die heel menselijke en geestige inleiding begint aldus: 'Ja, ik ken ze allemaal, sommigen meer, anderen minder. We zijn gescheiden, een boze, gemene wind heeft ons verspreid over de wereld. Een in Argentinië: Alberti; een ander in Engeland: Cernuda; anderen in de Verenigde Staten en Mexico; slechts drie: Gerardo (Diego), Damaso (Alonso) en Vicente (Aleixandre) in het lijden van Spanje. Ja, ik ben u erg dankbaar dat u mij gelegenheid geeft om allen te verenigen op de tijdelijke bodem van de herinnering, zoals vroeger en zoals morgen in ons gezuiverd Spanje'. Het is onmogelijk deze tien dichters - en dan ontbreken er nog wel een aantal belangrijke, bijv. Carmen Conde, Ernestina de Champourcin en José Maria Quiroza Pia - hier te behandelen, onmogelijk door plaatsgebrek maar ook door gebzek aan Nederlandse vertalingen. Want hoe zal men zonder deze enige idee van een dichter geven?

Welnu, van Pedro Salinas heb ik enige vertalingen uit zijn wellicht meest karakteristieke bundel: La voz a ti debida (De stem die ik aan jou te danken heb, 1933). Men ziet er uit dat hij volkomen trouw is aan zijn opvattingen omtrent de poëzie, die voor hem een avontuur naar het absolute is; hij waardeert daarin bovenal de echtheid, daarna de schoonheid en dan het vernuft. 'Elk gedicht is onvergelijkbaar, zoals een zonnestraal of een zandkorrel'. Of iz het omgekeerd dat zijn theorieën geheel op zijn eigen practijk teruggaan?

[Gedichten]

Di stanciamela

Breng afstand tussen mij en haar,
spiegel, wijzig haar afmeting.
Maak haar die de wereld vult
kleiner, maak haar heel klein,
dat ze past in monosyllaben
en in onze ogen;
dat jij haar kunt omvatten -
van formaat ontdaan,
als een gazelle, onderworpen,
kinderlijk - in jouw lijst.
Ontneem haar de heerlijkheid
van warmte en van vorm,
dat de fijnste weegschaal
haar niet eens registreert;
maak haar koel en glad,
begraven in jouw kwik.
Maak dat haar blik
zich afwendt, dat ze niet
mij ziet, dat ze meent
alleen te zijn.
Opdat ik eindelijk weet
hoe zij is in de eenzaamheid.
Geef jij mij van haar
wat ze nooit me heeft gegeven
Al zou je ook
- wat een echte onthulling! -
al zou je haar me aldus ontnemen.

Liggend

Liggend, zo wil ik je zien,
kijk de hemel in de ogen,
recht in de ogen. Tracht niet meer
een evenwicht te bedenken
waarin wij beiden wenen.
Schik je dan
in de uiteindelijke waarheid,
in wat ons samen wacht:
uitgestrekt, evenwijdig
in de dood of in 't omhelzen.

Zo ligt ook de nacht
op de zee, zelf 'n levende massa
die uitrust op de aarde,
neergezegen op het strand.
Rechtop staan is een lengen.
Alleen lopen of liggen
En wat jij en ik denken
èn de dag - die reeds zo moe is
van 't rechtop staan met zijn licht -
is: terwijl we nog leven
en reeds beven in de dood,
in het opperste omhelzen,
dat we worden neergerukt
door de liefde, die niet weegt,
onder 't gewicht van 't aardse zijn
van materie en vlees van leven.
In de nacht, de diepe nacht,
in de liefde, diepste liefde
veranderd plotseling
in de uiteindelijke einders
van ons zelven, jij en ik.

En om te besluiten nog een vertaling van Salinas:

Morgen

‘Morgen’. Het kleine woord
ging zo los door de lucht,
leeg en zonder gewicht,
zonder lichaam en ziel,
zonder kleur en kus,
dat ik het passeren liet
in mijn heden, langs me heen.
Maar op eens heb jij
me gezegd: ‘Ik, morgen...’
En alles werd vervuld
van lichaam en vlaggen,
En over mij heen
stortten zich beloften
in zeshonderd kleuren,
sommige heel modieus,,
andere naakt, maar alle
vol liefkozingen.

In wagens en op gazellen
kwamen tot mij - als hoge
tonen van violen -
fijne verwachtingen
Of snel en machtig
als schepen uit de verte
en walvissen gelijk
uit afgelegen zeeën,
onmetelijke hoop
op liefde zonder eind.
Morgen! Nu is 't een woord
dat trilt van spanning
van ziel en rozig vlees,
de boogpees waarop
jij plaatste het wapen
heel scherp, van twintig jaar
de zekerste pijl
toen je me zei: 'Ik...'

Jorge Guillén (geb. te Valladolid in 1893) en sedert 1938 in Noord-Amerika (laatstelijk professor in Spaans aan Wellesley College), is waarschijnlijk de grootste der levende Spaanse dichters, zeker na de dood van Lorca. In 1928 verscheen van hem Cantico, in 1945 te Mexico Cantico - Fe de vida, inmiddels gegroeid van ± 100 bladzijden tot ± 450. Aan de ene kant toont hij veel overeenkomst met Góngora, en de school van Mallarmé, aan de andere kant door zijn geslotenheid en zijn uiterste versobering met Juan Ramón en Paul Valéry. Hij definieerde de 'poésie pure' als 'alles wat in het gedicht overblijft, nadat alles geëlimineerd is wat geen poëzie is'. Maar in zijn handen wordt dat een 'tamelijk zuivere poëzie, maar niet te veel, wanneer men als eenheid van vergelijking het onsamengestelde element in al zijn theoretisch mogelijke, onmenselijke of bovenmenselijke strengheid neemt'. Eindeloos is zijn verwondering en vreugde over de schoonheid van de wereld en het leven. 'Het leven is mooi omdat het leven is'. Zo in Cantico (1945) na een beschouwing van al de ellende die er in de wereld gebracht is, schrijft hij op p. 393:

Voor de mens blijft dan de schoonheid.
En het licht kan mij volmaken.
Mijn bestaan dank 'k aan de schone
openbaring: aan deze Aarde.
En een lust gaat in mij rijzen
een die kent geen avonddalen;
'k werp begerig me op de wereld:
't kleinste wil bij 't grootste halen!

Maar de wereld roept mij op,
noodt mij uit ontelbre malen!
Onze ziel wil, hoe dan ook,
lessen toch haar lust aan tranen.
Ik ben niemand, ik ben niets,
maar ik bèn - en ik kan dragen
met mijn ongebogen schouders
binst mijn ogen wijder staren
in verwonderen: hoe de wereld
nieuw zich spreidt over ons verbazen.

Rafael Alberti (geb. 1902 in een voorstad van Cadiz) wordt door velen beschouwd als een der groten. Wat mijzelf betreft heb ik helaas zijn belangrijkste bundel, Sobre los angeles (Over de Engelen, 1929) - die uitspraak is van Salinas - niet kunnen waarderen, hoewel ik totaal niet afkerig ben van subconsciente surrealistische poëzie. Salinas zegt er dit van: Alberti laat een heel koor van engelen door zijn bladzijden passeren. Engelen die in 't geheel niet overeenstemmen met de traditionnele kunstopvatting: engelen, overschaduwd door onheilspellende lichten, en beheerst door hartstochten en zwakheden: de oorlogszuchtige engel, de woedende, de bedrieglijke, de afgunstige, de wraakgierige, de vrekkige, de dwaze; engelen van bepaalde plaatsen: van wijnkelders, mijnen, scholen; engelen van een bepaalde stof: van as, van steenkool, van zand. En ook de goede engel en de engel bij uitstek: de engelachtige engel. Ofschoon de gedichten kort zijn en geen enkel soort groots effect najagen, doet het uiteindelijke resultaat van het boek, het totale effect dat het op de geest maakt, ons denken aan een prachtig geschilderd geheel, een brede compositie in de stijl van Breughel, een schilderij waarop de engelachtige representanten van goed en kwaad worstelen; het geheel maakt op ons de indruk van een verschrikkelijk innerlijk drama, van wederom een voorbeeld van de gevechten die fel uitgevochten worden door de steeds vijandige krachten binnen in een ziel.' Een voorbeeld is:

De engel der vrekkigheid

Mensen op de straathoeken
van steden en landen die op geen kaait staan
bespraken het:
- Die man is gestorven
En hij weet het niet.
Hij wil de banken bestormen,
wolken, sterren, gouden kometen stelen,
het allermoeilijkste kopen:
de hemel.

En die man is gestorven.
Onderaardse schokken schudden zijn slapen.
dolzinnige echo's,
verwarde klank van schoppen en houwelen
treffen zijn oren;
en zijn ogen
acyteleenlampen,
klamme, goudglanzende gaanderijen,
en zijn hart
explosies van stenen, gejuich, dynamiet.
Hij droomt van mijnen.

Groningen
G.J. GEERS

Problemen in de hedendaagse kunst

Wanneer vervult de kunstenaar zijn rol?

HET begrip l'Art pour l'Art is in feite iets, dat nooit werkelijk bestaan heeft. In de opvatting van het publiek echter, heeft het zijn stempel gedrukt op de gehele moderne kunstuiting.

Nochtans niets is minder waar.

De kunstenaar is geen soort buitenbeentje van de Maatschappij. Hij leeft zoals iedereen in het sociale verband meestal met een grotere intensiteit en indien van enig formaat, met een zekere voorsprong op de algemene evolutie.

De kunstenaar begint pas zijn rol te vervullen in het cultuurleven, wanneer hij een menselijke taal spreekt, d.w.z., wanneer uit zijn werk een mens op ons toekomt, die wat te vertellen en te verdedigen heeft. Meent nu niet, dat ik hiermee een tendenzieus ingestelde kunst bedoel. Een kunstenaar behoeft niet in zijn werken, zijn idealen in tastbare vorm om te zetten. Indien hij in hart en ziel vrij is en met een vrije geest durft te oordelen, dan zal dit zelfs uit een eenvoudig stilleven duidelijk en overtuigend genoeg spreken.

Rembrandt's Nachtwacht.

Ik denk in dit verband aan een groots werk van Rembrandt: De Nachtwacht.

Het is een officiële opdracht en reeds door vele van zijn tijdgenoten in alle eer en deugd behandeld, d.w.z. naar het recept van de heersende mode.

De vrijgevochten Rembrandt vat het probleem aan met vrijgevochten middelen. Veelal wordt er meer nadruk gelegd op de schildertechnische evolutie, die hij met dit werk bracht, dan op hetgeen hij als mens hiermede verrichtte. En zo scheidt men zonder meer de schilder van de mens.

Maar er is meer dan de schilder, er is een man, die critiek heeft en een oordeel velt over zijn tijdgenoten, over een heersende traditie, over de ietwat potsierlijke protserigheid van die Nachtwachthistorie, want zelfs de voornaamste figuren zijn in hun pronkerigheid tentoongesteld. Hij heeft bewust een schifting gemaakt in de groep van individuen. De ene is voor hem wel degelijk belangrijker dan de andere.

De mystieke ziel van de kunstenaar uit zich in het prachtige licht en donker.

Het sociale wezen uit zich in de ernst of het komische van de behandeling zijner personnages. Hij spaart niemand en spreekt vrij zijn meningen uit, en dit houdt gelijke tred met zijn evolutie als schilder, waar hij zich van een heersende technische methode en zienswijze bevrijdt.

Ik meen in dit werk een tekenend voorbeeld te zien van een vrijzinnige geest, die zonder zich van tendenzieuse middelen te bedienen, de mens door een artistieke uiting tot ons laat spreken.

Het was door zijn gebrek aan tendenz, alleen verstaanbaar voor een goede

hoorder, maar de heftige aanval, die het werk te verduren heeft gehad, is een bewijs, dat het wel degelijk verstaan werd.

In ieder geval, Rembrandt heeft zijn oordeel duur betaald. De Nachtwacht had zijn maatschappelijke positie voorgoed in moeilijkheden gebracht en dit wel door de vooruitstrevende en vrijgevochten moraal, die eruit sprak.

Een bezoek aan James Ensor.

Om te weten, wie Ensor is, wat voor hem het schilderen betekende, wat de mens Ensor vertegenwoordigt, moet men hem opzoeken in zijn huis te Oostende.

Deze 89-jarige man is ondanks zijn hardhorigheid nog zeer levendig en al leeft hij op herinneringen, die herinneringen gaan terug op gedachten en werk, die op het ogenblik van hun ontstaan, zodanig de algehele evolutie voor waren, dat hij zich dit als het ware kan veroorloven. Het is quasi onmogelijk, dat een man tot de leeftijd van bijna 90 jaar zijn eigen tijd steeds 50 jaar voorblijft.

Het werk, dat wij op het atelier aantreffen, werk, waarvan hij nooit heeft willen scheiden, waaraan hij halsstarrig heeft vastgehouden, openbaart ons de mens Ensor en geeft ons een duidelijk beeld van al zijn jeugdproblemen.

Als in de tekeningen, die alle a.h.w. voorstudies van zijn grote doek zijn L ' e n t r é e d u C h r i s t à B r u x e l l e s , - Ensor's Nachtwacht - voornamelijk een bewondering voor Rembrandt's techniek als lichtschilder naar voren komt, dan blijkt uit het resultaat in zijn grote werk, hoe de bevrijding, de zelfontdekking van Ensor is gegroeid. En dan is ook daar weer tegelijkertijd de mens uitgesproken én de schilder.

In de tijd van Carnaval, toen hij een menigte dansende maskers heeft gezien, is hem een openbaring geschied. Volgens zijn eigen woorden: ‘Alors j'ai vu grand et mon coeur a vibré et mes os ont tremblé. Un monde nouveau s'est dessiné.’

Hij zag groot, niet alleen met zijn ogen, maar met zijn hart en het was met een zekere grootse afschuw, dat hij het zag, met de wreedaardige critiek van een diepgekwetste ziel.

Welke ontgoocheling zijn socialistisch ideaal moet hebben ondergaan, weet ik niet, maar het was een zware crisis en bepaalde zijn levenshouding. Het is dat ogenblik van opstand en bevrijding, dat hem heeft doen vasthouden aan dit werk en die welke ermee in verband staan. Anseele loopt voorop, maar het is Christus die zijn intrede doet. Die Christusfiguur, waarmede hij zichzelf in zovele andere werken heeft geïdentificeerd.

Dat hij terzelfdertijd een openbaring op schildergebied bracht, is voor hem toen van ondergeschikt belang geweest. Het is niet de bewuste positiekeuze van de schilder, maar van de mens.

Hij is een gekwetste Narcissus, die zich op zijn 32ste jaar terugtrok, na een periode van heftige creatieve beroering.

De Guernica van Picasso.

Als we de vele werken beschouwen, ontstaan naar aanleiding van oorlogen of revoluties, dan zien wij in de meeste gevallen meer journalistieke verslagen dan kunstwerken. Het zijn de uitbeeldingen van veldslagen, verwoestingen, moorden en steeds met tendenzieuse inslag, de vijanden zijn altijd lelijker dan de vrienden.

De vele afschuwelijke schilderijen en monumenten, die deze oorlog ons gegeven heeft, vol vliegmachines, bommen, soldaten, beelden uit concentratiekampen, heldhaftige voorstellingen van de vrijheidsstrijders, dat alles klinkt zo vals, zo opgeschroefd, en tijdgebonden, dat het meeste niet uitkomt boven de kwaliteit van een pamflet.

Een werk als de Guernica, alhoewel vertrokken van een zeer bepaald geval en onderwerp, van een regionale gebeurtenis, is uitgegroeid tot een algemeen menselijke aanklacht, tot een universele schreeuw om vrijheid. Niet een tot Spanje bepaalde crisis, niet alleen een uitbeelding van ramp en leed, maar het epos van onze wereldstrijd tegen dwang en onrecht.

Ook hier is weer een man geweest, die partij heeft gekozen, een mens diep geschokt door het leed en de schande zijn land aangedaan. De kunstenaar, die dat alles heeft overwonnen en door zijn machtige creatie de ziekte en het ongeluk van een gehele wereld heeft blootgelegd.

Als Picasso zegt: ‘We moesten een dictatuur hebben om al degenen, die ons bedrogen hebben, de bedrieglijke voorwerpen, de valsspelers, de gewoonten, de charme, de geschiedenis uit te roeien - Maar het gezond verstand zal steeds de slag thuis halen - We moesten vooral daartegen revolutie maken.’, dan verklaart dat veel van zijn werk. Het toont ons de man, die leeft in zijn tijd, zijn oordeel erover heeft en deze in zijn werken uitspreekt. En zoals steeds - il n'y a que la vérité qui blesse - de mensen willen van zijn oordeel niets weten.

Bij Henri Moore.

Een beroemd kunstenaar en schepper van een reeks indrukwekkende beelden, vervult de bezoeker met een soort gereserveerde eerbied en het stemt des te gelukkiger, als er dan een eenvoudig open en eerlijk man verschijnt.

Deze beeldhouwer heeft in het weinig kunstzinnige Engeland, of beter gezegd in het op kunstgebied achterlijke Engeland (men bevindt er zich nog steeds in een soort Wagneriaans Romantisme) gedurende vele jaren in verborgenheid gewroet. Zijn producties uit die jaren zijn abstract. Maar in één van die abstracties toonde zich een bevrijde Moore. De ene zijde had rechthoekige cerebrale vormen, de andere was een zacht golvende massa, die het gevoel verwekte van een levend lichaam, dat zowel van een mens, als een dier, of gelijk welk levend wezen zou kunnen zijn. Hij bestudeerde in de natuur ontstane vormen en verzamelde stukken hout en steen, die interessante vormingen vertoon-

den. Hij voelde zich langs die weg dichter bij de mens komen en werkte voort. Misschien heeft de oorlog er nog een beslissende stoot aan gegeven. Geïsoleerd leven was onmogelijk in die duistere periode. Iedere ivoren toren was uit den boze. De mensen werden tot elkander gebracht, er was gezamenlijke strijd voor de vrijheid, en hoop op verlossing uit de nachtmerrie van haat.

Afgezien van het belang en de schoonheid van abstracties, had Moore zelf het gevoel, er tot in het oneindige te kunnen maken, terwijl zijn nieuwe vormen steeds slechts één werkelijke realisatie konden vinden en niet voor herhaling of variatie vatbaar waren. Voor hem lag het probleem voor de hedendaagse kunstenaar in het zoeken naar het humane verband.

In zijn nieuwe vormen vonden mens en kunstenaar tegelijkertijd hun bestemming.

Besluit

Door afstand te doen van een zuiver artistieke beschouwing van onze kunstwereld en de problemen van uit een andere hoek te belichten, hoop ik te hebben aangetoond, hoe nauw het algehele cultuurleven is verbonden met de persoonlijkheden, die er hun beslissende stempel op drukken. Ik meen, dat het duidelijk is, dat een kunstenaar eerst zijn ware plicht begint te vervullen, wanneer hij als mens tot een soort werkelijke volwassenheid is uitgegroeid, d.w.z. dat hij weet, wat hij wil van het leven, welke de waarden voor hem zijn en dat hij de consequenties van zijn denken en voelen aanvaardt.

Die consequenties zijn gewoonlijk de strijd met een verstarde en vastgelopen omgeving. Dat op dit moment de kunstenaar ook zijn persoonlijke middelen vindt om zijn overtuiging te vertalen, lijkt mij het meest normale en voor de hand liggende gevolg.

Jan COX

Met pen en potlood

14.

MERENDREE 1949... Verleden jaar zijn we er niet geweest, dobberden we genoeglijk op de Zuiderzee. Nu dokkeren we in een suffig boemeltreintje naar Landegem. Als we er aankomen, wacht ons een stilte van twee uren. Om niet veel te laat te zijn, moeten we veel te vroeg vertrekken. Maar pas betreden we het Merendreese grondgebied, het Merendreese huizencomplex, of uit 'Willem Tell' komt mej. Bonquet ons vriendelijk te gemoet. 'Willem Tell' is het eerste grote eethuis van Merendree, waar de eerste helft van de letterkundige schare te eten krijgt. Het tweede is bij de kerk en heet 'Café Gemeentehuis': voor de andere helft bestemd. Beide landelijke restaurants worden door gedienstige mensen gehouden die De Schrijver heten en heel goed voor hun... homoniemen zorgen. Daartussen ligt in rechte lijn een rijkelijk met scherpe keitjes bestrooide straatweg, als om er ons aan te herinneren dat ook de weg van de Schoonheid vol hindernissen is bezaaid. Enfin, we geraken er zonder al te veel gesakker. Op de affiches lezen we: 'De Pijn der Ziel', door Basiel de Craene, toneelspel dat 's avonds wordt opgevoerd. Maar voorlopig denken we vooral aan, en duchten we, de pijn der voeten.

Weer zitten we genoeglijk in het kroegje op de hoek. Verlaten ligt het stukje straat tussen het rode restaurant, de gele schoenwinkel en de grijze papierzaak. En van een tot twee uur zien we daar voorbij defileren, alleen, in duo, in groepjes van drie, in trosjes van méér: Gaston Martens, Michel van Vlaenderen, Frans de Backer, Julia Tulkens, Staf Weyts, Anton van Duinkerken, Bert en Mark Decorte, Adolf Herckenrath, Maurice Carême, Maurits de Doncker, Marcel Coole, de Arsenalisten en tal van anderen, bijna allen gewederhelft. Later, aan het hek van de pastorie bemerk ik een kartonnetje of een houten bordje, met het veelzeggende Woord 'Poëzieplein' en daaronder een nog méér zeggend pijltje, de bezoekers bescheiden diets makend dat ze de Pastoor niet vóór twee uur moeten komen storen. Op het 'plein' de Pastoor zélf reeds, Frans de Wilde, Paul de Ryck en nog vele anderen.

- Hebt U al ingetekend? vraagt me een licht blozende, bloemige juffrouw.
- Weer een dichtbundel? informeer ik, meer doornachtig dan rozig.
- Neen, het gastenboek! stelt ze mij en anderen gerust.

Als 't halfdrie is op de kerktoren (die we niet kunnen zien) en op onze horloges (die we even uithalen),zet de stipte pastoor zijn achtste reeks poëziedagen in.

Na de preliminaire plichtplegingen volgen nu in gezapige volgorde de oratorische en de declamatorische.

Het gaat hier niet om een volledig verslag, slechts om een paar indrukken en notities.

Over de Vlaamse poëzie wordt oordeelsdag gehouden; Meiveld in Juli. De Pastoor zélf veroordeelt geen enkele dichter; hij laat de uitspraak en desnoods

de godsklop aan de nijdigaards, de vitters, de critici en criticasters over. En het litteraire onkruid laat hij door zijn vrienden van de Jury uitroeien. Zo kan hij steeds alle moeilijkheden uit de weg ruimen. Alleen met de Merendreese muggen en de Gentse luidsprekersinstallatie weet hij geen weg, verklaarde hij olijk.

De jongste Merendreese bijeenkomst heeft nog eens aangetoond dat de malaise in de jongste Vlaamse poëzie nog niet tot het verleden behoort. Schrale oogst.

De voordrachtkunstenaars doen hun werk, maar zonder veel overtuiging. De poëzie, die ze voor te dragen krijgen, stemt hen blijkbaar niet geestdriftig, op enkele stukjes na die wat minder mat zijn. Men voelt zo goed dat het hun gezond hart en hun fris Lacostehemd niet raakt. Ik wil niemand tot opstandige daden aanzetten, maar zou het toch toejuichen moest er een de durf hebben om het te vertikken nog langer teksten voor te dragen die hem niets zeggen of hem niet ‘liggen’. Een slecht gedicht weegt de declamator even zwaar als het kind Christophorus: hij moet er onder bezwijken. Maar een voordrager, zoals al wie in het openbaar optreedt, mag niet struikelen. Wat doet hij dan om zich uit de slag te trekken? Hij laat de last lustig van zich afglijden en leest maar voor zonder animo, het interesseert hem toch niet. Ons evenmin. Hij redt de schijn en zichzelf. Hij wast zijn handen in eigen beroepsonschuld. Hij komt zelfs zonder hartzeer een paar minuten te laat, omdat het poëma van de jongeheer Zwak uit Zwammendam hem feestelijk koud laat. Maar geef diezelfde declamator eens een stuk dat hem tot in de diepste vezelen van zijn mens-zijn dooreenschudt, hij zal branden van ongeduld om het zo spoedig mogelijk aan anderen te kunnen mededelen.

Geen vlammen sloegen uit de woorden van onze jonge dichters op. De belangstelling is vooral naar de sprekers gegaan, waarvan de meesten ons ten minste iets te vertellen hadden dat aan de ribben hing.

Een volk van dichters? Voor 't ogenblik niet. - Js.

15.

Wist gij dat Boutens een grote, doch geen gemakkelijke meneer was, soms onbehouwen in de omgang doch met een gouden hart, een voorzitter van de Vereniging van Hollandse Letterkundigen die eindeloze monologen hield om daarna een vergadering te sluiten;

dat Jan Boon, directeur-generaal van het N.I.R., van de Vlaamse dichters verwacht dat zij de kloof tussen radio en poëzie zouden overbruggen;

dat de Limburger P.G. Buckinx, in zijn voordracht over Guido Gezelle, schreef over ‘het verre Middeleeuwse West-Vlaanderen’, terwijl zovelen al gewaagden van het even verre Limburg, en dat het feitelijk jammer is dat we allen zo ver van elkaar blijven staan in dit reeds zo kleine landje;

dat Buckinx zijn verre toehoorders (want hij zat te Napels, die laatste Zaterdag van Juli) uitnodigde om te gaan dromen vóór het Sint-Janshospitaal te

Brugge (maar pas dan op voor de in- en uitrijdende ziekenauto's en personenwagens, zeg ik u);

dat de moderne techniek soms te veel van uw zintuigen wil vergen: ge zit b.v. op twee meter afstands van een luidspreker en tien meter van de microfoon en ge hoort tweemaal dezelfde voordracht: bij de micro dun en door de luidspreker dubbel en dik onderstreept;

dat dichters soms beter verzen, kunnen voordragen dan geschoolde declamators;

dat het panorama van de jongste Vlaamse poëzie geen lentelandschap is;

dat Julia Tulkens heel wat brieven van Helena Swarth bezit;

dat Helena Swarth dertig jaren in België heeft gewoond en er haar acht eerste dichtbundels schreef, een Ode aan Victor Hugo dichtte, waarvoor zij een dankwoordje van de dichter ontving, enz... enz...

Neen? Het verwondert me niet, want ik heb u te Merendree niet gezien. - Ja.

16.

Een redactiesecretariaat is geen kantoor van openbare geestelijke onderstand; toch moet men zijn publiek in de mate van het mogelijke behulpzaam wezen. En onder de abonnenten van een tijdschrift bevinden zich oplossers van kruiswoordraadsels, thesis- en dissertatiezwangere jongelui, juffrouwen die aan een papegaai en een Siamese kat niet genoeg hebben, verzamelaars van handschriften of handtekeningen en ook wel eens zielen die liever twee biechtvaders hebben dan één. Moesten de redactiesecretarissen hun bevindingen, ervaringen en herinneringen te boek stellen, het zou een aardige verzameling anecdotes worden.

Verleden jaar ontving ik b.v. een brief van iemand die me een karrevracht vragen te stellen had. Hij wou weten wie ‘De Avonden’, ‘Abel Gholaerts’, ‘Materie en Matrijs’ en ‘Pelle de Veroveraar’ hadden geschreven, aan welke tijdschriften Lampo, Westerlinck en Lanckrock verbonden waren, tot welke genres een zevental boeken behoorden en ‘welk het pseudoniem was’ (sic) van Hensen, Daisne, Streuvels, Elsschot en Westerlinck...

Nu had ik reeds al die vragen (plus een of twee andere) in een nummer van het jongerentijdschrift ‘Voorpost’, onder de titel ‘Abonnenten-Prijskamp’ gelezen. Maar iemand die niet precies weet wat een schuilnaam is, kan ook niet vermoeden hoeveel drukwerk er in redactiesecretariaatbussen wordt geworpen.

Nu zult ge denken, dat ik die man naar de bliksem stuurde. Het scheelde weinig; maar ja, die pseudoniemkwestie... En ik heb hem geschreven en o.a. medegedeeld, dat ik de auteur van ‘Materie en Matrijs’ niet kende. In zijn hoedanigheid van abonnent heeft hij daarna gemeend, me niet meer te moeten bedanken. - Js.

De morele wederopbouw van onze tijd

'Le monde ne pourra échapper à l'abime qu'en effectuant une concentration des forces spirituelles opposée à la poussée des forces matérialistes.' (Brissaud A; 'La Renaissance de l'Islam' in Synthèses nr. 9; 1949, blz. 349)

HET is een gemeenplaats geworden te zeggen dat onze tijd mank loopt. Vrijwel iedereen is het er mede eens dat de kiem van de heersende kwaal gevoed werd en wordt door de plotse en overrompelende technische vooruitgang. Deze hielp de industrialisatie grote sprongen maken. Wat Hsiao Ch'ien over de houding van de Chinezen tegenover de machine schrijft is toepasselijk op ieder land: 'Eerst was het een hevige tegenkanting, daarna een zekere toegevendheid, eindelijk een blinde bewondering'. De oorlog heeft deze rush van de machine nog meer geaccentueerd. Haar invloed op de politieke verhoudingen was van een beslissende aard. Een lid van het Braziliaanse kabinet drukt het als volgt uit: 'Een land zonder industrialisatie heeft in een geïndustrialiseerde wereld geen volledige medezeggenschap'. Ons werelddeel was in 1939, zoals Francis Delaisi zegt, verdeeld in twee Europa's: het industriële en het agrarische. Het eerste omvatte Frankrijk, Engeland, België, Holland en Duitsland; het tweede het Oosten begrensd door een lijn lopende van Stettin tot de Adriatische Zee. De oorlog heeft hier echter een grote verandering gebracht. Het industriële Westen, uitgeput door de oorlog, moet heel zijn aandacht besteden aan de wederopbouw. Duitsland is zo goed als uitgeschakeld. Oost-Europa komt daardoor in een nieuw licht te staan. Het is intenser gaan industrialiseren, want de oorlogsindustrie schakelde zich om in een vredesindustrie.

In deze omverwerping van de verhoudingen gingen andere waarden teloor. De materiële wereld won het van de geestelijke. De intellectuele en morele krachten konden geen gelijke tred houden met deze plotse opgang en werden tenslotte overrompeld. De meeste onderzoekers zijn het eens over deze diagnose.

De Nederlandse cultuurhistoricus Huizinga drukt het kernachtig uit in zijn: 'De Mens en de Beschaving': 'Het product van onze industriële tijd is de half-beschaafde mens' (blz. 12) en Bergson, de Franse wijsgeer, meent dat de ziel te klein is gebleven in ons groter geworden lichaam.

A. Reves in zijn 'Anatomie van de Vrede', Russell in zijn 'Schets van een Christen Humanisme', Berdjajew, e.a., tot het jonge werk van Marc van Bouwel 'Met de Rug tegen de Muur', komen op voor een verheffen van de geestelijke standaard.

Dit alles laat niet veronderstellen dat de denkers de techniek als minderwaardig veroordelen en wensen uit te schakelen. Ingenieur Swanenburg - in zijn brochure 'Sterft Europa? Neen!' - beweert, dat de wijsgeer toch ook moet eten en het niet ver brengen zal zonder trein, auto, vliegtuig of radio.

Niemand twijfelt eraan. De ingenieur vergist zich wanneer hij de mening is toegedaan, dat de wijsgeer dit als voorstel tot oplossing zou aanvaarden. Ook de wijsgeer weet dat de technische vooruitgang niet kan of mag uitgeschakeld worden, zonder nog meer, en dan tot in de grondvesten, het tijdsgebouw te doen wankelen, op gevaar af van totale ineenstorting. Doch dit neemt anderzijds ook niet weg dat de diepe kloof bestaat. Niet een of andere zijde uitbreken, doch een stevige brug, die het wankelend geheel veilig schraagt, kan het duizelen doen ophouden. Daarom moeten beide pijlers dezelfde hoogte bereiken. Techniek en geestesvorming mogen elkaar niet overschaduwen.

Een grote moeilijkheid rijst op wanneer men over het geneesmiddel gaat nadenken. Niet de techniek immers is te hoog opgeschoten, doch de geest is te laag blijven hangen, zodat hij alle meesterschap over de vooruitgang heeft verloren. Daarom is een onderzoek naar de morele grondslagen, waarop zich onze tijd hoeft te vestigen, van primordiaal belang. Wat hiervóór werd aangehaald zegt voldoende, dat het morele probleem echter niet het enige en alles-oplossende is. Deze eenzijdige richting brengt de Zwitser Zbinden op een dwaalspoor(1). Naast het morele, staat daar de gaping tussen de economische en politieke sfeer, die overbrugd dient te worden.

Toch mag dit niet aangezien worden als het enige vraagstuk, doch ook niet genegeerd worden als een tweede of zelfs derde rangsprobleem. Een eenzijdige oplossing kan geen afdoend resultaat opleveren.

Volgens Zbinden zal de omvorming van de heersende moraal voldoende zijn om de verzoening der tegenstellingen in de andere sferen in de wacht te slepen. Daarom onderzoekt hij alleen de geestelijke versterking en de innerlijke vernieuwing der volkeren. Daaraan zou de nationale en internationale heropstanding verbonden zijn en de wederopbouw van de ganse maatschappij en al haar aspecten zou er gevolg van zijn. Schrijver heeft, afgezien van dit eenzijdige karakter, ons een sterke bewijsvoering voorgelegd, waarin hij betoogt dat de hedendaagse moraal een geweldige crisis doormaakt en een nieuwe richting moet inslaan. Deze vernieuwing is echter geen heraanpassing van het leven aan de bestaande normen. Deze immers bewezen niet meer bij machte te zijn om de morele gedragingen te bepalen. Niet zozeer de daad zelf dient onderzocht te worden. Zijn die algemeen geldende normen wel nog algemeen geldend en moet aldus nog verder het morele leven daarop afgestemd worden? Misschien heeft onze beschaving een andere onderbouw nodig, die stevig genoeg kan zijn om de nieuwe noden en de allesomwentelende wereldschokken te verdragen?

Zbinden ontleedt hier geen nieuw ziekteverschijnsel van onze tijd; hij stelt geen nieuwe diagnose. Hij tast de kwaal bij de meest verborgen kiemen aan. Het werk van Zbinden ontgoochelt wel enigszins. Het komt als een chaos voor,

(1) Zbinden (A): ‘De Crisis der hedendaagse Moraal’, vent. Schroëder (J.A.). - De Wetenschappelijke Bibliotheek. Pantheon, Antwerpen; Veen, Amsterdam, 1946 (95 frank).

waaruit we moeilijk de gevolgde gedachtengang opnieuw kunnen samenstellen. Misschien is het geen gebrek. Het spoort tot overweging aan. Deze overweging willen we hier weergeven. Daarom hebben we niet slaafs de redenering van de schrijver kunnen volgen en hebben we getracht zo ordelijk mogelijk de grondgedachten naar voren te brengen.

Tot hiertoe werd de houding van het individu en de gemeenschap bepaald door het nationalisme. Deze morele waarde heeft de mens en de natie zelf niet naar veilige haven gevoerd maar in onoverkomelijke moeilijkheden gebracht. De 'Crisis der hedendaagse Moraal' meent dan ook dat het nationalisme geen oplossing kan brengen aan de huidige wereldstructuur. De liefde immers tot de nationale gemeenschap is niet eigen aan het menselijk wezen. Deze liefde is alleen een surrogaat van de verzwakte humanistische of godsdienstige idealen. Het nationalisme werd dan ook een middel om de idee van de allesvermogende staat van het fascisme op te dringen. De democratie gebruikte hetzelfde ideaal, om tegen het autoritair regiem te reageren. De kerkelijke politiek gebruikte hetzelfde middel, om er haar leefbaarheid aan vast te knopen. Aldus werd het nationalisme terzelfdertijd gebruikt om tegenovergestelde geesteshoudingen te bewijzen en te ondersteunen. De nieuwe geestelijke sfeer die dient opgebouwd te worden kan het, volgens Zbinden, niet meer gebruiken. Daarbij heeft dit nationalisme, door het misbruik dat er werd van gemaakt, een totaal onjuiste en verkeerde begripsinhoud gekregen. Het is zo ver gegaan, dat de veroordeling van het nationalisme, begrepen wordt als de veroordeling van de liefde tot eigen bodem. Het is een van de karakteriserende elementen van onze misvorming, dat we de vaderlandsliefde zien als tegenstelling van wereldburgerschap. Haar geestelijke inhoud is juist zodanig dat ze kan en moet gepaard gaan met esn diepgevoelde liefde voor de hele mensheid. Alleen onder deze voorwaarde kan het nationalisme vruchtbaar en gezond zijn. Deze geesteshouding wordt door verschillende vijanden, die door het regionalisme worden verborgen gehouden, belaagd. Doordat te veel aandacht wordt getrokken op de kanonnen en bajonetten, die de souvereine onafhankelijkheid bedreigen, worden de belagers van de vrije, doch eerlijke ontplooiing van de menselijke geest uit het oog verloren. Deze vijanden zijn immers in huis zelf te vrezen en ook daarom zozeer te duchten: zoals bijvoorbeeld de dodende traditie, de giftige middelmatigheid, het wurgende klerikalisme, de stekende kortzichtigheid. Het zijn vrienden van het nationalisme en vijanden van een universele geesteshouding, die een allereerste vereiste is opdat de mens volledige innerlijke vrijheid zou genieten. Aldus is het nationalisme een vijand van de vrijheid. En deze toch is de noodzakelijke voorwaarde en het enige doeltreffende middel, ter verdediging van de geest.

De vrijheid nochtans is een waarde waarop het leven van ieder individu zich moet grondvesten. De morele sterkte van de persoonlijkheid zal de collectieve moraal schragen en daar ook de vrijheid doen zegevieren. Een waarde krijgt eerst dan haar gaaf karakter, wanneer er offers kunnen voor gebracht worden. Zich geheel of gedeeltelijk te geven aan het bestaan of bewaren van de vrijheid,

betekent op zichzelf reeds een stap op de weg van de redding van de geest. Het volledig verwerven van de vrijheid eist echter het voor velen harde offer van het nationalisme, want hetzelfde euvel dat de nationalistische grenzen opstelt voor de ontplooiing van de menselijke geest, dat aan de liefde tot de bodem een verkeerde begripsinhoud gaf, heeft ook de vrijheid een andere betekenis gegeven dan in het begrip zelf te vinden is. Inderdaad vrijheid betekent geen ongebondenheid. Daar ligt de grote tragiek van onze tijd. Steeds is de vrijheid in de loop der geschiedenis aan gebiedsuitbreiding gaan winnen. Hoe ruimer echter deze is geworden, hoe minder de mens er is in geslaagd er een eerlijk en gezond gebruik van te maken.

Zbinden stelt aldus de nog altijd geldende norm van de morele daad als de grootste vijand voor van iedere morele heropbouw. Deze vijand te overwinnen stelt ons voor een zware taak. Hij beschikt over geperfectionneerde wapens. Alvorens een generaal een veldslag aangaat hoeft hij niet alleen de kracht zijner vijanden te kennen, maar ook eigen middelen en mogelijkheden moeten hem bekend zijn. Velen hebben aan de beschikbare middelen een onvoorwaardelijk vertrouwen geschonken. Zbinden dringt tot het hart zelf door. Willen we de vrijheid met goed gevolg verdedigen, dan is een onderzoek naar de waarde van de vormende krachten van het nationalistisch gevoel, grondslag onzer huidige beschaving, nodig. Dit onderzoek zal ons duidelijk maken dat deze vormende krachten, normen daarstellen waaraan het onmogelijk is ten volle te beantwoorden. Wanneer we onze huidige tijd nakijken dan doen we de ondervinding op dat de Europese doctrine er niet is in geslaagd haar doel te verwezenlijken. Steeds heeft ze nieuwe krachten vrijgemaakt, maar het overwinnen van de chaos en het verzekeren van de vrede heeft ze niet bereikt. Getuigt Charles Bell in zijn werk: ‘Portret van de Dalaï Lama’ niet: ‘Het Bouddhisme heeft voor Tibet datgene gedaan, waarin het Christendom, ondanks zijn verheven zedenwet, niet geslaagd is voor de Europese naties’, (blz. 18).

Tibet is misschien het enige land ter wereld, waar een krijgshaftig volk vreedzaam werd, door de bekering tot een verheven godsdienstige geesteshouding.

Oppervlakkig geredeneerd zal hier de opmerking worden geopperd, dat de enige reden hiervan kan zijn dat de Europeër niet voldoende volgens zijn idealen heeft geleefd. Zbinden verheft het probleem tot een hogere orde en vraagt zich af of het wel gerechtvaardigd is de houding van de mens onder ogen te nemen. Wanneer na een zo lange evolutie de gevestigde leerstellingen en idealen niet slagen, waarom onderwerpen we de idealen zelf niet aan een onderzoek?

De vormende krachten onzer Europese cultuur, die als uiteindelijk resultaat het alles bedervende nationalisme en de onvoorwaardelijke dood van de innerlijke vrijheid tot gevolg hadden, vinden in practijk de toepassing niet die nodig is. En moest dit het geval zijn, dan ware de oplossing niet gevonden, daar deze krachten ofwel onmogelijk toe te passen zijn of zeker de oplossing niet kunnen brengen. Daarom moeten ze vervangen worden door andere normen waaraan de menselijke gedragingen kunnen getoetst worden.

Beschouwen we de drie voornaamste dezer normen: de naastenliefde, het groepsinstinct en het gelijkheidsprinciep. Na dit onderzoek zal het vredes- en oorlogsideaal in een totaal ander licht komen te staan.

Zbinden constateert dat de naastenliefde, waarop het sociale verantwoordelijkheidsgevoel steunt, een totale mislukking is geworden. Er is misschien geen waarde die een groter bankroet heeft geleden. Het falen van deze op zichzelf hoogstaande waarde, vindt zijn grondoorzaak in haar dogmatisch en absoluut geldend karakter. Door dit karakter mag of kan ze zich niet aanpassen aan de wisselende loop der werkelijkheid. Daarom is ze in practijk zo goed als nooit toegepast geworden. De gevallen zijn eerder zeldzaam, waarin de naastenliefde in al haar kracht en draagwijdte is verwezenlijkt. En toch... men is er van overtuigd dat ze de wereld regeert. Hier ligt het grote gevaar verscholen. We maken ons iets wijs. De schijn heeft ons bedrogen. De spitsvondige interpretaties en de steun die we vinden in de moralistische casuïstiek hebben ons een spiegelbeeld opgehangen en de maan voor de zon doen aanzien. Indien we echter de naastenliefde, zoals ze is, kunnen verwerkelijken, zou dan de redding gevonden zijn? Volgens de redenering, die Zbinden ons laat volgen, zou dit eerst en vooral niet mogelijk zijn, omdat de naastenliefde niet tot de werkelijkheid behoort en zou dit ook niet mogen, omdat ze ons niet toelaat rekening te houden met het complex der karaktereigenschappen, die een wereldstructuur dragen moet, nl. een geesteshouding aan te nemen, die aan de mensheid het recht toekent te leven en het individu daaraan ondergeschikt maakt. Door het starre individuele element dat in de dogmatische naastenliefde verscholen zit, is de waardering van de liefde verstard en heeft een rijke differentiëring en harmonisering van het complex der morele krachten ondermijnd. Het leven bestaat immers uit een geheel van gedragingen, die niet aan elkaar zijn ondergeschikt, doch zich onder elkaar verhouden in een differentiatieschaal.

De naastenliefde kan in onze tijd alleen vervangen worden door de mensenliefde. Deze neemt in het individu de mens waar en laat zich leiden door de doeleinden van de hele mensheid. Zoals het noodzakelijk bleek te zijn, dat het nationalisme wijken gaat voor de liefde tot eigen bodem, in het kader van het wereldburgerschap, zo blijkt het ook onontbeerlijk ieder individu te beschouwen in het licht van de belangen der hele mensheid. We menen dat Zbinden hier niet zeggen wil dat het er om gaat te bepalen wie geen en wie wel waarde heeft, en dat dan de eerste zou moeten verdwijnen en de andere op de troon verheven worden. Het gaat er hem alleen om te vertrekken van de waardebepaling, in minder of meer, van het individu tegenover de mensheid. Wanneer de waarde van de persoon tegenover de gemeenschap bepaald is, zal zich ook onze liefde naar deze bepaling richten. Onze liefde kan niet dezelfde graad kennen, tegenover iemand die voor de hele mensheid nut heeft, als tegenover de middelmatige, die tot de gewone klas behoort. Aldus wordt de bepaling van de liefdegraad voorafgegaan door de bepaling van de waardegraad. Deze bepaling maakt het inzicht van de geestelijke kracht onvermijdbaar. Dit inzicht en deze

waardebepaling brengen een verhoogde verantwoordelijkheid en vrijheid mede. Het zijn juist deze twee elementen, die de naastenliefde niet bezit. Daarom kan ze spijts haar absoluut karakter geen absolute oplossing brengen. De liefde tot de mens hoeft immers in functie te staan van de liefde tot de mensheid.

Ook in de sociale orde, zegt steller, heeft de naastenliefde geen tastbaar resultaat gehad. Nog altijd wordt het leven beheerst door een collectieve moraal, die de mensen niet rangschikt in naasten maar in nationaliteiten, rassen, vermogens, standen of afkomst. En dit brengt ons bij het groepsinstinct. Deze groepen willen uitschakelen, wil nog altijd niet zeggen dat Zbinden geen rekening houden wil met een groepenvorming. De mens wordt echter in groepen ingedeeld, die hem van boven af worden opgelegd en aldus vreemd zijn aan zijn eigen geaardheid. Daar de mens van natuur uit naar een groep vraagt en er zich onbewust zal aan hechten, zou het verkeerd zijn hem deze groepenvorming te willen ontzeggen. Daar dit groepsinstinct dus met zijn diepste wezen verband houdt, is het onverantwoordelijk, hem een onnatuurlijk verband op te leggen. Dat de groeps gevoelens hem eigen zijn bewijst ons de kerk, die het monopolium opeist van de evangelische gelijkheid en verstard zit in een purperen hiërarchie van theoretici, terwijl ze noch klassenegoïsme noch nationaal chauvinisme kon uitschakelen, integendeel aanwakkerde.

Het ware totaal verkeerd deze groepsinstincten te willen negeren. De huidige vormen hebben nochtans een opdringerig karakter en zijn kunstmatig van aard. De normen, waaraan een groepenvorming moet beantwoorden, dienen terug te gaan op de diepere banden, die in de geestelijke mens wortelen. Waarom gaan wij op zoek naar onnatuurlijke vormen? Waarom worden de eigenschappen van de mens misbruikt? Geen staats- of klassenegoïsme noch gelijkschakeling schenken de mens voldoening. De thans bestaande banden moeten opgelost worden in de geestelijke rijkdom van de gemeenschapsvormen. Dit zou tevens het minderhedenprobleem aan grote betekenis doen verliezen, waardoor de oplossing zou vereenvoudigd worden.

Zbinden noemt deze nieuwe groepen, die in de mens zelf hun oorsprong zouden hebben: de ‘Volken van de Geest’. De enige band, die tussen de verschillende individuen van deze groepen zou bestaan, zou zijn oorsprong vinden in het diepste wezen van de mens zelf. Hij zou zich volgens eigen opvattingen aansluiten bij deze groep die zijn geesteshouding aanvaardt of benadert. Schrijver zelf is ervan overtuigd, dat deze groepenvorming nog niet tot een nabije toekomst behoort. Enkel na een lange evolutie, zouden ze op een natuurlijke manier ontstaan, uit het verdwijnen van de thans bestaande onnatuurlijke grenzen. Grenzen, die aan mens en maatschappij werden opgelegd. Daarom ook kunnen we ons moeilijk een concrete voorstelling maken van de ‘Volken van de Geest’. Zbinden vergelijkt ze met de religieuze orden, die met elkaar verbonden zijn boven ras en volk, stand en staat. Het dogmatische karakter van deze orden doet echter de analogie te niet. De ‘Volken van de Geest’ groeien immers niet uit een opgelegde regel, maar uit de natuurlijk opgroeiende productieve behoeften van

hun leden. Een gemeenschap van doeleinden is hun eigen. Een lid van een zulkdanige, vrijelijk aangenomen gemeenschap, zou tegenover deze, over een vrijheid beschikken, die hij niet tegenover zijn natie, waaraan de nationaliteit hem bindt, bezit. Deze volken zullen immers niet geprangd zitten tussen grenzen. Ze zouden geschraagd worden door een leidende gedachte, die zich ongedwongen zou belichamen in de verschillende individuen, waaruit het volk zou zijn samengesteld. Individuen van een verschillende nationaliteit zouden zich vrijwillig gebonden voelen aan een leidende gedachte, door een uniforme geesteshouding, die over de landsgrenzen heen reiken zou.

Om dit te kunnen bereiken moet het geestelijk peil zo hoog mogelijk gesteld en gehouden worden. Een van de voornaamste factoren, waardoor de geest aan een verlaging van gehalte werd onderworpen, is het gelijkheidsprinciep. Door het valse beginsel, dat aan iedere mens dezelfde waardegraad toekent, is de geest aan een verlagingsproces onderworpen geworden. In onze democratie, zegt Zbinden, werd in overeenstemming hiermede, partijgeest gesteld boven het algemeen belang. Door middelmatigheid werden aldus de hoogtepunten temeer gedrukt en de halfbeschaving verheven boven de geestelijke diepte. Daaruit is dan ook het zo noodlottige verschijnsel van de waardevermindering van de geest gevloeid. En volledig ongelijk heeft Zbinden niet. Zie het onderwijs. Het is in onze maatschappij een bijzaak geworden, tenzij het dienen moet als redplank voor een door de staat verwaarloosde jeugd. Als er geen ander middel meer gevonden kan worden don zal de school de ziekte wel genezen. Hoeveel redevoeringen werden en worden nog dagelijks niet verspild aan het onderwijs? En wat gewordt ervan in de practijk? En de opvoeder zelf? Wat betekent zijn persoonlijkheid, voor velen, anders dan een nummer in een systeem van paperassen? Men roemt hem als de voornaamste steunpilaar van de maatschappij en de beschaving, doch velen zien in hem de staatsambtenaar die zijn tijd doorbrengt met het invullen van formulieren: de jeugdige geesten model A.B. en C. zijnde. En zuiver pedagogisch dan hebben we het reeds zover gebracht dat bij velen de methode het gewonnen heeft op de persoonlijkheid van de opvoeder. Een opgedrongen methode nochtans doodt de persoonlijkheid en brengt doodgeboren resultaten. En de kunstenaar? Heeft hij op eigen krachten kunnen bewijzen, dat hij deze titel waardig is, dan bezit het minderwaardigste product van zijn hand een kunstwaarde, eenvoudig omdat het hem kan toegeschreven worden. Hoevele krachtige geesten worden echter niet gesmoord door de ellende en de levensbehoefte? Niet dat een kunstwerk in ellende is voortgebracht verhoogt de waarde ervan, zegt Zbinden, maar dat er trots deze ellende nog genoegzame kracht is gebleven om overwinnaar te blijven is een krachttoer en een aanklacht. Een kostbaar talent is zeer kwetsbaar en moet met grote liefde behandeld worden. Ook hierin schuilt een gebrek van de naastenliefde, niet omdat ze te veel, maar omdat ze te weinig vraagt. Er moet meer aandacht besteed worden aan de eigen waarde van ieder individu. Het is immers een grote dwaling dat alle mensen gelijk zijn. We mogen Zbinden niet verkeerdelijk begrijpen. We menen

dat we aan zijn uiteenzetting niet de verloochening mogen toekennen van de mens als mens, We begrijpen dat hij boven het eenvoudig menselijke, in het individu de geestelijke kracht wil onderscheiden en deze als basis voor een graduele beoordeling aanvaardt.

Daarom veroordeelt hij het gelijkheidsprinciep, dat men in onze beschaving terugvindt, niet als dusdanig, maar meent dat onze democratie niet genoegzaam rekening houdt met de individuele waarde van de persoonlijkheid. Opvoedingswijze en sociale hervorming dienen op andere grondslagen te rusten.

Onder het licht van voorgaande beschouwingen krijgt het vredesideaal een andere kleur. Zbinden noemt het verkeerd de mensen blind te laten staren op een vredesideaal. Ook de oorlog kan grote dingen voortbrengen. En ook de vrede kan dodend zijn. In welke mate werd bijvoorbeeld de wetenschappelijke vooruitgang niet belemmerd door de godsdienstige dogmatiek, hoewel deze geestelijke ontvoogding zich voornamelijk afspeelde in een vredesperiode. Alleen dan kan de vrede zijn werkelijke naam verdienen, wanneer hij gebaseerd wordt op een vernieuwd moreel ideaal. De oude opvatting: 'Si vis pacem, para bellum' kan hiervan een afspiegeling zijn. Zbinden ziet immers de ontwapening niet als een weg tot de vrede, doch als de vrucht ervan. Nog een lange weg, meent hij, dient er afgelegd te worden vooraleer van ontwapening kan gesproken worden. Vrede is immers voor velen de vurig verlangde periode van rust en niet de noodzakelijke voorwaarde tot opbouwende arbeid. Aldus is het probleem geen vraag van beginsel. In bepaalde gevallen is het geweld noodzakelijk en gerechtvaardigd. Noch de pacifist, noch de machiavellist houden rekening met de werkelijkheid. Zo was München in 1938 een blinddoek vóór de ogen van het Europese gemenebest, gespannen door de verderfelijke morele principen van het onvoorwaardelijk geduld. Een oorlog ontlopen kan immers immoreel zijn.

Hoewel op de theorie, die Zbinden uiteenzet veel kritiek kan uitgebracht worden, heeft ze de grote verdienste een kapitaal punt, dat de onderbouw van de Europese maatschappelijke heropbouw treft, aan te raken en te onderzoeken. Oppervlakkigheid kan haar wel niet verweten worden, doch een zekere te ver gaande idealisering. De wereld van Zbinden kan enkel tot de werkelijkheid behoren wanneer de economische hoeken afgerond zijn.

De geest alleen kan niet tot grondslag dienen van een wereldverhouding, juist zoals ook de economische politiek niet de alleenstaande pijler kan zijn voor de humanistische inrichting van het wereldgeheel. Het lijkt ons daarbij dat Zbinden, spijts zijn kritiek op de godsdienst als leidende idee, te veel teruggrijpt naar de godsdienstige inrichting om zijn 'Volken van de Geest' duidelijk te maken. De groepen, die door eenzelfde godsdienst gebonden zijn, steunen op het geloof, dat samenhangt met de sfeer waarin het is gegroeid. De 'Volken van de Geest' moeten zich eerst en vooral deel weten van de humaniteit. Geestelijke vrijheid, die de godsdienst niet kan toestaan, is dan ook noodzakelijk, om zich aan te sluiten bij de geestesrichting, die over de grenzen en werelddelen heen reikt. Deze vrijheid hoeft geen aanpassingsvermogen, doch eerlijkheid, als

grondslag te hebben. Zbinden roemt het aanpassingsvermogen van de katholieke kerk. Inderdaad! Doch daarin ligt het failliet van het princiep zelf besloten en getuigt dit voor de noodzakelijkheid vanwege de kerk, zich aan te moeten passen bij de geestelijke ontvoogding van de mens en zijn gemeenschap in hun zoeken naar de waarheid. Toch lijkt het ons belangrijk het besluit van Zbinden te citeren: 'Zal de tragedie van de tijd na de vorige wereldoorlog zich nog eens herhalen? Destijds verwachtte men alles van de Volkenbond en van de pacten, van politieke programma's en economische organisatie. Hoe de oplossing, die men na deze oorlog beproeft, ook zal zijn, voor het toekomstige politieke en sociale vredeswerk, kan nauwelijks een ander lot zijn weggelegd dan voor zijn ongelukkige vroegere broeder van Genève, wanneer niet, met een hartstochtelijke toewijding, maar tevens met het begrip van een diepziend realisme, ook de grondslag der moraal opnieuw, en dan steviger, wordt gelegd.' Schiet Zbinden zelf niet te kort aan realisme?

Concreter en reëeler in zijn onderzoek en conclusies is de klare uiteenzetting van de hoogleraar aan de Sorbonne N. Politis.(1)

Zijn onderzoek gaat in dezelfde richting, doch vertrekt meer van de bestaande toestanden. De uiteenzetting kan in schemavorm worden weergegeven:

I. Europa's evenwicht is verstoord door:

1. De veranderde omstandigheden. Het industrieel en technisch tijdperk heeft het individu op de achtergrond geschoven. Daar de mechanisatie noodzaak had aan steenkool is de localisering ervan beperkt tot de landen die over deze drijfkracht beschikken kunnen.
2. De verdeling van ons werelddeel in het Europa-van-de-paardekracht en het Europa-van-het-trekpaard. Dit verschil heeft het economische evenwicht verstoord. De uitwisseling immers tussen beide delen nam meer en meer af en de sociale gesel, de werkloosheid, werd een dreigend spook.
3. De vluggere ontwikkeling van de techniek dan van de geest wat onvermijdelijk leiden moest tot een ontzaglijke geestelijke crisis.
4. De toenemende tegenstrijdigheid tussen de politieke en economische aspecten van het leven. Hoewel de economische evolutie meer en meer tot vereniging had moeten aanleiding geven is de politiek blijven hameren op haar nationalistisch aambeeld en heeft wapenen van scheiding, isolement en dwaze souvereiniteit gesmeed.

II. Er dient gezocht te worden naar een nieuw evenwicht:

Het is noodzakelijk orde te scheppen in de chaos van de internationale betrekkingen. Deze orde zal er niet alleen een mogen zijn van politieke, economische of sociale orde (Zbinden meende dat dit absoluut niet moest ter sprake komen), maar ook een van morele aard. De geesten dienen hervormd te worden. Deze hervorming moet toevertrouwid worden aan de nieuwe generatie. Doch Politis zegt niet hoe de oude generatie daar zal

(1) POLITIS N. De internationale moraal. Vent. Kuiper (G.C.A.) De Wetenschappelijke bibliotheek, Pantheon Antwerpen, Veen, Amsterdam 1946 (95 Fr.).

tegenover staan. De oude generatie laat de zaken niet graag over vóór haar dood.

De nieuwe echter dient ook te weten dat de oude haar tot grondslag dient Daarom zal niet één van beide de leiding moeten nemen, maar zullen beide vertrouwen in elkaar hoeven te hebben, om zich accoord te kunnen stellen over de nieuwe werkwijze, in verband met de nieuwe perspectieven die zich openen.

III. Dit nieuw evenwicht hoeft een sterke morele onderbouw te bezitten:

Iedere gemeenschap is gesteund op morele regels. Van deze morele basis zullen de rechtsregelen afhangen. De moraal in het algemeen behelst: de individuele - van mens tot mens - de burgerlijke of nationale - de mens tot de collectiviteit waarvan hij deel uitmaakt - en de internationale - van land tot land -. De morele grondregel, die deze verschillende soorten moraal beheerst, is deze van het eigenbelang. Dit eigenbelang komt, oppervlakkig gezien, in botsing met een anders belang en daar treedt het recht op. Individuele en nationale moraal worden aldus beschermd en beheerd door het recht. Dit is niet het geval voor de internationale moraal. En wat de staat soms verbiedt voor zijn onderdanen, begaat hij zelf tegenover het buitenland. Moest iedereen inzien waar zijn eigenbelang, dat soms op lange termijn zijn werking doet gelden, gelegen is, dan ware geen juridische bescherming noodzakelijk. Omdat dit niet het geval blijkt te zijn moet het recht beschermend optreden. Ook de staat ziet zijn eigenbelang niet altijd in en verbreekt daarom de morele regels die hier niet juridisch beschermd zijn. De internationale morele regels kennen wij door het herhaald en langdurig gebruik dat in analoge omstandigheden werd toegepast en eindelijk als voorschrift aanvaard werd.

IV. Deze morele onderhouw hoeft te steunen op de drie voorschriften door de Romeinse jurist Ulpianus opgebouwd:

1. Honeste vivere: (eerlijk leven)
2. Alterum non laedere: (een ander geen schade toebrengen)
3. Suum cuique tribuere: (eenieder het zijne geven). De ontwikkeling van deze oude stelregels hebben verschillende vertakkingen als gevolg gehad. Van de eerste is: eerlijkheid, gematigdheid en hulpvaardigheid af te leiden. Van de tweede, de eerbied en van de derde de rechtvaardigheid en solidariteit. Onder aspect van elk dezer regels onderzoekt Politis de morele basis van de internationale verhoudingen en neemt de mogelijke toestanden, die uit de betrekkingen voortspruiten kritisch onder ogen.

Politis schijnt ons een meer realistische kijk op de zaken te hebben. Het zwaarwichtige van de Duitse Zwitser Zbinden doet eenzijdig aan tegenover de fijne, helderziende en synthetische geest van de Parijse hoogleraar. Het is dan ook niet te verwonderen dat deze laatste de morele reorganisatie van Europa als één aspect van de ganse wederopbouw, die tegelijk van politieke en economische en sociale aard moet zijn, beschouwt. De hele sfeer moet gebaseerd zijn op een samenwerking die uitgaat en rekening houdt met het gebrek aan economisch evenwicht. Daarom moet een oplossing

gevonden worden voor de werkloosheid het te geringe verbruiksvermogen van de landbouwende bevolking en de al te grote beperking van de handel.

Een algemeen programma van openbare werken, die in verscheidene landen over de wereld uitgevoerd moet worden en dan vooral in Afrika, zou de werkloosheid gevoelig kunnen doen dalen. Om het zwakke verbruiksvermogen van de landbouwende klassen te verhogen is een wereld-bank-organisatie nodig, zodat kapitaal, dat hier beschikbaar is in een ander land kan worden aangewend.

Deze organisatie zou enkel een verruiming betekenen van reeds bestaande organismen. Door het plotse afschaffen van alle tolrechten en protectionistische systemen zou het verruimen van de handelsmogelijkheden nog niet verwezenlijkt worden. Hier vooral hoeft men langzaam te werk te gaan.

De economische onderbouw van Europa kan echter niet stevig zijn zonder de werkelijke medewerking van de Verenigde Staten. De oorlog heeft Europa en de U.S.A. nauwer aan mekaar gebonden en het reorganisatieprobleem raakt beide en belangt beide aan. Aldus alleen kan het probleem van het goud opgelost worden, alsmede de intercontinentale handel, het vraagstuk der grondstoffen en dat der overbevolking. Politis schreef tijdens de oorlog en heeft naoorlogse toestanden scherp doorzien.

De noodzakelijke voorwaarde tot het welslagen is echter de geestesreorganisatie. Deze moet de soepele verhouding bepalen tussen gezag en vrijheid. Waar Politis de christelijke naastenliefde als desem predikt, moeten we het echter bij Zbinden houden en we kunnen het zeker niet meer aanvaarden wanneer hij het christendom aanziet als de weg naar de eenheid.

Het christendom is eigen aan de Europese sfeer en kan zich moeilijk in een andere uitdrukken en beleven als dit in ons oud werelddeel het geval is. Godsdienst kan geen bindteken worden. Laat het Bouddhisme aan de Tibetaan, het Hindouisme in Indië, de Islam bij de Arabieren en het Christendom in Europa. Als dusdanig kunnen de morele waarden van een bepaalde atmosfeer, andere, het zijn meestal gelijkaardige, naast zich dulden. De belichaming ervan echter in een bepaalde godsdienst kan geen universele waarde hebben daar het essentieel is voor een godsdienst het monopolium van de waarheid op te eisen. Daardoor ook kan hij geen andere ware naast zich dulden.

Omdat juist de godsdienst voortvloeit uit de eigen geaardheid der volkeren kan hij niet de eenheidsgedachte verwezenlijken. (Cfr. Ons artikel over Dawson in ‘De Vlaamse Gids’ van April 1947, blz. 221).

Zbinden en Politis gaven een interessante uiteenzetting die haar plaats kan krijgen in het koor der vele stemmen, die reeds voor een reorganisatie van Europa en voor een vredestijdperk opkwamen. Mochten al deze edele pogingen er in slagen een nieuwe geschiedkundige periode in te luiden. ‘Avant l'histoire, il y eut la préhistoire; il pourrait donc y avoir aussi la posthistoire. Tout va dépendre du chemin où l'on s'engagera, celui qui monte ou celui qui descend’, zegt G. de Reynold. (‘Conscience de l'Europe’ in Synthèses, 1949, nr. 9, blz. 293).

Herman CORIJN

[Gedichten]

Herfstbosch

Voor Odette Govaer.

Nu is het herfst, dit is mijn rijk domein.
Tusschen de beuken van het statig bosch
vallen de gele blaren zacht op 't mos
als ritselende klanken van 't refrein.

De stralen van den laten zonneschijn
trekken de nevels van de aarde los.
Ginds kleuren eiken heel den einder ros
als een gerafeld en vergaan gordijn.

Naar deze rust en stilte zocht mijn hart.
Hier kan ik leven zonder vrees en pijn,
vergeten al de wanhoop en de smart,
weer als een kind volmaakt gelukkig zijn.
O onrust van mijn rustelooze hart,
't leven is kort, ook in een rijk domein.

Boschvoorde, 17 October '45.

Het late leven

Loopen over open wegen,
slapen in het warme duin,
zwemmen in de grauwe golven,
droomen in een stillen tuin;

verzen lezen in den schemer,
luistren naar een merelslag,
denken aan een oude liefde
met een troosteloozen lach,

dat is wat mij rest in 't leven
na een hopeloozen strijd,
en het mijmren over verzen
in den donkren nacht verbeid.

G.H. 'S-GRAVESANDE

Metten Marten[1]

III. - De vlucht

DRIE mannen stapten door de nacht over de baan van Hemissen naar Schelle en Niel. Nu en dan stonden ze stil en luisterden scherp. Uit het nat blinkend water in de kreken vloog een eend op, verschrikt door een otter, wat verder tussen de knotwilgen krijste een uil, nog wat verder jankte een hond, maar overigens was de nacht voor hen geruststellend stil.

‘We hadden de kleine toch maar moeten meenemen, zei een van de mannen in platduits, nu zal hij ons verraden’.

‘Ik heb iets in zijn bier gedaan, zei de tweede, ook in platduits, hij zal slapen tot morgenmiddag en als hij ons dàn nog verraadt zijn we ver weg’.

‘De portier zou ons ook kunnen verraden. Ons beiden was hij gaarne kwijt, maar Wouter de Keyzer niet. Volgens hem mocht Keyzer niet vertrekken zolang het portret niet af was en is het waar, Keyzer, dat ge ook nog een bestelling van een reusachtige Kreuzigung Christi moest uitvoeren, waarvan ge nog niet eens een ontwerp hebt gemaakt, is dat waar, dat zei de portier’.

‘De portier zegt wat hij wil, de abt bestelt wat hij wil en ik voer uit wat ik wil, antwoordde de derde van de drie mannen. Ik heb gewerkt voor kost en inwoon, drie sols per dag en bij mijn vertrek twaalf ellen olijfgroen laken voor een tabbaard en een muts. Het laken zal ik nooit krijgen vermits we er vandoor zijn gegaan, maar voor mijn kost en mijn vier sols heb ik eerlijk gewerkt. Het portret is niet af, maar de abt heeft in veertien dagen geen uurken tijd gevonden om te poseren en nu had ik geen tijd meer om te wachten tot hij tijd zou vinden. Ik heb andere dingen gemaakt en die zijn af. Ik heb mij nooit verplicht tot een bepaalde dag te blijven. Monseigneur wil een abdijschilder hebben zoals de vorsten een hofschilder, maar ik wil geen meester hebben, dat is de zaak’.

‘Goed, maar ge gaat er van door zonder de toelating van Monseigneur, dat is ook een hele zaak’.

‘Als Monseigneur mij niet de toelating wil geven om weg te gaan, moet ik weg gaan zonder zijn toelating, waarde heer’.

‘Maar nu zal hij u zonder uw toelating laten terughalen’.

‘Pas maar op dat hij u niet terughaalt, kwakzalver, gij hebt zijn kok vermoord met hem een braakmiddel te geven tegen miserere’.

‘Keyzer, spreek van schilderkunst en ik luister dag en nacht, maar zwijg van medicijnen. Miserere is altijd dodelijk. Nog nooit, zolang de wereld bestaat, is er iemand van genezen’.

‘Waarom doet ge iemand die moet sterven dan op de koop toe ook nog braken?’

(1) Fragment uit een historisch verhaal.

‘Ut aliquid fieri videatur, het geeft altijd hoop. En braken kan niet doden, want men sterft van wat in het lichaam en niet van wat er uit is. Ten derde, men leert aan alle universiteiten de miserere-lijder te verlichten met een braakmiddel. Dat staat in “Das Buch von der Hand” van de wereldberoemde duitse arts Johannes Hartlieb’.

‘Ten vierde loop naar de duivel met uw universiteiten en Johannes Hartlieb. De kastelen verdrukken het volk, de abdijen ondermijnen het geloof en de universiteiten houden de ontwikkeling van een vrije wetenschap tegen!’

‘Gij zijt bij God een ketter, Keyzer en bij ons in Keulen zouden ze u aan een paal binden, een kar hout rond u stapelen en u tot as stoken’.

‘Ja, dat is al wat ze bij u in Keulen kunnen, maar uit die as zullen nieuwe vrije mensen opstaan’.

‘Stil, ik hoor iets!’

De mannen bleven stokstijf staan en luisterden lang. De bandhond jankte wat dichterbij, er vielen druppels van de bomen, maar dat was alles. Ze gingen weer verder en de volgeling van Johannes Hartlieb hervatte de twist met een aanval op de moderne schilders die hun beroep niet meer kennen zoals vroeger de oude meesters, maar toch alles beter willen weten, vooral dingen die hun niet aangaan, kortom muiters waarmee ze in Keulen korte metten maakten.

Hans, de andere Duitser, die daarjuist al een ruzie had voorkomen met te fluisteren dat hij iets hoorde, plaatste zich nu tussen hen beiden, diepte uit zijn reiszak twee eindjes bloedworst op en zeide:

‘Hier, eet en zwijgt, vers van gisteren’.

‘Hij heeft broeder kok bestolen terwijl de man op sterven lag’, zei Caspar, zijn landgenoot en medevagant.

‘Mijn broeder, zei Hans met de mond vol worst, gij zorgt voor de doden, ik voor de levenden, gij ledigt de mens, ik vul hem. Deze worst kan de vergelijking met uw braakmiddel glansrijk doorstaan. Hij synthetiseert en symboliseert mijn evangelie: goed eten en drinken voor alle mensen die van goeden wille zijn’.

In een klein vlekje van enkele huisjes moesten ze zwijgen om geen aandacht te wekken, maar eenmaal weer in het open veld hernam Caspar stijfhoofdig zijn verdediging van de universiteiten. Hans leidde hem ditmaal af met de Schepper te roemen die gewild heeft dat zijn meesterwerk de mens immer vol weze, bij zover dat, als men er langs voor een worst in steekt, er onmiddellijk langs achter een worst uit komt en het beste bewijs dat beide bewegingen van in- en uitgang de Schepper welgevallig zijn, is wel dat beide de mens even veel voldoening schenken. Spiritus flat ubi vult, zei Hans winden latend en hij knoopte alvast het valluik van zijn broek los.

Behaaglijk zuchtend zat hij op de graskant toen hem behoedzaam een gestalte naderde:

‘Metten, fluisterde hij, Metten, zijt gij het?’

De gestalte sprong achteruit en wilde vluchten.

‘Kom hier, Metten, ik ben het, Hans. Ik kor niet meer wachten, ik vreesde dat ge ons in den donker zoudt kwijt raken’.

‘Ja, bijna was ik u kwijt, fluisterde de jongen. Aan de tweesprong wist ik niet of ge links of rechts waart gegaan. Ik ging rechts en daarna heb ik een heel eind dwars over het veld moeten lopen om weer op uw baan te komen. Opeens stond ik voor een sloot. Ik dacht dat ik er over kon en sprong er midden in’.

‘Arme duivel, nat? Nu dat is niets, zolang we marcheren hebt ge warm en morgen zorg ik voor droog goed als de zon het niet doet. Opgelet. Ik sla dus nu met mijn stok hard op deze boom en gij roept om hulp. Caspar en Wouter komen toegelopen en gij valt in bezwijming. Ze krijgen medelijden met u, worden boos op mij en gij moogt mee. Hebt ge ten minste eten bij u, kwajongen’.

‘Drie broden, Hans, een met krenten’.

‘Zeer goed. Hier is een worst. Het hem op terwijl ik u afransel, met uw mond vol kunt ge akeliger schreeuwen. Zijn we klaar?’

‘Ja, Hans’.

‘Ah galgenaas! Ah schelm! Ah vagebond! tierde Hans en sloeg uit volle kracht met zijn mispelaar op een der eiken langs de baan. Metten huilde nog barder en uit de mond vol worst klonk het inderdaad nu en dan zo schor en dof dat hij in zijn kreten scheer te stikken. Caspar en Wouter stonden stil, letterlijk aan de grond genageld. Was Hans slaags met mannen van Monseigneur die hen achterna zaten? Caspar wipte over de gracht en liet zich platdarms in de klaver vallen, want had hij in de universiteiten en bij Johannes Hartlieb veel wetenschap opgedaan, moed niet. Wouter daarentegen greep zijn eiken stok bij het dunner ondereind om de achtervolgers direct de dikke knobbel van het handvat te gunnen, maar voor hij bij hen was herkende Caspar de stem van Metten Marten en uit de klaveren rechtkruipend riep hij:

‘Het is de kleine! Hij is ons heimelijk gevolgd en Hans slaat hem dood!’

Hij en de schilder schoten toe en juist toen ze daar kwamen viel Metten in bezwijming.

‘Daar, zei Hans, dat zal hem leren’ en hij keerde zijn slachtoffer de rug toe, gelijk de scherprechter een onthoofd lijk.

Caspar betastte in de donkerte hoofd, armen en benen van de verslagene en luisterde aan zijn hart.

‘Hij leeft nog, Goddank, water, water!’

Hans verroerde niet, maar Wouter zette zich schrijlings over de gracht en schepte water in zijn schildershoed met brede randen. Caspar sprenkelde het de bewusteloze in het gezicht, duwde de polsen in de hoed en daar het koud was en Metten al meer dan nat genoeg, keerde het leven met reuzenschreden terug.

‘Waar ben ik? Waar ben ik?’

‘Dank God, mijn jongen, bij vrienden, bij Wouter en Caspar’.

Wouter's stok trilde in zijn hand, zijn stem beefde van woede als hij tot Hans sprak:

‘Ik weet niet wat mij weerhoudt u hier voor mijn voeten neer te slaan, gemene vette pens! Ware de jongen dood geweest, ik had uw lijk naast het zijne gelegd.

‘Hoe? vroeg Hans onnozel en gij waart er het meest tegen dat hij mee ging’.

‘Dat heeft daar niets mee te maken. Ik verdraag niet dat ge een mens mishandelt’.

‘En meester Claes?’

‘Die had zelf mishandeld. Houd u goed voor gezegd dat ik niet gediend ben van uw pruisische manieren. En nu gaat de jongen mee, nu wil ik het’.

‘Meegaan, riep Caspar, hij kan niet eens staan’.

‘Dan draag ik hem’.

‘Nu nog mooier, riep Hans met geveinsde verontwaardiging en als straks de ruiters van Monseigneur komen, want nu komen ze zeker, wat dan?’

‘Dan vechten we voor onze vrijheid, maar zwijgt nu en haast u, ik zie ginder licht, men heeft uw lawaai gehoord tot in het dorp’.

Wouter hing zonder meer zijn schilderszak om de hals van de reeds zwaarbeladen Hans, wikkelde Metten in zijn wijde mantel, nam hem met Caspar's hulp op de rug en de zwervers haastten zich verder. Ze passeerden zwijgend een tweede vlekje en toen ze weer vrij mochten spreken, begon Hans te schelden op Metten, de zuigeling die niets dan last zou verkopen, de bengel die hen in nesten zou brengen, de ongeluksvogel die de ruiters van de abt op hun nek zou halen. Intussen bepleitte Metten zijn zaak, fluisterend aan Wouter's oor. Hij zou de knecht van het gezelschap zijn, voor een volle man tellen en ja, als Wouter hem op de grond wou laten zakken zou hij van nu af reeds kunnen lopen. Wouter liet hem van zijn rug glijden, zag hem enkele flinke stappen doen en zeide op zijn gewone kordate toon tot de brommende Hans dat hij nu genoeg gemopperd had, dat Metten meeging en dat de eerste die er nog een vinger zou naar uit steken weten zou aan wat prijs. En Caspar gaf Hans ongelijk en Wouter gelijk.

‘Ja Hans, zeide hij, gij hebt de jongen in de abdij wijs gemaakt dat hij meemocht en nu slaat ge hem halfdood omdat hij ons volgde’.

‘Dacht ge dat ik het toen meende, ik zei dat maar voor de grap’.

‘Doet er niet toe, de jongen heeft het gemeend en ge moet de gevolgen dragen. Ge kunt hem nu niet meer terugsturen en daarbij, hij zal een goed kameraad zijn. Geef hem de hand, Hans, alles moet vergeten zijn’.

‘Nu dan, zei Hans, 't is jammer dat ik de loeder niet doodgeslagen heb, maar vermits hij nog leeft, vooruit maar, een christen mens bemint zijn vijanden’.

Hij legde een arm om de schouder van zijn geliefde Metten en Metten schoof een arm om zijn middel en zo volgden zij Wouter en Caspar die voorop gingen en ontroerd de lof zongen van de knaap die de moordaanslag op hem gepleegd zo spontaan en grootmoedig vergaf en die zo manmoedig marcheerde ondanks zijn verschrikkelijke pijnen.

Het was nog donker toen ze het veerhuis bereikten, waar ze wilden overzeilen, om op de andere oever van de Rupel veilig te zijn voor de ruiters die Monseigneur naar alle kanten zou uitsturen op zoek naar Wouter en Metten. Alhoewel ze naar Antwerpen wilden waren ze in tegenovergestelde richting naar Niel gevlucht omdat de eerste ruiters hen zeker op de baan naar de stad zouden zoeken.

De afspanning was natuurlijk nog gesloten, ze zochten dus in de zijgevel het slaapkamervenstertje om de veerman te wekken en zo zagen ze dat er licht was in de stal. Hans ging behoedzaam kijken en zag twee oude mannen en een ferme vrouw van nog geen veertig roerloos bij een zieke dik gezwollen koe staan die zacht en zuchtend loeide en nu en dan moedwillig met de kop sloeg. Hij opende de poort.

‘God zij met u, brave Leute, zei Hans, wij zouden met vieren willen overgezet worden, maar als we u kunnen helpen zullen we dat eerst doen om de liefde Gods’.

De twee mannen keken hem ternauwernood aan, de vrouw zei misnoegd dat hulp niet meer kon baten en dat het beest moest sterven.

‘Gij weet niet met wie gij spreekt, vtouw, zei Hans met zalving en autoriteit. Wij zijn studenten van de universiteit van Keulen die hun studies gaan voltooien in Parijs. Ik ben theologant en mijn vriend is medicijnmeester. Wanhoopt niet. Voorwaar, ik zeg u, God heeft ons in dit uur tot u gezonden. Ik zal stante pede mijn vriend roepen en terwijl hij zijn kunst toepast zal ik bidden het evangelium Sancti Johannis’.

Hij riep zijn drie vrienden in de stal, strekte plechtig de armen uit, zegende met brede gebaren de vier muren, de grond en de schelf en begon dan luidop:

‘Dominus vobiscum’.

‘Et cum spiritu tuo’ antwoordde de misdienaar Metten Marten. De twee oude mannen ontblootten hun kaalkop, de vrouw sloeg een kruis.

‘Sursum corda’.

‘Habemus ad Dominum’.

‘Oremus’.

‘Flectamus genua’ zei Metten en beiden knielden, de vrouw ook.

‘Levate’ riep Hans plechtig en begon dan zachter, zonder boek, geheel het ‘laatste’ evangelie van Sint Jan te bidden. Inmiddels had magister Casparus de koe aan alle kanten belicht en betast en aan het enorm gezwollen lijf dadelijk gezien dat hij een toverachtig snelle genezing kon bewerken daar de koe eenvoudig moest gestoken worden. Hij trok uit zijn gordel een zijner heelmeesterswerktuigen, een ronde scherpe slachterswetsteen van vijftien centimeter lengte, hield hem met de punt tegen zijn kin, sprak een kort gelbed, maakte drie kruisjes over het wapen, drie over de kreunende koe, betastte zorgvuldig de enorme balg en dreef met een korte krachtige stoot het staal in het lijf. De koe verroerde niet, door haar benauwdheid ongevoelig voor de nieuwe pijn, maar uit de wonde

proestte vocht en een weeë, walgelijke, fluitende lucht. Zienderogen verdunde de balg en herleefde het dier. Het stak de kop op en keerde hem naar magister Casparus als om hem te bedanken voor de redding.

'Jezus Maria, een mirakel!' riep de vrouw en omhelsde bijna schreiend de kop van haar koe.

'Hadt gij daar aan getwijfeld, vrouw, sprak Hans plechtig. Gij zoudt niet getwijfeld hebben, hadt gij geweten dat de steker waarmee mijn confrater uw koe heeft gered, gesmeed is op goede vrijdag te drie uur uit twee nagelen van het heilig kruis en door de gelukzalige Albertus Magnus eigenhandig uit Jeruzalem in Palestina naar Keulen in Duitsland werd gebracht. Honderden wonderbare genezingen hebben wij er mede bewerkt op onze lange reis'.

'Heren, riep de vrouw, hoe kunnen wij arme mensen u bedanken?'

'Wij hebben het uit liefde Gods gedaan, sprak Hans, ons loon is in de hemel, maar als gij soms brood en melk hebt zullen wij het in Jezus naam dankbaar aanvaarden, want wij moeten nog naar Antwerpen, waar ik moet preken in Onze Lieve Vrouwe en als theologant zetelen in het kapittel'.

'Ik heb brood genoeg om u na het eten nog mee te geven, ik heb melk en ik heb een half varken in de kuip, we zullen er de genezing van ons Trezeke mee vieren'.

'God zij geloofd en gedankt, zei Hans zeer oprecht, laat alles aan mij en mijn knecht over die een sober maal zal aanrichten. Gij zijt hier nodig om magister Casparus behulpzaam te zijn bij het dichten van de wonde zodra de boze geest volledig uit het lijf van Trezeken zal zijn. Wacht hier, woon het wonder van de genezing bij en dank de goede God die ons in de nacht tot u heeft gezonden. Mijn knecht gaat het vuur aanmaken en het nodige doen voor een smakelijke maaltijd voor u en voor ons. Hij zal u komen roepen zodra alles klaar is'.

Toen Metten het vuur had aangestoken, Hans in de kelder zijn overvolle reiszakken toch nog van gezouten varkensvlees voorzien en een ferm stuk gebraad op het vuur gezet, was het dag geworden. Terwijl het vlees braadde en de melk warm werd keken zij even door het venster. Ver op de weg die zij waren gegaan, naderden te vierklauw vier ruiters. Het bloed van Metten stond letterlijk stil, Hans vloekte in 't duits dat ze verloren waren. Het veerhuis was hier het enige huis en de ruiters moesten er in elk geval afstappen, ofwel om naar hen te vragen, ofwel om zich te laten overzetten. Radeloos liep Hans rond.

'We kruipen in de kelder, daar kunnen we ons verstoppen', fluisterde hij, maar opeens wist Metten Marten wat beters en hij fluisterde het Hans in het oor. De uitwerking was even wonderbaar als de genezing in de stal. Hans schaterde, Hans sloeg zich op de dij en toen was het voor Hans tijd zich uit de voeten te maken.

Vier lansknechten van Monseigneur, vier trouwe drinkebroers die Metten goed kende, stapten kalm en zelfbewust van hun paarden, bonden ze aan de

ringen in de muur, waterden gezamenlijk en keken over hun linkerschouder stom verbaasd naar Metten Marten die hen in de deur begroette, lachend, maar met de vinger op de mond tot teken dat ze stil moesten zijn.

‘Ha, zeiden ze tevreden, we hebben onze vluchteling al en waar is de schilder, die moet ook mee’.

‘Stil, zei Metten, ge zult ze alle drie hebben, wat ben ik toch blij u te zien. Ik moest al hun zakken dragen, ik kreeg niets te eten en ze wilden mij doen stelen, maar dat heb ik toch niet gedaan en dan heb ik slagen gekregen’.

‘Ze zullen er begot van ons krijgen, de smeerlappen, zeiden ze, waar zitten ze?’

‘In de kelder achter de tonnen, maar in Gods naam past op en doet goed wat ik u zeg, want als het mislukt kost het mij mijn leven. Ze hebben mij onder doodsbedreigingen verplicht u in een val te lokken. Ik moest u zeggen dat ze in de kelderkamer zitten, u daar in opsluiten en met hen op uw paarden vluchten, maar ik heb er genoeg van, ze zitten in de kelder’.

‘Ja, zei de oudste, ge kunt met Duitsers niet genoeg oppassen, want Monseigneur zegt zo tegen mij, Sus zegt hij zo tegen mij, het zijn die smerige Duitsen die het hem opgestookt hebben, zegt hij, ge moogt de schilder en Metten niets misdoen, zegt hij, breng ze terug, zegt hij en 't is genoeg, zegt hij, maar die Duitsers, zegt hij, dat ge die eens aframmelt, zegt hij, dat kan mij alleen maar plezier doen’.

‘Mij ook, zegt Metten en nu, mannen, stil en rap de kelder in’. Hij brengt de ruwe kwanten binnen, ze snuiven opgewekt en gulzig de geur van het varkensgebraad op, maar laten zich niet afleiden en vellen hun lansen. Metten bukt zich, werpt het kelderluik open en zij springen er een voor een in. Hij sluit het achter hen met de twee grendels en vliegt de stal in.

Daar heeft Hans de vrouw en de twee oude mannen reeds volledig ingelicht over de komst van vier lansknechten uit Hemissen, die hen geregeld op de hielen zitten omdat zij zonder toelating de medicijnkunst beoefenen. Deze toelating kost vijfhonderd gulden reaal zodat zij verplicht zouden zijn zich voor elke genezing dik te laten betalen. Nu doen zij uit liefde tot de naaste alles gratis pro Deo en worden op de koop toe nog achtervolgd als misdadigers, moeten hun maaltijd laten staan, vlug hun paarden bestijgen en zich laten overzetten. Nog een geluk dat zij de lansknechten voorlopig hebben kunnen opsluiten in de kelder, maar zodra zij met hun paarden aan de overkant zijn, mag de vrouw hun gerust het luik openen en alles vertellen zoals het gegaan is. Dan zullen zij met eigen ogen zien welk een onrecht het is vreemdelingen te vervolgen die rondgaan al weldoende en zij zullen reden verstaan.

‘Bied hun, zegt Hans zalvend, in onze naam de maaltijd aan die wij klaar gemaakt hebben, dan zijn die arme Leute ook alweer tevreden, want zij moeten toch niet boeten voor het onverstand en onrecht van hun meesters’.

‘Boeten of niet, zegt de veerhuisvrouw kordaat, gij hebt mijn koe gered, heren, voor u doe ik al wat gij vraagt’.

‘Moge de goede God u daarvoor zegenen, vrouw’.

Zij en een der twee oude mannen zetten hen met de pont in twee reizen over, niet beter wetend of zij zitten ieder op hun eigen paard waarmee zij gekomen zijn. En daarna openen zij de kelderdeur.

‘De deur toe voor de tocht, we zijn nog bezig!’ riepen de krijgers vrolijk, maar ze kwamen toch vrij spoedig te voorschijn met vuurrode koppen, neuriënd en zwijmelend. Het bier was goed geweest. Ze hadden er zich mee getroost in hun gevangenschap, van af het eerste moment gelaten aanvaardend dat ze beetgenomen worden. Het bier was goed geweest en eten deden ze vandaag niet meer omdat bier eten en drinken is waar niets boven gaat. Bijtijds een goed glas bier drinken beschouwden zij als de plicht van ieder christen mens, zeer strenge plicht zelfs, omdat hij die het niet doet zijn leven verzuurt en verkort en een koejonatie wordt voor zijn medemensen.

De oudste zag het eerst dat de paarden weg waren. Hij werd er bleek en bijna nuchter van, maar zijn kameraden vonden het een kostelijke grap en hij vatte het dan ook maar zo op. De beesten waren er ook een gaan pakken en daar hadden ze groot gelijk in, want niets zo ongezond als een droge lever en dorst en dat het paard mag drinken als de ruiter drinkt, dat is een oude wet.

‘Komt, mannen, zeide hij, we gaan nu op ons gemak naar huis, we zullen ze onderweg wel tegenkomen’.

Zingend vingen ze de terugtocht aan.

Zingend van ‘Naar Oostland willen wij varen’, van ‘Röslein, Röslein auf der Heide’, van ‘Ik ben een arm soldaatjen, van zevenentwintig jaren, geboren in Brabant, falala, dat is mijn vaderland, falala’, reden Wouter, Hans, Caspar en Metten in de frisse parelgrijze morgen de baan op naar Antwerpen. Metten had zijn sporen verdiend, hij was de held van dit avontuur. Hij groeide en zwol van fierheid. Schijnheilig vroeg hij:

‘Ben ik nu geen paardendief, Wouter, word ik nu niet opgehangen?’

‘Jongen, zij wilden ons ontvoeren, wij ontvoeren hun paarden en dat moeten we doen uit wettige zelfverdediging, want als wij niet op hun paarden vluchten halen zij er ons mee in. Het is een geval van heirkracht.

Gerard WALSCHAP

Verkeken kans

Toen ik een knaap was, en in bange hoeken
de boekjes las van Hans, en Karel May,
of al eens schuldiger genot ging zoeken
bij Raffles, Baekelandt en Zane Grey...

Toen had ik 't meest genoegen aan de moorden
'k verveelde mij als 't over 't weder ging
maar ik zocht koortsig naar die wilde woorden
als ‘eensklaps’ ‘al met eens’ of ‘plotseling’.

Dan hield ik, blij en angstig, iedre zucht
want daar begonnen alle avonturen:
‘Plots’ hoorde Winitou een dof gerucht
een schaduw gleed langs half gedoofde vuren.’

Daar stond ‘op eens’ het vaal gebeuren stil,
daar greep Old Chatterhand naar zijn pistolen
daar vocht een Indiaan met Buflo Bill,
daar kroop Bonnot te voorschijn uit de kolen.

Ik was een knaap met wonderlijke dromen,
heb ik toen niet gehoopt dat elke dag
met een luid ‘eensklaps’ aan mijn bed zou komen?
Ik was onwetend wat het Lot vermag:

plots was 'k een wees, een nummer in zwart laken
plots liep ik werkloos, hongerig op straat
plots... hoeveel graven moest ik niet bewaken
want plots was 't oorlog en werd ik soldaat...

Toen 'k u ontmoette - rustig avontuur
dat door het lot te kort werd afgemeten -
dat dit een ‘plots’ was uit mijn jeugdlectuur.
heb ik te laat geweten.

Prosper DE SMET

Het symbool in de dichtkunst
III.

10. Verbeelding.

Om de tegenstelling classicisme-romantisme plastisch te verbeelden, zou ik, nadat ik gestadig het classieke ideaal met een ‘gelijkvloersch’, met eene ‘strata via’, een breede statige laan heb vergeleken, het romantisme het liefste vergelijken met een hoog gebouw, een wolkenkrabber met tallooze verdiepingen in de hoogte en in de diepte. Want dat gebouw heeft vooral veel onderaardsche gangen, diepe, donkere kelders. Het is als een middeleeuwsch kasteel, waarin het spookt. Het steekt vol geheime plekken: duistere gewelven met spinneweb in de hoeken, wenteltrappen en kerkers, ‘escaliers dérobés’ en ‘oubliettes’. Het romantisme is zoo vreemdsoortig en menigvuldig, dat het moeilijk te bepalen valt. Het is als de toren van Babel, of de scheeve toren van Pisa. Hij kan ieder oogenblik ineenstorten. De toren is hoog, maar de fundamenten zijn zwak.

Wat er ook van zij, ik zie het romantisme v e r t i k a a l, als een eindelooze wenteltrap, als een smalle Magirus-ladder, waarvan de deelen uit malkaar schuiven, aldoor hooger op. Terwijl het classicisme uitgesproken breed en vlak, h o r i z o n t a a l is aangelegd.

Wat ik eigenlijk zeggen wilde: het romantisme kan men ook bepalen als de overwinning van de verbeelding op de rede, in de literatuur. Die bepaling ware zelfs heel goed, indien wij maar juist wisten wat de verbeelding is, waaruit zij wordt gevoed en bestaat.

Op het eerste gezicht schijnt de verbeelding inderdaad lijnrecht tegenover de rede gesteld. Deze laatste is reden, orde en maat, terwijl de verbeelding schijnbaar spontaan, grondeloos, oorspronkelijk, wanordelijk en mateloos te werk gaat. De rede disponeert en distribueert. De verbeelding welt, stijgt, sprankelt, schittert en toovert.

Die opmerking is juist. En even juist die voorloopige beschrijving. Maar al dadelijk doen zich moeilijkheden voor:

Zullen wij bij voorbeeld durven beweren dat de classieke kunst ‘abstrakt’, en de romantische kunst ‘konkreet’ is, omdat de eerste met de rede en de tweede met de verbeelding werkt? Ja? Goed, mijnentwege.

Willen wij verder gaan? Zullen wij daaruit besluiten dat de classieke kunst ‘idealistisch’ en de romantische ‘realistisch’ is? Ja? Ook goed! Maar let wel op dat gij niet te veel toegeeft.

Die tegenstellingen (abstrakt - konkreet, idealisme - realisme) zijn niet zoo duidelijk en eenvoudig als wij meestal denken. Een beeld kan meer ‘afgetrokken’ zijn dan een begrip, dat veeleer uit eene complexe functie is samengesteld en dus bij voorkeur ‘konkreet’ verdient te heeten, terwijl het beeld slechts ééne uitwendige zijde van het voorgestelde vertoont. Laat ons niet

toegeven aan onze neiging tot decalcomanie. Anderzijds: nuchtere en medegedeelde, aangeleerde ideeën kunnen wel zakelijk, laag bij de grondsch, praktischer zijn dan kleurige tafereelen der verbeelding. Misschien verdienen de classieken realisten, en de romantici idealisten genoemd te worden.

Let wel, trouwens, dat het woord ‘idealisme’, in de technische terminologie der vakphilosophen, geenszins een naïef geloof aan ‘ideaaltjes’ beteekent, maar vrijwel met ongeloof en skepticisme gelijk staat. Ongeloof in een objectief bestaande ‘substantie’ bij voorbeeld, 't zij God, 't zij de materie. De philosophen spreken in dien zin b.v. van het ‘idealisme’ van Berkeley en Hume.

En inderdaad, er steekt allicht meer skepticisme in de classieken dan in de naïeve romantiek. Gedenk het skepticisme van Montaigne en Pascal, om niet te gewagen van Bayle, Voltaire en Fontenelle! Stellig, het skepticisme was, meenden wij... een klein oneffenheid in het klassieke gelijkvloersch van het gezag. Skepticisme doet afbreuk aan 't gezag der eene, enkelvoudige waarheid. Maar het laat zich integreeren. Op volgende wijze:

Indien het immers waar is, dat er geen objectieve, enkelvoudige waarheid bestaat (‘Vérité en deça des Pyrénées, erreur au delà’ bij Pascal) dan is dit inzicht, in tweeden aanleg, juist de ééne, enkelvoudige waarheid:... dat er geen onbetwijfelde, ondubbelzinnige waarheid bestaat. En die waarheid geldt alweer, als maatstaf, als platform der overeenstemmende meningen. ‘Hèm, hèm, een beetje ingewikkeld en sophistisch’, zult gij morren. Jawel: ik zelf gewaagde (ik erken het in naam der classieke skeptici) van een ‘stoep’, een ‘trap’, een ‘graad’, een ‘tweeden aanleg’, een ‘perspektief’.

Maar tevens dient erkend dat, overal en altoos, de classieke geest tracht die stoep en die graad, dit ‘schuine’ in het denken, den hoek van het toch eenigszins hellend, en niet heelemaal gelijkvloersch vlak, te meten, te bepalen volgens de wetten van het perspektief.

De groote fout, de groote zwakheid van het romantisme ligt juist hierin: dat het niet meer meet, en aan de juiste bepaling verzaakt.

Daarentegen viert het romantisme aan de verbeelding de teugels? Ja, en dat is niet onbedehkelijk. Nog eens, wat is verbeelding?

De verbeelding bestaat hierin, dat de menschelijke geest niet meer bij de werkelijkheid blijft, maar zich ervan verwijdert en aan 't droomen slaat. ‘L'imagination’, zeggen de Franschen, ‘est la folie du logis’. Zij zeggen ook van een dweeper: ‘son esprit bat la campagne’ en zij gewagen van ‘châteaux en Espagne’. Denk aan ‘Perrette et le Pot au lait’, de fabel van La Fontaine: ‘Et qui m'empêchera...’?

Het romantisme, klagen de classicisten het aan, ‘lâchent la proie pour l'ombre’. Gevaarlijk zelfbedrog!

Is dit wel juist? Laat ons dit eens nagaan van dichterbij.

11. De drie trappen van vergelijking

Het classicisme is realistisch, zegden wij, want de rede houdt zich aan de werkelijkheid. Zij tracht ten minste de werkelijkheid te benaderen, te verklaren, er rekenschap van te geven. De rede verkoopt geen appelen voor citroenen. De verbeelding wel. Is zij dus een goedkoop, of een schoon bedrog?

Laat ons eens zien! Het romantisme is idealistisch, in zooverre het boven de laag bij de grondsche werkelijkheid uitgaat. Het romantisme is een ballon. Het stijgt in de wolken. Het vermeit zich in het gebied van de mogelijkheid. De mogelijkheid is schijnbaar zoo veel interessanter dan de werkelijkheid, omdat zij zooveel meer beloften inhoudt. In schijn ten minste! Want de mogelijkheid is ledig. De ballon, in het luchtledige geraakt, springt.

De classieke, realistische geest staat zooveel dichter bij de wetenschap dan de romantische. De romantische bouwt luchtkasteelen, en tegen die luchtgevaarten, die windmolens, loopt weer de romantische Don Quichotte storm! De romantische geest observeert niet; hij meet niet het werkelijk gegevene; hij zoekt niet de verklarende reden, die een leerzame mededeeling zal staven. Hij zoekt zijn toevlucht in de wolken van het mogelijke. Hij werkt met ‘indien's’, met hypothesen, met utopiën, zooals Perrette. Indien de zee aan 't zieden ging, dan kreeg iedereen zijn gekookte visch gratis, meent hij. Ja, indien!

Ja, de verbeeldi ng is gevaarlijk. Zij opereert met analogiën, met vergelijkingen en gelijkenissen. Maar, zegt de Franschman terecht: ‘comparaison n'est pas raison’.

In plaats van het gegevene nauwkeurig te onderzoeken, haalt de dwepende, romantische geest al het mogelijke en onmogelijke er bij. Hij verzamelt en vergadert. ‘Qui trop embrasse, mal étreint’.

Hij omvademt, omknelt, omklemt niet. Hij heeft geen methode, geen tucht. Hij laat de prooi los en dwaalt af, beweert de classieke, nuchter wetenschappelijke geest.

Is dit wel juist? Ja en neen!

Laat ons eens dat merkwaardig geestelijk verschijnsel der vergelijking in zijn wezen onderzoeken:

Wij hebben op school de drie trappen der vergelijking leeren kennen: de stellende, vergelijkende en overtreffende trap. Maar dit waren maar graden van hoedanigheid, quantitatieve maten van ééne qualiteit: groot, grooter, 't grootst.

Ik bedoel iets anders. Niet de quantitatieve, maar de qualitatieve vergelijking. De eigenlijke vergelijking van eene hoedanigheid met eene andere, van een voorwerp met een ander. Die vergelijking p e r a n a l o g i a m, en het willekeurig vervangen van het eene voorwerp door het andere, is de wezenlijke methode der kunst, in tegenstelling tot de wetenschap, die volkomen gelijkheid vergt. De kunst maakt sprongen.

Laat ons deze duidelijke tegenstelling voorloopig handhaven. Zij is niet heelemaal juist, maar gemakkelijk, nuttig en prettig.

De kunst is dus, laat ons zeggen, inderdaad een boerenbedrog. Appelen voor citroenen! De kunst is eene goochelarij, inderdaad. De verbeelding toovert ons wat vóór. De vergelijking substitueert het eene aan het andere. Met welk recht?

Vooraleer wij deze laatste vraag beantwoorden, onderscheiden wij om te beginnen drie trappen, drie progressieve vormen der analogische vergelijking:

1. de eenvoudig stellende, nuchtere vergelijking, die nog eenigszins prozaïsch en ontnuchterend, willekeurig en rhetorisch aandoet: ‘Du bist wie eine Blume’... heet het bij Heine, en bij Ledeganck: ‘o neen! de roem is als een bloem die nimmer wederbloeit, wanneer zij eens ontblaarde’. Maar kijk: de analogische vergelijking is niet heelemaal willekeurig, want er is een reden, een brug over de kloof, een gemeenschappelijk kenmerk. Beide, ‘roem’ en ‘bloem’, ontbladeren snel en bloeien nooit weer opnieuw. Maar de bruggen zijn gedachten over feiten.

2. de metaphoor of eigenlijk vergelijkende, springende, d.i. overdrachtelijke vergelijking. De metaphoor is een ware, door de schoolsche logica verboden metabasis eis allo genos. Niet een ding wordt vervangen door een ander ding, zonder meer. Maar wel een verband door een ander, een zin, eene beteekenis door een andere:

‘L'homme est un roseau, le plus faible de la nature, mais c'est un roseau pensant.’

De mensch is heelemaal niet hetzelfde als een riet. Maar beide hebben de zwakheid gemeenzaam, een tamelijk buitenissig, onwezenlijk kenmerk. Buitendien: moreele zwakheid is heelemaal niet hetzelfde als lichamelijke. Maar het ongeziene wordt vervangen door het zichtbare. En dan: nuchter gesproken, bestaat er geen denkend riet, geen denkende stroohalm. Dus? Onzin? Integendeel, het beeld is des te meer pakkend, voor de verbeelding, omdat het physisch onmogelijk is.

Dit voorbeeld is uit Pascal, een tamelijk romantisch classicus, maar een classicus. ‘Roseau pensant’. Een schoone metaphoor. Maar: verder dan de metaphoor hebben de classici het nooit gebracht. Iedere metaphoor sluit eene stilzwijgende vergelijking in zich. Zij is de tweede trap der vergelijking. Vergelijking in den tweeden graad.

Trouwens: tal van hoedanigheidswoorden hebben een physische en een psychische, moreele beteekenis op zich zelf. De metaphoor, de mogelijke overdracht ligt daar al in het woord. Het hoedanigheidswoord zelf is de spil van den overgang: de honig is zoet, en de vleierij eveneens. Dus: honig om den baard smeren! Zurkel is zuur, en de zure nijd ook. Groeit er zurkel in den tuin van uw hart? Brr! De zon geeft warmte, en de liefde ook! Dus: de zon uwer liefde straalt mij aan! De zon geeft klaarte, de waarheid ook; dus is de waarheid zonneklaar! Genoeg, de overgang is al te gemakkelijk, daar waar hij in 't woord ligt geïmpliceerd.

Maar er is een derde stadium, de laatste schrede der vergelijking. En die is:

3. het symbool: de derde macht, de kroon der vergelijking, de volmaakte

metaphoor, de voldongen overdracht. De eerste, stellige vergelijking is het uitgangspunt; de tweede, de metaphoor is de eigenlijke reis; de derde, het symbool, is het ware doel der verbeelding. De substitutie, door de verbeelding, is voltrokken door eene geheime sluitrede. Het zichtbare wordt in den dienst gesteld van het onzichtbare.

Ik spreek van het ‘ware’ doel. Is het gebruik van 't Symbool in de dichtkunst wel inderdaad, objectief, te verrechtvaardigen? Is het mogelijk en zelfs noodzakelijk? En welke is het nut, de draagkracht van die geestelijke functie?

12. De romantische lyriek.

Wat is lyriek?

Lyriek is stemmingspoëzie. Goed!

Maar laat ons opmerken dat poëzie uiteraard ‘stemming’ is.

Indien dit juist is, dan is het begrip ‘stemmingspoëzie’ overdadig, pleonastisch. Zeggen wij daarom liever eenvoudig: lyriek is alle poëzie, dichtkunst ‘überhaupt’.

Hoe moeten wij dit nu verstaan?

Er is in onze dagen weer eens lang en breed geredetwist over de ‘zuivere poëzie’. Gij kent het debat tusschen de abbé Bremond en Paul Valéry. Dit debat verliep zonder tastbare conclusie en resultaat, omdat de termen van het probleem m.i. verkeerd waren gesteld. Het komt er immers niet op aan, de ‘zuivere’ poëzie alleen daar te zoeken waar de proza ontoereikend zou zijn. ‘Zuivere poëzie’ zou datgene zijn wat niet in proza kan worden uitgedrukt. Het denken geraakt daarbij in een slop. Immers, in proza kunt gij alles uitdrukken, of niets. Dus blijft er voor de poëzie niets over, of alles. De Fransche volstrekte scheiding tusschen poëzie en proza is uit den booze. Niet alleen kan proza poëtisch zijn; maar veel zoogenaamde poëzie is nuchtere rijmelarij, d.i. nog minder dan gezonde proza. Of een dichter in verzen schrijft of niet, daarop komt het niet zoo zeer aan, maar wel gaat het om de dichterlijke ‘stemming’, om de hooge gestemdheid.

Een dichter is inderdaad als een instrument. Hij is niets dan tolk, medium. Hij is zijn eigen lier. Hij moet juist gestemd zijn, zooals het ‘wohltemperierte Klavier’ bij Bach.

Welke is die ‘juiste stemming’?

Laat ons gerust het oud-romantische woord ‘vervoering’ of ‘bezieling’ gebruiken. Het wezen van den kunstenaar ligt inderdaad geheel in zijn begeestering. Daarin had Bremond het m.i. wél bij het rechte eind, toen hij de dichterlijke vervoering vergeleek met de godsvrucht. Dichten, zeide hij terecht, is bidden. Het is een zelfde zielsverheffing, een zelfde verzuchting, een zelfde zang of incantatie.

Weliswaar dient die begeestering gecontroleerd, die vervoering in toom gehouden. En hier weerom had Valéry op zijn beurt gelijk. Ik geloof niet aan

genialiteit, had de ‘wiskundige’ dichter tegen Bremond ingeworpen. Hij hield het met Descartes en Leonardo da Vinci, en met Goethe, die gezegd heeft dat genie een lang en geduldig werken is. Valéry zocht volmaakte uitdrukking, zuivere vorm. Hij was een classieke geest, on-romantisch.

Maar, zult gij mij verwijten, dat kan niet, indien onze definitie, aan de kop van dit stukje, juist is. Wij hebben gezegd: romantisme = lyrisme = poëzie. Een dichter kan dus niet on-romantisch zijn. En classieke dichtkunst zou eigenlijk niet moeten, niet kunnen bestaan, indien de verstandelijke controle de dichterlijke vervoering in de kiem smoort. Nu echter bestaat er wel classieke poëzie, al is ze nu niet precies romantische lyriek. Wij zullen dus onze definities moeten herzien of nader verduidelijken.

Nog eens: wat is romantische lyriek?

Poëzie veronderstelt stemming. Gestemdheid niet alleen en vervoering, maar subjectieve ontboezeming, zullen de romantici zeggen. Dit is inderdaad een nadere beperking. En wij begrijpen waarom de classicisten niet daaraan meedoen. Voor het classieke ideaal is ‘le moi haïssable’, zooals Pascal zegt. Waar en edel is alleen het algemeene. Bijzondere, particuliere gevoelens dienen tuchtvol te wonden onderdrukt. Daarom is de classieke literatuur zonder lyrisme. Zij kent geen ‘eigenlijke’ lyriek.

Ik weet wel: er zijn enkele uitzonderingen. Maar die bevestigen de regel. Er zijn de S t a n c e s van Rodrigue en van Polyeucte:

> ‘Et comme elle a l'éclat du verre Elle en a la fragilité’.

Maar hoe mooi ook, let wel dat alle classieke beeldspraak beredeneerd is, overdacht, geen spontaan voortbrengsel der eigenlijke verbeelding. Weliswaar schuilt de redeneering ontegenzeggelijk ook in de verbeelding. Maar hier treedt zij voor den dag, op het voorplan: gij ziet het aan de tegenstellingen.

Er is de onvergelijkelijke Racine:

> ‘Il fallut s'arrêter, et la rame inutile Fatigua vainement une mer immobile’.

Onvergetelijk schoon! Maar ook hier geldt het een feit met zijn verklaring: een gedachte over een feit. Eene haast volmaakte, wiskundige dichtkunst. Vergis ik mij niet? Zijn dit verzen uit de I p h i g é n i e of zijn zij uit Paul Valéry's C i m e t i è r e m a r i n ? Let wel: Racine is spaarzaam met vergelijkingen. De suggestie van zijn woord is beeld en muziek op zich zelf, in zijn naakte armoede. De evocatie van zijn tafereelen ligt in de totaliteit van den zin, niet in een enkel, maar in een gegroepeerd beeld: ‘Mais tout dort: et l'armée, et les vents, et Neptune!’

Ik kan hier bij de analyse van die volmaakte schoonheid niet stilstaan. Een woord slechts: Racine is romantisch, meer dan een romanticus. Hij is, meer dan Lamartine of Hugo en zelfs Musset, de dichter van de nacht en van het onbewuste. Maar zijn verbeelding werkt als zoodanig ‘achteraf’, niet vóór maar nà de gedachte, door de gegroepeerde totaliteit van de evocatie, en niet van meet

af aan, door het detail. Romantisch naar den geest, is Racine classiek naar den vorm.

En die liefelijke, guitige La Fontaine! Een groot dichter is hij wel. En buitengewoon geestig. Hij teekent wonderwel en preekt niet, maar suggereert de moraal zijner fabels. Maar ook hij redeneert en beleert met zijn beschrijvende verbeelding:

> 'Un lièvre en son gîte songeait, Car que faire en un gîte, à moins que l'on ne songe?'

Wat een kostelijke humor! Maar humor is geest. En welke geestige weemoed in 'son gête' in assonantie met 'songeait'! Hij vraagt u: que faire en un gîte... Wij zien werkelijk: le 'mélancolique' aiiimal... De teekening is voortreffelijk, maar geen lyrische ontboezeming.

Lyriek eischt vervoering, stemming en scheppende verbeelding. De zang van het gedicht moet volkomen onafhankelijk, op en voor zich zelf instaan.

Lyriek is uiteraard romantisch. Zij is voorpost, lichte ruiterij, 'éclaireur', verkennerstroep. Zij requireert de noodige technische woordmiddelen tot het scheppen eener nieuwe kunst. Zij ontwerpt de nieuwe visie.

Maar hier moeten wij toch onderscheiden: Langs den eenen kant is lyriek weliswaar subjectieve ontboezeming, maar langs den anderen kant is zij veel meer. En het is wel merkwaardig dat men deze zijde, die zo veel meer gewichtig is, niet naar behooren heeft onderzocht en in 't licht gesteld.

Stellig, lyriek is stemming en ontboezeming. Daarom zijn ook de kortste de beste lyrische gedichtjes. B.v. Goethe's 'Ueber allen Gipfeln ist Ruh', of Musset's 'Tristeese'. Maar let wel: zelfs de kortste ontboezeming, het zuiverste stemmingsgedicht behelst altoos eene idee, een denkbeeld, eene gedachte. Al was het maar de gedachte, de inhoud van de stemming zelve. Achter en boven de drie diepteplannen van indrukken, in het beroemde Goethe-gedicht: 'Gipfel', 'Wipfel', 'Vögel in Walde', staat de gedachte stilte, het denkbeeld van de uiteindelijke rust, de gedachte van den nakenden dood. Hetzelfde geldt voor Musset.

A x i o m a : Er is geen gemoedsstemming zonder, al ware het onbewust, niet geformuleerde gedachteninhoud.

Aan den dichter ligt het, en ook aan ons, deze verborgen inhoud naar voren te brengen.

Bij het bestaan van dien verborgen gedachteninhoud blijft het niet. Iedere schat moet uitgegraven, opgedolven worden.

De dichter moet het verstaan, dien schat te laten schitteren vóór onze oogen, terwijl hij hem verbergt.

Slotsom: Er bestaat geen absolute scheiding tusschen denken en gemoed. De vervoering sleept het éene mee zoowel als het andere. Er bestaat classieke poëzie, dus kunstbegeestering, al slaat de slinger daar meer uit langs den kant van het redelijke, algemeene, edel-menschelijke. Maar de eigenlijke lyriek is romantische, subjectieve ontboezeming, oogenblikkelijke stemming. Weliswaar

behelst ook het kortste stemmingsgedicht altijd eene gedachte. Liefst een enkele, kleine maar des te meer kostbare gedachte, in een beeld gevat zooals een parel in een kleinood, in een juweel.

Die kostbare parel nu is juist datgene wat ik als hoogste kunstvorm der poëzie beschouw: het symbool.

13. Heinrich Heine

Daar schiet mij een voorbeeld te binnen van een mooi vers, van een mooi symbool. En ik wil het hier aanhalen omdat het mijn gedachte hier heel goed weergeeft en omdat het tevens om zoo te zeggen een symbool is van het symbool en zijn rol in de dichtkunst.

Het is een klein gedichtje van Heine (nr. 8 uit die H e i m k e h r), dat men vrij onachtzaam overleest en zou vergeten, ware er niet het laatste vers, dat het geheel redt. Het is een uitnoodiging aan een visschersmeisje om bij hem te komen zitten. ‘Leg je hoofd aan mijn hart’, heet het daar. ‘Je hoeft niet bang te zijn, vermits je dagelijks gaat varen op de wilde zee.’

Maar de laatste strofe is ernstiger en gewichtiger. Zij luidt:

> ‘Mein Herz gleicht ganz dem Meere, Sturm und Ebb' und Flut’.

De vergelijking van het hart met de zee, van de stemmingen en hartstochten met ebbe, vloed en storm is niet nieuw. Eenzelfde stuwen, eenzelfde rhythme, eenzelfde beweging van op en neer. En vóór Heine hebben veel andere dichters dit beeld gebruikt. Het lag zoo vóór de hand en was al tamelijk versleten. Maar nieuw, frisch en onvergetelijk schoon zijn de twee laatste regels:

> ‘Und manche schöne Perle In seiner Tiefe ruht’.

Ik wil het eerlijk bekennen: Toen ik dit slot voor het eerst las, ontrukte het mij een stille kreet van bewondering. Die Heine toch! Zoo wuft, zoo liederlijk en plotseling zoo edel! Ik kan het Schubert, die dit gedichtje toonzette, niet vergeven dat hij de laatste strofe zooals de eerste laat voorbijkabbelen, zonder den toon van het lied om te buigen en te verdiepen.

Wat zijn die parels, in de diepte van het dichterhart? Natuurlijk zijn fijnste gevoelens, zijn edelste denkbeelden, zijn dichtervondsten. Die zijn zijn kostbaarst bezit: dus ‘parelen’.

Gevoelens en denkbeelden zijn vaag, onvatbaar. Een parel is grijpbaar. Zij glanst dof. Zij kan getoond worden. Zie hier! Hoe mooi!

En toch ziet gij de parel niet. Zij blijft in de diepte van hare schelp, en de schelp in de tweede diepte van den oceaan geborgen. Die parel is een geheim, een mysterie. Tweede, grootere schoonheid!

Van de muzikaliteit van 't vers wil ik hier niet gewagen. Zij spreekt voor zich zelf.

Maar iets anders:

1. die parels zijn dus 't symbool voor 't edelste en geheimste bezit van den dichter: zijn denkbeelden.

2. de parel is tevens 't symbool van de symboliserende functie zelf.

Want het symbool is als de k r i s t a l l a t i e van het denkbeeld, van de gedachte. Een symbool is inderdaad als een petretact, een versteende mythos.

René HEYTENS

Overwegingen van een dilettant

Ideeen als bloemen

ER is in Den Haag een café, waar ik tussen twaalf en twee uur in de middag graag een beetje voor het raam zit te dromen. Het is een buitengewoon burgerlijke gelegenheid, maar men zit er op dat tijdstip heerlijk in de zon. Ook zijn er dicht in de buurt enkele warenhuizen en men ziet er dan ook veel aardige vrouwen voorbijlopen, die even naar huis gaan om te lunchen. Verder is het passerende publiek nogal gemengd, vaak aan de louche kant en een eindje verder, op de hoek, maar ook wel vlak voor het raam, drentelen steeds dezelfde zwarte handelaars, die u binnensmonds tabaksbonnen of textielpunten aanbieden. In het café zelf zitten enkele zakenlui, een nuttig en met zichzelf ingenomen slag mensen, niet al te zeer geneigd tot peinzen. Wat ik dan te veel peins, is een compensatie voor hun concreetheid.

Deze situatie is gunstig voor het ontluiken van ideeën als bloemen, ideeën, die - naar ik hoop - niet al te dwaas zijn, maar die toch aan de eisen der logica de bevalligheid van bloemen paren. En is dat niet de schoonste ontplooiïng van een idee: te zijn als een bloem, niet zwaar op de hand, niet professoraal, en vooral niet duf door een jammerlijk gemis aan humor! Als zulke ideeën ontluiken, zelfs over zulke gewichtige en ernstige onderwerpen als kunst en wetenschap, dan zijn ze allicht hupser en gracelijker dan de bollen en knollen, die door minister Gielen en zijn ambtenaren plichtmatig en met vierkante toewijding op het departement van O.K. en W. worden gekweekt.

De voorjaarslucht is prikkelend, mooie vrouwen gaan voorbij en ik koester de vermetele gedachte, dat mijn ideeën, zèlfs die over kunst en wetenschappen, iets van de geur met zich meedragen van bloemen, schone vrouwen en zoele lentelucht. Ik voel me zo luchtig als een Parijzenaar uit de vorige eeuw uit de kring van Mr. Swann, en wanneer ik aan ‘kunst’ denk, schiet ik in een blijde, bijna kinderlijke lach, want ik denk dan meteen aan de organisatie der kunst in het maatschappelijk leven, aan het transpirerende druk doen om de kunst, aan mijn vriend Gijsbertus die de geest boven de stof stelt en aan minister Jos. Gielen, die dat waarschijnlijk ook doet. En het is toch vermakelijk, dat er mensen bestaan als Dr. Jos. Gielen, die beslist heeft dat de film geen cultuurmanifestatie is, zonder ons de gronden voor die beslissing mede te delen, doch waarschijnlijk omdat er nu eenmaal een niet te ontkennen incompatibilité d'humeur bestaat tussen de platina-blonde en soms wel wat lichtzinnige muze en deze uit zijn krachten gegroeide onderwijzer, bestemd om nooit verder te kijken dan zijn rooms-brabantse neus lang is. Had hij nu ook maar aan het boek of aan het gedrukte kunstwerk alle culturele waarde ontzegd, aangezien De Lach, Kiekeboe en de talloze detective-beeldverhalen, waarvoor massa's papier beschikbaar blijken te zijn, toch ook niet van een hoog cultureel peil getuigen! Maar neen: Gillis locutus, causa finita; de arme platinablonde is verdoemd, waarschijnlijk

omdat zij er nog nooit iets voor heeft gevoeld om de Gijsbrecht, de werken van Ruusbroec of de voortreffelijkheid van het R.K. geloof te verfilmen.

Eigenlijk is het raar, om op zo'n zonnige middag aan minister Gielen te denken, doch waarschijnlijk is die gedachte, bij wijze van contrastwerking, geassocieerd aan de passerende gracelijke vrouwen: men denkt dan vanzelf aan Zarah Leander, aan Arletty, en dus ook aan de dorre Calvinistenhaat, welke planken gemoederen jegens zulke zeldzame bloemen plegen te koesteren.

En ik geef het gaarne toe, dat het anderzijds van mij een onvergeeflijk gekke vraag is, die thans in mij oprijst: wat is mooier, belangrijker, een mooie vrouw of een kunstwerk. Zoiets is geen vraag, hoogstens een verkeerd gesteld probleem volgens wijze lieden, maar tintelend zonnelicht en zoele voorjaarslucht doen zelfs ideeën dartel worden. En bovendien, - ik laat de quaestie niet los, of de quaestie mij niet, - het is toch een heel interessant probleem, zowel van aesthetisch als van psychologisch standpunt bezien: wat bewondert men nu in een mooi geschilderd naakt? Alleen het kunstwerk, na zichzelf van alle erotische bijmengsels gezuiverd te hebben en zo ongeveer tot zuiver geest geworden te zijn? En waarom schilderen bijna alle schilders naakte vrouwen en geen naakte mannen? En als ze wel zulke mannen creëren, waarom zijn dan hun lichamen en hun schoonheid zo uitgesproken vrouwelijk? (Men denke aan vele Griekse Apollobeelden.) Ik wilde zo graag zulke dingen vragen, hoewel ik mij ervan bewust ben, dat men zulke vragen niet stelt, dat het slechts zotte invallen zijn. En ik zie nu de zwaarmoedig-culturele trekken van Dr. Keizer voor mij, die theosoof is en liever niet spreekt van God, maar van het Goddelijke, van het 'Ik' en het 'Zelf', van geloven in en geloven a a n , met welke onderscheidingen hij de nuchterheid van mijn atheïsme als een soort roomse regressie bestrijdt en tevens aan eigen gevoelsvaagheid een schijn van uiterste verlichtheid verleent. Maar Dr. Keizer is dan ook ten naastebij boeddhist, alhoewel op een manier, die ik helemaal niet leuk vind, want hij gebruikt geen gebedsmolentjes, of hij moest het in het geniep doen, bij wijze van esoterische verlichtheid. En als ik nu maar niet dat bekommerde gelaat voor mij zag, of de glimmende neus van Gijsbertus, die in weerwil van dit materiële glanzen toch zo hardnekkig voor de geest opteert, dan zou ik mijn vragen wellicht enigszins anders formuleren en zeggen, dat het erotische element van groot belang is in de kunst. Desnoods nog algemener en neutraler: Ik geloof, dat kunst de gestyleerde uiting is van de primaire levensdrang. Maar dan knikken duizenden gezapig met het hoofd, die toch maar héél erg zouden schrikken, wanneer zij tegenover de Eros of de primaire levensdrang zouden komen te staan, want zij stellen zich de Eros gemeenlijk voor in geklede jas of hoogstens dartelend in plus-fours. Deze lieden stellen zich de Eros en allerlei andere, in oorsprong natuurlijke uitingen, zeer maatschappelijk verheven voor als culturele aansprekers, en de enige roes waarin zij verdwaasd geraken, is de roes, die het ronken van verheven woorden hun bezorgt.

Neen, ik wil mij liever niet met deze lieden op het forum van een gemeen-

schappelijk misverstand verzamelen. Want men kan zeer zeker zeggen, dat kunst verhoogde levensuiting is, dat de schoonheid een attribuut is van God; het is zelfs mogelijk, dat zulke spreuken enige waarheid bevatten, als ze maar goed bedoeld waren, of... niet zo hopeloos goed bedoeld. Over hun bedoeling is meestal echter niet te oordelen, want die woorden zijn zó algemeen en zó vaag, dat zij voor allerlei uitleg vatbaar zijn. En waarom - zo vraag ik mij af - theoretiseert men over kunst zo in het abstracte; waarom gaat men niet van concrete ervaringen uit?

Het is waar, dat de ervaringen die men voor een kunstwerk kan krijgen, soms van zó singuliere aard zijn, dat het bijna pijnlijk wordt, om er in ernstig gezelschap over te spreken. Men stelle zich de verwonderde en misprijzende stilte voor die op een dergelijke bekentenis zou volgen, om vervolgens plaats te maken voor een even zware als vage en niets ter zake doende discussie met een welige vegetatie van gemeenplaatsen.

Doch voor een caféraam hebben dergelijke gepeinzen weinig consequenties. Daarom kan men dan in zo'n situatie waarschijnlijk het vruchtbaarst over het wezen van de kunst nadenken, juist omdat een woord als het ‘wezen’ in deze omgeving niet al te best wil gedijen.

Ik denk dan nu aan een klein boemstukje van Fantin-Latour, dat in het Haagse Gemeentetmuseuto hangt. Toen ik dat voor de eerste maal zag, heeft me dat zó getroffen, dat ik later dit gebouw niet kon betreden, of ik moest even naar dit kleine schilderij gaan zien. Daar ik echter geen vakman ben, zou ik over het werkje zelf weinig interessants kunnen meedelen. Ik kan er thans zelfs weinig anders over zeggen dan dit: Bij het beschouwen van deze stille bloemen kreeg ik - vooral de eerste maal - heel duidelijk dorst. Verzonken in de beschouwing van dit kunstwerk gevoelde ik een verlangen in mij groeien, om iets te drinken dat héél fris was; een dorst die slechts door water kon worden gelest. Die middag behield ik dat gevoel, zij het in mindere mate, tot ik werkelijk dronk, maar het lessen van die dorst bracht niet de verrukkelijke bevrediging, als waarvan het schilderij deed dromen. De werkelijkheid is altijd onvolmaakt en men vindt daar slechts verspreid en fragmentarisch, wat in het kunstwerk soms tot een eenheid wordt gebracht.

Ook voor mijzelf zou ik dat gevoel van dorst niet kunnen verklaren, tenminste niet volledig en bevredigend. Het is slechts in een wat aanvaardbaarder geheel te brengen, wanneer ik het in de nabijheid van analoge gevallen breng: Ik denk aan een verre zomerdag, geheel vervuld van een allesbeheersende hitte; de lucht was stil gonzend van zonnelicht; toevallig bekeek ik van heel dichtbij een donker geraniumblad en plotseling werd ik getroffen door die bitterkoele geur. Die frisse ongerepte bitterheid van dat donker-zwijgende geraniumblad was in volmaakte harmonie met de alles doordringende zomerhitte, welke volkomen werd gelaafd door die duistere koelte. En ook deze harmonie deed verlangen naar dorst, die zó volmaakt gelaafd zou worden; naar het deelhebben aan zó iets

volmaakts; zó volkomen en zó verkwikkend als nooit aan enig verlangen wordt voldaan.

Nóg verder gaan de gedachten terug: naar een héél verre kindsheid in een tijd, toen de dames op hun hoeden uitgestrekte bloementuinen torsten en met hun slepende rokken het stof der wegen opjoegen. In de parken klaterden de fonteinen, maar we gingen die Zondagmiddag geen limonade drinken. Of nog erger: we gingen naar buiten, naar de bossen. Er was chocolade en lauwe limonade of lauw water, maar nóóit vond ik in de bossen die borrelende bronnen, waaruit het ijskoude water welde en waarvan men in de boeken leest. Er was slechts dorstverwekkende chocolade, terwijl op de papierwikkels treiterend vermeld stond: ‘verwekt geen dorst’. En voor die eindeloze chocoladedorst was er dan alleen maar lauw geworden water of limonade. 's Avonds, thuis, bracht het water niet die bevrediging, waarvan ik had gedroomd: de dorst was te langdurig geweest en het water uit de kraan te gewoon en te vanzelfsprekend.

Werd die dorst, maar dan geidealiseerd, nog eens ervaren voor die kleine Fantin-Latour, waarin het licht en de zomerwarmte zo volkomen waren gerealiseerd in de onberoerde stilte van ongerepte bloemblaadjes? En sprekende over ‘ongerept’ en ‘onberoerd’, geef ik onmiddellijk toe, dat die dorst en het lessen daarvan, nog verder wijzen dan naar een droge tong en verhemelte, nl. naar meer ‘geestelijke’ aspecten. Even verder, in de Boekhorststraat, staat boven het café ‘Het Wijnvat’ in Gothische letters geschilderd: ‘Geleschte Dorst is 't Halve Leven’. In deze beperkte zin zou ik de dorst, waarover ik heb gesproken, niet willen opvatten. Het is niet de dorst van de drinkebroer of van het paard zonder meer. Maar wie deze dorst geheel in het geestelijke zou willen doen opgaan, zou toch ook weer alles vervalsen en de artistieke ervaringen vóór de Fantin-Latour te abstract beschouwen. Het geval van dorst zal hetzelfde zijn bij ieder mens, doch het verschil ligt in de gedachten en gevoelens van hen, die de dorst en de verzadiging ervaren.

Het is trouwens alleen voor het gemak, dat men van ‘geestelijk’ en dus impliciet van ‘stoffelijk’ kan spreken, want dat is een volkomen nietszeggend criterium, aangezien wij niet weten wat geest en wat stof is. Het is een onderscheiding, die hoogstens met goed gevolg kan worden gehanteerd door lieden, die van vage begrippen houden, zoals mijn vriend Gijsbertus. Deze bemint de litteratuur, studeert zelfs in de schone letteren, doch hij ziet in taal en letterkunde vóór alles objecten voor het onderricht. Het is natuurlijk nooit bij hem opgekomen, dat onderwijzen altijd ‘vervalsen’ betekent, dat men al onderwijzend altijd even tegen de waarheid ààn praat, zoals iemand, die vals zingt, tegen de toon ààn zingt, wat bar ongenoeglijk is om te horen. Maar Gijsbertus houdt dus van vergrovende, simplifiërende en bijgevolg van onjuiste onderscheidingen. Hij kwam mij onlangs tegen te middag van het straatgewoel, hield mij staande en sprak dadelijk over litteratuur. Hij houdt van de cultuur en praat dus nooit over wat anders dan over litteratuur en onderwijs. Bij die gelegenheid deelde hij me mee, dat hij zojuist ‘Mijnheer Vissers's Hellevaart’

had gelezen, doch dat het hem helemaal niet beviel. En door mij naar de redenen van zijn misnoegen gevraagd zijnde, antwoordde hij:

'Vestdijk occupeert zich te veel met het sexuele, en dat vind ik niet nodig, er zijn toch neg zoveel andere dingen, waarover je kunt schrijven; maar Vestdijk heeft alleen maar aandacht voor dàt'.

- Zeker, Gijsbertus, er zijn nog zoveel andere dingen, waarover je kunt schrijven, maar Vestdijk zal het sexuele, zoals jij dat noemt, van groot belang achten, - wat het trouwens ook is, - en jij praat toch ook bij voorkeur over litteratuur, terwijl er nog talrijke andere zaken zijn, waarover interessant van gedachten te wisselen valt, bv. over nylons (die bovendien óók nog een sexueel aspect hebben), over de voordelen van café noir, café au lait of een echt vaderlands 'kopje koffie verkeerd'; over de voortreffelijkheid van dit mooie half-kromme pijpje, waaruit ik rook, en dat ik voor geen bundel gedichten zou willen missen, over de bezorgdheid waarmee ik mijn dunnende haargroei gadesla, zorg die zeer waarschijnlijk eveneens sexuele elementen bevat. En als ik het dan toch over litteratuur moest hebben, dan zou ik toch het liefst spreken over die regels uit de 'Reinaert'.

Haer dedic dat mi liever waere bleven te doene Dan tes gedaen...

En ik zou de waarlijk moderne subtiliteit willen bewonderen waarmee hier de lof van de coïtus wordt gezongen, nog wel in de biecht, - een ondeugendheid die reeds een voorbode is van Guy de Maupassant's 'La Maison Pellier', dat zich gedeeltelijk in een bordeel en gedeeltelijk in een kerk afspeelt, - als wel de sierlijke beknoptheid, waarmee dit onder woorden is gebracht, en waaraan mijn uit het hoofd citeren zeker de nodige afbreuk heeft gedaan!

- Och, mijnheer, zo viel Gijsbertus mij ongeduldig in de rede, u kletst overal een punt aan. Maar kijk eens hier: de mens bestaat uit stof en geest. En nu is het geestelijke van hoger waarde dan de stof. We moeten niet steeds de blik op het stoffelijke gevestigd houden; niet bij voorkeur op het lagere, maar op het hogere!

- Welaan, Gijsbertus, onderbrak ik hem nu op mijn beurt, aangezien U de constitutieve elementen van de mens zo bekend zijn, welhaast geopenbaard, zou ik zeggen; aangezien gij zelfs weet dat de geest van hoger makelij is dan het lichaam, dat lage lichaam, dat in minzieke staat nog enkele étages in aller waardering pleegt te zakken, zeg mij dan: wàt is geest en wàt is stof! Waar houdt de stof op en waar begint de geest? Want dergelijke dingen zullen U ongetwijfeld bekend zijn als gij stof en geest zo zonder aarzeling classificeert.

Maar zou het niet mogelijk zijn, dat stof en geest slechts aspecten zijn, die allengs en ongemerkt in elkander overgaan, denk slechts aan Spinoza's ene substantie met de beide attributen: uitgebreidheid en denking. En waarom uit zich de smart, die ge toch zeer zeker als iets geestelijks zult beschouwen zich in tranen?

En die stoffelijke tranen en het eveneens stoffelijke gebaar van het wenen,

die materiële hand tenminste, waarin men weent en waarmee men zijn gelaat verbergt, is dat alles niet hetzelfde als de smart, de smart zelve? Indien gij dat nooit hebt bedacht, denk dan aan die regel van Rilke:

Und wie die Hand, in die man weint, so arm...

Ik geloof niet, dat het 'wezen' van de smart wezenlijker te treffen is dan door deze beschrijving van het wenen.

Gijsbertus en ik hebben natuurlijk niet deze woorden gebruikt; het straatrumoer was voor een dergelijke, welhaast Socratische dialoog te weinig inspirerend, doch voor het raam van een café kan men een onvolkomen en gedeeltelijk gestuite dialoog in zichzelf voltooien. En dan vraag ik mezelf af, waarom de mensen zich zo inspannen, om de oorspronkelijke, primaire drijfveren te verloochenen in hun styleringen daarvan. Ik zei reeds, dat de primaire levensuitingen bij alle mensen onherroepelijk gelijk zijn, doch van groot belang, van essentieel belang zelfs, zijn de individuele reacties daarop en de wijze, waarop men die reacties verwerkelijkt of styleert. Styleren betekent hier echter niet, dat de primaire drift gedenatureerd moet worden tot levenloze abstractie.

In 'De Opstand der Horden' ontdekt Ortega y Gasset op buitengewoon treffende wijze het primaire achter de styleringen. Men behoeft daar alleen maar het woord 'romanticus' door 'kunstenaar' te vervangen, want tenslotte is dat hier slechts een gradueel verschil.

'In alle tijden zijn de romantici buiten zichzelf van verrukking gebracht door tafereelen van geweldpleging, waarbij het natuurlijke en benedenmenschelijke de schier aan zichzelf onttogen vrouw weer overweldigde, en zij schilderden Leda onder den zwaan, Pasiphae met den stier en Antiope met den bok. Hiervan uitgaande vonden zij een schouwspel van subtieler onwelvoegelijkheid in het landschap met de bouwvallen, waarin de gehouwen steen van kunstmatigen, rechten vorm overwoekerd wordt door het welig opschietend onkruid. Als een echte romanticus een bouwwerk aanschouwt, is het eerste dat zijn oog zoekt "de gele mierik" op het postament of op het dak. Deze verkondigt dat tenslotte alles uit de aarde aardsch is, en dat allerwege het oerwoud weer opschiet.

Het zou dwaas zijn te lachen om den romanticus. O o k de romanticus heeft gelijk. In deze onschuldig verdorven beelden ligt een ontzaglijk en eeuwig probleem verscholen, het probleem van de betrekkingen tusschen de beschaving en wat achter haar ligt - de natuur, tusschen het redelijke en het komische.' (pag. 87).

Onschuldig verdorven beelden! Beschouwen wij allen die niet met een onschuldig verdorven gemoed, dat - na zijn onschuld te hebben verloren - zich schuldig gevoelt en zich inspant, om de oorspronkelijke verdorvenheid, d.w.z. de oorspronkelijke onschuld te loochenen.

Het was met een onschuldig verdorven gemoed, dat ik als twaalf-dertien-jarige knaap in bewonderend gepeins verzonken zat boven de reproducties van een 'Catalogue du Musée Wiertz' of bij de afbeeldingen in boeken als 'Die schöne Frau in der Kunst' en 'Das Liebespaar in der Kunst'. En ik geloof,

dat de volwassene, die deze schilderijen of reproducties beziet, vooral niets van deze oorspronkelijke onschuldige verdorvenheid mag hebben verloren, wil hij niet tevens de essentie van deze schoonheid zijn kwijtgeraakt. Het beschouwen van deze reproducties was een reactie op de eigen ‘onschuldige verdorvenheid’, d.w.z. zij was in wezen erotisch, en zij moet dat blijven door alle styleringen heen.

Van welk belang de stylering is, kan blijken uit de reacties van mijn klasgenoten op hun onschuldige verdorvenheid: 's Avonds na schooltijd liepen zij in een roerig troepje achter enkele meisjes aan, giechelend, joelend en grapjes makend. Eenmaal in de stille, schemerige buitenwijken van de stad aangeland begon dan het geroep van:

‘In de tijden van Ruth Hadden de meisjes nog geen k-k-kousen aan.’

En zowel de meisjes als de jongens schenen in deze hofmakerij behagen te scheppen.

Met afkeer en verbazing zag ik deze stylering aan en verwonderde mij erover, hoe die meisjes dat aardig konden vinden, vroeg mij af, of ook de naakte godinnen en koninklijke vrouwen uit Wiertz' catalogue en uit ‘Die schöne Frau’ dat aantrekkelijk hadden gevonden. Doch mijn verbazing steeg ten top en groeide tot vermaaktheid, wanneer ik een of twee dagen later diezelfde knapen met pukkels en puisten, met grove wollen kousen aan, ter communie zag gaan, van beide handen de gespitste vingertoppen tegen elkander houdend ter hoogte van neus en mond, de ogen devoot neergeslagen en plomp-plechtig schrijdend als mislukte meisjes. Het ridicule daarbij was dan vooral, dat het nooit in die hoofden opkwam, dat beide situaties aesthetisch met elkaar vloekten; dat het nimmer zou gebeuren, dat onder het liedje van Ruth een dier jongens plotseling diep zou gloeien van schaamte, bij de gedachte aan de mystieke één-wording, of dat zij - van de communiebank naar hun plaats schrijdend, - nimmer zouden denken aan Ruth en dan bitter berouw gevoelen of wat minder plechtstatig hypocriet zouden wandelen, omdat ze anders zouden moeten hinniken van het lachen of beroerd worden van hun eigen aanstellerij.

Maar ik had grotelijks ongelijk, want de broeders en paters zouden mijn onschuldige verdorvenheid heiligschennend hebben gevonden, want tegen deze verdorvenheid is geen kruid gewassen. Zelfs van meer algemeen standpunt uit beschouwd, had ik ongelijk, want de primitieve gevoelens moeten maatschappelijk getemd en nuttig gemaakt worden. De Eros en de mystieke exaltatie worden geïnterpreteerd door Onderwijs. Kunsten en Wetenschappen. Ik vind dat ook buitengemeen nuttig, maar het wordt soms een beetje grappig en ook wel eens irriterend, wanneer men met alle geweld het oorspronkelijke wil vergeten, omdat het minder oirbaar zou zijn, wijl men het bloedeloze met het verhevene vereenzelvigt.

Bestaat er wel een zuiverder genieten van kunst dan wanneer iemand de Venus van Milo bewondert, Titiaan's Danaë, Tintoretto's Suzanna of Maillol's

Pensée Méditerranéenne en daarbij wenst, dat deze schoonheid levend werd, om haar in zijn armen te sluiten, omdat hij weet, dat de schoonheid zó volmaakt in de werkelijkheid niet voorkomt. En mócht hij ooit die volmaakte schoonheid in de realiteit ervaren, dan is deze ervaring een begenadiging, die de artistieke zeer zeker in schoonheid en intensitert overtreft, daarbij alleen ten achter staat doordat zij gebonden is aan het eeuwige 'voorbij'.

Wie echter de erotische ontroering niet kent, zal ook niet de geraffineerde styleringen volkomen kunnen waarderen. Men verwaarloost niet ongestraft de eerste gegevens van het leven. Ik denk hier tevens aan de beschrijving, welke Proust geeft van de poëtische verbeeldingen, waartoe de gedroogde lindebloesem, waarvan tante Léonie thee trekt, hem aanleiding geeft. Of aan de poëzie van de geuren uit een provisiekast, waarover hij enkele bladzijde met een wonderbaarlijke gevoeligheid mediteert. Voor wie deze dingen niet kent, is zo'n beschrijving hoogstens curieus, als hij ze tenminste niet vervelend vindt.

En die duizenden ragfijne arabesken van de gedroogde lindebloesem, de geuren die Proust tientallen jaren later nog deden peinzen, zijn niet louter curiositeiten en de descriptie daarvan evenmin een curiosum van litteraire beschrijvingskunst, doch de constitutieve elementen van dat éne, eveneens primaire gevoel, dat elke mens - bewust of onbewust - ervaart: het gevoel van het voorbijzijn. Seneca zeide eens: De dood bevindt zich niet alleen vóór u, maar elk uur dat ge hebt geleefd, houdt de dood in zijn bezit.

Seneca is vaak een eigenwijze en met zichzelf ingenomen paedagoog, maar deze gedachte, die, naar ik meen, in de brieven aan Lucilius voorkomt, heeft mij altijd getroffen door haar vizioenaire macht: de mens als het wezen van dit éne vluchtige ogenblik, (deze thans levende seconde, meestal geleefd zonder bewustzijn) met vóór zich en achter zich de onmetelijke oceaan van de dood. Men vindt meer van zulke dingen bij Seneca en men zou er een verhandeling of een dissertatie over kunnen schrijven. Maar men doet dit niet in een café en er zouden ook weinig gedachten als bloemen in voorkomen. Wij bepalen ons dus liever tot de milde, herfstige geuren die ons peinzend tegemoet komen uit een provisiekast uit het verre verleden: uit onze jeugd. Doch op deze lentedag is zelfs te grote weemoedigheid, door hoeveel ironie ook getemperd, ongepast.

Bevaren wij niet lachend de oceaan des doods, doordat wij immer verlokt worden door de schone verbeeldingen, die uit onze primaire levensdrang geboren worden, zoals eens Aphrodite uit het schuim van de zee?

C.L. SCIARONE

Vlaamse Letteren
Maurice Gilliams of het temperatuurverschil

IK heb nog eens de rijkgeschakeerde notities en beschouwingen gelezen, die Maurice Gilliams in ‘De Man voor het Venster’ (Uitg. De Nederlandse Boekhandel, Antwerpen) verzamelde. Het journaal verscheen reeds zes jaren geleden en zelfs toen kwam het wel wat laat vermits het aantekeningen bevat uit de periode 1932-40; maar ik ben ervan overtuigd dat het over twintig jaar nog even belangrijk zal zijn als getuigenis van een zeer fijngevoelig Vlaams kunstenaar; en trouwens wat moeten wij, schrijvers en letterlievenden, ons aan de razend haastige actualiteit gelegen laten? Gilliams' kunst is tijdloos, misschien juist omdat ze door haar schepper met ‘een secondenwijzer’ werd geregistreerd. Paroxystische werkelijkheid, precies op haar hevigste moment in woorden vastgelegd, in een diamantharde vorm tot eeuwige stilte gestold.

Ik ken de mens Gilliams niet persoonlijk. Ik stel me hem voor als een broze kamerplant, een moderne kluizenaar, waarschijnlijk zacht als vriend maar hard en ongenaakbaar zodra een kunstenaarsdroom hem kwelt en tot schrijven dwingt. Hij lijkt me een romantische schim in een hem vijandige werkelijkheid, een anachronisme in zijn tijd, een anachoreet in zijn milieu.

Moest hij tot een ouder geslacht behoren, zijn wereldvreemde verschijning zou goed passen in het kader van Georges Rodenbach's Brugge, van Franz Hellens' Gent en van Rilke's Veurne.

‘De Man voor het Venster’, een klein gedeelte uit Gilliams' groot dagboek, brengt hem nader tot ons én als mens én als schrijver. Hij laat ons binnen in zijn intieme denk- en gevoelswereld: het is er minder koud dan ik had verwacht.

Een rijke verscheidenheid: biografische mededelingen, portretten van familieleden en schrijvers, Antwerpse stemmingsbeelden, anecdotes en herinneringen, uitweidingen over eigen werk, beschouwingen over belangrijke dichters en prozaïsten, over enkele schilders, over Bach. Dit boek is als een lang gesprek met hem. En het verlangen ontstaat om ‘Elias’ en ‘Oefentocht’ en andere werken van Gilliams opnieuw te lezen, thans met de ogen van de ‘man voor het venster’.

Als hij ons bijv. mededeelt ‘een onverwinbare afkeer’ te hebben voor ‘een soort voorname huizen op de boulevards, omdat een bloedverwant er in een linnenkast gruwelijk vermoord werd gevonden’, dan is zulks voor de lezers van zijn verhalen een aanwijzing, om zekere elementen tot dan toe aan de wereld der verbeelding toegeschreven op die van de ervaring over te hevelen. De verhouding Wahrheit-Dichtung wordt gewijzigd. Gilliams' hang naar vreemde sensaties blijft opvallend. Zo bijv.: ‘ik hield van de lange vriesnachten, op een kamer zonder vuur, om er te kunnen lezen in de wintersche stilte van diamant’. Op het eerste zicht doet een karakteristiek (‘teeder als een oerharde kei’) meer

dan zonderling aan; maar als men een tijdje in Gilliams' speciale wereld heeft vertoefd (die van zijn boeken, de andere ken ik niet) en door het animisme van die eenzaat werd bekoord, gaat men er op de duur zelfs van houden. Het is tenslotte een kwestie van geaardheid. Gilliams verbergt als het ware zijn genegenheid achter koele, koude, zg. levenloze dingen. Met al zijn bestendige zielsaanhankelijkheid voor Henri de Braekeleer, heeft hij toch ook iets van Henri Leys' koele stijl. En misschien is het juist dit 'temperatuurverschil', dat Gilliams verwijderd houdt van diegenen die de gelijken zijn van dat 'egoïstisch gezond individu' dat hij 'haat' omdat hij tot een andere mensensoort behoort. Tussen Gilliams en vele anderen werd het ijs inderdaad nog nooit gebroken. Daarom zullen zij hem voort een romanticus blijven noemen, alleen reeds om zijn voorkeur voor sidder- en huiverwoorden. Realisme en romantiek zijn in de wereld van Gilliams zo verstrengeld als droom en wake, welke even acuut en intens werden beleefd en beschreven. Een notitie als: 'mocht ik een mensenleven lang aan mijn schrijftafel gekluisterd blijven zitten' kan zowel realistisch als romantisch worden begrepen. Realistisch, in de zin van: liever aldus dan in een ziekbed. Romantisch: de zo moeilijk te verwezenlijken kunstenaarsdroom.

Deze asociale eenzaat is een hypergevoelig mens. Hij heeft het over 'de allerfijnste scherpte' van Hölderlin en over 'romantisch verhevigde gemoedservaringen'. Zijn 'eigen eenzame natuur' en zijn 'wankele gezondheid' onderzoekend en ausculterend, maakt hij jacht in de stoffelijke wereld op het microscopisch-kleine en in de geestelijke op de bijna onuitsprekelijke imponderahiliën. Hij gewaagt van 'een andere ledigheid... die ik somtijds met de wimpers aan kan raken', van het 'insecten-instinct' bij een dichter, van zijn 'aangeboren gevoel voor het nauwkeurig-allerkleinste'.

Soms wordt zijn stijl er bijna zoeterig-precieus door als uit liefdebrieven: 'In gedachte zoen ik de woorden alvorens er afscheid van te nemen'. Vaak overschrijdt hij de grens, waar ervaring en beschouwing niet meer te scheiden zijn, waar romantiek en realisme één zijn geworden. Dan heeft hij vondsten als: 'Zonder intelligentie, dit is zonder pijn'. Ook anderen hebben zulks aangevoeld en misschien zelfs gezegd, zijn romantische en andere lotgenoten in lijden-in-schoonheid en schoonheid-uit-lijden. Van uit deze verheven denk- en gevoelsregionen verkondigt hij dan, met andere zoekers naar menselijke en artistieke puurheid, dat 'enkel het onuitspreekbare waarde heeft' en dat hij 'naar het onuitspreekbare wil geoordeeld worden'. Ook de kunst telt meer dan één Prof. Piccard.

Wat Gilliams hier over zijn ouders vertelt, is voor een juist inzicht in zijn werk sterk revelerend. De laatste woorden van zijn moeder schijnen wel een sublieme passus uit een of ander epos of roman.

De eenvoudigste mededeling krijgt bij hem een glans van mysterie. 'Ik had een oude tante die geen vreemden op haar kamer toeliet', zegt hij ergens. Het zou het perfecte begin van een boeiend verhaal kunnen zijn; hier dient het enkel

als inleiding tot een beschouwing over de vriend- en vijandschap der doodgewone dingen, een thema waarop vele moderne auteurs broderen.

Tot het begrijpen van Gilliams' eigen boeken is dit journaal een ware goudmijn. De nauwgezette criticus kan er zijn eigen, op studie gestaafde interpretatie aan de onthullingen van de auteur toetsen, zonder daarom zijn eigen mening te moeten prijsgeven; want eens dat een boek is gedrukt is het niet meer uitsluitend het eigendom van de schrijver: het is als een meerderjarig kind, het gaat zijn eigen, onafhankelijke gang.

Een zo gevoelig mens als Gilliams moet licht door groveren gekwetst worden. Met een geaardheid als de zijne voelt men zich spoedig een onbegrepene, een miskende. Men sluit zich in eigen wereld op en men wordt een kruidje-roer-meniet. (Het mooie woord is helaas door een smalende zijbetekenis enigszins versleten, versta het botanisch).

Dit dagboek laat ons goed de drie stadia van zijn sociaal verweer als auteur volgen.

Eerst een tactiek van verbergen en omhullen: Schrijver heeft bijv. een bekentenis te vlug prijsgegeven en onmiddellijk reageert hij: ‘Ik moet die woorden echter schrappen, omdat ik er mij onvoorwaardelijk bloot in gaf. In E l i a s moeten de lenige, jonge dieren in het kreupelhout wegspringen, zoo gauw de stappen naderen van hen die het vrije wild komen jagen’. Schuchterheid en een zekere vrouwelijke (soms malicieuze) behaagzucht van tonen en opnieuw verbergen zijn daar niet helemaal vreemd aan.

Daarna verlangt hij dat de jager, de medemens, de lezer hem tegemoet kome: het woord zoekt wederwoord, de liefde het begrijpen; hij wacht vergeefs op het alter ego, op de tweede ‘Gilliams’. Hij vindt hem niet en moet terug tot de eerste Gilliams, tot zichzelf keren. Anderen hebben dat soms narcissisme genoemd. Mij goed, als het maar verantwoord wordt. En onbeantwoorde liefde (want schrijven is zichzelf aan anderen geven) verschanst zich achter hoogmoed, spot, bitterheid. Zó meen ik een klacht als deze te mogen verstaan: ‘Het boek dat we wenschen dat een ander over ons schreef, moeten wij zêlf schrijven’.

Tenslotte moet de schrijver dan toch weer uit zijn schelp komen, tóch iets onthullen, maar mét de onvermijdelijke spot en schamperheid aan het adres van hen die niet begrijpen konden of wilden: ‘Ik weet heel goed, dat ik niet versta, dat ik niet verhoord word’. Zijn fierheid verbiedt hem evenwel met de onbegrijpenden handgemeen te worden: ‘Ik wil niet strijden om erkend te worden’.

Of deze klacht 100 t.h. gegrond is, blijve een ander twistpunt. ‘Dat ik uit uw milde boekje zulke vrangheid distilleer zult ge misschien niet al te best begrijpen’, bekende hij eens aan zijn oudere vriend Emmanuel de Bom. Een drama van geaardheid, van verschil in igeestelijke temperatuur.

Wat Gilliams alleszins van het gewone romantische type onderscheidt, is zijn glanzende koelheid, is de afwezigheid van alle sentimentaliteit. Hij schuwt

de gevoelerigheid als ‘een ontijdige verzwakking van de innerlijke waarneming’.

En nu nog één facet van de edelsteen die Gilliams heet: de literatuur- en kunstkenner. Zijn raak geformuleerde en diepzinnige beschouwingen over Conscience's tijdgenoten, Gezelle, Van Langendonck, Van Oostaijen, Jacobsen (over ‘Niels Lyhne’), Jacob Smits, Henri de Braekeleer, Ensor, Bach, zijn onvergetelijke bladzijden over Antwerpen (met een Kiliaan-portret dat in alle bloemlezingen zou mogen staan) getuigen van een scherp indringingsvermogen en van een verfijnde smaak. Zij vormen feitelijk een apart boek i n dit Journaal, evenals de op het einde herdrukte studie over de Idee Henri de Braekeleer. Gilliams heeft zich met diens ‘Man voor het Venster’ geïdentificeerd en van uit deze centrale positie het werk van De Braekeleer onderzocht. Gilliams vergeve en vergunne mij dit beeld: hij heeft zich in De Braekeleer ingegraven zoals een worm in een appel. Het beeld gaat niet op voor zover men hierbij aan een ondermijnende actie denkt; maar voor het overige laat ik het niet los. Gilliams' speurtocht is een zich-ingraven-in-De Braekeleer en een opslorpen, een bewonderenswaardige identificatie: Gilliams en De Braekeleer zijn er één geworden.

We begrijpen zijn scheppersfierheid, toen hij aan Em., die hem aanraadde om ‘niet over Henri de Braekeleer te schrijven’, onder andere antwoordde: ‘Er bestaan geen v e r m o l m d e onderwerpen’. Hier hebben we niet enkel met een flinke interpretatie te doen, doch ook met een zeer knap staaltje van interpenetratie. Gilliams' dagboek laat vermoeden, dat hij ook ten opzichte van Jacob Smits (die ‘eenzame stoel, de leegte van de roem’!) en van James Ensor (die ‘schrikbeelden der eenzaamheid’) hetzelfde avontuur zou kunnen wagen. Met dezelfde kans?

Men heeft dikwijls Toussaint van Boelaere ‘de edelsmid’ van onze letteren genoemd. Deze vleiende onderscheiding werd hem toegekend, lang voor Gilliams een woord op papier zette; en Toussaint (vooral in zijn oude dag een vaak slordig veelschrijver geworden) heeft levenslang van die rente genoten. Zij vergezelle hem in zijn graf, onze taal is niet zo woordkarig. Maar indien het woord van eigenaar zou moeten veranderen: Gilliams verdient die onderscheiding meer dan wie ook in Vlaanderen.

Zou Maurice Gilliams dan toch eindelijk in Paul de Vree, te ‘Antwerpen, het nest der ondankbaarheid’, een goede klankbodem, een critische spiegel hebben gevonden?

Van het essay dat De Vree aan hem wijdde (Uitg. De Brug, Antwerpen) signeerde hij mét de auteur de honderd gebonden luxe-exemplaren. Geen klein karweitje. Toegeeflijkheid of tevredenheid? Het feit verdient vermeld te worden. Het bewijst alleszins een zekere instemming. Of men die zegen nodig heeft om een behoorlijke studie te leveren, is weer een andere zaak. Levende auteurs zijn ook mensen, veel meer dan ongenaakbare goden. Het werk en zijn schepper zijn niet één, doch twee; en de exegeet komt er bij als nummer drie. Heeft Kees die

twintig jaar geleden een werk schreef daar noodzakelijkerwijze meer verstand van dan Koos die het pas bestudeerde? Open vraag. Hun doel is immers anders. De schrijvers en de dichters scheppen kunst, de critici en essayisten literatuurgeschiedenis. Het werk van de enen m o e t , dat van de anderen k à n kunst zijn.

Een auteur als Gilliams heeft zich dikwijls zelf verklaard in 'De Man voor het Venster' en elders. Werd daardoor de taak van De Vree vergemakkelijkt? Ik durf het betwijfelen; want te veel 'faciliteiten' zijn soms een blok aan het been. Daarom allicht erkent Paul de Vree zeer sympathiek: 'Waarom ben ik zo vermetel' etc.?

Al wie eens in zijn geval verkeerde, zal die aarzeling bij de aanloop begrijpen. Wie te veel bagage meekrijgt bij het vertrek, bezwijkt vaak onderweg. De Vree is dapper doorgestapt, m.i. nu en dan zelfs te zorgeloos.

'Ik geloof niet dat het moment reeds gekomen is om op het onloochenbaar autobiografisch karakter van Gilliams' geschriften van nabij in te gaan', meent hij. Waarom niet, vooral na 'De Man voor het Venster'? Ook wil hij 'op volledigheid geen aanspraak maken'. Dit is inderdaad een moeilijk weg te ruimen struikelsteen voor al wie over een nog levend en schrijvend kunstenaar handelt. Toch blijft de studie van actuele kunst geweldig boeiend: een heerlijke bezigheid, het leven in zijn gestadige evolutie na te gaan. Wie ernstig zoekt, werft een grote buit; en voor vergissingen hoeft men niet bang te zijn, niemand is onfeilbaar. Hoofdzaak blijft, dat men de doolhof niet binnentreedt zonder ten minste één stevige Ariadnedraad.

De Vree verkiest voor Gilliams' menging van Wahrheit und Dichtung de woorden 'subtiel verwoord realisme' boven de term 'romantisme'. Hij vindt contactpunten met Alfred de Vigny (dan toch romantisch?) zonder die voldoende te hebben belicht. Hij verdedigt Gilliams tegen diegenen welke hem van narcissisme beschuldigen en voor individualist doodverven; doch hij gaat daar niet genoeg op in. Een dikdoenerig 'We verzetten ons hier ten stelligste' overtuigt niet, maakt zelfs geen indruk. Gilliams zou 'cp een andere wijze nog dan Rilke de Idee van zijn wezen veraanschouwelijken': De Vree verklaart zulks onvoldoende en maakt er zich met een aanhaling uit Bertrand de la Salle van af. Dat men Gilliams 'links laat liggen', omdat hij 'de pijn, het lijden, de kwelling voor de bron der zelfkennis' houdt, is nonsens. Die anonieme 'Men' heeft al veel op zijn geweten. Miskenning? Alle artisten en zeker de grote worden miskend, tot zelfs Shakespeare, Dante, Goethe, Homeros. Noem ze maar allen.

Uitstekend vind ik volgende rake typering van G's kunst: 'Een p i j n l i j k e inhoud in een p e r f e c t e vorm'. Ook een formulering als deze: 'het constant beschadigd leven om wille van één ogenblik duurzaam geluk' juich ik graag toe. Zij vergoeden enkele bladzijden verward prozagezwoeg. De Vree heeft zich nog te veel door allerlei bijkwesties laten afleiden en meeslepen. Het is verdienstelijk over het oordeel van Gijsen, Binnendijk en Hoornik gevatte critiek uit te oefenen; nog beter ware het geweest er de eigen interpretatie als bekroning aan

toe te voegen. Op blz. 32 wordt er nogmaals over Rilke gehandeld; maar hier onderneemt hij ten minste een loffelijke poging om de verschillen tussen Rilke en Gilliams aan te tonen.

‘Zonder daarop een definitief antwoord te geven’, zegt hij ergens. Dat eisen we niet, we wensen e e n antwoord. En dat van De Vree is te beknopt, te fragmentarisch.

Heel juist merkt hij op, dat ‘Gilliams' prozakunst niet de voortzetting van zijn dichtwerk is’. Een vergelijkende studie over de proza-poëzieverhouding bij Gilliams en zijn Vlaamse tijdgenoten zou tot belangwekkende resultaten leiden. Over de aan- of afwezigheid van belangstelling voor ‘het uiterlijk verloop van een leven’ zou ik vanwege De Vree een scherpere ontleding verlangen, mede in verband met de vraag of Gilliams meer romantisch dan realistisch of andersom geaard is.

‘Geen journalistiek’ bij Gilliams? En het Journaal? Ach, wat zijn woorden; wij praten ermee langs elkaar heen en menen waarschijnlijk hetzelfde.

Deze kleine studie is een eerste, welkome poging om Gilliams' persoonlijkheid naar voren te brengen. Dat De Vree het daar niet bij late; moge hij vooral van Gilliams' scherpe, precieze stijl iets overnemen!

Jan SCHEPENS

Korte kritische kanttekeningen

Daum

TOEN wij jong waren plachten wij van de een of andere schrijver van de dag te zeggen, met bewondering in onze stem: 'hij heeft niet veel te zeggen, maar hij schrijft zo goed.' Het kwam bij niemand op om zich rekenschap te geven van de aard van dat goed-schrijven, noch van wat, meer algemeen, goedschrijven zijn en betekenen kan. Het was niet meer dan een aanduiding, welke zonder verder nadenken gebruikt en aanvaard werd, omdat een i e d e r hem, achteloos, gebruikte en aanvaardde. Het enige wat er uit sprak was een vaag besef dat men altijd, over enig werk van kunst sprekende, vraagstukken van vorm of liever hèt Vraagstuk van de Vorm ter tafel dient te brengen. Wanneer ik naderhand, véél later, een boek ter hand nam, dat wij in de onschuld van onze jeugd als goed geschreven bewonderden, bleek mij in de meeste gevallen, dat ik met een onuitstaanbaar gemaakt en daardoor hopeloos verouderd staal van mooischrijverij te doen had. Langzamerhand ben ik gaan inzien dat vorm, wat men daar ook onder verstaat en welke betekenis men er aan toekent, voor zover het de letterkunde betreft, in elk geval zeer weinig te maken heeft met schrijfvaardigheid. Een hoek, een enkel gedicht kan dus, sierlijk en zinrijk geschreven en zwak van vorm zijn. Léautaud eerst, later Montherlant in zijn 'Carnets' heeft beweerd, dat in bepaalde gevallen stijlfouten, in schoolse zin, een grote bekoring aan een stuk schrijfwerk kunnen verlenen. Ik geloof dat het ongerechtvaardigd overwicht van de mooischrijverij, de oorzaak is van het gebrek aan waardering door P.A. Daum ondervonden. Ik las van hem eerst 'Aboe Bakar', daarna 'Goena, Goena' en 'Nummer Elf' en thans, met innig genoegen, 'Up en Downs in het Indische Leven', herdrukt door Contact te Amsterdam. Deze uitgave is voorzien van een voortreffelijk nawoord door R. Nieuwenhuys, een der weinige echte Daumkenners, die met E. du Perron, verantwoordelijk is voor de herleving van deze schrijver die nooit 'dood' had behoren te zijn. Daum toch bezit alle deugden van de ware romanschrijver, hij kan meeslepend vertellen. Deze gave is zeldzaam. Men moet hem nu meer dan ooit waarderen omdat er onder de jongere schrijvers, afgescheiden van hun overige verdiensten, geen vertellers naar de aard zijn. Voorts verstaat hij de kunst om ons te overtuigen van de lijflijke aanwezigheid van de mensen, welke hij voor ons oproept. Ik ken, om mij tot de 'Up and Downs' te beperken, Merkens, Lugten, Gerber en Uhlstra persoonlijk. En het zou mij niet verbazen indien iemand mij op de Witte aan een Indischman voorstelde en zei, dat is nu, je weet wel, die Mertens... En Daum's vrouwenfiguren zijn, zo dit mogelijk ware, nog werkelijker! Roos, bij voorbeeld, is een onvergetelijke gestalte. Dan is Daum een meester in het scheppen van stemmingen en atmosferen. Ik tart een ieder om in onze, misschien wel in enige letterkunde, bladzijden te noemen, even indringend en ontroerend als die door Daum gewijd aan de ziekte en het sterven van Mama Tjang.

Wat wil men meer: levende mensen, vergroeid met een natuur en een maatschappelijke omgeving welke door het wonder der kunst, voor enige tijd onze wereld wordt; belangwekkende gebeurtenissen, zielkundig verantwoord doch zonder uitweidingen, en daarbij een snel levendig tempo. Waarlijk, een boek als 'Up and Downs' is in geen enkel opzicht verouderd. Het is slordig geschreven, het spot met alle voorschriften van de compositieleer, maar het lééft. En waar hysterisch geprezen fraaiheden belachelijk werden, heeft het nog de frisheid, de kleur en de geur, van toen het pas geschreven werd.

Ik geloof dat ik weet waaróm Daum ons nu nog, 'Up and Downs' is van 1892, boeit en op de goede wijze boeit: hij betrekt ons in de gang van zaken en neemt ons in zijn omgeving op. Ik blijf, een willekeurige roman lezende, mij vrijwel altijd bewust van het feit dat ik een roman lees. Dat ik, zijnde en blijvende die ik ben, ergens ver weg, in een stoel zit, met in mijn hand een boekwerk, dat ik plichtmatig doorwerk. Ik leg het af en toe neer. Kijk eens rond: ja dat is m i j n kamer, en door het venster zie ik m i j n landschap. En na een korte verpozing neem ik m i j n taak weer op. Ik hervat de lezing soms met instemming, dan met bedenkingen. Maar ik kan in elk geval op elk gewenst ogenblik, deze bezigheid staken. Met Daum ligt het anders. Ik word uit mijn huis gehaald, van Kaapstad weggevoerd. Mijn oude vrienden hebben mij plotseling verlaten. Ik neem andere levensgewoonten aan, ik begin andere opvattingen te huldigen: kortom ik pas mij geheel aan bij mijn nieuwe omgeving, die door mijn nieuwe vrienden en kennissen bepaald wordt.

Een 'gewoon' boek, ook al is het belangwekkend, legt men, als het pas geeft, neer om het later weer op te nemen. Uit Daum echter ontwaakt men.

Ik zou waarlijk niet gaarne willen beweren dat 'Up and Downs' een feilloos boek is. Het tweede gedeelte bezit duidelijk minder drift, minder rijkdom, minder karakter dan het eerste. En hij maakt hier en daar opzichtig gebruik van de al te klassieke tegenstelling tussen zwart en wit, duivel en engel. Maar Daum's scheppingskracht blijkt juist uit het feit dat hij ons, zij het onder licht en gemoedelijk protest, ook zijn zwakheden doet aanvaarden. Ik hoop nu op een herdruk van 'Aboe Bakar', dat zeker één van Daum's allerbeste romans is.

H. van Grevelingen †

Na enige novellen, welke door een vrij dunne draad verbonden waren ('Het Onverbreekbaar Zegel') las ik uit de nalatenschap van dezelfde schrijver H. van Grevelingen (dr. J.W.G. Verhage) een roman 'Spel zonder Inzet' (Uitg. Het Wereldvenster, Amsterdam). Dit is een boek dat geheel past in het beeld van de huidige prozakunst, zoals zich dat langzaam doch zeker voor mij begint af te tekenen. Het boek bezit talloze merkwaardige en loflijke hoedanigheden. Om te beginnen is het, als tal van andere, met een rustige zekerheid geschreven. De schrijver bezit mensenkennis, heeft een sterk gevoel voor dubbelzinnige toestanden en weet dat in iedere dubbelzinnigheid een mogelijkheid tot poëzie schuilt.

Hij beschrijft lang niet slecht, hanteert de taal met vaardigheid en hier en daar bereikt hij zelfs een meeslepende zeggingskracht. Deugden te over. Alleen, helaas, het vermogen om aan die talloze bekwaamheden en gaven een wezenlijke betekenis te verlenen, ontbreekt hem, als het zoveel anderen blijkt te ontbreken: het is hem niet gegeven l e v e n te wekken. Wanneer wij ons in deze roman van van Grevelingen 'veldiepen, blijven wij min of meer geboeide lezers. En een scheppend kunstenaar van betekenis neemt geen genoegen met lezers, hij maakt ze tot zijn medeplichtigen. Ik vraag mij soms af of er niet een misverstand betreffende het wezen en het bestaansrecht van de roman, het verhaal, ontstaan is, een misverstand dat zich snel algemeen verbreidt en weldra als enige waarheid aanvaard en verkondigd zal worden. Ik voor mij blijf het voorlopig als een misverstand beschouwen en als verderfelijk bestrijden. In enige vorm van epische kunst behoren de zielsontleding, de anecdote, de ontwikkeling van denkbeelden, de kenschetsing van toestanden, hoe belangrijk ook, hoezeer onmisbaar, toch altijd o n d e r g e s c h i k t te blijven aan de kracht, die weinig of niets met vernuft, noch met geletterdheid te maken heeft, de kracht die een wereld, mensen en gebeurtenissen kan s c h e p p e n , dat wil zeggen tot levende werkelijkheid kan maken.

Werk als van H. van Grevelingen is letterkunde, mijnentwege goede letterkunde, maar jammer genoeg niets méér dan letterkunde. Op dat weinige méér komt het geheel aan. Werken van grote ingrijpende betekenis bezitten alle letterkundige waarde, maar daarbij a l t i j d het meerdere, dat aan de letterkunde zin en leven, aan een werkstuk duurzaamheid geeft.

Het is mij mogelijk een rij namen te geven van, meest jongere schrijvers, die talent te over bezitten, die hun taal met kennis van zaken en zwier behandelen, niet van mensen- en wereldkennis ontbloot zijn en boeken schrijven, belangwekkend soms, ergerlijk een andere maal, welke echter immer, op de een of andere verborgen plek, het brandmerk van maakwerk dragen; boeken waaraan juist het snufje natuurlijke, dierlijke domheid ontbreekt, dat er levensmogelijkheid aan zou kunnen schenken. Het staat voor mij vast dat men met kennis en vaardigheid, vlijt en vernuft geen kunstwerk kan maken. Ja, de meest verbluffende scherpzinnigheid, de meest omvangrijke ervaring, het diepste inzicht in de menselijke verhoudingen, zijn zonder het 'je ne sais quoi' niet voldoende om iets, wat dan ook voort te brengen, dat een eigen leven voert en bestand is tegen de slopende arbeid der jaren. Men kan een mutsaard maken van de kostelijkste brandstoffen, er is een v o n k nodig om hem in vlammen te doen opgaan. Ik geloof dat er in de Nederlandse letterkunde een nijpend gebrek aan vonken heerst.

Het is merkwaardig dat men verhalen, die geen natuurlijk verloop hebben, moeilijk kan navertellen. Poogt men het dan loopt men kans een karikatuur te tekenen, welke de schrijver onrecht doet. Wanneer ik, nuchter weg, zou weergeven wat er in 'Spel zonder Inzet' geschiedt en wat de personaadjes doen en denken, zou men onvermijdelijk tot een onjuist ja, onrechtvaardig oordeel

over van Grevelingen komen. Hij was te eerlijk, te rijk aan kostelijke hoedanigheden, dan dat men ooit de spot zou mogen drijven met wat hij schreef. Wel echter is het veroorloofd zich te verbazen over het feit dat juist een zo ernstig, zo begaafd man zich de tijd en de moeite gaf zulke barokke bedenksels op papier te brengen. In een goede vertelling van Maupassant, enkele bladzijden beslaande, schuilt meer waarheid, meer levensgeheim, meer eenvoudige menselijkheid dan in de tweehonderd van 'Spel zonder Inzet'.

Ieder geschrift moet, naar mijn opvatting, duidelijk te kennen geven dat het n i e t ongeschreven had kunnen blijven. Als Dekker de Max Havelaar niet geschreven had, was hij in een afgrond van verbijstering gestort. Hij werd door zijn werk gered. Iedere waarachtige schrijver wordt door zijn werk van de ondergang gered. Ik geloof niet dat van Grevelingen te gronde gegaan zou zijn, indien hij 'Spel zonder Inzet' niet geschreven had.

Ik kan mij Couperus niet z o n d e r zijn romans, Bloem niet z o n d e r zijn gedichten, Ter Braak niet zonder zijn essays voorstellen. Hun bestaan vereenzelvigt zich met hun schepping. Ik kan mij daarentegen een groot aantal schrijvers, en onder hen, H. van Grevelingen, heel goed voorstellen, als ernstige, bekwame, belangstellende, vernuftige, gevoelige, kunstzinnige personen, ook zonder dat zij een bladzijde in dicht of ondicht voortbrachten. En alleen in deze overtuiging, voortkomende uit een onbevooroordeelde lezing van hun werk, berust mijn afwijzing. De waarde van een werk wordt, daar ben ik zeker van, bepaald door de meerdere of mindere mate van n o o d z a k e l i j k h e i d van zijn ontstaan.

Hammacher

De levensbeschrijving van mr. J.F. Van Royen door A.M. Hammacher (D.A. Daamen Uitgevers Mij, 's-Gravenhage) is in meer dan één opzicht belangrijk. Wij hebben allereerst het onderwerp: bestaan en streven van een der bekwaamste, eigenaardigste en zuiverste mensen die Nederland heeft opgeleverd. Wij hebben de tijd en de omgeving waarin hij arbeidde, de vraagstukken waar hij, boekdrukker, kunstbeschermer, schrijver, organisator, in opging. Dit alles, alleen reeds, is meer dan voldoende om onze aandacht te boeien. Ik behandel echter Hammacher's werk hier niet om wat het bevat noch om de rijkdom van gegevens, welke het ons voorlegt, doch uitsluitend als een kunstwerk. Het behoeft geen betoog, dat de levensbeschrijving, naar de aard en welgeslaagd, tot het rijk der schone letteren behoort. Alleen zijn mij tot heden weinig Nederlandse biografieën onder de ogen gekomen welke onbetwistbaar letterkundige deugden bezaten. Hier echter hebben wij alle bestanddelen nodig om een kunstwerk van betekenis te maken in een zinrijke schikking bijeen. Hammacher bezit de gave om een gestalte voor ons te doen leven. Zijn Van Royen voert een vrij en onbelemmerd bestaan in een wereld met lengte, breedte en diepte. Wij zien hem bewegen, wij horen hem spreken, wij volgen de veranderingen in zijn leven. Wat veel romanschrijvers missen, het vermogen om een mens te scheppen, is Hammacher

gegeven. Hij beschrijft Van Royen met, hij roept hem op. En zo doet hij Van Royen's wereld. Ik herinner mij maar weinige gevallen waarin een volmaakte geschiedkundige betrouwbaarheid, zo gelukkig samengaat met een scheppend talent, dat van het verleden heden maakt.

Voor zover ik kon nagaan is Hammacher's feitenmateriaal feilloos en met inzicht en zorg gerangschikt. En de uitlegging er van eenvoudig, natuurlijk, menselijk, dringt zich aan ons op als de enig juiste. Hij is door zijn eenvoud, natuurlijkheid en menselijkheid, overtuigend. Méér dan dat. Hij geeft de twijfel niet de geringste kans zich aan te melden. Zijn betrouwbaarheid geeft hem een overwicht dat ons, hoe kritisch wij ook aangelegd mogen zijn, geen ogenblik drukt.

Hier zien wij de waarde van wat men, in tegenstelling met grootspraak, kleinspraak zou kunnen noemen. Hammacher overdrijft nooit, integendeel, hij is eerder geneigd tot een verkleining der maten en verhoudingen. Hij gebruikt geen grote woorden. Hij legt geen overdreven nadrukken. Hij maakt geen gebaren. En juist door zijn natuurlijke neiging tot het ‘understatement’ wekt en behoudt hij ons vertrouwen en slaagt hij er in de geest te benaderen van een Van Royen, vijand van alles wat ook maar in de verste verten naar luidruchtigheid zweemde.

Tenslotte, onmisbare bestanddelen in een werk van letterkunde, zijn Hammacher's stijl en taalbehandeling van het allerzuiverste allooi. Hij schrijft een klaar en blank, onversierd en nauwkeurig Nederlands, zo beheerst dat het soms wat kleurloos lijkt. Doch alleen op het eerste gezicht; bij oppervlakkige beschouwing dus. Want herleest men de betreffende bladzijden, dan bemerkt men hoe die grisaille niet alleen gewild en meesterlijk volbracht werd, maar hoe op die bepaalde plaats iedere kleur misplaatst ware.

In dit boeiende, hartverheffende boek zien wij verenigd wetenschappelijke nauwkeurigheid en verbeelding, kennis en dichterlijkheid, kritisch vernuft en de goddelijke gave van volledig en oprecht te kunnen bewonderen.

Hammacher heeft de hem gegeven opdracht op een meesterlijke wijze uitgevoerd. Wij bezitten nu een rechtschapen boek over Van Royen en een dat, als kunstwerk, blijvend is. Zolang men in Nederland de kunst der levensbeschrijving beoefent en waardeert, zal Hammacher's werk als een voorbeeld aangehaald worden.

Mij deed het sterk aan omdat de dagen van mijn jeugd herleefden. Ik zag het huis aan de Van Boetzelaerlaan, door Hammacher beschreven, weer tot in bijzonderheden voor mij. Maar duidelijker nog herinnerde ik mij de verrukkingen van ons jonge idealisme. Ik vrees dat ik lijd aan de vérziendheid der grijsaards. Want als ik omkijk zie ik in de verte gestalten die mijn vurige bewondering en genegenheid wekten en ik verbeeld mij dat ik om mij heen niemand bespeur aan hen gelijk of hunner waardig. Van Royen... maar ook de mensen die wij met Van Royen gemeenschappelijk vereerden: Diepenbrock, Berlage, Rik Roland Holst, Boutens. Wie deze mannen gekend heeft en thans om zich heen ziet moet wel de indruk krijgen dat hij, wredelijk verbannen uit het land der reuzen, in dat der dwergen gevlucht is. Ik denk nu nog niet eens alleen aan talent, aan

voortbrenging. Ik denk er aan hoe deze ouderen waren, hoe zij leefden, waardoor zij gedréven werden. Ik denk aan de inzet van hun spel, aan wat zij gaven en eisten. Ik vrees dat ik getuige ben van een langzame, niet zeer langzame, verpietering van het bestaan.

Daarom is het een verheven genot, en een troost, zich te verdiepen in Hammacher's beeld van Jan Van Royen en zijn tijd.

Van der Leeuw

Het heeft lang geduurd voor ik mij geneigd voelde in te gaan op Aart van der Leeuw's ‘Monumenten van Schoonheid en Bezinning’ (Nijgh en v. Ditmar, Rotterdam, 's-Gravenhage). Het boekje eist niet slechts aandachtige lezing en overpeinzing van het gelezens, het wekt bovendien lieflijke herinneringen aan een der zuiverste mensen die ik ooit gekend heb en deze maakten mij beschroomd om mij uit te spreken. Ik gebruik niet gaarne en dus lichtvaardig dit woord edel, doch bij Aart van der Leeuw past geen waardebepaling beter dan deze. Het boekje stemde mij echter ook enigszins bitter. De weduwe des dichters heeft deze nagelaten dagboekbladen en aantekeningen bijeengebracht, gerangschikt en voor de druk gereed gemaakt. Zij verrichtte daar een goed werk mede. De teksten, op zichzelf de moeite waard, zijn van onschatbaar belang voor de nadere kennis van van der Leeuw en zijn werk. Hij sprak maar zelden zo onmiddellijk over zijn kunst en over wat hij beoogde. Doch Mevrouw van der Leeuw zou nog een oneindig beter werk verricht hebben, indien zij al haar invloed en geestkracht gericht had op een uitgave van de Verzamelde Gedichten van haar man. van der Leeuw wordt, zijn hoogste uiting, schandelijk verwaarloosd. Zelfs oprechte minnaars der dichtkunst blijken zijn dichtwerk niet of zeer onvoldoende te kennen. Men is er te spoedig bij om het ‘uit den tijd’ te verklaren, vergetende of niet wetende, dat poëzie die naam waardig, aan geen tijd gebonden is. Ik ben er van overtuigd, dat ook nu nog Aart van der Leeuw een kring van oprechte getrouwen om zijn werk kan verzamelen, groter wellicht dan de gemeente die hem gedurende zijn leven omringde. Hoe wil men echter dat een dichter gelezen wordt, als zijn werk niet of slechts in onvolledige uitgaven verkrijgbaar is? van der Leeuw heeft het ongeluk gehad dat zijn poëtisch werk in handen geraakt is van een uitgever, die blijkbaar niet de lust, de geestkracht of de middelen bezat voor hem te doen wat, om een voorbeeld te noemen, Stols ondernam ten bate van Bloem, Van Nijlen, Campert. Een volledige van der Leeuw, fraai gedrukt, bekwaam en vasthoudend geëxploiteerd, zou zeker niet minder verkocht worden, dan enige andere bundel verzamelde gedichten. Het is niet overdreven wanneer men volhoudt dat Aart van der Leeuw het slachtoffer is geworden van een pijnlijke verwaarlozing. Het is feitelijk onjuist en zedelijk verkeerd wanneer belanghebbenden, ten einde hun tekortkomingen te verbergen, het doen voorkomen of de kenners en liefhebbers van poëzie zich van zijn werk afgewend hebben, omdat hij niet meer ‘in de mode’ zou zijn. Al wie over mode spreekt in verband met

poëzie, is de ware broeder niet en schaadt de zaak, welke hij voorgeeft te dienen.

Het valt niet te ontkennen dat de levens- en schrijfstijl, onherroepelijk één, van Aart van der Leeuw weinig past bij wat men, wat al te simplistisch, wat al te sterk veralgemeend: de geest des tijds noemt. De tegenwoordige mengeling van ruwheid, grootspraak en onderworpenheid, die het bestaan grauw en kil maakt, gaat slecht samen met de puurheid, de onbevangenheid, met de eredienst der stilte en de verheerlijking der liefde, waar Aart van der Leeuw zijn leven uit opbouwde. Doch er zijn ook nu, juist nù, nog tallozen, oud en jong, die hartgrondig snakken naar een verhevener, nobeler, teerder, beminnelijker levensopvatting en levenshouding. Hoe driester en luider de linkmichels en de zware jongens tieren op het forum en in de letterwereld, des te heviger en inbronstiger wordt het verlangen naar een ingetogen kunst, waar de ouderwetse ziel nog àlles in is, en naar kunstenaars die zich niet om duimkruid bekreunen en evenmin om kokadorusfaam, doch uitsluitend het gave, welgeschapen werkstuk willen, als getuigenis van hun liefde voor, hun overgave aan al wat des geestes is.

Het kan zijn dat men Aart van der Leeuw, vooral in zijn proza, eens wat te zoet, wat te sierlijk vindt, maar ik houd tien maal meer van een overdaad aan rozengeur, dan van open riolen en ik verkies een barokkerk boven een zwijnenstal. Kortom ik stel de romantiek van reidans en weideweelde ook al is die mij soms wat al te lieftallig, ver boven de romantiek van urinoirs en alkoven.

Men slaat in ‘Momenten van Schoonheid en Bezinning’, geen bladzijde op zonder profijt. Maar de hoogste waarde, voor mij althans, schuilt in enkele uitspraken over eigen werk, de hoge opvattingen waar dit aan ontspruit, de hoge maatstaven waaraan het moest voldoen. ‘Mijn liefste element is het water: het vloeiende, bewegende, weerspiegelende. Mijn liefste dier de vogel; mijn liefste mensch het zuivere kind. Daarom mijn boek “Kinderland”, het opsporen der zuivere oerdingen, hetzelfde wat in ds litteratuur het volkslied brengt. Geen enkele gedachte wil ik vastleggen in mijn werk; alles moet symbool zijn en licht als een veder. Alle dingen moeten op het punt zijn of bezig zich te herscheppen in andere. Geen enkel ding heeft als zoodanig waarde, en het moet bereid zijn zich te metamorfoseeren, indien dit voor de beweging dienstig is. Daarom heet mijn laatste bundel ook “Herscheppingen”.’

En verder: ‘Mijn voornaamste kenmerk is “bandenloosheid”. Het water is mijn levenssymbool, de vliegende vogel mijn adellijk wapen. Ik moet mij kunnen bewegen, grenzenloos bewegen, vol van reisextase, immer hunkerend naar een steeds weer wijkend doel. Dit noem ik God. Ik wil zoover reizen, dat ik op een plaats kom, waar God bij mij is. De tocht is eindeloos ver naar alle richtingen. Niemand dan mijzelf kan ik den weg vragen. Als ik vraag krijg ik twee antwoorden, en word ik naar twee tegenovergestelde richtingen gestuurd. De valsche richting langs hoe lokkende wegen ook, bekoort mij niet lang, mijn intuïtie weet de ware. Ik moet mij oefenen haar stem te verstaan. Daarvoor moet ik kinderlijk blijven, daarvoor moet ik alle wetten vergeten en alles wat ik van mijn ouders

geleerd heb, en al het geldende, en al het logische, alles wat het gezond verstand voorschrijft; ik moet desnoods aanvaarden: quia absurdum.'

Tenslotte: 'Morgen zeg en vind ik iets anders dan gisteren; elken dag heb ik iets nieuws noodig. Telkens als de maan wisselt wend ik den boeg. Toch heb ik nooit iets anders dan God voor oogen. Ik weet dat ik in dit leven het lichaam maak, waarin ik na mijn dood zal voortleven. Zooals ik heenga zal ik ook aankomen. Soms beef ik dat mij zooveel ontbreekt. Waarom moet ik mij zelven zoo liefhebben? Waarom is die schaduw van het verleden, mijn lichaam zoo machtig? Roem is voor het lichaam, angst is voor het lichaam. Fiat voluntus tua. Niet door mij, maar dóór mij. Laat dit mijn lijfspreuk zijn.'

Wanneer het werkelijk waar zou zijn dat voor Aart van der Leeuw en in het bijzonder voor zijn dichtwerk geen belangstelling meer bestaat dan beweer ik alleen reeds op grond daarvan dat de Nederlandse kunst en de Nederlandse kunstsmaak een tijdperk van diep verval doorleeft.

Maar het is niet waar.

Van Vriesland

Victor, zo luidt de titel van een boekwerk dat werd uitgegeven met geen ander doel dan om Victor E. van Vriesland te huldigen. Nu kan men Victor E. van Vriesland nooit genoeg huldigen, omdat men zijn deugden en verdiensten als kunstenaar, kriticus, mens nooit te hoog kan schatten. Hij verwierf zich, zonder één concessie te doen, zonder een centimeter van zijn eigen pad af te wijken, een positie in ons letterkundig leven als niemand vóór hem bezat, als niemand na hem zal verwerven. Hij is één van de zeer weinigen die zich in het kunstzinnig verenigingsleven kunnen bewegen, zónder aan hun waardigheid te kort te doen. Hij behoort tot de uitverkorenen die zich onder de massa begeven en niet aangetast worden, die méédoen en toch volledig zichzelf blijven. Het zinloze wordt, zodra zij het hanteren, zinrijk. En voor de vele netelige vraagstukken welke het dagelijks bedrijf nu eenmaal altijd opleveren, heeft hij altijd een sierlijke en zuivere oplossing.

Het is geen wonder dat hij omringd wordt door een trouwe schaar van vrienden en het is ook geen wonder dat deze hun vriendschap wilden, ja moesten getuigen. Maar met dat al is het nog niet om het even, op welke wijze men aan zijn bewondering en genegenheid vorm geeft. Van alle mogelijkheden lijkt mij die, welke gekozen werd, de minst gelukkige. Om het 'feestvarken' en zijn befeesters geen onrecht aan te doen zou men hier alleen de beminnelijke opzet moeten erkennen en op zijn juiste waarde schatten, de uitslag niet, het doel alléén tellende.

Toch kan ik enkele vragen niet onderdrukken.

Waarom heeft men niet aan een bekwaam essayist de opdracht verstrekt een levensbeschrijving van van Vriesland en een studie over zijn veelzijdige werkzaamheid samen te stellen?

Waarom heeft men niet een aantal welgekozen opstellen verzameld over zijn persoonlijkheid, zijn geschriften, zijn betekenis als kunstenaar en letterkundige figuur en die aangenaam afgewisseld met enkele herinneringen aan den omgang met de mens van Vriesland?

Waarom heeft men niet een fraai gedrukte en fraai gebonden uitgave van enige van zijn beste en meest kenmerkende prozastukken tot stand gebracht?

Ik kan hierop geen antwoord geven, omdat ik de opvatting niet ken van hen die zich met het verwezenlijken van deze opzet belastten. Het lijkt mij echter, in het algemeen, dat een schrijver met de uitvoering van een der bovenaangegeven plannen gelukkiger gemaakt wordt, dan met een verzameling willekeurige bijdragen, waarin goed en slecht, keuze- en kritiekloos naast elkaar prijken. Ik vrees dat men als gewoonlijk de weg der minste weerstand ingeslagen heeft.

In dit geval had bijvoorbeeld een bundel studies en herinneringen van bijzondere waarde kunnen zijn, omdat er over van Vriesland zowel als mens, en als kunstenaar en kunstrechter belangrijke, belangwekkende dingen te zeggen zijn. Het is opvallend hoe in deze verzameling de enkele medewerkers, die geen verhaal of dichtstuk inzonden, doch enige gebeurtenissen uit hun omgang met van Vriesland te boekstelden dadelijk de aandacht trekken. Met een oprecht genoegen las ik de enkele bladzijden van Ben Stroman en van Herman Hana. Zelfs die, een beetje te letterkundig, van Willem de Geus. Zij gaven mij een bescheiden voorproefje van wat een verzamelwerk over Victor van Vriesland, hem waardig, zou kunnen zijn. Vooral omdat bijna geen kunstenaarsbestaan als het zijne, zich daartoe zo goed leent. Diepe ernst gaat bij hem samen met speelse luim, een duizelingwekkende belezenheid met een innige liefde voor de eenvoudige, kleine dingen des levens; hij levert stof zowel voor de nauwkeurige literatuurbeschouwer als voor hen, die dol zijn op het ‘schilderachtige’ en die van ‘typen’ houden. Zijn spel wordt boeiend en belangrijk door de diepe levensernst die er de ondergrond van vormt, zijn ernst bekoorlijk en fraai door zijn zwier en zijn speelsheid.

En het gebeurt maar zelden dat men in dit uitnemend evenwicht verenigd ziet: kunstenaarsschap, kritisch vernuft en karakter. Voeg daarbij de smaak en de gave voor de vriendschap in het maatschappelijk verkeer, de gemoedswarmte, de verdraagzaamheid en de vindingskracht, nodig om een zo rijk leven door de jaren vol te houden; en gij zult mij moeten toegeven dat zulk een verschijning een betere hulde verdient dan die van enkele losse, toevallige bijdragen.

Zulke ‘boeken der vrienden’ kunnen nooit belangrijk worden, ook al doen, als in dit geval, de samenstellers hun uiterste best. En het moet gezegd worden: dank zij hun takt overweegt in deze verzameling het goede.

Wat toch is het geval? Op een gegeven ogenblik vraagt een commissie een aantal schrijvers om vóór een bepaalde datum een bijdrage in dicht of ondicht in te leveren. Het behoort tot de uitzonderlijke toevallen als men een stuk kopij van betekenis gereed heeft liggen. Men wil niet achterblijven of niet op het appel

ontbreken en men zoekt, achter in de la, naar een halfvergeten rijmproeve of een halfverloren bladzijde proza.

Deze bundel, ik zei het al, is met liefde en zorg samengesteld, doch ontkomt niet aan het noodlot van al deze bundels: een aantal bijdragen is beneden peil. Zo vraag ik mij af waarom men een heer Kruisinga in de gelegenheid stelde om op een zo loodzware wijze leuk te worden?

Doch ik wil mij houden aan de bedoeling en niet verder ingaan op de verwezenlijking er van.

Die bedoeling was goed: Victor van Vriesland is een van onze beste mensen en wij moeten dat, telkens als het pas geeft, openlijk en geestdriftig en nadrukkelijk erkennen.

J. GRESHOFF

Een halve eeuw Spaanse letteren VII

ALVORENS dan, tot besluit van deze excursie door een halve eeuw Spaanse letteren, de grote veelzijdige figuur van Federico Garcia Lorca te behandelen wilde ik nog een voorbeeld geven van het werk van de ook in modern Spanje tamelijk talrijke dichteressen. Zoveel vrouwen in de litteratuur als Spaans-Amerika heeft Spanje niet, maar toch...! In 1946 verscheen in de bekende, smaakvol gepresenteerde ‘Colección Crisol’ een bandje ‘Hedendaagse Spaanse novellenschrijfsters’ en daarin werd verteld dat de Spaanse schrijfsters tussen 1940 en 1946 tot 70 à 80 t.h. van het aantal mannelijke collega's zijn omhooggeschoten: in dit bundeltje zijn er 22 bijeengebracht. Maar er zijn ook heel wat vrouwen - en vaak heel jonge meisjes - die verzen, toneelstukken, romans en zelfs essays schrijven. Eén van de oudere dichteressen is Ernestina de Champourcin, met dit staaltje van haar werk:

Eenzaamheid (Soledad)

Allen weten, allen gaan,
ik alleen kan niet weten,
ik alleen ben afwezig
in verstrooiing gebleven
in droom van werkelijkheid,
op zoek naar verre streken.
Elke vogel kent het lover
waarin hij is gezeten,
ieder spoor kent nog de voet
door wie hij werd getreden.
Geen pad is zonder voetstap,
geen jasmijn zonder heining.
Ik alleen ben in de wind I
'n gevangene gebleven.
Alleen ik moest verdolen
toen ik vloog zonder veren
om de leegte te bewonen
die weende aan de hemel.
Alleen ik kon niet krijgen
wat alle andren verkregen,
omdat geen wilde kussen
de ster die 'k liep te wiegen.

Federico Garcia Lorca (1899-1936), geboren te Fuentevaqueros bij Granada, die de echte Andaluziër bleef èn door zijn sterke verbondenheid aan landschap en volk van dit meest tragische deel van Spanje, èn doordat hij zelfs de Arabische cultuur van Al Andalus niet ontrouw is geworden, is wel het prototype van de dichter, al was tegelijk zijn talent voor schilderen en muziek zeer ontwikkeld. Hij was de geliefde leerling van de grote componist Manuel de Falla, en samen met de danseres La Argentinita heeft hij veel volksliederen en volksdansen verzameld en vastgelegd. In het toneelschrijven en de regie heeft hij grote dingen gedaan, maar ook daarin was hij vóór alles de dichter, de man van het woord, van de cultuur die door het oor tot ons komt. Een van zijn toneelstukken, de klucht van 'De wonderbaarlijke schoenlappersvrouw' (La zapatera prodigiosa, 1931) berust zelfs geheel op zijn streven om de poëzie weer terug te brengen op de planken en hij zegt in de proloog dat hij de poëzie hier de gedaante geeft van een snibbige jonge vrouw die met een oude schoenmaker is getrouwd, omdat de poëzie steeds moet vechten tegen de 'werkelijkheid' en tegen de fantasie die werkelijkheid wil worden. Vandaar dan de practische, diep-menselijke uitwerking in dit stukje dat de jonge vrouw haar man het leven verzuurt tot hij van haar wegvlucht, maar dan hem trouw blijft en idealiseert, tot zij elkaar dan weergevonden hebben en de hel onmiddellijk weer losbreekt, m.a.w. ook de liefde heeft te kampen met de harde alledaagse werkelijkheid. Zonder hier nu te spreken over zijn andere toneelstukken zoals 'Yerma', de tragedie van de kinderloze vrouw (1934) en het fantastische 'Amor de Don Perlimplin con Belisa en su jardin', waarin een zeer originele synthese van de lichamelijke en de geestelijke liefde wordt gegeven, moet ik nog wel even het drama 'La Casa de Bernarda Alba' (1936) noemen, dat algemeen als Lorca's indrukwekkendste toneelwerk wordt beschouwd. Het handschrift is lang onbereikbaar geweest, pas in 1945 werd het stuk in Buenos Aires opgevoerd, en kort daarop met groot succes te Parijs; binnenkort verschijnt mijn vertaling ervan bij v. Oorschot in Amsterdam. De Noordnederlandse beroepsgezelschappen durfden geen opvoering aan, omdat het stuk alleen zware vrouwenrollen heeft (in Mexico heeft men die moeilijkheid opgelost doordat enige gezelschappen hun 'vrouwen' hebben laten samenwerken). Het is volgens de auteur 'het drama van de dorpsvrouwen in Andaluzië', een beeld van de eenzijdige, dorre en harde sexuele moraal op het Spaanse land.

Ondanks alles wat er over Garcia Lorca is geschreven, weten we eigenlijk niet veel van zijn leven, en vooral van zijn binnenleven, zijn levenscrisis, zijn liefdes, zijn angsten. Er zouden eerst brieven van hem bekend moeten zijn en men zou ook zijn gedichten (die uit zijn eerste bundel L i b r o d e P o e m a s van 1921 zijn alle gedateerd) uit dit oogpunt moeten interpreteren. In mijn artikel 'De doodsdrift bij Federico Garcia Lorca' (Kroniek van Kunst en Kultuur, Oct. 1948) heb ik een eerste stapje in die richting gezet en daar uit zijn bundel P o e m a d e l C a n t e J o n d o het gedicht geciteerd:

Ontmoeting (Encuentro)

Jij noch ik bevinden
ons in zulk een staat
dat we elkander vinden.
Jij om wat je wel weet.
Ik, ik heb haar zo bemind!
Volg jij jouw pad.
In mijn handen
zijn nog de gaten
van de nagels.
Zie je niet hoe ik
langzaam leegbloed?
Wend nooit je blik
achterom. Ga langzaam
heen en bid, evenals ik,
tot Sint Cajetaan,
want jij noch ik bevinden
ons in zulk een staat
dat we elkander vinden.

Maar zal iemand ooit verder durven gaan? Zal iemand onzer zich zuiver genoeg voelen in zijn liefde tot Lorca om door te dringen in het geheim van zijn onmetelijke eenzaamheid, in de stilte van zijn weemoed, zijn ‘nostalgia’, die hij zelf heeft willen vullen met zijn woeste liefde voor de kleuren en geluiden en beelden van de wereld om hem heen en met de schepsels van zijn poëtisch genie? En deze geven dan in hem de verbinding aan van zijn populair andalucisme en zijn surrealisme, zijn Romancero gitano (1928) en zijn Poeta en Nueva York (1930, veel later verschenen). Die Zigeunerballaden hebben hem de grootste roem gebracht, maar uiteindelijk ook de dood: want als men bedenkt dat hij in de ‘gitanos’ de vrije geest, de poëzie, de schoonheid belichaamt tegenover de domheid en het blinde geweld, als men in die bundel de ‘Romance van de Spaanse Guardia civil’ leest en ziet, hoe die steunpilaren van het Geweld en de Orde daar geschilderd worden, dan gaat men beter begrijpen, dat hoewel Lorca nooit politiek werkzaam is geweest, de Falanx hem toch dodelijk haatte en nu zelfs nog zijn werken op tentoonstellingen van ‘het Spaanse boek’ geweerd worden. Waarschijnlijk 23 Augustus 1936 is hij in Granada gefusileerd, een maand na 't uitbreken van de muiterij der generaals. Gerard Diels heeft in zijn bundel ‘Het doornen zeel’ o.a. die Romance vertaald en dit is het begin:

Zij rijden op zwarte paarden.
De ijzren hoeven zwartgebrand.
Zwarte mantels, tot de kragen
vlekken inkt, met was geglansd.

Het lood van knekelkoppen
is tegen tranen bestand.
Zo gaan de lakleren zielen
van de garde door het land.
De nachtelijke bultenaren
zaaien langs den huizenkant
stilten van donkere rubber
en angsten van vlijmend zand.
Zij trekken door, waar zij willen,
en bergen in hun verstand
een wazige sterrenkunde
van kogels zonder verband.

Verschillende Nederlanders hebben hun krachten beproefd op deze zigeunerromances, maar het best geslaagd lijkt mij Hendrik de Vries, die ook met zijn ‘Coplas’ ons een stuk van de Spaanse ziel, die van het volk dan vooral, onthuld heeft. Hier volgt zijn ‘Soledad Montoya’, naar (!) Lorca's ‘Romance de la pena negra’:

De pikhouwelen der hanen
delven al zoekend naar de ochtend,
wanneer Soledâd Montoya
daalt over donkere rotsen.
Haar lichaam dof kopergeel
- geur van paarden, schaduwvochtig -;
bolronde gezangen: zuchten,
berookte aambeelden: haar borsten.
‘Soledad, wat komt ge zoeken
zo vroeg, alleen op de rotsen?’
‘Ik zoek wat ik zoeken wil:
mijn zorg is mijn eigen zorg;
ik zoek wat ik zoeken wil:
mijzelf, mijn eigen genot.’
‘Soledad, kind van mijn onrust:
wanneer de paarden gaan hollen
ontmoeten ze eindlijk de zee -
ze vinden 't graf in de golven’.
‘O spreek mij niet van de zee.
Waar zwarte ellende komt botten
dat is in de olijven hof
onder 't geritsel van 't lommer’.
‘Soledad, welk zwaar verdriet,
hoe deerniswaardige kommer:

gij schreit het sap van limoenen,
te bitter, door 't vurig dorsten'.
'Verdriet! - In mijn huis gevangen
ren ik als krankzinnig rond
Ik sleur door alkoof en keuken
mijn vlechten over de grond.
Verdriet! Mijn kleren, mijn lichaam
worden gitzwart als mijn lokken.
Wee mijn linnen hemd! Mijn dijen:
rijke papavers, die dorren!'
'Soledad, verkwik uw lichaam
aan 't water, waar 't bruist en borrelt,
en gun, Soledad Montoya,
uw hart rust van 't woedend kloppen'.

Beneden zong de rivier:
een sluier van lucht en lommer.
Met bloesems van kalebassen
kroont zich de dag, nieuwbegonnen.
O smart, o gitanensmart
van bronnen, te diep verborgen!
Altijd kuis, altijd alleen! -
Helaas, hoe ver nog de morgen.

Bij Lorca, zoals bij de 25 jaar oudere Machado, ook weer die liefde tot zijn land en volk, zonder chauvinisme en verblinding, gelijk zovele gedichten en het drama 'Het Huis van Bernarda Alba' bewijzen. Een buitengewoon typerende bundel voor Lorca's vormgeving aan deze stof is 'Poema del cante jondo' (waarbij men bedenke dat de eigenaardige Andaluzische volkszang 'diepe zang' wordt genoemd). Ter vergelijking met het hierboven vertaalde lied van Machado laat ik hier S a e t a van Lorca volgen:

De donkere Christus
verandert
van lelie uit Judea
in anjer van Spanje.
Ziet hem daar komen!
Van Spanje:
heldere diepe hemel,
verdorde landen,
het water glijdt traag
tussen steile randen.

Donkere Christus
wiens haar verbrandde,
met uitstekende jukken
en verdraaide oogballen.
Ziet hem daar gaan!

Welk een geconcentreerd beeld van Zuid-Spanje rondom die scène uit de straatprocessies van de Stille Week, waarin op futuristische wijze de zanger en de bezongen Christus, de uitroepen en het landschap, met de ontwikkeling van het christendom in Spanje samen zijn gevloeid.

Iets dergelijks is ook dit P u e b l o (dorp):

Op de kale berg
een kruiswegstatie.
Oeroude olijven
en 't klare water.
Mannen diep in mantels
door de smalle straten,
bovenop de torens
weerhanen die draaien,
in alle eeuwigheid
aan het draaien.
O dorpje verloren
in 't Andaluzië der tranen.

***

Vlaamse lezer, vergoelijk mijn overmoed om in zo kort bestek een zo rijke periode te willen schetsen. Moge ik althans uw verlangen naar persoonlijke kennismaking met deze tragische kunst geprikkeld hebben!

Groningen
G.J. GEERS

Met pen en potlood

17.

Ge komt uit verlof terug en ik hoop dat ge niet te veel last zult gehad hebben met de doeaniers. Maar ge zijt opnieuw op bureau, kantoor, in de klas en weer krijgt ge nu en dan last met het Nederlands. Wend u dan tot onze gebreveteerde en gepatenteerde taaldoeaniers, zij die de gallicismen, germanismen en andere taalgedrochten niet doorlaten en ze alle in een boekje in quarantaine hebben gehouden opdat ge ze gemakkelijk zoudt herkennen. Raadpleeg dan Drs Paul van Gestel's ‘A B N -Gids’ (De Sikkel, Antw.), of Helene Timmermans' ‘Spreken en schrijven wij goed Nederlands’ (Boekuil en Karveel, Antw.), en benijd ons, schrijvers, die ons vaak niet storen aan taalkundige tolformaliteiten: wij hebben een diplomatiek valies, pardon: koffer; neen valies is ook soms goed! - Js.

18

In welk land zoudt ge willen wonen, werd aan Hudder en Studder gevraagd.

- In Utopia, zei Hudder, niet dat van Thomas More, maar het mijne; doch ik vind het in geen enkel atlas, op geen enkele kaart.

- Ik kan het best stellen in België, meende Studder, ik vind het alleen jammer dat de Rijn niet zo breed is als het Kanaal en het Kanaal niet kan overbrugd worden zoals de Rijn. - Js.

19

We schrijven allen van elkaar af, groten van kleinen en kleinen van groten, meestal onbewust. Als het daarentegen bewust geschiedt, mag men van plagiaat spreken. Over de onbewuste invloeden die tijd-, taal- en landgenoten op elkaar uitoefenen, zou er een verrassende studie zijn te schrijven; maar het verzamelen van het materiaal vraagt heel veel tijd en vlijt. Over het algemeen is men te veel de mening toegedaan, dat het vooral de groten zijn die de kleinen beïnvloeden. Ik durf evenwel beweren, dat in even sterke mate de verworvenheden van de kleinen door de groten worden benuttigd en verwerkt. Ook hier geldt het spreekwoord, zo treffend door Brueghel geïllustreerd: ‘De groten eten de kleinen op’. - Js.

20

In een catalogus van vóór 1914 lees ik:

‘Virginie Loveling: Een dure Eed..... fr. 2,00’.

Financieel gesproken, heeft thans alleen nog een Zwitser het recht, daar ernstig bij te blijven. - Js.

21

De dagbladen hebben gemeld, dat het personeel van een Amerikaanse fabriek na tien jaar dienst recht zal hebben op een jaar betaald verlof.

Als dit systeem in alle Amerikaanse werkhuizen zou toegepast worden, zou het Europese vasteland zich aan een regen van toeristen mogen verwachten.

Een maand vacantie is nog steeds voor velen een onbereikbaar ideaal; maar twaalf maanden ineens, lijkt wel overdreven. Amerika zou een nieuwe plaag te bestrijden krijgen: de verveling. - Js.

22

De bekende Franse folklorist A. van Gennep zei eens over onze taal: ‘Le hollandais n'est d'ailleurs pas une langue difficile, du moins le hollandais scientifique, sinon celui des poètes’.

Er staan zelfs Nederlandse en Zuidafrikaanse woorden in de Franse dictionnaires: schipperke, springbok, snik, etc. En de Franse vertaling van Stuart Cloete's werk luidt: ‘Le Grand Trek’. En ook de Nobelprijzen gingen tot nu toe naar ‘le hollandais scientifique’, maar om andere redenen. - Js.

23

- Hoe verklaar je mijn voorliefde, meer zelfs, mijn liefde voor de Middellandse Zee, vroeg Boris zich af.

- Misschien, opperde Joris, omdat zij de spiegel is waarin drie vastelanden elkaar bekijken kunnen, het heldere glanzende middelpunt.

- ‘De Kom der Loutering’, berg- en woestijnmeer, oasis, droomde Boris.

- De wereld moge Westers worden met de Atlantische Oceaan als spiegelvijver, of Oosters met de Indische en Stille Oceanen als cultuurpuurders: hij zou nooit meer het schone evenwicht bereiken dat ons thans nog zo verheugt. Onze wereld moet centraal blijven met de Middellandse Zee als zuiverste en helderste spiegel, meende Joris. - Js.

24

Het aantal dichterlijke en artistieke ‘Dagen’ gaat steeds crescendo. Het jaar nadert zoetjes aan zijn eindpunt en ik zocht tevergeefs naar een gat om er de ‘Dagen van de Vlaamse Gids’ in te stoppen. 't Zal voor het volgende jaar zijn. We hebben te veel Dagen en te weinig dagen. - Js.

25

Weet gij dat er te Hoorn (Noord-Holland) een Johan Messchaert-monumentje, werk van Jozef Cantré, in het stationsplantsoen op uw toegenegen blikken wacht?

Ik wist het niet toen ik er verleden jaar heentrok en de Nederlandse vrienden die ons vergezelden waarschijnlijk evenmin. Ik verliet dus Hoorn zonder Cantré's werk te hebben gezien, in volle toeristische onschuld en onwetendheid. De spijt kwam achterna, véél later, toen ik in de Gentse leesclub ‘Boekuil’ over mijn Hollandse reisindrukken sprak. Cantré was onder de toehoorders. Na de voordracht verlichtte hij mijn geest, doch verzwaarde enigszins mijn geweten. En ik nam me voor, eens naar Hoorn terug te gaan om dit verzuim goed te maken. Het plan heb ik nog niet uitgevoerd, maar onlangs voelde ik me wat getroost. Ik sprak met een bekend Vlaams letterkundige, die Hoorn bezocht en eveneens met Cantréloze reisherinneringen huiswaarts keerde.

Paul de Ryck en ik hebben allicht dit excuus, dat wie per auto een stad bezoekt zo vergeeflijk vaak een stationsplantsoen achteloos voorbijrijdt. - Js.

26

‘Hij bracht zijn gezicht tot vlak bij het glas. Het zat vol bloed; bloed, bloed en nog eens bloed. Bloed? Hij wreef er stevig overheen. Nee, verf! Lippenstift natuurlijk!’

Liefhebbers van dergelijke tragi-comische verrassingen, lezen Anders Hjort's roman ‘Het Spoor is vrij’ (Uitg. Gottmer, Haarlem). Ik verlang knapper dingen, zoals deze notitie over Adolphe Menjou: ‘Een witte hemdsborst is als een rots, die oprijst uit de verwilderde aarde’. - Js.

27

Achter Kris ten Loer verbergt zich een begaafd historicus, die in ‘Strijd om het Geluk’ (N.V. Drukkerij N. de Jonge, Brussel) beproefd heeft om volksschrijver te worden. In dit geschiedkundig volksverhaaltje over godsdienst-verdrukking en protestantse bekering, voelden de historicus en de protestant zich in hun nopjes, de verteller breekt echter geen potten: hij laat ons op tijd raden wie sombere Jan is. Maar wat de stylist betreft, die houdt nog steeds de sinds Conscience in alle Vlaamse volkslectuur voortwoekerende cliché's (‘eenvoudige arbeiderswoning’, ‘eentonige verlatenheid’, ‘lustig gefluit’, ‘vreedzame kalmte’, ‘vuige moordenaar’, ‘het getier en het gevloek der aanrukkende krijgslieden’, ‘Karel's ogen vulden zich met tranen’, etc.) lustig en leutig in leven en in ere. Wanneer zal men eers inzien, dat ook tendenz- en zg. volkslectuur gebaat is met zuivere taal en stijl? - Js.

28

Een aangename namiddag doorgebracht met dr. P.J. Meertens' boekje ‘Zeeuwse Familienamen’ (Uitg. A. Rutgers, Naarden) en er zeer vele wetens-

waardige bijzonderheden uit vernomen die ook alle Vlamingen zullen interesseren. Een paar slechts ter verduidelijking:

‘In het Land van Kadzand bestaat vooral onder de Protestanten het uit Vlaanderen overgenomen gebruik om de familienaam van de vrouw achter die van de man te plaatsen, eveneens ter onderscheiding van gelijknamige families’.

‘Een geheel afzonderlijke en belangrijke groep onder de Zeeuwse familienamen vormen die, welke van Franse afkomst zijn. Vooral op Walcheren en in Zeeuws-Vlaanderen, en in 't bijzonder in het westelijk gedeelte, is deze groep ruim vertegenwoordigd’.

Een alfabetisch register van familienamen vindt de lezer achteraan, zodat hij kan nagaan of hij ook iets met Zeeland te maken heeft. We denken aan de Belgische staatsman Paul van Zeeland. Die naam komt in Zeeland zelf niet voor, leert dr. Meertens ons. En we zoeken ook iets op in verband met Roosevelt; maar: ‘alle pogingen om verband te leggen tussen dit Toolse boerengeslacht en de familie waartoe twee presidenten der Verenigde Staten behoren, (zijn) tot dusver zonder succes gebleven’.

Met zo'n verklarend register in de hand, reist men graag terug naar Zeeland. - Js.

29

Na het verlof komt het nieuwe schooljaar; na de bloemen de bloemlezingen.

Er zijn bloemlezingen en bloemlezingen, met allerlei bloemen en zaden en voor allerlei graden, in allerlei talen. En de ouders weten best wat ze hebben te betalen in de herfst van elk jaar. Ik zou veel goeds willen zeggen over de Nederlandse Leesboeken van Achilles Mussche (Uitg. A. De Boeck, Brussel): ze dragen alle Mussche's persoonlijke stempel. En ik zou iets kwaads willen zeggen over Dr. P.B. Wessels' Duitse bloemlezing ‘Aus Tausend Jahren’ (Uitg. Wolters, Groningen), omdat hij enkel teksten heeft bijeengebracht, al is het dan nog voor de hogere graad en niet zonder smaak. Maar ik voel me nog wat in vacantiestemming. Alles op zijn tijd! - Js.

30

‘Pietje de Bezembinder’, door Richard Dewachter (Uitg. De Vlijt, Ant.): uitgelezen (werkwoord), doch niet uitgelezen (bijv. naamw.). - Js.

Over culturele samenwerking

DE intellectuele samenwerking tussen twee of verschillende landen op het officiële plan, d.i. met de morele en de financiële steun van regerings-instanties, is een vrucht van de twee wereldoorlogen die wij hebben beleefd. Natuurlijk stonden ook vóór 1914 individuën of groepen van twee of meer landen wier taak er ene van culturele aard was, met mekaar in contact en werd aan culturele uitwisseling gedaan, vooral op het gebied van het hoger onderwijs. Maar dat zulks een aangelegenheid was waarmede regeringskringen zich moesten inlaten, zoals zij het deden voor politieke, economische of financiële vraagstukken, tot dit besef is men slechts laat en schoorvoetend gekomen, en nog steeds kan men uit de mond van gezaghebbende lieden horen, dat de intellectuële samenwerking tussen de landen een probleem is waarmede officiële kringen zich beter niet zouden inlaten. Wat of er van zij, men hoeft er maar de kranten of de tijdschriften op na te slaan, om er zich van te overtuigen, dat, in de vele internationale bijeenkomsten die na afloop van de tweede wereldoorlog plaatsgrepen, de kwestie van de culturele samenwerking tussen groepen van landen op de agenda der werkzaamheden staat en dat speciale commissies voor culturele aangelegenheden met dit doel tot stand worden gebracht. Men denke maar aan het Pact van Brussel en aan de Raad van Europa, die onlangs te Straatsburg vergaderde. Men ziet: bewust of onbewust hebben de regeringen aangevoeld, dat het in hun verhoudingen niet alleen gaat om onderlinge aanpassing van industrieën, de al- of niet omwisselbaarheid der munten, de al- of niet absolute autonomie der parlementen, de éénmaking der toltarieven, enz., maar dat al deze pogingen tot de als noodzakelijk gevoelde en trouwens door de loop der wereldgeschiedenis geconditioneerde éénmaking van ons werelddeel vruchteloos zouden zijn, indien zij niet gepaard gingen met een poging tot culturele éénmaking der betrokken landen, éénheid die trouwens in potentie aanwezig is wegens de vele gemeenschappelijke elementen die - naast diepgaande verschillen - de beschavingen van bewuste landen kenmerken.

Nemen we als voorbeeld West-Europa, het deel van de wereld dat ons onder vele opzichten het dichtst ligt. Nu staat toch vast dat de verschillende landen van West-Europa veel met mekaar gemeen hebben hoewel zij, vooral na de Hervorming, op sommige gebieden weer sterk uit mekaar zijn gegroeid. Dit belet toch niet dat deze landen, Frankrijk, Groot-Brittannië, de Nederlanden, Italië, Duitsland, enz., een geheel van typische cultuurverschijnselen vertonen die fundamenteel dezelfde zijn en waardoor zij zich onderscheiden van, laat ons zeggen, de Bouddhistische wereldbeschouwing of die der Arabieren of die der negers. De middeleeuwse wereldvisie, de Renaissance, de ‘Aufklärung’ der 18e eeuw, het Romantisme, al deze grote gedachtenstromingen kleuren, ondanks

Rede uitgesproken te Gent op 25 September 1949, ter gelegenheid van de 98e Algemene Vergadering van het Willems-Fonds

locale bijtonen, op dezelfde wijze het gedachten- en gevoelsleven van de Westeuropese mens. Dit loochenen kan alleen hij die de bijtoon voor de hoofdtoon gaat houden. En dat juist geschiedt nog zeer vaak. Enkele weken geleden las ik in een groot dagblad van de hoofdstad een artikel van niemand minder dan de Franse cultuurphilosoof Julien Benda, waarin deze van leer trok tegen de Amerikaanse opvatting als zou er een Europese letterkunde bestaan. Volgens hem kan men alleen spreken van een Franse, een Britse, een Duitse letterkunde. Onwillekeurig kwamen mij daarbij de lessen van August Vermeylen weer bij, die ons aan de Gentse Universiteit de fundamentele eenheid van de Europese literatuurgeschiedenis voorhield. Dit éne voorbeeld bewijst hoeveel geesten, en eminente zelfs, nog in nationale waanvoorstellingen zitten verstrikt en in een geschiedschrijving die Toynbee terecht als 'parochiaal' heeft bestempeld. Deze benepen opvattingen zijn de dochters van zelfoverschatting en onwetendheid. Reeds dikwijls is mij opgevallen dat vakgenoten schatten van schoonheid en kennis moesten derven, omdat zij zich de moeite niet wilden geven even bij hun buurman aan te lopen.

Maar ik moet terugkeren tot het eigenlijk voorwerp van mijn spreekbeurt. De twee wereldoorlogen - de laatste vooral - hadden althans één gunstig gevolg: dat sommige volkeren zich gingen bezinnen op wat hen samenbond. Het is dan ook na de oorlog van 1914-1918 dat de eerste stappen tot samenwerking op intellectueel gebied werden gezet. Vooreerst werd, op initiatief van de Volkerenbond, overgegaan tot de oprichting van de 'Commission internationale de coopération intellectuelle', waarin ons land natuurlijk vertegenwoordigd was. De zetel van de instelling bevond zich te Parijs. Hoewel zij in hoofdzaak, indien ik mij niet vergis, haar activiteit tot problemen van het hoger onderwijs beperkte, heeft deze organisatie, met de geringe middelen waarover zij beschikte, goed werk gepresteerd, o.m. door het uitgeven van belangrijke publicaties. Daarnaast echter heeft ons land ook toen reeds bilaterale accoorden afgesloten, dwz. overeenkomsten die tot één enkel vreemd land beperkt waren, nl. met Nederland, Frankrijk en het Groothertogdom Luxemburg. Ons interesseert hier in de eerste plaats het cultureel akkoord met Nederland, afgesloten op 26 October 1927. Het was uiterst bescheiden van opzet: tussen, beide landen zouden ieder jaar 4 universiteitsprofessoren als voordrachtgevers worden uitgewisseld en een paar beurzen werden ook voor afgestudeerden van het andere land voorzien. Daarbij ging de practische verwezenlijking met grote moeilijkheden gepaard, zodat het resultaat ongeveer nihil was. Met het Frans-Belgisch akkoord, dat in 1921 werd afgesloten, was het trouwens niet beter gesteld. Langer hoef ik hier bij deze eerste officiële pogingen tot samenwerking op intellectueel gebied niet te blijven stilstaan. Mij was het er met deze korte uiteenzetting alleen om te doen aan te tonen, dat ook na de eerste wereldoorlog reeds op twee verschillende plannen werd gewerkt, van land tot land en op een bredere internationale basis.

Dezelfde tweeledigheid vindt men terug in de officiële politiek van culturele samenwerking die het resultaat van de tweede wereldoorlog is geweest. Ditmaal werd niet gewacht op het eind van het conflict om met die pogingen een aanvang te maken. Nog gedurende de vijandelijkheden begon de werking, en wel te Londen. De ministers van Onderwijs van de naar de Britse hoofdstad uitgeweken regeringen hadden er, in samenwerking met de Engelse autoriteiten, een permanente commissie gesticht. Zij ontmoetten mekaar op regelmatige tijdstippen, wisselden van gedachten, troffen maatregelen om te voorzien in de behoeften van hunne respectieve landen en smeedden plannen voor de samenwerking op intellectueel gebied der geallieerde landen, eenmaal de oorlog zou voorbij zijn. Dat lichaam werd de 'Conference of Allied Ministers of Education' genoemd. De heer oud-minister Julius Hoste, die in het oorlogskabinet van Londen staatssecretaris van Openbaar Onderwijs was, vertegenwoordigde met veel talent en gezag ons land in de schoot van dit Comité, waarvan hij één der meest actieve medewerkers was. Het wil mij toeschijnen, dat men heden ten dage geen voldoende inzicht meer heeft in het voortreffelijk werk dat door deze pioniers van de culturele toenadering te Londen is gepresteerd geworden. Hun activiteit was van verschillende aard. Zo was het aan hun initiatief te danken, dat, vrij snel na het eind van de oorlog, onze openbare bibliotheken de wetenschappelijke en andere publicaties ontvingen die gedurende de oorlog in Groot-Brittannië waren verschenen en waarvan zij een zeker aantal exemplaren hadden aangekocht. Dat was trouwens slechts één aspect van hun politiek van culturele wederuitrusting der door de Duitsers bezette landen. Deze ging veel verder. De Conference of Allied Ministers of Education legde - en dit kan niet nadrukkelijk genoeg worden beklemtoond - de grondslag van de ganse na-oorlogse samenwerking op cultureel gebied. Zowel de bilaterale akkoorden als de thans onder de naam van Unesco bekend staande internationale organisatie werden door haar in 't leven geroepen.

Allicht heeft het zijn belang, dat deze feiten in bredere kring bekend worden. Ik herinner mij zeer goed, dat, toen ik in 1945 als directeur bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs werd belast met het opmaken van een ontwerp voor een nieuw cultureel akkoord tussen ons land en Frankrijk, later tussen ons land en Nederland, mij de tekst van een project van dergelijke conventie tussen Groot-Brittannië en België voorlag, waarvan het plan reeds in 1942 was opgevat door en besproken in de Conference of Allied Ministers. Het is dit eerste schema dus dat, natuurlijk aangepast aan de speciale toestanden van de betrokken landen, ten grondslag ligt aan de culturele akkoorden die wij na de tweede wereldoorlog met Frankrijk, Nederland, Groot-Brittannië en een aantal andere Europese landen hebben afgesloten. Deze nieuwe overeenkomsten zijn veel breder opgevat dan de voorgaande; zij bestrijken een oneindig groter aantal domeinen. Kort samengevat zou ik dat onderscheid volgenderwijze kunnen formuleren: waar het in de overeenkomsten van vóór wereldoorlog nr. 1 alleen om een uitwisseling op universitair of hoger onderwijsgebied te doen was, om-

vatten de nieuwe akkoorden a l l e domeinen van het culturele leven, het onderwijs in al zijn geledingen, de kunst onder al haar vormen, de radio, de film, de jeugdorganisaties, enz., enz. De geest die deze overeenkomsten ademt is er een die aangepast is aan de veranderde tijdsomstandigheden. Iedereen had er zich rekenschap van kunnen geven dat de tweede wereldoorlog een t o t a l e oorlog was, waarin, naast de soldaat, ook de geleerde en de jeugd waren gemobiliseerd, en die evenzeer met de film en de radio en de krant als met de wapens werd gevoerd. Vandaar het besef dat een poging tot vreedzame toenadering onder de volkeren ook t o t a a l moest zijn.

Ongetwijfeld hebben de bilaterale overeenkomsten die wij sinds 1945 met landen als Frankrijk, Nederland, Groot-Brittannië, later met Tsjechoslovakije, Noorwegen en Luxemburg afsloten (onlangs ook nog met Italië), in de meeste gevallen zeer verheugende resultaten opgeleverd. Het ligt niet in mijn bedoeling hier deze resultaten te detailleren(1). Na een driejarig bestaan begint trouwens de werking van de Commissies, die belast zijn met de uitvoering van de bilaterale accoorden, stilaan in bredere kring bekend te worden.

Edoch, bij het ontwerpen van bilaterale overeenkomsten beperkte de activiteit van het Londens organisme zich niet.

Ik stel mij voor, dat reeds van bij de aanvang van haar werkzaamheden, de leden van de C o n f e r e n c e o f A l l i e d M i n i s t e r s tot de overtuiging kwamen, dat het nodig was deze laatste te overkoepelen door een groot internationaal organisme, dat later de Unesco is geworden. Dat dit internationaal lichaam echter in hun geest de vorm zou aannemen die de Unesco thans bezit, betwijfel ik enigszins. Ik ben in 1945 en 1946 aanwezig geweest op heel wat vergaderingen die te Londen gehouden werden met het oog op de oprichting van deze grote organisatie. Op dat ogenblik was een dubbele bezorgdheid goed merkbaar: ten eerste, zo snel en zo afdoend mogelijk hulp te bieden aan de door het oorlogsgeweld meest geteisterde landen, door het zenden van boeken en didactisch materiaal, het opbouwen van verwoeste scholen, etc., met één woord de culturele wederuitrusting; ten tweede, het bevorderen van de vredesgedachte en de internationale verstandhouding door het aanwenden van de daartoe best geschikte middelen.

Uit de werkzaamheden van de C o n f e r e n c e o f A l l i e d M i n i s t e r s groeide de Unesco, die in November 1945 plechtig te Londen werd opgericht. Daar was het dat de Voorbereidende Conferentie werd gehouden, die drie weken duurde. De ietwat exotisch klinkende naam van deze organisatie is niets anders dan een afkorting (een mode die thans erg in zwang is), samengesteld uit de beginletters van ‘United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation’.

(1) Een overzichtelijke opsomming van de mooie resultaten die door de Gemengde Commissie van het Belgisch-Nederlands accoord werden verwezenlijkt, vindt men in een artikel van de h.J. Kuypers, voorzitter van bedoelde Commissie, in het October nummer van 1948 van het **Nieuw Vlaams Tijdschrift**.

Uit deze titel vloeit een dubbele gevolgtrekking voort. Vooreerst is duidelijk dat de organisatie verband houdt met de UNO, vervolgens dat haar activiteit zich over de gebieden van opvoeding, wetenschap en cultuur uitstrekt.

Eerst het verband met de UNO of de Organisatie der Verenigde Naties. Elk land dat deel uitmaakt van de UNO werd ook uitgenodigd om lid te worden van de Unesco. Op dit ogenblik zijn 42 naties lid van de organisatie. Algemeen wordt betreurd, dat de Sovjet-Unie zich tot hiertoe van aansluiting onthouden heeft, De Unesco is, zoals het in de technische terminologie heet, een gespecialiseerd orgaan van de UNO, afhangend van de Economische en Sociale Raad van de Verenigde Naties. Krachtens de stichtingsacte stelt de Unesco zich ten doel, mede te werken aan de opbouw en het behoud van de vrede, door de actie van de voornaamste beschavingsfactoren te bevorderen. De organisatie heeft tot plicht overal in de wereld het peil van de opvoeding op te voeren, de uitwisseling van kennis en ideeën tussen de volkeren te bevorderen en het cultureel patrimonium van de mensheid te vrijwaren. Dit driedubbel doel wordt in de naam van de organisatie door de letters E, S en C weergegeven.

Over de inrichting en de werking van de Unesco moge ik kort zijn. Jaarlijks wordt een A l g e m e n e C o n f e r e n t i e bijeengeroepen, waarheen ieder der aangesloten landen een afvaardiging van 5 leden stuurt; de eerste greep plaats te Parijs op het einde van 1946, de daaropvolgende te Mexico en te Beirouth en thans is de vierde aan de gang, opnieuw te Parijs. De beslissingen, die bij eenvoudige meerderheid of bij 2/3 der stemmen worden genomen, dienen beschouwd als aanbevelingen of als ontwerpen van internationale overeenkomsten. De Algemene Conferentie stelt ieder jaar haar werkplan en haar begroting op, kiest de leden van de U i t v o e r e n d e R a a d voor een periode van 3 jaar en benoemt de Directeur-Generaal van de Organisatie. De Uitvoerende Raad is samengesteld uit 18 leden, die tot verschillende staten behoren. Zij bereiden het werkplan voor, dat aan de Algemene Conferentie wordt onderworpen, gaan er de uitvoering van na en houden toezicht op het gebruik der kredieten. Het eigenlijk administratief werk wordt verricht door een V a s t S e c r e t a r i a a t, dat te Parijs is gevestigd, en dat een vrij uitgebreide staf omvat die onder leiding staat van de Directeur-Generaal. Verder dient ook nog vermeld dat in de meeste landen die tot de Unesco toetraden een N a t i o n a l e C o m m i s s i e werd opgericht; hare opdracht bestaat er in de suggesties en aanbevelingen van de Unesco over te maken aan de geïnteresseerde lichamen en instellingen en aan het Vast Secretariaat de desiderata, plannen en verwezenlijkingen van het betrokken land mede te delen. In België is een dergelijke Commissie enkele maanden geleden tot stand gekomen.

Het opzet van de Unesco is ongetwijfeld groots: de wederopbouw van de door de oorlog geteisterde landen; de uitschakeling van het analphabetisme; de algemene invoering van wat vrij vaag als ‘basisopvoeding’ wordt bestempeld; de bevordering van de internationale verstandhouding; de herziening der school-

boeken, vooral die van de geschiedenis; de wetenschappelijke exploratie van het Braziliaans oerwoud; de oprichting van wetenschappelijke stations in China, Indië, het Midden-Oosten en Latijns-Amerika; enquêtes over de pers, de film, de radio: de creatie van internationale organisaties van bibliotheken, musea, toneel; het vertalen van de classieken der wereldliteratuur; de gelijkschakeling der universitaire diploma's; het probleem van de auteursrechten; de vrije circulatie van boeken en tijdschriften, dit zijn slechts enkele van de vele tientallen projecten die op het programma staan van deze organisatie. Van bij de aanvang heeft meer dan één sceptisch gestaan tegenover de mogelijkheid zoveel taken ineens aan te pakken. Qui trop embrasse... Betoogd werd, dat, in het belang van de nieuwe organisatie zelve, het verkieslijker was alle energieën saam te ballen op enkele klaar omschreven plannen, wier verwezenlijking van aard zou zijn geweest om sommige sceptische voorspellingen te beschamen.

Een ander groot bezwaar ligt natuurlijk in de grote verscheidenheid van de aan de werking der Unesco deelnemende landen en hun verschil in geestelijk niveau. Men stelt zich goed voor dat bv. landen als het onze, Frankrijk en Nederland discussiëren over de mogelijkheid van de gelijkschakeling der universitaire diploma's; men kan het zich moeilijk indenken met een of ander land van het Verre of Midden-Oosten of Zuid-Amerika. Ik herinner mij dat, bij gelegenheid van de eerste Algemene Vergadering, te Parijs, door de Unesco een grote tentoonstelling van moderne schilderkunst werd ingericht, waaruit de gemeenschappelijke grondtrek van deze laatste in alle landen moest blijken: wat er in ieder geval uit sprak was de universele slechte smaak. Van bij de oorsprong hebben dan ook velen geijverd voor een inrichting van de nieuwe organisatie op regionale grondslag, althans wat bepaalde aspecten van haar programma betrof. Een euvel mag het wellicht ook heten dat de zuiver administratieve kant van het organisme schrikwekkende proporties heeft aangenomen. Het is een algemeen bekend feit dat een al te groot percentage van het jaarlijks budget van de Unesco moet dienen om het uitgebreid personeel van het Vast Secretariaat te betalen.

Of er van de Unesco iets zal terechtkomen dat in verhouding staat tot de middelen die zij tot haar beschikking heeft, valt dus nog te bezien. Tot hiertoe - na drie jaar werking - heeft dit organisme nog niet veel naar buiten uitgestraald. Het spreekt nog niet tot de geest en het gemoed van de man in de straat.

Het ware jammer, moest het door zwakheden van zijn inwendige structuur, niet beantwoorden aan de hoge verwachtingen die men er, onmiddellijk na het einde van de tweede wereldramp, op gesteld heeft. Het ideaal dat het nastreeft is edel en verdient alleszins alle steun en sympathie.

P. LAMBRECHTS

Twee schelpen

LEDUC boog het hoofd - het was zo zwaar dat zijn hals er van klopte - en keek bij een der beregende spiegelramen naar binnen. Iemand, die even te voren naar buiten moest hebben getuurd, had er van een plekje ruit het waas weggewist en de gordijntjes niet we'er helemaal dichtgetrokken. Er zaten vrij veel mensen. Leduc kon slechts een gedeelte van het lokaal afzien, en ook in zijn ogen begon het thans te kloppen, terwijl ze van het ene naar het anders tafeltje schoten. Maar toen bleven ze stilstaan, zichzelf schroeiend, en hoorde hij het zagen van zijn eigen adem niet meer.

Het gevreesde, het onmogelijke was gebeurd: hij had aanstonds herkend, wat onherkenbaar was geworden. En hij bleef kijken, borend, gravend, en wat in de loop der vele voorbije jaren al gauw niet meer had gekund, geschiedde nu, bij de aanblik van de tegenhanger zijner eigen verstening: de rotsige groeve van de tijd barstte open, de lagen der jaren scheurden uitten, en grint en as, klei en modder stroomden weg, van weer het lichtende jeugdgezicht.

- Mag ik me even voorstellen?!...

Dat was de aanvang en het afscheid geweest, het zingende leidmotief van driemaal twaalf uren maar, doch die hadden volstaan om, bij de dartele lach der ogen, een lied van tranen te voegen, dat langs de keelwand beeft. Ofschoon in de uren daarvóór, die nog niet meetelden, reeds een eerste, huiverige begroeting had gelegen. Ondanks de lenteachtige Januarimaand van dat verre jaar, had heel even een doordringende wind langs het station gewaaid, toen zij kort na de middag in Den Haag arriveerden. Didier had iets gezegd van het vlakke Holland en zijn flanellen das dichter gestopt, maar Ledoux had de zee genoemd, en ze waren beiden enkele ogenblikken op het trottoir blijven staan, starend naar de lichtere lucht boven de huizen, die kant uit.

In Terminus daarentegen was het broeierig geweest. Ze hadden koffie gedronken in de heldere hoek van het café, bij de ramen. In de andere gedeelten brandden duistere oranje-lampen, maar hier scheen, door de gehaakte gordijnen, de zon naar binnen. Het ene maakte al zulk een triest echte, als het andere een jammerlijk kunstmatige indruk. Didier had er de ogen voor dichtgeknepen, en de vermoeidheid die hem toen al bewoonde, liet hem even in gevoelloosheid wegduizelen. Ledoux was naar de telefoonkamer, om de organisators der tentoonstelling van hun aankomst te verwittigen. Maar aan het tafeltje achter Didier zaten twee dames zo opgewonden vertrouwelijk tot elkaar te doen, dat hij wel luisteren moest, naar hun ergerlijk Engelse of Haagse tongslag, hun klokkerige lachjes en het mondaine geklets, over een bal en heren en een hele krijgskunst ten overstaan van oplettendheden. Toen hij vluchtig omkeek, zag hij twee taaie tantes in bontjassen, met hongkonghoedjes en emaillietnagels, als vers uit een bloedbad, die, de ellebogen naast hun koffieservies gesteund, sigaretten rookten.

Daarop hadden de twee vrienden zich naar het gemeentemuseum laten

rijden. Het was toen gelukkig al donker geworden en het regende stilletjes. De taxi stopte voor een geel, nieuwerwets gebouw, met vierkante zwembassins aan weerszijden van de ingang. In het paviljoen was een mooie tafel gedekt voor de overheidspersonen en de vreemde gasten, en daar, in afwachting van het voorgerecht, dronken Ledoux en Didier de eerste borrel. Bij het klinken ontmoetten hun ogen elkaar, met een vage glimlach van: wat zal het worden, en zàl het iets worden? Na de soep sprak de wethouder een aardig woord uit, over kunsten en kunstenaars en op de liefde tussen Noord en Zuid. Ledoux antwoordde met een prettig anagram: dichters van nabij, dromen van bijna. Als dessert was er een bijbel van chocola, met goudsuikerbeslag. Iemand prevelde een vers uit Genesis terwijl de vrouw van de wethouder het deksel ophief: En God zag al wat Hij gemaakt had, en ziet, het was zeer goed. Inderdaad, niets dan geklopte room en ananas. Toen was het avond geweest, en de nacht zou volgen.

De tentoonstelling zou plechtig geopend worden aan het eind van een reeks redevoeringen, opgeluisterd met voordracht, in het gehoorzaaltje van het museum. Het publiek kwam in zulken getale op, dat de organisatoren, niet zonder een electrisch schokje, de luidsprekers in de wandelgangen moesten inschakelen. Die nooduitbreiding stond echter enkele echtgenoten van uitgevers toe, haar toiletten ten voeten uit te laten benijden. Ledoux meende dadelijk, van een portret in een tijdschrift, een bleke dame in het zwart als de schrijfster van een onregelmatig boek te herkennen. Dat kwam uit. Ina Metelino beloonde hem met een glimlach van haar verstandige ogen, die heel goedig stonden in het scherp getekende gezicht. De vrienden werden voorgesteld door de dichter Lauwerijk, de enige die zij intiem en sinds lang kenden. Zij hadden elkaar evenwel al geruime tijd niet meer ontmoet. Hij leek nog in persoon te zijn toegenomen, ofschoon hij steeds een mooie man was, met een innemende glimlach. De lijvige schouders gaven alleen iets gebogens aan zijn rug, dat bevestigd werd door een vermoeide vernauwing der oogspleten. En zijn uitstaand kroeshaar was thans zover achteruitgeweken, dat het helemaal ging lijken naar het gevleugelde hoofd van Hermes. Lauwerijk presenteerde ook een dartel kind, vermoedelijk de jongste ontmoeting van die gelukkige renbode der goden.

In de rij der spreekbeurten had een ouder dichter het precies over de hemeltelgen. Hij vertelde hoe hij, als zwakkelijk knaapje, telkens zijn vacantie mocht doorbrengen op het buiten van een gevierde dichteresse der vorige eeuw. Uit haar persoonlijke hand moest hij elke dag een grote kom hete melk drinken, waarop zij liefelijk placht te blazen. Toen hij haar daaraan later dankbaar herinnerde, vooral aan die ademtocht, welke hem zeker op zijn beurt tot een dichter had gemaakt, schudde de bejaarde dame haar grijze hoofd en met een rimpelvinger ten hemel sprak ze: ‘Nee kind, alle gunst komt van de goden!’ Daarop zegde een andere dame, die voor de beste voordrachtkunstenaresse van het land gold, een keur van verzen, waaronder evenwel geen voorkwamen van die eens zo liefderijke boezem of van haar houkind, noch van Lauwerijk en de Vlaamse gasten.

De kunstenares droeg bovendien op wel een heel eigen wijze voor: zo traag, dat de verliefde echo's der rijmen tot onvruchtbare klachten uit elkaar vielen, en zo onafgebroken doorlopend, dat zelfs de enjambementen zonder enige buitenbenigheid mee moest schrijden. De uitgever Deckers, die naar de woorden luisterde, klapperde met zijn tanden van ontroering en noemde dit poëzie ontheven aan alle declamatie. Lauwerijk knikte, maar gefronst, waarschijnlijk tegenover het leestekenloze dezer versificatie.

Tijdens het bezoek aan de tentoonstelling, die overvoerd van mensen was, verloren Didier en Ledoux elkaar voor een poos uit het oog. De belangstelling van dat publiek voor de kunst was al even verwarrend als de menselijke aanblik van al die kunstzinnigheid. Bijna een zinnebeeld daarvan zag Didier in de romancière Joop Waag, die gelijk een centenaarslast precies onder een welsprekend wanddiagram vol dikke barometerstrepen stond, waarvan de hare een succesrijke hoogte had bereikt. Slechts één dichter, ondanks zijn zestig jaar, was gelijk zijn werk algemeen werd geroemd: slank als de jeugd en zonder lijkdraad in zijn fijngeborsteld notenbruin haar. ‘Vrouwenwerk,’ werd achter Didier gemompeld, ‘en let eens op zijn tompe, wrede handen’. Op dat alternatief scheen alles wel uit te komen: de statistiek van Joop Waag, of het schilderij van Dorian Gray.

- Toe, stel me nog maar eens voor!

Didier stond weer voor Lauwerijk en herkende het levenslustige kind. ‘Denkt u dan dat ik zo gauw vergeet?’ lachte hij gevleid. ‘Nee,’ snaterde ze vrolijk, ‘maar ik vind het zo leuk.’ En grappig stijf persenteerden ze zichzelf opnieuw aan elkaar: Didier, en Wiesje Meesp. Dàt was jeugd geweest, de echte, onweerstaanbare, oprecht en haast tedet van handdruk, met een wilde, asblonde haarlok over het voorhoofd, rose tandvlees en die wegslepende dubbelheid van beweeglijke figuur en dodelijk bezielde blik, waarin het heldere blauw en het duistere grijs niet te scheiden waren. ‘Nederland's jongste kunstenares,’ lichtte Lauwerijk toe, en dat haar ‘Theseus’ zopas met de Academische Prijs was bekroond. Didier luisterde en knikte bewonderend, maar voorlopig drong slechts één naam wezenlijk tot hem door: Wiesje; en kwansuis alsof zij in een gewichtig gesprek gewikkeld waren, troonde hij hen beide mee, langs de neus der organisatoren heen, naar de ontvangstkamer.

Daar werd, aan de officiële bezoekers en de gasten, een afscheidsborrel geschonken. De bijgenodigden waren evenwel reeds talrijk en zaten in groepjes om de grote ronde tafel te hoop: Dorian Gray - Didier meende een wreedaardige blik van hem op te vangen - met een pikant geschilderde jonge dame, die strelend haar vingers bewoog alsof ze in verbeelding het notenbruine haar bewerkte, en Ledoux in vriendschappelijke kout met Ina Metelino. De schrijfster van het ongeregelde boek zat willig op nog wat meer gezelschap te wachten om, daardoor tegen zekere deftige blikken beschut, op haar schoot wat tabak in een vloeitje te rollen. Didier verklaarde ook eigen werk te verkiezen en volgde dadelijk haar

voorbeeld. Hij deed het snel; ‘het is ook al een kwart eeuw geleden, sinds ik het voor 't eerst geprobeerd heb,’ bekende hij; ‘hoe oud ben jij?’ vroeg hij Wiesje. Nog geen kwart eeuw, en terwijl ze opgewekt doorsnapte, nam ze de sigaret welke hij had dichtgelikt uit zijn handen en wachtte tot hij met een andere klaar was, om samen, de blik grondeloos blauw achter het speelse gouden vlammetje, op te steken. Dat was hun eerste, kinderlijk bedekte zoen.

Het duurde een deun van een tijd, vond Lauwerijk, voor de borrelfles een tweede keer de rondte der tafel wilde beschrijven. Intussen had Didier verder kennis met Wiesje gemaakt. Ze was op het platteland geboren, had er koeien gemolken en ging er nog geregeld heen. Heel even was ze schooljuffrouw geweest, en toen Didier niet dadelijk begreep dat dit onderwijzeres betekent, en daarna gezegd had dat hij ook een beetje schoolman was, had ze het ene al zo grappig als het andere gevonden. Thans werkte ze met een handelaar in oudheden, in een stemmig keldertje, maar er dreigde gevaar dat hij het zou moeten afstaan aan een exploitant van benzinepompen. Nu, voor het zover gekomen was, zou er nog wat afgeworsteld worden! De livreiknecht schonk hun een tweede borrel in en Didier wou op de goede uitslag van de strijd drinken, toen hij de dichter opmerkte, dat een zwakkelijk knaapje was geweest. ‘Ontferm u onzer,’ bad hij hem, wijzend naar hun glazen, ‘en blaas eens op deze melk!’ Maar de redenaar van de avond wreef langs zijn gevlekt gezicht, en sprak, met een glimlachende nijging voor Wiesje: ‘Nee, alle gunst komt toch wel van de godinnen!’

Ten slotte bleef nog alleen hun groepje over. De laatste organisator had reeds zijn overjas aan en het restje museumpersoneel leed aan geeuwkramp. Buiten regende het steeds op de zwarte zwembassins. De organisator wilde volstrekt Ledoux en Didier in zijn wagen naar Terminus hebben, doch de Belgen verklaarden met gezag, dat ze zich nog te plus gevoelden voor zo'n ijlige overgang naar een minusterm, en maar liever naast de anderen te voet door de nacht opliepen. De verlate overheidspersoon bromde iets over plus en pluis, doch nam beminnelijk afscheid. Bijna dadelijk, zoals Lauwerijk het hun in de jassenkamer toegefluisterd had, kwam Deckers het groepje met zijn wagen achterop en laadde de warme waar hartelijk door elkaar gepakt in. Zo begon hun passiegang, en de eerste statie heette ‘De Diligence’.

‘De Diligence’ was in die tijd als kunstenaarskroeg in trek gekomen. Zoals meestal met dergelijke verschijnselen het geval is, waren de redenen daarvan, vooral door vreemdelingen, moeilijk te achterhalen. Het zaaltje zag er noch artistiek noch gezellig uit, maar kaal en rommelig tegelijk. Een overhete lucht sloeg de binnenkomenden tegemoet en het schelle licht deed hun ogen knippen. Des te hartelijker echter viel het onthaal uit. Didier en Ledoux werden weer eens voorgesteld en plotseling stond de eerste opnieuw voor Wiesje, die zich guitig onder de begroeters had gedrongen.

- Mag ik me even...?!

Ditkeer zoende hij haar de hand, lispelend in de zachte gleuven tussen haar

lenige vingers: verrukkelijk kind! Een vertederd en uitgelaten nam hij haar bij de arm en gingen ze naast elkaar met de anderen zitten, weer om een ronde tafel. ‘Melk?’ sloeg hij voor, en Wiesje stemde daar zo grif mee in, alsof het de echte was, van de koetjes die ze eens te M. de uier had gedrukt. Trouwens, de kellner kwam al - het leek wel ongevraagd - met een heel blad borrels voor het gezelschap aanzwaaien. Didier keek even naar Ledoux, die weer naast Metelino zat. Ina dronk ook, of het dauw was uit de rozen van haar Egese eiland. Maar in de wagen had Ledoux, aan het oor van zijn vriend, een stille belofte tot zichzelf afgelegd. ‘Alleen nog koffie, hoor,’ had hij verzekerd, want ze moesten 's anderendaags - wat intussen al vandaag was geworden - in de loop van de ochtend naar de radio, en hij vreesde dat men zijn stem, vooral dan in het eigen land, enigermate beneveld mocht vinden. ‘En de koffie?’vroeg Didier spottend, terwijl Ledoux de jenever al onder de knevel had. ‘Och,’ zei die, ‘ik drink maar eerst 't watertje op, en kauw de bonen wel straks.’

Wiesje lachte, ze luisterde en lachte altijd zo lonend, dat had hij al spoedig en met dankbare ogen opgemerkt, te meer daar zij inderdaad een heel begaafde meid bleek. Hoe het ook met haar ziel mocht gesteld zijn, ze had een helder hoofd en scheen van alles ten minste zoveel als ieder te weten. Je kon er naar zitten luisteren, hoe ze maar doorpraatte en hoe het noch jong noch oud klonk, maar even natuurlijk als doordacht. Vererend hield Didier zijn glas tegen het hare, en zoals ze bij ‘hun’ eerste sigaret hadden gedaan, keken ze elkaar weer in de ogen, met, diep-in, een heerlijke ernst achter hun glimlach. En nu wilde Didier ook weten hoe of ze eigenlijk heette, want die Hollandse verkleinnamen zijn soms misleidend. Inderdaad. Wiesje kwam niet van Louise, maar van Alwina. Al-wi-na, de mooie naam! Hij spelde hem verliefd en terwijl hij naar de betekenis zocht, zag hij hoe ze niet alleen aan het algemene gesprek, maar ook aan alle apartjes deelnam; hoe ze Lauwerijk toeknikte, die over hen zat; hoe ze ook bij Metelino en Deckers was, en hoe, niettegenstaande al die levendige aardigheid, ze hèm toch niet verliet. A l w i n a , het vriendinnetje van een ieder, de albeminde - zo was ze, zo was het, het stond in al die verhitte of afgematte blikken te lezen, wanneer ze naar haar keken en er schoon door werden.

Plotseling kwam Deckers - hij was even weggeweest - terug van achter uit het zaaltje. ‘Wat scheelt er?’ riep Wiesje dadelijk. Er moest inderdaad iets mis zijn: het glimmende rood was uit het gezicht van de uitgever verdwenen en hij bléef de kaken op elkaar geklemd houden. Didier meende zich te herinneren dat de kellner herhaaldelijk Deckers aan de telefoon had gevraagd, maar dat die eerst telkens met overmoedige koppigheid afgewuifd had. ‘Mijn kantoor brandt,’ antwoordde hij thans Alwina; ‘blijft allemaal hier, ik probeer nog wel de wagen te sturen om jullie naar huis te rijden.’ ‘Ben je mal!’ vloog Lauwerijk overeind, en zich eveneens tot Wies wendend: ‘ik ga ook, maar blijven jullie, in Godsnaam!’ Ze waren al de deur uit. ‘Wat een sof!’ fluisterde Alwina na een tijdje, ‘voor Deckers, en voor Lauwerijk's nieuwe bundel - voor

iedereen!' Ze zag er heus bleek om de mond van en haar ogen keken vertwijfeld grijs. Ina had stil haar handen over de tafel gegrepen. 'Misschien is 't maar een lamme grap,' waagde de advocaat in het gezelschap.

Wiesje was opgestaan en Didier hielp haar in haar mantel. De advocaat bood zijn wagen aan en Ledoux en Metelino reden ook mee. Weldra waren ze aan de grachten, die oliezwart glommen in het licht der lantarens. Het had opgehouden met regenen. Maar nergens was boven de huizen het minste rosse schijnseltje te bespeuren. 'Zie je wel,' sprak de advocaat vaderlijk en het was alsof zijn lichte dronkenschap, die door het kwade nieuws even was onderdrukt, weer naar boven kwam. Toen de auto stopte, reed de wagen der brandweer net heen. De poort van het huis was opengebleven en de verlichte gang lag nat. 'Dus toch,' stelde Ledoux vast, maar de advocaat wedersprak hem: 'juist, niks erg.' Wiesje was al de trappen op en hipte weldra van ongeveinsde blijdschap: Deckers' bureau was ongedeeerd!

De uitgever stond zich nog het voorhoofd te wissen, terwijl Lauwerijk het gekke verhaal deed. Het was maar een keukenbrandje geweest, bij de huurders boven; die waren uitgegaan, maar hadden vergeten het contact van het komfoortje uit te schakelen, waaop ze de melk hadden gewarmd. Het pannetje was drooggekookt, een gloeiende roetvlok moest op de lampekap zijn gevallen, en zo vervolgens. 'Daar heb je 't!' vonniste Ledoux, 'alle onheil komt van de melk. Ik drink bepaald alleen nog koffie.' Maar de advocaat sprak hem weer tegen. 'Neen,' uitte die diktongig, doch met een misschien onwillekeurige, door zijn beroep ingescherpte geestigheid, 'wij hebben meer dan ooit melk nodig, om weer zuivel te worden!' 'In elk geval, kinderen,' besloot Deckers, 'laten we maar liever elders gaan blussen.'

En met twee wagens reden ze thans naar de volgende statie, die de in rode schemer gehulde nachtgelegenheid Embassy was, waar de Hongaar Lajos met zijn Zigeunerorkest speelde. Het groepje ging weer om een ronde tafel zitten, de eerste bij de dansvloer: Didier met Alwina, Ledoux en Metelino, Lauwerijk naast Deckers, en de eenzielige advocaat, als het zegel in de ring. Er werd opnieuw melk besteld, maar nog voor die gemolken was, hadden Didier en Wiesje zich alweer aan elkaar voorgesteld. 'We moeten immers hoffelijk blijven,' had ze verklaard, 'want maken we niet telkens verder kennis met elkaar? 'Ja,' had hij blij toegestemd, 'op voorwaarde dat ik me niet plagiëren moet, en dat Lauwerijk er mee niet al te dwars om gaat aanzien.' Op dat laatste had ze niet geantwoond; ze was alleen blijven glimlachen en zoet wachtend tegen hem aanzitten. Waarop hij haar datkeer het voorhoofd en de oogleden had gezoend, traag prevelend: 'Lief, heerlijk lief kind!'

Er werd honderd uit en duizend in geredekaveld, samen en terzij, en vanzelf alsmaar over kunst. Didier hield zich onopzettelijk aan de kant; dat wil zeggen, hij luisterde met een gespannen oogopslag en bewoog het hoofd hartelijk mee op de verschillende deiningen, doch zijn oren hadden alleen aandacht voor

het gebruis; zelf zei hij maar weinig. De kunst doé je, vond hij, en tussen de bedrijven door ben je moe; dan moet je leven of dromen. Zo vermoeid was hij nu, en Wiesje was dat leven of die droom. Hij zei het haar voorshands nog anders, gezocht kras voor de lollige stemming: ‘Holland is werkelijk een weiland; ik geloof dat nergens de kunst zoveel herkauwers telt!’ Wat ze weer eens heel vergeldend belachte. ‘Ja,’ vulde Ledoux aan, ‘maar hoeveel gezelliger gaat het hier toch toe; het blijft onder koeien, de melk vloeit blank, terwijl bij ons ieder stierlijk alleen wil lopen en rood meent te moeten zien!’ Het gesprek, na een schaterbui, verstomde even. Lajos was naderbij gekomen, zijn viool onder de kin, en speelde, de ogen aan die van Ina geklonken. Ledoux sloeg er zijn hele borrel in een keer naar binnen van. Maar Alwina zong het hartstochtelijke lied mee, in helder Duits.

Daarop werd lekker doorherkauwd. Wiesje voegde hups en in oprechte bezieling ieder haar woord toe, maar opnieuw had Didier het wonderlijke gevoel, dat hij haar toch behield. Zelfs toen hij haar en Lauwerijk daarna samen zag dansen. De advocaat was van het zuivelen zwaarmoedig geworden. Hij scheen een specialist in echtscheidingen te zijn, vooral van vreemdelingen, die naar Holland kwamen omdat de wet daar toeschietelijker was. Maar hij bezwoer Didier, die met een noeste uitdrukking en vertroostend hoofdgeknik luisterde, dat hij het nooit-niet gedaan had voor het geld, maar enkel en alleen om mènsen te helpen, zielige sukkels van mensen, zoals wij allemaal. Daar was Wiesje terug en bleef met uitnodigende ogen voor Didier staan. Maar ze vond het ook dadelijk goed, toen hij liever ‘nog’ niet danste; er moest eerst meer melk gedronken worden, beweerde hij, want dit vooruitschuiven was al zo weinig schokkend als de kunst van die voordraagster, 's avonds in het museum. Weer lachte Alwina zo hartelijk. ‘Wiesje,’ zei ze zacht, terwijl ze naast hem ging zitten; ‘Didier,’ fluisterde hij thans in haar zwierig loshangend engelenhaar, dat een zoete, zuivere geur had, en kuste haar warme hals en tintelend oor. Deckers vroeg haar nu om een dansje, maar eerst kneep ze Didier nog hard in de hand.

Boven in het toilet stonden Ledoux en Didier even zij aan zij. ‘Toch niet van de koffiebonen?’ gniffelde Didier, over het marmorieten afscheidinkje heen. ‘Nee,’ blies Ledoux, ‘ik heb een snee in mijn zeil; de bonen zijn er door gevallen!’ ‘Ja,’ begreep Didier, ‘die Griekse kusten zijn wel onregelmatig. Maar zeg eens, jij die Ina nu al zo lang in zicht hebt, bennen z i j of j i j metelinees? Ik begin het me warempel af te vragen.’ Ledoux keek volstrekt niet beledigd. ‘Heb je 't ook gemerkt?’ sprak hij met gedempte warmte; ‘ik kan natuurlijk niet op tegen haar uitgever of die strijkmeester, maar over en weer is er toch wel zoiets als een stroming van sympathie tussen ons tweeën, nietwaar?... Metileens? Misschien zijn we 't beiden, en wat voor zin heeft dat begrip dan nog?! 't Is als met zoveel alternatiefs in 't leven. Achter de verschillende vorm steekt toch altijd maar weer 'tzelfde.’ ‘Adieu, Eves de l'Isle-Adam...’ berustte Didier, en ze liepen de trap weer af.

Lauwerijk danste nu met Ina en Lajos stond in het midden van de dansvloer voor hen te strijken, zonder zijn verterende ogen van haar af te wenden. ‘Jubelt die viool, of huilt ze?’ stamelde de advocaat; ‘en waarom, God in Den Haag, waarom? Op Zigeuneravonturen, of op de lullen die we allemaal zijn om in deze winkel misère te komen spelen?’ ‘Misschien denkt Lajos aan zijn poesta,’ droomde Deckers; ‘of aan een luizenbuurt in Boedapest,’ overwoog Ledoux. De kellner bracht nieuw zog. Didier en Wiesje hieven hun glaasjes op en zagen elkaar aan. Hoe groot is de afstand tussen oog en mond? ‘Weet je,’ begon Didier, ‘hoe het geultje tussen onze neus en bovenlip heet?’ ‘Nee,’ lachte ze verrast, ‘ik heb er nooit aan gedacht het me af te vragen.’ ‘Ik wel, ik had het woord verleden nodig om een profiel te beschrijven. Uren heb ik er naar gezocht, voor ik het in een veeldelig standaardwerk over anatomie heb gevonden. 'Philtrum' is de wetenschappelijke naam; een andere bleek niet te bestaan. Maar is het niet verrukkelijk? Hetzelfde woord, precies, voor dat plekje als voor een minnedrank!’

Haar blik glinsterde waarderend; een heerlijke vondst, inderdaad, prees ze ook, en daarbij stulpte ze zo heel echt haar eigen philtrum een beetje vooruit. ‘Kom,’ zei hij, ‘laten we broederschap drinken. Dan heeft Lauwerijk geen recht van kankeren!’ Aanstonds was ze bereid; ze strengelden hun armboog door elkaar, maar ze bleek het spelletje niet goed te kennen en wilde van zijn borrel drinken. ‘Nee,’ vermaande hij, ‘ieder uit zijn glas, en dan...’ Zij had het vurige vocht al opgedronken en bood hem ongekunsteld haar natte, frisse lippen. Zij wàs ongehuicheld, want toen hij een straaltje jenever, dat hij nog niet had doorgeslikt, tussen haar tanden heen liet druppelen, zag hij langs het verdonkerde azuur van haar iris een vonk van verrassing schieten. Maar ze zwolg samen met hem en lispelde geestdriftig: philtrum! Toen dansten zij, en Lajos bleek toch geen broertje van de voordrachtkunstenares te wezen. Een dolle dans, van twee liefhebbers maar, doch die lief hàdden. En de ZigeunSrs lachten niet, maar roffelden met zwartgloeiende blik en de opgezette halzen vooruit, als renden ze over de poesta of ze staarden ze in een draaikolk vande Donau, die Jordaan van Boedapest. Ten slotte stonden de twee jonge mensen nog alleen gelijk een zwiermolen ter plaatse rond te draaien, knieën tegeneen, handen in elkaar, en Wiesje schaterend achterover hangend aan hun gestrekte armen. Didier duizelde en wankelde, hij was ook al zoveel ouder; maar zij hijgde, zij had zich niet gespaard, als een kind had ze zich om hem heen in 't zweet gesprongen; en dàt was het aandoenlijk schone van hun tweeën tot elkaar, dat geen van beiden was geweest zoals de tussen hen liggende leeftijd pleegt te doen.

Zo konden ze thans van Embassy afscheid nemen. Waarheen nu? ‘Trouw aan 'tzelfde!’ kermde de advocaat gestikt, want morgen, straks, waren het weer echtscheidingen en stakkers van mensen allemaal. Maar Deckers stelde ditkeer toch eerst een heuse koffie voor, met een gemeubeld broodje, ergens in een vroegopenend snelbuffet. Het zag er zo triest uit, als de laatste uren van

een nachtbraak zelf. Didier zat naast Wiesje op een hoge kruk voor het aanrecht. Aan zijn andere zij plukte een strakke dronkaard, met een zwarte scheerbaard en een sjofele ronde hoed, stukjes schaal van een hard eitje. Stilzwijgend werd de koffie gedronken en het broodje gegeten. Toen vatte Didier Alwina's hand. De nagels waren rose gevernist geweest. ‘Ik heb zwarte randen,’ zei ze beschaamd, maar trok haar vingers niet weg; het klonk zo eerlijk, als alles aan haar, die eenvoudige verontschuldiging. ‘Dat is van de nacht,’ sprak hij, ‘ik ben ook besmeurd maar vind het zo heerlijk van jou, het is iets zo menselijks tussen ons.’ En hij boog het hoofd en bleef even met zijn lippen op haar handen liggen, tot hij haar zachtjes ‘Wiesje, heet ik’ hoorde prevelen en zij elkaar hun tweede mondkus gaven, die week en innig was.

De laatste statie vóór dageraad bestond in een smal, smerig kroegje, met een rosse lichtpeer en een zweetkacheltje. Maar de melk smaakte er frisser en opwekkender dan de eerste borrel van hun passiegang. De advocaat werd bijna geheel zuiver weer, en weldra wiekte het kunstzinnige gesprek met hernieuwd veerkracht de hoogte in. Maar ook Wiesje hield zich thans grotendeels afzijdig, en was héél met Didier. ‘Het is haast zelfbevlekking,’ zei hij, ‘wanneer artiesten alsmaar over kunst praten.’ ‘Is de kunst-zélf dat niet een beetje?’ sprak ze stilletjes, met een heldere duisternis van ernst in haar blik. Hij bleef haar diep en teder aankijken, terwijl hij op zijn beurt langzaam vroeg: ‘Misschien is het omgekeerde ook waar en valt dat niet te scheiden?’ Krampachtig probeerde haar kleine hand de zijne te omsluiten, maar haar vermoeide, bleke gezicht was van een ongestoorde schoonheid. ‘Die!’ lispelde ze, ‘jij bent de eerste, de allereerste in dàt geheim; ik moet het dadelijk geweten hebben, toen we elkaar hebben ontmoet, dat ik het jou zeggen wou...’ ‘Ja,’ peinsde hij fluisterend, ‘het is een heerlijk wonder... iets zo éénzaams... maar precies, hoe één moet je er dan ook met elkaar voor zijn! Dank je, je kan nu heus gaan, naar je hotel, met Lauwerijk - dàt blijft!’ ‘Dank je,’ hijgde ze, maar wat ze verder nog had willen zeggen, beet ze plotseling in zijn hand.

Toen werd Ina onwel. Het was ook ondraaglijk heet in het sjopje. Metelino liet zich van haar stoel glijden; ‘slechts even liggen,’ zei ze gedempt, en strekte haar hoofd achterover op de koele vloerstenen. Ledoux vroeg om een glas water, en nederknielend bette hij met zijn pochet haar slapen en polsen. Haar gezicht was nu nog scherper en kleurlozer, maar de peinzige ogen stonden er steeds zo heel zacht in. Didier hielp haar in Deckers' auto beuren. Terminus lag om het hoekje, doch de Belgische gaston wilden niemand meer ophouden. Ledoux kuste Ina voorzichtig en zij beantwoordde dankbaar de zoen. De advocaat zanikte zwaar tot zichzelf. ‘Wiesje,’ prees Didier tot Lauwerijk, terwijl zij even elkaars hand vasthielden, ‘Alwina is een enig kostbaar kind!... Neem je mij niets kwalijk?’ Lauwerijk lachte, vermoeid, maar charmant, op zijn oude manier. ‘Wel nee, man, waar denk je an! Eens is toch geens...’ Toen nam Didier afscheid van Wies, en het waren niet de borrels die in zijn keel

even opsnikten. Zij ook kon niet veel zoggen, maar het was een prachtige zinsnede: ‘Het afscheid van éénzamen is toch altijd maar een tot weerziens.’ En terwijl de wagens wegreden, werd het, voor de ogen, licht op straat.

Wezenloos stond Leduc, Didier Leduc, in de nacht van zoveel jaren later te staren .De lichtreclames klauterden klaterend tegen de hemel op: tabak om te roken, jenever om te drinken, zeep om weg te wassen... Auto's reden spattend voorbij, scherend langs de trottoirband. En daar, in ‘Sagrado’, waar hij thans de rug naar gekeerd had, achter de waasruit en de gordijntjes, zat zij, Wiesje Meesp van ééns. Het wonder was geschied: in het onherkenbare had hij het oorspronkelijke jeugdgezicht teruggevonden! Maar hoe lang zou het aanhouden, voor het slijkerige en rotsige graf weer dichtsloeg? En hij haastte zich, in zijn starre roerloosheid, om alles nog één keer tot het eind terug te zien, opnieuw te beléven, met al de vergeten bijzonderheden, die hij lang eerst zo vruchteloos, en dan niet eens meer terug op had pogen te roepen.

De tweede dag was nogmaals met een barre, nijpende begroeting, ditkeer aan de zee, begonnen. De zee, waarvan hij nooit gehouden had, waarschijnlijk vanwege de wassen neuzen harer dichters; maar die toen, voor éénmaal, zijn zee zou worden. De hele ochtend was hij in bed gebleven, genietend van de groenige duisternis en de gladde warmte van het lichtwollen dek. Ledoux daarentegen was al na een uurtje ‘radio-actief’ geworden: die had zich bibberkoud gedoucht en de nevel zoveel mogelijk uit zijn stem gegorgeld, om toch naar het zendstation te kunnen. ‘Zeg maar dat ik thuis blijf om op de kleine te passen,’ murmelde Didier, ‘en ga jij in mijn plaats met de uitgever M... lunchen; die heeft me gister op de tentoonstelling gevraagd, maar ik voel me niet zakelijk genoeg.’ Daarna was hij ook vluchtig in de badkamer geweest, om een koel glas waterste drinken, tegen het vuur in zijn hart. Er scheen een hatelijk licht, zonnig, zo het leek, doch dat was inderdaad maar schijn, verwekt door de gekleurde bobbelglazen ruiten, want het regende er dofjes op.

Tevreden kroop Didier terug in bed - hoe kon het anders dan regenen thans? Maar telkens weer brak zijn wilde slaap af en lag hij op zijn matte hartzij naar het telefoontoestel te kijken. Het was zwart en toch glom het feller dan welk licht voorwerp ook in het schemerige vertrek. Een belletje verwachtte hij niet, en toch koesterde zijn blik het ding en schonk het hem een heimelijke voldoening, zichzelf daar wakend te weten liggen, bij die donkere, stomme maar glanzende levenshoorn. En na de middag was hij in zijn eentje naar Scheveningen getramd, om de eenzaamheid nog zilter te proeven en de stilte nog harder te horen suizen. Toen hij de hoek van het Kurhaus omsloeg, bruiste ze zo, dat hij er even van wankelde. Maar ook haar koude aanvaardde hij, als de enige liefkozing die hij thans zocht: ijzigheid, waarin hij het warme leven van een herinnering tegen ontbinding wilde bewaren.

Hij liep langs de branding. De zee kwam op. Drie zwarte mannen met hoge

gummilaarzen stonden tot aan de knieën in het water, de handen stijf in de zakken en telkens diep vooroverbuigend in het zand, wanneer de schuimende vloedzoom weer even achteruitslipte. Er was ook een vierde man, met gewone wrakke schoenen aan, en die daarom, elke keer dat de golffranje weer vooruitschoot, gauw een paar meter terug moest lopen. Maar hij zag er al niet meer jong uit en dóórkleumd; het heen en weer vloeiende watertapijt rolde sneller dan zijn stramme benen konden heenhippen en overstroomde iedere maal zijn schoenen en rafelige broekspijpen. Toch keerde hij altijd terug, de wegglijdende oceaansliert achterna. 'Wat zoeken jullie?' vroeg Didier hem schor, tegen de wind in. Hij verstond het antwoord niet, het was zeker streektaal, maar de man trok een vorstig roje hand uit de zak en liet hem in zijn smoezele palm twee verroeste muntjes zien, waaraan het natte zand nog kleefde. 'Aangespoeld?' verbaasde zich Didier, maar de man schudde het hoofd en gaf hem te beduiden, dat ze uit het zand kwamen: daar van de zomer verloren, en nu door de wintervloed weer omhooggezogen.

Didier slenterde de dijk op. Heel in de verte liep alleen een kind. En alle huizen leken ontruimd en afgesloten; de wind rammelde in de luiken. Achter de witte raamgordijntjes van een houten teesalon zonder bovenverdieping, brandde een oranje kaplampje. Toen Didier de rinkelende deur opende, sloeg hem de rokerige lucht van een kachel tegemoet, waarin hout werd verstookt. Er zat niemand, behalve een baardeloze kellner in een wit jasje. Didier bestelde koffie en ging achter een rieten tafeltje voor het venster zitten. Boven de sinaasappelkleurige lamp zag hij de zee en de strandjutters, een rusteloze poedel en trage meeuwen. De zwarte mannen hadden iets van roofvogels, al zagen zij er zelf het meest beroofd uit, de pechvogels! Zochten zij er heus naar verroeste muntstukjes, of maakte hun duistere hoofd zich dat zelf maar wijs? Het leek zo vreselijk naar een voorwendsel, om het onvindbare tegemoet te trekken.

Didier bleef een half pakje sigaretten in het van de zee doorruiste teehuisje oproken. Hij zat er als in een viool, die de wind met schril gestrijk bespeelde. En hij droomde van het onvindbare, dat toch bestaat. Toen het duister werd in het salon, stond hij op en begon de terugweg. In Den Haag was het al avond; de mensen kwamen van hun werk en de gloeiletters der lichtkrant speelden haasje-over. Slechts één ogenblik bleef Didier voor een kunsthandel in de Spuistraat staan, kijkend naar een mooie witte lijst met een groot fotoportret boven een banderol: 'Nederland's jongste kunstenares, bekroond met...' Enzovoort. Een nare kop, van een ouwelijke Wies, zoals ze eens, later... Daarna zat hij in Terminus nog een uur of wat dagbladen te lezen, onder meer het relaas over de plechtigheid van gisteren, wachtend op Ledoux voor het souper.

Hij wilde net alleen beginnen toen zijn vriend, zo fris als een hoen, op hem toetrad. 'Vanwaar kom jij?' vroeg Didier. 'Van onze kamer; ik lig al tijden op je te wachten en heb intussen de voorgaande nacht een beetje ingehaald,' sprak Ledoux voldaan. 'Wiesje heeft twee keer gebeld; het schijnt dat ze hier

de hele middag toet Lauwerijk kranten is komen lezen, maar niemand wist waar jij stak...' 'Wat zeg je?!' Al Didier's haat voor de zee en haar dichters brak hem eensklaps weer bitter op. En nu zou ze waarschijnlijk niets meer laten horen; en Ledoux wist al evenmin inswelk hotelletje ze logeerden. Zij aten stilzwijgend af en namen zich met de effen stem der redelijkheid voor, spoedig naar bed te gaan. 'Het is maar goed voor jullie drieën,' meende Ledoux, 'dat er tussen hen en ons morgen weer een land en in elk geval een flinke stroom ligt.' 'Hoe dat zo?' wilde Didier weten, en zijn stem ging toch opnieuw sidderen. 'Omdat jij L...iefderijker van haar zou houden, wat haar nu al heeft ontroerd...' 'Juist,' brak Didier met een gekwelde slaapspier af, 'en omdat, vroeg of laat, het leven toch alles verlauwerikt, nietwaar?'

Door de luidspreker werd mijnheer Ledoux naar de telefoonkamer gevraagd. Hij was al opgestaan. Glimlachend keken de vrienden elkaar aan. 'Haast je!' zei Didier. Hij wilde aan niets denken, terwijl zijn maat weg was. Niet aan de strandjutten, noch aan het ouwelijke portret, noch aan Lauwerijk. Met de blik zocht hij naar de wandklok, om met de secondenwijzer mee te tellen. Maar toen zag hij dat het een windklok was, een grote witmetalen schijf, waarin langs de omtrek gaten waren geboord, afgedekt door melkglas; er stonden zwarte letters op geschilderd, en nu eens achter het ene, dan weer achter het andere, soms gelijktijdig achter twee, ging een zonnig lichtje aan: West, Noord-West, Zuid-West en West... Een dozijn keren versprong de richting; toen lieten Didier's ogen de schommelende roos los - Ledoux was terug. Zijn vriend nam niet eens weer plaats; 'het was Lauwerijk,' berichtte hij, 'ze zitten in de Diligence en vragen ons. Ik heb maar gezegd dat we komen.' En de twee vrienden spoedden zich terug naar hun passiegang.

Het was een gedeeltelijk nieuw bijgevuld gezelschap dat hen, nog luidruchtiger dan de vorige avond, in de artistenkroeg begroette. De melkkruik bleek trouwens al veelmaals de rondte der tafel te hebben beschreven. Didier bemerkte Wiesje niet. 'Ze had wat hoofdpijn,' legde Lauwerijk kameraadschappelijk uit, 'en is even een ommetje gaan maken.' Maar haast dadelijk daarop verscheen ze al, als herboren, fris en dartel en zo hartelijk. Met een guitige lach maar tedere ogen bleef ze voor Didier staan. Hij neeg vormelijk, kuste haar de hand, maar beet daarbij zacht in haar vingers. Toen zaten ze weer naast elkaar. 'Waar heb jij de hele middag gehangen?' vroeg ze met schertsend verwijt. 'Aan zee,' antwoordde hij traag, 'het was er zo eenzaam.' Haar ogen verstarden in de zijne, terwijl ze prevelde: 'Niet genoeg! Had ik het maar geweten...' 'Je weet het n u ,' sprak hij opeens vurig en keek naar de klok, die iets over tienen wees. Haar handen werden klam, maar, al ontsloot ze de lippen, er kwam niets dan een onduidelijke klank over heen. Haar ogen dwaalden af, naar Lauwerijk - de blik van een gewond huisdier, vond Didier, en dan naar Deckers en de anderen en voor nog een paar uur was ze tegelijk weer Alwina,

de albeminde en een ieders vriendin, al verliet haar hand die van Didier bijna niet meer.

Deckers had een glibberige kreeftkleur en was bijzonder op slag. Af en toe klepperde hij driest met de tanden. ‘Als een snoek die naar 't leven hapt,’ meende een eveneens hooggetinte dame, doch Ledoux mummelde iets van een ààngehapte snoek, wat echter in de algemene keet verloren ging. Het gesprek kwam op de romanschrijver V. die met zijn laatste ontdekking een smartelijk vacantiereisje had beleefd. 's Morgens wou die hem absoluut meehebben naar het tennisveld, 's middags naar teesalons of modeshows, en 's avonds naar een denderkit. Na een week had hij er de sok in moeten zetten - immers, zoals hij tot zijn vrienden had verzucht, hij kon toch haar man niet vragen, zolang voor hem zijn boeken te schrijven! ‘Bravo!’ hapte Deckers, ‘alleen in bed moet je een vrouw volgen; overal elders zou zij je een gat vernagelen!’ ‘Hemel,’ lachte Didier, ‘wat erotisch, en gisteren was jij nog zo literair!’ ‘Dat is precies 'tzelfde,’ weerlei de uitgever, ‘en ik zal het je bewijzen. Wanneer schrijf jij het liefst en het best?’

‘'s Nachts,’ bekende Didier aarzelend. ‘Precies, het uur van de bij-slaap en van de hoogste statistiek van bevallingen, vraag 't maar eens aan een kraaminrichting!’ ‘Bravo!’ lachte het gezelschap op zijn beurt. ‘Dan maar naar de muzen,’ zwetste Deckers en rees verhit overeind. ‘Jawel, hij verdient er ene,’ vond ook Wies, ‘wie zullen we opbellen, Hans?’ Maar Ledoux belas de uitgever om de kring niet te verbreken: ‘ook al is 't hetzelfde, beide kun je toch niet tegelijk; blijf nou, om der wille van de kunst die vriendschap heet!’ ‘Goed,’ sprak Deckers, ‘laat Wiesje me dan bedaren met een vriendinnezoen.’ En Alwina, de frisse, drukte lachend haar jeugdige lippen op zijn bemorste mond, dat het Didier aan 't griezelen maakte van bewondering. Een ogenblik later deed ze hem nogmaals lichtelijk ontstellen. Het nieuwe onderwerp was literatuur in dronkenschap. Ook dat kon meestal niet tegelijk, behalve bij een Baafjes dan, werd geoordeeld; maar een ander geliefkoosd dichter, vertelde Wiesje, meest eerst weer nuchter worden en dan ‘poepte’ hij er op één dag tot twaalf van zijn beste gedichten uit. ‘Je kan het gewoon niet anders heten,’ zei ze eenvoudig. Misschien kende ze er de waarde niet van, ten minste voor Vlaamse oren, maar Didier kende ook geen mond, dan de aanbiddelijke van Alwina's jeugd, die door dat hoerenwoord niet ware verontreinigd.

De kellner bracht een vracht mondvoorraad: een doos roomgebakjes voor Wiesje, een dozijn oesters voor Didier, en kleinigheden voor de anderen. Lauwerijk, die maagpatiënt was geweest, plofte dadelijk een hele soes in de mond. Maar Didier wou weten wie de schenker was. De stemming bleef echter zo uitgelaten, dat hij het gekscherende antwoord niet eens verstond. Toen Wiesje, die rond was gegaan om ieder vriendelijk uit haar doos te voeren, weer naast hem zat, gaf zij als haar vermoeden te kennen dat alles van de ‘mandril’ kwam, zoals zij hem lachend bestempelde, een hartelijke woesteling van een

binnenhuisarchitect, die, ten minste naar zijn tors gemeten, net zo goed kathedraalbouwer had kunnen wezen. Inderdaad, toen Didier zijn richting uitkeek, ontmoette hij een bezielde grijnslach, maar hij sloeg bijna dadelijk de ogen neer voor zoveel oervriendschap, want, had Wiesje er warm aan toegevoegd, ‘weet je hoe hij over jou denkt, Die? Dat hij er geen mieter om geeft wat je werk waard mag zijn, maar dat er een m e n s binnentrad, toen jij straks bent aangekomen.’

‘Een wonderlijke kerel,’ prevelde Didier; ‘hij moet vooral zèlf wel een mèns zijn, om mij zo goedgunstiglijk te willen zien.’ Het compliment had hem toch bijzonder gestreeld. ‘Ja,’ zei Alwina, en er lag opeens iets broos in haar stem, ‘ik heb het gister toch ook gevoeld, anders had ik je die bekentenis niet gedaan, je weet wel... Ik heb er nog over nagedacht; vond je het heus niet kinderachtig of aanstellerig?’ ‘Doe het nu niet teniet,’ smeekte Didier heftig, ‘iets zo prachtig menselijks!’ En om haar de mond te snoeren, bood hij haar welgemoed een oester aan: ‘proef eens, hoe weergaloos fris na al die hete melk en in deze smoorkit; dat laaft ons weer schoon.’ Ze bracht de schaal traag naar de lippen en dronk ze behoedzaam leeg; toen, snel, nam ze zijn hoofd tussen haar handen en schonk hem in haar kus de helft van het koele, zilte, schrijnende vocht. ‘Philtrum,’ hoorde hij teder haar keel zingen; ‘tranen van de zee,’ antwoordde hij week, en de strelende wrijving der woorden kietelde hun monden.

De zee... Hij keek naar de klok: twaalf. ‘Jà,’ sprak ze met besliste gloed, ‘we moéten er heen!’ Lauwerijk en Ledoux vonden het best en de jonge kunsthandelaar Schelling stelde dadelijk zijn wagentje ter beschikking. ‘Het is maar een engelenbak,’ zei hij geestig; ‘precies,’ jubelde Wiesje en gaf hem van blijdschap de zoen, waarop hij blijkbaar al de hele avond achter zijn brilleglazen had zitten branden. Hij was voortdurend heel grappig geweest, maar door die vergrotende lenzen had Didier de indruk gekregen, in het overgevoelige weefsel van een ontblote ziel te blikken. ‘Dànk je,’ wendde zich Didier tot de baviaan. ‘Waarom?’ lachte die bars, maar hij liet de nuf van twijfelloze zeden, die, hij wist voorzeker ook niet waarvandaan, sinds een poosje tussein hem en Deckers geprangd zat, aan de dijen van de uitgever, liep mee tot aan de deur en gaf daar Didier bij wijze van afscheid een tik op de schouders, om platvoeten van te krijgen, zoals dat heet.

Het schellinkje snorde met een nauwelijks merkbare zigzag door de nacht. Een paar regendroppels kleefden op de voorruit en weldra begon het asfalt nog vochtiger te glimmen. Ledoux had de gewaarwording, zei hij, of al de bomen die ze voorbijvlogen, op 'tzelfde ogenblik omgehakt achterover vielen in de duisternis, waarna ieder om de beurt iets dols zocht te vertellen. Maar toen ze, wankelend, de hoek van het Kurhaus omsloegen, was meteen alle wijnbrand uit hen gewaaid. Het uur van hun zuiverste vuur begon. Alwina's haar fladderde haar in banden voor de ogen, wat haar deed schaterlachen en nog

vastgegrepener steunen op Didier's arm. Lauwerijk declameerde Kloos tegen de wind op, terwijl Schelling en Ledoux stilzwijgend het grootse schouwspel stonden te bewonderen.

Het was een maannacht, maar geen heldere; het licht hing als een nevel in het donker en leek uit niet de hemel gezeefd, doch door de golven te zijn verstoven. Een eindeloos gebruis vervulde de ruimte. De zee scheen weer op te komen, met hoge rollers van brekend water, waarvan het schuim de vrienden tegen de oogleden vlokte. Zij stonden, zij liepen, verloren in een winterkoude nacht, maar de hete adem van een onsterfelijke hartstocht blies op hun boezem; ziedend omsloot hem de branding, maar de hemel opende weer die kokende kolk. Geest-drift was dat uur. Achter Lauwerijk holden ze een na een joelend de dijk af. Didier zag plotseling de speelse poedel van 's middags weer voor zijn geestesoog, en toen heel even ook de zwarte strandjutters.

Haastig bukte hij zich, raapte een schelp op en kuste haar holle kant. ‘Alwina,’ sprak hij snel door, terwijl hij ze haar in de hand stopte en haar vuist warm in de zijne sloot, ‘wanneer je over jaren die schelp nog bezit en je afvraagt wie je ze eens heeft gegeven, bedenk dan alleen, als jij troost nodig mocht hebben, dat ze de vorm heeft van een hart, een leeg, opengescheurd hart, waaruit het eerste leven moest wijken opdat het wonder van je jeugd ze opnieuw, met de zoen van een hogere droom kon vullen.’ Ontroerd bleef Wiesje staan, even bewaarde ze de stilte, alsof ze Didier's woorden in zichzelf herhaalde en optekende. ‘Ik zal het me herinneren,’ fluisterde ze toen en boog zich op haar beurt om een schelp te zoeken. Ze vond niet aanstonds een ongeschonden stuk, en zonder aarzelen knielde ze in het natte zand, voor hij haar had kunnen tegenhouden. ‘Dit is de mijne,’ sprak ze, drukte er haar lippen in en schonk ze hem; ‘en denk jij er later bij, dat, ook gescheiden, elke schelp haar tegenhelft b l i j f t gehad hebben...’

Didier schreed thans alleen voort, langs de sissende boord van de watervlakte. Een honderdtal meter voor hem uit wandelden Ledoux en Schelling; Lauwerijk en Alwina moesten achter gebleven zijn, wist hij, niet omdat hij hun stemmen niet meer hoorde, want de vloed overspoelde alle geluid, maar omdat hij het voélde. Hij keerde zich echter geen enkele maal om; langzaam en zwaar stapte hij door het zand, zonder de blik van de zee af te wenden, de hand in de zak om een holle schelp geklemd. Maar zijn hart was vol, zonder gewicht, van het onvindbare waarmee het bol gezwollen stond als een zeil. Hij behoorde nu ook tot de strandjutten, die koppige armoedzaaiers en duistere gelukkelingen, en hij had het voorrecht te beseffen waarom het wijs moest zijn, zoals alles wat in de grond niet anders kan, tot de opheffing eenmaal van alle grond.

Het trof hem plotseling, dat hij nog nooit had opgemerkt hoe hoog de zee eigenlijk ligt voor de mens die er langsloopt; geen mateloze discus, die men oneindig afblikken kan, maar een reusachtige meniscus, onoverzienbaar al haast

van de eerste golfkruin af. De levende franje sliertte wit voer zijn voet; daarboven, met slechts een toverachtige, lichtgroene weerschijn tot overgang, stond de nacht, fluweeldonker, als de zwarte vlag van een boot die men nog niet zien kon, maar welke reeds dichtbij kon wezen, en waarin Isolde, blank en gulden tegen de mast gedrukt, Tristan halen kwam... Ledoux en Schelling hadden rechtsomkeert gemaakt en gedrieën liepen ze nu terug. Het duurde nog een poos voor ze in de grijze maannevel de gestalten van Wiesje en Lauwerijk weer op zagen doemen, die langzaam een golfbreker verlieten, waarop ze de hele tijd moesten gebleven zijn. Schelling scheen het met Ledoux over hen te hebben gehad. Hij zei alleen nog, plotseling, in een sidderende opwelling van warme, deernisvolle oprechtheid: 'Heus, ik vind het zo verdómd beroerd voor dat kind! Maar ja...'

Ze klommen de dijk terug op, Wiesje aan de arm van Didier. 'Moet ik me opnieuw voorstellen?' vroeg ze stilletjes. 'Nee,' antwoordde hij, 'je bent niet van me weggeweest. Weet je waar ik naar uitgekeken heb? Naar het schip met het zwarte zeil van Tristan en Isolde. Ik was nog een kind toen ik zo voor het laatst heb gedaan, geloof ik. En dat het nu weer heeft gekund, moeilijker en dus dieper en feller, dàt is het wonderbare geschenk waarvoor ik je jeugd, Alwina, een dank uit de eeuwigheid der ziel weet.' Daarop sprak zij, liefelijk schuchter: 'Jij bent ook niet van me heen geweest,' en ze ontsloot even haar hand in de zijne. De schelp moest inderdaad haar vuist niet hebben verlaten, want ze had de koesterende varmte van haar lichaam. 'Vind je het niet jammer,' sing ze door, 'dat ik niet een even grote voor jou heb gevonden? Nu... passen ze eigenlijk niet op elkaar.' 'Toch wel,' meende hij blijgeestig, 'een goed vers sluit ook maar door de paring van een manlijk over een vrouwelijk rijm, dank zij dat zangerige verschilletje, waardoor het kortste het sterkst maar het zwakste het mooist is, zoals eens een Frans dichter ongeveer heeft gezegd.'

'Kinderen,' verkondschapte Lauwerijk, 'tegen mogelijke verkoudheden is thans een warm bakje zeemelk het gebodene!' Niemand vond daar iets op tegen; 'maar de koeien?' vroeg Ledoux, een verweesde blik over het uitgestorven landschap zendend. Nergens viel inderdaad enig leven te bekennen. De huizen staken als holle hoofden met afgegrendelde oogschelen uit de grond; behalve het geraas van de zee hoorde men alleen het piepen en kraken van de wind, en er was geen ander licht dan het witwazige van de maan en het rosse der schaarse lantaarnen. Onder de klop van Lauwerijk's knokkel ging echter een deur open waarachter hij bekend bleek en waaruit de vrienden een strelende lucht van warme welriekendheid en muziek tegemoetkrulde. Didier vergat naar de naam van het nachthuis te vragen en heeft hem nooit gekend; maar de verfijnde stemmigheid der inrichting zou hem altijd bijblijven.

De twee vreemdelingen evenals Schelling moesten hun persoonsbewijs afgeven om als lid van de privéclub te worden ingeschreven. Wiesje had het hare ook reeds te voorschijn gehaald, en dat kleine, onbehendige gebaar, waaruit

bleek dat ze dus toch nog niet alles van dat soort van zaken wist, met name niet dat dames deze gelegenheden natuurlijk spoorloos bezoeken, greep even Didier dankbaar aan. Inderdaad, overwoog hij, zo was ook haar zondigheid nog maar onschuld, roekeloze onschuld, en lag precies daarin het werkzame wonder van haar jeugd. ‘Maar jà...!’ - met die machteloze uitdrukking had straks Schelking eveneens de noodlottige kring van alle menselijk denken en leven moeten besluiten...

Ze zaten weer om een ronde tafel, in het diepste gedeelte van de zaal, naast de dansvloer. Er waren maar een halfdozijn bezoekers - mooie heren en mannen met geld, benevens een paar zwierige, glinsterend blonde dames, allemaal een beetje overprikkeld - die bij de bar onder elkaar lol stonden te maken. Op elke tafel brandde een dikke witte waskaars met een vlam als een reusachtige gouden traan. Voor de rest was de overheersende kleur groen: malachiet gordijnen, reseda fauteuils en canapé's, met een spaarzaam herhaald motief dat gekijk wier roodbruin in die aquamarijne schemer dreef. ‘De zee...,’ knikte Ledoux bewonderend en op datzelfde ogenblik zette het strijkje ‘La Mer’ van Charles Trenet in, het verrukkelijke wijsje, waarom Didier stiekem de maestro had gevraagd, dadelijk bij hun binnenkomen. De jonge, statelijke kapelmeester stond nu achter Didier's stoel en zond, over diens schouder, Alwina zijn hoog, gedoofd vioolspel toe. Wiesje keek erkentelijk naar hen beiden, van de een naar de ander, wiegde zangerig haar hoofd mee en herhaalde de dichterlijke beelden: ces grands oiseaux mouiilés... ces toits rouillés... la mer, bergère d'azur infinie!...

Toen het uit was, meende ieder het nog te horen, maar 't was het gedempte gesuis der echte zee, buiten. ‘Ja,’ zei Wiesje en stopte de oren, ‘maar 't is stéeds ook die m u z i e k , dat lièd!’ en daarbij keek ze alleen nog naar Didier, met grote, heerlijke ogen, waarin de gulden kaarsvlam nu als twee glimlachende tranen scheen te beven. ‘Ben je niet moe, Wies?’ vroeg Schelling; ‘nee,’ schudde ze, ondanks haaj verbleekte kleur en een paarse schaduw onder haar blik. ‘Je moet weten,’ verklapte Lauwerijk, ‘dit is nu al onze zevende nacht! Wiesje is jarig geweest, en, zo je ziet, het neemt maar geen eind. Ze wil niet ouder en wijzer worden.’ ‘Het is jouw schuld, Lauwerijk,’ viel Schelling kameraadschappelijk uit; ‘heb ik niet laatst een Kerstdicht van jou gelezen, waarin zoiets werd aangekondigd van 'Ik wil vannacht niet slapen gaan'...? Je goede leerlinge volgt maar je slechte voorbeeld.’ ‘Ja,’ erkende lachend de dichter, ‘dat is ook waar.’

Een aantrekkelijke serveerjuffrouw bracht de ingeboekte persoonsbewijzen terug. ‘Weet je wat, Wies?’ stelde Ledoux aardig voor, ‘ik heb een vriend bij het bevolkingsbureau en laat je door hem een kaart van eenzelvigheid toesturen!’ De Hollandse vrienden hadden namelijk die dubbelzinnige Belgische benaming voor ‘identiteitskaart’ bijzonder leuk gevonden. ‘Ja, doe dat!’ lachte ze lonend met de anderen mee, maar stuurde tegelijk Didier een vlugge, diepe blik toe, die langer en peinziger terugkeerde, toen een uitheemse vrouwen-

stem thans door de luidspreker, met een heldhaftig Zuiders lamento, een lied van ‘Renunciación’ zong. Na een paar glaasjes melk was een kunstmatig rose Alwina's konen weer mooi komen verlevendigen, en toen later nogmaals ‘La Mer’ werd gespeeld, danste zij daarop met Ledoux. Didier gunde het zijn maat van harte en haar dankte hij in stilte: herhaling kunnen renunciëren, betekent dat niet blijvende vervulling met wat is geweest, en hadden zij gisteren hun dans niet gehad?

Weer zag Ledoux daarop, van uit het snorrende engelenbakje, de voorbijvliegende bomen als omgehakt achteroverstorten in de duisternis. Schelling had hen uitgenodigd op een laatste melk in zijn flat te Voorburg, en niemand had de kracht of het verlangen gehad daar iets op tegen te vinden. Lauwerijk en Alwina waren het er niet met elkaar over eens, of een vers dat de eerste had aangehaald, van Achterberg of Aafjes was. Schelling begon de ‘Voetreis naar Rome’ op te zeggen, Ledoux bladerde in gedachte de ‘Cryptogamen’ door, maar Didier hield alleen Wiesje's klamme hand vast, telde haar vingers op en trok van de glibberige zwarte asfaltweg, dat dit geluk zou duren, telkens een rosse lantaarn af.

Het was een fijne flat, die van Schelling in Voorburg, klein zoals alle kostbare zaken. ‘Ja,’ knikte Didier bewonderend met de anderen mee, maar hij vocht tevergeefs tegen een ongeneeslijke triestheid. In het bibelotachtige kamertje waar zij zaten, waren drie ramen die allemaal zwart op de nacht uitzagen en waarin zopas een internationale trein ratelend en vuursproeiend voorbij was geflitst. ‘Bij gelegenheid,’ zei hij zacht tot Schelling, ‘moest je hier ook nog zeegroene gordijnen laten aanbrengen. Heb je er al aan gedacht dat de wortel van het woord “geheim” heim is, huis? Een huis moet altijd een beetje een geheim zijn of kunnen worden!’ Maar Schelling smeerde sneetjes brood, Lauwerijk trok een bolskruik open, Ledoux was naar het toilet - alleen Alwina had geluisterd en knikte geestverwant. De kaas en de melk deden allen echter weer eendrachtelijker opleven.

Ze zaten, diep achterover in de fauteuils, om hun laatste ronde tafel; alles was van hetzelfde kleine kunstformaat als de flat. De sigaretten waren op, maar gelukkig bezaten Schelling nog pijptabak en Lauwerijk vloeitjes. Terwijl de anderen weer versregels met elkaar gingen inruilen, begon Didier voor iedereen te rollen, behalve dan voor Lauwerijk. ‘Ik kan het zelf wel,’ had die nogal kort gezegd. Alwina nam steeds deel aan het gesprek, maar voortdurend voelde Didier haar ogen ook op hem rusten, met een starre, smartelijke, volmaakt éénzame blik, die hij af en toe stom beantwoordde. Mevrouw Schelling was opgestaan, een kleine persoon die doordringend maar vriendelijk keek, zodat niemand eigenlijk hegreep - maar wie kan dat voor een ander? - waarom Schelling, toch ook een beste kerel, het slechts kwaadschiks met haan wist te vinden, zoals hij nog de vorige avond in de Diligence had laten verstaan. Alwina kreeg van haar een klosje garen, vlocht een paar draden in elkaar tot een eenvoudig snoer,

waarmee zie zich haar schelp om de hals hing. Lauwerijk bleek het kalken hartje voor het eerst te zien te krijgen, en het sieraad slechts matig te bewonderen.

Over hun knieën deed nu een kleine reeks mooie uitgaven de ronde: een aandenken van Schelling voor elk van hen; ieder moest er iets voor de anderen inschrijven. In Didier's boek had Wiesje heel spontaan gezet: ‘Mag ik me even voorstellen?’, en haar naam, maar met de schone, scherpe lettertjes van een langzame hand. In het hare las hij een kwatrijn van Lauwerijk: dat, gelijk papier pas schoon wordt door de inkt, de mens alleen uit nacht de zin van 't leven drinkt; daarop volgde deze schrille zin van Schelling: ‘Laat je niet “k e l d e r e n ,” Wies!’, kwansuis een grapje op haar bedreigde antiquariaatskelder; en een zelfde welmenende toespeling van Ledoux, naar aanleiding van haar ‘Theseus’: ‘Ariadne, let op uw draad!’ Er onder schreef Didier alleen: ‘Lieve, broze, snijdende schelp.’ Maar toen de bolsfles weer een paar keer om was gegaan, vroeg hij haar onopgemerkt het boek terug, en tekende er haastig nog deze doffe regels in op, inderdaad als lood zwaar en murw in elkaar gekneed: ‘Ik had je gaarne doodgeschoten / dat was de droom van eens mijn jeugd / maar dààrdoor reeds, nogmaals dat grote / zelf dood, was ik tè schone vreugd / al blijf ik nog zo lang verdroten.’

‘Vergeef me,’ fluisterde hij haar toe, voor zij uit de kamer liep om op de gang te lezen wat hij geschreven had en het boek weg te bergen. Schelling vertelde iets van zijn zoontje. Lauwerijk wreef dodelijk vermoedd over zijn aangezicht. ‘Wiesje is ook dol op kinderen,’ liet hij zich gedachteloos ontvallen. ‘O, dan zal ik haar onze jongen eens laten zien,’ wipte mevrouw Schelling bereidwillig overeind. Didier verliet ook het vertrek. Alle kamers kwamen op de gang uit. Door een open deur hoorde hij Wies met hun gastvrouw opgewekt lispelen. Zwijgend ging hij achter hen staan, en keek over hun schouder naar een leuke spruit die glimlachend zijn ogen dichtkneep en zich in de wol omdraaide. Op de tenen liepen ze weer heen. Wiesje en Didier bleven even alleen op de gang. ‘Waar is je schelp?’ vroeg hij plotseling, toen hij haar blote hals opmerkte. Ze stond hem met een kleur van blijde heimelijkheid aan te zien. ‘Veilig,’ fluisterde ze toen, ‘voel!’ en trok zijn arm naar haar toe en bracht zijn hand in de uitsnijding van haar japon.

Zijn vingers verzonken in de lauwe weelde van haar boezem en vonden daar, tussen haar hart, lichtjes met zweetpareltjes bedauwd, hun schelp. Wegglijden kon ze niet, want de rode gelakte gordel van haar kleedje zat zo hoog en strak om haar middel gesnoerd, dat hij hem in haar vlees voelde snijden. ‘Dank je, dank je!’ kuste hij haar op de van levenssap overvloeiende lippen; ‘óns huisje van ge-heim!!’ jubelde ze gesmoord. ‘Wanneer heb je ze daar gestoken?’ wilde hij nog weten; ‘toen ik je regels gelezen had; dat is mijn, doel-wit toilet voor als er ooit een schot valt...’ ‘Dank je,’ herhaalde hij, donker murmelend thans; ‘dat, die doodskreet van het schone, was m i j n bekentenis, Alwina, in ruil voor wat jij mij hebt toevertrouwd, en, jij hebt me

dus ook niet belachelijk, noch krankzinnig gevonden!... Ach, Wiesje, er i s heus niets anders, het zwarte zeil van Tristan en Isolde's boot, of... dié steek onder je hart!' eindigde hij ruw, met een ruk van zijn hoofd in de richting der kinderkamer. 'God, zwijg!!' smeekte Alwina, en vluchtte letterlijk het salon terug in. Didier spreidde rillend de hand open die hun ge-heim had bezocht. Op zijn palm lag het Josgerukte halskettinkje van garendraad, waaraan nog een lang gouden haar kleefde; zorgvuldig vouwde hij belde in zijn pochet weg.

De kruik bols werd tot de laatste druppel leeggelikt. Lauwerijk was ook naar het toilet geweest; 'fraaie badkamer!' prees hij. Maar Schelling zei dat er nog een bidet moest komen. Wiesje bleek het woord niet te kennen, maar wel de zaak, toen Ledoux het haar wilde uitleggen. 'O ja,' knikte ze alleen. 'Juist,' voegde Didier er wreed ten overvloede aan toe, 'dat badkuipje waarin dagelijks duizenden engeltjes over de hele beschaafde wereld verdronken worden.' Wiesje beloond of strafte hem met de blik van een in haar buik getroffen wijfje. Het ging dageraad worden en straks moest Schelling naar zijn zaak. Ledoux stelde voor dat ze allen samen ontbijt zouden gebruiken in Terminus. Mevrouw Schelling oppende geen bezwaren, voor haar man; straks had ze de jongen, glimlachte ze doordringend. Toen ze door de gang liepen, keek Wiesje nog eens naar de deur van het kamertje, en op de trap prevelde ze toonloos tot Didier: 'als je later in je werk ooit weer van Tristan's zwarte vlag spreekt, vergeet dan ook het andere niet - de steek onder Isolde's hart.' 'Ja,' gruwelde hij tegen de ochtend buiten.

Schelling kon zijn engelenbakje maar niet meer aan de gang krijgen. Ze namen de tram, die volzat met uitgeslapen en geschoren mensen, ordelijk op weg naar hun dagtaak. Aan een volgendeshalte vonden ook de vrienden een zitje, behalve Didier. Maar Wies verplichtte hem, haar plaats te aanvaarden en kroop zelf op zijn schoot. Het was een schemerig hoekje, nogal ver van de lamp af. Toch keken vanzelf de mensen naar hen, een beetje spottend en een beetje afkeurend; maar er was ook nog wel iets anders in hun blik, dat Didier dankbaar stemde en hem vergemakkelijkte ze aanstonds weer te vergeten. 'Wiesje,' fluisterde hij en zijn stem lilde, 'laten we hier óns afscheid van elkaar nemen, met de enkele woorden die ons nog overschieten, in deze wegraderende laatste statie van onze passiegang. Want een Terminus telt niet meer mee; dat is het begin van het niets. Ik heb je niets meer te vragen, Alwdna, je hebt me alles gegeven. Want als het in elk geval m i j n passiegang geweest is, kon dat alleen door jou, door jouw wonder. Dichters spreken gaarne van droomgestalten, maar dat is bijna altijd een literair cliché. In mijn leven heb ik echter, op mijn eer, een paar keer in mijn slaap een mens gezien, telkens dezelfde, helemaal zoals een tastbaar, sterfelijk wezen en volslagen gewoon. Iemand die ik nooit had ontmoet en die mij sterker dan alle levende bekenden heeft aangegrepen. Tussn ons is niets gebeurd, dan de inwisseling van een vertederde glimlach, als van uit de euwigheid, een vochtig warme handdruk, en het steunen van een arm in een

arm, zwaar van innigheid. Zij hield van mij en ik van haar - het was precies hetzelfde en het kon niet anders. En gedurende zes en dertig uren achter elkaar heb ik haar thans, trek na trek, in jou herkend, Wiesje. Dit is geen dichterlijke smoes, ik zweer het je, maar wreedaardig schone werkelijkheid. Ik dank je, Alwina, dat ik nog in dit leven heel even dat raadselachtige wezen buiten mij zal hebben mogen aanschouwen en aanraken. Laat ik het dan ook één keer mogen uitspreken, Wies, vóór alles verzwindt, tot haar die jij bent: i k h e b j e l i e f ! 'Ik ook, ik ook!!' was alles wat zij ijlend uitbrengen kon. Blindelings zocht haar witte gelaat het zijne en met krampachtig gesperde kaken gaven ze elkaar een zoen die in hun monden als een doodssnik echode.

Zwijgend liet Lauwerijk haar voor het laatst naast Didier zitten, voor het ontbijt in Terminus. Er brandde een kleurige lamp op tafel, bij het begin van de maaltijd; aan het eind scheen de zon door de ramen - het was immers een lenteachtige Januarimaand, die van dat jaar. Een uur was verlopen; ze hadden, vertraagd, het gezamenlijke gesprek voortgezet, maar Didier zou zich nooit herinneren waarover. Daarna stonden ze met zijn vijven in de vestiaire. De trein naar België ging maar over een paar uur; Schelling moest naar kantoor, en Lauwerijk en Wiesje naar hun hotelletje, eisten de Vlamingen. Didier hielp Alwina. Toen hij haar mantel in de hand had, herinnerde hij zich, dat die ook met de binnenkant naar buiten kon gedragen worden. Je mocht kiezen, groen of zwart. 'Groen,' sprak hij en keerde hem zo, 'dat is de jeugd, de hoop, het leven... en de zee.' 'Nee,' vloog ze smartelijk uit, 'zwàrt, dat is nacht, inkt en r o u w ,' en trok hem aldus aan.

Hij liep mee tot op het trottoir. Zwaar vertrok Lauwerijk zijn opgezwollen gezicht tot een laatste beminnelijke lach; het leek een geeuw, waarbij je heel even alleen het wit van zijn ogen zag. In Schelling's glinsterende brilleglazen was het ontblots zieleweefsel schuil gegaan achter de levendige weerspiegeling van het straatverkeer. 'Wiesje Meesp, ben ik,' zei Alwina met een dun stemmetje en een lachje dat twee schalieblauwe groeven in haar lijkkleurige wangen sneed. Maar haar ogen waren de trouwe gebleven en hoe verwelkt ook, ze geleek niét, nog lang niet, op het ouwelijke portret in de Spuistraat. 'En dat was Didier, Didier Leduc,' antwoordde hij meewarig, even nijgend, en drukte haar alleen nog de hand. Ze liepen, keken om en wuifden, vele keren. Didier vond het zelf vermoeiend voor hen, maar hij kon niet weg en bleef ze naogen, tot ze, met hun hoge ruggen en schutterige stappen, in de drukke voorbijgang verdwenen waren, Wiesje met haar zwarte mantel, onder de ochtendzon! Toen keek hij nog even naar de hemel boven de huizen, de kant van de zee uit, waar de lucht zo licht scheen.

In de trein zaten Ledoux en Didier, ofschoon de coupé leeg was, niet over maar uit elkaar, elk bij een raampje, en deden of ze naar buiten staarden of dommelden. Maar ze sliepen noch sluimerden. Hun hoofden waren als wulken, waarin alsmaar de branding ruiste. Eh wanneer de een de ander er op betrapte,

dat hij had zitten neuriën, keerden ze met een blozende lach het hoofd naar elkaar en bekenden: ‘La Mer’... Thuis verwonderde men zich op verscheiden wijze over hun loden slaap; zo werd Didier 's ochtends gezegd, dat hij in bed had gelegen met de uitdrukking van een overledene.

Maar, welk een mirakel van ieder ogenblik het ook vormt, dat een mens nog leeft, in de taaiheid van de dood ligt het radeloze wonder. Didier leefde steeds; al die vele jaren sinds dat verre jeugdavontuur was hij voort blijven leven en sterven, de lijn van zijn lot langs, waarvan hij toén reeds duidelijk de lus op de borst had gedragen. Meer en meer had een ongeneeslijke vermoeidheid hem in hemzelf ingebouwd tot een automaat naar binnen als naar buiten. Hij had de strikt noodzakelijke handelingen des levens verricht, zonder er deel aan te nemen, gegeten zoals hij de groet der mensen had beantwoord, en gearbeid gelijk hij zich 's avonds ter ruste gelegd had. Zijn eigen werk, de droom van zijn bestaan, had al zijn geestdrift Verslonden; het lag als een sfinx die hem het verschiet versperde, en hij was, met het koppige geduld der volslagen vertwijfelden, het monster blijven voeren en zichzelf uithollen, tot een van hen beiden het eerst zou barsten of in elkaar storten.

Tot hij op een middag in Januari onder zijn post een klein pakje had gevonden, niet groter dan een lucifersdoosje. Hij had er verstrooid mee in de hand gezeten, zonder zich af te vragen of hij dat schrift reeds ooit vroeger had gezien. Het retouradres was het Brusselse derde-rangshotel ‘Sagrado’, over het station, op de boulevard. Wanneer hij naar de hoofdstad moest, ging hij er altijd koffie drinken in het café, al sinds meer dan een kwart eeuw. Misschien had hij daar laatst iets laten liggen, wat ze hem nu maar opstuurden - ze kenden hem immers wel - aangezien hij reeds in weken niet meer uit - stad was geweest. Toen hij alles opengemaakt had, begreep hij eerst niet, maar geleidelijk voltrok zich de herkenning: de schelp, die hij eens te Scheveningen, tijdens een ongewone nacht, van het strand had opgeraapft, en aan een Wiesje Meesp had geschonken... Lang en roerloos was hij voor zijn werktafel blijven zitten, starend naar het stomme kalken hartje, en ten klotte ging hij ook begrijpen. In een lade, onder oude dingen uit, had hij een ander doosje genomen, en door de regen was hij naar het station gelopen, op zijn doorgezeten benen, om er te wachten tot de eerste trein kwam.

En hier stond hij thans, voor het derde-rangshotel, op het trottoir in de regen, met de vurige reclamenacht der hoofdstad flitsend om hem heen: Beka, le supermatelas... Macaroni Toselli... Toujours Confiture Materne! Auto's en trams reden voorbij; de bomen van de boulevard tekenden zich spichtig en glibberig tegen de rosse gloed boven het station aan de overzij af; locomotieven huilden. Het rampzalige wonder was geschied: het onherkenbare had hij herkend, door een stuk schoongewiste waasruit en een gordijnkier, niet als een vervreselijking van het ouwelijke portret uit de Spuistraat, wat het geworden

was, maar, dóór de plotselinge zelfverbrijzeling van dat beeld heen, als het oorspronkelijke, lichtende jeugdgezicht. Hij kon het nauwelijks geloven, en dat de hartverscheurende terugblik nóg maar steeds aanhield.

Een kellner kwam ongekleed uit het café, een flinke blonde jongen, en liep haastig de sigarenwinkel binnen, enkele huizen verder. Leduc kende hem niet; voorzeker een nieuwe kracht, uitgestuurd door een klant. Toen hij terugkwam, duwde Didier hem aarzelig eerst een bankje en daarna een pakje in de hand. ‘Voor de dame met de grijze trui,’ stamelde hij, en hij wees hem haar, door de ruit. ‘Graag, mijnheer,’ glimlachte de jonge man vriendelijk, ‘en hoef ik niets te zeggen?’ Maar Leduc, hij die soms uren op papier laan een zin wroette, wat kón hij op die uiterste levensvraag antwoorden? Hij zweeg, schuddebollend onder de tuimel van zijn stramme gedachten. ‘Afgesproken, mijnheer,’ en die kellner was al terug binnen.

Met sidderende kop volgde Leduc hem door de ruit. Een mooie, blonde jongen, die zijn zoon had kunnen wezen... hun zoon! Was dat de betekenis van de vreemde glimlach, waarmee ze de kellner op zich zag afkomen, nog vóór ze had bemerlst, dat hij haar het antwoord op haar wachten bracht? Had zij ook nog eens heel even aan de steek onder Isolde's hart gedacht? Ze zat nu met het etui in haar handen; de glimlach was verdwenen en de verf scheen van haar gelaat te brokkelen. Traag hief ze het halskettinkje op, en daar, aan haar bevende rimpelvingers, bengelde ze, fonkelend, in goud bewaard, de kleine schelp, die Wiesje hèm eens had geschonken. Ze bleef er naar kijken, met witte banden onder de ogen, de slapen opzettend, violet. Toen balde ze alles in haar vuist weg en liet het hoofd met een schok vooroverknikken.

‘God, God! laat me nu doodgaan!!’ stond Leduc als een kind tegen de ruft te krijsen. Hij kon niet horen, hij kon niet eens zien, hoe zij tegelijk hetzelfde snikte, achter de hand waarop ze haar mond geperst hield. Maar plotseling gulpte uit het radiotoestel, tot buiten verneembaar, steeds voller 'en meeslepender aanzwellend, een zangerig wiegelend oud wijsje: ... la mer, bergère d'azur infinie... - De zee, die ook met scherven van schelpen speelt.

Johan DAISNE

In memoriam Jef van Overloop
1880-1949

‘**N**OW cracks a noble heart’. Zo sprak Horatio bij het lijk van zijn vriend Hamlet.

Nu breekt een edel hart. Zo zullen ook hebben gedacht, zij die Jef van Overloop intiem hebben gekend.

Talrijk zijn ze echter niet, degenen die zijn uitzonderlijke gaven van hart en geest konden genieten. Want hij was ‘een stille in den lande’, en in zijn zeldzame bescheidenheid bleef hij wars van alle uiterlijk vertoon. Van vele illuzies weergekeerd, gesterkt en gelouterd door veel mensenkennis, zag hij met veel verdraagzaamheid, maar ook met een vleugje ironisch scepticisme, op alle kleinheid neer.

Jef van Overloop was in de beste zin van 't woord een Antwerpse volksjongen, gesproten uit een familie van eenvoudige polderboeren. Hij genoot dan ook slechts een beperkt middelbaar onderwijs. Maar ongemeen schrander en vlug van geest, met de taaie koppigheid aan zijn ras eigen, wist hij zich door zelfstudie op te werken tot een veelzijdig ontwikkeld kultuurmens.

Hij begon al zeer vroeg als een obscuur bediende bij de spoorwegen, maar zou later in het Antwerpse kunstleven een zeer eigen en niet onbelangrijke plaats innemen.

Het zal omstreeks 1900-1901 zijn geweest, dat ik hem voor het eerst ontmoette in dat kurieuze, zeer gemengde milieu der ‘Kapel’. Alleen de ouderen van dagen weten nog wat die naam betekent. In de kapel van het oude godshuis Lantschot, op de Falconrui, één van die schilderachtige overblijfsels van late barok-architektuur, zoals Antwerpen er enige bewaren mocht, had zich, op initiatief en met steun van de kunstzinnige animator Frans Franck, een cenakel gevormd van zeer verscheiden elementen: literatoren, schilders, sociologen, vele meelopers, ook proleten, havenarbeiders meestal, die contact zochten met meer ontwikkelden. Er waren daar ‘vogels van diverse pluimage’. Men zag daar schrijvers als Emmanuel de Bom, Victor de Meyere, Lode Baekelmans, Jan Eelen, later Willem Elsschot, vrijzinnigen naast de katholieke dichter Karel van den Oever, schilders als Richard Baseleer, Victor Hageman, Walter Vaes, componisten als Lodewijk Mortelmans. Het was de tijd der anarchie. Men las Max Stirner, Jean Grave, Zo d'Axa, Bakounine en Kropotkine. Men dweepte met Tolstoï en Domela Nieuwenhuis. De Joodse dichter Jacob Israël de Haan (die later in Palestina werd vermoord) kwam er herhaaldelijk op bezoek.

Men stichtte er tijdschriften. O n z e V l a g g e was toen al ter ziele. Maar de hardnekkige Victor Resseler bestuurde er met taaie koppigheid, door alle moeilijkheden heen, de anarchistisch-sociologisch getinte O n t w a k i n g , met de medewerking van Jef van Overloop en van de schrijver-apotheker Oscar Six. Lode Baekelmans hield er met nooit versagend optimisme boven de doopvont

het uitsluitend literaire Alvoorder (de titel is van Van Overloop), waarin Herman Teirlinck zijn eerste proza, Willem Elsschot (toen nog Alfons de Ridder) en enige andere jonge poëten hun eerste verzen publiceerden.

Men hield er tentoonstellingen, van Richard Baseleer o.a., en concertavonden met Lodewijk Mortelmans, Jef Judels, Theo van Hamberg, Elvire Michiels en Lisa Levering.

Maar aan de geschiedenis van 'de Kapel' zijn ook nog andere namen verbonden. Elisée Reclus, Emile Vandervelde, Julius Mac Leod, August Vermeylen, Frederik van Eeden, Paul Hamelius kwamen er voordrachten houden. Georges Eekhoud las er zijn Escal Vigor, Emile Verhaeren zijn Villes tentaculaires, Stijn Streuvels zijn Oogst.

Ik heb destijds van deze merkwaardige epizode bondig de geschiedenis geschetst in het gedenkboek Baekelmans ter eere (1945), en ik heb er toen nadruk op gelegd, dat de activiteit van 'de Kapel' vooreerst aanzienlijk heeft bijgedragen tot de kultureel-humanistische vorming van vele jonge mannen van die tijd, maar tevens de oorsprong is geweest van het gehele latere kunstleven van de Scheldestad. Want daar werden geboren de Maatschappij der Nieuwe Concerten, onder de leiding van Lodewijk Mortelmans, en Kunst van Heden, de nog bestaande vereniging, welke een enorme invloed heeft uitgeoefend op het gebied der beeldende kunsten.

In al die activiteit heeft Van Overloop, zonder zich ooit op de voorgrond te dringen, een zeer grote rol gespeeld. Aan al die manifestaties is zijn naam verbonden. Van de Nieuwe Concerten was hij jarenlang de beste secretaris.

Al zeer vroeg begon hij te schrijven. In 1902 publiceerde hij, onder het pseudoniem J. Andries, zijn essay Over Levensopvatting, een voordracht, welke hij op 2 Oogst in 'de Kapel' had gehouden, en welke ook in Ontwaking was verschenen, onder het veel betekenend motto van Vermeylen: 'Zelfstandigheid is de kracht om zijn zedelijke wereld te scheppen... naar zelfstandigheid gloeit heel onze tijd op' (uit Kritiek der Vlaamsche Beweging). Met sympathiek jeugdig idealisme sprak J. Andries er zijn hoop uit in 'in een heerlijke, schone wereld, gebouwd op de goede wil der mensen, op vrede en liefde, een wereld waarin ieder de moed en de fierheid zou hebben een eenvoudig mens te zijn, onder de mensen'.

Het is heel zeker (hij zelf zegde het me herhaaldelijk) dat hij heel veel van wat hij daarin, als jong vredelievend anarchist, heeft neergeschreven, nu niet meer, of althans anders en beter zou hebben geschreven. De levenservaring - wij weten het allen - brengt immers in de loop der jaren bezinning en bezadigdheid. Maar zeker is het ook, dat heel wat van de daarin uitgedrukte humanitaire gedachten aan de mensen van mijn generatie (en ik hoop ook aan die na ons zijn gekomen) bijgebleven zijn en gedeeltelijk de basis hebben gevormd van onze latere sociale levensbeschouwing. En dit verklaart dan ook hoe Van Overloop, na die wat wilde, anarchistische Sturm-und-Drangperiode zijner jeugd, evenals

velen onzer, tot het socialisme kwam, het socialisme dat hij veel minder opvatte als een politieke partij-gezindheid, dan wel als een humanistische filozofie, het socialisme dat hij beleed in een puur, maar stevig bewust idealisme, en waarvan hij, die geen vechtersnatuur was, een kalm en verdraagzaam element was. 'Wij willen, zo schreef hij in 1902, dat het dagelijks werk een vreugde en een geluk worde voor de mensen en geen vloek, geen obsessie die dag aan dag op hen drukt, geen geesel die hen opzweept ter verovering van het brood... Wij willen dat er een einde kome aan het onrecht, het tergend, wraakschreiend onrecht, dat onze tijd en al de vorige tijden brandmerkt, dat één mens laat leven ten koste van honderd anderen en als een vloek op aarde weegt, dat de verterende, verbeestende ellende voortbracht en donkere moedwil, bittere wrok schiep in het hart van zachte, goede mensen... Onze overtuiging berust op geen theorie, maar op de grote menselijke behoefte aan geluk en op het streven naar volmaking dat onafscheidbaar is van het menselijk geluk'.

Ja, Van Overloop was een nobele kerel. Maar hij was ook een artist. In 1905 verscheen W i n t e r t i j d, een bundel van acht prozaverhalen. Er is hier en daar wat invloed van Georges Eekhoud, maar er is vooral een zuivere, sobere vorm en bovenal een diep menselijk gevoel, dat overal doortrilt. Er is daar een eenvoudige historie van Feerke, de zielige boerenknaap, die bakkersknechtje wordt in de stad, maar door zijn heimwee terug naar zijn poldersdorp, terug naar zijn moeder, terug naar zijn koeien wordt gedreven. Men leest het niet zonder ontroering. 'Het is na zoveel jaren nog altijd even gaaf gebleven. Maar ook al die andere verhalen uit het dagelijks volksleven, uit het leven der verdrukten, berooiden en onterfden, uit het donkere leven der werkslaven, veropenbaren de ziel van een sympathiek en edel mens. Zij hebben niet die soms wat ironische meewarigheid van Baekelmans, maar ze zijn even fijn gevoeld. Hun realisme is niet episch geweldig. Maar in hun soberheid van goed gekozen details, in hun tot het einde volgehouden toon van stille melancholie, behoren ze tot het beste dat de Vlaamse literatuur in de 1900-jaren heeft voortgebracht.

W i n t e r t i j d is nu totaal onvindbaar geworden: de laatste exemplaren zijn verbrand tijdens het bombardement van 1914. Is dit het enige literaire werk dat Van Overloop heeft nagelaten? Hij sprak daar nooit over. Maar ik meen me te herinneren, dat hij in de laatste jaren werkte aan een roman. Zouden wellicht fragmenten van dit handschrift (tezamen met een paar van de beste stukken uit W i n t e r t i j d) niet als postuum werk kunnen worden uitgegeven?

Ook nog op een ander gebied was Van Overloop een betekenisvolle figuur. Nog vóór 1914 verliet hij de spoorwegadministratie, om de leiding te nemen van de in de 18de eeuw gestichte kunsthandel Zazzarini, specialiteit van prenten en tekeningen. Op korte tijd wist hij op dit gebied een grondige kennis te verwerven, welke menig kunsthistoricus van naam hem zou hebben kunnen benijden. Hij wist de liefde voor de grafische kunsten bij zijn klanten aan te wakke-

ren en onder zijn aansporing gingen talrijke kunstliefhebbers rijke verzamelingen aanleggen.

Hij waagde zich ook af en toe op het gebied der uitgeverij. In 1913 publiceerde hij het monumentale prachtwerk van Max Rooses over Plantin en de Plantijnse Drukkerij; in 1920 een met oorspronkelijke platen geïllustreerde herdruk van Guicciardini's Description de la Cité d'Anvers, met een voorrede van Maurits Sabbe; in 1922 een map met de tien fraaiste etsen van Karel Mertens, met een inleiding van de ondergetekende.

Jarenlang heb ik aan hem een betrouwbare en verkleefde medewerker gehad. Nooit verzuimde hij een gelegenheid, om als kunsthandelaar zo belangloos mogelijk bij te dragen tot de verrijking van het toen door mij bestuurde Antwerpse Prentenkabinet. Hij bewaarde voor mij de primeur zijner laatste aanwinsten, en heel wat van de kostbaarste schatten van het Prentenkabinet zijn aan zijn speurzin en goede smaak te danken. Tezamen bezochten wij herhaaldelijk in het buitenland de grote veilingen, waar hij steeds bij alle specialisten hoog aanzien genoot. Die reizen behoren tot de schoonste momenten van mijn ambtenaarsleven.

De oude zaak Zazzarini is nu met hem doodgegaan. Ik zal die gezellige, mij zo vertrouwde winkel op de Britse laan nooit kunnen voorbijgaan zonder een gevoel van treurnis. Er is iets schoons uit ons leven weggerukt.

Maar ik wil vooral in Van Overloop de mens gedenken, de eenvoudige, trouwe kameraad, van wie men nooit ongetroost wegging, die op zijn helder, vriendelijk gelaat van gezonde, blonde polderjongen steeds de weerschijn droeg van een gevoelvolle ziel, in wiens woord steeds klonk de gulheid van een warm kloppend hart.

A.J.J. DELEN

De ontmoetingen van Genève

ONLANGS werden voor de vierde maal in Zwitserland bijeenkomsten gehouden, die bekend staan als de 'Ontmoetingen van Genève', of nog beter 'Internationale Ontmoetingen'. Op deze vergaderingen, die elk jaar te Genève plaats grijpen, bespreken Europese schrijvers, denkers en philosofen belangrijke actuele vraagstukken, vooral met betrekking tot het Europees cultureel leven.

Het thema was ditmaal: 'Op zoek naar een nieuw humanisme.'

Uit de conferenties heeft men kunnen opmaken, dat het onderwerp, gekozen voor deze 'Vierde Internationale Ontmoetingen', niet alleen veelomvattend was, maar tevens gevaarlijk omdat het zo ingewikkeld is. Dit werd vooral duidelijk na de uiteenzettingen van de h. René Grousset, over 'Het classiek Humanisme en de moderne Wereld'; van de h. Karl Barth en pater Maydien over de 'Actualiteit van de christelijke Boodschap' en ten slotte van de h. Masson-Oursel over de 'Mens van de Oosterse Beschaving'. Ook de eerste gedachtenwisseling in het 'Huis der Kunst' toonde dit aan.

Een levendige belangstelling wekte vooral de lezing van deh. René Grousset, een uitmuntend geschiedschrijver en deskundige op het gebied van de Oosterse vraagstukken. Deze geleerde koestert de hoop, dat eens op onze planeet een humanisme zal geboren worden, dat zich zal verspreiden buiten de te enge grenzen van ons classiek humanisme, dat gevormd is door de Griekse, de Latijnse en de Joodse geest, samengesmolten in het christendom. Volgens hem is de eensgezindheid onder de mensen van verschillende rassen, godsdiensten en vorming slechts mogelijk door de eerbied voor zekere waarden, verbonden aan het humanisme. Terloops kan men er op wijzen, dat hetzelfde onderwerp reeds behandeld werd door de bekende Chinese wijsgeer, abt Petrus-Celestinus Lou Tseng-tsiang, in zijn studie 'De Ontmoeting der menselijke Begrippen', waarin hij dezelfde hoop wat betreft de verwezenlijking van dit ideaal uitdrukt, als de h. Grousset. Deze laatste is er inderdaad van overtuigd, dat slechts de humanistische gedachte bij machte is de ontbinding van de sferen van kennis tegen te gaan en een werkelijk universeel inzicht van de mens te verwerven. Om hiertoe te geraken moet de humanistische traditie steeds vatbaar zijn voor de nieuwe aanwinsten van de wetenschap van welke aard zij ook moge zijn. Zij moet zich ook kunnen uitbreiden naargelang er in onze tijd vorderingen worden geboekt.

Voor de h. Karl Barth blijft de christelijke boodschap eeuwig actueel. Het zoeken naar een nieuw humanisme zou moeten beginnen met een geloofsgetuigenis. Een werkelijk nieuw humanisme zou slechts het humanisme van God kunnen zijn. De christelijke boodschap, aldus spreker, bant alle pessimisme, terwijl het uitzicht van het hedendaags humanisme zwaarmoedig en weifelachtig is.

Pater Maydien is het er niet mee eens, dat men de christelijke boodschap 'aan de tijd wil aanpassen'. Deze boodschap, betoogt hij, is eeuwig en laat haar aldus toe te ontsnappen aan de inwerking van de tijd. Zij staat er boven.

Zijns inziens kan de toestand van de mensheid slechts verbeteren door bestendige zorg om de evennaaste, bijgevolg door de toepassing van de broederliefde tegenover de andere mensen. In deze richting moet men de voorwaarden zoeken van een nieuw humanisme.

Men heeft heftige critiek uitgebracht op de keus van het onderwerp voor de 'Ontmoetingen' van 1949, al moet men aannemen, dat het vraagstuk der internationale betrekkingen, dat van actueel belang is, niet in de eerste plaats van politieke, maar vooral van intellectuele en zedelijke aard is. In de grond is het vraagstuk dit van de banden en tegenstellingen tussen de mensen door de verwantschap of het verschil, die hun beschavingen bindt of scheidt; de verwantschap of het verschil tussen de menselijke begrippen, die de hoeksteen zijn van elk hunner. Daarom verdient dit vraagstuk verdere studie, vooral in de tijden, die wij thans beleven.

ERASMUS

Helene Swarth en Pol de Mont

I.

'**M**EN mag zeggen, dat sinds 1882, dank zij Pol de Mont, de Nederlandsche literatuur een ware dichteres rijker is geworden!', besluit wijlen Prof. George Meir de bladzijde, die hij, in zijn monografie over Pol de Mont, wijdt aan de betrekkingen tussen de dichter en Hélène Swarth. De geschiedenis van onze literatuur bepaalt er zich trouwens toe aan te stippen dat de dichteres, dank zij de tussenkomst van Pol de Mont, Nederlandse in plaats van Franse verzen ging schrijven. Deze traditionele voorstelling laat niet vermoeden, dat de ingevolgde wens van Pol de Mont slechts het vertrekpunt van een zeer nauw contact was. Van 1882 af tot 1893 behoorde inderdaad een intense litteraire en ook menselijke wisselwerking tot de evolutie van beide dichters.

De geschiedenis van hun vriendschap is belangrijk voor de kennis van deze bewogen periode uit ons litterair leven, omdat Hélène Swarth, in het Noorden, en Pol de Mont, in het Zuiden, tot de meest representatieve letterkundigen van die jaren moeten gerekend worden[(1)].

De aanleiding tot hun drukke briefwisseling en tot hun zeldzame ontmoe tingen was het exemplaar van haar Franse verzenbundel L e s P r i n t a n i è r e s, dat op 28 Juni 1882 door Hélène Swarth aan Pol de Mont aangeboden werd. Zij was toen nog een volledige onbekende in de Nederlandse literatuur. In de Frans-Belgische letteren had zij wel reeds enige naam verworven, allicht minder om haar eerste bundel F l e u r s d u R ê v e (1879) dan om een mislukte verloving met de fel besproken Max Waller, de leider van de 'Jeune Belgique'. In 1882 genoot Pol de Mont daarentegen reeds een kloeke reputatie. Van hem waren verschenen 'Klimoprankskens', 'Waarheid en Leven', 'Jongelingsleven', 'Rijzende Sterren', 'De Eerste Mensch', 'Gedichten' (I), 'Gedichten' (II), 'Lentesotternijen', 'Novellen en Idyllen', alle verzenbundels, en 'Finneken, schetsen uit het Kinderleven'. Omdat Hélène Swarth bijna heel het werk van Pol de Mort kende èn bewonderde en daarenboven wist dat zijn aanzien reeds groot was, voegde zij bij haar bundel een briefje,

(1) De voornaamste, zo niet de enige bron voor de bestudering van de verhouding tussen Pol de Mont en Hélène Swarth zijn de 253 brieven door Hélène Swarth aan Pol de Mont gericht. De heer architect Frits de Mont, zoon van de dichter, die zo vriendelijk was ons deze brieven ter inzage af te staan, moge hier de uitdrukking van onze oprechte erkentelijkheid vinden. Hélène Swarth deelde aan de heer Frits de Mont mede, dat de brieven van zijn vader door haar verbrand werden. De datums hier tussen haakjes in de tekst aangegeven, verwijzen dus steeds naar de datums van brieven door Hélène Swarth aan Pol de Mont geschreven.

waarvan de schuchtere toon geenszins door het geringe verschil in leeftijd tussen beide jonge mensen - zij drie en twintig en hij vijf en twintig! - zon te verklaren zijn.

> Monsieur,
> Permettez-moi de vous offrir un volume de mes poésies ‘Les Printanières’ et de profiter de l'occasion pour vous dire combien j'aime vos harmonieuses et touchantes poésies. Elles exhalent, comme quelques fleurs, un parfum suave et pénétrant qui se conserve longtemps intact. Leurs doux écho résonne et se prolonge à l'infini dans l'oreille et dans le coeur.
> Votre admiratrice,
> Hélène Swarth.
> 28 Juin 1882.

Heel belangrijk is dit briefje op zichzelf niet. Maar de betekenis van haar volgende brief, wordt er des te duidelijker door. Zeven dagen later deelde zij hem inderdaad van uit Scherpenhoff - tot begin November 1884 verbleef Hélène Swarth te Brussel maar geregeld bracht zij haar verlof in Nederland bij verwanten of kennissen door - haar bekende kentering, haar overgang tot de Nederlandse poëzie mede:

> Zeer Geachte Dichter,
> In kan geen woorden vinden om U te zeggen welke indruk uw brief in mijn gemoed heeft teweeggebracht. Ik ben er gelukkig mede, ik ben er trotsch op door den lieven vlaamschen zanger wiens liederen het mij zoo zoet is te lezen en te herlezen, geacht en geprezen te worden.
> Uwe oprechtheid mij ook uw grieven mede te deelen waardeer ik en ik begrijp volkomen dat gij mij, zoo ge eenig belang in mij stelt, mij liever aan de nederlandsche poëzie zoudt zien toewijden. Laat mij U hierop antwoorden.
> Ofschoon hollandsch van geboorte, ben ik in Brussel opgevoed en heb mij aangewend mijne gedachten, van kind afaan, in het fransch uit te drukken. Pas twee jaar geleden kwam ik op het denkbeeld ook in mijn moedertaal mijne krachten te beproeven en eindelijk kwam het mij voor dat het misschien beter zou zijn mij geheel aan het hollandsch te wijden ofschoon ik tot nog toe noch de taal noch de versbouw machtig ben geworden. Niets zou mij liever zijn dan uw raad. Mag ik u mijne dichtproeven in 't hollandsch ter lezing sturen en wilt ge dan zoo vriendelijk zijn er mij oprecht uw oordeel over te zeggen?
> Hartelijk dank voor uw aanbod mij een uwer bundels te zenden. ‘Lorely’ is de eenige die ik niet heb gelezen. Uw portret in ‘Lentesotternijen’ is zeer slecht? Zou het te veel gevergd zijn u een gelijkend te vragen?
> Ik zal u een dezer dagen een boekje sturen voor uw vriend Jean Aicard en voor u mijn eerste dichtbundel ‘Fleuns du Rêve’.
> Maar te veel reeds heb ik over mij zelve gesproken.
> Uwe Idyllen vind ik zeer mooi, vooral **Pulcinello** en **Een Rapeling;** uwe **Lentesotternijen** zijn frisch en levenslustig als de jeugd in de lente, maar uwe **Gedichten** zijn mij lief boven alles;

Leg op mijn hert uw voorhoofd.
Scoonslaepsterken, scoonslaepsterken.
Een grijze koning droomde.
Zoo gij wilt, voer ik u mede,
langs de blauwe schoone zee...
De mis was aan - de belle klonk...
O blijf gelijk de duive, kind...

en nog meer, te veel om op te noemen, liefelijke zoetvloeiende zangen vo: melodie. En de '**Tarwemel**', die heerlijke schilderachtige idylle... en '**De eerste Mensch**' dat prachtige gedicht dat mij heeft doen trillen en gloeien van ontzag en bewondering! en dat verheven weemoedig '**Laatste Klokkenlied**'!
'**Nacht**' is gelijk een zucht van de avondwind tusschen de hooge ruischende toppen der hoornen. '**'t Gestorven Broerke**' is zoo echt naïef en anderen weer zooals **Sitio, Golgotha, Crux**, de **Galileëer**, zoo ernstig en diep weemoedig.
Nogmaals, laat mij u danken, lieve Dichter, èn voor het genot dat uw zoete melodie mij verschaft, en voor uw brief, die mij een blijvend aandenken zal zijn.
Met hoogachting en sympathie,
Hélène Swarth.
Adres: bij Mevrouw Nuwendam.
Scherpenhoff, Rheden bij Arnhem.

Uit dit antwoord blijkt voldoende het aandeel van Pol de Mont in de beslissing van Hélène Swarth, voortaan Nederlandse verzen te schrijven. Terecht mocht hij, vele jaren later, ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Hélène Swarth, in de Nieuws Gids schrijven:

'Ik ben er nog altijd even trotsch op, dat ik er, al wel een halve eeuw geleden, iets toe bijdroeg, om de toen in het Fransch dichtende jonge schrijfster er toe over te halen, in eigen Nederlandsch te zingen'.

Voor Hélène Swarth had het probleem van het taalgebruik hiermede niet afgedaan. Zij schreef verder Franse venzen met de bedoeling uit te geven. Zij hoeft nog meermaals geaarzeld tussen het Nederlands en het Frans. Haar twijfel heeft zij in sommige brieven aan Pol de Mont, alhoewel zij zijn onwrikbaar standpunt in dit opzicht kende, medegedeeld. Het bleef niet steeds bij een eenvoudige constatatie:

'Mijn liefde voor duitsche poezie heeft mij het eerst, weinige jaren geleden, doen beproeven hollandsche verzen te schrijven. In hoeverre, later, uwe gedichten, die ik verleden jaar leerde kennen, er toe bij hebben gedragen mij aan 't nederlandsch te wijden, hoe kan ik net U zeggen? Bewondering voor het talent van ware lyrische dichters doet ons wel eens vergeten hoe weinig wij zelf vermogen'. (10 October 1882).

Heel dikwijs was er een andere toon dominant:

> ‘Ik vermeet mij eene taal te behandelen, die ik niet ken en ik ga voort omdat ik het nu eenmaal heb besloten, ook om den jeugdigen meester geen oneer aan te doen - want dat ik, **zonder U**, geene nederlandsche verzen was blijven maken, staat bij mij vast. Zijn zij beter dan de fransche? ik weet het zelve niet. Vóór gij er uwe goedkeuring aan hecht, verkeer ik in de onzekerheid of al mijn verzen deugen of niet’. (4 November 1883).

Twijfel aan haar kennis van de taal niet alleen, maar ook aan haar poëtisch vermogen:

> ‘Maar mijne fransche verzen, die moest ge eens in klad zien! Daar is het niet beter mee gesteld, ofschoon ik meer van 't fransch dan van 't hollandsch. of - hoe zegt ge het ook weer: Nederlandsch - heb geleerd. Die zijn ook al “vingt fois sur le métier” geweest’. (1 December 1882).

Later zou zij nog over het gebruik van het Nederlands klagen, niet zo zeer om de taal zelf, die, als probleem, geleidelijk uit haar blieven verdween, maar om het ondankbare publiek dat zij met die taal bereikte.

De klagende toon, niet zelden de melancholische eentonigheid, van haar brieven bevestigt het beeld van Hélène Swarth, dat men zich bij de lectuur van haar verzen vormt. Groot is het verschil met haar levenslustige correspondent, die haar altijd maar opbeurend antwoordde en slechts heel zelden, in ogenblikken van neerslachtigheid, graag betuigde troostwoorden uitlokte. Maar een fundamentele belangstelling in de poëzie enerzijds en een niet minder essentieel doordrongen zijn van het dichterschap anderzijds bevorderden, langs beide zijden, zij het op een verschillende wijze, de toenadering.

II

Het litterair aspect van deze toenadering, voor Pol de Mont meer gescheiden van het menselijke dan voor Hélène Swarth, bleef niet lang beperkt tot open aanmerkingen van taalkundige aard. Alhoewel Hélène Swarth nog lang te raad kwam bij Pol de Mont voor de juiste woordkeuze, kregen de rhythmische verantwoording en de verkieslijke dichtvorm geleidelijk voorrang. Problemen van metrum en rhythme vormden een schakel tussen de diepernstige voorkeur bij Hélène Swarth voor de gebondenheid van het sonnet en de speurende belangstelling bij Pol de Mont voor alle mogelijke prosodische oplossingen. Duidelijker nog worden band èn afstand wanneer de gedachtenwisseling van de vorm op de inhoud overgaat:

> ‘Uwe waarschuwing verwonderde mij geenszins. De twee ghaselen die ik U zond maakte ik met geen ander doel dan om iemand te bewiizen dat ik dien vorm ook weet te gebruiken. Daarna is die spelerij dan ook uit. Dat ik echter wel, in dagen van verveling iets zoek in verzen te brengen loochen ik

volstrekt niet. En toch zijn het niet de slechtste mijner gedichten die ik zoo, spelend, zonder vooruit te weten wat ik schrijven zou, heb gemaakt. Lang en eentonig is de dag en mijn hoofd is dikwijls even ledig als mijn hart!
Daarom dring niet te veel aan op verzen van mij, wanneer ik soms een pooze zwijg!
Eens was dat anders: de Poëzie was voor mij een godheid en de kunst een tempel en ik meende op mijn voorhoofd den kus der Muze te gevoelen. Ik heb wel aan feeën geloofd, toen ik klein was, aan engelen wat later, aan een liefdevollen God, aan liefde, aan vriendschap, aan zielenadel...
En zo ontaardt poezie in een spel van klanken en rijmen waarin de afgematte ziel verstrooiing zoekt!
De diepte van haar eigen leed wil de massa ongaarne peilen, daarom wendt men zich af van de dichters die daarop doelen. Of denkt ge dat zelfzucht alleen die klachten ingeeft? Lijdt niet meer dan één dezelfde smart en is het niet voor die dat de lyrische dichter zingt?
Ik doe dat niet langer! Maar wat blijft daar over van mijn poëzie?
Ook daarom keur ik uw raad goed, mij zoo herhaaldelijk gegeven: te zwijgen over mijzelve en buiten mij de onderwerpen te zoeken. Maar men kan een goeden raad op prijs stellen, zonder in staat te wezen dien op te volgen.' (30 April 1834).

Pol de Mont heeft op deze brief, jaren later, een nota geschreven: 'Wat geluk dat zij die raad niet volgde! ik gal hem haar onder den indruk van allerlei kritieken die ik over haar subjectief werk te Antwerpen hoorde.' Hoe eerlijk deze bekentenis ook weze, toch ontzenuwt zij geenszins de bestendige poging van Pol de Mont - zijn eigen karakter daarbij eerbiedigend - haar poëzie en vooral haar inspiratiebronnen op de zijne af te stemmen. Hoe dikwijls beloofde zij hem geen 'subjectieve poëzie' meer te schrijven. Zij heeft geen woord kunnen houden, steeds viel zij terug in de 'oude zoete zonde' en dat maakte haar grootheid uit. Een voorspelling van de eentonigheid, die haar later zou aangewreven worden, kan evenwel in al de raadgevingen van Pol de Mont ook gevonden worden. Dat Hélène Swarth haar eigen weg ging, ook daar waar zij in s c h e t s e n of a q u a r e l l e n concessies meende te doen, heeft de bewondering van Pol de Mont voor haar werk nooit geschaad. Het bleef niet bij een vriendedelijke aanmoediging. Toen het nog nodig was zocht en vond hij voor haar de gewenste uitgever en, in den beginne, zag hij alle drukproeven na, alhoewel hij de gedichten in handschrift reeds gelezen en 'gecorrigeerd' had. De gunstige recensie daarna, was meteen nog een vriendendienst in alle oprechtheid volbracht. Anderdeels mag de bewondering van Hélène Swarth voor haar Antwerpse vriend niet in twijfel getrokken worden. Alhoewel zij exclusiever was in haar litteraire smaak dan Pol de Mont en daarbij blijk gaf van een voorkeur voor een poëtische richting, waartoe moeilijk het werk van de schrijver van F l a d d e r e n d e V l i n d e r s kan gerekend worden, hebben erkentelijkheid en vriendschap haar oordeel gunstig beïnvloed. Een logische houding immers voor iemand,

die leven en literatuur niet scheiden kon. Op de onmogelijke objectieve poëzie na, die haar nu eenmaal te vals klonk, heeft zij getracht op al zijn wensen in te gaan.

Met tegenzin schreef zij op zijn verzoek critisch proza. Aangenamer vond zij de Franse vertalingen die zij voor hem maakte, naar oorspronkelijke Nederlandse verzen van hem, van haar of van andere Nederlandse schrijvers. Op 13 November 1884 aanvaardde Hélène Swarth, met enthousiasme, het aanbod van Pol de Mont de boeken van hun bibliotheken uit te wisselen. Uit de titels van de talloze werken, die tussen Mechelen en Antwerpen, heen en weer werden gezonden, blijkt hun grote belangstelling voor de buitenlandse schrijvers. Hélène Swarth was beter ingelicht over de moderne Franse literatuur, maar Pol de Mont was meer vertrouwd met de Duitse. Als het over de Engelse letterkunde ging dan sprak Hélène Swarth herhaalde malen haar bewondering voor Dante Gabriel Rossetti en Elisabeth Barrett Browning uit. De korte karakteristieken waartoe het terugzenden van de boeken steeds aanleiding gaf, bevatten - hoe kon het anders? - uiteenlopende appreciaties. Hélène Swarth sceptischer dan Pol de Mont, was ook kieskeuriger. In de lectuur zocht zij niets anders dan een verrijking van het eigen gemoedsleven, terwijl hij vooral dacht aan een verruiming van zijn geestelijke horizon. Hun litteraire opvattingen groeiden, spijts de wederzijdse bewondering, uiteen. In een blief van 1886, toen zij 't verst van elkaar stonden, drukte Hélène Swarth het besef van deze afstand uit op een wijze, die ongewoon was voor haar.

> Mechelen, 13 April 1836
> Lieve Dichter,
> Dank voor de toezending van uw gedicht. Het maakte een pijnlijke indruk op mijn ziel en ik dacht er eerst eens goed over na, om U niet al te vluchtig mijn bevinding mee te deeien.
> Uw streven blijkt de vernedering der menschheid te zijn en dat streven vind ik niet schoon. Den mensch, die ijdel wordt op veel ingebeelde grootheid, eens flink de waarheid te zeggen, is dikwijls goed en moedig. Ik denk aan het woord van Pascal: ‘s'il s'élève, je l'abaisse, s'il s'abaisse, je le releve’. Maar gij treedt immers noch als moralist noch als priester op. Welke hoop, welke troost geeft gij den mensch, na hem uw verachting in het aangezicht gespuwd te hebben. Gij toont hem zijn kleinheid niet om hem te wijzen op ware grootheid; integendeel, gij stelt hem beneden het dier. Wat moet nu den mensch doen, die uw gedacht ter harte neemt? Daar blijft, dunkt mij, om consequent te handelen, niets over dan een vrijwilligen dood. Gij zijt het niet alleen, die wonden ontbloot om ze te geeselen, de geheele moderne fransche litteratuur is verpest door materialisme.
> Kloos en Verwey, Perk en anderen - het contrast viel mij op - vinden een godheid in eigen ziel.
> ‘Ik ben een god in 't diepst van mijn gedachten’, zegt Kloos, en Verwey:

> ‘Mijn ziel, gij die uw eigen god zijt’
> en Jacques Perk, nog schooner:
> ‘De godheid troont, diep in mijn trotsch gemoed’
> en gij verlaagt ons, tot beneden een onnoozelen meikever, omdat het diertje veel genot heeft van zijn insecten leventje...
> Gelooft gij dan niet eens meer aan uw eigen ziel, dichter?

Hélène Swarth.

Zeer subjectief geformuleerd was het verschil dat Hélène Swarth hier constateerde. Op deze basis immers konden zij geen overeenkomst bereiken. Voor Pol de Mont waren leven en literatuur geen volstrekte synoniemen zoals voor Hélène Swarth. De betrekkelijke afstand die hen, als schrijvers, scheidde, zou veel duidelijker blijken uit hun pogingen tot gemeenschappelijke arbeid. Tweemaal hebben Pol de Mont en Hélène Swarth getracht samen een tijdschrift uit te geven. Begin Mei 1887 stelde hij haar voor een nieuw poëtisch tijdschrift te stichten. Hélène Swarth was dadelijk bereid, maar zij had bezwaren tegen de ‘formalistische richting’ en tegen halve talenten, onder wie zij Prosper Van Langendonck rekende. Dikwijls informeerde zij naar de stand der zaken, blijkbaar nog nadat Pol de Mont het plan reeds opgegeven had. Drie jaar later haalde Pol de Mont het plan opnieuw te voorschijn. Eens te meer was Hélène Swarth enthousiast, maar zij opperde dezelfde bezwaren tegen de halve talenten en formuleerde ze scherper:

> ‘Mijn program komt wel gedeeltelijk met het uwe overeen, maar de medewerkers die gij mij voorstelt, zou ik, op enkele na, verwerpen. Jan Van Droogenbosch, als zuiver **parnassien**, J. Van Looy en L. Couperus (dien ik hooger stel dan Van Looy) zouden mogelijk zijn, maar de pretentieuse naäpers van **J. Vlaanderen**, neen! R. Stijns, Van Langendonck, Brans, **nooit!** Sauwen leek iets toen hij uw eerste manier nadeed, maar bleek mij later **niets** te zijn. Van J. Winkler Prins had ik goede verwachtingen, ik wijdde zijn bundels destijds een uitvoerige studie, maar hij is erg achteruitgegaan. Hij zegt onbeduidende dingen in gedwongen onmuzikale taal. Deze schrijvers hebben allen hun tijdschrift, hun passend kader: Langerok, Vermeylen, enz. **Jong Vlaanderen** dat ik, op weinig stukjes na, een prullig nadoen van de belgische fransche blaadjes vind. De andere vl. schrijvers die gij opnoemt hebben de **D. en K. Halle** (gij weet zelf welk een litteraire waarde die heeft!) en **Holland-Vlaanderen** de flauwe weerschijn of **salon des réfusés** van de Nieuwe Gids.

Hélène Swarth droeg het plan nochtans een warm hart toe. Zij verzamelde een groot deel van de copij, schiftte en verbeterde vele ingezonden stukken, zocht mogelijke medewerkers, en suggereerde ten slotte de titel ‘Zingende Vogels’. Alleen haar verloving met Wolfgang Van der Mey heeft verhinderd, dat het tijdschrift als een gemeenschappelijke onderneming van haar en Pol de Mont zou bekend staan.

> Deze tweede poging tot samenwerking bracht een heropflakkering van de briefwisseling, die in de loop van de jaren enigszins verflauwd was. In deze

brieven, zoals in de vorige trouwens, treffen de eenvormigheid van de romantische stemming en de veelvuldigheid van de zakelijke mededelingen. Voor de verhouding tussen Hélène Swarth en Pol de Mont zijn beide belangwekkend: het zakelijke voor het litteraire en het romantische voor het menselijke. Nam de romantische neiging een te hoge vlucht, dan dreigde wel eens een spanning, op het randje af een sentimentele crisis te ontstaan, die dan toch steeds tijdig - tijdelijk zou ook wel juist zijn - in een positieve tijding opgelost werd. Dat evenwicht wist Pol de Mont beter te bewaren dan Hélène Swarth.

III

Juni 1883

Lieve Vriend,
Zal ik deze stukjes nog bij mijn bundeltje voegen? Wees wat streng, bid ik u, ik zelve ben niet zeer tevreden over deze verzen. En Gij?
Later antwoord ik op uw brief. Nu slechts een vraag, als ik mag.
Uw verzen, hebt gij mij gezegd, blijven onovergeschreven liggen, omdat ge er geen moed toe hebt aan 't copieren te gaan. Mag ik dat voor U doen? - Zoo ja, hartelijk dank voor het mij geschonken voorrecht. U een dienst - hoe gering helaas! ook - te bewijzen zal mij een genot zijn. - Als zij niet geheel onleesbaar zijn, zal ik wel uit uwe geschriften wijs kunnen worden. Ik reken dan op enige wenken, voor volgorde enz., of ge ze op losse bladen of in cahiers wilt hebben... Ik beloof U dan niet zoo slordig als nu te schrijven!
Laat mij geen week op antwoord wachten! Acht dagen zijn lang als men naar een brief van een vriend verlangt.
Ge hebt mij een blik in uw ziel laten slaan. Ik had mij niet bedrogen, ik kende U sinds lang. Ge zijt wel de dichter der Loreley. Maar ge moet nog meer worden, nog veel meer! Ik wilde dat ge hooger stondt dan anderen, in alle opzichten. Ge zijt toch niet boos omdat ik zoo schrijf? Waart ge mijn broeder ik zou niet anders spreken - en zijt ge niet mijn liefsten broeder? Weet dat, wanneer ge verdriet hebit, ik met U lijd.
Ge zijt oprecht en goed. Ik druk met innigheid de hand die zulke schoone verzen en zulke edele brieven schrijft.
Hélène

Het zou verkeerd zijn 't copiëren van gedichten, waarvan in deze brief - geschreven onmiddellijk na hun tweede ontmoeting - sprake, te rekenen tot de zakelijke contacten. Deze nederige hulp verraadt, niet zonder schroom, een diepe sympathie. Remy de Gourmont schrijft in zijn L e t t r e s à l ' A m a z o n e over dit gevoel:

Celui même qui ne désire plus rien, dont l'âme s'est repliée comme des antennes fatiguées d'avoir senti et palpé le monde, celui-là désire encore

la sympathie. Ainsi que l'amour dont elle est peut-être un des masques, ou l'une des formes, la sympathie tombe où elle peut. On la voit installée entre des

> personnes en apparence fort éloignées l'une de l'autre, rapprocher des caractères faits pour se combattre, des esprits d'essence différente et des coeurs aux aspirations divergentes, on le croyait et ils le croyaient eux même. La sympathie se prononce à l'improviste et s'affirme aussitôt avec une certaine indiscrétion. Elle connait la jalousie, les désespoirs et les aveux timides et indirects, cherche à se manifester par les petits dévouements absurdes qui lui semble autant d'actions d'éclat, et se montre fort dépitée quand elle se voit méconnue. Mais la sympathie ne se décourage pas'.

Zonder tot in alle détails op de sympathie van Hélène Swarth voor Pol de Mont toepasselijk te zijn, suggereert deze bladzijde van Remy de Gourmont toch heel goed de geladen atmosfeer, die heel dikwijls in de brieven, wanneer alle zakelijke mededelingen, als zoveel veiligheidskleppen, de nodige rust en berusting niet brachten, merkbaar blijft. Dan duiden stippeltjes, zinsspelingen, halve woorden... de beheersing aan, die het verstand, uit vrees voor het misverstand, eiste.

Uiterst talrijk zijn de brieven, gedurende deze lange en door niets ontsierde vriendschap gewisseld, precies omdat de ontmoetingen bijzonder schaars geweest zijn. Het was ten slotte makkelijker over bundeltjes en bandjes te schrijven, dan over koetjes en kalfjes te spreken. Van 1882 tot 1893 hebben Hélène Swarth en Pol de Mont elkaar slechts een tiental keer ontmoet. Na iedere van deze samenkomsten vlotte de briefwisseling niet meer en troffen zachte verwijten Pol de Mont. Hij was het ook die veel uitnodigingen van Hélène Swarth vriendelijk afwees.

Na de eerste ontmoeting, op 5 November 1882, werd de toon van de brieven onmiddellijk inniger, men zou haast zeggen vrouwelijker. De belangstelling van Hélène Swarth gold zozeer de jongste bundel als de laatste verkoudheid. Verzen werden 'Voor U, Aan U, Over U' geschreven. Troost werd gezocht en gevonden in de moeilijke ogenblikken, toen haar vader zware geldelijke verliezen leed en zij, ontmoedigd, de hoofdstad voor Mechelen moest verlaten, later nog toen eerst haar zuster en dan haar moeder overleden.

Aan Pol de Mont vertrouwde zij ook haar ontgoochelde liefde toe.

> 'Aan Uw vriendelijke wensch iets meer betreffende mijzelve te vernemen, gaf ik reeds gehoor door het toezenden mijner "Rêves perdus". De verzen zijn niet van de beste die ik geschreven heb, maar zij geven eenigszins het gevoel weer dat mij bezielde, in dien tijd, zoo lang geleden. Ik kan niet in die herinneringen eener idylle, die zoo droevig eindigen moest, bladeren zonder mij verbitterd te gevoelen'. (4 Februari 1883).

Deze zinspeling op 'haar l i e f d e tot Max Waller' - zo schreef Pol de Mont op deze brief - werd de inleiding tot talrijke uitlatingen, over dat mislukte avontuur.

Na jaren van druk verkeer, althans epistolair verkeer, werden van het jaar 1884 af minder brieven gewisseld. Pol de Mont bleek niet haastig te zijn om op

haar vragen te antwoorden. Zo hun verschillende litteraire ontwikkeling, nog meer hun uiteenlopende faam enige invloed op hun verhouding had, dan moet die veeleer bij Pol de Mont dan bij Hélène Swarth gezocht worden. Had het oordeel van Kloos, waarin Hélène Swarth als het hoogste en Pol de Mont bijna het laagste vertegenwoordigen, enige invloed op hun verhouding? Heeft de dichter, ten slotte, de sympathie van de dichteres gevreesd? Vraagtekens en verklaringen volstaan niet om een tijdelijke vervreemding tussen twee vrienden, een man en een vrouw, te achterhalen. Het zijn evenmin feiten alleen, die de andere reactie van de natuurwet, de aantrekking, bepaald hebben.

Nieuwe vraagtekens en nieuwe verklaringen opsommen voor de heropflakkering van de vriendschap in het jaar 1887? Waren de gemeenschappelijke plannen oorzaak of gevolg? Hoe het ook zij het is net alsof beide een verloren tijd wilden inlopen. Na zoveel jaar ontmoetten zij elkaar opnieuw. Pas een jaar later schreef Hélène Swarth over deze ontmoeting:

> ‘Ja ik denk veel aan U en zoek telkens het bankje in de Jardin Botanique weer op, waar ik eens verleiden jaar U naast mij zag zitten. Soms spreekt men elkaar en vermijdt juist dat te zeggen wat ons op het hart ligt. Waarom? Hoe meer ik ondervind, hoe meer ik begrijp dat eerlijke menschen oprecht met elkaar moeten omgaan, om elkaar veel misverstand en nutteloze spijt te besparen. Maar dan zijn wij trotsch en willen ons goed houden en scheiden - God weet voor hoe lang! - zonder één hartelijk woord.’ (9 September 1899).

Dat was dan opnieuw de oude toon, tevens het oude probleem. Ook een volgende ontmoeting loste de spanning niet op, wel integendeel:

> ‘Maar dat ik U als mensch niet minder hoog, ja soms hooger stel dan als dichter, daar zijt gij toch wel van overtuigd?
> Wij waren toch wel een beetje vervreemd beken het maar, en er is van uw kant niet meer dezelfde sympathie als vroeger. Spreek het niet tegen, ik heb het gevoeld en ik voel meestal juist, al zie of denk ik vaak verkeerd.
>
> O al mijn idealen van vroeger! Maar ge hebt mij vermeden jaren lang. Ik wou zoo gaarne dat we oprecht met elkaar omgingen en een beetje troost vonden in elkaar...’ (24 October 1890).

Tussen litteraire oordeelvellingen, plannenmakerij en wederzijds dienstbetoon door bleef de moeilijke menselijke verhouding aandringen. Zij brak, eenmaal slechts, in een crisis uit:

> Neen, in verzen kan ik ook mijn hart niet uitstorten. Heb ik dat niet al veel te veel gedaan? Ge hebt toch wel begrepen dat meer dan een van mijn sonnetten voor U was? Ja, dat weet ge natuurlijk wel. Vraag mij niet weer bij U te komen, 't zou wel zoet zijn maar...

Waarom ik u verdacht heb van coquetterie? Een gevoel opwekken bij iemand die zo diep en zo innig voelt als ik, om later bij de eerste bijna onwillekeurige uiting van dat gevoel, te zeggen dat het slecht is...; hoe noemt ge dat?' (ongedateerd, vóór 15 Januari 1891).

Het verwijt in deze vraag besloten, heeft Pol de Mont in een nota op de brief beantwoord:

> ‘Arme Hélène, ge hebt nooit begrepen dat zoowel dat zeggen als dat wegblijven, juist en alleen voortkwam, niet uit onnoozele pruderie, maar uit de halsstarrige wil, u, ondanks al wat mij naar u dreef, voor bitterheid te sparen, die mijn levensomstandigheden noodzakelijk moesten baren. Coquetterie was 't nooit - al heb ik, het niet kunnend in woorden brengen, het u ook nooit zoo gezegd als het was, en geschreven zeker niet’.

Minder dan een maand later kondigde Hélène Swarth haar verloving met Wolfgang van der Wey aan. Dit bericht betekende weliswaar het einde van hun briefwisseling niet, die voortgezet werd tot in 1893 en besloten met enkele brieven in 1910, maar de inhoud ervan werd om zo te zeggen uitsluitend litterair.

IV.

Overschouwt men deze vriendschap dan constateert men dat het litteraire en het menselijke aspect moeilijk uit elkaar te houden zijn. Hélène Swarth, ignoreert het essentiële verschil tussen het leven en de literatuur. Zij leeft litterair, romantisch litterair. Louter menselijke gevoelens drukt zij gaarna uit met geciteerde verzen, liefst van Franse romantiekers. Zij transponeert het leven niet in de literatuur, maar wel de literatuur in het leven. Pol de Mont heeft haar zeker als mens bekoord, maar waar deze mens ophield dichter te zijn en bij voorbeeld een liberale politieker werd, was de belangstelling zoek. Het autobiografische karakter van haar poëzie is tenslotte maar een aspect van de litteraire allure van haar leven. Een bewijs, negatief evenwel, is de mislukking van haar liefdesleven. Max Waller, Wolfgang van der Wey en Frits Lapidoth, zoveel mannen die slechts helden van een idylle hadden mogen zijn. Pol de Mont maakt daarentegen een principieel onderscheid tussen leven en poëzie. Juist op grond van deze scheiding heeft de vriendschap tussen hem en Hélène Swarth, de dichteres, kunnen gedijen, Hij is het die steeds tracht de betrekkingen op het zuiver litteraire plan te houden. Hij is consequent wanneer hij haar aanraadt onderwerpen buiten haar te zoeken. Zelfs wanneer hij, ten einde raad, zegt dat hij met zijn verstand en niet met zijn gemoed dicht.

De vaandeldragers van de nieuwe literatuur van het laatste kwart van de negentiende eeuw hebben Hélène Swarth bewonderd en Pol de Mont verguisd. Zij was echt en hij was niet waar. Het litteraire absolutisme van de Tachtigers zag daarbij het traditionele in haar romantisme over het hoofd en miskende de drang tot vernieuwing in zijn veelzijdigheid. Tegenover deze overdrijving staat de echtheid van een vriendschap, waarvan het oude bij Hélène Swarth en het nieuwe bij Pol de Mont slechts het litteraire aspect zijn.

Herman LIEBAERS

Vlaamse Letteren
Laten we Gezelle herdenken

OVER enkele weken zal het precies een halve eeuw geleden zijn, dat de grote Vlaamse dichter de Eeuwigheid inging, een nimmer tanende roem te gemoet, zo duurzaam als die van Vondel en andere toppunten uit de Nederlandse letterkunde.

Zijn werk houdt de geesten in de Nederlanden bestendig bezig: de Gezelle-literatuur groeit elk jaar verder uit. En ook de harten heeft hij blijvend veroverd; Alice Nahon's aandoenlijke uitroep, 'Gezelle, mijn goede Gezelle' vertolkt nog steeds de genegen bewondering van velen.

In Gezelle worden door millioenen Nederlandssprekenden nog steeds de kunstenaar en de mens vereerd, de taalvirtuoos en de poëzievernieuwer, de wekker van het sluimerend West-Vlaanderen. Hij verhief de taal van zijn volk tot onbekende hoogten en toch bleef hij er steeds de bescheiden en vaardige dienaar van. Hij plooide haar volgens eigen wetten, zoals zelfs de meest individualistische taalkunstenaar het niet aandurfde en toch bleef ze in zijn handen het trouwe verbindingsteken tussen zijn volk en hem. Voor enkelen, de uitverkoren leerlingen en vrienden, schreef hij de subliem ste lyriek in die taal; voor velen, waaronder honderden volksmensen, gebruikte hij ze als mededeling van allerlei sociaal en familiaal lief en leed. Geen bruiloft, geen begrafenis, geen doopplechtigheid kon in Gezelle's omgeving doorgaan, of de dicht- en dienstvaardigheid van de vereerde Meester was van de partij. De ontelbare gelegenheidsgedichten, uit de gewone taal van het volk ontsprongen met nu en dan een geniale vonk tussen de behendige rijm- en ritme-acrobatieën, hebben de goede, grote en gedienstige Gezelle geenszins belet, lyriek van het zuiverste en het hoogste gehalte te scheppen, naast een even ontelbaar aantal ongeëvenaarde stukjes natuurbeschrijving.

De Rolleweg te Brugge ligt in de diepte; daarachter bevinden zich de twee molenheuvels met daarop de molens en nog hoger de wijde hemelruimte.

Zo heeft het kind Gezelle het gezien en zo heeft hij het ook 'gedacht, gedicht en gedaan'. De Rolleweg, de weg van en naar zijn volk, heeft hij nooit willen afsnijden van de molenheuvel en andere 'bergen' waar men 'alleen bidden' kan. Lang vóór de abbé Bremond zijn credo verkondigde dat gebed en poezie één zijn, had Gezelle dit reeds voor zich zelf toegepast.

Hij verhief zich boven zijn volk door zijn werk en in dat zelfde werk keerde hij er steeds naar terug. Hij putte onverpoosd uit de schatten der volkstaal en schonk die rijkdom, vermeerderd met en veredeld door de zijne, gul terug. Nergens kan de Vlaming zulks beter beseffen dan wanneer hij, doordienkt van Gezelle's geest en doorzinderd van Gezelle's klankrijke taal, zich ergens tussen Rolleweg en molenheuvel aan het mijmeren zet.

Taalkennis en lyrische drang stimuleerden elkaar bij Gezelle, of zij losten elkaar af. Gezelle's weg leidt tot de verbroedering, de harmonie van lyriek en philologie.

Vijftig jaar geleden... Veel meer dan vijftig boeken over Gezelle's leven en werken bewijzen, hoe springlevend de verzen van de priester-dichter zijn gebleven. En we denken aan dit vers van hem: 'Hoe zeere vallen z'af', de blaren; maar de boom blijft.

Deze herfst zal enigszins Gezelliaans getint zijn. De Gezelle-portretten en -artikels in boek en blad zullen weldra een nieuwe warrel- en dwarreldans beginnen en dikwijls zult ge kunnen Gezellens vers prevelen: 'Hoe zeere vallen z'af'. Maar steeds zult ge, om u te troosten over de onmeedogend voorbij vliedende tijd, Gezelle's werk zèlf ter hand kunnen nemen. En dan raad ik u ten zeerste een bezoek aan het Gezelle-Museum aan, een eerste of een zoveelste. Elk jaar ga ik het ten minste éénmaal bezoeken en telkens vind ik er iets dat vorige jaren aan mijn aandacht ontsnapte.

Voor deze gelegenheid kunt ge misschien eens een omweg maken tot voorbij het Gezelle-standbeeld aan de Onze-Lieve-Vrouwkerk, en dan nog verder afdwalend, in de buurt van de Sinte-Walburgakerk, in die Korte Ridderstraat en op de Verwersdijk even stilhouden vóór de huizen waar hij als onderpastoor heeft gewoond. Dan begeeft ge u naar de Sinte-Annakerk, waar hij 'gekerstend' werd en zijn plechtige communie deed. Tenslotte komt ge op de Rolleweg, niet ver van het Engels klooster.

De Bruggeling Gezelle heeft over het anecdotische, het concrete Brugge zo goed als niets gedicht; maar de Brugse gotische geest zit in hem.

Het Gezelle Muzeum danken wij vele uren van stil genot. Steeds wist mejuffrouw Elisa Lateur allerlei pittige en interessante bijzonderheden over Gezelle mede te delen; zij was een wandelende Gezelle-encyclopaedie. Haar broeder, de beeldhouwer Karel Lateur, de zwijgzame, vertoonde zich bijna nooit. Elk zijn werk, dacht hij.

Nu is Karel Lateur overleden en de vlijtige museum- en huisbewaarster heeft haar intrek bij haar andere broer Stijn Streuvels genomen, op ''t Lijsternest', dat later allicht ook een museum zal worden.

En ook E.H. Allossery is er niet meer; hij was een levende Gezelle-bibliotheek. Maar in het Museum zagen de bezoekers hem minder: deze noeste werker was een sieraad voor de grote dagen van congressen en officiële ontvangsten.

Gelukkig hebben zij, die het Gezelle-Museum beheren, de familietraditie in eer gehouden: een andere nicht staat thans de Gezellianen even gedienstig en hartelijk te woord, een Gezelle heeft een Lateur opgevolgd.

Wie reeds tientallen letterkundige en andere musea bezocht, zal gaarne erkennen dat het Gezelle-Huis iets speciaals is. Gezelle's papieren erfenis heeft ten eerste de kans gehad nooit te moeten verhuizen, ten tweede in het geboor-

tehuis van de dichter te zijn ten toon gesteld en ten derde door de vrome handen van familieleden zelf te zijn beschermd. En wanneer de grote massa papier u muf en suf zou hebben gemaakt, dan wacht een rustige tuin op uw zenuwachtige komst. Er zijn ook - onvermijdelijk - nadelen op te sommen: de drie vrij kleine kamerruimten, waar nochtans met de plaats werd gewoekerd, kunnen niet alles bergen. En men heeft ook wel, niet zonder reden, wat schrik voor de alle inkt verblekende zon, zodat er meer drukwerk dan handschrift is te zien. Maar graag vergeet men dit onmiddellijk, omdat het tentoongestelde zo suggestief de sfeer oproept van Gezelle's werk en van Gezelle's geestesgesteldheid. Geen ‘letterkundige’, doch een volledig mens leren we hier kennen.

Van de drie kamers bezoeke men liefst de verste het eerst: zij is vol herinneringen aan de jonge Gezelle en aan de familie, als het ware het intiemste zaaltje. In de tweede viert de gelegenheidsdichter Gezelle, de gedienstige priester, de volwassen Gezelle hoogtij. De derde werd de oude, de dode, de onsterfelijke Gezelle voorbehouden, zonder dat er daarom wegens de beperkte ruimte sprake kon zijn van een zeer strenge afbakening.

Steeds doet het genoegen zekere documenten opnieuw te kunnen lezen, zoals bijvoorbeeld die parodie uit ‘Reinaert de Vos’, met als titel ‘Een ongeweerte van zich-zich’, waaruit Gezelle's streven naar een natuurlijke, op het dialect steunende cultuurtaal en zijn hekel voor houterige clichéstijl blijken, zij het hier wat al te opzettelijk:

‘Het vertelt zich dat zich zonderlinge gebeurtenissen hebben voorgedaan, gedurende het gisteren met schrikkelijke woede zich over onze stad geworpen hebbende onweder’.

En zo gaat de eindeloze zigzag van potsierlijke zich-zichs voort, tot hij uitsterft in een onmogelijk ‘dat verstaat zich’!

Was hij de vijand van een schools en boekerig Nederlands, toch dient men de vaak herhaalde bewering over Gezelle's anti-Hollands-zijn niet te bestendigen. In het Gezelle-Museum vindt men o.a. meer dan een bewijs van Gezelle's sympathie voor Holland. Zo zijn belangstelling voor het Fries. Zo een briefje van hem, ‘Zuiderling’, voor een ‘Noorderling’:

> ‘De broederhand
> Uit vlaanderland
> Zij u gereikt’,

waarna Gezelle het op overtuigende wijze over de ‘stam- en taal ondeelbaarheid’ heeft. Zijn taalparticularisme was opbouwend, aanvullend, vernieuwend en verrijkend bedoeld, niet afbrekend, noch afscheurend.

Uit de rijkdom van het Gezelle-Museum zou nog zoveel kunnen worden geput. Laten wij er tijdens deze herfstdagen van innige Gezelle-herdenking ruimschoots gebruik van maken. De verrassingen, die het ons aanbiedt, zullen tevens een aansporing zijn tot hernieuwde kennismaking met zijn werk.

Jan SCHEPENS

Schilderkunst en werkelijkheid

VOORAL met het oog op de zgn. 'abstracte' richtingen in de moderne schilderkunst, is het vraagstuk van de verhouding tussen schilderkunst en werkelijkheid actueler dan ooit. Wanneer men nadenkt over dit probleem, aan de hand van de talloze voorbeelden uit de meest verscheiden tijdperken van de kunstgeschiedenis, dan wordt men zich bewust, dat, althans naar onderwerp, de buitenwereld steeds een zeer grote rol heeft gespeeld, als bron van inspiratie voor het schilderstuk. Maar tevens merkt men dat ieder tijdperk en iedere grote persoonlijkheid steeds een strikt eigen visie op die buitenwereld hebben gehad. En nu rijst de vraag, of de schilderkunst enkel maar de getrouwe weergave is van zulk een persoonlijke blik op de werkelijkheid, (en dus noodzakelijk verschillend van individu tot individu) ofwel, of de verbinding tussen buitenwereld en schilderkunst nog veel losser is, en enkel berust op een min of meer toevallige overeenkomst van de beeldspraak van de schilder met vormen en kleuren die ook in de buitenwereld teruggevonden worden.

Te dien opzichte hebben twee hoofdgedachten steeds tegenover elkaar gestaan. Aan de ene kant de idee van de immanente aanschouwelijkheid, aan de andere kant deze van de transcendente aanschouwing. Maar zelfs de voorstanders van de eerste richting, voer wie dus de wereld van de werkelijkheid de grootste rol speelt in het artistieke beeld, hebben kunst en werkelijkheid nooit onvoorwaardelijk gelijk gesteld, en daarmede hebben zij ook de aanschouwelijke waarde van de schilderkunst op een apart plan gezet, autonoom ten opzichte van de buitenwereld.

Deize voorstanders van het immanente als opperste bron van kunst, zijn, in de scheiding tussen kunst en werkelijkheid, drie verschillende wegen opgegaan. Zij hebben die scheiding respectievelijk gezien in de kunst als 'nabootsing', de kunst als 'bedrog' en de kunst als 'illusie'.

De kunst als bedrog was het thema van Plato. Hij verbant de kunstenaars uit zijn Staat, omdat zij schadelijk zijn, zowel voor de gemeenschap als voor zichzelf. Zij benevelen het verstand daar zij onwerkelijke dingen onder een vorm van werkelijkheid voorstellen. Plato stelt het mimesis-beginsel gelijk met bedrog. Hij ziet de kunst als een vertroebelen van de waarheid. Maar de oudste theorie waar de immanente aanschouwelijkheid van de kunst duidelijk in haar zelfstandige en positieve, vruchtdragende waarde wordt omlijnd, vindt men bij Aristoteles, waar het mimesis-beginsel verbonden wordt met het beginsel van wat wij het aesthetische noemen. Het kunstgenot ziet hij niet in de overeenkomst van de kunst met de werkelijkheid, maar in het herkennen van een afstand tussen beide. Daartoe is hij waarschijnlijk gekomen door zijn algemeen-aesthetische opvatting, waarbij de abstracte schoonheid boven het natuurschone wordt verheven. Daardoor wordt het begrijpelijk, dat hij ook van de kunstenaar eiste, dat hij de natuur tot het abstracte zou opheffen. Maar de artistieke uiting van het abstracte is voor hem het geometrische. Daarbij verloor hij uit het oog,

dat het kunstschone aldus niet bóven het formeel-schone, maar enkel op een ander formeel plan, dan dat van het natuurschone, werd overgeplaatst.

De erkenning van dat zelfstandige formele plan gebeurde door Boileau, die het begrip van de illusie voor de kunst openstelde. Zó, inderdaad, mogen wij zijn definitie opvatten, waar hij de klassieke mythologie als artistieke bron verdedigt, en van haar getuigt, dat zij is 'une impossibilité intelligible'. Dàt is de aanschouwelijkheid van de kunst voor de rationalisten en de classicisten.

Nog duidelijker wordt deze richting verdedigd door Schiller, waar hij, in het 3de deel van zijn 'Aesthetica' de kunst beschouwt als 'die Freude am Schein', en deze schijn enkel aesthetisch noemt, wanneer geen aanspraak wordt gemaakt op de werkelijkheid, m.a.w. wanneer de aanschouwelijkheid van de kunst niet met gewone aanschouwelijkheid wordt gelijk gesteld.

Naast bedrog of illusie wordt de kunst ook beschouwd als eenvoudige nabootsing, maar zelfs bij de rationalist Pater André betekent nabootsing geen gelijkstelling met de werkelijkheid. In zijn 'Essai sur le Beau' acht hij zelfs het kunstschone lager dan het natuurschone, omdat het eerste, weliswaar steun zoekende bij het laatste, toch uitvloeisel is van de grillen van de menselijke verbeelding. Dit optreden van de verbeelding drijft dus alweer de artistieke aanschouwelijkheid een andere richting uit dan de aanschouwelijkheid van het natuurschone. Bij de sensualisten, en vooral bij Dubos in zijn 'Réflexions et critiques sur la peinture et la poésie' wordt de grens tussen nabootsing en werkelijkheid zelfs zó scherp getrokken, dat gans de 'théorie des passions' er op gebouwd wordt. De nabootsing wekt kunstmatige driften op, die, in tegenstelling tot de natuurlijke driften, heilzaam zijn. (in werkelijkheid een variante van de katharsis-theorie). Zo heeft Dubos langs psychologische weg, de zelfstandigheid van de artistieke aanschouwelijkheid beklemtoond.

Tot zover de voorstanders van de idee van de immanente aanschouwelijkheid in de kunst.

Nog veel verder van de wereld der werkelijkheid wordt het artistieke beeld gezien door de verdedigers van de kunst als middel tot transcendente aanschouwing.

Twee richtingen zijn hier, grosso modo, te onderscheiden, die samenkomen in hun uiteindeliike teleologische kunstopvatting, waar zij het kunstbeeld buiten zichzelf doen treden in zijn opperste doelstelling. De enen bereiken dat echter langs het begrip van het symbool om, waaibij het kunstbeeld stoffelijk teken is voor een onstoffelijke waarde - gewoonlijk God of het Goede - de anderen bereiken diezelfde onstoffelijke waarde onmiddellijk, door de kunst met de abstractie volkomen gelijk te stellen.

Aanwijzingen in de richting van de kunst als symbool vindt men allereerst bij de Neo-Platonici, vooral bij Plotinus. Hij maakt onderscheid tussen het waarneembare schone en het bovenzinnelijke schone, terwijl hij, als volgeling van Plato, het eerste gering van waarde acht, in vergelijking tot het laatste. Daarom kan het niet de taak zijn van de kunstenaar, om de aanschouwelijkheid

na te bootsen (hier verwijdert bij zich van Plato), maar wel, haar om te scheppen tot bovenzinnelijke schoonheid. De uiterlijke schoonheid heeft slechts waarde in zoverre zij aanleiding wordt tot dat omscheppen.

De eerste duidelijke uitwerking van dat symbolisme vindt men bij de Syrische monnik Dionysius Areopagitica. Voor hem moet de kunst het volmaakte van de dingen aanschouwelijk maken. Daar nu de werkelijkheid onvolmaakt is, kan er van nabootsing geen sprake zijn. De volmaaktheid staat bij hem zelfs in tegenstelling tot de wereld, zodat de plastiek van de buitenwereld voor de kunstenaar slechts langs de weg van het symbolisme dienstbaar kan zijn aan zijn uiteindeliike bedoeling. Het is de verdienste geweest van de negentiende-eeuwer Jouffroy, om deze opvatting ook buiten de theologische sfeer te hebben uitgewerkt. Voor hom echter, is het symbolisme ook buiten de kunst werkzaam. Ook in de natuur zijn alle verschijningen symbolen van krachten. Nochtans heeft hij in zijn ‘Cours d'estétique’ duidelijk onderscheid gemaakt tussen natuurlijke symbolen en artistieke symbolen. Voor hem heeft de buitenwereld ten opzichte van de kunst slechts waarde in zoverre zij krachten tot uitdrukking brengt. De aanschouwelijkheid van de buitenwereld is dus voor de kunstenaar onvruchtbaar. Slechts de symbool-kracht die achter die aanschouwelijkheid verborgen is, kan hem in contact brengen met het onzichtbare leven, dat hij op eigen wijze en door een zelfstandige, artistieke aanschouwelijkheid, weer moet opwekken. Naast deze richting van het symbolisme, ontwikkelt zich, vooral in de Oudheid en in de Middeleeuwen, de opvatting waarbij het kunstbeeld rechtstreeks met de abstractie wordt gelijk gesteld.

Bij Xenophon valt het Schone onmiddellijk met het Goede samen, zodat de kunst verschijnt als een poging om het Goede vorm te verlenen. Zoals er tussen de aanschouwelijkheid en het Goede geen verbinding bestaat, zo kan er evenmin contact zijn tussen de waardige kunst en de gewone aanschouwelijkheid.

Deze abstracte opvatting wordt door Augustinus in een systeem ondergebracht (in het vierde boek van de Confessiones), waar hij de kunst beschouwt als het invoeren van de ‘numeri intellectualis’ in de stoffelijke verhoudingen, zodat deze verhoudingen niet langs symbolische weg, maar onmiddellijk, krachtens hun geestelijke ordening, tot de wereld van de abstractie behoren.

Ook Thomas van Aquino, die de kunst beschouwde als het uitstralen van het geestelijke (de claritas) in de toevallige, stoffelijke vormen, kan tot deze richting gerekend worden.

***

Deze greep uit de kunstphilosophische opvattingen van het verleden, toont aan, hoe het begrip van het aanschouwelijke in de schilderkunst, streng van de aanschouwelijkheid die de buitenwereld biedt, dient te worden gescheiden.

Twee vraagstukken komen ons dan voor de geest. Vooreerst: wat zijn de grondslagen van de artistieke aanschouwelijkheid, in haar objectieve gedaante? Bovendien: waarop berust de zelfstandigheid van de subjectieve, dus de waargenomen aanschouwelijkheid van de kunst?

Houden wij ons echter aan die vraagstukken in hun toepassing op de schilderkunst. Onder de kenmerken, waarmee de objectieve aanschouwelijkheid van de schilderkunst zich van die van de buitenwereld onderscheidt, zijn er al vast twee, die overeenstemmen met het karakter van de aanschouwelijkheid in de literatuur. Vooreerst het feit, dat de picturale aanschouwelijkheid van tijdperk tot tijdperk, eigenlijk van de ene scheppende persoonlijkheid tot de andere, zoniet in wezen, dan toch in graad, verschilt. Bovendien, dat zij bepaald wordt door de aesthetische categorie waartoe het kunstwerk behoort.

Enkele voorbeelden zullen volstaan, om dit duidelijk te maken. Stellen wij vooreerst naast elkaar: een landschap van Van Eyck, een van Rubens en een van Permeke. Geeft één van hen ons de precieze plastiek weer van het Vlaamse of Brabantse land, zoals wij dat kennen? Geenszins. En toch hebben zij zich alle drie op dat land geïnspireerd. Evenmin tonen zij ons dat land in een vervorming die gelijklopend zou zijn. Zij hebben ieder hun eigen vorm van aanschouwelijkheid. En het wonderlijkste is wel, dat, ondanks die onderlinge verscheidenheid, en ondanks de gemeenschappelijke afstand tot de reële wereld, wij toch niet zullen aarzelen, Van Eyck, Rubens én Permeke, als verheerlijkers van diezelfde specifieke Vlaams-Brabantse landstreek te beschouwen. Wij zullen hen niet kunnen gelijk stellen met de Italianen, de Fransen of de Hollanders.

Hoe valt nu die ogenschijnlijke tegenstrijdigheid te verklaren? Ik meen, op dezelfde wijze, als Mussche het, voor enkele maanden in het N.V.T. naar het voorbeeld van Th. H. Meyer, heeft gedaan voor de literatuur.[(1)] Herinneren wij even aan de twee hoofdstellingen die in voornoemde bijdrage zo scherpzinnig werden verdedigd: 1. Literatuur is niet de werkelijkheid, maar een ‘abbreviatuur van de werkelijkheid’ (p. 1071), 2. De beeldspraak is niet plastisch, maar zij is ‘een heenscheren langs de werkelijkheid’ (p. 1073).

Die beide opmerkingen, verre van een scheiding tussen literatuur en schilderkunst aan te tonen, voeren juist naar het besef, dat beide kunsten ‘in hun verhouding tot de werkelijkheid’, gelijke kenmerken vertonen, hoe verschillend zij overigens mogen zijn, in de materiële middelen waarmee zij die verhouding verwezenlijken.

Een abbreviatuur van de werkelijkheid vindt men zowel bij Van Eyck als bij Rubens en Permeke terug. Maar bij ieder van hen wordt die abbreviatuur door persoonlijke en tijdsgebonden denk- en voelwijze geleid. En hier komen wij tot de aesthetische categorie, die, evenals in de literatuur (denk aan het verschil tussen lyriek en epiek) doorslaggevend is, voor de verhouding tot de werkelijke aanschouwelijkheid.

Van Eyck en zijn tijdgenoten lieten zich leiden door twee overwegingen: 1. in de abbreviatuur van de ruimte, overheerst de dimensie van het kunstwerk deze van de werkelijkheid. Vandaar dat de diepte niet volkomen illusionnistisch

(1) Zie laatste blz.

werd uitgewerkt, maar in het twee-dimensionaal vlak opgelost, of weerkaatst, zo men wil, zonder dat dit aan technische onmacht kan toegeschreven worden, maar veeleer aan drang naar behoud van de autonomie van de artistieke vorm. 2. De aesthetische richting is deze van het verhalende, waarbij het samenvloeiende van de aanschouwelijkheid der buitenwereld bewust wordt omgebogen in het ontledende.

Dat laatste vertoont weer typisch gelijkenis met de verhouding van de literatuur tot de werkelijkheid, bij de narratieve kunst. Denken wij b.v. aan Hadewijck, die, precies lijk Van Eyck, door de opsomming van de bijzonderheden, tot het geheelbeeld komt.

Rubens en zijn tijdgenoten (maar niemand zó sterk als hij) lieten zich leiden door andere overwegingen: 1. In de abbreviatuur van de ruimte overheerst de kleurrijke substantie op de omlijning, en wordt het vluchtige of vloeiende in vaste vorm gedacht, (denk aan het landschap met de regenboog). Ook hier is een parallel met de literatuur geboden, parallel, die zelfs buiten de bepaalde tijdsnede kan worden volgehouden: herinneren wij ons de poëzie van Rilke, waar de ruimte wordt gesuggereerd door samenbindende beelden en kleurrijke vergelijkingen. 2. De aesthetische richting is deze van de lyriek, die iedere materiële bijzonderheid omweeft met atmosfeer en doorruist van innerlijk dynamisme. Zo wordt de aanschouwelijkheid totaal opgelost in krachten en strevingen zoals b.v. Teirlinck het doet in zijn beschrijving van het Brabantse land (‘Rolande met de Bles’).

En tenslotte is daar Permeke voor wie de transpositie zich niet op het plan van de dimensies, maar op het plan van het materiaal afspeelt. Voor hem overheerst de artistieke stoffelijkheid, deze van de werkelijkheid. Zijn aanschouwelijkheid is er ene van de verf, van de picturale materie, waarin aarde, lucht of zee, worden samengedrongen. Zulke abbreviatuur heeft de expressionistische dichtkunst een tijdlang willen bekomen, echter op onvruchtbare wijze, daar het klinkend materiaal als énig litterair element ontoereikend is gebleken.

***

En nu blijft ons nog aan te tonen, hoe ook de indruk, uitgaande van de subjectieve waarneming van de artistieke aanschouwelijkheid, in de literatuur zoals in de schilderkunst, in dezelfde zin verschillend is van de indruk, uitgaande van de waarneming van de reële aanschouwelijkheid.

Twee leidende beginselen onderscheiden de artistieke aanschouwelijkheid van de reële aanschouwelijkheid. Vooreerst openbaart het beeldende kunstwerk iets anders dan de buitenwereld. En bovendien aanschouwt de mens het kunstwerk met ‘bijgedachten’, die in de aanschouwing van de buitenwereld niet in hem opkomen.

Ene verwantschap is er nochtans tussen beide. Zowel de natuur als de kunst brengen de aanschouwende in rechtstreeks contact met het leven. In de natuur is dat echter het toevallige leven. In het kunstwerk is het een gecristal-

liseerd leven. In de natuur groeit het leven, onbekommerd, voor menselijk begrip ongebonden, en niet te voorzien in zijn gevolgen en werkingen. In de kunst wordt het leven ontworpen, opgebouwd, doelbewust naar een welbepaalde vorm gericht, berekend op een indruk.

De kunstenaar komt de aanschouwende in zijn drang naar een indruk tegemoet. De natuur staat daar onverschillig tegenover, wil geen indruk opwekken, is niet doelbewust op het menselijk gemoed berekend.

Wanneer wij op straat, toevallig, tien minuten met een mens praten, zijn wij niet noodzakelijkerwijze geïnteresseerd in zijn karakter of zijn persoon. Het kan ons - en is ons in de meeste gevallen - onverschillig hoe de vorm van zijn oren is, of hoe zijn houding en gebaren zijn. Wanneer het niet een 'bijzonder' mens is, of wanneer wij niet var nabij met hem verbonden zijn, interesseert ons meer w a t hij ons vertelt, dan h o e hij het vertelt. Wij hechten meer belang aan zijn woorden, dan aan hetgeen hij niet uitspreekt, maar dat toch in hem aanwezig is.

In de kunst is het precies omgekeerd. Het portret boeit ons in zijn minste bijzonderheden, wij trachten het stilzwijgende beeld te ontraadselen. De vorm van de oren kan nu van veel belang zijn, de houding en de gebaren kunnen precieuze aanwijzingen vormen om tot de wezenlijkheid van de mens door te dringen. Wij zijn niet geïnteresseerd in iets dat de uitgebeelde mens ons over de buitenwereld zou kunnen meedelen, maar enkel in hetgeen de uitgebeelde mens zelf is.

De aanschouwelijkheid van de buitenwereld wordt eenvoudig beleefd of ondergaan, de aanschouwelijkheid van de kunst wordt ontraadseld. De buitenwereld beleven of ondergaan wij als een gegeven, dat ons stof kan verlenen om onze meest persoonlijke gedachten en gevoelens te doen ontbloeien. De kunst verschijnt ons als een resultaat van gedachten en gevoelens, een resultaat dat ons doet streven naar inzicht in de gang van die gedachten en in de stroom van die gevoelens. De reële aanschouwelijkheid beoordelen wij als stof met potentiële mogelijkheden tot stemmingskracht. De artistieke aanschouwelijkheid beoordelen wij als geest, die, in woord of in beeld, rechtstreeks en doelbewust, met onze geest in aanraking zoekt te komen. Een wezenlijk verschil is ook hier tussen woord en beeld, tussen literatuur en schilderkunst, niet te onderscheiden.(1)

Dr. Jan L. BROECKX

(1) Zie A. Mussche 'Over aanschouwelijkheid in de literatuur', (N.V.T. April 1948. p. 1067 e.v.

Het symbool in de dichtkunst
IV.

14. De kristallisatie in het symbool

In zijn theoretische verhandeling over de liefde, 'De l'Amour', heeft Stendhal de aandacht getrokken op een eigenaardig verschijnsel in het liefdeproces, dat hij 'kristallisatie' noemt. Hij vertelt daar van een bezoek aan de zoutgroeven van Hallein in Tirool. Men toonde hem daar kleine twijgjes die, in de onderaardsche grot gebracht, met zoutkristallen besloegen. Hij gebruikte dus dit beeld voor de merkwaardige neerslag, het praecipiaat van de liefde-oplossing rond een bijzonder voorwerp der liefde. Op zeker oogenblik namelijk praecipiteert, konkretiseert de onbepaalde, algemeene kalverliefde, de verliefdheid of liever de liefdebeschikbaarheid rond een bepaald persoon, aan wie nu allerhande eigenschappen worden toegedicht, rond dewelke nu alle bekommernissen als satellieten gaan draaien rond eene zon.

Een dergelijk verschijnsel voltrekt zich ook in onzen geest, wanneer wij aan het dichten zijn. Want wij zijn allen dichters, zonder het te weten misschien. En trouwens: 'het' dicht niet alleen in ons, maar ook in de natuur. Overal waar vorm zich afteekent, waar bepaaldheid wordt vastgelegd, is de symboliseerende functie aanwezig en werkzaam. Delfstoffen zijn kristallen. Planten en dieren zijn ingewortelde of vrij ronddwalende symbolen. Want symbool is: iedere gestalte, iedere gesloten eigenaardige gedaante, iedere vorm.

15. Definitie van het begrip: symbool

Het is tijd dat wij het begrip 'symbool' eens nader bekijken en in zijne voornaamste bestanddeelen ontleden.

Wat is een symbool? Laten wij een voorlopige definitie geven: Een symbool is een konkreet voorwerp dat eene abstrakte gedachte vertegenwoordigt.

Een symbool is dus i e t s dat... i e t s a n d e r s vervangt, in zijn plaats treedt.

Hoe eigenaardig! Hoe kan het eene het andere gaan vervangen? Is dat wel in orde? Is daar geen illusie, geen bedrog in het spel? Hoe is dat godsmogelijk? Met welk recht geschiedt dat? Is dit vervangen van het eene door het andere louter willekeurig, of ligt er een verband, een ongezien, geheim verband tusschen de twee?

A priori schijnt dit vermoeden geenszins gewettigd, aangezien het gaat, langs den eenen kant, om een 'konkreet voorwerp' en, langs den anderen, om een 'abstrakte gedachte'. Hoe kan een konkreet voorwerp ooit een 'abstrakte gedachte' vertegenwoordigen, zooals het heet? Dat is toch een sprong, eene 'metabasis eis allo genos'.

Het 'kan', omdat het 'moet'! Omdat wij niet anders kunnen!

Inderdaad! Laten wij, om te beginnen, het Grieksche woord ‘symbool’ vertalen. Het komt van s u n = samen en b a l l o = ik werp. Het symbool is dus een samenwerpsel. Een soort ragout, waar vleesch en groenten worden samengekookt en gestoofd. Het vleesch krijgt de smaak van de aardappelen, erwtjes en worteltjes en de groenten den smaak van 't vleesch. Opgewarmd smaakt hutsepot nog beter dan versch gekookt.

Ons woord ‘zinnebeeld’ verduidelijkt nog beter de twee tegenover malkaar gestelde bestanddeelen: Z i n en b e e l d . - Van Dale's woordenboek slaat den bal mis, naar mijn bescheiden meening, wanneer het spreekt van een beeld voor de zinnen, een zinnelijk beeld. Het gaat hier m.i. om zin = beteekenis, gedachte. En ‘beeld’, het tweede lid, vertegenwoordigt het zinnelijke bestanddeel. Van Dale geeft namelijk de bepaling: ‘Z i n n e b e e l d = (in 't algemeen) ieder voorwerp hetwelk op eene zinnelijke wijze een ander, daarvan verschillend, hetzij zinnelijk of geestelijk voorwerp aanduidt of voorstelt; (in bep. zin) een zinnelijk of door een beeld voorgesteld voorwerp waardoor iets geestelijks of iets algemeens wordt aangeduid, symbool: de leer der zinnebeelden; de duif is het zinnebeeld der onschuldige liefde; het anker is het zinnebeeld der hoop’.

Larousse geeft een korter en juister bepaling: ‘Symbole: objet physique ayant une signification morale fondée sur un rapport naturel: le chien est le symbole de la fidélité’.

Laten wij die beteekenis vasthouden, en laten wij terzijde de wiskundige, scheikundige, theologische, numismatische bijbeteekenissen.

Larousse beweert dat z i n en b e e l d samenhangen door ‘un rapport naturel’. Natuurlijk: de duif staat wegens hare buitengewone begaafdheid voor... de liefde bekend; de hond eveneens als een buitengewoon trouw beest. Zij geven daar goede voorbeelden, die brave dieren, aan den mensch die, wat trouwe liefde betreft, maar een mal figuur slaat.

Maar wij willen het ons niet zo gemakkelijk maken, met een paar voorbeelden te geven. De hond is een trouw dier: dus is de hond het symbool van de trouw.

De zaak ligt veel ingewikkelder.

Darmesteter en Hatzfeld vatten de zaak reeds subtieler op en geven fijnere voorbeelden. Volgens hen is een symbool ‘un objet sensible considéré comme le signe figuratif d'une chose qui ne tombe pas sous les sens, en vertu de quelque analogie dort l'imagination a été frappée’. Het laatste zinsdeel klinkt wel heel anders dan het ‘fondé sur un rapport naturel’ van Larousse.

Maar D. en H. beperken ongelukkig de draagkracht van het symbool tot de beteekenis van ‘emblème’, dat zij als synoniem aangeven; terwijl emblème (oorspronkelijk ‘ouvrage de marquetterie’) wel een figuratief teeken, maar veeleer een uiterlijk kenteeken, een eigenschap, een toonbeeld, een paradigma van de symbolische functie zelve is. Kroon en schepter kunnen ‘emblèmes de la royauté’ heeten. Zij zijn diverse attributen van het koningdom, niet het eigenlijke symbool. In zekeren zin (maar die is dan weer reeds overdrach-

telijk, metaphorisch) kan men zeggen: ‘le lys est l'emblème de la pureté; le coq est l'emblème de la vigilance’, voegen zij er aan toe. Maar de lezer voelt dat hier ‘symbole’ zou moeten staan, en niet ‘emblème’.

En toch voelt hij tevens dat, zooals straks, het symbool hier paradigmatisch als voorbeeld wordt genomen; terwijl het begrip eigenlijk een subtieleren gedachtengang insluit. Dit blijkt trouwens uit de voorbeelden die D. en H. voor 't symboolbegrip geven: ‘Le drapeau est le symbole de la patrie. La balance est le symbole de la justice. La croix est le symbole de la foi chrétienne. La colombe est le symbole du Saint-Esprit’.

Wat dit laatste betreft, ziet de lezer het hemelsbreed verschil tusschen de duif als toonbeeld voor de liefde en als vertegenwoordigster, afgezante van den Heiligen Geest (die trouwens zelf weer een afgezant is).

Afgezant van afgezant! Waar ontstaat de grond, het goede recht van deze ‘délégation de pouvoirs’? Of is het vertegenwoordigingsrecht geüsurpeerd? En waar houdt dit gestadige overdragen eigenlijk op?

16. Ontleding van het symboolbegrip

Als voornaamste inhoud vonden wij reeds in de definitie:

1. de vooorstelling van iets door iets anders; en wij vroegen ons af hoe dit mogelijk en waarom dit wel noodig zou zijn. De deductie (of verrechtvaardiging, in kantischen zin) van het symbool duidt op de algemeen kennistheoretische vraag naar de bepaling van iets door iets anders, die immers ten grondslag ligt aan elk oordeel. Dit is inderdaad de tegelijk eenvoudigste en fundamenteelste vraag der kennistheorie, waarop wij hier niet nader kunnen ingaan. Stippen wij slechts kort aan dat die vraag naar de mogelijkheid der bepaling, van iets door iets anders, streng algemeen en juist op die manier door David Hume werd gesteld en radicaal in negatieven zin werd beantwoord. Kant overnam dezelfde vraagstelling en loste ze op door zijn ‘synthetisch verband a priori’. Wij zonden de oplossing liever fundeeren op het beginsel der absolute relativiteit.

2. het symboolbegrip is minder eenvoudig en des te meer ingewikkeld waar het gaat om de voorstelling, van eene abstrakte gedachte, door een konkreet voorwerp. Het schijnt immers a priori onwaarschijnlijk dat een ding eene gedachte adaequaat zal kunnen voorstellen, iets konkreets iets abstrakts. Waarom niet? Om de afdoende reden dat eene gedachte, iets abstrakte, precies geen ding is, niets particuliers, afzonderbaars, afgeronds, maar wel uiteraard vluchtig, ijl en vooral wezenlijk eene betrekking is. Streng aangepast, adaequaat zal de symbolische voorstelling dus wel nooit zijn. Maar is dit zoozeer noodig? En ligt niet juist het eigenaardige, raadselachtige, het charme van een symbool in dit niet volkomen aangepast zijn, in de nieuwe opgave aan het denken, in de inspanning die de sprong vergt?

3. Maar hoe kan dan van vervanging, vertegenwoordiging

sprake zijn? Inderdaad, daar is een zeker bedrog in het spel, een ‘kalos kindunos’ zou Plato zeggen. Er ligt trouwens ‘gevaar’ in ieder vervangen, in iedere delegatie van rechten, in iedere vertegenwoordiging. Denk maar aan de zoogenaamde parlementaire ‘volksvertegenwoordiging’. Het probleem der delegatie en investituur, van de oorsprong van het recht, van God's genade, of van de usurpeering, in de vertegenwoordiging, is overigens buitengewoon ingewikkeld en kan ook aan vakphilosophen duizelingwekkende moeilijkheden bezorgen. Vergenoegen wij ons hier die even aan te duiden.

17. Kenmerken van het symbool

Buiten de essentiëele kenmerken der definitie, levert de ontleding nog allerhande bijkomstige, eigenaardige kenmerken op van het symbool:

1. Die voorstelling is altijd v e r k o r t , b e k n o p t . Die verkorting, dit ‘raccourci’ is een eisch van ons denken. Zij spaart tijd. Zij is plastisch. Zij levert herkenningsteekens. Samenvatting eener lango uiteenzetting, moet hel beeld b o n d i g zijn. Als ‘vertegenwoordiging’ (het woord zelf eischt het moet het heel en al tegenwoordig, actuëel, present zijn en zich niet, zooals de voorgestelde gedachte, in grenzenlooze hypothesen vermeien.

2. Het symbool, als verkorte voorstelling, is meestal ‘pars pro toto’, e e n d e e l v o o r h e t g e h e e l : een korengarve voor de heele oogst en voor de landarbeid in 't algemeen; een appel of een korf vol appelen voor de heele vruchtenoogst en de vruchtbaarheid als idee; de hamer voor de heele smisse, en voor de gansche industrie, enzoovoorts.

3. Het tot symbool verheven deel moet echter zoo t y p i s c h mogelijk zijn, om uitverkoren te worden. Een zaag of nijptang, of het ondergelegde, passieve aambeeld zijn minder typisch dan de actief slaande hamer. De appel is typischer dan peer of pruim of okkernoot.

4. Onder velerlei mogelijke typische deelen is het typische i n s t r u m e n t het meest aangewezen. Wij hadden reeds de hamer voor de nijverheid. Nu hebt ge ook de sikkel of de zeis voor de landarbeid. Een dorschvlegel is minder tyipsch. Denk verder aan penseel en palet voor de schilderkunst, de luit voor de muziek, het masker voor het tooneel.

5. Het gekozen instrument (dit blijkt reeds uit de aangehaalde voorbeelden) mag gerust en zal het liefst tot den o u d e n r o m m e l d e r t r a d i t i e behooren en niet eens mser tegenwoordig gebruikelijk zijn. Denk b.v. aan den posthoorn op de muts van de briefdragers en op de postwagens, eene overlevering uit den tijd der diligence.

6. Het symbool kan eene w i l l e k e u r i g e , o n m o g e l i j k e s a m e n s t e l l i n g zijn, indien zij maar de gedachte belichaamt: Denk b.v. aan het gevleugelde wiel van de spoorwegen, die ook op de muts van het personeel prijkt of op 't station staat algeoeeld. De vleugels versterken het beeld van 't draaiende (hier rustend-onbeweeglijke) wiel door de toegevoegde idee der

snelheid, uit de vogelwereld ontleend. Denk bij voorbeeld aan de gevleugelde voeten, aan het gevleugelde hoedje van god Mercurius.

7. Het symbool moet geenszins evident, doorzichtig zijn. Integendeel: hoe meer raadselachtig, des te beter. Het raadsel wekt den geest op. En het ondoorzichtige verhoogt de konkrete, plastische, zelfstandigheid van het symbool. Wat heeft het anker, b.v., eigenlijk met de hoop te maken? Ach ja, ware zij niet in 't betrouwen vastgeankerd, de hoop zou in de lucht hangen, op drijfzand zijn gevestigd. Dus, laat ze ons maar liever vastankeren. Hier is het symbool het gewenschte komplement, maar geen eigenschap. Wij weten wel dat de wensch de vader is der gedachte. Wij hebben zooveel gehoord omtrent ‘wishful thinking’, ‘optimisme de commande’. Maar enfin, hoop is niet hetzelfde als geloof, en nog lang geen vertrouwen. Hoop berust op kans, en is meestal een zwakke mogelijkheid. Maar al is 't gevaar nog zoo groot, laten wij hopen. Kiezen wij dus 't anker als symbool ‘op hoop van zegen’, en sluiten wij de oogen voor het grootere gevaar.

8. De mooiste symbolen zijn de meest ingewikkelde, raadselachtige en van hun oorsprong verwijderde. Nemen wij b.v. het nationale vaandel. Hoe kan men beweren dat dit stuk dundoek, die bontgekleurde lap het vaderland vertegenwoordigt? De afleiding in den gedachtengang is tamelijk lang en ingewikkeld; maar wij begrijpen of vermoeden allerhand. Het was niet altijd een willekeurige keus die de kleuren bepaalde waarvoor de ridders in steekspelen vochten. Maar het was wel een zeer persoonlijke verhouding die hen noopte voor de kleuren hunner uitverkorene hun leven te wagen. Achteraf heeft men veel nationale kleuren verrechtvaardigd door het landschap, door den hemel, de bergen aan den horizon enz. Ook hier is verkorting in 't spel, vereenvoudiging in het gestyliseerde wapensymbool. - Houden wij ons niet op met leeuwen en adelaars als nationale symbolen. Zij behooren aan alle naties en zijn meer allegorisch dan symbolisch. Terug tot het vaandel! Het hoorde later natuurlijk bij het gansche ruitervendel, en later nog tot het regiment, het heele leger. Het was een concentratiepunt: ‘ralliez-vous autour de mon panache blanc!’ riep Henri IV. Er ligt een eigenaardige bekoring en verleiding in de kleuren. Iedere bonte lap, en niet enkel het rood doek, maakt den stier woedend. Ook dien anderen stier die zich mensch, man noemt. Er is een dronkenschap der kleuren, une ivresse des couleurs! Kleuren hebben hun eigen wezen, dat beantwoordt aan een gevoel, een gemoedsstemming: de Fransche tricolore is licht, voornaam en koel; de Belgische warm en zwaar als een Brabantsch paard. Er is nog meer; er is de (mogelijke) wind die het vaandel doet wapperen. Wapperen is 't aangewezen rijm voor de dapperen. Ik wil zeggen dat de tegenwind, verre van te verlammen, aanwakkert. Wet van actie en reactie. De wapperende wind, in de plooien van de vlag, is de adem der bezieling zelve. Denk aan de Nikè van Samothracië! Zie hoe die zegegodin storm loopt tegen den wind. En hoe de wind haar 't dunne gewaad aan 't schoone lijf kleeft. Denk aan

le Départ, de ‘Marseillaise de pierre’ van Rude. Er is wind noodig, beweging in het wapperende vaandel, opdat het symbool leve:

‘Op uw veege schansen
De leeuwen dansen’.

Laten wij als tweede voorbeeld het christelijke kruis nemen. Hier is de afstand nog grooter van de oorspronkelijke idee. Trouwens het eigenlijke ‘Symbolon’ des Geloofs is een Credo, een geloofsbelijdenis, en geen teekening, geen prentje. Maar de geloovige mensch is een kind. En kinders hebben zoo gaarne prentjes. Anderzijds, hier is de vereenvoudiging en styliseering zeer ver gevorderd. - Het gaat hier niet om het verstandelijke geloof, om het dogma, maar wel om de overrompeling van het gevoel. Het kruis was het folterinstrument waarop Christus stierf, het beste teeken van zijn offerdood, van zijn heele lijdensweg. Van een ongegrond, onverdiend, bovenmenselijk sacrificie. Dat menschen voor goden moesten sterven, was maar normaal. Dat een God wilde sterven voor dat ongedierte, dat zich menschdom noemt, is op zichzelf onbegrijpelijk en onaanvaardbaar. Credo quia absurdum! Overrompeling des gemoeds, geen redelijke overtuiging. God is trouwens geen wetenschappelijk, niet eens een philosophisch begrip. God is een religieuze categorie, een denkbeeld van ons gevoel dat, in deemoed, het begrijpen verzaakt. Welnu, ens kruis is dermate vereenvoudigd dat het niets gemeens meer heeft met het oorspronkelijke. Geen mensch vraagt er naar of Jezus' kruis uit eikenhout, dennenhout, beukenhout, hoe lang en breed het eigenlijk was, geschaafd of ongeschaafd, enz. Het echte geloof is niet nieuwsgierig als het bijgeloof. Ons kruis is eenvoudig als het wiskundig teeken +. Het mag uit hout, steen of metaal zijn. Het mag een eenvoudig teeken zijn, een gebaar, een herinnering, een suggestie. Het reduceert zich tot om zoo te zeggen niets. Maar het is een herkenningsteeken, een erkenningsteeken dat alles zegt: de heele Passie, de idee zelve van het grootste offer. De eenige geldige zedelijke overwinning is de overwinning over zichzelf.

Gij ziet hoe, in de evolutie zelf van een symbool als teeken, zijn materialiteit te niet gaat, verdwijnt onder de alles overweldigende macht der idee. Er is, in de schepping en aanvaarding eener symbolische functie, een ononderbroken evolutie, een leven bespeurbaar. Het symbool woekert in ons denken. De symbolische werkeljkheid dreigt de andere - de natuur - te overspoelen en te overstelpen. De natuur zelve is niets dan het symbool Gods.

18. Symbool en allegorie

Om deze inleiding te besluiten, wil ik nog even de tegenstelling belichten tusschen symbool en allegorie. Het onderscheid tusschen beide begrippen wordt zelden streng gehandhaafd. In woordenboeken worden ze dikwijls verward. En toch staan ze m.i. lijnrecht tegenover elkaar. De kleine Larousse houdt ze goed uit elkaar. Hij bepaalt de allegorie als eene ‘fiction qui présente un objet à l'esprit de manière à éveiller la pensée d'un autre objet’ en geeft het volgende

voorbeeld: ‘en cachant la Vérité au fond d'un puits, les poètes ont fait une allégorie’, wegens de moeite die het kost de waarheid uit den diepen put, waar zij geborgen is, aan het daglicht te brengen. En als bijbeteekenis: ‘Peinture ou sculpture représentant une idée abstraite: un squelette armé d'une faux est une allégorie de la mort’.

Beide, symbool en allegorie zijn dus beeldspraak om abstrakte gedachten uit te drukken. Maar terwijl bij het symbool het konkreet voorwerp, dat als beeld zal dienst doen, op voorhand en op zichzelf bestaat en eerst achteraf zijn diepe beteekenis krijgt, bestaat de abstrakte gedachte in de allegorische voorstelling in de eerste plaats en wordt het beeld eerst achteraf ontworpen en erbij gehaald om de gedachte in te kleeden.

Daarom ook is de allegorie zoo ‘koud’ en ‘doodsch’, terwijl een echt symbool zoo bloedwarm leeft. Denk aan de vele voorstellingen van de Waarheid, de Gerechtigheid, de Voorspoed, de Nijverheid, aan Flora en Pomona en andere godinnen der Vruchtbaarheid. Het was een fout van Winckelmann de kunst op de allegorie te willen koncentreeren, in plaats van op het symbool.

Niemand echter heeft m.i. juist rekenschap gegeven hoe het komt dat het symbool zoo waardevol, en de allegorie zoo waardeloos is als kunst voor de kunst. Ik wil trachten hier nog in 't kort mijn opvatting daaromtrent te schetsen. Het kan niet daaraan liggen dat het element b e e l d vóór of na het element g e d a c h t e ontstaat. De diepere reden ligt m.i. hierin: Er zijn, zoowel in 't symbool als in de allegorie, niet twee, maar drie etappen van het geestelijk proces. Maar terwijl de allegorie van het abstrakte algemeene uitgaat, zich in een bijzonder beeld belichaamt om straks weer al te oogenschijnlijk de algemeene abstrakte beteekenis aan den dag te leggen (A-B-A), gaat het symbool uit van een schijnbaar toevallig en waardeloos bijzonder voorwerp, om er een dieperen zin in te leggen en weer te besluiten, voor onze oogen te verbergen in het hulsel, in de schelp van het bijzondere (B-A-B). Daardoor is het symbool geslotener en geheimzinniger, interessanter dan de allegorie. Het symbool biedt een dubbele verrassing, door zijn inhoud en door zijn verpakking. De allegorie daarentegen is een dubbele ontgoocheling voor den zoekenden geest. De allegorie is een banale exemplificatie, een verwatering van de idee, terwijl het symbool de geheimzinnige spanning, de concentratie is van het denken, de cristallisatie der idee.

Heb ik mij duidelijk uitgedrukt en is mijn argumentatie overtuigend? Om de tegenstelling (allegorie en symbool) goed te begrijpen is het noodig rekening te houden met de dupliciteit der functie A B (algemeen-bijzonder) en met de tripliciteit van de ineenschakeling. Voeg daarbij de opmerking dat A (het algemeene, abstrakte element der gedachte) uiteraard en wezenlijk betrekking is, relatie, overgang, brug, terwijl B (het bijzondere, konkrete beeld) het betrokkene is, het verbondene, de term, de grenzen van den overgang, de oevers van de brug, en gij zult verstaan waarom de allegorie A-B-A (of liever - B -) om zoo te zeggen in de lucht blijft hangen, terwijl het symbool B-A-B (of B-B) de

vaste boog spant tusschen ware oevers, en de brug der gedachte stevig fundeert in de werkelijkheid der verbeelding.

Het symbool praecipiteert, cristalliseert, zegden wij reeds. Het is de echte neerslag van het verbeeldingsproces. De allegorie daarentegen verwatert dit proces door het om te keeren. Een jonge, levende cultuur schept symbolen. Eene oude, versleten, stervende cultuur vermeit zich in allegoriën.

19. Alomgeldigheid van het symbool

Het is hier niet de plaats, in deze letterkundige studie, om de universeele toepassing der symboolfunctie uiteen te zetten. Wij moeten dit voorbehouden voor een uitgesproken philosophisch onderzoek. Maar wel weze het mij hier vergund daaromtrent enkele vingerwijzingen te geven:

Om de principieele alomgeldigheid dezer functie te bewijzen, zouden wij ze moeten grondvesten op een wijsgeerig axioma, dat ongeveer als volgt kan worden geformuleerd:

Alle dingen zijn, in waarheid, niet wat zij schijnen, maar 't geen zij beteekenen.

Dit beginsel is van buitengewoon groote philosophische beteekenis. Het maakt de grondslag uit van eene functionalistische wijsbegeerte, die aan de eischen der moderne wetenschap voldoet. Om een beeld te gebruiken, zouden wij kunnen zeggen dat ieder verschijnsel in de werkelijkheid ons voorkomt als een komeet: de harde kern is de onmiddellijke schim zelf, de lange staart de middellijke beteekenis.

De natuur zelve is waarachtig, om met Charles Baudelaire te spreken, ‘une forêt de symboles’. En wat de menschelijke instellingen betreft, valt het niet moeilijk aan te toonen dat zij alle symbolisch zijn in 't kwadraat. Er is daar, op dat gebied, geen oorspronkelijkheid, geen rechtstreeksheid, geen echtheid te vinden. Maar toch - en dit is allermerkwaardigst - wordt het doel zijdelings, langs afwijkende kronkelwegen, ongeveer bereikt. Er gapen overal leemten, afgronden in onze sociale en politieke instellingen: ficties, verzinsels moeten ze overbruggen. De symbolische functie waagt den sprong. De godsdienst is uiteraard kinderlijk gevoelvolle voorstelling van de ideale waarheid, maar de heele liturgie, al haar rituaal en gebaren zijn geleerd symbolisch. Zij duiden op eene metaphysische zingeving die zij weliswaar nooit geheel zullen bereiken. Het heele gebouw van het ekonomische leven baseert op geld en krediet: symbool en fictie. De kunst is eene voortdurende productie van symbolen. De hoogste uitdrukking des geestes, de woordkunst, is een jongleeren met woorden, brooze schelpen, schuim der gedachte.

Ten overstaan van deze universele geldigheid van de symboolfunctie valt het moeilijk te begrijpen hoe deze algemeengeldigheid niet eens in beginsel door de philosophie werd naar voren gebracht en erkend. In zijn college over Aesthetik bespreekt Hegel wel het symbool, maar hij neemt het begrip in

zeer engen zin, nevens verscheidene andere van dien aard, alsof het een tamelijk willekeurige inkleeding der gedachten ware. De domineerende, dwingende en overwoekerende macht van het symbool heeft hij klaarblijkelijk niet onderkend. Het beste werkje dat ik over dat onderwerp ken, en waar het diepste romantische gevoel voor de levende waarde van het symbool uit spreekt, is het philosophisch romannetje van Thomas Carlyle: Sartor Resartus, met den ondertitel Philosophy of Clothes. Het is de symbolische, half autobiographische geschiedenis van een gefingeerde Duitsche prof. Teufelsdröck en van dezes eigenaardige philosophische bespiegelingen. In een zuiver philosophische, aan de theorie van het symbolisme gewijde studie zou dit meesterwerkje stellig een eereplaats verdienen. Ik kan er hier mijn lezers enkel naar verwijzen.

Een geleerd anglist hield tegenover mij staande, in een gesprek, dat Carlyle al zijn denkbeelden had uit Swift's Tale of the tub. Ik ben het niet daarmee eens. Wel is Swift's pamflet ook een prachtige symbolische fictie. De ton, als lokaas door matrozen op de walvisvangst uitgeworpen, is stellig een mooi symbool van 't symbool. Maar Swift's satire is nog geen diepzinnige, haast volledige theorie van het symbool zooals het boekje van Carlyle wel is.

Onder de moderne philosophische onderzoekingen over het probleem kan ik de lectuur aanbevelen van Ernst Cassirer's: Philosophie der Symbolischen Formen, in twee deelen. Daar staat allerhand lezenswaards in, en het boek is in den rustigen, fijnzinnigen, haast olympisch-serenen geest geschreven die Cassirer's werken kenmerkt. Toch heeft Cassirer niet de laatste waarheden over dat moeilijk probleem opgediept. In dit opzicht is er nog meer te vinden in Hans Vaihinger's Philosophie des als ob, en in Georg Simmel's Philosophie des Geldes, maar dan in meer speciaal sociologische toepassingen.

René HEYTENS

In memoriam prof. dr. René Verdeyen

OP 9 October 1949 overleed te Luik, na zijn leven aan de studie van de Nederlandse taal- en letterkunde te hebben gewijd, Willem-Raymond-René Verdeyen. De Neerlandistiek verliest in hem een van haar meest verknochte beoefenaars, 'De Vlaamse Gids' een trouw en enthousiast redactielid.

Prof. Verdeyen werd geboren te Zout-Leeuw op 31 Augustus 1883. Zijn vader, Frans-Felix Verdeyen, die uit Kampenhout bij Mechelen afkomstig was, oefende te Zout-Leeuw het ambt van onderwijzer uit, zodat de jonge student en latere germanist Verdeyen, van daar uit, dagelijks naar Tienen kon, waar hij op het Gemeentelijk College oudere humaniora studeerde. Op 9 October 1904, - dag voor dag 45 jaar vooraleer hij moest overlijden,- promoveerde hij aan de Universiteit te Gent tot Doctor in de Wijsbegeerte en Letteren, op een proefschrift over 'Tondalus' Visioen'; hij zou dit, samen met 'St. Patricius' Vagevuur' van zijn vriend Dr. J.H. Endepols, in 1914 en 1917, in twee boekdelen uitgeven.

Op de Gentse Universiteit volgde Prof. Verdeyen de colleges van de professoren Logeman voor het Engels, Bley voor het Duits, De Vreese en Vercoullie voor het Nederlands. Over die Gentse studententijd kon hij soms niet uitgepraat geraken en dan wist hij telkens ook zijn bewondering te uiten voor het onderwijs dat hij genoot van Prof. Paul Fredericq in de geschiedenis, Prof. Van Biervliet in de psychologie en, in het bijzonder, Prof. Mac Leod in de biologie. De practische wetenschappelijk-methodologische wenken, die deze laatste, met wie hij vrij vertrouwelijk omging, wist te geven heeft hij niet zelden in zijn eigen werk nauwgezet trachten te volgen, zodat daaruit zijn stokpaardje over de 'biologische' methode in zake wetenschappelijk onderzoek was ontstaan, waarover hij het nog onlangs, - maar dan toegepast op de literatuurgeschiedenis, - in de Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde had. De geschriften van Mac Leod, al hadden die ook maar weinig uitstaans met philologie of literatuur, wist hij ons, zijn oudstudenten, om genoemde methodologische redenen steeds warm aan te bevelen. Indien Logeman hem Shakespeare leerde waarderen, De Vreese hem een Middelnederlandse tekst leerde lezen, leerde Mac Leod, - zo wist hij het ons menige keer te vertellen, - hem wérken, d.i. de ontwikkelingsgang van een of ander probleem volgen door, in de eerste plaats, naar de bron er van terug te gaan. Zijn werk, dat nu in zijn definitieve vorm voor ons ligt, is er zeker niet naar om deze regel te beschamen, integendeel.

Na zijn universitaire studies te Gent, waar hij, althans in de candidatuur, mede aanzat in de colleges van Logeman met vrienden als Ad. Herckenrath en ook K. van de Woestijne, - het is deze laatste, die hem o.m. wees op het belang en de schoonheid van de Middelnederlandse visioenenliteratuur, - werd Prof. Verdeyen achtereenvolgens, als studiemeester of leraar, aan de Athenea te Gent, Brussel, Antwerpen, Oostende en Elsene verbonden. Van 12 November 1914 tot

Januari 1919 bekleedde hij de ambten van adjunct rijkscommissaris, dienstdoende commissaris en arbeidsdirecteur in de Belgische vluchtoorden Hontenisse en Uden (Holland); uit die tijd dateert zijn hoek ‘België in Nederland, 1914-19’ ('s-Gravenhage, 1930), dat nog steeds zijn historisch belang heeft wat de sociale oorlogstoestanden betreft tijdens de eerste wereldoorlog.

Bij K.B. van 15 December 1919 werd hij tot docent benoemd op de Universiteit te Luik. Hij zou er Prof. F. Van Veerdeghem, - een van de stichters van de Luikse Germaanse Philologie en uitgever van W. Van Afflighem's ‘Sinte Lutgart’, alsook van M. De Swaen's ‘Menschwordingh’, - opvolgen. Hem werden alhier aanvankelijk de colleges in de Encyclopedie der Germaanse Philologie, de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde, de Historische Grammatica van het Nederlands, ten slotte de vertaling en verklaring van Nederlandse teksten toevertrouwd. Na ook nog, hij K.B. van 9 November 1921, belast te zijn geworden met de cursus in het Nederlands op de Rijksmiddelbare Meisjesnormaalschool, werd hij, op 16 Februari 1924, tot gewoon hoogleraar benoemd. Tot op de vooravond van zijn dood heeft hij zich ingespannen om de belangen van het onderwijs in de Nederlandse taal- en letterkunde, alsmede het universitair onderwijs in de Luikse Faculteit van de Wijsbegeerte en Letteren met zijn beste krachten te dienen. Al was het maar onze Alma Mater verliest in hem een van haar meest verkleefde vertegenwoordigers.

Ook buiten de Luikse Universiteit, in de schoot van tal van wetenschappelijke genootschappen en rijksorganismen, is de activiteit van Prof. Verdeyen waarlijk voorbeeldig geweest.

Reeds van 1921 af drong hij zich naar voren als lid van de Maatschappij der Vlaamse Bibliophilen; in 1922 werd hij corresponderend lid van de Vereniging der Antwerpse Bibliophilen. Van dan af gaat zijn wetenschappelijke faam in stijgende lijn: in 1924 wordt hij aanvaard als corresponderend lid van de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde; in 1928 volgt zijn lidmaatschap van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde te Leiden; in 1929 wordt hem de titel verleerd van ‘Advanced Fellow of the C.R.B. Educational Foundation’. Na nog in 1931 lid te zijn geworden van de Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, in 1932 van de Société de littérature Wallone en de Kon. Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde, werd hij, nog onlangs, tot lid benoemd van de Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten. Ook in menig rijksorganisme, hetzij in de Commissie voor de Vertaling van de Belgische Wetboeken of in de Verbeteringsraden voor het Middelbaar Onderwijs en het Middelbaar Normaalonderwijs, hetzij in de Spellingcommissie of in een of andere commissie van het Nationaal Fonds voor wetenschappelijk Onderzoek, hetzij als lid van de Beheerraad van de Universitaire Stichting of de Belgisch-Nederlandse Cultuurraad, steeds stond hij vooraan om, met woord en daad, met zijn overredingsvermogen en geargumenteerde verslaggeving, de ontwikkeling van onderwijs en wetenschap, zo totaal

als hij maar kon, vooruit te helpen. Ook als zodanig heeft hij zijn nochtans wakkere krachten, doch waaraan steeds een eind komt, niet gespaard als voorvechter in de dienst van een hogere Belgische intelligentia.

Trouwens, ook in zijn wetenschappelijke arbeid vinden we die zelfde argumentatiebehoefte, levendige voorstelling van feiten en totale ingesteldheid op de stof terug.

Zijn werk loopt over 45 jaar onverdroten labeuren op gebied van Nederlandse taal- en letterkunde, waarvan hij haast geen onderdeel onverlet heeft gelaten. Het wordt ingezet in 1903 met zijn medewerking aan de Bloemlezing uit de Gentse Studentenalmanakken van ‘'t Zal wel gaan’ en besloten met zijn vertalend ‘Juridisch Woordenboek’, waaraan hij nog de laatste hand heeft kunnen leggen en dat nu, - helaas posthuum, - voorgoed zijn faam als lexicograaf zal vestigen. Daartussen in ligt nochtans heel wat werk, waarmee hij, op menig gespecialiseerd terrein, vooraan is komen te staan in de wetenschappelijke studie van de Nederlandse philologie en literatuur.

Van huize uit was Prof. Verdeyen mediaevist. Hij had op de Gentse Universiteit onder leiding van De Vreese gewerkt, zodat reeds in 1904, even daarna in 1907, in twee artikels, - ‘De middeleeuwsche Visioenen in verband met Dante's Divina Comoedia’ (Handelingen van het 5de Vlaamse Studentencongres, 1904) en ‘La date de la Vision de Tondale et les manuscrits français de ce texte’ (Revue celtique. 1907), - zijn toen vooral ongewone belangstelling voor de visioenenliteratuur, althans na de verdediging, van zijn academische dissertatie over het onderwerp, een meer tastbare vorm aannam. In 1914 en 1917 zou dan door de Kon. Vlaamse Academie de gemeenschappelijke uitgave met ‘St. Patricius' Vagevuur’ van Dr. J.H. Endepols volgen, waarvan ik J.J. Salverda de Grave, op een vooroorlogse samenkomst van het Luikse ‘Cercle Hollando-belge’, nog hoor zeggen, dat ze een model is van Middelnederlandse tekstbezorging en critische commentaar. Ten andere, op deze weg van de nauwkeurige critische Middelnederlandse tekstuitgave is hij voortgegaan: van ‘Esmoreit’, het bekend abel spel uit de XIVde eeuw, bezorgde hij, eerst met, dan zonder zijn collega C.G. Kaakebeen, zeven drukken (Serie ‘Van Alle Tijden’, Groningen, Wolters). De studie hiervan werd dan ook nog aanleiding tot het schrijven van zijn baanbrekende ‘Beschouwingen over de Abele Spelen’ (Kon. Vlaamse Academie, 1927).

Prof. Verdeyen was reeds, sedert zijn studententijd, een hartstochtelijk ‘minnaar’ van woorden, woordverklaringen en etymologieën geweest. Is daarin de reden te zoeken, waarom hij zich ook stilaan, van omstreeks 1923 af, heeft opgewerkt tot een der eerste Nederlandse lexicographen, waarop de moderne Neerlandistiek kan prat gaan? Wat er ook van zij, in 1923 werkt hij mee aan de 6de druk van Van Dale's ‘Groot Woordenboek der Nederlandse Taal’, in deze zin dat hij het standaardwoordenboek bijwerkt wat Zuid-Nederlandse woorden, zinswendingen en zegswijzen betreft. Dit zou trouwens ook gebeuren in Koenen's

‘Verklarend Handwoordenboek der Nederlandse Taal’, waarin hij, naast Dr. J.H. Endepols voor hst Noord-Nederlands, van de 15de druk af (1926) tot en met de 22ste druk (1949), weer eens het Zuid-Nederlands voor eigen rekening had. Tot op het laatste ogenblik heeft hij, ook met zijn nog te verschijnen ‘Juridisch Woordenboek’, op die wijze zijn beste krachten aan de Nederlandse lexicographie gewijd.

Op lexicographisch gebied bleef zijn werk hierbij echter niet beperkt. Ook de geschiedenis van het Nederlands woordenboek, zijn ontstaan en ontwikkeling vóór en na Plantijn's ‘Thesaurus Theutonicae Linguae-Schat der Nederduytscher Spraken’ (1573) en Kiliaan's ‘Dictionarium Teutonico-Latinum’ (1574), heeft hij voor een groot deel met de nodige wetenschappelijke speurzin opgespoord en geschreven. De resultaten van dit benedictijnerwerk vinden we in de sterk gedocumenteerde inleidingen tot de uitgave van Fickaert's ‘Colloquia et Dictionariolum septem Linguarum’ (1616), Lambrecht's ‘Naembouck van allen natuerlicken ende ongheschuumde Vlaemsche Woorden’ (1562), alsook in zijn studie ‘Petrus Dasypodus en Antonius Schorus’, een bijdrage tot de studie van de lexicographie en het humanisme (Kon. Vlaamse Academie, 1939). Als we hierbij nog zijn ‘Glossaire philologique des textes germaniques’ bij de ‘Régestes de la Cité de Liège’ van Em. Fairon voegen (1940) en ander minder omvangrijk lexicographisch werk kunnen we ons reeds, al is het ook maar een flauw idee vormen van de massa materiaal, die deze ‘woordenjager’ tijdens zijn leven heeft verzet. De uitgebreide etymologische studie ‘Vlaanderen en Vlaming’ (Kon. Vlaamse Academie, 1943) toont ons aan hoe ver zijn belangstelling hieromtrent soms reikte.

Al was Prof. Verdeyen, door zijn vorming en volgens de richting, die zijn philologische belangstelling steeds uitging, uiteraard een linguïst, toch heeft hij ook, op zuiver literair gebied, zeer verdienstelijk werk gepresteerd. Zijn redacteurschap en medewerking van en aan het tijdschrift ‘Nieuw Leven’ getuigt daarvan. Menige bladzijde daarin, o.m. over A. Van Schendel's ‘Een Zwerver verliefd’ en ‘Een Zwerver verdwaald’ (1909), is neg het lezen overwaard, doch zijn meest blijvende literaire bijdrage is wel de uitgave, in samenwerking met Prof. F. Baur, van de ‘Briefwisseling van, aan en over Gezelle’ (1937), in het bijzonder de inleiding die hij daarin schreef over ‘Guido Gezelle en Eugène Van Oye’, en waarin hij, op eigen schrandere wijze, een nieuw licht tracht te werpen op het probleem van het bekende ‘zwijgen’ van de Meester. Ook aan onze ‘Vlaamse Gids’ stond hij menige pittige bijdrage af, o.m. over ‘Vondels christelijk dramatische Epos’ (1937) en zijn vriend M. Sabbe (1933), die hij; als mens en geleerde, zo wist te loven bij zijn studenten. Telkens als we daartoe de gelegenheid hadden, gingen we Sabbe, onder zijn leiding, op het Plantijn-museum opzoeken, en dan werden dit uren van hoog geestelijk genot, tijdens dewelke onze leermeester, in aanwezigheid van zijn oude vriend en te midden van de serene atmosfeer, waar eens Plantijn en Kiliaan werkten, in zijn nopjes

was. Het huis van Plantijn en Sabbe was voor hem, de lexicograaf en boekenwurm, ook z i j n huis.

De jongste literaire bedrijvigheid van hem, die ook mede aanzat bij de uitgave van Gezelle's volledig werk, was zijn redacteurschap bij het tot stand komen van van de Woestijne's ‘Verzameld Werk’. Ook hierbij heeft hij, wat vooral het tekstcritisch apparaat betreft, o.m. bij ‘De Leemen Torens’, de hand gehouden. Hij nam hier de plaats in van Vermeylen, die ons in 1945 ontviel, - nu is ook hij er niet meer.

Blijft nog zijn zending als, - wat zijn Luikse collega's in het ‘Album René Verdeyen’ (1943) hebben genoemd, - ‘l'ambassadeur des lettres flamandes en Wallonie’. Ook als zodanig heeft hij zijn plicht gedaan; menigeen, hetzij geleerde of student, is er hem dankbaar om geweest. En hier denk ik aan ‘La prose flamande de 1830 à 1930’ (1932), gevolgd door een lijst van vertalingen, de uitgebreide bijdrage ‘Le flamand’ in de ‘Encyclopédie beige’ (1933), de grondige studie ‘Comment reconnaître les éléments flamands dans les dialectes Wallons?’ (1934), en andere mededelingen in gespecialiseerde tijdschriften. Wie zich trouwens een vrij volledig beeld wenst te vormen van Prof. Verdeyen's wetenschappelijke bedrijvigheid, ook op dit gebied, zij verwezen naar het biobibliographisch artikel, of in het ‘Liber Memorialis 1936’ van de Luikse Universiteit of, gedeeltelijk bijgewerkt, in het ‘Album René Verdeyen’ (1943). Hij zal er ingelicht worden over wat deze wakkere geleerde over 45 rijkgevulde jaren op menig gebied van de Neerlandistiek heeft nagelaten.

Wij, zijn oudstudenten, betreuren ook de mens, die met hem uit ons midden werd weggerukt. Hij was de welwillendheid, de gedienstigheid, de offervaardigheid zelf. Wij spraken hem over geen probleem, of hij wees ons de weg om het op te lossen; wij legden hem geen tekst voor, of hij had er een stuk van de nacht voor over om er kennis van te nemen en ons zijn raad te verstrekken; wij klopten nooit aan, of er werd ons door hem opengedaan. Hij heeft zich allicht al te vrijgevig aan dingen weggeschonken, die niet altijd van overwegend belang waren. Doch het lag in zijn aard: hij moest kunnen meedoen, meewerken, meelabeuren, tot hij zijn krachten inschoot bij het werk, dat hij als levensideaal beschouwde, d.i. de steeds verdere bloei van het onderwijs en de studie van het Nederlands als cultuurtaal te Luik en elders, in Vlaanderen en Holland.

Er is met hem een ijverig linguïst en een goed mens uit onze werkkring verdwenen aan wie wij, aan beide zijden van de taalgrens, heel veel te danken hebben. Hij is met zijn werk en bedrijvigheid tussen beide landsgedeelten een hechte band geweest, een Belgisch cultuurdrager, die, naar zijn beste kunnen, Vlaanderen en Wallonië heeft gediend.

Luik.

M. RUTTEN

Ons land en het College van Europa

Een belangwekkende proefneming

DE voorbereidende zittijd van het College van Europa, die te Brugge heeft plaats gehad, brengt een grote gedachte naar voren, die voorgestaan wordt door de Europese beweging.

Deze beweging heeft tot doel de Europese naties, die door een gemeenschappelijke beschaving verbonden zijn, nader te brengen tot elkaar voor de verdediging van de morele waarden en de politieke vrijheden, die de mensheid aan de ontwikkeling van deze beschaving te danken heeft.

Het geldt hier dus een vredeswerk, dat volkomen verenigbaar is met de doeleinden, waarvoor de Organisatie van de Verenigde Naties werd opgericht.

Wie zou echter durven beweren, dat de heerlijke droom van een duurzamen vrede tot een onaantastbare werkelijkheid is geworden?

Intussen is ook de Europese Unie als een grote regionale groepering van de West-Europese naties tot stand gekomen.

Voor deze Unie heeft de Europese beweging geijverd in de overtuiging, dat een welgemeende samenwerking van de West-Europese naties hun eigen veiligheid en den algemenen vrede zou dienen.

Het Atlantisch Pact heeft aan de Europese Unie den onvoorwaardelijken steun van de Verenigde Staten gebracht.

Verleden jaar, op het Congres van de Europese beweging in Ben Haag, werd de gedachte van een Europees Cultureel Centrum vooruitgezet.

Er werd namelijk ingezien, dat het streven naar samenwerking in Europa moet bezield werden door de ontwaking van het Europees bewustzijn, en dat dit bewustzijn moet voorgelicht worden.

Ook werd verklaard, dat voor dit bepaald doel culturele wereldorganisaties, zoals de UNESCO, de Organisatie van de Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur, op een te uitgestrekt terrein werken, terwijl de nationale instellingen te beperkt van opzet zijn, zodat er practisch geen Europese instellingen bestaan, die de West-Europese verstandhouding op cultureel gebied dienen. Alleen de bilaterale culturele accoorden kunnen daarin gedeeltelijk voorzien.

Door de Internationale Culturele Afdeling van de Europese beweging, onder voorzitterschap van den h. Salvador de Madariaga, werd Brugge uitgekozen als zetel voor het eerste Europees Cultureel Centrum. Die keuze is niet alleen een eer voor Brugge, maar voor gans het land.

Geen enkele natie kan er trouwens meer dan de onze op gesteld zijn, dat er in Europa een brede stroming zou bestaan tot beter onderling begrip. Onze aardrijkskundige ligging en de geaardheid zelf Van onze eigen beschaving brengen dat mee

Bijdragen tot den opbloei van een nieuw humanisme in Europa en in de

wereld is tevens onze eigen bevolking opwekken tot een hoger besef van haar roeping onder de vredelievende naties.

Zoals ik er aan herinnerd heb op de openingsplechtigheid van het Europa-College in de Gothische zaal van het stadhuis te Brugge, was deze stad op grond van haar verleden als het ware voorbestemd om in deze tijden de zetel te worden van het eerste Europees Cultureel Centrum.

Was Brugge in de XIIIde eeuw niet een van de meest cosmopolitische steden van West-Europa?

Heeft zij dat karakter niet bewaard, zolang zij rechtstreeks verbonden was met de zee, en meer dan twintig vreemde naties te Brugge hun koopwaren mochten brengen onder een vrijheidsregiem, dat zelfs het huidige Europa zou mogen benijden?

De vreemde kooplieden mochten er handel voeren zonder enige beperking, en Brugge werd zelfs het grootste financieel centrum van Europa door zijn deelneming aan munthervormingen, die het vrije verkeer van goederen moesten aanmoedigen.

In de XIVde eeuw was het Vlaamse pond erkend als het wettelijk betaalmiddel in alle Hanzasteden en het zeerecht van Damme. de voorhaven van Brugge, gold als wet in westelijk Europa.

Men zal er kunnen uit besluiten, dat Brugge in die vervlogen tijden reeds den weg aantoonde, langswaar de Europese beweging en de Raad van Straatsburg Westelijk Europa willen brengen; zijn achteruitgang, die grotendeels te wijten was aan de verzanding van het Zwin, waardoor Brugge met de zee was verbonden, was eveneens het geVolg van de vergissingen die ook onze tijdgenoten begaan, namelijk de oorlogen, het gebrek aan veiligheid op monetair gebied en het protectionnistisch dirigisme.

Wat echter ook treft, is het feit, dat, terwijl Brugge zo internationaal was aangelegd, het eigen scheppingsvermogen van onze Vlaamse kunstenaars hun een onvergankelijken roem zou verzekeren, en het geestesleven, zoals het uitgedrukt werd in de werken van een Jacob Van Maerlant, reeds toen getuigde van den vrijheidsgeest, die onze voorouders bezielde.

Trouwens hebben diegenen, die belforten hebben gebouwd, en die schilders, waarvan men de meesterwerken kan bewonderen in al de musea, aan de wereld een boodschap van schoonheid en vertrouwen nagelaten. Jan van Eyck, Hans Memlinc, Gerard David, Pourbus, Lancelot Blondeel zijn de werkelijke verkondigers van de Brugse volksziel, en het College van Europa mag er fier op zijn, dat het tot stand kwam in een stad, die op beschavingsgebied dergelijke adelbrieven heeft.

Stellig geldt het een grote proefneming en het zal er op aan komen al het mogelijke te doen, opdat zij moge gedijen.

De inrichting van het Europa-College werd voor zijn voorbereidenden zittijd op een even practische als bescheiden wijze opgevat, en wellicht zal het aldus

mogelijk zijn, dat deze instelling organisch groeie tot het Instituut, zoals zijn grondleggers het hebben opgevat.

Voor deze eerste ontmoeting werd als thema opgegeven het onderncht van de geschiedenis en de ontwikkeling van den Europesen geest in de universiteiten.

Het gaat er niet om, afbreuk te doen aan de opvattingen, die over de geschiedkundige ontwikkeling van de verschillende Europese naties bestaan. Het kan er niet om gaan hun eigen beschaving, hun eigen kunst en hun eigen taal onder den pletmolen van een dodende eenvormigheid te brengen; maar wat wel dienstig kan zijn voor de West-Europese beschaving, is een duidelijker inzicht van al het gemeenschappelijke, dat de ontwikkeling van de verschillende Europese naties kentekent.

Zij hebben, inderdaad, het erfdeel te vrijwaren van een gemeenschappelijke beschaving, en zullen daartoe des te beter in staat zijn naarmate zij er de diepe morele waarden van doorgronden.

Voor dezen eersten zittijd Van het Europa-College hebben bekende meesters: de hh. de Madariaga, Ch. De Visscher, Claude Bourdet, hun medewerking toegezegd.

De h. John Bowle van het Wadham's College te Oxford, de schrijver Van de boeken ‘Unity of Europe’ en ‘Western Politic Thoughts’, was er de studiemeester van en hij werd in die taak bijgestaan door Professor Van Effenterre, hoogleraar bij de hogeschool te Caen en den h. De Vreese, rechter te Brugge.

Tijdens den zittijd werden ook voordrachten gehouden door vooraanstaande personen, die tot de Europese beweging behoren.

Een twintigtal studenten en hogeschool-gediplomeerden afkomstig uit België, Duitsland, Oostenrijk, Bulgarije, Spanje, Frankrijk, Groot-Brittannië, Griekenland, Hongarije en Polen volgden de lessen en wellicht worden uit deze eerste proefneming de besluiten getroffen, die zullen aantonen, hoe het Europa-College dient opgevat, derwijze, dat het niet alleen aan het algemeen streven van de Europese beweging beantwoorde, maar dat het ook zou kunnen aangepast worden aan de behoeften, die voortspruiten uit de ontwikkeling van de verschillende Europese instellingen op cultureel, economisch en maatschappelijk gebied.

Zoals de h. Denis de Rougemont, een lid van de Internationale Culturele Afdeling het heeft verklaard, komt het er op aan, dat de verschillende instellingen van de Europese Unie bij de openbare mening van al de betrokken volkeren den nodigen steun genieten, en dat zij zich ontwikkelen in overeenstemming met den vrijheidsgeest, die de Europese beschaving kentekent.

Het Europa-College wordt niet opgevat als een hogeschool, maar indien het aan zijn doel beantwoordt, dan kan het een invloedrijke instelling worden, die ook in de universiteiten van de verschillende landen de belangstelling voor de Europese problemen doet aangroeien.

Moge onze natie de betekenis inzien van het Europa-College, niet alleen omdat wij aangesloten zijn bij de Europese Unie, maar ook omdat het nieuw

humanisme, dat er van moet uitgaan, een zeer gunstigen invloed kan uitoefenen op de verhoudingen in den schoot van onze eigen natie.

Wanneer men de verscheidenheid bedenkt, die de Europese volkeren kentekent en overtuigd blijft, dat het scheppingsvermogen van elke natie des te beter de algemeene beschaving kan verrijken, naarmate het zich kan ontwikkelen naar eigen aard en aanleg, dan kan men bevestigen, dat het Europa-College ook een bindteken kan werden in onze nationale samenleving en bijgevolg den onvoorwaardelijken steun verdient van alle mensen van goeden wil.

J. HOSTE

De geboorte van de machine[1]

DAG noch nacht laat het probleem van die cilinder hem met rust. Overdag, sedert maanden, is het leven niets dan een koorts van proefnemingen. Hoe is dat toen ook begonnen... in die winter van 1763, die hij nu nooit meer vergeet? Eerst was dat kleine model slechts een aardig spelletje voor hem, maar zó gaat het er aan toe met een mens: diepe driften vangen vaak al spelend aan. Nu laat het hem niet meer los, geen ogenblik. Zijn scherpe geest, zijn vindingrijke verbeelding hebben reeds allerlei listen verzonnen: hij heeft het verwarmde oppervlak vergroot, vlampijpen doorheen het water geleid, het vuur in het midden opgesteld, cilinder en buizen ingesloten in slechte geleiders van warmte... maar nog altijd gaat er een ontzaglijke massa stoom hopeloos verleren. Telkens de zuiger de hoogte ingaat, wordt meer dan drie vierde van de stoom verdicht, en dus verspild. Wie een hart voor mechanica heeft, kan de schande niet uitstaan. En de schuld is duidelijk. Hij is maar een zwak en tenger ventje, woest wordt hij echter als hij ziet, wat er met die arme cilinder gebeurt. Eerst laat men hem warm lopen vol stoom, dan stort men er een straal koud water over uit, en dan weer stoom en dan weer water om dat onmisbaar vacuum, de luchtledige ruimte te scheppen. Is er zottere zotheid onder de zon? Want telkens als de stoom heet naar binnen stroomt, wordt hij door de koude van de cilinder afgekoeld, verdicht, vernietigd, en moet hij van voren af aan opnieuw beginnen om de boel te stoken en te vullen met veerkrachtige damp die zijn werk kan doen. Dààr zit de knoop, en uit al zijn zoeken en beproeven en mislukken, staat, steeds dwingender, steeds dringender, altijd dezelfde éne eis op: Maak de cilinder bestendig warm en volkomen droog. Laat de cilinder bestendig zo heet als de binnenstromende stoom. Ja ja, dat weet hij nu wel, met zijn verstand; maar hij z i e t het niet, hier vóór zich; zijn verbeelding laat hem alleen in het duister verloren achter. Hoe, hoe dan toch vindt hij het uit? De tijd vliegt voorbij, zijn handjevol geld van zware arbeid en sober leven raakt op, straks wordt het te laat - en zijn jong huisgezin wacht, en oud Engeland wacht, en de ganse wereld wacht op hem.

Ja zeker, de wereld wacht op hem. Als hij, bij de scherven van een nieuwe mislukking, de wanhoop nabij is geweest, als eindeloze hoofdpijnen hem in zwarte droefgeestigheid gebroken hebben neergeworpen, komt een droom van zijn jonge jaren hem troosten in de nacht. O die goede winternachten nu, zo diep en zo lang! Hier ligt hij, middenin het grote donker in zijn kleine bed, alleen, naast zijn lieve zonnige vrouw, maar alleen toch, alleen met zijn droom, met zijn roeping, met zijn lot. In een zwijgende nachtelijke confrontatie. En uit de smart van zijn nederlagen is het die droom van uit zijn jeugd, die

(1) Hoofdstuk uit een werk: Aan de Voet van het Belfort.

hem altijd weer opricht en moed inspreekt: dat hij inderdaad een man is met een roeping, dat hij iets meer is dan wat hij maar is, dat hem een taak werd toevertrouwd en hij dus te gehoorzamen heeft. Velen zijn geleerder dan hij, die slechts een arbeider is; de professoren aan de universiteit weten in indrukwekkende formules en stelsels de kennis van eeuwen op te zetten - maar hèm worden soms oorsprongen en samenhangen klaar, die voor anderen verborgen bleven. Zonder enige muzikale onderlegdheid heeft hij, moederzielalleen, de weg gevonden in de doolhof van een orgel; hij heeft een vernuftig apparaat voor perspectivisch tekenen ontworpen, studenten met hun Griekse grootspraak noemen hem soms het orakel. Maar voor hem zelf was dat alles kinderspel. Nu echter, met het geheim van die cilinder, is het dodelijke ernst. In de stilte en de donker van de nacht rijst, beangstigend en bezielend, het vizioen op, hoeveel macht van het vuur er verscholen is in de stoom, onvatbaar en toch onweerstaanbaar in zijn drang naar uitzetting en naar ruimte. Vlammen slaan op, water ziedt en sist, stoom zwelt aan en breekt uit: stuwkracht, draagkracht, beweegkracht, paardekracht, in eindeloze golven. Daarmee keert hij, hij alleen, meer dan alle veldheren samen, de hele wereld om.

En daarop is het, stampvoetend, dat de wereld daarbuiten wacht. Driehonderd jaren aan één stuk is dit klompje aarde der mensen al maar groter en groter geworden. Zeevaarders, conquistadores, kooplieden, missionarissen hebben oceanen en vastelanden doorkruist, de horizon werd een droombeeld. In een donkere drang, onontwarbaar dooreengeknoopt, van heimwee naar de verte, dorst naar kennis, drift naar avonturen, begeerte naar goud en liefde tot God, heeft Europa zich over de wereld mateloos uitgestort. In snoeren langsheen de kustvlakten aaneengeregen liggen nederzettingen en factorijen, als gloeiende ijzers dringt het geweld van horden gelukzoekers door in de maagdelijke schoot van de nieuwe continenten. En zo vindt iedereen het zijne: de ene de roes en de roem, een andere waarheid en inzicht, de derde hemelse genade... maar voor de nuchtere man van zaken wil dat alles zeggen: afzetgebied, verdubbeld, vertienvoudigd afzetgebied. Heel die nieuwe mensheid moet nu bijvoorbeeld haar naaktheid uit de tijd van 't verloren paradijs leren dekken voor de beschaving, en er moet dus een stof geweven worden, die ruw is en sterk en goedkoop; en daarenboven kweekt de uitbuiting van al die koloniale volken thuis in de welbeminde moederlanden, wellustige plutocratieën, die rekenen op altijd nieuwe verfijndere genietingen in een afgoderij van alle zinnen, terwijl op hun beurt de kanonnen brullen om ijzer, meer ijzer, altijd meer ijzer, want ook de legers en hun tempeesten worden al maar groter en zwaarder. Wie moet al die vraatzuchten stillen? Wie zal als een vader verantwoordelijk staan voor al die behoeften en begeerten? Goddelijke toevalligheden, natuurlijk wel een handje geholpen door menselijke roverijen, laden deze last op de smalle schouders van Engeland. En Engeland, vooruitziend, begrijpt, dat deze last een enige schat is. Wie zou dan zijn plicht niet doen?

Er zijn helaas! geen ezels en geen arbeiders genoeg. Er zijn te weinig ezels en ossen en paarden om de werktuigen hortend en hijgend te doen draaien; er zijn vooral te weinig handen, veel te weinig boeven en schooiers om ze met wat dwangarbeid tot fatsoenlijke burgers op te voeden - ach, de goeie ouwe tijd, dat men met slaven piramiden kon bouwen. Maar Engeland zal tonen wat het kan. Het sleept de boeren weg van de akker, de vrouwen weg uit huis, de kinders weg van hun spel, gestudeerden weg van hun boeken... en het sleept hen naar de weefgetouwen en doet ze daar werken, hard, en nog harder - en er blijven armen te kort. Met ezels en mensen alleen gaat het niet langer meer. Van de hoge heuvels die Lancashire kronen, storten de bergstroompjes bruisend neer en wentelen spattend en vonkend de glanzende wielen der fabrieken; dus jaagt men ander water de hellingen op en laat het tuimelen op zijn beurt in kunstmatige watervallen - maar het blijft alles lap- en stukwerk. Neen, zelfs de natuurelementen, ook de wind niet en het water niet, zij houden dit bandeloos rhythme niet bij; de luimen van het weer en de grillen van de waternimfen zijn bovendien al even onbetrouwbaar. Reeds hebben de nieuwe behoeften de nieuwe spin- en weefmachines geschapen; thans eisen die nieuwe machines nieuwe drijfkracht, eeuwig onvermoeibaar en vrijer dan wind en dan water van jaargetijden en bodemgesteldheid. Dat is nu de roep van de tijd, als een commando zo dringend en dwingend. De slapeloze man hoort het maar al te goed, met wijdopen ogen, ademloos. En nog andere vreemde geruchten meent hij te vernemen, die rondzwerven in den donker: het woelen van handen, de handen van andere zoekers, de handen van andere bezetenen, die blindelings muren schijnen af te tasten, en het zoeven van opgesloten krachten als vleermuizen die hun vleugels willen uitslaan; het is de woelgeest van een rusteloze tijd, die als een schaduw voorbijschuift over het raam en naar binnen kijkt en speurt naar de tovenaar: wie zal het zijn, de tovenaar die deze eeuw zal breken met de houweelslag van zijn genie tot op de bodem, onherroepelijk? En een angst, een zwarte angst, veel zwarter dan de nacht nog, overvalt de man in het bed: dat hij te laat zal komen, dat anderen hem vóór zullen zijn. Als h i j het niet doet, vindt een onbekende, vandaag misschien nog, het in zijn plaats. Het komt er, ook zonder hem, het komt er alleszins. Het hangt in de lucht, alleen nog verborgen achter een laatste nevel weerlichten; de lijnen en vormen - wie onderscheidt het eerst de nieuwe omtrek, gaaf en klaar? Grauw bibbert de schemering achter de raampjes, de vrouw is zoel en zijig aan zijn zijde, maar hij moet op, hier is geen rust voor hem in de slaap of de liefde. Nergens is rust voor de onrust in hem.

Ook nu weer niet, ook nu zelfs niet. Want het is Zondag, de dag door de Heer zelf gesteld na zes lange dagen arbeid. De lentelucht tintelt als een glas wijn. De vogelkens vrijen en de mensen vrijen, alsof het de eerste keer was. Blauw wuift de hemel boven zijn hoofd, groen liggen de grastapijten onder zijn voeten gestrekt... teer blauw en jong groen: de kleuren van week verlangen en weldoende vrede. Als alle eerzame burgers doet hij zijn zondagtoertje, waardig en

gemeten. Maar de hele tijd van de wandeling al hoort hij roepen, zachtjes roepen achter zich aan. Fluisterend en dringend omgeeft het hem als het zoemen van een insect. Hij wil het nijdig van zich afslaan, en hij wil geboeid blijven luisteren. Hij is hier gekomen om zijn zinnen wat te verzetten, en hij wordt gewaar dat hij zich uit de mensen verwijdert om dichter en eenzaam naar dit obsederend gonzen te kunnen luisteren. En nu treft het hem, hoe er een ondertoon uit opklinkt, gegriefd en vertoornd, als van een vriend. Want het geluid is ondertussen een stem geworden. Men spreekt hem toe bij zijn naam en ieder woord is duidelijk: ‘James toch, wat loop jij me daar te lanterfanten als een nietsnut? James Watt, hoe staat het met die taak die jou werd toevertrouwd?’ Hij draait zich om, en er is niemand dan die stem. Toch antwoordt de man James Watt, luidop en kregel: ‘Ik ben al suf, wilt u mij soms gek?’ Hij keert zich af en stapt weer verder, maar de stem is hem dadelijk voor, nu komt zij van achter de eerste boom links en houdt hem tegen met een beslist gebaar: ‘Suf ben je zeker, om in zo een eenvoudig probleempje niet eens de weg te vinden’. Een ogenblik stuift Watt beledigd woedend op, en dreigend gaat hij recht op de stem af: ‘Wat! Eenvoudig? Doe het dan zelf!’, en hij vloekt er bijna bij. En de stem weer, trillend op haar beurt: ‘Dat zal ik ook, als die James Watt daar liever renteniert. Uitvinders zijn er genoeg, die zitten te zoeken zonder rust of duur, die snakken naar een woord, één teken hier van mijn hand... en jij bestaat niet meer, nietig en nutteloos geworden’.

James Watt leunt verloren aan tegen de boom, hij roept zijn leven op dat geen leven meer is, hoe hij maanden al rondtast in een nacht zonder uitweg, en geen nacht is zo zwart als de nacht van de wanhoop. ‘Arme James Watt’, gaat de stem nu weer voort, ‘wat al herrie voor zo weinig. Maar wat een bof ook, dat ik op jou mijn zinnen heb gezet en een zwak voor je heb, al verdien je 't toch eigenlijk niet vandaag, dat ik jou het liefst van al mijn geheimpje toevertrouw. Kom nog een beetje dichterbij, hier heb je dan mijn idee van nog eer tweede vat bij de cilinder, een afzonderlijk vat, een condensator kortom, met een verbinding tussen de twee. Kijk nu, 't eenvoudig mirakel begint. Ik maak de condensator leeg, vul de cilinder op met stoom, en zet de sluizen open. Je kan het wel zien met je ogen toe, wat er daarbinnen gebeurt: de stoom volgt de wet van zijn natuur, stroomt van de volheid in de leegte, streeft naar evenwicht. Nu laat ik over de condensator een stortbad van koud water los en daar verdient hij dan zijn naam: zijn massa stoom wordt verdicht en tot water herleid, nieuwe stoom vloeit uit de cilinder aan en ons spelletje gaat en gaat maar door... want is het soms geen spelletje, heen en weer? Maar zo ontstaat daar ondertussen een bijna volkomen vacuum, bewaart de cilinder de kracht van zijn gloed en gaat geen hitte meer verloren. De condensator, James, die pomp jij dan wel leeg, en de molen draait voort, zonder rust, zonder einde, tot het allerjongste uur van de allerjongste dag. En is dit dan niet het hele geheim, jij domme James Watt; is dit niet het licht dat je zocht in de nacht: een eenvoudig theorietje van afzon-

derlijke verdichting, niets dan dat, hoe zou het toch anders?...' ruist de stem, zich terugtrekkend, uit.

In een golf van verrukking slaat de openbaring over de eenzame wandelaar, die achterblijft, onherkennelijk, verheerlijkt en sidderend, hij, de uitvinder nu geworden van de condensator. Hij zou kunnen dansen als een kwajongen, en bidden als een mysticus. In allen gevalle verliest hij de maat der beschaafde manieren. Zo rap als zijn voeten hem dragen kunnen, rent hij terug, ademloos en toch stralend als de bode van een triomf. De burgers langs de weg geloven hun ogen niet: is de duivel in Watt gevaren, is de peuteraar krankzinnig geworden? Maar wat kan Glasgow hem schelen? Hij ziet zelfs de vertrouwde gezichten van bekenden niet meer, hij ziet alleen nog het toverbeeld van de condensator. Daar draaft hij, met het lot van de wereld in zijn handen, naar zijn huisje, naar zijn werkplaats, om na te speuren of de droom wel klopt met de werkelijkheid. Want soms overvalt hem de dodelijke schrik: kwam de stem wel van een goede fee, of was het misschien niet anders dan een vermomming van de verleider? Jaren en jaren zal het nog duren, jaren van ontgoocheling en tegenslag, maar ten langen leste komt het volgens het fluisteren van ginder achter de bomen uit: de eerste stoommachine draait, de eerste stoommachine begint te knarsen, veertien stoten per minuut. Het droomgezicht van zovele zoekers, eeuwen door, van uit de verre oudheid reeds, daar staat het: dat ontzaglijk, akelig rammelend monster, als een boze dondergod. Zie, het is of een wind van woede hem aangrijpt, hij kookt en gromt in een dreigement van vuur, hij braakt zijn stoom uit slag op slag, stangen als vangarmen rekken zich uit, wielen wentelen sneller dan snel... en een Omwenteling zet in, zo diep, zo souverein, een hele wereld wentelt ondersteboven.

Heeft dan werkelijk iedere eeuw haar eigen aparte daemon? Zijn er misschien speciale eeuwen van schilders en van denkers, van krijgsheren en van godsgezanten? Hoe dan ook, dit is een tijd nu van mecaniciens, deze tweede helft der 18de eeuw, vooral in dit Engeland dat, vastberaden, beslist en bewust, de greep naar de wereldmacht doet. In alle hoeken der samenleving jaagt een daemon der mechanica de marsen rusteloos op; al wie hij tegenkomt klampt hij aan en behekst hij met een zelfde obsessie; wevers en dominees, smeden en officieren, mijnwerkers en markiezen grijpt hij aan met een besmettelijke koorts van techniek, arbeiders en fantasten en mystiekers gloeien van één zelfde vuur: arbeiders, die in de loop van een leven van zwoegen dit harde werktuig in hun hand als een zoon hebben lief gekregen; fantasten, die de grauwe sleur var alledag ontvluchten en in de geheimzinnige doolhof van schroeven en radertjes binnendringen, waar altijd nieuwe verrassingen lokken; mystieke meestergasten, die dromen van een wiel aan hun pomp om in de draaiende beweging de weerschijn te zien van de werveling, waarmee God zijn planeten bezielde. En daarbuiten wachten de massa's, de halzen gerekt en de tenen gestrekt, want de tijd is veranderd sedert kort, hij stenigt zijn uitvinders niet meer omdat zij zich

afgeven met de Boze, als enkele jaren te voren; nu verheft men ze hoog in de wolken tot weldoeners van de mensheid. Zo stort dan, van uit het hooggebergte van de zoekende geest, een echte lawine van uitvindingen neer in de dalen der mechanica. Iedere uitvinding roept om een nieuwe, gelijk in een eindeloze melodie de ene toon de andere te voorschijn lokt. Het is als een vervoerende estafettenloop, waarin de lopers elkander steunen en elkander willen overtreffen, de wedijver vuurt hen aan èn de solidariteit vuurt hen aan, iedere voorsprong en iedere achterstand zwepen eenieder op tot het spannen van de krachten, en ondertussen wordt de fakkel toch door allen verder gedragen.

Eerst is het de wever, die de leiding neemt. Nadat de mensen meer dan zes duizend jaren lang op nagenoeg dezelfde wijze hebben gesponnen en geweven, vindt in 1733 John Kay de schietspoel uit en begint daarmee de ommekeer in die eeuwenoude textielindustrie. De spoel beweegt nu automatisch heen en weer. Van dit ogenblik af kan één man alleen het brede weefgetouw als een piano beheersen, het evenwicht in de rhythmen van spinnen en weven is gebroken, geen enkel spinnewiel snort nog lustig zoemend rond, ze hijgen nu radeloos opgejaagd... en toch, er is geen draad genoeg meer voor die onverzadelijke wevers. Al spint ook de helft van Engeland, de wevers vallen zonder draad en zonder werk, en vloeken op de spinners. Dus moeten de spinners zich maar afbeulen, tot een mens er bij valt. Maar er is een arme ongeletterde man onder hen, en die kan het niet langer aanzien hoe zijn kind, zijn dochter waarvan hij zo houdt moet slaven erger dan een beest. En zo bedenkt vader Hargreaves, in uren van pijn en liefde, zijn nieuwe spinmachine en hij geeft haar de zoetste naam die hij zeggen kan: Jenny, Jenny mijn kind. Wacht maar, één enkel wiel doet nu niet minder dan acht, en straks honderd spoelen bewegen. En dat is pas een begin. Wat Hargreaves bedacht heeft voor de inslagdraad, vindt een ander voor de kettingdraad - een ander, het doet er niet toe of hij werkelijk Arkwright heette, want iedereen zoekt tegenwoordig en nooit misschien was een uitvinding zo zeer de naamloze schepping van velen, niets dan de laatste schakel in een langdurig maatschappelijk proces. En als dan Crompton, weer een arme werkman, met de raderwerken van zijn ‘mule’ het aantal spillen verhoogt en de draden fijner en sterker meteen dan ooit te voren maakt, is de wrake dar spinners een triomf zonder weerga. Nu sukkelen de wevers meelijwekkend achteraan, en dus keert de speurzin van de rusteloze mens zich weer naar het weefgetouw. De weleerwaarde zeergeleerde dominee Cartwright redt niet alleen de zielen der gelovigen uit de poel van 't verderf, hij richt ook weefgetouwen op uit hun achterlijkheid en vindt het middel om ze op hun beurt automatisch te bewegen, als de marionetten op de kermis te Londen. Zo hebben spinner en wever elkaar weer niets meer te verwijten, nu is er eigenlijk alleen maar katoen te kort, ruwe katoen te kort. Geen nood, of liever: leve de nood! - hij wet het mes van het vernuft als geen steen of staal het kan doen. Aan de overkant van de oceaan bedenkt een Amerikaan een machine, waarmee hij in zijn eentje de zaden

vlugger zuivert dan honderd luilakken van die negerslaven samen. En een Schot haalt oude verboden tuigen voor de dag om de katoentjes te verven en te drukken, duizenden armen maakt hij weer vrij - nu heerst volkomen evenwicht op de verschillende trappen van het productieproces, één zelfde grote wind drijft alle wielen vervoerend aan, en wervelend wordt de nieuwe kring van het katoen getrokken en gesloten, de nieuwe harmonie van de herboren textiele kunst. Wij zullen de naakten kleden.

Toch zal de komende tijd geen textieltijd zijn. Noch wol noch vlas noch katoen zijn karakteristiek voor het nieuwe uitzicht der dingen. De 19e eeuw is een tijd van steenkolen en ijzer. De 19e eeuw is een zwarte harde eeuw, zwart van het zwart der kolen, hard van de hardheid van ijzer en staal. En weer is dat zelfde Engeland het voorbeschikte land. In de spelonken van zijn ondergrond woelt en wroet een rusteloos volk van kobolden en kabouters; krochten en galerijen hebben zij als schatkamers volgepropt met de zwarte stenen, waarin het vuur van de zon smeult, en met ertsenklompen, vuil maar waardevoller dan edelgesteenten: kolen en ijzer, de twee bouwstoffen, zij, van de 19e-eeuwse economie, liggen er in overvloed te wachten op de handen, die ze ophalen naar de dag. En bovendien ontspringen ook dààr weer, in Engeland, uit de diepten der behoeften, als fonteinen, de scheppende ideeën, de reddende ideeën die moeten redden uit die andere nood van de 18e eeuw: de uiterste nood van het ijzer. Want wat baat het inderdaad, dat groeven en mijnen volgehoopt liggen met kolen en ertsen? Er moet ergens een geniepigerd van een aardgeest zijn, die de hele boel bederft: van de brandende steenkolen blaast hij stiekem zwaveldampen uit, die de stroom van het smeltend metaal bezoedelen, zodat het ijzer er onzuiver en breekbaar van achterblijft - zie maar, een hamer slaat het aan stukken en scherven hier en daar. Zo, gij ligt daar met bodemloze voorraden steenkolen vlak bij de deur, en gij kunt er niets mee doen, uw ijzer deugt tot niets en gij moet het dus voort in houtskool smelten, houtskool verbranden, almaar houtskool verbranden; waar een hoogoven oprijst, schroeit hij de wouden weg op korte tijd. Dreigend, beslissend probleem van de hele Europese cultuur in de 18e eeuw! - dit angstwekkend tekort aan hout, aan bomen, aan bossen, waar gij ook gaat en waar gij u keert. Hoe zou het ook anders kunnen? Iedereen hakt hout, iedereen stookt hout, voor zijn huis, voor zijn eten en tegen de koude; gereedschappen, bruggen en wagens en schepen verslijten alle gedurig hout; teer en pek verslinden hout; een hele rij van industrieën, glas en pannen, kalkovens, hoogovens vreten de wouden meedogenloos op als reusachtige boorkevers, of als de monsterlijke doodkloppertjes. Het is de schrik van dag aan dag van zakenlieden, geleerden en regeringen; honderden duizenden verordeningen van alle overheden dringen aan op bezuiniging, regelen de invoer, voorzien in de vervanging door andere stoffen; maar somberder wordt van jaar tot jaar de nood, en wat de ijzerproductie aangaat: die moet met de bossen mee verdwijnen, of een nieuwe vuursteen ontdekken. Hoevelen er gezocht en gedolven

hebben, dat zegt de geschiedenis niet, met mislukkingen houdt zij zich niet op; maar als 't gevaar het hoogst is, dat weten de mensen al lang, is een reddende engel altijd nabij, want het leven moet op een of andere manier ten slotte toch zijn gang gaan. De machtige knuisten der economie dwingen op de duur een oplossing af, pakken de een of andere van die lammenadige uitvinders bij de kraag en stoten hem zelf naar de uitweg. Uit het gruis van de vette kolen haalt Abraham Darby, een tijdgenoot van John Kay, een ganse generatie nog vóór James Watt, de harde massa der cokes te voorschijn en met de hitte van deze cokes grijpt hij, in de vuurvaste buik van de hoogoven, de langzaam zakkende kolommen ijzererts aan, kneedt ze tot sponsen en smelt ze tot rivieren uitvloeiend ijzer. Nu kan het ijzer, en eindeloos, over de wereld uitstromen; de houtvesters mogen verder tobben, maar het ijzer heeft de houtskool niet meer nodig: de nieuwe twee-eenheid van ijzer en steenkolen is thans bereikt. En weer sleept de ene uitvinding, als een bruisend schip in zijn zog, een andere uitvinding mee. Een oude droom treedt in de werkelijkheid, als eindelijk Henry Cart in 1784 de vlammen van zijn puddeloven aansteekt om het ruwijzer uit de hoogoven nu te zuiveren tot dit smeedbaar ijzer. De koolstof verbrandt in een weerschijn van blauw; wat bijmengsel is oxydeert en verslakt, met hun lange stangen in de fornuizen rakelend doorploegen de puddelers de gloeiende massa's om en om, en verzekeren zij de triomf van het ijzer. De houten schermen, waartussen de Europese cultuur totnogtoe had gespeeld, storten vermolmd ineen; een ijzeren decor verrijst: de eerste ijzeren brug werpt haar trotse boog van honderd voet spanning over de Severn, en de eerste ijzerkoning Wilkinson daalt naar zijn eigen laatste wil ter aarde in een ijzeren kist.

Aan al de textielfabrieken van Lancashire, de mijnen van Schotland, de hoogovens van de Midlands, brengt Watt, moderne Prometheus, de nieuwe stuwkracht van de stoom, het nieuwe rhythme van de stoom, dreunend en ademloos. Wat hier nu gebeurt, is heel wat meer dan een zoveelste uitvinding, het is een samenleving die ondergaat voor een andere die naar boven komt. Dit is iets anders dan een werk van mensenhanden alleen, bliksemend en donderend slaat hier het historisch noodlot in. Aan de andere oever van het Kanaal, in de roes van een zomernacht, veegt de stormwind der Franse omwenteling eeuwenoude kluisters en slagbomen weg, erfelijkheden en voorrechten weg, ketens van handel en nijverheid weg; en aan de overkant van de Oceaan richt een jong bevrijd Amerika zich op, stort de overdaad van zijn granen, metalen, vlees en katoen over de oude wereld uit en roept in ruil altijd luider en luider om nog altijd meer fabrikaten. Zo zijn de tijden weer eens vol. Een dreigend orkest van machines heft, rommelend en ratelend, zijn nieuwe muziek aan. Boven de mengelklomp van de fabrieken verdringen zich als Babeltorens de schoorstenen, drom bij drom. Zij spuwen, hun kraters doen niets dan spuwen, rook en roet, rook en roet. Aan alle verten gaat de nieuwe illuminatie aan, knettert het nieuwe vuurwerk in de nacht,

uit de schachten der hoogovens sissen de vlammen als tongen van draken, in een rossige gloed van onheil op de rotsen van Engeland.

Dan loopt een rilling over de rug van de wolken rook; tweemaal, driemaal draaien zij kolkend hoven de steden en velden rond, in altijd grotere kringen heenwervelend over de zee, die donker wordt van schuim. En de draak richt zich langzaam overeind tussen het dubbel gevaar van zijn horens, slaat met zijn vleugels als gesels over de dreigende donderkoppen, en keert op zijn beurt zijn muil van vuur naar het oude vasteland van Europa, en dan naar het jong ontwakend Amerika, en dan naar het droom-bevangen verre Oosten. De hele wereld ligt daar beneden in de diepte, weerloos als een vrouw.

Achilles MUSSCHE

[Gedichten]

Vox maris

Voor N.P. van Wijk Louw

Ik heb uw land bezocht, nu zijt gij hier
en zo vertrouwd reeds dat ik zit te zinnen
of uit gezelligheid rond pijp en bien
een onvermoede vriendschap zou beginnen.

Doch het werd laat, gij dooft uw sigaret
en helpt mij traag de boeken samenrapen;
misschien denkt gij reeds aan 't verwarmde bed,
waarin uw vrouw sinds uren ligt te slapen.

De stilte weegt alsof zij iets verwacht
tussen omzichtigheid en blij waarderen,
een glimlach en dan weggaan in de nacht
om tot zichzelven nuchter in te keren.

Wij zoeken in ons talmen naar een woord
dat elks gezicht een nieuwe glans mag geven,
die straks in 't duister troostend verder gloort
als een goed vers bij lamplicht neergeschreven.

Tot van de zeekant plots de wind opstaat
om huivrend de oude droomvlucht aan te vangen,
en of de spijt van wie daar eenzaam gaat
een hoger vlam verleent aan ons verlangen,

weet gij van mij en merk ik uit uw hand
hoe deze late zwerfstem ons komt binden
van man tot man en ook van land tot land
tot in de rust naast 't hart van de beminde.

Nuchtere kerstnacht

Binnen twee uren wordt het kind geboren
dat ook het kind der kinderlozen is
en in een dode taal gezang zal horen
tot glorie van zijn stenen beeltenis.

Het wordt een barre troost dit oud mirakel
van 't maagdenkind dat ons verlossen moet;
veel liever ware mij een eigen schakel
die mij verlossen zou uit dorrend bloed.

Zie, 'k wil vannacht nog en op blote voeten
door 't harde duin gaan zoeken naar een stal
en negen maanden bidden en fel boeten
als ik nadien de kribbe vinden zal.

Het zou een herfstnacht zijn, de wind zou landen,
geen nieuwe ster zou boven zee opgaan
maar mijn gezicht zou van verrukking branden
als ik bedeesd vóór vrouw en kind zou staan.

Wat in mijn hart als kleine gaven bleven
uit de ouders of vergaard in deze woon,
zou ik geknield als rijkste koning geven
aan 't wonder dat zou groeien tot mijn zoon.

....

Binnen het uur. Twee duizend jaar geleden.
Wat baat mij dit, ik zelf waai weldra los
en krimp tot turf in overspoeld verleden.
Ik voel mij één met ezel en met os.

K. JONCKHEERE

Och God wat is het leven schoon

BABOUF, de wit-zwarte cocker, stak geeuwend z'n tong uit en probeerde met z'n flaporen een vlieg te verjagen, die telkens rond z'n oren bromde. Het was een van die hete lentedagen, die de komende zomer aanmelden. Het gras was dik en groen en in de vijver stond het water nog tot aan de boord waar het lis z'n kop uitstak en rond de muren hing wat koelte. Thérèse liet het boek op haar schoot glijden en strekte haar armen achter haar hoofd. De zon speelde door de blaren op haar gezicht en haar lijf smolt weg in de genoeglijke warmte. Als ze haar benen even ophief zag ze haar hoge zwarte schoenen, die recht naar Babouf's kop wezen. Babouf was een wijze hond. Zolang er een straaltje zon scheen koesterde hij zich erin met gesloten ogen en gaf zich met wellust aan z'n dromen over. Thérèse liet haar ene hand in het licht spelen en toen de andere en geeuwde. Straks zou de gong slaan voor het noenmaal en ze vreesde reeds de doffe klank te horen, die haar zou dwingen recht te staan. Achter in het park herhaalde een koekoek z'n eentonig lied en een verrassend windje joeg de takken der bomen uiteen. Ze keek in de wolken, die overdreven en tere kabbelingen tekenden in de lucht en met haar armen strak tegen haar lijf gekneld liet ze de hangmat heen en weer zwaaien.

Ze hoorde de stappen langs het pad maar keek niet op omdat ze meende dat het Jean was. De man hield even z'n adem in en staarde haar zijdelings aan. Toen haalde hij z'n schouders op, ging resoluut naar haar toe en kuchte. Ze hief het hoofd op en knipte met haar ogen, die verblind waren door het zonlicht.

- Ik geloof dat ik m'n weg kwijt ben, zei de man en glimlachte. Hij was forsig gebouwd en had lichtkrullend kastanjebruin haar, dat nu wat over z'n voorhoofd viel.

- O, deed Thérèse, hij had mooie witte tanden als hij glimlachte, u bent zeker uit de streek niet, da's de fout van de portier die het park altijd open laat; er komt hier toch nooit een levend wezen.

- Nee, zei hij vragend en glimlachte weer. Z'n bovenlip stond vol zweet en z'n broek en laarzen waren bestoft en modderig. Hij moest heel zeker van ver komen. De hangmat wiegde nog traagjes en de man streek z'n vingers door z'n haar en veegde met z'n mouw z'n gelaat af. Z'n kostuum had een goede snit en was niet eens versleten.

- Ik denk dat ik beter wegkom, zei hij en sloeg wat stof van z'n vest, ik ben helemaal de weg kwijtgeraakt, het is hier anders ook erg eenzaam.

- Ja, het is niet erg bewoond, van waar bent u dan eigenlijk?

- Dat is een indiscrete vraag, mademoiselle. Jonge dames moeten niet altijd zo nieuwsgierig zijn, dat levert soms gevaar op. Misschien ben ik wel een boze rover, die iets slechts in de zin heeft.

Ze lachte helder en kinderlijk: - U ziet er eer een vervallen prins uit, die me komt schaken.

- Zoudt u het graag hebben, schone slaapster? vroeg hij en hield z'n ene oog dicht.

- Misschien wel, dat hangt er van af, ik heb soms nogal een ordinaire smaak.

De gong sloeg. Spijtig als er juist eens eindelijk iets gebeurde dat afleiding bracht. Hij hielp haar op de grond en reikte toen haar boek aan met een buiging.

- Ik vind wel m'n weg terug, zei hij, en ze bleef hem nakijken tot hij aan de bocht van het pad verdween.

Tante zat weer stijf als een knipmes in haar fauteuil en sermoende: waar blijf je toch de hele ochtend, je was nergens te vinden, La Violette is hier geweest om uit te rijden en ik heb Jean achter je aan gezonden maar je was onvindbaar. Etienne La Violette was in de ogen van tante een goede partij en bijzonder in de laatste tijd was het best niet overdelicaat te zijn op dat gebied, een grote bruidschat had ze niet te verwachten en de partijen hier waren uiterst zeldzaam.

- Ik was zeker aan 't wandelen, zei Thérèse, en dronk voorzichtig de koude bouillon uit. Etienne was altijd zo opdringerig en ze hield niet van z'n fatterig gezicht.

- De gigot is weer te koud, zei tante, en schudde haar hoofd, Martin zal het wel nooit leren en denk erom dat we vanmiddag naar Dax moeten.

- Ja, ma tante; de vreemdeling moet nu al een heel eind ver zijn, het zag er geen landloper uit, z'n handen waren verzorgd en hij droeg een mooie robijn aan de linkerhand, ze had er op gelet hoe die schitterde in de zon. Ze had geen goesting om mee te gaan naar Dax, eeuwig diezelfde visites bij de barones de Pombrac en de Mesdemoiselles Saint-Viteux en Eléonore met haar krenterig gezaag over Parijs en de bals die zij nooit zou meemaken.

Aline de Saint-Viteux had een lang uitgestreken gezicht met een wrat op de kin die de mouche nooit goed kon verbergen.

Er gebeuren zo'n rare dingen de dag van vandaag, zei ze, ik versta de mensen niet meer, je kunt niemand betrouwen, verleden week is er bij m'n zuster te Bélin brand uitgebioken, stel je voor wat dat gaf, nog een geluk dat het nat weer was, en toen vonden ze wie 't gedaan had, een klein houtboertje dat buitengezet was, stel je voor, ze hebben die mensen veel te veel gewoon gemaakt en nu is er niet het minste ontzag meer, is het niet, monsieur l'abbé?

De abbé knikte, z'n kaken waren doorwijnd en z'n ogen lagen goedmoedig en gelukkig.

- En dat is niet alles, zei hij met z'n fijne meisjesstem en streek over de punt van z'n neus, er dwaalt nog gevaarlijker volk in de Landes rond, rovers en moordenaars en die fameuze kapitein Larouche die uit Bayonne ontvlucht is, een der gevaarlijkste bonapartisten die je je kunt inbeelden, er staat een prijs op z'n hoofd.

- Hij die dat schot loste op de vicomte, vroeg tante.

De abbé trok z'n gezicht in een onmogelijk ernstige plooi en knikte.

- Dezelfde, hij en niemand anders en luister naar m'n woorden, als ze die niet spoedig te pakken krijgen staan in minder dan geen tijd de Landes in brand van Bayonne tot Bordeaux, die kerel is gevaarlijk.

Tante schudde haar hoofd, dat was trouwens een van haar tics.

- Die Corsicaan heeft niets dan rampen over ons arm land gebracht, en van al die roturiers die nu de baas spelen is er niet veel beters te verwachten.

- Kijk naar Delmas, zei de oudste Saint-Viteux, z'n vader heb ik nog gekend als een klein schoenlappertje, een goede werkman en doodbraaf en z'n zoon nu, Victor, die advokaat is in Toulouse, ik heb die eens bezig gehoord, wat een goddeloze en verderfelijke dingen dat mannetje verkondigde en hij is niet hoger dan een laars, ik was er echt ongemakkelijk van.

Thérèse amuseerde zich of ze met het ene oog meer zag dan met het andere en knabbelde ondertussen koekjes. Een koets ratelde de koer binnen, dat zullen de Pombracs zijn, meende tante en Aline trok het gordijn open.

Op de terugweg dommelde tante in zoals gewoonlijk en Thérèse keek hoe de avond over de bossen en de magere velden viel. De koets rolde behaaglijk over de zandweg, die vreemdeling was zeker Larouche geweest, hij zag er welopgevoed en een echte heer uit, als ze hem maar niet te pakken kregen.

Als het zo voortging werd het een erg droog jaargetij dacht de koetsier, het hout stond al poerdroog en het water zakte snel. De zandweg lag eindeloos plat en eenzaam voor hem uit, de paarden kenden het van buiten, je moest niet eens de teugels vasthouden, enkel bijtijds Noireaud die wat tegentrok, dat beest verleerde nooit z'n wilde streken.

- Ho, riep een stem, ho, en de paarden vielen vanzelf stil. Een man greep met z'n ene hand de teugels vast en stak met de andere een pistool naar de koetsier, kom maar van je bok al, er zal niets gebeuren als je stil blijft, kom.

De koetsier sprong bang af. Thérèse stak haar hoofd uit, ze kon niets zien maar herkende toch direkt de stem. De man kwam nader, terwijl hij met z'n pistool de koetsier opzij duwde. Hij knikte beleefd en keek toen verrast, wat een toeval mademoiselle, maar ze lei haar vinger op haar mond en deed teken dat er nog iemand bijzat.

- Het spijt me vreselijk, zei hij, maar nood dwingt en ik zie me verplicht van uw paarden gebruik te maken gezien ik in m'n huidige toestand niet snel genoeg uit de voeten kan en die rekels zijn verduiveld rap.

- U kunt ons toch niet hier op de weg laten, en Thérèse glimlachte bedeesd, het is 'n heel eind en tante is al op leeftijd.

Hij beet op z'n lip, bleef haar een minuut aanzien en knikte.

- Dan voer ik u eerst naar huis, klim maar op je bok man, maar geen poetsen anders moet je de gevolgen dragen en gelijk wie je tegenkomt doe of je nergens van af weet, en hij trok de portière open en zette zich tegenover hen met z'n pistool in de hand.

Tante was te bang om een woord uit te brengen, dat kwam van tot zo'n laat

uur in Dax te blijven, ze had het moeten voorzien, god gave maar dat alles goed afliep. De koets deinde weer voort maar sneller nu.

- Dat ding maakt het u toch niet te ongemakkelijk, vroeg Larouche en wees op z'n pistool, ik begrijp best dat het niet erg fatsoenlijk is daar in gezelschap van dames mee te spelen maar ik heb geen keus.

- Ik ben niet bang, zei Thérèse en bloosde.

- Ik zie dat mademoiselle me begrijpt, ik ben trouwens geen gevaarlijk man maar er is niemand die met bijzonder veel genoegen voor z'n leven in de kerker zit. Het was feitelijk een dwaasheid niet met een van die paarden weggereden te zijn, als ze nu voorbijkwamen en in de koets keken. Ik ben Larouche als U het nog niet wist, zei hij, kapitein Larouche, het was erg onbeleefd me niet eerder voor te stellen maar ik leef sinds enkele tijd ver van de beschaafde wereld.

Thérèse keek hem aan, wat zou tante denken als ze nu haar naam zei, zut dacht ze.

- Ik heet Thérèse de Montplessis, en ze bloosde weer.

- Een mooie naam, vond hij, een heel mooie naam, en stak z'n pistool op zak, en als ik u een welgemeende raad mag geven, moesten die heren hier nu voorbijkomen doe dan absoluut of er geen Larouche in de wagen zit, anders zou ik in een moeilijk parket geraken en nu u zo vriendelijk geweest bent me te verzoeken mee te rijden zou ik u niet graag last berokkenen.

- We zijn er bijna, zei Thérèse, en zuchtte licht. Door de pijnbomen verschenen de torens van het kasteeltje reeds, de laatste zon schitterde op het leien dak dat hier in de streek eerder ongewoon was. Babouf blafte terwijl ze de geplaveide laan opreden tot aan de hoofdingang.

- Het spijt me reeds van u te moeten afscheid nemen, mademoiselle, het was een zeer aangename rit voor mij en als u me nu nog een flink fris paardje kon bezorgen zouden al m'n wensen voldaan zijn.

Thérèse keek tante aan die erg bleek zag.

- Geef hem eender welk paard, zei die, dat hij snel weg is, ik kan bijna niet meer op m'n benen staan.

Babouf blafte tegen de man aan en ging toen op de grond liggen kwispelstaarten.

- Afscheid nemen valt altijd zwaar hé, zei hij en kuste haar hand. Ze bloosde nog toen hij al op het paard zat en het in de hals klopte. Misschien zien we elkaar nog wel eens terug in betere tijden, en hij sloeg z'n hakken in de buik van het paard en liet het de laan uitlopen.

Tante zat met allerlei flacons bij zich en begon stilaan tot haarzelve te komen.

- Mon Dieu, mon Dieu, zuchtte ze, wat een durf die kerel had, zo'n brutaliteit.

Thérèse trok haar handschoenen uit en staarde in de lege haard, als hij naar Dax opreed was hij nu het eerste bosje voorbij maar bij zou wel de andere kant

uit zijn, de Landes in, daar was 't veiliger. Ze hoorde nog z'n stem zingen in haar oor, het was een zeer aangename rit voor mij, mademoiselle, hij had een licht brouwend accent, wat had hij eigenlijk misdaan, dat schot naar de vicomte, daar herinnerde ze zich niets van, tante, vroeg ze en keerde zich om.

Tante zuchtte klagend en hield een met reukwater doordrenkt zakdoekje onder haar neus.

- Tante, wat deed hij eigenlijk?

- Wie, Larouche, een bandiet is het, erger dan een struikrover, zelfs Cartouche was maar een klein kind er bij vergeleken, ik besef nog altijd niet aan welk gevaar we ontsnapt zijn, zo'n bandiet.

Thérèse keerde zich om en staarde pruilend in de haard. Babouf knorde zacht en ging zich elders leggen.

Ze ging vroeg slapen zoals elke dag, de avonden waren eindeloos lang op het kasteel en niet het minste ongewoon geluid verbrak ooit de stilte. Ze ontkleedde zich traag en loom en trok haar witte zijden nachtjapon aan. Uit het park kwam een warme lucht de kamer binnen, het rook naar de bossen. De maan scheen helder en in de vijver kwaakten de kikvorsen en nu en dan volgde een plons. Ze tuurde dromerig naar een treurwilg, toen ze plots bemerkte dat in de schaduw ervan iets bewoog. Dat moest Larouche zijn, als er hem nu maar niemand van de anderen zag, roepen durfde ze niet, als hij opkeek moest hij haar zien en ze trok haar japon toe over haar borst. De schaduw wankelde weer en even blitste een witte kleur, hij was toch nooit gekwetst.

- Mademoiselle, riep hij zacht, en ze fluisterde nauwelijks hoorbaar:

- Ja.

- Mademoiselle.

Ze boog zich voorover en herkende hem nu duidelijk, z'n arm was in een witte sjaal gewikkeld, hij moest een wonde hebben. Hij trad op de tenen tot onder haar venster, er knarsten keien onder z'n laarzen en de maan maakte z'n schaduw groot en verradend.

- Ze zitten me op de hielen, zei hij. Ze bedacht zich niet langer:

- Klim langs het balkon naar boven. Hij trok zich moeizaam aan z'n ene hand op en ze moest hem helpen over de balustrade geraken.

- Oh, zei ze en slaakte een kleine gil; er was een bloedvlek op z'n arm en schrammen in z'n gezicht.

Hij glimlachte pijnlijk.

- Ze hadden me bijna te pakken, het paard hebben ze neergeschoten, het spijt me voor u en ik kreeg een kogel in de arm.

- En dat, zei ze en wees met medelijdend gelaat naar de schrammen.

- Och, dat is van de struiken, ik heb moeten lopen als een haas om hen het spoor te doen kwijtgeraken, gelukkig dat het hier zo dicht bebost is, maar ze zitten me nu nog op de hielen.

Ze zwegen beiden en ze werd rood omdat z'n ogen op haar hals bleven rusten. Ik krijg koud zo, zei ze, en wierp een grote sjaal om.

Hij glimlachte.

- Ik had u al de hele tijd aan het venster zien staan, mademoiselle, ik had de moed niet u wakker te maken.

- Wakker maken, ze lachte, ik sliep toch niet.

- Nee, dat niet, maar u stond daar zo dromerig, dat ik wist dat u niet eens het park bemerkte en de vijver en dat uw ogen moesten bedoomd zijn en ik durfde niet storen.

- Doet de wonde erg pijn, vroeg ze en nam voorzichtig z'n arm vast.

- O dat gaat, laat u maar, ze hebben me nog niet, ik heb voor heter vuren gestaan dan dat.

- Het is veel te gevaarlijk zo blijven, daar kan koudvuur van komen, toon eens, we moesten een arts hebben om die kogel uit te halen, het zal veretteren anders.

Hij beet op z'n tanden terwijl ze de kwetsuur bette en het zweet brak hem uit. Haar haren hingen los en hij snoof de geur van lavendel.

- Het is me werkelijk erg pijnlijk, dat we op zo'n manier moesten kennis maken, mademoiselle, ik had het graag anders gewenst.

- Ik ook, zei ze, bleef in z'n ogen kijken en naderde hem onmerkbaar.

- Thérèse, fluisterde hij, en trok haar met z'n vrije hand tegen z'n borst. Z'n vest rook naar het bos en de geur van buskruit en zweet bedwelmde haar.

- Hoe heet je, vroeg ze.

- M'n vader doopte me Aristide, ik ben geboren in 87, zei hij verontschuldigend en ze lachten allebei, het is wel een dwaze naam maar je wordt daar snel aan gewoon.

- Ik vind het een prettige naam.

- Toch niet zo mooi als Thérèse, en hij boog zich voorover en beroerde naar voorhoofd met z'n lippen.

- Ik was zo bang dat ze je zouden achterhalen, zo bang en ik kon niets doen om het te verhelpen, ik ben heel blij dat je teruggekomen bent, nu mag je niet meer weggaan.

- Nee, lachte hij, nooit en hij liet z'n wang op de hare rusten.

- Je hebt zo warm, zei ze en lei haar hand op z'n voorhoofd, je hebt zeker koorts en je baard is verschrikkelijk.

- Er zijn niet veel barbiers in de Landes en als ik hem lang genoeg laat groeien denken ze met een eremijt te doen te hebben, die leeft van wortels en knollen.

- Je moet zo niet blijven staan, dat vermoeit, en ze voerde hem naar de grote rood-overtrokken fauteuil. Hij ging zitten en hield haar hand vast, er is plaats genoeg voor twee en trok haar naast zich. Er was niet de minste wind en het gordijn hing roerloos als was het gebeeldhouwd.

- Morgen, begon hij...

- Kom laten wij niet aan morgen denken, dat is nog zo eindeloos ver, ik had graag dat het nooit meer dag werd, jij ook?

Hij knikte en ze rekte zich tot ze met haar mond aan z'n kin kon.

- Je ogen zijn zo helder en zuiver als bronwater en de geur van je haren zou de tranen in m'n ogen kunnen doen komen.

Ze glimlachte tegen zichzelf en drukte z'n hand vaster tegen haar aan. Door de sjaal voelde hij de ronding van haar horsten maar hij was zonder begeerte en bewoog niet eens de vingers.

- Vertel me nu wat over jezelf, vroeg ze, ik ken je zo weinig.

Hij likte peinzend z'n onderlip die droog en koortsig begon te worden.

- Er is niet veel te vertellen. Ik kom uit een soldatenfamilie en heb zelf nooit iets anders gedaan, daarom ben ik ook zo ruw, van m'n zestien jaar ben ik overal de Keizer gevolgd tot Waterloo toe en de rest, wel die heeft me hier gebracht en dat alleen was de moeite waard.

- Nu weet ik niet veel meer, maar ik heb je hier en dat is genoeg, je zou eigenlijk beter wat uitrusten, je kunt het bed krijgen dan blijf ik in de fauteuil liggen, ik ben niet moe.

- Ik rust zo ook, zei hij, en drukte haar borst vaster. Het moesten juist onrijpe vruchten zijn en ze was voorzeker nog geen zeventien.

Een hond blafte en hij schrok op.

- O dat is niets, die blaft elke nacht bij 't minste geluid en soms zelfs zuiver uit genoegen. Hij voelde zich insluimeren, het ware toch beter op een bed te liggen na al die dagen, god alleen wist wat morgen gebeurde.

- Je ziet wel dat ik gelijk had, zei se, en maakte z'n hand los. Ze trok z'n laarzen uit toen hij op het bed lag, boog zich over hem en kustte hem op de mond. Z'n ogen waren gesloten en ze zei ‘bonne nuit, Astride’ en deed de bedgordijnen voorzichtig dicht.

De nacht was koel nu en vol verlangens en ze wreef peinzend haar voorhoofd en streek haar haren achterover. Larouche ademde met stoten, het zweet stond dik op z'n gezicht en hij zuchtte, de wonde moest pijn doen. Ze ging zich gemakkelijk in de zetel nestelen. Het was voorzeker middernacht en het hele huis lag roerloos en als dood op de komende morgen te wachten.

De zon zong hoog aan de hemel toen ze ontwaakte. Larouche zat op het bed met een blos op z'n wangen en poogde tevergeefs z'n laarzen aan te trekken.

- Bonjour Aristide, zei ze, je had wel kunnen wachten of me wakker maken om dat te doen en ze geeuwde.

- Ik heb je al last genoeg berokkend.

Ze hielp hem en trok z'n hoofd tegen haar borst toen 't gedaan was.

- Ik moet zien weg te geraken, z'n stem had een hese rauwe klank, anders help ik je meer en meer in 't ongeluk.

- Toe toe, suste ze, je kunt nergens naar toe in zo'n toestand, je zou vallen onderweg en erbij blijven liggen, ik zal Camille om een arts zenden naar Dax, ik zorg er wel voor dat tante er geen erg in krijgt en als je goed genezen bent en braaf geweest zijt mag je gerust voort, als je nog wilt wel te verstaan.

- Nee, zei hij en klemde z'n tanden opeen, de wonde scheen open te

rijten, nee, ze zullen toch m'n spoor vinden en dan is 't beter dat ik weg ben, ik hou het toch niet meer uit maar ze moeten niet denken dat ze m'n vel zo maar voor niets zullen krijgen.

- Als je denkt dat ik je zal laten gaan, ze streek z'n haren schoon, er zaten nog blaren tussen en die geur van pijnbomen hing steeds over hem, je bent in m'n macht en je zult gehoorzamen en daar is geen praten aan.

- Kind dat je bent, zei hij hees en trok haar mond tegen de zijne. Z'n lippen waren droog en hard en z'n baard prikte haar. Er werd op de deur geklopt, dat moet Camille zijn. Hij sprong recht en keek rond of er geen uitweg was.

- Maak je maar niet bang, Camille is een goed meisje en die zal niets voortvertellen. Maar kom toch binnen, riep ze en duwde hem wat achter het bedgordijn opdat ze niet teveel zou verschrikken en hen verraden.

- Oh, zei Camille en lachte pervers, mademoiselle heeft bezoek geloof ik. Thérèse nam haar bij den arm en deed de deur dicht. Toen lei ze een vinger op haar mond en fluisterde:

- Je moet zien dat tante niets te weten komt en niemand anders ook, als je me echt graag ziet moet je me helpen, dan ben je een braaf meisje.

Camille keek Larouche aan en schrikte wat van die stoppelbaard en die bloederige doek.

- Dat was een ongeluk, zei Thérèse snel, meneer is van z'n paard gevallen en heeft een wonde aan z'n arm maar tante mag niets te weten komen, je weet hoe ze is.

Camille knikte begrijpend en trok een peinzende plooi in haar rond gezichtje.

- Dat zal niet gemakkelijk gaan mademoiselle.

- Kom, zei Thérèse ongeduldig, we moeten er iets op vinden, je moet naar Dax een arts zoeken en die meebrengen.

- Maar hoe kan ik die ongezien binnenbrengen, ik ben veel te bang, madame zou me dood doen moest ze het te weten komen.

- Je krijgt twee hele louis als je 't doet en ik zal je nooit meer tergen.

- Misschien zouden we beter meneer achter in 't park in het klein paviljoentje brengen, daar komt toch nooit iemand en dan kan de arts gerust bij hem geraken zonder dat we gevaar lopen dat ze 't merken.

- Je bent een engel, zei Thérèse en zond haar een stralende glimlach toe, neem m'n mantel Aristide, zo zullen ze er niet op letten, en klim van het balkon in de tuin, altijd rechtdoor voorbij de vijver langs de plaats waar je me gister zag, dan kom je recht op het paviljoen uit en wacht er tot ik kom, Camille zorg dat je wat eten er naar toe brengt.

- Ik ben een ellendeling je zoveel last te berokkenen, je moest het heus niet doen.

- Als ik 't nu graag wil, zei Thérèse, en ga nu vlug voor iedereen van tafel is.

Larouche kuste haar terwijl Camille door 't venster keek en liet zich toen

zakken. De pijn in z'n schouder was hartverscheurend en z'n hoofd gonsde. De grote kapmantel gaf hem een echte roversair en Thérèse bleef hem nakijken en bloosde toen omdat Camille glimlachte.

Tante had bijna gedaan met ontbijten en was nog ontsteld van gisteravond, ze had geen oog dicht gedaan en elk gerucht deed haar het ergste vrezen.

- Ik heb Jean direkt naar Dax gestuurd, er moet iets gedaan worden, ik waag me niet meer buiten voor die kerel onschadelijk gemaakt is.

Het paviljoen was leeg toen Thérèse er binnentrad en een grote kom buillon stond half uitgedronken op het vensterraam. Ze ging in de deur staan en riep zacht, - Aristide, maar geen blad bewoog en dan pas bemerkte ze dat er een briefje tegenaan de deur lag.

Chère mademoiselle, stond er op, ik kan het niet over mijn hart krijgen u nog meer onder mijn aanwezigheid te doen lijden, ik besef te veel welke ernstige gevolgen dat voor u zou kunnen meebrengen. U moet zich geen zorgen maken over mij, ik ben soldaat en weet zelf hoe me uit de slag te trekken. Ik hoop dat u daarover niet boos zult zijn want dat ware voor mij uiterst pijnlijk en ik wens dat we onze vriendschap op een andere en betere wijze zouden kunnen voortzetten. Moest het lot daar echter anders over beslissen wees dan verzekerd, dat Larouche nooit zal vergeten op welke wijze u hem gered hebt, en uw gestalte altijd voor mijn ogen zal zweven als het voorwerp dat ik aanbid. Voor eeuwig en altijd hoop ik te megen blijven, uw dienaar Aristide.

Het geschrift was klein en stekelig maar met een vaste hand geschreven. Waarom, zuchtte ze en voelde de tranen opkomen, ik zie hem nooit meer weer en ze weende tegen de muur geleund met het briefje verkreukeld in haar hand. De hele morgen bleef ze in het paviljoen en hoopte telkens dat hij ging terugkomen en ze z'n pijnlijke glimlach zou zien en de reuk der Landes in z'n haar. De zon ging weg en zware regenwolken trokken voorbij, maar er viel geen druppel water en de lucht was drukkend en laf.

's Avonds droomde ze aan haar venster en hoorde de koetsier praten met de stalknecht. Jean kwam bij en z'n adem was hoorbaar opgewonden.

- Heb je 't nog niet vernomen, zei hij en had moeite uit z'n woorden te geraken, z'hebben hem te pakken gekregen, Larouche, hij zat in het bosje van de Calvets en hij heeft zich geweerd als een echte duivel, ze hebben hem moeten neerkogelen als een hond, Julien heeft het lijk zien liggen, het was verschrikkelijk, heel z'n kop was een bloed en hij had wel tien kogels in z'n lijf en toch schoot hij nog, een mens zal nu toch weer op z'n twee oren kunnen slapen.

Thérèse beefde en voelde zich draaierig worden.

- Aristide, snikte ze en wierp zich op het bed. De wind ging liggen en de neerpletsende regendroppels verfristen de atmosfeer en knetterden op het droge hout. Ze hield het kussen met beide handen vast en dolf er haar hoofd in.

- Aristide, O mijn Aristide, snikte ze en de regen sloeg tegen de balustrade en vormde een plasje onder het venster dat altijd maar groter werd.

Hans VAN ACKER

Avondregen

Langs donkre straten door de regenvlagen
loop ik te dromen boordevol,
overal vluchten hoge kragen
maar ik ben op de regen dol.

Ik denk aan u en aan ons leven
en dicht een toekomst ver op zee,
een eiland dat ik u zal geven
met het geluk en slechts ons twee.

De regen gutst tegen mijn slapen
ik hef het voorhoofd tot de zoen,
ik zal met u in 't zonland slapen
en u beminnen in het groen.

Leekt van mijn lippen zoele regen,
glinstren de stenen in de nacht,
ik loop naar 't einde van de wegen
waar uw gelaat vol goedheid wacht.

De mensen kijken stuurs en schichtig
de natte hoeden diep op 't hoofd.
Hun maakt de regen 't hart niet luchtig,
heeft vreemd hun dromen uitgedoofd.

Erik VAN RUYSBEEK

R.M. Rilke en Pol de Mont

UIT navraag en persoonlijke opzoekingen hebben wij moeten constateren, dat de betrekkingen van R.M. Rilke met ons land zo goed als niet geweten zijn[1]. Hier en daar wordt er weliswaar iets aangehaald, dat er zou kunnen op wijzen, dat b.v. zijn reis naar Vlaanderen niet honderd procent onbekend is, maar tot nog toe werd dit alleszins belangrijk onderwerp niet definitief aangesneden, laat staan uitgediept.

Hetzelfde kan worden gezegd van 's dichters kortstondige betrekkingen met Pol de Mont. Zelfs in het standaardwerk van, Dr. G. Meir over deze laatste wordt er niets over vermeld.

Hierop nader in te gaan is het doel van de volgende bladzijden.

Na 1894 is de folklore niet meer het belangrijkste element van Pol de Mont's bedrijvigheid: hij begint zich serieus toe te leggen op het beoefenen der kunstcritiek door in den beginne verslagen over allerlei tentoonstellingen te schrijven in De Toekomst en in De Vlaamsche School.

Dat hij aan de kant van de jongeren stond, laat zich indenken; dat de impressionisten in hem een enthousiast verdediger vonden, komt enigszins overeen met zijn eigen impressionistisch georiënteerde poëzie.

In 1897 wordt hij hoofdredacteur van De Vlaamsche School, welke functie hij tot einde 1901 zou behouden.

Eigenaardig is, dat de meer uitgebreide opstellen uit die jaren niet in dit blad verschijnen, doch in Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift. Twaalf dezer studies werden in 1901 gebundeld onder de titel ‘Vlaamse schilders der 19e eeuw’ (Uitg. Mij Elsevier, Amsterdam en de Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen), waarin hij in kleine monographieën deels biographisch deels anecdotisch en deels commentariërend schrijft over C. Meunier, Fr. Courtens, E. Claus. Leo Fréderic, Alb. Baertsoen, Th. Verstraete, e.a.

In de loop van hetzelfde jaar waren tussen hem en de uitgever van De Vlaamsche School meningsverschillen gerezen over de manier van leiding van het blad. Dit noodzaakte hem af te treden, niet zonder weemoed, zoals de Mont in het laatste nummer van de jaargang bekent.

De Vlaamsche School werd omgedoopt in Onze Kunst terwijl de Mont onmiddellijk een eigen tijdschrift stichtte: Kunst en Leven (in het Frans: L'Art et la Vie), dat slechts twee jaargangen zou tellen.

Het spreekt vanzelf, dat hij zijn eigen blad op een zo hoog mogelijk peil trachtte te verheffen. Daartoe deed hij beroep op o.a. de volgende Vlaamse letterkundigen en kunstschilders, die hem dan ook metterdaad hebben gesteund: Max Rooses, Maurits Sabbe, Stijn Streuvels, Herman Teirlinck, Karel van de Woestijne, Emile Claus, Baron Courtens, James Ensor, Jacob Smits, Toorop.

De Mont zelf leverde een reeks studies onder de titel: ‘Zuid- en Noordnederlandsche Kunstenaars van Nu’[2].

Onder de buitenlandse kunstenaars, die hij om medewerking vroeg, moet ook R.M. Rilke worden vermeld. Hij schreef hem op diens adres te Berlijn-Schmargendorf[3], vanwaar er voor doorzending werd gezorgd naar Westerwede bij Worpswede, alwaar de Oostenrijkse dichter van einde Maart 1901 tot einde Augustus 1902 verbleef na zijn huwelijk met de beeldhouweres Clara Westhoff.

Het is een ongedateerde briefkaart, maar van de datumstempel kan duidelijk 2 Januari 1902 afgelezen worden.

Zij luidt:

> Sehr geehrter Dichter![4]
> Seit längerer Zeit lese ich mit ungewöhnl. [ichem] Genuss Ihre Dichtungen, so wie diese nach wie vor in Zeitschriften erschienen. Nun möchte ich ausserordentlich gerne die schon von Ihnen veröffentlichten S a m m l u n g e n [5] bei dem holländisch-belgischen Leser-Public introduzieren - wie ich es seit 20 Jahren für s o v i e l e [5] deutschen Dichter getan, von Fontane und Grauerbach bis Falke, Bierbaum, Dehmel, u.s.w.[6]. Ich wage es also, Sie zu belästigen mit der Bitte, mir, w e n n m ö g l i c h [5], zu Recensionszwecken e i n [5] Ex[emplar] Ihrer Sammlungen übermitteln zu wollen. Selbstverständlich schike ich Ihnen z[u] g[elegener] Z[eit] B e l e g e [5].
> Im voraus bestens und ergebenst dankt in aussichtiger[7] Verehrung.
> Ihr Confrater
> [get.] Prof.[8] Pol de Mont.
> P.S. Können Sie mir vielleicht die Adresse des Dichters H.v. Hoffmannstahl übermitteln?

Had August Vermeylen geen gelijk toen hij van de Mont later zou schrijven: ‘Hij wees voortdurend buiten onze enge grenzen, flirtte met menige buitenlandsche muze, - figuurlijk gesproken, - trachtte steeds gelijken tred te houden met de modernste Franschen, Hollanders en Duitschers?... Hij duwde vensters naar alle zijden open. Daardoor was zijn hernieuwende invloed aanzienlijk. Hij was een opwekker van geestdrift - maar niet de opvoeder die een toekomst kneedt?’ (in ‘Van Gezelle tot Timmermans’, 1e uitg., Amsterdam, 1923, blz. 35).

De inhoud van deze kaart viel in goede aarde bij Rilke, daar dezes toestand zich ongeveer als volgt ontwikkeld had:

In het voorjaar 1901 was hij met Clara Westhoff getrouwd en ging hij met haar in het bij Worpswede gelegen Westerwede een boerenhuisje betrekken, ‘das mit grosser Ueberlegung und Sorgfallt wohnlich gemacht wurde und das wir uns mit vielen Rosen im Garten und Stuben im Sommer denken, mit einer

sanft verhüllten Lampe im Winter und einem so gesunden Abendtisch nach einem fleissigen Tage, wie er in dem Wunschtraum beschrieben steht, den er einige Monate vorher Clara Westhoff anvertraut hatte. Hier schien mit Abgeschlossenheit, Ruhe und gegenseitiger liebevoller Schonung sich des Dichters Sehnsucht nach stiller Arbeit erfüllen zo sollen'[9].

En werkelijk: bij schrijft in één herfst het tweede deel van het 'Stunden Buch'! Maar weldra hopen de geldelijke zorgen zich op, zodat de dichter er 's nachts van wakker blijft. Zijn vader, revisor bij een spoorwegmaatschappij in Bohemen met een betrekkelijk inkomen, kan het nodige stipendium voor het onderhoud van het kunstenaarshuishouden niet meer zenden. Rilke, de wanhoop nabij, schrijft tientallen brieven naar Bremen, Hamburg, Berlijn, Wenen en Holland[10] en verzoekt de geadresseerden bijna smekend om opbrengende bezigheid voor zijn pen. Hij denkt aan vertalingen uit het Russisch, aan voorlezingen, aan geregelde medewerking aan litteraire tijdschriften, enz., alleen wil hij geen eigenlijk journalistieke arbeid doen[11].

Nergens heeft hij geluk! Alleen de uitgeverij Velhagen und Klasing wil hem, via Gunter Paulis, een monographie over de Worpsweder schilders laten schrijven.

Man en vrouw besloten echter naar Parijs te trekken[12]. Zo werd het korte geluk der huiselijkheid verstoord.

Er stelt zich echter de vraag, of Rilke's financiële moeilijkheden de doorslag gaven om tot een verhuizing te besluiten dan wel zijn drang om te zwerven: hij voelde zich veeleer uitgegroeid boven de Worpsweder kunstenaars en hun sfeer!

Moet het ons dan verwonderen, dat Rilke bijna per kerende op de Mont's kaart inging?

Hij antwoordde wat volgt op een briefkaart[13]:

> Westerwede bei Worpswede (über Bremen)
> am 7. Januar 1902.
> Mein verehrter Herr Professor,
> lang ehe mein lieber Freund und Nachbar Heinrich Vogeler mir Ihren Namen mit viel Verehrung[14] nannte, kannte und verehrte ich Sie. Bruchstücke ihrer Werke, die ich in Zeitschriften übersetzt gefunden[15], hatten mich schon vor Jahren überaus sympatisch berührt: so können Sie glauben, dass ich Ihrer Harte einen guten Empfang bereitet habe. Meine jüngsten Bücher: ein Gedichtbuch, 2 Bücher Prosa und ein Drama[16], muss ich mir erst kommen lassen, um sie Ihnen zu senden, aber es wird gleichwohl nicht lange dauern: im Laufe der nächsten Woche werde ich sie Ihnen schicken können; dann schreibe ich auch einen ausführlichen Brief dazu, d e n n i c h h a b e S i e m a n c h e s z u b i t t e n u n d z u f r a g e n u n d m a n c h e n R a t h w i l l i c h m i r b e i I h n e n h o l e n[5]. Ihre liebe Karte veräth mir, dass Sie das erlauben werden!

> Heute nur diesen freundlichen und ehrerbietigen Gruss, damit Sie nicht warten sollen, verehrter Professor. Hugo von Hoffmansthals Adresse lautet: Wien III, Salesianergasse 12.
> Ihr sehr verehrungsvoll ergebener:
> [get.] Rainer Maria Rilke.

Drie dagen later schreef R.M. Rilke aan Pol de Mont om hem ‘manches zu bitten und zu fragen’. Deze brief van 12 bladzijden, geschreven in het gewone regelmatige geschrift van de dichter, is dan ook te citeren in het kader van zijn nijpende financiële toestand.

Hier volgt hij:

> Westerwede bei Worpswede
> am 10. Januar 1902.
> Verehrter Herr Prof. Pol de Mont,
> Ihre liebe Karte, die heute[17] eintrifft, bestärkt mich in meinem Vorhaben, Ihnen von einigen persönlichen Dingen vertrauensvoll und aufrichtig zu schreiben.
> Ich weiss nicht, woher mir die Zuversicht kommt, dass Sie mir in diesem Augenblick, da mein Leben nach allen Seiten im Nebel steht und keinen Freund[18] hat, helfen oder doch rathen können. Ich muss nicht sehr weit ausholen. Ich muss nur sagen, dass ich (ein geborener Oesterreicher) nie eine Heimat hatte und dass die Bestrebungen und Ziele der Menschen um mich meinen Wünschen und Sehnsüchten immer fremd waren[19]: damals als ich, ein ernstes einsames Kind, das Leben der Eltern sah, wie später, wenn ich als junger Mensch in München[20] und Berlin[21] Anschluss suchte, um jedesmal, enttäuscht und erleichtert zugleich, zu mir selbst zurückzukehren. Noch später als ich zwei grosse Reisen nach Russland machte, da empfand ich, dass dort unter diesen ernsten, auf die Wichtigkeiten des Lebens bedachten und von lauter Ewigkeit umgebenen Menschen meine Heimat ist; ich lernte die Sprache Russlands und als ich zurückkehren musste nach Deutschland, da nahm ich manche liebe Beziehung, manche treue Erinnerung und die trostvolle Möglichkeit, russische Bücher zu lesen und zu übertragen mit. In Deutschland war inzwischen jenes verfreihte Renaissancegefühl, jene leichtsinnige künstlerische Ueberhebung, die nun alle beherrscht und mitreisst, zu einer gefährlichen Höhe angewachsen, so dass ich, der voll Zustimmung von den demuthigen und zukünftigen Menschen der grossen Wolga kam, machtlos und zusammenhangslos, wie ein Schweigender unter Geschwätzigen, stand, überzählig und unzeitgemäss in jedem Sinn. Und wieder schloss sich, wie eine Stille, die Einsamkeit um mich, dieselbe Einsamkeit, die mir alles geschenkt

und von der ich alles errungen habe, was mein ist an Bewusstem und Unbewusstem. Aber damit diese Einsamkeit eine Welt würde, ein gerundetes Ganze, nahm ich einen Neben-Menschen mit hinein, verband mir ihn zu gemeinsamer Arbeit und Andacht. Ich heiratete die junge Bildhauerin Clara Westhoff, (die mit grossem Erfolg in Paris bei Rodin gearbeitet hat), zog mit ihr in das stille Bauernhaus zu Westerwede, wo sie schon als Mädchen eine zeitlang in stillem Schaffen gelebt hatte und hoffte, dass hier ein Leben der Tiefe und Einfalt aus beide erheben würde zu Fortschritten und Freuden edelster Art. Als uns um Weihnachten noch eine kleine Tochter Ruth gegeben wurde, da schien der Mauerkreiss um die kleine Welt vollendet und es hätte der Alltag beginnen können, der Arbeitstag, nach welchem wir beide wie nach Brot verlangten. Aber gerade da, musste ich, statt in den letzten Mauerkreis gesammelten Sinnes mich zurückzuziehen, selbst anfangen, die Thore zu öffnen und hinauszuspähen auf die Wege der Welt... denn eine kleine Beisteuer, die meine Familie mir zukommen liess (und von der wir, so klein sie war, fast ausschliesslich lebten) blieb aus, und wiewohl ich seit Jahren um ein Einkommen kämpfe, konnte ich mich doch nicht darauf verlassen, dass wir von den spärlichen und kargen, sehr unregelmässigen Einnahmen meiner Feder würden leben können. So muss ich mich entschliessen, in dem Augenblick, wo meine Welt sich gebildet hat, von allem Lieben zu allem Fremden fortzugehen, fortzugehen ohne Wahl, ohne Hoffnung, meine Stille, die meinen Kräften und meiner Gesundheit so kostbar ist, hinzugeben um ein Lensengerecht. Und ich weiss nicht einmal an welcher Thür ich das erwarten soll. Ich habe mich hierhin und dorthin gewandt: aber man braucht andere, weniger Einsame und lässt mich in dem Gefängnis meiner Angst am vergitterten Fenster stehen und warten.

Es soll keine Bitterkeit darin liegen; aber werden Sie es glauben, dass ich für keines meiner Bücher je ein Honorar, von keinem auch, obwohl sie doch gekauft und gelobt werden, eine Tantième bekommen habe? Und wiederum soll es auch keine Ueberhebung sein, wenn ich mich beklage, dass kein deutscher Verleger (obwohl es sehr reiche darunter giebt) auf meine Bücher hin soviel Vertrauen hat, mir ein Jahr sorgloser Arbeit (von dem ich fühle, dass es gerade jetzt an einem Wendepunkte meines Könnens wichtig für mich wäre und förderlich,-) zu ermöglichen. Ich weiss, dass ich gutes geleistet habe, und dass ich nicht das Recht habe, bloss aus Hunger, irgendeinen Beruf zu ergreifen, der meine eigentlichen Künstlerischen Aufgaben in ihrer Entwickelung stört, sie zu Nebensachen macht, und zu Dingen zweiter Wichtigkeit erniedrigt. Ich habe sehr lang, seit

meiner Kindkeit, meiner Künstlerischen Entwicklung, bewusst und unbewusst gearbeitet und wenn ich einen Schritt zum Verdienen unter dem Drang der nahen Notwendigkeit thun muss, so kann er nur darin bestehen, meine bisherigen Errungenschaften praktisch zu verwerten, meiner schriftstellerischen Kunst, die mich nicht nährt, ein schriftstellerisches Kunstgewerbe zu schaffen und zu unterordnen, welches mich erhält. Ist das nicht auch Ihre Meinung, verehrter Dichter Pol de Mont?

Wofür ich mich eigne, was ich kann, - meine Bücher müssen hier für mich reden.

Nun zu dem speciellem Fall, für welchen ich Ihre geduldige und geneigte Güte brauche: Sie gründen eine neue Zeitschrift(22). Können Sie mich nicht brauchen? Ich bin ganz frei und stelle meine Kraft zu Ihrer Verfügung, lege mich ganz wie ein Werkzeug in Ihre Hand. Ich könnte zu Ihnen kommen (unter vorläufiger Zurücklassung meiner Lieben) und Ihnen helfen. Ich weiss viel von moderner Kunst, von Bildern und Plastik, habe über Kunst und über Litteratur und Theater manches geschrieben, inszeniere jetzt Malterlincks [sic] 'Schwester Beatrix'(23) in Bremen und beherrsche Russisch und Französisch ausser meiner eingeborenen Sprache so, dass ich es ziemlich leicht lese. Ich kann Ihre Sprache nicht. Aber ich habe in Gorter's wunderschönem Buche 'Mei' vieles verstanden, mit der ganzen Tiefe durch die Worte durch ergriffen(24), und glaube, dass ich mich rasch mit dem reichen Klang Ihres Idioms [sic] vertraut machen könnte. Aber vielleicht in [ist] dieser Vorschlag zu ungestüm und gewaltsam. Für diesen Fall habe ich einen zweiten bereit: Können Sie mir nicht eine gewisse regelmässige Mitarbeiterschaft an der neuen Zeitschrift anvertrauen?

Ich sende Ihnen gleichzeitig drei Aufsätze 'Ueber Kunst'(25). Diese sollten und sollen allmählich zu einem Buche anwachsen, das mehr und weniger als eine neue Aesthetik und etwas wie eine künstlerische Weltanschauung giebt(26). Wenn Sie sich entschliessen könnten von Fall zu Fall (etwa jeden Monat) einen dieser Aufsätze zu bringen, so würde ich mit freudigem Eifer das Buch vollenden und Ihnen so zur Verfügung stellen, dass es (nachdem alle oder mehrere Aufsätze in Ihrer Zeitschrift erschienen sind) als Buch zuerst in Ihrer Sprache d.h. in der Uebersetzung erscheint. Es ist so viel von meinem Besten in diesen Artikeln 'über Kunst', die zu meinen liebsten Arbeiten gehören, dass ich glaube, Ihnen etwas würdiges anzubieten. Und wenn das Buch von aussen zu den Deutschen käme, würden sie es, glaube ich, eher gelten lassen, wenngleich ich weiss, dass es viel zu sehr von Zukünften spricht, um d i e (5) zu berühren,

welche mit der Gegenwart so ganz zufrieden sind. Es würde mich. tief und aufrichtig freuen, wenn die drei Aufsätze ‘über Kunst’ Ihre Zustimmung fänden: es wäre zugleich ein Aeussern für mich und (wie Sie sehen) eine Hülfe!
Das sind die beiden Möglichkeiten des Auswegs, die ich sehe: vielleicht (wenn Sie so gütig sind, sich einen Augenblick mit meiner Lage zu befassen) sehen Sie noch andere. Ich habe natürlich in Deutschland alle möglichen Mittel in Bewegung gesetzt, um nicht zu ertrinken, aber die Zukunft steigt wie Hochwasser, und die am Ufer stehen sind theils theilnehmslos, theils mit - Ueberbretteln beschäftigt...
In solcher Situation, verehrter Pol de Mont, kam Ihre erste liebe Karte und fast versinkend griff ich danach und hielt mich daran. Es war keck und eigenmächtig von mir, aber wer kann mir das in diesem Moment nachrechnen? Ich weiss, dass ein solches gewaltsames Ins-Vertrauenziehen eine Rücksichtslosigkeit ist; aber es giebt Augenblicke, wo man rücksichtslos ist, wie man wohl auch einen verehrten Gast, an dessen Schlaf man nie zu rühren gewagt hätte, mitten in der Nacht weckt, wenn die Gasse in Flammen steht, oder wenn jemand stirbt...
Verzeihen Sie mir das und, wenn Sie können, theilen Sie mir Rath und Hülfe mit, sonst aber behalten Sie in der Erinnerung nur eines: das treue, verehrungsvolle Vertrauen, das Ihnen erwiesen hat Ihr
sehr ergebener:
[get.] Rainer Maria Rilke

N a c h s c h r i f t [5]:
Ueber Heinrich Voglers Kunst, die auch mir sehr lieb ist, schreibe ich einen grossen Aufsatz für die ‘Deutsche Kunst und Dekoration’ (Darmstadt)[27]. Ich weiss, wie oft er dankbar davon gesprochen hat, dass Sie zuerst, nicht nur in Holland und Belgien, sondern überhaupt - eingehend und verständnisvoll über seine Kunst geschrieben haben[28].
Von meinen Büchern geht ‘Vom lieben Gott und Anderes’ gleichzeitig mit diesem Briefe ab. In den nächsten Tagen folgen: Das Novellenbuch: Die Letzten (1901) und das Drama ‘Das tägliche Leben’ (welches bei der Erstaufführung in Berlin (20 Dez. 1901) im Hohngelächter des Publikums unterging). Ausserdem das Gedichtbuch ‘Mir zur Feier’ (1899). Sollten Sie Anlass nehmen über meine Verse irgendwo etwas zu sagen, bitte ich Sie dringend, noch das nächste Gedichtbuch ‘Das Buch der Bilder’, das im Frühling d[ieses] J[ahres] erscheint[29], abzuwarten, - da die Gedichte in

> ‘Mir zur Feier’ schon recht verjährt sind. Die älteren Bücher[30] sende ich nicht mit, theils weil sie nicht mehr aufzutreiben sind, theils weil ich nichts von ihnen halte.
> Dank. Viel Dank!
> [get.] Ihr Rainer Maria Rilke.

Wie voelt zich niet aangegrepen na de lectuur van deze zich vernederende en bijna smekende brief van de dichter Rilke? Meevoelend mens die Pol de Mont was, moet hij er zeker en vast op geantwoord hebben. Ongelukkig schijnt zijn brief zoek geraakt.

Alleen kunnen wij vermoeden, dat hij, net als de meeste redacties van tijdschriften vóór en na hem, zal geschreven hebben: Vereerde dichter, het spijt mij zeer, maar ik kan U onmogelijk helpen - medewerkers aan ons blad worden niet gehonoreerd! Weet U, dat wij zeil al dik in de schulden zitten bij de drukker, e.d.m.?

Dit moet hij hem ten andere per kerende hebben geantwoord, want reeds op 14 Januari 1902 schrijft Rilke wat volgt:

> Westerwede bei Worpswede,
> am 14. Januar 1902.
> Mein verehrter gütige [sic] Pol de Mont,
> Sie haben mir einen so lieben Brief geschrieben, der mich ergreift in seiner Wahrhaftigkeit und mir durch seine Art wohl tut wie eine Hilfe! Haben Sie Dank! Und seien Sie überzeugt, dass ich bereit bin für ‘Kunst en Leven’ alles zu tun, was Sie wollen, dafür und darüber zu schreiben, wo ich kann. Falls Ihnen die Aufsätze ‘Ueber Kunst’, die ich Ihnen gesandt habe, gefallen und passend scheinen für Ihre neue Zeitschrift, stehen sie Ihnen ohne Honorarauspuch zur Verfügung, das ist selbstverständlich. Zwei weitere Bücher von mir (das Buch ‘Vom lieben Gott und Anderes’ haben Sie wohl schon!) gehen heute ab: Das Gedichtbuch ‘Mir zur Feier’ und das kleine Prosabuch ‘Die Letzten’. - Ueber meine Prosa zu urteilen steht Ihnen schon jetzt frei, da ich nichts Neues Wesentliches in Prosa seither geschaffen habe. Zu notieren wäre, dass das kl[eine] Buch ‘Die Letzten’, obgleich später gedruckt, v o r [5] dem Buch vom Lieben Gott geschrieben ist, sodass dieses als das letzte Wort zu gelten hat. - Ich danke Ihnen, verehrter Pol de Mont, für alle guten Worte Ihres Briefes und bitte Sie mich zu Ihren aufrichtigsten und dankbarsten Freunden zu rechnen und auf meine Mitarbeit an Ihrem selbstlosen Werke[31], an Ihrer Zeitschrift, unter allen Umständen zu zählen! Ich suche weiter nach Brot und schreibe Ihnen, was ich finde[32]!
> Ihr verehrungsvoll ergebener
> [w.g.] Rainer Maria Rilke.

Op eerste gezicht schijnt R.M. Rilke meer dan eens een ‘bourgeois’-dichter te zijn, maar na de lectuur van een dergelijke brief horen wij onze mening definitief te veranderen. Zelf zonder geld zitten en desniettegenstaande een vrij lang opstel, waarvan hij in een vorige brief zelf had geschreven dat hij het aanzag ‘als eine neue Aesthetik und etwas wie eine künstlerische Weltanschauung giebt’, zonder honorarium ter opname toestaan - royaler kan het niet! En wat een hartekreet in die laatste zin: ‘Ik zoek verder naar brood...’!

Van toen af slabakte beider correspondentie. Nog één keer moet Rilke aan de Mont hebben geschreven.

Deze laatste brief luidt als volgt:

> Westerwede bei Worpswede
> (über Bremen)
> am 15. August 1902.
> Hochverehrter Herr Pol de Mont,
> heute sende ich Ihnen das Gedichtbuch, von dem ich Ihnen schon geschrieben habe[33], ‘Das Buch der Bilder’, das eben erschienen ist. Sie wissen, wie ich mich freue, es in Ihre Hände legen zu dürfen. Ich habe inzwischen (was Sie vielleicht interessieren wird) eine Monographie von ‘Worpswede’ geschrieben, deren Erscheinen noch im Herbst bevorsteht. Aber nun fahre ich in etwa vierzehn Tagen nach Paris[34], um die Vorstudien für ein Buch über Rodin zu machen, das ich schreiben soll; eine Arbeit, der ich mit Herzklopfen und zitterenden Händen, aber voll glühender Freude entgegengehe[35]. Ich hoffe, einmal wieder zu hören, dass es Ihnen gut ergeht, und dass ‘Kunst en Leven’ Ihnen Erfolg und Freude bringt. Das eine Heft, welches ich erhielt, machte einen prächtigen Eindruck! Leider verhindern meine Verhältnisse mich an den Unternehmen irgendein Antheil zu nehmen als Abonnent oder dergleichen.
> Aber meine Mitarbeiterschaft hoffe ich, sobald sich Gelegenheit ergiebt, tüchtig ausüben zu können[31].
> Nehmen Sie, lieber und hochverehrter Pol de Mont, die aufrichtigsten und wärmsten Grüsse
> Ihres ergebenen:
> [get.] Rainer Maria Rilke.

Wat onze Vlaamse bard hierop geantwoord heeft, weten wij alweer niet. Ook niet, of Rilke nog meer geschreven heeft. Dat mag ons trouwens niet verwonderen, gelet op de bijna spreekwoordelijk geworden slordigheid van de Mont om zijn brieven en papieren te bewaren. Al wat wij nog bezitten, is te danken aan zijn zoon Frits, die van kindsbeen af een en ander weggapte en... gelukkig voor het nageslacht bewaarde.

Dan ligt vóór ons een laatste kaartje van Pol de Mont aan Rilke, ongedateerd bovendien, zoals zijn meeste brieven.

Uit het adres - rue de l'Abbé de l'Epée 3, Paris - en de poststempel kunnen wij echter opmaken dat het van ongeveer 30-4-'03 moet dateren.

Wat was er tussen de laatste Rilke-brief en de hieronder volgende kaart van de Mont gebeurd?

Deze had ‘Das Buch der Bilder’ ontvangen (is verloren gegaan); Rilke had zijn ‘Worpswede’ en ook zijn werkje over Rodin geschreven en aan onze dichter toegezonden met - zoals de kaart van de Mont doet vermoeden - telkens een begeleidende brief, misschien wel gevolgd door een briefje waarin Rilke er zijn verwondering over zal uitgedrukt hebben geen reactie van zijn Vlaamse correspondent te hebben ontvangen!

Hier nu de bedoelde kaart van Pol de Mont:

> Lieber Dichter!
> Gewiss erhielt ich Ihre W o r p s w e d e [(5)], las das Buch mit gr[osser] Interesse[(36)]. Ihre R o d i n [(5)]-Mon[ographie] kam mir aber n i c h t [(5)] zu[(37)]. Jedenfalls spreche ich meinen schönsten Dank aus für das Eine wie für das Andere.
> Nächstens hoffe ich Ihnen eine Samml[ung] meiner Aufsätze über viele modernen Künstler offrieren zu können[(38)]...[(39)] 400 Seiten davon sind fertig. Noch ± 50 fehlen; aber wie raschgeschriebene Augenblicksbilder sind das! Keine durch und durch eingehende Arbeiten wie die Ihre.
> Haben Sie nicht für mein Album eine Kabinet-Photographie (unaufgezogen) und ein Autograph so gross als die Photographie, einen Vers, einen Spruch, eine Widmung, denn[(40)] S i e [(5)] fehlen ja in meinem Album! Sie und auch Vogeler! Und das schmerzt mich!
> Heil und Erfolg!
> Ganz Ihr
> [get.] Pol de Mont.
> Nur Kabinet-Format dient! Wo erschien: M i r z u r Feier[(5)]?

Het album, waarvan hierboven sprake, berust heden, evenals de correspondentie, op het Museum der Vlaamse Cultuur te Antwerpen. Het is een heel dik boek, zeer goed bewaard. Een ‘foto, een vers, een spreuk, een opdracht’ van Rilke ontbreken. Deze is dus op het verzoek van de Mont niet ingegaan. Waarom niet?

Van de toegezonden boekjes is er slechts één bewaard gebleven: ‘Die Letzten’, waarin de volgende opdracht staat geschreven: ‘Herrn Pol de Mont, dem Dichter, in aufrichtiger Verehrung, Rainer Maria Rilke, 1902’.

Hiermede moeten voor ons, het nageslacht, de kortstondige schriftelijke betrekkingen dezer beide dichters eindigen.

Leo SIMOENS

Eindnoten:

(1) Uit ‘Rainer Maria Rilke en België’, in voorbereiding.
(2) Van nr. 3 van jrg, 1 af vermeldt hij als medewerkers voor het tekstgedeelte o.a Dr. Bassen (Dresden), Buitenrust-Hettema, Johan de Meester, Eug. de Molder, J. Destrée, Dr. F. Düllberg (Berlijn), Max Elskamp, Marcel Emants, Dr. Flechsig (Braunschweig), Dr. J. Haller von Ziegesar, Prof. Dr. Ed. Heyck (Berlijn)., Georges Knopff (Munchen), C. Lemonnier, V. Loveling, A. Philippi (Dresden), Arij Prins, RAINER MARIA RILKE (Westerwede), Dr. M. Rooses, Dr. M. Sabbe, Stijn Streuvels, Mevr. Szelinski (München), Ed. Stucken (Berlijn), H. Teirlinck, Is. Teirlinck, A. van de Velde, K. van de Woestijne, Ch. van Lerberghe, Em. Verhaeren, Dr. Winterstein (Kassel).
(3) R.M. Rilke woonde er op nr. laan de Misdroyer Strasse (einde October 1900 tot einde Februari 1901).
(4) Wat in dit en de volgende correspondentiestukken zowel van de Mont als van Rilke tussen vierkante haakjes staat, is er door ons bijgevoegd.
(5) In het origineel onderstreept.
(5) In het origineel onderstreept.
(6) Pol de Mont had o.a. reeds geschreven in:
1881: Jong Vlaanderen, blz. 50-52 ‘Drei plattdeutsche Erzahlungen von Klaus Groth’.
1886: Nederlandsch Museum, I, blz. 316-382 ‘Duitsche Poësie’, later opgenomen in ‘Losse Schetsen’ I, 1888-'89, blz. 175 en vlg.
1890: De Toekomst, blz. 238-245 ‘Jonge Duitsche Naturalisten’.
1891: Haagsche Stemmen, blz. 275-290 en blz. 353-361 ‘De “uiterste linkerzij” in de jongere Duitsche dichtkunst’.
De Toekomst, blz. 158, ‘Th. Fontane’, later opgenomen in ‘Letterkundige Opstellen’, 1914, blz. 186.
blz. 357 ‘Detlev von Liliencron’, later opgenomen in ibidem, blz. 201.
blz. 437-457 ‘De platduitsche letterkundige beweging en Klaus Groth’.
1892: De Toekomst, blz. 231 ‘Th. Storm’, later opgenomen in ibidem, blz. 180.
1893: De Toekomst, blz. 6-14 en 50-56 ‘De “uiterste linkerzij” in de jongere Duitsche dichtkunst’; cfr. Haagsche Stemmen in 1891.
(5) In het origineel onderstreept.
(5) In het origineel onderstreept.
(5) In het origineel onderstreept.
(7) Onduidelijk geschreven woord; wordt veeleer ‘aussichtreicher’ bedoeld?
(8) Pol de Mont was toen nog leraar aan het Koninklijk Atheneum te Antwerpen; pas in 1904 werd hij conservator van het Museum voor Schone Kunsten aldaar.
(9) Katharina Kippenberg in ‘Rainer Maria Rilke, ein Beitrag’, 3e uitg., Insel Verlag. 1942, blz. 131.
(10) Volgens Kippenberg, ibidem. Het Rilke-Archiv deelde ons d.d. 21 April 1949 mede, dat hij niemand in Holland geschreven heeft. Met ‘Holland’ zal Kippenberg wel België bedoeld hebben, zoals vaak heden ten dage nog gebeurt. De geadresseerde was Pol de Mont!
(11) Op dit laatste bleef hij trouwens tot aan zijn dood toe staan.
(12) Cfr. nota 34.
(13) Ten onrechte schrijft J.R. von Salis: ‘Wij kennen geen enkel geval, waarin hij (Rilke) zich van een gewone briefkaart bediend heeft’. (Rainer Maria Rilkes schweizer Jahre, Frauenfeld, 1936; in het Nederlands door J.W. Kuiper ‘Rilke in Zwitserland’, uitg. De Driehoek, 's-Graveland, z.d., blz. 45).
(14) Pol de Mont kende Heinrich Vogeler (geb. 12 Dec. 1873 te Bremen) persoonlijk zeer goed. Op de Stadsbibliotheek te Antwerpen berusten van de laatste aam de eerste: een brief d.d. 3-5-'97; 2 ongedateerde brieven; een brief d.d. 28-3-1900 en twee briefkaarten, respectievelijk van 30-4-'97 en 4-3-'03. Meer is er niet. Het was ook niet ons doel hierop dieper in te gaan. Bovendien waren de volgende werken van P. de Mont toen reeds in het Duits vertaald, zodat hij er als letterkundige enige naam had verworven en Rilke aan hem schreef met ‘verering’:
Aus Flandern und Brabant, Episches und Lyrisches, übertragen von Heinrich Flemmich, Freiburg-i.-Breisgau, A. Kiepert, 1888, XVI-220 blz.
Zanna, Ländliches Sittengemälde in 1 Akt, Uebers. von H. Flemmich, Freiburg-i.-Breisgau, F. Wagner, 1889, 26 blz.

Idyllen, Nachdichtungen nach dem Vlämischen von Albert Möser, Berlin, H. Lüstenöder, 1893, XVI - 192 blz.
Zeiten und Zonen, Ausgewählte Gedichte nach dem Vlämischen von Albert Möser, Leipzig, Ph. Reclam, z.j. (1889); 102 blz.
In het Duits vertaalde gedichten waren ook nog in diverse buitenlandse tijdschriften verschenen.

(15) O.a. in Plattdütsche Hustfründ (Leipzig), jrgg. 1880-1887, vertaald door Kl. Groth, sedert jaar en dag vriénd van Pol de Mont; in Plattdütsch Sünndags-bladd (Bielefeld), A. Helmich, jrg. 1889.

(16) Bedoeld zijn: 'Mir zur Feier', 'Vom Lieben Gott und Anderes', 'Die Letzten' en 'Das tägliche Leben', dat bij zijn eerste opvoering in Berlijn uitgelachen werd, Cfr. het P.S. van Rilke's volgende brief.

(5) In het origineel onderstreept.

(17) In werkelijkheid op 7 Januari 1902!

(18) Aanzag hij het groepje kunstenaars Overbeck, Macksen, Modersohn, Vinnen en vooral Vogeler niet meer als zijn vrienden? Staat in tegenstelling met het begin van zijn vorige briefkaart.

(19) Rilke is altijd een eenzame geweest; cfr. Hildegard Kiesslihg 'Die Einsamkeit als lyrisches Motiv bei R.M. Rilke'.

(20) Verbleef er van September 1896 tot begin October 1897; leerde er Frieda von Bülow en Lou Andreas Salomé kennen.

(21) Woonde er van begin October 1897 tot 1900, onderbroken door zijn reizen naar Florentië en Rusland. Hierover zijn een paar details te vinden in het woord vooraf van 'Rilke, Briefe an die Fischer', herausgegeben von Hedwig Fischer, Werner Classen Verlag, Zürich, 1947.

(22) In zijn kaart had Pol de Mont hierover niets geschreven. Het staat echter zo goed als vast, dat de Mont hierover Vogeler heeft ingelicht, die op zijn beurt Rilke er over gesproken moet hebben. Jammer genoeg bleven onze pogingen onbekroond om de correspondentie van onze Vlaamse dichter aan de Nederduitse etser in te zien. Merkwaardig ook is, dat Vogeler niet als medewerker aan Kunst en Leven wordt vermeld.

(23) Bedoeld wordt. Maeterlinck's 'Soeur Béatrice'. Hij had reeds in zijn dagboek uitvoerig geschreven over diens 'Mort des Tintagiles' (1894); hij noemde het 'ein in ein Gefühl hinein komponiertes Drama'. Van Maeterlinck zou hij later zeggen, dat 'er hätte das Wohin der modernen Künstler... nur durch Punkte angedeutet'. De enscenering van 'Soeur Béatrice' ging ten andere door zonder het medeweten van Maeterlinck. 'Les droits d'auteur ont naturellement, comme de coutume, été encaissés par des pirates littéraires' (Brief d.d. 25 April 1949).

(24) Hoe had hij kennis gemaakt met Gorters 'Mei'? Hij stond nooit met Gorter zelf in betrekking (mededeling van het Rilke-Archiv d.d. 21 April 1949). Wellicht kreeg Rilke het boek te lezen van H. Vogeler, die sterk bevriend was met de Nederlandse kunstschilder van Welie, die met Vogeler kan hebben kennis gemaakt tijdens dezes verblijf be Sluis. Schrijft Vogeler niet aan de Mont op 3.5.'97: 'Ihr Unternehmen (De Vlaamsche School) interessiert mich sehr, da ich das vlamische Volk sehr hoch schätze, ich lebte kurze Zeit in Brügge und Sluis und waren mir die Menschen sehr sympathisch'?

(25) De drie opstellen werden opgenomen in Kunst en Leven, jrg. II, nr. 5 en 6, in de vertaling van een zekere P.A. Wie is deze laatste? Men suggereerde ons Arij Prins, die toen in Duitschland woonde. Doch zeer waarschijnlijk lijkt ons dat niet!

(26) Hiervan is niets terecht gekomen.

(5) In het origineel onderstreept.

(5) In het origineel onderstreept.

(27) Verschenen in de 5e jrg., nr. 7, April 1902.

(28) Nl. in een in 1897 in De Vlaamsche School verschenen opstel, later opgenomen in 'Koppen en Busten', H. Lamentin, Brussel, 1903, blz. 363-370.

(29) Wij menen, dat Pol de Mont nooit iets over Rilke's boeken heeft geschreven op de beoordeling van dezes kleine studie over Rodin, welke verscheen in Kunst en Leven, II, 7, samen met 'Constantin Meunier' von Karl Scheffler en 'James Whistler' von H.W. Singer, welke drie boekjes uitgegeven waren bij J. Bard, Berlin W. 57. Het is overgens een meer dan vaag gehouden critiekje, waarin met geen woord over Rilke's boekje in het bizonder wordt gerept. De tekst van Rilke's boekje (1903) werd later als eerste deel opgenomen, in het lijveriger werk over de beeldhouwer Rodin. Het tweede deel van dit werk is de tekst van een spreekbeurt gehouden in 1907.

(30) Nl. 'Eerste Gedichte', 'Erzählungen und Skizzen aus der Frühzeit', 'Briefe an einen jungen Dichter' en, 'Frühe Gedichte'.

(5) In het origineel onderstreept.
(31) Tot een hechte vriendschap kwam het echter niet. Verdere bijdragen werden ook niet meer geleverd, mede gezien het kortstondig bestaan van Kunst en Leven.
(32) Hierover werd niet meer gecorrespondeerd.
(33) Zie laatste par van de brief d.d. 10 Januari 1902.
(34) Hij verbleef er van einde Augustus tot einde December 1902 aan de rue Toullier en van begin Januari tot begin Juli 1903 aan de rue l'Abbé de l'Epée met ruim een maand onderbreking voor een reis naar Viareggio.
(35) Zijn eerste bezoek bij Rodin had plaats op 1 September 1902.
(31) Tot een hechte vriendschap kwam het echter niet. Verdere bijdragen werden ook niet meer geleverd, mede gezien het kortstondig bestaan van Kunst en Leven.
(5) In het origineel onderstreept.
(36) Wij vonden het nergens besproken door Pol de Mont. Het werd begin 1903 (op bestelling) uitgegeven door de uitgeverij Bielefeld te Leipzig.
(5) In het origineel onderstreept.
(5) In het origineel onderstreept.
(37) Zie in verband hiermede nota 29. Had Rilke hem een tweede exemplaar toegezonden? Tot een uitvoerige bespreking schijnt het niet gekomen te zijn.
(38) Bedoeld wordt ‘Koppen en Busten’. Of Rilke het boek ontvangen heeft, is ons niet bekend.
(39) Onleesbaar woord.
(40) Zeer onduidelijk geschreven woord.
(5) In het origineel onderstreept.
(5) In het origineel onderstreept.

Vlaamse Letteren
Moordenaars en liefde

EEN boeiend aspect van de Vlaamse literatuur, zoals zij zich ten dage ontwikkelt, schuilt volgens mij, in het moeizaam streven van onze letterkundigen naar de intellectualiteit. Met verstand over onderwerpen van intellectuele aard spreken, schijnt het voornaamste oogmerk te zijn van de Vlaamse schrijvers sedert het ogenblik, waarop August Vermeylen zijn historische 'More Brains' uitriep. En vroeger zelfs. Een fantast en een baanbreker als P.G. Van Hecke had immer lang voor de schrijver van 'Twee Vrienden' om verstandelijkheid in onze letteren gevraagd en zijn tijdgenoten van 'De Boomgaard' hadden haar ook nagestreefd.

Wat er van zij, de roep naar meer hersens is als een duivelsdrank in onze letterkundigen gevaren. Wanhopige pogingen doen zij om als een Engelsman de problemen van het vlees, als een Fransman de ingewikkelde en vaak ontgoochelende psyche van de intellectueel, als een Rus de heilige zending van het volk, als een Amerikaan de vraagstukken van het instinct te behandelen. Men mag niet zeggen, dat zij er vaak in gelukt zijn. Integendeel, meer dan eens heeft men moeten vaststellen, dat zij jammerlijk teruggezakt waren in de romantiek der pioniers van onze letterkunde. En die verbeten betrachting om 'intelligent' te schrijven, gevolgd door dat langzame afglijden naar de sentimentaliteit, de holle verbeeldingszucht en de uiterlijkheid, biedt vaak een pijnlijke aanblik. Waar men alleen 'De Stille Man' van Albert Van Hoogenbemt aanstippen kan als roman, waarin de gefolterde, naar oplossingen strevende geest zijn volle recht verkrijgt, zonder dat daarom de overige wezenskenmerken van de mens over het hoofd gezien worden, vraagt men zich soms af of heel de huidige periode van onze letterkunde niet eenmaal als ont-aard zal aanzien worden. Het is werk dat zijn eigen aard ontrouw is. Het is daarom niet nodig Ernest Claes en zijn 'Laat ze maar doen, de mannen van More Brains. Meer hart, zeg ik', hij te springen. Maar men moet hoe langer hoe meer vaststellen, dat de kunstenaar zijn eigen aard geen geweld mag aandoen en dat de natuur der Vlamingen wel open staat voor elke luister der zinnen, maar van een vreemde geslotenheid blijft wanneer het over de 'tribulatiën des geestes' gaat. Hoewel iedereen zal moeten toegeven, dat de Vlaamse cultuur wel een vooraanstaande schilderkunst, maar nooit een overtuigende literatuur zal kunnen voortbrengen, wanneer het uitsluitend moet geschieden met de liefde voor Moeder Aarde.

Inmiddels zou de productie van onze jonge letterkundigen, gezien van uit dat standpunt, een veelzijdige en boeiende studie toelaten. Van Hubert Lampo, die zich vooral in zijn laatste, surrealistisch-getinte verhalen sterk aangetrokken

voelt door het vrije, ontstellende leven van de geest, tot Hugo Claus, die zijn bijtende verstandelijkheid als het ware onderdompelt in een bad van sensualiteit en zelfs van sadisme, leveren de jonge schrijvers een vrij merkwaardige aanwinst tot het probleem van de Vlaamse letterkunde met intellectualistische inslag. En in het geheel van deze studie zou het ditmaal van een volledige onkunde getuigen, indien men het werk van de 30-jarige Gentse schrijver Pliet Van Lishout onbesproken liet. Wij zeggen ditmaal, omdat men tot op heden al te zeer geneigd is geweest om het werk van Pliet Van Lishout onder de verschillende pogingen der jongeren te minimiseren of negerend voorbij te stappen. Zeker, men handelde aldus omdat de vormgeving van de eerste twee romans van de schrijver - op 20- en 21-jarige leeftijd afgewerkt - nog al te gebrekkig en te onzeker was. Ook de stijl van 'De Zaak Dr. Jaminez', het nieuwe boek van Pliet Van Lishout, dat in 1945 voltooid werd en u thans verschijnt, is nog ver van volmaakt. In een zeker opzicht vertoont het nog precies dezelfde tekortkomingen als 'De Obsessie'. Maar uit het ene zoals uit het andere werk kan voldoende afgeleid worden, dat hier een mens aan het woord is, die de letterkunde beoefenen wil in een van haar hoogste aspecten. Dit aspect namelijk, waarin de schrijver zich in eerste instantie om het geestelijk avontuur van de mens op aarde bekommert; intellectualistische literatuur, die evenveel rechten geeft aan het verstand als aan het hart; werk van iemand voor wie de problemen, die ons door het intellect - of beter gezegd: door het bewustzijn opgedrongen worden, geen hersenschimmen zijn, maar leven en realiteit bezitten. Laat ons even nagaan hoe dat intellectualistisch avontuur afloopt in 'De Zaak Dr. Jaminez'.

Een korte uiteenzetting van het onderwerp, dat in het boek behandeld wordt, duidt reeds de hoge worp van de schrijver aan. Een psychiater, van wie ons tegen het einde van het boek medegedeeld wordt, dat hij het 'product (is) van allerlei duistere ideeën, tot het uiterste toegespitst' en dat zich in hem 'de geest (concentreert) van al die moderne mensen die dromen van een soort Uebermensch en die zichzelf van jongsaf zien vol intellectualistische geestkracht', voelt zich onweerstaanbaar aangetrokken door een probleem, dat zijn voorganger, de door hem vereerde dr. Peeters, gedurende gans zijn leven bezig gehouden heeft. Dat probleem is als volgt samen te vatten: is de moord een daad van de wil of gaat, bij de moordslag, een intens verlangen naar moord over in een drang van het instinct, die de vrije wilsbeschikking uitschakelt? Met andere woorden: is een moord met voorbedachte rade mogelijk? Dit probleem houdt dr. Jaminez des te meer bezig, daar hijzelf, door een samenloop van omstandigheden die de schrijver in het duister laat, beschuldigd wordt van moord op zaakgelastigde Cottar. Tijdens de rechtszaak begint hij zich af te vragen welke gevoelens de man, die de moord werkelijk bedreven heeft, beroerd hebben. Heeft het instinct hem gedreven? Handelde hij in koelen bloede? Welke zou de reactie van dr. Jaminez zelf geweest zijn op het ogenblik van de moord... indien hij die inderdaad uitgevoerd had? Langzamerhand nemen deze vragen zulk

overwicht op de geest van psychiater, dat hij tot volgende slotsom komt: '...ik zweer, dat hij (de ware moordenaar) een man is die wij benijden moeten. Geen onzer zal ooit zo intens het zwaarste van alle conflicten in zichzelf beleven'. De obsessie, die het probleem van vrijheid en noodlot tijdens de moord, op dr. Jaminez uitoefent, neemt toe en wordt geleidelijk vertroebeld door een verlangen om zijn superioriteit op de anderen, de normalen te bewiijzen: zelfs indien het waar was, dat niemand er ooit in gelukt is een moord te stellen als daad van de zuivere wil, dan nog is niet bewezen, dat zulke vrije daad onmogelijk is. Hijzelf zou volstrekt tot deze vrijheidsdaad in staat zijn. Met ze te stellen, zou hij tevens een prachtig besluit kunnen geven aan de onafgewerkte studie van dr. Peters. De slotsom van deze lege redenering wordt hem als het ware opgedrongen: 'Zoek een andere Cottar en wordt zijn moordenaar'.

Gaat dr. Jaminez ten slotte tot moord over? Wij weten het niet. Hij beweert het; zijn vriend, de Chinees Fu Yen Yuen ontkent het. Eeuwig blijft hij voor zichzelf een raadsel, onmachtig om uit ts maken wat hij ja of niet kan. Er is slechts één werkelijkheid, zij spookt hem aan het einde van zijn experiment voor de ogen: dat de mens, die naar het woord uit het Evangelie 'in zichzelf verdeeld is' en die het leven herleiden wil tot een spel van abstractie's en concepten, niet alleen zijn eigen ongeluk, maar ook dat van al wie hem omringt, bewerkstelligt. Overgegeven aan de radeloosheid en de angst, kan dr. Jaminez slechts jammerlijk van het schouwtoneel verdwijnen.

Zo ontrolt zich het avontuur van de psychiater, die ten gronde ging omdat hij de kennis van het leven in de plaats stelde van de liefde voor het leven. Maar hebben wij aldus de rondgang gemaakt van de inhoud van 'De Zaak Dr. Jaminez', de rijkdom van het kunstwerk is daarom niet uitgeput. Het is immers de grote verdienste van Pliet Van Lishout, dat hij zijn gedachten meedeelt in een vorm, die volledig afwijkt van de ideeënroman. Ten eerste worden de canons van de classieke roman opgegeven. Wij leren de innerlijke en uiterlijke belevenissen van het hoofdpersonage niet kennen in chronologische volgorde en de schrijver spant zich ook niet in om alles wat hij te zeggen heeft zo helder en verstaanbaar mogelijk tot ons te laten komen. Integendeel, opzettelijk laat hij het verhaal doen door iemand, die er bitter weinig van begrijpt en pas op het einde inziet wat er feitelijk gebeurd is. Die onwetende verteller is de echtgenote van dr. Jaminez. Door haar worden ons de feiten voorgesteld in de brute toestand, waarin ze tot haar komen. Nooit zullen wij meer van de enigmatische dokter weten dan zijn vrouw weet. Er worden ons althans niet meer elementen gegeven dan haar.

Pliet Van Lishout heeft zich voorgesteld, dat een jeugdige vrouw, die door haar fantastische echtgenoot verlaten werd, aan de verveling van het hopeloze wachten op de geliefde zoekt te ontkomen, met het neerschrijven van al wat tussen haar en hem gebeurd is. Waar het gaat om een geheimzinnige, schone man, wiens verleden zij niet kent, wiens huidige daden zij niet begrijpt en die zij wellicht nooit meer zal terugzien, kan de vrouw niets anders neerpennen dan

een verhaal, dat volmaakt op een mysteriegeschiedenis lijkt. Met iemand als dr. Jaminez is iedere betrekking onmiddellijk met raadsels omhangen. Het effect op de lezer is natuurlijk verrassend. Van de eerste bladzijde af wordt, hij in de onzekerheid geworpen, onzekerheid die niet alleen ontstaat uit het bevreemdend geval, maar ook uit de originaliteit van de vorm. Aanvankelijk meent men met een gewoon, iets te mat geschreven avonturenverhaal te doen te hebben. Men denkt aan 'Rebecca', aan detectiveverhalen zelfs. Van het detectiveverhaal heeft 'De Zaak Dr. Jaminez' de beklemmende atmosfeer, de raadsels, de dubbelzinnige personages, de verrassende, bruske ontknoping. Het gewone detectiveverhaal stelt zich echter tevreden met het vertellen van een geheimzinnige moordzaak, waarrond de schaduwen gedurig verdikken. Onzichtbaar, als een ster bij daglicht, zit de moordenaar verscholen onder de talrijke verdachten. En inderdaad, de eerste honderd bladzijden kan de lezer verwachten, dat de schrijver het mysterie rond de moord op zaakgelastigde Cottar geleidelijk opheft, temeer daar er almaardoor van deze moord gesproken wordt. Voorbij die honderd bladzijden vraagt hij zich verbijsterd af waar het heen moet met die zaak dr. Jaminez. Er komt enerzijds geen opheldering - integendeel, het boek gaat een gans andere richting uit - terwijl er anderzijds sprake is van een nieuwe moord. De lezer kan al raden wie het nieuw slachtoffer zal zijn. Maar, zoals gezegd weten wij niet eens of deze moord wel gepleegd wordt, als eist Jaminez de vrucht op van zijn daad. Van de eerste moord weten wij niet wie ze pleegde. Van de tweede moord weten wij niet eens of ze plaats had. Vreemde politieroman, voorwaar.

De waarheid is, dat de schrijver er op handige wijze in slaagde het plan van het detectiveverhaal te verlaten om over te stappen naar dat van de psychologische roman. Voorbij de helft van het boek, interesseert de identiteit van de moordenaar ons niet meer, maar gaat gans onze belangstelling uit naar de psyche van de man, die ten onrechte van de moord beschuldigd werd en zich thans afvraagt welke gevoelens de ware moordenaar beroerd hebban. Het mysterie blijft, maar het verkrijgt een nieuwe reden van bestaan.

Hiermede heeft Pliet Van Lishout echter het einde van zijn kunnen nog niet bereikt. Naarmate de gesprekken en de taferelen elkander opvolgen, verandert de aard van de roman een derde maal. Stilaan begint het probleem dat dr. Jaminez bezig houdt, ook ons bezig te houden. Het verliest zijn abstract karakter, het gaat ons op zijn beurt boeien. Wij begrijpen, dat het opzet van de schrijver ten slotte nog verder ligt dan de psychologische roman. Zijn boek zit boordevol gedachten, die ons tamelijk ordeloos voorgelegd worden, maar die essentieel zijn. Zij vestigen onze aandacht op een nieuw punt: de onontwarbare gemoed van de Moordenaar, een der ernstigste problemen, die de mens zich stellen kan. Of de moordenaar inderdaad vrij ofwel gebonden is, zegt Pliet Van Lishout niet. Hij weet tot waar hij gaan mag met de bespiegeling en hij weet eveneens dat te veel antwoorden de enigmatische schoonheid van het kunstwerk

schaden. Maar wat de vormgeving betreft, is hij in zijn opzet geslaagd: begonnen in de stijl van een detectiveverhaal heeft hij ons geleidelijk weten te interesseren voor een mens en een probleem. De lezer past het de besluiten te trekken.

Pliet Van Lishout lost het door hem gestelde probleem niet op. Dit neemt niet weg dat zijn boek een strekking heeft. Deze strekking luidt ongeveer als volgt: terwijl dr. Jaminez aangebeden wordt door zijn jonge, schone vrouw, wijst hij haar liefde af en verliest zich in zijn passie om een ondoorgrondelijk probleem te doorpeilen. Zijn intelligentie is niets meer dan een vorm van Nietzscheaans egoïsme. Hij denkt boven de zedelijke wetten te staan en de impuls van zijn geest te mogen volgen. Dit niet alleen in zijn hoedanigheid van man der wetenschap, maar ook als individu. Zijn jammerlijke verdwijning in de regenavond is zijn straf. Maar het meisje, dat hem en het leven lief heeft, bezit het nodige geduld om aan het noodlot te weerstaan en te wachten op de terugkeer van het geluk.

Zo wordt de liefde van Solveig uitgespeeld tegen de intelligentie van Hamlet. Het gaat hier - zoals in vele moderne romans - om een vaak aangeprezen terugkeer naar het paradijs der liefde, waarin ik niet geloven kan. Liefde wordt hier immers opgevat als een zalige onwetendheid. Zeker, de liefde ként ook, maar stellig die problemen niet, waarvan de afgrond ons door het verstand onthuld wordt. Wie intelligentie zegt, zegt splitsing, onverzoenlijkheid en wie aan deze onverzoenlijkheid meent te kunnen ontkomen in het domein van hart en zinnen, slaat op de vlucht, maar geneest zijn ziekte niet. De gelukzalige onwetendheid is de intelligenten niet weggelegd. Daarom is de innerlijke gespletenheid een onveranderlijke toestand, waaraan geen ontroering en geen zinneroes verhelpt.

Pliet Van Lishout spreekt trouwens met weinig overtuiging wanneer hij ons deze moraal voor ogen houdt. Zijn vrouwenfiguur mist alle schittering en scherpte. Integendeel, meer dan eens krijgen wij de onbehagelijke indruk de bewegingen van een pop te volgen. De liefde vindt in haar een theoretische, maar geen vitale expressie. Nog erger wordt het, wanneer wij dezelfde ontoereikendheid om zijn personages leven te schenken en aldus de strekking van zijn boek kracht bij te zetten, vaststellen in de uitbeelding van dr. Jaminez. De psychiater is een intellectueel, zegden wij; hij gaat ten gronde aan zijn intellectualisme. De vaststelling was oppervlakkig. Zij tastte niet naar de essentie van het complexe karakter van dr. Jaminez. Zij erkende niet, dat diens intellectualisme van troebele aard is. Bij een aandachtiger overwegen van dat intellectualisme komt men tot de vaststelling, dat de ontledingszucht van dr. Jaminez op een bepaald ogenblik over gaat in een kleinzielig gevoel van gekwetste eigenliefde. Hoe zou i k doden? vraagt dr. Jaminez zich af. Vrij? Door mijn instinct gebonden? Ziehier dus een tweede verklaring: dr. Jaminez is geen authentieke intellectueel, hij is een egoïst. Of beter, zijn intellectualisme is slechts een ver-

kapte vorm van zijn egoïsme. Ook de jonge vrouw stelt dat ten slotte vast. Na een aandachtige overweging zal de lezer echter inzien, dat zelfs die eigenliefde geen grond heeft. Zij is niets meer dan een schakel in een lang, innerlijk proces dat zich in dr. Jaminez afspeelt en dat hem van een ontstoken nieuwsgierigheid naar een verwarde moordlust drijft. Vindt dat innerlijk proces zijn ontstaan in het intellectualisme van de psychiater, een intellectualisme dat slechts op een gepaste gelegenheid wachtte om de verscheurde mens in de afgrond te storten? Misschien. Misschien ook niet. Mogelijk wordt dr. Jaminez alleen naar de moord gedreven omdat hij niet weet te weerstaan aan de dolle visioenen, die zijn verbeelding hem ingeeft. Want een verbeeldingsmens is hij onbetwistbaar. Hij fantaseert gedurig, hij gelooft in wat hij zichzelf wijsmaakt, hij jaagt absurde gedachten na. Men hoort het aan de minste van zijn uitlatingen. Zodat de lezer ten slotte volledig de kluts kwijt geraakt en niet meer uitmaken kan of Jaminez' verbeelding of wel zijn zucht naar kennis ontwaakte op het ogenblik, dat hij met zoveel welsprekendheid door het openbaar ministerie van moord beschuldigd wordt. Wat werd toen in beweging gezet? Stond zijn intellect op en wenste hij te w e t e n ? Of ging zijn verbeelding aan het werk en liet hij zich meedrijven door zijn fantasie, zonder in gevaren te geloven?

Eens te meer antwoordt de schrijver niet. Hanteert hij het mysterie niet met al te veel gemak? Zijn boek wint er natuurlijk geen duidelijkheid of overtuigingskracht bij. Hij blijft de twee factoren - intellect en verbeelding - door elkander strengelen en schenkt nimmer klare wijn. Hij stelt ons de fantast in Jaminez voor, op het ogenblik, dat wij geneigd waren om in de intellectueel te geloven. Hij laat de getoermenteerde opduiken wanneer wij, ten einde raad, beslist hebben dat het hier om een erbarmelijke clown gaat. De figuur van dr. Jaminez mist dan ook alle innerlijke sterkte. Er wordt veel over hem gepraat en in ellenlange discussies, maar hemzelf zien we geen daden stellen uit eigen, innerlijke noodzakelijkheid. Is hij een lafaard? Ik geloof het niet, maar een halfslachtige is hij ontegensprekelijk. Aster Morant, het hoofdpersonage uit ‘De Obsessie’ was er al ene. Deze figuur was trouwens menselijker getekend dan dr. Jaminez. Bij Morant was er geen twijfel mogelijk over het feit, dat hier een mens ten gronde ging, die zich absoluut liet beheersen door zijn holle verbeeldingszucht, zijn ingebeelde angsten, zijn valse obsessies. In de figuur van dr. Jaminez daarentegen heeft Pliet Van Lishout getracht een intellectueel te tekenen, ‘een product van onze tijd’. Hij is er slechts gedeeltelijk in gelukt, daar hij de psychologische motivering al te dubbelzinnig heeft gelaten. De wagen werd wel door het intellect aan het rollen gebracht, maar algauw kwam de lege verbeelding achter het hoekje kijken en nam het stuur over.

Zoals de meeste Vlaamse letterkundigen w i l Pliet Van Lishout met zijn hersens schrijven. Niet alleen omdat zulks nu eenmaal mode is, maar vooral omdat hij zeer goed begrepen heeft, dat de Vlaamse letterkunde een dringende nood heeft aan intellectueel werk ten einde te bewijzen, dat zij de dodelijke kring

van de romantiek weet te doorbreken. In Pliet Van Lishout zwicht het intellectualisme voor de verbeelding, hij anderen treden hart of zinnen op als spelbrekers. Dat deze mislukking niets afdoet aan de belangrijkeid van 'De Zaak Dr. Jaminez' zal de lezer voldoende afgeleid hebben uit de inhoud en het opzet van de poging, die stellig een verrijking betekent voor onze letterkunde en dan ook door alle Vlaamse literatuurliefhebbers moest gekend zijn. Maar ach, DE ideeënroman van de nieuwe generatie is dit werk niet geworden.

De essentiële tekortkoming van 'De Zaak dr. Jaminez' is. volgens mij, van ideologische aard. Pliet Van Lishout heeft de categorie van het tragische vermeden om uiting te geven aan zijn - ten slotte optimistische - theorie van de superioriteit van het hart op de hersenen. Had hij de figuur van dr. Jaminez zuiver gehouden van iedere besmetting van hart en zinnen en had hij hem de rechte onverbiddelijkheid geschonken van Julien Sorel of Iwan Karamazow, hij zou ons met zijn boek in het rijk van het treurspel binnen geleid hebben. Er lag daar een mogelijkheid om een grote, waarachtige ontroering te scheppen. De mislukking van de geheimzinnige dokter Jaminez mocht niet ontstaan uit het feit, dat in zijn ziel intellectualiteit met verbeeldingszucht worstelde, maar uit de droeve waarheid, dat het verstand steeds machteloos zal zijn om de uitgestrekte domeinen van het bestaande integraal en zuiver te omvatten.

Jan WALRAVENS

Russische namen in bonte pakjes

IN zijn merkwaardig boek over tien eeuwen Russische letterkunde, ‘Van nitsjevo tot chorosjo’ (Uitg. Electa, Brussel), een ware goudmijn voor de liefhebber van Russische vertel- en dichtkunst, behandelt Johan Daisne naast tal van belangrijke problemen die we voorlopig terzijde moeten laten, onder andere de Nederlandse transliteratie van het Russisch en verdedigt hij terecht de zienswijze, dat een zuiver-Nederlandse transcriptie van de Russische woorden de bovenhand moet krijgen op ‘de halfslachtig Duits-Frans-Nederlandse, die we thans nog zowat overal aantreffen’.

In de jongste twintig jaren lazen we heel wat Russische werken in Nederlandse vertaling en telkens viel het ons op, hoe willekeurig men met de spelling van de Russische namen omspringt en hoe elke vertaler er zijn eigen, logisch systeem op nahoudt: vijf vertalers, vijf verschillende schrijfwijzen; en van elke vertaler nemen vijf à tien recensenten een bepaalde transcriptie over.

Naar aanleiding van Daisne's boek hebben we ons eens gedurende een tijdje met opsporingen betreffende de spelling van Russische namen beziggehouden. Ziehier beknopt enkele uitslagen van dit kleine onderzoek.

Voor de naam van Dostoiëvski stipten we e l f verschillende transcripties in het Nederlands aan en voor die van Toergeniëv zo maar eventjes d e r t i e n ! Verder: a c h t verschillende schrijfwijzen voor Maiakovski; z e v e n voor Poesjkin en Liërmontov; z e s Voor Fadiëiëv, Zosjtsjenko en Merezjkovski; v i j f voor L. Tolstoi Tsjechov en Biëlinski; v i e r voor Ehrenburg, Jesiënin, Berdiaiëv, Brioesov, Achmatova, Tichonov, Zjoekovski en Niëkrasov; d r i e voor Gorki, Alexei Tolstoi, Gladkov, Sjolochov, Boenin, Bezymiënski, Kataiëv, Kravtsjenko, Soloviov, Friëdin, Tsjaadaiëv, Vasiliëvska, Panfiorov, Sjmeliov, Oliosja en Ryleiëv; t w e e voor Gogol, Ivanov, Kropotkin, Marsjak, Herzen, Tioetsjev, Pilniak, Sjevtsjenko, Nikitin, Ostrovski, Severianin Simonov, Gentsjarov en andere.

Alleen wat Babel, Balmont en Pasternak betreft, zijn alle Slavisten en vertalers het met elkaar eens om één en dezelfde naam te schrijven. Zelfs een zo eenvoudige naam als die van Alexander Blok werd een paar malen met een C verrijkt en verminkt.

De personages uit de romans en verhalen van deze auteurs ondergaan hetzelfde lot. De Gebroeders Karamazov kregen, bij mijn weten, v i j f verschillende spellingspakjes aangetrokken Raskolnikov eveneens v i j f, Prins Mysjkin v i e r, Stavrogin d r i e ; Bolkonski, Bezoechov en Koetoezov elk d r i e ; Oniëgin v i e r ; Roedin t w e e , Taras Boelba t w e e , enz...

Op andere gebieden is het al niet veel beter. De beroemdste Russische komponisten bijv. krijgen van hetzelfde laken meer dan één broek. Van de Nederlandse spellingsgulheid genoten Tsjaikovski z e s , Rimski-Korsakov en Sjostakovitsj v i j f , Moesorgski en Stravinski v i e r maal.

Geschiedkundige en politieke figuren verschijnen eveneens, enigszins in overeenstemming met hun rol, in meer dan één travesti, wat mét ons de auteur van ‘Zes Domino's voor Vrouwen’ ongetwijfeld wel leuk zal vinden. Trotski trekt in het Nederlands v i e r spellingsuniformen aan en alle tsaren aller Russen d r i e, behalve Raspoetin, Lenin en Stalin die er maar t w e e hebben. Van Poegatsjov vonden wij er v i j f en van Razin v i e r. De bolsjeviki vertonen v i j f taalkundige gedaanten, Kollontai, Loenatsjarski, Joediënitsj, Zjoekov en Molotov telkens d r i e, Kerenski t w e e, etc. De Izvestia verschijnt in d r i e verschillende spellingsuitgaven.

En ook met de aardrijkskundige namen loopt het zoniet in het honderd, dan toch in het meervoud. In de Nederlandse vertalingen uit het Russisch bestaan er ten minste z e s Kiëv's, v i j f Kharkov's en Oekraïne's, v i e r Moskou's, d r i e Kazan's en Vladivostok's, t w e e Bakoe's, Kreml's, Volga's en Saratov's. De lijst is eindeloos: wij pikken er bij wijze van afscheid v i e r Poedovkin's, v i j f soviëts en t w e e intelligentia's uit.

Men ziet, hoe moeilijk het is, de Russen in hun ware gedaante te leren kennen en herkennen. Reeds op de drempel van de spelling draaien ze u een veelvormig en -kleurig rad voor de ogen.

En toch bestaan er modellijsten. Waarom die niet gevolgd worden? Omdat er nu eenmaal meer dan één weg is die oostwaarts leidt en omdat elke gids z i j n weg schijnt te verkiezen.

Ter gelegenheid van een of ander filologisch of literair congres zouden alle Nederlandse vertalers, vertaalsters en geleerden, die zich met Slavistiek bezighouden, daar eens definitief orde en eenheid in kunnen brengen, en vooral: taalkundige tucht! Zulks wordt hun gevraagd, niet door een specialist, maar door een van hun aandachtige lezers.

Jan SCHEPENS

Kroniek van de geschiedenis

TOT het meest opvallende in zake historische publicaties uit de jongste weken, dient wel gerekend het bijna gelijktijdig verschijnen van twee banden waarvan het ene een einde, het andere een begin uitmaakt. Deel VI van de Geschiedenis van Vlaanderen is, tien jaar na deel V, tenslotte toch van de pers gekomen[1]. De zo keurige uitwendige verzorging is gebleven, het boekdeel is heel wat korter dan de voorgaande, het staat ook heel wat lager. De Geschiedenis van Vlaanderen is ongetwijfeld nooit een succes geweest, tenzij commercieel. Naast eerste-rangsbijdragen kwamen steeds minder geslaagde. Het opzet alleen, een geschiedenis der Vlaamse gewesten, was reeds onbegrijpelijk. Het Vlaamse deel van België is immers slechts door de oprichting van de Belgische staat in 1830 een eenheid geworden, een gebied dat, binnen eenzelfde land, gemeenschappelijke karaktertrekken bezat. Voordien viel dat gebied uiteen in een aantal vorstendommen, die heel weinig naar mekaar opkeken! Deel VI van de Geschiedenis van Vlaanderen bevat in beginsel vier 'Boeken', maar al dadelijk mogen we er een afschrijven. Het had geen zin een uitgebreid hoofdstuk te willen wijden aan de 'Sociale Stromingen' in het Vlaamse land; de sociale geschiedenis van dat gebied moet immers nog van A tot Z bestudeerd en a fortiori geschreven worden, en prof. van Goethem heeft dan ook niets anders kunnen doen dan een tiental bladzijden algemeenheden te geven.

Het 'boek' over economische geschiedenis is van de pen van prof. van Werveke. Dit volstaat reeds om te laten vermoeden dat het grondig, degelijk en duidelijk is. Men mag ook m.i. lof toezwaaien aan dr. Lissens, die 'Het Geestesleven' te behandelen kreeg; men dient hem nochtans wel te verwijten dat dit 'geestesleven' door hem uitsluitend als kunst en letteren wordt opgevat. De grotere helft van de band is van Dr. Lamberty. Het beoogt een geschiedenis van de Vlaamse Beweging te zijn. Het is echter geen geschiedenis, maar apologie, wat heel wat anders is. Dat apologetisch standpunt kan gerechtvaardigd blijken, echter niet in de 'Geschiedenis van Vlaanderen'.

Het andere werk waarop ik zinsspeelde is de prachtige 'Algemene Geschiedenis der Nederlanden',[2], waarvan deel 1 zo pas verschenen is. De uitwendige verzorging is onberispelijk. De opzet - een geschiedenis van alle de zeventien Nederlanden - is bekoorlijk, de inhoud staat op een verheven peil. Dat eerste deel gaat tot 925 en vangt aan met de voorgeschiedenis. Niemand, of hij zal het met belangstelling lezen, ook al maar omdat men, noch in Noord noch in Zuid, bekend is met de geschiedenis van het andere gewest. Onder de medewerkers noemen we Mej. H. Danthine, van de Luikse Universiteit (De praehistorie van het Zuiden); Mevr. G. Faider-Feytmans (De Romeinse beschaving in de Nederlanden); Prof. Ch. Vertinden (De Frankische kolonisatie) en Prof. F.L. Ganshof (Het tijdperk van de Merowingen

en het tijdperk van de Karolingen). Een standaardwerk dat mede onder de leiding staat van prof. van Werveke.

***

Laten wij nu even van het ene uiterste naar het andere gaan, van die lijvige standaardwerken naar korte, meer of min vulgariserende werkjes. Ik meen de aandacht van de lezer eerst te moeten vestigen op een heel dun vulgarisatie-boekje, verschenen in de reeks 'Dienst voor opvoeding in het Leger'. Het betreft 'Grote Belgische reizigers vóór de 19e eeuw' (een ongelukkige titel!, die dan nog niet wezenlijk de inhoud dekt), en werd geschreven door Luit. J. Verbruggen[3], ongetwijfeld onze beste specialist in militaire geschiedenis. Indien ik deze brochure hier vermeld, is het minder om de tweede helft 'Grote Belgische reizigers', waarvan de inhoud overeenstemt met wat men in andere werken van die aard vindt maar opvalt door de gewetensvolle documentatie van de schrijver), dan wel om de eerste helft, uitsluitend aan de deelname van onze voorouders aan de Kruistochten gewijd. Dit is het eerste betrouwbare, secure, en volledige overzicht van die gebeurtenissen dat ik te lezen kreeg. Het behandelt uitsluitend de feitengeschiedenis, dus de politieke en militaire aspecten, maar dan met een grondigheid, een preciesheid, een duidelijkheid, die het onovertroffen maken, ondanks het korte plaatsbestek.

Betreffende de late middeleeuwen is zopas een heerlijk boekje verschenen, een waar juweel naar uiterlijk en inhoud. Het is de Geschiedenis van de Brugse Beurs, door Dr. J. Maréchal[4]. Wie het leest zal erin vernemen welke polemieken onder de geleerden werden gevoerd rondom het al dan niet bestaan, vanaf de 14e eeuw tenminste, van een handelsbeurs - de eerste van Europa - te Brugge. Hij zal er van de overtuigende argumenten van Dr. Maréchal voor het bestaan van deze beurs kennis nemen. Hij zal ook een paar heerlijke platen te zien krijgen en heel wat vernemen over de familie 'van der Beurze' - typische vertegenwoordigers van het Brugse handelspatriciaat uit het bloeitijdperk - en haar huis, de 'Beurs'. Hij zal er in zien hoe Dr. Maréchal die, naar ik vermoed, verzocht werd zijn betoog niet al te zeer met geleerdheid te overladen, handig deze klip heeft omzeild door de 42 bladzijden heel klaar en degelijk exposé te laten volgen door evenveel bladzijden nota's en documenten, die hij, wie ze niet interesseren, niet eens hoeft om te slaan, maar die dan toch ter beschikking worden gesteld van de wetenschappelijke vorsers. Maar ik weet niet of het meest treffende in deze publicatie niet is het feit, dat ze door een bankvereniging, de Bank van Roeselare, werd gefinancierd, nadat diezelfde bank het aloude huis van der Beurze grondig had laten restaureren. Dit prachtige gebaar, deze blijk van waardering voor geestelijke waarden, is een heerlijk voorbeeld voor onze grote Vlaamse ondernemingen.

***

Komen we aan zowat de grens tussen middeleeuwen en moderne tijden, omtrent 1500, dan rijst voor ons, door Dr. J. Brouwer, de te jong gestorven hispanisant, ten voeten uitgebeeld[5], het aangrijpend tragische figuur op van Johanna de Waanzinnige, de eigen moeder van Keizer Karel. Eigen moeder, ja, maar de keizer in wiens rijk de zon nooit onderging hield ze, geheel zijn regering door (Johanna overleed in 1555, het jaar waarin Karel afstand deed van de troon en van de macht) opgesloten in een donker kasteel, waar ze niet eens in het park mocht wandelen, waar ze overgelaten was aan liefdeloze verpleging, aan onheuse koelheid, aan tergende waakzaamheid. Indien iemand zich soms over haar zorgen maakte, was het niet de zo gevierde keizer Karel, maar Filips II! Waarom weid ze opgesloten gehouden? Daar ligt de knoop van dit tragische lot: ze was geesteskrank... of men wilde het doen geloven. Immers, was ze gezond van geest, dan kwam de kroon over het wereldrijk haar toe, en niet haar zoon Karel! Geesteszwak of niet, ze moest dus als gek worden doodgeverfd. Maar was ze het dan eigenlijk? Dat is de martelende vraag, die de lezer van Brouwer's boek zich steeds opnieuw weer stelt. Het antwoord is waarschijnlijk, dat ze inderdaad wel aanleg had voor geestesstoornis, dat deze aanleg voedsel vond in haar hartstochtelijke liefde voor haar echtgenoot Filips de Schone, in haar brandende jaloezie waartoe hij meer dan aanleiding gaf, en ten slotte in de plotse dood van de toch zo geliefde man. Zwakke symptonen van geestesstoornis zullen dan door politieke belangen onmiddellijk worden uitgebuit. Johanna moest en werd uitgeschakeld, angstvallig van de wereld afgezonderd, en haar reeds zwakke brein raakte reddeloos beneveld in de bijna een halve eeuw (1509-1555) lange opsluiting in de burcht van Tordesillas. Daar stierf ten slotte de troosteloze koningin, die in de nacht van Castilië weken lang met het lijk van haar man had rondgazwerfd.

***

Het ‘Handboek tot de staatkundige Geschiedenis der Landen van onze Beschavingskring van 1648 tot Heden, deel I, 1648-1763’[6] zal zonder enige twijfel grote diensten bewijzen. Men zou het best karakteriseren als een doorlopend verhaal van de gebeurtenissen, liefst van de politieke, diplomatische en militaire aspecten. Het verdient aanbeveling door de grote rijkdom aan feitenmateriaal en door de grondige beheersing van het gebeuren door de schrijver, waardoor steeds de belangrijkste feiten naar voren worden gebracht. Soms is het verhaal wel wat ingewikkeld, vaak mocht men misschien wensen, dat de auteur de eenvoud boven de volledigheid had verkozen. Maar dan had ook dit wellicht klachten uitgelokt. Laten wij dus besluiten dat dit handboek een volledig en betrouwbaar beeld geeft van het (vooral externe) historische gebeuren, in wat de auteur ‘onze beschavingskring’ noemt. Daardoor staat het vooralsnog alleen in het Nederlandse taalgebied.

***

Met Bartstra's handboek hadden we het jaar 1763 bereikt, het jaar van de diepe vernedering van Frankrijk, dat zich voor goed moet gewonnen geven tegenover Engeland. Tien jaar vroeger was de merkwaardige man geboren, waarvan de Engelse politicus en diplomaat Duff Cooper een levensbeschrijving heeft gebracht[7], Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord, meer bekend als kortweg Talleyrand. Bij het horen van de naam reeds stelt de lezer zich wellicht te weer: Talleyrand, is dat niet die cynische grijsaard, die omkoopbare diplomaat, die landverrader die Frankrijk en zijn weldoener Napoleon in volle strijd in de rug schoot? Wel, het is zo of het is niet zo, het hangt af van de gezichtshoek die men kiest. In feite woedt nog steeds een posthume strijd tussen Napoleon en Talleyrand, waarbij Napoleon het trouwens wel bij het nageslacht schijnt gewonnen te hebben: wel niet omdat zijn zaak de beste is, maar omdat de man met het zwaard het in de volksverbeelding wel altijd zal winnen van de man met het brein; vrijwel iedereen immers spreekt vandaag met eerbied over de keizer, met minachting en misprijzen over de gewezen bisschop van Autun, en nochtans is het Talleyrand die Napoleon heeft overwonnen! Geen alledaagse persoonlijkheid moet de man geweest zijn, die zich onder al de regimes welke Frankrijk van 1789 tot 1848 heeft gekend, op het voorplan heeft weten te stellen: door geboorte vooraanstaand onder het Ancien Régime, was hij een der leiders van de hervormingsgezinden tijdens de gematigde fase van de Franse revolutie, werd hij minister onder het Directoire, speelde hij een grote rol in de staatsgreep waardoor Bonaparte aan de leiding van de staat kwam, was, met Fouché en Napoleon zelf natuurlijk, een der allermachtigsten onder dit nieuwe regime; wat lastiger was, hij werd tijdelijk staatshoofd in de tussentijd van de val van Napoleon af tot de aankomst van Lodewijk XVIII, eerste-minister onder deze koning, en zag zich nog het eerste-ministerschap aanbieden onder het nieuwe regime van Louis-Philippe. Was hij dan zo soepel, zo kruipend, dat hij met elk regime wist goed te staan? Het zou al heel onwaarschijnlijk zijn, maar het is daarenboven onjuist, en de verklaring is, dat Talleyrand met buitengewone schranderheid steeds heeft gezien, - en in het geval van Napoleon of van Louis XVIII b.v.b., vele jaren bij voorbaat, - dat een regime zich door zijn dolle politiek zelve veroordeelde. Daar deed hij niet aan mee, en zo stond hij steeds in de oppositie wanneer het regime ineenstortte. Waarom heeft hij dan zo'n slechte naam? Voor een deel wel, omdat hij het verdiende; in geldzaken is zijn gedrag op generlei wijze goed te praten; maar hij was lang niet de enige waarover er iets te vertellen viel. Wat hem bovenal heeft geschaad, is dat hij gelijk kreeg tegen Napoleon. Vele jaren vóór de val had hij de keizer gewaarschuwd, dat er een einde moest gesteld worden aan die onzinnige oorlogen, aan die niets ontziende veroveringszucht. Herhaaldelijk had hij erop gewezen, dat Frankrijk bondgenoten moest hebben, dat een evenwicht in Europa moest geschapen en niet een steeds wankelend overwicht. Hij heeft meer gedaan dan het de keizer zeggen. Hij heeft op eigen hand

gepoogd het te verwezenlijken, heeft zelf contacten aangebonden met de vreemde machten. Hij heeft nog meer gedaan: nadat al zijn raadgevingen met een hoongelach werden beloond, heeft hij bewust, met koene durf, de andere mogendheden tegen Napoleon opgestookt, omdat hij geen andere oplossing meer zag voor Frankrijk dan het omverwerpen door alle middelen van een verderfelijk regime. Veroordeelt men dit, dan dient men ook consekwent de Duitse samenzweerders, die in volle oorlog Hitler poogden te verdrijven te veroordelen. Zeker is, dat, ware hij geslaagd, er niets zou veranderd zijn - aangezian Napoleon toch ten verderve opgeschreven stond - maar dat millioenen levens waren gered geworden. Zo moet men Talleyrand zien, als de man die de juiste politiek voor zijn land heeft bepaald, die niets ontzag om deze politiek te doen triomferen, die ten slotte door het verloop van de geschiedenis zelve in het gelijk werd gesteld, maar die daarom moest worden doodgeverfd door alle voorstanders van de Napoleonlegende. Deze legende staat of valt met het figuur van Talleyrand: hij moet een verrader en een schurk zijn, zoniet is Napoleon een onverantwoordelijke mensenmoordenaar...

Dat zijn dan de beschouwingen, die bij de lectuur van Duff Cooper's boek te voorschijn treden. Ik voeg er nog aan toe, dat dit boek aangenaam geschreven is, en dat de vertaling weinig te wensen overlaat.

***

Last not least, een heel merkwaardig boekje dat mij eerder toevallig in de handen viel. De schrijver is A. Maertens, de titel luidt ‘Leven en dood van een bank in de 19e eeuw’[8]. Ik heb het in een adem doorgelezen, tenminste de vijf eerste hoofdstukken (er zijn er negen). Het is het m.i. spannende verhaal van de bloei en teleurgang van de ‘Bank Dujardin’, de grote Brugse bank uit de 19e eeuw die in 1874 roemloos aan haar einde kwam.

Ik kan in dit tijdschrift de nadruk niet leggen op het economische en technische belang van die studie, maar wel mag ik er hier op drukken, hoe in dat boekje een heel stuk sociale en stedelijke geschiedenis toch zo voortreffelijk tot uiting komt. In het opkomende Brugge van het midden uer 19de eeuw, zijn de Dujardins de bankiers en de bank is de navel van de stad. Boeren, kleinburgers, maar ook de pastoor van de parochie, die aanzienlijken (wier juwelen later naar de Berg van barmhartigheid zullen gedragen worden en niet ingelost, omdat men bij het springen van de bank alles verloren heeft) zien naar bank en bankier op als naar het allerheiligste. En hoe zou het anders? Is mijnheer de bankier soms niet de voorzitter van de politieke vereniging, de bloedverwant van burgemeester en al wat aanzienlijk is, is het niet ‘zijn kliek’, zoals men na de val zal zeggen, die in werkelijkheid over de stad meester is? En toch, mijnheer de bankier is zeer naïef, zeer goedgelovig, even goedgelovig als zijn argeloze kliënten. Zoals het ene boertje na het andere zijn zuur gewonnen penningen naar

de bank draagt, aangelokt door de 4 t.h. interest die daarvoor worden betaald, zo ook staat de bankier in het wilde leningen toe, zonder behoorlijke onderpanden, zonder ernstige controle, duizend frank, honderdduizend, een millioen (een millioen goudfrank!), dat alles leent hij maar, aangelokt door de fabelachtige winsten die oplichters voorspiegelen. Oplichters, of ook eerlijke lui met onuitvoerbare, ook soms wel uitvoerbare plannen. Zijn bank speelt een grote rol in de industriële ontwikkeling: fabrieken, spoorwegen, vaarten kunnen door haar toedoen worden tot stand gebracht. Maar de kwade posten overwegen. Onverantwoordelijke investeringen nemen een groeiend aandeel van de toevertrouwde gelden in beslag. Onze bankier voelt dat hij ten onder gaat en maakt dan vlug een nieuwe put om de eerste te dempen, en dat is het aangrijpende, het tragische van dat leidende figuur uit het sociale en politieke leven te Brugge: sedert jaren weet hij, hij die uiterlijk met glans omgeven leeft, weet hij, of tenminste voelt hij, dat hij reddeloos verloren is, maar jaar na jaar gaat hij voort, bijna vijftien jaar leeft hij met de nakende ondergang voor ogen. In 1874 komt de catastrofe, die het economische leven van Brugge en van West-Vlaanderen met één slag vernietigt, en die, zonderlinge ommekeer, voor gevolg heeft dat de stad Brugge, haar industriële droom verzakende, zich gaat toeleggen op het toerisme. B r u g e s l a M o r t e is een kind van het Dujardinbankroet

J. DHONDT

Eindnoten:

(1) **Geschiedenis van Vlaamderen**, Deel VI, Vlaanderen van het einde van de 18e tot het begin van de 20e eeuw, door dr. Max Lamberty, prof. dr. H. van Werveke, prof. dr. F. van Goethem, dr. R.F. Lissens, Brussel, Standaard-Boekhandel, 6d. in -4°, 397 pp., 385 fr.

(2) **Algemene Geschiedenis der Nederlanden**, onder de leiding van prof. dr. J.A. Van Houtte, prof. dr. J.F. Niermeyer, prof. dr. J. Presser, prof. dr. J. Romein en prof. dr. H. van Werveke. 12 delen worden voorzien, prijs bij intekening: 375 fr. per deel. Deel I, met de medewerking van P.C.J.A. Boeles, A.W. Byvanck, Hélène Danthine, Germaine Faider-Feytmans, S.J. Fockema Andreae, F.L. Ganshof, B.H. Slicher van Bath, Ch. Verlinden. In -4°, XLI, 435 blz.

(3) **J.F. Verbruggen, Grote Belgische reizigers vóór de 19e eeuw**, Brussel, Dienst voor Opvoeding bij het leger, nr. 27, 1949, 8°, 47 blz., 6 fr.

(4) **Dr. J. Maréchal, Geschiedenis van de Brugse Beurs** (met 19 afbeeldingen), Brugge de Anjelier, 1949, 8°, 98 pp. Hel is een privé druk, bekostigd door de N.V. Bank van Roeselare.

(5) †**J. Brouwer, Johanna de Waanzinnige**, Amsterdam, Meulenhoff, 4e druk, 1949, 8°, 232 pp.

(6) 's Hertogembosch, Malmberg, 1948, 8°, 395 pp., + een mapje met tabellen.

(7) **Duff Cooper, Talleyrand, speler met mensen en machten**, vertaling door J. Kernkamp-Muyderman, Amsterdam, Meulenhoff, 8°, 287 pp.

(8) Brugge, Uitgeverij Walleyjn, Lange Rei 56, z.d. 8°, 181 pp.

Met pen en potlood

31

Zo nu en dan komt het mij wel eens wenselijk voor, wat afwisseling te brengen in mijn lectuur. Te veel monografieën lezen over allerlei beroemde mensen deugt tenslotte ook niet en dan is het nuttig daarna eens een werk over de mens-zonder-hoofdletter ter hand te nemen. Ook de dieren interesseren me. Verleden jaar las ik een niet onaardig essaytje over de kat, geschreven door een vergeten Italiaan Giovanni Rajberti. Nu zit ik te grasduinen in een geïllustreerd werkje van Johan Pieterse over de hond: 'Mijn Hond' (Uitg. Meulenhoff, A'dam). Ik kan u verzekeren dat ge uit deze kleine, zeer onderhoudend geschreven encyclopedie tal van belangrijke wetenswaardigheden kunt opdelven. En zelfs zeer veel stof om er over te filosoferen. Ik leer er bijv. uit, dat men de hond op tentoonstellingen nooit mooier mag maken dan hij feitelijk is: 'Grooming is geoorloofd, het is het langs natuurlijke wegen de hond in de mooiste conditie brengen. Faking is niet geoorloofd. Het is met hulpmiddelen het uiterlijk veranderen, zodat de hond anders schijnt dan hij is'. Nu... faking schijnt bij de mensen een voorrecht te zijn dat tot in lengte van dagen kan worden misbruikt. - Js.

32

Amerikaanse vrouwen schrijven voor Amerikaanse meisjes handige romannetjes over hun beroep. De morele en sociale bedoeling, in elk opzicht en vooral pedagogisch ten zeerste te prijzen, is de jeugd warm te maken voor een practisch te verwezenlijken, efficient ideaal. Maar de 'propaganda' mag niet dor en droog, niet uitsluitend technisch wetenschappelijk zijn, ze moet op een aangename wijze worden opgediend in de vorm van een verhaal, waarin ook het hart ten volle zijn deel en zijn part krijgt. En het hart, de liefde, àl te onstuimig en ongeduldig, moet wachten; maar ontvangt tenslotte toch ook zijn verdiende loon, op het einde van het eerste of van het tweede of van het derde boek, al naargelang de 'adem' van de schrijfster-propagandiste.

Patricia O'Malley werkt bij een Amerikaanse luchtvaartmaatschappij en het is dan ook Amerikaans-logisch dat zij luchtvaart-romans voor de jeugd schrijft. In 'Carol krijgt Vleugels' en in 'Stewardess' (Uitg. Hollandia Drukkerij, Baarn), vlot verteld, leert men de jonge, levenslustige Amerikaanse jeugd, Chicago, Texas, Hollywood, een modeshow, een vliegend orkest, een noodlanding, de oorlog in Europa, het hele luchtvaartbedrijf, vriendinnen van Carol en de uitverkoren Grant kennen, alles filmisch snel, vlug gezien en even spoedig vergeten. Zoals het moderne leven.

Dorothy Deming is directrice van de Amerikaanse Bond van Verplegenden. Ook zij heeft haar sporen verdiend als propagandiste voor haar beroep. En

verpleegsters zijn in Amerika zowel als elders al even dringend gewenst en noodzakelijk als stewardesses. Daarom heeft Dorothy Deming haar Penny-figuur op de Amerikaanse jeugd afgestuurd. Haar boeken ‘Penny volgt haar Roeping’ en ‘Penny maakt Carrière’ (Uitg. Hollandia Drukkerij, Baarn) steunen op dezelfde basis als bij de andere propaganda-jeugdlectuur: bonte verscheidenheid van avonturen en huwelijk als belening en bekroning n a een beroepskeuze.

Ja, onvermijdelijk volgt het happy end na het happy profession.

- Zoals bijna alle heldinnetjes uit Amerikaanse meisjeshoeken is ook Penny Mars beeldschoon en heeft ze.... rosse krullen, zei me bakvisje nr. 1 aan wie ik het pakje Amerikaanse jeugdboeken had gegeven.

- Zowel Penny als Carol houden van hun respectievelijk beroep, maar ze hebben beiden een grondige afkeer voor administratief werk, merkte wipneus nr. 2 op (‘Waarom toch al die papieren?’ zucht Penny).

- Grappig vind ik dat binden van rolschaatsen onder de stoel van de dikke Oma, meende guitige-snoet nr. 3.

- 't Is eigenaardig, dat al die Amerikaanse meisjes moeten werken en eerst hun verloofde in de onzekerheid laten of ze wel van 'm houden, fluisterde droomoogje nr. 4.

- Ik lees liever die boeken dan de druksels van tante Cissy, schamperde roodnagel-roodbekje nr 5.

- Maar ik geloof dat de verpleegstersboeken in Amerika aan de lopende band worden gemaakt. Ze lijken alle erg veel op elkaar, eindigde blauwkousje nr 6. Overal komen er een overstroming in voor, een jonge dokter en een verloving.

Amerikaanse vrouwen schrijven voor Amerikaanse meisjes... en daar onze Europese jeugd ook een tikje Amerikaans is, hebben Nederlandse vrouwen, Margreet Velzen-Quast en Diet Kramer, de boeken van hun overzeese zusters voor de Nederlands lezende bakvisjes vertaald. - Js.

33

De Wereldbibliotheek (A'dam-Antw.), brengt de vierde druk van Ilya Ehrenburg's reportage over het graanvraagstuk in de wereld, zoals het in 1933 door een militante bolsjevist werd gezien: ‘Ons dagelijks Brood’.

De ondertitel K r o n i e k v a n h e t H e d e n en de dagtekening *Parijs 1933* vielen weg. Van 143 blz. werd het in ongewijzigde tekst op 82 blz. teruggebracht: eleganter en steviger. Vers brood is nu eenmaal omvangrijker. Dit boek is oudbakken brood, uit de tijd van ‘de mateloos overschatte journalistieke reportage’ (Van Vriesland dixit). Mister Hays blijft nog steeds het slachtoffer van dezelfde zetfout, zoals in de eerste druk heet hij ook in deze vierde nog altijd Mister Mays. Maar de naam van de ‘rode’ deken van Canterbury, eerst Hulett Johnson, werd thans juist gedrukt. Voor het overige dezelfde, overbekende en reeds duchtig versleten stijl- en vertelmontage. - Js.

34

Weer een paar allergezelligste notedopboeken; na de wereldgeschiedenis lanceert de Hollandia Drukkerij, uit Baarn, nu ook ‘De Dierenwereld in een Notedop’ en ‘De Geschiedenis van ons Vaderland in een Notedop’. Feitelijk zien deze boeken, evenals hun Amerikaanse voorbeelden, er meer als cocosnoten dan als note d o p p e n uit; maar vergeleken met de eerbiedwaardige, dikdelige encyclopedieën verdienen zij toch wel het dop-diminutief. Geen ogenblik verveelt men zich bij de lectuur van deze leerrijke en pittig vertelde hoofdstukken. De volwassenen kunnen er weer eens hun stofferig geworden geheugen mee opfrissen en de jeugd zal er ‘al spelend’ een massa dingen uit oprapen.

Wat de ‘Geschiedenis van ons Vaderland’ betreft, die is natuurlijk meer voor Holland dan voor België bestemd, hoewel het voor nieuwsgierige lui steeds interessant is te vernemen hoe het in het verleden met de Hollandse buurstaat stond. - Js.

35

Het is eenvoudig verbluffend en ongelooflijk welke oneindige verscheidenheid van kleurige en appetijtelijke ‘stillevens’ kan verwezenlijkt worden met een bord of een schotel, waarop men de verleidelijke mozaieken van vis, eieren, tomaten, sla, kaas en wat weet ik meer legt.

Als mem de boeken ‘Hoe bereidt men vlug een gezonde Maaltijd’ en ‘Rondom de Familiedis’, met talrijke foto's in de natuurlijke kleuren, naar de Zwitserse uitgave van Mme F. Nietlispach en voor Nederland bewerkt door M.J. Krabbe (Uitg. Kosmos, A'dam-Antw.), bekijkt, krijgt men dadelijk lust om deze ‘dromen’ in werkelijkheid om te zetten. In ‘Vergeet niet te leven’ drukt de voortreffelijke levensgenieter Raymond Herreman er zijn spijt over uit, geen recepten in zijn klein handboek van het geluk te hebben kunnen opnemen. Welnu, ik gun deze twee feestelijke keukenboekjes een plaatsje van erewacht bij Herreman's geestig handhoek.

Minder feestelijk, doch even degelijk ziet er het werkje uit van Martine Wittop Koning: ‘Met Moeder in de Keuken’ (Uitg. Hollandia Drukkerij, Baarn). Kan men de twee vorige de handboeken van het culinaire meesterschap noemen, dit hier is meer bedoeld voor de leerlingengraad. - Js.

36

Allerlei fascisten en communisten hadden vroeger de mond vol van de ‘Nieuwe Middeleeuwen’, in navolging van Berdjajef's diepzinnige diagnose.

Maar als we de werken uit ónze eigen, Vlaamse Middeleeuwen lezen en met onze nieuwsgierige neus wat aan het speuren gaan, dan komen we tot de overtuiging dat deze oude Middeleeuwen veel democratischer waren dan we

aanvankelijk meenden. Het geloof terzijde gelaten, welk een gulzige levenslust, welk een fris levensgevoel. De oorlogsperiode 1940-44 deed ons steeds meer aan de zestiende dan bijv. aan de veertiende of vijftiende eeuw denken.

Ziedaar de eerste gedachte die me te binnen schiet na het herlezen van enkele zeer bekerde Middelnederlandse werken: 'Mariken van Nieumeghen', ingeleid en verklaard door dr. Arnold Saalborn (Uitg. In den Toren, Naarden); 'Esmoreit', 15e druk, bezorgd door prof. dr. R. Verdeyen (J.B. Wolters, Groningen); 'Gloriant', ingeleid en toegelicht door Jef Notermans (J.B. Wolters, Groningen).

Een speciaal woordje van lof voor de uitgeverij 'De Vlijt' uit Antwerpen, die zowel van 'Beatrijs' als van 'Esmoreit', de eerste integrale reproductie van het handschrift naast de tekst in typographie publiceerde. Inleiding, bibliographie, beschrijving van het handschrift en aantekeningen volledigen telkens het aantrekkelijke geheel. - Js.

37

Al wie critische opstellen schrijft, essay's of monografieën, weet hoe lastig het is om het nodige materiaal bij elkaar te krijgen. Uren, dagen en weken gaan tijdens de opzoekingen verloren; en het is nog maar een klein verlies, als men vindt wat men zocht.

Te onzent heeft zich op het gebied van de bibliographie iemand als Dr. Robert Roemans zeer verdienstelijk gemaakt. Zijn documentatie over Buysse en Sabbe (om er slechts twee uit de vele te noemen!) hebben menige zoeker geholpen. Maar over elke auteur van betekenis zou er een min of meer volledige bibliographie moeten bestaan. Wij haalden zopas het voorbeeld van Roemans aan, we willen ook wijzen op een Hollands model in het genre: de 'Bibliographie van de werken van Charles Edgar du Perron', samengesteld door Fred Batten en A.A.M. Stols en door laatstgenoemde, zoals steeds, keurig uitgegeven. Over de activiteit van een kunsteraar, van een schrijver kunnen we ons slechts een juist idee vormen, nadat we zijn catalogus als basis, als vertrekpunt bezitten. - Js.

38
'Een vreemd geval', zei karel jonckheere.

De mannen van zijn generatie bekijkende van kop tot teen,
zegt hij na diepe meditatie: een ras van zwijgers zoals geen.
Omdat ik toch niet heb gezwegen, noemt Karel mij 'een vreemd geval'.
De een krijgt vier en d'ander negen; maar God verlangt steeds zijn getal.
Zijn we niet allen wat speciaal, wij, bladvullers voor Enveetee,
voor Vlaamse Gids, voor Arsenaal, voor 't Daghet of voor Deeweebee?
De hoofdzaak weze: dat we schrijven; en liever eenzaam dan in groep!
'k Drink op ons aller lange leven, en 'k voel me thuis in Karels troep. - Js.

39.

De herinneringen aan de jongste oorlog groeien met de dag steeds aan, de mémoires stapelen zich op, in alle landen van de wereld verschijnen er onophoudelijk boeken over 1940-45. Na de machinegeweren en andere wapens komen de schrijfmachines en pennen in beweging. En velen leveren thans hun documentaire en menselijke bijdrage over de onmenselijkste aller oorlogen (voorlopig althans). Generaals en staatslieden schrijven er over, veldmaarschalken en veldwachters, buitengewone diplomaten en gewone soldaten: zij leveren nu elk hun slag op het litteraire gebied: wie door het nageslacht als overwinnaars zullen worden uitgeroepen, moeten we afwachten, zorg voor later. Weer meldt zich een ernstige kandidaat aan met Sidney en Samuel Moss' sterk ontroerend boek: 'Uw Mannen zullen vallen' (Uitg. Hollandia Drukkerij, Baarn). De auteurs zelf noemen hun werk 'een verslag'. Zij vertolkten het standpunt van de 'tot soldaten omgevormde burgers'. Als verslag buitengewoon levendig en met duizenden typische details die de voorbije oorlogsatmosfeer fotografisch secuur weer voor de geest roepen. - Js.

40.

Ook het koninklijk der hemelen heeft zijn veroveraars, helden, heldinnen en strategen. Ik lees op dit ogenblik de door dr. Francus Sanders bezorgde bloemlezing uit de werken van Teresa van Avila: 'Santa Teresa' (Uitg. Hollandia Drukkerij, Baarn). Heel jong nog wou ze reeds martelares worden, op 14-jarige leeftijd las ze graag ridderromans, doch haar vader stuurde haar op tijd naar een kloosterschool, zodat haar 'éducation sentimentele' geen donquichoteske weg insloeg. Zij werd 'geheel tegen haar zin schrijfster': haar geestelijke leiders en biechtvaders legden haar de plicht op, voor anderen mede te delen wat zij zelf zag, ondervond en dacht tijdens haar aardse leven van 'heldhaftige heiligheid'. Haar wereldberoemde werken zijn dus 'een kostbare vrucht van hare gehoorzaamheid', zoals dr. Sanders het gevat uitdrukt.

Dat heiligen ook mensen zijn en geweest zijn, ziedaar een van de aantrekkelijke aspecten bij de lectuur van mystieke beschouwingen. Zelfs niet-gelovigen, daarom niet enkel door nieuwsgierigheid gedreven, vernemen graag eens hoe het bij heiligen met de verhouding aarde-hemel is gesteld. - Js.

41.

Over de Europese cultuur een kloek werk en voor de jeugd een pittige bakvissenroman kunnen schrijven, is niet elke vrouwelijke zowel als mannelijke auteur gegeven. Daarin slaagde Carry van Bruggen, enerzijds met haar ietwat miskende werk 'Prometheus' en anderzijds met een fris boek als 'De Klas van

Twaalf’ (Uitg. Hollandia Drukkerij, Baarn), dat thans zijn vierde druk beleeft. De kweekschooljaren van twaalf, sociaal zeer verscheiden meisjes, worden hier verteld. Bijzonder interessant ontleedt de schrijfster de psyche van het Joodse meisje, dat zich als een vreemde eend in de bijt voelt. Op het tweede plan: verschillende typen van leraressen, echt zoals in de werkelijkheid. - Js.

42.

K.H.R. de Josselin de Jong brengt een vertaling van Frans Hellen' verhalenbundel ‘Les Clartés latentes’. Met toestemming van de auteur betitelde zij haar werk: ‘Sluimerende Lichten’ (A.W. Sijthoff's Uitg. Leiden). Trouwe weergave en tevens een even poëtisch equivalent. De nuances van Hellens' impressionistisch proza werden door de Nederlandse vertaalster fijn aangevoeld en adequaat uitgedrukt. Een paar voorbeelden om dit te staven: waar Hellens zegt: ‘et le meunier sentait fondre sur sa pensée l'inquiétude, mille fois plus pesante que son moulin’, modeleert de vertaalster die zin aldus: ‘en de molenaar voelde op zijn denken de onrust zinken, duizendmaal drukkender dan zijn molen’. De molenaar ‘faisait le tour de l'horizon’: hij ‘tuurde den horizon af’. De bekommering van Hellens om ‘mooi’ te schrijven, typisch impressionistische stijlaandacht van vele artisten uit de periode van vóór 1914, drong Kitty de Josselin een zelfde woord- en zinsgebruik op, een zelfde taalstructuur. Maar eenmaal deze grote verdienste-van-volgzaamheid erkend, rijzen er bij de lectuur van dit werkje tal van vragen op. Waarom juist d i t boek van Hellens? Voorkeur van de vertaalster? Of van de auteur? Deze clartés latentes hebben wel lang gesluimerd, zo ongeveer een 36 jaar, alvorens in onze taal te lichten. Of eenvoudig toeval? En verder: Waarom dan een vijftal verhalen daaruit n i e t vertaald? Waarom werden ze geëlimineerd? Ik vind ze niet slechter of niet beter dan de overige. Vóór mij ligt de eerste druk uit 1912: ‘Le salut du soir’, dat niet werd vertaald, is er als een soort van inleiding en beginmotief schuin gedrukt; de auteur hechtte er toen een zeker belang aan. Nu niet meer? En het vertelseltje over de koewachter Pier Loïe, het andere over de maan en de vrek, zijn ze al niet even karakteristiek voor een periode die het zonneproza van Streuvels en de verhaaltjes van Demolder, Timmermans, e.a. zag geboren worden, als de overige zestien vertellingen die wél werden vertaald? - Js.